IOAN SLAVICI

OPERE

IV. Din două lumi • Cel din urmă Armaș
Corbei • Din păcat în păcat

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția „OPERE FUNDAMENTALE"
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

IOAN SLAVICI

OPERE

IV. Din două lumi
Cel din urmă Armaș • Corbei
Din păcat în păcat

Text ales și stabilit, note și comentarii, repere critice
și glosar de CONSTANTIN MOHANU
Prefață de EUGEN SIMION

Editura Academiei Române univers enciclopedic

București, 2003

Coperta: PODALV
Redactor: Elisabeta SIMION
Tehnoredactor: Mariana MÎRZEA

Mulțumim Regiei Autonome „Monitorul Oficial",
îndeosebi Doamnei Director General,
ing. Eugenia Ciubâncan, pentru sprijinul
acordat tipăririi acestei lucrări.

© Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Editurii Univers Enciclopedic,
Fundației Naționale pentru Știință și Artă,
Editurii Academiei Române.

ISBN: 973-27-1016-0
973-27-1024-1

ISBN: 973-8240-36-0
937-673-022-4

DIN DOUĂ LUMI

ROMAN

PARTEA ÎNTÂI

FIERARUL

I

– Ori dai, ori te lași! se răsti Dinu, calfa, ridicând cu o mișcare smâncită drugul de fier de pe nicovală și izbindu-l iar înapoi.

Dumitru, ucenicul, băietan vânjos și el, lăsă barosul cel greu la pământ și se uită zâmbind cu un fel de răutate când la drug, când la Dinu.

– Dar nu mai e cald, zise.

– Cald ori necald, se moaie dacă-i dai cu vârtute! întâmpină acesta nerăbdător.

De câte ori n-a bătut el fierul rece de l-a muiat din bătăi și tot a făcut ce-a voit din el?!

Acum avea să mai subțieze puțin drugul, un stâlp de poartă, ca să-l poată trece prin o verigă: pentru atâta treabă nu-și mai perdea timpul aducându-l la foc.

– Ești în stare să mi-l ții ca să-i dau eu câteva? întrebă.

– O să-mi pun mintea cu el, răspunse Mitrea și-i trecu barosul, ca să prindă cu amândouă mânile drugul.

Dinu luă barosul, și ai fi crezut că-l ridică și dă acum cu el ca să strivească și drug, și nicovală. Trecuseră însă unsprezece ani de când lucra el la nicovala aceasta și știa cum se dă cu barosul. Dacă ar fi dat cum putea, i-ar fi zburat băiatului drugul din mâni. Avea apoi să-l bată când pe-o muche, când pe alta. Lovea deci rar și din scurt, dar apăsat, și nimerea drugul fără

ca să-l zguduie, iar după lovitură strâga: „Alta!" ca Mitrea să schimbe muchea, și dedea tot mai des, mai întins și mai apăsat, încât te mirai că nu zboară țăndări din drug, și băiatul se uita cu ochi plini de uimire sfioasă la el.

Ce păcate avea fierul acela de nu-l mai slăbea din bătăi?!

Nu era fierul ceea ce-l îndârjișe; dincolo însă, la dreapta, în cerdacul larg al casei se auzeau chicotele Firei, care de vreo două ceasuri acum stetea acolo cu Tănase, fratele ei mai mare, și asculta palavrele lui Felescu, un prieten al acestuia.

Nu-l prea avea Dinu la inimă pe Tănase, un fel de perde-vară, care făcuse cu chiu cu vai cinci clase, iar acum scria pe undeva, pe la primărie, pentru o sută de lei pe lună și se însoțise cu Felescu, altă poamă bună, băiatul bărbierului din piață și student, cum se zicea.

„Ce-or fi având de nu mai sfârșesc? se întreba Dinu dând din ce în ce mai vârtos cu barosul. Nu trece zi fără ca să-l aducă. Nu mai scapă biata fată de el."

Gândul că Fira nici nu prea ținea să scape nu putea să-i treacă prin minte!

O știa de când era copilită de patru ani, se uita la ea ca la cel mai scump odor, și-o gândea cuminte fără seamăn și nu s-ar fi mâhnit nici dac-ar fi știut că ea nu ține să scape de Felescu. Sângele îi zvâcnea însă în vine când i se părea că alții n-o socotesc tot ca dânsul.

Afară, adecă în mijlocul curții, Gigiu, italianul, și Andrei cu Iorgu și cu ceilalți trei ucenici lucrau la zăbrele și se uitau din când în când într-acolo, ba Andrei parcă și zâmbea cu un fel de răutate.

Asta-l scotea pe el din sărite, iar nu fierul, nici chicotele, nici apropierea serii.

El se opri în cele din urmă, luă drugul și-l trecu prin verigă, apoi îl aruncă cât colo, parcă ar fi fost un fuștei de soc.

– Așa! grăi mulțumit de treaba pe care o făcuse și rămase pe o clipă stând drept și nemișcat, o frumusețe de om, înalt, spătos, cu brațele vânjoase, cu ochii mari, cu sprâncenele dese și cu mustața tunsă scurt, om care se joacă cu barosul ca scrietorul cu pana și care coboară din pălămar el singur butoiul în pivniță.

Cum stetea așa, parcă voia să zică: „Uitați-vă bine la mine și puneți-vă pază gurii, că cu mine nu se glumește!"

Plecând în cele din urmă Tănase cu prietinul său, aerul era mai puțin înăbușitor. Lui Dinu îi venea, cu toate acestea, să dea zor cu cina pentru ca să se mai răcorească apoi undeva stând așa singur cu sine la un păhar cu vin.

Se scula, ce-i drept, acum vara, pe la patru și muncea toată ziua din greu, dar tot mai putea să stea până colea pe la miezul nopții, ca să-și potolească firea.

El dete semn pentru încetarea lucrului, și Gigiu își desuflecă mânecile și-și îmbrăcă surtucul, apoi plecă acasă, unde-l așteptau nevasta și copiii, iar ceilalți se duseră să se spele și să se peptene, ca să se așeze apoi la masă cu stăpânii lor și cu copiii acestora.

Așa era rânduiala casei. Ea rămăsese de pe timpul când Costache, stăpânul, lucra numai el cu calfa și cu doi ucenici și potcovea, strângea roate ori fereca din când în când câte o căruță. Multe s-au schimbat însă de atunci, multe calfe s-au perindat și mulți ucenici au ieșit calfe de când Dinu se afla la casă. Costache și-a zidit case frumoase cu două încăperi la stradă, alte trei cu ferestre spre curtea largă, două iatacuri pentru calfe și ucenici și atelier încăpător în fundul curții. Nu se mai potcovea însă în atelierul cel nou, căci timpurile se schimbaseră și nu biruiau adeseori nici șapte calfe grilajele, balcoanele, porțile și zăbrelele, care se plătesc mai bine. Gigiu făcea desemnurile, Dinu croia modelurile, iar ceilalți ciocăneau, și

după câteva luni și cel mai prost fierar se făcea în atelierul lui Costache maistru iscusit.

Costache el însuși arareori mai lua barosul, așa, de la vreunul dintre ucenici, ca să-i arate cum se dă cu el. Lasă că nu mai avea nevoie, dar era și astmatic și de aceea-l și luase pe Dinu tovarăș la parte. Om sfătos, care știe să învârtă treburile, el umbla de ici până colo, avea multe cunoștințe, era bine cu cei de la primărie, ba, om strașnic la alegeri, fusese într-un rând chiar membru în comisiunea interimară, și mulți îi ziceau „Costache consilierul" ca să-l deosebească de alții, care erau tot Costache, dar nu ajunseseră pe la primărie. Întâlnindu-se mai cu unul, mai cu altul, el se cinstea cam des, ceea ce nu prea îi făcea bine, dar oamenii se înțeleg mai ușor la un pahar de vin decât cu limba seacă și e bun vara pelinul, iară toamna tulburelul.

Mai ales de cină nu-l prea prindeai pe Costache acasă. Nici nu prea era nevoie de el, căci se afla acolo Lina, soția lui, care mai nainte de a se fi măritat fusese bucătăreasă prin case bune, era mare meșteră în ale gătirii și ținea să vadă masă mare și oameni care mănâncă cu poftă. Se bucura, dar, că e nevastă de fierar și stă la masă cu oameni ca Dinu, care muncea, ce-i drept, dar și mânca pentru trei. Pe urma lui Costache mai puțină mulțumire avea, căci el pișca numai de ici, de colo.

Încă mai mult se bucura Lina că poate să șadă în capul mesei, în vreme ce Fira, fata ei cea mai mare, ținea rânduiala bucatelor. Așa o îndrumase de când era mică și tot așa trebuia să fie și acum, după ce se făcuse domnișoară în toată firea. Găteau amândouă cu rândul, câte o săptămână fiecare, dar grija mesei o purta Fira cu Marghioala, care era de toate în casă.

Costache, om trăit în lume, ar fi voit să scoată din fata lui, care era și frumoasă, și deșteaptă, ceva mai subțiat, și a și trimis-o la școala secundară, dar în casă Lina era stăpână, pe

Dinu îl supăra hoinăreala pe uliți a fetei și la vârsta de patrusprezece ani Fira a trebuit să rămâie acasă, ceea ce n-o supăra, căci avea și dânsa slăbiciune pentru ale casei și ținea să nu iasă din vorba lui Dinu.

Ar fi fost și de mirat ca cineva să se mire de aceasta, căci în nenumărate rânduri îi făcuse Dinu plăcerea de a o purta ca pe o păpușică în palmă, un lucru pe care ar fi fost și acum în stare să-l facă dacă ar fi fost și ea, ca atunci, în stare să se țină țeapănă. Ea însă a crescut așa deodată, se făcuse înaltă, subțirică și plăpândă, încât i-ar fi fost greu să umble cu ea ca odinioară. Plăpândă însă i se părea numai lui, care ar fi voit s-o vadă ca Marghioala cea înaltă și vârtoasă, să spargi zidurile cu ea.

Alții o socoteau pe Fira fată bine legată și sprintenă piper, plină și rumenă la obraji, care de dimineața până seara o ducea într-un râs, și când râdea, făcea o gropiță în obraji, și strânge – nu știu cum – din ochi de-l scoate din sărite pe cel mai posac om.

Râdea și acum tot așa, dar pe Dinu nu-l putea înviora.

Nu doară c-ar fi fost om posac din fire și nu i-ar fi plăcut ochii aceia, dar i se părea că Andrei tot mai zâmbește și vedea și pe Lina cam supărată, iar supărarea trece și ea, ca căscatul, din om în om.

Lina nu era însă supărată decât pentru că Marghioala, supărată și ea, îi spusese că el nu e în voile lui cele bune. Cam dedea cu socoteala de ce nu e, și ținea ca toți să intre în voile lui, căci pe el se razemă toată casa.

Lina ședea ca stăpână în capul mesei; lângă dânsa, la stânga, era scaunul Firei, în fața Firei ședea Dinu, după Fira veneau ceilalți trei copii, Fănică, Leanca și Costea, iar după Dinu urmau Iorgu, ucenicii și tocmai la cellalt capăt al mesei, în fața Linei, era locul lui Andrei, care se uita cam pe sub gene la Dinu.

Când Fira aduse blidul, niște varzăcălită cu cârnați pe ea, și-l puse în fața Linei, veni și Marghioala cu alt blid, pe care-l așeză în fața lui Andrei.

Costea, un pui de drac de vreo opt ani, frate și cu Tănase, și cu Fira, ochise încă din depărtare un cârnățel, care i se părea mai zămos, și-l înșfacă îndată ce văzu blidul pe masă, iar Fănică, fratele lui mai mare, îi trase cu plăselele furculiței una peste mână, ca să se învețe a nu băga mâna în blid.

Cam așa mergeau lucrurile la masa lui Costache și când era el acasă. Unde sunt copii e și gâlceavă.

Acum însă ucenicii se rânjiră, Andrei zâmbi mai pe față, Dinu strâmbă din nas, Fira râse cu toată inima, iar Lina, care se hărțuia toată ziua cu copiii ei, țiind să-i stăpânească cel puțin la masă, îi dete lui Fănică un pumn în spate.

– Ei! grăi Dinu. Lasă-i că se descurcă ei. Copiii sunt copii!

– Așa zici d-ta totdeauna, întâmpină Lina cam scoasă din răbdări. Bunătatea cea mare a d-tale mi-i strică. Uite, – urmă apoi uitându-se la Fira – și pe ea d-ta mi-ai răsfățat-o de nu mai știu cum s-o iau.

Ochii tuturora se-ndreptară asupra Firei, care rămase zăpăcită.

Așa veselă și neastâmpărată cum era, încât alerga și acum, fată mare, după pisici și sărea ca un strengar câte patru scări deodată, ea era simțitoare și duioasă, încât i se muiau ochii îndată ce nu te uitai cu destulă dragoste la ea. Acum se simțea jignită și pentru că, afară de calfe și de ucenici, mai era de față și Marghioala, care, deși slugă la casă, era mai mare decât dânsa și-o dăscălea mereu.

– Dar ce-am mai făcut?! întrebă ea.

În adevăr, nu putea să-și dea seama prin care anume dintre faptele ei a supărat pe mama sa, căci nu putea să-i treacă prin minte gândul ca cineva să se fi putut supăra pentru că ea a stat de vorbă cu fratele ei și cu prietenul lui, și-n fața ei era atâta

nevinovăție, încât chiar și Andrei se căia oarecum de privirile pe care le aruncase spre ceardac.

Nici nu de aceea se supărase Dinu, și acum îi venise să se ridice de la masă, dar nu putea s-o facă aceasta în fața Marghioalei, care se uita cu ochii ei mari la dânsul ca și când ar fi voit să-i facă mustrări. El își căuta dar de mâncare, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, dar după ce s-au sculat de la masă, a plecat, cum își pusese în gând, așa singur.

Când trecea colțul, se pomeni cu Andrei în urma lui.

El se opri pentru ca nu cumva Andrei să-și facă gândul că umblă să scape de el, ceea ce de altminteri era adevărat.

– Dar tu... încotro? îl întrebă.

– Uite, am plecat și eu așa fără de nici o treabă, ca să-mi mai dezmortesc vinele, răspunse Andrei, deși era hotărât să se ție de el, și s-a și ținut.

Peste câtva timp ei ședeau singuri la o masă mai retrasă în grădina de lângă „Pisica cu clopoțel". Ei vorbeau, gustând nițel câte nițel din pahare, despre toate și despre nimic.

Andrei avea însă gândurile lui. Cu câțiva ani mai în vârstă decât Dinu, el era unul dintre oamenii care, mereu nemulțumiți cu lumea, își fac mereu planuri.

Stetea adeseori de vorbă mai cu Gigiu, mai cu Iorgu, mai cu alții și-și făceau socotelile cât câștigă Costache pe urma muncii lor și cât ar câștiga ei dacă ar face tovărășie cu Dinu, care-și pricepea meseria și adunase și ceva parale, și ar lucra în socoteala lor. Era însă la mijloc și Fira, și de Dinu nu se putea apropia chiar nici acum, când îl știa supărat, căci el era scurt la vorbă și nu intra în intimități cu nimeni. Pelin însă, tulburel ori vin mai vechi din Dealul-Mare, chiar și dacă nu vei fi având slăbiciune de el, își face efectul și ori te înveselește, ori te înduioșează, ori te duce la hărțag, și Dinu, bând, se făcea și mai tăcut, și mai posomorât, iar Andrei avea tot mai multă mâncărime de vorbă.

– Ce-ți mai faci inimă rea? grăi dânsul în cele din urmă cam cu jumătate de gură.

Dinu se uită lung la el.

Dacă n-ar fi fost la mijloc cele câteva pahare, l-ar fi pus la locul lui, căci nu suferea el să se amestece orișicine-n treburile lui. Acum era însă cam muiat și parcă se simțea ispitit să vorbească.

– Dar cine ți-a spus că-mi fac inimă rea? – întrebă – și cam de ce aș fi având să mi-o fac?

– Asta-i! întâmpină Andrei mai dezghețat. Nu mai e nevoie să ți-o spună cineva: se vede din fața ta și din toate cele ce faci. Păcatele mele! Ce-ți pasă?! Om ca tine stă țeapăn ca stâlpul prins în beton: să fii o dată de capul tău și într-un an, doi te măsori cu orișicine. De ce să stai slugă la un nevolnic?!

Dinu dete din umeri: nu voia să-l înțeleagă.

– Nu prea-mi dau seama unde adecă vrea să-ți bată vorba, grăi dânsul.

Andrei era și el fierar obicinuit a da cu barosul și nu știa să cocolosească.

– Las-o-n știrea Domnului, că nu face! izbucni el cu toată îndrăzneala pe care i-o dăduseră cele câteva pahare.

Dinu se încruntă, dar nu izbucni, ci-i întoarse spatele.

Nu de ieri, nici de alaltăieri, ci de ani de zile era lucru hotărât și știut de mulți că el nu e om străin la casa lui Costache. N-ar fi umblat Costache hoinar dacă nu s-ar fi răzămat pe aceasta, și n-ar fi fost Fira atât de răsfățată dacă nu i-ar fi știut slăbiciunea.

– Prostii! zise peste puțin, întorcându-se iar spre Andrei. Ceea ce-ți umblă ție prin gând nu e-n lumea aceasta cu putință.

– Ba e!

– Ba nu e!

Cum, Doamne, să mai fi fost cu putință, când mama lui, cele două surori mai mari ale lui și toate rudele așteptau de atâta

timp să crească odată fata, ca să-l vadă ginere-n casa lui Costache, iară el însuși nu mai putea să-și închipuiască viața altfel decât așa?!

El își mai apropie scaunul de Andrei.

– Nimicuri! grăi mai pe șoptite. Răsfățări copilărești! Nu vezi tu că nici nu-și dă seamă despre ceea ce face?!

– De! răspunse Andrei râzând cu răutate. Dracul nu umblă încălțat, ci calcă ușor, în vârful degetelor, își face treaba tiptil, încât nu prinzi de veste decât atunci când el începe să râdă cu hohote. Nu-și va fi dând ea seama, iar tu stai toată ziua cu barosul în mână și nici n-ai vreme s-o păzești.

Dinu iar se-ncruntă.

– Degeaba te-ncrunți, c-așa e, cum zic eu, urmă Andrei. Dânsa e femeie care vrea să fie gătită și distrată, și plimbată, și păzită, iar tu ești soios și plin pe haine, și pe față, și pe mâini de cărbuni și de fum, în vreme ce alții mai spelcuiți știu să i le toarne pe plac.

În alte-mprejurări Dinu ar fi sărit la el și l-ar fi prins de piept, ca să-l scuture o dată, încât să i se-ncurce toate mărunțăile: acum se uită cam peste umăr la el, parc-ar fi voit să-i zică: „Adecă ce mă socotești pe mine?!"

Nu era el om de adunătură, ci neam de fruntaș, pe care nu-l schimbi cu orișicine. Fecior de dascăl, învățase și la școală și de la tatăl său să citească *Apostolul* și să cânte-n strană, și duminecile și zilele de sărbători, când se rădea, își tundea scurt mustața groasă, se peptena cu cărarea la mijloc și se ferchezuia, se opreau și pe uliță, și la biserică toți ochii asupra lui. Nu! cu stârpituri de pui de bărbier el nu se sămuia.

– Uite, – grăi cam în silă – tot prostie e și asta. Cei câțiva ani pe care i-a petrecut umblând cu toate adunăturile mahalalelor la școală au cam zăpăcit-o, ce-i drept, i-au umplut capul de fumuri și de fel de fel de drăcii, dar – adăugă zâmbind – e destul să-i dai o bătaie bună ca să-i iasă toate din cap.

Andrei nu-și putu stăpâni râsul.

– Și – zise – cam cine ar fi având să-i deie bătaia? Costache nu prea știe ce se petrece la casa lui. Lina e intrată slugă la copiii ei. Tănase umblă pe toate cărările, face pe coconașul și, după cât văd, o să-i mănânce lui Costache și urechile. Cine mai rămâne?

– Uite eu! răspunse Dinu.

– Tu?! ăsta care stai în fața mea?! întâmpină Andrei. Ai fi în stare s-o crezi, și aș crede-o, poate, și eu dacă n-ar fi vorba de dânsa. Du-te-ncolo, omule! în fața ei te faci mititel de te bate măr muiat și rabzi parcă te mângâie.

– Rău mă cunoști, grăi Dinu. Eu sunt om foarte aspru la fire, și Dumnezeu să-l aibă în paza sa pe cel ce mă scoate pe mine din răbdare.

Necăjit apoi pe vinul care-l făcuse să scape vorba aceasta, și temându-se ca nu cumva să mai scape și altele, el se ridică și plecă cuprins de simțământul c-a săvârșit, dându-se de gol, un greu păcat.

Mai era încă până la miezul nopții, dar el grăbea pentru ca nu cumva să mai scape vreo vorbă.

Sosit la colț, el se opri.

Îi era parcă la poartă stătuse cineva, care la ivirea lor se trase-n curte, ca de pândă.

El se-ntoarse spre Andrei și i se uită țintă-n ochi.

– Măi, – îi zise – vei fi voind ce vei fi voind și vei fi gândind ce vei fi gândind; eu stăpân pe mintea nimănui nu pot să mă fac: să te ferească însă Sfântul să nu aflu că i-ai vorbit cuiva despre cele ce am vorbit noi adineaoară. Mă știi cine sunt: cinstea casei în care trăiesc să n-o atingă nimeni!

– Cu ce-aș putea s-o ating dacă nu știu nimic?! răspunse Andrei urmându-și drumul.

După ce întrară-n curte, Dinu se opri și se uită-mprejur, în vreme ce Andrei trecu în atelier, de unde se deschidea ușa spre iatacul lor.

Ușa de la bucătărie era crăpată.

Dinu făcu câțiva pași spre ea, și Marghioala se ivi, deschizând ușa, în prag.

– Dar tu ce stai de nu te-ai culcat până acum? o-ntrebă el, apoi o cuprinse cu brațul și intră cu dânsa în bucătărie, ca să nu-i vadă cineva stând în cap de noapte împreună.

– De ce mă-ntrebi când știi foarte bine că nu puteam să mă culc și că n-aș fi putut, dacă m-aș fi culcat, să dorm când te știam pe d-ta plecat cu supărare? îi răspunse ea. Ce nevoie aveai să turburi toată casa pentru un lucru de nimic?! Nu i-a zis nimeni nimic și a petrecut toată seara plângând de mi se rupea inima. De ce s-o faci să plângă acum?! O să aibă ea de ce să plângă, că viața e lungă!

„Ce ai tu să te amesteci în lucruri care nu te privesc?!" ar fi voit Dinu să-i zică, dar nu îndrăznea, căci îi venea și lui să plângă.

– Du-te și te culcă, îi zise dar.

– D-ta să te duci! –răspunse ea – și grija mea să n-o ai, că eu sunt în toată firea.

Ea rămase apoi uitându-se după dânsul cu un fel de milă.

„Săracii de voi! zise ea-n gândul ei. Se vede că nu știți ce e amarul vieții, căci altfel n-ați căuta dinadins cuvinte de a vă mâhni."

II

Lucru de nimic?!

„Nu! își zicea Dinu zbătându-se în culcușul lui. Lucru de nimic nu e când toți știu, toți vorbesc, toți își fac fiecare în felul lui gândurile. Andrei ca el, Marghioala ca ea. Va fi simțit apoi și Gigiu și-i va fi spus nevestei sale, vor fi simțit ucenicii, care

nu mai sunt nici ei copii: nu e nimic mai urât decât să te știi dat pe gura lumii ce stă la pândă, ca să afle cele ce se petrec prin casele oamenilor și să facă mare din mic și negru din alb.

Iar vinovat cine era?"

„Tu!" îi zisese Marghioala, pe care o vedea în fața lui înaltă, țeapănă și cu ochii pătrunzători.

De unde a răsărit femeia aceasta și ce avea dânsa, că toți se uitau în gura ei?

Nu se împliniseră încă doi ani de când Lina o găsise undeva prin piață și-o luase slugă, ca să-i spele vasele, să-i dereticească prin casă și să spele rufe – așa, nici jupânească, nici țărancă proastă – și acum le era tuturora stăpână, căci se pricepea la multe, se amesteca în toate și nu-și pierdea niciodată răbdarea.

Cum să și-o și pardă când crescuse răbdând și purtând grijă de alții?!

Tatăl ei, un învățător rămas văduv cu patru copii, între care cea mai mare dânsa, era și betiv, și pornit spre hoinărie. Ani de zile de-a rândul, până la moartea lui, ea a purtat grijă de surioara și de frățiorii ei, ea s-a bălăbănit cu copiii din școală, și numai Dumnezeu știe cât a răbdat la foame și la frig, cât și-a înnodat zdrențele și câte bătăi a suferit.

Rămasă fără de tată, a alergat de și-a căpătuit sora și frații, apoi a slujit când ici la un cârciumar, când fată în casă pe la case boierești, când dădacă la copii, mereu hărțuită. Aci era cu totul altfel. Lina gătea, dar ea îi spunea ce are să gătească. Se ducea cu Fira în piață ori la băcănie, dar ea îi spunea ce și cât să cumpere, ea-i purta socotelile, și nu putea Fira să înceapă nimic fără ca s-o întrebe pe dânsa. Copiii de la dânsa cereau ajutor serile, când își făceau temele ori își preparau lecțiunile. Ucenicii la ea se duceau când li se făcea o nedreptate ori când se certau între dânșii, și nu puteai să ceri de la ea nimic ce nu făcea cu toată inima.

Cum ai mai fi putut să zici „ba" când ea zice „da" dacă știai că toți îi dau dreptate?!

Și în adevăr nu de chicotele Firei, ci de supărarea lui se umpluse lumea.

„Mâne de dimineață, nu mai departe, am să-i vorbesc", își zisese în gândul lui, și somnul l-a furat chibzuind vorbele ce avea să-i grăiască.

A trecut, cu toate acestea, dimineața fără ca să-i fi vorbit Firei.

N-ar fi crezut că e cu putință ca vreodată în viața lui să-i vie greu a vorbi cu dânsa despre ceva, iar acum nu știa cum să se apropie și cum s-o apuce. Întâia oară simțea că dânsa nu mai e copilă, pe care poate s-o mângâie ori s-o certe, și mereu se ivea în mintea lui gândul că dânsa ar putea să se simtă jignită și să-i zică: „Dar ce te privește dacă fac ori nu ceva?!"

Lucrul acesta nu era în adevăr cu putință.

Fira îl punea în gândul ei mai presus de toți și, dac-ar fi căzut în apă, pe el l-ar fi chemat s-o scape, dac-ar fi văzut că iau foc hainele de pe trup, la el ar fi alergat să stingă focul, dacă nu l-ar fi știut pe el prin apropiere, s-ar fi socotit părăsită în lume. O știa și el aceasta, dar tinerețele sunt năvalnice și nu știe nimeni ce e în stare să facă o fată de șasesprezece ani când îi vin toanele, și trebuia să vorbească cu dânsa.

Știa Fira, ce-i drept, că el s-a supărat, dar nu-i înțelegea supărarea și nu-i dedea dreptate. Ea-și știa sufletul și nu făcea în gândul ei nimic rău dacă stetea de vorbă cu un om deștept și foarte cumsecade. Orișicât ar fi ținut dar să nu-l supere pe Dinu, ea era hotărâtă nu să nu mai steie de vorbă cu nimeni, ci ca în viitor s-o facă aceasta prin ascuns, ca să nu afle el, ceea ce era mai rău.

Cu cât mai mult se apropia dar timpul când Tănase-și aducea de obicei prietenul, cu atât mai neliniștită era dânsa și

cu atât mai rău ferbea Dinu în el... Era oarecum ca-n ajunul furtunei.

Omul acela n-avea, la urma urmelor, nici o treabă la casa lui Costache, și era cu ochi și cu sprâncene că numai de dragul ei vine. O știau aceasta toți, și lui Dinu i se răci sângele-n vine când atâția ochi se-ndreptară spre portița în care se iviseră cei doi prieteni. Firei i se strânse inima, iară Mitrea ar fi vrut să stea pe acoperișul casei cu o găleată de apă, ca să i-o toarne lui Felescu-n cap.

Ce-ar fi fost adecă dacă s-ar fi dus la el, ca să-l apuce de pept și să-l scuture o dată?

Scandal, de-ar fi vuit toată mahalaua.

Nu-i rămânea decât să-și stăpânească firea.

Peste puțin el se mai liniști.

Tănase și Felescu nu se așezaseră de-a binelea în cerdac, când Marghioala începu să scoată prin fața lor unul câte unul scaunele din salon, ca să le scuture, și le scotea a-ndelete și fără de grabă, iar după ce le-a scos, nu-ncepu să le scuture, ci trecu la bucătărie, de unde se întoarse peste puțin cu un lighean plin de apă și cu o cârpă curată pe umăr, ca să șteargă geamlâcul cerdacului.

Nu mai răsunau acum din cerdac chicotele, căci în salon nu puteau să-și treacă Tănase și Fira giuvaerul de oaspe, iar în cerdac o aveau în spinare pe Marghioala cea cu ochii de prepelicar, care nu numai trăgea cu urechea, dar mai și stropea din când în când. Au stat dar cât au stat, apoi s-au despărțit. Fira strâmtorată, Tănase cătrănit, iar Felescu plouat, dar toți trei foarte cuminte, fără ca să crâcnească.

„Să mai vii când n-ai altă treabă – bombăni Marghioala printre dinți – c-o să-ți mai pregătim și altele."

Dinu zâmbi, dar tot ar fi dorit să știe dacă Marghioala a făcut-o de capul ei, ori, cum ar fi dorit el, în înțelegere cu Fira.

În înțelegere cu Fira nu, căci pe dânsa aceasta nu putea decât s-o îndărătnicească. Dac-ar fi lăsat-o-n voile ei, s-ar fi săturat în curând de flecăriile lui Felescu și-ar fi căutat să scape de ele; așa însă se simțea jignită și ispitită să arate că tot va face cum ea însași voiește.

Pe înserate, poarta și zăbrelele erau gata. Rămânea acum că ziua următoare Dinu să se ducă cu Iorgu și cu doi dintre băieți ca să le așeze la locul lor.

Făcuse de multe ori așa ceva; acum însă îi era nesuferit gândul că o să lipsească toată ziua de acasă, întrebându-se mereu: „Ce va fi făcând dânsa în lipsa mea?!"

Tot avea, la urma urmelor, Andrei dreptate când zicea că dânsa vrea să fie gătită, distrată, plimbată și păzită, în vreme ce el dedea cu barosul, ca să moaie fierul în bătăi.

„Ei nu! își zise el într-un târziu. N-am numai să-i vorbesc, ci să-i și bag spaima în oase: pe mine n-are să mă ție-n zbuciumare necurmată; eu am treabă și nu pot să mă perd în astfel de nimicuri."

Așta era gândul lui, când deodată toate luară altă față...

Unul dintre ucenici alergă la poartă, ca să o deschidă pentru trăsura în care aduceau iar pe Costache, cum se zice, mai mult mort decât viu.

Plecase-n curând după-prânz în treburile lui, umblase de ici până colo, gustase ici icre negre, colo măsline, mai o țuică, mai o mastică, mai un pelin cu un prieten și-i venise în cele din urmă rău și-l înecase astma, încât căzuse pe uliță. Nici că s-ar fi putut altfel: prea puțin se cruța, prea mult umbla după daraveri, prea des se cinstea, prea rar se-ntorcea serile la timp acasă.

Deși se mai întâmplase-n câteva rânduri așa ceva, spaimă, plânsete, alergătură, zăpăceală, se urmară repede una după alta, și cel mai uluit dintre toți era Dinu, care știa că toate-n capul lui se sparg. Marghioala, liniștită și acum, trimise-n grabă mare

după doctor, care îi mai liniști apoi și pe ceilalți, încredințându-i că o să treacă toate cu bine, dar stărui să-l ducă cât mai curând sub pază bună undeva la aer de munte și să-l ție acolo câteva săptămâini la viață regulată.

– Chiar mâne, nu mai departe! grăi Dinu.

Ar fi fost în stare să plece cu el fie la Văratec, fie la Slănic, fie la Suzana, fie undeva-n Valea Prahovei. El însă nu putea să părăsească atelierul. Lina nu putea nici ea să părăsească casa și copiii. Mai rămânea Fira, care era acum fată mare.

– Nu se poate! strigă Dinu.

– Mă duc și eu cu dânsa, stărui Marghioala.

– Așa da! zise Dinu.

Fără îndoială că așa ar fi fost mai bine; Lina nu-și mai putea închipui casa fără de Marghioala și – mamă, ce să-i faci?! – stăruia să meargă Tănase, care îi era fiu lui Costache și frate mai mare Firei.

„Cu el ca fără de el, dacă nu chiar mai rău", își zicea Dinu, hotărât ca cu nici un preț să nu se-nvoiască; mai erau însă de pus la cale și altele, cu mult mai grele.

D-l Spirea, advocat și bun prieten al lui Costache, stăruia ca acesta, înainte de plecare, să-și facă testamentul și să rânduiască pe tovarășul său purtător de grijă pentru averea sa și tutor al copiilor săi. Lina zicea că nu e bine, iară Dinu era de părere că nu e nevoie și, strivit de gândul grelei sarcini pe care o lua asupra sa, nu mai avea destulă inimă spre a stărui ca nu Tănase să însoțească pe Fira.

A rămas dar cum au voit Tănase și Lina, care stăruiau să meargă la Poiana-Țapului, nu doară pentru că e aproape și de Sinaia, și de Bușteni, ci pentru că e, așa zicea el, liniște și lărgime acolo.

După ce Costache a plecat cu cei doi copii mai mari ai săi, Dinu era nevoit să se rupă-n două: stătea cât putea-n atelier, dar trebuia să mai facă și ceea ce mai-nainte făcea Costache,

mai să cumpere material, mai să se învoiască ici cu un proprietar, colo cu un antreprenor, mai să facă încasări, tot lucruri pentru el neobicinuite și astfel și mai mult ori mai puțin nesuferite.

Cu desăvârșire greu îi erau însă socotelile ce trebuia și ținea să poarte despre tot ceea ce dă ori ia. Ar fi lucrat bucuros cu două barosuri deodată dacă-n schimb l-ar fi scăpat cineva de socoteli, și serile, când se așeza la masă și lua condeiul cel ușor, ca să treacă în condică, cum îl învățase Gigiu, la stânga ceea ce a luat, iar la dreapta ceea ce a dat, îl treceau nădușelile, iară duminecile după-prânz, când își încheia socoteala săptămânii, se simțea ca fiind pus în fața celor mai nemiloși judecători, care-i țineau, parcă, pistolul în piept și-i ziceau: „Nu cumva să-ți scape condeiul, că descarc!"

De unde i-ar mai fi rămas lui timp să se gândească și la cele ce va fi făcând Fira departe de dânsul?!

Îi era destul să știe că Costache mergea bine – asta o scria Fira – și că Fira se face din ce în ce mai îmbujorată, asta o scria Tănase. Mai aflase – asta de pe la alții – că Tănase se plimbă mult de la Sinaia până la Predeal cu o gabrioletă și mână caii parc-ar fi crescut pe capră. Cu cine se plimbă? – ce fel de gabrioletă? ce fel de cai? – nu cumva se va fi nimerind și Felescu pe acolo? Așa se-ntreba Dinu când n-avea altă treabă și mult ar fi dat să se poată repezi într-o duminecă pân-acolo, ca să mai răsufle și el.

Nu era însă cu putință, căci se adunau prea multe peste săptămână și mai erau și nenorocitele de socoteli.

– Mai lasă-le și d-ta, ca să poți să le faci și după aceea, îi zise Lina, care ținea și ea ca el să se ducă.

El dete deznădăjduit din cap.

După-masă el stetea pe gânduri, în vreme ce Marghioala aduna tacâmurile.

– Dacă e vorba numai de socoteli – grăi dânsa căutându-și de treabă – ai încredere-n mine, că ți le fac eu. Cocoana Lina are dreptate: nu poți s-o lași pe Fira parcă n-ar fi pe lume.

Dinu se uită lung și mirat la ea.

– Degeaba te uiți așa la mine – urmă ea –, căci, dereticând prin casă, îți văd în toate zilele socotelile, și așa, cum le faci d-ta, sunt și eu în stare să le fac. Și adăugă peste puțin – mai curând s-ar putea să greșești d-ta decât să te înșel eu.

– Nu de aceasta e vorba, întâmpină el. Le faci tu, dacă zici, chiar mai bine decât mine, căci eu port cam greu pana, iar de-nșelat nu ești în stare să-nșeli pe nimeni. Stau însă câteodată și mă gândesc ce te va fi făcând să le iei așa de bunăvoie toate asupra ta.

Acum se uită ea lung la el.

– Tocmai d-ta, hamalul tuturora – îi zise – stai și te gândești și nu înțelegi de ce vor mai fi făcând și alții ca d-ta?

– Eu sunt altăceva, grăi dânsul. Am rostul meu în casă. De ce însă ții și tu atât de mult la Fira?

Marghioala lăsă tacâmurile adunate pe masă și se-ntoarse spre el.

– La Fira? răspunse. Dar la d-ta, ce crezi, ții ori nu?

– Nu o cred aceasta – grăi dânsul –, ci o știu fiindcă o văd în fiecare zi.

– Atunci nu mai întreba de ce țiu la ea, urmă Marghioala. Nu țiu anume la ea, numai la ea, ci la toți, la casa în care nu mă simt străină și-n care nimeni nu mă socotește slugă. Aș putea oare – urmă ea peste puțin – să fiu mai bine la o casă boierească ori la vreun restaurant decât aici, unde fac ceea ce m-am deprins a face la părinții mei?! Cum aș putea să nu țiu la stăpânul casei, care s-ar supăra dacă nu i-aș zice „nea Costache"? Cum aș putea să nu țiu la cocoana Lina, care muncește alături cu mine și alege totdeauna partea cea mai grea? Cum aș putea să nu iubesc copiii, care-n toate nevoile lor

aleargă la mine parcă le-aș fi soră mai mare? D-ta de ce ai stat aici unsprezece ani și ești gata să stai toată viața? Dinu era mâhnit.

– De ce țiu la tine?! urmă ea înduioșată. S-ar putea oare să nu țiu și la ea, și la d-ta?! Eu știu prin câte am trecut până ce am ajuns aici, ca pasărea gonită de uliu. Mi-e parcă-mi sfâșie cineva carnea de pe oase când îl văd pe nea Costache cum îl știi, o văd pe cocoana Lina cum o știi, îl văd și pe Tănase cum îl știi și mă uit la copiii aceia buni, că buni sunt. Ce s-ar alege de casa aceasta dacă n-ai fi d-ta în ea?! În foc aș sări, și zi și noapte aș sta de pază ca nu cumva să apuce și Fira drumul lui Tănase, că tare e drăguță și bună de inimă, dar și năvalnică la fire și ușoară la minte.

Lui Dinu i se deschidea o lume nouă, deși ceea ce dânsa zicea acum el de ani de zile simțise.

– Lasă-le toate – adăugă dânsa – și du-te, că nu e-n lume om la care ține ca la d-ta, și e păcat s-o faci să creadă că nu ții și d-ta la ea.

– Dar mă duc, răspunse el. Cum să nu mă duc?!

Aceste se petreceau însă vineri după-amează, iar în aceeași zi pe-nserate a venit pe la el Budini, antreprenorul, ca să vadă dacă nu cumva pot să se înțeleagă pentru un grilagiu și două porți la spitalul ce era pe sfârșite.

Era o lucrare mai însemnată, și-ar fi fost păcat s-o scape, iar pentru ca să-și poată da seamă de prețuri, trebuia să vadă desemnurile făcute de inginer și să alerge pe la ferării, ca să se-ncredințeze dacă găsește ori nu destul fier potrivit și cu ce preț poate să-l cumpere. A trecut dar ziua de sâmbătă fără ca să se poată dumiri dacă-l iartă ori nu treburile să lipsească duminecă de acasă.

III

E frumoasă Valea Prahovei așa când o vezi cum în câteva rânduri o văzuse Fira trecând de-a lungul ei; frumusețele cele-ncântătoare i le știa însă numai cel ce a intrat în amănuntele ei mai ascunse. S-a bucurat dar Fira când Tănase stăruia pentru Poiana-Țapului, unde e, cum zicea el, liniște și lărgime, dar abia sosită acolo, simțea că avea în adevăr de ce să se bucure.

Din fața casei țărănești pe care o luaseră cu chirie se deschidea peste arinii din Valea Prahovei zgomotoase o largă vedere spre Sinaia, care se află la dreapta, în depărtare de vreun ceas la vale, spre Bușteni mai apropiați la stânga, iar înainte peste poienele de la Zamora și peste coastele acoperite de brădet până-n poienele curate și limpezi ale Cumpătului, întinderi parcă nemărginite, unde se vedea pe ici, pe colo câte o turmă de oi, și pe care e peste putință să le vezi din depărtare fără ca să te simți ademenit de dorința de a le cutreiera-n lung și-n lat.

Încă mai ademenitoare era însă priveliștea din dosul casei. Dacă spre Cumpătul ochiul e încântat de seninătatea nespusă a întregului, înspre Bucegi sufletul rămâne uimit de mulțimea amănuntelor și de măreția lor. Ici Peatra-Arsă, lângă ea Jepii, mai departe, Caraimanul greoi și tocmai în fund Morarul de la poalele Omului; tot colțuri stâncoase și plești, prăpăstii adânci și văi strâmte și ascunse oarecum în fundul munților.

„Ce-o fi acolo? ... dar dincolo?" se-ntreba mereu Fira și, stăpânită de o nesățioasă dorință de a se duce, îi venea parcă să zboare.

Dar ea nu venise aici ca să se plimbe, ci ca să poarte grijă de tatăl său, căruia medicul îi recomandase să se plimbe prin brădet fără ca să urce, să se ferească de oboseală, să mănânce bine, dar să bea numai apă bună, să se culce și să se scoale devreme.

Se gândea fata cu bucurie cum o să-i gătească bucate bune, cum o să stea toată ziua cu el, cum o să-l plimbe pe aci prin apropiere, cum o să-l îngrijească, și le-a și făcut acestea o zi, două. Costache nu era însă bolnav ca să-l vezi-că e bolnav. Se cam perduse, ce-i drept, sângele din obrajii lui, răsufla cam anevoia, dar altfel era voinic, și puțin i-a trebuit să se ție cum îi recomandase medicul pentru ca să se simtă iar în putere și să-și zică: „Nici ale doftorului toate!"

Era și el om și părinte și, dacă ținea fata să-l îngrijească, ținea și el să nu-i fie prea mare sarcina și să umble-n voile ei.

Tănase?! Ce să-i faci?! Băiat plin de viață! El știa să se-nvârtă-n lume, să se îmbrace după cel mai nou fason, să-și poarte cravata și manșetele și era băiat curățel și de efect. A ținut la Poiana-Țapului fiindcă aici e liniște și lărgime, dar nu trecea cu vederea că sunt aproape Bușteni și că nu e departe Sinaia, nici Azuga, nici chiar Predealul, și dacă Fira era dusă cu gândul la desișul pădurilor, la văile adânci și răcoroase, la pâraiele ce se varsă spumegând peste bolovani și la poienele largi, fratele ei, om mai trăit în lume, era dus mereu cu trup, cu suflet pe la parcurile unde cânta muzica, pe la restaurante, pe la sălile de dans, pretutindeni unde se-ndesuiau oamenii.

Costache era dar mai mult ori mai puțin singur cu fata lui și trebuia s-o plimbe, se-nțelege, fără ca să urce și fără ca să se obosească prea tare.

Era, înainte de toate, ușor și frumos și nu prea lung drumul până la Bușteni, unde aveau și nevoie de a se duce, ca să cumpere mai una, mai alta pentru mica lor gospodărie.

Umblând apoi așa, în treburi, te-întâlnești ici cu unul, colo cu altul, ea cu o prietenă din școală, el cu un vechi cunoscut, care se bucură că te vede, și din vorbă-n vorbă te scoate din minți, ca să te duci la o plimbare mai lungă, la o petrecere, la o serbare, tot lucruri priincioase pentru cei ce-și caută de sănătate.

Peste vreo opt zile Costache-și ducea fata la parcul din Bușteni, unde cânta muzica militară și se aduna lume multă, ca să vadă și să se arate, iar săptămâna viitoare, Aneta, o prietenă din școală, a făcut-o pe Fira să meargă și la matineul de la „Eliseul" din Valea Cerbului, unde e cel mai frumos loc din Valea Prahovei, poziținę minunată la stânga șoselei, pe unde trece lumea ce se plimbă de la Sinaia spre Azuga și înapoi.

Costache s-a dus și el. Ș-ar fi putut adecă să-și lipsească fata de mulțumirile cuvenite tinerețelor ori s-o lase singură?!

Era, ce-i drept, pe acolo și Tănase, dar el avea alte treburi și nu putea să-și bată capul cu sora lui.

Băiet vioi și sprinten, el știa să-și facă drum prin lume, și Costache, bându-și afară pe terasă „spriţul", trăgea zâmbind cu ochiul spre sala de dans, unde o vedea pe fiică-sa înconjurată de cavaleri eleganți, în vreme ce fratele ei se-nvârtea împrejurul cocoanelor și-i întrecea pe toți în galanterie.

„Pui de drac! își zicea el. N-ar zice nimeni că alerga desculț când era mic. Soi, ce să-i faci?!"

Mai frumos decât toate era că nu avea Costache nevoie, cum credeau Andrei și alții, să-și îndoape băiatul cu bani. Își făcea el din vrednicia lui. Le sucea și le-nvârtea de-și punea însuși lucrurile la cale. Îi făcea ici unuia, colo altuia vreo treabă, mai dincolo alta, destul că n-avea nevoie să ceară. Era mai ales doamna Chiriadi, văduvă, săraca, și femeie cu avere frumoasă, cu multă trecere în lumea cea bună și cu multe daraveri, pe care n-ar fi putut să le descurce făr' de ajutorul unui om isteț ca Tănase, care, deși trecut abia de douăzeci și doi de ani, se pricepea și la acte, și la taxe, și la cumpărări, și la încasări, și la alergături, și la galanterii, și la multe altele, iar degeaba nu aleargă nimeni, nici nu ostenește.

Deși însă Tănase își făcea de lucru cu doamna Chiriadi, care ședea într-un colț înconjurată de cavaleri, iară Costache ședea la „spriţul" lui, Fira nu se simțea părăsită; o fată înaltă și

subțirică, cu obraji plini ca mărul și rumeni ca cireașa, cu gropițe-n acești obraji și cu ochii vioi și mereu râzători nu trece nicăiri nebăgată-n seamă și își petrece bine timpul chiar și dacă n-ar fi încă cea mai ușoară „vălsuitoare".

Era mai ales unul, Văleanu, un tânăr de vreo douăzeci și șase de ani, figură distinsă, care-și zicea mereu: „Știi că e nostimă?!" și se ținea cu atâta stăruință de capul ei, încât d-na Raitu, nostimă și ea, își mușca din când în când buzele, se-nțelege, fără ca s-o simtă aceasta și soțul ei, bunul prieten al lui Văleanu.

Cam pe la zece, „matineul" era pe sfârșite. Tănase a luat-o pe d-na Chiriadi de braț și-a dus-o la gabrioletă, d-na Raitu a luat și ea brațul soțului său și a plecat cu oarecare ostentațiune, iar Costache nu și-a mai comandat alt „spriț".

Ar fi putut să-și ieie și el o trăsură, căci – Dinu să trăiască! – îi dedea mâna. Fira însă și Aneta și Mița, prietena acesteia, și doamna Voicu, mama Miței, erau de părere c-ar fi păcat de o seară atât de frumoasă.

Luna aproape plină răsărise tocmai despre Valea-Fetei, și razele ei se resfrângeau din colții Caraimanului. Răcoare era, liniște era, frumuseță era: nu se putea lucru mai plăcut decât să mai ai și tinerețe și să faci pe jos drumul până la Poiana-Țapului, mai ales când n-ai să-l faci singur, căci nu li-ar fi șezut bine cavalerilor să-și lase damele singure la un drum atât de lung.

Fericite sunt tinerețele!

Să fii fată de șasesprezece ani și să te plimbi după un „matineu" – petrecut într-o răsuflare – așa la lună și pe răcoare nu te mai saturi și ai voi să nu se mai sfârșească noaptea cu tăinicia umbrelor ei. Puțin îți pasă ce are să fie mâne dimineață.

Ce-și mai făcea Dinu gânduri despre Felescu? Nu mai era nevoie de Felescu în mijlocul unei lumi pline de oameni care trăiesc ca să se bucure de viață; toate vin ele de ele când

nevinovăția oarbă se-ntâlnește cu viclenia, care toate le vede și le știe.

Acolo, în cercul strâmt în care-și petrecuse până atunci viața, Fira știa numai oameni care o păzeau ca lumina ochilor săi, și așa îi vedea dânsa pe toți oamenii, și pe aceștia.

Era un farmec nespus în inima deschisă cu care dânsa vorbea despre toate, până chiar și despre cele mai intime lucruri; Văleanu însă, băiat de bani gata, care trăia numai pentru ca să trăiască, nu mai cunoscuse în viața lui și alte fete ca dânsa și o știa soră a lui Tănase, lua ușurința copilărească a ei drept îndrăzneală stăruitoare și nu se mai sătura să o descoase. Mai nainte dar de a fi sosit la Poiana-Țapului, le știa toate, și cele de aici, și cele de acasă.

Era mare frumuseță s-o asculți când spunea cum gătește diminețile pentru tatăl ei, cum îl culcă după-masă și cum îl scoală după ce și-a făcut somnul.

– Și d-ta ce faci în vreme ce el doarme? întrebă Văleanu, care ținea să le știe toate.

– Uite, – răspunse ea – mai stau, mai citesc, mai lucrez câte ceva, mă mai plimb pe aci prin apropiere, mai adun flori prin poieniță, nu mi se urâște niciodată.

Văleanu, care se scula pe la zece și nici înainte de masă nu făcea nimic, nici după-masă nu citea, nu lucra câte ceva, nu se plimba, nici nu culegea flori, nu ar fi putut să zică și el că nu i se urâște niciodată. Se simțea, din contra, foarte strâmtorat când se pomenea singur cu sine și mereu căuta să scape din strâmtorarea aceasta, un lucru despre care ar fi putut să dea mărturie și d-na Raitu, care-i ținea adeseori de urât când d-nul Raitu, funcționar de bancă, nu putea să stea cu dânsa la Sinaia.

Era deci hotărât ca ziua următoare să se înființeze la Poiana-Țapului îndată după-masă, ca-n timpul când Costache doarme, să adune și el flori – pe aci prin apropiere.

Ceilalți, care rămaseseră mai în coadă, își făcuseră însă alte planuri: o excursiune la Urlătoare – nu se putea ceva mai frumos.

O singură greutate era la mijloc: pentru Costache drumul ar fi fost prea obositor.

Văleanu nu era om căruia îi place să umble, să se urce și să coboare, cu Fira însă i-ar fi plăcut să facă și asemenea plimbare.

– O idee încă mai bună! grăi dânsul. Mergem până-n poieniță cu trăsura și luăm acolo prânzul, iar după-prânz cine vrea trage un pui de somn la umbră de brad, iar ceilalți, care putem, mergem pe jos mai departe.

Ce era pentru el o cheltuială de o sută, două de lei?!

Nu-i vorba, risipitor, ba chiar nici cheltuitor nu era Văleanu, își număra și păstra bine banii și se uita și la gologani, dar avea de unde să deie și pentru plăcerea lui îi era mică cheltuiala.

S-a făcut dar și excursiunea așa cum a pus-o el la cale, cu trăsuri până la poiană, cu miel fript la frigare, cu mezeluri alese, cu prăjituri de la „Capșa", cu șampanie și cu taraf de lăutari, încât Aneta și Mița și Fira erau și-ncântate și amețite. Costache dormea dus după-prânz și plimbarea s-a făcut mai departe, până la Urlătoare, în cântece voioase, și seara, când s-au întors, erau cu toții parcă și-ar fi petrecut viața întreagă împreună.

Ziua următoare apoi Văleanu s-a dus mai pregătit la Poiana-Țapului, iară Fira, care-l aștepta parcă, i-a alergat sprintenă și voioasă-n cale.

– E minunat! îi zise el. Care va să zică și d-ta, domnișoară, tot pe aici îți aduni florile.

– Aș! parcă n-o știi din seara când ne-ntorceam de la Bușteni, îi răspunse ea. Să vezi ce frumuseță de poienițe sunt pe aici, ce luminișuri, ce potecă spre Sinaia și spre Urlătoare!

El le cam știa toate aceste, dar altfel îi erau văzute împreună cu dânsa, și se arăta mirat. Așa, pe la ameazăzi, și cu o fată ca dânsa e mai plăcută plimbarea prin pădurea umbroasă decât prin poiana bătută de soare și deschisă la vederea tuturora.

Nici nu mai era apoi domnișoara Fira cum o știuse el de la „Eliseu" și de la Urlătoare, gătită, încorsetată și peptănată de efect, ci cu capul gol, într-o iie curată și cu șorțul alb încins peste niște foi cam scurte; așa însă ea era pentru dânsul ceva mai neobicinuit și mai apropiat și avea mai mult farmec. Un fel de scarloi, care aleargă, sare peste gropi, trece peste pârău călcând din peatră în peatră și ridicându-și puțin poala rochiei, ca să-i vezi și piciorul mic și gleznele subțiri și o parte din pulpile delicate, o copilă zglobie, care e, parcă, în fiecare clipă să ți se arunce-n gât.

Era o clipă când îi venea, cuprins de un fel de-ngrijare, să spună c-a plecat la Sinaia și să-și caute de drum.

Intrați pe poteca bine-ngrijită ce duce prin pădure la castelul Peleșului, el îi dete brațul și ea începu să-i spună ce e înainte, ce rămâne la dreapta și ce vine-n stânga.

El o cuprinse, cum era obicinuit, cu brațul.

Ea se lăsă: ce era, la urma urmelor?! Tot cam ca la „Eliseu".

Dânsa nu putea să se depărteze mult, căci n-ar fi voit s-o caute tatăl ei după ce se va fi deșteptat. Se așezară deci pe o bancă de la marginea drumului, de unde ar putea să vadă printre copaci și peste poiană până acasă.

El îi luă ca din întâmplare mâna și se juca cu ea uitându-se la degetele ei subțiri și lungi.

– Știi că eu ghicesc din palmă? grăi dânsa peste puțin, apoi întoarse mâna lui cu palma-n sus, ca să se uite-n ea.

Văleanu se uită-n fața ei; deși mai mult bălană, ca mama ei, acum, când se uita la trăsăturile din palma lui, era parcă ceva

țigănesc și oarecum primejdios mai ales în ochii ei cei neastâmpărați.

Fața ei se posomorî din ce în ce mai mult, încât lui Văleanu îi venea în cele din urmă să râdă.

– Ei, ce vezi de te-ncrunți așa? întrebă el.

– Nu-nțeleg nimic, răspunse ea uitându-se cu ochi scrutători în fața lui. Mi se-ncurcă toate.

Era și-n palma, și-n ochii lui ceva ce-o făcea să-i fie frică de dânsul.

– A bine nu mi se pare, urmă dând din umeri și depărtându-se puțin de el. Dac-ar fi cum se arată-n palmă, ai gând rău d-ta.

Era un haz nespus în felul ei de a o spune aceasta, și el întinse oarecum fără de voie brațul, ca s-o cuprindă și să și-o apropie iar.

– Gând rău? întâmpină. Dac-ar fi-n mine răutate, n-aș fi acum aici. Răutăcioasă ești d-ta, care cu toate ale d-tale-l scoți pe om din minți și-apoi zici că are gând rău.

– Nu eu zic, ci așa se arată-n palmă, grăi dânsa și iar făcu o mișcare ca să se depărteze de dânsul, ceea ce-l ispiti s-o strângă la pept cum copilul strânge pasărea ce vrea să-i scape.

Fira se lăsă cum s-ar fi lăsat dacă Dinu ar fi făcut același lucru, căci așa era deprinsă de mică. Îmbrățișarea ori sărutarea erau pentru dânsa semne de dragoste, dovezi neîndoioase că nu are de ce să se teamă. Cu toate aceste, ea se sămți peste puțin cuprinsă de un fel de fior, se uită din nou în ochii lui, apoi voi să se ridice.

– Mă duc – zise ea – că se va fi sculat tătucu. Văleanu o ținea încă mai strâns. Nu-și închipuise niciodată că poate un trup omenesc să fie atât de fraged, de mlădios și atât de cald ca al ei. „M-am nenorocit!" își zise.

– Nu mă lua, domnișoară, atât de repede – urmă apoi peste puțin – că e cu mult mai greu de cum crezi d-ta să te las.

Dânsa îi aruncă o privire oarecum sperioasă, și el, temându-se ca să n-o supere, se ridică și o-nsoți ducând-o de mână până la poiana cosită, peste care trecea poteca spre casa din vale.

– Când ne mai vedem? o-ntrebă apoi.

– Nu știu, răspunse ea.

– Eu viu și mâne, o încredință dânsul.

– Eu nu, grăi dânsa repede.

– Eu tot viu, stărui dânsul, apoi se plecă și-i sărută mâna.

– Aoleo! strigă dânsa și zbură oarecum la vale. El se uită câtva timp zăpăcit după ea.

„Se poate – își zise apoi – ca un om ca mine să se prostească cum m-am prostit eu?!"

IV

– Lasă, măiculiță, că tu n-ai nevoie să te canonești ca alții, așa-i zicea lui Vâleanu, când era mai măricel, mama lui, care nu-nvățase nici ea multe și tot ajunsese cocoană mare și era bine văzută orișiunde se ducea.

Nace Velicu, bărbatul ei, știa și el puțină carte, dar se pricepea la multe și, mai cu întreprinderi de poduri și de șosele, mai cu păduri luate-n tăiere, mai cu zestrea nevestei și arenzi bine chibzuite, a ajuns să-și cumpere moșia Vâlenii, iar de atunci surugiul îi mână, când se duce la oraș, cinci cai ca cinci zmei, găsește pretutindeni ușile deschise și nu-i trece nimeni pe dinainte.

Trei fete a măritat cu zestre frumoasă, toate trei după băieți săraci, dar buni, și trei gineri a căpătuit, unul judecător la tribunal, altul inginer la județ, ba al treilea, advocat, chiar deputat. Boier însă, adevărat boier, tot nu se socotea Nace Velicu, și ținea ca fiul său să fie ceea ce el însuși nu era.

Atât băiat avea, ba și acesta prâslea, cel mai mic între copiii lui: cum ar fi putut să-l lipsească de vreo mulțumire?!

Mai era apoi Vâleanu și vițel ce suge la două vaci: o avea și pe cocoana Marița, sora mai mare a mumei lui, babă bătrână, care numai pe el îl avea în lume și nu s-ar fi bucurat de averea ei dacă n-ar fi știut că lui i-o lasă, ori ar fi aflat că el se plânge de ceva.

Nici că s-a plâns vreodată, căci toate îi veneau din plin și totdeauna i-a trebuit mai puțin decât ceea ce i se dedea, totdeauna, și prin pensioane, și la Paris a făcut mai mult decât ceea ce i se cerea, totdeauna avea dânsul și pentru sine, și pentru alții și astfel era pretutindeni căutat, iubit și-nconjurat mai ales de chilipirgii, care-l măguleau și-i făceau toate voile.

Tot cam așa-i mersese și-n lumea aventurilor galante.

Petrecuse aproape jumătate din viața lui alergând după plăceri, căci altă treabă nu avea. Băiat frumușel și elegant, om cu punga totdeauna plină și măiestru desăvârșit, cum îi spuneau prietenii, în manevrele galante, el o dusese din succes în succes și se socotea „irezistibil".

Dăduse acum deodată peste cineva care nu intra în voile lui, un fleac de fată, care voia, parcă, să râdă de dânsul.

Două zile de-a rândul s-a dus ca un băiat prost și s-a plimbat pe la Poiana-Țapului degeaba.

„Dă-o-ncolo!" își zise el și-și urmă drumul spre Sinaia, unde-l aștepta doamna Raitu, cu care a făcut apoi seara, pe lună, o plimbare până la Predeal și înapoi.

În zadar, însă, căci mai era la mijloc și vecinicul adevăr că cel ce se joacă cu focul ușor ajunge să se ardă. O luase-n glumă, iar acum prinsese slăbiciune, prima slăbiciune adevărată în viața lui, iar pentru oameni ca dânsul, care nu știu ce va să zică a răbda, a suferi și a-ți călca pe inimă, cea mai mică slăbiciune ia dimensiunile unei patimi covârșitoare. Lasă că flecăriile prietenilor săi îi păreau searbede, și petrecerile de mai înainte nu-l mai ispiteau, dar în drum spre Sinaia el era cu gândul mereu la Poiana-Țapului, iară seara, în timpul frumoasei

plimbări, d-na Raitu îi părea din când în când foarte plicticoasă.

La Poiana-Ţapului însă nu s-a mai dus: atât de rău tot nu ajunsese!

Iară Fira se sâmţea din ce în ce mai jignită de gândul că-n urma purtărilor ei copilăroase el a luat-o drept o jucărea, şi ţinea să-i arate că se sâmte. Se mai sâmţea dar şi umilită când a văzut că el nu mai trece pe la Poiana-Ţapului, şi-a-nceput să-l caute [ea] pe el, ca să-l întâlnească aşa, ca din întâmplare.

S-a plimbat pe la Buşteni, a fost în două rânduri pe la muzică, s-a dus iar la „matineu": nicăiri n-a dat peste el; era parcă plecat.

Mai rămânea duminecă – la biserică – unde de asemenea se adunau oamenii ca să vadă şi să fie văzuţi.

Tocmai aceasta era însă dumineca în care scăpase Dinu ca să vie la Buşteni.

Sărac de sufletul lui.

Mai ales duminecile şi zilele de sărbători e mare îndesuială prin gările din Valea Prahovei şi prin trenurile ce urcă la deal ori coboară la vale de-a lungul ei – lume nu numai multă, ci totdeodată şi foarte amestecată, care dă cu cotul şi nu prea ştie să aleagă vorbele.

„Mare canon!" îşi zicea Dinu din când în când, ştergându-şi sudorile.

Norocul lui că, om cu măsură, nu luase clasa II. Deşi însă în cl[asa] III oamenii sunt mai cuviincioşi, el se sclivisise şi era pe ici, pe colo câte unul care se uita la el cam chiorâş, parc-ar fi voit să-i zică: „Dar d-ta, boierule, cum ai rătăcit pe aici!"

Excursionişti cu boccele, muncitori de pe la fabrici, salahori de la binale, ovrei cu mărunţişuri, turci cu bragă, precupeţi cu ouă, cu poame ori cu zarzavaturi, rândaşi, vizitii şi slujnice, care se-ntorceau cu desagii plini în Ardeal, ţărani şi muncitori de pe linie cu uneltele de muncă erau îngrămădiţi

cum da Dumnezeu, îndesuindu-se unii peste alţii pe bănci ori stând în picioare printre bănci, pe platforme, până chiar şi pe scările vagonului.

Dinu, ţiind să-şi cruţe hainele, nu s-ar fi putut aşeza nici dac-ar fi găsit vreun colţişor pe vreo bancă, ci stătea în picioare. Trecea însă lumea dintr-un vagon în altul, ici bragagiul, colo unul cu limonadă, un rahatgiu cu acadele, un plăcintar cu brânzoaice, un italian cu bricege şi foarfeci, un ovrei cu pungulite şi butoni, şi Dinu, lovit mereu când de la dreapta, când de la stânga, se scutura întruna cu palma mai pe o mânecă, mai pe pulpană şi iar se ştergea, răsuflând din greu, de sudori.

De la Comarnic înainte, unde valea se strâmtează, el a ieşit pe platformă. Aci era şi mai răcoare, dar îl supăra fumul de la maşină, încât nu mai vedea nici stâncile prăpăstioase, nici munţii cei frumoşi, n-auzea vâjâitul Prahovei cu apă limpede, nu se bucura de aerul proaspăt, şi drumul, care la plecare i se păruse scurt, acum nu i se mai sfârşea.

Tot ca om cu măsură mai făcuse şi alta, de care se căia acum.

Fiind sâmbătă încurcat cu Budini, nu ştia dacă va putea ori nu să plece şi nu l-a vestit pe Costache că are să vie.

Ar fi putut să-l vestească duminecă dimineaţa, înainte de plecare. De ce să mai cheltuiască însă pentru depeşă dacă venea el în persoană?!

„Mă pomenesc – îşi zicea acum – că se vor fi dus şi ei ca alţii fie la Sinaia, fie la Predeal, fie la vreo plimbare, şi eu fac drumul degeaba."

Deşi dar om tare ca fierul, călit, el era muiat rău de tot când a sosit, în sfârşit, la halta de la Poiana-Ţapului.

Unde şi cum să-i găsească?

Întreabă din om în om, hai la deal, coboară-n vale, dă la dreapta, ia-o la stânga, mergi drept, ocoleşte; asta ca să facă o economie de câţiva gologani. Om cu rost era el?!

I.i-a dat în cele din urmă de căpătâi, dar Costache plecase, așa credea țăranca, la biserică cu fiică-sa.

– O să se-ntoarcă de prânz acasă? întrebă Dinu ștergându-și iar sudorile.

– Asta nu pot s-o știu, răspunse femeia. De gătit n-a gătit domnișoara ca alte dăți. Se poate, că iau masa acolo, dar – de! – câteodată-și aduc mezeluri.

Dinu răsuflă din greu și rămase câtva timp ca omul ce nu mai știe încotro s-apuce.

Un lucru i se părea lămurit: că trebuie să meargă și el la Bușteni, iar aceasta cât mai curând.

– Sunt – întrebă – mai multe drumuri de aici la Bușteni?

– De! – grăi femeia – unul ar fi să fie pe șosea, care e cel mai scurt. Vin însă unii și de-a lungul șinelor, ba cei ce vreau să se plimbe trec Prahova și [o] iau pe la Zamora.

Dinu iar răsuflă din greu.

De acolo unde se afla el se vedeau și Bușteniii, și șoseaua, și calea ferată, și poienițele de la Zamora: cel mai scurt era drumul pe șosea. Un om ca dânsul îl face și într-un pătrar de ceas.

Nu mai perdu deci timpul, ci plecă – înalt, spătos și greoi cum era – ca din pușcă.

Peste câtva timp însă-și încetini pasul.

„Și – își zise – dacă-n vreme ce eu mă duc ca un prost pe șosea, ei se întorc pe la Zamora?!"

Tot era mai cuminte să apuce de-a lungul șinelor, pe la mijloc, de unde putea să vadă și spre șosea, și spre Zamora.

El se întoarse spre haltă, ca să ieie drumul șinelor.

Nici așa nu era însă bine.

Fira și Costache tot ar fi putut să scape nebăgați în seamă, să ieie o gustare și iar să plece.

„Păcatele mele! își zise el. Trebuia să le las vorbă să mă aștepte dacă se vor fi întorcând acasă."

Se întoarse iar, ca să o facă aceasta.

În pridvorul uneia dintre casele de pe șosea ședea o cocoană bătrână, care-l văzuse încă la sosirea lui și, neavând altă treabă, umbla mereu cu ochii după el.

„Sfântă maică Paraschivă! își zise ea crucindu-se. Cine-o fi zăpăcitul ăsta, care tot umblă-ncoa' și încolo și nu se mai poate descurca?"

Zăpăcit era, în adevăr zăpăcit; iar pe când el umbla așa, Fira îl găsise-n fața bisericii pe Văleanu și se despărțise de tatăl ei, ca să meargă cu fetele și cu Văleanu la muzică, un lucru de care tocmai acum nu prea avea nevoie și pe care nici nu l-ar fi făcut dacă Dinu ar fi cheltuit gologanii pentru depeșă.

Era mare frumusețe să-l vezi cum, după ce a luat, în sfârșit, drumul spre Bușteni, înainta de-a lungul șinelor uitându-se, ca un făcător-de-rele ce se teme ca nu cumva să fie încolțit, când la stânga, spre șosea, când la dreapta, spre Zamora, și ștergându-și din când în când sudorile.

Era, firește, prea târziu când a sosit la biserica din Bușteni: lumea ieșise, și el iar nu mai știa încotro să apuce.

„Ptiu! Mare pacoste pe capul meu! oftă el. Cine m-a pus s-o iau așa razna?!"

Degeaba! Așa era Dinu. Să-i dai barosul cât de mare-n mână, să-i încarci drugii de fier în spinare, să-l pui să lase butoaie-n pivniță, să-l faci să sară-n foc ori să se arunce-n puhoi, dar în lume să nu-i dai drumul, că se-ncurcă și nu mai știi ce prostie e-n stare să facă.

Bușteniii sunt acolea câteva case risipite de-a lungul șoselei, pe Valea Iepii și și pe Valea Albă; acum însă lumea roia din toate părțile, lui i se părea cătunul un oraș întins, și stetea amețit și cuprins de sâmțământul că nu-i rămâne decât să se-ntoarcă acasă, să-l vestească de acolo pe Costache și să vie apoi din nou ca om cu rost. Să-l caute? Cum și unde? Putea el să cutreiere

toate locurile de plimbare, toate potecile, toate restaurantele? Să-ntrebe? Cum și pe cine?

Costache era, cu toate aceste, numai aci, trei case mai la deal, la „Berbec", unde stetea la un pahar de bere și-o aștepta pe Fira, care nu era nici ea departe.

Când la biserică se cântă cel din urmă „Amin", sus în parcul din deal se pornește muzica și-i cheamă pe toți acolo. Viind, Dinu a auzit muzica și, dacă n-ar fi umblat atâta timp zăpăcit, ar fi găsit-o pe Fira la biserică, și toate se descurcau. Acum însă era pauză și el și uitase-n zăpăceala lui că auzise muzica. A ieșit dar în stradă și se uita buimac în jos și în sus la lumea ce trecea prin fața lui. Când însă muzica se porni din nou, el plecă la deal, căci în gândul lui Fira și muzica erau la același loc.

Cum s-o găsească-n parc, unde era lume multă?

Fira nu era numai cu Văleanu, ci și cu cele două fete, Aneta și Mița, și pe când aceste țineau să rămâie aproape de orchestră și în mijlocul lumii, el făcea fel de fel de manevre ca s-o despartă pe Fira de ele și s-o ducă pe căi mai lăturalnice, unde nu putea s-o găsească Dinu, care, plictisit de atâta umblătură zadarnică, se uita cu ochii-npaingeniți în toate părțile, zicând mereu: „Nu-i și nu-i!" și n-ar fi zărit-o, poate, nici dac-ar fi trecut pe lângă ea.

Nici c-ar fi fost însă tocmai bine ca s-o găsească, așa, pe căi lăturalnice, singură cu Văleanu.

Deși nu puteau însă să vorbească, Fira și Văleanu se-nțeleseseră din ochi și era parcă n-a fost nimic.

– După-amiazăzi eu vin, domnișoară, îi zise el încet după ce rămaseră mai în urmă.

– Noi rămânem de prînz aici și n-o să ne-ntoarcem decât pe-nserate, răspunse ea cu învederată părere de rău.

El sâmți această părere de rău.

– Să nu rămâneți – îi zise – de la d-ta atârnă. N-ai decât să spui că nu mai vrei, că nu te simți bine, în sfârșit, ceva.

Fira nu voia, dar îi era greu să nu voiască.

– Nu se poate! răspunse ea hotărâtă și-și grăbi pasul, ca să se apropie de prietenele ei. El o opri.

– Degeaba fugi – îi șopti – că eu nu mă dau, nu te slăbesc, de mine nu scapi. Să facem – urmă apoi stăruitor – astă-seară o plimbare cu trăsura până la Predeal și înapoi. Acum e lună plină, și cine știe dacă va mai fi vreodată.

Fira se uită speriată la el.

Nu-și dedea deloc seamă despre îndrăzneala stăruinței lui, dar lucrul i se părea afară din cale adimenitor.

– Nu se poate! răspunse iar. Ce-ți trece prin minte?!

– Parcă el doarme numai după-masă?! întâmpină el. Se poate dacă vrei d-ta!

– Eu însă nu vreau, grăi dânsa. D-ta mă iei drept un copil, cu care te poți juca pentru ca să-ți treacă de urât.

– Te-nșeli, domnișoară, o-ncredință el. Am ajuns de numai la d-ta mă gândesc, și nu știu unde-o să ajung dacă mă iei așa.

Fira își iuți din nou mersul și se uită oarecum speriată împrejur.

Ochii ei se opriră asupra lui Dinu, care stetea la o parte cu pălăria-n mână și-și ștergea cu batista sudorile.

Îi era bietei fete parcă Arhanghelul i s-a ivit în cale.

– Nea Dinu! strigă ea și alergă ca ieșită din minți la el și-i sări de gât ca de atâtea ori când era mai mică, încât lumea cea multă se opri o clipă-n loc ca să se uite la dânsa.

Dinu, luat repede și chiar mai zăpăcit de cum fusese, o îmbrățișă și-o sărută de mai multe ori cum săruți pe copilul ce ți se aruncă în brațe, și abia după ce se mai dezmetici o întrebă ce mai face și unde e Costache.

Avea pe cine să întrebe, căci Firei nu i se mai oprea gura când se pornea o dată. Nu mai erau acum pentru dânsa nici lume, nici Aneta și Mița, nici Văleanu, care rămăsese ca trăsnit din senin, ci a pornit cu Dinu la vale și abia după ce a sosit la „Berbec" și-a adus aminte că trebuia să ieie ziua-bună de la fete și de la Văleanu.

Iară Dinu era stăpânit de un singur gând: că n-a venit degeaba.

– Bată-te să te bată! Dar de unde ai răsărit!... strigă Costache. Știi c-ai venit la timp?! Tocmai mă întrebam, stând așa singur, ce-o mai fi pe acasă.

– Toate bune – răspunse Dinu – și văd că și pe aici e tot bine.

Ei se perdură apoi în vorbă despre daraverile fierăriei, în vreme ce Fira se uita la lumea ce trecea mai pe jos, mai în trăsuri, la deal ori la vale.

– Îți faci – grăi peste câtva timp Costache – socoteala cât te costă materialul și cât dai pentru lucru, mai pui pe deasupra cametele banilor și te mulțumești cu câștig mai mic când vezi c-are să-ți ieie altul lucrarea din mână.

– Dar dacă nu-mi rămâne nici un câștig, ba mă pomenesc că am să mai dau de la mine?! întâmpină Dinu. Uite, fierul s-a scumpit cu 18 bani la suta de kilograme și-ar putea să se mai scumpească, iar lucrătorii nu-i prea găsești acum vara.

– Negustorie fără de pagubă nu se poate, răspunse Costache. Ici câștigi, colo perzi: lucrul de căpetenie e ca oamenii să aibă totdeauna de lucru, căci ziua le merge și mâncarea li-o dai.

– Tot așa aș zice și eu dac-aș lucra-n socoteala mea, grăi Dinu; când lucrezi însă cu banul altuia, îți tremură mereu mâna și te trec des sudorile.

– Știi că mă superi?! îl mustră Costache. Tu nu și-n socoteala ta lucrezi?! Îmi pare rău! La o lucrare mică umbli după

câștig mai mare, dar când vorba e de douăzeci și trei de mii de kilograme, te mulțumești și cu mai puțin, căci de multe ori câte puțin face la un loc mult. La lucrarea dacă Budini-ți dă câștig de câte trei parale la kilogram.

Așa se gândise și Dinu, dar tot era mai bine să i-o spună stăpânul decât s-o facă el de capul lui, și mai ales asta-l zorise să vie.

Fira era supărată.

Care va să zică Dinu venise numai ca să-și descurce daraverile cu Costache.

În urechile ei răsunau vorbele lui Văleanu, care se gândea mereu la dânsa.

– Nea Dinule, grăi dânsa în cele din urmă cu un fel de-ndărătnicie. Eu nu mai rămân aici.

Dinu și Costache se uitară mirați la ea.

– Cum așa, deodată, ca din senin? grăi Costache. Ce ți-a venit?

– Nu e deodată, nici din senin, răspunse ea. D-ta te-ai făcut bine; Tănase-și caută de ale lui; eu ce mai fac aici?!

Avea dânsa ale ei, pe care nu era în stare și nici n-ar fi putut să le spună, și multă bătaie de cap au avut amândoi cu ea până ce au ajuns s-o înduplece.

Mai întâi și mai întâi, Dinu a trebuit să-i făgăduiască că o să vie toate duminecile și toate zilele de sărbători, apoi a rămas ca de astă dată el să nu plece, cum avuse de gând, pe-nserate, ci să rămâie până mâne dimineață.

Dinu era foarte strâmtorat. Dar, la urma urmelor, de ce muncea el dacă nu pentru ca să-și poată face din când în când câte o plăcere?! Adunase, punând ban lângă ban, vreo șase mii de lei, iară de patru ani, de când era tovarăș la parte, îi veneau câte trei-patru mii pe an; mai erau apoi și cametele. Era puțin lucru pentru el să cheltuiască câteva dumineci de-a rândul

acolea câte un pol, doi. O scotea din altele, muncind ceva mai mult, și nu se sâmțea.

Au mers dar după-masă la Sinaia, ca să se plimbe, ba seara au făcut pe lună o plimbare la Predeal și înapoi, și era frumos, și bine.

V

– Păcat de tine, băiete! îi zise lui Tănase doamna Chiriadi, care, tolănită pe canapea, stătuse câtva timp pe gânduri.

– De ce păcat, cucoană? o întrebă el cu un fel de răsfățare, apoi luă un scaun, îl așează-n fața ei cu răzămătoarea spre ea și se așează de-a călărea pe el. Nu sunt tânăr? Nu sunt levent? Nu sunt deștept? Nu sunt îndatoritor? Ce mai vrei, cucoană?

– Vezi, tocmai de aceea! urmă ea ridicându-se, ca să-și ieie de pe mescioară o țigară.

Tănase sări și trase un chibrit, ca să i-o aprindă, apoi iar se așeză.

Cucoana Lila – așa-i ziceau prietenele ei – era femeie în floarea vieții, așa de vreo treizeci și câțiva, să zicem patruzeci, cel mult cincizeci și șase de ani, se ținea bine, rămăsese cu avere foarte frumoasă de la bărbatul ei, om cu vreo douăzeci de ani mai bătrân decât dânsa, îi plăcea să trăiască, știa să se folosească de averea ei, pe care n-avea de gând nici s-o ducă-n groapă cu dânsa, nici s-o dăruiască vreunei mănăstiri de călugărițe, și de aceea mulți o socoteau cam ușuratică, ceea ce nu era. Ținea fără îndoială să n-aibă nici o supărare, să-și facă toate plăcerile, n-avea slăbiciuni, dar era femeie cuminte, cunoștea lumea și avea inimă generoasă.

– Tocmai de aceea, repetă dânsa după ce trase câteva fumuri. Tocmai pentru că ești, e păcat să-ți petreci viața în flecării și să rămâi fără de rost.

– Mai cu rost de cum sunt eu?!

– N-ai nici un rost, stărui dânsa. Ești un fluștiuratic, un om fără de căpătâi. Trebuie să cauți să-ți iei de undeva o diplomă.

– O diplomă, eu?! exclamă el râzând. Poate vro diplomă ca inginer de poduri.

– Nu! – întâmpină dânsa cu oarecare asprime – ci una ca să poți fi judecător ori advocat, că figură ai, îndrăznet ești, gura-ți umblă: nu-ți lipsește decât titlul.

– Dar tocmai pe acesta nu-l pot avea, grăi dânsul acum mai așezat.

– Ba da! îl încredință ea. Am vorbit eu cu cineva care știe rândul lucrurilor; se poate: toate se pot dacă omul știe să voiască. Sunt o mulțime de oameni care au făcut carieră frumoasă fără multă bătaie de cap, ba poate că tocmai pentru că s-au cruțat. Vii cu mine undeva, fie în Belgia, fie la Paris, și te-ntorci om făcut. Ce-ți lipsește? Diploma de bacalaureat. Pe aceasta e greu s-o iei stând aci, dar acolo o să ți se trimeată. Un om ca tine face apoi într-un an treabă mai multă decât alții în trei; dar și puțin importă ce și cât vei fi învățat: vorba e să ai ceva la mână. Nu ceea ce știi, ci ceea ce faci îți deschide drumul – urmă ea – și omul stăruitor și îndrăznet răzbește și fără de știință mai ușor decât cel învățat care așteaptă ca alții să-l cheme și să-i deschidă calea. Profită, băiete, de ocaziune – adaugă apăsând asupra vorbelor – și mai fii și strâns la pungă, ca să-ți faci și ceva capital, căci fără de aceasta cu anevoia o pornești.

Tănase nu și-a bătut niciodată capul cu asemenea lucruri, dară vorba despre punga strânsă o înțelegea și gândul unei călătorii prin străinătate-l încânta.

– De! – grăi – o încercare n-ar strica.

– Tatăl tău – precum îmi spui – e om cu avere, cu oarecare stare – urmă ea – și ar putea să-ți deie vreo mie, două de lei, iar celelalte le pun eu la cale prin alții.

– Ar da el și mai mult pentru așa ceva, grăi dânsul. Ce fac însă cu o mie, două de lei?!

– Tare ești prost, întâmpină ea. Le iei și le păstrezi, că-ți vor prinde bine mai târziu.

N-avea dânsa nevoie de miile lui Costache, ba, la drept vorbind, nici la diplomă pentru Tănase nu ținea morțiș, ținea însă să păstreze formele.

– Vine mai bine – adăugă ea – ca să se știe că tatăl tău te-a trimis în străinătate ca să-ți complectezi studiile. Ce vor fi crezând unii ori alții, asta nu mă privește.

Voia să-și petreacă viața nesupărată de nimeni, ceea ce nu prea era cu putință aici, unde toți o știau. Deși era abia pe la sfârșitul lunei iulie, ea se săturase de Sinaia.

I se răzvrătea firea când vedea zâmbetul răutăcios al celor ce-i treceau prin față, căci îi știa pe toți ce prețuiesc, cum își petrec viața, cum se grăiesc de rău unii pe alții și cum se pupă-n bot când se-ntâlnesc, parc-ar fi cele mai nevinovate suflete, cum umblă-n voile ei fiindcă o știu că e bogată, că are și multe legături și trecere la cei puternici. Era hotărâtă să scape cât mai curând, să petreacă câteva săptămâni în împrejurimile lacului de Geneva, apoi să se stabilească fie la Paris, fie undeva unde iarna e blândă și viața plină de variațiuni plăcute. Una e însă să călătorești singură ori cu o slugă și alta să fii însoțită de un om deștept, sprinten și simpatic, care îți este-n toate: împregiurările mâna dreaptă, îți ghicește gândurile, te distrează și cu care poți să te duci oriișiunde.

– Să vii, băiete, – adăugă dânsa – că n-o să-ți pară rău!

– Să vin, răspunse Tănase, și ziua următoare, luni când Dinu a plecat de la Bușteni, Costache n-a mai dormit după-masă, ci ședea de vorbă cu fiul său și cu fiică-sa, care îi făceau socoteala că două mii de lei ar fi prea puțin.

– Nu e vorba de asta, grăi Costache.

Îl cuprindea un fel de amețeală când se gândea că e cu putință ca Tănase al lui să meargă-n străinătate, să se-ntoarcă cu diplomă și să ajungă advocat, ba poate chiar deputat.

– Ține-mă, Doamne, ca s-o mai văd și asta! zicea el, și-ar fi fost gata să dea și jumătate din averea lui.

Tot nu se putea însă hotărî fără ca să fi vorbit mai nainte cu Dinu, și astfel ținea să mai amâne lucrurile până dumineca viitoare, când Dinu urma să vie la Poiana-Țapului.

Erau însă la mijloc și lucruri pe care el nu le știa. D-na Chiriadi era hotărâtă să plece, și vorba rămăsese ca Tănase s-o găsească cât mai curând la hotelul „Kranz" din Viena. Tănase dădea deci zor să plece cât mai curând acasă pentru ca să-și scoată pașaportul și celelalte acte. Miercuri s-a hotărât dar că pleacă și Costache cu el.

Fira-și puse piciorul în prag.

Atât luni, cât și marți ea-l văzuse pe Văleanu mai plimbându-se prin poiană și pe la marginea pădurii, mai trecând cu trăsura spre Sinaia și înapoi.

Ținea omul să știe cine e „nea Dinu" acela.

– Atunci vin și eu cu voi, strigă dar Fira. Nu se poate să mă lăsați singură-singurică aici!

Iar se uitară amândoi mirați la ea.

– Cum singură?! grăi Costache. Nu e aici Bucur și nevasta lui și copiii lor?!

– Cine-o să te mănânce?! adaogă Tănase.

Ea nu putea să le spună de ce nu poate să rămâie singură, de ce ori de cine se teme, dar se zbătea și nu voia să rămâie.

– Uite, – îi zise în cele din urmă Costache – eu într-un ceas mi-am făcut treaba cu Dinu. Plec mâne dimineață și tot mâne sunt pe înserate aici.

Aceasta o mai liniști pe Fira.

De unde ar fi putut Văleanu să afle că Costache a plecat și să profite de lipsa lui?!

Aici se-nșela dânsa.

D-na Ghiriadi a plecat luni seara, și aceasta o știa lumea. Mercuri dar, când Tănase a luat rămas-bun de la prietenii săi, era pe ici, pe colea câte cineva care dedea cu socoteală că e oarecare legătură între plecarea lui și a doamnei Chiriadi și se și vorbise despre așa ceva. Atât ar fi fost destul pentru ca Văleanu să se intereseze și să afle că Tănase nu pleacă singur. Mai era însă și viua frământare de care fusese cuprins după ce două zile de-a rândul umblase în zadar s-o întâlnească, ba și neliniștea ei, care, vrând-nevrând, mereu se uita când spre poiană și spre marginea pădurii, când spre șosea.

Nu erau apoi nici acasă lucrurile cum și le închipuia dânsa.

După înțelegerea luată cu Costache, Dinu s-a învoit cu Budini și-a stors de la el nu trei, ci patru parale la kilogram. Lucrarea trebuia apoi să fie gata în vreo trei săptămâini. Dacă munceau însă cu vârtute, o scoteau la capăt și cu câteva zile mai curând. El s-a înțeles dar cu Gigiu și cu Andrei că le dă lor acel ban de kilogram dacă dau zor, ceea ce iar sporea câștigul.

Când să cumpere însă fierul, nu-l mai găsea cu prețul cum și-l socotise, ci cu douăzeci de bani la suta de kilograme mai scump.

– Și poate încă să se mai scumpească – îl încredința negustorul – căci vara aceasta consumațiunea e mare.

Lui Dinu iar îi tremura mâna.

Cum scăpa el din încurcătura aceasta după ce făcuse învoiala, cu Budini?

Nu-i rămânea decât s-o ieie în gât.

„Cumpăr – își zise – ferul în socoteala mea și îl trec la atelier cu prețul pe care i l-am spus lui Costache. Mai bine să perd decât să mă fac de rușine."

Nici n-avea apoi timp de perdut, căci oamenii trebuiau să înceapă lucrul, ceea ce au și făcut luni după-amează. Au lucrat apoi întins marți și miercuri.

Pe-nserate, când Costache și Tănase se pregăteau ca dimineața să fie gata de plecare, Budini a trecut pe la atelier ca să vadă ce mai e pe acolo.

– Ia stați puțin, zise el cam îngrijat. Pare-mi-se că ne încurcăm.

D-l inginer, care făcuse devizul, țiind la soliditate, prevăzuse pentru vergelele de fier o anumită grosime și în contract prețul era stabilit pe metru liniar de atâte și atâte kilograme.

– Teamă mi-e că vergelele n-au grosimea prevăzută în deviz, urmă antreprenorul.

– Se poate – răspunse Dinu –, dar ce-ți pasă? O să iasă mai puține kilograme și plătești mai puțin.

– Da, da! – întâmpină Budini – dar nu-mi ia inginerul lucrarea în primire.

Dinu tresări, îi venea parcă să leșine.

„Cine m-a pus să mă apuc de treburi la care nu mă pricep?!" își zise strivit de sâmțământul că el nu e-n stare să chivernisească ferăria fără de Costache.

Așa steteau lucrurile când Costache și Tănase au sosit acasă.

Nu mai era acum Dinu om care se-ncumătă să-și dea părerea.

Costache începu să zâmbească cu oarecare răutate.

– De! – zise – așa sunt daraverile. Cu barosul nu poți să le descurci, ci trebuie să te pricepi și la-nvârtirea lor. Lucrați înainte, c-o să mai îngroșăm vergelele.

Știa el cum se pun lucrurile la cale.

Pentru o diferență de câteva kilograme la metrul linear nu se prăpădea țara, și, puse o dată porțile și zăbrelele la locul lor, nu le mai cântărea nimeni. C-o vorbă bună la d-l inginer se puteau pune toate-n bună-rânduială.

Lucrul acesta el nu putea să-l facă joi, ci trebuia să mai steie și vineri, ceea ce Fira nu putea să prevadă, dar Văleanu putea să afle.

Joi seara Fira s-a dus la haltă, ca să aștepte sosirea trenului cu care trebuia, cum fusese vorba, să se-ntoarcă tatăl ei.

Văleanu era și el acolo – așa, mai la o parte.

Trenul a sosit și a plecat – fără Costache.

Firei îi era parcă i se surpă toate-n cap.

– Care va să zică ai rămas singură, domnișoară, grăi Văleanu, care acum se apropie oarecum târâș. Fira era supărată pe toată lumea.

– De unde poți să știi dac-am rămas ori nu singură?! răspunse ea urmându-și drumul.

– Îmi era destul să știu că pleacă frățiorul – zise el luându-se după dânsa – pentru ca să mă interesez dacă pleacă singur ori însoțit de cineva.

Fira era mândră de fratele ei și, bucurându-se că poate vorbi despre el, își mai încetini pasul.

– Cine ți-a spus – îl ispiti ea – că fratele meu pleacă?

– O! – răspunse el – aceasta putea oricine s-o prevadă. A plecat d-na Chiriadi, trebuia să plece, mai curând ori mai târziu, și el.

Fira se opri și se uită nedumerită la dânsul.

– Ce are a face una cu alta?! exclamă ea.

Văleanu, așa cum îl făcuse lumea în care trăia, avea părerile lui și nu putea să-și închipuiască pe cineva care avea alte păreri în ceea ce privește legăturile dintre d-na Chiriadi și multprețuitul ei favorit.

– Ce are a face?! răspunse dar. D-na Chiriadi e femeie căreia-i place să-și facă toate gusturile și...

– Dar – îl întrerupse Fira – Tănase se duce să-și complecteze studiile.

– Fără-ndoială – întâmpină Văleanu –, dar d-na Chiriadi are să fie și ea pe acolo, nu mai poate să înceapă nimic fără de dânsul, o să-l caute și-o să-l găsească.

Fira tot nu înțelegea.

– Uite, domnișoară, – stărui dânsul – așa cum alerg eu după d-ta și mă gândesc zi și noapte ce să fac ca să nu fugi de mine și să nu mă mai alungi de la d-ta, așa aleargă și dânsa după el, dar e mai norocoasă decât mine, căci el nu fuge ca d-ta.

Era-n vorbele aceste și-n felul cum fuseseră rostite o nerușinare fără de seamăn care o jignea îndoit, și ca soră, și ca femeie; el însă era atât de stricat în felul lui de a gândi și-și perduse-n nerăbdarea lui atât de mult măsura, încât nu-și dedea seama despre aceasta și nu înțelegea roșața ce se ivi deodată în obrajii ei.

Se sâmțea umilită, călcată-n picioare, aruncată ca o otreapă la margine de drum, și întreaga ființă îi era răzvrătită, dar nu îndrăznea să i se uite-n față, căci s-ar fi putut să fie adevărat ceea ce zicea el.

Ea-i aruncă o privire plină de mânie, apoi se depărtă cu pași repezi fără ca să se mai uite napoi.

Văleanu se uită câtva timp după ea împins de viuă nedumerire.

Nu și-ar fi închipuit niciodată că poate o femeie să fie atât de îndărătnică și atât de fără minte.

„Dă-o-ncolo!" își zise iar, dar acum cam înăcrit, și gândul i se duse la d-na Raitu.

Iară Fira, sosită acasă, își scoase pălăria, și-o aruncă pe pat, apoi se aruncă și ea cu fața în jos lângă pălărie. O-năbușea plânsul și nu-i veneau lacrămile, căci ceea ce-o zguduia nu era, la urma urmelor, durere, ci ciudă, îndârjire și amărâciune.

Prea era însă pornită prin chiar firea ei spre veselie pentru ca să nu-și găsească ieșire din această stare sufletească.

„Ei și! își zise peste câtva timp, ridicându-și capul. Face fiecare ce vrea! Lumea te socotește și ea cum vrea și cum îi place!"

În cele din urmă îi părea rău că l-a luat atât de repede pe Văleanu. Ce-ar fi fost adecă dac-ar fi stat cu el, când toți ceilalți au părăsit-o?

Părerea de rău îi era și mai vie a ziua următoare, când Costache, întors cu trenul de seară, i-a spus că duminecă n-o să vie Dinu.

– Da – grăi dânsa plină de amărăciune – ce-i pasă lui cum o ducem, cum n-o ducem noi aici?!

– De! grăi dânsul, care nu-i înțelegea amărăciunea. Daraverile sunt daraveri și se-ncurcă dacă nu te ții de capul lor.

Se-ncurcă toate dacă nu te ții de capul lor.

VI

– Unde, păcate, se va fi înfundat Văleanu al nostru de nu mai poți, de o bucată de timp, să pui mâna pe el?! întrebă-ntr-una din zile Gogu.

– Pe la Sinaia s-a-ncurcat, pare-mi-se, cu cineva, că de acolo l-am văzut în câteva rânduri întorcându-se, grăi Costică. Zice că i-a venit o mătușă, pe care nu poate s-o neglijeze.

– Vreo mătușă, vreo verișoară, vreo nepoată, adăugă Spiridon râzând.

– Eu n-am văzut-o!

– Nici eu.

Vorbe de oameni tineri, din care nu urmează nimic.

Când au aflat, însă, vineri dimineața că Văleanu a plecat de la Sinaia la Predeal fără ca să se fi oprit la Bușteni, Gogu, Costică, Spiridon și ceilalți se-ntrebau de ce a plecat hoțește nu de la Bușteni, ci de la Sinaia. După ce-au mai aflat apoi și că nu s-a oprit la Predeal, ci a trecut la Brașov, era cu ochi și cu sprincene că n-a plecat singur, ci cu cineva care se ascunde.

– Cine-o fi? Cine?

Ca să-l dibuiască, Naie și Gogu-l așteptau regulat la gara din Azuga, ca să vie cu el în tren, iar ceilalți îl pândeau la Bușteni, ca să-l ieie-n primire când se dă jos din tren.

Jucării copilărești.

Parc-așa se dibuiește!

Văleanu a plecat singur și s-a-ntâlnit cu d-na Raitu la Predeal și tot numai singur putea să se și întoarcă.

Era un capriciu călătoria aceasta.

A făcut-o ca să arate că puțin îi pasă de îndărătniciile Firei.

Cui să-i arate însă?

Fira nu știa nimic, de alții se ascundea, iar pe sine însuși nu se putea prosti.

E, nu-i vorba, mult farmec în asemenea plimbări, și-n alte împrejurări i-ar fi rămas lui Văleanu pe urma ostenelilor o plăcută reamintire. Acum însă era dezamăgit și-i era oarecum mai urât la-ntoarcere decât la plecare.

Nu doară că doamna Raitu, femeie cu vreo doi ani mai tânără decât dânsul, ar fi fost vreo mofturoasă. Asta nu, căci dacă e vorba, nu el o dusese pe ea, ci ea îl purta pe el și-și dedea toată silința să-i facă cât se poate de plăcut scurtul timp pe care le era dat să-l petreacă împreună. Una era însă doamna Raitu, care se furișase la Brașov ca să-l întâlnească acolo, și alta Fira, care-i zicea să-și caute de drum. Dacă n-ar mai fi fost și altele, era destulă aceasta pentru ca și pe drum, și în timpul petrecerii lor la Brașov el să se gândească mai mult la ceea ce n-avea decât la ceea ce i se dedea cu prisos, încât d-na Raitu mereu îl întreba: „Ce ai, puiule?!" și-și întrebuința toate meșteșugurile ca să-l învioreze. Tocmai aceasta-l obosea însă și-l plictisea.

Când te duci apoi la Brașov, nu te-ntorci cu mâna goală. Sunt pe acolo fel de fel de nimicuri care te ademenesc, mai un inel, mai cercei, mai broșă, mai lanțuri, câte de toate, și d-na Raitu, femeie de bun-gust, știa să aleagă. Era pregătit Văleanu

și pentru așa ceva, dar, vorba lui Dinu, îi cam tremura mâna când număra bani.

„Uf! ... slavă Domnului c-am scăpat!" și-a zis dar la plecarea ei.

Cu toate aceste, așteptând plecarea celui mai apropiat tren, el a mai cumpărat o brățară, care mai nainte i se păruse prea scumpă, ba și o broșă, căci nu putea să se-ntoarcă cu mâna goală, și asemenea nimicuri fac efect.

Pe drum, de la Brașov până la Bușteni, a avut destul timp să-și dea seamă despre ceea ce voia să facă, dar nu era-n stare să se judece pe sine însuși. Om care n-avea nici o treabă, nu se luptase-n viața lui cu nici o greutate și nu știa ce va să zică răspundere, el se sâmțea umilit și-i era rușine că încă n-a răușit, dar era pe deplin încredințat că va răuși. Își zicea adeseori: „Cu asta să glumești, dar să nu te-ncurci!" și nu-și dedea seamă că se-ncurcase și se-ncurca din ce în ce mai rău. Odată a fost cuprins de sâmțământul că s-a nenorocit, dar era numai o licărire.

Sosit la Bușteni, el era obosit și n-avea deloc poftă de glume.

– Te-am prins, nepoate, îi zise Spiridon. Mătușa ce face? Urmează drumul spre Sinaia?

– Ce vorbă mai e și asta?! întâmpină Văleanu.

– Ei, lasă, nu mai umbla cu fasoane, grăi Gogu. Așa singur nu te plimbi tu pe la Brașov. Îți știm întâlnirile de la Sinaia.

Văleanu se simțea ca făcătorul-de-rele care se vede încolțit de poliție. Nu-i era lui de cele ce s-au petrecut la Sinaia și la Brașov, dar îl apucau răcorile când se gândea la batjocura pe care ar suferi-o de la prietenii săi dac-ar afla cele petrecute la Poiana-Țapului.

Nu! – mai ales acum el trebuia să se ferească și pentru că ea s-ar fi făcut încă mai îndărătnică dac-ar fi sâmțit că mai sunt și alții care știu ceva.

Trebuia, cu toate aceste, s-o întâlnească.

Duminecă s-a dus la biserică, dar l-a găsit și pe Gogu acolo cu vreo alți doi-trei gură-cască și n-a mai stat, ci a trecut în parc, ca s-o aștepte acolo.

Fira însă, negăsindu-l la ieșirea ei din biserică, și-a ridicat o dată capul, a șoptit printre dinți vorbele: „Puțin îmi pasă!" și s-a întors cu tatăl ei acasă.

Neastâmpărat cum era, Văleanu a pândit după-masă o clipă, în care scăpase de sub ochii prietenilor săi, s-a aruncat hoțește în trăsură și-a plecat spre Sinaia. Ajuns apoi la valea Peleșului, s-a uitat împrejur și, încredințându-se că nu-l vede nimeni, a dat drumul trăsurii și a întrat în pădure, ca să apuce poteca și să se întoarcă la Poiana-Țapului.

Era o prostie ceea ce făcea, căci drumul de la Sinaia până la Poiana-Țapului e lung și, când a sosit el acolo, Costache-și făcuse somnul și plecase cu Fira la Bușteni. Pe când dar el se plimba din ce în ce mai amărât pe la marginea pădurii, Fira se plimba și ea pe la „Eliseu", unde cânta muzica. Obosit în cele din urmă, el s-a întors iar la Bușteni, dar ca nu cumva să întâlnească pe vreunul dintre prietenii săi, a luat-o pe la Zamora, în vreme ce Fira se întorcea pe șosea acasă din ce în ce mai muiată de sâmțământul că de dânsa nimeni nu se interesează.

Ajunsese, biet de el, în doaga lui Dinu, se zbuciuma-n sec și se zbătea ca peștele pe uscat. Tot mai zicea din când în când: „Dă-o-ncolo!", dar cum zicea și Fira: „Ce-mi pasă?!" și mergea înainte, el singur nu știa unde.

Seara, Gogu, Costică și Spiridon l-au primit cu alai.

Era destul să-l caute și să nu-l găsească pentru ca să-i ispitească pe birjari și să afle cum s-a dat jos la valea Peleșului.

– Ca să culeagă fragi! strigă Spiridon.

– Ori să adune zmeură! grăi Costică.

– Ba să strângă bureți! adăugă Gogu.

Râdeau cu toții, ba râdea chiar și Vâleanu el însuși, și era în adevăr lucru de râs ca un om ca dânsul, care trecuse prin atâtea și atâtea, să umble ca un copilaș – nici el însuși n-ar fi putut să spună după ce.

Umbla însă și nu se mai putea opri.

Luni a stat, ca să-și arate sie însuși că poate și să nu umble când nu vrea; marți însă a plecat, un drum lung și obositor, la Urlătoare, ca să coboare de acolo la Poiana-Țapului.

Sosit însă la marginea pădurii, el nu îndrăznea să iasă din poiană ca dânsa să-l poată vedea. Îi era parcă în fiecare tufiș, în dosul fiecărui copac, după fiecare stâncă stă câte cineva la pândă.

În zadar făcuse drumul cel lung și greu, el tot trebuia să iasă-n lărgime, unde putea să-l vadă nu numai dânsa, ci orișicare altul.

Îndârjit în cele din urmă, el își luă inima-n dinți și plecă-ntr-un noroc la vale. Nu mai întreba cum, dacă stă ori nu cineva la pândă, și-ar fi fost în stare să deie năvală chiar în casă la ea.

Fira ședea-n cerdac și tresări, parcă gata să fugă, când îl zări.

„Care va să zică totuși!" își zise însă și plecă spre el cum se pornește la vale peatra mișcată din loc.

– Am fost – îi zise el – la Brașov, domnișoară.

– Așa?! grăi dânsa mângâiată de gândul că de aceea n-a mai venit pe la Poiana-Țapului. Mă miram că nu te mai văd.

– M-am întors încă sâmbătă și de atunci umblu mereu să te găsesc – urmă el grăbit –, dar trebuie să mă păzesc, căci prietenii mei mă urmăresc.

– Dar ce-ți pasă de dânșii?!

– Nu voiesc să știe și dânșii. Prea îmi este scumpă taina pentru ca s-o dau pe gura unor flecari. Uite, și acum am venit tocmai pe la Urlătoare, ca să nu-mi dea de urmă.

Fira era viu mișcată de discrețiunea aceasta.

– Stau – urmă el – și acum ca pe spini și mă uit mereu împrejur, căci ar fi destul să mă zărească vreunul dintre dânșii aici, ca mâne să vuie Bușteniii și Sinaia.

Aceasta o-nțelegea Fira chiar mai bine decât dânsul, și iar îi venea să fugă. Ea stete puțin pe gânduri. Îi era ciudă, și femeia înciudită e născocitoare.

– Vino, dacă vrei, pe la cinci, fie chiar pe la patru dimineața, că ești acasă când se scoală ei, grăi dânsa, apoi îi întinse mâna de plecare.

El o opri și scoase cele două cutii, cea cu brățara și cea cu broșa.

– Să nu mă refuzi, domnișoară, – stărui dânsul – că mă mâhnești. Două mici suveniri de la Brașov.

Ea luă cutiile și se depărtă răpede.

Ce deosebire! Unul, care nici măcar duminecile nu-și părăsește daraverile și n-are timp și pentru dânsa, iar cellalt, care aleargă mereu s-o găsească și se gândește totdeauna și pretutindenea la dânsa.

La aceea că acesta n-are altă treabă nu se mai gândea Fira.

Ea-și dedea foarte bine seamă că e îndrăznet lucrul pe care voia să-l facă, dar o adimenea gândul tăiniciei și era hotărâtă din propriul ei îndemn, răpusă oarecum de sine însăși. Noaptea a petrecut-o în viuă neliniște, iar dimineața și-a pus brățara și broșa, care îi plăceau fără ca să-și poată da seamă despre valoarea lor, și Vâleanu a găsit-o plimbându-se, așa în zori de zi, pe răcoare, printre flori stropite de rouă.

Nu erau însă lucrurile tocmai cum și le închipuise ea.

Crezuse că poteca și pădurea, așa-n zori de zi, sunt pustii; mergând însă spre castel și mai ales întorcându-se la Poiana-Țapului, ei întâlneau în calea lor ici un pietrar ce se ducea la cariere, colo un tăietor de lemne, un excursionist care pornise pe răcoare, o femeie care se ducea cu unt ori cu brânză la Sinaia, și toți se uitau cam lung la dânsul și mai ales la dânsa.

Ea se sâmțea dar strâmtorată, căci ar fi putut să întâlnească și pe cineva care a mai văzut-o, ba poate chiar și vreun cunoscut. Au mers dar câtva timp înainte, vorbind, ea despre toate și despre nimic, cum îi era firea, iară el mai mult uitându-se cu neastâmpăr la ea, apoi s-au întors, se înțelege, mergând din ce în ce mai încet. El îi trecu acum brațul peste mijloc, tot cum era obicinuit să facă în asemenea împrejurări.

– Ne vede cineva! grăi dânsa și se dete puțin la o parte.

Care va să zică vorba era numai să nu vadă nimeni.

Aceasta era o-mbărbătare pentru dânsul, mai ales după ce ea-l chemase să vie acum în zori de zi.

Sosiți la o cotitură, el se opri.

– Uită-te, domnișoară – îi zise – și înainte, și înapoi nu e nimeni, nimeni nu ne poate vedea.

Fără ca să mai aștepte apoi vreun răspuns, el o cuprinse cu amândouă brațele, o strânse la piept și o sărută cu oarecare sfială sub urechea din stânga.

Ea se lăsă. Avuse de câteva zile și mai ales seara trecută destul timp să se gândească la așa ceva și să se dumirească ea însăși prin sine că nu e păcat, căci nu pierde nimeni nimic.

Ea-și dete puțin capul înapoi și se uită mai întâi la dreapta și la stânga, apoi în ochii lui.

– Ce plăcere mai poate fi și aceasta! grăi apoi.

– Mare plăcere, răspunse el și iar o strânse la piept și-i sărută buzele, un sărutat lung și nesățios, cum el nu-și putuse închipui sărutatul.

Ea se lăsă și acum, ba parcă-l săruta și ea oarecum fără ca să-și deie seamă.

Aceasta nu se-nvață, nu se ia prin deprindere, ci e din fire.

Peste puțin însă ea fu cuprinsă de un fel de tremurare fioroasă și se desfăcu din brațele lui, ca să-și urmeze drumul.

– Acum a fost destul – zise – și vezi și d-ta că nu mi-e frică.

– Mie nu mi-a fost destul. Nu m-aș sătura toată viața, grăi dânsul. Iar frică de ce să-ți fie?

Ea-și urmă drumul mai iute, căci putea să se deștepte tatăl ei, iară el o luă de mână, ținând pas cu ea.

Abia sosiți deasupra poienitei, de unde se vedea casa, iar o opri în loc.

Ea-l înțelese, se uită la dreapta și la stânga, apoi dete din cap.

– Mâine dimineață, îi zise, voind să plece.

– Nu, stărui dânsul, voind s-o îmbrățișeze. Ea se desfăcu și fugi cu o săritură înspre desișul pădurii, unde era în adăpost.

„Așa da!" își zise el, făcu câțiva pași spre ea și o prinse.

– Acum destul! zise ea în mai multe rânduri, dar se lăsă și-l sărută și ea, parcă voind s-o facă aceasta.

– Destul! – grăi în cele din urmă – că nu mai viu mâne dacă nu mă lași.

El o lăsă, dar o ținu strâns de mână.

Nu mai vine mâne?! Chiar dac-ar veni mâne, se putea să nu mai vie poimâne. Odată neapărat că nu mai venea. Uitase-n zăpăceala lui cele petrecute în parc și acum deodată-l vedea în fața lui pe nenea Dinu și-o ținea strâns pe Fira, ca să n-o scape iar.

– Domnișoară, – îi zise cuprins de un fel de amețeală – să plecăm amândoi, să ne perdem în lume, ca nimeni să nu ne poată da de urmă, și nu poți să ai dorință care nu ți se împlinește.

Fira începu să tremure și-și închise ochii, ca să vadă-n gândul ei mai deslușit icoana vieții cu care o adimenea el.

– Nu pot, grăi dânsa cu inima îndoită și-și scoase mâna din a lui.

– Vii mâne?

– Viu! răspunse ea cu hotărâre.

VII

Ce prostie! Oamenii își cumpără scule cu bani scumpi ca să le arate, să se-mpodobească și să se fălească cu ele, iară Fira avea o broșă frumoasă, o brățară încă mai frumoasă și nu știa cum și unde să le ascundă, ca nu cumva să deie cineva peste ele și s-o întrebe de unde le are.

Are, ce-i drept, tăinicia, fermecele, dar și neajunsurile ei.

Joi dimineața Fira l-a așteptat, ce-i drept, pe Văleanu, cum îi făgăduise, dar n-a mai voit să se plimbe, ci au stat tot timpul pe banca de unde se deschidea vederea spre case. Chiar de la început era hotărât că se întâlnesc în fiecare zi, și el nu mai stăruia atât de mult ca ziua trecută asupra gândului de plecare, dar pe la șapte, când ea voia să se întoarcă, li se părea amândurora foarte lung timpul până mâne dimineață, și Văleanu iar a început să vorbească despre o plimbare până la Predeal și înapoi, deși acum nu mai erau serile luminate de lună.

Vineri dimineața Fira și Văleanu n-au mai stat pe bancă, ci s-au plimbat iar, însă spre Urlătoare, pe unde e mai puțină lume. Văleanu iar stăruia asupra plimbării la Predeal. Fira-i spunea că nu se poate, dar îl strângea de mână și stăruia să vie și după-masă, ca mai înainte. El a și venit, dar și atât îi era prea puțin, și iar vorbea despre lumea cea mare, despre mătăsuri și catifele, despre scule prețioase. Fira era amețită, dară seara tot nu voia să-l întâlnească.

– Ce-ar fi – zicea dânsa – dacă s-ar deștepta tătucu și nu m-ar găsi?!

Sâmbătă dimineața Fira era nedormită și posomorâtă.

– De ce ții d-ta atât de mult să ne întâlnim seara, când știi că nu e cu putință?! grăi dânsa cu un fel de necaz.

– Pentru că mi-e prea mult până mâne – răspunse el, apoi îi puse mâna cu sfială pe sân – și aș vrea să te sărut aici, șopti cu glas ademenitor.

– Ce plăcere ar mai putea să fie și aceea?! grăi dânsa, lăsându-se neștiutoare în voile lui.

– Vii astă-seară? stărui dânsul.

– Nu se poate! se zbătu dânsa. Dacă vrei – urmă apoi peste puțin cam cu frică – să ne vedem aici, pentru cel mult jumătate de ceas.

Lui îi era destul și atât. Celelalte urmau ele încetul cu încetul.

Pe la zece însă factorul a adus cartea poștală prin care Dinu, om cuminți, îi vestea că vine mâne, duminecă, și că le dă depeșă dacă s-ar întâmpla ca să nu poată veni.

Era, parcă, prea târziu acum.

Supărată nu era Fira, dar neliniștită da, și n-ar fi fost supărată dac-ar fi venit depeșa.

Seara a sosit însă fără ca să fi venit depeșa, și neliniștea Firei era din ce în ce mai viuă.

Nu doară că s-ar fi simțit vinovată, căci în gândul ei toate veniseră oarecum de-a valma peste ea și nu-i făcuse nimănuia nici un rău, nici n-avea de ce să se căiască, îl știa însă pe Dinu om de o fire aspră și se temea ca nu cumva el, aflând ceva, să-și facă gânduri rele și să-și verse mânia asupra lui Văleanu, care era în adevăr nevinovat, căci ea îi spusese că Costache doarme după-masă, ea-l chemase să vie dimineții, ea îi ieșise pretutindeni în cale.

Se căia acum că i-a făgăduit întâlnirea de seară, dar trebuia să se ducă, neapărat trebuia, și după ce s-a încredințat că tatăl ei doarme, a ieșit tiptil, cu răsuflarea oprită și cu inima strânsă.

El o aștepta.

– Am venit numai pe o clipă, ca să-ți spun să nu mai aștepți – îi zise ea grăbită – că mâne vine nenea Dinu și nu pot să stau.

El îi luă mâna.

– Vine – îi zise – mâne și nu poți să stai acum?! Dar cine e acel „nenea Dinu"?

– E tovarășul tăticului, e omul nostru, e, așa cred, viitorul meu, răspunse ea scurt și cu asprime nemiloasă.

Văleanu îi strânse mâna, ca să nu scape din ea.

– De ce am zis eu să ne ducem – grăi dânsul – și să ne perdem în lume?! Omul acela poate să fie foarte cumsecade, dar nu faci pentru el și te nenorocește.

– Nu știu, răspunse ea; acum nu pot să stau. O să vorbim altă dată. Dacă ții la mine, lasă-mă o zi, două să mă dezmeticesc.

Grăind aceste, ea-și scoase mâna dintr-a lui și se depărtă cuprinsă la fiecare pas de pornirea de a se întoarce.

Se-nțelege că ziua următoare, când l-a întâlnit la haltă pe Dinu, nu i-a mai sărit de gât și a rămas cuprinsă de viuă turburare când s-a uitat în ochii lui plini de cea mai curată bucurie a revederii.

– Dar tu ce ai? o-ntrebă el uitându-i-se în față. Îi părea oarecum schimbată.

Ea se uită speriată la lumea de dimprejur și-și stăpâni lacrămile.

– Nimic nu am – îi răspunse –, dar nici să mă tăiați, nu mai rămân aici.

În fața lui se răsturnară deodată toate-n sufletul ei.

Dinu o-nțelegea-n felul lui, dar Costache, care vorbise și mai nainte de sosirea trenului cu dânsa, se uită mirat la ea: îi era însă destul și lui s-o vadă ca să nu se mai îndoiască despre hotărârea ei.

Nici că și-au mai dat silința s-o oprească și de astă dată, căci și lui Costache îi mai plăcea acasă, unde putea să-și umble-n treburi, iară Dinu era greu apăsat de sâmțământul care-l cuprinsese când cu vergelele prea subțiri și o vedea pe Fira acasă mai bucuros decât orișiunde.

Mai era însă o greutate pe care Dinu și Costache trebuiau s-o-nfrunte.

Fira ținea să mai facă, înainte de plecare o plimbare la Brașov pentru ca să cunoască drumul, care, după cum i se spusese, era foarte frumos, să poată spune c-a fost și prin străinătate și să cumpere câte ceva, ca să nu se-ntoarcă cu mâna goală acasă.

Nu se putea ceva mai firesc și mai nevinovat decât lucrul acesta: pleci dimineața, stai câteva ceasuri acolo și seara te întorci. Oameni ca Costache însă și mai ales cei ca Dinu își fac socoteala, și o treceau pe Fira nădușelile când îi vedea chibzuind cât face dusul și întorsul, cât o să ieie birjarul până în oraș și înapoi, cât o să dea pentru masă și cam ce vor fi putând să cheltuiască pentru cumpărări.

– Uf! – izbucni ea-n cele din urmă, scoasă din răbdări – mă plictisiți cu socoteala de acasă, care nu se potrivește cu cea din târg. Eu nu plec cu mai puțin decât două sute de lei.

– Două sute?! exclamă Costache, uitându-se speriat la ea. Dar Gigiu, Andrei și Gogu sunt lucrători de frunte și nu iau împreună atât pe săptămână.

– Puțin îmi pasă cât iau dânșii, întâmpină dânsa. Eu cu mai puțin n-am ce să caut la Brașov.

– Așa e, grăi Dinu scoțându-și batista, ca să-și șteargă fruntea. Acum o dată te duci, și cine știe când o să mai ajungi pe acolo.

Nu! mult nu-i era, ba mai adăugă două piese de câte cinci lei pe deasupra.

– Eu însă – adaugă – n-o să mă pot duce.

Nici nu ținea Fira să-l ieie și pe el, ba mai bucuros s-ar fi dus singură dacă ar fi fost cu putință. Plecată luni cu tăticul ei, a trebuit să se folosească de fel de fel de tertipuri ca să poată scăpa de el și să se ducă singură la un giuvaergiu, să cumpere

mărunțișuri și să-l întrebe, ca din întâmplare, cam cu cât se vor fi plătind brățara și broșa ei.

Neamțul se uită cu luare-aminte la ele.

Brățara, lucru masiv și greu, avea cinci petri, una mai mare la mijloc și patru mai mici împrejurul ei, iară broșa avea trei mărgăritare.

– De! – îi zise – aurul e bun, lucrul e frumos, petrile sunt veritabile: broșa ai putea s-o ai cu o sută, dar pentru brățară ar trebui să dai vreo șase sute de lei.

Fira rămase într-un fel de aiurire.

Neștiind ce va să zică banul luat pe nemuncite, ea se speria de atât bănet.

Îi vedea pe Costache și pe Dinu călicindu-se, își făcea și ea socoteala cât ar fi trebuit Dinu, Andrei, Gigiu și ceilanți să bată cu ciocanul ca să ia șapte sute de lei, și cât ar putea dânsa pentru atât să cumpere la băcănie, la măcelar și în piață.

Iară ea fugea de Văleanu.

Omul și mai ales femeia se știe pe sine cum se vede în oglindă și se prețuiește după cum o prețuiesc alții, și dacă ținem la oglinda ce ne arată pe placul nostru, ținem cu atât mai vârtos la omul ce pune mare preț pe noi și-l prețuim după cum ne prețuiește. Nu-l mai vedea dar Fira nici pe Văleanu, nici pe Dinu cum îi văzuse, și fără de veste se furișă în inima ei sâmțământul că nu e vrednic Dinu de jertfa pe care i-o aduce și că el nici nu e-n stare să-și dea seamă despre mărimea ei.

Dar, mulțumită că nu mai are acum nevoie să-și ascundă sculele, căci putea să spună că le-a cumpărat ea însăși, Fira s-a împodobit cu ele pe drum, aproape de Predeal, ca să le treacă prin vamă.

Ochii lui Costache se opriră asupra brățării.

– Dar asta? întrebă el întinzând mâna.

A călcat rău Fira când a început să facă ceea ce nu-i dedea mâna să spună, dar a lunecat rău de tot acum, când a pornit pe calea minciunilor.

– Am cumpărat-o azi, răspunse arătându-i-o. Nu se pricepea Costache la de aceste, dar o vedea că e grea și frumoasă și știa că nu e de fier.

– Frumoasă, grăi cântărind-o în palmă. Ce-ai dat pe ea?

Fira se cam roși. Abia două sute de lei avuse și mai avea și broșa, ba trebuia să pună-n socoteală și mărunțișurile.

– O sută și zece lei, răspunse cam în silă.

Costache se strâmbă uitându-se când la fată, când la brățară.

– Dacă nu-i de pomană – grăi – ori e de furat, ori falșificare.

Fira rămase cu ochii în pământ: ieșise parcă trenul de pe șine și se prăvălea în prăpastie.

Ce-ar fi fost dacă el ar fi văzut brățara încă la Brașov și s-ar fi dus cu ea la vreun giuvaergiu? Ce-ar fi, dacă-n nedumerirea lui ar face-o aceasta acasă?!

Dânsa tot nu putea să poarte sculele și să se fălească cu ele, tot nu putea să le păstreze. O ardeau oarecum și-i venea să le arunce pe gârlă, ba îi era în cele din urmă rușine că le-a primit, parcă ar fi fost pus blestem pe ele.

„De pomană", zisese tatăl ei.

Nu, de pomană nu erau, ci de momeală.

Ea ședea oarecum înfundată într-un colț al vagonului, se vedea pe sine însăși pornită pe povârniș la vale și căzând tot mai adânc în gândul celui ce i le dăduse ca s-o scoată din minți. Unul câte unul își reamintea amănuntele propriilor ei fapte și se simțea strivită de rușine întrebându-se mereu: „Ce va fi gândind despre mine?!" „Cum vor fi râzând prietenii lui când le va vorbi despre ușuratica mea prostie?! Am să i le trimit cu poșta – își zise ea – și va înțelege el și de ce am plecat."

Așa a și făcut.

VIII

Trecută acum de șaptezeci și văduvă de optsprezece ani, cocoana Marița trăia în vechile și încăpătoarele case boierești de la Răstoacă, în care se pomenise, numai cu Luța, o slugă tot bătrână și ea, cu Anica, nepoata de fiică a acesteia, și cu Ghinea, fostul arnăut al răposatului, un om voinic și chipeș, cu mustața mare și cu nasul încovoiat, paznic neînfricat, care la zile mari își punea și acum fustanela și pistoalele și se lăuda, când avea cui, cu vitejiile pe care le-ar fi făcut dac-ar fi avut ocaziune.

Orișicât de încăpătoare însă, casele nu erau pustii, căci cocoana Marița, deși nu era neam de boier, trăia în avere boierească, nu se ducea decât foarte rar la oraș, și luase apucăturile boierești de la fie-iertata vornicească, căreia tatăl ei îi fusese om de încredere și de la care se trăgea și averea.

Băbușcă mărunțică, cam slabă și sprintenă, ea-și petrecea zilele în lucrare neobosită.

Își avea cotoiul, care torcea tignit în colțul divanului, dulăii, care îi ieșeau dimineața în cale și își puneau labele pe umerii ei, își avea găinile încălțate, rațele lești, gâștele albe, bibilicile pestrițe și porumbeii jucători, avea vaci cu lapte, cai cu mers potolit, oale cu flori și pomi de soi ales, umbla dar mereu de ici până colo, ca să le vadă și să le îngrijească toate și să se bucure de ele.

Mai avea și cămară curată și ticsită cu toate bunătățile, ici fel de fel de dulcețuri, de peltele și de siropuri, colo magiunuri, sugiuce, paste, marmelade și vișinaturi, prin săculețe bine legate tot soiul de poame uscate, iară atârnate prin cui erau mușchiulețe, costițe, șunci, limbi, cârnați și fâșii de slănină, toate preparate de ea însăși cu ajutorul Lutei și a fetichii, ca să se uite cu mulțumire la ele și să le poată face parte și celor ce nu știu ori n-au timp să le facă.

Mai avea apoi cocoana Marița în pridvor și în cerdacul cel mare războaie și urzitori și vârtelnițe, căci e frumos să stai iarna la șezătoare, iar în timpul verii să le auzi pe fete cântând așa mai încet, în vreme ce unele urzesc pânza, altele dau la vârtelnițe, iar altele bat din spete ori lucrează la gherghef, iar dacă se adună valurile de pânză și cele de borangic, ștergarele înflorite, iile, velințele și covoarele, e mare mulțumire să alegi din ele pentru vreo nepoată, vreo prietenă, vreo fină ori vreo biată de fată ce se mărită. Ce noimă ar mai avea viața dacă n-ai avea ca să poți da?!

Crescuse purtând la casa vornicesei tava cu dulcețuri și ducând papucii la divan, iar acum trăia în belșug și-și închipuia că toate vin de la Dumnezeu, care ține socoteala și le face prin ai săi tuturora parte.

– Mi-a dat – zicea adeseori – ca să dau: asta e boierie!

Sâmbetele, dar și-n ajunul sărbătorilor, părintele Neagu venea să facă sfeștania, și atunci își luau cu toții partea, unii milă, alții cinste, ca să se bucure-n ziua ce vine, căci avea cocoana și morți, cărora li-e mângâiere orișice dar făcut în numele lor.

Din sus de curtea boierească, până la marginea pădurii, erau via și livezile, mai ales pruni și nuci, iar în pădure, adăpostit în fundul văii, se afla schitulețul, o biserică zidită de bunicul vornicului, și opt căsuțe pentru maici, toate curate, bine îngrijite și fiecare cu grădinița sa.

Postul Sfintei Mării, câteva zile din postul Crăciunului și Săptămâna Patimilor cucoana Marița le petrecea acolo făcând privegherile și rugăciunile alături cu maicile, și nu lua cu dânsa decât pe Marița, fina ei cea cuminte, fata părintelui Neagu.

Plăcute erau bătrânețele cocoanei Mariței și pline, dar senine nu, căci una le lipsea și asta era cea mai mare: nu avuse parte de copii și n-avea parte de nepoți.

Multă dragoste avea pentru nepoatele ei, dar puțină bucurie îi aduceau, căci trăiau la oraș, se lepădaseră de obiceiurile boierești și luaseră apucături de lume nouă. Una singură dintre ele, nevasta judecătorului, o mai mângâia întrucâtva.

Încă mai mare îi era dragostea către nepotul ei, căci era nu numai băiat, ci totodată și singur în familie. Și el însă tot om de lumea nouă. Umbla așa fără de nici un rost prin lume.

– Vino, maică, – îi zisese adeseori – fă-te aici om așezat la casa ta, că toate ale tale sunt și nu e viață mai frumoasă decât să porți grijă de ale tale și să le fii părinte celor rânduiți de Dumnezeu să stea sub ascultarea ta, să vezi firul de iarbă și lanul de grâu și puietul de pom, și mielul, și vițelul, și mânzul crescând sub ochii tăi și să-ți petreci zilele chivernisind partea ta din bogățiile lumii.

El însă nu voia să știe, ba nu o dată scăpa și vorba că mai are vreme să între în jug, că slugă la stăpân n-o să între câtă vreme n-are nevoie.

Când a primit însă pachetul cu cele doauă cutii și s-a încredințat că Fira în adevăr a plecat, el a rămas cuprins nu de rușine, ca dânsa, ci de căință, căci nu din ușurință, ci din gând rău îi porniseră faptele.

Înțelegea acum și el că nu poți să legi fără ca să te legi, că ai să întri slugă ca să poți fi stăpân și o vedea pe băbușca alergând de ici până colo perdută de dimineață până seara în micile ei treburi.

Acolo era scăparea lui.

PARTEA A DOUA

STĂPÂNIREA LUI VLAICU

I

Din cerdacul caselor boierești de la Răstoacă se deschidea spre satul risipit în vale o vedere largă, iar între sat și case era ograda gospodăriei. La stânga ogrăzii, mai pe coaste, se-nălța biserica, zidită și ea tot de vornicul, iar ceva mai în vale era școala, pe care o zidise cocoana.

Ograda, deși cam plină de gunoaie și de bălării, era largă și împrejmuită cu gard de nuiele destul de bun, iar casele de gospodărie, grajdiurile, șoproanele, pătulele și grânarul din ea se aflau, cel puțin la vedere, în stare bună. Ținea cocoana la aceasta, iară Vlaicu, omul ei de încredere, îi făcea voile și le văruia cel puțin câte o dată pe an, încât de la oarecare depărtare nu se vedea că zidurile sunt pe ici, pe colo, crăpate și tencuiala c pe mari întinderi căzută.

Acolo-n ogradă și-n împrejurimile ei, ba până chiar și pe-ntreaga moșie, era stăpân Vlaicu, căruia nimeni nu îndrăznea să i se pună împrotivă. Dacă „albă" zicea el, albă trebuia să fie, orișicum ar fi fost. Până chiar și cocoana numai rar se ducea pe acolo, și nici nu prea avea ce să caute.

Om mărunt, slab și supt la față, cu o barbă cam rară, care bătea-n roșu, cu ochii spălăciți și pânditori, iute-n toate mișcările lui, Vlaicu mai era și crăcănat, călca parcă umblă printre ouă și avea căutătura fioroasă de-i fugeau copiii din cale și-l lătrau toți câinii, iar glasul lui îți tăia auzul, încât se

cutremurau toți când se răstea, iară el mai ales răstit vorbea. Așa se face omul care vrea să facă treabă când are să lucreze „cu niște brute ca țăranii, din care numai frica scoate oameni".

Orișicât de strașnic însă, Vlaicu era și cam sucit, făcea multe d-a-ndoaselea, și prostimea râdea câteodată de el văzându-l că nu ia boul de coarne, ci de coadă.

Făcuse secerișul și se afla acum în toiul treieratului.

La seceriș el adunase snopii ici ceva, colo ceva, dincolo iar ceva, cum i-a venit mai la îndemână. Ca să nu fie nevoit a purta mașina de ici până colo și a-și face arii pe la toate cotiturile, el treiera-n ogradă, unde locul era bătătorit. Paiele nu putea însă să le lase-n curte, căci erau multe și se mai temea și de foc. Pe când dar un rând de care întra-n curte cu snopii de la câmp, alt rând scotea din curte paiele ieșite la mașină, și-n toată clipa se-nfundau poverile la poartă. În același timp un rând de oameni lucra la mașină, alt rând umplea sacii și-i ducea la grânar, iar alt rând scotea din grânar, ca să treacă la trior, căci ținea Vlaicu ca și lucrul acesta tot acum să se facă. Era dar o încurcătură și-o gălăgie de-ai fi crezut că se prăpădește lumea, și din toate nu mai ieșea deslușit la iveală decât glasul acum răgușit al lui Vlaicu, care înșira mereu toți sfinții din călindar.

Tot cam așa mergeau la el și altele, dar știa să le-nvârtească și să le potrivească atât de bine, încât scotea din moșie totdeauna cât scosese răposatul, soțul cocoanei, și atât știa dânsa că și trebuie să iasă. Mai puțin ar fi fost un semn că Vlaicu nu știe să gospodărească, iar mai mult ar fi fost cea mai nerușinată ocară pentru răposatul. De aceea își și avea Vlaicu partea ca la moară, una din opt.

Erau fără îndoială și oameni care ziceau că își făcea Vlaicu și mai mare partea și că, după cum s-au schimbat vremurile, ar putea să iasă și mai mult decât scosese răposatul. Nu era între aceștia și părintele Neagu, care, deși ședea dinjos de biserică, poartă-n poartă cu ograda, nu vedea, n-auzea nimic. Om tot mărunt și el, dar bine hrănit și cam durduliu, părintele Neagu avea opt copii în ființă, dintre care cel mai mare de șaptesprezece ani, era voios și dulce la fire, făcut, parcă, anume să râdă toată viața lui și cu ochii, și cu gura și să nu se amestece-n lucruri care nu-l privesc. Cocoana Marița, căreia îi plăceau și oamenii care râd, și copiii mulți, rânduise să i se deie fără de plată și pe ales câte un pogon de muncă pentru fiecare copil, pășune pentru două vaci cu prăsila lor, pentru o pereche de boi și pentru doi cai, precum și lemne din pădure. Iar celelalte urmau sâmbetele, de sfintele sărbători ori toamna, când se cărau toate la cămară. Ce mai avea el să se strice cu lumea amestecându-se în lucruri care, la urma urmelor, nu-l priveau?

Iară primarul, Nică al lui Voicu, știindu-se om al stăpânirii, își căuta de slujbă, ca să n-o pată ca Mitu, fostul primar, pe care Vlaicu-l scosese vinovat. De! carele de fân, sacii de grâu și de ovăz, curcanii grași și butoiașele de țuică ori de vin nu altul i le trimitea subprefectului.

Era însă Ciornă, învățătorul, om slab și înalt, care se știa superior față cu ceilalți și nu putea să-l ierte pe pomanagiul de popă, care se-ntâlnește mereu cu cocoana, dar fățarnic, ca toți popii, nu-și deschide gura, ca să o lumineze.

– Aveți răbdare, că toate le vede Dumnezeu și le drege!

– Dar cocoana nu înțelege, i se răspundea.

– Ei! – grăi dânsul – o să mai vie pe aici și alții, care-nțeleg.

Îi era lui Ciornă destul s-audă vorba aceasta ca să i-o șoptească lui Vlaicu, care nici de altminteri nu se-ndoia că e zavistnic popa, ca toți popii, îți râde-n față, dar știe multe și te sapă prin ascuns.

Doi se speriară dar când trăsura trasă de patru cai cu clopoței trecu pe lângă ogradă la deal: Văleanu, care ședea-n trăsură și nu înțelegea gălăgia ce se desfășura sub ochii lui la mașina de treierat, și Vlaicu, care înțelegea acum cine anume era să vie.

Nu știa nimeni mai bine decât dânsul cine e Văleanu și ce rost are el la Răstoacă; știind dar că popa e cel ce l-a făcut să vie, a grăbit să fie cel dintâi care îi vorbește și să-i spună din vreme că cei de la primărie sunt niște proști ce nu înțeleg nimic, învățătorul e un sec înfumurat și-un zurbagiu, care împuie capetele oamenilor, iar popa e un betiv și-un zavistnic, care umblă toată ziua cu minciuni.

Întors apoi acasă, el a stat până după miezul nopții la masa lui de lucru, ca să-și revadă socotelile și să-și pună în rânduială hârtiile, iar în zori de zi i-a pus pe oameni să ridice gunoiul și să curețe bălăriile, să rânească grajdiurile și să țesele vitele. Când se lumina de ziuă, pretutindeni era curățenie și bună rânduială, cazanul mașinii era înfierbântat și peste puțin oamenii au intrat în lucru.

Era frumusețe mare să-l vezi acum pe Vlaicu potolit și dulceag de a-i fi crezut că nu e în stare să smulgă o pană din coada unui rățoi. Îi lua pe toți cu binișorul și muncea plin de pleavă și de prav în rând cu ceilalți, căci așa se-ndeamnă oamenii la lucru, și spor vede numai stăpânul care pune și el mâna.

Ana, nevasta lui Florea lui Colac, o femeie curățică, sprintenă și cam țanțoșă, ridica snopii-n furcă și trăgea din când în când cu coada ochiului.

– Mare bunătate de om s-a făcut ciocoiul, grăi dânsa așa mai printre dinți. Să-l pupi, și nu altă. De-ar da bunul Dumnezeu să mai steie coconașul pe aici, că vedem și noi zile mai bune.

Vlaicu o auzi și-ar fi luat-o-n palme dacă n-ar fi știut-o că e de casa popii, care îi dedea nas fiindcă îi venea preutesei ajutor mai la una, mai la alta. Și-a crestat-o însă, până după plecarea lui Văleanu.

Văleanu însă nu venea. A trecut prânzul cel mic și cel mare, și el n-a venit.

„Ce vor fi clocind?! se-ntreba Vlaicu, căci nu puteau, în gândul lui, doi oameni să stea într-un colț fără ca să pună vreo mișelie la cale.

S-a făcut, în sfârșit, seară, și Văleanu tot n-a venit să vadă curtea curată, grajdiurile rânite, socotelile și hârtiile puse-n rânduială.

Păcat era de bunătatea lui Vlaicu!

„Și asta – își zise el – tot popa mi-a făcut-o!"

Văleanu nici că se gândea să turbure stăpânirea lui Vlaicu.

Se bucura cocoana Marița că i-a venit nepotul parcă cu gândul ca să stea mai mult la dânsa, dar slăbiciunile bătrânetelor sunt ca ale copilăriei, motanul ei era motanul ei, găinile ei erau găinile ei, și de dragul nimănuia-n lume ea nu-și strica rostul vieții. Umblă dar Văleanu în coada ei de ici până colo, și prin curtea de păsări, și pe la grajdiuri, și pe la straturile de flori, și prin cămară, și pe la războaie, iară ea se bucura că poate să-l poarte, și nu se-ndoia că și lui îi fac toate plăcere mare. Îi și făceau mai multă decât alte dăți, dară i-ar fi făcut și mai multă dacă n-ar fi umblat cu dânșii și Marița cea mică, fina, fără de care cocoana Marița nu se sâmțea bună de nimic. Nu-i vorba, Marița era fată foarte drăguță, vioaie și de tot sfiicioasă, dar deși era oacheșă și mărunțică, semăna cu Fira, cum semăna între ele toate fetele de șasesprezece ani, și el ar fi voit să fie mai mult singur cu mătușa lui.

Mai era apoi și alta.

Vlaicu avea o fată cam de vârsta Mariței și trei băieți mai mici: părintele Neagu avea cinci copii, care alergau! Ciornă avea și el patru: toți copiii aceștia se adunau din zori de zi și nu se mai despărțeau decât seara. Dacă-i alunga Vlaicu de la arie, se adunau la popa; dacă-i lua popa la goană, treceau la școală; dacă băga învățătorul spaima în ei, o apucau la deal; dacă i-ar fi închis fiecare pe ai săi în casă, ar fi fugit desculți și cu capul gol pe fereastră și tot s-ar fi adunat undeva. Iar în fruntea lor alergă

totdeauna Ursu, un cățelandru durduliu, cu părul mare, cu urechile pleoștite și cu labele tăpăloage și bădărănoase. N-ar fi putut nimeni să spuie al cui e, căci dormea unde-l prindea noaptea, dar de obicei se ținea după Marița cea mică fiindcă ea-l luase de la curtea cocoanei, și Vlaicu nu putea să-l sufere, căci zicea că se ține de casa popii.

Așa, după-amează zi, droaia trecea pe la curte și trimitea pe vreunul mai prostănac să cheme pe Marița ori s-o-ntrebe ceva, iară cocoana nu putea să vadă copii fără ca să-i mângâie. Nu se poate însă să mângâi un copil așa-n sec, fără ca să-i și dai ceva, fie măcar și numai o lingură de dulceață.

– Haide, veniți și voi – le zicea apoi cocoana celor rămași la poartă – și se făcea dandana mare, căci Ursu, care nu era poftit și el, începea să alerge ici după o rață, colo după o gâscă ori după o curcă, copiii după el, iar dulăii după copii, de era gălăgie ca la aria lui Vlaicu.

Și asta era ceva ce nu-l lăsa pe Văleanu să se coboare-n vale, căci, o ținea pe baba-n loc și el n-ajungea să stea singur cu dânsa.

Om care nu s-a luptat în viața lui cu nici o greutate, n-a-nfruntat nici o primejdie, n-a fost niciodată nevoit să-și adune toate puterile, el nu știa să voiască prin sine și sta acum neajutorat, așteptând să-l împingă cineva, să-l adimenească ori să-i facă silă.

„Nu s-a sfârșit încă" își zicea, dar nu era-n stare să-și dea seama nici măcar cum ar dori el să se urmeze și să se sfârșească, căci nu era om deprins a primi răspunderea faptelor sale.

Nace Velicu își căutase dinadins băieți săraci drept gineri pentru ca să nu-și dea fetele slugi la casa bărbatului. Judecătorul era fiu de plăcintar, advocatul fiu de portar, iar inginerul fiul unei văduve: toți trei trebuiau să sâmtă că prin soțiile lor și prin socrul lor s-au ridicat.

Cu băiatul însă Nace ținea să intre-n rândul boierilor și aici se-ntâlnea și cu ginerii săi, care căutau legături, și cu fetele sale, care voiau să intre-n lumea cea bună.

Slugă la stăpân Văleanu nu voia să intre, dar nu se putea împăca nici cu gândul că surorile lui să se uite la el peste umăr. De aceea îi fulgerase-n câteva rânduri prin minte gândul să se ducă perdut în lume, iar acum își aducea aminte cum mătușă-sa-l chemase să vie la dânsa.

Și pentru aceste se cerea însă voință, hotărâre, oarecare bărbăție, tot lucruri care lui îi lipseau, și aștepta ca bătrâna iar să-l cheme, așa, din întâmplare.

Abia ziua a patra, după-masă, la cafele, au ajuns să stea timp mai îndelungat împreună.

Din întâmplare Anica deduse la cafele și vișinată, iar vișinata, foarte bună, era făcută de Marița cea mică după îndrumările primite de la nașa ei.

– Bună fată! grăi bătrâna gustând nițel câte nițel din vișinată. Mare giuvaer! Fericit om popa: opt copii, și toți în viață. Dac-aș mai ajunge să te văd și pe tine om așezat!

Văleanu îi sări oarecum în vorbă.

– E foarte greu, zise el. N-aș putea s-o fac numai după placul meu, ci-ar trebui să țiu seamă și de dorințele altora.

– Foarte cuminte! grăi bătrâna, care se gândea la dorințele ei de acum. N-ai s-o iubești numai tu, ci și cei ce țin la tine.

– Ei ar vrea însă să iau vreuna căreia nu-i ajungi cu prăjina la nas, întâmpină el.

– Nu, strigă cocoana Marița. Să nu ții seamă de fumurile lor! Să faci ce vrei tu! Să-ți iei o fată cum a fost mama ta – uite, una ca Marița – care știe ce să facă la casa ei și n-are vreme să umble sălăhuie prin lume. Tu ai destul și pentru tine, și pentru alții – urmă dânsa – și n-ai nevoie să râvnești: sunt aici peste trei mii de pogoane și locuri de bani gata. Stai aici și nu-ți pasă de nimeni.

Aici voise Văleanu să ajungă.

– De! așa tot s-ar putea, grăi dânsul strâmtorat.

Îi era însă foarte greu să vorbească. Mai ales de când primise înapoi brățara și broșa, el o pănea pe Fira foarte sus în gândul său și i se părea lucru neiertat să-i vorbească cuiva despre dânsa.

Cocoana Marița, și femeie, și bătrână, vedea că are ceva pe sufletul lui și se mai apropie de dânsul.

– Ia spune – stărui dânsa – nu cumva?!... Mie poți să-mi vorbești. Cui adecă, dacă nu mie?!

– Nu e nimic hotărât, grăi dânsul. Voiam numai să zic că așa cum zici d-ta nu ar fi tocmai de tot greu. S-ar găsi multe. Am făcut, ca să spun ceva, la Bușteni cunoștința unei domnișoare, o fată de fierar.

Bătrâna iar se dete înapoi.

– Cum? Așa, fără ca să o cunoască măcar cineva dintre noi?! grăi dânsa.

Văleanu se căia c-a scăpat vorba. Era în adevăr o pripire, când nimeni n-o cunoștea și nici el însuși nu avea un gând hotărât. Nu se-ndoia că dânsa ar fi în stare să-i adimenească pe toți dacă ar cunoaște-o; cum însă ajungea el a-i face s-o cunoască?!

– Dar nu zic nici eu nimic, ci am vorbit numai așa, răspunse el și le lăsă deocamdată încurcate.

Vorba era numai că ceea ce știa cocoana Marița trebuia să afle mai curând ori mai târziu și Luța, iar de la Luța vorba trecea prin Anica la toată lumea.

II

„Omul lui Dumnezeu!" ziceau toți cei ce-l cunoșteau pe părintele Neagu, care totdeauna râdea, pentru toți avea câte o vorbă bună, nu era-n stare să-i facă nimănuia vreun rău și pe toți îi ajuta cu câte un sfat părintesc, căci altăceva de la popi nu prea poți să iai. Vlaicu știa însă că e prefăcută bunătatea

aceasta și că în dosul feței zâmbitoare se ascunde cea mai haină fire.

Își făcea bietul de el socoteala câte a vroit și n-a îndrăznit să facă fiindcă-l avea pe afurisitul de popă în spinare, și câte-ar face dacă nu l-ar ști aci, poartă în poartă, spion ce stă zi și noapte la pândă și-i ispitește pe oameni, ca să le afle toate. Multe rele ar fi făcut popa, dacă Vlaicu n-ar fi știut să-l țină de scurt, ca să-și pună pază gurii.

Cine era, la drept vorbind, cocoana Marița?

O dulceață zaharisită ori un cozonac nu pe din destul dospit, o crâmpiță-n război ori o împunsătură greșită-n gherghef, câteva ouă stricate subt o cloșcă ori un pui plouat erau pentru dânsa lucruri cu mult mai mari decât o grindină pe o moșie, o secetă îndelungată ori o scădere de câțiva lei la chilă în prețul bucatelor. Aceste nu erau urmări ale pripirii ori ale lipsei de purtare de grijă, ci lucruri rânduite de Dumnezeu, pe care ai să le primești fără de cârtire.

Fa-și număra-n fiecare zi păsările și era nemângâiată când îi lipsea vreun porumbel si s-ar fi făcut foc, dacă i-ar fi lipsit, Doamne ferește, vreun măr din cămară ori vreo lingură de dulceață dintr-un borcan, dar nu știa câte chile de grâu ori de porumb i s-au strâns pe moșie, câte vedre de țuică au ieșit din livezi, câte butoaie de vin sunt în pivniță ori câți stânjeni de lemne au fost cărați din pădure. Aceste-l priveau pe Vlaicu: de ce-l mai ținea și-i făcea și parte dacă ar mai fi trebuit să ostenească și să-și bată capul și ea?

Ținea dar și Vlaicu s-o ferească de asemenea griji, căci de aceea era „cucoana", și vai ar fi fost și amar de capul omului care ar fi îndrăznit s-o supere pe cocoană cu vreo cerere ori poate chiar cu vreo plângere. Lasă că mânca trânteală, dar nu-l mai ierta Vlaicu și nu-l mai primea pe moșie.

O știa aceasta și-și păzea treaba.

Acum se schimbaseră toate, căci mai era pe lângă cucoana cineva care putea să le vadă toate și să-și bată capul, ceea ce-l neliniștea pe Vlaicu mai ales acum, spre toamnă, când toate se adună, se numără și se trec la socoteală.

O singură răsuflătoare îi rămânea: să se vâre sub pielea lui Văleanu.

Văleanu însă îi părea om neapropiat.

Umbla așa fără de rost și oarecum buimac mai pe la vie, mai prin livezi, mai prin pădure, ba într-un rând s-a dus chiar până la schit, unde a stat o zi întreagă, și prietenii lui ar fi râs de s-ar fi prăpădit dacă l-ar fi văzut umblând după el cu droaia de copii, pentru care avea acum un fel de slăbiciune.

Într-una din zile, Ana, care se afla cu bărbatul ei la porumbiște, i-a dat acestuia brânci, și Florea lui Colac, văzându-l cu droaia de copii după el, și închipuindu-și-l om cu inimă bună, cum îl știa din copilărie, i-a ațintit drumul.

– Sărut mâna, coconașule, îi zise. Să mă ierți că te opresc din drum, dar te știu om bun și am să-ți fac o rugăminte, dacă Dumnezeu mi te-a scos în cale.

– Ce e, omule? întrebă Văleanu, care ținea să fie socotit om bun.

– Să vezi – îi zise Florea – nu știu dacă-ți vei mai fi aducând aminte de mine, că vii de la o vreme cam rar pe aici. Eu sunt Florea lui Colac și te știu de când eram copii, că ne jucam împreună pe colo prin livezi și prin pădure. Am nevastă curățică și foarte harnică și de treabă – urmă el cu înfederată mulțumire – și ni-a dat Dumnezeu până acum trei copii.

Văleanu parcă-și aducea aminte de el.

– Să-ți trăiască! îi zise.

Ar fi trebuit să mai zică și: „Cei mulți înainte", dar în lumea în care trăia dânsul se perduse obiceiul acesta și se zicea: „Să te ferească Dumnezeu de alții!"

– Sunt acum vreo trei ani – urmă Florea – a murit tata, Dumnezeu să-l ierte, și n-aveam cu ce să-l îngrop și să-i fac pomenile, căci avuse[se]m și eu cheltuieli mai cu nunta, mai cu botezul copilului, că, de! creștini suntem. Am alergat dar și la unul, și la altul, ca să mă ajute ...

– Să te fi dus la Vlaicu, grăi Văleanu.

– Aoleo! întâmpină Florea. De ăla nu poți să te apropii. Lasă că-ți ia șapte pei când te știe în strâmtorare, dar mai și mănânci trânteală, dacă nu-i întri-n voie. Am cu el o socoteală de vreo cinci ani, muncesc întruna ca s-o scad, dar nu știu cum mă răfuiește, că tot dator îi rămân. M-a ajutat Mitu, care atunci era primar, cu șaptezeci de lei, de mi-am făcut datoria. Camătă nu mi-a cerut omul lui Dumnezeu, dar i-am lăsat cele trei pogoane ce mi-au rămas de la tata, ca să le folosească el până ce nu mă voi fi lesnit să-i înapoiez banii.

Văleanu nu punea-n lumea aceasta nimic mai presus de banul care ți le aduce toate.

– Bine, omule, – îi tăie dar vorba – cum zici că nu ți-a luat camătă, când i-ai lăsat cele trei pogoane, care fac în doi ani îndoit cei 70 lei?

– Tocmai asta e! stărui Florea. Camătă nu-i, dar e păcat să-i mai las pământul și pe al patrelea an, care-ncepe de Sf. Dumitru. Am făcut ce-am făcut și-am adunat patruzeci de lei, mi-ar mai trebui treizeci, și o să-i muncim cinstit, nevasta mea și eu.

Văleanu stete puțin pe gânduri. Nu se-ndoia c-o să plătească Florea, care a fost în stare să-și dea pogoanele fără ca să se plângă, și mare lucru nu ar fi fost să-i ajute cu treizeci de lei. Pentru aceasta s-ar fi cerut însă oarecare pricepere, oarecare voință, oarecare avânt, tot lucruri pe care Văleanu nu putea să le aibă din lumea în care trăise.

– Să te duci la Vlaicu – îi zise – și să-i dai biletul acesta, în care-i spun să-ți dea cei treizeci de lei.

El scoase apoi un bilet de vizită, scrise cu creionul câteva vorbe pe el și i-l dete, închipuindu-și c-a făcut un lucru mare.

Florea luă biletul și se uită cu fața înăcrită la el. Tocmai de Vlaicu voise să scape și i-o și spusese aceasta destul de respicat.

– Nu mă duc nici tăiat! își zise el amărât.

– Ba o să te duci, stărui Ana, care pe lângă toate celelalte mai era și hărțăgoasă. Aș vrea eu să-l văd pe Vlaicu ce zice și ce face când vede slova aceasta.

– Zice și face tot ceea ce-i place lui, întâmpină Florea. Boierii ca ăsta sunt slugi la slugile lor: te-ncurcă, apoi pleacă și te lasă încurcat.

N-a scăpat, cu toate aceste, Florea de gura nevestei până ce nu s-a dus cu biletul.

Vlaicu citi biletul în mai multe rânduri.

„Ferit-a Sfântul!" își zise.

El știa câtă bătaie de cap a avut până ce li-a tăiat sătenilor pofta de a se duce la cocoana.

Nu lipsea acum decât ca ei să prindă obiceiul de a lua bilete de la nepotul cocoanei. Și cine face începutul? Tocmai bărbatul Anei, care trăia mai mult la casa popii decât la bărbatul ei.

Biletul era însă pe masă, și Vlaicu nu putea zice că nu dă.

– Măi, – îi zise lui Florea – mă crezi tu pe mine atât de prost ca să nu înțeleg că popa te-a pus la cale să te duci la coconașul? Cum crezi că am să te ajut, când te văd lucrând prin ascuns cu popa?!

– Sfinte Arhanghele! exlamă Florea crucindu-se. Ce am eu cu popa?! Caut de nevoile mele și mă dau cu cei ce pot să mă ajute-n ele.

– Ori te lași să fii prostit de nevastă-ta – urmă Vlaicu – țanțoșa și guraliva aceea, care șade toate zilele cu popa și chibzuiesc împreună cum să-ți pună fitil.

Florea înghiți un nod. În adevăr, Ana îi dăduse la toate brânci, și se putea ca popa să fie la mijloc.

– Vino la timp mai potrivit, adăugă Vlaicu. Mai va până la Sf. Dumitru.

Florea plecă rău cătrănit c-a ascultat de nevastă-sa; sosit apoi acasă, se luă la ceartă cu Ana, ceea ce numai de tot rar se-ntâmpla, dar lucru greu nu era, căci ea ușor ajungea să-l facă „blegotenie de om". El apoi una, ea alta, s-au petrecut lucruri slabe, încât ziua următoare s-a dus vorba printre vecini, ba și mai departe, că Florea și-a bătut nevasta fiindcă umblă prea mult pe la popa.

„Tot i-am mirosit eu bine!" își zise Vlaicu, și puse la cale pe Sanda, servitoarea lui, să ducă vestea la Anica, pentru ca aceasta să i-o deie Lutei.

Seara apoi, când o dezbrăcă pe cocoana Marița, Luța-și făcea de lucru prin iatac.

– Cocoană! grăi dânsa pe șoptite, deși erau numai ele singure. Știi că s-a întâmplat ceva? Florea lui Colac – mi-e și greu să-ți spun – și-a prins nevasta cu popa.

Cocoana Marița se uită lung la ea. Lucrul i se părea și ca năpăstuire atât de urât, încât îi venea să-i tragă o palmă.

– Minciună... mișelie!... izbucni dânsa. Ticălos cine ți-a spus-o.

– De! – grăi Luța – și eu parcă aș fi gata să bag mâna-n foc pentru el.

Bănuitoare însă ca bătrânii, care se plâng mereu că lumea s-a stricat, și se tem ca nu cumva să fie prostiți, cocoana Marița s-a pus pe gânduri. Nu credea, dar nici nu se mai avânta, și în ziua următoare Marița, fina ei, biata fată, îi era și mai dragă, căci rău era pentru ea și dacă era adevărat ceea ce se zicea, și dacă îl năpăstuiau pe popa.

N-o nimerise dar Vlaicu, și pe-nserate, când Sanda a venit să-i spună că cocoana e foarte supărată pe cei ce-l grăiesc de rău pe popa, el se plimba încă mai supărat prin casă.

– De, boierule, – grăi Sanda, – ține nu atât la popa, cât la Marița, fina ei, pe care ar vrea, așa zice lelea Luța, s-o mărite după coconașul.

Vlaicu se opri și se uită sperios la ea.

– După Văleanu?! exclamă el.

– Așa zice Anica că i-a spus lelea Luța, răspunse Sanda.

Lui Vlaicu îi venea să răcnească.

O cunoștea pe cocoana Marița și-o știa că e zănatică. Dacă i-a intrat un purice în ureche, nu i-l mai scoate nimeni. Da! e-n stare s-o facă. La ea toate sunt cu putință! Iară el?! Fata e curățică și deșteaptă, vicleană ca tatăl ei: ce nu faci ca să poți lua o moștenire frumoasă și mare?!

„Stai, popă, că te joc eu, ca să nu mă mai uiți cât vei trăi!" grăi în cele din urmă.

„Stai – urmă iar gândindu-se la Văleanu – că mai sunt și alții care au să spună câte-o vorbă, mai sunt judecătorul, și inginerul, și advocatul, mai ales el."

El se așeză apoi la masă și îi trânti d-lui advocat și deputat Iorgu Palea, cu slovă prefăcută, următoarea anonimă:

„Sărut mâna, cucoane Iorgule,

Să băgați, vă rog, de seamă că Vlaicu, administratorul de la Răstoacă, un pungaș de frunte, și popa Neagu, un betivan și un gheșeftar să-i cauți pereche, umblă cu fel de fel de metehne ca să-ncurce pe fata popii cu nepotul cucoanei, un sălăhui care s-a pripășit de câtva timp pe acolo, și s-o prostească pe cocoana, babă ajunsă-n anii copilăriei. Lucrul e pus la cale, și dacă nu le faceți cât mai curând vânt celor doi tovarăși de treburi, azi, mâne cucoana Marița-și trece toată averea pe

numele nepotului său, că ține la fata popii, care îi este fină și ca copil de suflet.

Un om de credință"

Ziua următoare apoi el a plecat dis-de-dimineață la oraș, ca să trimită de acolo scrisoarea, pentru ca nimeni să nu-l poată bănui pe el de a o fi trimis.

III

D-l advocat Iorgu Palea era om deștept, muncitor și cinstit, câștiga, mai ales de când era deputat, peste douăzeci de mii de lei pe an, luase cu cocoana Zinca trei sute de mii de lei zestre și avea trecere, dar tocmai aceasta-l punea-n rândul oamenilor nevoiași.

Trecerea o au de obicei oamenii feriți de nevoi; dai însă de multe nevoi când te pui în rând cu aceștia. Îi faci azi unuia o vizită și îi ții să-l primești cam cum te-a primit el dacă mâne ori poimâne-ți întoarce vizita. Te-a poftit el la masă, și ți-e greu să te duci, dacă nu-ți dă mâna să-l poftești și tu, căci altfel te ia cam peste umăr, ceea ce-ți scade trecerea. Cu cine te legi, cu acela ai să te potrivești, ori nu te mai legi, și mai ales cocoana Zinca ținea ca soțul ei să nu se deie de gol prin felul lui de a se prezenta în lume. Tu, dar case cu lărgime, tu, mobilă potrivită, tu, slugi destule, ba cocoana Zinca ținea să-și aibă și trăsura deschisă, și cupeaua, ceea ce-i plăcea și d-lui Palca, căci una e să umbli pe jos, alta să te aștepte trăsura la scară, și lumea te prețuiește și după biciul vizitiului.

Alerga dar d-l Palea de dimineață până noaptea târziu și ostânca, își călca adeseaori pe inimă și-nghițea la nevoie și noduri, dar socotelile tot nu-i ieșeau cum ar fi trebuit să iasă, și nu o dată a trebuit să plătească socru-său la scadență pentru dânsul.

Primind anonima, l-a chemat dar pe Vlaicu la București, ca să-i ceară socoteală și să-l bage-n răcori.

Vlaicu, care tocmai aceasta o voise, l-a luat cu dânsul și pe Nică, primarul, ca să-l aibă-ntr-ajutor.

– Ferească Sfântul, cocoane Iorgule, grăi dânsul foarte mirat de cele cuprinse-n anonimă. E năpaste! De unde tovărășie între popa și mine?! E vreun dușman al meu, care-ncearcă să mă negrească.

– Stau eu mărturie, boierule, stărui Nică. L-ar îneca pe dumnealui, dac-ar putea, într-un pahar de apă. E om vrăjmaș de ne face valvârtej tot satul. Când e beat, tot mai merge, că vorbește prostii și se leagă de muierile oamenilor, dar după ce se deșteaptă, se pune pe zavistii, și mare minune-ar fi dacă nu ni i-ar răscula-ntr-o bună dimineață pe săteni. Să spună dumnealui, care știe câte îi pate pe urmă.

– Eu n-aș putea să spun nimic, întâmpină Vlaicu, nevinovatul și smeritul. Chiar și dac-aș fi aflând așa din zvon câte ceva, sunt slugă la stăpân, am nevastă și copii și trebuie să tac și să-mi caut de ale mele, ca s-o pot duce bine cu toată lumea. Sunt om sărac, care trăiește pe urma muncii sale, și nu pot să grăiesc de rău pe nimeni. D-ta știi mai bine, că ai diregătoria de-a sta între oameni.

D-l Palea, grăbit ca totdeauna, nu avea timp să-i asculte.

– Vorba e, fată are? întrebă el scurt.

– Ce să zic? răspunse Vlaicu. Nu pot tăgădui: bună, cuminte, curățică, aș putea să zic chiar frumoasă.

– Șerpoaică – adăugă Nică – și stă toată ziua cu cocoana, care îi este nașă și-o ține chip față de suflet, cum se zice și-n scrisoare.

– Popa umblă și el pe la cocoana? întrebă iar d-l Palea.

– Ba bine că nu! răspunse primarul. Toate sâmbetele se duce să-i citească și s-o descânte și nu umblă degeaba, că ia de toate, și dulcețuri, și putină cu brânză, și costițe afumate, și saci de fasole, și pogoane de muncă, din toate știe să-și facă parte. Să spună dumnealui, că le știe mai bine decât mine.

– Ce să zic? răspunse iar Vlaicu. Cocoana e miloasă și cu frica lui Dumnezeu. Eu fac ce mi se poruncește.

D-l Palea era dumirit.

O știa el pe bătrână că se-nchină mult și e bisericoasă, obicinuită din copilărie și păcat al bătrânețelor: nu mai încăpea îndoială că e vorba de captațiune și-n capul lui erau puse lucrurile la cale.

Cei doi cumnați ai săi o puneau pe soacră la cale să ceară punerea sub curatelă a bătrânei, iară el însuși, ca să fie sigur de succes, se da în partea ei, îi lua apărarea și-i perdea procesul.

Deocamdată însă trebuia să-i facă vânt popii, ca nu cumva s-o înduplece să-i facă testamentul.

Ziua următoare, cocoana Zinca a plecat la surorile ei, ca să meargă împreună la mama lor, iar d-l Palea a trecut pe la Ministerul Cultelor, ca să pună o vorbă.

Alte două zile-n urmă, părintele Ilie, protoiereul, a mers gâfâind la Episcopie, unde era mare alergătură, căci preasfinția-sa, foarte supărat, dăduse poruncă să i se facă fără de întârziere o listă a parohiilor vacante și alta a preoților ce-ar putea să fie mutați fie după cererea lor, fie în interes de serviciu. De ce? Aceasta o știa numai ieromonahul Ilarie, călugărul cel mărunt, care se bucura de particulara încredere a arhiereului tocmai pentru că știa să facă și sa tacă.

La el a fost trimis părintele Ilie.

– Bea? întrebă călugărul după ce îi spuse că e vorba de părintele Neagu.

– Nu! răspunse protoiereul.

– E muieratic?

– Nu.

– E zurbagiu?

– Răspund cu darul meu că e unul dintre cei mai de treabă preoți din eparhie, stărui protoiereul.

– Atunci trebuie să fie la mijloc vreun interes superior, grăi părintele Ilarie.

– E vreo arătare? vreo plângere?

– Nu, o simplă-mpărtășire că proprietara stăruie să fie depărtat, și-ar face bine să ne scape de greutăți cerându-și mutarea.

Părintele Ilie știa ce va să zică simplă împărtășire și interes superior: lucrul trebuia să se facă cât mai curând și fără ca să rămâie vreo urmă la acte.

– N-aș putea să vorbesc cu preasfinția-sa? stărui dânsul.

– De ce să-l mai superi?! răspunse călugărul. Dacă sunt la mijloc interese superioare, nu ne rămâne decât s-o facem, ca să scăpăm. N-o faci sfinția-ta cu bunăvoință, o face altul cu-ndârjire. În fața celui puternic nu-ți rămâne decât să te supui, dacă nu-l poți îmblânzi.

„De! își zise protoiereul. O fi la mijloc vreunul care dispune de câteva voturi, și toți, de la ministru până la paraclisier, avem să ne supunem."

– Dac-ar putea să-și găsească vreo proptea bună, mai adăugă ieromonahul.

– Dacă... repetă părintele protoiereu și plecă să-și facă greaua datorie.

În adevăr grea datorie.

Dacă-l chema pe părintele Neagu, care era fără îndoială bine păzit, cădea-n bănuială că-l părtinește. Trebuia să trimită pe cineva la el, ca să-l ispitească așa ca din întâmplare, fără ca el să simtă că e vorba să i se facă, la nevoie, vreo cercetare.

După îndelungată chibzuire, a chemat pe maica Fevronia, starița schitului, care putea să vorbească cu părintele Neagu fără ca cineva să bănuiască ceva.

Maica Fevronia, femeie voinică și încă în putere, nu semăna câtuși de puțin a călugăriță: călca apăsat, își ținea capul sus și ochii îi umblau parcă era-n toată clipa gata de ceartă.

Ea ascultă cu un fel de umilință lămuririle pe care i le dete protoiereul, apoi se cruci.

Nu era-n stare să-și închipuiască ce-a putut să se-ntâmple ca cocoana Marița să-și schimbe deodată purtările față cu părintele Neagu. Dar nu degeaba fugise ea din lume.

– Se poate, sfinția-ta, – zise – toate sunt cu putință. Vezi doi oameni care se ocăresc între dânșii de ți-e mai mare rușinea și fac toate mișeliile ca să se surpe unul pe altul, iară mâne se pupă și merg brat la brat, în vreme ce alți doi, pe care-i credeai legați cu trup și suflet, se dau pe față ca dușmani neînpăcați. Nu mai știi în lumea aceasta pe cine ai și pe cine n-ai să te razămi, de cine ai și de cine n-ai să te temi.

Întorcându-se apoi la schit, i-a lăsat părintelui Neagu vorbă că are să-i spună ceva, apoi a trecut pe la cocoana Marița, pentru ca, luând-o pe departe, să afle ce va fi având cu dânsul.

Cocoana Marița ținea mult la maica Fevronia mai întâi pentru că era stariță, apoi pentru că avea firea deschisă și mai ales pentru că o socotea femeie foarte deșteaptă. Când veni dar, așa, ca din întâmplare, vorba la cele ce se vorbeau despre popa, ea-și dete fără de încungiur gândul pe față.

– De – grăi dânsa – o fi, poate, o năpăstuire, dar mâna-n foc pentru nimeni să nu ți-o bagi. Uite, – urmă apoi plecându-se puțin spre călugăriță și vorbind mai pe șoptite – și băiatul ăsta, nepotul meu, s-a-ncurcat pe acolo, pe la Bușteni, pe unde a fost, cu una, fată de fierar – ce-o fi de capul ei – și n-aș fi crezut, dacă nu mi-ar fi spus chiar el și nu l-aș vedea, că e-n adevăr rău încurcat.

Maica Fevronia ar fi fost în stare să-și bage mâna-n foc, și era acum încredințată că protoiereul e pornit pe cale greșită dacă crede că cocoana Marița-l prigonește pe popa; ea era, cu toate aceste, supărată pe părintele Neagu fiindcă preuteasa era cea mai bună dintre prietenele ei.

Părintele Neagu însă se ținea și acum tot cu pântecele cam scos, cu trupul dat pe spate și cu capul ridicat și, sosit la schit, nu băgă de seamă că maica starița era mai posomorâtă decât de obicei în chilia ei luminoasă.

– M-am înființat! grăi dânsul, pornit ca totdeauna pe glumă. Care e porunca? Ori poate că e la mijloc numai dorința de a mă vedea.

– Mai potolește-te, părinte, că ești preot și ai casă plină de copii, grăi dânsa. Prea le iei toate-n glumă, și eu am să-ți spun lucruri grele.

Ea-i spuse apoi din fir în păr ceea ce știa, și multe pe care, după îndrumările primite de la protoiereu, nu avea să i le spună.

Părintele Neagu râdea și acum.

– Prostii! grăi dânsul. Aceste nu pot să fie decât născociri de ale lui Vlaicu, care, știindu-și păcatele, se teme și de umbra lui. Apa se turbură și iar se limpezește dac-o lași în pace. O să adoarmă și asta.

– N-o lua-n glumă, părinte, că nu adoarme, stărui călugărița. Lucrurile stau așa, că ori îți ceri mutarea, ori îți fac cercetare.

– Eu, mutarea?! întâmpină popa. Când vor veni cu carul, ca să mă ducă la groapă.

– Atunci te scot vinovat, grăi călugărița. Fii om cuminte, că lucrurile s-au pornit de sus, de la ministeriu, și s-au pus în picioare toți cei de la Episcopie.

– Dar toate ministeriile și toate episcopiile să se pună-n picioare și nu pot să-mi facă nimic – răspunse popa – când nu știu nici măcar ce vină ar putea să-mi pună.

– Vina ți-o găsesc ei și dacă n-o ai, îl încredință starița. Dă din mâini și din picioare, că eu ți-am spus și ceea ce nu aveam să-ți spun. Caută-ți o proptea bună!

– Proptea?! răspunse popa. Proptele se pun la ulucile care se clatină când bate vântul. Eu stau țeapăn, și la așa ceva nu

m-am gândit niciodată. Mai proptele decât cocoana cu ginerii surorii ei?!

– Pe cocoana să nu te razămi, grăi maica Fevronia. O știi cum e. E supărată pentru că nepotul ei s-a-ncurcat pe la Bușteni c-o fată de fierar și nu se mai apropie nimeni de dânsa. La advocatul să te duci, că e și deputat și are trecere.

Părintelui Neagu i se păreau prea depărtați Bucureștii, dar, zorit de starițã, nu i-a rămas decât să se ducă și acolo.

Când te duci la vreun boier, dai, înainte de toate, peste sluga care-ți deschide ușa.

Aceasta o știa părintele Neagu și se bucura că e prieten bun cu Chivu, feciorul de casă al lui Palea, pe care-l cinstise-n câteva rânduri, când fusese pe la Răstoacă, și cu vorbe bune, și cu altăceva.

Chivu, slugă veche, știa multe, pe care nu le știa fie și boierul, fie și cocoana. Cu atât mai vârtos trebuia să știe ceea ce se vorbea la masă, căci de o slugă credincioasă nu se ferește stăpânul. Nici protoiereul, nici episcopul, nici ministrul nu puteau dar să-l dumerească pe părintele Neagu atât de bine ca Chivu. Tocmai de aceea însă l-a primit pe părintele Neagu parc-ar fi voit să-i zică: „Fugi, nenorocitule, că e vai de capul tău, dacă prinde de veste că te afli prin apropiere!" Părintelui Neagu îi trecu deodată pofta de râs.

– Nu cumva a fost Vlaicu pe aici? întrebă el încet.

Chivu se apropie de dânsul, apoi se traseră amândoi într-un colț, și Chivu spunea pe șoptite, iar popa asculta cu urechile ascutite.

Când vorba veni la încurcătura cu Marița cea mică, părintele Neagu izbucni într-un râs nervos.

– Bine, bre, – grăi dânsul –, dar asta nu e numai ticăloșie, ci și prostie. Vălеanu e-ncurcat pe acolo, pe la Bușteni, pe unde a fost, cu o fată de fierar, și n-am decât s-o spun aceasta, pentru

ca coconul Iorgu să vadă că l-au prostit și toate-n capul lor să se spargă.

Acum își ascuți Chivu urechile.

Vorba cu fata de fierar îi plăcea.

– Ba de așa ceva să te ferești, grăi dânsul. Altfel se pun la cale asemenea lucruri. Dacă i-o spui sfinția-ta, n-o crede. Uite, – urmă – poimâne, duminecă, pleacă și boierul, și cocoana la Văleni. Eu fac o plimbare pe la Bușteni, iar după ce mă-ntorc, îi spun coconiței, așa, mai în taină, ca să nu se afle și boierul că am aflat acolo ceea ce-mi spuseși. Să fii sigur că i-o spun mai încornurată. Așa se fac, părințele, lucrurile în lumea de azi: îi pui fitilul, apoi te dai la o parte și-aștepți.

Așa era fără îndoială mai bine. Chivu le făcea stăpânilor săi un serviciu prețios și se plimba pe la Bușteni pe cheltuiala părintelui – dus, întors, mâncare, udătură, ba și ceva pentru ostăneală, căci de pomană nu aleargă nimeni.

A dat popa bucuros, căci îi râdea barba când se gândea cât de necăjiți o să fie Vlaicu și Nică după ce li se va fi dat pe față miselia.

Chivu, căutând la Bușteni urma lui Văleanu, a dat peste Spiridon, Gogu și ceilalți, care nu-și putuseră da seamă ce-l va fi făcut pe prietenul lor să plece așa deodată.

Ei săriră ca-nțepați de vespi când Chivu aduse vorba la fata de fierar.

– Auzi d-ta! strigă Gogu. Sora lui Tănase! Care va să zică el cu ea se-ntâlnea la Sinaia!

– Cu dânsa se plimba pe la Predeal și pe la Brașov! adăugă Costică.

– Giuvaer, boboc, bre! stărui Spiridon. Acum înțeleg eu de ce a plecat el așa deodată. A mers după dânsa.

Știau acum și ei, știa și Chivu cum stau lucrurile, iar ziua următoare au aflat și Bușteniii, ba a mers vestea și la d-na Raitu, care era interesată s-o deie mai departe.

În curând se șoptea și prin mahalaua unde toți o știau pe Fira încă de copilă mică și de mult bagaseră de seamă că ea nu mai e cum a fost.

IV

„Nu-mi mai place! Nu mai e cum a fost", își zicea Marghioala uitându-se cu coada ochiului la Fira.

Stetea și se mira cum poate cineva să treacă în atât de timp scurt prin atât de mari schimbări.

Câteva săptămâni trăite-n lume, și nu-i mai ședeau ochii ca mai înainte-n cap, și altfel îi umblau când trecea printre oameni. Altfel călca, altfel își mlădia trupul în mersul ei, altfel își prindea rochia acum mai lungă, altfel își sugea buzele și-și potrivea zâmbetul: era parcă caută pe cineva și-și dă-n fiecare clipă silința să fie văzută și să-i vadă și ea pe toți și să afle cum se uită fiecare la dânsa. Era femeia care se știa frumoasă și adimenitoare și ține să se bucure cât mai des de acestea văzându-se admirată de alții și pizmuită de altele.

Schimbată era însă Fira mai ales în casă, unde se-mpedeca de toți și de toate.

Mama ei i se părea femeie simplă. Sora ei și frații ei mai mici o supărau prin întregul lor fel de a fi. Calfele și ucenicii îi erau o adunătură de oameni ordinari. Marghioala era o slugă proastă, căreia i se dedea prea mult nas. Dinu era cel mai vrednic și mai bun om, dar un fel de bădăran, care nu știe să-și dea bunătatea în o formă plăcută pe față.

Toate aceste ea nu le spunea, dar și le gândea Marghioala când o vedea cum strâmbă din nas. Se vedea din toate că nu mai e mulțumită de lumea în mijlocul căreia se află și că e ceva ascuns în sufletul ei.

Așa și era, și adeseori o cuprindea iar sâmțământul că e prea mare jertfa adusă de dragul lui Dinu, care căuta de treburile lui parcă dânsa nici n-ar fi pe lume.

Lucrurile nu puteau să rămâie așa și nici n-au rămas.

Costache, întrămat în timpul celor din urmă câteva săptămâni petrecute la aer curat și la viață cu bună rânduială, nu se mai socotea om cu slăbiciune și iar umbla după daraveri, petrecea cu bunii săi prieteni, se cinstea și se-ntorcea serile târziu acasă. În zadar îl sfătuia mai unul, mai altul să mai lase treburile în seama lui Dinu, căci el se simțea om în putere și nu-l ierta firea să-și petreacă viața în nelucrare.

Trei săptămâni a dus-o așa, apoi l-au găsit într-o dimineață mort în culcușul lui.

Li-a fost mare tuturora durerea, dar lucrul acesta li se întâmplă tuturora: i s-a făcut înmormântare frumoasă, cu dric tras de patru cai, cu prohod citit la biserică, cu cor de băieți și cu muzică, s-au îmbrăcat cu toții în negru și l-au jeluit, i s-au făcut pomenile cuvenite, și știau cu toții că de acuma înainte cârma casei o are Dinu.

Dinu însă umbla cu frică, nu îndrăznea să facă nimic și numai stăpân nu era.

Abia acum sâmțea cât de greu lucru e să ai pe răspunderea ta o casă mare și o mulțime de daraveri încurcate, o fată mare și una mai mică, un băiet dus în străinătate și alți doi acasă, iar alăturea cu tine o văduvă care n-a făcut în viața ei nimic de capul ei.

Nu se sâmțea Dinu destoinic să poarte asemenea sarcină, căci dacă nu-i ieșea ceva bine, nu-i mai priia mâncarea, nu-i sporea lucrul, nu-i tignea somnul și-l vedea mereu pe Costache-n vis.

Trebuia, cu toate aceste, s-o ducă înainte, și singurul suflet pe care se putea răzema era Marghioala.

Dacă vreo daravere ieșea bine, el se bucura ca un copil și făcea cu el cine ce voia; dacă alta ieșea rău, el își făcea inimă rea, se cătrănea și nu mai putea nimeni să între-n voile lui.

Marghioala își păstra în toate împrejurările cumpătul și-l potolea și pe el.

Tănase n-a venit la înmormântare, dar a mai cerut două mii de lei.

Dinu era foarte amărât. Lasă că cheltuise mult cu înmormântarea, dar abia de curând luase Tănase bani, și nu voia să-i mai trimită.

Marghioala-l dumiri că trebuie să-i trimită, căci Tănase era major și nu se afla ca ceilalți copii sub epitropia lui.

– Trimite-i – grăi dânsa –, dar din partea lui, și spune-i să vie cât mai curând să ia ceea ce i se cuvine.

– Așa-i, zise Dinu. Noi n-o să muncim și pentru dânsul. O să-i scad din capete, dar din câștiguri nu i se cuvine parte.

Dumineca următoare apoi, când treceau socotelile în condică, ea se uită nedumerită la el.

– Bine – îi zise –, iar văd că i-ai trimis două mii de lei în cap.

– Fără îndoială, răspunse Dinu. Așa rămăsese vorba să fac.

– Dar trebuia să scazi cheltuielile făcute cu trimiterea banilor, întâmpină ea.

– Ei – grăi dânsul – pentru câțiva lei atâta încurcătură.

– Să mă ierți, stărui dânsa. Mică ori mare să fie încurcătura, cinstea e cinste: un gologan dac-ar fi, nu poți să-l treci în socotcala celorlați patru copii.

– O să-i dau de la mine, întâmpină Dinu strâmtorat.

– Îmi pare rău, grăi dânsa. Alergi, îți bați capul, muncești de te trec nădușelile și aș înțelege să dai pentru un sărac, pentru o văduvă, pentru un orb ori pentru un olog, dar nu pentru Tănase, care se plimbă și-și face toate chefurile. Așa n-o s-o duci departe.

Dinu era foarte supărat de acest amestec în treburile lui, dar de aici înainte o mai întreba și pe ea când voia să facă ceva.

Azi apoi una, iar mâne alta ca aceasta și lucrurile au ajuns încetul cu încetul acolo că adevăratul stăpân al casei era

Marghioala, fără de care nici Lina, nici Dinu nu mai făcea nimic.

Mai era însă și Fira în casă.

Fănică era trecut acum de treisprezece ani și rămăsese corigent în a doua clasă gimnazială. Nu era lucru mare, căci din 64 de băieți trecuseră 16, căzuseră 14, iar ceilalți erau corigenți. Dinu era, cu toate aceste, de părere c-ar fi mai bine ca băiatul să pună sorțul și să-nvețe meseria cu care tatăl său își agonisise averea.

Lina ar fi dorit-o și ea aceasta. Fira ținea însă ca din fratele ei să iasă un om, și nici Dinu, nici Lina nu erau în stare să se pună-n pizmă cu Fira. Nu s-a pus nici Marghioala, dar peste câtva timp s-a-ncăpățânat băiatul, a pus sorțul și nu mai voia cu nici un preț să meargă la școală, iar Fira știa că numai Marghioala a putut să-l scoată din minți.

Marghioala o ducea, cu toate aceste, și cu Fira destul de bine.

În timpul cât Fira a lipsit de acasă, toate au mers și fără de dânsa. A mai urmat apoi și zăpăceala cu moartea lui Costache. Nu prea se sâmțea dar că Fira nu mai ținea rânduiala la masă, nu mai gătește bucate, nu mai deretică prin casă, ba Marghioala îi făcea adeseori și patul. Tot mai umbla însă Fira după cumpărături, ba chiar ținea să-și facă de lucru prin oraș, se înțelege mergând ea înainte și Marghioala cu coșul după ea.

Marghioala, fată voinică și nu urâtă, era și foarte simțită și se gătea curat când ieșea din casă. Era o frumusețe s-o vezi pe Fira cu asemenea servitoare după ea.

Când era însă supărată, Marghioala avea multe de lucru și nu mai putea să aștearnă și patul Firei, o făcea pe aceasta să aștepte și nu se mai gătea înainte de a ieși cu dânsa, ba, grăbită, nu mai mergea după ea, ci alăturea cu dânsa, apuca din când în când înainte și îi dedea mereu zor. Ținea dar Fira să n-o supere pe Marghioala și umbla-n voile ei.

Aflase însă, gândise și sâmțise atât de multe care nu se potriveau cu felul ei de mai nainte, făcuse ori voise să facă atât de multe prin ascuns, încât nu mai era nevinovată, și în gândul ei avea și acum gânduri și porniri, dorințe și nedumeriri pe care nu putea să le mărturisească, se ferea dar de toți și mai ales de Marghioala, ale cărei priviri scrutătoare o băgau adeseori în răcori.

Slăbiciuni care se prind în timpul copilăriei foarte cu anevoia se perd însă, și ea se trezise în lume cu gândul că nici nu e, nici nu poate să fie om care o iubește ca Dinu și că nu e nimic ce el n-ar fi în stare să facă pentru dânsa. Ținea dar la el. Acum însă, după cele petrecute, ea s-ar fi simțit cuprinsă de un simțământ neplăcut și ar fi dat cu cotul dac-ar fi voit el s-o cuprindă cu brațul ori poate chiar s-o sărute, lucruri la care, de altminteri, nici nu se gândea Dinu. Ea era, cu toate aceste, din ce în ce mai greu atinsă de intimitatea în care-l vedea cu Marghioala, căci știa acum ce fac bărbatul și femeia când se află singuri: orișicât de nevinovate, îmbrățișările și sărutările din pădurea de la Poiana-Țapului aveau și ceva otrăvitor în ele, și nu o dată era și Fira cuprinsă de sâmțământul că nu s-au sfârșit încă toate, iară aceasta o-nstrăina din ce în ce mai mult de ai săi.

N-o sâmțeau aceasta Dinu și Lina, care aveau prea multe griji pe capul lor și n-ajungeau să răsufle. Marghioala însă, care trăia mai mult cu dânsa, adeseori își zicea: „Dacă mai merge câtva timp așa, o să ajungem să nu mai putem trăi sub același acoperemânt".

Și în adevăr, ori una, ori alta dintre ele trebuia să se ridice deasupra.

– Stau și mă uit, grăi în cele din urmă Marghioala. Văd că ai și ascunzi ceva: nu-nțeleg de ce nu-ți ușurezi sufletul spunându-mi-o mie.

Fira se uită speriată la ea.

„Nu cumva – își zise-n gândul ei – voi fi scăpat vreo vorbă prin vis?!"

– Ce aș fi putând să am și să ascund?! îi răspunse. Cum îți vine s-o crezi aceasta?!

– O văd – grăi Marghioala – din toate pe care le faci ori nu le faci. Dar – urmă peste puțin – eu silă nu-ți fac, ci-ți spun numai să vii ca mai nainte la mine când ai ceva pe suflet.

– Dar n-am nimic, o-ncredință Fira, hotărâtă în gândul ei să facă tot ce-i va sta prin putință ca ea să plece din casă.

Pe când însă adevărul vestit cu glas tare răzbește cu anevoia și se strecoară numai încetul cu încetul, minciuna spusă pe șoptite se revarsă iute ca apa pe povârniș, și ceea ce unul presupune, altul crede și iar altul știe ca lucru neîndoios. Vecinele au început în curând să alerge la fereastră ori să se uite prin crepăturile ulucilor când Fira trecea de-a lungul uliței călcând ca o porumbiță și mlădiindu-și trupul. Ele știau că Vălean sc afla și el pe aci prin apropiare și se întrebau ce ar fi dacă Dinu ar da deodată peste el.

Nici Dinu însă, nici Lina nu puteau afla nimic despre cele ce se știau prin mahala, căci nu îndrăznea nimeni să le vorbească. Marghioala însă vedea și auzea.

„Minciuni! Cele mai nerușinate născociri!" și-a zis ea când a aflat ce se vorbea, dar se vorbea, și ceva adevărat trebuia să fie în dosul minciunilor, și ea se cutremura când se gândea ce-ar zice Dinu dac-ar afla ce se vorbește.

„Sunt o nemernică, își zise ea în cele din urmă. Știam foarte bine că e rău să meargă ea singură la Poiana-Țapului, și nu am stăruit îndestul să mă duc și eu cu dânsa."

Orișice s-ar fi întâmplat, vinovată era și ea, și trebuia să afle adevărul.

Ea o luă în cele din urmă pe Fira într-un colț.

– Să-mi spui fără de încungiur – îi zise – ce ai avut cu un oarecare Vălean la Poiana-Țapului, căci prin mahala se

vorbește că vă întâlneați prin pădure, vă plimbați noaptea pe la Predeal, că ați fost împreună la Brașov.

Fira rămase ca trăsnită.

Multe greșeli făcuse, dar toate împreună erau și prea puține, și prea mici pentru asprimea cu care se vedea pedepsită de acel mizerabil care nu numai a spus tot, dar a și mințit cu o nerușinare fără de margini.

– Minciuni! strigă ea. Da! m-am întâlnit cu el de câteva ori, dar celelalte sunt minciuni!

– Știu că sunt – o-ncredință Marghioala –, dar lumea le crede fiindcă-i place să bârfească.

– N-am să mai ies din casă – grăi Fira – și-o să le uite toate dacă nu mă mai vede.

– O să vedem, îi zise Marghioala; lasă-te pe mine, și prea multă inimă rea să nu-ți faci, că pe cucoana Lina și pe nenea Dinu o să-i pregătesc eu.

Nu mai umbla acum Fira cu gândul de a o scoate pe Marghioala din casă și iar ținea rânduială la masă, iar își făcea rândul la bucătărie, iar deretica prin casă, dar se simțea vinovată și era chinuită mereu de căință.

V

Vlaicu aștepta să se-ntâmple ceva și era din ce în ce mai neliniștit, căci îl vedea pe popa, parcă, chiar mai voios decât mai nainte.

El avea însă grabă, căci mântuise cu treieratul, sacii plini de grâu trecut prin trior steteau unii peste alții în grânar și-și făcuse încă de mult obiceiul de a vinde cât mai curând recolta, iar acum îi steteau în cale și Vălean, și popa. Mai era apoi la mijloc și d-l Caridis, morarul, care își făcuse și el obiceiul de a-și cumpăra cât mai curând proviziunile de grâu și dedea zor acum, când prețurile erau mai scăzute, iar cumpărător ca și Caridis cu anevoia mai putea Vlaicu să găsească.

Om cu bun-simț, practic și negutător priceput, Caridis, care măcina pentru brutari, cumpăra și zoana, ca s-o macine împreună cu bobul curat, căci făina e făină și brutarii o cumpără mai bucuros dacă e mai ieftină, iar sărăcimea flămândă mânâncă pânea și dacă e ceva mai amară, ba se bucură, că e mai sățioasă.

De aceea ținea Vlaicu atât de mult să treacă grâul prin trior. Bobul curat trecea la magazie, iară zoana rămânea pentru porci și pentru păsări, deci nu întra-n socoteala gospodăriei, ci trecea la pleavă. Nu mai încăpea însă nici o îndoială că atât păsările, cât și porcii se hrănesc mai bine cu porumb. Vlaicu dar, gospodar cu rost, vindea și zoana, iar învoiala era la zece saci bob curat doi de zoană.

Socoteală mai lămurită și mai curată nu se putea: d-l Caridis oferea 56 l[ei] pentru chilă, iar d-l Vlaicu îi dedea 700 chile bob curat, 140 chile zoană și lua 47040 l[ei], din care trecea în socoteala moșiei numai 39200 l[ei] pentru cele 700 chile.

Lucrul acesta numai cu d-l Caridis și numai acum se putea face, cum s-a făcut atâți ani de-a rândul; de frica popii și a lui Văleanu nu putea să-și strice Vlaicu rânduiala.

Tot îi venea însă greu și-l purta pe d-l Caridis cu vorba de azi pe mâne.

Poate că l-ar mai fi purtat dacă popa n-ar fi scăpat vorba despre fata de fierar!

Vlaicu a stat pe gânduri când a aflat și el că cocoana Marița e supărată pentru că nepotul ei s-a-ncurcat pe acolo, pe la Bușteni, c-o fată de fierar. Acum nu se mai temea nici de popa, nici de Văleanu, care avea și el o slăbiciune și nu părea nici altfel om care se amestecă-n lucruri ce nu-l privesc.

Se-nșela însă. Când vorba era de bani, el sărea-n picioare:

– Cincizeci și șase de lei e de tot puțin pentru o chilă, îi zise el bătrânei.

– Ce să-i faci dacă așa sunt prețurile?! răspunse baba.

– Să mai aștepte până ce se vor mai fi urcat prețurile, că n-aveți nici un termen de plată și nu vă curg cametele de întârziere, stărui Văleanu.

– La aceasta nu te pricepi tu, grăi cocoana Marița. Dacă grâul stă-n magazie, îl mănâncă șoarecii, care mai strică și sacii, și paguba e încă mai mare.

Văleanu dete din cap. Acesta era în adevăr un lucru la care el nu se pricepea. S-a dus dar după-masă ca să vadă grânarul și șoarecii și sacii roși de ei.

„Ce va fi voind?!" își zise Vlaicu cuprins de neliniște când îl văzu examinând magazia.

– Bine – grăi Văleanu –, dar grânarul ăsta e rău dărăpănat.

– Rău de tot – stărui Vlaicu – și plin de șoareci, de guzgani, ba, dacă stă grâul în el, se-ncuibă și cățeii-pământului.

– Apoi, nu trebuie să fie așa, grăi iar Văleanu. Nu trebuia să-l lăsați s-ajungă-n halul ăsta. Văd c-a căzut tencuiala, au crăpat zidurile și nici nu l-ați tencuit, nici n-ați dres crăpăturile, ci ați tras așa cu var pe deasupra.

Vlaicu nu era obicinuit să i se facă asemenea observațiuni și-ar fi fost foarte supărat dacă nu i-ar fi fost și frică. El înghiți dar un nod și o lăsă-ncurcată.

Văleanu întră-n grânar și începu să examineze sacii și găurile din podele.

Ar fi vrut să-și poată face socoteala când e paguba mai mare: dacă vinzi fără preț ori dacă lași să mai mănânce și șoarecii.

– Cât grâu este aici? întrebă el.

Vlaicu nu se mai îndoia acum că Văleanu e pus de popa la cale, dar un răspuns lămurit odată cu capul nu putea să deie, căci își avea acolo și sacii de zoană.

– De – răspunse el – sunt, una peste alta, de toate, grâu de sămânță, zoană pentru paseri, vreo 700 chile, care se pot vinde.

– Bine – urmă Văleanu – și cam cât ar mânca șoarecii, dac-ar mai sta o lună, două până ce se mai urcă prețurile?

Abia acum se sperie Vlaicu.

– Mult, foarte mult, grăbi el să răspundă. Nu se poate să aşteptăm. Se duc zece, chiar cinsprezece la sută.

– Bun, grăi Văleanu. Nu vezi d-ta că din banii pe care i-ai lua pentru grâul pe care-l mănâncă şoarecii în doi, trei ani ai putea să faci o magazie bună, ba chiar una de tablă de fier, în care nu pot să între şoarecii?

Magazie de fier?!

Faţa lui Vlaicu se lumină.

„Hait! l-am prins!" îşi zice el.

Nu se putea ca un om ca Văleanu să vorbească de fier fără ca să se gândească şi la o fată de fierar.

– Da! – grăi dânsul plin de zel – o magazie de fier, asta ar fi ceva. Vopsită bine, ca să nu ruginească, şi căptuşită cu scânduri, ca să fie vara răcoroasă, iară iarna călduroasă. Aşa ceva înţeleg şi eu! Dac-ai şti d-ta vreun fierar care poate să ni-o facă, ar fi lucru minunat.

Văleanu se uită la el cuprins de-un fel de ameţeală.

Nu se gândise la fata de fierar, dar acum se gândea şi-i era parcă toate au fost de mai nainte rânduite ca el să găsească drumul care duce la dânsa.

– Da – grăi dânsul – ştiu unul care ar putea, aşa cred, s-o facă.

– Cât mai curând trebuie să-l căutăm, ca să ne înţelegem cu el asupra planului, stărui Vlaicu. Iarna fierarii nu prea au de lucru şi le fac toate mai ieftin, iar la primăvară se zidesc temeliile şi vine apoi de aşează fierăria, ca totul să fie la timp gata.

Era acum cine să-i deie brânci lui Văleanu, şi încă [în] ziua aceea cocoana Marița i-a zis:

– Faceţi, maică, faceţi magazie de fier, căci tu te pricepi mai bine şi Vlaicu e gospodar cu rost, şi dacă ziceţi voi amândoi, nu poate să fie decât bine.

Erau pornite toate, şi Văleanu se simţea mergând pe dibuite ca omul împins prin întunerec, el singur nu ştie încotro.

Nu-i era greu să găsească pe Costache, tatăl lui Tănase; ar fi dorit însă să meargă singur, ca nimeni şi mai ales Vlaicu să nu bănuiască nimic. Vlaicu ţinea cu atât mai vârtos să nu-l lase singur şi nu l-a slăbit nici pe o clipă măcar.

La atelier n-au găsit, se-nţelege, pe Costache, ci pe Dinu, care le spuse, cu faţa posomorâtă, că nici n-a văzut în viaţa lui magazie de fier şi că-n daraveri la care nu se pricepe nu voieşte să între.

Lucrase însă Gigiu la asemenea magazii şi-l încredinţă că se pricepe Budini, care făcuse câteva.

– Prea bine – grăi Dinu – s-o ieie el în socoteala lui, şi eu o să-i lucrez ferăria după planurile ce-mi va da.

Nu le rămânea decât să se ducă la Budini.

Budini era gata să primească lucrarea, dar ţinea să se-nţeleagă mai nainte cu Dinu.

S-au întors dară iar la atelier.

Dinu ţinea şi el să vadă ceva planuri mai nainte de a-şi da părerea.

Au umblat dar trei zile de-a rândul de la Dinu la Budini şi de la Budini la Dinu, uitându-se mereu amândoi la toate ferestrele, că doară vor vedea pe Fira. Cu ce se alegeau adecă dacă n-ajungeau nici măcar s-o vadă?!

Lucrul acesta era peste putinţă.

Când l-a zărit pe Văleanu trecând pe sub fereastră, Fira a început să tremure şi într-o clipă s-au răsturnat toate în sufletul ei.

„Ce-o veni să vie!" îşi zicea şi aştepta cu ochii închişi şi păzindu-se ca nu cumva Marghioala să sâmtă ceva. Mereu stetea la pândă ca să-l vadă, dar şi mereu se ascundea ca să nu fie văzută.

S-a făcut, în sfârșit, învoiala ca Budini și Dinu să ieie magazia în tovărășie și ca să vie cât mai curând la Răstoacă pentru ca să potrivească planul la fața locului.

Văleanu însă nu voia să plece fără ca să fi dat ochi cu dânsa, iară Vlaicu se ținea nedespărțit de el pentru ca nu cumva întâlnirea să se facă prin dosul lui.

– Planul îl privește pe Budini, grăi Dinu. Nu e nevoie să mă mai duc și eu pe acolo.

– Ba e, stărui Vlaicu. Când va veni rândul să încheiați magazia, o să stați acolo câteva săptămâni de-a rândul, și e bine să vă alegeți de pe acum locul pentru baratca în care vă veți instala atelierul, ca să vi-l rezervăm. O mică și plăcută plimbare, acum, toamna, urmă el dulceag. Venim noi cu fiica mea și vă luăm cu trăsura curții. Strugurii sunt copți, pomii sunt încărcați de fructe, și domnișoarele s-ar bucura și ele dacă ar sta vreo zi, două la Răstoacă.

Dinu nu zicea nici da, nici ba, căci lucrul nu atârna numai de dânsul, iară Văleanu începu să se-nece și scoase batista, ca să-și șteargă, ca odinioară Dinu, sudorile care-l treceau când se gândea că s-ar putea să o vadă pe Fira chiar la Răstoacă.

Vlaicu, care după toate semnele nu știa nimic, i se părea un om providențial.

Mai era însă și altă providență.

Firei i s-a răcit sângele-n vine când Dinu i-a vorbit despre plimbarea ce urmau să facă la Răstoacă. Știa mai bine decât orișicine care e gândul celui ce stăruie s-o facă, dar nu mai putea să se deie înapoi, iară Leanca sărea de bucurie și Lina ținea să aibă fetele ei mulțumirea aceasta.

Marghioala însă o trase pe Fira de mânecă.

– Nu se poate, îi șopti la ureche. Ar zice lumea că te duci undeva să-l întâlnești pe Văleanu.

Fira se uită cuprinsă de groază la ea: i se părea că e ceva demonic în ființa ei, încât sâmte ceea ce nu poate să știe.

A venit dar peste câteva zile Vlaicu cu Caliopi, fata lui, dar toate stăruințele li-au rămas zadarnice, căci Fira nu putea să plece.

– Altă dată... mai târziu! le zicea, și mai mult nu puteau să scoată de la dânsa.

„De ce nu acum?!" se-ntreba Văleanu.

Era treaba lui Vlaicu să-i bage-n cap gândul că-i este greu să vie aci poartă-n poartă cu popa și cu Marița, fata lui, care stau mereu la pândă, ca să-i bage cocoanei în fiecare zi câte un purece-n ureche. Nu era de tot greu lucrul acesta după toate laudele pe care le punea cocoana Marița pe fina ei, și două, trei zile-n urmă Vlaicu a ajuns să-l apere pe părintele Neagu în fața lui Văleanu, care se-ncredințase că în adevăr popa din Răstoacă e un om stricat, un bețiv și-o adevărată plagă pentru sat, și nu mai înțelegea cum poate mătușă-sa să-l îndoape cu toate bunătățile.

– Dacă ține la fata lui și are slăbiciune și pentru ceilalți șapte copii, zicea Vlaicu.

VI

Erau foarte departe unul de altul cei doi cumnați, advocatul și judecătorul, și cu anevoia se apropiau, căci unul grăbea, iar cellalt își lua răgaz.

Nace Velicu era de părerea că li-a dat fiicelor sale destulă zestre și că și-a căpătuit ginerii destul de bine, iar mama-soacră avea slăbiciune pentru fiul ei și nu era câtuși de puțin mâhnită de gândul că el o să moștenească numai singur pe sora ei. Așa se cuvenea, căci el fusese crescut mai boierește, avea nevoi mai mari și, orișicât de mult i-ar fi rămas de la părinți și de la mătușă, prea mult nu putea să-i fie.

D-l Palea însă nu putea să iasă din ceea ce avea și zicea că li se face fetelor nedreptate.

„Nu!" zicea Philopolu, judecătorul, un fel de maniac care-și petrecea zilele înfundat în acte, iar serile citind prin cărți, și le drămuia toate.

El luase pe Frosa lui în căsătorie și era mulțumit că i-a adus zestre de trei sute de mii de lei, i-a dat patru copii și purta cu hărnicie grijă de casa ei. Mai mult nu i se cuvenea.

– Nedreptate nu-i, grăi dânsul. M-aș bucura și eu dacă mi-ar mai veni ceva; un drept nu am însă și n-am să jignesc pe cocoana Marița la bătrânețele ei.

– Dacă ea nu mai e însă în stare să-și chiverniséască averea, n-o să lăsăm pe alții să profite de neputințele ei, întâmpină d-l Palea.

– Asta s-o vedem! răspunde Philopolu. Să mergem la fața locului, tu advocat și eu judecător, și să ne-ncredințăm dacă e ori nu în stare să-și chiverniséască averea. Așa, numai pe spuse și pe crezute, n-o putem porni, căci ar râde alți advocați și alți judecători de noi. Zici apoi că cumnatul acela al nostru, cu care nu vreau nici eu să mă laud, se-ncurcă ici cu una, colo cu alta. Dacă n-are altă treabă! Să vorbim însă cu el, ca să vedem care îi este gândul, și numai apoi să-i facem judecata. Ai răbdare, c-o să mă duc acolo, și apoi o să vorbim.

Din asta nu putea nimeni să-l scoată și nu-i rămânea lui Palea decât să-și recunoască neputința și să aștepte. Tocmai aceasta îl jignea în amorul lui propriu.

Mai greu însă îl apăsau nevoile, și puțin i-ar fi păsut dacă cumnatu-său și-ar fi frânt gâtul în vreo aventură galantă, ceea ce făcea pentru Zinca un adaos de câteva sute de mii de lei la împărțirea moștenirii.

Cu atât mai jignit se simțea dar când a aflat că părintele Neagu și după mai multe săptămâni stetea liniștit la Răstoaca.

Știa, ce-i drept, că Văleanu se-ncurcase pe la Bușteni, și n-ar mai fi avut nici un interes ca popa să fie mutat, dar intervenise să i se facă acest mic serviciu și era mâhnit că nu i s-a făcut cu

cuvenita grăbire. Ce mai prețuia vorba lui dacă nici după atâta timp nu-l mutaseră pe popa?! La ce se putea aștepta când cerea alte servicii mai mari?! Era el deputat?! era om cu trecere în partid?!

În adevăr, însă, vinovat era numai Chivu, care credea c-a făcut destul puind, cum zisese el, fitilul.

Cei de la ministeriu, supărați, se descărcaseră asupra celor de la Episcopie, aceștia, încă mai supărați, se descărcaseră asupra protoiereului, acesta, și mai supărat, se descărcase asupra stariței, iară starița aștepta răspuns de la Chivu, și toți de la Chivu până la ministru se bucurau că pot s-o lase adormită.

A fost dar destul că d-l deputat Iorgu Palea să se-ncrunte o dată pentru ca să răsune din sus în jos întrebarea: „Ce e cu popa de la Răstoaca?", și în ziua în care protoiereul a întrebat pe maica starița dacă popa își cere ori nu mutarea, a fost vestit și Vlaicu să fie toate gata, că vine protoiereul la fața locului.

– Care va să zică tot e ceva la mijloc! grăi cocoana Marița, foarte turburată.

– Ba bine că nu! răspunse Văleanu. Azi-mâne o să vie protoiereul, trimis din partea Episcopiei.

Cocoana Marița era biruită: ea nu putea să primească rușinea de a fi socotită drept ocrotitoare a unui popă cu pricină.

– Să spui lui Vlaicu că nu-i mai dau popii nici pogoane, nici pășune, nici lemne, nimic nu-i mai dau grăi dânsa – și toate silințele lui Vlaicu de a o îndupleca să-i dea au rămas zadarnice.

Părintele Neagu stetea zăpăcit și dedea din umeri, iară maica starița alerga de la Vlaicu, cel mai binevoitor dintre toți, la Văleanu, și de la acesta, la cucoana, dar în zadar.

– Acum, părinte, – îi zise ea în cele din urmă popii – tot o să asculți sfatul părintelui protoiereu și-o să-ți ceri mutarea, că ai casă plină de copii.

– Ba tocmai acum nu, și tocmai că am copii nu! răspunse părintele Neagu. Dac-ar înjuga patru boi ca să mă scoată târâș, tot rămân, fie chiar și ca om care poate trăi din vrednicia lui. Nu vreau ca să zică nici sătenii, nici mai ales copiii mei c-am fugit de judecată fiindcă mă sâmțeam vinovat. Să mă scoată cine poate, dar nu e lumea atât de ticăloasă cum ni se pare câteodată, și dacă pot o mulțime de nemernici s-o ducă bine în ea, n-o să ne prăpădim nici noi, oamenii mai de treabă. Nu, maică stariță – adăugă el – eu nici n-o să fug, nici n-o să mă căciulesc la nimeni, și dacă voi fi având vreo vină, se cuvine să sufăr pentru ea.

Putea din partea popii să facă Vlaicu tot ceea ce vrea.

Era-n preajma zilei de Sf. Dumitru, și ograda era plină de oameni, care veniseră ca să-i socotească Vlaicu, acum chiar mai încruntat decât de obicei, căci era, așa zicea el, rău mâhnit din cauza supărării pe care i-o făcuse popa cucoanei.

– Dar ce suntem noi vinovați – ziceau oamenii – dacă popa îi face supărări cocoanei?!

N-ar fi fost vinovați, dar Vlaicu ținea să-i bage-n răcori, ca să-l știe de frică în ziua când va veni protoiereul și să bage de seamă ce vorbesc.

Florea lui Colac veni și el la rând.

– Știi că mai ești dator cu cinzeci și patru de lei? îi zise Vlaicu.

După cum își făcuse Florea el însuși socoteala, erau numai treizeci și șase. Ce să-i facă însă?

– De, o fi! grăi, călcându-și pe inimă.

– Dacă-ți mai dau acum treizeci, fac optzeci și patru, cu camete cu tot se urcă și peste o sută! urmă Vlaicu. Când o să scazi atâta datorie?

– Dacă iau pogoanele, mă ajut, răspunse Florea; mai muncim apoi eu și nevasta mea.

– Nevasta ta – grăi Vlaicu – poama aceea bună. Aud c-ai prins-o cu popa; cum te-ai descurcat cu el?

Florea se uită mânios la el. Dacă n-ar fi fost nevoile lui la mijloc, sărea și-l apuca de piept.

– Un ticălos a fost cine ți-a spus minciuna aceasta! grăi dânsul.

Vlaicu sună, ca să intre Vulpe, gornicul, cu Ilie al Saftei, pe care-l prinseseră cu lemne furate din pădure.

– Tăgăduiești tu – îi zise Vlaicu lui Florea după ce aceștia intrară –, dar lumea tot știe adevărul.

– Nu tăgăduiesc, că n-am ce tăgădui – răspunse Florea–, dar e mișel cine scornește minciuni.

– Destul, îi zise Vlaicu. O să te chem zilele aceste, ca să-ți dau banii.

Florea ieși.

– Îl auziți acum, le zise apoi Vlaicu celor doi oameni. A venit să mi se plângă că l-a prins pe popa cu Ana, și spune că i-a făgăduit popa o sută de lei ca să tăgăduiască. Zice că nu tăgăduiește, dar dacă ia suta, tot va tăgădui. Așa sunteți voi, pentru câțiva lei vă dați și sufletul. Dar tu, măi? Urmă adresându-se la Ilie. Ce să fac eu acum cu tine? Știi că legea pune pedeapsă grea pe furturile din pădure? Plătești înzecit lemnele și mai stai și vreo doi ani la închisoare.

– Să mă ierți, boierule, se milogi Ilie. Păcatele mele! Necuratul m-a pus.

– Așa de ușor n-o să scapi, îi zise Vlaicu. Mi-e milă de bieții ăia de copiii tăi, și am rugat pe primarul să-ți deie drumul, ca să-ți faci treburile, dar să știi că mai avem socoteală unul cu altul.

Așa îi regula Vlaicu pe toți, unul câte unul, pe fiecare potrivit cu nevoile lui, ca să fie gata.

Când a mers vestea că a sosit protoiereul, ba a venit și subprefectul cu câțiva jandarmi, oamenii doritori de a afla ce are să fie s-au adunat la primărie; știindu-și însă socotelile cu Vlaicu, în curând au fost cuprinși de o temere nehotărâtă și s-au risipit, ca nu cumva să fie luați la întrebare.

Părintele protoiereu era foarte liniștit. Știa ce anume are să constate, își avea procesul-verbal de mai nainte făcut și era cu conștiința împăcată, ca tot omul care-și face datoria supuindu-se poruncilor primite de la mai-marii săi, iar părintele Neagu nu mai râdea acum, ci trăgea din când în când cu degetele prin barba lui creață și scurtă ori își netezea părul, tot cam creț și el.

Cel dintâi pe care protoiereul l-a luat la întrebare a fost, se-nțelege, Vlaicu, pe ale căruia vorbe se putea pune mai mult temei.

– Eu – grăi dânsul – stau de ani de zile poartă în poartă cu sfinția-sa, dar n-aș putea să zic decât bine despre cele ce am văzut. Ce vor fi văzut alții, nu știu, și chiar dac-ar fi voit cineva să-mi spună ceva, nu l-aș fi ascultat, ci l-aș fi dat afară.

Așa vorbesc oamenii cumsecade ca Vlaicu, și tot așa vorbea și Nică, primarul, tot om cumsecade și el.

– Eu nu am căderea de a cerceta ce e și ce nu e adevărat – grăi dânsul –, dar zic oamenii că e zurbagiu părintele, că se-mbată pe la ospețe, pe la pomeni și pe la cumetrii, că se leagă de muierile altora, și altele de felul acesta.

– Ce zici, părinte? întrebă protoiereul. Aceste sunt învinovățiri grele.

Părintele Neagu zâmbi.

– Tocmai pentru că sunt grele – răspunse el – chiar dac-ar fi adevărat, eu ar trebui să zic că nu sunt. Cel ce cade-n atât de grele păcate se rușinează și se ascunde, nu poate dar să nu fie și mincinos. Întrebați-i pe oameni, iară eu tac și ascult, dacă-mi dai sfinția-ta voie să aflu și eu care-mi sunt păcatele.

Protoiereul se uită la subprefect, iar subprefectul se-ntoarse spre Nică.

– Ei, – zise el – care sunt oamenii? Părintele protoiereu vrea să-i asculte.

– Toți – grăi Nică – orișicare. Iacă, urmă uitându-se pe fereastră în curte, unde rămaseseră numai cei ce primiseră poruncă să nu plece. Să chemăm, din întâmplare, pe câțiva. Măi Ilie, măi Tudore, măi Vulpe, intrați!

Ilie și Tudor și Vulpe intrară cu capetele descoperite și se opriră-n fața subprefectului, care în gândul lor era cel mai mare dintre cei de față.

– V-am chemat – le zise acesta – ca să spuneți dac-ați auzit vreodată pe părintele Neagu vorbind că legile sunt rele, că stăpânirea e maștеră, că judecățile sunt strâmbe, că birurile sunt grele, că boierii sunt strâmtorați, că traiul e de nesuferit și altele de felul acesta.

Ilie și Vulpe se uitau unul la altul.

– Așa e! grăi Tudor, care era mai prostănac. Să trăiți, domnule suprefect! Așa cum zici, tocmai așa. Nu mai e de trăit, și așa zice toată lumea.

Subprefectul înghiți un nod.

– Dar părintele protoiereu vrea să știe – grăi dânsul – dacă părintele Neagu zice și el așa?

Tudor se uită strâmtorat la părintele Neagu.

– Dar cum să zică dacă așa este!? răspunse el. Părintele Neagu făcu un pas înainte.

– Nu mai stărui, părinte,– îi zise protoiereului – că-ți fac eu mărturisirea, că în adevăr așa zic toți, cum a spus d-l subprefect, și atât de cinstit ca omul acesta trebuie să fiu și eu, care sunt slujitor al altarului. Scrie acolo în procesul-verbal că zic și eu ceea ce a zis d-l subprefect, care știe ce zice lumea.

Subprefectul se-ncruntă, protoiereul dete din umeri, Vlaicu zâmbi, iară Nică îi făcu prostănacului de Tudor semn să iasă.

– Bea părintele? întrebă subprefectul pe Ilie.

– De ... răspunse Ilie uitându-se în ochii lui Vlaicu. Ce să zic? După cum e beutura, dar rău nu e la beție, ci mai mult bun, că se leagă ici de un copil, colo de o fată, colo de o muiere.

Părintele Neagu n-ar fi putut să spună că Ilie minte. Avea în adevăr slăbiciunea de a mângâia ici pe un copil, colo pe o fată, ba și pe o femeie, care fusese cununată de dânsul. În dosul mărturisirii făcute de Ilie era însă și un gând mișelesc.

– Se leagă – adăugă Vulpe –, ba știe tot satul că Florea lui Colac și-a bătut nevasta pentru că a prins-o cu părintele.

Părintele Neagu tresări.

– Cine ți-a băgat în cap minciuna aceasta?! strigă el.

– Florea el însuși, răspunse Ilie. O știe și d-l Vlaicu, care era de față când a zis că n-o tăgăduiește.

– Eu am multe pe capul meu – grăi Vlaicu – și nu-mi mai aduc aminte dac-am auzit ori nu așa ceva. Să spună Florea el însuși.

Florea trebuia să fie și el prin apropiere, și primarul trimise după el.

Părintelui Neagu îi era parcă se clatină toate împregiurul lui. N-ar fi crezut niciodată că nevoile pot să-i aducă pe oameni la asemenea ticăloșie, și-i era milă de dânșii și mai ales de Florea, care intră zăpăcit, mai mult îmbrâncit.

– Uite, îi zise protoiereul cu oarecare blândețe. Să ne spui ce pricină ai avut cu părintele.

Florea se uită buimac împregiurul său.

– Eu, pricină? grăi. Ce să am eu cu părintele? Nici o pricină n-am avut.

– Dezmeticește-te – interveni subprefectul – și vorbește deslușit. De ce ți-ai bătut nevasta?

– N-am bătut-o, răspunse Florea.

– Dar știe tot satul c-ai bătut-o, stărui Nică.

–Nu știe bine, întâmpină Florea. Eu știu mai bine cum a fost. Să vezi, părinte, – urmă el întorcându-se spre

protoiereu – e gureșă și obraznică, și-ar trebui s-o chemați și pe ea aici, ca să ne puteți judeca cu dreptate. Fiindcă e harnică, isteață și pe deasupra și curățică, se crede și e-ndrăcită, se ține de capul omului și nu se lasă până ce nu rămâme pe a ei. Eu, ca să am pace-n casă, mă dau după păr. Dacă mi s-a zis, însă, că sunt mămăligă nefrecată, că-mi mănâncă câinii din traistă, c-o s-ajung să adun spice de pe miriște, ba a mai și sărit la mine, nu mai aveam nici eu ce să fac.

– Bravo! acum ai pornit-o bine, îl îmbărbăta subprefectul. Adecă v-ați certat și din ceartă ați ajuns la bătaie. Dă înainte: pentru popa v-ați certat?

– Da, pentru popa – răspunse – pentru părintele ne-am certat. Eu am zis adecă să se ducă mai rar pe la popa. Ea a zis adecă că se duce orișicând o vrea, că nu se duce la popa, ci la preuteasa. Eu am zis ca să nu se ducă, fiindcă lumea vorbește multe. Ea a sărit cu gura pe mine: „Ce vorbește, năucule, ce poate să vorbească?!" „Uite, vorbește" i-am răspuns eu. Ea a început să mă ocărască pentru că las ca lumea să vorbească. „Cum s-astup, fă, nebuno, gara lumii?! i-am zis eu. Cum să mă iau la hartă cu toată lumea când mie nu-mi spune nimeni nimic?! Nu știi vorba că știe satul ce nu știe bărbatul?!" „Cum?! – sluțenie de om! – nu cumva te superi și tu?!" a strigat ea atunci ca ieșită din minți, m-a scuipat ca pe un nemernic și s-a repezit la mine. Așa a fost: n-am bătut-o, părinte, ci ne-am bătut și, dacă e vorba, mai multe-am luat decât am dat.

– Care va să zică nu e adevărat ceea ce zice lumea? întrebă protoiereul, care nu ținea să-l găsească și de asta vinovat pe părintele Neagu.

– Asta-i! răspunse Florea. De unde-ți vine să mă întrebi pe mine asemenea lucruri?! Ce știu eu ce va fi știind și ce va fi vorbind lumea?! Astea se șoptesc și mie nu-mi spune nimeni nimic.

– N-ai zis tu în fața mea și a lui Ilie – grăi Vulpe – că nu tăgăduiești că ți-ai prins nevasta cu popa?

Florea se dete puțin înapoi și-i măsură pe amândoi cu ochii.

– Eu? ... ăsta care sunt aci am spus-o aceasta?! grăi dânsul. Tare sunteți ticăloși, măi. Ana e femeie pe care o bați când o prinzi cu cineva?! Ar mai fi părintele aici dacă aș crede așa ceva?! Când ai, nemernicule, nevastă ca Ana mea și-o prinzi cu cineva, faci moarte de om și-ți plâng și judecătorii de milă! Scuipă, părinte, – urmă el adresându-se la protoiereu – și lasă-i să-și caute de drum!

– Nu mai tăgădui, omule, că te-ncurci, stărui subprefectul. Nu vezi că sunt aici mărturii?!

– Dacă aveți mărturii – grăi părintele Neagu – ce ne mai întrebați pe noi?! Noi tot nu vi-am spune, nici dac-ar fi adevărat.

VII

„Ce-o să mai vie?!" se-ntreba toată lumea la Răstoacă, unde vrajba pornită de la Vlaicu se-ntinsese încetul cu încetul de-i cuprinsese în cele din urmă și pe copii.

Părintele Neagu stetea ca înfipt și-și căuta de treabă parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, dar nu mai avea trai bun cu preuteasa, care, amărâtă până-n fundul inimii, îi dedea mereu zor să-și caute dreptatea și să deie de rușine pe năpăstuitorii lui.

– Lasă-le, că vin toate ele de ele – zicea popa –, minciuna nu poate să dăinuiască.

S-ar fi liniștit, poate, și preuteasa, dar erau rudele și prietenii și finii care o țineau în frământare, și era mai ales maica Fevronia, femeie de fire năvalnică, pe care o scotea din sărite răbdarea părintelui.

– De ce nu m-a făcut Dumnezeu pe mine bărbat?! zicea dânsa. Eu aș ști ce am să fac când cineva mă atinge.

Mai procleță decât maica Fevronia era însă Ana lui Florea, care nu mai putea să-și vadă bărbatul în ochi și-ar fi fost în stare să răzvrătească tot satul asupra lui Vlaicu, de la care porneau în gândul ei toate relele.

– Nu! îi zicea Florea cu sfială. Toate de la Văleanu pornesc, de la el și numai de la el. Dacă mi-ar fi dat el atunci cei treizeci de lei, ori dacă ar fi fost destul de cinstit ca să-mi spună apriat că nu-mi dă, nu mai venea năpastea aceasta pe capul meu. Biletul acela a fost afurisit!

Își căuta, biet de el, de treabă, dară orișice făcea și orișiunde se afla, îl muncea gândul că Ana lui nu mai e cum a fost, că nu mai are trai bun cu ea, și-i venea să-i deie foc casei și satului și să-și ieie lumea-n cap, apoi strângea pumnii aducându-și aminte de biletul pe care i-l dăduse Văleanu.

Popa și preuteasa, Ana și Florea, toți patru la un loc și dimpreună cu maica Fevronia, cu toate rudele, toți prietenii și toate cumetriile lor nu aveau în sufletele lor atâta amărâciune ca cucoana Marița, care era deprinsă să-și facă toate voile și nu suferise-n viața ei nici dureri, nici amărâciuni.

O momiseră, și ea o luase prea răpede.

Era foarte frumoasă vorba că ea nu ocrotește popă cu pricină, dar cea mai mare dintre bucuriile bătrâneților ei era să deie, să ocrotească, să vadă pe alții bucurându-se pe urma faptelor ei, iar acum nu mai avea cui să deie, pe cine să ocrotească, de a cui bucurie să se bucure, ba, ceea ce le punea tuturora vârv, tocmai acum, toamna, când se așează toate-n cămară, nu mai venea nici Marița, fina ei, pe la dânsa – biata fată, nu mai putea să vie.

S-ar mai fi ușurat dac-ar fi avut pe cine să arunce vina, dar a făcut-o ea de capul ei: Luța tăcea, iar Vlaicu, om cuminte ca totdeauna și suflet bun, a stăruit mult să o lase de capul ei.

Era, ce-i drept, nepotul ei care o îndemnase, dar pe el, mai ales acum, ea nu putea să arunce nici o vină.

Atâta mângâiere îi mai rămăsese.

Nu e în lumea aceasta viață mai plină de adimeniri decât a plugarului, și fericit cel ce prinde slăbiciune pentru plugărie. Slăbiciunea aceasta n-o prinde însă nimeni la seceriș, ci urmărind pornirea spre viață a tot ceea ce crește.

Văleanu se plimba cu copiii și cu Ursu când Vlaicu treiera; tot în plimbare a trecut pe la culesul viilor și când se adunau prunele, merele, perele și nucile din livezi. Când a început însă să răsară rapița și să crească, el mergea singur la câmp, se bucura de orișice ploicică și nu-i mai vorbea bătrânei decât despre frumusețea rapiței. După ce au început apoi să răsară perie deasă și semănăturile de grâu, Văleanu se scula-n zori de zi ca să iasă cu semănătorii și se uita mereu, la cer, ca nu cumva să se strice timpul mai nainte de a se fi făcut toate arăturile, căci era mare întinderea.

Cum să-i găsească cocoana Marița vreo vină când îl vedea pornit pe calea în care de atâta timp și-l dorea?!

Vinovată era ea și numai cu nenorocita ei de fire miloasă.

Nu se bucura însă și Vlaicu de ajutorul pe care i-l dedea nepotul cocoanei.

Îi ieșiseră toate-n plin: grâul și-l vânduse ca de obicei; socotelile și le făcea cum știa el; slăbiciunea lui Văleanu o dibuise; pe popa-l înfundase. Tot se temea însă de toți și de toate, și gândul îi era mereu la magazia de fier, care n-avea nici un rost dacă nu era un mijloc spre a-l face pe nepotul cocoanei să nu se mai plimbe atât de des pe la rapiță și pe la semănăturile de grâu, unde stetea de vorbă cu oamenii.

De Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, care cădeau sâmbătă – două sărbători una după alta – era hramul schitului, și mai ales când timpul era frumos se aduna la Răstoacă multă lume din împregiurimi.

Maica starița, voind să plece joi dimineață în oraș, a trecut pe la cocoana să-i spună că are să cumpere mai una, mai alta, pentru sărbătoare și să-i ceară, ca alte dăți, trăsura.

Vlaicu, căruia gândul bun îi venea totdeauna la timp, s-a bucurat că poate să-i facă această lesnire.

– Să ieie, maică, – zise el – și pe Caliopi a noastră. Vă dau trăsura cea mare. Timpul e frumos, și poate, că aduceți cu d-voastre două domnișoare, fiicele fabricantului care lucrează magazia de fier.

Maica Fevronia s-a bucurat că nu face călătoria singură, a luat-o pe Caliopi, s-a dus cu ea la fabricant și s-a întors vineri după-amează cu cele două surori, care îi păreau foarte drăguțe și pe care le-a luat cu dânsa la schit.

Cine ar mai fi putut zice că n-au să se ducă?!

Nu se putea ceva mai frumos decât să te duci la hramul unui schit chiar cu maica starița.

Mai ales Fira, care stătuse de atâta timp ca închisă-n temniță și chinuită de fel de fel de gânduri, era slăbită și avea chiar trebuință de o mică schimbare de aer și de oarecare distracțiune.

Ce schimbare de aer?! Ce distracțiune?!

Din clipa în care i s-a hotărât plecarea, ea a început să tremure până-n cele mai mici părticele ale trupului ei slăbit și tremurând a făcut drumul, parc-ar fi fost dusă la pierzare.

Maica Fevronia, care nu din răsfățare intrase în mănăstire și cunoștea durerile vieții, îi vedea fața, i se uita-n ochi și-i strângea din când în când mâna, parc-ar fi voit s-o mângâie și s-o îmbărbăteze. Vedea dânsa că greu e muncită-n sufletul ei, dar nu s-ar fi încumătat, Doamne ferește, s-o jignească scrutând tainele inimii ei.

Din vorbă-n vorbă, așa pe nesimțite, s-a dumirit Fira ce e pe la Răstoacă, cine e și cum cocoana Marița, ce face nepotul

ei, un oarecare Văleanu, și-i era din când în când parcă-i vine un fel de sfârșeală.

Toate aceste nu erau însă decât un fel de pregătire pentru cele ce aveau să urmeze.

D-l Philopolu, judecătorul, a profitat și el de cele două zile de sărbătoare și a venit cu cocoana Frosa și cu cei patru copii ai lor s-o vadă pe cucoana Marița, să-l întâlnească pe cumnatu-său și să se-ncredințeze la fața locului, cum îi făgăduise lui Palea.

El a sosit vineri pe-nserate și a găsit-o pe cocoana Marița foarte mâhnită.

În ajunul unei zile atât de mari îi era stricat tot rostul casei. Venise, ce-i drept, părintele Visarion, un călugăr bătrân, ca să facă slujba la schit, și-l chemase, ca să-i citească sfeștania, dar ea era obicinuită să i-o citească părintele Neagu, să vie și copiii, să împartă daruri și s-o aibă pe Marița la-ndemână. De câte ori ieșea apoi în cerdac ori se uita pe fereastră, ochii ei se opreau asupra bisericii, iar dinjos de biserică era casa popii, pe care odată cu capul nu l-ar fi primit în casa ei, mai ales acum, după ce ieșise protoiereul la fața locului, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată la Răstoacă.

Aceasta nu mai putea să ție așa.

D-l Philopolu îi înțelegea mâhnirea, o găsea foarte bine întemeiată și era și el de părerea că lucrurile nu mai pot să rămâie așa.

– Vinovat ori nevinovat – zicea el –, popa trebuie să plece pentru ca să înceteze vrajba. O vină neapărat avea: că n-a știut să păstreze liniștea.

A vorbit dar cu Văleanu, care-l grăia de rău pe popa; a vorbit cu Vlaicu, care nu-l ridica-n slava cerului nici el, dar spunea că e năpăstuit și că el a stăruit ca cocoana să nu-l horopsească.

– Ești bine cu el? îl întrebă Philopolu.

– S-ar putea să nu fiu?! răspunse Vlaicu. Trăim de atâta timp poartă în poartă și n-am avut niciodată vreo supărare între noi.

– Ei bine! vorbește cu el, înduplecă-l să plece de bunăvoie, că aici tot nu mai poate să aibă trai bun, stărui Philopolu.

– N-am stăruit?! n-a stăruit și maica starița?! Protoiereul n-a stăruit?! E om încăpățânat: nu e chip să-l înduplec!

– Ei bine! o să plece și fără ca să vrea, grăi Philopolu îndârjit.

Era dumirit; nu mai încăpea îndoială că Palea era om pripit: cocoana Marița avea toată dreptatea, era femeie cu judecată, și vorba despre fata popii era o prostie.

Rămânea însă cealaltă.

Philopolu nu era om care umblă cu momeli și venise anume cu gândul de a vorbi fără de încungiur cu Văleanu.

Seara, după-masă, el se retrase cu Văleanu într-un colț.

– Se vorbește – îi zise – că ai de gând să te însori. Ar fi și timpul.

Văleanu se făcu răce ca gheața. Acum era timpul să se dumirească într-un fel, căci nu era-n familia lui om cu care se putea înțelege atât de bine ca cu Philopolu.

– De vrut aș vrea – răspunse el –, dar lucrul acesta nu atârnă numai de mine.

– Dar mai ales de tine, întâmpină Philopolu. Faci, la urma urmelor, ce vrei. Ce e cu domnișoara de la Bușteni? E în adevăr ceva serios?

Văleanu se uită cu ochi mari la el. De unde putea dânsul să știe ceva despre cele petrecute la Bușteni?!

– Îmi spune Palea – urmă Philopolu – că aveați întâlniri prin pădure, c-ați făcut plimbări pe la Brașov. Văleanu se ridică în picioare.

– Palea e un prost, care pune temei pe toate minciunile, grăi dânsul. Minciuni sunt toate! Domnișoara aceea, dacă vă

interesați atât de mult de ea, nu e cineva cu care se pot face plimbări pe la Predeal și pe la Brașov.

El făcuse însă în adevăr plimbări și la Predeal, și la Brașov și mintea i se turbura când se gândea că asupra ei se revărsau păcatele lui.

– Minciuni! – repetă el – toate sunt minciuni!

– Care va să zică nu e nimic? întrebă Philopolu.

– Nimic! răspunse Văleanu, strivit de sâmțământul că a compromis-o prin purtările lui ușuratice.

Ce ar mai fi putut să zică acum, când o vorbă scăpată de dânsul ar fi produs în gândul tuturora convingerea că sunt adevărate cele ce se ziceau?!

Și ce putea să facă ziua următoare, în biserica plină de lume, când ochii lor s-au întâlnit?!

Stăteau răciți până-n măduva oaselor și nu cutezau să se uite unul la altul, în vreme ce Vlaicu îi pândea rătras într-un colț și vedea cu ochii lui pătrunzători din fețele lor zbuciumul din sufletele lor.

O nouă mișelie ar fi fost dacă el ar fi arătat c-o cunoaște, c-o știe, că dânsa e ceea ce se întâlnea cu dânsul prin pădure și se plimba pe la Predeal și pe la Brașov.

„Fugi, ar fi voit să-i zică; ascunde-te, nenorocito, ca nu cumva lumea să afle cine ești!"

Vedea, parcă, pe cele trei surori ale lui uitându-se peste umăr la ea și bătându-și joc de dânsa, și-o nespusă amărâciune se revărsă-n sufletul lui.

Iară Fira stetea cu ochii plecați și strivită de gândul că dânsul aleargă după ea prin ascuns, dar în fața lumii nu vrea s-o cunoască.

VIII

– Voi trei, cu cumnatul Nace, o să-mi puteți face atâta treabă ca să mă scăpați de popa ăsta, grăi cocoana Marița când luă ziua-bună de la Philopolu.

– Să fii liniștită, răspunse acesta, și două zile-n urmă a și trecut pe la Episcopie, ca să vadă ce s-a ales de cercetarea făcută de protoiereu la Răstoacă.

El a fost trimis la ieromonahul Ilarie cel prețuit pentru darul lui de a tăcea.

Cu oameni ca Philopolu părintele Ilarie se purta cu multă smerenie. Mai nainte însă de a-i vorbi, ținea să afle ce știe și ce nu știe judecătorul.

– Părintele Neagu de la Răstoacă – grăi dânsul nedumirit – trece aici la noi drept un preot bun, de care nimeni încă nu s-a plâns.

– Mă mir, întâmpină Philopolu. Eu știu că s-a făcut la ministeriu o reclamațiune, în urma căreia a fost trimis de aici părintele protoiereu la fața locului, și cred că va fi prezentat vreun raport.

Călugărul știa acum ceea ce voia să știe.

El dete din umeri.

– Eu cred c-ați fost rău informat – zise el –, căci în actele Episcopiei nu e nici o urmă despre o asemenea reclamațiune. Se poate însă ca protoiereul, făcându-și obicinuitele inspecțiuni, va fi trecut, din întâmplare, pe la Răstoacă și va fi constatat oarecare neajunsuri, iar lumea crede c-a fost trimis dinadins acolo. Raport nu ni-a venit încă. Țiu însă să vă servesc, și dacă vă interesați, o să cer de la protoiereu raport și-o să vi-l arăt.

D-l Philopolu mulțumi pentru bunăvoință și rămase să treacă iar peste vreo două zile pe la Episcopie. Adevărul era că raportul se afla în saltarul mesei, dar nu era făcut ca să-l poată vedea orișicine. Trebuiau deci să se facă oarecare schimbări în

el dacă era vorba să-l citească d-l Philopolu, care era și judecător, și om interesat în cauză.

Protoiereul, om trăit în lume și slujbaș cu practică îndelungată, știa că orișice raport are să fie făcut așa cum vrea să-l aibă acela căruia i-l adresezi. Voind dară să ușureze poziținea Episcopiei, îl încărcase pe părintele Neagu scoțând la iveală amănuntele vinovăției lui. Ieromonahul Ilarie, însă, știind acum de unde vine reclamațiunea, ținea să ușureze poziținea Episcopiei descărcându-l pe părintele Neagu, căci, dacă de hatâr era vorba, el era cu atât mai mare cu cât mai mică era vina celui sacrificat. Pretutindeni, dar, unde protoiereul zicea *„s-a constatat"*, el a șters vorba și a scris *„se zice"*, iar în loc de *„după mărturisirile"*, a pus *„după spusa"*.

Citind raportul astfel prefăcut, d-l Philopolu strâmbă din nas.

– Dar din raportul acesta nu rezultă nimic, grăi dânsul.

– Cum să nu rezulte? grăi ieromonahul. Sunt expuse cu toată claritatea plângerile sătenilor.

– Dar nu se constată dacă ele sunt ori nu întemeiate. Asta e o sperietoare pentru popa: trebuia să i se constate vina!

– N-are protoiereul căderea s-o facă fără de însărcinare formală – răspunse călugărul –, ci afacerea trebuie să treacă-n judecata consistoriului.

– Asta e zamă lungă, părinte! – exclamă d-l Philopolu – o să-mbătrânim cu toții până la sfârșitul procesului.

– Formele, domnule judecător, formele! răspunse călugărul. Dar – urmă apoi, schimbând tonul – atârnă de la înțelepciunea preasfinției-sale, care în virtutea puterii sale arhierești poate să le scurteze toate, dacă așa cere buna-rânduială și păstrarea păcii în biserică.

– Aceasta e – grăi Philopolu – pacea și buna rânduială. Dacă se produce un conflict între preot și proprietarul moșiei, fără îndoială că nu proprietarul, ci preotul are să plece.

– Fără îndoială! stărui călugărul.

– Când aș putea să văd pe preasfinția-sa? întrebă Philopolu.

Călugărul puse amândouă mânile pe pept și se plecă.

Dacă era vorba de un hatâr, nu d-lui Philopolu, ci ministeriului avea să i-l facă Episcopia.

– Orișicând – grăi dânsul –, d-voastre orișicând, dar ați ostăni în zadar, căci preasfinția-sa se folosește de puterea arhierească numai când i se cere aceasta de sus.

Judecătorul zâmbi cu răutate.

– Care va să zică, o are numai când vor cei puternici s-o aibă grăi dânsul.

– Cam așa, cam așa – șopti călugărul – și preasfinția-sa v-ar trimite la ministeriu. Acolo se pun toate la cale.

– Dau să dai! grăi Philopolu supărat. Nu mă mai bag, nu mă mai amestec pe la ministerii nu umblu; aceasta e treaba cumnatului meu, care e deputat și face politică.

Domnul Iorgu Palea însă tocmai pentru că era deputat și făcea politică nu mai putea să treacă pe la ministeriu.

Cum?! Forme peste forme?! Raporturi în doi peri?! Judecată la consistoriu?! După două luni de zile lucrurile nici nu erau bine pornite?!

Aceasta era o ticăloșie nemaipomenită!

El nu ceruse să i se facă dreptate, căci dreptate trebuie să i se facă și celui din urmă hamal. Un mic serviciu a cerut, și acesta trebuia să i se facă fără de întârziere, chiar și dacă n-ar fi având dreptate. Altfel, ce mai prețuiește votul lui? Ce mai prețuiește glasul lui în Parlament?! De ce-și mai perde el timpul la club și la întruniri? Care mai e trecerea lui?

Mai erau câteva săptămâni până la deschiderea sesiunii de iarnă.

– O să ne vedem! zicea el.

Nu era singur. O! erau mulți, tot unul și unul, și nu rămânea decât să se înțeleagă între dânșii pentru ca să se impună.

Dar era supărată cocoana Marița, și el avea cuvinte de a alerga ca s-o-mpace.

Philopolu îi spunea hotărât că nu e nimic ce-ar putea motiva punerea sub interdict a bătrânei.

Nu rămânea deci decât să-și asigureze bunăvoința ei. Îi mai dădea zor și cocoana Zinca, pentru care era scandal nemaipomenit ca ei toți împreună să nu fie-n stare a scoate din sat pe un popă prost. El însă nu voia cu nici un preț să se umilească și să-și pună-n joc dignitatea căciulindu-se a treia oară pentru un lucru de nimic.

Zilele treceau, dar, fără ca să-i vie cocoanei vreo veste îmbucurătoare, ceea ce o făcea din ce în ce mai îndârjită!

Era supărată că nu mai merg la casa ei lucrurile potrivit cu deprinderile ei: ea însă, prea bătrână spre a mai putea lua alte deprinderi, le întoarcea toate pe dos și făcea din cel mai mic lucru cestiune de amor propriu.

Părintele Neagu nu se-ndoia că, mai curând ori mai târziu, ea-și va schimba gândul și era gata să-i ceară iertare, s-a și dus în câteva rânduri să-i facă sfeștania obicinuită, ea însă n-a vroit să-l primească.

Maica starița a luat înțelegere cu Vlaicu și cu Văleanu și-a vorbit cu părintele Barbu din satul vecin, ca să vie dânsul la sfeștanie; nici pe el n-a voit însă să-l primească.

Se socotea foarte umilită când i se spunea că o să mai ție mult până ce vor ajunge să-l scoată pe popa din sat; dac-ar fi venit însă cineva să-i spună că el pleacă, ea ar fi sărit să-l oprească. Nu mai putea nimeni să știe ce vrea și ce nu vrea: era supărată pe toată lumea și se uita la toți cu neîncredere; nu mai putea nimeni să intre-n voile ei.

În adevăr ea ar fi voit să fie toate cum trebuia, deci ca mai nainte – pace, liniște, dragoste, bucurie, droaie de copii și Marița cea mică pretutindeni – și i se turburau mințile când simțea că aceasta nu mai e cu putință.

Puțin i-a mai trebuit ca să-și dea seamă că lucrurile au pornit spre rău numai de când a venit nepotul ei în casă. Nu-l făcea nici acum pe el vinovat, dar îi era parcă e la mijloc un duh necurat care calcă pretutindeni cu pizmă și cu răutate pe urmele lui.

– Ai, maică, dușmani care te urmăresc pentru că eu te iubesc și vreau – zicea dânsa – să-ți las averea mea. Fă rugăciuni, ca Dumnezeu să-i facă neputincioși.

Chiar și dacă n-ar mai fi fost și altele, erau destule și aceste pentru ca să i se facă lui Văleanu din ce în ce mai nesuferită viața la Răstoacă.

Ce mai caută el aici acum, după ce frunza se scuturase și toate semănăturile erau făcute?! Cum putea el să petreacă iarna întreagă cu baba aceasta, pe care nimic n-o mai putea mulțumi?

Are tot omul în viața lui clipe în care e rău, alte clipe în care e bun, iar altele în care e fie tâmpit, fie cu mintea luminată : lui i se luminau, parcă, toate când se ivea-n sufletul lui pornirea de a se duce-n lume, ca să i se piardă urma.

„Da – își zicea – așa, mereu singur, unde nimeni nu mă știe cine sunt și ce caut."

Era acolo la Răstoacă un fel de zăduf ca-n ajun de furtună. Baba ar fi voit și n-o ierta firea să se-mpace cu popa ; Vlaicu ținea să scape de popa și nu putea să-l vadă-n ochi pe Văleanu; Florea și Ana erau în stare să facă moarte de om: trebuia să moară cineva pentru ca lucrurile să intre iar în desfășurarea lor de de mai nainte.

Cuprins de sâmțământul acesta, Văleanu a și plecat, el singur nu-și dedea seamă unde.

Aflând-o aceasta, d-l Palea a simțit în sufletul lui o tainică ușurare. Se-nșelase deci Philopolu când credea că cumnatul lor s-a așezat la Răstoacă oarecum ca stăpân, și cei rămași puteau acum să răsufle mai ușor și s-o prelucreze pe bătrână. Era mare

nevoie de aceasta, căci urmau zile grele pentru el : mese, ceaiuri și soarele, consfătuiri și întruniri, care toate costă, ba chiar și-o gazetă independentă, dacă își găsea tovarăși și putea să angajeze și pe socrul său și să stoarcă ceva și de la baba, care, lucru știut de toți, avea casa de fer plină.

„Trebuie – așa era vorba – să le arătăm că suntem și noi cineva, că putem ceva și nu primim fără de răzbunare rușinea ce ni s-a făcut."

IX

Dinu-și urma lucrarea cu multă grijă. Temându-se mereu ca nu cumva să deie greș, el băga bine de seamă să n-o mai pată cum a pățit-o cu vergelele, și nu întra în nici o întreprindere care i se părea cătuși de puțin riscată. Tocmai de aceea i se-ntâmpla câteodată că n-avea destul de lucru, ceea ce era o pagubă, căci oamenii mâncau și le mergea și plata.

– Eu nici nu știu de ce n-ar putea adecă să fie toți lucrătorii ca Gigiu, care nu e cu mâncarea, grăi într-una din zile Marghioala.

– Obiceiul casei este ca ei să mănânce cu noi, răspunse Lina. Le vine și lor mai bine, și nouă mai ușor, căci tot gătim pentru noi, și pentru ucenici.

– De! – întâmpină Marghioala – obiceiul s-a făcut când trăia nenea Costache și când fetele erau mici. Acum, când nu mai e stăpân la casă, e greu să pui fetele mari la masă cu orișicine. Dacă n-ar fi alta, lucrătorii duc și aduc vorbe.

Ea știa ce zice, dar Lina, care n-o înțelegea, ținea la obiceiul casei.

Nici Dinu n-o înțelegea, dar își făcea socoteala că în zilele când e puțin de lucru, perderea e mai mică dacă lucrătorii nu mănâncă la masă cu stăpânul.

Lucru mare nu era însă, căci erau de obicei, afară de Gigiu, numai doi lucrători. După ce au făcut însă cu Budini învoiala pentru magazia de la Răstoacă, Dinu a mai învoit alți trei lucrători, și acum i-a luat pe toți fără ca să le deie și de mâncare, iar ucenicii mâncau de aici nainte la o masă deosebită, care li se așternea în atelier.

Mai ales Andrei se simțea greu jignit de schimbarea aceasta, care-n gândul lui nu putea să pornească de la Dinu, ci din fumurile Firei, care-l sucea și-nvârtea după placul ei.

Tocmai pentru că mânca și dormea în casă, Andrei ieșea rar de tot în lume și nu aflase nimic despre cele ce se vorbeau prin mahala. O vedea dar pe Fira mai tăcută și mai îngândurată decât mai nainte și le lua aceste drept fumuri.

– Care va să zică ne scoase domnișoara Fira de la masă și alungă și pe ucenicii ăia murdari, îi zise el Marghioalei.

Marghioala ținea să fie bine cu toți și mai ales cu Andrei, pe care-l știa rău de gură.

– Te-nșeli, îi zise ea. Nici cucoana Lina, nici nenea Dinu, nici mai ales domnișoara Fira n-ar fi făcut-o aceasta dacă nu m-aș fi plâns eu, că singură nu mai pot birui cu atâta lume. Nu e cum o iei, și rău faci că te superi.

Andrei era acum și mai supărat. Trăia de atâta timp sub același acoperemânt cu Marghioala, vedea mereu că ea-nvârte toată casa și-i zicea adeseori „topor de oase": acum se schimbară deodată toate în capul lui.

– Care va să zică te-ai făcut stăpână peste stăpâni, grăi dânsul; dacă vrei d-ta, e bine, iar dacă nu vrei, e rău!

Ceea ce-l atingea era nu c-a făcut-o, ci că are îndrăzneala de a o și mărturisi.

– Ia lasă-mă-n pace – zise ea întorcându-i spatele – că d-ta, când îți intră ceva-n cap, în toate găsești cleanci.

El se uită lung după ea, apoi se bătu cu pumnul în frunte.

„Dovleac, iar nu cap!" își zise.

De mult ar fi trebuit el să înțeleagă că nu degeaba stă dânsa atât de mult cu Dinu.

„Lasă, c-o să vă pasc eu!" zise, mai mult însă cu părere de bine decât cu răutate, căci el de mult zisese că nu face Fira pentru Dinu, iar acum zicea că nu face Dinu pentru Fira.

El n-avea, în adevăr, nevoie să-i pască, deoarece Marghioala avea multă slăbiciune pentru Dinu, dar slăbiciune de femeie chinuită-n copilăria ei, pe care n-avea de ce s-o ascundă ori s-o tăgăduiască. Dac-ar fi bătut-o Dinu, ea ar fi răbdat și tot ar fi fost gata să muncească, să rabde la foame și la frig și să-și deie-n cele din urmă și cămașa pentru dânsul. De ce s-o tăgăduiască aceasta când singura ei mulțumire era ca și el, și toată lumea s-o știe?!

Andrei le lua acum de-a-ndoaselea și zicea că Dinu se lasă să fie purtat de dânsa, ceea ce părea, dar în adevăr nu era adevărat.

Afacerea cu Budini ieșise bine. Fierul se mai scumpise și Dinu se alesese cu un câștig de vreo trei sute de lei.

Acesta-l ispitea să mai facă cum a făcut și-și băga din când în când banii în afaceri. Când a venit rândul să cumpere tablă și fier pentru magazie, el n-a putut să facă încasările la timp și, ca să nu mai aștepte, a cumpărat din banii lui.

– Rău faci! i-a zis Marghioala, care n-avea, la urma urmelor, să se amestece-n asemenea lucruri. De ce să-ți perzi cametele?

El a făcut tot ceea ce a vrut, și astfel a rămas între dânșii o mică supărare.

Peste câteva zile a venit răspuns de la Tănase.

El spunea în scrisoare că nu poate veni să-și ieie partea și că nu consideră, prin urmare, cele două mii ca fiind scăzute din capete, ci ca parte ce i se cuvine din venituri.

Dinu nu-și prea dădea seamă despre deosebirea pe care o făcea Tănase, dară Marghioala încă atunci când i-a trimis banii stăruise să nu muncească și pentru Tănase.

– Nu vezi – grăi dânsa – că se face pe neîmuncite tovarăș la parte?!

– Dar eu ce să-i fac dacă așa vin lucrurile!? răspunse el.

– Vorbește cu vreun advocat, ca să te descurce, stărui dânsa.

Cu advocați nu voia Dinu să-și facă de lucru, și supărarea era și mai mare.

Tot atunci a mai ieșit apoi la iveală că Dinu, neavând după înmormântare bani în casă, trimisese cele două mii de la dânsul.

– Care va să zică și lui tot de pomană îi dai?! grăi Marghioala.

Era foarte mare deosebirea între ei amândoi. Grija lui era ca nu cumva să zică cineva că nu are destulă inimă pentru avutul văduvei și al copiilor ei și ca lucrurile să meargă cel puțin atât de bine ca mai nainte, când trăia Costache.

„Mai bine să treacă de la mine decât să sufere casa vreo pagubă" își zicea el, gândindu-se mereu că are să deie socoteală despre chivernisirea lui și că cu banii lui putea să facă tot ceea ce vrea. El, om voinic și harnic, care se mulțumea cu puțin, nu se temea c-o să peară.

Marghioala îi ținea însă socoteală mai ales despre averea lui, și adeseori era parcă ar fi voit să-i zică: „Ba mai bine să treacă la tine!"

Cel puțin așa o-nțelegea el, și de aceea se simțea jignit de presupunerea c-ar fi în stare să tragă fie chiar și numai o para de la văduvă și de la copii.

– Fac tot ceea ce vreau cu banii mei, îi răspunse el dar. Nu cumva o să-mprumut de la alții când am eu însumi bani?!

– Faci, faci! grăi dânsa, și acum supărarea era și mai grea.

Slăbiciunea însă tocmai la supărare se dă mai învederat pe față.

Ea era mâhnită pentru că l-a supărat. El era mâhnit pentru că îi dedea dreptate. Ea ar fi voit să-i ceară iertare. El era hotărât să pună-n socoteală camete pentru banii pe care-i dă de la

dânsul și ținea să i-o spună aceasta. Se căutau deci mereu cu ochii și țineau mai mult decât de obicei să fie ei singuri într-un colț, iară Andrei le vedea toate și le-nțelegea-n felul lui.

Aceste se petreceau în primele zile după Sfinții Arhangheli, când Fira s-a-ntors de la Răstoacă cu maica starița.

În timpul celor câteva zile pe care le-au petrecut împreună, maica Fevronia prinsese slăbiciune de Fira, care i se părea foarte nenorocită, iară Fira se alipise cu multă dragoste de ea. A fost dar grea despărțirea, și după ce maica s-a-ntors iar la schit, Fira se sâmțea singură și părăsită și-și dedea seamă că s-a-nstrăinat încetul cu încetul de toți cei ce o iubeau, iar aceasta din slăbiciune păcătoasă către omul care nu voia s-o cunoască-n fața lumii.

Greu i-a fost, dar se sâmțea acum scăpată, dezmeticită și pornită iar spre viața ei de mai nainte. De atâta timp era nepăsătoare față cu cele ce se petreceau împregiurul ei. Acum iar se-ntreba: „Ce e cu Dinu? Ce e cu Marghioala?"

Nu mai era dar nevoie ca Andrei să-i spună ceva pentru ca ea să sâmtă iar că Dinu și Marghioala stau prea des și prea mult împreună. Sâmțământul acesta mereu o apăsa și pe nesimțite se furișă-n mintea ei gândul că pe când unul numai prin ascuns, cellalt numai în fața lumii vrea s-o știe.

S-a-ntâmplat însă și mai mult.

Un lucru pe care mai nainte nu l-ar fi băgat în seamă: Andrei stetea adeseori la pândă.

Seara a patra după întoarcerea ei de la Răstoacă, Dinu și Marghioala au ajuns, în sfârșit, să se dumirească. Steteau amândoi în iatacul de lângă atelier, unde Costache-și avea, cum zicea el, „cantorul".

Marghioala ședea la masă cu condica-n fața ei, iară Dinu stătea în dosul ei în picioare și se uita peste umărul ei la condică, în care frunzărea ca să găsească sumele date de Dinu dintr-al lui și să se dumirească asupra cametelor ce au să treacă-n

socoteală. Din când în când ea se-ntorcea spre el și parcă se certau.

Andrei le vedea toate aceste din curte, unde stetea cam ascuns și se uita pe fereastră. El își dete-n cele din urmă seamă că ei ar fi lăsat perdelele dac-ar fi vorba de ceva ce nu poate să vadă orișicine și plecă.

Fira, care-l văzuse din fereastră stând la pândă, ieși tiptil și se duse să vadă la ce se uita el. Andrei plecase pentru că nu vedea nimic. Fira însă vedea mult, și-i trecu parcă un sloi de gheață prin inimă.

Nu mai era Dinu omul pe care-l știa dânsa : așa cum îl vedea acum plecându-se peste umărul Marghioalei și uitându-se din când în când în fața ei, era mai mlădios, cu fața mai deschisă, cu ochii mai vioi, om de o rară jingășie.

„L-am perdut!" își zise ea și rămase câtva timp cu inima încleștată.

„Nu!" zise ea peste puțin.

Pe el nu putea să-l peardă, niciodată!

Dacă n-ar fi știut Marghioala câte știa, Fira ar fi urgisit-o. Așa însă nu-i rămânea decât să se retragă iar în iatacul ei și să plângă – strivită acum – nu de rușine, ci de căință.

„Nu! nu sunt minciuni!" își zise ea.

Toate le făcuse în gândul ei. Dorea să se ducă cu el și la Predeal, și la Brașov, și se simțea nemângăiată că nu îndrăznește; s-a dus la Răstoacă anume ca să-l întâlnească pe el și ardea de dorința de a-l vedea. Mult era vinovată.

Iară Marghioala, care știa atât de multe și-i era lui Dinu atât de apropiată, nu i-a spus nimic.

I se părea peste putință ca ea să nu-i fi spus.

– De ce să-i spui?! grăi Marghioala ziua următoare, când o ispiti. De ce folos i-ar fi să știe lucruri pe care nu poate să le înțeleagă și le-ar lua-n mai rău de cum în adevăr sunt. Nu că

nu i-am spus, dar l-am făcut să n-asculte nici dac-ar voi să-i spună alții.

Fira rămase smerită-n fața ei și pe nesimțite a-nceput să se ia-n toate la întrecere cu dânsa, încât în curând a ajuns să-l ajute și ea, ba chiar numai ea pe Dinu la purtarea socotelilor, un lucru pe care-l făcea și mai ușor, și mai bine, și mai cu plăcere decât alții și prin care îi făcea lui Dinu mare bucurie.

N-ar fi fost adevărat dacă s-ar fi zis că și Marghioala, care se temea de multe, nu mai îndrăznea să vorbească cu Dinu ca mai nainte.

Mult s-a schimbat Fira după zguduirea prin care trecuse, și nu i-a mai rămas decât un lucru, pe care Marghioala nu putea să-l știe: tot ascundea-n sufletul ei fiorul de care era cuprinsă când se gândea la dânsul.

PARTEA A TREIA

VALURI DE PATIMI

I

– Părinte, când trimiți carele la pădure ca să-ți rădici lemnele? întrebă Vlaicu așa, în treacăt.

Părintele Neagu se uită cu coada ochiului la el: nu putea să-și deie seamă dacă-l ia ori nu în bătaie de joc.

– Știi foarte bine – îi răspunse – că nu mai am voie să le iau.

– Aida-dee! grăi Vlaicu. Te credeam om mai cumpenit. Aceea era așa, o vorbă zisă de nevoie! Trăim de atâta timp poartă-n poartă și-am fost, pe cât știu, totdeauna prieteni buni; n-o să ne stricăm pentru că s-a sculat o dată cocoana cu piciorul stâng din pat. O să-i treacă și ei, c-o știi cum e. S-ar putea să-ți opresc vitele de la pășune, să nu-ți las pogoanele pe care le ai de atâta timp, ori să nu-ți dau lemne pentru copii?! Trimite, părinte, carele. De unde știe cocoana cine ia și cine nu ia? și chiar dac-ar ști, nu cred c-o să-i pară rău.

Erau atât de chibzuite vorbele aceste, încât îi era foarte greu părintelui Neagu să nu se potrivească cu ele. El, cu toate aceste, n-ar fi trimis carele-n pădure dacă nu s-ar fi pus pe capul lui preuteasa și maica stariță, care ar fi fost gata să jure că Vlaicu n-o face de capul lui, ci după un semn primit de la cocoana.

– Dacă e așa, e bine – grăi popa –, iar dacă nu, mă fac tovarăș cu el. Așa și era.

Tocmai maica starița-l pusese, fără ca să-și dea seamă, pe Vlaicu la cale.

Ca să iasă din încurcăturile și pentru ea nesuferite, dânsa-i făcuse lui Vlaicu propunerea să se pună amândoi pe capul popii ca să mărite pe Marița după un seminarist și să-l lase pe acesta preot la Răstoacă, iară el să se mute aiurea. Nu mai încăpea îndoială că cocoana ar primi foarte bucuros pe soțul Mariticchii.

Vlaicu nu se îndoia nici el și zicea că ideea e minunată, dar nu era atât de prost ca să nu-și dea seamă c-ar cădea din lac în puț dacă ar veni în locul părintelui Neagu un preot pe care cocoana îl primește bucuros. Acum, când nu-i mai stetea nimeni în cale, el voia să aibă popă care atârnă de dânsul, și n-avea părintele Neagu sprijinitor mai adevărat decât dânsul. Numai însă dacă primea de la dânsul, iar nu de la cocoana, și lemne, și pogoane, și pășune.

Părintele Neagu le-a primit, căci nu putea să știe dacă are maica stariță ori nu dreptate, și iar se aduna droaia de copii, Marița și Caliopi iar erau toată ziua împreună, și nu se poate prietenie mai strânsă decât a celor doi vecini.

Avea Vlaicu fata lui, și tot umbla mereu să caute un ginere pentru popa, dar o făcea pentru ca nu cumva să-l găsească alții.

– Măi, ticălosule, – îi zise apoi într-una din zile lui Florea – tare ești neajutorat. O să te fac pândar ca să ai și tu ceva și să-ți scazi mai ușor datoria. Îți faci treaba la câmp și te uiți la dreapta și la stânga.

– Să trăiți, boierule! a răspuns Florea, și era gata să-i sărute mâna.

Iar a pățit-o însă cu Ana, care-l făcea ticălos pentru că a intrat slugă la un nemernic ca Vlaicu.

– Dar nu la el, ci la moșie am intrat – îi răspunse Florea – și el ar fi, săracul, om foarte bun dacă nu i-ar fi câinos stăpânul.

Nu putea să-l ierte Florea pe Văleanu, și fiindcă el nu-l ierta, nu ierta nici Ana pe Vlaicu, și abia mai trecea ziuă dată de Dumnezeu fără ca să se certe amândoi.

N-o știa Vlaicu aceasta, dar și dac-ar fi știut-o, el nu s-ar fi supărat: îi era destul ca popa să vadă des pe Florea pe la ograda de gospodărie și să-și pună mințile în cap.

Mai înspre Crăciun, d-l Palea și cocoana Zinca au început să vie des pe la Răstoacă: Vlaicu simțea cam de ce vin.

Nu se înființase, ce-i drept, gazeta, dar se țineau lanț mesele, soarèlele, teatrele și, pe ici, pe colo, jocul de cărți, și nici afacerile lui Palea nu mai mergeau ca mai nainte. Cele mai bănoase treburi le făcuse mai nainte Palea nu pe la Tribunal ori pe la Curte, ci prin biurourile de pe la deosebitele ministerii, ale cărora uși îi erau deschise și unde mijlocea mai o antrepriză, mai o păsuială, mai vreo altă daravere. Ținea acum să nu mai calce pragul acelor biurouri pentru ca mai târziu să i se facă toate mai pe plac; deocamdată o ducea însă greu și era nevoit să vândă, cum se zice, pelea ursului din pădure.

Cucoana Marița era însă darnică numai când era vorba de dulcețuri, de costițe afumate, de curcani grași ori de velnițe: bani zicea că nu prea are.

Mai era apoi și supărată pentru că nu i s-a făcut pe plac în ceea ce-l privește pe popa.

– De, cocoană Mariță, – îi zise Palea în strâmtorarea lui – e foarte greu. Popă pe popă nu se surpă, și protoiereul nu i-a găsit nici o vină. Se vede că e năpăstuit popa.

N-avea părintele Neagu apărător mai călduros decât Palea, care voia să scape de supărarea aceasta.

– Dar e obrazinic popa – grăi cocoana Marița – și vreau să știe că pot să-l scot când vreau, că de la mine atârnă.

Palea i le făgăduia toate; făgăduia dar și ea că o să vorbească cu Vlaicu să vândă ceva. Erau lemne-n pădure; erau coșarele pline de porumb; în pivniță abia mai încăpeau butoaiele de vin și cele de țuică. De ce atâta încongiur? De ce să mai ostănească biata de bătrână?

Palea a vorbit el însuși cu Vlaicu, și lucrul mergea strună, ba Vlaicu, pentru ca să-l îndatoreze cu atât mai vârtos pe Palea, îl mai și împrumuta, se-nțelege, dându-și și cocoana Zinca iscălitura.

Mai stăpân decât Vlaicu nu putea acum să fie nimeni. Făcea tot ceea ce voia și nu-ndrăznea nimeni să crâcnească, iară când mergea pe la București, d-l Palea și cocoana Zinca-l puneau la masa lor boierească, iar după-masă d-l Iorgu Palea alerga pe la direcțiunea Creditului Fonciar, ca să vadă dacă nu cumva poate găsi vreo moșie potrivită pentru d-l Vlaicu.

Muncise destul pentru alții și era timpul să fie și stăpân odată.

Un singur gând îl mai neliniștea pe dânsul: ce-o să fie după ce se va fi întors Văleanu, de la care nu mai venea nici o veste?

Toate îi ieșiseră bine, dar magazia de fier nu mai avea nici un rost.

Cu aceasta lucrurile n-au ieșit cum le croise el, și mult ar fi dat s-o poată face nefăcută.

Lasă că era plătită îndoit fără ca el însuși să aibă parte la câștig, dar de o magazie de fier, în care nu pot să intre șoarecii, nici nu era nevoie la Răstoacă.

Cu Dinu însă nu era chip să se înțeleagă: el lucra înainte, ca să fie, după contract, gata la timp.

„O să ți se amărească ție viața cu magazia aceea", își zise Vlaicu, care știa că de el atârnă toate, că el o să fie cel ce ia magazia în primire și face și plata lucrărilor.

II

– Și ce mai face cocoana? întrebă Fira, care ținea să știe cum stau lucrurile pe la Răstoacă mai nainte de a se hotărî să-și petreacă, cum stăruia starița, Sfintele Paști la schit.

– Tot supărată, îi răspunse maica. Lasă că nu se poate-mpăca cu popa, dar o mai amărește și nepotul acela al ei, care a plecat încă de astă-toamnă și nu mai scrie nimic.

Firei îi trecu un junghi prin inimă.

– Cum așa? grăi dânsa. Tot vor fi știind unde se află.

– În străinătate s-a dus – zise maica –, dar nu stă, ci umblă de ici până colo. E și aci – urmă ea dând din umeri –, pare-mi-se, tot o supărare la mijloc. El ar vrea una, iar ceilalți vor alta, și s-a dus omul în lume, ca surorile și cumnații să nu sară cu gura pe el.

Fira nu mai stărui. Știa destule, poate chiar prea multe.

Cuprinsă de sâmțământul că i-a făcut nedreptate plângându-se că el n-a voit să o cunoască, ea îi înțelegea suferințele, ba i le mărea în gândul ei.

„N-a putut! Așa trebuie să facă!" își zicea și-l vedea alergând nemângâiat prin lume. Abia acum înțelegea de ce stăruia dânsul să se ducă amândoi și să se peardă neștiuți de nimeni.

Ce adimenitor gând!

I-a fost urâtă iarna și lungă. Stând mereu închisă în casă și dusă cu gândul fie la cele trecute, fie la viitorul îndoios, ea perise văzând cu ochii, dar întrase încetul cu încetul liniștea în sufletul ei: acum iar îi era perdută și liniștea.

Dinu, văzând-o din ce în ce mai șubredă, își aducea aminte de vorbele lui Andrei și încă de mult își pusese de gând s-o scoată la aer când va ieși la Răstoacă pentru ca să înceapă lucrările. Cu atât mai vârtos stăruia deci acum ca ea să plece cu maica stariță și cu Leanca.

Ele au și plecat sâmbătă, în ajunul Floriilor, iară luni, după Florii, Dinu a încărcat ferăria și a plecat și el cu ea pentru ca îndată după Dumineca Tomii să înceapă lucrările la fața locului.

Chiar la descărcare el a dat de greutăți. La locul pe care și-l rezervaseră pentru baratca în care urma să-și instaleze atelierul, Vlaicu așezase câțiva stângeni de lemne, pe care nu voia să-i ridice, ci stăruia să-și pună baratca și astfel să să descarce fierăria la alt loc, depărtare de vreo trei sute de pași.

În zadar și-a dat Dinu silința să-l dumirească arătându-i că prin o asemenea așezare a baratcei și a fierăriei se perde mult timp și se fac mari cheltuieli când cu cărarea la magazie a materialului: Vlaicu nu voia să înțeleagă.

Însă mai mari au fost greutățile când vorba a venit la regularea socotelilor.

După contract, cocoana Marița urma să achite jumătate din prețul magaziei în ziua când fierăria va fi fost depusă în curtea ei. Nu zicea nici Vlaicu că nu, dar dedea din umeri și spunea că el nu poate să știe dacă e ori nu toată fierăria adusă, nici să-și dea seamă dacă ea e ori nu de calitatea prevăzută în contract.

În zadar și-a dat Dinu silința să-l dumirească spuindu-i că a cheltuit mii cu procurarea materialului și cu plata lucrătorilor și nu mai poate să urmeze lucrările dacă nu i se dau banii: Vlaicu ținea una și strună, că el nu poate să ia asupra lui o răspundere atât de mare și că are să aștepte până ce nu se va fi întors Văleanu, care poate s-o ia.

Abia pe înserate a putut deci să treacă Dinu în graba mare pe la schit ca să vadă cum au sosit și ce fac fetele.

– Se vede că așteaptă să-i dai ceva, îi șopti starița când află despre greutățile pe care i le făcea Vlaicu.

Dinu se uită cam aspru la ea: se sâmțea jignit de presupunerea că el ar fi în stare să primească, ba până chiar să și facă o asemenea propunere.

– Acolo să ruginească fierul acela, maică , grăi, dânsul – și-n asemenea lucru tot nu mă bag.

După ce s-a-ntors însă acasă, Budini, om mai bătrân și mai trăit în lume, l-a încredințat că altfel nu se poate, i-a făcut

socoteala că câștigul lor e de cel puțin 40 la sută și că tot e mai cuminte să dea vreo zece din acești 40 decât să sufără perderi mai mari prin tărăgăniri.

– Atunci fă-o d-ta, îi zise Dinu aducându-și aminte de vergelele prea subțiri.

Îl rodea însă rău lucrul acesta.

Vineri a plecat apoi din nou la Răstoacă pentru ca să petreacă și el sfintele sărbători la schit.

Ce n-a luat cu el! Două lăzi pline de bunătăți adunase și de la băcănie, și de la cofetărie. De ce muncea el?!

Când a sosit la schit, a găsit-o și pe cocoana Marița, care venise marți, ca să steie până după Înviere, să-și facă postul și mătăniile, să se mărturisească, să ieie sfânta cuminecătură, apoi să se-ntoarcă acasă și să facă pregătirile pentru a doua zi de Paști, când aveau să-i vie sora cu bărbatul ei și cele trei fete ale lor cu bărbații și cu copiii, ca să petreacă împreună ziua cea mare.

Lihnită de fete tinere, bătrâna chiar dintru început a prins mare slăbiciune mai ales pentru Fira, care era gingașe și se făcuse potolită și duioasă. Își stâmpăra baba oarecum focul când se uita la ea.

Seara, când a sosit, Dinu nu le-a găsit. Se duseseră la biserică, ca să asculte *Prohodul*. S-a spălat în pripă, s-a peptănat, s-a periat pe haine și s-a dus și el, ca să cânte, slăbiciune prinsă-n copilărie.

Baba ședea-n strană și moțăia, deschizând din când în când ochii. Deodată ea ridică repede capul și se uită cu ochi mari la Dinu, care începuse să cânte în cealaltă strană.

– Cine e acela? întrebă dânsa trăgând-o pe maica starită de mânecă. Maica Fevronia se-ntoarse puțân spre ea.

– Fabricantul, îi șopti. Pare-mi-se că viitorul Firei. Bătrâna se uită lung la Dinu.

– Așa om zic și eu, grăi dânsa. Frumoasă pereche!

Când faci daruri, ți se cuvine și mulțumirea să vezi bucuria celor ce le primesc, și ziua următoare Dinu și-a deschis lăzile, a scos una câte una cele din ele și le-a înșirat pe masă.

Baba se uita, se uita și ștergea din când în când câte o lacrămă. Așa sunt bătrânii, plâng ușor, și-o răpunea bucuria pe care o vedea în fețe.

– Să trăiești, băiete! izbucni ea-n cele din urmă, apoi îi luă capul cu amândouă mânile și-l sărută pe frunte. Că n-am eu parte să-l văd și pe nepotul meu așa!

Fira, copila plăpândă și istovită de post și de nedormire, scoase un țipet, i se făcu negru înaintea ochilor, își căută șovăind un razăm și căzu leșinată-n brațele maichii stariței.

Nu era nimic: bucuria prea mare o răpusese și pe ea. Așa ziceau toți, și nu putea să zică nici dânsa altfel după ce și-a venit în fire, deși moartă se știa în sufletul ei.

Puțin timp în urmă cocoana Marița ședea într-un jeț cu capul lăsat pe umărul stâng și cu ochii închiși, și iar deschidea clătinând puțin din cap pe o clipă ochii și iar îi închidea.

Părintele Visarion îi spusese că după rânduiala sfintei biserici nu poate să-i deie cuminicătura câtă vreme ea se mărturisește învrăjbită cu un slujitor al altarului.

– Dacă e vinovat – i-a zis el – să-l ierți, ca iertare să ai, iar dacă e nevinovat, să te căiești, ca vina să ți-o speli.

Nu-i mai era acum atât de greu ca mai nainte să înțeleagă că nu preotul, ci omul a greșit și că nu se-njosește, ci se înalță dacă e îngăduitoare și miloasă.

– Să vie popa, a zis dar.

Peste puțin și-a schimbat însă gândul, a poruncit să-i vie trăsura și s-a dus cu ea la părintele Neagu, dimpreună cu maica stariță.

A fost foarte viuă emoțiunea ce s-a produs când a sosit ea la casa preotului, nici peste drum nu era însă mai mică.

Vlaicu se sâmțea parcă i se surpă deodată toate-n cap.

I se și surpau.

– Nu sunt vrednic, cocoană, de bunătatea pe care mi-o arăți, zise părintele Neagu adânc rușinat de fățărnicia sa.

Știa atât de multe pe care ar fi trebuit să le spună și nu i le-a spus cocoanei, ba în cele din urmă intrase chiar într-un fel de tovărășie cu Vlaicu.

Nu putea nici acum să i le spună, dar era hotărât a-și ușura sufletul spuindu-i-le în alte împregiurări.

Întoarsă la schit, cocoana Marița era voioasă cum de mult nu mai fusese, iar ziua următoare, după slujba Învierii, a luat sfânta cuminecătură, apoi s-a întors acasă luând cu dânsa pe maica stariță, pe cele două fete și pe Dinu, ca să stea la masă împreună.

După-masă s-au început apoi pregătirile pentru ziua de mâne și cocoana Marița iar se sâmțea stăpână deplină la casa ei.

Ea cu Luța, cu Anica, nepoata acesteia, și cu cele două surori lucrau pe capete-n bucătărie, în sufragerie, în cămară și-n iatacuri, iară Dinu și Ghinea ridicau mese și mutau dulapuri și canapele, căci era multă lumea, pe care avea s-o ospăteze și s-o găzduiască cocoana și era nevoie de mari schimbări în casă pentru ca toți să se sâmtă bine.

Încă pe-nserate s-au auzit, în vale, clopoțeii de la două trăsuri: într-una erau bătrânii, iar în cealaltă Palea, care ținea să fie între cei dintâi, cu cocoana Zinca și cu copiii.

Judecătorul și inginerul au venit luni dimineața, ca să-i poată face cocoanei Mariței și mulțumirea de a merge la biserică.

Era masă mare, praznic în puterea cuvântului, la vechile case ale vornicesei. Nu se mulțumise cocoana Marița cu ai săi, ci mai poftise și pe maica stariță cu părintele Visarion, precum și pe părintele Neagu cu Marița cea mică. Fira s-ar fi perdut în lumea cea multă, ceea ce ar fi și dorit, dacă cocoana

Marița n-ar fi ținut s-o scoată la iveală și să-i șoptească la ureche mai uneia, mai alteia dintre nepoatele ei: „Uite, așa ceva să-și găsească frățiorul tău".

N-auzea Fira asemenea vorbe, dar o ardeau privirile îndreptate asupra ei.

– E bine! zicea Zinca.

– E de tot gentilă, zicea Marieta, sora ei, nevasta inginerului.

Iară cocoana Frosa nu se mai putea despărți de ea și a ținut cu orice preț s-o ieie lângă dânsa la masă.

Grea masă.

Lipsea de la ea cineva care îi era cocoanei Mariței foarte drag și toți vorbeau, foarte firește, despre el, iară Fira asculta, schimba fețe-fețe și tăcea tăcerea celui osândit la muncă grea.

– Mai știu și eu?! grăi Nace Velicu. Nu mă-ndoiam c-o să venim împreună, căci mi-a scris încă acum trei săptămâni de la Paris că pleacă și-o să fie de Paști acasă. Se vede că iar s-a înfundat pe undeva. Ar putea însă să pice în tot minutul, și am lăsat acasă vorba să vie aici dacă sosește.

Fira auzea, se uita cu groază la Dinu și iar o-mpresura leșinul în fața gândului c-ar putea să-i vadă față-n față pe amândoi.

Ce făcea ea atunci?!

Iară Dinu stătea de vorbă cu inginerul, lângă care ședea și care se interesa de magazia de fer.

După-masă s-au și dus amândoi ca să vadă ferăria.

D-l Lăescu, inginerul, cunoscător în asemenea lucruri, examina ferăria cu multă luare-aminte.

– Foarte frumos, zise el cu învederată mulțumire. Ai, se-nțelege, lucrători străini?

– Unul singur – răspunse Dinu – un italian. Ceilalți, și calfe, și ucenici, suntem de ai noștri.

– Îmi pare bine c-am ajuns și noi să ne măsurăm cu străinii, urmă d-l Lăescu. E foarte bine lucrată ferăria aceasta. Dacă e

vorba – adăugă el peste puțin – d-ta ai putea, să lucrezi și poduri de fier.

– N-am încercat niciodată, îi zise Dinu.

– E tot aceasta, ba încă mai ușor, căci toată ferăria e gata și n-ai decât s-o închei, îl încredință inginerul.

Apoi îi spuse că are de făcut la județ patru poduri, o întreprindere de vreo 500.000 de lei, la care ar putea să aibe un câștig frumos.

– Ia de încercare unul, și dacă-ți iese, le iei și pe celelalte, urmă el. De ce să le dăm la străini când avem oamenii noștri?

Dinu-și puse de gând să vorbească cu Gigiu.

Acum veni-n grabă mare și Vlaicu, care, zi de Paști fiind, stătuse mai mult decât de obicei la masă.

– Unde-o să fie magazia? întrebă inginerul.

Vlaicu-i arătă locul.

Inginerul se uită cam mirat la Dinu.

– Bine – grăi dânsul –, dar atunci nu trebuia să așezați materialul aici, la depărtare atât de mare.

– Deocamdată, deocamdată, grăbi Vlaicu a răspunde. Acum, fiind sărbători, n-am putut să ridicăm lemnele. Poimâne însă, nu mai departe, o să pun oamenii să ridice lemnele și să care ferăria la locul ei.

Dinu zâmbi cu oarecare mulțumire.

– Iar pentru celelalte – grăi dânsul – îl rog pe d-l inginer să-și dea părerea dacă ferăria e ori nu de bună calitate și bine lucrată.

Vlaicu se uită cu coada ochiului la el. Nu mai încăpea îndoială că-i vorbise inginerului și că tot de la el a pornit și împăcarea cocoanei cu popa. Își mușca degetele că l-a adus la Răstoacă, dar se stăpânea.

– Nu m-am îndoit niciodată – grăi dânsul –, dar nu sunt stăpân și mi-e destul vorba d-lui inginer ca să regulez socoteala.

„Stai! adăugă însă după ce ei plecară. O să plece inginerul și rămâi cu mine și cu Palea. Pe tine am eu cum să te regulez!"

Inginerul a plecat apoi marți după-prânz, iară Palea a rămas, ca să afle de la Vlaicu ce e cu magazia de fier și cum au venit lucrurile cu popa.

Vlaicu dete din umeri.

El știa foarte bine care e rostul magaziei de fier, dar nu voia deocamdată s-o spună aceasta.

– Magazia – zise el – a-nvoit-o Văleanu. De ce? Nu știu. Iar cu popa nu pot să-mi dau seamă cum au venit lucrurile. Cred, însă, că s-au pus pe capul cocoanei călugărul acela, starița, fierarul și fetele. Mă tem că iar o să se obrăznicească.

– Afacerea lui doarme, grăi Palea. N-am decât să mișc puțin, ca să-i trag o sperietură.

– Să i-o tragi – stărui Vlaicu – chiar una cât de bună.

Atât a fost, și Dinu a plecat joi dimineața, ca să-l trimită la Răstoacă pe Budini, iar fetele au mai rămas la schit.

Firei îi venea să plângă la despărțire. Se temea să rămâie, nu putea să plece și-i era parcă se află într-un leagăn și e săltată mereu sus, de tot sus, ca să cadă amețită jos, de tot jos.

III

Cel mai urât lucru e-n lumea aceasta urâtul el însuși, și ca să scape de urât, oamenii se iau unii pe alții la goană.

Era rău când Fira, făcându-și mai ici, mai colo de lucru, umbla zi cu zi pe sub ferestrele vecinilor, care se-ntrebau: „Unde se duce? Pe cine caută? Cine vrea s-o vadă?"

Nu era bine nici când stetea mereu în casă. Acum vecinele se-ntrebau: „De ce nu iese? De ce se teme? De ce se ascunde? De ce se ferește de ochii lumii?"

Slăbise ... „De ce a slăbit? Ce-i seacă puterile?"

– De!... mai știi?! zicea una, ca să facă o glumă, care nu i se părea proastă. Când ai întâlniri prin pădurea deasă și

umbroasă și te plimbi și pe la Predeal, și pe la Brașov, ușor ți se întâmplă să te alegi cu ceva.

– Tot ce se poate, zicea alta. Au mai pățit-o, ba o mai pat și altele.

Așa se plăsmuiesc întâmplările nepetrecute: unul... „De, mai știi?!" – altul... „Tot ce se poate!" – iar altul... „Pare-mi-se" ori... „Nu mai încape îndoială!", și te pomenești, în cele din urmă, că lumea știe mai bine decât tine ce ai visat, ce gând ai, ce faci ori ce te doare.

Rău de tot era deci când s-a zvonit că Fira a plecat undeva, la un schit, cum se zicea, cu maica starița.

– Așa!... la schit, cu maica moașa! grăi una rea de gură, și vorba s-a pornit tocmai de Paști, când oamenii n-au altă treabă și se-ntâlnesc la toate colțurile.

Mai ici, mai colo, făcea câte una și socoteala lunilor și găsea că e tocmai timpul ca Fira să nu mai poată sta acasă.

Andrei, care nu mai stătea, ca mai nainte, toată ziua acasă, trebuia să prindă de veste. Îl sâmțise lumea că vorbește, deci și ascultă bucuros.

– Dar la voi când se face botezul? îi zise într-o seară Sanda din colț.

El se uită râzând la ea. Nu-i venea să creadă ceea ce dânsa zicea, dar îi părea bine c-o zicea.

– De unde-ți întră asemenea prăpăstii în cap?! răspunse el.

– Așa!... grăi dânsa. O știe toată lumea, și vorbește mahalaua întreagă. N-aveți destule fete mari în casă?!

Asta era marți seara, și până joi, când s-a întors Dinu de la Răstoacă, Andrei a avut destul timp că să se încredințeze că în adevăr mahalaua vorbește.

Dinu făcuse rânduiala că în timpul cât va lucra el cu Gigiu, cu trei ucenici și cu alți doi lucrători la Răstoacă, Andrei să rămâie cu doi lucrători și cu doi ucenici ca să ducă înainte lucrările din atelier, iar pentru aceasta îl sporise și pe el, ca pe

Gigiu, cu un leu pe zi pentru tot timpul cât va conduce lucrările din atelier.

Așa luau Dinu și Andrei vineri seară înțelegere între dânșii.

– Dar – zise Andrei – cu femeile aceste eu nu mă bag, nu mă amestec, și dacă s-ar întâmpla ceva cu vreuna din ele, pe mine nu mă privește.

Dinu se uită nedumirit la el.

– Ce vorbă e aceasta?! întrebă. Ce adecă ar fi putând să li se-ntâmple?!

– Eu nici nu știu, nici nu cred nimic – răspunse Andrei – dar pe-aci, prin vecini, se vorbesc multe, și știi vorba românului, că e mai ușor să păzești un car de purici decât o femeie?

– Ce se vorbește?! ... Ce se poate vorbi?! întrebă iar Dinu, cam răstit.

– Nu mă lua așa – grăi Andrei – că-n capul tău se sparg toate și eu nu rău, ci bine vreau să-ți fac vorbindu-ți. N-o fi adevărat, dar e destul că să zice c-o să avem în curând botez la casă, și eu ți-o spun acum pentru ca nu cumva, auzind-o mai târziu, să mă faci pe mine vinovat.

Dinu rămase câtva timp ca și când 1-ar fi lovit cineva cu barosul în cap.

Da, era destul că se zice, ba parcă mai ușor i-ar fi fost să fie adevărat și să nu se zică decât ca lumea să-l poarte-n gura ei nespălată. Iară el, după cele ce știa și după cum îi era firea, numai pe sine însuși putea să se socotească vinovat, căci el trebuia să păzească nu numai avutul, ci și cinstea casei.

Mai nainte s-ar fi dus în asemenea împregiurări la Marghioala; acum însă ea se înstrăinase, parcă, de dânsul fără ca el să-și fi dat vreodată silința de a se dumiri că de ce-i este oarecum frică de dânsa.

– Sunt ticăloșii – îi zise el dar lui Andrei –, mari ticăloșii, dar gura lumii nu poți s-o astupi. O să vezi tu că sunt ticăloșii, și te rog să nu scapi vreo vorbă-n fața cocoanei, nici mai ales în fața Marghioalei. De ce folos i-ar fi cuiva să afle și ele?!

„De ce mai ales în fața Marghioalei?!" se întrebă Andrei. Asta-nsemna ceva. Tocmai ei trebuia să i-o spună.

Dinu, deși avea foarte mult de lucru, sâmbătă în zori de zi a plecat apoi s-o aducă pe Fira acasă și s-o trimită-n fiecare zi la plimbare pentru ca lumea s-o vadă.

Vineri seara sosise și Văleanu la Răstoacă, și Fira, care o știa aceasta, se cutremura mereu gândindu-se că în curând îl va întâlni.

Când îl văzu pe Dinu și află că el a venit s-o ieie, ea rămase ca-ntr-un fel de aiurire.

De ce venea s-o ieie tocmai acum, pe neașteptate, de ce, când vorba fusese să mai steie?

„Știe, își zise cu inima încleștată. De unde știe? De la Marghioala?! Dar ea de unde știe?!" El era turburat, nu putea să-i spună de ce o ia, și nu știa ce să zică, ea era cuprinsă de frică și nu mai știa cum să-i vorbească: așa au făcut drumul până acasă cuprinși de o foarte nesuferită stare sufletească, dar din când în când dânsa iar răsufla mai ușor și iar se uita la el parc-ar fi Arhanghelul care a venit s-o ieie și s-o scape.

Acum, după ce au sosit acasă, în adevăr că nu mai era chip ca Fira și Marghioala să trăiască sub același acoperemânt.

Marghioala, femeie zbuciumată și ea, știa și ea ce aflase Andrei de prin vecini și-nțelegea că așa trebuiau să vie lucrurile, se uita pe furiș la Fira, o vedea mai perită de cum fusese la plecarea ei și frământată și acum sufletește, încât mereu se ascundea și se întreba neîncetat: „Ce e? Ce se petrece? Ce s-a-ntâmplat la Răstoacă?"

Fira o bănuia de a-i fi spus lui Dinu tot ceea ce știa, ba poate chiar și mai mult, vedea ochii ei pânditori, se uita la ea din când în când plină de mânie și era-n fiecare clipă gata să i se oprească-n față și să-i zică: „Ești o nemernică!"

Și dacă i-ar fi zis-o aceasta, Marghioala ar fi stat în fața ei smerită și-ar fi răspuns: „Da, sunt!"

Nemernică se sâmțea fiindcă-l înșela pe Dinu și nu-i spunea ceea ce mai presus de toți el trebuia să știe.

Duminecă dimineața ea-l trase în sfârșit de mânecă și-i spuse că vrea neapărat să vorbească cu dânsul mai nainte de a fi plecat.

– Să vorbim acum, răspunse el; n-am altă treabă.

– Munte de om și tot copil! răspunse ea. Nici până acum n-ai ajuns să sâmți că noi nu mai putem vorbi? E destul să ne apropiem unul de altul, pentru ca toți, și Andrei, și ucenicii, și Fira să steie la pândă.

El în adevăr n-o sâmțise aceasta, dar acum parcă-și dădea seama că așa este.

– Ce să facem dară? întrebă el zăpăcit.

– Să ne-ntâlnim undeva unde nimeni nu ne vede, nimeni nu stă la pândă, că eu am să-ți spun multe și ,vreau să vorbesc fără sfială, răspunse ea.

Dinu se uită încă mai zăpăcit la ea.

El să se-ntâlnească prin ascuns cu Marghioala?! Era , peste putință! Nu, aceasta el, Dinu, n-o făcea.

– Dar să steie la pândă Maica Precestă și Sf. Petru cu toți apostolii și cu toate mucenițele și mie nu-mi pasă! grăi dânsul. Ce e dacă stăm de vorbă?! Nu cumva facem ceva ca să ne fie rușine și să avem nevoie de a ne ascunde?!

– Nu știu, răspunse ea. Chiar însă dacă nu, oamenii își fac gândurile lor. Toată viața aceasta e o țesătură de bănuieli, de presupuneri și de minciuni, și te trec fiorii când vezi ce sunt oamenii în stare să născocească.

Dinu tresări.

„Nu cumva a aflat și ea ceva?!" se întrebă el. O luă de mână și intră cu dânsa în ietacul unde lucrau odinioară împreună.

– Ce vrei să-mi spui? o-ntrebă el.

Ea dete din umeri și rămase câtva timp cu ochii perduți în vânt.

Nu putea să vorbească. Cu totul altfel își închipuise ea lucrurile.

– Nu! – zise – eu nu mai pot să stau în casa aceasta. Nu asta e ceea ce voiam să-ți spun – adăugă ea peste puțin – și aș vrea să stau, dar în clipa aceasta sâmt că nu mai pot.

– Nu mai poți?! grăi dânsul și începu să se plimbe prin iatacul strâmt.

O-nțelegea. Nu o dată, dând cu barosul, s-a gândit că o să ajungă aici lucrurile, și se sâmțea ca fierul pus pe nicovală.

El se opri în fața ei.

– Aș face eu bine – o-ntrebă – dac-aș zice să stai, când tu-mi spui că nu mai poți?

– Nu – răspunse ea – căci te-ai căi-n urmă și ar fi și mai rău.

– Atunci faci ce vrei, zise el. Dacă poți să mă lași singur în casa aceasta și crezi c-o să te sâmți mai bine aiurea, așa să faci. Eu îți spun numai că mie o să-mi fie foarte greu.

– Dar de ce folos mai pot să-ți fiu!? întâmpină ea. D-ta nu mai ții seamă de mine; îți sunt parcă n-aș mai fi, și tremur în fiecare clipă ca nu cumva să se-ntâmple ceva ce mi-ar strica toată viața.

– Ce-ar putea să se-ntâmple?! întrebă el cu un fel de sfială.

Ea se apropie de dânsul.

– De ce ai plecat așa-n pripă ca s-o aduci înapoi?! șopti ea. Ce s-a petrecut acolo?... Cine mai era acolo?... De ce te temeai?

El se uită strâmtorat la ea.

– Nu știu ce-ți va fi întrat și ție în cap de mă iai așa de scurt, grăi dânsul. Vorbe care se șoptesc pe aici... prostii... lucruri care sunt peste putință.

– Ba sunt cu putință, stărui dânsa ; toate sunt în lumea aceasta cu putință, la orișice poți să te aștepți; de multe ai să te temi.

Acum era timpul să-i vorbească; iar sâmțea însă că nu poate.

– Eu nu vreau să zică cineva, nici să crezi tu că mă pun între tine și Fira, urmă ea. Să mă ferească Dumnezeu! Mă uit însă la ea și văd că i s-a-ntâmplat ceva. Nu știu ce, dar i s-a întâmplat. Păzește-o! N-o lăsa singură! N-o scăpa din ochi, căci pe sufletul d-tale rămâne. Eu ce fac după plecarea d-tale cu ea când o văd că are nu știu ce cu mine, încât m-aștept în fiecare clipă să-mi sară-n cap?! Cum rămânem noi amândouă fără de d-ta în casa aceasta?!

Dinu stetea și nu mai știa ce să-i zică și ce să-i facă.

Același lucru ca și cu Andrei.

– Tu știi ceva ce nu-mi spui, stărui dânsul. Acum trebuia să-i vorbească, dar tot nu putea.

– Multe vor fi pe care nu pot să ți le spun, grăi dânsa. Și d-ta vei fi știind nu una pe care nu mi-o spui. Vorba e că lucrurile nu mai pot să rămâie așa cum sunt: ce mai fac eu aici?!

El trebuia să aleagă între amândouă, dar nu putea. Acum, în clipa aceasta, când se uita-n ochii ei, nu ar mai fi stătut cătușă de puțin la îndoială, dar mai ales după cele petrecute la Răstoacă se sâmțea legat și era pătruns cu desăvârșire de sâmțământul că s-ar căi toată viața lui dacă s-ar pripi acum.

El o cuprinse cu brațul, se plecă puțin și i se uită-n față.

– Rabdă! – îi zise cu glas stăruitor – și nu mă părăsi, că mie mi-e destul să te știu că ești aici, că ochii tăi văd și că pot să stau din când în când de vorbă cu tine. Cum mi-aș căuta eu de treabă dacă nu te-aș mai ști pe tine în casa aceasta? Tu ești destul de înțeleaptă ca să te știi pune bine cu ea – urmă el netezindu-i cu mâna lui mare părul pe frunte – și-o faci dacă te rog eu.

Marghioala era biruită, ba parcă un sâmțământ de milă o cuprindea când se gândea la Fira.

– Ce nu sunt eu în stare să fac pentru d-ta când știu că vrei?! grăi dânsa uitându-se cu ochii umezi în fața lui.

Altfel stetea dânsa acum în fața Firei și altfel i se uita în ochii plini de mânie.

– Cum s-a-ntâmplat de te-ai întors atât de curând acasă? o-ntrebă ea după plecarea lui Dinu. Vorba era să stați câteva săptămâni.

– Asta o vei fi știind tu mai bine decât mine, răspunse Fira fără ca să-și stăpânească mânia. Se vede că i-ai spus toate minciunile, ba și mai mult.

– Ce minciuni?! răspunse Marghioala. Ceea ce știu eu și puteam să-i spun lui sunt tot lucruri adevărate. E adevărat c-ai făcut la Poiana-Țapului cunoștință cu un Văleanu oarecare și că te-ai întâlnit în mai multe rânduri cu el. Dumnezeu îmi vede sufletul și știe că nu mă-ndoiesc c-a fost în toată nevinovăția, dar e adevărat că lumea zice că v-ați plimbat pe la Predeal și pe la Brașov, c-ai stat atâta timp închisă-n casă fiindcă-ți era rușine să ieși în lume și că ai plecat acum de acasă cu o moașă îmbrăcată în haine de călugăriță? Aceste – urmă ea stăruitor – nu sunt minciuni, ci lucruri adevărate : în adevăr așa zice lumea și-o zice fiindcă d-ta ai fost ușuratică și le-ai făcut toate de capul d-tale.

Fira-și acoperi fața cu amândouă mâinile.

– Le va fi știind însă nenea Dinu ori nu – urmă iar Marghioala – aceasta n-o știu. Știu însă că de la mine nu le-a aflat și că nu le crede. D-ta vezi că nu le crede, căci altfel ar vorbi și s-ar purta dacă le-ar crede, și-ți spun eu că le-ar crede dacă i le-aș spune eu, fiindcă eu nu-l mint niciodată, dar nu i le spun, căci mi-e rușine și mi-e milă și de el, și de d-ta, și de cocoana Lina.

Fira stetea iar smerită-n fața ei, dar tot nu-i spunea nimic.

IV

Mintea omenească e ca apa mării-n necurmată mișcare. Stai și lucrezi, iar gândurile ți se-nșiră ele de ele, și te miri adeseori ce lucru de nimic ți se ivește în minte ca amintire din trecutul depărtat. Cu atât mai vârtos trăiești cu sufletul în trecut când n-ai nici o treabă, ca Văleanu, care mai din îndemnul său propriu, mai în urma stăruințelor cumnatului său, plecase-n străinătate, ca să uite partea cea din urmă a vieței sale și să se întoarcă încetul cu încetul la cele de mai nainte.

El se oprise la Brașov, îi plăcea orășelul acesta pentru că din zori de zi până seara ulițele lui sunt pline de oameni, care nu umblă, ci aleargă-n treburile lor și n-au vreme să se uite la dreapta ori la stânga și să cerceteze cine sunt și-n ce treburi umblă aceia cu care se-ntâlnesc. Se plimba așa singur pe aleile nesfârșite, deși frunzele se scuturaseră, își lua masa mai ici, mai colo, citea prin cafenele gazete, se uita prin foile ilustrate și se sâmțea destul de bine. Gândurile îi erau însă mereu duse și de cele mai multe ori supărătoare.

Un dezgust adeseori foarte viu îl cuprindea când i se impuneau reamintirile zilelor petrecute cu prietenii săi fie la București, fie la Paris. Mai rușinea, mai o dureroasă dezamăgire i se ivea-n suflet când își aducea aminte de cele petrecute la Bușteni. Soare, lumină și oarecare bucurie i se revărsa peste toate numai când se gândea la baba de la Răstoacă, la plimbările pe care le făcea cu droaia de copii pe la livezi, pe la vie, prin pădure și abia acum își dedea seamă despre slăbiciunea pe care o avuse bătrâna pentru Marița, fina ei mereu voioasă, plină de zel și neobosită, mereu neobosită și fericită când putea să ia asupra ei o sarcină cât se poate de grea. Era, așa i se părea acum, o viață în care omul foarte ușor se perde pe sine însuși.

După vro opt zile tot s-au găsit și la Brașov oameni care au început să se uite mai cu dinadins la omul răzleț ce-și petrecea viața așa singur și să se-ntrebe ciñe-o fi el și-n ce treburi va fi umblând.

Îndată ce a sâmțit-o aceasta, Văleanu a plecat, puțin îi păsa unde. A mai stat la Pesta, la Viena, la München, la Zürich și tocmai după Crăciun li-a scris celor de acasă că a sosit la Paris bine și sănătos.

Orișiunde s-ar fi aflat și orișice s-ar fi petrecut împregiurul lui, el petrecea mereu în trecut și mai bucuros la Răstoacă.

Pe la sfârșitul lunei fevruarie, când au început să se topească zăpezile, el se-ntreba cum va fi ieșit din iarnă rapița și grâul, pe care-l lăsase atât de frumos, și-i era dor de țară.

„O fi de Paști, o fi ceva mai nainte ori ceva mai târziu – își zicea el – când iese lumea la câmp, trebuie să fiu și eu acolo."

Când a sosit la Răstoacă, a găsit aici o lume cu totul schimbată.

Din toate cele spuse cam alandala de mătușa lui un singur lucru i se deslușea: că Fira a venit la schit cu logodnicul ei, că ea a stat de Paști la masă cu părinții și cu surorile lui, că toți au găsit-o foarte drăguță și că ea se afla la schit.

Dacă i s-ar fi spus aceste mai nainte de plecarea lui, el ar fi fost cuprins de-o viuă frământare sufletească. Acum, după patru luni petrecute-n mijlocul unei lumi zgomotoase, el abia mai putea să și-o înfățișeze pe Fira în gândul lui și-i era greu să-și dea seamă cum s-au petrecut lucrurile ca el să-și schimbe așa deodată întregul fel de a fi. Stând așa singur în timpul petrecerii lui în străinătate, se încredințase în nenumărate rânduri el însuși pe sine că prea sunt el și Fira departe unul de altul pentru ca să se mai poată întâlni, nu mai ținea să fie împins spre ea și se simțea ușurat știind că dânsa e logodită, ceea ce-i spusese într-un rând și ea. Erau sfârșite toate, și el putea să facă tot ceea ce vrea.

Duminecă dimineața, când a aflat că dânsa a plecat în pripă de la schit, el era, cu toate aceste, dureros atins, și acum dorea s-o vadă.

Vecinica presupunere că-n viața omului minciuna ține atât de des loc de adevăr: nu se-ndoia că dânsa a plecat dinadins când a aflat că el a sosit, și bănuia că Dinu știe și el ceva, poate chiar de la dânsa, ceea ce-l jignea adânc.

Aceste iar îi răscoleau sufletul și-l duceau spre dânsa.

Din clipa sosirii lui, el fusese cuprins de sâmțământul că nu mai e la Răstoacă lumea cum a fost – Luța, Anica și Ghinea umblau mai în vârful degetelor prin casă și vorbeau mai încet, deși cocoana Marița nu mai era ursuză. Marița, Caliopi și droia de copii nu mai veneau pe la curtea boierească, deși îl iertase cocoana pe părintele Neagu. Nu mai era nicăiri veselia de mai nainte, și duminecă după-amează el a ieșit singur spre livezi, unde nu mai era atât de frumos ca mai nainte, deși era soare, adiere primăvăratică, iarba încolțise și pomii erau înmuguriți.

Luni după-prânz, auzind ciocăniturile lucrătorilor, care-ncepuseră să încheie baratca, el se coborî în ogradă.

Îi era parcă-i vine să se-ntoarcă iar la deal când îl zări pe Dinu, care era posomorât și smâncea oarecum și arunca lucrurile ce-i treceau prin mâni.

Tot nu putuse Budini să puie mâna pe bani fără de scăderea cuvenită.

Nu tocmai aceasta-l supăra însă.

– Ți-e ușor d-tale, îi zise lui Budini, care-l încredința că altfel nu se poate. D-ta n-ai să-i dai nimănuia socoteală. Eu cum o trec însă-n condică?

– Scrii acolo „cheltuieli de mijlocire" și pui suma, grăi Budini. Înțelege orișicine de ce e vorba. Asta ți-o pui în socoteală când faci prețurile.

Aceste cheltuieli de mijlocire îl rodeau pe Dinu, căci nu treceau de la el, ci de la văduvă și de la copii.

Când îl zări dar pe Văleanu, se uită la el parc-ar fi voit să-l întrebe: „Dar la d-voastre cheltuielile de mijlocire sunt lege?"

În clipa aceasta răsări ca din pământ un cățălandru deșirat și lățos și se răpezi ca din pușcă la Văleanu și-ncepu să se gudure-mpregiurul lui, să-i lingă mânile și să-i sară pe umeri zăpăcit de bucuria revederii.

– Ursule, Ursule! grăi Văleanu viu mișcat și începu să-l mângâie. Tu tot mă mai cunoști, tot îți mai aduci aminte de mine, parcă numai tu.

În vreme ce el mângâia cânele, Vlaicu, care-l zărise mergând spre lucrători, grăbi la dânsul.

Ursu deodată se opri, ciuli, se-ntoarse și începu să-l latre parc-ar fi voit să sfâșie, ca nu cumva să se apropie.

– Asta-i – grăi Vlaicu mânios – o s-ajung să nu mai pot umbla prin curtea casei mele!

– Se vede că te vei fi uitat vreodată rău la el, îi zise Văleanu și-l chemă și mângâie pe Ursu, ca să se astâmpere.

Dinu se-ntoarse spre Văleanu și se uită cu ochii lui limpezi în fața lui.

– E minune cum îi cunoaște cânele pe oameni, zise el încet. Uite, pe mine nu m-a văzut niciodată și tot nu mă latră.

Cu vorba aceasta și-a deschis fără ca să vrea drum la inima lui Văleanu, și foarte în curând Vlaicu a trebuit să sâmtă că Văleanu îi este neapropiat.

Stetea omul trăit în trândăvie și moleșit de plăceri și se uita cu un fel de sfială religioasă la muncitorul cu brațe vânjoase, care lua drugii de fier și umbla cu ei parc-ar fi trestie și nu obosea niciodată. Și tare ca brațul îi era și sufletul: vorba lui scurtă nimerea ca barosul drept la țintă și nu șovăia nici la dreapta, nici la stânga.

Ce putere de om! Ce frumoasă viață!

Iară el însuși!?

Stetea uluit când Dinu i-a vorbit câteva zile în urmă despre „cheltuielile de mijlocire" și-i venea, cuprins oarecum de frică, să-l roage ca să nu li-o mai spună și altora.

– Lasă-l, îi zise. E un nemernic, un mișel.

N-avea în el destulă vârtute ca să se ducă și să-l scuture pe Vlaicu, dar nici destulă inimă ca să zică: „Dau de la mine!"

„E prost de blajin și bun ce e", își zise Dinu și-l lăsă-n pace.

Dinu și Vlaicu însă chiar și fără cheltuieli de mijlocire erau doi oameni care numai hărțuindu-se puteau să trăiască alături în aceeași lume. Dinu nu putea să-l vadă-n ochi pe crăcănatul cu barbă roșie, li-o spunea aceasta tuturora, ba era pentru el un fel de mulțumire diavolească să i-o arate și lui Vlaicu. Acesta, om cumpenit, se făcea că nu înțelege, dar îl păștea și-și dedea silința să-l ție departe și de Văleanu, și de popa, cel puțin deocamdată, până ce nu va fi venit sperietura.

Nu se mai supăra Vlaicu când Văleanu ieșea la câmp unde munca era-n toiul ei, ci stăruia mereu să-l ducă cu dânsul, în vreme ce Dinu își urma cu ai săi și cu Budini lucrarea în ogradă.

Umblând așa amândoi pe câmp, Vlaicu îl pipăia mereu pe Văleanu, ca să se dumirească ce e cu fata fierarului, care tocmai acum nu mai vine pe la Răstoacă. Văleanu se ferea, dar întră din ce în ce mai tare în bănuiala că Vlaicu știe ceva, și-l știa de frică deoarece rău ar fi putut să vie lucrurile dacă i-ar fi șoptit ceva lui Dinu la ureche.

Cam așa ar fi mers lucrurile toată vara dacă n-ar mai fi fost la Răstoacă și Ciornă.

El stătuse-n timpul când era hărțuit, zâmbind cu mulțumire, la o parte. Acum însă iar îl năpădise veninul și era galben și verde la față, căci nu-nțelgea de ce să fie mereu îndopat și de toți miluit popa, care nu face nici o treabă.

Ciornă nu era însă-n stare să zică vreo vorbă rea despre cineva, ci-i punea pe alții la cale.

I-a fost destul să treacă o dată, de două ori pe la ogradă, ca să vadă și el cum se lucrează la magazie, pentru ca să se încredințeze că nu e trai bun între Dinu și Vlaicu și că Dinu are trecere și la Văleanu, și la cocoana.

Trai bun n-avea însă nici Florea cu Ana, femeia rea de gură, care o ținea una și strună că toate relele de la Vlaicu se trag. Florea, care acum era om al curții și știa multe, le spunea apoi toate când erau numai ei amândoi, ca să scape de gura ei, încredințând-o că Vlaicu nu de capul lui le face.

Mai știa Ana și de la popa altele, și dânsa nu era femeie care-și pune pază gurii. N-avea dar Ciornă decât să scape vorba: „Fierarului să i le spui!", pentru ca în curând Dinu să le știe și el toate și să i le spună și lui Văleanu.

Văleanu schimba fețe când Dinu îi spunea cum se vinde grâul, cum sunt socotiți oamenii, cum și-a luat popa pogoanele și lemnele, cum au scos Vlaicu și Palea porumb din coșare, lemne din pădure și butoaie din pivniță.

El știa să prețuiască banul și-i era și greu, și rușine, dar se temea de Vlaicu și nu-i rămânea decât să spună că toate cu voia cucoanei Mariței s-au făcut.

„Dar cheltuielile de mijlocire?!" își zise Dinu.

Nu! Acum nu i se mai părea Văleanu blajin și bun, ci un nemernic, care nu-ndrăznește fiindcă va fi făcând și el ca cumnatul său.

Altfel de om inginerul.

– Da! grăi Budini care, era pe sfârșite cu betonul temeliilor. Acela e om de-nțelegere. Îl știu, am lucrat cu el. Era același cu care Costache îngroșase vergelele.

– Ce păcate; nu sunt în lumea aceasta și oameni cumsecade?! exclamă Dinu.

– Nu pot să fie, răspunse Budini. De la unul se spurcă toți. Dar ce-ți pasă!? Negoțătoria e negoțătorie: câștig să fie, și

oamenii prin care-l ai nu te privesc. Dacă îți dă el lucrarea, ai câștig bun: asta s-o știi.

– Tot cu cheltuieli de mijlocire, întâmpină Dinu.

– Nu te privesc, stărui Budini; le pun eu toate la cale.

Putea Dinu să zică „nu!" când erau la mijloc văduva și copiii ei?

Nu!

Apele umflate-n timpul celor din urmă doi ani rupseseră mai multe poduri. Era cestiune de gospodărie că ferăria de la aceste poduri să nu mai zacă părăsită în câmp, și d-l Lăescu urma s-o vândă cu observarea tuturor formelor legale, iar Budini dedea cel mai mare preț.

Tot d-l Lăescu făcuse planuri și devize în regulă pentru alte poduri, și acela, care, cu observarea tuturor formelor legale, oferea cel mai mic preț, era Dinu.

Rămânea deci numai ca Budini și Dinu să se facă tovarăși și să le tragă podurilor o văpsea bună pentru ca d-l inginer să nu facă greutăți la luarea în primire a lucrării.

Cheltuielile de mijlocire erau fără îndoială cam mari, dar nici câștigul nu era mic.

Lucrul trebuia însă să se facă cu grăbire, căci suferea comunicațiunea.

Ei bine! la Răstoacă nici Valeanu, nici mai ales Vlaicu nu dădeau zor. Putea magazia să fie gata și mai pe toamnă, după ce se va fi vândut grâul. Dinu a lăsat deci un lucrător cu doi ucenici la Răstoacă pentru ca să ciocănească încetul cu încetul, iară el a trecut cu ceilalți lucrători și cu alții, pe care i-a mai învoit, la poduri și venea numai din când în când, așa, mai în grabă, ca să vadă cum înaintează lucrările la magazie.

Așa îi mai plăcea și lui Vlaicu ba și lui Văleanu, care a ajuns în curând a dori ca Dinu să nu mai fie și el pe lume.

V

„Toate se mișcă-ncet, se târâgănează și se amână de azi pe mâne", își zicea adeseori Dinu, care era obicinuit să meargă repede înainte.

Umbla de ici până colo, dedea zor, punea pretutindenea mâna, ca să urnească, mai dedea duminecile și zilele de sărbători – așa, pentru câteva ceasuri – pe acasă, alerga, ostănea și-și bătea capul, dară spor nu vedea.

Pe la Rusalii crezuse că va fi gata cu magazia, iar acum se temea că va lucra și toamna la ea. În atelier se-ngrămădeau tot mai mult lucrările și lucrătorii nu le mai puteau birui. Podurile înaintau, ce-i drept, dar încasările se făceau cu anevoia.

După socoteala pe care și-o făcea-n capul lui, într-un singur an câștiga mai mult decât în cei cinci de când erau tovarăși, împreună; cheltuielile de mijlocire-i încurcau însă socotelile, căci afară de inginer, mai erau pe la casierie și prin alte biurouri destui care opreau hârtiile-n loc dacă Budini nu le făcea drum. Avea să ieie, și nu se-ndoia că va și lua bani buni, dar deocamdată cheltuia de la dânsul, ba mai fusese nevoit să-i trimită și lui Tănase trei mii de lei.

Orișicât de nesuferite i-ar fi fost socotelile, purtarea lor a fost timp îndelungat una din mulțumirile vieții lui, căci stetea la ele mai întâi cu Marghioala, apoi cu Fira. Acum avea ici o fițuică, colo alta, iar când trecea în condică, o făcea prin ascuns, ca să nu jignească nici pe una, nici pe alta din ele și să nu mai fie nevoit a da explicațiuni, și nu-și mai lăsa condicile la vederea orișicui. O apucase și el fără ca să-și deie seamă pe drumul bătut de lumea în care trăia, și nu le mai spunea toate nici Marghioalei.

– Cum o duceți? o-ntreba el când ajungeau să fie singuri și iar o mângâia netezindu-i părul de pe frunte. După ce

apucase o dată așa, nici că se mai putea altfel, căci ea s-ar fi sâmțit jignită.

– Bine, chiar foarte bine! răspundea dânsa. Când nu ești d-ta aici, e foarte drăguță, iară mie-mi este dragă, asta o știi, și dacă vrei d-ta, le rabd toate de la dânsa.

– Ești fată cuminte, îi zicea el, o mângâia din nou, și atât era destul ca să poată pleca liniștit.

În ajunul Rusaliilor iar a venit maica starița să cumpere mai una, mai alta, pentru sărbătoare și iar le-a poftit pe fete la schit.

Din vorbă-n vorbă Fira a aflat că nepotul cocoanei e tot la Răstoacă, dar nu zicea că nu se duce, ba chiar ținea să se ducă. Îi trecuse, ce-i drept, și focul, și frica, dar o adimenea gândul că acum poate să se plimbe, să stea de vorbă ori să ia masa cu el fără ca cineva să se mai întrebe de unde și până unde se știu unul pe altul.

Dac-ar fi fost de față Marghioala și-ar fi scăpat cineva vorba „Văleanu", tot s-ar fi dus Fira la Răstoacă, n-a scăpat însă nimeni în fața Marghioalei vorba aceasta, și Dinu a dus-o chiar el pe Fira, căci putea s-o facă acum, după ce lumea nu mai vorbea.

La Răstoacă iar se porniseră lucrurile ca mai nainte.

Popii îi venise, ce-i drept, sperietura. Umbla mereu pe la protoiereu și pe la consistoriu, în vreme ce Ciornă zâmbea, iară Vlaicu-și căuta liniștit de treburi.

– Degeaba! zicea maica starița. Asta nu se mai sfârșește. Bunăvoința cocoanei nu-ți este de nici un ajutor, și tot n-o să-ți rămâie decât să măriți pe Marița și să-ți lași ginerele aici.

Așa zicea acum și popa, care voia cu orice preț să spună ceea ce știa și vedea că n-o să poată vorbi câtă vreme stă la Răstoacă.

Deocamdată, însă, Marița iar mergea la curte și iar era mâna dreaptă a cocoanei, droaia de copii iar se aduna și Văleanu iar își făcea plimbările prin livezile înflorite cu Marița și cu Caliopi, cu droaia de copii și cu Ursu, care alerga și acum după păsări

și-i lătra pe trecătorii care nu-i plăceau... iar ar fi râs cu multă poftă prietenii lui de odinioară dacă l-ar fi văzut plimbându-se astfel în rând cu copiii.

Cu toate acestea, tocmai printr-înșii a ajuns el unde se afla. Trăit încă din timpul copilăriei lui în mijlocul lumii mereu zbuciumate, el se speria de liniște și de singurătate și avea neapărată trebuință de zgomot și de gălăgie, de o mișcare cât se poate de viuă împregiurul lui. Ce-avea el cu Marița și cu Caliopi? ce-avea cu copiii? Ce-ar fi putut să le spună ori să afle de la dânșii? Ținea să aibă lumea aceasta împregiurul său fiindcă-l lăsa în pace și nici nu-i spunea, nici nu-l întreba nimic, ci-i cânta oarecum la ureche și-l făcea din când în când să zâmbească. Tot cam așa au rămas lucrurile și după ce a venit Fira la Răstoacă.

Se șterseseră oarecum toate în sufletul lui, și chiar și dacă n-ar fi fost la mijloc și temerea de Vlaicu și de Dinu, îi era destul gândul acum învechit că toate s-au sfârșit și trebuie să fie sfârșite pentru ca să nu se mai emoționeze când o-ntâlnește.

Nu așa și Fira, care abia de curând trecuse prin vii zbuciumări și-și dete seamă că-l înșeală pe Dinu, care n-ar fi adus-o dac-ar fi știut ceva.

– Îmi pare foarte bine, grăi Văleanu când maica starița îi prezentă pe Fira. Domnișoara și eu ne cunoaștem încă din anul trecut. Ne-am văzut la Bușteni.

Firei iar îi trecu un fel de sloi de gheață prin inimă în vreme ce Văleanu se uită la starița și la Dinu, ca să vadă din fețele lor dacă au fost ori nu atinși de vorbele lui.

Toate semnele arătau că nu știu nimic și găsesc că e lucru firesc ca oamenii să se-ntâlnească dacă stau un timp oarecare în aceeași localitate.

Fira și Văleanu se uitară pe furiș unul la altul.

Nu mai era ce-a fost.

El o găsea cu desăvârșire schimbată. Slăbise, mai crescuse ceva, se deșirase oarecum, îi pierise carnea de pe trup, îi ieșiseră și umerii obrajilor, și fălcile, nu mai era-n fața ei frăgezimea, nici zburdălnicia copilărească pe care o știa el, dar îi părea mai pătimașă.

Și ea-l găsea schimbat, cu totul alt om, mai așezat și mai nepăsător.

A doua zi de Rusalii, Dinu a plecat în treburile lui, și după-amează Văleanu a ieșit, ca de obicei, cu droaia și cu cele două fete și s-au dus la schit, de unde au luat și pe Fira dimpreună cu sora ei.

Cele patru fete mari era nedespărțite, copiii se risipeau mereu și iar se adunau, Ursu alerga și iar se-ntorcea mai ales la Văleanu, care umbla și acum răzleț dar nu se mai sâmțea singur, ci o căuta mereu pe Fira cu ochii și asculta, ca să-i audă glasul. Din când în când ochii lor se-ntâlneau, la început din întâmplare, apoi dinadins.

Abia însă pe-nserate, când se-ntorceau iar spre schit, ca să le ducă pe cele două surori la maica stariță, Fira și Văleanu au ajuns, ca din întâmplare, să rămâie mai la o parte.

– A fost frumos și bine, grăi dânsa.

– Chiar foarte bine și foarte frumos, o-ncredință el, apoi își urmară drumul câtva timp în tăcere.

– Nu-ți pare d-tale lucru de mirat că am ajuns să ne-ntâlnim aici? întrebă dânsul în cele din urmă.

Ea se uită cu oarecare stăruință la dânsul.

– E numai din întâmplare? întrebă apăsând asupra vorbelor.

– Nu! răspunse el dezghețat. Tocmai din întâmplare nu e. Nu poți d-ta să-ți închipuiești prin ce zbuciumări sufletești am trecut eu.

„Nu prin atât de mari ca mine", îi venea ei să zică, dar ea nu mai era copila de mai nainte și se stăpâni.

– De ce? îi zise. Eu îmi închipuiam că puțin te turbură cele petrecute, și fără îndoială o foarte rea idee îți vei fi făcut despre mine. Aveai, de altminteri, și toată dreptatea.

– Nu, domnișoară, nu! stărui dânsul. D-ta îți vei fi făcut despre mine o idee rea.

În Fira iar ieși la iveală femeia îndărătnică.

– Nu zic că nu, răspunse ea. N-aș fi crezut că d-ta ești în stare să le vorbești despre cele petrecute între noi unor oameni care-au umplut lumea, spunând și ceea ce nu e adevărat.

Văleanu rămase încremenit.

– Eu, domnișoară? îi răspunse. Niciodată, nimănui!

Marița, Caliopi și Leanca iar se apropiară și le curmară vorba, încât numai prin o stăruitoare strângere de mână au putut să se-ncredințeze unul pe altul că doresc, mult doresc să mai vorbească.

Vlaicu stetea la pândă.

Abia acum se porneau în gândul lui lucrurile după cum le croise el.

– Și voi ce-ați mai făcut azi? o-ntrebă el seara pe Caliopi, care trebuia să ia parte la toate plimbările tocmai pentru ca el să poată afla de la dânsa ceea ce voia să știe.

– Ne-am plimbat, răspunse Caliopi.

– Știu că v-ați plimbat, îi zise tatăl ei. Dar Văleanu ce face și ce mai zice când vă plimbați?

– Se plimbă și el – răspunse iar Caliopi – și nu zice nimic. El e tot singur și nu vorbește cu nimeni.

Vlaicu nu mai stărui. Era, la urma urmelor, de sine înțeles că-n fața copiilor și a celorlalte fete el se ține departe de dânsa.

„Dar înțelegere tot vor fi luând să se-ntâlnească și singuri", își zise, și ziua următoare-l chemă pe Florea și-i spuse să-l păzească pe Văleanu, să-l urmărească ori de câte ori va fi ieșind fie singur, fie cu altcineva și să vie serile, ca să-i spună.

Lucrul acesta ar fi putut însă să iasă pe placul lui Vlaicu numai dacă Văleanu ar fi fost în adevăr singur. Nu mai era însă cu putință să-l găsești pe Văleanu fără de Ursu, care alerga, ce-i drept, și lătra mai pe unul, mai pe altul, dară iar se-ntorcea la Văleanu și se uita-n ochii lui parc-ar fi voit să-l întrebe: „A fost bine? mai vrei ceva?" Iară când Văleanu se oprea undeva ori se așeza, Ursu se-ntindea cu capul pe labe, sta liniștit, ciulea din când în când și sărea-n picioare îndată ce sâmțea prin apropiere ceva ce nu i se părea a bine.

Era, vorba lui Dinu, peste putință să se uite-n ochii lui Vlaicu fără ca să latre: cum ar fi fost cu putință să se uite-n ochii lui Florea fără ca să-l sâmtă că are gând rău!? Nu, orișice-ar fi făcut Florea, el nu se putea apropia, căci Ursu-l mirosea de departe și-ncepea să latre, și i-au fost lui Văleanu destul câteva zile ca să-și dea seamă că e urmărit de Florea și să se păzească.

Ce putea să afle Vlaicu de la Florea?

Tot ceea ce-i spunea și Caliopi: „Ne mai plimbăm, mai odihnim, și Văleanu stă mai cu una, mai cu alta la depărtare potrivită de vorbă, iară Ursu se uită din când în când în ochii lui și sare când sâmte ceva".

– Dar va fi mergând, prostule, fie ziua, fie peste noapte, undeva, îi zise Vlaicu.

– Nu se poate, boierule, răspunse Florea. Îl sâmte cânele și se ia după el și-l dă de gol!

Așa și era în adevăr.

Chiar și dac-ar fi voit, Văleanu nu ar fi putut să scape de Ursu, care-l păzea de toate relele.

Nu ținea însă Văleanu să scape de Ursu. Era un farmec nespus și-o nespusă dulceață în aceste convorbiri urmate oarecum pe furiș, ici o bucățică, colo alta, azi începute și mâne continuate.

Tocmai pentru că grăbeau, nu mai aveau timp să umble cu încungiur, ci și le spuneau toate fățiș și cu oarecare îndrăzneală.

S-a-ncredințat Fira că nu de la el au pornit vorbele, ci de la prietenii lui, care-au sâmțit ceva și-au născocit ceea ce nu puteau să afle.

– Nu era oare mai cuminte să facem plimbarea și la Predeal, și la Brașov? zise el. Lumea tot crede că am făcut-o. D-tale nu-ți făcea însă plăcere așa ceva.

– Te-nșeli, îi răspunse ea. Ardeam de dorința de a o face, dar mă temeam; azi îmi pare însă bine că n-am făcut-o.

Mai departe nu putură urma, căci se-apropia Leanca.

– Și de ce-ți pare bine? întrebă el ziua următoare.

– Pentru că nu știu unde-am fi ajuns, răspunse ea.

– Unde? grăi dânsul. Ne-am fi dus mai departe și-am trăi azi fericiți undeva.

– Fericiți nu, întâmpină dânsa.

– De ce nu? întrebă iar dânsul.

– O, Doamne, – îi zise ea –, dar trăia atunci tata, am mamă, am soră, am frați, e o întreagă lume care mă știe; cum aș fi putut să fiu fericită știind că i-am mâhnit adânc?!

– Și-l mai ai și pe dânsul, grăi Văleanu cu un fel de răutate.

Se apropia Caliopi, și Fira nu putu să mai spună decât vorbele:

– Da, și pe dânsul.

Grăite-n pripă și cu oarecare-ndărătnicie, vorbele aceste-l jigneau adânc pe Văleanu.

– Și ții d-ta în adevăr atât de mult la dânsul?! întrebă el ziua următoare.

Fira se uită lung în fața lui.

– Nu știu ce să-ți răspund – grăi dânsa – căci orișicum ți-aș spune-o, d-ta tot n-o să înțelegi ce-mi este el. Ar trebui să-l cunoști mai bine și ai înțelege-o și fără ca să ți-o spun.

– Îl cunosc, răspunse Văleanu. E om strașnic cum n-am mai văzut în viața mea, și ți-e frică de el.

Ea dete din cap, apoi se uită înpregiurul ei.

– Nu-l cunoști, grăi dânsa după ce se-ncredință că nu e nimeni prin apropiere. D-ta poți să te temi de el, dar eu nu mă tem și nu am de ce să mă tem. Dac-aș fi făcut ceea ce ziceai d-ta și ceea ce atunci, amețită cum eram, aș fi și fost în stare să fac, nu m-ar fi iertat niciodată părinții d-tale, pe care acum îi cunosc, încă mai puțin m-ar fi iertat surorile d-tale, pe care de asemenea le cunosc, și mi-ar fi amărât viața sora mea și frații mei, dară m-ar fi iertat mama și cucoana Marița, iară el mi-ar fi plâns de milă. Uite, – adăugă dânsa – așa e dânsul și așa să-l știi.

Niciodată în viața ei nu și-l gândise cu atâta claritate ca-n clipa aceasta, dar nici Văleanu nu-și închipuise niciodată că poate un bărbat să se ridice atât de sus ca Dinu în gândul unei femei.

Nu era nimeni prin apropiere și nici nu venea nimeni spre dânșii; ei, cu toate aceste, curmară vorba. Ei îi părea rău de a fi spus ceea ce a spus, iară el se uită la dânsa ca la un fel de minune.

– Domnișoară, – grăi dânsul într-un târziu, oarecum gângăvind – nici să nu te superi, nici să nu râzi de mine dacă-ți mărturisesc că nu-nțeleg de ce ai venit aici!

– Asta e alta, răspunse ea. Aș putea să zic că-mi face plăcere și că mi se pare nevinovată plăcerea aceasta; n-ar fi însă adevărat. Crezi d-ta că nu-mi dau eu seamă că nu am făcut o mișelie viind chiar cu el aici, unde toată lumea ne socotește logoditi?! N-am făcut-o însă și n-o fac, ci vin toate peste capul meu – adăugă ea stăpânindu-și glasul – , iar vinovat ești d-ta, care m-ai scos din minți...

Văleanu se mai apropie de dânsa.

– Dacă e așa, domnișoară, – îi zise stăruitor – să mergem acum la cocoana Marița și să rămânem aici despărțiți de toată lumea, retrași, trăind numai unul pentru altul.

Marița și Caliopi veneau să-i aducă Firei din florile adunate de ele.

– Asta n-ar fi fericire – grăi Fira-n pripă – nici pentru d-ta, nici pentru mine mai ales. O zici acum și-n clipa următoare-ți pare rău c-ai zis-o. Am face-o o dată aruncându-ne cu ochii închiși în valuri și ne-am căi de o mie de ori.

Copiii alergau după fluturi, Ursu lătra-n urma lor, Caliopi auzise cele din urmă vorbe, iară Florea stetea-n depărtare și se uita.

Ce-ar fi putut însă, fie Caliopi, fie Florea să înțeleagă și să-i spună lui Vlaicu?!

Dinu, chiar el însuși, dac-ar fi auzit și-ar fi văzut, ar fi zis că nu e nimic când nu poate nimeni să zică ceva.

VI

„Tot are dreptate Palea, își zise Philopolu când primi Palea biletul cu rugămintea de a trece iar pe la Episcopie, ca să pună în mișcare afacerea popii. Nu mai încape îndoială că e țicnită cucoana Marița și zănatică. Azi se supără, mâne-i trece și poimâne iar îi vine, încât pune toată lumea în picioare. Hotărât că sunt cuvinte pentru punerea ei sub interdict."

Palea și Vlaicu ar fi putut sări să-i mai spună și altele chiar mai temeinice, dar acum Palea nu mai ținea, iar Vlaicu nu ținuse niciodată să i se facă la bătrânețe o asemenea supărare.

Mai tare convins era d-l Philopolu peste câteva zile, când a trecut pe la dânsul maica starița cu rugămintea cucoanei Mariței ca să facă ce o face pentru ca Episcopia să-l lase pe popa-n pace.

– Iar s-a schimbat?! zise el supărat. Eu nu mai pot să fac nimic. Abia ieri-alaltăieri am umblat într-un fel și nu pot să mă fac de batjocură.

Nu putea să-i treacă lui prin minte gândul că cumnatul său, om în toată firea, advocat și deputat, l-a mințit când i-a spus că cocoana Marița iar vrea ca popa să fie urmărit.

Ce nu e însă omul în stare să facă la strâmtorare?! O minciună era pentru Palea puțin lucru: asta ar fi putut să i-o spună lui Philopolu socru-său, care știa mai multe și începuse a umbla cu gândul de a-și lua măsurile ca să scape zestrea fiicei sale.

În zadar! Românul are multă dreptate când zice că obrazul subțire cu cheltuială se ține.

Nu avea Palea ambițiuni mari, dar trebuia să trăiască păstrând decorul poziției sale, și aceasta nu era cu putință dacă nu i se lăsa pe ici, pe colo câte o afacere mai grasă.

El își făcuse bine socoteala când își zisese că trebuie să-și arate colții dacă e vorba să se țină seamă de pretențiunile lui legitime. Cei de la guvern însă oameni cu bun-simț și îndelungă practică în ale stăpânirii, țineau să aibă oameni devotați, siguri și în toate împregiurările supuși, potriveau dar dinadins lucrurile așa ca el să ajungă-n strâmtorare, căci numai cu omul strâmtorat poți să faci tot ceea ce vrei. Au trecut dar și toate legile, și budgetele și fără de votul d-lui Palea. Nu-i rămânea decât să mai aștepte și să o ducă târâș-grăpiș până ce nu va fi venit o situație mai grea pentru guvern și mai priincioasă pentru el.

Era prea mare zestrea cocoanei Zinchii pentru un om fără de pretențiuni, dar prea mică pentru ca el să-și fi putut permite luxul de a fi om independent. Subscria dar cocoana Zinca polițe, iar Nace le gira și le plătea la scadență, din ce în ce mai nerăbdător.

O singură scăpare mai vedea Palea: partea din cele două moșteniri, care-l sălta dintr-o dată.

Deocamdată îi era de mare ajutor Vlaicu, de la care lua anticipațiuni pentru ceea ce-o să fie după seceriș și la toamnă.

Era însă la mijloc și Văleanu.

– Aș! zise Vlaicu. Ceea ce ți se cuvine, d-le Palea, ți se cuvine. Pe el îl încurcăm chiar mai ușor decât pe cocoana. Vorba e ca popa să știe de frică.

Iară popa știa de frică.

De Sf. Petru, el și-a logodit fata cu un băiat bun, și era la Episcopie lucru pus la cale că de dragul bunei păci el se mută și-și lasă ginerele la Răstoacă. Cocoana Marița, nașa, care avea să-i cunune, n-o știa încă aceasta, dar se bucura, ținea să facă nuntă mare, la care să poftească pe toți ai săi, și stăruia ca cununia să se facă de Sf. Mărie, când era ziua ei și a miresei.

– Nu cumva ai de gând să ne părăsești, părinte? grăi Vlaicu aducându-și aminte de planurile maichii stariței.

– N-am vrut-o-n alte timpuri – îi răspunse părintele Neagu – și cu atât mai puțin aș putea s-o voiesc acum.

Chiar și dac-ar fi spus însă c-o vrea, nu putea Vlaicu, orișicât de deștept era, să-și deie seamă ce-o să facă popa după ce va fi plecat de la Răstoacă, și era foarte liniștit, ca omul care-și știe puse treburile-n bună-rânduială. Singura lui nedumerire era de ce a pus Văleanu la cale magazia de fer.

Fira și Leanca plecaseră fără ca fie Caliopi, fie Florea să fi putut spune ceva.

Nu se-ndoia dânsul că vor fi având ei ce vor fi având, dar se ascund și se păzesc.

– Umblă și tu mai pe aproape și stai la pândă, ca să nu te vadă, îi zise el necăjit lui Florea.

– Nu ți-am spus că nu se poate!? răspunse Florea. E afurisitul acela de câne, care te sâmte de la mare depărtare.

– Iară cânele?! strigă Vlaicu.

Nesuferit i-a fost totdeauna Ursu, nu numai pentru că se ținea de casa popii, ci și pentru că-l lătra, dar încă mai nesuferit îi era acum.

– N-ai pușcă la tine?! adăugă el veninos. Trage-i una!

Era o vorbă grăită așa, la necaz, fără ca să fi pus vreun temei în ea. Florea însă, care avea năcaz pe Văleanu, și-o însemnă bine. Lui nu îi era de Ursu, care era câne ca toți câinii, ci de năcazul pe care i-l făcea lui Văleanu.

– Bine, grăi dar. Dacă zici d-ta, pot să o fac când îmi vine la îndemână.

Nu-i venea însă la îndemână, căci Văleanu și Ursu erau nedespărțiți și vorba era s-o facă oarecum pe nesimțite și cu ceva temei, când Ursu face-n neastâmpărul lui vreo stricăciune.

Cocoana Marița nu se mai gândea decât la nunta fiinei sale, și cum îi treceau multe prin cap, a-nceput să-i dea zor lui Văleanu ca până la Sf. Maria să fie gata magazia, pentru ca acolo să se facă nunta. Ce frumusețe: ghirlande de frunze de stejar cu flori presărate printre ele, covoare, velințe și ștergare pe pereți, steguțe, mese-ntinse, lume care trage hora-n lărgime, toate îi jucau cocoanei Mariței una peste alta-n cap, și așa trebuia să fie.

Dinu, care auzi aceste vorbe, se bucura și el, dacă scăpa de grija aceasta, și iar s-a umplut ograda de lucrători, iar venea Văleanu mai des, ca să vadă cum înaintează lucrările, Ursu iar îl lătra pe Vlaicu ori alerga după curcani.

Vlaicu nu se bucura de graba cu care se lucra la magazie, după a lui părere, nefolositoare și era supărăcios, bombănea mereu și scăpa des vorba c-a ajuns baba-n anii copilăriei.

– Mare pacoste cânele acesta pripășit, grăi dânsul într-un rând. Face o mulțime de stricăciuni, și minune n-ar fi dacă i-ar da o dată cineva în cap.

– Ba nu e câtuși de puțin pripășit – îi zise Văleanu – că se ține de mine, și are voie să facă tot ceea ce vrea pe moșia aceasta.

Dinu se bucura, la urma urmelor, și se uită cu un fel de mirare la el: n-ar fi crezut că poate să vorbească atât de dezghețat.

Nici Vlaicu n-ar fi crezut: întâia oară îi vorbi Văleanu ca om care se socotește stăpân.

Ursu nu mai lătra, dar stetea la o parte, se uita cu coada ochiului spre Vlaicu și hârâia din când în când printre dinți.

„O să vedem – îi zise iar Vlaicu, tot printre dinți – dacă ești ori nu stăpân. Vor mai fi și alții care au să zică ceva."

VII

Fira se pregătea pentru nunta Mariței, și maica starița venise s-o ia.

Dinu terminase magazia și luase și banii chiar de la cocoana, prin mijlocirea lui Văleanu, deci, spre marele necaz al lui Vlaicu, fără de nici o scădere. Ținuse dar să fie galant, și Fira a putut să-și comandeze rochia după plac și-n toată lărgimea la una din cele mai bune croitorese, ba Lina, după dorința ei, i-a cumpărat și-o brățară, o broșă și-un evantai de toată frumusețea.

Lina, mamă ca toate mamele, se uita la ea cu ochii muiați în lacrămi și ținea s-o aibă fotografiată întocmai cum are să fie la nuntă. S-a gătit dar Fira până în cele mai mici amănunte, cu peptănătură de bal, cu brățară, cu broșă, cu evantai, cu papuci de atlaz, ca să meargă la fotograf.

Era frumoasă, în adevăr frumoasă, făcută parcă anume pentru ca ochii tuturora să zboare după ea, și Marghioala se uita cu o dureroasă admirațiune la dânsa.

– Foarte bine! grăi Dinu uitându-se cu mare drag la ea, parcă el ar fi făcut-o, dând cu barosul, să fie cum e.

Marghioala suspină o dată din inimă și se uită-n ochii lui Dinu, încât el tresări puțin și se căi de a fi rostit în fața ei acele două vorbe.

– De! – grăi dânsa îndurerată – ceea ce e bine nu e rochia, nici croiala, ci ceea ce a pus mâna lui Dumnezeu cu atâta dărnicie. Ei îi vin bine toate.

Maica stariță se uită dând din cap la ea.

– Tare e drăguță, grăi dânsa mai pe șoptite.

– Și cu cine cunună cucoana Marița? o întrebă Dinu pe stariță după ce Lina și Fira plecară la fotograf.

– Mai întrebi? răspunse maica. Cu nepotul ei, cu Văleanu.

Marghioala se rezămă de un scaun: i se clătină pământul sub picioare și se-nvârteau toate împregiurul ei, dar ea-și încleștă fălcile și-și stăpâni firea!

– Văleanu? întrebă ea. Nepotul cucoanei e unul căruia îi zic Văleanu? Am auzit parcă de el. Nu e unul care a fost vara trecută pe la Bușteni?

– Acela e, grăi Dinu. Mi-a spus chiar el c-a întâlnit-o acolo pe Fira. Ea-ți va fi vorbit despre dânsul.

Maica Fevronia rămase și ea într-un fel de aiurire. Abia acum își puse-ntrebarea dacă nu cumva Fira e fata de fierar de care-i vorbise cocoana, și parcă i se deslușeau multe lucruri care mai nainte i se păruseră nențelese.

Dar ea și Dinu și Marghioala nu puteau să vorbească împreună despre asemenea lucruri.

– Așa se vede că ea mi-a vorbit, zise Marghioala, și cu asta s-a curmat vorba și au trecut la altele.

Abia după câteva ceasuri petrecute-n grele frământări sufletești, când a ajuns să fie singură cu Dinu, și-a deschis Marghioala inima pe cât putea să și-o deschiză.

Femeie ca toate femeile, stăpânită mai mult de pornirile inimii decât de judecată, ea se blestema însăși pe sine pentru că n-a vorbit la timp și-i venea să-și smulgă părul din cap că nu poate nici acum să spună tot.

Ea-l apucă, ceea ce nu mai făcuse nicicdată, cu amândoauă mâinile de brat.

– Dacă ții la mine și dac-ai iubit vreodată pe cineva – îi zise ea cu glas stăruitor – fă ce faci ca să n-o duci pe Fira la Răstoacă.

Dinu-și reaminti căutarea pe care i-o aruncase când el se uita cu drag la Fira.

– Te știu – zise el – fată cuminte și mă mir cum poți să ceri de la mine lucrul acesta. Nu vezi că după toate pregătirile ce s-au făcut e peste putință să nu se mai ducă?!

– Peste putință?! exclamă Marghioala. Prea târziu?! exclamă iar cu un fel de ciudă. Uită-te la mine, ascultă-mă... Urmă apoi: Să știi că dânsa se duce la Răstoacă pentru ca să se întâlnească cu acel Văleanu, pe care-l știe de la Bușteni. Eu atât îți spun și te rog să ții seamă de vorbele mele: mai mult nu pot!

El se uită cu un fel de milă la dânsa.

Ce voia dânsa sa zică?!

Că se cunoșteau Fira și Văleanu de la Bușteni, aceasta o știa și el chiar de la Văleanu, tocmai de aceea însă i se părea o curată nebunie presupunerea că ea se duce la Răstoacă anume pentru ca să se întâlnească cu el. A fost dânsa la Răstoacă și de hramul schitului, când n-au vorbit amândoi, și de Paști, când el nu se afla acolo, și n-ar fi fost niciodată dacă nu era la mijloc magazia de fer. Știa Dinu foarte bine cum au venit lucrurile, și se sâmțea jignit de presupunerea ei.

– Îmi pare rău că-n supărarea ta neîntemeiată îți faci asemenea gânduri, grăi dânsul și, ca s-o potolească, el iar voi s-o mângâie.

Ea se dete la o parte.

– Nu cumva crezi c-o fac din răutate?! întâmpină dânsa mâhnită. Nu! pizmă femeiască nu e-n sufletul meu, și ca să-ți arăt că nu-i – urmă ea hotărâtă –, o voi face eu să nu se mai ducă la Răstoacă.

– Nu cumva ai de gând să-i vorbești ei? întrebă el speriat.

– Nici nu trebuia să-ți vorbesc d-tale, răspunse ea. De ce s-o jignești d-ta, când pot să te scap de aceasta?! Și să știi că ea o să mă-nțeleagă mai bine decât d-ta.

Dinu se uită deznădăjduit la ea. Se uita la ea, vedea că nu are nici un mijloc de a o face să-și schimbe hotărârea și se-nfiora de gândul unei certe între dânsa și Fira.

– Ești tu în stare să mi-o faci mie aceasta chiar acum?! îi zise el cu amărâciune. Vrei să mă faci să părăsesc casa aceasta?

– Nu poți, întâmpină ea. Am zis-o și eu și n-am făcut-o; încă mai puțin o să o faci d-ta.

Un singur mijloc mai avea Dinu.

– Fă-o! dar să știi că n-am să te uit niciodată! grăi dânsul și se depărta încredințat că ea-și va schimba gândul.

– Dar o să mă ierți! zise ea.

Seara apoi a căutat să fie singură cu Fira, care urma să plece a doua zi după-prânz.

– Care va să zică d-ta umbli pe la Răstoacă pentru ca să te-ntâlnești acolo cu Văleanu, îi zise luând-o repede.

Firei îi venea s-apuce lampa, să i-o arunce-n cap și să-i zică: „Mizerabilă, crăpi de ciudă pentru că m-ai văzut gătită și știi că plec eu el". Nu-i dedea însă mâna, și-și făcu de lucru prin dulap pentru ca Marghioala să nu-i poată vedea fața.

– Cine ți-a spus că de aceea mă duc? întrebă ea pentru ca să o descoasă.

– Nenea Dinu și maica stariță – răspunse Marghioala – care știu că-l cunoști de la Bușteni. Fira se-ntoarse zâmbind spre ea.

– Și ce mai știu? întrebă iar.

– Aceasta nu mi-au spus-o – grăi Marghioala –, dar știu eu fie chiar și numai ce mi-ai spus d-ta, și atât e destul pentru ca să nu te mai duci la Răstoacă. Vrei ca lumea să-nceapă iar a vorbi?

Fira râse cel mai nevinovat din toate râsurile care sunt cu putință.

Ea să nu se ducă?! Dar dac-ar fi tunat și-ar fi fulgerat și ar fi căzut foc și pucioasă din cer, ea tot s-ar fi dus.

– Tocmai pentru că lumea a vorbit, am să mă duc, ba trebuie chiar s-o fac, zise ea. Dacă nu m-aș duce, până chiar

și voi, starița, nenea Dinu și tu, ați crede că tot e ceva la mijloc, că mă sfiesc, mă tem, am ceva pe suflet.

Lucrul acesta i se părea Marghioalei atât de adevărat, încât ea se sâmți biruită. Era și peste putință să nu fie biruită, căci inima deschisă nu poate niciodată să ție pept cu viclenia bogată-n arme. În adevăr însă Fira spunea numai ceea ce gândea. Iar ajunsese să se încredințeze pe sine însăși că nici ceea ce a făcut, nici ceea ce avea de gând să mai facă nu e păcat și că nimeni nu sufere nimic pe urma plăcerilor ei nevinovate.

– Lumea – urmă ea – a zis tot ceea ce a voit, și orișice s-ar mai întâmpla, ea n-ar putea să zică decât tot ceea ce a mai zis. Nu rămâne decât să-i arătăm că nu ne pasă. Chiar și tu îți vei fi închipuit cine știe ce: uite, îmi zici să nu mă duc, și eu am să merg tocmai pentru ca să vezi că n-a fost și nu e nimic.

Ce-ar mai fi putut să zică Marghioala când sâmțea că în adevăr nu mai are îndoielile, nici temerile care atât de adeseori o chinuiseră.

Dinu era greu mâhnit când a văzut că dânsa n-a ținut seamă de stăruințele lui și tot a vorbit cu Fira. Aștepta cu viuă neliniște să vadă ce-o să iasă din întâlnirea lor, a căutat-o, dar după ce dânsa s-a despărțit de Fira.

– Ce e? o-ntrebă el.

– Ce să fie?! răspunse ea. Faceți ce vreți. Eu voiesc numai să știți că la mine gând rău nu e și nici nu-i cu putință.

El răsuflă ușurat.

– Tu tot fată cuminte, îi zise, apoi iar.o mângâie pe frunte.

Ea-și dete capul la o parte.

– Așa nu! îi zise, apoi sărută cu sfială mâna lui și se depărta cu pași grăbiți.

VIII

Cocoana Marița plângea.

Cum să nu plângă când era nuntă, și nu nunta lui?!

O cuprindea înduioșarea când vedea lumea cea multă și-nvălmășeala și veselia și se gândea ce-ar fi dacă a lui ar fi nunta.

D-l Philopolu lua cu toate aceste și lăcrămile ei drept un semn că avea cumnatul său dreptate când stăruia ca baba să fie pusă sub interdict. Prea făcuse multe cheltuieli cu nunta unui popă cu pricină și prea spunea lucruri care n-aveau nici un rost.

Prinsese acum slăbiciune de Fira. O vedea gătită, nu-și mai lua ochii de pe ea și aiura mereu că nu face pentru ursuzul acela de Dinu și că așa ceva i-ar trebui nepotului ei, care îi și făcuse mărturisirea că are oarecare slăbiciune pentru ea.

„Poate să aibă, își zicea Philopolu. Aș vrea și eu. Pentru asemenea fată prinde orișicine slăbiciune. Nebunia însă tot nebunie rămâne; lasă că om ca dânsul se gândește mult mai nainte de a lua asemenea femeie, dar dânsa e și logodită."

El se uita mereu când la Fira cea voioasă, când la Dinu, care era în adevăr morocănos, stetea când într-un colț, când într-altul și nu-și mai lua ochii de pe Fira decât pentru ca să caute cu ei pe Văleanu.

În zadar! El nu credea, dar nici nu știa, și cel ce nu știe se-ndoiește, iar în îndoială e totdeauna și-o bucățică de temere.

„Și dacă, cu toate aceste, ar fi?!" își zicea și stetea de pază.

În alt colț stetea de pază maica Fevronia, care nu știa nici ea și avea îndoieli chiar mai mari decât ale lui Dinu.

Vlaicu se plimba cu Palea prin curte, așa mai la o parte, și-i spunea ce știa și Palea de la Chivu despre cele petrecute pe la Bușteni și-l dumirea cum au ajuns la magazia de fier.

Palea-l știa pe Dinu și-l văzuse morăcănos.

– Fă ce faci să-l dai pe mâna lui, îi șopti lui Vlaicu. Acela e om care nu ia lucrurile-n glumă!

Erau deci și ei amândoi cu ochii când la Fira, când la Văleanu.

Iară cocoana Zinca, cocoană Marieta și mai ales cocoana Frosa, femei acum mai trecute, se uitau cu mult drag la Fira, care era atât de tânără și de drăguță.

Fira, femeie și ea, chiar și dacă n-ar fi știut nimic, trebuia să vadă că sunt mulți de tot ochii care-o urmăresc, și nu numai se păzea, ci-și încorda toate puterile ca să înșele vederea prin o veselie nepăsătoare. În sufletul ei clocoteau însă toate una peste alta. Din ce în ce mai covârșitor era în mintea ei gândul că acum a venit și n-o să mai poată veni la Răstoacă, și gândul acesta nu numai îi era dureros, dar o și îndărătnicea din ce în ce mai mult.

Se adunase multă lume de prin împregiurime, fel de fel de oameni, invitați de ai părintelui Neagu, de ai mirelui, de ai nunilor, unii și nepoftiți, și era-ndesuială în magazia frumos împodobită. Se juca ici o horă, colo o sârbă, o chindie, și iar un vals ori o polcă. Fira însă și Văleanu nici în îndesuială nu se puteau perde și numai la câte un vals se mai puteau apropia unul de altul.

– Eu sunt foarte fericit, îi-șopti el.

– De ce? întrebă dânsa.

– Nu vezi cât de drăguțe sunt cu d-ta mama și surorile mele? răspunse el.

– D-ta toată viața ai să rămâi copil, întâmpină ea. Sunt cum le vezi, fiindcă mă știu logodită cu el; altfel ar fi dacă n-ar ști-o aceasta.

– Dar nu ești logodită, grăi dânsul.

– Pentru ele sunt, zise ea. În lumea aceasta totul e minciună, totul părere, toate se întemeiază pe credință, presupuneri și bănuieli. Cum se uită Vlaicu la noi... urmă mușcându-și buzele. Păzește-te, căci și el, și maica stariță știu, mai știu, precum se vede, și alții și stau toți la pândă.

El asculta și magazia de fer se clătina parcă și ea în tact de vals.

– Să știi – adause ea – că eu n-o să mai pot veni la Răstoacă.

El o duse la locul ei și se depărtă ca luat la goană.

Acum se ridicau valurile și se zbăteau.

În timpul pauzei, dânsa sta la intrare și-și făcea vânt. El se apropie. Ursu după el.

Dulăul ciobanilor noștri e fără îndoială unul din cei mai minunați câni, nu mare, dar frumos, potolit, vânjos, îndrăznet și era o priveliște de rară frumuseță când Ursu se răpezea și sălta-n fuga lui peste pedecile ce-i cădeau în cale. Le întrecea însă toate cumințenia privirii și limpezimea ochiului cu care dulăul se uita-n fața stăpânului, parc-ar voi să-i zică: „Și ce mai vrei, că eu toate sunt gata să le fac?!"

– Noi, cu toate aceste, trebuie să ne-ntâlnim, îi zise el Firei.

– Cu orice preț – răspunse ea –, dar cu multă pază, ca să nu ne surprindă cineva.

Văleanu se uită-n ochii lui Ursu.

– Pe mine – zise el mângâind cânele – nu mă surprinde nimeni, de mine nimeni nu se apropie fără de veste.

Ursu, uitându-se-n ochii lui, începu să joace neastâmpărat și să dea din coadă, apoi își roti ochii-mpregiur, ca să afle încotro are să se răpeadă.

„Unde să sar? Pe cine să apuc?!"

Nu, fără de veste nu putea nimeni să se apropie de Văleanu, dar nu putea nici el să se depărteze fără de veste; dacă l-ar fi pus sub zăvor ori l-ar fi legat în lanțuri, Ursu tot ar fi dat de veste c-a rămas singur.

A trecut dar nunta fără ca Fira și Văleanu să se-ntâlnească. Lumea s-a risipit, și ziua următoare era a celor mai apropiați.

După-amează, mai pe-nserate, copiii se jucau prin ogradă, Dinu, care grăbea să se ducă la poduri, încărca unelte și rămășițe ca să le trimită acasă, mirii, cu Văleanu, cu Fira, cu Caliopi și cu puținii ce mai rămăseseră își petreceau în magazia ținută în plină podoabă, iară Ursu alerga după copii.

Deodată se descărcă-n curte o pușcă și într-o clipă se-nvârtejiră toate.

Ursu, nimerit, începu să urle, copiii o luară țipând și plângând în toate părțile, Dinu se porni cu ochii împăingeniți spre Florea, care descărcase, iar cei din magazie alergară toți afară.

Ursu, nimerit în dreptul coastelor de din urmă și cu spinarea frântă, se trase, când îl zări pe Văleanu, târându-și picioarele de din dos, ca să ajungă la el și să-i lingă mâna. Marița, auzind gemetele lui și văzând dâra de sânge, scoase un țipet, strigă: „Apă, apă!", apoi se apucă ca să spele rana și s-o lege. Acum se adunară copiii și ceilalți împregiurul ei.

Văleanu stetea zăpăcit parcă nu putea să-și deie seamă ce s-a petrecut, ce se petrece și ce-ar mai putea el să facă. Vedea că e frântă spinarea cânelui și se cutremura văzând ochii mult iubitului său Ursu.

– Nu-l chinuiți! ... nu-l mai lăsați să se chinuiască! – strigă el ca ieșit din minți, apoi se răpezi spre Florea, care se depărta cu pușca.

Dinu se opri pe o clipă, apoi iar plecă înainte când văzu că Văleanu îi smuncește lui Florea pușca din mână, dară iar se opri când Văleanu se-ntoarse la câne ca să descarce cealaltă țeavă în capul lui.

Alte plânsete, alte țipete.

Fira, care rămăsese tot timpul într-un fel de aiurire și cu inima încleștată, când îl văzu pe Văleanu descărcând în capul lui Ursu, își acoperi ochii cu amândouă mânile, scoase un țipăt și căzu leșinată.

– Asta e cea mai mare mișelie care s-a făcut vreodată în lumea aceasta! strigă Văleanu aruncând pușca cât colo, apoi, fără ca să mai ție seamă de cele ce se petrec împregiurul lui, se răpezi iar spre Florea, în vreme ce Dinu alergă s-o rădice pe Fira, împregiurul căreia se-ngrămădeau ceilalți.

Vlaicu stetea la o parte și rădea când a văzut că Văleanu-l ia-n palme pe Florea, care era om voinic și putea să-i deie o dată brânci ca să nu se mai scoale.

Florea însă, român adevărat, se ferea, zicea câte un: „Nu da, domnule!", dar nu ridica mâna, ci primea palmele, le suferea și le număra, ca să le ție minte.

Deodată răsări ca din pământ Ana.

– Nu te lăsa! strigă ea din depărtare. Bărbat ești tu?! Scutură-l o dată ca să-i rumpi și matele din pântece!

Sosită apoi, ea se izbi în peptul lui Văleanu.

– În cine dai, ciocoiule?! strigă ea. Cine ești tu ca să dai așa?! Un prost ești?! Acolo – urmă arătând spre Vlaicu – în ăla să dai, că ăla e care l-a pus să-ți împuște cânele!

– Dobitocule! ... nemernicule!... gunoiul satului ce ești! urmă apoi, întorcându-se spre Florea. Spurcăciune de om! La asemenea ticălos ai ajuns tu slugă?! De henghieri ca Vlaicu asculți tu?!

Văleanu tremura-n [tot] trupul și de mânie, și de mâhnire, și de rușine.

– Care va să zică el?! grăi întorcându-se spre Vlaicu, care se afla la depărtare de vreo cinzeci de pași. Palme, lui?! – urmă – le-ar primi și ar tăcea, dar mi-e silă, că palme numai oamenilor li se trag. Am eu cum să te potrivesc pe tine! strigă ridicând pumnul. Crezi că nu știu toate mișeliile pe care le faci cu vânzarea grâului, cu socotirea oamenilor?... crezi că nu vă știu cum scoteați cu poama aia de cumătrul nostru lemnele din pădure și butoaiele din pivniță?! Toate le știu și le-am suferit, dar o să te-nvăț!

– Așa, vezi, așa! strigă Ana. O să-ți mai spun și eu altele. Pentru ăla nu sunt furci destul de înalte, nici ochi destul de-ntunecoase!

Vlaicu stetea nemișcat și galben la față în vreme ce Văleanu se-ntoarse iar spre magazie.

Abia acum află că Fitei i-a venit rău când el a descărcat în Ursu și că maica starită a pus-o, după ce i s-a făcut mai bine, în trăsură și a dus-o la schit.

Era amețit și umbla buimac de ici până colo.

– N-ai făcut-o cum se face, îi zise Dinu. Dac-ar fi căzut pe mâna mea, nu se mai alegea om din el. Ăla e mai câne decât cânele, și nu e păcat să-l dai olog!

Nu voia însă Vlaicu s-ajungă olog, și peste vreun ceas el și Palea steteau închiși în casă și vorbeau pe șoptite.

– Tot știe, tot! zicea și iar zicea Vlaicu.

Nu mai era acum vorba numai de o parte oarecare din moștenire, ci totodată și de ceva mai greu. Da! dacă n-ar fi fost Văleanu, două moșteniri se-mpărțeau în trei, iară acum?!

– Bine, grăi Palea. Nu putem noi să scăpăm de el?

– Cum să scăpăm?! întrebă Vlaicu pentru ca să capete răspuns.

– Cum? Cum?! grăi Palea plimbându-se neastâmpărat prin casă. N-ar mai putea să facă Florea ce-a făcut?!

Vlaicu dete din umeri.

– De... ! nu știu, răspunse el.

Iară dincolo, peste drum, Marița tot mai spunea, plângând, cum îl hrănea pe Ursu când era mic, cum alerga după ea, cât era de frumos și cum alerga pretutindeni cu ea și cu copiii.

Părintele Neagu, preuteasa și ginerele lor steteau și ascultau, mai ocărau din când în când pe Florea și pe Vlaicu și se sâmțeau parcă o mare nenorocire i-ar fi ajuns.

– Ei! ... și ce s-a făcut cu cânele acela? întrebă în cele din urmă popa.

– Zace și acum acolo-n mijlocul ogrăzii, răspunse ginerele.

– Auzi! ... auzi! ... se boci Maritica. Nu s-a găsit nimeni ca să-l ieie și să-l îngroape. O, ce tristă nuntă am avut noi!

Părintele Neagu ieși, ca să trimită doi oameni să sape dinsus de sat o groapă, și se-nserase bine când au adus pe Ursu și-au aruncat pământul peste el.

– Eu, tată, – grăi acum ginerele – eu nu rămân aici; mai bine mă fac hamal decât să stau popă-n satul acesta.

Părintele Neagu suspină o dată și se uită lung la el.

– Eu – răspunse – ziceam odată că nici târâș, cu patru boi înjugați, n-ar putea să mă scoată, dar acum țiu ca neam de neamul meu să nu mai ajungă pe aici. O să se găsească și pentru voi vreun alt sat mai omenesc.

IX

O seară liniștită și plăcută, înviorată de o adiere răcoroasă, dar nu rece, ci încă văratică... Peste zi cerul fusese senin, iar acum se iviseră pe el câțiva nouri răzleți și ușori, care treceau din când în când grăbiți peste luna nouă și coborâtă acum spre apusul luminat puțin de zarea amurgului.

Dinu se întorcea pe drumul din vale de la schit, unde o lăsase pe Fira foarte tristă, iară Văleanu urca pe poteca din livezi, acum singur și nebăgat de nimeni în seamă, și înainta spre pădure.

Era istovit cu desăvârșire în urma celor petrecute. Niciodată încă în viața lui nu îndurase dureri grele, niciodată nu se avântase în luptă cu nimeni, niciodată nu s-a certat cu nimeni, nici n-a lovit pe cineva cu mâna lui, și acum era mâhnit, îi părea rău de ceea ce făcuse și o temere nelămurită îl ispitea să fugă, să se ducă unde nu mai dă ochi nici cu Vlaicu, nici mai ales cu cumnatul său Palea, pe care trebuia să-l cruțe tocmai pentru că era soțul surorii sale și avea oarecare drepturi pe moșie.

Era dată în sec lovitura. N-avea Vlaicu decât să se ascundă în dosul lui Palea, și nu numai că nu-i mai trecea lui Văleanu prin minte gândul de a-i vorbi cocoanei Mariței ori altcuiva despre cele ce știa, ci era chiar hotărât să-l roage pe Vlaicu să nu-i spună lui Palea nimic, și ceea ce-l neliniștea era c-au mai auzit și alții.

În pădure el apucă poteca ce ducea spre schit, un drum mai scurt decât cel din vale.

După ce Firei îi venise rău, era cestiune de bună-cuviință să se intereseze cocoana Marița și el cum se sâmte dânsa. El ținea însă s-o și vadă, dacă se poate, fie chiar și numai pe o clipă, și să facă tot ceea ce-i stă prin putințe ca ea să nu plece ziua următoare, cum aflase că vrea Dinu, care încărcase tot ceea ce mai avea la Răstoacă.

Cu cât mai mult se apropia însă de schit, cu atât mai anevoia înainta, cu atât mai stăruitor se reivea-n sufletul lui temerea nelămurită de care fusese cuprins dintru început.

El se opri-n loc când începu să zărească pe ici, pe colo, printre copaci, luminile de la schit.

Fira era singură-n ietăcelul ei: se dezbrăcase în lumina slabă a nopții de vară, deschisese fereastra, dar nu făcuse lumină pentru ca să nu intre țânțarii și flutureii, și timp îndelungat a stat în bătaia aerului umed și plin de mirosul fânului de curând cosit, ascultând cântatul greierelor și ștergându-și din când în când lacremile. O durere lină îi cuprinsese sufletul și un fel de nepăsare somnoroasă. Se cutremura când și-l reamintea pe Văleanu trăgând în câne, peste puțin însă ea își zicea: „Vie ce vine!" și se lăsa-n voia-ntâmplării.

Ea închise în cele din urmă fereastra, aprinse lumânarea și începu să-și reguleze părul în fața oglinzii atârnate lângă fereastră.

Dac-ar fi venit pe drumul din vale, pe unde se-ntorsese Dinu, ei s-ar fi întâlnit, Dinu s-ar fi întors după toată probabilitatea cu dânsul și ar fi trecut amândoi înainte, spre fața casei, ca să vorbească cu maica stariță. Viind însă prin pădure, Văleanu se pomeni deodată în fața ferestrei care dedea spre partea aceea și-o văzu de la depărtare de vreo douăzeci de pași pe Fira în cămașă și cu brațele dezvelite ridicate spre cap.

El rămase perdut în privirea ei și, cuprins de un fel de sfială, se dete peste puțin la o parte.

Era ceva ca o sfințenie în întreaga ei ivire. O clipă însă numai: în clipa următoare el porni înainte, hotărât de a bate în fereastră.

Acum trebuia să vorbească cu dânsa, în adevăr singuri și nesupărați de nimeni.

Fira strânse repede lumânarea când auzi bătaia degetelor lui în fereastră.

Nu-l așteptase, nu se gândise că el ar putea să vie, dar știa că el este, căci altcineva nu putea să fie.

Ea stete o clipă, apoi se duse și încuie ușa, se îmbrăcă în pripă și rămase nemișcată, așteptând să vadă dacă va mai bate ori nu la fereastră.

Văleanu stetea tremurând la fereastră și nu mai îndrăznea să bată, căci ar fi putut să-i audă bătăile și altcineva. Casele erau însă mici, ca toate casele maicilor, și cu ferestrele joase, încât a fost destul ca el să se arate-n fața ferestrei pentru ca ea să-l vadă de la piept în sus și să-l cunoască.

Ea deschise încet fereastra.

– Ce e? îl întrebă.

– Eu trebuie neapărat să vorbesc cu d-ta, îi șopti el.

– Da – răspunse ea –, dar nu așa, stând la fereastră, unde ar putea să te vadă cineva!

– Dă-mi voie să intru, stărui dânsul.

– Cum crezi că ar fi cu putință?! îi zise ea trăgând iar fereastra, ca s-o închidă.

El puse mâna pe fereastră ca s-o oprească.

– Vreau cu orice preț! stărui din nou.

– Voiesc și eu să vorbesc cu d-ta, dar nu acum și nu aci, grăi dânsa cu hotărâre. După ce va fi plecat el. El crede că plec și eu cu dânsul – adause –, dar nu plec, și dacă se duce, are de lucru și n-o să vină să mă ieie decât duminecă. Până atunci vom găsi ocaziune.

Ea-i întinse mâna de plecare, iară el i-o sărută de mai multe ori, apoi o trase spre sine, se ridică-n sus, îi cuprinse gâtul cu brațele și începu să o sărute.

Fira se lăsă cuprinsă de un fel de beție-n voile lui, dar când el se săltă pe fereastră, ea se dete repede înapoi.

– Țip! îi zise și închise fereastra.

Mult au mai stat el pe la marginea pădurii și ea la fereastră, el așteptând ca ea tot să mai deschidă fereastra, iară ea stăpânindu-și pornirea de a o deschide.

Dimineața zilei următoare Fira era nedormită și se plângea de dureri de cap, dar stăruia să plece acasă. Maica Fevronia nu voia însă cu nici un preț s-o lase, deși Dinu, având treburi, nu putea s-o aștepte.

– O duc eu însami îndată ce se va fi făcut bine, îl încredință călugărița, și-n purtarea ei de grijă putea s-o lase.

Acum erau toate hotărâte.

Când l-a văzut pe Dinu plecând cu carele, Văleanu a-nceput iar să tremure ca seara trecută la fereastră și a plecat și el spre schit, ca să afle de la maica stariță cum îi merge Firei.

Fira-l aștepta, acum dată cu desăvârșire gândului de a nu-și mai face silă.

„Să se rumpă o dată într-un fel" își zicea dânsa, obosită de atâte zbuciumări.

El era stăpânit de un singur gând, cel vechi: să plece amândoi și să se întoarcă numai după ce vor fi chemați cu multă stăruință.

Altă cale nu i se deschidea: numai așa putea să scape de frica pe care i-o inspira Dinu, omul aspru și nemilos.

Să vorbească cu mătușă-sa? Cum să vorbească mai nainte de a fi luat înțelegere cu Fira? De ce să mai vorbească după ce dânsa îi zisese odată: „Păcat că e logodită, căci nu e cu noroc stricarea unei logodne"? Ea așa gândea, nu putea să gândească altfel, și-i dădea și el dreptate.

Luând drumul din vale, el l-a văzut pe Florea, din întâmplare, prin livezi, unde trebuia să fie, căci pomii erau încărcați de rod.

Când se apropia însă de schit, iar l-a zărit pe Florea, acum pe la marginea pădurii, unde n-avea ce să caute.

Pe drum cobora însă despre pădure un car încărcat de crăci, și când Văleanu trecu pe lângă car, Florea rămase-n urmă, iar peste puțin, trecând pe la o cotitură, Văleanu zări pe Fira plimbându-se dinjos de schit cu sora Aglaia, ucenica maichii Fevroniei. Nu mai era acum Ursu, care-l păzea.

Se-ntoarseră împreună la schit și, când ajunseră mai aproape, sora Aglaia o luă înainte ca s-o vestească pe starița și să pregătească de dulceață și de cafea.

– Cum facem, domnișoară? întrebă el.

– Cum vrei d-ta, așa voiesc și eu, răspunse ea.

– Să viu astă-seară?

Fira se uită în ochii lui.

Maica starița se ivi în fața casei, ca să le iasă-n cale.

– Nu mai întreba, grăi Fira încet. Ți-am spus că voiesc și eu ce vrei d-ta.

Atât au putut să vorbească, dar de mai mult nici nu era nevoie.

Puțin a mai stat Văleanu la schit și s-a întors dimpreună cu Fira, cu maica starița și cu Aglaia, care țineau să-l însoțească.

Chiar și dacă nu l-ar fi zărit iar pe Florea mai întâi la marginea pădurii, apoi în livezi, Văleanu, cuprins cum era de temere, trebuia să sâmtă că e urmărit, nu de Florea, ci de Vlaicu, care bănuia, după toate semnele, ceva.

Seara dar, când a ieșit ca să plece la schit, el s-a uitat împregiur. Nevăzând pe nimeni, a plecat spre livezi, ca să apuce drumul prin pădure. Peste câtva timp însă l-a zărit iar pe Florea, a stat puțin, apoi s-a întors hotărât să ieie alt drum și să se ducă

la schit cu mare încungiur, prin dosul bisericii și pe cellalt deal, unde erau vii.

Așa a și făcut.

După ce a trecut de vii, pe unde Florea nu putea să-l vadă, a coborât, a trecut drumul din vale, a intrat în pădure și-a ieșit iar în poteca ce ducea la fereastră, acum sigur că nu-l știe nimeni.

Se-nșela însă.

Nu mai trăia, ce-i drept, Ursu, dar mai era un câne, acum bătrân, care păzea casa cocoanei Mariței.

N-avea Văleanu obiceiul de a ieși serile, și era peste putință ca Ghinea, arnăutul lăudăros, să nu bage de seamă că iese acum de a doua oară.

Când dar Văleanu a ieșit, Ghinea l-a urmărit cu ochii, l-a văzut apucând spre livezi, oprindu-se și întorcându-se, ca să apuce spre biserică.

„Unde se duce?! se-ntrebă el. De ce a luat-o mai nainte spre livezi, apoi s-a-ntors?"

Deodată-l zări în lumina slabă a lunei și pe Florea, care-l perduse, precum se vedea, și se uita-n toate părțile, ca să-l găsească.

„Hait! – strigă Ghinea – se duce la Ana, și l-a simțit Florea!"

Ochii lui se aprinseră, și el se răpezi în casă, își luă hangerul și pistoalele ghintuite, le vârî repede-n brâul lui lat, apoi se porni oarecum târâș, ca pisica, în urma lui Văleanu, pas cu pas, cu inima încleștată, cu mâna pe pistol, gata să culce la pământ pe orișicine care s-ar fi ivit prin apropiere.

„Nu e!" își zise el când văzu că Văleanu n-o ia spre casa lui Florea, care era la dreapta, ci la deal, spre vii. Îl urmări însă pitit și iar i s-a încleștat inima când l-a văzut luând-o spre schit, iar a pus mâna pe pistol când l-a văzut întrând pe fereastra

deschisă, care și deschisă a rămas, pentru ca în toată clipa să poată sări înapoi prin ea.

Acolo, pitit în dosul unui copac și cu răsuflarea oprită, a stat Ghinea, pază-ndârjită și-nduioșată, până târziu spre miezul nopții, când Văleanu a ieșit, ca să se-ntoarcă pe drumul din vale.

„Ce-o să iasă de aici?!" se întreba din când în când Ghinea, ștergând câte o lăcrămă.

X

Pentru ca să faci ceva, nu e destul să vrei, ci să și stărui cu tot dinadinsul, să-ți încordezi puterile, să înfrunți primejdii, să învingi greutăți, să fii om, iară Văleanu știa numai să dorească.

Nu e viață omenească să petreci toată ziua frământat de viuă neliniște pentru ca seara să te străcori cu inima înclestată și să ai câteva clipe de mulțumiri dureroase; el însă ar fi fost încântat de gândul că are să fie mereu așa, și ceea ce-l neliniștea era numai temerea că n-o să fie cu putință. Dinu se putea întoarce-n fiecare zi ca s-o ieie, putea să sâmtă ceva, și Fira plângea din ce în ce mai des.

O, dac-ar fi fost și acum la Bușteni, aproape de Predeal, și-ar fi putut să profite, ca de obicei, de îndemânătăcia vreunui prieten, ajungea foarte ușor la Brașov, iar de acolo înainte și le făcea toate pe plac.

Aici, însă, ce făcea el? Cum o lua pe Fira de la schit și cum pleca cu ea fără ca să prindă de veste maicile, sătenii, primarul și mai ales Vlaicu și Florea, care steteau mereu la pândă?

Unde s-o ascundă? Cum s-o treacă peste graniță?

Toate aceste erau lucruri pe care dânsul nu se sâmțea-n stare să le scoată la capăt așa numai el singur, fără ca să fie ajutat de vreunul mai îndămânatic, mai născocitor și mai îndrăznet, mai deprins a-și face, dând cu cotul, drum prin lume, iar ajutor nu

putea să ceară de la nimeni. Fira-l vedea dar umblând neajutorat fără ca să-nceapă ceva și era din zi în zi mai deznădăjduită.

O! ... dac-ar fi fost ea bărbat, ar fi știut de unde să apuce lucrurile, cum să le ducă înainte, și cum să iasă la capăt cu ele. Îi spunea și lui, dar nici el nu se pornea, nici ea nu avea încredere-ntr-însul.

De ce nu era el om ca Tănase, care le-ar fi descurcat toate dintr-o răsuflare?!

Cel mai de căpetenie lucru, bani, avea, ca totdeauna, Văleanu, și rămâneau numai amănuntele ușoare.

– Pleci – îi zise ea – la București, iai pașaport pentru tine și pentru mine, te-ntorci cu trăsura de la gară, pe care o lași în satul vecin, apoi vii peste noapte, mă iei de aici și mă duci la trăsură, iar celelalte sunt ușoare.

Toate ar fi fost ușoare, nu însă pentru un om căruia totdeauna alții i-au făcut treburile. Cum să plece la București fără de știrea cocoanei Mariței? Cum să scoată pașaport pentru dânsa, care nu era acolo și al căreia nume nu putea să-l spună, când el nici pentru sine nu scosese niciodată însuși pașaportul?

Trebuia, cu toate aceste, să le facă toate.

– Dar n-ai nevoie să pleci fără de știrea cocoanei, îi zise ea. Trebuie chiar să-i spui că ești hotărât să pleci iar în străinătate și că te duci să-ți iai pașaportul.

– Da, grăi dânsul înviorat. În adevăr, greutatea e numai cum iau pașaportul pentru tine.

– Cu bani! strigă dânsa îndârjită. Cu bani toate se pot avea!

El sări-n picioare.

Nu luase-n viața lui nici o răspundere asupra sa, și acum se simțea strivit când ea îi spunea că el e om incapabil de a trăi în lume, că ea pleacă acasă cea mai nenorocită femeie de pe fața pământului, că nu-i rămâne decât să-și curme zilele.

Trebuia să-și ieie în cele din urmă avânt.

– Da, cu bani! zise el. Am să găsesc eu pe cineva, vreun agent ori vreun ovreu, care scoate pentru o fată ori ia de la o fată ce seamănă cu tine pașaport. Ce-i pasă lui pentru cine-l dă? Bani să ieie. Ce le pasă celor de la graniță cine trece cu pașaportul?! Pașaport să fie!

– Așa te vreau! grăi dânsa uitându-se cu drag la el.

Aceasta era sâmbătă, iar ziua următoare-l așteptau pe Dinu. Înainte de despărțire, ei hotărâră că ea cu nici un preț nu pleacă, iară el se duce încă înainte de amiezăzi la București.

– Dacă nu te găsește aici și mai află și că ai să pleci în străinătate – zise ea – Dinu se va învoi ușor să mai stau aici.

Văleanu, cu toate aceste, trăgăna plecarea.

Dinu l-a găsit dar la Răstoacă, deși gata de plecare.

Acum îi venea lui Văleanu să plece numai după ce va fi plecat Dinu. Îl cuprinsese deodată temerea că Fira nu va putea să rămâie; îi mai trimisese apoi Vlaicu cocoanei vorba că trenul care trece pe la amiezăzi spre București nu e bun și că e mai bine să plece cu cel de la opt seara.

Dinu a plecat pe la trei după-amiezăzi singur. Acum Văleanu era hotărât să-și amâne plecarea pe luni, ca să mai poată vedea pe Fira; cocoana Marița stăruia însă să nu scape trenul cel bun, iară Vlaicu, care se plimba neastâmpărat prin ogradă, a pus în curând după cinci caii la poștalion.

„Zice el că după pașaport se duce – bombănea Vlaicu –, dar dau eu cu socoteala care îi sunt gândurile."

Era pe la șase aproape când Văleanu s-a urcat în silă, oarecum îmbrâncit, în trăsură.

Ghinea, cu hangerul și cu pistoalele la brâu, se urcă și el pe capră, un lucru pe care-l făcea numai rar de tot, când pleca cocoana undeva.

– Dar tu?! întrebă Văleanu.

– Uite, mă plimb și eu până la gară.

– Dă-te jos, omule!

– Ba nu mă dau!

Cocoana Marița-i făcu lui Văleanu semn să-l lase: îi ședea bine cu arnăutul pe capră, ca în timpurile cele bune.

Poștalionul plecă-n goana cailor, coborî-n vale și apucă, pe lângă ogradă, șoseaua.

Vlaicu sâmți parcă-i îngheață măduva-n oase când îl văzu pe arnăut pe capră și era s-alerge după trăsură, ca s-o oprească.

La una ca aceasta nu se gândise.

Florea plecase înainte, ca să steie la o cotitură știută și să tragă una după alta din amândouă țevile.

„O să tragă când îl vede pe Ghinea pe capră? se-ntreba Vlaicu. Și ce se-ntâmplă dacă trage?!"

Depărtare de vreo trei kilometri de la sat, el a tras, dar numai dintr-o țeavă, căci în clipa când s-a luminat descărcătura, Ghinea a și zburat de pe capră și, fără ca să se mai uite-napoi, ca să vadă dacă l-a nimerit ori nu pe Văleanu, l-a luat pe Florea la goană, descărcând din când în când pistolul în urma lui.

În zadar, însă, căci n-a putut nici să-l ajungă, nici să-l nimerească și peste vreo jumătate de ceas l-a perdut și s-a întors la trăsură.

Văleanu, nimerit între coaste, era acum mort.

Ghinea începu să se bată cu pumnii în cap.

Nu se-ndoia că Florea a fost, căci de câteva zile-l urmărise: cum să-l dovedești însă?!

Abia luni pe la prânz, când l-au luat pe Florea de scurt, s-a constatat că-l nimerise Ghinea-n spata de la stânga.

– N-a făcut-o el de capul lui! strigă Ana. Tot Vlaicu-l va fi pus la cale!

– Da – zise Florea – pe sufletul lui să cadă păcatul!

Iară cocoana Marița stetea tâmpită și nesimțitoare în jeț și nu plângea, ci clătina numai din când în când din cap.

PARTEA A PATRA

PE POVÂRNIȘ

I

Pe la mijlocul lunii octomvrie, Tănase, acum d-l Anastasie Costache, licențiat al Facultății Juridice de la Iași și doctor în Drept, a mai primit de la Dinu două mii de lei și s-a întors în țară, dar nu acasă, ci la București, unde erau mai rari oamenii care-l cunosc.

Nu-și pierduse timpul degeaba. Știa el multe chiar când a plecat; în timp de un an a muncit însă întins și le-a învățat toate, încât se putea măsura-n fața lumii cu orișicine. Mai știa apoi și cum se inaugurează o carieră: câteva notițe prin gazete, câteva bilete de recomandațiune pentru oameni cu trecere, câteva vizite de cunoștință, o conferență asupra vreunui subiect interesant la Ateneu, iar celelalte se desfășoară una dintr-alta.

– Nu te obrăznici, îi zicea însă cocoana Lila, care știa mai multe decât dânsul. Stai modest într-un colț, fii corect în toate împregiurările, nu te-nfige și nu supăra pe nimeni!

El era, ce-i drept, tot el însuși, dar se putea găsi cineva care îl știa că e Atanasie Constantinescu și nu înțelegea cum s-a făcut el din Atanasie, Anastasie și din Constantinescu, Costache, poate pentru că tatăl său se chema Costache. El nu trecuse apoi de douăzeci și opt de ani, nici nu era născut în județul Botoșanilor, cum rezulta din diploma răposatului Anastasie

Costache, pe care i-o cumpărase cocoana Lila, ca să se-nscrie cu ea la Universitate.

Era dar destul de cuminte ca să țină seamă de sfaturile cocoanei Lila și era modest și corect, își dedea silința să nu supere pe nimeni.

Se instalase-ntr-o casă din mahalaua Bațiștea, potrivit cu poziținea lui, cu mobilă adusă de la Paris și cu *groom* îmbrăcat în livrea de coloare castanie, care stetea mai ales în fața intrării pentru ca trecătorii să-l vadă. Îmbrăcat totdeauna cu mare îngrijire, corect, după cel mai nou fason, el își făcea deocamdată puținele vizite în cupea fără de număr și tot în cupea se ducea, când vremea era urâtă, și la Curtea de Justiție, unde nu avea mult de lucru. Avea însă Tănase cheag bun, afacerile doamnei Chiriadi și ale număroșilor ei prieteni.

În politică nu putea deocamdată să se înregimenteze. Pe el îl trăgea firea spre cel mai înaintat democratism. Cocoana Lila însă, care era cu toate partidele, îl ținea-n loc.

– Cu liberalii – zicea dânsa, răutăcioasă ca totdeauna – n-ai s-ajungi departe, căci la dânșii se-ndesuie toți oamenii ca tine. Conservatorii, fiind înfumurați și leneși, au mai multă nevoie de oameni vioi, care și muncesc câteva ceva.

Nu va fi avut dreptate cocoana Lila, dar așa vedea dânsa lucrurile, și gândul ei era ca Tănase să se însoare cât mai curând și să între apoi fie la liberali, dacă socrul său e conservator, fie la conservatori, dacă socrul său e liberal.

Deocamdată grija de căpetenie a lui Tănase era să se descurce cu Dinu și să-și ieie partea din moștenirea rămasă de la răposatul său tată.

Lucrul acesta era, după părerea cocoanei Lila, prea penibil pentru ca un om ca Tănase să-l facă el însuși, și era cestiune de tact să însărcineze pe cineva ca să-i ceară lui Dinu socoteală despre chivernisirea averii și să stabilească apoi împreună suma ce i se cuvine fiecăruia dintre cei cinci copii.

Tănase a dat dar procură tot d-lui Spirea, care făcuse și testamentul lui Costache.

Era pe la-nceputul lunei noiemvrie când d-l Spirea a trecut pe la Dinu, ca să între-n vorbă cu dânsul.

Dinu se bucura că scapă, în sfârșit, de Tănase, deși li se părea tuturora lucru nepotrivit și dureros că Tănase, deși întors în țară, n-a venit să vadă pe ai săi și să-și reguleze el însuși afacerile.

Cu desăvârșire dureros se simțea însă atinsă Fira. Întoarsă de la Răstoacă, ea nu mai îndrăznea să-și deie pe față starea sufletească. Prin înstrăinarea fratelui ei perdea cel din urmă razem pe care mai spera să-l aibă în lume.

Moartea lui Văleanu o umpluse de spaimă.

„Ce se alege de mine?!" a strigat dânsa când i s-a spus că el a fost împușcat, și de atunci mereu îi sta înfiptă-n minte întrebarea aceasta.

L-a văzut mort, dar tot nu putea să-l și sâmtă altfel decât ca trăind și adeseori îi era parcă trebuie neapărat să iasă iar de undeva la iveală.

Deoarece nu putea să i se plângă nimănui, căzuse într-un fel de nesâmțire mută, ca robul osândit la pedeapsă grea și împăcat cu gândul că nu mai are scăpare.

Una câte una se reiviau în mintea ei faptele petrecute, și vedea acum, cu toată limpezimea, că toate s-au pornit din clipa în care l-a adimenit pe Văleanu spuindu-i că tatăl ei doarme după-masă. S-a dus prin ascuns, ca să-l întâlnească și tot prin ascuns a mers mai departe și tot mai departe, înșelând pe tatăl ei, pe mama ei, pe Dinu, pe Marghioala, pe maica stariță, pe toți ce-i ce-o păzeau cu iubire și voiau s-o ferească de rele: era greu vinovată, dreptate i se făcea, iar își zicea însă: „Ce-o veni să vie!"

S-a cutremurat apoi, cuprinsă de spaimă, când s-au ivit semnele stării binecuvântate.

Altă femeie și-ar fi curmat zilele; Fira avea într-însa prea multă sete de viață pentru ca să poată fi stăpânită de un asemenea gând.

„Mă duc în lume! își zise ea. M-ascund!"

O, câte sunt femeile care trec prin aceasta și tot ajung în urmă fericite.

„M-ascund!" își zise iar, și acela care putea s-o ajute să se ascundă era Tănase, numai el, care putea s-o înțeleagă.

Trebuia neapărat să vorbească cu dânsul, și dacă nu putea el să vie acasă, era lucru ușor să se ducă la el dânsa cu mama ei, care de asemenea dorea să-l vadă.

Dinu era și el de aceeași părere; Tănase el însuși ar fi plecat însă, din întâmplare, de acasă dac-ar fi știut că-i vin mama și sora.

Lasă că mama lui, deși femeie foarte cumsecade, semăna cam a jupâneasă, ceea ce nu se potrivea cu *groomul* de la întrare, dar nu era deocamdată bine ca să meargă prin mahala vorba că are pe-aci prin apropiere mamă și soră, apoi nici nu prea avea, după o atât de-ndelungată despărțire, ce să vorbească cu ele.

După ce au venit însă, nu i-a rămas decât să le primească cu multă dragoste, iar nu ca pe alte persoane mai de seama lui.

Se bucura foarte mult că le vede și era foarte supărat că are foarte mult de lucru și n-o să poată sta mult cu ele.

Fira era și ea foarte turburată, căci se temea că n-o să poată vorbi cu dânsul.

– Dar tu? îi zise el peste câtva timp Firei. Ce-ai avut cu nenorocitul acela de Văleanu? Îmi spune Spiridon că vă plimbați mereu după ce plecasem eu.

Fira clipi o dată din ochi.

– Spiridon al tău spune minciuni, răspunse ea.

– Așa mi-am zis și eu, întâmpină Tănase. Știți că are să iasă o afacere de mare senzațiune? Sunt pline gazetele, se vorbește

pretutindeni, pe la Palatul de Justiție, prin localuri publice, prin saloane, și toate semnele arată că ucigașul a fost pus la cale de cumnații lui, ca să împartă între dânșii moștenirea ce i se cuvenea.

Fira tresări.

– Se poate, asta e cu putință grăi dânsa, scăpând vorbele oarecum pe neștiute.

– Păcat de el! urmă Tănase. Era mare secătură, dar băiet bun.

Vorbele aceste și tonul în care fuseseră rostite au atins-o greu pe Fira. Era amețită de îi venea să leșine și nu mai îndrăznea să-i vorbească fratelui său, care îi părea om cu desăvârșire înstrăinat și lipsit de bunăvoință.

Nici c-ar mai fi putut să-i vorbească, deoarece Tănase era grăbit, trebuia să plece la Curtea de Justiție, unde-l așteptau treburi mari, care nu sufereau amânare.

Trăit timp mai îndelungat în străinătate și întrat în o lume cu totul nouă, el nu se mai socotea și nici nu era de seama lor.

– Îmi pare foarte bine că v-am văzut – grăi dânsul gătindu-se de plecare – și sunt foarte mâhnit că nu mai pot să stau cu voi, căci multe am să vă spun și multe doresc să aflu de la voi. Sper însă că azi-mâne o să mai pot să răsuflu și să mă duc pe acasă și atunci ne vom dumiri despre toate.

Cocoana Lina, mândră de a-și ști feciorul ajuns om atât de-nsămnat, se mângâia și cu atât numai, iară Fira a rămas cuprinsă de învățământul că de la fratele ei la nici un razăm n-are să se aștepte.

Duminecă, ieșind de la biserică, Dinu a trecut pe la d-l Spirea și-au luat amândoi înțelegere să se înțeleagă prietenește în ceea ce privește partea din moștenire a lui Tănase.

– Lucrul mi se pare lămurit, îi zise d-l Spirea. Știm câtă avere a rămas. Fiindcă răposatul a lăsat văduvei parte egală cu

a fiecăruia dintre copii, se face șase părți, iar din aceste una este a lui Tănase.

– Așa este, îi răspunse Dinu. I-am și trimis din partea aceasta opt mii de lei pân-acum.

– Acestea se scad – întâmpină d-l Spirea –, iar din veniturile pe timpul de la moartea lui Costache tragi d-ta a patra parte, și ceea ce rămâne e a văduvei și a copiilor.

– A copiilor care sunt încă minori și erau minori și la moartea tatălui lor, grăi Dinu aducându-și aminte de supărările Marghioalei. Tănase nu poate să aibă și el parte la venituri.

Advocatul rămase câtva timp pe gânduri, apoi se uită cam mirat la el: chestiunea i se părea bine pusă.

– Dar – zise el – erau și banii lui puși în întreprindere.

– Dacă erau – răspunse Dinu – i se cuvin camete pentru ei, scăzând cele opt mii, pe care le-a scos, dar tovarăș la parte nu e.

D-l Spirea-și dedea seamă că Dinu apără, după ce a scos partea sa, numai interesele copiilor puși sub tutoratul său, și-i dete dreptate. În adevăr, Tănase, care scosese în timpul anului opt mii de lei, nu mai putea să aibă parte egală cu ceilalți copii, chiar și dacă ar fi fost minor, ceea ce nu era.

El știa apoi că-n timpul anului, mai ales la poduri și la magazie câștigurile au fost de tot mari și-și închipuia că diferența e de câteva sute de lei numai.

– Ne înțelegem, grăi dânsul, și rămase ca mercurea viitoare să vadă împreună socotelile și să facă apoi actul de învoială.

Dinu era deci foarte voios când s-a-ntors acasă și voios a rămas și-n timpul mesei, și după-masă, iară Dinu se muia când era voios, de se făcea ca fierul roșu și-o dulceață oarecum oarbă se revărsa în toată ființa lui, încât ar fi fost în stare să-și deie și cămașa de pe trup, ca să înveselească și pe alții.

Acum putea Fira să-ndrăznească a-i vorbi și nu mai rămânea decât să aducă lucrurile așa, ca să rămâie singură cu dânsul.

După-amiazăzi însă a venit pe la dânșii maica starița și deodată s-au schimbat toate lucrurile.

II

Cocoana Marița a stat în jețul ei ca tâmpită după ce a aflat că Vlaicu-l pusese la cale pe Florea.

Nu o dată zisese dânsa în gândul ei că Vlaicu e un mișel, și tot l-a ținut pe moșie, tot l-a lăsat să facă ce vrea: ea era vinovată, înainte de toate, ea.

Vlaicu tăgăduia și era foarte liniștit căci nu se putea dovedi ceea ce el vorbise între patru ochi cu Florea și avea în dosul său pe Palea, advocat și om cu mare trecere. A grăbit dar la București, ca să vestească pe Palea despre cele petrecute.

D-l Palea, foarte speriat, își dedea foarte bine seamă că Vlaicu, ajungând în strâmtoare, va face tot ca Florea și că însuși nu poate scăpa decât scăpându-l pe Vlaicu.

– Să te duci – îi zise – fără de întârziere la cumnatul meu Philopolu și să-i spui tot ceea ce știi despre magazia de fier și despre legăturile lui Văleanu cu fata fierarului. Dai martori pe Chiru și pe popa, pe prietenii din Bușteni și pe maica starița. Dacă Dinu a fost în ziua aceea pe la Răstoacă, nu-i judecătorului greu să-l scoată vinovat.

Philopolu, om cinstit cum era, a sărit în picioare când a aflat mai ales cele ce i-a spus Vlaicu despre magazie și nu mai a intervenit potrivit cu dorințele lui Palea, dar a cerut, în interesul moștenitorilor legitimi, punerea sub interdict a cocoanei Mariței.

Cu aceasta s-au hotărât apoi toate, căci acum a sărit și cocoana Marița în picioare.

Încă de mult simțise ea că nepotul ei e dușmănit de cumnații lui, care râvnesc la averea ei. Nu mai rămânea decât să afle și ceea ce a spus Văleanu în auzul tuturora când cu pălmuirea lui Florea și ceea ce-i mai spunea acum Ana și Florea și popa și alții, pentru ca să fie convinsă că în adevăr Vlaicu a pus la cale omorul, în înțelegere cu cei trei cumnați. Nu, nepotul ei nu putea să fie un mișel. Asemenea lucru nu s-a întâmplat niciodată în familia ei. Când a mai urmat apoi o cerere de punere sub interdict, ea se simțea întinerită cu treizeci de ani.

– N-am să le dau nimic, strigă ea, și porunci să-i pună caii la poștalion și să se pregătească Ghinea ca să plece la București.

– Îmi dau – strigă iar – toată averea ca să nu se vorbească despre biata aceea de fată nevinovată și despre Dinu, cel mai cumsecade dintre oameni, și să-i înfunde pe dânșii-n ocnă!

Ghinea stătea ca pe spini și pe jeratec.

Acum nu mai putea să tacă.

– Sărut mâna cocoană – grăi dânsul – am să-ți spun ceva, înainte de plecare, în toată taina.

Mult au stat apoi cocoana Marița și Ghinea închiși în casă, deși puține avea Ghinea să-i spună.

Cocoana Marița își ștergea din când în când sudorile reci și se uita la el parc-ar fi voit să-l omoare pentru ca să nu mai fie în lume nimeni care să știe ceea ce îi spunea el.

– Și mai știe cineva, Ghineo? întrebă dânsa într-un târziu.

– Eu cred că nimeni afară de mine, răspunse el. Poate maica stariță.

– Ghineo! grăi bătrâna. Să te ajungă moartea năpraznică în clipa când vei mai deschide gura ca să spui cuiva ceea ce mi-ai spus mie!

– Nici preotul în ceasul morței – răspunse Ghinea – că nu e păcat, ci faptă bună ca să taci.

– Să-mi aduci pe maica stariță! mai zise cocoana Marița.

Maica stariță nu știa nimic și era gata să jure-n fața icoanei Maicii Domnului că nu poate să fie suflet mai curat decât al lui Dinu.

– Să te duci, maică – îi zise cocoana Marița – să-i spui ce se urzește împotriva lui, ca să fie pregătit. Și să-i mai spui – adăugă ea – să nu se teamă de nimic, că eu n-am să las lucrurile până ce nu voi dovedi că minciuni sunt toate. Cu însărcinarea aceasta a plecat maica stariță în acea zi de duminecă să-l întâlnească pe Dinu.

„Urâtă lume!" a zis maica Fevronia când a aflat cele petrecute când cu plecarea la gară a lui Văleanu.

Ea o cunoștea lumea aceasta și de aceea a fugit din mijlocul ei, dar tot n-o credea atât de înrăită cum o vedea acum.

Cunoscându-l bine pe Florea, ea nu se-ndoia că el, numai strâmtorat de Vlaicu, a putut să săvârșească fapta ceea urâtă.

Aceasta i-a spus-o și lui Dinu când acesta venise la schit s-o ia acasă pe Fira.

– Săracul! a zis fiind vorba de Văleanu. Om din fire bine pornit, dar căzut în mijlocul unei lumi care l-a pornit spre răutate.

„Un perde-vară, care le făcea toate ca să nu i se urască și fără ca să-și deie seama!" a zis Dinu-n gândul lui.

N-au trecut însă decât puține zile după plecarea de la schit a Firei, și printre sătenii de la Răstoacă s-a pornit vorba că nu Vlaicu, ci Dinu este acela care l-a năimit și l-a pus la cale pe Florea.

Abia acum a aflat maica Fevronia că Fira și răposatul se cunoșteau de mult, petrecuseră zile fericite la Bușteni și la Brașov, că Văleanu luase înțelegere cu Vlaicu să zidească magazia cea nouă tocmai pentru ca s-o poată aduce pe Fira la Răstoacă și multe altele, pe care le știa ori le scornea Vlaicu.

„Care va să zică eu am fost paravan", își zise maica Fevronia catrănită.

Tot nu-i venea însă să creadă că Dinu a fost în stare să-l împingă pe Florea la păcatul cel greu. Prea i se părea om întreg, cu inima curată și un suflet bun.

Nu credea dânsa, dar sta la îndoială.

Căzut în bănuială grea, Vlaicu se răzăma pe cumnații răposatului, și mai ales pe Palea, pe care-l și știa vinovat. Aveau ei destulă trecere ca să-l scape pe el, scăpându-se pe sine însuși. Pentru aceasta era însă nevoie de un alt vinovat, iar acesta nu putea să fie decât Dinu, logodnicul Firei.

Știa Vlaicu și putea să-i spună și lui Palea destule ca să nu mai rămâie nici o îndoială că în adevăr Văleanu avea legături foarte intime cu logodnica lui Dinu, care astfel a căutat să scape de un rival primejdios.

A ispitit deci maica Fevronia mai pe una, mai pe alta dintre femeile de la curte, a luat-o de scurt mai ales pe Ana, dușmanca lui Vlaicu, dar nu s-a putut dumiri și-n cele din urmă a plecat la Ploiești, ca să ispitească pe Dinu el însuși.

– Avem – i-a zis – o vorbă grea, foarte grea, dar numai noi amândoi, în cea mai mare taină.

Îi era lui Dinu destul să se uite-n fața ei ca să înțeleagă că vorba e de Fira, care stătuse câteva zile-n casa ei.

– Cum vrei și poruncești, maică, îi răspunse dar, adunându-și toate puterile.

Au stat apoi mult de vorbă, ea spuind tot ceea ce auzise, ce știa și gândea, iară el ascultând din ce în ce mai greu atins.

– Nu se poate! strigă el în cele din urmă. Toate sunt năsociri ale lui Vlaicu, omul hain, care caută să scape năpăstuindu-mă pe mine.

– D-ta trebuie să știi mai bine decât orișicine dacă „da" ori „nu". Dacă însă adevărat e că d-ta ai pus la cale pe Florea, sunt adevărate și celelalte, răspunse călugărița.

Dinu se uită oarecum speriat împregiurul său. Își aducea aminte de stăruințele Marghioalei ca să n-o trimită pe Fira la

Răstoacă și-i era parc-o vede stând într-un colț și făcându-i cele mai aspre mustrări.

– Nu cred, maică, zise el stăpânindu-și glasul. Sunt făcut așa că nu pot să cred. Dar – urmă peste puțin cu ochi plini de mânie – mi-e destul să știu că se vorbește, că numele ei e purtat cu ocară din gură-n gură. De! – urmă iar scuturând din cap – parcă mi-ar fi mai ușor dacă adevărat ar fi și nu s-ar vorbi.

El se plimbă apoi câtva timp prin casă, strânse de câteva ori pumnii și scrâșni din dinți, apoi se-ntoarse spre maica Fevronia.

– Te rog, maică, – îi zise – să ai milă de ea și de noi și să nu le mai spui aceste nimănui. Du-te, te mai rog, să-i spui că voiesc să vorbesc cu ea. Fă-o, te rog, să vie aici.

Era-n fața lui, în glasul cu care rostise vorbele aceste, în întregul lui fel de a fi ceva ce-o făcea pe călugăriță să tremure și să se căiască de a-i fi vorbit.

Ea se uită deci cu hotărâre în ochii lui, acum liniștită, și se depărtă, lăsându-l stând ca un stâlp de peatră.

Peste puțin Fira se ivi-n ușă.

Uitându-se-n fața lui, ea tresări și se opri o clipă-n loc.

Nu se mai îndoia că starița îi spusese tot.

Ea se avântă repede spre dânsul și, acoperindu-și fața cu amândouă mânile, căzu în genunchi.

– Iartă-mă! îi zise încet. Ai milă de mine! Nu mă părăsi.

El se uită înduioșat la ea și se dete un pas înapoi.

– Asta nu se iartă niciodată! grăi dânsul încet. Dacă nu ți-a fost ție milă de mama ta, care a muncit atât de mult și a răbdat atât de mult pentru voi, dacă nu te-a durut inima pentru mine, care te-am iubit mai mult decât lumina ochilor mei, dacă nu ți-a fost rușine de Marghioala, care, slugă proastă, sta curată ca picătura de rouă în fața ta, cum ar mai putea să-i fie cuiva milă de tine?! Ne-ai dat, Firo, pe gura lumii, ai batjocorit prin ușurința ta casa în care te-ai născut, în care ți-ai petrecut anii

copilăriei și-n care ai să-ți trăiești zilele vieții. Se iartă, Firo, greșelile făcute în clipe de nesocotință, dar tu ai stăruit în căile rele, ne-ai mințit, ne-ai înșelat...

Ea se cutremură și începu să plângă.

– Nu! urmă el cuprins de adâncă înduioșare. Tu ai fost bucuria tinerețelor mele, dar la mine n-ai să mai cauți iertare, ci numai scăpare. Nu am să te părăsesc, căci i-am dat răposatului făgăduința de a-ți fi în toate împregiurările ocrotitor...

Fira se ridică și, apucându-l cu amândouă mânile de brat, i se uită cu încredere-n ochi.

– Trimite-mă undeva unde nimeni nu mă știe – îi șopti dânsa – și după ce voi fi născut, mă-ntorc și nu află nimeni nimic.

Dinu se dete îngrozit înapoi, își puse amândouă mânile-n cap, apoi iar înaintă spre ea, o apucă de umeri, o scutură parc-ar fi voind s-o deștepte din somn și i se uită stăruitor în față.

N-auzise vorbele grăite de ea, nu putea să le deslușească înțelesul.

– Cum ai zis?! întrebă el rostind vorbele încât abia putea să le audă. După ce vei fi?!... tu... vei fi născut?! Care va să zică e adevărat acum ceea ce se zicea odată?! Mi se face negru înaintea ochilor! Firo, ce-ai făcut?!

– Omoară-mă, că nu e păcat!, suspină dânsa, și rămase-n fața lui cu ochii la pământ și cu capul tras între umeri.

Dinu nu-și mai putea stăpâni firea și lăcrămile-l năpădiră.

– Ah! ah! ah!... răcni el, încât răsuna toată casa. Costache! răsari din mormânt, stăpânul și tata meu, răsari, ca să vezi ce s-a ales de cinstea casei tale, cum ți-am păzit copilul și odorul tău și-al meu!

Ușa se deschise, și intrară, cuprinse de spaimă, una după alta, maica starița, cocoana Lina și Marghioala.

Firei îi venea să fugă, să se ascundă-n pământ, să se răpeadă cu capul de zid, iar Dinu își ridică capul. I se luminară dintr-o dată toate: Lina și mai ales Marghioala nu trebuiau să afle, pentru dânsul, atât de-nspăimântătorul adevăr.

– Da! – grăi dânsul, rostind vorbele cu hotărâre neînduplecată – acum, cât mai curând, trebuie neapărat să se facă cununia noastră: eu numai ca soț al tău, ca ginere al cocoanei Linei și ca cumnat al celorlalți copii pot să stau în fața lui Spirea. Dar nu ești pregătită?! urmă el. O facem fără de mult zgomot, și îndată după cununie plecăm amândoi undeva.

Fira ridică ochii spre el: ar fi voit să fie singuri, ca să-i cadă iar în genunchi și să-i sărute mâna, iar maica stariță și cocoana Lina îi făcură semn să nu se mai împotivească, în vreme ce Marghioala stătea mută și nemișcată la o parte.

Ochii lui se oprira asupra acesteia.

– Așa trebuie să fie! altfel nu se poate! grăi dânsul. Trebuie să-și primească fiecare soarta cu supunere! Facem toate pregătirile – adăugă el – și-o rugăm pe maica stariță să ne deie voie să ne ducem la schit și să facem cununia acolo, numai noi între noi.

– O să ne bucurăm, îi răspunse starița.

Firei i se răci sângele în vine. Să meargă acum la locurile unde a păcătuit?

Ea începu să-și frângă mâinile, cuprinsă de deznădejde, și se apropie din nou de el.

– Nu! îi șopti uitându-se în ochii lui.

O, multe i-ar fi spus dânsul dacă ar fi fost numai ei amândoi: acum însă trebuia să se stăpânească.

– Așa avem să facem! grăi scurt.

Era vorba de nuntă: în fața lui însă și-n ochii lui era o asprime atât de nemiloasă, încât celor patru femei vorbele lui le sunau în urechi parc-ar fi zis: „Ai să mori!"

III

Fira-și purta soarta în umilită și tăcută supunere, făcându-și mereu sâlă ca să pară voioasă și să nu-și deie de gol suferințele, deși foarte adeseori o biruia dorul de moarte. Ceea ce o ținea era numai nădejdea că el tot se va muia în cele din urmă, o va ierta și iar va fi ca mai nainte.

Silințele ei de a mai vorbi cu dânsul rămâneau însă zadarnice. În fața altora el era de rară bunăvoință către dânsa și nici măcar cu privirea nu-și dedea pe față mâhnirea, dar nu voia cu nici un preț să rămâie singur cu dânsa. Chiar în drumul lor spre schit el a lăsat-o să meargă cu mama ei și a făcut drumul cu Leanca în altă trăsură.

Numai în timpul cununiei l-a răpus înduioșarea și abia mai putea să-și stăpânească lacrămile, care se storceau în picături mari una câte una și-i curgeau peste obrajii sleiți de sânge fără ca el să le șteargă.

Și e lucru fioros să vezi plângând pe un om atât de puternic ca dânsul.

După cununie el a sărutat-o cu toată dragostea lui cea veche și adâncă, iară dânsa i-a sărutat mâna, s-a-ncleștat cu amândouă brațele de gâtul lui și a început să plângă cu hohote și să râdă înecată de plâns.

Plângea și cocoana Lina, și maica stariță, și Leanca, și puținii care mai erau împregiurul lor, cum se plânge la nuntă, cu lacrămi de bucurie. Nu se mai stăpânea dar nici el.

– Să nu râdeți de mine fiindcă mă vedeți plângând, grăi dânsul desfăcându-se de Fira și scoțând batista, ca să-și șteargă lacrămile ce-i ardeau obrajii. Eu am purtat-o-n brațe, am văzut-o crescând sub ochii mei, am iubit-o-n toate clipele vieții mele, n-am avut afară de dânsa altă bucurie în lumea aceasta, am păzit-o ca lumina ochilor mei și, gândindu-mă la dânsa, mi se lumina întreaga viață. O, cum să nu plâng?!

Fira se uită cu înfiorare la buzele lui. Fiecare vorbă rostită de ele era pentru dânsa o lovitură nemiloasă și grea.

– Nu mai spune, strigă ea cuprinsă de deznădăjduire. Le știu toate și mi le spun în fiecare clipă!

Și, cu toate acestea, lacrămile pe care le vărsa el nu erau lacrămi de durere.

– Cum să nu-i mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat destulă putere ca să săvârșesc fapta aceasta?! urmă el, apoi îi luă capul cu amândouă mânile și-i sărută fruntea. El se va-ndura – adause – și va face ca toate să fie uitate!

Dinu și le pregătise toate ca seara să poată pleca cu dânsa la gară, să ieie trenul ce trecea spre Vârciorova și s-o ducă undeva în străinătate.

Pe-nsărate a venit însă pe la schit Ghinea să-i spună că-l roagă cocoana Marița să vie neapărat și cât mai curând pe la dânsa.

Atât graba cocoanei, cât și tăinicia cu care i-a vorbit Ghinea l-au umplut pe Dinu de neliniște.

După cele ce aflase de la maica stariță, cocoana Marița nu putea să-l cheme cu atâta stăruință decât spre a-i spune ceva greu în ceea ce privește moartea lui Văleanu.

Nu se temea Dinu de nimic, căci el era om care nu știe să se teamă. Dreptatea omenească i se părea lucru atât de firesc, încât era pe deplin încredințat că nevinovăția lui va ieși fără de-ntârziere la iveală. Îl neliniștea însă gândul că viind vorba despre cele petrecute între Fira și Văleanu, ar putea să fie împedecat de a pleca fără de amânare.

Neliniștea îi era și mai viuă după ce se duse la cocoana Marița, care se plimba neastâmpărată prin casă, se uita cu un fel de frică la dânsul și nu știa cum să înceapă ceea ce voia să-i spună.

– Uite,– îi zise în sfârșit – te-am rugat să vii fiindcă am o greutate pe suflet și n-aș avea nici în mormânt odihnă dacă nu

m-aș ușura. Te știu om cumsecade și cu inimă bună, care știe să tacă.

Dinu dete din umeri.

– Dacă tăcerea n-ar fi cumva păcat, întâmpină el.

– Nu e păcat, nu-i! îl încredință ea. E semn de dragoste, de milă și de iertare.

El tresări când auzi vorba „iertare".

„Nu cumva știe și dânsa?! își zise. Nu cumva știu și alții?! Nu cumva toată lumea vorbește?"

– Aș vrea – urmă ea – să risipesc, să ard, să prefac în praf și cenușă tot ceea ce am, ca să nu le mai rămâie mișeilor nimic după moartea mea, dar advocatul cu care am vorbit îmi spune că orișice aș face eu, dânșii, care au trecere, vor ști să strice. Am făcut dar testament la tribunal și am lăsat tot ceea ce se va găsi după moartea mea pentru copiii lor, care nu sunt vinovați de păcatele părinților săi.

– Ești miloasă, cocoană, și dreaptă, îi zise Dinu.

– Mai am însă o dorință – urmă iar bătrâna – și, apucându-i amândouă mânile, i se uită stăruitor în față. Nu te turbura și ai milă de bătrânețele mele.

– Ce vrei să-mi spui, cocoană? o-ntrebă el încet și viu mișcat.

– Trebuie să-ți spun, îi răspunse ea. Știi d-ta ce-a fost între nepotul meu și...

El ridică mâna și-i făcu semn să nu mai urmeze.

– De aceea am grăbit cununia, îi zise.

Cocoana Marița se uită lung la el.

Își aduse aminte cum l-a sărutat când l-a văzut scoțându-și darurile din lăzi și-ar fi voit să-l sărute și acum, dar nu mai îndrăznea, și ochii i se umplură de lacrămi.

– Fii om până-n sfârșit – grăi dânsa – și nu horopsi pe biata aceea de copilă. Vinovat a fost el, nenorocitul – strigă cuprinsă de durere – căci e mișel bărbatul care nu păzește cu sfințenie

curăția femeii ce i se aruncă cu încrederea ușuratică a nevinovăției în brațe.

Dinu dete posomorât din cap.

– Tăcerea ei nu se poate ierta, grăi dânsul.

– Ia-o ca virtute femeiască! întâmpină bătrâna, apoi se duse la casa de fier și-i deschise larg amândouă ușile. Iată – urmă – aici e ceea ce soțul meu, răposatul, și eu am adunat stăpânindu-ne pe noi înșine un lung șir de ani: lasă-mi pentru ceasul morții mângâierea ca să știu că nu lor le rămâne, și ia pe nenumărate tot ceea ce vezi aici și ușurează-mi sufletul. Al vostru să fie!

Dinu se uită la șirul de săculețe pline de galbeni și la teancurile de hârtii legate cu panglică albastră și dete din cap.

– Nu – zise – al meu și al ei nu!

– Al copiilor ei! stărui bătrâna.

Dinu se plecă și peste vreo jumătate de ceas el se-ntorcea pe poteca din pădure la schit, ducând cu Ghinea o geantă grea.

Dacă i-ar fi întâlnit cineva, n-ar fi putut să spună ce este-n geantă, dar Vlaicu știa că Dinu s-a cununat cu Fira la schit, c-a fost în urmă pe la cocoana Marița și are să plece în străinătate. El s-a pus dar călare și s-a dus în goana calului ca să-l vestească pe d-l Philopolu despre aceste.

Domnul Philopolu, nesâmțându-se pe din destul dumirit, se mărginise a stărui ca lucrurile să fie ținute-n loc până ce nu va fi adunat el destule dovezi.

Florea spunea, ce-i drept, că Vlaicu l-a, pus la cale, și cocoana Marița, în urma celor aflate de la Ana și de la părintele Neagu, era convinsă că Vlaicu a fost pus și el la cale și toată lumea vorbea că adevăratii vinovați sunt cei trei cumnați. Tocmai fiind însă în joc aceștia, mai ales Palea, deputatul, era un interes public ca lucrurile să nu fie pripite, și mărturisirea făcută de Florea era luată drept o apucătură spre a duce pe judecător pe o cale greșită. Vorba era dar de a-l face pe Florea

să mărturisească că în adevăr nu Vlaicu, ci Dinu l-a pus la cale, ceea ce el, în ciuda tuturor adimenirilor și a tuturor torturilor, nu voia să facă.

Aflând acum că Dinu s-a cununat și vrea să plece în străinătate, deci să fugă, d-l Philopolu nu a mai stat pe gânduri. I se părea lucru înțeles că Dinu, știind să pună mâna pe zestrea Firei, care nu voia să se mărite după el fiindcă era încurcată cu Vâleanu, a pus la cale omorârea acestuia, iar acum și-a împlinit gândul și vrea să fugă pentru ca să nu fie urmărit.

El a stăruit dar ca Dinu să fie arestat fie la Vârciorova, fie pe drum și a trecut apoi pe la Episcopie și a cerut ca părintele Ilarie să-l cheme cât mai neîntârziat pe părintele Neagu, care făcuse cununia.

Lucrurile n-au putut însă să iasă după cum le plănuise el, căci Dinu n-a plecat, precum avea de gând, spre Vârciorova, ci spre București.

Trebuia, înainte de toate, să aducă geanta la Casa de depuneri.

În timpul când Dinu și Fira-și urmau drumul spre București, telegraful juca pe toată linia, și în curând după sosirea lui la București se știa că el n-a plecat spre Vârciorova, ci trebuie să se afle la București, unde poliția se pusese-n mișcare ca să-l găsească.

Lucrul acesta era însă cu mult mai greu de cum și-l închipuiau agenții de siguranță.

Nu voia Dinu cu nici un preț să rămâie singur cu Fira. Mai ales în urma celor petrecute la cocoana Marița, el se sâmțea muiat și slab, se temea de explicațiuni și ținea să n-o mai jignească pe Fira.

– Eu n-o să pot trage cu tine la hotel, îi zise dar pe drum. Ar fi lucru primejdios să stau la hotel cu geanta aceasta. O să te las dar pe tine la hotel, și eu o să mă duc la un prieten, care stă pe la Obor.

– Cum vrei – răspunse Fira umilită – și-n vreme ce agenții cutrierau hotelurile, ca să găsească doi însurăței, ea plângea singură-n odaia pe care i-o luase Dinu.

Zadarnic nu ostăniseră însă agenții: luni dimineața se știa că dânșii au sosit și stau ascunși undeva-n București, iar pe la zece ceasuri, când Dinu-și ducea geanta la Casa de depuneri, era găsit și birjarul care-i luase de la gară și putea să spună unde a lăsat-o pe ea și unde l-a dus pe dânsul.

La Casa de depuneri Dinu a dat peste o greutate.

– Așa cum se află – i s-a zis – geanta nu poate să fie primită. Trebuie să pui pe ea pecetea d-tale în mai multe locuri.

Ce putea să facă?

Nu i-a rămas decât să ia geanta, să se ducă la un gravor, ca să-i facă cu cea mai mare grabă pecete cu numele lui, și să se-ntoarcă iar la Casa de depuneri pentru ca să poată pleca încă după-amează, acum spre Predeal, unde trenul pleca mai curând.

În vreme ce el stetea la gravor, un agent o păzea la hotel pe Fira, iar altul îi luase urma de la prietenul din mahalaua Oborului, dară iar i-a pierdut-o la Casa de depuneri, unde n-a putut să afle decât că în adevăr a fost, dar peste puțin iar a plecat un om înalt, spătos, cu mustața tunsă și bine îmbrăcat.

Dinu, cu toate aceste, a ajuns să-și depună geanta la timp, a luat-o pe Fira de la hotel în curând după-amează și s-a dus cu ea la un restaurant, unde au prânzit împreună, în vreme ce agentul care-i urmărea mânca și el la masa de alături și trăgea cu urechea.

– Te-a căutat azi pe la nouă cineva, un domn, grăi Fira. Te-a găsit?

– Cine putea să mă caute?! îi răspunse Dinu mirat. Nu știe nimeni că ne aflăm aici.

– Nu știu, zise dânsa. Fiindcă nu mi-ai spus unde te afli, n-am putut nici eu să-i spun decât c-o să vii pe la mine, și mă

mir că n-a mai venit și nu te-a așteptat. Poate acum, când ne-ntorcem iar la hotel, ca să plecăm la gară.

Dinu rămase câtva timp pe gânduri.

Cine putea să fie când un ceas mai nainte de a fi plecat de la Răstoacă nu știa nimeni c-o să vie la București?!

– Nu cumva o fi de la poliție?! întrebă el încet.

– Se poate, răspunse ea. Da, se poate, repetă iar aducându-și aminte de fețele pe care le făcea chelnerul care venise cu domnul acela. Ce-ar putea însă poliția să aibă cu noi?!

Dinu își comandase o ciorbă de perișoare, și lingura îi tremura în mână.

El și poliția?!

Era lume multă, fel de fel de oameni împregiurul lui, și trebuia să se stăpânească.

Cu toate s-ar fi împăcat, dar ea nu trebuia să sâmtă nimic. Cu orice preț trebuie s-o dea la o parte.

Era mulțumit c-a putut să depună geanta, ca poliția să n-o găsească la el. Avea însă la dânsul recipisa.

El își apropie scaunul de Fira, îi aruncă o căutătură aspră, apoi scoase portofelul și i-l dete prin ascuns.

– Păstrează-l bine – îi zise – că sunt într-însul peste două mii de lei și hârtii de mare preț. Ieși, ia o birjă, du-te la gară și așteaptă-mă acolo, că eu trec pe la hotel, îți iau lucrurile și viu după tine. Dacă s-ar întâmpla însă ca să întârzii, pleacă și fără de mine și așteaptă-mă la Predeal.

– Dar de ce?! întrebă ea speriată. El îi luă mâna și o strânse nervos.

–Nu mai întreba nimic – grăi dânsul –, ci fă cum ți-am spus.

Peste puțin, Fira plecă țiindu-se abia pe picioare, iară Dinu-și urmă prânzul liniștit, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

Agentul își lua și el liniștit cafeaua.

Îi era destulă tăinicia cu care-i văzuse vorbind ca să se știe pornit pe cale bună și să plece cu pas sigur peste vreun sfert de ceas, când Dinu și-a scos punga, și-a făcut plata și a plecat la hotel.

IV

„E smintită!" zicea d-l Philopolu când i se vorbea despre mânia cocoanei Mariței și despre zvonul pornit de la dânsa; el nu se avânta însă și toți cei ce-l cunoșteau mai de aproape se mirau de liniștea cu care-și aduna dovezile. Îi era destulă făgăduința judecătorului de instrucțiune, un bun prieten al său, că nu va face nimic fără ca să-l fi vestit și pe el și că va ține lucrurile cât de mult în loc.

Duminecă seara, pe la opt, când a venit Vlaicu să-i vorbească despre cele petrecute la schit și să-i spună că Dinu pleacă în străinătate, Philopolu s-a mărginit a-i face prietenului său înpărtășire despre cele ce-a aflat.

Planul lui era făcut.

Avea martori pe părintele Neagu, pe Chivu și pe prietenii din Bușteni că Vâleanu a avut la Bușteni legături cu Fira. Nu mai încăpea dar îndoială că Vlaicu spune adevărul când mărturisește că au pus la cale magazia de fer anume pentru ca s-o aducă pe Fira la Răstoacă, unde ea a și venit în mai multe rânduri și s-a-ntâlnit adeseori cu Vâleanu. Orișicât de mult ar fi tăgăduit dar Florea, legăturile dintre Fira și Vâleanu erau neîndoioase și starița nu putea să fie decât o mijlocitoare. De ce altfel atâta grabă cu încheierea căsătoriei? De ce cununia tocmai la schit? De ce fuga peste hotare? Călugărița era amestecată în toate și putea să spună multe. Tocmai de aceea ținea Philopolu ca să-l ieie de scurt pe părintele Neagu mai nainte de a fi vorbit cu dânsa, și luni, pe la zece înainte de amiezăzi, când a primit înștiințarea că s-a găsit la București urma lui Dinu, el și părintele Ilarie-l ispiteau pe popa.

Părintele Neagu se sâmțea cu atât mai strâmtorat cu cât avuse[se] și el încurcături cu Florea și cu Ana. Tot își repetase dar mereu vorbele: „Dacă vrei să nu te-ncurci, spune adevărul, numai adevărul și tot adevărul".

El li-a spus dar că de la starița a aflat ceea ce știa despre legăturile de la Bușteni ale lui Vâleanu și că maica starița o știe aceasta de la cocoana Marița.

– Prețioasă mărturisire! exclamă d-l Philopolu. Va să zică și bătrâna știa. Și de unde cunoaște starița pe fata ferarului?

– N-o cunoștea – răspunse popa –, dar a trimis-o la ea Vlaicu și a mers împreună cu Caliopi, fata acestuia, care o cunoștea.

– Care va să zică mișel e și Vlaicu, grăi Philopolu. Era amestecat și el. Ce s-a petrecut la Paști, când te-ai împăcat cu cocoana?

– Nu știu, răspunse popa. Știu numai că a venit cocoana pe la mine și ne-am împăcat. Cred însă că părintele Visarion, maica starița, ferarul și logodnica lui au îndemnat-o.

Și mărturisirea aceasta o găsea d-l Philopolu foarte prețioasă.

– Ce s-a-ntâmplat mai târziu – întrebă el – că iar s-a supărat cocoana și iar v-ați împăcat?

– Nu s-a mai întâmplat nimic; nu s-a mai supărat cucoana; nu ne-am mai împăcat, grăi popa.

– Adă-ți bine aminte, părinte, stărui d-l Philopolu. Cumnatul meu mi-a scris că iar e supărată.

Părintele Neagu răsuflă o dată.

– Dacă ți-a scris așa ceva – grăi dânsul dezghețat – să mă ierți, cocoane, dar a spus minciuni, pe care i le-a șoptit la ureche Vlaicu.

D-l Philopolu rămase puțin pe gânduri.

Dacă popa spune adevărul, era mișel și cumnatul său, advocatul și deputatul.

– Îți dai seamă cât de grea e vorba pe care ai zis-o? întâmpină el.

Părintele Neagu iar răsuflă.

– Tocmai de aceea am zis-o – răspunse el – și-ți spui aici în fața părintelui Ilarie că toate de la Vlaicu și numai de la el vin.

El începu apoi să spună, iar să spună și mereu să spună tot ceea ce știa ori aflase fie de la Ana, fie de la alții, în vreme ce părintele Ilarie stătea parc-ar fi și surd, și mut, iar d-l Philopolu asculta și schimba fețe. Nu-i părea rău că le află, ar fi dat însă mult dacă n-ar fi fost și călugărul de față.

– Aceste sunt, părinte, – grăi dânsul în cele din urmă – minciuni adunate de pe uliță, pe care n-o să ți le creadă nimeni, și faci foarte bine dacă nu le mai vorbești și altora despre ele.

Era foarte supărat d-l Philopolu, dar nu mai ținea să o ieie și pe maica stariță de scurt, și după unsprezece, când a plecat de la Episcopie, a dat prietenului său depeșa:

„ Nu vă pripiți, că ne compromitem cu fierarul. Mergi înainte pe calea apucată".

Putea dar Dinu să plece pe la trei, că nu-l mai urmărea nimeni, dar el n-o știa aceasta, se temea dar ca nu cumva să fie arestat fie la gară, fie pe drum, fie la Predeal, și a lăsat-o pe Fira să plece singură, părăsită, rămasă fără de razăm, în lume.

Stătea tâmpită și cu ochii închiși în colțul cupelei și se chinuia însăși pe sine ca să nu-și deie de gol starea sufletească. Cu cât mai mult se apropia de Sinaia și de Poiană-Țapului și de Bușteni, cu atât mai des îi răsunau în ureche vorbele „curată ca picătura de rouă", și cu atât mai greu îi era să-și stăpânească pornirea de a se arunca între șine, sub roatele trenului, și gemea, biata femeie greu canonită, pe înfundate.

Ce noapte a fost noaptea ei! Pentru ce zi și-a deschis ochii marți dimineața? Cum îl așteaptă întrebându-se dacă mai vine ori a lăpădat-o?

Vai de sufletul celui ce poartă sarcina unui greu păcat!

Ușoare nu i-au fost însă nici lui ceasurile petrecute departe de dânsa.

Mereu o vedea în fața sa pe cocoana Marița și ca bătăi de tun îi răsunau în urechi vorbele „încrederea usuratică a nevinovăției" și „tăcerea e vârtutea femeiască".

Nu era vinovată ea, nu era... el însă iară și iarăși zicea: „Asta nu se iartă niciodată".

Când a văzut-o, în sfârșit, la Predeal, albă la față și tinându-și abia trupul istovit, floare ofilită în timp de o zi, el a fost cuprins de adâncă înduioșare și iar a mângâiat-o cu drag, cum mângâi pe copilul pe care l-ai certat stăpânindu-ți durerea. Pe copil însă, numai pe copil îl mângâia, și când își aducea aminte că e și femeie, iar își zicea: „Asta nu se iartă" și iar i se înăsprea firea.

Mai era mult timp până la plecarea trenului spre Brașov.

El se retrase cu dânsa într-un colț.

– Ai dorit – îi zise – să mergi undeva unde nu te știe nimeni, și înțeleaptă îți este dorința. Te duci acum ca femeie cu rost, iar nu ca fată rătăcită și horopsită.

Ea-i apucă mâna cu amândouă mânile și începu să plângă.

– Stăpânește-te, Firo, că lumea te vede – urmă el – și acum, și de aici înainte să te stăpânești, și părăsită să nu te sâmți, căci eu nu te-am iubit niciodată cum te iubesc acum, când ai nevoie de multă iubire, de multă mângâiere și de mult sprijin. Razămă-te, dragă, pe mine ca pe cel mai bun părinte, ca pe cel mai adevărat frate...

– Ah! – suspină ea – nu mă chinui! Ceartă-mă, bate-mă, calcă-mă-n picioare, dar glasul acesta nu pot să-l aud și-mi perd mințile când te uiți cu atâta bunăvoință la mine, adăugă și se depărtă cu pași grăbiți.

El plecă în urma ei.

– Stăpânește-te, îi zise iar. Trebuie să ne înțelegem aici și acum, ca să știu ce faci și unde vrei să te las.

– Cum vrei d-ta așa fac, răspunse ea.

– Eu cred – zise el – că faci bine dacă rămâi la Brașov vreo două săptămâni, apoi te-ntorci acasă și vii iar când va fi nevoie. Stai în vreo familie potrivită, în care te sâmți bine.

– Și d-ta?! întrebă ea speriată.

– Eu poate că voi fi nevoit să rămân aici, răspunse el. Ea rămase pe-o clipă cu ochii în pământ, apoi iar îl apucă cu amândouă mânile de braț.

– Nu mă mai lăsa singură, că mă prăpădesc, stărui cu toată căldura. El nu mai putea să-și ascundă temerile.

– Liniștește-te, draga mea, îi zise. Se poate că nu mă vor lăsa să trec granița.

– De ce?

– Sunt bănuit de a fi pus la cale uciderea lui.

Fira începu să tremure și se uită cuprinsă de groază la el.

– Și asta?! șopti. O, de ce nu vine moartea când o dorești?!

V

Saloanele d-nei Chiriadi erau loc de-ntâlnire pentru fel de fel de oameni, lume multă și vioaie, care-și petrece viața-n goană mare, culcându-se târziu după miezul nopții și sculându-se pe la amiezăzi.

Veneau unii pentru ca să-și petreacă fie făcând curte, fie jucând cărți, alții ca să mai afle câte ceva despre cele ce se petrec „în dosul culiselor", iar alții ca să urzească vreo intrigă, să pornească vreun zvon, să „lanseze" ceva ori să încheie vreo legătură, fiecare cu ale sale: aici se știau și se puneau toate la cale.

Doamna Chiriadi umbla de ici până colo, stetea ici cu unul, colo cu altul, avea-n față pentru fiecare câte o vorbă bună, iar în dos câte o observațiune răutăcioasă, știa tot ceea ce știau toți și-și dedea silința să le facă tuturora plăcute cele câteva ceasuri petrecute-n casa ei: asta era plăcerea ei când petrecea sezonul de iarnă la București.

Acum ținea să-l petreacă fiindcă avea și dânsa ceva de pus la cale.

Țiind totdeauna să fie corectă, să păstreze formele și să salveze aparențele, ea se ferea de tot ceea ce ar fi putut să semene a scandal. Fiindcă gurile rele, care sunt multe și neastâmpărate, spuneau pe ici, pe colo, câte ceva nepotrivit asupra particularei stăruințe cu care ea recomanda pe d-l Anastasie Costache prietenilor săi ca tânăr distins și capabil, dânsa a pornit o adevărată vânătoare de fete, ca să-i găsească lui Tănase o partidă potrivită cu poziționea lui în societate.

„Uite, așa o gâsculiță crescută la călugărițe – își zicea dânsa – care are ceva zestre și aduce și oarecare legături."

Ei nu îi era greu s-o găsească.

D-l căpitan Țintes, mare frumusețe de om, și instruit, și deștept, și bogat, cea mai distinsă figură în salonul d-nei Chiriadi, avea o fată pe care o iubea foarte mult, dar de care voia să scape, căci era om tânăr încă și i se cuvenea să trăiască în libertate. Cocoana Zoe, mama fetei, era încă mai tânără, trecută abia de treizeci și cinci de ani, și ținea și ea să trăiască în libertate, căci era și ea frumoasă, deșteaptă și bogată. Se luaseră Țintes și Zoe din mare dragoste, dar cum adeseori se-ntâmplă, dragostea a slăbit, au început să umble fiecare de capul său, iar de câțiva ani nu-i mai ținea la un loc decât Natalia, fata lor, pe care cocoana Zoe o iubea chiar mai mult decât pe soțul ei legitim. Acum, de câteva săptămâni, de când, în urma stăruințelor d-nei Chiriadi, o aduseseră pe Natalia acasă, ei făceau chiar „menagiu bun", deși erau zoriți a sfârși cât mai curând cu el.

Mai era însă o greutate la mijloc, d-l Căzănescu, fratele cocoanei Zoe.

D-l Căzănescu acesta era un fel de curiozitate.

Deși om cu avere frumoasă, se întorsese de la Paris cu diplomă de inginer și, deși avea diplomă de inginer, n-a stat decât un an și jumătate la Căile Ferate, unde i se deschidea carieră frumoasă, ci s-a căsătorit și s-a mutat la moșie, unde trăia cu țăranii parcă n-ar fi făcut niciodată studii la Paris. Mare amator de muzică și de teatru, d-l Căzănescu-și petrecea iarna la București, unde era bine cunoscut și luat adeseori în zeflemea fiindcă umbla de cele mai multe ori cu droaia după el, cinci băieți și trei fete, acum cea mai mică de nouă ani. Era senator, un lucru la care ținea foarte mult, umbla mult în lume și avea o particulară slăbiciune pentru cocoana Lila, care știa să-și bată joc de toți și de toate.

În politică d-l Căzănescu era totdeauna cu guvernul, căci, după părerea lui, guvernul, orișicare ar fi el, reprezenta țara.

În familie nimic nu se făcea fără de voia lui, și mai ales Natalia era mai mult fata lui decât a cocoanei Zoe, pe care el o socotea foarte nenorocită.

– Ei, ce zici, cocoane? îl întrebă d-na Chiriadi, trăgând cu ochiul spre Tănase.

– Ce să zic? răspunse el. Ideea n-ar fi proastă, și băiatul e vioi și pare om cu multe mijloace, din care ar putea să iasă ceva. Nu știi însă niciodată cum are să se-ndrumeze un om în societatea noastră, care caută mereu și stoarce tot ceea ce e rău în fiecare. Mai cuminte decât prietenul meu Velicu nu poate să fie nimeni, și ai văzut ce-a pățit cu Palea?

– De el să nu te doară capul, întâmpină cocoana Lila. Îl scapă guvernul, ca să-l aibă aderent devotat. Acela nu mai face opoziție!

D-l Căzănescu scutură supărat din cap.

– Nu pentru că nu mai face opoziție, nici pentru ca să-l aibă devotat – grăi dânsul – ci pentru că interese superioare ale țării cer ca să nu rămâie o asemenea pată asupra unui membru al Parlamentului. Cum ne-ar judeca lumea dacă s-ar dovedi că un deputat și om cu trecere a pus la cale uciderea cumnatului său?! Ce țară mai suntem noi?!

– Fără-ndoială... fără-ndoială, stărui cocoana Lila cu obicinuita-i răutate. Asemenea pete se șterg ori cel puțin se acoper, tot aceasta o zisei și eu.

– Eu m-am interesat foarte mult de afacerea aceasta – urmă d-l Căzănescu – și deși nu sunt advocat, găsesc ușoară poziția apărării. Greu e pentru Velicu, care și-a perdut feciorul și are cuvinte de a-și bănui ginerele, dar Palea iese ușor. Să vezi d-ta, urmă el cu oarecare vioiciune. Pândarul împușcase câteva zile mai nainte un câne al lui Văleanu, iar acesta-l pălmuise în fața soției lui, care intervenise și ea. Presupunerea firească e dar că pândarul, instigat de soția sa, o femeie pătimașă, a săvârșit un act de răzbunare și zice c-a fost pus la cale de Vlaicu pentru ca să-și ușureze poziția, iară Vlaicu tot spre a-și ușura poziția se descarcă asupra lui Palea, pe care-l știe om cu proptele. Nu e vorba nici să se șteargă, nici să se acopere, ci să se arate că nu e în adevăr pată.

Cocoana Lila era prea deșteaptă pentru ca să nu-și deie seamă despre puterea convingătoare a acestui raționament.

– Cum rămâne însă cu matrapazlâcurile pe care Palea și Vlaicu le-au făcut împreună? întâmpină ea.

– Asemenea lucruri se fac ori nu se fac – răspunse d-l Căzănescu – nu se știu când se fac și se spun și fără ca să fi fost făcute, și sunt mijloace spre a face ca popa și ceilalți să-și mai schimbe mărturisirile puși în fața primarului și a învățătorului, care spun că nu știu nimic!

– Iată o foarte potrivită ocaziune pentru tânărul nostru ca să se pună în evidență, grăi cocoana Lila.

– S-o facă, stărui d-l Căzănescu. Să se înscrie între apărători și să ne-nțelegem noi amândoi cum are să susție felul meu de a vedea lucrurile.

Așa a intrat Tănase-n rândul apărătorilor lui Palea, susținând îndeosebi nevinovăția lui Vlaicu, omul năpăstuit, care într-un îndelungat șir de ani a dat cele mai neîndoioase dovezi de credință către cocoana Marița, acum indusă-n eroare de popa și de uneltele lui.

Mulțumită stăruințelor d-lui senator Căzănescu iar a fost chemat apoi părintele Neagu la părintele Ilarie, care și-a frecat mânile și l-a sfătuit cu toată dragostea ca, în interesul bunei păci și-al sfintei biserici, să se astâmpere și să nu se ieie-n coarne cu cei puternici, căci cei morți tot nu au să mai învie și de dușmănia celor vii avem să ne ferim.

Nici nu avea părintele Neagu să scadă nimic din cele mărturisite de dânsul: era destul să adauge pe ici, pe colo câte un „precum am auzit" ori „pe cât știu din zvon".

Avea Tănase succese din ce în ce mai învederate și erau din zi în zi mai multe ușile care i se deschideau.

Ca să se ție însă la nivel, avea nevoie de bani și-i dedea mereu zor d-lui Spirea, iubitul său coleg, să scoată la capăt afacerea cu Dinu și să stoarcă cât se poate de mult.

VI

„Cum vrei d-ta, așa fac!" zisese Fira, și aceasta era de aici înainte legea vieții ei.

Nu știa însă el totdeauna ce are să voiască în lumea în care trăia, orișicum ai fi dat, nu puteai să știi unde are să crape. „La una mă aștept, și cu altă mă pomenesc – zicea el – și-n zori de zi nu poți să prevezi ce ai să vrei pe înserate".

La Brașov au trecut fără de greutate și chiar în ziua sosirii lor au găsit, cum zisese el, o famile potrivită, în care ea se sâmțea bine, iară el a rămas la un hotel și venea-n fiecare zi s-o ieie la masă și la plimbare.

Mai bine decât așa nu putea să fie, și după o zi, două s-au deprins amândoi cu gândul că numai așa e bine: niciodată ei amândoi singuri, totdeauna nevoiți a se stăpâni în fața celor ce îi văd și-ar putea să audă ori să-nțeleagă din purtările lor ceea ce-și zic unul altuia.

Nici nu mai aveau în adevăr ce să-și zică: ceea ce se putea spune își spuseseră în timpul celor câteva zile de zbuciumare sufletească, și acum, cuprinși de liniștea oboselii, se fereau amândoi de a rămânea singuri, ea i se supunea orbește, iară el ținea s-o cruțe și era de o bunăvoință fără de margini.

Toată viața nu puteau însă s-o ducă așa, și-n ziua când au plecat acasă, iar au început să se neliniștească.

Nu era cu putință să trăiască amândoi sub același acoperiș fără ca să rămâie câteodată și numai ei singuri și fără ca să-și spună în vreo clipă de slăbiciune ceea ce mai aveau pe inimă. Mai era apoi și Marghioala, de care amândoi se temeau pentru că ea putea să le facă mustrări grele.

Fira, tot femeie, își reamintea mereu vorbele „curată ca picătura de rouă" și se sâmțea când umilită și rușinată, când pornită spre mânie, totdeauna jignită în amorul ei propriu, și era destul o vorbă scăpată din întâmplare ori o privire furișată pentru ca ea să-și peardă bunul-cumpăt.

El nu putea să-i știe gândurile, dar își aducea aminte și cele petrecute, și vorbele pe care le rostise, le vedea pe amândouă-n fața sa și i se părea lucru peste putință ca ele să mai poată trăi în aceeași casă: prea erau multe lucrurile pe care nu puteau să și le spună fără ca să li se răzvrătească întreaga ființă.

Era, cu toate aceste, peste putință ca Marghioala să plece din casă. Tocmai acum trebuia neapărat să rămâie. De ce adecă să plece?!

Orișicât de neînduplecat ar fi fost el în hotărârea de a cruța pe Fira, încă mai mult ținea ca asupra Marghioalei să nu poată cădea nici cea mai mică umbră de bănuială. „Are să rabde!" își zicea el, parcă dânsa anume spre a răbda a fost născută pe lume.

N-o cunoșteau însă nici Fira, nici Dinu îndeajuns pe Marghioala.

Ea nici alungată cu biciul de foc n-ar fi plecat acum.

„Nu-i a bine!" și-a zis ea atunci când l-a văzut spunând că cununia trebuia să se facă cât mai curând.

Nu știa dânsa ce s-a petrecut între dânșii, dar știa destule, vedea fața lui și fața ei și nu mai avea nevoie să-i mai spună cineva încă ceva pentru ca să sâmtă că se duc ca la-nmormântare când au plecat la schit și să-i plângă Firei de milă.

O, ea-l cunoștea pe Dinu. De câte ori voise, în clipe de slăbiciune, să se apropie de dânsul și el o ținea departe. Dacă lumea întreagă ar fi strigat într-un glas că dânsul e om duios și dulce la fire, ea-l vedea cu barosul în mână și-l știa aspru, neapropiat și fără de milă.

O plângea Marghioala pe Fira, iară Dinu, care nu știa cum se leagă la suferințe femeie cu femeie, a rămas într-un fel de aiurire când le-a văzut pe amândouă față-n față.

Lina, mamă, și Leanca, soră, s-au bucurat, lucru firesc, când au revăzut-o pe Fira, deși ea abia mai putea să-și stăpânească lacrămile.

Marghioala, când i-a văzut trupul șubred, fața ei suptă, obrajii ei veștezi și ochii ei stinși și umezi, a înaintat pas cu pas, șovăind, spre ea și n-a mai putut să-și stăpânească lacrămile. A fost destul ca ochii lor să se-ntâlnească pentru ca ele să se-nțeleagă, și Fira i s-a aruncat plângând în brațe.

Nu putea nimeni să-și deie seamă și nu ar fi fost nici ele însele în stare să spună de ce plâng, dar trebuiau să plângă.

– Știe tot, tot! se tângui Fira peste vreun ceas, când se aflau singure.

– Și e, îl știu, aspru și nemilos, întâmpină Marghioala.

– O, nu! – grăi Fira deznădăjduită – cu bunăvoința lui mă omoară, cu cruțarea disprețuitoare.

Abia acum sâmțea ce ușurare e să ai pe cineva căruia poți să-i spui tot ceea ce-ți zbuciumă sufletul, se căia de a nu-și fi deschis mai nainte inima și se plângea de a nu fi ținut seamă de îndemnurile Marghioalei.

– Nu puteai, o liniști aceasta. Sunt lucruri pe care femeia nu le spune, iară bărbatul trebuie să și le gândească, dacă are inimă, și fără ca să i le fi spus cineva.

Știa și dânsa lucruri pe care nu era-n stare să le spună, o socotea pe Fira mai mult nenorocită decât vinovată și-și dedea silința s-o mângâie și s-o-mbărbăteze.

Atât îi și trebuia Firei.

– Nu mă părăsi – îi zicea – și nu mă lăsa singură mai ales noaptea, când, perindu-mi somnul, mi se înfățișează toate în chip îngrozitor.

Veneau toate atât de firește, încât li se părea tuturora lucru de sine înțeles ca Lina să fie cruțată și, Marghioala să-și facă rost ca să doarmă-n iatacul Firei, care avea din când în când nevoie de ajutor în starea de slăbiciune la care ajunsese.

Iar s-a liniștit dar casa, o liniște, ce-i drept, tristă și tăcută, dar binefăcătoare, și lucrurile s-ar fi îndrumat, poate, spre bine dacă n-ar mai fi fost la mijloc și stăruințele lui Tănase, care nu putea să aștepte.

După ce luase înțelegere cu Tănase, d-l Spirea nu se mai învoia cu nici un preț ca cele opt mii să fie scăzute din camete, ci stăruia ca ele să fie socotite drept parte din venituri.

Dinu însă era neînduplecat: ar fi dat din al său, dar de la ceilalți copii nu lăsa nimic să treacă; deocamdată însă nu zicea nimic.

– Să vedem mai nainte cât fac veniturile, care e partea fiecăruia și dacă i se cuvin din venituri opt mii, mai mult ori mai puțin, grăi dânsul și rămase ca să treacă împreună peste socoteli.

Abia acum s-au ivit greutățile cele mari, și n-a asudat Dinu niciodată cum asuda de aici înainte.

Spirea stăruia, înainte de toate, să i se dea socoteală în toată regula despre ceea ce s-a cheltuit în casă cu întreținerea copiilor – mâncare, îmbrăcăminte și celelalte – ca aceste cheltuieli să fie scăzute ca cele opt mii de lei pe care le-a luat Tănase.

O socoteală de felul acesta era însă peste putință, căci în casă se făcuseră cheltuieli și pentru întreținerea ucenicilor și-a atelierului, ba timp îndelungat și pentru hrana, adăpostirea și spălătura calfelor.

Nu voia apoi d-l Spirea să știe nimic despre cametele sumelor, pe care Dinu le anticipase din al său fie ca să-i trimită lui Tănase, fie ca să acopere cheltuieli grabnice.

– Cum? zicea dânsul. D-ta aveai bani de încasat și amânai încasările pentru ca să poți fructifica în întreprindere economiile d-tale?!

Dinu-și ștergea sudorile reci. Nu îi era atât de perderea cametelor, cât de bănuiala c-a abuzat de poziționea lui.

Aceste erau însă nimicuri: lovitura cea grea a urmat când a venit rândul la „cheltuielile de mijlocire", care erau multe și, adeseori, mai ales la poduri, foarte mari.

D-l Spirea nu voia să înțeleagă rostul acestor cheltuieli, iară Dinu nu era în stare să-i spună cui a dat și anume pentru ce.

– Așa poți d-ta să treci în socoteli cât îți place, îi zicea d-l Spirea; asemenea socoteli te privesc numai pe d-ta și au să fie scăzute din a patra parte, care ți se cuvine din venituri.

Dinu o vedea pe Marghioala stând cu fața mâhnită înaintea lui și zicându-i: „De ce faci asemenea lucruri?!"

– Nu-ți rămâne – îi zicea dânsa acum – decât să dai de la d-ta și să cauți împăcarea prin bună învoială!

– Nu se poate! strigă însă Fira.

I se turburau toate simțurile când se gândea c-ar fi cu putință să i se dea o atât de grea lovitură omului care-a muncit atât de mult, nu s-a gândit decât la binele casei în care trăia și s-a dat pe sine însuși jertvă ca să scape cinstea ei.

– Nu! strigă dânsa, căzându-i în genunchi. Asta să n-o faci, căci asta ar fi moartea mea. De numele tău nimeni să nu se atingă, curăția gândurilor tale nimeni să nu o pună la îndoială!

Acum întâia oară a auzit el de pe buzele ei vorba „tu": cum ar mai fi putut el să nu facă ceea ce zicea dânsa!?

Chiar și Marghioala și-a schimbat gândul.

– Da – a zis – tot e mai puțin să te judeci și să ți se facă nedreptate decât să te declari însuți vinovat: pe dânsa s-o asculți, că-i ești mai mult decât mie.

L-a lăsat dar Dinu pe d-l Spirea să facă ce vrea, dar cu aceasta n-a putut să-i dea Firei liniștea. Umbla nemângâiată de ici până colo și-ar fi voit s-alerge de-a lungul uliților și să iasă-n mijlocul pieței, ca să strige-n gura mare că sunt mișei fără de seamăn cei ce-ndrăznesc să-l atingă pe Dinu.

Nu voia în adevăr nimeni să-l atingă.

– Ori se mlădie, ori îl frâng! a zis Tănase când a aflat că el se-ncăpățânează și, luând apărarea lui Vlaicu, iar a scos la iveală bănuiala că Florea îndemnat de Dinu a săvârșit fapta.

Nu ținea s-o dovedească aceasta, ci să-l moaie pe Dinu purtându-l pe la judecătorie.

A cerut dar să fie chemat deocamdată ca mărturie, care fusese de față când Văleanu îl pălmuise pe Florea, ba sărise chiar să-l apere și rostise vorbele „mai câne decât cânele". Iar dacă tot nu se muia, nu era greu să-l încurce.

Dar era la mijloc și sora lui.

Ei! și ce perdea dânsa?!

Era măritată, nu mai avea nevoie de bună reputațiune, și soțul ei trebuia să știe ce este și ce nu este adevărat, iară lumea vorbește și când are și când n-are de ce să se lege. Trecea și asta cum trec cele multe, și vreo mare rușine nu era pentru dânsa dacă se vorbea timp de câteva săptămâni despre legăturile ei cu un om ca Văleanu, care nu era orișicine.

„Și despre mine zice lumea multe, și eu tot merg înainte!" își zicea el.

Fira era însă bolnavă sufletește și ruinată trupește și a căzut într-un fel de toropeală când a aflat că Dinu e chemat la judecătorie.

Stetea nemișcată și cu ochii închiși și zicea mereu: „Nu mai pot! ... nu mai pot!"

Așa au găsit-o lungile nopți de iarnă.

D-l Spirea, care-i fusese prieten bun lui Costache și ținea la casa lui, își dedea toată silința să-mpace lucrurile.

– Fii și dumneata om de-nțelegere și mai lasă ceva – îi zicea – că cumnatul d-tale e om cu trecere și-ar putea mijloci ca apărarea să renunțe la mărturisirea d-tale și să nu mai ai nevoie de a te duce la judecătorie.

– Dă-i! stăruia și Marghioala.

– Dar e mult – îi răspundea el – și puțin îmi mai rămâne dacă-i dau!

– Puțin, chiar nimic, dar scapi – îi zicea dânsa – și n-ai nevoie să-i mai spui și ei.

Mult a stat Dinu pe gânduri până ce s-a hotărât într-un fel.

După testamentul lui Costache, casele și atelierul, cu toate cele ce se țineau de el, urmau să fie zestrea Firei, care avea să le dea celorlalți copii partea cuvenită în bani și să ție pe mama ei cât va trăi. Precum steteau lucrurile acum, puțin mai avea

să dea Fira ca să rămâie stăpână, și pentru Dinu atelierul era lucrul de căpetenie.

– Dau! grăi dar în cele din urmă, și a dat.

Tot mai era însă un lucru cu care nu se-nvoia: ca Tănase să aibă din venituri parte egală cu ceilalți copii.

– Asta – zise el – nu pot s-o iau pe sufletul meu: s-o hotărască judecătoria!

– Dar o să le faci moștenitorilor cheltuieli, întâmpină d-l Spirea.

– Le dau de la mine! grăi Dinu, călcându-și iar pe inimă.

Nu putea, biet de el, să-și dea seamă ce face și unde-o să iasă lucrurile, și era mulțumit că o să se mai liniștească deocamdată lucrurile.

VII

Luna mai... frumoasă lună: căldură dulce, adiere ușoară, iarbă verde, livezi înflorite, crâng înfrunzit, cântec de privighetoare, suflete-nveselite, toate subt un cer limpede și primăvăratec, la Răstoacă întocmai ca pretutindeni. Ana lui Florea însă nu le vedea, ci alerga cu copiii după dânsa plângându-și bărbatul, care zăcea-n fundul temniței, ocărând pe popa, care-și schimbase gândul după ce părăsise satul, și blestemând pe Vlaicu, care făcea cămătărie la București, în Dealul Spirii.

Iară casele boierești erau tăcute, ca pustii: nu mai răsunau bătăile vatalelor de la războaie; nu mai cântau fetele; nu mai venea droaia de copii la lingura de dulceață; Ghinea stetea posomorât într-un colț; Luța și Anica umblau în vârful degetelor și oprindu-și răsuflarea ; cocoana Marița plângea și se ruga lui Dumnezeu, și iar plângea și iar se ruga lui Dumnezeu ca să-i ierte multele greșeli pe care le-a făcut în viața ei și să nu certe pe cei ce-i amărâseră zilele de bătrânețe.

Tănase luase iar drumul străinătății și se plimba cu tânăra lui soție și cu nașa lui pe coastele de la Geneva, în vreme ce d-l Spirea purta grijă de treburile lui, dând înainte cu procesul, pe care-l pornise împrotiva lui Dinu.

Judecătorii, având în vedere faptele și ținând seamă de lege, hotărâseră că cele opt mii de lei au să fie socotite ca împrumut, pentru care urmează să se plătească dobânzi legiuite, dar ia deopotrivă cu ceilalți copii parte din câștig până-n ziua când a cerut desfacerea. Luând apoi în cercetare socotelile, a constatat grave abateri în ceea ce privește purtarea lor și l-a descărcat, în interesul copiilor, pe Dinu de sarcina de tutor, urmând să plătească el toate socotelile făcute fără de rânduială.

Dinu s-a supus și-a sângerat, dar a ajuns în cele din urmă să nu aibă de unde să plătească, încât d-l Spirea, advocatul lui Tănase, fostul prieten al răposatului Costache și binevoitorul casei, a fost nevoit să ceară sechestru. Ca să scape de rușinea aceasta, Dinu alerga pe la Budini, pe la d-l inginer și mai pe la unul, mai pe la altul dintre aceia pe care îi ajutase și el la nevoie.

Fira nu știa nimic și nici nu trebuia să afle asemenea lucruri.

Cu toată purtarea de grijă a Marghioalei, care nu se mai depărta de lângă dânsa, ea-și petrecea viața într-un fel de lâncezire. Dinu nu numai o iertase de mult, dar îi cerea mereu iertare, învinovățindu-se pe sine de a nu fi avut cuvenita purtare de grijă și osândind pe Văleanu, care n-a avut în el destulă bărbăție. Nu mai putea însă acum ea însăși să se ierte pe sine.

Trăia mai mult într-aiurea, dusă mereu cu toată ființa ei în trecut și văzându-se pe sine însăși puindu-l pe Văleanu la grea ispită, demon stăpânit de alți demoni.

„Da! să taci – își zicea –, dar să te oprești, să nu mai faci, să nu mergi înainte, să cauți ajutor la cei ce te iubesc când vezi că nu te mai poți stăpâni."

Aceasta nu și-o putea ierta!

Ea ședea în jeț rezămată pe spete și cu privirea perdută-n vânt, în vreme ce Marghioala se plimba prin casă purtând în brate copilul, ființă străină în lume, pe care numai bunica lui mai putea să-l iubească, și-l și iubea.

Era de două săptămâni, și Fira abia de o zi, două începuse a se ridica câte puțin din pat, să se plimbe, mai mult iazmă decât om, câțiva pași prin casă, să [se] odihnească și iar să se plimbe, ca să-și pună puținul sânge în mișcare.

În odaia de alături cocoana Lina stetea de vorbă cu d-l Spirea, care o sfătuia să facă cele de cuviință ca să apere avutul copiilor ei și zestrea fiicei sale.

Dânsa ținuse și tot mai ținea la Dinu fiindcă-l știa om harnic, priceput în meseria lui și cu multă credință către casă; acum însă, după ce judecătoria îl găsise chiar și ea vinovat de mari nerânduieli în purtarea socotelilor, stetea cocoana Lina pe gânduri.

– O fi harnic și priceput – îi zise d-l Spirea –, dar nu prea mi se pare cinstit. Dacă n-a știut el să chiverniséască avutul său, cum ar putea chivernisi pe al altora?! Și-a perdut prin lipsa lui de chibzuință nu numai avutul, ci și creditul; nu îi mai trebuiesc, ca să scape de sechestru, decât vreo nouă sute de lei, și el, care de curând se juca cu miile, nu e-n stare să găsească nici aceste câteva sute. Ești mamă, și acum și bunică, și trebuie să ceri asigurarea averii fiicei și nepotului d-tale.

– Am s-o fac, grăi cocoana Lina.

Pentru ca s-o facă însă, trebuia să ieie înțelegere cu Fira și nu putea să-i treacă prin minte gândul că în starea în care se află, Fira nu poate să înțeleagă asemenea lucruri.

Născuse Lina și ea copii și știa că două-trei zile după facere începea să-și caute prin casă de treburi. Ce lucru mare era dacă-i vorbea despre niște afaceri, care nu puteau s-o oboséască?

I-a și vorbit.

Fira stetea-n jeț și asculta parcă n-ar privi-o cătuși de puțin cele ce i se spuneau și iar asculta parcă numai prin vis le afla toate, iară Marghioala stetea cuprinsă de viuă îngrijare la o parte.

– Care va să zică el a perdut tot ceea ce a adunat până acum? întrebă Fira în cele din urmă. Marghioală, o adevărat lucrul acesta?

– N-a perdut – răspunse Marghioala –nimic, ci a trecut de la el la voi. Parcă nu e totuna?! Iei dintr-un buzunar și bagi în celălalt. A făcut-o din bunul lui îndemn, ca să fie pace.

– Nu e tocmai așa, întâmpină Lina. Judecătoria l-a găsit și ea cu socotelile rău încurcate.

Fira se ridică în picioare.

– Pe el? grăi. Pe Dinu l-a găsit cu socotelile încurcate?... om necinstit? Așa zice judecătoria, și noi nu sărim toate?!

– Fii cuminte, fată, o liniști mama ei. Ce să mai faci aici? Vorba e să[-l] scăpăm de sechestru, căci mai are de plată vreo nouă sute de lei și nu e-n stare să-i găsească.

Fira se cutremură și rămase ca perdută.

– Nu e-n stare să-i găsească după ce a trecut la noi tot ceea ce avea?! grăi dânsa, puindu-și amândouă mânile-n cap.

– E-n stare, îi zise Marghioala cu hotărâre. Are să-i deie chiar azi. Am adunat și eu ceva de când muncesc.

Fira se uită la ea deschizându-și ochii mari și iar îi răsunau în urechi vorbele „curată ca picătura de roauă".

– Și asta?! grăi dânsa, apoi scoase un țipăt și căzu fără de simțire în brațele mamii ei, care-o născuse, o hrănise la sân și o crescuse cu atâta dragoste.

Au sărit Lina și Marghioala și-au așezat-o-n pat, i-au făcut tot ceea ce au putut, au chemat și moașă, și medic, a venit și Dinu și i-a acoperit de sărutări fața și mânile din ce în ce mai răci. Ar fi fost gata să-i deie viață din viața lui, dar n-a mai fost nimeni în stare să-i oprească sângele și pe-nserate ea era trecută

din lumea aceasta, în care după câteva clipe de mulțumiri tăinuite urmează atâte suferințe.

Au trecut și zilele de jale mare, și cocoana Lina, țiind să asigureze pentru nepotul ei partea răposatei sale fiice, a cerut ca ea însăși să poarte grije de copil și de averea rămasă de la mama lui.

Dinu stetea dus în gânduri.

Își aducea aminte de vorbele pe care i le spusese Andrei când ședeau amândoi la „Pisica cu clopoțel" și când și când mai târziu, o vedea pe Marghioala supărată mai pentru că el o ia prea ușor cu purtarea socotelilor, mai pentru că prea o lăsa pe Fira de capul ei.

Să mai rămână el slugă și la casa unui copil care nu era al lui?!

– Ia – îi zise Linei – și copil, și casă, și atelier.

Mai era însă și geanta pe care o lăsase la Casa de depuneri pe numele său și sub pecetea sa: el se duse la tribunal ca să predeie judecătorului adeverința luată de la Casa de depuneri, făcând declarațiune că-n geantă se află averea pe care i-o dă copilului.

„S-o pornesc acum de la-nceput", își zise apoi și-și luară el și Marghioala ziua-bună de la casa în care atât de mult au muncit și-au suferit, el tot voinic și vânjos, cu barosul pe umăr, iară Marghioala, acum slăbită, cu legăturica-n mână.

CEL DIN URMĂ ARMAȘ

ROMAN

PARTEA ÎNTÂI

PORTRETUL ALINEI

I

„München, 4 noiemvrie 1874

Verișoară dragă,

Am ajuns, în sfârșit, și eu să mă pot întoarce în țară. Sunt o viață-ntreagă cei noauă ani pe care i-am petrecut în străinătate, și o bucurie nespusă mă cuprinde când mă gândesc că în curând o să văd iar Valea-Boului, cu lunca cea înfloritoare, largă și luminoasă, cu râulețul ce șerpuiește de-a lungul ei printre țarini și livezi, cu pădurile umbroase de pe coastele de la dreapta și de la stânga ei, cu sătenii voioși și harnici și cu vechea curte părintească, lumea plină de soare în care mi-am trăit anii copilăriei și-ai tinerețelor și-n care am avut noi amândoauă atâte zile plăcute.

Visul meu a fost, precum știi, și e și acum, ca Iorgu să chiverniséască Valea-Boului, moșia de zestre, pe care am scăpat-o cu atâta greutate și pe care arendașii o secătuiesc. El a și terminat Academia agricolă de aici cu foarte frumos succes. A ținut însă să mai facă și studii de Drept, lucru cuminte, căci e bine ca agronomul să fie dumirit asupra legilor, și împregiurările pot să vie așa ca el să ia parte și la viața politică. Zilele aceste și-a luat doctoratul în Drept și nu ne mai reține nimic aici. Arde și el de dorința de a se stabili la Valea-Boului, pe care numai în treacăt a văzut-o de câteva ori. Îl văd mereu studiind planul moșiei și făcându-și planuri de exploatare

rațională. Deoarece însă contractul arendașului expiră abia de Sf. Dumitru anul viitor, am luat hotărârea de a petrece câteva luni la Paris, ca să cunoască și felul de exploatare agricolă al francezilor.

Te vei fi mirând, poate, că-l duc la Paris, unde nenorocitul lui tată a luat apucăturile pe urma cărora a risipit în destrăbălări marea avere moștenită de la părinții lui. Ai însă-n vedere că el a avut parte de cu totul altă educațiune și că-l însoțesc și eu. Nu că-mi e fiu, dar ai să fii încântată de dânsul. Seamănă, ce-i drept, și la statură, și la față cu tatăl său, deși e mai bălan și are ochii albaștri – ca ai mei – chiar mai frumos de cum îl știi din timpul copilăriei. Se deosebește însă de tatăl său în cele sufletești. E om de o fire potolită și duioasă, totdeauna cumpenit, parcă prea bătrân pentru vârsta lui, și nimic nu-i este mai presus de gândul de a duce cu mare cinste mai departe neamul Armașilor, din care au ieșit atâți fruntași ai țării. Un om ca dânsul nu caută-n Paris decât ceea ce e bun și frumos.

Gândul meu e ca de Paștile viitoare să fim la București și să rămânem acolo până când nu ne vom fi putut muta la moșie.

Te rog acum, dragă verișoară, să umbli, când n-ai altă treabă, pe ici, pe colo, ca să cauți de Sf. Gheorghe o locuință pentru noi, cel puțin trei și cel mult cinci încăperi mai largi și luminoase, nu însă singuri în curte. Vorba e adecă să luăm locuința pentru mai mulți ani, ca să mânem în ea când venim de la moșie cu treburi la București. Rău n-ar fi dacă am găsi în aceeași curte și grajdi pentru patru cai. Grabă mare nu e deocamdată, și cartierul mi-e indiferent.

Dac-ar fi să găsești vreo locuință deșartă, o închiriem chiar de pe acum.

Îți voi mai scrie de la Paris, ca să-ți dau adresa mea.

Deocamdată multe și călduroase îmbrățișări pentru tine și pentru ai tăi.

Elena Văleanu"

II

„București, 4 ianuarie 1875

Scumpa mea Lenuță,

Cele doauă scrisori ale tale și mai ales cea de la München au trecut din mână în mână și au stârnit o adevărată revoluțiune în familia noastră. Mare bucurie că ni-l aduci, în sfârșit, pe Iorgu, cu care toți se fălesc, dar părerile sunt foarte împărțite în ceea ce privește planurile voastre pentru viitor. Sunt lucruri la care eu, femeie, nu mă prea pricep; mă tem însă și eu că n-o să puteți suporta viața de la țară! E frumos și bine la Valea-Boului, așa, câteva săptămâni, mai ales toamna, în timpul culesului și când se adună prunele și poamele de tot felul. Să stai însă mereu acolo, asta nu face pentru oameni ca noi!

Dar, mai-nainte de toate, afacerile.

Locuință v-am găsit, nu tocmai cum mi-ai scris, dar, după părerea noastră, foarte potrivită pentru voi; un antreu larg și luminos, în care dau patru uși: la dreapta un salon și un biurou pentru Iorgu, amândouă aceste cu ferestrele spre stradă, iar la stânga o odaie foarte potrivită pentru sufragerie și un iatac pentru Iorgu, aceste cu ferestrele spre curte. Pentru tine se află un iatac frumușel pe coridorul unde mai sunt, lângă bucătărie, încă două odăițe pentru servitori. Casele sunt în stare bună. Până-n decemvrie a stat în ele un englez de la fabrica de tutunuri, care a plecat în America. Pivniță și pod sunt. Proprietara, văduva unui profesor de curând răposat, stă în aceleași case, are însă intrarea despre altă stradă. Chiria, trei mii de lei – un bagatel pentru voi.

Te rog cu tot dinadinsul să le închiriați, căci sunt potrivite chiar și pentru cazul că nu vă stabiliți deocamdată la moșie.

Jean râde când vine vorba de Valea-Boului. Cine are moșie de opt mii de pogoane ca Valea-Boului, zice el, peste două mii

de pogoane stejăriș copt și sănătos, întinse livezi de pruni, fânațe printre luminișuri, vie mare și mii de pogoane arate-n pământ mănos – nu mai are nevoie să gospodărească el însuși. De când cu căile ferate și cu șoselele pietruite, arenzile au crescut, încât arenda e azi mai mare de cum era vreo douăzeci de ani în urmă prețul moșiei. Un om cu două diplome și cu legături întinse în cele mai bune cercuri, cum este Iorgu, comite o adevărată crimă dacă se surghiunește la țară.

Regret, scumpa mea, că nu mă pricep, dar te încredințez că în timp de nouă ani, de când ai plecat tu, toate s-au schimbat: altă lume, alte stări; alte obiceiuri, cu totul alt fel de a vedea lucrurile. Vei rămânea uimită după ce te vei fi întors și te vei fi uitat împregiurul tău. Mult m-aș mira dacă tot ai mai stărui ca Iorgu să rămâie la țară.

Multe sunt, scumpa mea, farmecele vieții de la țară, și eu te-nțeleg, dar între numeroșii noștri cunoscuți numai pe ici, pe colo, a mai rămas câte un excentric care are gust pentru ele. Și acesta se tânguiește mereu mai că ploile sunt prea multe, mai că seceta e prea îndelungată, mai că vânturile sunt prea aspre, mai că gerul e cumplit ori că bruma e prea târzie, mai că s-au sporit prea tare șoarecii, gândacii ori viermii de tot felul. Nu e de mirat dacă cei mai mulți lasă pe capul arendașilor grijile aceste.

De altminteri – iar mă amestec în lucruri la care nu mă pricep – o să le descurce bărbații ei între ei.

Răspunde-mi, te rog, cât mai curând, ca să știm ce avem să facem în ceea ce privește locuința. Păcat ar fi să pierdem ocaziunea.

Te sărut și-mbrățișez pe Iorgu al nostru.

Ana"

III

„Iubita mea mătușă,

Nu te vei supăra, sunt încredințat, că mama mi-a dat mie plăcuta însărcinare de a răspunde la sugestiva scrisoare ce i-ai adresat la 4 ale lunii curgătoare.

Vă suntem foarte recunoscători pentru că vi-ați dat osteneala de a ne găsi locuință și vă rugăm s-o închiriați fără de-ntârziere pentru noi. Așa cum ni-ați ales-o, ne vom simți foarte bine în ea.

Îmi iau acum voie să vă dau câteva deslușiri în ceea ce privește hotărârea mea de a mă stabili la Valea-Boului.

Vă rog, mai nainte de toate, să fiți pe deplin încredințată că nu în urma stăruințelor mamii am luat hotărârea aceasta. Am luat-o din simțământ de pietate către părinții, bunii și străbunii mei, care toți și-au petrecut viața trăgând brazde în ogorul strămoșesc. Încă-n timpul copilăriei mă ademenea gândul acesta, și azi el e cu atât mai vârtos idealul vieții mele, și m-aș simți nemângâiat dacă multiubita mea mamă n-ar împărtăși vederile mele.

Vorbiți în scrisoarea d-voastre despre schimbările prin care a trecut țara în timpul celor din urmă vreo zece ani. Tocmai în noaua stare de lucruri viața de la țară va lua un avânt nemaipomenit în țara noastră, ale cărei izvoare de bogăție sunt nesăcate.

Greutățile cu care se luptă agricultorul pentru bărbat nu pot să fie decât un puternic îndemn la lucrare stăruitoare.

Se zice că omul e reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ. Eu o-nțeleg așa, că omul e menit a desăvârși prin purtarea lui de grijă ceea ce natura pervertită pocește. Nu e bucurie mai omenească decât aceea pe care o simți urmărind creșterea unei ființe puse sub purtarea ta de grijă, fie om, fie animal, fie pom, fie copac, fie orice plantă. Iai parte la necurmata creațiune, care premenește mereu cele de pe fața pământului. Aceasta e ceea ce mă încântă pe mine, și visul meu e să fac din Valea-Boului

o grădină de frumusețe, în fața căreia urmașii să se oprească cuprinși de mulțumire și să zică: Pe aici a trecut Iorgu Armaș, fiul lui Radu, nepotul lui Stroe, strănepotul lui Vintilă, odraslă din vechea viță a Armașilor.

Știu că voi avea dezamăgiri, dar prin dezamăgiri are să treacă omul orișicare i-ar fi cărările vieții.

Pe mine nici dobânda nu mă adimenește, nici paguba nu mă înspăimântă: caut numai mulțumirea de a face tot ceea ce, după convingerea mea, trebuie să fac.

Nu mă îndoiesc că nenea Jean vede lucrurile potrivit cu stările de azi ale țării și numai binele meu îl voiește, dară eu, așa cum sunt, nu-mi pot închipui teren de activitate pentru mine mai potrivit decât plugăria. Trăind în oraș, m-aș perde eu însumi pe mine.

Vom mai discuta, de altminteri, cu nenea Jean după ce ne vom fi întors și sunt încredințat că-mi va da dreptate. Țiu în tot cazul să nu nesocotesc sfaturile ce-mi va fi dând.

Noi avem să plecăm de aici pe la începutul lunei aprilie și până la toamnă îmi rămâne destul timp de răzgândire.

Mama și eu ne bucurăm de pe acum gândindu-ne că în curând o să ne revedem și vă rugăm să primiți cele mai călduroase îmbrățișări din partea noastră.

Al d-voastre devotat nepot.

Iorgu Armaș

P.S.

Plecăm zilele acestea în Champagne, unde am să fac un *tour* mai înainte de a fi părăsit Franța."

IV

„București, a treia zi după Paști

Soră, surioară,

Vin târziu, chiar prea târziu, dar beau cafele ca un turc și fumez tutun de contrabandă, puindu-mă la masă ca să-ți

ticluiesc o scrisoare lungă, din care te vei dumeri de ce adecă nu m-am ținut de vorbă și abia acum le trimit micuților tăi ceea ce le făgăduisem de sfintele sărbători.

O să afli, multe lucruri dureroase, dar încă mai multe bune și frumoase.

Știi că dau lecțiuni de desemn într-un pensionat de domnișoare. Mai dau câtorva domnișoare mai mari lecțiuni de pictură, adecă lucrăm în tovărășie, eu trei părți și ele una, și prezentăm părinților operele drept numai corectate de mine, ca să se bucure și ei. Cei mai de căpetenie dintre clienții mei sunt însă *Scrânciobul,* pentru care fac caricaturi, și polcovnicul Papazoglu, care publică tablouri istorice desemnate de mine.

Apropiindu-se Floriile, mă așteptam să-mi curgă banii din toate părțile, încât să nu-i mai pot prididi. Am și primit câte 40 lei de la doauă dintre domnișoarele măiestre-n ale picturii. Atât însă și numai atât. Văzând că timpul trece fără ca bunul exemplu să aibă imitatori, mi-am luat paltonul în spinare și inima-n dinți și-am început să cer – nu să cerșesc, draga mea, ci să-mi caut cele ce mi se cuveneau. Doauă dintre domnișoare plecaseră la țară cu familiile lor, ca să petreacă Sfintele Paști la aer și pe iarbă verde. Altă domnișoară nu se afla, din întâmplare, acasă când m-am dus s-o văd. M-am dus de a doaua, ba chiar și de a treia oară: aceeași întâmplare fatală. M-am dus la directoarea pensionatului, de la care aveam să cer chiar o anticipațiune. Cerul mi s-a-ntunecat însă mai-nainte de a-mi fi dat pe față gândul. Simțind, se vede, că am să mă reped la punga ei, a început să mi se plângă că cele mai multe dintre fete au plecat în familiile lor fără ca părinții să fi achitat ceea ce datorau pentru trecut. Spune, te rog: mai puteam eu să stric sărbătorile respectabilei cocoane spuindu-i că tot cam la fel am pățit-o și eu?

M-am dus la Ghedem Teodorescu, redactorul *Scrânciobului,* un tânăr frumușel, deștept și foarte simpatic. De ce

folos îmi era însă deșteptăciunea lui dacă n-avea niciodată gologani?!

«De! – mi-am zis – poate tocmai acum el mi-e scăparea.»

M-am dus. El a început să râdă.

«Tocmai acum te pune păcatele să vii?! mi-a zis. Nu-ți dai seamă că tipograf, negustor de hârtie, proprietarul localului, toți din toate părțile dau năvală asupra mea?»

Haid'!... la polcovnicul, de la care aveam să iau peste două sute de lei.

Polcovnicul acesta era cel mai bine cunoscut om în București: un bătrân scurt și cu pasul apăsat, cu mustața țepoasă, iute la vorbă și pripit la gesturi. Fusese polcovnic în timpul împăratului Nicolae și purta uniformă de croi rusesc – șapcă lătăreață cu cozoroc mare și tunică lungă cu bumbi de alamă. 'Ți înșira toți voivozii pe degete și alerga pe la mănăstiri ca să le găsească portretele și să le reproducă în tablouri. Dacă se-ntâmpla să-i lipsească pe ici, pe colo, câte unul, îl plăsmuia după cele mai ingenioase analogii. Făcea genealogii bătrânul acesta, și nu era între contimporani nici unul care știa deopotrivă cu dânsul să facă istorie națională. Pe lângă toate aceste, mai era și om darnic. Nu se putea să-i ceri fără ca să-ți deie. Mi-a dat și astă dată doi galbeni, galbeni adevărați, cu zimții nepiliți.

Patruzeci și încă patruzeci de lei adăugați la doi galbeni erau parale frumoase, dar lăptăreasa era neplătită, neplătită era și spălătoreasa, îi mai eram dator și chelnerului de la cafeneaua „Labes", precum și băiatului din colț: ce-mi mai rămânea?

Mă știi că mai sunt și scriitor. Am pană foarte ascuțită. Colaboram la *Reforma* lui Valentinianu, celebrul Valentinianu, ginerele polcovnicului, fost ofițer în oastea română, iar acum publicist multlăudat în coloanele *Reformei*, bun prieten al meu și om care trăiește noaptea și doarme ziua. Aveam să iau și de la el. Nu știu cât, căci nu ajunsesem niciodată să ne răfuim.

M-am dus la el: m-a rugat să-l împrumut cu zece lei, că mi-i dă mâine, când are să încaseze subvențiunea ce-i fusese asigurată.

Te-ntreb acum, draga mea surioară: ce-mi mai rămânea să fac?

Beam cafele și fumam tutun de contrabandă, foarte bun tutun din Dobrodja, cu cincisprezece lei ocaua, beam și fumam și-mi prăpădeam hârtia făcând caricaturi: ici domnișoare care pleacă la țară, colo domnișoară care nu e niciodată acasă, redactor de foaie umoristică cu buzunările goale, directoară mofluză, ba polcovnic, ba giuvaer de ginere. Dă-le dracului griji, că de ele nu scapi nici de Sfintele Paști!

Nu știe însă omul de unde îi vine norocul.

Te rog să citești cu toată evlavia, căci tatăl tău și-al meu a fost față bisericească, paracliser și psalt, la nevoie ucenic al marelui Anton Pann, ba până chiar și zugrav de icoane.

Era marți, înainte de Florii, și mă aflam în toiul caricaturilor. Deodată se deschide ușa iatacului și intră foarte ceremonios gazda mea, o boemoaică grasă, care vorbea prost românește, soția unui tâmplar care lucra cu săptămâna în marele atelier al lui Olbrich. Mă întreabă femeia cum îmi mai merge, cum stau cu sănătatea, ce știri mai am de acasă, cum e obiceiul persoanelor binecrescute. I-am răspuns: «Bine!» iar: «Bine!», tot: «Bine!» Văzând că toate sunt bine, ea a schimbat vorba și-a început să mi se plângă de greutățile vremurilor, mai ales acum înainte de sărbători. I-am înțeles cântecul chiar din clipa intrării ei ceremonioase.

«Madam, – i-am zis dar – vă sunt și eu dator chiria pe două luni. S-a întâmplat să rămân în întârziere. Să fiți însă liniștită. Am să iau din multe părți mai mult decât destul și, dacă nu chiar azi, mâne neapărat vă achit și pe o lună-nainte.»

A plecat femeia foarte mulțumită și încă mai ceremonios.

Am plecat și eu în drumurile pe care le știi și am obținut rezultatele pe care le cunoști. A trecut deci și marțea, și miercurea, și joia fără ca boemoaica să-și fi văzut visul cu ochii.

Vineri beam alte cafele, fumam același tutun și făceam caricaturile asupra cărora ești luminată.

Iar intră madama, acum mai puțin ceremonios. N-avea nevoie să-mi spună de ce anume, nu mă mai întreabă de sănătate.

– Madam, – i-am zis – sunt dezolat. Toată lumea a plecat chiar mai nainte de Florii la țară, unde acum e bine și frumos.

Nemulțumită cu lămurirea aceasta, ea s-a uitat de sus în jos la mine.

– D-ta – mi-a zis – bei prea multe cafele și fumezi tutun prea scump.

– Nu, madam – am răspuns eu – cafelele mi le fac eu însumi, nu le plătesc, iar tutunul e de contrabandă, cinci lei ocaua.

– Prea mult! – repetă dânsa – și cine bea atâtea cafele și fumează asemenea tutun trebuie să muncească.

– Dar muncesc și eu! am întâmpinat. Ce să-mi fac, însă, dacă au plecat la țară cei ce au să-mi dele?!

– Bărbatul meu muncește – grăi dânsa – și Olbrich îl plătește la sfârșitul fiecărei săptămâni până la cea din urmă para. Dacă e să plece la țară, plătește mai nainte de a fi plecat. Acum de sărbători i-a dat și un adaos.

– Meseria mea e cu totul altfel, am zis eu.

– Proastă meserie! a strigat dânsa.

Aceasta era o insultă grosolană. Îmi venea s-o dau afară, și aș fi făcut-o aceasta dacă n-ar fi fost la mijloc temerea că are să mă dele dânsa pe mine afară tocmai acum, de Sfintele Paști.

Mi-am stăpânit deci firea și m-am făcut că nu înțeleg. La urma urmelor, ea tot pleca și fără s-o mai poftesc eu să iasă.

Ea venise însă cu un plan de mai nainte croit.

– Domnule, – îmi zise, schimbându-și tonul în mai dulceag – d-ta ești zugrav. Nu-i așa?

– Da! – i-am răspuns – așa ceva, un fel de zugrav.

– Bărbatul meu – urmă dânsa – are să instaleze niște mobilă și să facă oarecare reparaturi într-o locuință închiriată de un boier. Tot acolo lucrează un zugrav, prieten al lui. Lucrarea e zorită, căci boierul vrea să intre cel mai târziu de Vinerea Paștilor în casă. El plătește dar bine. Zugravul se teme, însă, că n-o să poată fi gata și caută un ajutor. Plătește și el bine. Du-te d-ta, că iei 20–25 lei pe zi. Așa chilipir rar se găsește.

Îmi venea să râd. Ucenic, cel mult calfă de zugrav. De ce nu?! Câinele boierului a mâncat și el – la mare nevoie – pere pădurețe.

M-am dus, și foarte bine am făcut: lasă că ți-am trimis mai mult decât cele făgăduite, dar cu totul altfel îmi beau acum cafelele și pot să mă întind până la tutunul «Bectemis».

Era vorba de un iatac, un salonaș, o sufragerie, un biurou și un mare antreu. Iatacul era gata: tavan și pereți o singură față, coloarea laptelui în ulei. Celelalte, în stil pompeian. Boierul, om subțire, care se-ntorcea de la Paris, dăduse pentru ele modele alese de dânsul, toate simple, dar foarte frumoase, mai ales tavanele. Câmpurile erau gata, tavanurile de asemenea, și Volcec, zugravul, lucra cu două calfe la decorațiunile de pe margine. Marele antreu rămânea să fie zugrăvit după ce vor fi fost gata celelalte.

– Acesta să-l lași în seama mea! i-am zis lui Volcec.

El stetea pe gânduri. Nu mă cunoștea omul și se temea ca nu cumva să fac o lucrare cu care boierul n-are să fie mulțumit. Am luat deci modelele alese de boier, am ales din ele ceea ce mi se părea potrivit și am făcut desemnuri pentru tavan și pentru pereții de la dreapta și de la stânga, în care se aflau câte două uși.

Patronul era încântat, dar se temea că n-are să fie gata la timp.

– Am să lucrez la nevoie și noaptea, i-am zis.

– Dar cu fund[aș]ul cum rămâne? întrebă dânsul.

– Am să-ți aduc desemnul, i-am răspuns.

Era un perete lat de vreo patru metri și până-n tavan de aproape cinci. Păcat ar fi fost să nu-l utilizez.

Proprietăreasa caselor, văduva unui profesor, venea de mai multe ori pe zi ca să vadă cum înaintează lucrările și înota-n fericire. Venea cu dânsa și fiica ei, Alina, o fată subțirică și înaltă, bine dezvoltată pentru vârsta de vreo cincisprezece ani, nu atât frumoasă, cât plină de o dulce duioșie, încât mă sfiam să mă uit la ea.

– Domnișoară, – i-am zis – am de gând să zugrăvesc aici în fund ceva: îmi stai model?

Ea a-nceput să râdă.

– Eu, model?! mi-a răspuns ea. Cum să stau?

Mama ei era-ncântată de gândul meu.

Mi-am închipuit o vale bătută de soare. La dreapta și la stânga, dealuri acoperite de păduri, în fund munții perduți în zarea albăstrie, la un loc mai ridicat o curte boierească, sub ea sat cu case perdute printre grădini cu pomi, în luncă, pe ici, pe colo, vite ieșite la pășune, iar în primul plan o țărăncuță, care paște noauă gâște și-un gânsac, care scutură din aripi.

De! ce să-mi fac?! Păcatul din născare lecuire n-are: trebuia să-mi dau în petec și ca zugrav.

După ce mi-am schițat valea, dealurile, munții din fund, curtea boierească și lunca, am lucrat cu tot dinadinsul la păstorița și la gâște.

Miercuri pe la amiazăzi a venit boierul, un oarecare Iorgu Armaș, să vadă cum înaintează lucrările. Eram în toiul lucrării și cântam și eu ca și ceilalți, când m-am pomenit cu el în dosul meu.

Un om aproape bălan, înalt și spătos, tânăr de vreo douăzeci și patru de ani, cu obrajii plini și rumeni, cu mustața scurtă și cu barba mătăsoasă, mare frumusețe de om. Fiind neobișnuit de cald, era-mbrăcat în haină de pănură albă și subțire, prin cutele căreia ieșea la iveală o musculătură pentru care l-ar fi pizmuit și măiestrul Moceanu.

– Ce vrea să fie aceasta? mă întrebă el.

– E o improvizațiune, i-am răspuns.

– D-ta ești zugrav? întrebă iar.

– Da! – îi răspunsei iar – amator, zugrav de ocaziune.

– Ceea ce ai început însă aici – grăi dânsul zâmbind – nu seamănă a lucrare de zugrav.

– Sunt, d-le, și amator de pictură, îl dumirii tot zâmbind.

El se mai depărtă, ca să-și deie seama despre proporțiuni, despre grupare și despre perspectivă.

– Diletant vrei să zici, mă corectă el.

– Nu, – răspunsei – amator. Îmi place mai mult ceea ce fac alții decât ceea ce mă încerc însumi a face.

El râse cu poftă.

– Amator – urmă apoi – sunt și eu. Îmi place ceea ce faci d-ta și te rog – adăugă cu seriozitate – să nu-mi strici peretele dând zor ca să termini de mântuială.

– Sunt angajat de Volcec până vineri – îl dumirii eu – și pân-atunci am să fiu gata.

El dete din cap.

– Celelalte da; aceasta însă poate să mai aștepte, grăi dânsul. Te angajez eu mai departe să lucrezi liniștit, numai cât te trage inima. Cât îți plătește Volcec ziua?

– Doauăzeci și cinci de lei ziua! îi răspunsei. El izbucni în râs cu hohote.

– Eu te plătesc cu bucata, îmi zice apoi și bagă mâna în buzunar, scoase punga cu baiere și numără în palmă doauăzeci

de galbeni. Fiindcă suntem în ajunul sărbătorilor, nu te superi dacă-ți dau o anticipațiune. Iată!

Înțelegi, draga mea, că nu l-am refuzat, ba i-am și mulțumit.

El se apropie din nou și se uită cu tot dinadinsul la păstorița și la gâște.

– Frumoasă concepțiune și frumoasă copilă! zise peste câtva timp. Ți-a stat fără îndoială cineva model.

– Nu, i-am răspuns cam cu jumătate de gură. E o fantezie.

Spuneam un neadevăr, dar nu mă iertа slăbiciunea să dau de gol pe domnișoara Alina.

Iată cum se schimbă soarta omului în învălmășeala vieții.

Vă îmbrățișez cu dragoste pe toți.

Emil"

V

„Valea-Boului, 21 aprilie 1875

Buna mea,

N-am fost, de când mă țiu minte, niciodată atât de trist cum sunt acum, când iau pana ca să-ți scriu. Mi-e parcă mă deștept dintr-un vis frumos, afară din cale frumos, și mă pomenesc în mijlocul unei lumi urâte. Îmi văd răsturnate planurile ce-am croit în timpul celor din urmă câțiva ani și-mi vine să râd de mine însumi când îmi aduc aminte de iluziunile ce-mi făceam.

M-am încântat atâta timp socotindu-mă om bogat, și de trei zile, de când cutreier moșia în lung și-n lat, mă-ncredințez mereu că sunt sărac.

Nu trebuia să-mi petrec tinerețele în Germania, ba să mai fac și călătoria prin Franța. Deprins cu cele de acolo, sunt înspăimântat de cele ce văd aici.

Știam că avem aici un arendaș. Am găsit un om care n-are nici vite, nici unelte agricole, nu se pricepe la plugărit și petrece

partea cea mare a anului la București, de unde nu vine decât acum, de Sf. Gheorghe, ca să facă învoielile agricole, de seceriș și toamna, ca să-și ieie partea din recolte. El nu exploatează în adevăr moșia, ci pe sătenii care o muncesc. Iar aceștia n-au vite, cu care ar putea să facă plugăria cu destul folos, nu se pricep deloc și sunt despuiați fără de milă.

Ani și iar ani de-a rândul va trebui să ostenesc cu stăruință încordată ca să-i îndrumez, și capitaluri însemnate am să bag în moșie ca să prăsesc vite pentru mine și pentru dânșii, să croiesc drumurile neapărat trebuincioase și să-nzestrez gospodăria cu grajdiuri, cu magazii, cu mașini și cu unelte agricole de tot felul.

Curtea noastră e cu desăvârșire ruinată. Grajdiuri, șoproane, grânare și pătule au stat aproape totdeauna deșerte. Nu s-a gândit nimeni la întreținerea lor. Azi nu mai pot să fie reparate.

Din frumoasele noastre case boierești așa-zisul arândaș și-a oprit iatacul tău, biuroul și odaia turcească, unde trage când vine pe la moșie, în celelalte-ncăperi păstrează grâu, porumb, orz, ovăz, rapiță și fasole de sămânță. Podelele sunt roase de șoareci și de guzgani, tencuiala de pe tavane și de pe pereți e pe ici, pe colo căzută, căci acoperișul e în mare parte prost cârpit, scocurile sunt pline de buruieni și burlane de scurgere nu mai sunt.

Jale mare m-a cuprins când am văzut odinioară frumosul nostru pomăt: uscături și iar uscături, crăci rupte, uluci răsturnate de vânt. N-a mai intrat aici ferăstrău, nici foarfeci, nici topor, de cum sapă, iar bălăriile și mormanele de gunoi putred sunt la fel cu cele din curtea cea largă.

M-am coborât la balta de pește, unde notau gâștele și rățele cele albe la care țineai atât de mult. A mai rămas o mlaștină plină de papură, de șovar și de pipirig.

Via e cu desăvârșire sălbăticită, încât abia va mai fi rămas a patra parte din ea, plină de costrei și de pir și cu vițele întinse

pe jos. Nimeni nu s-a mai gândit să scoată butucii uscați și să-i înlocuiască cu butași, nici s-o tundă la timp. Au cules rodul, pe care l-a dat Dumnezeu, și de acolo-nainte nici o purtare de grijă. Butoaie, zăcătoare, care stau necercuite și cu doage scorogite, linul și teascurile sunt lăsate-n bătaia soarelui și a ploilor, iar în pivniță toate sunt mucegăite.

M-am dus, mamă, să văd livezile noastre cele întinse. Pe drumurile dintre țarini treci din hop în hop, din groapă-n groapă, din baltă-n baltă, încât săteanul își omoară boii și-și sfărămă carul, iar în timp de ploaie nu mai e chip să cari ceva pe ele.

Din livezi n-a mai rămas decât pe ici, pe colo, câte un prun părăginit, câte un păr bătrân ori câte un măr cu ramurile îndesuite. Mâncați ani și ani de-a rândul de omizi și plini de mușchi, cei mai frumoși pomi s-au uscat. Singuri nucii au mai crescut și sunt tot frumoși.

Rămâne pădurea, fala noastră și cea mai mare din nădejdile mele, stejărișul, în care de cel puțin cincizeci de ani n-a intrat securea.

N-a intrat, dar tocmai aceasta e nenorocirea.

Pădurea e bogăția îngrămădită de părinți pentru copii, dar numai fiind bine cultivată. Pădurea sălbatică, părăginită, lăsată-n voia naturii oarbe, e o adevărată pacoste.

Mai ales stejarul cere multă purtare de grijă.

Câtă vreme e tânăr, el are nevoie de adăpostul altor copaci, care cresc mai repede decât el, salcie, plop, răchită, arin, mai ales ulm și frasin, mai rar carpen și fag. După ce s-a mai împuternicit, aceste esențe au să fie curățite, ca să nu-i mai ieie aerul, lumina și hrana din pământ. Dacă curățirea nu se face la timp, el se oprește-n creșterea lui, îmbătrânește fără de vreme, se cârcește și se usucă în cele din urmă. Stejărișul nostru n-a fost curățit niciodată și e înăbușit de esențe care nu sunt bune nici măcar ca lemn de foc, buruiană, gunoi. Sunt, ce-i drept,

mulți stejari frumoși la vedere, dar mare parte din aceștia au început să se usuce de la vârf, iar uscătura pe care o vezi numai la vârf se coboară de-a lungul inimii până la rădăcini și se-ntinde-ncetul cu încetul până la scoarța plină de mușchi.

Ici stejărișul e apoi prea rar și copacii au trunchiul gros, dar prea scurt și plin de crăcărie. Colo pădurea e prea deasă și copacii sunt bine crescuți și trunchiul drept și înalt, dar mulți dintre ei au început să se usuce de la vârf, unii s-au uscat chiar până-n rădăcini. Numai rar am găsit câte un petec de lemn bine crescut și pe deplin sănătos.

Fă-ți, buna mea mamă, socoteala cât costă tăierea, așezare-n stângeni, scoaterea din pădure și cărarea până la cea mai apropiată gară a unui stângen de lemn de foc. Mai adaugă transportul pe calea ferată, încărcarea și descărcarea și așezarea în magazie. Puțin de tot mai rămâne pentru lemnul din pădure. Ar rămânea mai mult dacă drumurile ar fi bune și săteanul ar avea vite cum se cade; avem însă să ne facem socoteala după starea în care se află țara.

Pădurea noastră ar fi bogăție mare, dacă am putea să scoatem din ea lemn fasonat, grinzi și scânduri pentru construcțiuni și pentru tâmplărie, doage, obezi și traverse, încât numai rămășițele să le dăm pentru foc. La noi sunt aproape numai rămășițe, din care abia putem scoate cheltuielile făcute cu munca și cu transportul.

Eu am să mai stau aici vreo zece zile, ca să-mi adun date pentru planul de exploatare și să-mi fac socoteala cheltuielilor neapărate pe care am să le fac în timpul verii cu reparaturi și cu dregerea drumurilor. Să nu te sperii, dar teamă mi-e că cincizeci de mii de lei nu-mi vor fi destul.

Sunt adânc mâhnit, dar tocmai greutățile pe care am să le înfrunt sunt pentru mine un puternic îndemn să pornesc lucrarea cu toată râvna.

Doreai să vii și tu. Mă bucur că n-ai venit. Sunt și eu în gazdă la administratorul moșiei, un fost primar, acum om cu stare frumoasă, Stan al Saftei, de care-ți vei mai fi aducând, poate, aminte. Vei veni după ce voi fi curățit prin curte și prin grădină și voi fi pus în stare bună cel puțin două odăi din casă.

Vom mai vorbi, de altminteri, după ce mă voi fi întors; deocamdată te rog să ai răbdare și-ți sărut mânile.

Iorgu"

VI

„București, 26 aprilie 1875

Iubite nepoate,

Zilele aceste mă-ta a trecut pe la noi și mi-a arătat scrisoarea ce i-ai trimis de la Valea-Boului. Sunt în ea multe lucruri care m-au pus pe gânduri, dar nu am căderea de a-ți da îndrumări, mai ales fiind vorba de lucruri care te privesc numai pe tine și la care te pricepi fără îndoială mai bine decât mine, om din lumea veche.

Ca om mai bătrân și ca rudă apropiată, mă socotesc însă dator să-ți spun părerea mea, și treaba ta e dacă ai ori nu să ții seama de ea.

Nu înțeleg, înainte de toate, graba cu care te avânți în treburile tale. Întors abia de câteva zile în țară, îți faci planuri și ești gata să te bagi în cheltuieli mari. E cestiune de cumpăneală să te uiți mai nainte împregiurul tău, să te dumirești asupra stării în care se află țara și să cunoști oamenii, pentru ca nu cumva mai târziu să te căiești de a fi făcut ceea ce acum ți se pare potrivit cu interesele și cu înclinările tale.

Ca senator și ca vechi membru al partidului, am legături cu toți oamenii mai însemnați ai țării și am vorbit în ceea ce te privește cu mulți dintre dânșii. Părerea generală e că un om cu averea ta, cu destoinicille tale și mai ales cu cultura ta nu

are dreptul de a se îngropa într-un sat uitat de toată lumea. Unul singur e de altă părere, Petre Carp, care mi-a vorbit în pilde, spunându-mi că cel ce vrea să cunoască țara se înfundă în vreun sat și se uită de acolo la cele se petrece prin orașe. Toderiță Rosetti, care era de față, a râs de paradoxul acesta și-a zis că cel ce cunoaște astfel țara nu mai iese viața lui toată din sat. Carp e însă știut de toți ca om care le ia toate în zeflemea.

Cu totul altfel Titu Maiorescu, ministru de Culte și Instrucțiune Publică. Deși cel mai tânăr dintre noauăle elemente cu care s-a întărit partidul, e cel mai cumpenit, om cu cultură foarte întinsă, muncitor neobosit și cu deosebire doritor de a lăsa urme însemnate ale trecerii lui prin ministeriu. El ține foarte mult să te cunoască și să te aibă colaborator. Un om cu studiile tale, mai având și poziționea ta socială, e menit să joace un rol frumos în viața țării, care are atâta trebuință de puteri bine pregătite. El ar fi mulțumit dac-ai primi vreo însărcinare în ministerul său ori dacă ai candida pentru un post de profesor la Universitate.

Iar alții sunt de părerea că, pentru tinerii de seama ta, cea mai potrivită carieră e cea de judecător, și n-ai decât să voiești pentru ca să fii numit procuror la tribunalul de aici, chiar și dacă n-ar fi loc, ți se face.

Încă o dată, tu faci ce vrei, te rog numai să nu te pripești. Sunt foarte frumoase planurile tale în ceea ce privește Valea-Boului, dar ele pot să fie puse-n lucrare și mai târziu. Deocamdată ai să-ți faci rost de sumele destul de însemnate despre care vorbești în scrisoarea ta, ceea ce nu e lucru atât de ușor cum vei fi crezând tu. Avem acum, ce-i drept, Credit Fonciar, încât noi, proprietarii, găsim bani în condițiuni priincioase; sunt însă o mulțime de forme, care cer mult timp și multă alergătură. Directorul, Mitică Sturdza, e om conștiincios, care stăruie asupra tuturor amănuntelor, și mult m-aș

mira dacă-n timp de un an ai ajunge să pui mâna pe bani. Teamă mi-e, îndeosebi, că n-o să fie acceptat planul moșiei, care e învechit, și-o să fii nevoit să faci o nouă măsurătoare, ceea ce cere nu numai cheltuieli mari, ci totodată și timp îndelungat.

Eu, dac-aș fi în locul tău, aș mai prelungi contractul de arândă pe vreo doi ani și aș pune o parte din pădure în tăiere. Despre aceasta vom mai vorbi însă. Deocamdată te rog să nu iei hotărâri în urma cărora ai fi nevoit să faci cheltuieli.

La revedere cât mai curând.

Iancu Talpă"

VII

„București, 8 mai 1875

Scumpă surioară,

M-am ars, soro dragă, rău de tot m-am ars.

A rămas precum știi, să nu grăbesc, ci să lucrez pe-ndelete, numai când am dispoziție. Așa am și făcut. După Paști, adecă, Armaș a plecat la moșie și a stat acolo vreo două săptămâni, iar cocoana Elena, mama lui, a mai stat la verișoara ei, doamna Talpă. Puteam deci să lucrez în toată tigna. Aș fi lucrat toată ziua, dar modelul meu, domnișoara Alina, e elevă la Școala Centrală și nu putea să-mi steie decât de la patru înainte, când scăpa de la școală. Lucram deci și eu numai câte două ceasuri pe zi, căci după șase nu prea aveam lumină.

Chiar și acele două ceasuri treceau însă foarte iute, deoarece domnișoara Alina e un fel de sticlete, care cântă mereu și te-ncântă, și tu știi că nu sunt nici eu om care nu stă bucuros de vorbă când are cu cine.

Am petrecut oare foarte plăcute, dar pictura n-a prea înaintat, și o singură parte din ea a ieșit bine, de tot bine,

gâștele, gânsacul și păstorița, mai ales păstorița, tot atât de frumoasă ca-n aievea.

Gurile rele zic chiar mai frumoasă.

Fiind femeie, domnișoara Alina era încântată și n-a iertat-o firea să nu se laude la școală cu portretul ei. Ieșind deci într-una din zile dimpreună cu colegele ei de clasă sub conducerea domnișoarei Elisa Săvescu, profesoara lor, la plimbare, au trecut pe la casa închiriată, ca să admire portretul.

N-am nevoie să-ți mai spun că efectul produs asupra gâscuțelor a fost în adevăr fenomenal. Într-o clipă am fost declarat cel mai mare portretist al țării. Îndeosebi domnișoara Săvescu, inventioasă mare minune, a pus chiar acolo la cale un portret al doamnei Băicoianu, directoara școlii, pentru clasa pe care o conduce. Deoarece domnișoara Alina stăruia și dânsa să fac portretul acesta, m-am pus cu toată râvna pe lucru, și greu nu mi-a fost să reușesc, căci doamna Băicoianu, o elvețiană, pare-mi-se, are cap foarte caracteristic, încât cel mai prima mâzgălitor reușește și el să-i facă portretul. Ei bine, dragă, lucrarea nu e încă gata și curg puhoi cotropitor comenzile, încât nu mai știu unde-mi stă capul și mâne, poimâne o să fac drumul în clasa I până la voi.

Bine – vei fi zicând tu –, dar dacă e așa, nu te-ai ars, frățiorule.

Să vezi reversul medaliei.

Într-una din zile, doamna Văleanu, adecă cucoana Elena, mama lui Armaș, care e, precum se vede, divorțată de tatăl acestuia, a venit să vadă cum înaintează lucrarea. Era cam pe la trei și m-a găsit acolo. Venisem, ca de obicei, mai devreme, pentru ca nu cumva modelul să fie nevoit a mă aștepta.

A stat cucoana și s-a uitat mult la vale, la dealuri, la munții din fund, la curtea boierească de pe deal, dar încă mai mult s-a uitat la gâște, la gânsac și la păstorită. Se vedea că vine și ea tot de la München și de la Paris.

– Foarte frumos, grăi dânsa în cele din urmă. Te felicit, tinere. Grupul din față e bine conceput și lucrat cu adevărată măiestrie. Valea-Boului lasă însă mult de dorit.

Aflasem că Arnaș se dusese la Valea-Boului, dar n-am văzut niciodată moșia aceea și nici cu gândul n-am gândit vreodată să-mi pun păstorița în ea.

– Dar nu e, doamnă, Valea-Boului, i-am răspuns. E o vale ca toate văile, o închipuire a mea. Ea se uită uimită la mine.

– Nu se poate, îmi zise. Cu câteva mici corecturi, e întocmai Valea-Boului. Uite, – urmă arătând spre perete – casa boierească vine ceva mai la deal, poiența e mai spre vârf, iar muntele din fund e mai prelungit. D-ta ai trecut pe la Valea-Boului și nu-ți mai aduci bine aminte. Reproduci din memorie fără ca să-ți dai seamă.

– Nu, doamnă, – am stăruit eu – niciodată pe la Valea-Boului n-am trecut.

– Atunci – răspunse ea – e un fel de minune la mijloc, o telepatie în pictură. Dar această păstoriță atât de frumoasă, cu gâștele ei?

– Tot o fantezie a mea, răspunsei eu, cum mai răspunsesem o dată.

Ei bine, sorol omul nu poate să mintă nepedepsit, și eu nici n-am să mai spun în viața mea cee ce știu că nu-i adevărat.

Nu-mi rostisem bine vorbele, când domnișoara Alina a și intrat și i-a făcut cucoanei cumplimentul reverențios pe care-l învățase de la totdeauna ceremonioasa domnișoară Săvescu.

Cocoana Elena a dat cum se cuvenea din cap, apoi s-a-ntors cuprinsă de indignațiune spre mine.

Ea n-a zis nimic, dar nici nu mai avea nevoie să zică, căci destul mi-a fost căutarea ei pentru ca să mă sâmt strivit, parcă s-ar fi năruit asupra mea vreun munte ca cel din fundul văii.

Aș fi vrut să cad în genunchi la picioarele ei și să-i cer de o mie de ori iertare, dar ea mi-a întors spatele și a plecat.

Domnișoara Alina, care nu-nțelegea nimic, a rămas câtva timp buimăcită, apoi, văzând starea în care mă aflam, a-nceput să plângă.

– Ce-a fost acesta? Ce s-a întâmplat? De ce s-a supărat atât de rău? întrebă dânsa.

Ce puteam să-i răspund?

Se zice că din rău tot mai rău purcede și că omul care a mințit o dată tot mințind caută să scape de rușine. Eu m-am ferit de aceasta. După ce m-am ars o dată mințind, m-a cuprins groază de minciună și i-am spus adevărul.

Încă mai rău m-am ars.

– Care va să zică eu sunt de vină, ticăloasa de mine! s-a tânguit ea. Eu ți-am făcut-o! Nu vrea cocoana aceea să vadă portretul meu de câte ori intră și iese pe ușă!

Era în stare să se repezească-n zidul acela ca să-l dărâme, pentru ca să nu mai rămâie nici o urmă din cele zugrăvite pe el.

Zadarnice au rămas silințele mele de a o îmbuna, încredințând-o că vinovat sunt eu, care n-am spus adevărul, căci ea a plecat chiar mai supărată decât cocoana Elena.

Am rămas singur.

Gândește acum ce face orișicare om cu minte când în asemenea împregiurări rămâne el singur.

Stă cât stă zbuciumându-se fără de rost, apoi zice: *«Ce-mi pasă!»* își ia pălăria și pleacă.

Așa am făcut și eu.

Nici c-avea de ce să-mi pese. Chiar supărarea cocoanei era dovadă foarte viuă că lucru prost nu era ceea ce am zugrăvit pe peretele acela. Unde mai pui și comenzile ce-mi curgeau puhoi cutropitor. Păție, ce-i drept, omul o rușine, dară artistul era mândru de succesele ce avuse, iar eu, ca să scap de rușinea omului, mă sâmțeam mai mult artist. Tot minciună era însă și aceasta. Adevărul țipa mereu din mine și nu mă lăsa nici

să-mi caut de treburi în timpul zilei, nici să dorm în timpul nopților de mai, care-mi păreau foarte lungi. Nu doară că-mi mai făceam mustrări pentru că-i spusesem cocoanei aceleia o minciună, la urma urmelor nevinovată, dar era la mijloc supărarea domnișoarei Alinei, fără îndoială cea mai nevinovată ființă. Minteam cu cea mai sfruntată nerușinare când ziceam că nu-mi pasă nici de aceasta. Ca om cinstit și cu inima deschisă, trebuia deci să mă duc, și m-am dus peste doauă zile ca să-i dau cuvenitele lămuriri. Ea m-a-nțeles și mi-a dat dreptate. Era atât de-nvederat că cocoana aceea e o zănatică înfumurată, care nici cu soțul ei n-a putut să se năravească. Se temea, se vede, ca [nu] cumva fiul ei, admirând portretul, să prindă slăbiciuni de model.

«Proasta de ea!» zicea Alina.

«Afară din cale proastă, nu!» ziceam eu în gândul meu.

Vorbă e că ne-am împăcat și a rămas să-i dau lecțiuni de pictură, iar de celelalte în adevăr prea puțin îmi pasă și sunt mai vesel decât orișicând.

Vezi tu, draga mea, cum se-nvârte roata lumii și unde ajunge omul pe negândite când n-are în ajunul Sfintelor Paști de unde să-i plătească gazdei chiria? Nu știe nimeni de ce sunt bune nevoile vieții.

Vă-mbrățișez cu multă dragoste.

Emil"

VIII

„Ploiești, 12 mai 1875

Scumpul meu Emil,

Îți vei mai fi aducând și tu aminte de zilele copilăriei noastre atât de fericite. Rar se-ntâmplă ca frate și soră să se iubească atât de mult cum ne iubeam noi și cum fără îndoială ne iubim și acum.

N-am să uit niciodată și nu vei fi uitat nici tu întâmplarea cu vasul cel chinezesc, pe care mama-l primise între altele ca dar de nuntă de la cocoana mare, nașa ei și a noastră. Mama ținea mult la el nu numai pentru că i se părea foarte frumos, ci și pentru că era un deosebit semn de iubire din partea naștei. Tu, copil neastâmpărat, te-ai urcat pe un scaun, ca să iei ceva de pe dulapul din casa cea mare, unde stătea vasul, și l-ai răsturnat pe acesta, încât el a căzut de pe dulap și s-a spart. Eu am început să plâng amarnic, căci știam că mama are să fie foarte supărată și te va certa.

Auzind plânsetul meu, mama a intrat în casă și, văzând cioburile vasului risipite pe jos, a rămas îngrozită și cu ochii plini de lacrămi.

– Iartă-mă, mamă! am strigat eu. L-am spart din nebăgare de seamă. Tu te-ai uitat mânios la mine.

– Minți! ticăloaso! ai strigat și mi-ai tras o palmă. Minte, mamă: eu am spart vasul.

Mama și-a șters lacrămile, a întins brațele spre noi, ne-a cuprins pe amândoi cu ele și ne-a sărutat de multe ori.

– Nu plângeți, copii, ni-a zis cu alte lacrămi în ochi. Vase cum a fost acesta mai sunt destule, dar mai rar copii ca voi.

Multe de acestea s-au mai petrecut în timpul copilăriei noastre, și de toate mi-am adus aminte când am citit scrisoarea ta.

«Nu știe nimeni – zici tu la sfârșitul scrisorii tale – de ce sunt bune nevoile vieții.»

«Nu știe nimeni – zic eu – câte rele pot să purceadă din bucuriile neașteptate.»

Încă citind scrisoarea ce mi-ai trimis de Paști am fost cuprinsă de temerea că te perd. Acum sunt chinuită de temerea că te perzi și tu însuți pe tine.

Să nu iei drept plângere această mărturisire făcută de sora ta mai mare. E în viață un timp când își perd mumele copiii

și surorile frații și, cu toate aceste, se bucură atât unele, cât și altele. M-aș bucura și eu dacă din cele ce mi-ai spus în scrisorile tale nu aș fi primit simțământul că e pentru tine foarte primejdios jocul în care ai intrat. Tu zici așa, mai în glumă, că te-ai ars; eu îți spun în toată seriozitatea că o să te arzi dacă nu bagi bine de seamă.

Eu îl cunosc bine pe frățiorul meu Emil. El nu e om care zboară ușuratec ca fluturele din floare-n floare, ci stă unde s-a oprit o dată și se dă întreg, cu trup, cu suflet, întrebarea e deci: cui se dă.

Mie nu mi se pare deloc acea domnișoară Alina potrivită pentru tine. Ea poate să fie un neprețuit model, dar după cele ce-mi scrii ea nu e pentru tine numai model.

Iar dacă sunt adevărate cele ce mi-ai scris, ea numai ca model face pentru tine.

Nu mă-ndoiesc că-ți sunt plăcute lecțiunile ce-i dai. Plăcute vor fi și pentru dânsa. Vă bucurați amândoi, și bucuria vă este fără îndoială nevinovată. Te întreb însă: unde vă duce bucuria aceasta?

Supărarea cocoanei e cel mai învederat semn că domnișoara Alina e una din fetele care îi scoate pe tineri din minți, și dau cu socoteală că dânsa se și teme ca nu cumva să-și piardă fiul, cum eu mă tem ca nu cumva să-mi perd fratele, bucuria și mândria vieții mele.

Adu-ți aminte de zilele copilăriei noastre, scumpul meu Emil, adu-ți aminte de mama noastră cea bună și gândește-te bine la urmările plăcerilor de care ai parte astăzi.

Domnișoara aceea e fiica unui profesor, trăiește la București și umblă la Școala Centrală, e frumoasă, deșteaptă și răsfățată, are toate apucăturile fetelor din București, mai poate să aducă și zestre cel puțin casele, în care stă azi cu mama ei, mai luând și chirie frumoasă: cum rămâi tu dacă azi-mâne ea se mărită după altul, căci după tine n-are să se mărite?

Tu nu ești omul slăbiciunilor mici: știi să-ți calci pe inimă, dar nu ești în stare să uiți, ci rămâi, dacă te-ai dat o dată, legat pe toată viața.

Nu te da, iubitul meu! Calcă-ți pe inimă acum, când e mai ușor. Dă-mi liniștea sufletească pe care am perdut-o!

Tu mă știi cât de mult țin eu la Ilie, omul harnic și inimos, care trăiește numai pentru familia sa, și cât de mult iubesc pe cei trei copilași ai noștri. De când am primit scrisoarea ta, uit mereu că-i am și nu mai port grija de dânșii. Gândul mi-e neîncetat la tine și nu mai pot depărta de la mine credința că iubirea adevărată dă inimii puterea de a presimți cele viitoare, iar presimțirile mele sunt grozave și n-o să pot scăpa de ele câtă vreme te știu la București. Vino, te rog, de o mie de ori te rog, aici la Ploiești, cel puțin pentru un timp oarecare. Ai tu și aici ce să faci. Vino, ca să te văd în fiecare zi.

Aurora"

IX

„Iubita mea Auroră,

Scrisoarea ta e o adevărată minune. Sunt pătruns acum și eu de gândul că iubirea dă inimii puterea de a presimți cele viitoare: mi s-a întâmplat în adevăr o mare nenorocire, deși nu aceea de care te temeai tu.

Nici că se putea să mi se întâmple, căci e cu desăvârșire greșită ideea ce ți-ai făcut despre domnișoara Alina.

Închipuiește-ți o fată trecută de cincisprezece ani, crescută-n timpul din urmă prea repede, deci subțirică, înaltă și cam șubredă. E aproape blondă și cu fața prelungită, cu buzele subțiri, cu obrajii rumeni și cu ochii de un albastru de tot deschis. Ceea ce te atinge în întreaga ei ființă nu e nici frumusețea, nici vioiciunea, ci duioșia vocii și căutarea oarecum îndurerată. Chiar și când râde, ochii ei plâng, parcă viața ei întreagă n-a fost și n-are să fie decât un șir de suferințe.

Cu totul altfel sunt fetele din București despre care-mi vorbești tu, și ar fi destul s-o vezi pentru ca să-ți pară rău de a o fi pus în rând cu cele multe și să-ți fie dragă cum îmi este mie, în adevăr nu numai ca model.

Temerile tale sunt deci lipsite de temei, căci mie îmi este dragă tot cum îmi ești tu. Eu cred că nici nu sunt în stare să iubesc altfel de cum m-ai îndrumat tu a iubi, fără ca să mă aștept la altăceva decât la dulceața ce-mi revarsă-n suflet iubirea.

Nu încape dar nici un dacă: orișice s-ar întâmpla, mie iubirea aceasta nu poate să-mi amărască viața.

Tocmai de aceea sunt adânc mâhnit pe urma celor petrecute în timpul de când ți-am scris.

Întors adecă de la Valea-Boului, d-l Armaș a avut, precum se vede, greutăți mari cu mama sa, căci doauă zile în urmă a venit la mama Alinei să-i spună că, luând hotărârea de a rămânea deocamdată la București, are să-și închirieze o casă mai încăpătoare și astfel e nevoit să renunțe la contractul de închiriere, rămâind păgubaș cu cheltuielile făcute pentru reparaturi și cu chiria până la Sf. Dumitru.

Văduva i-a răspuns că dânsa nu poate să renunțe la contract deoarece averea e și a minorei. Rămâne deci ca dânsul să închirieze casa pe riscul său.

– Aveți toată dreptatea, doamnă, a zis el. O să mă mai gândesc și vă voi da cât mai curând răspuns.

Cu aceasta treaba ar fi fost pusă la cale. Din întâmplare însă, se afla de față și Alina, care, închipuindu-și că din vina ei s-a ivit greutatea aceasta, nu și-a putut stăpâni plânsul.

D-l Armaș, om duios, precum se vede, și el, s-a sâmțit atins și, vroind s-o mângâie, a făcut un gest după părerea mea foarte greșit...

– Să nu fiți mâhnită, domnișoară, – i-a zis – căci lucrurile se vor aranja spre mulțumirea d-voastre. În pagubă n-o să rămâneți.

Alina, aducându-și aminte și de felul în care cocoana răspunsese la complimentul ei reverențios, l-a măsurat cu ochii ei plângăreți de jos până sus.

– Să nu vă închipuiți, domnule, – i-a zis apoi – că ținem atât de mult să vă avem chiriaș. Nici o pagubă nu-i!

El a râs și s-a închinat cu plecăciune, dar plăcută nu era starea sufletească în care se afla când a venit la mine.

Mă aflam pe schelă și luam cu pensula din paletă, ca să mut curtea boierească ceva mai la deal și să mai prelungesc muntele din fundul văii. Mi-a fost destul să mă uit la el pentru ca să văd că-și stăpânește firea: se ținea drept, înainta cu pași măsurați, și m-a salutat foarte politicos, dar rece ca gheața, parcă s-ar fi aflat pe terenul de luptă-n doi.

Tu mă știi că nu sunt om care să mă dau înapoi. Dacă aș fi știut cele petrecute dincolo, la proprietăreasa casei, m-aș fi stăpânit și eu; le-am aflat însă numai în urmă, prea târziu. Acum vedeam în urma lui pe cocoana cea supărată și am răspuns la salutarea lui tot atât de politicos și, dacă se poate, chiar mai rece.

El a scos punga, a dezlegat băierile ei și a numărat pe masă cinci șăruri de câte zece galbeni.

– Pentru ostăneala d-voastre, a zis apoi fără ca să lege băierile pungii. E bine?

– Chiar mai mult decât mi se cuvin – am răspuns eu –, dar lucrarea nu e încă gata.

– Nu e nevoie să o dați gata! a zis el.

Înțelegeam acum de ce e vorba și sângele a-nceput să-mi fiarbă.

– Eu nu am obiceiul de a lăsa-n urma mea lucrări neisprăvite. Vă rog să vă luați banii! i-am răspuns.

Apoi am tras pensula de câteva ori peste paletă și-am început să mânjesc gâștele și fața frumoasei păstorițe. Îmi era parcă mi-e peste putință să nu sar la el, ca să-l omor.

El s-a săltat dintr-o singură săritură pe schelă, m-a cuprins în brațe și m-a ridicat ca pe o păpușă umplută cu paie, apoi s-a coborât cu mine jos.

– Îmi faci – mi-a zis apoi – o mare nedreptate. Știi prea bine ce s-a petrecut aici când a venit mama mea să-ți vadă lucrarea. Cu drept ori fără drept, ea s-a simțit adânc jicnită. Îmi era ori nu-mi era iertat să-i refuz satisfacțiunea pe care o cere? Ai și d-ta ori ai avut mamă: ce ai fi făcut aflându-te în starea în care mă aflu eu?! Îți cer iertare, dar iartă și d-ta!

Am rămas strivit în fața lui.

– D-ta să mă ierți pe mine, i-am răspuns. A fost o clipă de năvălnicie. Ia, te rog, banii și dă-i vreunei văduve ori vreunui orfan.

El a luat cei cincizeci de galbeni, i-a băgat iar în pungă, a legat foarte binișor băierile pungii, pe care a trecut-o în buzunar, apoi mi-a întins mâna.

– Noi avem să ne mai întâlnim în viața aceasta – mi-a zis – și nu mă îndoiesc că numai ca prieteni.

Ce mai rămânea să fac, iubita mea soră?

Am trecut dincolo ca să spun cele petrecute și să cer iertare, altă iertare.

Le-am găsit pe amândouă plângând, mama pentru că nu-și mai cunoștea fata, pe care o știuse blândă și sfiicioasă, încât nu-nțelegea cum s-a făcut deodată atât de-ndrăzneață, iar fata pentru că mama ei nu știuse să-l pună ea la locul lui pe-nfumuratul acela.

– Pentru că e bogat și se mai crede și frumos – zicea dânsa – n-are să-i ieie pe alții parcă n-ar fi și ei oameni.

N-a mai rămas decât să le mai spun și eu ce-am făcut și ce-am pățit pentru ca toate să mi se prăbușească-n cap.

Era-nvederat că vinovat de întreaga nenorocire sunt eu și numai eu, care, intrat calfă de zugrav, nu am putut să mă lepăd de apucăturile mele de diletant în ale picturii și-am închipuit

pacostea aceea de vale cu gâștele ei, ba m-a pus Necuratul s-o mai iau și pe nevinovata aceea de copilă model.

Am, soră, să plec, cum ai zis tu, la Ploiești. Aici nu mai e chip să rămân. Mi-e greu să ies din casă, căci mi se pare că toți oamenii pe care-i întâlnesc știu rușinea ce am pățit și mă arată cu degetul, și greu mi-e pentru că mă tem ca nu cumva să mă pomenesc față-n față fie cu el, fie mai ales cu ea.

La revedere în Ploiești.

[Emil]

P. S.

Ai avut mare dreptate când ai zis că a bine nu era că n-aveam de Sf. Paști cu ce să-mi plătesc chiria."

PARTEA A DOUA

VERIȘOARA ZOE

I

– Cum vine că anul acesta plecați atât de curând? întrebă d-na Grădeanu. Avem cele mai frumoase zile de mai, și după toate semnele, mai va până la căldurile cele mari, care fac la București nesuferită viața.

– Grăbim, dragă, răspunse d-na Anica, venită să-și facă vizita de adio. Sesiunea corpurilor legiuitoare s-a închis, și Iancu nu mai are nici o treabă în țară. Oriișiunde ne vom fi ducând, lucrul de căpetenie e atât pentru mine, cât și pentru Iancu viața regulată și rațională. Iancu ține una și strună: că medicii de aici nu i-au cunoscut boala; a rămas deci să ne oprim la Viena. E acolo un tânăr medic român, Sterie Ciurcu, care a deschis un sanatoriu și are legături cu toate celebritățile medicale. O să ne instalăm pe un timp oarecare la el și vom vedea cum ne vor îndruma celebritățile din Viena.

– E fără îndoială cel mai cuminte lucru, grăi d-na Grădeanu. Așa, numai după vorba medicilor noștri, nu te poți avânta când e vorba de sănătate. Ca să nu uit, cum rămâne cu verișoara-ta Elena? Aud că Iorgu tot și-a schimbat gândul și rămâne la București.

– Soră dragă, e o poveste nu numai lungă, ci și foarte încurcată, zise d-na Talpă, răsuflând din greu, ca omul care vrea să spună multe. O știi pe Elena. Sănătoasă nu era nici când s-a

divorțat de Raul, iar de atunci și până acum numai din rău în mai rău a dus-o.

– Ceea ce e și mai rău – adăugă d-na Grădeanu – nu vrea nici să consulte vreun medic, nici să se supună la o cură potrivită.

– Zice că boala ei e incurabilă, urmă d-na Talpă. Ei, nu-i așa. Cura, chiar și dacă n-ar fi vindecând boala o mai calmează. Așa, cum se lasă, e de nesuferit, toate-o supără, nimic nu-i este pe plac; chiar când n-are de ce să se mâhnească, își face fel de fel de gânduri negre.

– Așa e omul când sufere de o boală ascunsă, stărui d-na Grădeanu; boală fără inimă rea nu se poate.

– Nu se poate! zise și d-na Talpă. Înțeleg că-și temea bărbatul; înțeleg că-și iubește fiul; nu s-a mai pomenit însă mamă care-și teme fiul. Închipuiește-ți: iau cu chirie o casă foarte potrivită pentru dânșii; mai fac o mulțime de cheltuieli ca s-o repareze și s-o zugrăvească după gustul lor; când e apoi să se mute-n ea, nu-i rămâne lui Iorgu decât să ceară rezilierea contractului. Știi de ce? Pentru că proprietăreasa are o fată, care mamei lui îi pare prea frumoasă.

D-na Grădeanu râse cu toată inima.

– Nu cumva crede c-o să și-l poată ține fată mare la casă! grăi dânsa. Fete frumoase îi ies în București la tot pasul în cale.

– Așa i-am zis și eu, urmă d-na Talpă. De asta nu scapă nimeni! Natura-și are drepturile ei, și tocmai când te ferești dai în gropi. Dar să-ți spun alta și mai frumoasă. Știi că Zoe, Gârleasca, ne este nepoată de verișoară. A crescut, așa-zicând, în casa noastră. Buna-cuviință cere ca, întoarsă din străinătate, să se ducă s-o vadă, că e femeie la casa ei. Ei, nu vrea și nu vrea. Zice că n-are să intre în relațiuni cu o femeie care la vârsta de douăzeci și opt de ani e de-a doua oară divorțată.

D-na Grădeanu iar râse cu toată inima.

– Dar – zise ea – ea e primită-n toate casele, și orișiunde s-ar duce, poate s-o-ntâlnească. Fata, biata de ea, nu e vinovată dacă a avut nenorocirea de a da mereu peste bărbați cu care n-a putut să trăiască.

– Degeaba i-o spui, întâmpină d-na Talpă. Eu sunt cu câțiva ani mai în vârstă decât dânsa, și asculta mai nainte de mine. Acum ea ar voi ca și aici să fie toate ca-n Germania ei.

– Altă țară, alți oameni, alte obiceiuri! exclamă d-na Grădeanu. Lasă, că nici germanii n-o fi tocmai cum i se par ei. Le fac și ei, dar mai cu perdea.

– Îi spun și eu! stărui d-na Talpă. Noi suntem oameni de o fire mai deschisă, ceea ce nu e de altminteri un păcat. Nu unul pare mai și mai de cum în adevăr este. Dar i-a mai găsit și alta. Îi fi auzit vorbindu-se despre Philippart, marele financiar belgian, pe care prințul Nicolae Bibescu l-a adus în țară ca să organizeze o societate pentru exploatarea zăcămintelor de la Baia-de-Aramă. Eu nu mă pricep la asemenea lucruri, dar bărbații spun că e vorba de o întreprindere cu mare viitor. De altminteri, oameni ca Philippart nici nu se pun în fruntea unei întreprinderi riscate. Ei! bine! Philippart acesta a întâlnit-o pe Zoe chiar în saloanele prințului, care nu e orișicine, și se zice că-i face curte. Minune nu-i, căci Zoe nu e numai frumoasă, ci are și toate calitățile unei dame din lumea mare. Elena nu vrea să știe de așa ceva. După părerea ei, purtarea Zoei e scandaloasă, o rușine pentru familie. Prea se afișează! Adevărul e că-și teme băiatul: nenorocitul acela nu poate să facă un singur pas în lume fără ca mama lui să cadă în pandalii.

D-na Grădeanu râse de a treia oară cu toată inima.

– De ce nu-l însoară, ca să scape odată de grijile acestea? ! grăi dânsa.

– Ai nimerit-o! strigă d-na Talpă. Aceasta e cea mai nouă față. De ani de zile aiurează mereu că sănătatea și fericirea omenească numai la țară se poate și că Iorgu al ei la țară are

să-și petreacă viața. Acum deodată a cuprins-o temerea ca nu cumva, trăind la țară, Iorgu să se încurce cu cine știe cine.

D-na Grădeanu râse de a patra oară cu încă mai multă poftă.

– Dar de aceasta nici un bărbat nu scapă! zise iar.

– Ea crede că da – întâmpină d-na Talpă – dacă-l însoară mai nainte de a se fi stabilit la țară. Iată-l pe Iorgu candidat în însurătoare, și iată-ne pe noi puse pe drumuri ca petițoare.

– Grea sarcină, o încredință d-na Grădeanu. Mult o să alergați până ce veți fi găsit o fată de seama lui, care se-mpacă cu gândul că are să-și petreacă toată viața la țară.

– Să vezi acum, urmă d-na Talpă. După ce l-a făcut pe Iorgu să se ducă la proprietăreasa casei ce închiriaseră și să ceară rezilierea contractului, aleargă prin tot orașul să-și găsească altă locuință mai încăpătoare, în care ar fi loc și pentru însurătei, dacă ar fi să fie.

– Acum, pe la sfârșitul lunei mai?! grăi d-na Grădeanu. Mare minune ar fi dacă nu în zadar ar alerga.

– Așa zic și eu, dar dânsa vrea, și lui Iorgu nu-i rămâne decât să alerge.

– Lucru de toată frumusețea ar fi – zise d-na Grădeanu – dacă în cele din urmă nu li-ar rămânea decât ca tot la văduva cu fată frumoasă să se mute.

– Așa crede și Iorgu, răspunse d-na Talpă.

D-na Grădeanu stete puțin pe gânduri.

– Adecă tot ar fi cu putință, grăi dânsa. Cu schimbările aceste politice, acum, după închiderea sesiunii, unul pleacă prefect, altul președinte de tribunal, iar altul consilier la vreuna din curțile de apel. Rămân locuințe; vorba e numai să le știi. Uite, aici tot Zoe poate să le vie într-ajutor. Ea e cronica viețuitoare a Bucureștilor: îi cunoaște pe toți și le află toate. Am să i-o fac Elenei – urmă râzând iar – am s-o poftesc într-una

din zile la ceai când o să fie și Zoe aici, și Zoe e destul de-ndemânatică pentru ca să-i răsucească și ei capul.

– Ideea e minunată, exclamă d-na Talpă. Nici peițoare mai bună decât ea nu poate găsi.

II

– Mama ta are, la urma urmelor, dreptate, grăi d-l senator Iancu Talpă: ce caută Valea-Boului pe pereții din casele văduvei din București, și ce caută fata văduvei în Valea-Boului?

– Îți spusei că nu mai e nici Valea-Boului pe perete, nici fata cu gâștile în Valea-Boului, răspunse Iorgu. Păcat, mare păcat, dar nu mai e.

– Atunci nu mai umblați cu mofturi, întâmpină d-l Talpă. Samsarul pe care vi l-am recomandat e om vrednic de toată încrederea: dacă spune el că nu se află în București de-nchiriat casă cum doriți voi, zadarnic cutrierați orașul. El știe ce zice: aceasta îi este meseria și are totdeauna lista caselor de închiriat. Nu vă rămâne decât să dați peretelui cu pricina o vopsea mai întunecată și să vă mutați deocamdată acolo.

– Aceasta o vrea, pare-mi-se, și mama, a zis Iorgu cam supărat. Mie îmi este însă nesuferit gândul acesta. Orișice vopsea i-am da peretelui aceluia, eu nu pot să văd, când mă uit acolo, decât ceea ce a fost pe el, valea cu gâștele și cu păstorița, toate atât de bine lucrate, și văzându-le-n gândul meu, îmi aduc aminte de rușinea ce am pățit – și la proprietăreasă, și în fața tânărului aceluia.

– Vorbești alandala! strigă d-l Talpă. Aceasta se dă uitării. N-ai decât să te duci să-i spui văduvei că tot vă mutați, și ai să vezi cât de mult se va bucura că scapă de o grijă. Iar tânărul acela cine este? Ce-ți pasă de el?!

– Uite, mie-mi pasă, grăi Iorgu, în gândul căruia tânărul pictor era cineva.

– Dar – urmă d-l Talpă – pe mine capul n-are să mă doară orișice veți fi făcând. Noi plecăm azi-mâne și-o să ne pară bine dacă-n lipsa noastră stați aici și ne păziți casa.

– Despre aceasta nu poate să fie vorba, întâmpină Iorgu. Mama ține să iasă cât mai curând la moșie, ca să vadă iar secerători, să steie la arie și să se uite la cei ce umplu sacii de grâu ca în timpul copilăriei sale. Cele trei încăperi pe care le-am ales pentru dânsa sunt, așa cred, acum gata. Iar eu trebuie neapărat să mă apuc cât mai curând de lucrările care-n timpul secerișului nu se mai pot face și să fac pregătirile pentru cele de toamnă.

D-l Iancu Talpă, om scurt, prea bine hrănit și cu obrajii îmbujorați, se uită cuprins de mirare la el.

– Care va să zică, tu tot te mai încăpățânezi! îi zise. Te arde să te uiți mereu la cer: ba că ploile nu mai încetează și buruiana-ți încalcă sămănăturile, ba că seceta e prea-ndelungată și toate le usucă arșița, ba că se ivesc nori de grindină pe cer și vântul îți culcă lanurile, ba că bruma-ți strică via și livezile, ba că gerul aspru a găsit câmpul neacoperit de zăpadă. Băiete! aceste nu sunt pentru oameni ca noi, care putem să le avem toate de-a gata, lăsând pe alții să-și bată capul. Dar o să te saturi și tu, cum atâți alții s-au săturat. Vorba e, însă c-o iei prea repede, căci împrumutul n-o să-l poți face nici la toamnă, nici anul viitor, iar câștigul din arendă, pe care l-ai luat de Sf. Gheorghe, ți se duce ca suflat din palmă.

– Toate aceste le știu foarte bine, îi răspunse Iorgu. Mi le-a spus chiar Mitiță Sturdza, la care am fost, precum știi, zilele aceste. Mai ales după îndemnurile primite de la dânsul stărui în hotărârea mea.

– Așa sunteți voi, cei ieșiți din școala germană, când vă intră ceva-n cap, nu e chip să vă dezmeticiți, îi zise d-l Talpă. Mi-l închipuiesc pe coconul Mitiță: nu mai puteai să scapi de el.

– Așa-i nene, stărui Iorgu. M-a primit parcă i-aș fi nepot, pe care l-a purtat în brațe, și nu găsea cuvinte, ca să-mi laude hotărârea.

D-l Talpă dete râzând din cap.

– Dar el însuși nu face ca tine – îi zise –, ci-și dă moșiile în arendă, ca să poată sta la București.

– Tocmai aceasta e ceea ce-l face bun sfătuitor, stărui iar Iorgu. Nimeni mai bine decât el nu poate să știe ce pierde proprietarul dacă-și dă moșia pe mâna altuia și cât ar câștiga țara dacă proprietarii și-ar gospodări ei înșiși avutul. Creditul Funciar a fost, zice el, anume înființat pentru ca să li se dea proprietarilor putința de a-și face cuvenitele instalațiuni agricole.

– Vorbă și asta! exclamă d-l Talpă. Cei mai mulți se împrumută ca să-și poată petrece iarna la Paris, la Nizza ori chiar la Monaco.

– Cu alte cuvinte – replică Iorgu – avea coconul Mitică dreptate când se bucura că eu nu tot așa vreau să fac.

– Dar bani tot nu-ți dă! grăi d-l Talpă râzând.

– Ba-mi dă, să vezi că-mi dă! urmă Iorgu. Ai, te rog, puțintică răbdare. Mai întâi și mai întâi, mi-a dat chiar acolo un inginer, care-mi face hotărnicia cu prețurile stabilite de direcțiunea Creditului și, cum se zice, pe așteptare, ca să fie achitat după ce se va fi realizat împrumutul. Acesta e un lucru la care nu m-aș fi așteptat, pe care îl credeam chiar peste putință. După ce i-am arătat apoi că vreau să dreg drumurile, să fac poduri, să întregesc plantațiunile și să zidesc grajduri, șoproane și magazii, el a înțeles numaidecât graba pe care o pun să încep lucrările. A făcut socoteala pagubelor pe care le sufere moșia dacă un pom ori o viță se plantează cu un an mai târziu. Și-a dat seamă despre pierderile împreunate în transportul pe drumuri proaste și prin lipsa de instalațiuni. M-a sfătuit deci să fac un împrumut provizoriu, cu procente mai mari, se

înțelege, dar care se rentează prin foloasele lucrărilor ce am de gând să fac. Mai mult, nene! Știi că Creditul Fonciar e instalat deocamdată în casele bancherului Zerlendi. A intervenit deci ca Zerlendi să-mi deschidă un cont curent cu zece la sută, până la suma de o sută de mii de lei. Te-ntreb acum, nene Iancule: mi-a făcut ori nu mi-a făcut rost de bani?

D-l senator Iancu Talpă se uită sperios la el, apoi începu să se plimbe cu pași mari prin casă.

Îi era parcă și-a pierdut nepotul, l-a pierdut pentru totdeauna.

– Uite, vezi, așa – zise apoi ca vorbind cu sine însuși – așa prind ei oamenii și-i trag în partea lor, ca să-i aibă legați-ferecați. Și tu – urmă oprindu-se în fața lui Iorgu – tu crezi că de dragul tău a făcut-o?!

– Ba n-o cred deloc aceasta, răspunse Iorgu. Ce-i sunt eu și ce-mi este el mie?! A făcut-o pentru că așa e bine. Valea-Boului e o părticică din țara aceasta, și țării îi faci un bine ajutând pe cel ce vrea să dreagă cea mai mică parte din ea.

– Mofturi de ale lui Rosettache! strigă d-l Talpă, apoi se întoarse spre ușa de la dreapta, pe unde intră din întâmplare cocoana Elena.

– Închipuiește-ți, cocoană, – urmă el – omul acesta i s-a dat legat de mâni și de picioare.

Cocoana Elena, femeie înaltă și bine făcută, care, deși cu fața lipsită de sânge, nu părea deloc cum ți-ai fi închipuit-o după vorbele cocoanei Anichii, se uită nedumerită când la unul, când la altul.

– Cui adecă i s-a dat atât de rău legat? întrebă dânsa foarte liniștită.

– Cui? Lui Mitiță Sturdza, pe care-l știi că e om zăcaș, răspunse d-l Talpă.

– Și cum i s-a dat legat? întrebă iar cocoana Elena.

– Cum? răspunse iar d-l Talpă mai aprins. Așa cum i s-a dat. E ușor să te împrumuți azi cu o mie, mâne cu două mii de galbeni și te bucuri când pui mâna pe ei. Vin însă termene de plată, și iar te bucuri că nu-ți vine și somațiunea. Dar peste câtva timp sunt alegeri ori roșii țin o mare întrunire la circul din piața Sf. Constantin. Acum te pomenești cu somațiunea și nu-ți rămâne decât să-ți dai votul ori să mergi la întrunire, ca să te păsuiască. Le știm noi acestea, căci ne-am ars nu o dată.

– Bine, întâmpină Iorgu zâmbind. Boala aceasta are leac, nene Iancule: n-ai decât să plătești când îți vine terminul și nu-ți mai vine nici o somație.

– Să plătești?! strigă coconul Iancu. Prostie! Plătești dacă poți! Ce faci, însă, dacă nu-ți dă mâna?

– Mă iartă, întâmpină Iorgu. Cel ce nu știe dacă va putea ori nu să plătească nu se împrumută, sau cel ce se împrumută știe foarte bine când are termen de plată și face socoteala așa ca să poată plăti.

– Toate acestea vor fi adevărate când e vorba de negutător – grăi coconul Iancu – noi, ceilalți, avem cheltuieli neprevăzute, care ne încurcă socotelile.

– Nu are nimeni să cheltuiască ceea ce nu are – îi replică Iorgu – și nici cel mai mare boier nu are ceea ce e dator a le da altora.

– Palavre nemțești! zise coconul Iancu cam scos din răbdare.

– Nici palavre, nici nemțești, răspunse Iorgu. Dacă e vorba...

– Lasă, – interveni cocoana Elena – că la aceasta o să-i răspund eu, care cu boieria fără de măsură mi-am mistuit viața.

Ea și luă un scaun și se așeză.

– Cu de aceste vă prăpădiți voi, urmă apoi întorcându-se spre d-l senator Iancu Talpă. Vă întreceți în cheltuieli fără de rost, năzuind care de care să pară mai mult decât ceea ce în

adevăr este. Azi mobilă de Paris ori cel puțin de Viena, mâne armăsari rușești și trăsuri scumpe, poimâne covoare persiene, goblenuri, tablouri, vase și fel de fel de bibelouri, iar pe deasupra slugi și iar slugi îmbrăcate ca la Paris și ținute-n belșug. După ce vi le-ați făcut toate, lume poftită la mese, la serate și la baluri, ca să le vadă toate și să le admire, joc de cărți, cancanuri și aventuri galante. Unde mai ajungeți să faceți socoteli? Dintre zece e unul care pune ceva la o parte, sunt doi care cheltuiesc cât au, iar ceilalți șapte se-nglobează în datorii ori fac fel de fel de mișelii, ca să poată arunca nisip în ochii lumii. Le știu toate, că le-am pățit și-am suferit atât pe urma lor.

Coconul Iancu stătea în fața ei și se uita cu ochii lui cei mărunți la ea, răsucindu-și din când în când mustața cea groasă.

– Mai ai multe? întrebă el în cele din urmă.

– Eu cred că pot să-ți fie destule și acestea, răspunse ea.

– Mai ales fiind toate adevărate, adăugă Iorgu cam cu jumătate de gură.

– Multe, puține, adevărate, neadevărate – grăi coconul Iancu – eu răspund cu o singură vorbă la ele: cine în lume trăiește cu lumea se potrivește. M-ai înțeles, cocoană? Băiatul tău, uite, Iorgu acesta, tot așa o să facă dacă ține să nu rămâie om răzleț, pe care toți îl arată cu degetul.

Iorgu clătină din cap.

– Dac-aș crede-o aceasta, m-aș căi că nu i-am răsucit gâtul când îl hrăneam la sân, îl încredința cocoana Elena. Arătați voi cu degetul pe Iorgu Cantacuzino, Nababul, și ziceți că e zgârcit și mojic pentru că nu risipește cu două mâni ceea ce adună cu una, râdeți de Gună Vernescu pentru că șade într-o casă modestă și nu are trăsură cu fecior galant pe capră, vă uitați peste umăr la Iancu Marghiloman, care aleargă pe jos în treburile lui, vă bateți joc de vodă Carol și ziceți că-și întoarce chipiurile pe dos pentru că-și ține punga strânsă, dar anii trec

unul după altul și are să vie și timpul când ei și copiii lor se vor uita cuprinși de milă la voi. Nu! Iorgu nu se sperie de gândul că oamenii fără de rost îl vor arăta cu degetul pentru că el nu vrea să fie ca dânșii.

Grăindu-le aceste, ea se uită la Iorgu.

– Eu nu judec pe nimeni – grăi acesta – poate că au dreptate cei ce văd lucrurile ca nenea Iancu. Societatea cu exigențele ei e în adevăr cea mai neîndurată stăpânire. Mie mi se pare însă nesuferită viața în mijlocul unor oameni care le fac toate-n goana mare. Tot mai plăcut e să stai răzleț la o parte.

– Ha, ha, ha! râse coconul Iancu. Te va fi iertând firea, dar vorba e dacă te lasă și lumea. Tu faci ca jucătorul de cărți care pune miză mare fără ca să fi văzut cărțile. Voi ați venit la București oarecum pe sfârșitul târgului, când toată lumea se pregătește de plecare. O să vedeți voi Bucureștii la toamnă, după ce se va fi început sesiunea parlamentară. Ici mese, colo serate, dincolo ceaiuri, din când în când câte un bal, apoi conferințe, consfătuiri. E viață la București în timpul iernii, încât nu știi cum, unde și când te perzi în ea.

– Viață?! oftă cocoana Elena cu un gest disprețuitor.

Cu adevărat viață în care te perzi! Mese, serate, ceaiuri, baluri, unde dai peste Zoe și peste altele ca dânsa, împregiurul cărora se adună lumea. Mai bine lipsă!

D-l senator Iancu Talpă își răsuci iar mustața și luă o poziție parc-ar fi voit să rostească un discurs de la tribună, ceea ce la Senat nu prea făcea.

– Vorbiși și tu, ca fiul tău, pe nevăzute! grăi dânsul. Zoe este, în adevăr, o adevărată podoabă a saloanelor noastre. Ar fi și dac-ar fi mai puțin frumoasă. Tocmai de aceea se pun atâte-n socoteala ei. Lasă că știe să se-mbrace și să poarte haina pe care a-mbrăcat-o, ori să expună giuvaericalele cu care se gătește. Lasă că ținuta, umbletul, gesturile, întreaga ei înfățișare sunt de o rară distincțiune, dar e deșteaptă, dragă, încât e o

mare plăcere să stai de vorbă cu ea. Nu cunoaște nimeni Bucureștii ca dânsa; îl ia pe fiecare potrivit cu felul lui, îți simte slăbiciunile și-ți ghicește gândurile, și nu e lucru asupra căruia nu e dumirită.

– O adevărată artistă, grăi Iorgu în ton ironic.

– Da! – stărui coconul Iancu – artistă, căci dacă artă e să reprezenți în scenă pe alții, încă mai mare artă e să te prezenți tu însuți pe tine așa ca toți să te admire.

Cocoana Elena își pierdu răbdarea.

– Auzi lume, care e încântată de o asemenea artistă ! exclamă ea. Îmi spunea cineva mai deunăzi că n-are la București nimeni saloane, iatac, biurou și sufragerie ca dânsa. Mobila ei e o adevărată bogăție. Nimeni nu se întreabă, însă de unde ies toate.

– Minciuni! protestă d-l senator. Nu e scumpetea lucrurilor, ci dispoziționea făcută cu mult gust, ceea ce-i pune pe toți în mirare. E pizma și răutatea celor ce-ar voi și nu sunt în stare să facă tot ca dânsa, rivalitatea e ceea ce le scornește toate.

– Care va să zică și aici tot pe-ntrecute se petrec toate, grăi Iorgu.

– Băiete! îl mustră d-l senator. O iai prea repede. Vrei să le știi toate mai bine decât noi cei ce ni-am petrecut viața-n țară și cunoaștem toate lucrurile din obârșia lor. Fără de rivalitate nu e progres. Eu știu ce a fost în timpul tinereților mele și văd ce e azi. Au trecut timpurile când boierul își poftea vecinii la masă mare și le servea ciorbă de potroace, caracudă-n saramură, pui fripți la frigare, tăiței cu brânză și sarailie. Altă lume e azi, și n-o să-ți rămâie nici ție decât să te potrivești cu ea, îți place ori nu-ți place. Tu te duci la moșie, ca să dai cu capul de toate zidurile, iară eu plec să-mi caut de sănătate; o să vedem care-o să se simtă la toamnă mai bine în pelea lui.

– Sănătatea ta, grăi cocoana Elena cu răutate. N-ai avea decât să ieși și tu la moșie, să-ncaleci și să alergi de la secerători la arie și de la arie la cei ce încarcă snopii cu spicul greu, să mănânci mai multă ciorbă de potroace și mai puțini stacoji, să bei mai puțină șampanie și mai multă apă proaspătă să nu te culci, ci să te scoli în revărsatul zorilor de zi, și-ai fi tot atât de sănătos tun cum erau părinții noștri.

– Vorbă de babă ursuză! îi răspunse d-l senator Iancu Talpă.

III

– Mă mir, mult mă mir, grăi d-na Ionescu, care ședea la fereastra salonașului și cârpea la un ciorap întins pe ciupercă. Azi e ziua a cincea, și tot n-a venit să ne dea răspuns.

Alina, care-și prepara tema de matematică la masa din mijlocul salonașului, întoarse fața spre mama ei.

– Mă mir și eu – îi zise –, dar nu că el n-a venit, ci că d-ta-l mai aștepți. Boierii mari ca dânsul nu-și bat ei înșiși capul cu asemenea nimicuri. O să-ți trimită răspuns prin vreun servitor ori, cel mult, prin advocatul lui.

Mințea fata mamii. Dac-ar fi crezut ceea ce spunea, n-ar fi venit să-și prepare tema în salonaș, ci ar fi făcut-o aceasta, ca alte dați, în sufragerie, unde-și avea și raftul cu cărți. Mai mult de trei zile acum ea punea mereu în salonaș lucrurile-n rânduială și ștergea mereu pravul, ca toate să fie așezate cu gust și în cea mai desăvârșită curățenie. Credea deci că are să vie, și-l aștepta cu oarecare nerăbdare, ca pe un om cu care vrea să reguleze socoteli chiar mai interesante decât cele din tema ce prepara.

Nu! Ele nu se aflau numai așa, din întâmplare, în salon: mama ședea la fereastră ca să-l vadă când vine, iar fata trăgea mereu cu urechea ca să audă „cioc-cioc" la ușă.

– Mie – răspunse dar mama – nu mi s-a părut deloc om care pune pe alții să facă ceea ce are să facă el însuși. Mi se pare

că la mijloc e cu totul altceva: nu-i dă mâna să ieie o hotărâre mai nainte de a fi găsit altă locuință, și mult m-aș mira dacă și-ar găsi. Te pomenești că tot o să fie nevoit a rămânea.

Alina începu să tremure: gândul că el ar putea să rămâie o înspăimânta – ea singură nu știa de ce.

– Și d-ta te-ai bucura, se vede, dacă el ar rămânea?! grăi dânsa.

– Fără îndoială, răspunse mama. Lasă că un asemenea chiriaș păstrează-n stare bună casa, dar și chiria se urcă de la sine când poți zice: „Aici a stat mai nainte Iorgu Armașu, cu mama sa".

Alinei iar îi venea să plângă. Nu doar că ținea și dânsa la foloasele de care vorbea mama ei, dar se căia de a fi fost prea îndrăzneață față cu dânsul, care-n cele din urmă tot se putea să le fie chiriaș. Cum i se mai uita dânsa în ochi după ce-i zisese: „Nu-ți închipui, că ținem atât de mult să te avem chiriaș!?" Ce va fi zicând el despre dânsa?!

– O, Doamne! grăi cu toate aceste. Un om ca toți oamenii! Nu știu ce vei fi găsind d-ta atât de deosebit în el. Eu, drept să-ți spun, nu cred că m-aș bucura dacă ar trebui să dau în fiecare zi ochii cu el și cu cocoana aceea.

– Iar începi! o mustră mama ei. El e om cu mult mai serios decât ca să ție seamă de niște toane copilărești, iar mama lui nici nu pe tine s-a supărat, ci pe zugravul acela, care credea că poate s-o prostească.

Alina sări în picioare, cu obrajii aprinși.

– Nu, mamă, nu! strigă. Dacă mă iubești câtuși de puțin, să nu o mai zici aceasta. Vinovată sunt eu, numai eu. El de dragul meu le-a făcut toate. Nu poți tu să-ți închipuiești ce inimă bună și curată are el.

D-na Ionescu se uită supărată la fiica ei.

– Știi că-mi placi?! îi zise. După abia câteva lecțiuni de desemn ai ajuns să fii gata de a sări-n foc pentru el.

Alina nu-i dete răspuns, căci intră Mița, servitoarea, să spună c-a venit d-l acela și întreabă dacă poate ori nu să vorbească cu cocoana.

D-na Ionescu sări-n picioare și se răpezi spre ușă, ca să-i iasă-n cale și să-l poftească în salonaș, iar Alina se uita împregiur, ca să vadă dacă toate sunt în bună rânduială, își mută scaunul la locul lui, apoi se uită-n oglindă și-și potrivi părul pe frunte.

Iorgu, intrat înainte de stăpâna casei, se opri în fața copilei și se plecă puțin și cu oarecare sfială.

– E un semn bun norocoasa-ntâmplare de a vă fi găsit și pe d-voastră acasă, grăi dânsul zâmbind. Am venit să ne-mpăcăm.

– N-avem de ce să ne împăcăm – răspunse ea adunându-și toate puterile –, căci nu ne-am certat.

– Sunteți foarte amabilă, întâmpină el. Nu ne-am certat, dar m-am certat eu însumi cu mine.

El se-ntoarse apoi spre stăpâna casei, care intră și ea.

– Eram tocmai să-i spun domnișoarei – urmă el – că dacă forma în care vi-am făcut împărtășire despre hotărârea noastră de a renunța la contract n-ar fi fost pripită și lipsită de tact, d-sa n-ar fi fost nevoită să mă pună la locul meu.

– Vă rog să nu dați lucrului nici o importanță, grăi d-na Ionescu strâmtorată și-i oferi un scaun, apoi se așeză dânsa pe canapea. Copiii sunt copii.

Alina, foarte supărată, se așeză și ea cu oarecare îndărătnicie.

– Eram contrariat – urmă dânsul, adresându-se mai mult copilei decât mamei –, căci trebuia să fac un lucru pe care numai călcându-mi pe inimă puteam să-l fac.

– Mi se pare că vinovat de toate e numai zugravul acela, zise d-na Ionescu.

– Nu-i zice, mamă, zugrav, că nu e zugrav, stărui iar Alina.

– Așa e domnișoară! Aveți multă dreptate! grăi dânsul. E un pictor de mare talent și pe deasupra un om cum numai puțini sunt.

Alina se uită cu ochi râzători la el. Ar fi voit să-i ieie mâna și s-o strângă, dar nu-ndrăznea. Îi era acum prieten bun omul acesta, nu pentru că vorbea bine despre Emil, ci pentru că era de aceeași părere cu dânsa.

– Puțini – repetă ea –, foarte puțini, așa i-am spus și eu mamei, care nu-l cunoaște mai de aproape.

Iorgu se uită cu coada ochiului la ea.

– D-voastră – urmă el – care-l cunoașteți, veți înțelege cât de greu îmi era să-l jignesc. Cu atât mai greu îmi era să vă jignesc pe d-voastră, urmă iar întorcându-se spre d-na Ionescu. Lucrurile au venit însă așa, că trebuia neapărat s-o fac aceasta. Vorba era adecă să ne stabilim la moșia pe care n-o mai dăm în arendă, și locuința de aici să ne fie numai un fel de conac la care tragem când venim pe câte o zi, doauă la București. M-am încredințat, însă, că nu ne putem stabili la moșie. Sunt acolo atâte de făcut și de dres, încât abia vara viitoare ori poate chiar toamna vor fi toate gata. Am luat deci, cu multă părere de rău, hotărârea de a închiria o casă mai încăpătoare.

– Vă rog, – îl întrerupse d-na Ionescu – atârnă de la buna d-voastre chibzuință dacă vă convine ori nu locuința. Explicațiuni n-am căderea de a vă cere.

– Vi le-am dat, d-nă, ca să vă cer iertare și să mă ierte și domnișoara, întâmpină el zâmbind. Adecă iar mi-am schimbat hotărârea: deoarece silințele noastre de a găsi altă locuință au rămas zadarnice, vă rugăm să ne primiți în bună prietenie.

D-na Ionescu era foarte mulțumită nu numai pentru că scăpa de o grijă, ci și pentru că se-mplineau prevederile ei, iar Alina stetea zăpăcită și fără ca să-și poată da seama dacă e ori nu și ea mulțumită.

Ei rămaseră toți trei câteva clipe-n tăcere, cum rămâne orișicine când nu-i dă mâna să-și mărturisească adevăratul gând.

– De altminteri – urmă el în glumă – noi puțină supărare-o să vă facem.

– Nici o supărare! grăbi d-na Ionescu să-l încredințeze.

– Din contra! o scăpă pe Alina gura.

– Voiam să zic – urmă el – că noi vom pleca cât mai curând la moșie, unde mama dorește să-și petreacă vara, și nu ne vom întoarce decât toamna târziu.

– Care va să zică tot vă stabiliți la moșie, grăi Alina, curioasă ca toate fetele.

– Nu, domnișoară, răspunse el. De Sf. Dumitru iau moșia în primire, dar deocamdată văd de ea mai mult din București. Am acolo administrator pe un fost primar, om priceput, care a administrat moșia și ca om de încredere al arândașului, deci cunoaște bine și moșia, și oamenii, și obiceiurile locului. Rămân deocamdată bucureștean cu gândul dus mereu la țară.

Grăindu-le aceste, el se ridică, gata de plecare.

– Ai, mamă, dreptate, grăi Alina după ce se întoarse d-na Ionescu, care-l însoțise până la capul scării. E om în adevăr distins.

„Și primejdios", adăugă d-na Ionescu-n gândul ei.

IV

– Bine că te găsesc! Mi-ai ieșit ca chemat în cale! strigă dr. Teodor Nica, directorul Ministerului de Culte și Instrucțiune, care-l zări pe Caragiali-n strada Colții, la ieșirea din strada Doamnei, unde se zidea palatul Creditului Fonciar.

– Pe giovinele Ioan Luca Caragiali îl găsești pretutindeni unde n-are ce să caute, răspunse tânărul totdeauna vesel. La dispoziționea d-tale, d-le doctor.

– Grăbești? întrebă dr. Nica.

– Eu nu grăbesc niciodată, căci n-am nici o treabă, întâmpină Caragiali. Sunt cel mai liber dintre oamenii din România liberă, alias Belgia Orientului.

– Bun! grăi dr. Nica! Atunci să stăm puțin de vorbă.

– Să stăm, îi zise Caragiali. Îmi crește reputațiunea, și lumea crede că sunt și eu cineva când mă vede umăr la umăr cu directorul ministerului din care se revarsă luminile asupra fericitei noastre țări. Uite, la trei pași de aci, în fața Poștei Centrale, lângă casa Zerlendi, e cafeneaua „Labes", locul de întrunire al tuturor celebrităților din Orient: intrăm, dacă nu-ți derogă, ne așezăm la o masă mai retrasă, ne comandăm câte un șvarț și punem lumea la cale. Te poftesc eu și tot d-tale îți las onoarea de a plăti, dacă vrei, și câte un coniac.

– Caragiali tot Caragiali, grăi d-l director, și executară planul improvizat de acesta. Iacă de ce e vorba, urmă acum. Te-am văzut mai demult acum, în mai multe rânduri, plimbându-te cu un tânăr, nu-mi aduc aminte numele lui. Făcea caricaturi pentru *Scrânciobul* și le subscria „Emil".

– Îl știu grăbi, Caragiali. Bun băiat! mi-a fost coleg la liceul din Ploiești. Un adevărat giuvaer. Ce-i cu el? Nu-l mai văd pe aici. Se vede c-a plecat.

– I-a fost recomandat lui Maiorescu de către un oarecare Iorgu Armaș, urmă iar dr. Nica.

– Să am pardon! protestă Caragiali. Nu un oarecare. Bravo ție, Iorgu Armaș! Îi șade bine! Să știi adecă un lucru: Emil a avut un conflict cu Iorgu Armaș. Mi-a spus-o el însuși. De ce? Aceasta nu mi-a spus-o. E, pare-mi-se, o femeie la mijloc, și despre femeia care te bagă-n încurcături nu se vorbește.

– Ei bine! grăi dr. Nica. Aceste sunt lucruri care nu mă privesc. Pe mine nici o femeie n-are niciodată să mă încurce. Am slăbiciune, ce-i drept, pentru cele cu păr roșu, dar nici de aceste nu mă sperii. Vorba e că ministrul meu se interesează de tânărul acela...

– Bravo ție, Titule! strigă iar Caragiali. Uite, asemenea oameni au să fie încurajați! Maiorescu e om cu mare viitor!

– Fără îndoială! îl încredință d-l director. Are nu numai multă bunăvoință, ci și o rară pricepere. E om în toate privințele superior.

– Și știe să-și aleagă oamenii, adause Caragiali ridicându-se puțin, ca să se închine în fața d-lui director.

– Nu fi răutăcios, omule, îi zise acesta. Vorbim serios.

– Greu lucru când e unul ca mine la mijloc, replică giovinele.

– Știi că Maiorescu vrea să restaureze biserica de la Curtea-de-Argeș, urmă cellalt fără ca să ție seamă de întrerupere.

– Și foarte bine face.

– A și venit aici Lecomte de Nouy, însărcinatul lui Viollet le Duc!

– Încă o dovadă că știe să-și aleagă oamenii. Cine-o fi, de altminteri, Lecomte acela, nu știu.

– Biserica are, se-nțelege, să fie restaurată în adevăratul înțeles, deci refăcută, pe cât se poate, așa cum a fost dintru început. Zugrăveala are să fie făcută și ea din nou, dar tot așa cum a fost mai nainte. Au deci să se facă pe hârtie copii exacte de pe sființii din biserică pentru ca în urma aceste copii să fie reproduse fiecare la locul ei pe pereți.

– Am înțeles! grăi Caragiali. Emil are să fie utilizat pentru facerea acestor copii. Bun! Dar de unde, dracul, să-l iau? Stai, că-i dau de urmă. Are o soră măritată la Ploiești: ea va fi știind unde se află.

– Până ce-i scrii și până ce-ți vine, dacă-ți vine, răspunsul, trece vreme, întâmpină dr. Nica. Mă gândeam să-l întreb pe Iorgu Armaș, poate că știe dânsul, că i-a-ntors vizita la Iancu Talpă, senatorul, care venise să i-l prezente. Am fost pe acolo,

dar Iancu Talpă e plecat de vreo două luni și slugile n-au putut să-mi spună unde s-a mutat nepotul lui.

Caragiali iar se ridică și făcu un compliment.

– Mă recomand – zise – Iancu Caragiali, informator neautorizat de primărie, dar foarte conștiincios și exact. Ce nu știe Caragiali? ! Chelner! Două coniacuri: așa, d-l director plătește. Eu știu unde stă d-l Iorgu Armaș, dar – urmă așezându-se iar – ce folos dacă e dus la moșie?!

El plesni de câteva ori din degete, gustă puțin din coniacul adus de chelner, apoi făcu parcă-și răsucește mustața abia mijită.

– Ne-am dumirit, urmă. Eu am un fel de mătușă, țața Cleopatra Poenaru, soția colonelului Poenaru, adecă în adevăr Cleopatra Leca, deoarece e divorțată, ori în divorț, sora lui Costică Leca, dacă-l știți, fiica pictorului Leca. Stai, domnule! Ce vorbești! Prietena lui Maiorescu. Au copilărit la Craiova împreună. Pe ea s-o-ntrebe, că e prietena d-nei Ionescu, în casele căreia stă Iorgu Armaș cu mama sa. Tot de la dânsa știu și eu ceea ce știu. Vezi d-ta cum vin lucrurile. Mă întâlnești pe mine într-un colț de stradă, venim împreună la „Labes", ne bem cafelele, și tocmai când ajungem la coniac ne pomenim că nu cu mine, ci cu țața Cleopatra ar fi trebuit să te-ntâlnești.

Dr. Nica se uita cu un fel de uimire la el. Era-n vervă Caragiali de i-ar fi plăcut și celui mai ursuz om să-l asculte și să-i urmărească gesturile vioaie.

El se mai apropie de dr. Nica pentru ca să-i poată vorbi mai pe șoptite.

– E un roman – începu – nu?! o idilă e! Cunoști d-ta, care ești neamț, trebuie să cunoști jalnica întâmplare a lui Eduard cu Kunigunda. Eduard este el, Iorgu, urmașul azi în viață al întru fericire pomeniților Armași, iar Kunigunda este ea, fiica d-nei Ionescu, văduva încă tânără și prietena țatei Cleopatra, de la care am avut eu cântecul. Sunt povești pe care și le spun vecinele când se adună să-și bea ceaiul fierbinte – mai rar cu

lapte și mai des cu rom și cu lămâie; eu nu răspund decât de floricelele pe care le pun pe ici, pe colo, din slăbiciune pentru artă. Ascultă dar. Eduard se află la moșie, nu știu cum îi zic, cu mama sa, una din cele mai vigilente matroane, un fel de Cornelie numărul doi. Kunigunda, elevă la Școala Centrală, se află la București, sub purtarea de grijă a mamei sale, și se bucură de binefacerile vacanței de vară. El, având oarecare treburi la București, pleacă în revărsatul zorilor de zi de la moșie, pentru ca seara, fie cât de târziu, să se poată întoarce iar la muma lui, rămasă singură. Pe drum însă unuia dintre cai îi cade o potcoavă. Cai cu trei potcoave nu pot să fie înhămați. La potcovar o îndesuială mare. Trece dar ziua fără ca Eduard să poată pleca, iară seara e lună plină, răcoare și adiere lină și Kunigunda se bucură că Eduard n-a plecat, iar Eduard e-ncântat că Kunigunda se bucură. Altă dată plesnește cercul de fer de la una din cele patru roate ale trăsurii. Acum e îndesuială mare la rotar. Kunigunda se bucură din nou, și Eduard e mai vârtos încântat. Iar altă dată el nu găsește pe cutare ori cutare, cu care trebuie neapărat să vorbească, și astfel e nevoit să mai rămâie la București chiar și dacă nu mai e lună plină, nici răcoare, nici adiere lină. Ce va fi zicând Cornelia, aceasta nu se știe, căci ea se află departe: aici, la București, e cer senin chiar și când tună și fulgeră și plouă ca vărsat cu găleata. Vine omul pe care-l cauți pe la București, vine des, ba e chiar mai mult la București decât la moșie. Nici n-are nevoie să stea mereu acolo, căci e destul să-și ia dispozițiunile, și administratorul le face toate cum e mai bine. Nu rămâne dar decât să-i spunem cocoanei Cleopatra să-i spună d-nei Ionescu, ca aceasta să-i spună d-lui Iorgu Armaș că d-l Maiorescu ți-a spus să spui cuiva că dorește să-l vadă, și-ți spun eu că nu degeaba ți-ai perdut timpul bând cu mine o cafeluță și un coniac. Iar povestea cu Eduard și cu Kunigunda mai departe nu ne privește. Să le iasă în bine!

V

– Bine, Tache, de ce ne-am adunat noi aici? grăi Ioan Manliu, profesor de limba română la gimnaziul din Giurgiu. Sunt zece ceasuri aproape, și văd că e lume multă: pe cine mai așteptăm de nu se începe conferența?

Tache Laurian, profesor de filosofie în liceul „Sf. Sava" dete din umeri, apoi se uită împregiurul său. În adevăr, salonul destul de mare, biblioteca de lângă el și sufrageria sunt pline. Primul etaj al caselor din fața bisericii Pitar Moșu, unde stetea Titu Maiorescu, era prea strâmt pentru lumea adunată în el. Unii steteau, alții se plimbau, iar alții ocupaseră loc pe scaune și pe canapele și discutau grupuri-grupuri, încât era un fel de bâjbâială ca-ntr-un stup, iar Maiorescu umbla de ici până colo și intra-n vorbă mai cu unii, mai cu alții.

– Mai știu și eu?! răspunse Laurian. Se vede că mai așteaptă în adevăr pe cineva, care te pomenești că n-are să vie.

În clipa aceea trecu, din întâmplare, prin apropiere Nicu Burghelea, directorul Bibliotecii Centrale și unul dintre intimii ministrului.

– Domnule Burghelea, – urmă el – ce are să fie aici?

– Ceea ce vezi, îi răspunse acesta. Maiorescu vrea, precum știi, să facă multașteptata reformă a învățământului și mai nainte de a fi ascultat consiliul permanent și cel general ține să intre în contact cu dăscălimea din București, pentru ca, stând de vorbă mai cu unul, mai cu altul, să se dumirească asupra vederilor împărtășite de cei mai mulți.

– Ideea e frumoasă, grăi Manliu.

– Numai dacă se poate realiza, adăugă Laurian.

– De ce să nu se poată realiza? întâmpină Burghelea. Nu e ministrul, ci profesorul Maiorescu cel ce face invitațiunile pentru o întâlnire colegială, la care vine cine se interesează și pleacă fiecare când vrea.

– Văd însă că sunt aici și persoane care nu fac parte din corpul didactic, replică Laurian.

– Sunt oameni care se interesează de cestiunile de învățământ, îi răspunse Burghelea.

– Cine e, abunăoară, tânărul înalt cu care stă Maiorescu lângă bibliotecă de vorbă? întrebă Manliu.

Burghelea se întoarse și-și puse ochelarii.

– A! zise. Acolo e Iorgu Armaș, întors abia de câteva luni de la studii, răspunse el.

Pe când acestea se petreceau într-un colț al salonului, Maiorescu își dedea silința să-l convingă pe Iorgu că cea mai frumoasă dintre toate carierele e în societatea modernă cea de profesor.

– Fără îndoială – îi zise Iorgu – numai însă pentru cel ce are pentru ea cuvenitele aptitudini și în același timp și destulă pregătire. Eu sunt, de exemplu, încântat când văd aici atâția oameni distinși adunați la un loc, dar ei mă intimidează, și dacă ei ar tăcea deodată ca să mă asculte pe mine, m-aș intimida, încât n-aș mai fi în stare să rostesc o singură vorbă.

Maiorescu râse cu multă poftă și se uită spre bunul său prieten Teodor Rosetti, care asculta-n altă parte a bibliotecii glumele lui Iacob Negruzzi.

– Curat Toderița! grăi dânsul. Inaugurasem la Iași un șir de conferențe publice. D-l Rosetti Teodor, azi ministrul nostru al Lucrărilor Publice, fost președinte la Curtea de Casațiune, o inteligență în adevăr superioară și om cu cultură întinsă, mai ales economist consumat, a anunțat și el o conferență asupra unei cestiuni economice oarecare. Ne bucuram cu toții de mai nainte prevăzând un mare succes. Când s-a văzut însă pe catedră în fața publicului gata de a-l asculta cu încordată luare-aminte, n-a mai fost în stare să rostească o singură vorbă. Azi ține cuvântări strălucite în Parlament, cu toate că e ascultat cu aceeași încordare. Aceste sunt greutăți trecătoare: cel ce are

ce să spună găsește totdeauna și forma pentru ca să-și dea gândurile pe față.

Spuindu-le aceste, el se uita din când în când spre Teodor Rosetti, ceea ce făcea și Iorgu, care asculta cu respectuoasă atențiune. Simțind, deci, că despre dânsul vorbesc, Teodor Rosetti veni la el.

– Tinere, – îi zise lui Iorgu, care îi fusese prezentat și lui și pentru care avea simpatii – fii cu ochii în patru, căci sirena aceasta e ademenitoare. Mă rămășesc că iar te ispitește să iei o profesură la Universitate.

Iorgu își făcu complimentul obligat și strânse mâna ce-i fu întinsă.

– Îmi spunea că n-ar fi în stare să rostească în fața auditorului atent o singură vorbă – grăi Maiorescu – și i-am povestit cum ai pățit-o tu când cu conferența ce aveai să ții.

Teodor Rosetti râse cu voie bună.

– Mi s-au spus multe exagerări despre societatea noastră, adăugă Iorgu. Văd acum că, din contra, mă simt foarte bine în mijlocul ei și-mi închipuiesc că încă mai bine m-aș simți în mijlocul profesorilor universitari. Nu mă socotesc însă pe din destul pregătit ca să le fiu coleg.

– Spoieli! numai spoieli! răspunse Teodor Rosetti. Mai ales la Facultatea de Drept, unde d-sa ar avea să te pună, nu avem un singur profesor: sunt numai advocați sau oameni politici, pentru care titlul de profesor e un decor, o recomandațiune. Chiar și cei mai buni dintre dânșii, cum sunt Bozianu ori Vasile Boierescu, fac cursuri interesante, dar improvizate, și n-au timp să le facă regulat, și una spun de pe catedră, alta la tribunal ori de pe tribuna Parlamentului. Facultatea noastră de Drept e un așezământ pentru pervertirea tinerimii.

– Tocmai de aceea – stărui Maiorescu – avem să ne dăm silința de a câștiga pentru Universitatea noastră și oameni care

lucrează cu toată inima și-și fac în deplin datoria ca să propage cultul științei.

– Li se fac, Titule, celorlalți urgisiți – întâmpină Teodor Rosetti – și nu le rămâne în cele din urmă decât ca ori să plece, ori să se deie pe brazdă și să facă și ei ca ceilalți, ceea ce e și mai comod, și mai cu folos pentru dânșii. O singură carieră într-adevăr frumoasă există-n țara noastră, cea de judecător, urmă el cu adâncă convingere. Mai ales omul cu independență materială e chiar dator să-și aleagă cariera aceasta.

– Fără îndoială! zise Iorgu încălzindu-se. Îmi dați voie?! Rostul firesc al statului e asigurarea dreptății, și ceea ce noauă, stat de curând înființat, mai nainte de toate, ne trebuie e dreptatea: dac-o avem pe aceasta, celelalte încetul cu încetul se fac și ele, iar câtă vreme dreptatea nu e deplin asigurată, statul român nu există, ci e numai în formațiune.

– Foarte bine zis – replică Maiorescu – dar tocmai pentru ca să putem asigura dreptatea avem nevoie de profesori ca d-ta, care cresc tinerimea în cultul dreptății.

– Altarele pentru cultul dreptății sunt tribunalele și curtile de judecată de tot felul, grăi Teodor Rosetti. Eu am fost judecător și-mi pare rău că nu mai sunt. Nu era zi în care nu aveam mulțumirea de a fi făcut dreptate ori încă mai viua mulțumire de a fi făcut peste putință o nedreptate.

– Și nu te făceai urgisit! îi zise Maiorescu-n glumă.

– Ba mă făceam – răspunse Rosetti –, dar și respectat. Era destul să se știe că sunt și eu între cei trei, cei cinci, fie chiar și cei șapte judecători, pentru ca atât împricinații, cât și advocații lor să ție seamă de sfințenia forului și să-și pună frâu. Un judecător conștiincios îndrumează spre calea dreptății pe alți zece mai slabi ori cu rele apucături. Ascultă, tinere, – urmă el mai stăruitor – mai ales d-ta, care ții să-ți porți grijă de moșie, numai ca judecător poți s-o faci și aceasta. Orișice altă carieră te consumă dacă ții să-ți faci în deplin datoria, încât nu-ți rămâne timp să te mai ocupi și de moșie.

– Aș! strigă Maiorescu. Profesorii noștri de filosofie au câte șase, numai șase lecțiuni pe săptămână, pe care și le împart pe trei zile, câte două ore pe zi. Patru zile pe săptămână sunt cu desăvârșire liberi. Eu aș fi foarte mulțumit dacă profesorul universitar ar face și el șase lecțiuni pe săptămână.

– Titule! nu ești de bună-credință, îi zise Teodor Rosetti tot mai în glumă. Vorba nu e câte, ci ce fel de lecțiuni fac profesorii. Profesorii tăi sunt [nu] numai profesori, [ci și] oameni pentru care profesura e o ocupațiune secundară și care fac lecțiuni de mântuială. Eu am vorbit de oameni care-și fac în deplin datoria. Judecătorul își face în deplin datoria în cele câteva ceasuri pe care le petrece în ședință și în camera de chibzuire. Sunt rare de tot procesele pe care e nevoit să le studieze în toate amănuntele lor. Aceasta e treaba pe care o fac advocații dacă sunt conștiincioși. Profesorul, dacă ține să-și facă în deplin datoria, are să studieze zi și noapte pentru ca să se ție în curent cu știința și să-și poată face cursul cu deplin folos pentru auditoriul său. Acesta e, tinere, adevărul! adăugă adresându-se iar la Iorgu.

– Nu mai încape nici o discuțiune, îi răspunse acesta. Dă fiecare țării sale ceea ce e în stare să-i deie, ce nu trece peste puterile lui, și e mai ușor să fii un bun judecător decât un slab profesor.

VI

– Cu lapte ori cu rom?! întrebă d-na Grădeanu, turnând ceaiul în cești.

– Îl luăm de obicei cu lapte, răspunse cocoana Elena.

– Romul e de cea mai bună calitate, un adevărat „Jamaica", stărui stăpâna casei, întorcându-se spre Iorgu.

– Nu mă-ndoiesc că și laptele e de cea mai bună calitate, grăi Iorgu zâmbind. Bucșana noastră dă lapte mai puțin, dar mai bun decât vacile din Alpi.

– Eu n-am prea găsit aici lapte tot atât de bun ca cel din Bavaria, întâmpină cocoana Elena. Chiar și la Paris laptele e foarte bun.

– Eu am făcut aceeași constatare, adăugă d-na Grădeanu. Nici la București, nici la țară laptele nu e atât de bun ca la Viena, de exemplu, unde cafeaua cu lapte e delicioasă.

– Foarte firește – zise Iorgu – pentru că în străinătate, și mai ales la Viena, nu vi s-a servit niciodată lapte adevărat. Lăptarii de acolo păstrează laptele de seară la răcoare, și dimineața, mai nainte de a pleca cu el în oraș, îl împart în două, chiar și în trei calități. D-voastre cunoașteți numai prima calitate, cel de deasupra. Cel de la fund, care se vinde mai ieftin, e de tot subțire. Vacile noastre, dacă ar fi bine îngrijite și rațional hrănite, ar da lapte de prima calitate.

– Domnul procuror nu-și uită gospodăria – grăi d-na Grădeanu –, ci-și dă mereu slăbiciunea pe față.

– Mai mult gospodar decât procuror, întâmpină Iorgu.

– Stau și eu pe gânduri – grăi cocoana Elena – și mă-ntreb dacă bine a făcut de s-a încurcat pe la tribunal, unde are de lucru cu fel de fel de oameni.

– Greșești, iubita mea, zise d-na Grădeanu; orișicare om trebuie să poarte o sarcină.

– Mai sarcină decât administrarea unei moșii! replică cocoana Elena.

– Când moșia e a ta, nu e sarcină, răspunse d-na Grădeanu uitându-se spre ușă cum te uiți când aștepți pe cineva și-ncepi a te teme că n-o să mai vie. Sarcină e când știi că ești dator că la o anumită oră să fii neapărat undeva și să faci ceva, că porți o răspundere de care nu poți să scapi cu minciuna. Când e vorba de moșia pe care o stăpânești tu însuți, și mai faci, și mai lasi. Aceasta le frânge boierilor noștri capul. Fiindcă știu că n-are nimeni să le ceară socoteală despre ceea ce fac ori nu fac, umblă de ici până colo și se pomenesc în cele din urmă unde nici cu gândul nu s-au gândit. Dați-mi voie să mă leg de vorba cu cele trei calități de lapte, urmă , uitându-se iar spre ușă. La noi e o singură calitate de lapte, o amestecătură din toate trei felurile. Tot așa e și societatea noastră, cei de sus se află fie la fund, fie la mijloc, arareori deasupra, iar cei ce-ar trebui să rămâie la fund îi găsești pretutindeni, încât nu poți să știi unde-ți ies în cale, ca să te-ncurci cu ei. Pleacă moșierul dimineața, ca să se-ntoarcă seara, dă însă peste unul ori peste una, se-ncurcă – mai știi cum – și nu se-ntoarce nici mâne, nici poimâne, căci nimeni silă nu poate să-i facă.

Cocoana Elena dete mulțumită din cap, iar Iorgu începu să schimbe fețe.

– Nu-i așa omul care are o dregătorie, urmă d-na Grădeanu. El știe că nu poate să lipsească fără ca să pată rușine și-și păzește treaba. Iar când vorbesc de dregătorie, cea mai aleasă e cea de judecător.

Ușa se deschise și feciorul aduse pe tavă biletul multașteptatei.

– Ah! Zoe?! exclamă stăpâna casei. Credeam că nu s-a întors încă la București.

Spunea un neadevăr, căci nu mai departe decât ieri vorbise cu ea.

– Îmi dați voie s-o poftesc? urmă.

– Mă bucur că am s-o văd, răspunse cocoana Elena, înfigându-se oarecum în scaunul pe care ședea.

Tot un neadevăr spunea și dânsa.

Iorgu s-a mărginit să nu spună adevărul. El se bucura, căci, deși cu vreo trei, aproape patru ani mai mic decât Zoe, în timpul copilăriei sale se jucase cu ea adeseori și foarte bucuros, căci era mai născocitoare decât alți copii.

Singură Zoe spunea adevărul prezentându-se așa cum era: femeie de statură mai mult decât mijlocie, dar nu prea înaltă, mlădioasă ca o șerpoaică, cu talia scurtă și bustul nu prea dezvoltat, oacheșă, cu pelița obrajilor întinsă, cu părul negru și cu ochii mari, al cărora alb ieșea luminos la iveală, ea mai era și îmbrăcată în o rochie cenușie, cum ca gușa porumbului, cu o simplitate măiestrită, încât, în ciuda știutelor doauă căsnicii prin care trecuse, părea mai mult fată mare de o rară modestie decât damă care adună cavalerii împregiurul ei.

Intrată, ea îmbrățișă pe stăpâna casei, care o primi parcă de mult n-ar mai fi văzut-o, apoi înaintă cu pași șovăitori și cu mină sfiicioasă spre cocoana Elena și se plecă cu discreție în fața ei, fără ca să rostească vreun cuvânt.

Era treaba cocoanei Elenei, ca mai bătrână, să înceapă și să dea tonul.

Ce putea cocoana Elena să facă aici, în casă străină?

Aici nu se puteau da, nici cere explicațiuni cu „de ce?" și „pentru ce?" îi întinse deci vârful degetelor.

Zoe luă mâna întreagă și i-o sărută.

Cocoana Elena se ridică puțin și-o sărută pe obraz. Zoe îi întinse și celălalt obraz.

– Ce mai faci, Zoe? întrebă cocoana Elena după ce-l sărută și pe acesta.

– Ce poate să facă o femeie trecută la vârsta mea prin câte am trecut eu! – răspunse ea – apoi se duse la Iorgu și-i strânse mâna ca unui prieten din copilărie și rudă ce îi era.

Ar fi trebuit să se și mai sărute, dar n-au făcut-o, căci era prea penibilă situațiunea.

– Mă bucur – grăi dânsa – că am ocaziunea să-l felicit pe d-l procuror.

– Să vedem mai nainte – răspunse el – dacă sunt de felicitat ori de plâns.

Doamna Grădeanu, femeie trăită în lume, profită de ocaziune ca să-i scoată din strâmtorarea în care se aflau.

– Tocmai vorbeam, Zoe, – zise ea – despre aceasta. D-l Armaș ne spusese că în străinătate nu ni se servește lapte, ci cremă, iar eu am râs, că-n societatea noastră crema e amestecat-n lapte și numai pe la tribunale și pe la curți de adună ceva mai curat.

– Comparațiunea se potrivește, numai să fie adevărată, grăi Iorgu.

Zoe se așeză.

– E adevărat, îl încredință dânsa zâmbind cu răutate. Vorba e numai că e cremă mai stătută și acrită vărsată peste lapte proaspăt și dulce.

– Cum s-o înțelegem aceasta?! întrebă Iorgu.

– Nici că se poate ceva mai lămurit, îi răspunse Zoe. Așa-zisa cremă a societății noastre sunt mai ales oamenii care n-au ce să facă și, neavând ce face, iau încetul cu încetul deprinderea de a face și ceea ce nu trebuie să facă, cremă acrită stând la căldură.

– Vorba mea! o întrerupse d-na Grădeanu. Tocmai spuneam că fiecare trebuie să poarte o sarcină, să știe că la o anumită oră trebuie neapărat să fie undeva și să facă ceva.

– Aș! întâmpină Zoe. Aceasta e pentru cei ce sunt nevoiți să se ducă și să facă. Cei ce nu sunt nevoiți se duc și fac numai când aceasta nu-i supără. Eu vorbesc din pățite! Alfons, al doilea soț al meu – urmă ea apăsând asupra vorbelor – era om așezat, în adevăr distins, trecut acum de treizeci și șapte de ani și consilier la Curtea de Apel. Mă măritasem după el tocmai pentru că o pățisem cu Radu, cel dintâi, care era cu numai doi ani mai în vârstă decât mine și se lega de toate guvernantele, de toate cusătoresele, ba până chiar și de servitoarele din casa noastră. N-avea omul altă treabă.

– Biata de fată! suspină cocoana Elena, dându-și slăbiciunea pe față.

– Mai bine n-am nimerit-o nici cu Alfons, urmă Zoe încurajată. Să mă credeți că nu exagerez când vă spun că mi se-ntâmpla să uit că sunt măritată. Își petrecea toată viața la club, de unde se întorcea de obicei prin revărsatul zorilor de zi. Juca omul cărți și nu perdea, ba de cele mai multe ori câștiga, dar era mereu buimac și ursuz și eu trăiam singură, singură mă duceam la teatru, singură la concerte, singură la serate, ba se-ntâmpla că eram invitați, îl așteptam ceasuri întregi gătită și-n cele din urmă tot singură plecam și născoceam te miri ce minciună ca să-l scuz pe el. Bine! iubita mea – urmă întorcându-se spre d-na Grădeanu – d-ta știi că toate aceste sunt adevărate și că omul acela purta o sarcină, trebuia neapărat să fie la o anumită oră undeva și să facă ceva. Când se scula însă pe la unsprezece, începea să se scarpine în cap și să certe feciorul, care nu-i făcea nimic pe plac. Ce treabă mai putea el să facă la Curte dacă se ducea?! Foarte adeseori însă nu se mai ducea, și aud acum, că s-a și retras, ori a fost nevoit să se retragă. Puțin îi pasă de altminteri, căci arenzile îi curg și taie și cupoane de la bonurile domeniale cu zece la sută. E ori nu înăcrită cremă?!

Cocoana Elena nu mai zicea nimic, dar era răpusă, înduioșată.

– Acestea sunt excepțiuni regretabile, grăi Iorgu.

– Regretabile cu atât mai vârtos cu cât excepțiunile sunt regulă, replică Zoe, ajunsă la largul ei. Cărți nu joacă, ce-i drept, orișicare, dar – nu sunt între noi fete mari – încurcați cu femei găsești la tot pasul, încât nu mai știi care toacă și care e tocat. Pretutindeni, prin biurouri ministeriale, pe la tribunale și pe la Curți, pe la Cameră și pe la Senat, pe la comandamentele militare, mai ales pe acolo, ele intră și ies, și ceea ce ți se pare peste putință se face de dragul unei perechi de ochi frumoși, căci cel mai brutal cavaler e și el galant față cu femeia care nu-i este soție.

– Unul la zece, o-întrerupse Iorgu.

– Chiar la doauăzeci, dacă vrei – continuă Zoe –, dar acela unu hotărește câte afaceri se rezolvă, câte procese se câștigă, câți se căpătuiesc, câte înaintări se fac, câte mușamale se întind pe urma unor asemenea intervenții!

– Și câți oameni se ruinează! adăugă d-na Grădeanu.

– Câte case se sparg! adăugă și cocoana Elena.

– Unu la douăzeci, am zis. Una la treizeci, zic, fiind vorba de ele. Aceea una dă nota societății: o vezi mereu și pretutindeni și-o auzi vorbind despre toți și despre toate-n felul ei, căci ea se ține deasupra numai făcând să se creadă că toate sunt ca dânsa, dacă nu chiar mai și mai, și toți sunt ca cei ce intră-n voile ei. Reputațiunea e o țesătură de minciuni: orișicât de cumsecade ai fi, simți că lumea te socotește fie deopotrivă cu cei ce sunt, fie prost, fie prea fătarnic și viclean, încât știi să-ți ascunzi păcatele. E destul să te ridici câtuși de puțin deasupra mulțimii pentru ca toți și toate să tăbărască asupra ta și să te grăiască de rău și să te coboare – dacă se poate – chiar mai jos decât dânșii.

Cocoana Elena dete din cap, iar d-na Grădeanu se uită cu drag la favorita ei.

– Nu e – adăugă Zoe – nici cremă, nici lapte proaspăt, ci lapte bătut, în care toate sunt amestecate de-a valma.

Iorgu nu putea decât să zâmbească. Ascultase cu multă plăcere cele spuse de fără-ndoială deșteapta lui prietenă din copilărie, dar, judecând după puținii oameni cu care venise în atingere după întoarcerea sa în țară, cu totul altfel vedea el lucrurile.

– Atât de tânără și atât de pesimistă! exclamă el. Prea le vezi toate negru-n mai negru.

– Nu, răspunse ea. Le văd numai fără de ochelari iar cât pentru tinerețe, o femeie care a avut doi bărbați unul după altul și e băgată-n toate cronicile scandaloase fără ca să știe cum a

ajuns în ele nu mai poate să fie pusă în rândul celor prea tinere. De altminteri, urmă ea după o pauză, eu nu vi le-am spus nici cu răutate, nici ca să mă plâng, ci numai fiindcă era vorba de cremă și de lapte proaspăt.

– Pare-mi-se c-ai luat drept cremă ceea ce rămâne la fund, întâmpină Iorgu.

Zoe se uită pe furiș la cocoana Elena, care era învederat de altă părere.

– Nu mă zgândări, Iorgule, că țip! grăi dânsa mai îndrăzneață. Coconul Fănică Belu, unul dintre ginerii lui Barbu-vodă Știrbei, e fără doar și poate om din cea mai înaltă elită. Nu știu dacă îți sunt ori nu cunoscute exemplele pe care le dă. Destul că domnița s-a divorțat. Plagino, alt ginere al lui Barbu-vodă Știrbei, s-a-ncurcat cu o guvernantă, cu care trăiește la Marsilia. Divorț! Al treilea ginere, generalul Florescu, s-a divorțat și el, nu mai cerceta de ce. Domnița Natalia, fiica lui Grigore-vodă Ghica, a fugit cu ofițerul austriac care a omorât în duel pe basboierul Balș, soțul ei. Elena-doamna a adoptat doi copii născuți de Obrenovicioaia din adulter. Aceasta nu e cremă? Să-ți mai vorbesc de coconul Mihalache, marele Kogălniceanu, care e divorțat, de Vasile Boerescu, celebrul profesor și om politic, care e și el divorțat, de Gună Vernescu, podoaba baroului, care a despărțit pe soția unui negustător de bărbatul ei, de Grădișteanca cea frumoasă, de Biseta, fiica marelui Rosettache. Mai vrei? Nu-ți sunt destule exemple pentru începători, destule scuze pentru cei mai mărunți? !

– E în adevăr urât! exclamă cocoana Elena, mirată de îndemânătăcia cu care Zoe știa să le înșire.

Iorgu, care nu le știuse aceste, era cuprins de temerea că dânsa, urmând înainte, are să-i vorbească și despre oameni pe care îi punea sus în gândul lui.

– Destul! zise dar. Mă dau învins. Sunt păcatele epocei de tranziție.

– Nu știu dacă de la rău spre bine ori spre mai rău, grăi dânsa. Una tot am să vă mai spun. De câtva timp se vorbește cu multă stăruință că Vasilie Alecsandri, marele nostru poet, prietenul lui Cuza-vodă, al Elisabetei-doamnei, și al tuturor oamenilor mari din țara aceasta, acum flăcău de șasezeci de ani aproape, are de gând să se-nsoare ori poate că s-a și însurat. Știți cu cine? Cu o țărancă, cu care a avut un copil, o fată acum trecută, precum se zice, de doisprezece ani.

– Foarte bine face, grăi Iorgu înviorat. Tot astfel marele poet german Goethe a luat în căsătorie pe servitoarea sa, care îi născuse un băiat.

Zoe îl luă cum pisica ia șoarecele, pe care-l ține în ghearele ei cele ascuțite.

– Care e, mă rog, fapta bună? îl întrebă ea. A născut ea copilul acela fără ca să fi luat și el parte la acest act firesc? Răspunde deslușit?

Iorgu stete câtva timp pe gânduri. Nu erau, ce-i drept, fete mari de față, dar se afla acolo mama lui, pentru el îndeosebi mai mult decât fată mare, și-i era greu să vorbească.

– Știu ce vrei să zici, grăi dânsul măsurându-și vorbele. E foarte adevărat că nu-i este iertat bărbatului să aibă copii decât cu soția sa, în cel mai rău caz cu o femeie pe care e gata s-o ia în căsătorie, iar aceasta are s-o facă mai nainte de a se fi născut copilul lui. Tot mai bine e însă mai târziu decât niciodată!

– Mai bine, dar tot foarte rău, de tot rău! zise cocoana Elena apăsând asupra vorbelor. Goethe al tău a fost un păcătos.

– Dacă nu i-a fost rușine să se-ncurce cu servitoarea lui – adăugă Zoe – era om care nu se-njosea luând-o-n căsătorie. El însuși a mărturisit-o aceasta. De ce să nu facă ca dânsul și alții, asupra cărora nu sunt îndreptate privirile tuturora?!

– Eu ți-am spus că mă dau învins, grăi Iorgu.

VII

– Eu sunt atât de proastă – grăi Alina – și nu pot să-mi dau seama ce aveați să faceți timp atât de îndelungat la moșie.

– Sunt nouă zile, numai nouă zile de când am plecat, răspunse Iorgu. Am avut atâtea de făcut, încât mi-e parcă nici n-am stat acolo.

– Tocmai aceasta e, întâmpină dânsa. Acum, în noiembrie, sămănăturile de toamnă sunt făcute. Ce mai era de făcut?

– Ce nu mai era, domnișoară! exclamă dânsul. Chiar și dacă n-ar fi făcute toate sămănăturile, are să le facă administratorul, căci la aceasta se pricepe și el destul de bine; sunt însă altele la care oamenii de aici nu se pricep și care numai sub conducerea mea se pot face cumsecade. Toată vara am lucrat la împărțirea pământului după calitățile lui, la croirea drumurilor și la construirea mulțumii de podiști de care e pe moșie neapărată nevoie. Acum e timpul pentru plantațiuni și pentru curățirea pomilor de uscături și de ramuri prisositoare, lucruri la care oamenii nu se pricep deloc.

Alina se uită cuprinsă de nedumerire în ochii lui cei frumoși.

– Se cere și pentru aceasta o pricepere deosebită? întrebă dânsa.

– Domnișoară, – grăi dânsul – cum vrei mai bucuros să te tai la deget: cu un cuțit bine ascuțit ori cu un ferestrău?

– Foarte firește cu cuțitul, căci rana se vindecă mai ușor, răspunse ea.

– Ei bine! urmă el. Pomul vrea și el să-i tai răni care se vindecă ușor. Unele crăci au să fie tăiate cu ferestrăul, altele cu toporul, iar altele cu foarfecile, și toate trei aceste unelte au să fie bine ascuțite. Oamenii noștri rup crăcile uscate fiindcă le vine mai la-ndemână așa, taie cu ferestrăul crăci unde tăierea se face mai bine cu un topor bine ascuțit ori chiar cu foarfecile, lasă crăci ori ramuri care se încalecă și taie crăci ori ramuri care au destulă lumină ori nu sunt de prisos.

– Am înțeles! exclamă Alina înviorată. Toate atârnă de la poziționea crăcilor. Ai să dai pomului o anumită formă, un fel de fizionomie potrivită cu felul lui de a crește. Trebuie să fie foarte interesant. Mi-ar face și mie plăcere să conduc asemenea lucrare. E ceva și pentru femei!

El se uită cu drag la copilă.

– Desigur că e interesant. Desigur că e și pentru femei! zise.

– E parcă pomul răsuflă mai ușor și vântul îi scutură ramurile a recunoștință, adaogă dânsa.

– Foarte adevărat! șopti el. Sunt pe moșie sute, sunt mii de asemenea pomi părăginiți, meri, peri, gutui, nuci, pruni, care acum toți răsuflă mai ușor și, drept recunoștință, au să înflorească la primăvară mai frumos și să dea toamna viitoare rod mai îmbelșugat.

– Ce mulțumire! Ce fericire! exclamă Alina, care vedea în gândul ei florile primăverii.

– Sunt apoi mulți pomi care s-au uscat și sunt prea bătrâni, urmă dânsul. Aceștia au să fie înlocuiți cu soiuri bune și potrivite cu clima și cu localitatea. Oamenii noștri nu știu nici să aleagă, nici să sape gropile, nici să planteze.

– Îmi închipuiesc ce vrei să zici – grăbi dânsa – rădăcină bine dezvoltată, trunchi drept cu coaja groasă și nevătămată, coroană bine începută...

– Întocmai! o întrerupse el. Se vede c-ai învățat botanică.

– Nu e cestiune de botanică, răspunse ea. Ce botanică mai învățăm și noi?! Bunul-simț ți-e destul ca să le știi aceste.

– Ei bine! acest bun-sâmț le lipsește celor mai mulți: plantează pomi care nu se prind ori tânjesc numai și nu-și dau seamă că pierd recolta unui an ori chiar a unui șir de ani. Nu țin apoi seamă de creșterea pomilor, și ori îi plantează prea deși, încât după câțiva ani se împedecă unii pe alții în dezvoltare,

lipsindu-se între dânșii de aer și de lumină, ori îi pun prea rari și nu numai pierd o mulțime de loc, dar mai sunt și prea expuși la vânturi. Gropile și le sapă apoi de obicei prea mici și mai ales prea puțin adânci, încât puietul nu rezistă la secetă, cum rezistă la groapa adâncă, în al cărei fund se adună o rezervă de umezeală.

– Iacă un lucru la care nu m-aș fi gândit niciodată! exclamă dânsa. Așa e: dacă groapa e adâncă, apa de ploaie adunată în ea nu se evaporează, căci e mult pământ deasupra ei.

– Ba mai e și alt folos, adăugă dânsul. În timp de secetă rădăcinile însetate de umezeală cresc mai spre fund. De aceea are să fie făcută și pentru grâu arătura mai adâncă decât ar cere-o rădăcinile grâului, care se întind mai la suprafață!

– Da! e foarte adevărat.

– Domnișoară – urmă el încălzindu-se – fiindcă nu-și dau seamă despre aceasta, oamenii nu știu să tundă rădăcinile și mai ales așa-zisele mustăți ale lor, și plantează prea adânc. Neavând rădăcinile destul aer și destulă lumină...

– Au ele nevoie de aer și de lumină? îl întrerupse ea.

– Desigur că au! îi răspunse el. Fără de aer și fără lumină nu e nici un fel de vegetațiune cu putință. De aceea afânăm pământul, tundem rădăcinile și plantăm la suprafață, ca de la vârfurile rădăcinilor tunse să se producă așa-zise adventive, care se înfig spre fund. Plantând prea adânc, rădăcinile încetul cu încetul putrezesc și pomul se usucă, în cel mai bun caz se ivesc rădăcini noauă mai la suprafață și pomul rămâne oarecum ofticos. Pomul transplantat în mai multe rânduri în mod rațional, din contra, se nobilează, crește mai frumos și dă fructe mai gustoase.

– Ce frumos! grăi dânsa. E atât de plăcut a sta de vorbă cu d-ta! Eu învăț atât de multe.

– Pentru că ești d-ta cum ești! răspunse el și-i luă mâna în amândouaă mânile lui. Le vezi atât de frumoase toate.

– Nu! D-ta le spui frumos – replică dânsa – și mi-e parcă văd cum te bucuri când le faci și cum ai să te bucuri când le vei vedea crescând și înflorind. Eu aș alerga toată ziua ca o smintită de ici până colo și nu m-aș mai sătura să fac pe ici, pe colo câte ceva. D-ta ești atât de fericit că poți să le faci toate, urmă ea, cuprinsă de adâncă întristare.

Întristarea trecu de la ea la el.

Da! Și el s-ar fi bucurat, mult s-ar fi bucurat dacă ar fi putut s-o poarte de ici până colo, ca să i le arate toate, și s-o vadă bucurându-se cum în gândul lui numai dânsa se știa bucura. Se vedea pe sine însuși cutrierând cu dânsa țarinile, livezile, dealurile cu vii și pădure. Ar fi fost o mare nedreptate ca el să fie nevoit a se lipsi de mulțumirea aceasta.

El își ridică cu îndărătnicie capul.

– Ai să vii, domnișoară, – îi zice cu toată hotărârea – la primăvară, când toate au să fie-n floare.

Ea dete din cap și începu să râdă nervos, de nu mai știai dacă râde ori plânge.

– Nu se poate, îi răspunse.

– Ai să vezi că se poate! o-ncredință el.

– Da! grăi dânsa. Cu el m-aș duce și m-ar lăsa și mama, cu d-ta însă nu!

Iorgu se uită lung și oarecum sperios la ea.

– Cu cine cu el? întrebă oprindu-și răsuflarea, și picături de sudori reci se iviră pe fruntea lui netedă și lată.

– Asta-i! răspunse iar dânsa. Parcă nu știi și d-ta? ! Nu doară că cine știe ce, dar lumea ce-ar zice dac-ar afla că m-am plimbat cu d-ta pe la moșie? Cu el, asta e cu totul altăceva! El însă de atâta timp n-a mai dat pe la noi. Se vede că e supărat, adăugă cu oarecare nepăsare.

– Și-ți pare rău? întrebă el iar uitându-se cu ochi scrutători în fața ei.

Alina se uită și ea în fața lui cu o îndrăzneală care pe dânsul îl punea în uimire.

– Și dac-aș zice eu că nu, m-ai crede d-ta? grăi dânsa foarte serioasă. Ți-ai face d-ta o bună părere despre mine? D-le Armaș, – urmă schimbând tonul – eu nu știu ce-ți vei fi închipuit d-ta. Vorba era să vă mutați de Sf. Dumitru. Nu v-ați mutat. O să vă mutați, poate, de Sf. Gheorghe, ori de Sf. Dumitru viitor, odată neapărat, și atunci o să ne vedem mai rar, dacă ne vom mai fi văzând. Mi-ar ședea mie bine să zic atunci că nu-mi aduc cu plăcere aminte de oarele pe care le-am petrecut împreună și că nu-mi pasă, nu-mi pare rău că numai rar de tot ne mai vedem?! Fără îndoială că nu!

El iar luă mâna ei în amândouă mânile lui.

– O să ne vedem, domnișoară, căci oarele pe care le petrecem împreună îmi sunt mie chiar mai plăcute decât d-tale, grăi dânsul.

Alina iar râse de nu mai știai dacă râde ori plânge.

– Așa zicea și el – grăi – și, uite, nu-i așa! Să nu te superi, urmă, după o mică pauză, iar serioasă. E mare deosebire între d-ta și el. Când el venea, îl aștepta și mama și stătea cu noi, râdea cu noi, se amesteca în certurile noastre și li se părea tuturora lucru de sine-nțeles dacă el venea ori pleca, ori mă vedea ieșind cu el. Când d-ta vii și stai, toți își fac fel de fel de-nchipuiri și d-ta știi mai bine decât orișicine că n-au de ce. Ce-ar fi dacă s-ar afla că, fie chiar și însoțită de mama, m-aș duce să văd cele făcute de d-ta la Valea-Boului?! Suntem – adăugă ea – din două lumi care se dușmănesc între ele! Eu, fată proastă cum sunt nu-mi fac inimă rea și mă bucur de zîua de astăzi, dar mă împac cu gândul că mâne o să fie altfel.

Iorgu Armaș se ridică în picioare și începu să se plimbe prin casă.

– Nu, domnișoară, – zise – nu suntem din cele două lumi care se dușmănesc între ele: suntem o lume pentru sine!

VIII

– Să-i iei pe toți unul după altul și să-i bați la spete! strigă coconul Alecu, binestiutul maior Catargiu. De când au simțit că Austria se apropie de Germania lui Bismarck, toți au intrat în slujba nemților.

Deoarece coconul Alecu vorbea totdeauna în gura mare, încât răsunau saloanele clubului, mai mulți dintre cei de față porniră spre el.

– De cine e vorba? întrebă Costică Boerescu, fratele ministrului.

– De cine să fie?! îi zise Orăscu, profesorul universitar și arhitectul Palatului Universității. De junimiști.

– Toți – repetă coconul Alecu – începând de la Petrache Carp, „Excelența", cum îi zic ei, și de la Teodor Rosetti, care s-a lepădat de cumnatul său, marele voievod Cuza, până la Maiorescu și la cel din urmă Pogor.

– Cam așa e, stărui Orăscu; mai mulți nemți decât români!

– Cosmopoliți li se zice, adăugă Costică Boerescu.

Coconul Iancu Talpă era supărat. Lasă că „Maiorul", rudă apropiată a regelui Milan, era și nepot al lui Lascar Catargiu și al marelui Barbu Catargiu și lumea ținea seamă de spusele lui, dar mai erau și ceilalți doi, unul frate, iar altul om de-ncredere al unui ministru, semne că guvernul se clatină, ceea ce nu-i venea deloc la socoteală.

– Cocoane Alecule, – grăi dânsul – dac-ar fi cum zici, coconul Lascar nu i-ar fi luat în ministeriul său.

– Coconul Lascar nu face politică, ci gospodărie, răspunse Maiorul. Ce vreți adecă?! Bosniacii și hertegovinenii s-au răsculat așa, numai de capul lor? A pus Ignatieff fitilul. La primăvară se pune și principele Milan în fruntea oștirii sârbești, iar Nichita din Muntenegru nu se lasă nici el mai prejos. La vară se răscoală bulgarii, iar grecii stau de mult gata.

D-ta știi cine e cel ce ți le spune aceste! Se deschide, domnule, chestiunea orientală, și n-o să rămânem noi singuri la o parte. M-ai înțeles? N-o să rămânem pentru că așa vreau nemții.

Ceilalți deteră din cap, ca oameni de aceeași părere.

– Mă iartă, Maiorule, întâmpină coconul Iancu. Eu nu mă prea pricep la politică mare. Judecând însă cu mintea mea de om cu rost, nu înțeleg de ce adecă am avea să ne amestecăm și noi în gâlceava aceasta. Ne supără pe noi turcii? Se amestecă ei în treburile noastre? Mai pot ei să ne facă vreun rău? Cu totul altfel Rusia, care e puternică. Eu cred că tot au oarecare dreptate cei ce zic – ca junimiștii – că coadă de topor n-avem să ne facem. Dar nici n-avem noi armată ca să intrăm cu ea în război.

– Auzi om, auzi senator care zice că n-avem armată! strigă Maiorul, și ochii lui se opriră asupra generalului Florescu, președintele Camerei, care stătea la o parte de vorbă cu câțiva dintre credincioșii săi. Generale! urmă dânsul. E aici cineva care zice că n-avem armată.

Generalul, spelcuit ca totdeauna, cu barba-n cioc, cu mustața acum căruntă-n spic, și tacticos, se apropie de dânșii.

– Armată? iubite amice, grăi dânsul îndreptându-se spre d-l Talpă. Armată e țara întreagă. Eu sunt militar, și ca militar îți vorbesc. Amicul meu Vasilie Alecsandri, poetul, zice că românul e născut poet. Eu zic că el e născut oștean. Dorobanțul nostru, domnule, e cel mai bun soldat: dă-i căciula în cap și pușca-n mână și ieși la război cu el. Dacă n-am avea alte cuvinte de a intra în războiul care după toate semnele e apropiat, trebuie să intrăm pentru ca lumea să afle că are să ne respecteze și să ție seamă de noi.

Cellalt general, bătrânul Christian Tell, fostul ministru de Culte mai nainte de Maiorescu, clătina, ca totdeauna, din cap, parc-ar fi voit să zică: „Nu și nu!"

– Așa este! grăi dar, ca lumea să-i știe gândul.

Coconul Iancu Talpă, simțind c-a intrat fără de veste în tabăra celor ce vor să-i răstoarne pe junimiști, de care avea oarecare slăbiciune, se dete învins, ca să curme vorba și să scape așa mai pe nesimțite.

Zărind la capătul salonului de alături pe nepotul său Iorgu stând de vorbă cu pictorul Verussi, o „caracudă" junimistă, care se pricepea la toate, o luă cu pași rari spre el.

Verussi îi vorbea lui Iorgu despre noua biserică, cu hramul Sf. Nicolae, de la Buzău, pe care o zugrăvește un tânăr cu foarte interesante apucături artistice.

– Se ține strâns de tipicul oriental în ceea ce privește sfinții, iconar adevărat – zise el –, dar așază culorile cu multă armonie și are mult simțământ pentru natură.

Iorgu-și aduse aminte de valea cea frumoasă, de gâște, de gânsac și de păstorița cea jertvită.

– Cum îl cheamă? întrebă dânsul. Verussi stete puțin pe gânduri.

– Uite! Păcatele mele! – zise – nu-mi aduc în clipa aceasta aminte, dar știu.

– Ai auzit, Iorgule? – grăi d-l Talpă – aici se vorbește de război apropiat.

Iorgu se-ntoarse supărat spre el.

„Cine l-a mai pus să vie tocmai acum?!" își zise, dar nu-i rămase decât să i-l prezente lui Verussi pe unchiul său.

– Manevre politice – grăi Verussi –, pregătiri pentru răsturnarea junimiștilor, care le stau în gât. Teamă mi-e însă că fac jocul roșiilor, care stau la pândă. Dacă nici acum, în ajun de război, nu sunt uniți conservatorii nu-i rămâne domnului decât să-i cheme pe roșii, care sunt mai îndrăzneți și buni pentru orișice.

– Care va să zică război are să fie? întrebă d-l Talpă.

– Aceasta e părerea generală, răspunse Verussi.

– Aici, cel puțin, pe cât am auzit seara aceasta, adăugă Iorgu.

– Noi, junimiștii – urmă Verussi dându-și importanță cuvenită – ne vom pune însă toată greutatea ca România să rămâie neutrală. Dacă Turcia iese învingătoare stăm bine cu ea, iar dacă ea iese învinsă, era de prisos intrarea noastră în război.

Iorgu, urmașul vitejilor Armași, clătină ca generalul Tell din cap, dar fără ca să și zică și: „Așa este!"

– Și independența?! întrebă el.

– O avem, răspunse Verussi. Primul act de independență l-am săvârșit încheind convențiunea comercială cu Austria. Turcia n-a putut să ne împedece. Vom încheia și altele. Noi toate fără vărsare de sânge le-am câștigat pân-acum; tot fără vărsare de sânge avem să le câștigăm și celelalte.

Iorgu, deși avea multe simpatii pentru junimiști, venea din Germania, unde spiritul războinic era covârșitor.

– Demnitatea națională cere ca independența să fie câștigată cu arma în mână! zise el.

– Palavre, grăi d-l Talpă. Ușile deschise n-au să fie sparte. Pe armă pui mâna când cineva-ți stă în drum și nu te lasă să mergi înainte ori când ești jignit în orișice fel. D-l Verussi are toată dreptatea: pe noi nu ne supără nimeni, iar socoteala pe care sârbii, muntenegrenii și bulgarii vor fi având-o cu turcii nu ne privește. Noi ne căutăm de treburile noastre. Dar așa sunt coconașii aceștia, care n-au să meargă la război, războinici mare minune!

Verussi era și el de părerea aceasta și nu-și putu stăpâni zâmbetul de satisfacțiune.

Iorgu se simțea jignit.

– De unde ai scos-o că n-am să merg și eu la război?! întâmpină el.

– Poftim! răspunse d-l Talpă. Chiar și dacă n-ai fi procuror ești scutit ca singur fiu al unei văduve.

– Haid', să zicem că ai dreptate, că scutirea se întinde și asupra celor de seama mea chiar și pentru timpul de război, grăi Iorgu. Dreptul de a mă duce nu mi-l poate lua nimeni, și viața mea toată mi-aș face mustrări și mi-ar fi rușine de mine însumi dacă m-aș uita cum se duc alții și eu aș rămânea acasă.

– Foarte adevărat, zise Verussi; dar tocmai de aceea e lucru neiertat să ne avântăm în război fără ca să fim nevoiți.

– Ai tu – adăugă d-l Talpă – să lași în părăsire lucrurile pe care le-ai început pe moșia ta și să părăsești pe mama ta cea plăpândă? De ce? Așa, numai de dragul vitejiei?

– Dacă trebuie! strigă Iorgu.

– Dar vorba e tocmai că nu trebuie! strigă și Verussi. Nu avem noi românii nevoie să cerem unii de la alții asemenea jertve.

– Auzi d-ta vorbă! strigă și d-l Talpă. Am să-l văd eu pe nepotul meu Iorgu Armaș plecând cu ranița în spinare peste Dunăre...

– Asta nu! îl întrerupse Iorgu. Eu am calul meu la grajd, cal bun, nene, și n-am decât să intru la călărași, pentru ca după câteva luni să ies ofițer de rezervă. Și am s-o și fac aceasta, dacă nu chiar mâne ori poimâne, zilele aceste. Bărbatul adevărat trebuie să fie, pe lângă toate celelalte, și oștean.

IX

– Poftim! grăi Zoe intrând furtunatec în salon și puse pe masă un teanc de fotografii, unele mai mari, altele mai mici. O colecțiune întreagă, multe și frumoase, tot una și una. Iar comentariile vi le dau – la cerere.

Cocoana Anica, stăpâna casei, și d-na Grădeanu, geloasa ei prietenă, grăbiră la masă, doritoare de a vedea fotografiile și de a cere comentarii.

– Zoe tot Zoe! exclamă d-na Grădeanu.

– Vorba aceea: una-i Zoe! îi răspunse Zoe în glumă. Cocoana Anica se-ntoarse spre cocoana Elena, care rămăsese șezând în jeț.

– Ție iar nu ți-e bine, îi zise îngrijată.

– Sunt obosită, grăi aceasta. Tu știi că de câțiva ani mor mereu în fiecare iarnă, dar primăvara mă înfiripez iar. Vă fericesc pe voi, care luați lucrurile atât de ușor și aveți bucurii atât de ieftine. Nu-i Iorgu om pentru care poți alege: își alege el însuși.

– Nici că e vorba ca noi să-i alegem, răspunse iar Zoe ducându-se la ea. Lucrul e cu mult mai complicat. Oamenii ca dânsul aleg, de obicei, pe cea dintâi ce le iese-n cale.

– Se poate. Asta se poate! o-ntrerupse cocoana Elena gândindu-se la fata proprietăresei.

– Dacă vrei să-l scapi de aceasta, îi scoți alta în cale, urmă Zoe.

Cocoana Elena zâmbi.

– Cel puțin de încercare e bine, zise ea.

– Dacă nu reușește încercarea, faci alta și iar alta, stărui Zoe. Noi alegem aici pe acelea pe care avem să i le scoatem în cale: alegerea și-o face el însuși.

Cocoana Elena se ridică să se ducă la masă, iar Zoe îi duse jețul și-i așeză și un pufuleț la picioare.

– Drumurile de felul acesta se fac cu mare încungiur, urmă apoi. Noi alegem aici după-nfățișare, după vârstă.

– După educațiune, adăugă cocoana Anica.

– Și după zestre, adăugă și d-na Grădeanu.

– Da, da! urmă Zoe. După poziționea părinților și după legăturile familiale.

– Mai ales după legăturile familiale! stărui cocoana Elena.

– Urmează apoi manevrele pe câmpul de luptă, urmă iar Zoe, mai în glumă. Suntem în sezon. Eu pun pe nesimțite o

întâlnire pe teren neutral, adecă rog pe d-na X să poftească la un ceai, la o serată, la un bal pe d-na Z, dimpreună cu fiica ei, iar între invitați e și Iorgu. Altă dată mă aflu la teatru ori la concert. Iorgu, care se află și el acolo, vine pe o clipă în loja mea. Eu îl prezent în timpul pauzei unei alte doamne, care se află-n altă lojă cu fiica ei, cu o nepoată ori cu o prietenă. Lăsați-l pe mine, ca să-l port eu pe la toate icoanele, și am ochi buni ca să văd unde se oprește mai bucuros. Buna-cuviință cere să facă vizitele obligate, și mi-e destul să știu unde merge bucuros pentru ca să stărui și să pun în cele din urmă la cale o întâlnire la un ceai dat de mine – la nevoie și mai multe.

– Mult ești măiestră în de-alde-aceste! exclamă d-na Grădeanu. Știi de minune să le potrivești!

– Nici o măiestrie, replică Zoe. Lucrurile se potrivesc ele de ele.

– Perzi însă din vedere că Iorgu a intrat la călărași, interveni cocoana Anica.

– Închipuiește-ți, grăi cocoana Elena. Mi-o mai face și aceasta. N-am de altminteri ce să-i fac. Așa era și nenorocitul de tatăl său. E o manie familială. Fiindcă se zic Armaș, li s-a înfipt în minte gândul că trebuie să poarte armă.

– Dar îi și șade bine uniforma, observă cocoana Anica.

– Lui îi șade bine orișice! adăugă d-na Grădeanu. N-ai ce să-i zici!

– Mie îmi vine lucrul acesta ca la comandă, grăi Zoe. În manevrele pe care am să le fac eu, uniforma e o armă neprețuită, căci ochii tuturora, și mai ales ai fetelor, se opresc asupra ei. Orișiunde mă voi ivi alăturea cu dânsul, toți o să se întrebe: „Cine e militarul care însoțește pe Zoe?“

Cocoana Elena clipi din ochi. O supăra gândul că lumea o să-l cunoască pe Iorgu al ei ca însoțitor al Zoei, deși își mai schimbase părerile în ceea ce o privește pe aceasta.

– Uite! iacă și nepoată-mea Dorica! exclamă d-na Grădeanu, care se uita la fotografiile de pe masă. Frumoasă fată, și bună.

Ea o trase pe Zoe la o parte, ca să-i spună ceva în toată taina despre frumoasa Dorică.

Cocoana Elena se uită dupe ele.

– Mie nu-mi place. Ce să-mi fac dacă nu-mi place?! o grăi dânsa încet.

– Ce nu-ți place? întrebă cocoana Anica.

– Toată comedia aceasta, răspunse cocoana Elena. Să mi-l ia pe băiat și să-l poarte de ici până colo cum își poartă țiganii ursul. Mă supără gândul că lumea o să-l vadă cu dânsa.

– Boala te face mereu nerăbdătoare și nemulțumită, întâmpină cocoana Anica. Tu vezi că altfel nu se poate. Dacă ții să-l vezi cât mai curând însurat, ca să-l scapi de păcatele tinerilor care se-ncurcă mai cu una, mai cu alta, n-ai altă cale. Mai ales acum, după ce i-a intrat milităria-n cap, îl iau ofițerii, care sunt cei mai ușurateci oameni, și-l duc pe la chefurile lor.

– Închipuiește-ți! – zise iar cocoana Elena – mi-o mai face și aceasta!

– Ai multă dreptate, verișoară. Cât mai curând, însurat. Bărbatul fără femeie e ca și calul fără căpăstru. De ce să te supere gândul că lumea o să-l vadă mereu cu Zoe? Îi este, la urma urmelor, verișoară, și mai bună călăuză nu-i poți găsi în babilonul acesta de București.

– Prea e plină de toți dracii! șopti cocoana Elena.

– Ei, și?! răspunse cocoana Anica Talpă. Nu cumva te temi c-o să-l scoată din minți? Lasă, că nu prea e cu putință, cu totul altele sunt gândurile ei, vreunul mai bătrâior și bogat, care-i face toate chefurile și o poartă prin toate capitalele, dară chiar dacă ar fi.... Ea se plecă și-i șopti la ureche: La urma urmelor, tot mai bine cu ea decât cu cine știe ce lipitoare din mahala.

Cocoana Elena se uită supărată la verișoara ei mai mare, dar stete puțin pe gânduri, se mai uită și dete din umeri.

– De! zise rostind vorbele mai în sâlă. Dac-ar fi să alegi între două rele, pe cel mai mic îl alegi.

Zoe și d-na Grădeanu, dumirite, se întoarseră cu fotografia Dorichii, ca să li-o arate și celorlalte două și să le dumirească și pe ele făcând cuvenitele comparațiuni cu alta și iar cu alta.

Căci prin comparațiuni urma să se facă alegerea mai fericitelor dintre care rămânea să-și aleagă Iorgu Armaș.

X

– Iar la cârciumă! grăi Șoric, băcanul din piață, pe jumătate în glumă, iar pe altă jumătate ca o mustrare. De câte ori vin să văd ce mai e cu biserica, tot aici vă găsesc.

– Dacă vii totdeauna când suntem aici, îi răspunse Emil râzând. Lasă că e după-masă, dar aici e mai cald decât în biserică, unde a început să fie cam rece.

– Și vinul ne mai încălzește, adăugă Volcec, zugravul, pe care Emil și-l adusese de la București, ca să-i fie de ajutor.

– Mai bun decât berea noastră din Boemia, adăugă și Sikora, tâmplarul și poleitorul, care venise și el să facă după desemnurile lui Emil tâmpla și stranele.

Luase de la Olbrich un fel de concediu pe câteva săptămâni și trecuseră luni de zile de când își prelungea mereu concediul.

– Ba nu e bun deloc, întâmpină Emil. Îl beți voi, care-l băgați în burtă de bere, dar pe mine nu mă vedeți bându-l. Nene Anghele, – urmă întorcându-se spre Șoric – mare păcat ți-ai făcut îndulcindu-mă cu înfundatul d-tale. Am ajuns ca bărbatul legat cu farmece de nevastă-sa: nu se mai poate uita la altă femeie. Tot așa sunt și eu, cu gândul mereu la înfundatul d-tale.

Anghel Șoric, deși băcan, negustător cu socoteală și cu punga strânsă, era om cu multe slăbiciuni, dar cea mai mare dintre

slăbiciunile lui erau vinurile lui. Mai ales cu ele-și făcuse averea, și n-aveai decât să i le lauzi pentru ca să-l moi, n-aveai decât să-i spui că nu știe nimeni să gospodărească cu vinurile ca dânsul pentru ca să ți-l faci prieten. Acum însă el se ținea tare. Se legase omul să zugrăvească biserica de Sf. Nicolae cu cheltuiala lui. Din vorbă în vorbă, Emil îl mai înduplecase să facă și strănile, ca să se potrivească cu tâmpla și cu zugrăveala. Preasfinția-sa episcopul îi făgăduise că o să sfințească el însuși biserica. Ziua de Sf. Nicolae se apropia însă și mai erau multe de făcut.

– Gluma la o parte, zise el. Pe mine mă trec răcorile când mă gândesc că n-o să fie biserica gata de Sf. Nicolae. Rușine ca aceasta n-am mai pățit și-o s-o văd pe fie-iertata mea Niculina toate nopțile-n vis.

Emil se ridică, se duse la el, îl luă frumușel și-l duse la unul din scaunele de la masă.

– Șezi, omule, ici, lângă mine, îi zise. De ce adecă să nu fie gata? Mai avem unsprezece zile până în ajunul sărbătorii: ce nu poate să fie gata în unsprezece zile?

– Toate pot să nu fie gata dacă stați mereu la cârciumă, îi răspunse băcanul.

Emil i se uită drept în față.

– Nu te uita că mă vezi cu părul vâlvoi, nepeptănat, nespălat, jerpelit, soios și cu tocurile scâlcite, îi zise. Aceste au cântecul lor. Așa cum mă vezi, sunt om care se ține de vorbă. Eu i-am adus pe d-nii aceștia aici pentru că-i știu oameni care știu să facă lucru bun și frumos. Dacă m-aș teme că n-o să fie gata la timp, nu m-ai găsi aici și nu i-aș lăsa nici pe dânșii să-și piardă timpul. Fii liniștit: doauă-trei zile mai nainte de Sf. Nicolae ți le dăm toate gata.

D-l Anghel Șoric dete din umeri ca omul care aude și nu crede.

– Or fi, poate, celelalte – grăi cam cu jumătate de gură –, dar icoana Maicii Domnului, icoana Sf. Nicolae și Arhanghelul Mihail...

– Le face d-sa! strigă Volcec.

– Știe d-sa când și cum! adăugă Sikora.

– Ascultă, stărui Emil. D-ta nu te pricepi numai la vinuri, ci ești om care înțelege și lucruri mai subțiri. Cele trei icoane care te neliniștesc sunt, precum ai văzut, croite gata, după tipic, așa cum scrie la carte. Tata, Dumnezeu să-l ierte, era psalt, dar zugrăvea și icoane, pe care le vindea prin bâlciuri. Știu doar încă din copilăria mea cum se face o Maică Preacurată, un Sf. Nicolae și un Arhanghel. Nu e în lumea aceasta arhiereu care să-mi găsească vreun cusur.

Sikora și Volcec deteră adânc convinși din cap.

– În biserica aceasta însă aceste trei icoane au rostul lor deosebit, urmă Emil.

– Cum așa? îl întrerupse băcanul cam îngrijat.

– D-ta zugrăvești biserica întru vecinica pomenire și odihna răposatei, grăi Emil.

– Da! așa este! zise d-l Șoric. Pentru odihna ei sufletească.

– Ei bine! – urmă Emil – Sf. Nicolae e nu numai hramul bisericii, ci totdeodată și patronul ei.

– Da! zise iar d-l Șoric. Aici venea toate duminicile să se închine, și de Sf. Nicolae aveam totdeauna praznic la casă.

– Vei înțelege deci – stărui Emil – că Sf. Nicolae are să fie făcut așa ca ochii celui ce intră în biserică să se oprească asupra lui.

– Se poate așa ceva? întrebă d-l Șoric nedumerit.

– Fără îndoială că se poate, îl încredință Emil. De ce adecă e pictura pictură? Dacă la marginea pădurii e un steag alb, ce vezi d-ta, înainte de toate, când te apropii de pădure? Nu steagul cel alb?

– Așa este! strigă băcanul.

– Îi dau icoanei mai multă lumină, mai multă strălucire, mai multă viață, ca să iasă dintre celelalte icoane, îl dumiri Emil. Tot așa am să fac și cu Arhanghelul, care e patronul d-tale, și mai ales cu Maica Preacurată, care-și ține copilul în brațe, căci răposata a fost muma copiilor d-tale.

– Da! grăi d-l Anghel Șoric de tot mulțat. Nici nu fac numai eu singur lucrul acesta. Copiii iau și ei parte. N-am cerut-o de la dânșii, dar au stăruit ei, fiecare după puterile lui, și e și mai frumos așa, căci nu mi-a fost numai mie soție, ci și lor mamă tot atât de bună.

– Vezi d-ta?! urmă Emil. Pentru ca să le pot da acestor trei icoane cuvenita strălucire, trebuie să le am toate celelalte gata, să stau în ușa bisericii, să mă uit acolo și să-mi dau seama unde am să mai pun roșu, unde albastru, unde verde, unde galben ori alb, ca să fur ochii celor ce intră. Senin trebuie să fie împregiurul Maicii Preacurate, încât să râdă inima celor ce o zăresc din depărtare.

– Dar o să fie toate acestea gata la timp? întrebă d-l Șoric.

– E lucru de câteva ceasuri azi și încă câteva mâne, răspunse Emil.

– Îl face d-l Emil, grăi Volcec.

– Chiar și mai curând dacă vrea, adăugă Sikora.

– Băiete! strigă d-l Anghel Șoric întorcându-se spre băietul de serviciu.

Își scoase carnetul, rupse o foaie din el și scrise pe ea: „Dați două sticle de-nfundat".

– Uite! îi zise apoi băietului! Du-te cu aceasta la băcănie și-o dă fiului meu. Dar iute! Te-ai dus și te-ai întors.

Băiatul plecă.

– Stăi, băiete! Stăi! Adă biletul! strigă iar băcanul. Luă apoi biletul de la băiat, mai scrise pe el: „NB. Din cele mari". Și sublinie de două ori.

– Haide!

Când însă băiatul ajunse la ușă, iar îl chemă înapoi, luă biletul și-l rupse, apoi scoase altă foaie și scrise pe ea citeț: „Dați patru sticle înfundate din cele mari".

– Dar să nu mai întârzii, băiete, că te dau în toți dracii! strigă apoi. Așa trebuie să vorbești cu aceștia dacă e vorba să faci treabă, adăugă întorcându-se spre Emil. Precum ziseși d-ta, lucrul acesta nu-l fac numai eu, ci iau parte și copiii mei, trei băieți și două fete, buni băieți și bune fete.

– N-am zis eu, replică Emil. D-ta ai spus-o aceasta.

– Ai zis-o d-ta, am spus-o eu, tot acolo vine: destul că s-a zis și că-i adevărat. Să vezi d-ta: eu am început cu puțin, ca să nu zic cu nimic, și am avut noroc.

– Vei mai fi fost și d-ta om harnic, priceput și chivernisitor, îi zise Emil.

– Bunătatea d-tale! îi răspunse băcanul uitându-se spre ușă. Toate sunt bune, dar nu prețuiesc nimic dacă n-ai noroc. Ce s-ar fi ales de mine dacă aș fi avut o nevastă cum sunt cele mai multe?! Uite, fiul meu, Nae, în seama căruia am lăsat prăvălia, n-a împlinit încă douăzeci și trei de ani și abia acum, după Crăciun, am să-l însor, dar e om care face ca șapte, încât ai putea să-l pui să-nvârtă treburi de milioane. Nu-i noroc? El iar se uită spre ușă: Ticălosul acela de băiat tot nu se mai întoarce! urmă el supărat.

– Dar abia a plecat, zise Emil. E o bucată de loc de aici până la piață. Mai au apoi să se coboare în pivniță, să caute sticlele...

– N-au ce să caute, îl întrerupse băcanul. Știu ei prea bine unde sunt sticlele și le găsesc pe necăutate. Și, cum zisei – urmă – cellalt băiet e preot la Focșani, dar preot, nu popă, cum s-ar zice, și are trei copii, tot floare adevărată. El sări în picioare: Păcatele mele! strigă. Nu mai vine băietul acela! Zici d-ta de drum și de pivniță, dar graba e grabă și stăm aici atâți oameni fără nici o treabă.

– O să vie și o să bem, și treabă mai bună nici că putem să facem! strigă Emil.

– Iar cel mai mare dintre feciorii mei – urmă Șoric așezându-se iar – Voicu, are chiar cinci copii și poate să mai aibă, cu voia Celui-de-Sus. Poate și să-i ție, că e cherestegiu la Ploiești și are joagăre în valea Teleajenului.

– Aida-dee! strigă Emil. Șoric cherestegiul! Îl știu! Bravo! poți să te fălești cu el. Are un băiet bun în liceu și o fată măritată după lipscanul Cănilă.

– Ei! tocmai acela! se mândri Șoric. E om!

– E! răspunse. Dar atunci sora lui, soția căpitanului Vinteș, e și ea fiica d-tale.

– Nu mai e căpitan, domnule, ci maior, replică Șoric. E fiica mea soția maiorului, giuvaer de om și el. Nu degeaba l-a făcut maior. Despre fata mai mică nu-ți vorbesc. E nemăritată și poartă casa în spinarea ei. Dac-aș lăuda-o, ai zice, vorba românului, că vreau să scap de ea.

Uitându-se iar spre ușă, îl zări în depărtare pe băietul care venea cu cele patru sticle, se ridică să-i iasă în cale și scoase din buzunar briceagul cu rac, ca să desfunde cât mai curând una.

– Bravo! băiete, bravo! îi zise. M-am supărat eu, nu-i vorbă, că mă supăr ușor, dar îmi și trece iute; ai grăbit însă cum se grăbește.

Desfundând apoi sticla, o puse pe masă.

– Să beți acum, nemților, – urmă – și să ziceți c-ați băut și voi o dată.

– Nu sunt nemți, ci boemi! îi zise Emil.

– Nemți, boemi, ce-or fi, tot neam străin, răspunse. Câte o sticlă pentru fiecare, dar le bem în tovărășie. Băiete! Patru pahare curate ! Iute ca piperul!

După ce băietul aduse paharele și le puse pe masă, Șoric mai desfundă o sticlă, turnă în pahare și ridică paharul său, ca să închine, dar deodată să răzgândi, puse iar paharul pe masă,

bägă mâna în buzunar, scoase un leu, se uită la el, apoi i-l dete băietului.

Băietul mulțumi și se întoarse să se ducă.

– Stai, să-ți mai dau unul, ca să fie doi, îi zise. Iacă, îți mai dau doi, ca să fie trei. Să zici și tu că n-ai alergat degeaba.

Iar ridică apoi paharul, ceea ce făcură și ceilalți trei.

– În sănătatea familiei Șoric! închină Emil.

– Să-mi trăiască, mulți ani cu bine, că e frumoasă și bună, răspunse el și deșertă paharul, apoi se uită la fețele celorlalți, ca să vadă efectul.

– Ei, ce ziceți, nemților? întrebă el.

– Bun vin! răspunse Sikora.

– Foarte bun! și bună țară care-l are! adăugă Volcec.

– Bună țară și buni oamenii din ea! îi încredință Șoric, turnând din nou în pahare.

Emil se uită cuprins de înduioșare la el.

– Sănătate și voie bună, minte limpede, dare de mână, familie frumoasă, nume bun – zise el mai mult pentru sine – și oamenii tot se mai plâng că nu e în lumea aceasta fericirea cu putință.

– Dacă nu el! întâmpină Șoric. Toate sunt bune și frumoase, dar nu e și dânsa, răposata, să se bucure dimpreună cu noi de ele.

– Taci, omule, că e mare păcatul în care cazi, îl înfruntă Emil, gustând și din al doilea pahar. Te gândești în fiecare zi la ea?

– Nu-n fiecare zi – răspunse Șoric –, ci în fiecare ceas.

– Care va să zică trăiești cu ea! Noi, românii, trăim cu morții noștri. Și ai să te bucuri de Sf. Nicolae, când va veni preasfinția-sa să sfințească biserica? stărui Emil.

Șoric desfundă și sticla a patra.

– Dacă am să mă bucur?! zise. Dar eu ca mine: o să se bucure ceilalți când o să ne vedem cu toții împreună, încât n-o

să știu de ce să mă bucur mai mult, de bucuria mea ori de a lor.

– Cum îți închipuiești atunci că n-o să se bucure și ea acolo, în lumea cealaltă, unde-o fi? grăi Emil. Dacă vă gândiți voi mereu la ea, este și ea mereu cu gândul la voi și se bucură cu voi!

D-l Anghel Șoric se uită lung la el.

– Să fie oare în adevăr așa?! zise el. Eu așa cred, căci dacă n-aș crede, n-aș fi făcut ceea ce fac, dar mi-e câteodată parcă-mi vine să stau la îndoială!

– Să nu stai deloc, că pierzi mulțumirea la care te aștepți, urmă Emil. Ține-te de gândul că împodobești casa Domnului pentru că ea ți-a cerut-o aceasta, și-n ziua când va veni arhiereul ca să cădească-n fața icoanelor, are să fie și ea la picioarele Maicii Preacurate.

Șoric era răpus.

– Dar să-mi faci icoanele cum ai zis, ca să le vadă, vrea, nu vrea, cel ce intră în biserică! strigă dânsul. Am eu vin și mai bun decât acesta, care e numai numărul trei. O să bem din el când om sta la masă cu preasfinția-sa.

– Ei! Acum să ne deșertăm păharele, și la treabă! grăi Emil adresându-se celor doi tovarăși ai săi.

D-l Anghel Șoric iar se uită nedumirit la el.

– De ce atâta grabă? ! zise. Ziceai că puțin mai aveți. Tot o să fie toate la timp gata. Abia am început să stăm de vorbă.

El scoase iar carnetul, rupse o foaie din el și scrise pe ea: „Dați trei sticle din no. 2".

Se răzgândi însă, șterse pe „trei" și scrise deasupra cu litere mari *„doauă"*.

– Să-l gustăm și pe acesta, urmă apoi. Băiete! Haid' ! Te-ai întors? Dar Maica Precista să mi-o faci cum ai zis.

– Are să fie frumoasă! îl încredință Sikora.

Volcec rămase cu ochii țintă la pământ ca omul, care se frământă și nu reușește să-și aducă aminte ceva.

„Foarte frumoasă! își zise peste câtva timp. Și seamănă cu cineva. Ochii aceia care plâng în vreme ce gura râde a fericire, i-am mai văzut eu ochii aceia , și nu știu când și unde !"

PARTEA A TREIA

JERTVA CREDINȚEI

I

Iorgu avea un adevărat cult pentru mama sa. Nu mai era în gândul lui altă femeie ca dânsa. El știa cât a suferit și cât a răbdat ea ca soție a unui om pornit spre năvălnicii, care a risipit o avere mare fără ca să-ți poți da seamă pe ce, câte silințe și-a dat să-l stăpânească și cum nu s-a despărțit de el decât pentru ca să scape cel puțin o parte din zestrea ei. Încă mai bine o știa ca mamă, care numai pentru el trăiește și în toate clipele vieții ei la binele lui se gândește. Niciodată el n-a auzit din gura ei o vorbă jignitoare despre răposatul său tată. Pentru el tatăl său era numai un om nenorocit, care nu prin ușurință, nici mai ales prin destrăbălări, ci numai prin prea marea sa bunătate s-a ruinat. Auzind de la unul una, de la altul alta, el încetul cu încetul s-a ncredințat că lucrul acesta nu este adevărat, și tocmai de aceea era uimit de prea marea ei bunătate. „O face și aceasta tot numai din dragoste către mine: nu e nimic ce nu e-n stare să facă de dragul meu", își zicea dânsul. Urmarea firească era că nu se socotea nici el în stare să facă ceea ce ar fi mâhnit-o pe dânsa.

Silințele Zoei și ale celorlalte doauă cocoane de a-l purta pe nesimțite pe la icoane – cum zisese Zoe – erau deci și zadarnice, și de prisos. El știa că mama lui dorește să-l vadă cât mai curând căsătorit, era pătruns de gândul că așa e bine și voia cu tot dinadinsul ca să și facă ceea ce dorea mama lui.

– Nu mai umbla, Zoe, cu apucături piezișe, zise dar într-una din zile. Am să-ți pun portretul la loc de frunte dacă reușești să scapi pe mama de cea mai mare dintre grijile ei de astăzi ajutându-mă să găsesc una cu care ne-mpăcăm amândoi.

Zoe se uită la el cu ochii scrutători ai cunoscătorului. Era peste putință ca ea să nu știe ceea ce știau cocoanele care jucau maus cu tața Cleopatra și cu d-na Ionescu. Știa chiar mai mult: că el și Alina se-ntâlneau când cocoana Elena nu era, din întâmplare, acasă, iar d-na Ionescu era mereu dusă la maus, marea ei slăbiciune de văduvă fără casă grea.

– Amândoi? grăi dar. Lucru de tot greu. O să alergăm cam mult. Cât pentru dânsa, ea se împacă, dar ... nu te superi dacă-ți zic „tu"?

– Ai fi fățarnică dacă mi-ai zice altfel, răspunse el. Greșești! Dacă mama ar avea să aleagă, ar alege pe placul meu, aleg dar și eu pe placul ei. Cât pentru mine, mie-mi plac toate, urmă el zâmbind. Uite, Dorica, de care tu ești atât de încântată, îmi place și mie, dar niciodată n-o să-i placă ei.

– Te înșeli! întâmpină Zoe. Chiar ea ți-a ales-o.

Iorgu rămase câtva timp nedumirit.

– Se poate – grăi apoi – după împregiurările familiale, după cele spuse de d-na Grădeanu, mătușa ei, și de cocoana Anica, mătușa mea, după vreo fotografie, dar n-o cunoaște, n-a auzit-o vorbind, nu i-a văzut mișcările, nu s-a uitat în ochii ei. Mama e femeie care le vede, le scrutează și le cântărește toate. De aceea te rog să pui la cale o-ntâlnire fie la d-na Grădeanu, fie la tine, ca să văd ce zice mama.

– Nimic mai ușor, răspunse Zoe. Are să se facă, și sunt încredințată că ea va zice „da".

– Nu mă-ndoiesc nici eu că de dragul meu o va face aceasta – grăi Iorgu –, dară s-ar putea ca mai târziu să-i pară rău de a o fi făcut. Eu vreau să văd nu ce zice, ci ce gândește ea, cum zice „da" și ce spun ochii ei, Zoe dragă, – urmă el cu

toată seriozitatea – soția mea are să fie fiica mamei mele, și eu țin să nu-i dau acesteia o fiică pe care n-o voiește cu toată inima.

Zoe nu prea era obicinuită să intre în asemenea discuțiuni subtile și, aducându-și aminte de copilul poetului Goethe, își stăpâni râsul.

– Dac-o să le cântărești toate așa, pârtă-n cele mai mici amănunte – zise ea – o s-ajungi ca Vasilie Alecsandri, flăcău bătrân, și-n cele din urmă tot o să-i dai mamei tale nu numai o fiică, ci totodată și o nepoată pe care n-a voit-o.

– Eu nu! strigă Iorgu.

– Tocmai tu! îi răspunse ea. Degeaba te ții drept. Ești om de o fire impulsivă, care-și ia hotărârile cu-ndărătnicie, ca să arate că-i dă mâna să le ia.

Iorgu se uită uimit la ea.

– Așa zice și mama – grăi dânsul – și ca să mă dezvinovățească, spune c-am moștenit-o aceasta de la tata, că e un păcat al neamului Armașilor. N-are însă dreptate.

– Desigur că nu are! stărui Zoe. Păcatul nu e al neamului, ci al clasei sociale. Așa sunt cei mai mulți dintre voi, oamenii cu averi mari și cu legături întinse. Deprinși din copilărie cu gândul că vă dă mâna să faceți tot ceea ce voiți și că voauă toate vi se iartă, voi faceți din îndărătnicie, ca să arătați că puteți chiar și ceea ce de altminteri nu voiți. Dac-ai ști că Dorica face nazuri, ai alerga după ea; dac-ai ști că părinții ei stau pe gânduri, ai stărui pe lângă mama ta, pe lângă mătușă-ta, pe lângă d-na Grădeanu, pe lângă mine, pe lângă toată lumea să-i înduplece. Deoarece nu dai însă de nici o greutate, născocești greutăți – mai că mama ta zice cu gura „da", dar cu ochii „nu", mai că mai târziu ar putea să-i pară rău de a fi zis ceea ce a zis, mai că nu o poți sili să aibă fiică pe cine nu vrea cu toată inima. Te faci de râs, Iorgule, închipuindu-ți că eu nu te-nțeleg. Sunt femeie trecută prin multe – urmă ea – și vă cunosc firea și cele mai ascunse gânduri. Ai vrea să mai prelungești idila cu vecinica și...

Iorgu a ascultat-o când cu plăcere, când cu răbdare, ici dând din umeri, colo clătinând din cap, făcând acum un gest de nerăbdare și pornit apoi să-i taie vorba, dar o asculta. Când a rostit însă – cu oarecare răutate – despre idilă, el se ridică în picioare.

– Știu ce vrei să zici, o-ntrerupse iarăși foarte serios. Idila, dacă așa dorești să-i zicem, se prelungește și așa, și așa. Cred că e și pentru tine, dar știu că pentru mine este o plăcere să stăm de vorbă, așa, despre toate și despre nimic. Prin contractul de căsătorie nu renunț la dreptul de a-mi face din când în când parte de plăcerea aceasta.

Zoe zâmbi cu vicleníe.

– Aceasta e cu totul altăceva, îi zise ea tot serioasă. Pierzi din vedere cu cine vorbești. Încă o dată: eu sunt femeie trecută prin multe. Una e să stai de vorbă cu mine ori cu Dorica și alta să petreci ceasuri întregi închis în casă cu fiica proprietăresei, care e dusă – ea știe unde.

– Te rog – replică Iorgu – tot serios și liniștit zic și eu: una e să stai de vorbă – cum se zice – între patru ochi, și alta să mai fie de față cineva de care ești nevoit să ții seamă, încât nu poți să spui tot ceea ce gândești. Nici noi, tu și eu, n-am vorbi cum vorbim dac-ar mai fi de față cineva.

– Aceasta o știu mai bine decât tine – îi răspunse ea – și de aceea nu stau de vorbă cu orișicine între patru ochi, cum zici tu. Lumea e un balaur cu multe capete și cu încă mai mulți ochi, care le văd toate, iară oamenii, când nu pot să știe adevărul, își fac închipuiri potrivit cu felul lor de a fi. Iorgule, – urmă ea apăsând asupra vorbelor – ție nu-ți va fi păsând ce zice lumea, dar trebuie să te gândești că compromiți fata. M-ai înțeles? Iată de ce ține tant' Elen să-ți iei cât mai curând hotărârea, ca să nu se mai prelungească idila.

Iorgu rămase buimăcit, întâia oară în viața lui era cuprins de simțământul că omul e rob al societății în mijlocul căreia

trăiește. Avea verișoara lui dreptate: putea el să spună că puțin îi pasă de ceea ce zice lumea, dar era mișel dac-o zicea aceasta.

– Eu nu! grăi ridicându-și cu-ndărătnicie capul. N-am s-o compromit, și chiar dac-ar fi, sunt în stare s-o reabilitez.

– Iată omul impulsiunilor momentane! strigă Zoe, apoi se duse la el și-l apucă de amândoi umerii, ca să-l zguduie. Bine, omule, – urmă – dar tocmai de aceasta e vorba să scapi. Un Armaș are să se gândească în toate clipele vieții lui la neamul său. Da ori nu?!

Iorgu era atins unde îl durea mai rău.

El nu răspunse la întrebare.

Și-o zisese și el nu o dată aceasta, și mereu îl bătea gândul de a se desface încetul cu încetul, oarecum pe nesimțite, de Alina. Mai ales când se ducea la moșie, își făcea de lucru ca să steie cu câteva zile mai mult. Cutriera țarinile ca să vadă cum răsar sămănăturile de toamnă, umbla pe la plantațiuni, deși n-avea încă ce să vadă la ele, umbla după inginerul care-ncepuse lucrările de măsurătoare, deși n-avea nici o treabă acolo. Vorba era să mai steie. Iar după ce era nevoit să se-ntoarcă, îi părea rău că a primit sarcina de procuror și, drept un fel de despăgubire, se punea să răsfoiască prin dosare pentru ca să-și poată zice că are mult de lucru și nu-i rămâne timp pentru flecăriri. În cele din urmă tot își găsea însă timp chiar și pe nevrute.

La urma urmelor de ce să se canonească el lipsindu-se de o plăcere nevinovată?!

Acum însă, când Zoe îi puse-ntrebarea, el se simțea ca prins într-o cursă pusă de el însuși.

– Da – îi zise deci – da! Tocmai de aceea însă are să reabiliteze pe femeia pe care a compromis-o.

Zoe îi râse în față și-i atinse obrazul cu mâna ei cea moale și mică.

– Tot vorba cu Goethe al tău, îi zise. Bine a făcut el că și-a legitimat copilul, dar încă mai bine ar fi făcut dacă n-avea copilul acela. Tot astfel și d-l Iorgu Armaș face mai bine dacă nu compromite pe nimeni, ca să nu fie nevoit a reabilita pe nimeni. Ascultă, Iorgule, – urmă – plăceri găsești pe la teatre, pe la concerte, prin saloane, prin cluburi, chiar la tribunal, fără ca să te temi că vei fi nevoit a reabilita pe cineva, și cea mai mare plăcere o găsești acasă la tine dacă știi să alegi bine.

Deși grăite mai mult în glumă, vorbele aceste erau pentru Iorgu un semn învederat că verișoară-sa Zoe e femeie cu minte și cumsecade, care știe să dea îndrumări înțelepte.

Se poate că nu chiar în urma acestor îndrumări, dar fără-ndoială și ajutat de ele, Iorgu s-a avântat în toiul vieții bucureștene și s-a-ncredințat din ce în ce mai mult că au Bucureștii farmece dacă îi cunoști bine. Ce mai vrei? Azi la teatru, printre acte, mai prin fumător, de vorbă ici cu unul, colo cu altul, mai prin loje ori în dosul culiselor, ici cu una, colo cu alta, iar după reprezentațiune doauă-trei sferturi de ceas la „Capșa". Mâne la o serată, la un bal, la un concert ori chiar în fața Prefecturii de poliție, l I.D. Ionescu, care-l făcea atât de bine pe Barbu Lăutarul și mai era ajutat și de către franțuzoaice ca vestita Fanelli, și iar doauă ferturi la „Capșa" ori cel puțin la „Broft". Nu era, ce-i drept, încântată cocoana Elena când îl auzea pe la doauă ori pe la trei după miezul nopții furișându-se-n iatacul lui, nici când îl vedea sculându-se pe la zece, unsprezece; cocoana Anica, Zoe și alte cocoane mai cu experiență o-ncredințau însă că așa e la București în timpul sezonului, că altfel nu se poate să i se împlinească gândul, și ea se-mpăca cu toate. Se bucura apoi când el pleca la tribunal și nu se mai întorcea decât de timpul mesei. Adevărul era însă că dânsul stetea la tribunal până pe la trei-patru, apoi își comanda un muscal și ieșea însoțit de vreunul dintre bunii lui prieteni la Șosele, ca să vadă și să fie văzut, să salute și să fie salutat.

Pe la moșie nu se mai ducea Iorgu. N-avea ce să caute acolo. Se gândea însă câteodată, așa, mai din depărtare, la ea, își aducea aminte de vorba coconului Iancu Talpă și rămânea cel puțin o dată la două săptămâni seara acasă pentru ca să-și facă socotelile gospodăriei după regulele învățate la înalta Academie de studii agronomice. Scria omul ici cât a luat cel din urmă câștiu din arendă, colo cât a luat din contul curent de la Zerlendi, punea apoi pe foaia cealaltă punct cu punct ceea ce a cheltuit cu moșia și cât cu altele, multe și mărunte. Nu-i ieșea deloc pe plac socoteala. În zadar, un om cu poziținea lui și-n împregiurările în care se afla el avea cheltuieli neapărate, care nu se puteau prevedea. Nu-i rămânea decât să treacă ceva din ele și asupra anului viitor. Își făcea deci și socoteala veniturilor probabile ale anului viitor, scădea din acele venituri ceea ce trebuia să mai cheltuiască cu moșia, precum și ceea ce urma să plătească la Zerlendi. Nu-i mai rămânea mult pentru celelalte. Fiindcă aceasta-l supăra, se mângâia cu gândul că veniturile vor fi fără îndoială mai mari decât cele prevăzute de dânsul și că, realizând împrumutul la Creditul Fonciar, va scăpa de Zerlendi și va plăti amuitați mai mici.

Apoi, apoi mai era și un factor deocamdată necunoscut, pe care nu-l băgase-n socoteli: veniturile zestrei, pe care și le închipuia din ce în ce mai potrivite cu exigențele sociale.

Nu! Nu era el, Iorgu Armaș, nevoit să se calicească. Ajuns ofițer în escadronul de călărași, el și-a mai cumpărat și un al doilea cal, o frumusețe de armăsar, rasă curată, pentru care n-a plătit, de ocaziune, decât cinci mii de lei. Toți prietenii îi spuneau că-i șade foarte bine călare pe el. Mai fiind apoi în grajdi loc pentru încă doi cai, a-nceput să-și caute, tot de ocaziune, mai pe la Wagner din strada Primăverii, mai pe la Jean Caretașul din Podul-Mogoșoaiei, și un docar. Era, la urma urmelor, un câștig, căci nu mai avea nevoie să mai cheltuiască

cu muscalii. Îi și ședea apoi mai bine pe capră mânând caii săi decât tolănit ca orișice brutar în fundul birjii.

Avea multă dreptate Zoe: e plină viața bucureșteană de plăceri mari, care te fac să uiți micile plăceri idilice.

Se mai oprea el, ce-i drept, din când în când, oarecum printre picături, la vecinica, cum îi zisese Zoe, dar nu mai era ceea ce a fost mai nainte. Nu doară că s-ar fi schimbat dânsa, dar nu se mai mulțumea el cu cele ce odinioară îi erau atât de plăcute. I se părea câteodată lucru sarbăd să-și petreacă timpul vorbind așa, despre toate și despre nimic, și, văzându-se singur cu dânsa, voia parcă ceva mai mult.

Avea Zoe dreptate: nu poți să știi unde ajung lucrurile când un om tânăr și o femeie tânără stau numai ei amândoi de vorbă.

Tocmai de aceea Zoe, care le știa toate atât de bine, potrivea lucrurile totdeauna așa ca să mai fie cineva de față când ea sta de vorbă cu vărul ei Iorgu. Mai ales acasă la ea îl lăsa să aștepte în vreme ce ea se gătea și-n cel mai rău caz îi dedea femeii de casă de lucru, ca să nu se depărteze, în vreme ce el se afla cu dânsa. Aceasta-l supăra pe Iorgu, care avea să-i spună ori s-o-ntrebe și câte ceva ce numai între patru ochi se putea.

Mai era apoi la mijloc și-un lucru despre care el nu-și dedea seamă.

Una din slăbiciunile omului e să-și dea pe față gândurile și simțămintele, și drag îi este orișicui cel ce-l ascultă cu luare-aminte, îl înțelege și-i împărtășește vederile. I se părea lui Iorgu lucru sarbăd să-și petreacă timpul vorbind cu vecinica despre toate și despre nimic, pentru că el nu-i mai vorbea, ca odinioară, despre lucruri de care ea se interesa și pe care ea le-ntelegea. Ei nu se mai potriveau deci în gând și în simțire, și el își aducea cu durere aminte de oarele petrecute stând de vorbă cu dânsa. Cu atât mai doritor era să stea de vorbă cu Zoe, căreia avea să-i spună atât de multe despre lumea în care-și

petrecea acum viața și pe care dânsa o cunoștea chiar mai bine decât el.

Nu trecea zi fără ca să afle ori să-nvețe ceva nou, fără ca să facă o cunoștință, fără ca să rămâie-n nedumirire în ceea ce privește pe d-l cutare, d-na cutare, mai ales domnișoara cutare. Și nimeni nu-i era atât de apropiat ca Zoe, nimeni nu era-n stare să-i dea deslușiri mai lămurite decât dânsa.

Întâlnirea pe care o ceruse el cu Dorica s-a făcut încă înainte de Crăciun. Au trecut însă sfintele sărbători și încă vreo două săptămâni fără ca să fi pus cineva vreo întrebare în ceea ce privește hotărârile luate de dânsul. Cea mai de aproape chemată ca să o facă aceasta era Zoe, iară dânsa nu numai tăcea, dar și fugea oarecum de dânsul.

– Zoe, – îi zise în cele din urmă – n-ai tu să-mi spui nimic?

– Eu?! răspunse ea ca mirată. Nu știu ce aș fi putând să am a-ți spune fără ca să [nu]-ți fi spus.

– N-ai nimic să mă-ntrebi? întrebă iar dânsul.

Ea dete din umeri.

– Nimic! răspunse iar.

– Nu simți nevoia de a vorbi cu mine despre lucruri despre care numai între patru ochi se poate vorbi? stărui dânsul mai deslușit.

Zoe se uită lung la el.

– De ce s-o simt? grăi. Mi-e destul să te văd pentru ca să știu ce doresc a ști. Dacă te-ar arde, ai fi alergat de mult după mine. Fiindcă n-ai alergat, știu că nu te arde, și atât mi-e destul, și nu știu ce am mai putea să vorbim între patru ochi. Dacă vei fi având tu ceva, n-ai decât să mi-o spui. Mie mi-ar ședea rău să ți-o dau fără ca să o fi cerut tu.

El aruncă o căutătură spre femeia din casă, care ștergea cu o pele de căprioară niște bibelouri și le așeza apoi pe fiecare la locul de unde îl luase.

– Prea ești ceremonioasă, îi zise el.

– Sunt forme care vor să fie păstrate, îi răspunse ea. Linico, – urmă apoi întorcându-se spre servitoare – du-te și-mi adă din dulapul de la stânga broboada cea vișinie. E cam rece aici. Vă cunosc atât de bine, urmă după ce Linica se depărtă; sunteți ca copilul pe care-l duci la Moși și-l pui să-și aleagă o jucărea din magazie. Pune mâna pe una, apoi pe alta și pe iar alta. Îi este greu să se despartă de asta, apoi de cealaltă. Ar vrea, la urma urmelor, să le aibă pe toate și nu e-n stare să aleagă.

– Comparațiunea e interesantă, deși nu tocmai potrivită, îi zise el.

– Ba foarte potrivită, îl încredință dânsa. Îți place azi una, mâne alta, toate-ți plac dacă e vorba, dar de nici una nu te legi. Așa o să meargă aceasta până ce nu vei fi dat peste aceea care știe să se lege ea de tine.

– Mai am timp! grăi dânsul când Linica se întoarse cu broboada.

II

Sezonul început în toamna anului 1875 s-a desfășurat furtunatec, și Iorgu, om nou în viață bucureșteană, era purtat ca frunza întrată-n vârtej, încât el adeseori se oprea, se uita buimăcit împregiurul său și nu mai era-n stare să-și dea seamă cum a ajuns unde se află.

Luat la început de curentul junimist, el era cuprins de simțământul că se pregătesc lucruri mari în viața țării și se bucura că e băgat în seamă când se ducea la club, la consfătuiri ori la așa-zise ceaiuri parlamentare. Așa cum vedea el lucrurile și oamenii, viața politică îi părea adimenitoare. Încetul cu încetul s-a-ncredințat însă, că-n dosul aparențelor frumoase se petrec pe ici, pe colo, și lucruri urâte, ceea ce-l mâhnea, ce-i drept, dar îl făcea cu atât mai doritor de a se uni cu cei ce, după părerea lui, își dedeau silința să pună capăt relelor apucături.

Dorința aceasta n-a slăbit în el decât în fața mișcării pornite-n partidul guvernamental contra junimiștilor. N-avea decât să țină seamă de cele ce i se spuneau pentru ca să fie-ncredințat că ei nu vor putea să se susțină, și era cuprins de un fel de frică: „Ce cauți tu – își zicea – în viața politică, în care oamenii ca Teodor Rosetti, Petre Carp, Titu Maiorescu nu se pot susține?!"

După câteva serate de-ntâlnire cu dăscălimea din București, ministrul T. Maiorescu și-a alcătuit proiectul de lege pentru reforma învățământului.

El constatase că, din cele vreo două mii cinci sute de școli care se aflau trecute în registrele ministeriului, o foarte însemnată parte, sute și iar sute, nu exista în adevăr. Local pentru școală ori nu era deloc, ori era o casă-nchiriată de tot scump, în care nu se puteau aduna copiii, iar leafa de-nvățător o lua vreo slugă, vreun protejat ori vreo femeie care n-a făcut niciodată și nici nu era în stare să facă lecțiuni. Ministrul a declarat deci asemenea școli ca neexistente și a trecut în budget numai învățători care în adevăr funcționează.

În urma acestei măsuri foarte firești, s-a stârnit o furtună îndreptată contra ministrului, care desființează sute și iar sute de școli, în care se răspândesc luminile-n popor.

Mai grea furtună s-a stârnit când vorba era de școlile secundare.

La 1864, când a fost organizat învățământul secundar, nu erau destui oameni care aveau cuvenita pregătire pentru sarcina de profesor secundar. Condițiunile de admitere în corpul didactic au fost deci stabilite potrivit cu nevoile timpului de atunci, și unii dintre profesori n-aveau destulă pregătire, alții aveau și alte ocupațiuni, încât considerau catedra ca lucru secundar, și numai puțini își făceau cursurile regulat. Ministrul voia să pună capăt acestei stări de lucruri. Profesorii secundari

erau însă mulți, aveau legături, își câștigaseră trecere, și o lume întreagă striga că el vrea se împedece propagarea culturii în țară.

Cu desăvârșire grea era apoi poziționea ministrului față cu profesorii universitari, care erau unii deputați, alții senatori, iar alții foști ori chiar actuali miniștri, toți oameni cu mare trecere.

Era o-ntreagă lume care avea cuvinte de a stărui ca lucrurile să rămâie cum sunt și lupta se urma cu întețire din ce în ce mai mare. Iorgu era însă nevoit să stea la o parte, căci lumea se mai frământa și-n vederea din ce în ce mai apropiatului război. Orișicât de mult ar fi ținut adecă la fruntașii „Junimii", el nu se putea împăca cu politica lor neutralistă. Mai ales ajuns ofițer de călărași, inima de Armaș adevărat îl trăgea spre generalul Florescu, iar în privința aceasta-l îmbărbăta și mamă-sa, care, deși la început supărată, se uita cu drag la el când îl vedea îmbrăcat în uniformă și călare pe armăsarul lui sforăitor. Nici cu generalul nu putea însă Iorgu să meargă. Mai războinici decât acesta erau adecă roșii, care iar începuseră să se miște. Mereu își aducea Iorgu aminte de vorba lui Verussi, că vodă va fi nevoit să-i cheme la putere pe aceștia dacă albii se vor dezbina. La roșii însă Iorgu numai cuprins de spaimă se putea gândi. Încă din timpul copilăriei sale i se înfipsese-n minte gândul că roșii lucrează din răsputeri să ruineze boierimea, s-o desființeze și să scoată din ciocoime o altă clasă stăpânitoare, alcătuită din oameni noi și fără tradițiuni familiale. Se porniseră agitațiunile prin mahalale, se formaseră „căprăriile", Rosettache cel cu ochii bulbucați, frații Bratianu și alții ca aceștia, întorși din străinătate, se-ntâlneau în fiecare zi la „Frascatti", în fața Teatrului Național, ca lumea să-i vadă, și pe Iorgu-l treceau răcorile când se gândea că albii se ceartă între dânșii.

Și aceasta, ba poate că mai ales aceasta l-a făcut pe Iorgu să se arunce-n toiul vieții bucureștene.

La început, un timp oarecare, se simțise bine la tribunal, unde era foarte zelos. În curând s-a ncredințat, însă că silințele îi sunt în mare parte zadarnice. Unul dintre judecători nu ținea deloc să se dumirească de ce adecă e vorba în procesul în care avea să judece. Altul își dedea părerea după îndemnurile primite de la advocat ori chiar și de la împricinat. Iar altul era prea slab pentru ca să reziste în fața stăruințelor puse de cei îndrăzneți. Femei, advocați, samsari și-mpricinați intrau și ieșeau mereu din camera de chibzuire, și hatâruri, mușamalizări, pârtiniri de tot felul erau lucruri oarecum de sine înțelese. Mulțumirea de care îi vorbise Teodor Rosetti n-o găsea Iorgu-n mijlocul judecătorilor: tot mai bine trecea timpul la teatru și la „Capșa", la seratele de tot felul și-n plimbări pe la Șosele, mai scump, dar și mai bine.

Pe la sfârșitul sesiunii, Titu Maiorescu și-a prezentat proiectul de lege și 1-a susținut cu strălucitul lui talent oratoric, dar în fața puternicei opoziții a fost nevoit să se retragă.

Aceasta a fost o grea lovitură pentru Iorgu. Lascar Catargiu și-a remaniat însă ministeriul și-n locul lui T. Maiorescu a intrat Petre Carp, care a declarat că el e continuatorul prietenului său T. Maiorescu. Acum lupta, care mai nainte fusese îndreptată numai contra lui T. Maiorescu, s-a pornit contra tuturor junimiștilor. Întorsătura aceasta 1-a făcut pe Iorgu să-și aducă aminte de favoritul lui poet latin, care zice: *„Fericit e cel ce departe de treburile publice ară cu boii săi țarinile părintești"*. Se căia de a fi intrat în ceata judecătorilor și de a nu se fi stabilit la țară, cum zisese P. Carp.

Mai adia apoi și vânt de primăvară. Zăpada se topise chiar și pe la locurile mai adăpostite. Mătișorii de salcie și cei de răchită, de arin ori de plopi se clătinau în bătaia vântului. Copacii erau înmuguriți. Unii dintre pomi începuseră să-nflorească. Iarba încolțea, și pe ici, pe colo ieșea din ea câte o floricică, mai o păpădie galbenă, mai un fir de viorea, mai câte o micșunea.

Albinile se porniseră, și pe ici, pe colo, se ivea câte un fluture neastâmpărat. Chiar și dacă n-ar mai fi fost și celelalte, trebuia să iasă-n Iorgu iarăși la iveală vechiul om cu slăbiciuni pentru natura ce vecinic se premenește.

Deodată, pe nepregătite, ca la o poruncă de la care nici o abatere nu se iartă, el a pus caii la docarul cel frumos și a plecat pe drumuri pline de hopuri și de băltoace la Valea-Boului.

Erau acolo atât de multe de făcut ori de pus la cale. Trebuia să-și vadă semănăturile de toamnă și plantațiunile, să-i dea administratorului îndrumări pentru arăturile de primăvară, să zorească lucrările de măsurătoare, să se dumirească în ceea ce privește reparaturile și zidirile din nou la curtea boierească, să se încredințeze dacă s-au făcut ori nu cele poruncite de dânsul pentru curtea de păsări. Era plin Iorgu de gânduri și de îndemnuri care-l zoreau, încât nu mai ținea seamă că i se-nspumează caii nedeprinși cu drumuri lungi și grele și i se umple de noroi docarul făcut pentru plimbări la Șosele.

Nici că i-a fost în deșert graba.

Nicăiri în tot drumul cel lung n-a trecut pe lângă lanuri atât de frumoase ca cele de pe Valea-Boului. Grâul, care toamna răsărise perie, înfrățise-n arătura adâncă de se făcuse lan încheiat, tot fire cu frunza lată și de un verde-închis. Putea să-i zică administratorul: „Unde ai pus, coconașule, mâna, a pus și Dumnezeu mila". Nu mai puțin frumoase erau livezile curățite toamna trecută și mai ales plantațiunile făcute sub ochii lui: tot coajă îmbibată de suc, muguri grași, boboc peste boboc, semne de-mbelșugată rodire. Și abia aici se-ntindea-n fața ochilor lui iarba verde și deasă, din care ieșeau la iveală flori peste flori, abia aici i se arătau toate în lumina plină a soarelui, abia aici bâzâiau albinele, zburau fluturi și mai cântau și păsărelele din crâng.

„Da! își zise. Cu adevărat fericit cel ce ară cu boii săi țarinile părintești. Fericit!" zicea iar, cuprins de întristare.

Se bucura de toate, dar se bucura singur. Neasemănat mai viuă și mai deplină i-ar fi fost bucuria dacă împreună cu dânsul le-ar fi văzut și mama lui, care avea atâta slăbiciune pentru amănuntele vieții de la țară, mama lui cea dulce și neasemănat de bună.

Dar mai era cineva care s-ar fi bucurat văzându-le.

Gândindu-se la aceasta, el o vedea, parcă, pe Alina-n fața sa, o vedea ca-n aievea și abia acum își dedea seamă că ea are ochi care plâng în vreme ce gura ei râde.

„Ar râde și ochii aceia – își zise el –, dacă s-ar desfășura toate aceste-n fața lor."

I-o făgăduise aceasta într-o clipă de slăbiciune, de impulsiune, ar fi zis Zoe, iar acum îi părea rău nu c-a făgăduit-o, ci că nu e-n stare să-și ție cuvântul.

Da! Zoe vedea bine lucrurile: societatea e bălaur cu multe capete și cu încă mai mulți ochi. Înțelegea acum toată nevinovăția cuprinsă-n vorbele: *„Cu el da, dar cu d-ta nu!"* Atunci se simțea jignit, iar acum, cu totul alt om, era uimit de înțelepciunea copilei. Lumea care l-a văzut mai prin lojele de la teatru, mai prin dosul culiselor, mai pe la „Broft" ori pe la „Capșa", mai pe la serate și baluri, mai plimbându-se pe la Șosele și pe la grădina de la Herăstrău, ce-ar zice lumea aceea dac-ar afla că se plimbă cu dânsa pe la Valea-Boului? Nu era cu putință! I se va fi părut atunci că ea și el sunt o lume pentru sine; acum erau învederat din două lumi învrăjbite.

Și totuși...

Îi era nesuferit afară din cale gândul că dânsa așteaptă ca el să se ție de vorbă și are-n cele din urmă să-i aducă aminte cum c-a zis atunci că nu se poate.

Întors iar la București, el s-a frământat zile-ntregi de-a rândul ca să afle o ieșire din strâmtorarea în care intrase. N-ar fi fost nimic mai ușor decât să se facă c-a uitat, dar aceasta era împotriva firii lui. Trebuia neapărat să-i spună că n-a uitat, ba

chiar s-o și poftească, dar așa ca ea să nu primească. Și aceasta era-mprotiva firii lui. Dar dacă pleca pe un timp oarecare de la București, abunăoară la Târgoviște, să facă exerciții de călărie?! Ar fi fost o adevărată lașitate!

În zadar îi erau toate zvârcolirile: tot numai mama lui cea bună putea să-l scape.

– Mamă dragă, – îi zise el în cele din urmă – am făcut o prostie și te rog să-mi vii într-ajutor ca să ies din încurcătură.

Ea se uită clătinând din cap la el.

– Iar vreuna din impulsiunile tele momentane, îi zise. Iorgule, Iorgule! Tu ești de altminteri atât de cuminte. De ce nu-ți păstrezi bunul cumpăt? De ce e vorba?

– E un lucru de nimic – răspunse el – care mi-e însă foarte supărător. Am făgăduit domnișoarei Ionescu, fiica proprietăresei, încă astă-toamnă, că am s-o poftesc la o plimbare pe Valea-Boului.

Cocoana Elena tresări. Superstițioasă, ca toți oamenii bolnăvicioși, ea-și înfățișa făgăduința aceasta a piază-rea! Vedea parcă-n fața ei zugrăvită Valea-Boului, cu gâștele, cu gânsacul și cu păstorița frumoasă.

– Rău ai făcut, foarte rău, îl mustră dânsa pe șoptite. Și ce vrei acum?

– Te rog, mamă! Tu ești atât de bună, stărui dânsul; invit-o tu pe doamna Ionescu.

– Se poate?! îi răspunse ea ridicându-se cu anevoia din jețul ei și începând să se plimbe prin casă. Eu o singură dată am vorbit cu doamna aceea.

– Dar ea nu va primi! întâmpină Iorgu.

Cocoana Elena se opri și se-ntoarse spre el.

– Eu să invit pe cineva care nu primește ori poate chiar s-o invit așa ca să nu primească?! îl înfruntă dânsa. Iorgule, nu te mai cunosc!

– Invit-o așa ca să primească și eu n-am să mă duc cu voi, replică dânsul. Am să fiu nevoit a pleca în ziua aceea undeva.

– Și asta?! exclamă dânsa. Nu-nțelegi că nu se poate?! adăugă și trecu-n altă cameră.

Era foarte supărată, dar era mamă, și ziua următoare s-a dus la d-na Ionescu nu ca s-o poftească la Valea-Boului, ci ca s-o-ntrebe ce mai face și să-și exprime dorința de a o vedea mai des. Doamna Ionescu, încântată de chiriașa ei, i-a întors apoi vizita și a fost poftită dimpreună cu fiică-sa la un ceai, fie cu, fie fără lapte.

Nu bucuros le făcea aceste, dar trebuia neapărat să le facă și, în cele din urmă, îi părea bine că le face.

Tocmai fiind superstițioasă, ea era cuprinsă de simțământul că toate vin după rânduiala firească.

I se-ntâmplă orișicăruia dintre noi că pate câteodată ceva, și când pate, i se pare c-a mai pățit oarecum același lucru. A visat, se vede, și abia-n clipa când cele visate se-mplinesc, își aduce aminte de visul său. Așa i se părea și ei, că trebuia să meargă Alina la Valea-Boului, unde-o văzuse zugrăvită păscând gâștele. Aceasta era ceea ce se-mplinea.

Cu totul altfel i s-ar fi părut ei lucrurile mai nainte. Acum însă, după ce-l știa pe Iorgu intrat în toiul vieții bucureștene, ea numai așa putea să vadă lucrurile.

Aceasta cu atât mai vârtos după ce a văzut-o pe Alina mai de aproape.

Viind la ceai, Alina și-a făcut complimentul croit de domnișoara Elisa Săvescu, care, deși mititică, se bucura de mare autoritate, dar mai departe era de o stângăcie care pentru Zoe era „adorabilă", dar pentru cocoana Elena nu putea să fie decât jignitoare. Temându-se ca nu cumva să pară sfiicioasă, cum în adevăr era, ea-și dedea silința să fie îndrăzneață și nu reușea decât să fie țanțoșă în vorbe și-n mișcări, parc-ar fi voit să zică: „Ce-mi pasă de voi?! Sunt și eu eu dacă voi sunteți voi!" D-na

Ionescu iar nu-și mai cunoștea fata, iar cocoana Elena se uita din când în când cu un fel de mirare la Iorgu, care se simțea-n mare strâmtorare.

Lipsa de tact a copilei nu putea însă s-o scoată pe cocoana Elena din ale ei, ci o făcea cu atât mai stăruitoare în formele de amabilitate convențională.

– D-sa – grăi dânsa în cele din urmă arătând spre Iorgu – a poftit-o pe domnișoara, mai demult, la Valea-Boului, moșia noastră. Vă rog acum și eu, doamna mea – urmă adresându-se la d-na Ionescu – și te rog și pe d-ta, drăguță, îi zise Alinei, să ne faceți plăcerea de a petrece acolo o ziuă împreună cu noi.

Alina tresări și se uită speriată la Iorgu. Era pusă acum pe plâns și gura cea mereu râzătoare. Se-mpăcase fata cu gândul că el a uitat ceea ce făgăduise, ba chiar că nu mai vrea să știe c-a făgăduit, și stetea acum în fața lui rușinată și gata de a-i cere iertare. Ea își ieși deci ca prin farmec din rol, și firea ei cea sfiicioasă și plină de duioșie iar se dete pe față.

Doamna Ionescu nu se așteptase deloc la așa ceva.

– Sunteți foarte amabilă, doamnă, – grăi dânsa – și-ar fi fără îndoială pentru noi amândouă mare plăcerea, dar nu știu dacă va fi cu putință.

– Trebuie să fie! stărui cocoana Elena. Alegeți d-voastre ziua care vă convine. N-avem să fim numai noi singuri. O să vie și verișoara mea, d-na Anica Talpă, dacă se poate, și d-l senator Talpă, precum și nepoata mea Zoe, poate și alții. Vom fi o-ntreagă societate. Nu aveți decât să ne spuneți cu doauă-trei zile mai nainte, ca să vestim și pe ceilalți și să ne facem pregătirile. Ne faceți, doamnă, plăcerea? Să stărui, drăguță – adăugă întorcându-se spre Alina – că pe d-ta te fac vinovată dacă ar fi, ceea ce nu cred, să nu reușesc.

Alina se ridică și-și făcu iar binețiutul compliment:

– Da, cocoană-mare! răspunse ea.

III

Trecuseră cinci zile de când se afla-n București și tot n-a ajuns să treacă pe la dânsa, deși-n fiecare seară-și zicea: „Mâne mă duc!" și-n fiecare dimineață se spăla cu săpun pe mâni și pe obraz, își pieptena părul lung și barba și-și peria hainele, pentru ca nu cumva s-o jignească prin înfățișarea sa.

Venise adecă-n treburi.

Când cu praznicul, la care d-l Anghel Șoric a turnat în pahare până chiar și din buteliile nr. unu, preasfinția-sa părintele episcop al Buzăului a-nchinat paharul binecuvântând frumoasa și vrednica familie a ctitorului, apoi în urmă, mai pe la sfârșitul mesei, încântat de vin și de icoane, i-a urat viață lungă și toate cele bune și iconarului care a dat bisericii atâta podoabă.

Atât era de plin arhiereul de Arhanghel, de Sf. Nicolae și de Maica Domnului, încât, întâlnindu-l la Senat pe ministru, i-a vorbit despre tânărul iconar, ba l-a invitat să se oprească o dată la Buzău, ca să vadă biserica Sf. Nicolae, căci o să aibă mare mulțumire.

– Acela trebuie să fie tânărul despre care mi s-a mai vorbit, îi zise ministrul. Îți mulțumesc, preasfinte, de invitațiune. Am să profit de cea mai apropiată ocaziune. Deocamdată, te rog să mi-l trimiți.

A însărcinat apoi preasfinția-sa pe diaconul Ilarie să-l caute pe iconar. Acesta era însă întors la Ploiești. D-l Șoric a trimis deci vorbă fiului său, cherestegiul, să-l caute și să-i spună că ministrul vrea să-l vadă, vorba preasfinției-sale.

Era tocmai după Bobotează când vorba a ajuns la Emil.

Învederat că ministrul voia să-i dea vreo lucrare. Alt om, ba chiar și el, în alte timpuri ar fi sărit de bucurie și ar fi grăbit la București. Acum nu!

Nu știa, dar nici nu-și bătea capul să afle de ce anume e vorba. Orișice ar fi fost, el trebuia să dea ascultare episcopului

când acesta-i trimite vorbă în numele unui ministru. Îi era însă greu să meargă la București, și săptămâni de zile de-a rândul a trebuit să stăruie mereu soră-sa pentru ca să-l poată vedea în cele din urmă plecat.

Sosit la București, a tras la Sikora, vechea sa gazdă. Nu mai era acum ca un an în urmă, când nu era în stare să-și plătească chiria, și ar fi putut să tragă la „Dacia" ; nu-l ierta însă firea să plătească la hotel când știa că madama are să se bucure dacă-l va găzdui. S-a și bucurat și i-a făcut culcuș împărătesc pe divanul din salonaș.

Ziua-ntâi a petrecut-o apoi umblând de ici până colo, ca să-și cumpere haine, căci așa cum venise, nu se putea prezenta nici la ministru, nici mai ales la ea. Pentru altul ar fi fost o treabă de câteva ceasuri. El era însă anevoios la alegere. Ici nu-i plăcea pănura. Colo nu îi plăcea croiala. Dincolo nu i se potriveau hainele pe trup: unele îi erau prea strâmte, altele prea largi, iar altele prea scurte ori prea lungi. Pe-nserate a luat apoi pe nimerite, s-a-mbrăcat în ele, a lăsat pachetul cu cele vechi la magazie și s-a dus la „Iordache" să mănânce o fleică și-un trandafir, căci alergând mereu de ici până colo n-ajunsese să mănânce și era rău de tot flămând.

După ce și-a potolit apoi foamea, a trecut la „Labes", ca să-și ia cafeaua obicinuită, adecă în adevăr cafelele. Slăbiciunea lui era să examineze mutrele celor ce intră, ies ori stau pe la mese, și cu o singură cafea n-o poți duce târziu după miezul nopții, când nu mai avea pe cine să examineze, și s-a-ntors la gazda lui bucuroasă de oaspeți, tocmai departe-n Podul-de-Pământ, mai jos de biserica Sf. Constantin.

Trecând din Podul Mogoșoaiei în Bulevard, a luat-o pe lângă biserica Sărindar la vale. La dreapta și la stânga, prin maidanele pline de gunoi, era și în timpul zilei o cânărie-nspăimântătoare, încât viteaz în putere trebuia să fii ca să treci spre Cișmegiu. Acum, în toiul nopții, cânii se

hârjoneau și se-ncăierau lătrându-se între ei, încât el, care uitase să-și cumpere și baston la hainele cele noauă, a fost nevoit să se-ntoarcă și să ocolească pe la librăria „Socec" spre Podul-de-Pământ. Aici se revărsase cu câteva zile-n urmă Dâmbovița și acum ici rămăseseră băltoace, colo era podmol de nu mai știai unde să calci, și când credeai că scapi de una, cădeai în alta. Acum își dete el seamă că trebuie să-și cumpere și ghete, și-i părea bine că nu și le-a cumpărat, căci curată batjocură și-ar fi făcut de ele.

Sosit la gazdă, el s-a furișat tiptil la culcușul lui, și-a mai făcut o țigară, a stat pe gânduri și-a-ncercat apoi să se desculțe. Greu de tot, căci erau uzi și ciorapii.

„Da! – își zise – mâne mă duc! Îmi cumpăr ghetele, sfârșesc cu ministrul, apoi mă duc."

Deocamdată l-a furat somnul, a căzut așa-mbrăcat pe pat și nu s-a deșteptat decât ziua a doua pe la amiezăzi.

S-a dezbrăcat acum, ca să-și curețe hainele cele noauă și ajunse în o stare de te cuprindea jalea când te uitai la ele.

Era după-prânz, după-prânz pentru alții, când le-a îmbrăcat din nou și, flămând iar, a plecat pe cel mai scurt drum la „Iordache", în Covaci, ca să ia o pereche de mititei. Așteptându-și mititeii, a luat o țuică de Văleni. Ce prostie! Doi mititei. Prea puțin! „Voicule, pune și o vrăbioară, iar până ce se face vrăbioara, adă-mi o varză cu carne!" Varza cere vin. „Voicule, dă-mi și-o-nfundată. De-ncheiere apoi, o cafeluță cu caimac, tot aici!"

Era pe-nserate când a plecat să-și cumpere ghetele. Le-a cumpărat în grabă. Erau cam strâmte, dar umblând pe Podul-de-Pământ, li se mai întindea pelea.

La magazia de-ncălțăminte a dat peste afișul Teatrului Național. Juca trupa lui Pascali *Cele doaua orfeline*, cu frumoasa Anicuță. S-ar fi putut să nu profite de ocaziune? A alergat deci,

pe cât îl iertau ghetele cele noauă, la teatru, să-și ia bilet, pentru ca nu cumva să rămâie pe dinafară.

Până la începerea reprezentațiunii, a stat apoi la „Fialkovski", unde a luat doauă prăjituri, iar mai târziu un ceai cu rom, cu lămâie și cu „limbi de pisică".

A urmat reprezentațiunea, în timpul căreia s-a întâlnit cu bunul său prieten Valentineanu, liberal înfocat, care, după reprezentațiune, l-a dus la „Frascatti".

Iar era târziu după miezul nopții când s-a-ntors prin Cișmegiu și de acolo de-a lungul străzii Sf. Constantin – mai puține băltoace, dar destul noroi.

De astă dată s-a descultat, căci îl ardeau ghetele rău de tot, și s-a și dezbrăcat, tot zicându-și: „Mâne neapărat am să mă duc!"

Ziua a treia s-a sculat mai devreme. La unsprezece era spălat, peptenat, cu hainele periate, încălțat în ghete șterse cu cârpa, gata să plece. Haid' la ministeriu, ca să nu fie prea târziu.

Ministeriul de Culte și Instrucțiune Publică se afla în strada Colții, colț cu strada Batiște, în care se aflau casele d-nei Ionescu. Școala Centrală se afla și ea tot cam pe acolo, în strada Pensionatului, încât Alina, întorcându-se de la școală, trecea prin fața ministeriului. Era din întâmplare așa, dar lui i se părea că așa trebuie să fie, pentru ca el s-o poată vedea pe dânsa întorcându-se acasă. Nu știu dacă nu cumva s-a întors la unsprezece, dar era cu putință ca ea să nu se fi întors, și el s-a plimbat până pe la doauăsprezece, ba și o bună bucată de timp și după doauăsprezece, spre Palatul Universității și înapoi. Deși flămând acum iar rău de tot, s-a dus la portarul ministeriului ca să-i spună că vrea să-l vadă pe ministru. Acesta s-a uitat lung la el, l-a măsurat de sus până jos și i-a spus să vie după trei, pe la patru, fie chiar și pe la cinci și să-ntrebe de d-l Blehan.

– Cine-i Blehan? întrebă dânsul.

– Cine să fie?! i-a răspuns portarul. Întreabă pe orișicare ușier, că te duce la el și-o să vezi cine-i. El a mai rămas în ministeriu.

Iacă o vorbă pe care Emil nu era-n stare s-o înțeleagă. Cum a rămas numai Blehan acela în întregul ministeriu?

„Ei, o s-o văd și pe aceasta pe la trei, pe la patru, își zise; deocamdată să-mbuc ceva."

La „Iordache" era prea departe. El o luă la dreapta, coti spre Palat, apoi se-ntoarse-n strada Academiei la stânga și intră la „Ianache", care-și avea grătarul în dosul Ministeriului de Lucrări Publice, tot mititei și trandafiri, fleici, vrăbioare și mușchi la frigare și aici. Timp avea destul până pe la trei-patru.

Era după patru când s-a-ntors la ministeriu și din ușier în ușier a ajuns în biroul lui Blehan.

Blehan acesta era un om înalt, slab, cam bătrân acum și foarte blajin și potolit, cum sunt cei mai mulți dintre șefii de contabilitate.

– Pe care ministru vrei să-l vezi? întrebă el când Emil îi spuse că vrea să-l vadă pe ministru.

– Pe ministru de Culte, răspunse acesta mirat de asemenea întrebare.

– Pe care dintre miniștrii de Culte? întrebă iar Blehan.

Mirarea lui Emil crescu. El un singur ministru știa aici.

– Să ne-nțelegem, urmă Blehan; a fost T. Maiorescu, a urmat Petre Carp, iar acum, de când cu guvernul Florescu, e Orăscu ministru.

– Mie îmi este totuna, grăi Emil. Pe mine m-a trimis preasfinția-sa părintele episcop al Buzăului la ministeriu.

Blehan era unul dintre oamenii de încredere pe care ministrul Maiorescu-l însărcinase să caute pe pictorul recomandat de Iorgu și-n urmă pe iconarul recomandat de preasfințitul de la Buzău.

– Aha! zise-nviorat. D-ta ești iconar?

– Și iconar, dacă vreți, îi răspunse Emil.

– Să vii cu mine, urmă Blehan și-l duse la Ghidionescu, directorul ministeriului, căruia i-l prezentă drept iconar recomandat pentru copiarea icoanelor de la Curtea-de-Argeș.

Emil rămase zăpăcit.

„Care va să zică, de aceasta e vorba?!" își zise el.

Ghidionescu, și de altminteri om posomorât, subscrisese toate decretele prin care ministrul său curățise ministeriul de creaturile junimiste și știa că nici una dintre lucrările începute de junimiști n-are să mai fie continuată..

– Îmi pare rău – grăi deci –, dar lucrările de la Curtea-de-Argeș nu se mai urmează.

„Ei, comedia dracului! își zise Emil. Pentru asta am venit de la Ploiești și mi-am cumpărat haine noauă, ca să le port prin băltoacele și prin noroaiele Bucureștilor?!"

Era atât de scârbit, încât ar fi plecat cu cel mai apropiat tren la Ploiești dac-ar fi fost adevărat că numai pentru asta și-a cumpărat hainele cele noauă și ghetele care-l strângeau și acum, deși le purtase prin noroi.

Nu doară că era mâhnit de a nu fi fost însărcinat să copieze icoane. Era republican de la Ploiești, crescuse-n apele roșii la *Scrânciobul* și la *Reforma*, și nu-i ședea deloc bine să se căciulească pe la miniștrii albilor, care se mănâncă între dânșii. Ceea ce-l cătrănea era că, luându-se după vorba popii, s-a căciulit și a pățit o rușine.

Înțelegea acum de ce a zis portarul că numai Blehan a rămas în ministeriu.

„Eu nu sunt Blehan – își zise – și dacă unul mă cheamă, cellalt mă ia la goană. Tot mai bine-n slujba lui Anghel Șoric!"

Nu-i mai era nici foame, nici sete, nici frig, nici cald și umbla în neștire fără ca să-și dea seamă pe unde și fumând țigară după țigară.

În curând după noauă s-a pomenit, spre marea mirare a madamei, la culcușul lui, s-a dezbrăcat ca orișice om cuminte și s-a culcat, cu gândul că mâne se duce, apoi pleacă cu trenul de seară.

Deși peste puțin l-a luat somnul și a durmit toată noaptea bine, ziua a patra s-a sculat tot târziu. Nu mai avea nici o treabă, iar pe dânsa tot numai după-prânz putea s-o găsească acasă, fie până la doauă, fie pe la cinci, după ce se-ntoarce de la școală.

„Adecă de ce să mă și duc?! se-ntrebă el deodată, oarecum spre marea lui surprindere. A trecut atâta timp de atunci. Mă vor fi și uitat. Le făcusem o mare supărare: au uitat-o pe aceasta? O să mă întrebe ce caut la București. Ce-o să le răspund? În starea sufletească în care mă aflu, n-am ce să caut la ele. Am pățit o rușine, vreau să pat și alta, mai mare?"

Tot el era însă și omul care ardea de dorul de a o vedea, de a se uita în ochii aceia care plâng, de a vorbi cu ea, de a se mai arde o dată. Nici nu cerea, nici nu se aștepta la nimic de la dânsa, dar ea nu perdea nimic și el își îndulcea viața dacă se-ntâlneau, cel mai cuminte lucru, ca din întâmplare, cum voise el, când ea se duce la școală ori se-ntoarce acasă.

Stăpânit de gândul acesta, el începu să se-mbrace-n grabă mare, dar deodată se opri.

Cămașa lui? îi era rușine că s-a prezentat în asemenea cămașă la ministeriu.

Haid'! Iute până-n Lipscănie să-și mai cumpere și o cămașă noauă, și iute înapoi, ca s-o-mbrace. Era pe la unu când a ajuns în strada Colții și a-nceput să se plimbe iar în sus și în jos ca s-o vadă când vine pe la doauă de la școală. Fumat-a țigări peste țigări și acum, dar fumul lor s-a pierdut în vânt, căci ea apucase prin Scaune și intrase de acolo-n strada Pensionatului. Deși mai flămând decât orișicând, deși-l supărau ghetele, el a mai stat, gata de a rămânea până la patru, când ea se-ntoarce acasă, fie chiar până la cinci, ca să se sfârșească odată.

În curând, după trei, însă, el își pierdu deodată răbdarea.

„Ce dracu! își zise. Umblu ca un prost, și te pomenești că ea nici nu mai umblă la școală. Ori te duci ca orișice om cu rost acasă la ele, ori îți cauți de drum!"

Fie supărarea, fie foamea, fie ghetele, dacă nu toate trei împreună-l făcură să se ducă la cel mai apropiat birt, iar acesta se afla tot în strada Academiei, colț cu strada Doamnei, lângă vestitul franzelar Gagel, unde Duro avea, pe lângă celelalte, și mastică de Chio și un vin de Cipru, pe care chiar și Anghel Șoric l-ar fi băut cu plăcere.

Făcându-și datoria de consumator cu poftă bună, care știe să aleagă, el se-ntreba mereu: „Plec ori nu plec cu trenul de seară? Mă duc ori nu mă duc?"

După cum se desfășurau lucrurile la cârciuma lui Duro, nu mai putea să fie vorba să plece chiar azi. După ce va fi mâncat în toată tigna, avea să-și ia pachetul cu hainele vechi și să se ducă la gazdă, să-și adune lucrurile și să[-și] ia ziua-[bună] de la madama... Trenul era plecat când sosea el la gară.

Iară mâne?

El sosise la București duminecă seara, se afla deci de patru zile aici. Ziua a cincea era vineri, zi fără noroc, în care nici un om cu minte nu pleacă la drum. Încă mai puțin se putea el gândi ca-n ziua aceasta să caute fie-ntr-un fel, fie-ntr-altul o-ntâlnire cu dânsa.

„Păcatele mele! izbucni în cele din urmă, îmbărbătat și de cipriotul lui Duro. Nu cumva am venit eu la București numai ca să mănânc, ici la «Iordache», colo la «Ianache» și-n cele din urmă la «Duro»?! Altă treabă n-am făcut pân-acum! Am să mă duc! strigă. O să se-ntrebe doamna Ionescu, văduva de profesor și proprietara de casă: «De ce vine omul acesta să ne vadă? Ce vrea? Ce caută? Care îi sunt gândurile?» Puțin îmi pasă chiar și dacă-mi va fi arătând ușa! Eu vreau, iar Alinei o să-i pară bine."

El stete puțin pe gânduri, mai umplu o dată păharul și-l deșertă pe gustate.

„O să-i ori n-o să-i pară bine?" se-ntrebă apoi mai muiat.

Prin amurgul serii, când a plecat să-și ia pachetul cu haine, era mereu ispitit să se ducă fără de întârziere în strada Batiștei și se oprea din când în când ca omul care nu știe dacă la dreapta ori la stânga are s-o apuce.

S-a dus să-și ia pachetul și, întorcându-se cu el la gazdă, a fost cuprins de adâncă întristare.

La urma urmelor, tot cel mai cuminte lucru era să se-ntoarcă acasă și s-o ducă înainte cum a dus-o timp de un an. Viața lui și așa nu mai avea nici un rost, și singura parte bună a ei era aceea pe care putea s-o petreacă dormind.

Întâmplarea neașteptată însă nu numai în romane și-n drame, ci și-n viața petrecută în aievea hotărește faptele omenești – ce-i drept, nu totdeauna, dar câteodată.

Vineri era zi care nu numără [ceasuri bune] și-n care n-ai să începi, nici să sfârșești nimic dacă e vorba să-ți iasă toate-n bine. Emil, deși deșteptat din somn mai curând decât alte dăți, a mai stat în culcușul lui împărătesc, dându-și silința să adoarmă iar, ca să nu se mai gândească nici la cei trei miniștri, nici la celelalte supărări ale sale. Tot foamea l-a silit în cele din urmă să se scoale, să se spele, să-și perie hainele, să-și șteargă-ncălțămintea și să se îmbrace și să plece, nu însă la „Iordache", nici la „Ianache", nici mai ales la „Duro", ci aci mai aproape, la „Grădina-cu-Cai", lângă Dâmbovița care era acum intrată-n matca ei.

Era frumos acolo-n grădina aceea. Deasupra porții de intrare se afla firma, pe care era zugrăvit un cal legat la iesle, iar sub el stetea scris cu litere mari: *„Aici este antica și renumita «Grădina-cu-Cai», unde paște calul banului Mărăcină, Dumitru Teodor"*.

Înlăuntru se aflau mese la umbra sălciilor acum umbroase, grătar nu mai prejos de cel de la „Iordache" și de la „Ianache", țuică de Dâmbovița și un pelin sor' cu cipriotul lui Duro.

Tot să stai – să nu mai pleci.

A stat Emil până pe la trei. Deși hotărât ca ziua aceasta să nu facă nimic, cuprins de-nduioșare, a plecat să-și omoare timpul plimbându-se prin Cișmegiu, unde era umbra chiar mai deasă decât la calul banului Mărăcină – Dumitru Teodor.

Mai era însă mult până seara, și ața-l trăgea spre partea de la deal a orașului, unde Alina umbla cu mama ei din prăvălie în prăvălie, ca să-și cumpere mai una, mai alta, o pălărie de paie, o panglicuță, un văl de obraz, o pereche de mănuși, o umbreluță, lucruri de care are nevoie o domnișoară care pleacă pe o zi două la țară.

După ce și-au ales și cumpărat cele mai de seamă, d-na Ionescu, femeie practică, a intrat la „Martinovici", în hanul „Șerban-vodă", colț cu strada Germană, cea mai de frunte din băcăniile din București. Tot trebuia să ia birjă: de ce să nu-și facă și proviziuni de băcănie, ca să și le ducă și acelea acasă?

– Tu, fată, – îi zise Alinei – du-te colea în hanul „Zlătari", la „Degetarul", și-ți cumpără mărunțișurile, în vreme ce eu îmi fac treaba aici, unde am să te aștept.

Așa vin întâmplările.

Emil ieșise din Cișmegiu cu gândul de a se duce la cofetăria „Marinescu" din strada Franceză, unde se serveau cozonacii cei vestiți, urcase printre câni de pe Bulevard și o luase pe Podul Mogoșoaiei spre circul din piața Sf. Constantin.

Când Alina era să intre la „Degetar", el trecea despre palatul societății de asigurare „Dacia" spre Zlătari.

„Vai de mine!" strigă dânsa, oprindu-se speriată la ușa prăvăliei.

Deși cu barbă, cu părul în plete ajunse la umeri, cu o pălărie lată și mult purtată-n cap și îmbrăcat în haine prea lungi și prea largi pentru dânsul, el pășea și-și ținea trupul tot ca mai nainte.

„El e! E chiar el!" își zise și ea o luă fuga-n urma lui, ca nu cumva să-l piardă în mijlocul trecătorilor acolo număroși.

Ajungându-l la maidanul de lângă circ, ea-l prinse de mână și-l ținu, ca nu cumva să-l scape.

– Proasta de mine! grăi răsuflând din greu. Mă temeam că te pierd.

El rămase zăpăcit în fața ei.

– Vezi d-ta comedie! exclamă peste puțin. Se poate una ca asta?! Cum ne pomenim așa deodată aici?!

Ea nu mai era-n stare să dea vreun răspuns.

Se uita pierdută la el. Era tot el, dar nu tot ca mai nainte. Își cumpărase haine noauă și ghete noauă și cămașă noauă, dar nu se gândise să treacă și pe la bărbier, și pletele lui cele lungi, orișicât de mult le-ar fi peptenat în timpul celor din urmă câteva zile, erau tot cârlțoase și-i dedeau înfățișarea de om prăpădit.

– D-ta ce mai faci? grăi dânsa, cuprinsă de jale, și tot ținându-l de mână.

– Ce să fac? răspunse el. Mă mir și nu mă pot dezmetici. De patru zile umblu mereu și nu știu cum să te găsesc, și iată-ne acum, când nici cu gândul nu gândeam...

Cum vor fi vorbit ei și cum se vor fi uitat unul la altul, destul că mai unul, mai altul dintre trecători se oprise-n apropierea lor, ca să vadă ce urmează mai departe. E apoi destul să se oprească trei, pentru ca din ce în ce mai mulți să se-ntrebe: „Ce-i aici? Ce s-a-ntâmplat?"

Ea nici nu vedea, nici n-auzea cele dinpregiurul ei; el însă se-ntoarse înapoi și coti cu ea spre biserica Stavropoleos.

– Și eu tot așa, grăi dânsa. Mama a rămas la „Martinovici", unde mă așteaptă. Mă duceam la „Degetar", ca să cumpăr unele mărunțișuri. O clipă dac-aș fi venit mai târziu ori mai curând, nu te mai zăream, și dac-ai fi venit pe la noi, nu ne mai găseai, căci mâne plecăm la Valea-Boului.

Emil scoase pe nesimțite mâna sa din a ei, cum luntrașul își aruncă vâsla-n voia valurilor.

– La Valea-Boului? șopti el.

– Și mie mi-e greu să mă duc! urmă ea.

– Atunci nu te duce! o sfătui dânsul.

– Nu se poate, întâmpină dânsa. Cocoana-mare ne-a poftit pe mama și pe mine, și trebuie neapărat să ne ducem.

Emil tresări, parcă-n mijlocul unei nopți întunecate un fulger i le-ar fi luminat toate.

– Da! zise. Dacă ea v-a poftit, trebuie să vă duceți.

– Dar ea e atât de-nțepată.

– Nu mai e dacă v-a poftit! stărui dânsul. E mama lui și el e om, scumpa mea, om adevărat!

Le-a zis aceste, și mai mult nu putea să zică. Își aducea aminte cum atunci fusese luat ca o păpușă umplută cu paie și coborât de pe schelă și se simțea om de tot slab în fața unui om în toate privințele tare.

Ea stetea nedumerită.

– Acum du-te, urmă el; n-o face pe mama ta să te aștepte. Ea-l prinse iar de mână.

– Când ne mai vedem? întrebă.

– Când vrei, răspunse el. N-ai decât să-mi trimiți trei vorbe la sora mea, Aurora Leapcă, la Ploiești, biserica Maica Precesta. Ea știe totdeauna unde mă aflu. Orișunde aș fi, las orișice treabă și vin.

– Mai vino cu mine până la colțul Lipscanilor, îl rugă dânsa ducându-l de mână.

S-au și dus pân-acolo, dar n-au mai grăit nici ea, nici el o singură vorbă, căci ceea ce ar fi avut să-și spună nu se poate spune răzbind prin mulțimea trecătorilor care văd și aud.

După ce s-au despărțit ca doi oameni care peste vreun ceas iar au să se-ntâlnească, el a rămas în chibzuri. Nu-și mai aducea aminte că plecase la cozonacii cei buni ai doamnei Dimitrie Marinescu și nu știa unde să se ducă și ce să mai facă.

Deodată asupra lui trei prieteni, toți trei frați de dincolo, unul Nerone Pop, pe care-l știa de la *Trompeta Carpaților,* organul lui Cezar Bolliac, altul Scipione Bădescu, de la *Buciumul,* iar al treilea totdeauna galantul Bogdan, advocat la Căile Ferate și administrator al lui Anghel Șoric de la Buzău.

Mare bucurie. Plecaseră oamenii la „Zdrafcu", tocmai dincolo de „Grădina-cu-Cai", în dreptul bisericii Sf. Elefterie.

–Nu! le zise Emil. Haid' în Dealul-Spirii, lângă cazarma „Cuza", la Niță Stere, care e Anghel Șoric de la București. Veniți, băieți, voi alegeți și beți, iară eu fac chef și plătesc!

IV

Zicea cocoana-mare că de câțiva ani moare-n fiecare iarnă, dar primăvara iar învie și prinde puteri. Acum însă primăvara era-n toiul ei, rândunelele-și făceau iar cuiburile, pomii erau acoperiți de flori și pădurea înverzise fără ca dânsa să se mai înfiripeze.

Bolnavă n-ar fi putut zice că era, dar târîgea sleită de puteri. Nopțile o treceau din când în când nădușelile, nu putea să doarmă și, întorcându-se mereu de pe o parte pe alta, se dezvălea, răcea și o apuca tusea. Ziua și-o petrecea mai mult culcată, ca să odihnească. Poftă de mâncare nu avea, deși îi veneau mereu sfârșeli.

Era pentru dânsa grea de tot jertfa pe care o aducea ca băiatul ei să iasă cu fața curată din încurcătura în care se băgase în clipă de năvălnicie, dar tot se bucura că poate s-o aducă. Pentru ca d-na Ionescu și fiica ei nu cumva să se simtă străine, a poftit și oameni mai de seama lor, pe subprefectul Călin și

soția sa, femeie măritată de abia vreo doi ani, pe revizorul Popescu-Baltă cu soția și fiica sa, fată de vârsta Alinei, ba chiar și pe soția administratorului, fostul primar. Știa prea bine că va trebui să stea ziua-ntreagă cu încordată luare-aminte pentru ca nimeni să nu se poată plânge c-a fost neglijat, dar tocmai aceasta o făcea să-și adune toate puterile și să se simtă, după ce a sosit la Valea-Boului, mai înviorată și mai mulțumită de sine însăși.

O vor fi simțit ori nu alții aceasta, a simțit-o Alina, care plecase de acasă cu inima grea și cu ochi nu numai plângători, ci și plânși, căci întâia oară se simțea vinovată de o faptă pe care n-o putea mărturisi mamei sale. Îl vedea mereu în fața sa pe omul cu părul cârlțos, cu pălăria soioasă, nedormit și nemâncat, mai jerpelit de cum în adevăr era și-i venea să alerge după el, ea singură nu știa de ce.

Îndată ce a ieșit însă din oraș în largile zări bătute de soarele primăverii, ea le-a uitat toate cele ce ar fi putut să-i întunece viața. Nu mai era aici nici cald, nici rece, ci numai adiere, aer și lumină, pretutindeni lumină, în care toate ies în deplina lor frumusețe la iveală.

Ici un cocostârc stetea-ntr-un picior la cuibul de pe un coșar de la marginea satului și toca din ciocul lui puternic. Colo o cioară cârâia pe furca unui puț cu cumpănă. Dincolo o gâscă-și purta boboceii la iarbă verde. Mai departe o ciocârlie se ridica-n văzduh cântând în zborul ei, o pupăză se oprea-n mijlocul drumului, își desfășura creasta și iar zbura mai departe. La fiecare pas ceva nou, la fiecare cotitură altă priveliște și pretutindeni cer senin deasupra pământului acoperit de verdeață fragedă. Mai era cu putință ca inima ei să nu se-nveselească?

Intrată însă-n valea plină de țarini și de livezi și mărginită de dealuri acoperite de păduri, ea a căzut iar pe gânduri. Soarele n-ajunsese încă să risipească ceața ce acoperea munții din

fundul văii și era ceva posomorât în larga și bogata privelişte ce se desfășura în fața ochilor ei. Toate erau acum oarecum potrivite cu cocoana-mare, care era și ea posomorâtă și neiertătoare, de-ți era greu să te bucuri și-n apropierea ei de viață, și inima copilei se strângea de gândul că o zi întreagă avea să stea sub ochii bătrânei.

Erau în trăsură numai ea și mama ei, care se gândea la partidele de maus ce jertvea de dragul fiicei sale și la prietenul care venea s-o însoțească pân' la d-na Cleopatra. Mamă era și ea și aducea bucuros jertva aceasta, dar nici ochi pentru privelişti, nici chef de vorbă nu prea avea, și ele-și urmau mai mult pe tăcute drumul.

– Mi-e parcă mă trec răcorile când mă gândesc că peste puțin o să ne aflăm în fața cocoanei, grăi cu toate aceste Alina. E mai și mai decât domnișoara Săvescu, care te examinează până-n cele mai mici amănunte – cum stai, cum păşeşti, cum te așezi, cum deschizi și închizi ușa, cum rostești vorbele, cum ți-ai peptenat părul, cum ești îmbrăcată, cum ți-ai făcut funda de panglicuță... Nu mai știi ce să faci ca să-i fii pe plac.

– Asta-i, răspunse mama. N-ai decât să fii cum ești, că ești foarte bine. Știu și eu cum are să fie o fată la vârsta ta și la starea noastră.

Cu atât numai nu putea Alina să scape.

A scăpat însă în clipa când s-a dat jos din trăsură și a sărutat mâna cocoanei-mari, care a sărutat-o și ea pe frunte.

Era cu totul alta: îmbătrânită, dar nu bătrână, cocoană, adevărată cocoană, dar nu cocoană-mare.

Când se-ntâlnesc oameni care nu se cunosc, se produce de obicei oarecare zăpăceală.

Se aflau acolo, afară de Iorgu, d-l și d-na Talpă, revizorul școlar cu fiica și cu soția sa, soția fostului primar și Zoe. Alina, și de altminteri de o firească stângăcie, nu știa care cine este,

la cine să se uite mai nainte, de cine să se apropie, cum să se poarte și ce să zică.

S-ar fi așteptat ca Iorgu să vină la ea și s-o primească, cum se zice, cu brațele deschise. El însă, înalt, voinic și îmbrăcat într-un frumos costum de catifea, stetea cu pălăria-n mână și aștepta să-i vie rândul după ce mama lui își va fi făcut prezentarea oaspeților.

În vreme ce cocoana Elena prezenta d-nei Ionescu pe ceilalți, ochii Alinei se opriră cu uimire asupra Zoei. Frumusețea, găteala, ținuta, întreaga ei ființă i se păreau ca din povești și se uita la ea, încât Zoe mișca din cap cu un încântător zâmbet de mulțumire, iar cocoana Elena se-ntoarse și ea spre Zoe și i-o prezentă – mai nainte de cum s-ar fi cuvenit.

– Sunt încântată! grăi Zoe și de astă dată ea spunea adevărul.

N-a și rămas însă încântată, căci Alina își făcu în fața ei binețiutul compliment, pe care, în zăpăceala ei, uitase a-l face cocoanei-mari, și îl făcu atât de ceremonios, încât domnișoara Săvescu ar fi fost încântată de el, Zoe însă stetea pe gânduri dacă nu cumva în zeflemea i-l face, iar cocoana Anicuța zâmbi. Simțind efectul acesta, Alina era-n stare să-și repete complimentul în fața tuturora.

– Eu sunt atât de proastă! grăi dânsa după învățul luat la școală. Dar e aici atâta lume și atât de frumos și de bine, încât nu mai știu cum să mă bucur de toate.

Acum era încântată cocoana-mare. Era în această mărturisire a copilei atât adevăr și atâta inimă deschisă, încât femeia-nbătrânită înainte de vreme în mijlocul unei societăți care le-mbracă toate-n forme convenționale era pornită s-o-mbrățișeze și s-o sărute.

– Ne bucurăm și noi văzându-vă bucuria tinerețelor, zise. Întorcându-se apoi spre d-na Ionescu, care făcea fețe, mai

adăugă: Și era p-aci-p-aci să mă lipsești de mulțumirea aceasta.

Iar de aici înainte toate s-au desfășurat după cum le rânduise stăpâna casei.

Masă în adevăratul înțeles n-avea să fie. Lasă că n-aveau acolo la moșie ceea ce ar fi trebuit să aibă pentru ca să poată-ntinde o masă, dar nici nu veniseră oamenii ca să se ospăteze, ci ca să se plimbe. Cumpărase Iorgu de la băcănia lui Ovesa, concurentul lui Martinovici, și de la „Capșa", cum știa el, fel dĕ fel de bunătăți, tartine peste tartine, salam, șuncă, pulpă de vițel, pateuri, sardele, „omar" pentru coconul Iancu, torte de mai multe feluri, băuturi după plac și ceai de cea mai superioară calitate. La fața locului n-aveau să se mai gătească decât ceaiul, cafelușele și puii la frigare, ce-i drept, cam mici, dar trufanda, și doi miei, tot trufanda.

Deocamdată, era pe la noauă, o mică gustare, în timpul căreia oamenii aveau să se cunoască mai de aproape și să ia înțelegere unde au să se ducă înainte de toate.

Coconul Iancu ținea să meargă la pădurea acum înverzită, ce-i drept, nu de dragul frumuseței, ci ca să vadă dacă sunt ori nu adevărate cele scrise de Iorgu. Cocoana Anica și Zoe s-ar fi coborât mai bucuros la livezile din vale, care erau în plină floare. D-na Ionescu, soția subprefectului și soția revizorului se dedeau în partea coconului Iancu, ba parcă ar fi dorit ca tot la marginea unui luminiș din pădure, pe iarbă verde, să se ia și prânzul. Foc mare cu mult jeratec viu, la care să se frigă puii și mieii.

Alinei îi era totuna, căci pe ea toate o adimeneau. Nu se mai săturau ochii ei, care râdeau acum și ei.

Ceața din fundul văii se risipise, și munții cei înalți se vedeau în zarea albăstrie a depărtării.

– Cocoană-mare, cocoană-mare! exclamă dânsa. Ce măreți sunt munții și ce frumusețe e poiența luminată de soare. Ce vedere se va fi deschizând de acolo la vale și la deal!

Cui i le spunea aceste? Femeii care aici și-a petrecut copilăria și anii tinerețelor și atât de adeseori a alergat prin poiența aceea?

– Se poate merge cu trăsură până acolo? îl întrebă pe Iorgu.

– Nu încă, răspunse acesta.

– Dar putem, dacă doriți, cocoană, să vă ducem în jeț, grăi administatorul, care-i înțelese gândul. E lucru ușor pentru doi oameni, și am făcut-o-n mai multe rânduri.

– Sunt și acolo vreo cinzeci de peri pădureți, din rodul cărora tata făcea pentru casă oțet, care îi plăcea foarte mult, grăi dânsa. Ei trebuie să fie acum în floare, dar e greu pentru ceilalți, și cum să ducem merindea?

– E drum de car, cocoană, stărui administratorul.

– Se fac toate! adăugă Iorgu.

– Dacă nu merge altfel, ne urcăm în car, zise cocoana Anica.

– Iată-ne și la pădure, și la livede, și la luminiș! exclamă coconul Iancu.

Zoe iar era-ncântată: putea să vorbească, după întoarcerea ei la București, despre plimbare făcută-n car cu boi.

Haid' la poiență!

În vreme ce se făceau pregătirile de plecare, Alina, fată harnică, se-nvârtea pe ici, pe colo, făcându-și treabă, ca să-i dea ajutor cocoanei-mari, care ședea în jeț și dedea porunci cum au să fie luate toate-n bună rânduială și așezate-n coșuri.

Când veni rândul la pui, copila se-nduioșă.

– Sărăcuții de ei! zise. Erau atât de mici! Cum au putut să le taie gâtul? ! Bobocei nu sunt aici? Am văzut pe drum atâția!

Cocoana Elena se-nduioșă și ea. Avuse[se]-n tinerețele ei, ba avea chiar și acum multă slăbiciune pentru puișori, pentru bobocei, pentru purcelușI, pentru tot ce-i mic și drăguț.

– Cum nu? răspunse ea. Avem de toate. A înființat fiul meu curte de păsări sistematică, tot soiuri alese de el.

Alina începu să scapere din picioare.

– Am voie să mă duc să văd?! întrebă dânsa nerăbdătoare.

Cocoana Elena stete puțin pe gânduri, apoi se ridică. Era peste putință s-o lase singură. Grabă mare nu era, căci mai aveau să treacă doauă, fie chiar și trei ceasuri până la prânz. Se bucurase-n tinerețele ei atât de adeseori umblând de la cloșcă la cloșcă și de la coteț la coteț și voia să se bucure și acum de bucuria copilei.

A și avut parte de bucurie chiar mai multă decât se așteptase.

Ceilalți au plecat voioși pe jos, în urma lor carul cu boi, în care lorgu și administratorul făcuseră loc de șăzut pentru cei obosiți dacă ar fi fost să fie nevoie de aceasta. Din deal se auzeau glasurile și râsetele lor de la depărtări din ce în ce mai mari, dar cocoana Elena – grabă mare nu era! – își purta vecinica de la bobocei la puișori și apoi la porumbei. Alina alerga pe săltate de ici până colo și iar nu i se mai săturau ochii, iar nu mai găsea vorbe ca să-și dea dragostea pe față.

– Să-i vezi ciugulindu-și hrana, grăi cocoana Elena, care cunoștea atât de bine mulțumirile vieții de la țară. Ilie! urmă apoi întorcându-se spre argatul curții. Adă-le păsat! Dacă nu mai ai, toacă în pripă știr și urzici, amestecă și opărește.

Ilie alergă la bucătărie. Până una-alta, cocoana Elena o duse pe fată la purcelușI și la viteluții pe care nu era chip să nu-i săruți în botișorul curat.

Când ceilalți au sosit în poieniță, Alina ședea pe un buștean și le presăra ici puișorilor sprinteni, colo boboceilor cu talpă

lată păsatul și țipa de bucurie când ei, din ce în ce mai îndrăzneți, luau hrana și din palma ei cea mică.

Iar bătrâna-ntinerită ar fi stat până seara dac-ar mai fi putut zice că nu e mare graba.

Era sus de tot soarele când le-au aruncat în pripă una peste alta-n car; cocoana Elena s-a așezat în jețul înțepenit pe o targă, și au plecat la deal. Alina mergea ici înaintea carului cu merinde, colo-n urma lui, când la dreapta târgii cu jețul, când la stânga ei, oprindu-se mereu, ca să examineze mai o floare, mai un fluture, mai un gândăcel, și luând-o iar la fugă, ca să nu rămâie-n urmă, și întrebând la tot pasul pe oamenii de la targă:

– Ce-i asta? Cum îi ziceți?

Cocoana Elena, înțepenită-n jeț, se simțea nemângâiată că nu poate să-i fie mereu aproape, își purta capul uitându-se mereu după dânsa.

Carul cu merinde apucase departe înainte, iar nu mai era însă mare grabă, căci Alina era perdută-n admirarea naturii. Dacă găsea-n calea ei o floricică, nu se mulțumea s-o miroase, nici să-i vadă colorile, ci-i examina calicele și corola, îi număra petalele, îi scruta staminele, îi căuta ovarul. Dacă prindea un fluture, își dedea seamă despre desemnul de pe aripile lui. Dacă dedea peste un gândăcel, îi examina mandibulele, tentaculele, toracele, aripile și picioarele. Mereu era cuprinsă de uimire și încântată. Puteau să mai aștepte cei din poieniță.

– Cocoană-mare! Cocoană-mare! strigă ea deodată, alergând spre targă cu pumnul încleștat. Să vezi o minune, o adevărată minune! De trei ori câte trei și cu toate aceste numai șapte! Ce e aceasta? adăugă deschizând pumnul și arătând în palma ei un gândăcel rotund.

– Gârgăriță e, răspunse cocoana Elena, pusă pe gânduri.

– Da, gârgăriță, zise unul dintre purtătorii târgii.

– Gârgăriță ca toate gârgărițele, gânganie afurisită! zise și cellalt.

– Va să zică așa e gârgărița care mănâncă rodul? grăi atunci Alina. Să vezi, cocoană-mare: uite, aripile sunt roșii. Sus la încheietura celor doauă aripi e un punct negru, jumătate pe una și altă jumătate e pe cealaltă. La mijlocul aripii de la dreapta e alt punct de aceeași mărime. Iar alt punct negru tot atât de mare e la mijlocul aripii de la stânga. Fac trei puncte de aceeași mărime la egale depărtări. Așa-i ori nu-i așa?

– Așa-i, răspunse cocoana Elena, care văzuse-n viața ei mii de gârgărițe fără ca să fi numărat vreodată punctele de pe aripile lor.

– Mai sunt acum câte un punct mai mic la fiecare dintre capetele celor doauă aripi, urmă Alina. Uite: punctul mare de la mijloc și cele doauă mai mici iar fac trei: trei pe aripa de la dreapta și iar trei pe cea de la stânga. De trei ori trei și cu toate aceste numai șapte. Mai mult: fiindcă negru pe roșu nu iese bine la iveală, mai are pe botișor și o pată albă.

Cocoana Elena se uită când la gânganie, când la fată.

– E în adevăr așa și mă mir c-ai băgat-o de seamă – grăi dânsa – dar eu cred că e o întâmplare. Alina clătină din cap.

– Nu se poate, o-ncredință. Așa e gârgărița, orișicare gârgăriță. Sunt fel de fel de fluturi, dar fluturii de același fel sunt toți unul ca altul, cum florile de același fel sunt una ca alta.

– Aș! strigă cocoana Elena. Dar găinile, rățele, porumbeii? dar trandafirii și garoafele?

Alina rămase-ncurcată.

– Apoi da! zise ea. Sub purtarea de grijă a omului multe se prefac, ori se dreg, ori se pocesc. Gârgărița însă...

Cocoana Elena se ridică din jeț parc-ar fi fost fată mare.

– Să mai prindem o gârgăriță, grăi dânsa. Niculae, Voicule, haid'! O gârgăriță!

Gârgărițele sunt însă gângănii afurisite, cum zisese Voicu: țara-i plină de ele, și când cauți, nu găsești nici una.

Sus în poieniță merindea era descărcată, focul ardea pe pâlpăite, jăratecul era grămadă mare, puii și mieii steteau înțepeniți în frigări, mișcarea și aerul cel bun își cereau drepturile, iar stăpâna casei căuta pe aci, prin apropiere, o gârgăriță, cel puțin una.

Cocoana Anica și Zoe, care o știau pe aceasta cu deosebire stăruitoare asupra formelor de bună-cuviință, erau puse-n cele din urmă pe gânduri. Una se temea ca nu cumva să-i fi venit rău verișoarei sale prea obosite, iar cealaltă dedea cu socoteală că d-șoara din pension a făcut vreo prostie, în urma căreia mătușa ei era nevoită să-ntârzie.

Iorgu, neliniștit atât de una, cât și de alta, și-a cerut voie să plece în cele din urmă la vale și-a găsit pe mama lui sprintenă cum de mult n-o mai văzuse.

Necăjită că nici până la vârsta ei n-a ajuns să știe cum sunt petele de pe aripile gârgăriței, necăjită că nici cei doi săteni nu știau, necăjită că nu mai găsea nici o gârgăriță, ea umbla de ici până colo plecată spre pajiștea de la marginea pădurii.

– Ce este? ... ce ați perdut? ... ce căutați? ... întrebă Iorgu.

– Lasă-mă-n pace! răspunse ea. Ia, căutăm și nu găsim. Să spui tu: câte pete sunt pe aripile gârgăriței? Iorgu abia-și mai putu stăpâni râsul.

– Știu eu?! răspunse el. Cine-și mai bate capul cu asemenea amănunte?

– Uite, fata asta, grăi mama lui.

Alina se simțea în mare strâmtorare.

– Eu am găsit un gândăcel care avea pe aripi de trei ori câte trei pete, zise ea. Cocoana-mare zice că e gârgăriță, dar crede că nu toate sunt așa.

– N-aveți să mai căutați – grăi dânsul – căci vă încredințez că toate sunt la fel. De altminteri, mă mir că ai găsit aici una, căci gârgărițele n-au ce să caute aici. Locul lor e-n vale, unde

sunt florile, în care-și pun ouăle. Căutați zadarnic și – adăugă – sus ne așteaptă ceilalți. Ia-ți, mamă, locul în jeț.

– Nu! răspunse cocoana Elena plecând la deal. Pot eu să merg și așa.

Degeaba-i spusese el că nu sunt pe acolo gârgărițe, căci ea ardea de dorință de a se-ncredința cât mai curând dacă are ori nu are Alina dreptate.

Sosită deci în poieniță, ea întrebă mai pe unul, mai pe altul dacă știe ori nu câte pete are gârgărița pe aripi și cum sunt ele așezate. Era un amănunt fără de-nsemnătate, chiar lucru de râs, dar nici coconul Iancu, nici administratorul, nici revizorul școlar, nici subprefectul nu erau în stare să-i dea răspuns.

– O, Doamne! Ce te miri, cocoană-mare? ! îi șopti Alina. Sunt atâți oameni care văd în fiecare zi găini și mânâncă pui de găină și tot nu sunt în stare să spună câte degete are găina. Ca să știi, trebuie să te uiți bine și să-ți dai seamă despre ceea ce vezi.

„Așa e! zise cocoana Elena în gândul ei. Nu vede nimeni atât de bine ca fata aceasta."

Așa zicea și Iorgu aducându-și aminte de oarele plăcute pe care le-a petrecut vorbindu-i despre sămănături, despre plantațiuni și despre tunderea pomilor.

E lucru știut cum calul, scos din serviciul oștirii, auzind goarna, își ia zăbalele-n dinți și aleargă să intre-n front. Cam așa era și Iorgu când îl covârșeau slăbiciunile de gospodar. El nu se mai putea despărți de copila care nu numai vedea atât de bine, dar și asculta cu încordată luare-aminte, înțelegea bine și avea inimă pentru toate.

Părul pădureț, crescut în lărgime, are trunchi drept și coroană bine rotunjită și deasă, frunziș luciu și floare multă ca numai puțini dintre pomi. Alina, ieșită-n poieniță, o părăsi pe cocoana-mare, de care se ținuse pân-acum, și alergă la perii acoperiți de flori.

Iorgu, fără ca să se gândească, se luă cu pași larg călcați după ea. Sosind-o apoi, el începu să spună cum e lemnul de păr, la ce poate să fie întrebuințat, cum perele pădurețe sunt bune nu numai pentru oțet, ci și poame uscate, ba, păstrate-n fân, [sunt] și un fruct cu gust plăcut, cum perii altoiți în puieți de pădureți sunt mai trainici decât alții.

– Ce frumos zise dânsa și acum supărată că o slugă îi pofti la mâncare.

În timpul prânzului Zoe [nu] era-n foarte bună dispoziție, căci era supărată. Nu era încă dumirită în ceea ce privește complimentul ce-i făcuse Alina, când a început să se simtă jignită de lipsa de sfială cu care aceasta se ținea după stăpâna casei. Încă mai jignită s-a simțit când cocoana Elena parcă numai de dragul Alinei a pus la cale servirea prânzului în poieniță și au rămas timp atât de îndelungat împreună. A râs apoi când a venit vorba despre petele de pe aripile gârgăriței. Ce prostie! S-a pus însă pe gânduri când l-a văzut pe Iorgu luându-se cu pași larg călcați după vecinica lui și vorbindu-i cu multă vioiciune despre ceva, numai ei știau despre ce.

Întorși deci la mâncare, el și ea nu mai erau pentru Zoe tot cea de mai nainte, și dama de societate, care vedea și ea bine când era vorba de cele ce-o interesau, a-nceput să examineze pe Alina ca aceasta petele de pe aripile gârgăriței.

„Are ceva fleacul acesta de fată! își zicea. Înaltă, subțirică, mlădioasă, încă nu pe deplin dezvoltată, plină de duioșie... și ce ochi, ce guriță!"

Femeie trăită în lume și plină de vlagă, examinătoarea își ascundea supărarea într-un fel de răsfățare, încât ochii tuturora erau îndreptați asupra ei, toți erau înveseliți de glumele ei bine potrivite.

Sănătoasă poftă de mâncare, mâncări multe, felurite și una mai gustoasă decât cealaltă, băuturi bine alese și pe deasupra

și veselia aproape zburdalnică: prânzul se prelungea și iar se prelungea.

„Ce păcat! își zise Alina în cele din urmă. Am venit noi aici numai ca să mâncăm?!"

Perzându-și în cele din urmă răbdarea, ea se apropie de Iorgu și arătă asupra unui arbore de la marginea pădurii.

– Ce pom e acela? întrebă dânsa.

– Nu e pom, domnișoară, ci copac, răspunse el tot pe glumite.

– Așa e! întâmpină dânsa. Eu sunt atât de proastă! Pomi sunt numai aceia care rodesc poame. Se zice: *„Nici salcia pom, nici mojicul om"*. Ce fel de copac e?

– E stejar, domnișoară – răspunse el – copacul care dă cel mai prețios lemn, și tare, și trainic.

– Dar, uite, nu are frunzele ca alți stejari, grăi dânsa.

Iorgu rămase cuprins de uimire oarecum respectuoasă. El știa foarte bine că stejarii sunt de mai multe feluri și că fiecare fel are frunza lui particulară, dar deosebirile sunt atât de nensemnate, încât e foarte greu să-ți dai seamă despre ele.

– A, domnișoară, – zise – stejarii sunt de mai multe feluri: e tufan, e cer, e gârniță ...

Zoe zâmbi cu răutate: aceasta era culmea!

– Domnilor, doamnelor, domnișoarelor, sunt aici și doauă domnișoare foarte gentile, strigă dânsa. După ce ne vom fi făcut datoria către stomacurile noastre înfometate, să ne facem datoria și către creierii noștri însetați de știință și să rugăm pe stăpânul acestei încântătoare poieniță – nu pot să zic al casei – să ne ție o conferență asupra arborilor, copacilor și pomilor ce ne-ncungiură!

Strigăte, hohote, veselie. Râdea până chiar și Alina, care nu simțea înțepătura, ba râdea și Iorgu, care o simțea.

Nu s-a mai vorbit apoi nici despre gârgărițe, nici despre peri pădureți, nici despre soiurile de stejar.

Abia pe-nserate, după ce s-au coborât cu toții din poieniță și se făceau pregătiri pentru cină, a venit iar vorba la slăbiciunile gospodărești.

Coconul Iancu dăduse o raită prin pădure și se încredințase că ea e foarte frumoasă. Pădure fără de uscături nu se poate. Era deci hotărât să plece, căci avea treabă la București și era lună plină, deci cel mai plăcut drum. Cocoana Anica nu voia însă cu nici un preț să plece. Doauă drumuri în aceeași zi erau pentru dânsa o prea mare oboseală. Voia femeia să-și facă somnul în toată regula, și ziua de luni era destul de lungă pentru ca să se poată întoarce. Subprefectul și revizorul școlar, care n-aveau până acasă decât cale de vreun ceas și jumătate, mai puteau să stea. Zoe, venită cu Iorgu, tot cu el era vorba să se și-ntoarcă, dar nu-i trecuse încă supărarea și era încântată de ideea unei călătorii pe lună.

– Te iau eu! strigă coconul Iancu încântat și el – mai mult, se-nțelege, de tovărășie decât de lună.

D-na Ionescu, în sfârșit, venise cu gândul de a pleca luni dimineața, dar se bucura că toată lumea e pornită să facă pe lună drumul pân-acasă și nu ținea să petreacă o noapte-n casa fostului primar, unde erau pregătite toate pentru ea și pentru fiica ei.

Se dedea deci zor cu cina, ca oamenii nici să nu întârzie, nici să nu plece nemâncați.

– Iar mâncare! îi zise Alina lui Iorgu. Oamenii n-au aici altă treabă decât să mănânce. Se pierde tot timpul cu mâncarea, când sunt atâtea de văzut.

– Așa e, domnișoară, răspunse el. Pleci fără ca să fi văzut plantațiunile. Sunt foarte frumoase.

– Dacă dumneata n-ai timp! întâmpină dânsa.

– Eu? timp? grăi dânsul atins. D-ta ai dorit să mergem în poieniță.

– Nu! zise ea cuprinsă de mâhnire. Am zis numai că e frumos acolo, și e frumos. Cocoana-mare a dorit.

– Ce e? ce s-a întâmplat? întrebă cocoana Elena, care îi văzuse uitându-se parcă supărați la ea.

– Nimic, mamă, îi răspunse el. Îi vorbisem domnișoarei despre plantațiunile noastre și sunt mâhnit că pleacă fără ca să i le fi arătat.

Cocoana Elena îi aruncă o căutătură mustrătoare.

– Iar, Iorgule?! îi zise. Pare-mi-se că domnișoara e mâhnită, și are toată dreptatea. Dac-ai zis, băiete, trebuia să și faci. N-ai să pleci, drăguță! adăugă întorcându-se spre Alina.

Ea se duse apoi la d-na Ionescu, care stetea de vorbă cu cocoana Anica, și-o rugă să mai rămâie, ca să plece împreună cu aceasta.

– N-o să ne lași singure, nu-i așa? încheie dânsa.

– Mamă dragă, – stărui și Alina – era vorba să plecăm încă sâmbătă, și am pierdut jumătate de zi. Să câștigăm mâne, luni, jumătatea aceasta.

În gândul d-nei Ionescu jumătatea de sâmbătă era câștigată și cea de luni avea să fie perdută. Ce nu face însă mama pentru fata ei? Nu-i rămânea decât să mai aducă și jertva aceasta.

V

Grea cumpănă.

Seara, după ce a rămas singur, Iorgu se plimba neliniștit prin casă.

Zoe, stăpână pe vorbele și pe purtările ei, plecase veselă, amabilă, chiar afectuoasă, spuind mereu cât de mult îi este coconului Iancu recunoscătoare pentru plăcerea de a face pe lună drumul până la București. Mai nainte de a se fi urcat în trăsură, a-mbrățișat cu multă căldură pe d-na Ionescu și pe Alina, zicându-le cu toată stăruința: *„La revedere-n București!"*

Față cu Iorgu ea a rămas rece, dinadins înțepată.

Aceasta era ceea ce-l neliniștea.

Ea era femeie în fața căreia numai de tot puțini dintre bărbați ar fi putut să rămâie reci. Mai era apoi și călăuza lui în societatea bucureșteană și se deprinsese cu ea, încât adeseori se simțea jignit că dânsa-l ține la oarecare depărtare. Știind-o acum supărată, era chiar mâhnit și-și făcea sie însuși mărturisirea că are slăbiciune pentru ea.

Slăbiciune avea el și pentru cealaltă, dar cu totul alt fel de slăbiciune. Erau două slăbiciuni care puteau foarte bine să stea una lângă alta în același suflet.

De una se și temea, iar de cealaltă nu.

Zoe nu era numai deșteaptă, vicleană și îndemânatică, ci și pătimașă: supărarea ei era mânie, iar mânia ei nu rămânea stearpă.

O vedea-n fața lui vorbind acolo sus în poieniță despre „stomacul înfometat" și despre „creierul însetat" și-i era învederat că nu pe el, ci pe cealaltă e în adevăr supărată.

„Eu sunt vinovat – își zise – dar, jignită-n amorul ei propriu, pe copila aceea nevinovată n-are s-o ierte. Rău, foarte rău a făcut mama că nu le-a lăsat să plece!"

Îi mai vorbise Zoe despre vecinica, și acum i se făcea negru în fața ochilor când își aducea aminte de ceea ce dânsa-i spusese fiind vorba de femeia pe care o compromiți.

Temându-se de aceasta, își dedea el silința să se ducă din ce în ce mai rar la Alina. Zisese el, ce-i drept, în o clipă de năvălnicie: „Noi suntem o lume pentru sine", dar mai ales acum, după ce se perduse oarecum în viața bucureșteană, nu mai era în stare să zică tot așa. Îi sângera câteodată inima gândindu-se că el și ea sunt din două lumi care se dușmănesc, dar așa era: unii l-ar fi urgisit, iar alții ar fi râs de el dacă n-ar fi ținut seamă de aceasta. Urâtă lume, dar în ea avea să-și petreacă viața!

Îi era frică de Zoe, se temea de gura ei cea rea, încât îl treceau din când în când năduşelile, şi toată noaptea s-a zbătut în culcuşul lui gândindu-se cum are s-o îmbuneze.

Ce nu e-n stare să născocească o femeie ca dânsa când e stăpânită de mânie?!

Dimineaţa s-a sculat, cu toate aceste, cu noaptea-n cap, căci cocoana Anica ţinea să ia o mică gustare şi să plece înainte de amiazăzi. Vorba era deci să-şi facă plimbarea prin livezi mai nainte de a se fi sculat dânsa. Cocoana Elena nu putea să-i lase singuri, şi era de sine înţeles că d-na Ionescu trebuia să-i însoţească şi ea. Caii erau deci înhămaţi, şi trăsura aştepta la scară.

Alina, încă de mult în picioare, se plimba posomorâtă prin curte. Orişicât de frumos ar fi fost revărsatul zorilor de zi, ea era supărată că nu poate să facă plimbarea pe jos.

Iorgu, buget la faţă, cu ochii umflaţi şi cu gândul mereu la Zoe, ar fi dorit să n-o facă nici pe jos, nici în trăsură şi nu era nici el în voie bună.

Cocoana Elena, care durmise neobicinuit de bine şi nu avuse de mult mulţumirile zorilor de zi, era înviorată, dar peste puţin, văzând feţele posomorâte ale tinerilor, îşi mai încreţi şi ea sprâncenele.

Singura voioasă era d-na Ionescu, care, pe lângă toate celelalte, se gândea şi la partidele de maus care-o aşteptau după-amiazăzi. S-a supărat însă şi ea când Alina, care nu ştia încă să-şi ascundă gândurile, a spus oarecum pe miorlăite că ea ar face plimbarea mai bucuros pe jos.

– Grabă mare nu-i – zise iar cocoana Elena – ca să nu rămâie capra şi să rămâie varza, mergeţi voi tinerii pe jos, iar noi, babele, venim încetul cu încetul după voi.

Aşa a şi rămas, dar tocmai aceasta i-a băgat în rea încurcătură.

Ieşită abia între ţarini, Alina l-a rugat pe Iorgu să-i arate cum înfrăţeşte grâul. El, tot posomorât, a început să caute la dreapta şi la stânga un fir, de mai multe ori înfrăţit, iar după ce l-a găsit, l-a smuls cu rădăcină cu tot, i-a arătat rădăcinile, a numărat fraţii.

– Ştii că e bine ! îl întrerupse ea. Eu credeam, că fiecare bob semănat dă câte un spic.

– Dă, domnişoară, şi câte zece, ba chiar şi câte doauăzeci, o-ncredinţă el.

– Se poate?! exclamă dânsa. Dar, uite, nu e tot grâul înfrăţit.

Obrajii lui Iorgu iar se rumeniră şi ochii lui îşi luară obicinuita strălucire.

– A ! grăi dânsul. Aceasta atârnă de o mulţime de-mpregiurări. Mai întâi bobul de sămânţă trebuie să fie sănătos şi bine dezvoltat. Apoi pământul are să fie adânc arat şi fărămiţat.

– Ştiu, îl întrerupse ea. Pentru ca apa de ploaie să rămâie sub rădăcini şi rădăcinile să se poată întinde mai uşor.

El se uită mirat la ea. Îşi aducea aminte că i-a mai spus-o aceasta şi era uimit că dânsa n-a uitat-o.

– Da! urmă. Mai rămâne ca pământul să conţină sărurile de care grâul are nevoie, căci gunoiul nu numai hrăneşte, ci îi şi dă pământului căldură. Grâul numai acolo înfrăţeşte unde sunt date aceste condiţiuni. Altfel lanul – sunt firicele rare, subţirele, cu spicul mic, ba atins adeseori de fel de fel de boli.

– E atât de frumoasă plugăria ! exclamă iar Alina. De ce nu le fac oamenii toate aceste?

– Pentru că sunt unii proşti, alţii nepăsători, iar alţii leneşi ori deprinşi a se lăsa-n voia lui Dumnezeu, îi răspunse el.

Trăsura apucase departe înainte. Cocoana Elena a oprit-o-n cele din urmă şi se uita înapoi. Îi vedea vorbind cu vioiune şi-ar fi dorit să ştie ce-şi spun.

– Iorgule ! strigă dânsa. Ce faceţi acolo?

– Venim ! Iată venim ! răspunse Alina şi porni în săltate după trăsură.

După câțiva pași, însă, ea intră iar în lan și smulse o buruiană spinoasă care ieșea deasupra grâului.

– Ce e aceasta? îl întrebă pe Iorgu.

– E pălămidă, domnișoară, – răspunse el –, una din cele mai rele buruieni. D-ta vezi că giur-împregiur de ea grâul e rar și slab. Vrea mizerabila să crească, repede, să se facă mare și ia toată hrana din pământ. Un adevărat hoț în mijlocul lanului.

– Dar e multă! strigă dânsa. Uite colo, și colo, și colo! De ce n-o stârpesc oamenii?!

– Nu se poate! grăi dânsul. O plivește cine-o pliveste, nu-i vorba, dar stârpirea ei e lucru de tot greu. Are, pe lângă toate celelalte, și semințe înaripate, pe care vântul le ia și le duce de ici până colo. În zadar plivesc eu, căci îmi vine sămânța de la cei ce nu plivesc.

– E foarte rău! zise ea, cuprinsă de indignațiune. Trebuie să plivească toți.

– De trebuit ar trebui – răspunse el râzând din toată inima –, dar numai puțini o și fac.

– Iorgule, veniți voi? strigă iar cocoana Elena.

– Venim! strigă și Alina, pornind iar fuga spre trăsură.

Și astă dată se opri însă și se plecă să ridice.

– Bravo!... bravo! strigă alergând din nou. Iat-o. Am găsit-o! Cocoană-mare! Gârgărița! Tot trei câte trei!

Sosită la trăsură, ea-i arătă cocoanei Elenei gângania cea minunată.

– Da, zise aceasta. Așa este! Trei-trei-trei... depărtările parcă măsurate pe fir.

– Dar aceasta nici nu e gârgăriță, grăi Iorgu, sosit și el la trăsură.

– Gârgăriță ori nu – întâmpină cocoana Elena – fata are dreptate, a văzut bine, a numărat bine, uite! Trei mari, patru mici și, cu toate aceste, de trei ori câte trei.

– Orișicum i-am zice – adăugă Alina – e o dovadă că el are dreptate când zice că natura nu stropește, nu mâzgălește, ci le

așează toate cu măsură potrivită, simetric și armonios, ca să-ncânte vederea. Uite! Se poate artă mai desăvârșită decât în aceste șapte pete și pata albă deasupra lor? Puțin îmi pasă dacă e ori nu gârgărița!

Iorgu se uită lung în ochii copilei. Vorbele „el are dreptate" îi zbârnâiau în ureche. Înțelegea atât de multe din ele și știa acum de ce a zis ea că cu el ar fi făcut bucuros o plimbare la Valea-Boului. Era încă acolo și muma sa, care n-a-ntrebat „cine «el»?"

– Adecă e un fel de gârgăriță, grăi dânsul turburat. Gârgărițele sunt de multe feluri. E gârgăriță care mănâncă mazărea, gârgăriță care mănâncă lintea, chiar grâul e mâncat de un fel de gârgărițe.

– Atunci sunt mari stricăciunile făcute de ele! exclamă Alina.

– Foarte mari, o-ncredința el. Se-ntâmplă adeseori [că] dintr-o sută de kilograme de mazăre mâncate de gârgărițe nu mai rămân decât doauăzeci. Optzeci la sută sunt pierdute.

– Să le stârpească! strigă dânsa mâniată.

– Nu-nțeleg nici eu de ce nu se iau măsuri, adăugă cocoana Elena.

– E foarte greu, mamă, ca să nu zic peste putință, răspunse el. Îi vorbeam tocmai, când steteam colo, domnișoarei despre stricăciunile făcute de pălămidă.

– Da! îl întrerupse Alina. E foarte frumos, adecă foarte urât. Sunt atât de proastă eu! Foarte urât e. Are semințe înaripate, pe care vântul le ia și le duce unde nu trebuie!

– Ei bine, domnișoară, – urmă el – mizerabila aceasta zboară primăvara din floare-n floare și-și așează oauăle în ovarul florii.

– Ai spus-o aceasta ieri, colo sus, în apropierea poienitei, îl întrerupse iar Alina.

– Da, domnișoară, urmă el iar. De acolo, din ovarul plantei, putere omenească nu e-n stare să-l scoată.

– Iară gârgăriță de la voi vine la noi ca pălămida, adăugă Alina.

– Care va să zică cu aceste vă petreceți voi timpul și ne țineți pe noi în loc! grăi cocoana Elena.

– Da, cocoană-mare! o-ncredință Alina. Nu poți să-ți închipuiești ce frumoasă e plugăria. E ceva și pentru femei. Eu, dac-aș avea pământ...

Cocoana Elena se coborî din trăsură.

– Să mergem, copii, – zise – așa, încet, că merg și eu cu voi. Soarele se ridică, și Anica o să se supere dacă nu mă găsește-ntoarsă când se scoală.

Iorgu era însă intrat în râvna lui și peste puțin intră în lan și smulse iar o buruiană, apoi se-ntoarse cu ea la Alina.

– Uite! – îi zise – ce floare frumoasă. Aceasta e una din cele mai spurcate buruieni, vestita neghină. Lasă că săcătuiește și ea pământul ca pălămida, dar sămânța ei n-o mănâncă nici păsările, nici porcii, fiindcă e într-însa o otravă de tot rea. Mâncând pâne de grâu cu neghină, oamenii se-mbolnăvesc, au spasmuri, ba pot chiar să moară.

– Iar un lucru pe care nu-l știam! grăi cocoana Elena. De aceea se zice că omul rău e ca neghina-n grâu.

– Are și ea semințe înaripate? întrebă Alina.

– Nu, răspunse el. Vântul scoate însă buruiana din rădăcini și-o poartă de ici până colo scuturându-i semințele.

– Să mergem, copii, că d-na Ionescu se plictisește așa singură-n trăsură, stărui din nou cocoana Elena.

Își mai iuțiră dar pașii.

– Care va să zică vântul e și el dușman al omului, zise Alina peste puțin. Noi, oamenii, avem atât de mulți dușmani. Ici pălămidă, colo fel de fel de gârgărițe, dincolo neghină, câte și mai câte altele, tot dușmani răi.

– Asta n-am putea s-o zicem, îi răspunse Iorgu oprindu-se iar. Ar trebui să zicem că dușman a toate este omul, care

mănâncă tot ceea ce-i priiește și stârpește tot ceea ce nu poate să-i fie de nici un folos. Trăiesc toate fiecare potrivit cu firea sa și-n felul său. Dușman când zici, la om te gândești, căci dușman omului numai alt om poate să-i fie, ba se-ntâmplă că cel mai aprig dușman să-și fie omul el însuși sie.

Alina se uită nedumirită la el. Era pentru dânsa prea adâncă filosofia aceasta. Nu-nțelegea cum poate omul să-și fie sie însuși dușman.

– Așa e, drăguțo, o-ncredință bătrâna, care o știa chiar mai bine decât fiul său, aceasta. Slăbiciunile te fac pe tine însuți dușman al tău. Dar să mergem, căci începe să fie cald.

Ei își iuțiră iar pasul. Alina tot nu era însă dumirită. Ea avea o mulțime de slăbiciuni și toate aceste dedeau farmec vieții sale.

Deodată se opri și iar îi venea să zică: „Eu sunt atât de proastă".

– Domnule Armaș! strigă acum. Știu! Dușmani își sunt sieși oamenii proști, leneși, nepăsători. Ei bine! Dacă eu aș fi stat, aș lua tot pământul în stăpânirea mea și nu le-aș da din el decât acelora care ară adânc și gunoiesc unde e nevoie, aleg numai sămânță bună, stârpesc și buruieni, și gârgărițe, și să vezi c-ar fi bine și foarte frumos. E păcat să li se lase pământ celor ce nu poartă grijă de el.

Iorgu se uită ca omul care-și vede gândurile, iar cocoana Elena era pornită s-o-mbrățișeze și să-i sărute ochii amândoi.

Acesta era gândul de care a fost stăpânită ea toată viața ei, dar n-a știut să și-l dea atât de deslușit pe față ! Da! E atât de mare mulțumirea de a osteni ca să le vezi toate crescând și dând rod îmbelșugat. Nu e vrednic să stăpânească cel ce nu ține să aibă mulțumirea aceasta.

– Să grăbim, copii, că iată livedea e aci – stărui dânsa iar – și mult să nu stăm, căci Anica se va fi sculat.

Grăbea Iorgu, căci o vedea-n gândul lui pe cocoana Anica plimbându-se busumflată, și ceea ce încă mai mult îl zorea, o

vedea spuindu-i Zoei cum a trebuit să aştepte, în vreme ce el se plimba cu Alina pe cine ştie unde. Orişicât de mult ar fi grăbit însă, erau acolo multe de văzut, ea ardea de dorinţa de a fi dumirită despre toate, iară el era covârşit de slăbiciunea de a i le arăta şi a i le lămuri până-n cele mai mici amănunte.

Aici era un măr şi colo un păr. Ea se uita la frunze şi constata deosebirile dintre ele. El îi arăta coaja de pe trunchi şi de pe crăci, felul de a se desfăşura al coroanei, al rămurelelor, al mugurilor, ba se cobora-n pământ şi-o-ncredinţa că nici rădăcinile nu se-ntind la fel, nici nu aceleaşi săruri le priiesc şi de aceea se deosebesc şi-n ceea ce priveşte lemnul şi rodul.

Ea constata că nici la peri nu sunt frunzele la fel. El se-ntetea şi-i vorbea despre soiurile de peri, despre nobilitatea prin transplantare, despre felurile de altoire, despre prepararea solului.

Au urmat apoi prunii, cireşii, nucii, persecii, caişii de tot felul: putea soarele să se ridice, putea cocoana Anica să se plimbe, căci ei erau perduţi amândoi, ca beţivul care zice mereu: „Plec, iată plec!" dar bea înainte.

Ceea ce era mai rău, cocoana Elena nu-i zorea nici ea, căci mare îi era plăcerea cu care-i vedea umblând de la pom la pom şi bucurându-se de toate.

– Mult e drăguţă fata dumitale, îi zise-n cele din urmă d-nei Ionescu. Aşa eram şi eu în tinerele mele: toate-mi furau ochii şi mă-ncântau.

– E bună fată, răspunse d-na Ionescu. Seamănă cu răposatul ei tată. Aşa mă plictisea şi el cu toate nimicurile, dar altfel era suflet de om.

– Eu n-am avut parte, grăi cocoana Elena. Nu ne potriveam deloc la slăbiciuni. El cu totul alte mulţumiri căuta. Copii! strigă apoi, călcându-şi pe inimă. O să fie destul pentru astăzi.

Alina se-ntoarse la ea ca copilul mustrat.

– Ştiu că-ţi pare rău. Îmi pare şi mie, dar, uite, soarele a trecut de meazăzi şi-ncepe să scapete, îi zise şi-o sărută pe amândoi obrajii curaţi şi rumeni.

Iorgu, înalt, voinic şi-mbrăcat într-un frumos costum de catifea, stetea ca cioplit din piatră la o parte.

– Să ne ierţi, mamă, – zise peste puţin – dar am uitat că mătuşa Anica aşteaptă.

– Şi e atât de frumos şi de bine aici, adăugă Alina.

– Frumoase le vezi tu în ochii tăi! zise cocoana Elena.

„Frumoase, frumoase! Dar ce zice cocoana Anica şi ce va fi zicând Zoe? !" îşi zise şi Iorgu, şi iar îi zbârnâiau în ureche vorbele „stomac înfometat" şi „creieri însetaţi".

Auzind vorba *„ochi"*, Alina tresări.

– Ah! exclamă, cuprinsă de un fel de extaz. Ştiu acum! Înţeleg! Nu e gârgăriţă: e ochiul-lui-Dumnezeu! Ce minunat! Cele trei câte trei pete sunt triunghiul ce se află deasupra Sfintei Treimi, în mijlocul căruia stă ochiul care le vede toate.

Iorgu, cocoana Elena, până chiar şi d-na Ionescu se uitară cu un fel de spaimă la ea. Nu se puteau dezmetici cum a ajuns aşa ca din senin să se-ntoarcă la gârgăriţă.

– Aşa e, fată, grăi-n cele din urmă d-na Ionescu; poporul ochiul-lui-Dumnezeu îi zice.

– Da! grăi şi cocoana Elena. Acum îmi aduc aminte că aşa-i zic ţăranii, dar nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte de ce anume îi zic aşa.

Nu-i mai zbârnâiau acum nici lui Iorgu-n ureche vorbele rostite de Zoe.

– În adevăr admirabilă numire! zise el pe şoptite.

– Draga mamii! şopti şi d-na Ionescu şi-şi sărută şi ea fata.

VI

Zbuciumări şi iar zbuciumări.

Se zbuciuma Zoe, se zbuciuma Iorgu, chiar şi Alina se zbuciuma.

Plecând la București, cocoana Anica n-a voit cu nici un preț să ia locul de la dreapta-n fundul trăsurii, căci era mai de casă, și locul de la dreapta i se cuvenea d-nei Ionescu, oaspele familiei.

Alina ținea și ea cu orice preț să se urce pe capră, de unde vedea mai bine – altă supărare pentru mamă ei.

– Urcă-te, drăguță, urcă-te! Așa făceam și eu la vârsta ta chiar și când era și pentru mine loc în fundul trăsurii.

Bine nu era însă s-o facă.

Știe adecă orișicine care a călătorit în trăsură că nimic nu-l face pe om atât de gânditor ca mișcarea mereu legănată. Cu cât mai repede înaintează trăsura, cu atât mai viuă e desfășurarea gândurilor. Dac-ar fi rămas pe scăunеș, ar fi fost nevoită să bage de seamă la tot ceea ce face, să asculte ceea ce vorbesc cele doauă cocoane, să dea câteodată răspuns ori să facă vreo-ntrebare. Acolo sus, pe capră, lângă muscalul acela spân, era numai ea singură și-o luau gândurile de nu mai putea să știe unde au s-o ducă.

Era obosită. Luând ziua bună de la cocoana-mare și de la Iorgu, s-a mai și-nduioșat. După plecare, s-a uitat înapoi spre munții din fundul văii, spre poieniță, spre lanuri și spre livezi și s-a-ntristat gândindu-se că n-are, poate, să le mai vadă niciodată, niciodată. Acum, abia acum înțelegea că sunt în adevăr slăbiciuni care-l fac pe om dușman sieși și nu mai vedea nici ciocârliile ce se-nalță cântând în văzduh, nici cocostârcii ce se plimbau cu pași chibzuiți prin lanuri vânând hrană pentru puișorii lor, nici mielușeii drăgălași ce alergau zburdând după mumele lor. Ochii ei, care alte dați le vedeau toate atât de frumoase, acum erau, parcă, lipsiți de lumină. Lumea era pentru ea numai ceea ce i se petrecea-n suflet. Știuse mai nainte, iar acum și simțea, că sunt doauă lumi care se dușmănesc și se căia de a fi făcut plimbarea la Valea-Boului, își făcea mustrări

din ce în ce mai aspre pentru purtările ei ușuratece, în adevăr copilărești.

Era sfârșită copilăria ei!

O dezvinovățire tot găsea: îi zisese și el că nu poate să nu se ducă dacă cocoana-mare, chiar ea, le-a poftit pe dânsa și pe mama ei.

Săracul de el! Pus alături cu cellalt, îl vedea atât de prăpădit, încât îi venea să fugă când de el, când după el.

În zadar! Femeie era și dânsa, și poruncile firii sunt neînduplecate.

– Ce mai faci tu, fată? o-ntrebă d-na Ionescu într-un târziu.

– E aici bine și frumos, mamă dragă! răspunse ea cu glas tânguios.

Tot așa ar fi răspuns și Iorgu dacă mumă-sa i-ar fi pus aceeași întrebare.

Cocoana Elena însă nu-l întreba pe el, ci pe sine însăși se scruta ce mai face.

Trăise doauă zile de-nviorare pe care nu le-ar fi crezut mai nainte cu putință și se simțea acum, după toate ostănelile, atât de bine, încât ar fi vrut să-mbrățișeze pe toată lumea.

– A fost bine și frumos! zise ea după ce ei rămaseră amândoi.

– Bunătatea ta neasemănată le-a făcut așa, răspunse Iorgu sărutându-i mâna.

– Ai fost cuminte tu, întâmpină dânsa sărutându-l pe frunte. Tot așa să fii!

– Mă tem însă ca nu cumva să te fi obosit prea mult, grăi dânsul.

– Deloc! îl încredință ea. Asta e ceea ce mă miră și mă bucură. De mult, foarte de mult nu m-am simțit atât de bine ca acum. Mi s-au dezmorțit toate, și parcă lumea întreagă îmi râde-nveselită. Ei!... urmă peste puțin. Ai văzut-o pe Zoe?

– Da – răspunse Iorgu – parcă era cam supărată la plecare.

– Și?! grăi bătrâna. Ea se supără și tot ea se și-mpacă! E alta. După felul în care i-a zis d-nei Ionescu *„La revedere-n București!"* mi se pare că se așteaptă ca aceasta să-i facă vizita de rigoare. Nu se poate, Iorgule! D-na Ionescu e mai în vârstă și femeie cu rost. Vizita are s-o facă Zoe. O să i-o spun aceasta d-nei Ionescu îndată ce mă întorc. Dacă-i face Zoe vizita, are s-o întoarcă, dar fata n-are să și-o ia cu dânsa. N-are ce să caute aceasta acolo. Iar dacă Zoe așteaptă – basta! – cu atât mai bine!

Pe Iorgu îl trecură răcorile.

Aceasta nu putea decât s-o întețească pe Zoe.

Trebuia neapărat să grăbească la București ca s-o vadă mai nainte de a se fi întâlnit ea cu cocoana Anica.

A și plecat apoi după vreun ceas, tot singur ca Alina, pe capră, mânându-și caii, care mergeau de capul lor, căci capul lui, plin de altele, era pierdut pentru ei.

Un simțământ de răspundere grea îl apăsa. Îi era parcă săvârșise o faptă nelegiuită, pentru care altul fusese osândit, și alerga la judecători ca să-și mărturisească vinovăția și să se dea legat mai nainte de a fi prea târziu.

Nu făcuse Zoe nimic, dar el știa ce poate ea și ce e-n stare a face când se îndârjește, și dacă-n locul ei ar fi fost un bărbat, i-ar fi căutat pricină ca să-l provoace și să-i zboare creierii. Ea era însă femeie, și nu rămânea decât să facă tot ceea ce omenește e cu putință ca să-i potolească mânia.

Se umilea, dar își făcea datoria de apărător al nevinovăției.

Dacă de o rudă apropiată, de sora, de logodnica, dacă chiar de soția sa ar fi fost vorba, el nu s-ar fi simțit mai mult îndemnat a-și face datoria aceasta.

Sosit acasă, primul drum i-a fost la d-na Ionescu, să afle cum au făcut călătoria și să-i spună că mama sa se va întoarce peste doauă-trei zile și dorește să-i vorbească.

A găsit pe Alina, ca de obicei, singură, dar cu totul schimbată.

– Mama a plecat de acasă. Sunt singură, îi zise ea într-un ton rece, parcă ar fi voit să mai adauge: „Și te rog să pleci!"

Nu era nevoie de adausul acesta, căci el știa chiar mai bine decât dânsa că așa trebuie să facă.

– Vă rog să spuneți d-nei Ionescu sărutări de mâni din partea mea și multe complimente din partea mamei, care o roagă s-o aștepte mercuri, cel mai târziu joi, căci dorește să-i vorbească, grăi dânsul într-un ton ceremonios.

– Da, domnule Armaș, răspunse ea. El stete puțin pe gânduri.

– Eu, domnișoară, – zise apoi – am să vă mulțumesc pentru zilele bune pe care i le-ați făcut mamei. De mult, foarte de mult acum n-am mai văzut-o atât de înviorată ca acuma.

– O, Doamne! răspunse ea. Dar ce-am făcut eu?!

– Nimic dinadins! – întâmpină el – nimic, și tocmai de aceea i-ai deschis inima și-ai înveselit-o. Încă o dată mulțumirile mele! repetă, apoi se-nchină de plecare, îi întinse mâna, luă, ca alte dăți, mâna ei în amândouă ale sale, dar acum o și ridică spre sine, ca să pună pe ea o sărutare.

Alina tresări și-și retrase mâna ca din apă ferbinte.

„Ce-am ajuns eu, Doamne!" se tângui apoi după ce rămase iar singură.

Iar el ieși în stradă, își răsuci de câteva ori mustața și o luă spre Zoe.

Sunând, a ieșit feciorul să-i spună că coconița nu-i acasă.

Iorgu iar își răsuci mustața, își dete biletul de vizită și se uită în fața feciorului. Nu se mai îndoia că el nu spune adevărul, că dânsa nu vrea să-l primească și-i venea să intre dând năvală. Se stăpâni însă. Mai era și un alt fel de năvală.

– Să spui – zise – coconiței că am să viu mâne înainte de amiazăzi.

„Să mai aibă acum îndrăzneala de a-mi trimite vorba că nu se află acasă!" își zise plecând el singur nu știa unde, așa, ca să nu stea într-un loc.

Unde a fost ea după ce s-a întors acasă? Cu cine s-a întâlnit? Ce a spus despre vizita petrecută la Valea-Boului? Aceste erau întrebările care-l frământau, încât se ferea ca nu cumva să-i iasă în cale vreunul dintre prietenii săi, care l-ar fi întrebat ce mai face, iar acasă îi era silă să se ducă și astfel umbla prin străzile mai dosnice fără de nici un țel.

Dar dacă ea nici nu se gândea să facă de ce el se temea atât de mult?

De câte ori era ispitit să-și pună și întrebarea aceasta, îi zbârnâiau vorbele ei în ureche și-o vedea înțepată la plecarea ei de la Valea-Boului. Nu mai rămânea decât să-i mai spună și cocoana Anica cum a așteptat și-a tot așteptat în vreme ce ei se plimbau – așa singuri – pe cine știe unde.

Trebuia neapărat s-o vadă pe Zoe mai nainte de a se fi-ntâlnit ea cu cocoana Anica, și grea i-a fost noaptea, nu mai puțin grea dimineața zilei de marți.

Pe la zece el a sunat la ușa Zoei.

Acum n-a mai ieșit feciorul, ci fata din casă și i-a spus că coconița nu s-a sculat încă.

Pe Iorgu îl trecură iar răcorile.

– Am să aștept, zise răsucindu-și mustața și intră, își scoase pardesiul, trecu în salon și se așeză ca înfipt pe cel mai apropiat dintre scaune.

Acolo a rămas apoi din ce în ce mai îndârjit și uitându-se din ce în ce mai des la ceasornic. S-au făcut zece și jumătate, unsprezece fără un sfert, unsprezece în cap. El răsufla câteodată din greu, își răsucea mustața, rostea printre dinți vorbele: *„Du mein lieber Gott!"* dar ședea înfipt pe scaun.

Pe la unsprezece și jumătate, în sfârșit, Linica a venit să-i spună că coconița s-a sculat, dar se gătește.

„Aoleu!" zise Iorgu în gândul lui. Mai așteptase el ca ea să se gătească și știa cât o să aștepte.

– Dar – adăugă Linica – dacă sunteți cumva grăbit, coconița m-a însărcinat să vă spun că vă așteaptă în camera de toaletă.

Iorgu se săltă în picioare parc-ar fi fost așezat pe arcuri.

Zoe era îmbrăcată, foarte bine îmbrăcată, s-ar putea zice chiar gătită, nu însă pentru salon, ci pentru acolo unde se afla, și-i ședea bine găteala, poate chiar mai bine decât cea de salon.

Îndeosebi Iorgu așa n-o mai văzuse și, ajuns în fața ei, nu mai știa de ce a venit.

Știa însă ea nu numai ce gândește, ci și ce are să-i spună.

– Mă iartă – zise întinzându-i mâna ei bine îngrijită – că te-am făcut să aștepți atât de mult.

– Nu însă în zadar; ești prea bună, răspunse el și-i sărută mâna.

Ea nici nu tresări, nici nu și-o retrase. Era încă de mult obicinuită cu așa ceva.

– M-am culcat aseară târziu – urmă dânsa – iar proasta asta de Linica n-a îndrăznit să-mi spună că aștepți. Șezi, Iorgule, adăugă așezându-se pe canapea și poftindu-l pe scaunul din apropierea ei. Vei fi aflat, poate, de prin gazete că bunul nostru prieten Philippart pleacă peste câteva săptămâni ca să angajeze și capitaluri franceze pentru marea întreprindere de la Baia-de-Aramă. Prințul a dat o masă de adio în onoarea lui și am fost poftită și eu, ca acționară. Era lume multă, animațiune mare și am stat până după miezul nopții! Dar tu vei fi având ceva grabnic ...

– Nu! răspunse el. Doream numai să văd cum te-ai întors și cum te simți după ziua de alaltăieri.

– Îți mulțumesc, întâmpină dânsa. Foarte bine. A fost o zi de tot plăcută. Păcat că n-a fost mai lungă. Tant' Elen o fi cam obosită. Teamă mi-e să nu fie prea multă osteneala ce și-a dat cu noi.

– Deloc! grăi Iorgu înveselit că poate să spună ceea ce dorea. Ieri-dimineață a mai făcut cu noi și cu d-na Ionescu o plimbare pe la țarini și prin livezi și-am lăsat-o la plecarea mea în foarte bună dispoziție.

– Ah! exclamă Zoe. E plimbarea pe care doream s-o fac eu. Noi, femeile, cele mai multe, ba aș putea să zic toate, avem o slăbiciune firească pentru toate cele ce se petrec în natură. Îndeosebi la mine slăbiciunea aceasta e un fel de manie. Sunt în stare să alerg ziua întreagă pe câmp și prin păduri și nu-mi închipuiesc viață mai fericită decât cea petrecută la țară. Îndeosebi semănăturile și plantațiunile tale trebuie să fie foarte frumoase.

– N-ai decât să vrei, și ne vei face mamei și mie o mare bucurie venind să le vezi, o încredință Iorgu.

– Am să profit! răspunse ea. Chiar în curând. Să nu uiți ce-ai zis acum.

– Pentru mine – grăi dânsul – nu poate să fie mulțumire mai mare decât să arăt ceea ce am făcut și să spun ceea ce mai am de gând să fac.

– Aceasta am văzut-o și-o înțeleg, zise ea. Stăruința cu care îi dedeai domnișoarei Ionescu explicațiuni e dovadă că-ți face plăcere orișicine care-ți cere lămuriri.

Lui Iorgu îi trecu un fel de junghi prin inimă când ea aduse vorba de Alina, și el se uită în fața ei cu oarecare frică dacă nu cumva se oglindește în ea vreo trăsătură de ironie.

– Așa e! zise apoi. Păcatul tuturor celor ce fac ori știu câte ceva.

– E gentilă domnișoara Ionescu, adăugă Zoe. Plină de viață și de interes pentru toate, încă copil la vârsta ei. Mi-o închipuisem cu totul altfel.

– Nu uita că e elevă, încă elevă, stărui Iorgu.

– Aș! întâmpină Zoe. Nu toate elevele sunt ca ea. Cele mai multe sunt drăcoaice. Dânsa e fiica d-nei Ionescu, o damă

foarte bine, așezată, totdeauna la locul ei – societate cu deosebire plăcută.

Iorgu, zăpăcit, nu se putea dezmetici.

Erau numai ei amândoi și ar fi voit să-i sărute iar mâna și să-i ceară iertare pentru gândurile rele ce-și făcuse despre dânsa. Ar fi făcut-o dacă nu și-ar fi adus aminte de cele spuse de mamă-sa în ceea ce privește vizitele.

Nu avea mama lui dreptate, dar ea era mama lui, și nici cu gândul nu putea el să se abată de la cele voite de ea.

Atât era de pătruns de înțelepciunea Zoei și de multa ei bunătate de inimă, încât era nemângâiat că nu poate să-i zică: „Și mama e de părerea ta în ceea ce privește pe d-na Ionescu și de aceea nu așteapta să vie dânsa la tine, ci du-te tu la ea".

„Da! – își zise – în acest trup cu forme atât de desăvârșite numai asemenea suflet poate să sălășluiască!"

Înțelegea acum și admirațiunea pe care o aveau atât de mulți pentru dânsa.

Deși toate acestea s-au desfășurat în puține clipe în sufletul lui, dintr-o singură căutătură și, mulțumită de sine însăși, ea schimbă vorba.

– Tant' Elen când se-ntoarce? întrebă.

– Mâne mă duc s-o iau – răspunse el – și dacă nu vine chiar mâne, o să ne întoarcem poimâne.

– Ce păcat! oftă dânsa. Ar fi fost atât de frumos să mă duci iar cu tine.

– Vino! exclamă el înveselit.

– Nu se poate! răspunse ea. O zi, doauă, poate chiar trei trebuie neapărat să mai rămân la București.

– De ce, mă rog?

Ea dete din umeri și stete puțin pe gânduri.

– Tot pentru cuvântul pentru care am fost nevoită să plec de la Valea-Boului mai nainte de a fi dorit și cam supărată, grăi dânsa.

Iorgu iar se turbură.

– Nu pot să-mi dau seama, zise.

Ea rămase iar gânditoare.

– Pot să mă razem pe discreţiunea ta, grăi apoi.

– Eşti femeie şi eu sunt bărbat: mă superi stând la îndoială.

– Şezi ici lângă mine, îi zise ea vorbind mai încet şi arătându-i loc pe canapea. Îţi spusei – urmă apoi – că Philippart pleacă. Trebuie neapărat să am mai nainte de a fi plecat o-ntâlnire cu el.

Iorgu, foarte neplăcut atins, ar fi voit să se scoale şi să se aşeze iar pe scaun. Auzise prea adeseori vorbindu-se despre legăturile ei cu Philippart şi îi era oarecum silă să mai asculte şi explicaţiunile ei, fără îndoială mărturisiri indiscrete. Era însă osândit să le asculte.

– Philippart, străin, nu are legături în ţară, urmă ea rostind vorbele răspicat. Prinţul a trăit mai mult în străinătate şi are puţine legături. Având eu multe legături în societatea bucureşteană, am luat înţelegere, cu dânşii, şi cele mai multe din acţiunile întreprinderii au fost plasate de mine. Ţi-o spun aceasta ţie, vărul şi bunul meu prieten – urmă ea – pe deplin încredinţată că de la tine n-o să afle nimeni, chiar nici tant' Elen.

El se uită iar cuprins de admiraţiune la ea şi-i întinse mâna, gata de a i se lega cu jurământ.

Ea-i luă mâna şi i-o strânse cu toată căldura şi rămase ţiind-o.

– Dacă m-aş fi îndoit câtuşi de puţin, nu ţi-aş fi spus-o, cum n-am mai spus-o nimănui, deşi aş fi avut multe şi puternice cuvinte de a o spune, urmă ea. Ţineam însă ca tu, mai ales tu să ştii de ce trebuie neapărat să-i vorbesc mai nainte de a fi plecat.

– Îţi mulţumesc pentru încredere, grăi dânsul şi iar îi sărută mâna o dată şi încă o dată. Eşti un adevărat bărbat!

– Ba sunt femeie, femeie slabă – răspunse ea cuprinsă de înduioşare – o biată femeie care nu ştie ce să facă cu sine însăşi.

Iorgu era om în carne şi în oase, iar carnea străbătută-n lung şi-n lat de sânge cald e izvor de ispite şi de rele îndemnuri.

Nu! mama lui nu avea dreptate, dar el era fiul ei şi trebuia să ţină seamă de slăbiciunile ei şi era timpul să plece.

– Când mai vii, Iorgule? întrebă dânsa oftând.

– Îndată după întoarcerea mea, răspunse el.

Peste puţin apoi, când feciorul ieşit iar la iveală îi ţinea pardesiul, dânsa îşi deschise iar uşa, scoase capul ei cel frumos prin crăpătura uşii şi strigă:

– Iorgule, spune d-nei Ionescu multe complimente din partea mea. Şi domnişoarei, Iorgule! adăugă peste puţin.

VII

Omul nu cu ochii, ci cu mintea vede, şi orişicât de bine ar fi deschişi ochii, dacă mintea nu e limpede, toate pătrund alandala şi pocite-n suflet. Tot astfel nu numai ea însăşi prin sine aude urechea. I s-a părut lui Iorgu că era oarecare ironie în vorbele rostite de Zoe cu căpşorul scos prin crăpătura uşii, dar i s-a părut numai, chiar şi aceasta pe o clipă. În clipa următoare el era pătruns de datoria de a face serviciul de postalion, ducându-i d-nei Ionescu multele complimente.

Deocamdată trebuia să treacă pe la tribunal, ca să vadă ce mai e pe acolo şi să-şi facă rosturile pentru ziua de mâne, când urmă să plece la moşie, ca s-o aducă pe mumă-sa, ba, poate, şi pentru cea de poimâne.

Scăpând de la tribunal, s-a dus la antreprenorul cu care luase înţelegere pentru reparaturile de la casele boiereşti şi pentru zidirile din nou, pentru care planurile erau gata şi rămânea să se aleagă locul bine potrivit. Iorgu ar fi dorit ca alegerea aceasta să se facă fie ziua următoare, fie joi, iar antreprenorul nu putea să iasă la Valea-Boului decât duminecă.

Vorba era de grajduri pentru cai, pentru boi de jug, pentru vaci, pentru viței și de cotețe pentru porcii de îngrășat și pentru cei de prăsilă, de șoproane și de un grânar, toate cum un adevărat agronom știe să și le chibzuiască.

Gospodar cu rost, Iorgu luase hotărârea de a-și arde cărămida chiar în apropierea curții, și-n timpul iernii lucraseră oamenii la curățirea pădurii, tăind copacii însemnați de el. Lemne pentru arderea cărămizii erau deci destule și rămânea numai să se hotărască locul unde are să se facă cuptoarele de cărămidă, pentru ca să fie cărate lemnele acolo. Luase înțelegere cu niște bulgari ca să-i facă ei cărămida. S-a dus și pe la ei, ca să vie deodată cu antreprenorul.

Mai avea apoi cea mai grea parte a treburilor, să treacă și pe la Zerlendi.

Inginerul hotarnic lucrase cu multe întreruperi, dar zicea că e – chip – gata cu măsurătorile, mai rămânea numai să se facă adunarea la fața locului a vecinilor pentru ca să se poată face autentificarea planului. Lucru foarte greu. O dată lipseau unii, altă dată – alții. Se amâna deci realizarea împrumutului la Creditul Fonciar, iar până la seceriș mai era mult și contul curent la Zerlendi era pe sfârșite.

Unde îi mai rămânea lui Iorgu cap și pentru servicii de poștalion?!

Mai erau apoi și altele.

Sârbii și muntenegrenii porniseră, precum zisese maiorul Catargiu, războiul, și prin țară treceau zi și noapte ofițeri și voluntari din Rusia în haine civile, ca să le vie într-ajutor și să le ducă arme și muniții. În țară agitațiunile erau din ce în ce mai întețite, Petre Grădișteanu cutriera mahalalele, și ciomăgașii lui popa Tache steteau în toate colțurile la pândă, ca să se-ncaiere cu cetele roșiilor. Acesta e timpul când binețiutul Orășanu, la „Iordache" în centrul acțiunii, a făcut din țuică *„idee"*, din vin *„pricină"*, din mititei *„plebei"*, din trandafiri *„patricieni"*, din fleică *„inocență"* și tot așa înainte, ca albii să nu mai știe cum să-și comandeze *„portia"*, nici cum să-și încheie *„protocolul"*.

Coconul Mitiță de la Creditul Fonciar, fiind și om politic, nu mai avea dar timp pentru mijlociri binevoitoare. L-a căutat Iorgu în trei rânduri și n-a putut să-l prindă, iar Zerlendi stetea pe gânduri.

Lucrările începute trebuiau, cu toate acestea, să fie scoase la capăt, căci amânarea lor era împreunată cu perderi mari.

Iorgu s-a-ntors dar cam plouat la Valea-Boului, unde duminecă nu putea să se-ntoarcă cu mâna goală. Îi era parcă toate i se pun împotrivă, dar își făcea din când în când și câte o mustrare, căci „sezonul", care acum era pe sfârșite, îi încurcase socotelile, încât mereu își aducea aminte de deosebirea pe care coconul Iancu Talpă o făcuse între socoteala negoțătorească și cea boierească.

Întors la Valea-Boului, el iar era-n voie bună. A găsit-o pe cocoana Elena tot veselă; ba, după ce i-a spus că el duminecă iar trebuie să vie, dânsa s-a răzgândit și-a zis că are să mai steie pân-atunci la moșie, unde se simțea atât de bine. Avea Iorgu cuvinte de a nu se bucura de aceasta, dar ea îi era mamă și nu putea s-o mâhnească.

Cu atât mai grăbit era să se-ntoarcă la București pentru ca să-și facă rost de bani pentru duminecă.

– Iorgule, îi zise cocoana Elena la plecare. Eu mai stau până duminecă. Luni mă-ntorc și abia marți o s-o pot vedea pe d-na Ionescu. Te pomenești că până atunci ea se duce la Zoe. Du-te chiar azi și-i spune c-o rog să nu se ducă mai nainte de a ne fi văzut.

Pe Iorgu-l cuprinse un fel de amețeală.

– Da! mamă, zise și le dete bici cailor.

Nu era el acum numai plouat, ci și uluit în puterea cuvântului.

Să se ducă să spună multe complimente din partea Zoei și tot atunci să mai spună și că n-are să-i facă vizită aceleiași Zoe.

Nu-i era lui destule celelalte: trebuia să mai cadă și asta pe capul lui?!

Era peste putință ca el să le facă amândouă: ori una, ori alta! Nu! Alegere nu-i rămânea.

Mama lui iar n-avea dreptate. Vorba nu era numai de vârstă, ci și de stare, de rang, de pozițiune socială. Cine era Zoe și cine doamna Ionescu. Trebuia, cu toate aceste, să facă ceea ce i-a zis muma sa.

Cum se uita atunci în ochii Zoei?!

Era un lucru de nimic, încât îți venea să râzi, iar lui îi venea să plece de la București pentru ca să scape din strâmtorarea în care era pus.

Întâia oară în viața lui era ispitit să fie de rea-credință, să umble cu minciuna, să se fățărească, să se înjosească pe sine însuși în gândul său.

„Ce prostie! își zise în cele din urmă. Eu mă zbucium ca vai de mine, și te pomenești că-n timpul acesta fie una, fie alta dintre ele a și făcut vizita ori e hotărâtă s-o facă."

Aceasta ar fi fost scăparea lui.

Sosit deci acasă, el nu s-a dus la d-na Ionescu. Zicea că e prea târziu.

Joi dimineața iar nu s-a dus. Era prea de dimineață și avea să alerge-n alte treburi, mai urgente.

Cu atât mai puțin putea să se ducă pe la Zoe, care-l credea încă la Valea-Boului.

După-amiazăzi a umblat pe la Zerlendi, pe la Credit, iar pe la Credit a stat cu inginerul hotarnic, și iar era prea târziu ca să se ducă la d-na Ionescu.

În adâncimile sufletului său răzvrătit se pornea din ce în ce mai stăruitor un glas care-i zicea: „Omule, tu minți, vrei să te-nșeli pe tine însuți, ești de rea-credință față cu mama ta. Nu ți-e rușine?! Cum ai să te uiți în ochii ei și cei ai să-i răspunzi când ea te va întreba de ce nu te-ai dus nici ieri, nici azi unde te-a trimis ea?"

În zadar! Nu s-a dus joi seara și nu era nici vineri dimineața în stare să se ducă. S-a dus însă pe la unsprezece la Zoe, ca să afle, oarecum pe nesimțite, dacă nu cumva vizita s-a făcut, și-n cazul că nu s-a făcut, să stăruie ca s-o facă dânsa mai nainte de a se fi-ntors mama lui la București.

Își potrivise lucrurile foarte bine-n capul lui.

„Am s-o-ntreb – își zicea – dacă nu cumva a văzut pe d-na Ionescu. Dacă-mi răspunde «da», am să-i spun mamei că era prea târziu când am ajuns să văd pe d-na Ionescu, pe care am căutat-o în mai multe rânduri. Iar dacă-mi răspunde « nu », găsesc cuvinte de a o îndupleca fără ca ea să simtă că e un capriciu al mamii la mijloc."

„Tot minciuni! striga acel glas din adâncimi. Tot rea-credință față cu mama ta! O pornești, omule, pentru un lucru de nimic pe un povârniș primejdios și cazi, cazi, nu poți să știi până unde."

S-a dus, cu toate aceste, și, abia ajuns în fața Zoei, a fost covârșit de simțământul că nu poate, că e prea slab, că nu-l iartă firea să facă acest prim pas, orișicât de mic ar fi el.

A dus-o cum a dus-o pân-aci, dar mai departe nu, și atât era de muiat, încât Zoe a rămas cuprinsă de viuă îngrijorare-n fața lui.

– Ce este, Iorgule?! îl întrebă. S-a-ntâmplat ceva? Nu cumva tant' Elen, în urma ostănelilor...

– Nu! o întrerupse el. E bine! Are să se-ntoarcă luni.

– De ce nu s-a-ntors ieri, cum era vorba? stărui dânsa. Tot e ceva la mijloc.

– Nu! o întrerupse iar dânsul. Tocmai simțindu-se bine acolo a ținut să mai rămâie câteva zile.

– Tu ai ceva, Iorgule, grăi dânsa. Mie, mai ales mie, n-ai să-mi ascunzi adevărul.

Tocmai aceasta era ceea ce el era nevoit a face, și ca să scape, trebuia să-i spună ceva.

– Sunt cu totul, altele – zise el – lucruri pentru care voi, femeile, nu prea aveți interes... Mizeriile zilnice ale daraverilor.

Zoe râse cu hohote.

– Aida-dee! exclamă. Se vede că ești începător și neamț, care le măsoară toate cu milimetrul și le cântărește cu dramul, încât se sperie și de cea mai neînsemnată încurcătură în socoteli. Șezi ici lângă mine. Ia spune de ce e vorba. Tu cunoști acum secretele mele: destăinuiește-mi-le pe ale tale.

Iorgu se simțea fericit că poate să scape spuind adevărul, numai adevărul, dar tot îl rodea cugetul că minte și spuind adevărul, căci nu pentru aceasta venise la ea.

Îi vorbi despre planurile sale, despre cărămidari și antreprenori, despre inginerul hotarnic și despre Creditul Fonciar, despre Zerlendi și despre nepotrivirea socotelilor sale, dar gândul lui se-ntorcea mereu la întrebarea dacă poate ori nu să-i spună și de ce a venit.

Zoe asculta și le-nțelegea toate, dar se uita-n fața lui și era cuprinsă de simțimântul că mai e ceva ce el nu spune.

– Și pentru atâta lucru ești tu atât de îngrijat?! îi zise ea. O mică strâmtorare momentană.

– Nu e mică, o-ntrerupse el.

– Ți se va fi părând ție mare fiindcă nu ești obicinuit cu asemenea greutăți, urmă dânsa. Ori mai e și ceva ce nu-ți dă mâna să-mi spui? Vorbește deschis. Nu cumva ai avut vreo perdere-n cărți?

– Nu, grăi dânsul neplăcut atins. Cărți n-am ajuns încă să joc.

Zoe iar râse cu hohote. Acel „încă" îi părea de tot hazul.

– Cărți se joacă pretutindeni, și e chestiune de tact social să nu zici că tu nu joci când toată lumea joacă, iar accidentele neplăcute sunt lucru de sine înțeles la jocul de cărți, grăi dânsa.

Vorbea din experiență. Nu doară c-a suferit și ea vreodată pe urma unor accidente, dar știa pe alții care au suferit.

– Dar dacă zici că nu – urmă –, atunci nu mă-ndoiesc că așa și este. Nu te superi însă dacă-ți voi spune că ești un copil. Greutățile de care-mi vorbești pentru un om cu averea ta sunt înlăturate în timp de câteva ceasuri.

El clătină din cap.

– Știu ce vrei să zici, urmă iar dânsa. Crezi c-ar fi un act de rea-credință și ți-ai perde creditul dacă te-ai împrumuta și de la altcineva și Zerlendi ar afla c-ai făcut-o aceasta.

– Fără-ndoială, zise el.

Ea ridică degetul.

– Eu sunt numai femeie – grăi dânsa –, dar la de aceste mă pricep mai bine decât mulți oameni de afaceri, în tot cazul mai bine, precum se vede, decât tine.

Era foarte adevărat ceea ce spunea.

Deși cheltuitoare, ea nu era ușuratecă. Cheltuia numai când putea s-o facă aceasta fără de scădere pentru avutul ei. Juca și cărți, dar numai cu oameni care se bucurau când ea câștiga. O adimenea risipa și-mbuibarea, dar pentru ale ei era foarte cruțătoare. Trecuse prin doauă divorțuri, dar a știut să-și aleagă advocați iscusiți, care au reușit să-i scape zestrea chiar cu oarecare spor.

Se pricepea la-nvârteli, încât avea cuvinte de a se bucura că-l găsește pe Iorgu în o mică „strâmtorare momentană", din care nu-i era greu să-l scape.

– Care e suma de care ai avea nevoie până la seceriș ca să răsufli mai ușor? îl întrebă dânsa în tonul omului de afaceri.

– Vreo doăuăzeci-treizeci de mii de lei, răspunse el cam în silă.

– Să zicem douăzeci și cinci de mii, urmă ea. Suma o ai încă azi, ca împrumut amical, discret, despre care nimeni afară de tine și de mine nu are să știe nimic.

El se uită mirat la ea.

– Îl cunoști pe bătrânul Cohen? întrebă dânsa.

– Nu i-am auzit niciodată numele, răspunse el.

– E un evreu spaniol – grăi dânsa –, un om original, care umblă și azi îmbrăcat în caftan, încins cu brâu verde, tradiționala „burtă verde", și poartă vechea șapcă cu cozoroc. Are bani și-i dă cu multă discreție.

– Nu mă-ncurc! strigă Iorgu.

– N-ai să te-ncurci, îl încredință Zoe. Am eu credit la bătrânul acela și mă-mprumut tot cu procentele pe care i le plătești lui Zerlendi. O facem și-o știm numai noi amândoi.

Iorgu rămase cuprins de zăpăceală. Nu. Așa ceva nu i-ar fi trecut niciodată prin gând.

– Nu, Zoe dragă, grăi dânsul. Nu se poate! Ar fi prea mult.

Cum?! El vine la ea cu rea-credință și nu-ndrăznește să-i spună de ce a venit, iară ea îi sare-n felul acesta într-ajutor.

Și ce-ar zice mama lui dac-ar afla că el a și primit ajutorul acesta?!

– Să le lăsăm aceste, Zoe, urmă el. Am să mă descurc eu într-un fel oarecare.

Adevărul era că Zoe își avea micile economii depuse la bătrânul Cohen și ținea să-l ajute pe vărul ei ca să-l aibă mai bine legat.

– Iorgule! zise ea ridicându-se. Îți dai seamă că mă jignești adânc prin purtarea ta? Te văd în strâmtorare, vreau să-ți dau un mic ajutor, și nu primești. De ce nu?! Eu am încredere oarbă-n tine și nu cer nimic de la mâna ta, nu-ți dau, ci mijlocesc, iar tu zici „nu"! De ce nu?! Bagă de seamă că duminecă ai să pleci, iar mâne e sâmbătă și evreul acela nu mai stă de vorbă cu nimeni. Dacă n-o facem azi înainte de șase, el aprinde lumânările și s-a mântuit.

Iorgu tot numai „nu!" putea să zică, nu însă cu aceeași hotărâre ca mai nainte.

La urma urmelor ce era?! Un împrumut pe trei luni de zile, până la seceriș. Nu era oare totuna dacă-l face la Cohen ori la Zerlendi? Greutatea era numai ce zice mama lui. Ea nu-i cerea, ce-i drept, niciodată socoteală, dar nici n-avea nevoie, căci îi spunea totdeauna, din propriul lui îndemn, ce-a făcut și ce are de gând să mai facă. Aceasta nu putea să i-o spună și, prin urmare, nici s-o facă.

El scoase ceasornicul și se uită la el.

– Nu sunt încă douăsprezece – zise – mai mult ca să scape. Mai avem șase ceasuri. Să vedem. Am să mai alerg, și pe la patru, cel mai târziu pe la cinci iar sunt aici, ca să-ți spun dac-am reușit ori nu.

Gândul lui era să-i vină prea târziu – tot o minciună.

– Foarte bine! răspunse ea. Ca să vezi că sunt sinceră, îndată ce mă voi fi-mbrăcat, am să mă duc la Cohen ca să iau banii, îi ai la dispoziționea ta până dumineca dimineața. Dacă reușești fie azi, fie mâne, să scapi altfel din încurcătură, îi dau evreului banii înapoi.

Iorgu îi mulțumi iară și iarăși plecă uitându-se iar la ceasornic.

Era cel mai potrivit timp ca să se ducă la d-na Ionescu și să facă ceea ce ar fi trebuit să-ndeplinească îndată după-ntoarcerea sa de la moșie.

Întâia oară în viața lui se vedea intrat în conflict cu mama sa. Ea o năpăstuia pe Zoe, dar numai pentru că după spusele altora își făcuse o idee cu desăvârșire greșită despre dânsa. Datoria lui era să aibă, cum a avut mai nainte, inima deschisă față cu dânsa și s-o dumirească, s-o-ncredințeze despre înțelepciunea Zoei și despre bunătatea ei sufletească. Îl strivea cugetul vinovăției de a nu o fi făcut aceasta când mama lui l-a

însărcinat să se ducă la d-na Ionescu și de a fi lăsat să treacă atâta timp fără ca să se ducă.

Și totuși...

S-a dus, ce-i drept la d-na Ionescu, i-a spus multe complimente din partea mamei sale, i-a spus că aceasta abia luni se va întoarce, dar când era să-i spună și celelalte, a lunecat pe căi piezișe.

– Ați mai văzut pe verișoara mea Zoe de când v-ați întors la București? a-ntrebat dânsul.

Era un fel de minciună în dosul acestei întrebări, căci el venea de la verișoara Zoe și aceasta n-ar fi lipsit să-i spună dacă ar mai fi văzut pe d-na Ionescu, care nu putea nici ea să deie alt răspuns decât că „nu".

– Pare-mi-se că mama dorește să mergeți împreună ca s-o vedeți, grăi dânsul. Nu mi-a spus-o aceasta, dar așa mi s-a părut.

Zicând-o aceasta, el a împlinit dorința mamei sale, dar tot numai mințind a-mplinit-o!

Astfel, începând cu lucruri de puțină însemnătate, ia omul deprinderea de a umbla pe căi piezișe, de a spune una când gândește alta, de a se amăgi pe sine amăgind pe alții și de a nu-și mai face mustrări când e de rea-credință.

Plecând de la d-na Ionescu, el răsuflă mai ușor ca orișice om care a scăpat de o sarcină neplăcută, și se bucura că Alina nu se-ntorsese încă de la școală, căci ea, îndrăzneață cum știe câteodată să fie, ar fi putut să zică, cum i-a zis și lui odată: „Dar nu ținem să ne vedem cu coconița aceea!"

Scăpat de grija aceasta, îi rămânea să mai scape și de celelalte.

Ca să răzbești în asemenea împregiurări, se cere oarecare hotărâre, oarecare stăruință, chiar oarecare, îndrăzneală, iar aceste ți le dau strâmtorările care te-mpintenează. E greu să bați la ușa altora ca să ceri și n-o faci aceasta decât fiind nevoit a o face. Mai avea să ieie de la Zerlendi peste doauăzeci și trei de

mii de lei. Bancherul era însă de părere că e cestiune de prudență să-și rezerve suma aceasta pentru seceriș, când va avea nevoie neapărată de bani. El și-ar fi schimbat, poate, părerea aceasta dacă coconul Mitiță ar fi pus iar o vorbă bună. Se putea însă ca coconul Mitiță să fie și el de aceeași părere.

Era greu să se mai ducă pe la Zerlendi, dar ușor nu era nici să-l caute pe coconul Mitiță.

Și de ce când Zoe era și ea gata sa-i pună banii pe masă?

Vineri seara era gata să pună caii și să plece iar la Valea-Boului, ca să i le spună mamei sale toate din fir în păr și s-o-nduplece.

S-a răzgândit însă.

Făcuse-n timpul iernii și cheltuieli pe care ar fi putut să nu le facă. Acum era vorba de lucruri de mare folos, pe care nu mai putea să le amâne. Aceasta o știa și mama lui. Era dorința ei fierbinte ca să fie restaurate casele boierești, în care-și petrecuse copilăria și tinerețele, și fața ei se lumina când îi vorbea despre grajduri, șoproane și grânar sistematic.

„Ce mi-e dacă-i spun mai nainte ori în urmă?! își zise el. Tot una e. Vorba e că am să-i spun și am să-i dau toate lămuririle îndată ce voi fi sosit iar la Valea-Boului."

Sâmbătă dimineața, când se-mbrăca să se ducă la Zoe, i s-a mai pus și întrebarea dacă are ori nu să-i spună acesteia că are să-i facă mumei sale împărtășire despre împrumutul de doauăzeci și cinci de mii de lei.

„O facem și-o știm numai noi amândoi", zisese Zoe.

Ar fi fost de rea-credință dacă nu i-ar fi spus că mai are să fie și a treia care știe.

Iar o întâmplare neașteptată însă.

Când ieșea ca să se ducă la Zoe, s-a pomenit față-n față cu Alina, care se-ntorcea de la școală.

I-a zis frumos „bună-dimineață" și-a întrebat-o în franțuzește:

– *Comment ça va-t-il?*

Dânsa i-a zis un „*Grand merçi !*"

– Și mă bucur că, din întâmplare, te-ntâlnesc, ca să te rog să-i spui cocoanei-mari sărutări de mână din partea mea. Mama și eu îi mulțumim, dar n-am avut și nu avem de gând să profităm de bunăvoința ei.

– De ce, domnișoară? întrebă dânsul.

– Pentru că nouă nu ne place doamna aceea, răspunse Alina cu inima deschisă.

Iorgu rămase parcă i-ar fi tras cineva în piața Teatrului o palmă.

Locul unde se aflau nu era potrivit ca să-i deie cuvenitele lămuriri, s-a mărginit deci să-i zică:

– Vă-nșelați, domnișoară!

– Poate! i-a zis Alina și și-a căutat de drum.

El iar nu mai știa ce să facă.

Mari picături de sudoare rece i se iveau pe frunte când se gândea ce-și vor fi zicând mama lui, doamna Ionescu și copila cea-ndrăzneață când se vor întâlni.

Dar el nu mai putea să se-ntoarcă.

„Ei bine! n-am să-i spun!" își zise plecând mai departe.

N-ar fi putut în clipa aceea să-și deie seamă dacă Zoei, mamei sale, ori nici uneia din amândouă n-are să-i spună: știa numai că bărbatul trebuie să fie discret și n-are să se amestece în gâlcevile femeiești.

A găsit-o pe Zoe mai veselă și mai plină de farmec decât oricând, în adevăr fericită că poate să-i facă neînsemnatul serviciu amical. Dacă el ar fi dat și ea ar fi primit, mulțumirea ei n-ar fi atât de mare și de sinceră.

Nu mai știa – biata femeie – ce să-i facă, unde să-l așeze și cum să-l încânte.

El însă, bărbat în putere, a rămas statornic și nu i-a spus nici dacă-i face ori nu mamei sale împărtășire despre cele ce a

făcut, nici mai ales dacă i-a spus ori nu d-nei Ionescu și Alinei multele complimente și celelalte.

Nu doară că... dar un om ca dânsul trebuia să fie discret.

După plecarea lui, Zoe, mai răsfățată decât de obicei, iar a scos căpșorul prin crepătura ușii.

– Am uitat, Iorgule, să te-ntreb: ce mai face Gârgărița? strigă dânsa.

El se-ntoarse și se uită cu ochi mari și cam blejit înapoi. Nu putea să se dumirească cum a ajuns ea așa deodată să-i vorbească despre gârgăriță.

– Nu e gârgăriță, Zoe – răspunse cu cea mai deplină seninătate – e ochiul-lui-Dumnezeu!

Zoe își mușcă buzele, își retrase căpșorul și închise ușa.

VIII

„Doi pepeni într-o mână nu poți să ții", așa zice românul.

Putea Iorgu să fie gospodar la Valea-Boului și procuror la București. Câtă vreme coconul Iancu Talpă își avea scaunul în Senat, nu-i prea cerea nimeni socoteala dacă lipsea câte o zi, chiar și câte două de la tribunal. Era însă el om deprins a le face toate cu toată inima, și când se afla la București, gândul îi era dus la Valea-Boului, iar când se afla la Valea-Boului, își făcea mustrări pentru că lipsește de la tribunal.

Duminecă a umblat cu cărămidarii și cu antreprenorul, n-a găsit dar timp să spună mamei sale ceea ce ar fi avut de spus. Luni a grăbit acasă pentru ca să nu lipsească de la tribunal. Pe drum nu putea să-i vorbească în toată tigna, cum se cuvine. Rămânea să-i vorbească seara. El s-a-ntors însă cam supărat acasă.

Mai era adecă și un al treilea pepene pe care avea să-l ia în mână.

Generalul Florescu, ajuns în fruntea guvernului, ținea să arate că românul e în adevăr născut oștean și-a-nceput să-i

adune pe ici, pe colo, pe voinici, să le pună pușca-n mână, căciula cu pană de curcan în cap și să-i deprindă cu *„dreapta-stânga!" ...„una, doauă, trei!"* și așa mai departe, după cum cere *„regulamentul"*.

Iorgu, ofiter de călărași, trebuia să meargă și el pe câteva săptămâni tocmai acum, la cel mai nepotrivit timp.

– Ei vezi, Iorgule?! îi zise cocoana Elena, chiar mai mâhnită decât el. Tu însuți ți-ai făcut-o.

– Datoria față cu țara sa trebuie să și-o facă orișicine ! răspunse el.

Ea n-a zis „nu!", dar împăcată cu gândul acesta nu era și iar a petrecut noaptea în nedormire, ziua următoare iar s-a sculat târziu și iar se ridica cu anevoia din jețul ei, iar îi venea din când în când un fel de sfârșeală.

– Dacă tu pleci, și trebuie să pleci – îi zise ea pe înserate – mă duci iar la moșie. Ce fac eu aici așa singură în timpul cât lipsești tu?

– Singură ai fi și acolo, răspunse el. Aici tot ai pe tant' Anica, ai pe Zoe, ai chiar aci aproape pe d-na Ionescu și pe fiica ei, care îți este, dacă judec bine, foarte simpatică.

– N-am pe nimeni, întâmpină dânsa. Cocoanele acelea nu sunt de seama mea. Nu doar că m-aș fi uitând la stare ori la neam. Văd numai omul. Nu ne potrivim însă eu și ele nici la fire, nici la gând. Iar fata aceea – adăugă peste puțin – e foarte drăguță, dar și ea, pare-mi-se tot numai acolo la țară mai ales umblând cu tine de la una la alta. Aici, cu o bătrână neputincioasă ca mine, în curând i s-ar urî de mi-ar fi milă de ea. La țară e cu totul altfel, urmă iar. Acolo sunt inimi închise cu zăvorul, pe care le deschizi dacă știi să găsești cheia zăvorului.

Iorgu asculta cu gândul dus, încât abia își mai da seamă despre înțelesul vorbelor ce auzea.

Acum era cea mai potrivită ocaziune ca s-o dumirească în ceea ce privește pe Zoe.

– Eu cred – zise – că pui prea mult temei pe cele ce ți s-au spus despre Zoe, cunoscând-o mai de aproape...

Cocoana Elena îi aruncă o căutătură aspră.

– O cunosc îl întrerupse; e fățarnică, vicleană și plină de răutate.

– Eu cred că...

– Nu crede nimic! îl întrerupse iar dânsa cu nervozitatea omului bolnăvicios, care nu mai e-n stare să sufără nici o contrazicere.

El tăcu cuprins de simțământul că nu e potrivită nici ocaziunea aceasta.

– Acum, în timpul celor câteva zile pe care le-am petrecut la moșie – urmă dânsa – m-am încredințat că tot mai trăiesc oameni care mă știu din timpul copilăriei mele, și e mare mângâierea de a-i vedea cum se bucură când văd că-mi aduc aminte de dânșii, vie e mulțumirea de a sta de vorbă cu dânșii despre cele de mult trecute. Aici ce găsesc? Încă o dată: n-am pe nimeni. Sarcină sunt pentru toți, adăugă întristată.

Lui îi era, cu toate aceste, greu să și-o gândească acolo departe, în vreme ce el își face rândul în oștire.

– Dar vorbim și noi, grăi dânsul. Eu n-am primit încă ordinul de chemare, și-o să mai treacă timp până ce-mi va veni rândul. Pân-atunci se pot întâmpla multe și ni se vor fi schimbat, poate, și părerile.

N-au mai stăruit nici el, nici ea, dar gândul lui era dus la cele grăite de dânsa, și Alina îi era încă mai dragă.

Își deduse, ce-i drept, de gol răutatea femeiască prin îndrăzneala cu care i-a spus că nu-i place cocoana aceea, dar mama lui era și ea de aceeași părere.

„Da! își zise. E în adevăr oarecare fățărnicie în întregul fel de a fi al Zoei. Nici că e cu putință să nu fie. Prin mijlocul lumii pline de oameni fățarnici, nesățioși, pizmătareți, plini de rele îndemnuri nu poți răzbi dându-ți pe față gândurile și

simțămintele. Mai ales pentru o femeie cu strălucitele ei însușiri, fățărnicia e neapărată armă de apărare, iar fățărnicia și vicleșugul sunt cam același lucru. Societatea în mijlocul căreia trăiește a făcut-o cum i se pare mamii, dar fondul ei sufletesc e bun, în adevăr bun."

El, cu toate acestea, iar se temea de Zoe. Iar îi zbârnăiau în ureche vorbele rostite de dânsa acolo sus în poienița cea frumoasă, iar o vedea înțepată la plecarea ei de la Valea-Boului, iar era pornit să sară în apărarea nevinovăției. Îi era parcă ochiul ei ager pătrunde în adâncimea sufletelor și ea simte ce gândesc alții despre dânsa, știe ce-a zis Alina.

El avea dreptate.

Zoe era cu mult mai deșteaptă decât ca să nu fie izbită de apropierea sufletească dintre el și Alina. Chiar și dacă n-ar mai fi fost și celelalte, ea a fost cuprinsă de o mânie nenfrânată când el a rostit vorbele „nu e gârgărița, ci ochiul-lui-Dumnezeu".

El a zis-o aceasta în toată nevinovăția, crezând că e vorba de gângania despre care ea vorbise-n zeflemea. Nu putea să-i treacă prin gând că ea îi zice Alinei „Gârgărița". Ea însă nu putea să ia vorbele lui decât drept răspuns îndrăznet la-ntrebarea ei.

Mergând deci iar pe la dânsa, el a găsit-o cu totul schimbată.

Nu doară că l-a primit rece și înțepată ca la plecarea ei de la Valea-Boului. Nu! Tot gătită, nu ca pentru salon, tot zicându-i: „Șezi ici lângă mine!", tot desfășurându-și farmecele, mai afectuoasă decât orișicând, tot plină de cel mai viu interes pentru toate cele ce el a făcut ori are să facă.

„E fățarnică – zise el în gândul lui – dar fățărnicia ei e plăcută și plină de bunătate."

– Se poate?! exclamă dânsa când el îi vorbi despre greutățile ivite în urma nevoii de a lua parte la concentrare. Atât ar mai trebui! De dragul unui fleac de concentrare n-ai tu s-o lași pe

tant' Elena singură. La urma urmelor, tu, singurul fiu al unei văduve, chivernisitorul unei averi mari, ba chiar și magistrat, nici nu trebuia să intri în oștire.

El se ridică-n picioare.

– Asemenea lucruri nu se discută! îi zise. Sunt o dată soldat și am să-mi fac datoria ca orișicare altul.

– Mofturi! răspunse ea. Înțeleg să fii chemat la război. Da! atunci ai să te duci. Dar la o concentrare?! E destul o vorbă pusă de coconul Iancu pentru ca să nu-ți vie ordinul de chemare, și toată lumea o să găsească, să fii încredințat, că lucrul e foarte firesc.

– Și tu crezi, Zoe, că eu sunt în stare să fac așa ceva?! o-nfruntă el.

– Ei bine! șopti dânsa. O să fac eu chiar și fără de voia ta.

– Mă insulți, Zoe! strigă el, cu obrajii aprinși.

Simțind c-a ajuns la limita peste care nu poate să treacă, ea se ridică, îl cuprinse cu brațul și-l trase iar lângă sine pe canapea.

– Potolește-te, îi zise cu multă dulceață. Ai dreptate. Așa trebuie să vorbească un bărbat, și mai ales un Armaș. Dacă zici tu „nu!" nu! Slăbiciunile femeiești n-au să te scoată din sărite. Eu mă gândeam la neliniștea de care atât tu, cât și tant' Elen aveți să fiți chinuiți în timpul petrecut de tine la concentrări. E o jertvă, Iorgule.

Carnea străbătută-n lung și-n lat de sânge cald fiind în adevăr izvor de ispitiri, Iorgu se simțea sub brațul ei în mare strâmtorare și făcu o mișcare parcă ar fi vrut să iasă de sub el.

Zoe iar râse cu hohote, apoi i se uită-n față.

– E de tot hazul, șopti printre dinți. Ce-ar zice ea dacă ne-ar vedea șezând așa unul lângă altul, aici, pe canapea aceasta?!

El rămase-ntepenit, ca și când un junghi ascuțit i-ar fi atins pieptul deasupra inimii. Prima pornire îi era să pună mâna pe

junghi și să-l înfingă-n pieptul ei. Se știa însă legat la amândouă mâinile.

– Nu pot să-mi dau nici eu seamă, îi răspunse stăpânindu-și firea și dându-și silința de a râde și el. Cred însă că n-ar zice nimic. Ar găsi că e un lucru foarte firesc ca un văr și o verișoară să se lepede de fățărniciile convenționale, să-și spună unul altuia toate gândurile și să șadă cum ședem noi aici.

– Ar fi prea cuminte dac-ar zice așa, întâmpină Zoe.

– Dacă nu e, cu atât mai rău pentru dânsa, grăi dânsul. Mie – adăugă după o clipă de răzgândire –, la urma urmelor, puțin îmi pasă!

Zoe nu mai stărui. Era mulțumită cu atât. Treaba ei era să vie și celelalte.

Iorgu era mâhnit de a fi zis ceea ce a zis, dar mustrări nu putea să-și facă. Iar sâmțea că e și răutate în inima Zoei și că mânia ei s-ar fi revărsat asupra nevinovatei dacă el și-ar fi dat adevăratul gând pe față. În fața vicleniei numai prin fățărnicie te poți apăra.

După ce el a plecat, dânsa iar și-a scos căpșorul prin crăpătura ușii, dar de astă dată ca să strige:

– La revedere, în curând, Iorgule. Ai auzit? În curând!

– Da! a răspuns el. În tot cazul, înainte de plecare.

Era timpul ca să se ducă la tribunal. Întârziase puțin și altă dată ar fi oprit o birjă și s-ar fi aruncat în ea! Învățul are și dezvăț și, posomorât cum era, el și-a urmat drumul a-ndelete.

„Adecă de ce să-mi fac eu inimă rea?! își zise urmând șirul gândurilor cu care plecase de la Zoe. E cu desăvârșire adevărat că n-o privește ceea ce fac ori nu fac, fie la Zoe, fie oriișunde aiurea fără ca s-o ating pe ea, ba chiar ca s-o feresc de răutățile așa-zicând firești ale altora. Dal Nu-mi pasă și n-are să-mi pese!"

Împăcat astfel cu sine însuși, el își iuți pasul, peste puțin opri o birjă și se aruncă-n ea.

Doauă zile-n urmă a primit ordinul de chemare, și iar s-au schimbat toate.

Avea să meargă cu escadronul său la Târgoviște, unde se făceau exercițiile regimentului, și cocoana Elena stăruia și acum s-o ducă la moșie.

Nu-i rămânea decât s-o facă aceasta.

Seara, în ajunul plecării, cocoana Elena ținea, o formă deșartă, să treacă pe la d-na Ionescu să-i spună că pleacă și să ia ziua-bună de la dânsa.

Iorgu a-nsoțit-o nu numai bucuros, ci chiar cu un gând ascuns.

Au găsit-o, se-nțelege, și pe Alina acasă.

Aflând că Iorgu pleacă, iar cocoana-mare nu rămâne acasă, ci se-ntoarce la Valea-Boului, ea a rămas năucită.

– De ce, cocoană-mare? a-ntrebat.

– Ce să fac aici așa singură? răspunse aceasta.

– Cum singură? Nu suntem aici și noi, mama și eu? stărui Alina.

– Da, doamnă, stărui și d-na Ionescu. Suntem sub același acoperiș. O singură ușă închisă ne desparte, și n-avem decât s-o descuiem și pe aceasta.

Iorgu se bucura.

– Așa am zis și eu, grăi dânsul. Aș fi mai liniștit știind-o aici. Ajutați-mă și d-voastre adăugă uitându-se la Alina.

– Sunteți foarte drăguțe – răspunse bătrâna –, dar gândul meu e rupt. Eu sunt o sarcină grea și câteodată urâtă, cer multe și mă supăr ușor. Aici, între pereții strâmți, mi se-ntunecă viața. Acolo am deasupra mea cerul și-mpregiurul meu lumea cea largă și plină de toate, iar oamenii de acolo sunt deprinși cu greutățile și cu supărarea, încât li se pare puțin ceea ce eu cer de la dânșii.

– Eu nu-ndrăznesc să zic că nu aveți dreptate, zise d-na Ionescu. Aici e în adevăr plicticoasă viața.

Nu îndrăznea nici Alina, dar se uita când la Iorgu, când la mama lui, și-n cele din urmă buza ei de dinjos se puse și ea pe plâns, ca cei doi ochi.

– Cocoană-mare, ia-mă și pe mine! grăi dânsa cu voce tânguioasă.

D-na Ionescu se uită mirată la dânsa. Iar nu-și mai cunoștea fata, dar nu o ierta buna-cuviință să o și spună aceasta.

Iar Iorgu se cutremură. O vedea parcă pe Zoe într-un colț și-i auzea hohotele. El trebuia cu orice preț să-mpedece lucrul acesta.

– La ce vă gândiți, domnișoară?! exclamă dânsul. Nu se poate! Cum ai putea să lipsești de la școală acum, la sfârșitul anului?

– Am trecut materia la toate obiectele – îl încredință ea –, sunt bine preparată, mă prezent la examen și ies, ca totdeauna, între cele dintâi.

– Da! – grăi d-na Ionescu cu mândrie părintească – totdeauna între cele dintâi, niciodată mai mult decât a treia.

– Dar absența cum îi vei scuza-o? stărui dânsul.

– Lucru de puțină însemnătate! răspunse ea. Dacă mama îmi dă voie, va găsi și o motivare oarecare.

– E prea mult, domnișoară! Dă-ți seamă...

– Lasă, omule, fata-n pace! strigă cocoana Elena. Cine ce pierde când i se face plăcerea aceasta?! Te iau, drăguță, dacă-ți dă mama ta voie.

D-na Ionescu nu putea zice că nu-i dă voie, iar Iorgu, deși uluit nu mai îndrăznea să stăruie.

– Aici e una, iar acolo alta, urmă bătrâna întorcându-se spre Iorgu. Să-ți pară bine că-i fac fetei o plăcere, care și pentru mine tot plăcere e.

– Dar bine îmi pare, răspunse el; zic că e chiar prea mult!

Au plecat apoi dimineața toți trei la Valea-Boului, el pe capră, mânându-și caii tăcut și-ncruntat, iar ele în fundul trăsurii, voioase și vorbind despre câte toate.

Întors iar la București, el trebuia să se ducă, precum a făgăduit, la Zoe, căci ziua următoare pleca la Târgoviște.

– Cum avea să-i spună că mama lui a plecat la Valea-Boului însoțită de Alina?

Trebuia să-i spună?

Ce zicea dânsa dacă-i spunea?

Ce zicea dacă nu-i spunea și afla mai târziu?

„Ei, nu mă duc!" zise el îndârjit.

Dar ce zicea dânsa dacă el nu se ducea?

„Puțin îmi pasă ! își zise și mai îndârjit. Nu mă duc !

Nici nu s-a dus.

La Târgoviște, tinerețe, sănătate, veselie, toate cele bune; gândul lui era însă mereu dus mai mult la București decât la Valea-Boului. Multe putea să zică și mai ales să facă Zoe și presimțiri urâte îl făceau posomorât și răzleț.

După câteva zile, zarvă mare: a venit de la București știrea că generalul Florescu s-a retras și vodă a-nsărcinat pe Ion C. Brătianu să formeze guvernul. Unii chiuiau, alții erau plouați, iar alții, porniți spre răzvrătire, înjurau în gura mare.

Iorgu era deznădăjduit.

În starea sufletească în care se afla, el le vedea toate în negru. După vederile cu care se-ntorsese din străinătate și după cele ce aflase în cercurile politice cu care venise-n atingere de când se afla în țară, el îi socotea pe roșii ajunși la putere drept oameni care s-au lepădat și de legea strămoșească și de moravurile părinților, și de tradițiunile naționale, și se folosesc de toate mijloacele, de minciună, de adimeniri, de sâluiri, ca să dărâme tot ceea ce a mai rămas din trecut și să înființeze o lume nouă, în care nu cei mai vrednici, ci cei mai vicleni, mai stăruitori și mai lipsiți de scrupule au să stăpânească, prigonind fără de milă

pe continuatorii lucrării pornite de părinții lor. Vinovați îi făcea însă nu pe aceștia, ci pe boierii care se ceartă între dânșii și dintre care cei mai mulți își petrec viața alergând după plăceri ușuratice ori dându-se chiar la îmbuibări și la desfrâu.

„Nu mai e mântuire. Zadarnice sunt toate silințele! își zicea. Se destramă societatea noastră. Drojdia se face spumă, și cei de jos se ridică deasupra: mergem încetul cu încetul spre Comuna de la Paris!"

Aceasta îi era starea sufletească-n ziua când a primit o telegramă scurtă:

„Vino fără de-ntârziere. Tant' Elen moartă. Plec acolo.

Zoe"

În urechile altuia vorbele acestea ar fi sunat parcă ar fi zis: *„Ura! S-a mântuit!"* El le-a cetit în mai multe rânduri. Înțelegea, știa, era încredințat că mama lui a murit, dar nu o simțea moartă, nu era încă pătruns de gândul că de aici înainte a rămas singur în lume.

Mai aveau să treacă vreo șapte ceasuri până la plecarea de la Titu a trenului ce venea de la Craiova spre București. Fără ca să mai spună cuiva ceva, el se duse în grajd, își puse șaua pe armăsar, strânse chinga și-ncălecă. Peste puțin însă își opri calul. Prea ar fi fost nevoit să aștepte la Titu.

„Nu! zise. La Valea-Boului!"

Vedea-n gândul lui lungul drum pe care trebuia să-l facă pân-acolo, dar tot sosea mai curând decât ducându-se la București, ca să plece de acolo. El și armăsarul lui știau să scurteze drumurile.

Plecat o dată, el gonea năucit de-un singur gând: că mama lui nu mai trăiește. Chiar și acum îi fulgera însă din când în când prin minte întrebarea: „Ce va zice Zoe când o va găsi pe ea plângând la picioarele moartei?!"

Tot n-o cunoștea încă pe Zoe, care în asemenea împrejurări nu putea decât să-mbrățișeze, să sărute, să acopere de laude.

La Valea-Boului se adunase lume multă, care-și făcuse socoteala când poate să ajungă la București, să plece de acolo și să sosească, și nu-l aștepta încă. Au alergat deci toți când el a intrat în curte călare pe calul înspumat, plin de praf și de noroi și obosit frânt.

Alina îi alergă cea dântâi în cale și se opri la capul scării cu ochii secătuiți de multul plâns și cu capul plecat în fața lui.

– A fost bine, tot bine, grăi dânsa cu vocea limpede. Seara ședea în jeț. Eu îi spuneam nimicuri și ea râdea cu toată inima. Deodată i-a venit sfârșeala, a leșinat și a murit. Eu ce mai puteam să fac când nu știam că așa se moare?!

Abia acum era Iorgu răpus de sâmțământul că e moartă mama lui, și lacrămile-l năpădiră.

– Făcut-ai prea mult! I-ai îndulcit cele din urmă zile ale vieții! zise, și, fără ca să mai ție seamă de cei de dimpregiurul lui, o-mbrățișă și-i sărută ochii amândoi.

IX

După-nmormântare, Zoe, nemângâiată, cu ochii plânși, albă la față, în doliu mare, care-i ședea foarte bine, a ținut s-o ducă ea pe Alina acasă și să-i mulțumească, în numele familiei, atât ei, cât și d-nei Ionescu.

A fost, așa-i zisese și lui Iorgu, o inspirațiune în adevăr fericită ca răposata să se ducă la moșie însoțită de copila atât de-nțeleaptă și dulce la fire.

Iară Iorgu iar a-ncălecat și-a grăbit la Târgoviște pe același drum lung.

La Târgoviște a găsit inimi sâmțitoare. Oameni suntem cu toții, și durerea orișicăruia e durerea tuturora. La „reglement" nu se prevede însă că osteanul poate să plece la-nmormântarea mumei sale fără ca să fi cerut mai nainte voie de la mai-marii

săi, și el căzuse în vina grea de a o fi făcut aceasta, iar noul guvern era alcătuit din oameni care țin ca de la legi și de la reglemente nici o abatere să nu se facă.

Erau trecute timpurile când o vorbă pusă-n asemenea împregiurări de coconul Iancu le netezea toate. Noul guvern luase, precum se zicea, mătura cea mare și curăța mai și mai decât Orăscu la Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică după căderea „Junimii". Se mai porniseră și pregătirile electorale, și fiecare om era cântărit și trecut după valoarea lui electorală la catastif, iară Iorgu era dintre nu tocmai numeroșii care-și spun fără de-ncungiur părerile. Chiar și dacă cei de la Târgoviște ar fi voit să tragă cu buretele, erau cei de la București care țineau să profite de ocaziune spre a frânge cerbicia unui boier înfumurat.

În Iorgu se răzvrătea sâmțământul de om, dar se zbătea zadarnic, căci nu-i rămânea decât să se supună pedepsei în gândul lui umilitoare.

La un lucru nu se putea gândi: dacă vorba coconului Iancu nu mai prețuia nimic, mai era la București cineva care știa să-și deschidă și acum toate ușile. Era Zoe, care le afla toate și era încredințată că oamenii politici, fie ei albi, roșii, chiar negri, toți sunt cavaleri galanți și deschid când o femeie prezentabilă le bate la ușă, ascultă cu plăcere, și fac bucuros ceea ce li se cere, mai ales când e vorba, ca-n cazul acesta, de un lucru echitabil.

Când inima îi era deci mai grea, Iorgu a primit iar o telegramă scurtă:

„Fii liniștit. Toate sunt în regulă.

Zoe"

Nu! El nu trebuia să se sâmtă rămas singur în lume. Mai era cineva care se gândea în toată clipa la el.

„O fi ea fătarnică, vicleană și plină de răutate, dar nu și față cu mine!" își zise, cuprins de-nduioșare.

El nu se-nșela.

Ea în adevăr se gândea în toată clipa la dânsul și multe, foarte multe era-n stare să facă de dragul lui. Tocmai pentru că el nu era ca cei mai mulți, ea îl iubea și se simțea umilită că el n-o simte ori nu vrea s-o știe aceasta. Mai ales după ce l-a văzut îmbrățișând pe Alina, ea era strivită de simțământul că-i sunt zadarnice toate silințele și aștepta chinuită de-ndoieli un scurt răspuns de mulțumire de la dânsul.

Au trecut însă câteva zile fără ca să-l fi primit.

Venise adecă la Târgoviște vestea că noul guvern a luat dispoziții pentru trimiterea la vatră a celor concentrați, ba, drept luare-n bătaie de joc, scosese-n vânzare căciulile ce găsise prin magazii pentru dorobanți. Iorgu se aștepta deci în toată clipa să se întoarcă la București, ca să-i mulțumească prin grai viu.

La București a găsit o lume nouă, pretutindeni, pe stradă, prin biurouri, la Șosele, prin localuri publice, la tribunal, mutre lui necunoscute. Noul ministru de Justiție, Eugen Stătescu, un om șubred și poate că de aceea zăcaș, destituise ori mutase pe cei mai mulți dintre judecători, ca să facă loc pentru oamenii săi ori pentru cei recomandați de alegătorii cu trecere. Până chiar nici ușierii nu mai erau cei de mai nainte, încât Iorgu, un fel de Blehan, era scârbit și a luat hotărârea de a-și da demisiunea.

Chiar mai schimbat decât lumea era însă el însuși.

Deprins a se răzema pe înțeleapta lui mamă și a ținea în toate împregiurările seamă de vederile și de simțămintele ei, ca nici măcar în gând să n-o jignească, el, rămas de capul lui, se uita cuprins de temeri împregiurul său și nu mai știa ce să facă și de ce să se ferească. În același timp, scârbit de cele ce se petreceau împregiurul lui, el nu mai stăruia în vederile sale de mai nainte, nu se mai încălzea pentru nimic, nu mai ținea seamă de părerile altora și era mereu pornit să zică: *„Ce-mi pasă?!"* Nu se mai socotea parte din societatea în mijlocul căreia

trăia, și dacă n-ar fi fost la mijloc lucrările începute pe moșie, ar fi plecat departe, cât mai departe.

Primul drum pe care trebuia să-l facă după sosirea lui la București era cel mai scurt, la d-na Ionescu.

Acesta însă era și cel mai greu.

Nu doară că se căia de a fi făcut ceea ce a făcut îmbrățișând-o, ca pe o soră, pe Alina în fața tuturora. Așa trebuia să facă. Mama lui ar fi înviat ca să-l mustre cu toată asprimea, căci un laș nevrednic de a fi pus în rândul oamenilor ar fi fost dacă n-ar fi făcut-o.

Dragă i-a fost copila chiar din clipa când a văzut-o zugrăvită pe perete, dar nu îi era iertat s-o mărturisească aceasta. Orișicât de dureros ar fi fost atins când ea a făcut mărturisirea că cu cellalt ar face bucuros plimbarea la Valea-Boului, el a înțeles-o și s-a stăpânit. A scăpat, ce-i drept, vorba că el și ea sunt o lume pentru sine, dar, intrat în toiul vieții bucureștene, în curând a fost cuprins de sâmțământul că-n mijlocul societății din care el face și trebuie neapărat să facă parte viața li-ar fi nesuferită. Un Armaș nu putea să se însoțească decât cu o femeie de seama lui. El trebuia să se jertfească, și grija lui cea mai mare era să se depărteze încetul cu încetul de dânsa, ca să n-o compromită.

Cu totul altfel vedea acum lucrurile.

Oarele petrecute cu dânsa-n poienița, printre țarini și printre livezi, îi erau neuitate. Neuitată îi era slăbiciunea pe care o prinsese mama lui pentru copilă. Neuitate îi erau vorbele „nu mă mai uit la stare, nici la neam!" Pătrunsu-s-a cu desăvârșire de gândul că nu e-n viața omenească nimic mai frumos decât ca soț și soție să se potrivească la fire, să aibă aceleași slăbiciuni, să caute aceleași mulțumiri.

Tocmai de aceea însă Zoe, care-i pătrundea-n inimă și-n gând, l-a-ncredințat că orișicare femeie care iubește se potrivește întru toate cu iubitul ei. N-avea decât să se uite bine

împregiurul său pentru ca să găsească și între cele de seama lui una care-i dă chiar mai mult decât ceea ce găsise la Alina.

Nu voia, dar se socotea dator să caute.

Acum era slăbită-n sufletul lui conștiința acestei datorii.

Covârșit de sâmțământul că boierime nu mai este, că numai pe ici, pe colo a mai rămas câte un boier adevărat, care însă nu mai însemnează nimic în viața țării, el mai era și adimenit de credința că mama lui a rânduit oarecum cu limbă de moarte să aibă sub ocrotirea sa pe copila care i-a-ndulcit cele din urmă zile ale vieții și i-a închis ochii.

Da! Era dezlegat de datoria cea grea, putea să asculte numai de pornirea inimii sale.

Îi era însă iertat s-o mărturisească aceasta? Știa el ce gândește și ce simte dânsa? Se aflau în primele zile ale anului de doliu: câte și mai câte se mai puteau întâmpla în timpul acestui an?! Se cutremura gândindu-se că ar putea să se-ntoarcă cellalt. Ar fi vrut s-o poată lua ca s-o ducă undeva și s-o ascundă, dar nimănui în lumea aceasta și mai ales ei nu-i era iertat să i-o spună aceasta.

„Să nu dai fata pe gura lumii!" îi striga mama lui din mormânt.

Iar el era singur și nu știa ce să facă.

O singură ieșire găsea: să-și deie demisiunea și să se stabilească la moșie.

Era cel mai apropiat gând și totodată și cel mai potrivit cu firea lui. Deprins cu toate acestea a nu face nimic de capul său, el nu era-n stare să ieie o hotărâre fără ca să fi cerut și sfatul altora.

Al cui?

Mai nainte de toate al Zoei, care era chiar mai bine decât el însuși dumirită asupra celor ce se petrec în sufletul lui.

La ea s-a dus mai nainte de a fi făcut drumul cel scurt.

Zoe nu numai îl aștepta, ci era totodată și pregătită să-l primească.

Chiar în ziua când s-a făcut schimbarea de guvern, ea a fost neliniștită de temerea că mai ales acum, după moartea mamei sale, el, fiind înlocuit ori nevoit a-și da demisiunea, se va stabili la moșie, ceea ce l-ar fi depărtat pentru totdeauna de dânsa. A umblat deci pe căile știute de ea, și când i-a telegrafiat că toate sunt în regulă, regulată era și aceasta.

Greu nu i-a fost. Cunoscând slăbiciunea lui vodă pentru oamenii cu tradițiuni familiale, liberalii își dedeau silința să tragă-n partea lor asemenea oameni ca prin ei să deie partidului lor un fel de lustru. Ea nu avea deci, pe lângă toate celelalte, decât să mai pună-n perspectivă și trecerea la guvern a lui Iorgu, pentru ca toți cei mari să-i între-n voie.

Când el i-a vorbit dar despre intențiunea sa de a-și da demisiunea, dânsa și-a ridicat cu mândrie capul.

– Ce-ți trece prin minte?! exclamă. E cestiune de demnitate să stai neclântit la locul tău.

– Nu mă expun să fiu înlocuit, răspunse el.

– Nu vor îndrăzni s-o facă aceasta, îl încredință dânsa. Numele tău e chezășie îndestulătoare că numai înainte poți să mergi.

Iorgu se sâmțea măgulit.

– Și dacă e vorba – urmă ea tărăgănând vorbele –, ei și știu să prețuiască pe oamenii ca tine mai bine decât conservatorii, cărora numai de slugi supuse le place să fie încungiurați.

– E și aceasta una din greșelile partidului nostru, grăi Iorgu, care nu-și dedea seamă unde bat vorbele ei. Îndată ce se ivește-n mijlocul lui vreun om cu vederi mai largi, dau toți din toate părțile năvală asupra lui. Rânduri strânse n-au boierii noștri.

– Boierii! exclamă dânsa zâmbind. Parcă prințul Nicolae Bibescu nu e și el boier? Fratele său, Gheorghe, nu e boier? Boier de viță e C.A. Rosetti. Boieri de frunte sunt frații Golescu. Boieri sunt Mihalache Kogălniceanu, Ioan Ghica, Dimitrie Sturdza. Toți aceștia și mulți alții sunt liberali, ba sunt încredințată că mâne-poimâne o să-i vezi și pe junimiști trecuți la liberali. Nu! Partidul vostru nu e al boierilor: boieri de frunte sunt și dincoace, și dincolo. Dar – urmă – eu nu mă pricep la politică și nici nu vreau să mă amestec în cele politice, ci numai să-ți arăt că dându-ți demisiunea, ai face impresiunea unui om care fuge de frică, cu toate că nu are de cine să se teamă.

– Să vedem, zise el. Poate că ai dreptate. O să mă mai gândesc.

Zoe iar se mulțumi deocamdată cu atât și trecu la altele, la timpul petrecut de dânsul în concentrare, la amănuntele înmormântării, la durerea de care erau cuprinși amândoi, la tot ceea ce-l privea de aproape.

– Așa-i! exclamă iar în cele din urmă. Eram să uit. Cum rămâne cu locuința? Desigur că nu mai rămâi în locuința de acum.

El se uită mirat la ea.

– Nu-mi dau seamă de ce adecă aș fi având s-o părăsesc, grăi dânsul.

– Așa, numai tu singur să stai în casele d-nei Ionescu? îi răspunse ea.

Iorgu se cutremura de câte ori dânsa începea să vorbească fie chiar și numai pe departe despre Alina.

– Nu te superi dacă-ți vorbesc cu inima deschisă, cum mi se cuvine, urmă dânsa cu dulceața unei surori mai mari. Eu știu mai bine decât tine ce sunt fetele dintr-un pension, și sunt încredințată că fac glume proaste în socoteala Alinei. Îți închipuiești ce-ar face ele dac-ar ști că stai așa singur sub același acoperiș cu dânsa, când mai știu și că mama ei e mereu dusă de acasă.

Iorgu era-nduplecat. L-a strâmtorare, însă, chiar și cel mai de bună-credință dintre oameni e-mpins spre viclenie.

– Îți mulțumesc! zise el. Atât de puțin mă interesează copila aceea, încât, preocupat de altele, nu m-am gândit la aceasta. Ai dreptate. Văd acum și eu că tot cel mai potrivit lucru ar fi să mă stabilesc la moșie.

– Aș! întâmpină dânsa. Corect e să stai în oraș și să n-o mai expui ducându-te pe la d-na Ionescu.

– O să mă mai gândesc, zise el.

Zoe iarăși era mulțumită deocamdată și cu atât.

Ea și putea să fie mulțumită, căci, fiind la mijloc Alina, vorba ei era pentru Iorgu cea mai aspră poruncă. Toate era gata să le facă pentru ca ea să creadă că el a spus adevărul când a zis că puțin îl interesează copila aceea.

Acum îi era însă încă mai greu să facă drumul cel scurt.

Da! Trebuia neapărat să se mute din locuința unde a stat cu mumă-sa. Chiar și dacă n-ar fi fost adevărat ceea ce a zis Zoe, era destul că ea a zis, căci de gura ei se temea. Cum s-o facă însă? Cum s-o spună d-nei Ionescu fără ca s-o jignească? Cum s-o facă pe Alina să sâmtă că numai de dragul ei se siluiește el însuși pe sine?

Se plimba-n neștire pe Podul Mogoșoaiei, când deodată s-a oprit ca lovit de trăsnet în loc.

Hotărâse ministrul Orăscu că lucrările începute de junimiști să nu se mai urmeze, dar mai era în țară și Carol-vodă, care ținea ca biserica de la Curtea-de-Argeș să fie neapărat restaurată. Noul guvern a luat deci măsuri pentru continuarea lucrărilor. Aflând-o aceasta, Emil a alergat deci la București, unde acum *„ai noștri"* erau la putere. Venise prea târziu, ori poate chiar în zadar, căci se găsise altul mai apropiat, și pleca posomorât de la minister când Iorgu trecea din strada Coltii în strada Batiștei.

Acesta se uită lung în urma lui, apoi își urmă drumul iuțindu-și pașii.

Știa acum ce are să facă, adecă tocmai acum nu mai știa.

Prea mândru, el se simțea jignit de gândul că omul acela ar putea să-i fie rival. Nu! Poziținea lui, averea lui, întreaga lui personalitate o făceau aceasta peste putință, și el ar fi dispretuit-o pe Alina dacă dânsa ar fi stat fie măcar numai o clipă pe gânduri.

Dar dacă slăbiciunea ar fi fost mai mare decât dispretul?! Nenorocire! N-ar fi iertat-o niciodată! Viața lui întreagă i-ar fi stat ca un ghimpe otrăvit în inimă îndoiala.

Sosit acasă, el tot n-a făcut drumul cel scurt.

Mai nainte de a-l face, ar fi dorit să se-ncredințeze dacă omul acela, venit iar la București, a trecut ori nu pe la d-na Ionescu, dacă are ori nu să treacă, dacă nu cumva și rămâne la București.

Cum însă? Cum să se-ncredințeze despre toate acestea? El sări deodată-n picioare.

Deprins acum încetul cu încetul și el a face una când alta gândește, s-a-nstrunat și s-a dus, în sfârșit, la d-na Ionescu, ca să-i mulțumească pentru că i-a dat Alinei voie de a însoți pe răposata la Valea-Boului și s-o încredințeze pe aceasta că nu va uita niciodată mângâierea de care i-a făcut mumei sale parte în cele din urmă zile ale vieții ei.

Ele ce-ar fi putut să-i răspundă? Plângeau, încredințându-l că iau cu toată inima parte la durerea lui.

– E greu, zise el profitând de aceasta. Mie nu mi-a fost numai mamă, ci și povățuitoare neadormită, sufletește cea mai apropiată ființă, încât nu mă mai pot găsi pe mine însumi lipsit de dânsa. Toate mi-o reamintesc – urmă după o mică pauză – și mă veți înțelege, doamnă și domnișoară, dacă vă mărturisesc că mă cutremur când trec pragul casei în care am trăit până acum împreună.

– Da, grăi d-na Ionescu. Așa eram și eu după moartea răposatului, care era mare bunătate de om. Îmi venea să părăsesc casa.

– Și mie mi-e foarte greu când trec prin fața intrării, unde o vedeam adeseori când plecam la școală ori mă-ntorceam acasă, adăugă Alina ștergându-și iar lacrămile.

– Veți găsi deci că e firească hotărârea mea de a nu mai sta în locuința în care ne simțeam atât de bine, urmă el.

– E fără-ndoială bine să stați un timp oarecare la moșie, întâmpină d-na Ionescu.

– Nu se poate, grăi dânsul. Datoriile mă țin aici la București. Ar trebui să-mi iau un concediu, ceea ce nu-mi vine să cer de la noul guvern. M-am gândit deci să vă cer învoirea ca să dau în socoteala mea cu chirie locuința.

D-na Ionescu n-o făcea bucuros aceasta, dar în împregiurările în care se afla nu putea decât să-și dea învoirea. Alina ținea însă să-și deie și de astă dată părerea.

Găsea și dânsa că locuința în care stătuse cu mama lui era acum prea mare și prea scumpă numai pentru el singur. Erau mai multe încăperi de prisos, nu mai gătea în casă, putea să se lipsească de slugi. Toate acestea-l priveau însă numai pe el.

– Rămâind, se-nțelege – grăi dânsa – ca chiriașul să ne convie și nouă.

– Fără-ndoială, grăbi el s-o-ncredințeze. Nu puteți să primiți pe orișicine sub același acoperiș cu d-voastre.

D-na Ionescu, obicinuită acum cu accesele de îndrăzneală ale fiicei sale, nu mai era mirată, ar fi vrut însă să-i facă un semn ca să tacă, dar Alina nu se uita la ea, ci-n fața lui Iorgu, în care vedea, parcă, oglindită un fel de falșitate.

– Dar cu mobila ce faceți? urmă ea. Aveți mobilă atât de frumoasă și fără îndoială scumpă.

Iar un lucru la care el, în zăpăceala lui, nu se gândise.

– Dau, se-nțelege – răspunse el cam tulburat – locuința mobilată.

– Nu se poate, grăi dânsa. Jețul în care ședea de obicei cocoana-mare, patul în care dormea dânsa, cele mai apropiate lucruri ale ei nu puteți să le puneți orișicui la dispoziție.

Iorgu era acum nu numai turburat, ci și rușinat.

– Acestea, da!... fără-ndoială, am să le duc la moșie și să le păstrez acolo, zise el.

– Alino, dragă! – grăi d-na Ionescu pierzându-și răbdarea – aceastea sunt lucruri care nu ne privesc.

– Mă iartă, mamă, îi răspunse Alina. Ne privește tot ceea ce-l privește pe d-sa, care a fost totdeauna atât de-ndatoritor față cu noi. Răposata ni-a fost apoi nu numai chiriașă, ci ni-a mai și-mbrățișat cu atâta bunătate, încât mă gândesc în toată clipa la ea și aș fi foarte mâhnită dacă...

Iorgu nu mai era rușinat, ci cuprins de-nduioșare.

– Da!... domnișoară... o-ntrerupse. Aveți multă dreptate și vă sunt recunoscător.

– D-ta ai apoi o bibliotecă atât de frumoasă – urmă ea din ce în ce mai zeloasă – cărți multe, bine alese, legate-n piele, biurou sculptat, scrin, statuete, tablouri și o mulțime de nimicuri prețioase. Așa-i că nu te superi dacă-ți spun că mi se pare peste putință să le lași în seama orișicui?

Iorgu nu se supăra deloc. I se părea și lui peste putință să plece așa deodată din casa în care se afla și-ar fi rămas în ea dacă n-ar fi fost la mijloc Zoe, ba chiar și omul acela, pe care l-a văzut ieșind de la ministeriu.

Răpus de simțământul acesta, el nu-și mai dedea seamă despre înțelesul celor din urmă dintre vorbele grăite de dânsa, și în loc de a-i da răspuns, el se-ntoarse la gândul cu care a plecat de acasă.

– Da, domnișoară, – zise – adecă nu! Da, nu mă supăr! Mă iertați! Ca să nu uit: mi s-a părut că l-am văzut-azi pe pictorul care...

– Pe Emil?! îl întrerupse Alina înviorată. Unde? Când?

Iorgu era acum încredințat că ea nu l-a văzut și c-ar vrea să-l vadă, și iar nu răspunse la întrebările ei.

Un neadevăr grăise, spuind că i s-a părut numai că l-a văzut. Urma acum alt neadevăr.

– Îmi aduc acum aminte – zise iar – că m-a-nsărcinat ministrul Maiorescu să i-l trimit. L-am și căutat, dar nu l-am găsit. El vine fără-ndoială pe la d-voastre. Vă rog...

Alina iar îl întrerupse.

– Eu cred că nu vine, răspunse ea. Săracul. Nu, n-are să vie! El nu se mai stăpâni.

– Mă mir de aceasta – grăi dânsul întorcându-se spre d-na Ionescu – căci domnișoara ține mult la el.

– O, da! îl încredință Alina. Și nu mă-ndoiesc c-ai ținea și d-ta dacă l-ai cunoaște destul de bine.

D-na Ionescu era foarte supărată.

– Așa sunt fetele de pension, zise. Au un fel de cult pentru profesoarele și pentru profesorii lor. I-a dat câteva lecțiuni de desemn, și nu mai e acum om ca dânsul.

– Nu, mamă! protestă fata. Nu ca profesor, nici ca pictor, ci ca om trebuie neapărat să le fie simpatic tuturor celor ce văd și judecă bine, ca d-l Armaș.

Iorgu iar nu mai știa ce să facă și ce să-i spună.

„Să văd... să mă mai gândesc"... își zise iar, ca în atâtea rânduri, apoi se ridică de plecare.

O, dac-ar fi trăit mama lui, ar fi întrebat-o pe dânsa. Singur însă, de capul lui, nu îndrăznea să-și ieie asupra sa răspunderea unei hotărâri.

După ce mulțumi din nou pentru toate câte, el plecă, dar peste puțin, mai nainte de a trece pragul, iar se opri.

– O să țin seamă, domnișoară, – zise el – de toate cele ce mi-ați spus, și dac-ar fi să plec, noi, așa cred, vom rămânea tot atât de aproape cum am fost până acum, poate chiar mai aproape.

„Să treacă anul de doliu!" îi mai venea să zică, dar nu îndrăznea, căci nu știa câte și mai câte se vor fi putând întâmpla în curgerea acelui an.

„Ce vrea omul acesta cu mine?!" se-ntrebă dânsa după ce el ieși însoțit de muma ei.

X

Emil a zărit și el pe Iorgu și era p-aci-p-aci să se oprească din drum ca să-i zică „bună-ziua!" S-a răzgândit însă.

Încă de mult și-n multe rânduri își pusese tare de gând că are să le dea uitării cele trecute și în adevăr din ce în ce mai rar își aducea aminte de ele. Răpus de sâmțământul că nu este în stare să țină piept cu un om ca Iorgu Armaș, el se socotea umilit și s-ar fi făcut în gândul lui de râsul lumii dacă s-ar fi-ncumătat să între-n luptă cu el. De aceea și-a și pus de gând să n-o mai vadă pe Alina decât dacă ea îl va fi chemat, ceea ce dânsa n-a făcut, un semn învederat că ține și ea să fie date uitării cele trecute. Acum însă, posomorât cum era, cu viața oarecum înăcrită, el simți că-l junghie prin inimă, încât tremură-n tot timpul, și iar fu cuprins de pornirea de a se arunca asupra lui – iasă cum o ieși. „Să mă ferească Dumnezeu ca nu cumva să-și bată joc de ea!" își zicea și i se făcea negru-n fața ochilor.

În zadar. Sunt în viața omenească clipe în care slăbiciunile sunt mai tari decât pornirile cele mai bine chibzuite. El se făcu, ce-i drept, că nu-l cunoaște pe Iorgu, că nu-și aduce aminte că l-a mai văzut în viața lui, dar nu mai era-n stare să plece de la București fără ca să se fi dumirit asupra celor ce se petrec la casa d-nei Ionescu.

Îi era rușine să stea, dar stetea la pândă, și a văzut cu ochii lui cum Iorgu Armaș s-a mutat din casele d-nei Ionescu. Nu știa de ce, dar nici nu ținea să afle: lucrul de căpetenie era pentru dânsul să se încredințeze dacă el mai vine ori nu pe la fosta lui locuință.

Mult mai trebuia să aștepte dacă era vorba să se dumirească și despre aceasta.

Prin Vlașca și Teleorman adecă, prin Romanați și Dolj, pretutindeni prin apropierea Dunării se-ncepuse secerișul. Grâul era puțin și nu de bună calitate, dar prețurile se urcau, căci Sârbia, Muntenegrul și Turcia erau sleite de război, în Bulgaria fierberea era din ce în ce mai mare, temerea ca nu cumva Rusia și Austro-Ungaria să fie nevoite și ele a intra-n război era din ce în ce mai generală, iar în România se sporeau cei ce stăruiau ca țara să nu rămâie neutrală. Iorgu avea cuvinte de a se bucura de toate aceste, căci mai spre poala munților și mai ales la Valea-Boului, unde semănăturile se făcuseră bine, lanurile erau frumoase.

Îmbărbătat de aceasta, el se-ntindea și iar se-ntindea, păcătul celor mai mulți dintre oamenii ce-au început să zidească. Adaugi aici una, mai ca să-ntregești, mai ca să-mbunătățești, mai de dragul frumuseței, și te miri unde ieși.

El nu uita însă nici împrumutul „mijlocit" de Zoe și nici nu trebuia să-l uite, căci nu-l uita nici dânsa. Dar pe când el era neliniștit, că i se sporesc cheltuielile, ea-l îmbărbăta mereu, spuindu-i că ceea ce face durează pentru vecie și astfel n-are să ție seamă dacă-l costă ceva mai mult.

– Împrumutul de la Cohen să nu te supere, a adăugat apoi. Acesta mă privește. Poți, la nevoie, chiar și să-l sporești. Păcat ar fi să-ți vinzi recolta acum, când știi că prețurile vor fi la toamnă mai urcate.

Iorgu se simțea ușurat și-i era din nou recunoscător.

Profitând de aceasta, ea îi aduse aminte făgăduința de a face împreună o plimbare la Valea-Boului.

– Ce frumos ar fi acum, în timpul secerișului! exclamă dânsa.

– Minunat! răspunse el. Plecăm duminecă în zori de zi.

– Aș! întâmpină dânsa. Plecăm luni, ca să-i găsesc pe secerători risipiți prin lanuri. Aceasta e cea mai frumoasă dintre priveliștile de la țară.

Iorgu era de aceeași părere, dar nu-i dedea mâna să lipsească de la tribunal.

– Tu-l știi pe Eugen Stătescu, ministrul meu, îi zise. Nu mă expun.

Ea râse-n felul ei.

– E cel mai blajin om când știi să-i suni în strună, îl încredință. Te iau pe răspunderea mea.

– Să mă mai gândesc, zise el.

– Să nu te mai gândești deloc, răspunse ea. Astă-seară vorbesc cu prințul, iar mâne-dimineață te aștept gata de plecare.

Au și plecat luni – așa, numai ei amândoi – drum plăcut până la Valea-Boului, iar acolo o zi scurtă, prea de tot scurtă pentru ea, dar nu și pentru el.

Orișicât de vie ar fi mulțumirea de a călători timp de patru ceasuri aproape cu o femeie înzestrată cu atât de multe mijloace de-ncântare ca Zoe și, pe ici, pe colo și îndrăzneață, sosit la Valea-Boului, Iorgu se gândea cu un fel de mâhnire la plăcerile ce gustase pe drum.

Din cele trei încăperi reparate dintru început el păstrase adecă doauă pentru sine: într-una din aceste se aflau patul răposatei sale mame, jețul ei, canapeaua din iatacul ei, dulapul ei de haine și încă câteva lucruri neînsemnate de care ea se folosise, iar în cealaltă el își instalase biuroul și biblioteca. Tot aici și dormea când se-ntâmpla să rămâie peste noapte la moșie.

Intrând acum aici dimpreună cu Zoe, era peste putință să nu-și aducă aminte cum au venit lucrurile de el și-a adus biblioteca și biuroul la Valea-Boului și-i era parcă Alina stetea-n pragul ușii și zicea: „Frumos! Vă șed bine glumele fără perdea ce faceți în răsfățarea voastră pe drum! Dar aici ce veți fi făcând?!"

Au plecat apoi să vadă secerătorii risipiți prin lanurile dese și cu spicul plecat spre pământ. Cerul era senin, dar o răcoroasă adiere despre munte astâmpăra arșița soarelui. Pe ici, pe colo, se ivea câte un nor răzleț și umbra lui trecea peste brazdele culcate de coase la pământ. Cântau fetele ce adunau mănunchi și flăcăii ce legau snopii, cântau și ciocârliile ridicate-n văzduh, pe ici, pe colo, răsuna bătaia prepeliței, iară Zoe avea și ea ochi pentru toate, și vorbea, mereu vorbea, neistovită.

Ei nu erau însă numai amândoi. Una zicea Zoe, și la alta îi era lui gândul. Când ea zicea: „Uite!", el se uita, ce-i drept, dar nu vedea. Își aducea aminte ce-a zis și ce-a făcut mai ici, mai colo, cealaltă și-și închipuia ce-ar zice și ce-ar face dac-ar fi acum aici.

Omul n-are însă numai suflet, ci și trup, care-n viața petrecută în aievea nu arareori se ridică deasupra. Prin romane eroii trăiesc câteodată, ce-i drept, numai cu sufletul, se-nalță și rămân mereu înălțați. Iorgu era însă – întocmai ca Zoe – om în toată firea și astfel se zbătea mereu gonit de sine însuși.

Greu canon de pocăință. I-ar fi fost milă și lui Emil de el.

Zoe cea trăită-n lume, simțind că el e dus cu gândul, se-ntețea ca și când ar fi avut să țină treaz pe unul ce-i gata-n fiecare clipă să adoarmă și era din ce în ce mai vie, câteodată chiar năvalnică. Tocmai prin aceasta i se făcea însă și mai supărătoare.

După ce soarele a trecut de meazăzi, el a început să se uite la ceasornic.

– Pare-mi-se că eu te plictisesc, îi zise ea.

– Vai de mine! exclamă dânsul. Cum îți vine asemenea gând?! Mă gândeam însă că ar fi timpul să ne-ntoarcem la curte, ca să luăm și noi o mică gustare.

– Asta da! grăi dânsa, care în adevăr se simțea mai bine la umbră și la răcoare, tolănită pe o canapea, decât umblând printre lanurile bătute de soare.

Mica gustare s-a lungit apoi, căci era mare coșul pe care-l umpluse Iorgu, după bunul lui obicei, cu fel de fel de bunătăți, mai icre moi, mai ficat de gâscă împănat cu trufe, ici ceva dulce, colo ceva mai iute și, pe deasupra, beuturi bine alese, cum se cuvine când ai drept oaspe pe cineva care știe să prețuiască. Chiar și-n *Sfânta Scriptură* ni se spune apoi că vinul înveselește inima omului, și peste puțin ei iar erau numai amândoi.

– Ce zăduf! grăi dânsa ridicându-se. Nu te superi, adăugă, îi întoarse spatele, își desfăcu bluza de mătase verde și-și scoase corsetul și după ceea și turnelul.

Lasă c-o supărau, dar nici sus, nici mai jos n-avea nevoie de așa ceva. La forme atât de bine rotunjite ca ale ei, asemenea adaosuri sunt cel puțin de prisos, și Iorgu nu s-ar fi supărat nici dacă ea și-ar mai fi scos și bluza.

Dac-ar fi fost și acum lună plină, ei n-ar fi plecat decât pe-nseratele. Luna era însă abia în primul pătrar, și Iorgu iar începu să se uite la ceasornic.

– Aida-dee! grăi dânsa. Nu cumva te gândești de pe acum la plecare?! Nu te adimenesc farmecele drumului făcut în timp de noapte?!

Adimenit, Iorgu mai scoase ceva din coș și mai desfundă o sticlă.

Când ziua se-nvelea în noapte, Zoe se uită lung la el.

– O idee minunată, Iorgule! exclamă dânsa. Eu vreau să petrec noaptea aici.

Iorgu rămase-ncremenit.

Îi era parcă i-a turnat cineva în cap o găleată de apă rece, de tot rece, și-i curg șiroaiele șloi de-a lungul spinării.

Nu doară că mai lipsea încă o zi de la tribunal: cu aceasta se deprinsese; o fi una, or fi două, o privea pe dânsa. Iar se ivi însă cealaltă în pragul ușii.

– E peste putință, Zoe! îi zise, cuprins de un fel de frică.

– Auzi vorbă! răspunse ea. Ia șezi ici lângă mine, ca să ne-nțelegem ca doi oameni cu minte. De ce e peste putință? urmă după ce el se supuse. Ce-o să zică zidarii și dulgherii care lucrează la binale? Ce-o să zică oamenii din curte? Ce-o să zică lumea-ntreagă care ne știe veniți aici și ce-o să creadă când vor vedea că rămânem și peste noapte împreună? Asta te neliniștește? Bine, dragul meu, la lucrul acesta trebuia să te gândești când ai plecat de la București. Eu am fost pân-acum în doauă rânduri măritată, și fată mare nu ești nici tu. Oricât ai tăgădui tu, nu te crede nimeni că n-ai pe undeva, prin mahalale, o femeie care te primește cu brațele deschise.

Iorgu se uită cuprins de groază spre pragul ușii.

– Aflând deci c-ai plecat cu mine la Valea-Boului – urmă dânsa – cei de la București își vor face fel de fel de închipuiri, întocmai ca cei de aici, ba se vor deda și la glume proaste în socoteala noastră. Mie nu-mi pasă însă și n-are să-ți pese nici ție. De aceasta o femeie ca mine și un bărbat ca tine nu poate să scape. Noi știm care este adevărul și suntem amândoi, așa cred, destul de cu minte pentru ca să nu facem ceea ce ei cred că vom fi făcând.

El asculta și-nțelegea tot ceea ce dânsa îi spunea, dar stăruia neclintit în hotărârea lui. După cele din urmă vorbe ale ei, însă, fața lui se lumină.

– Ei bine! zise. Rămâi tu aici, iar eu trec peste noapte la fostul primar, unde am mai stat. Zoe râse iar cu obișnuitele ei hohote.

– Și-o să publici în toate gazetele din București notițe în care vestești lumea că n-am stat peste noapte împreună, îi zise ea. Te faci de râs, Iorgule. Ești în stare să mă lași singură în casa aceasta pustie?! Eu nu mă tem c-o să mă seduci tu; te temi tu c-o să te seduc eu?! Bine, Iorgule, eu sunt veselă, îmi place să fac glume, poate și cam proaste, dar femeie ușuratică nu sunt

și-aș vrea să văd cine-ndrăznește să se apropie prea mult de mine. Ar păți mare rușine.

– Nu e vorba de aceasta – se scuză el – , dar sunt anumite forme convenționale care au să fie păstrate în toate împregiurările.

– Aș! Mofturi! strigă dânsa. Peste formele acestea am trecut de mult, încă din clipa în care ai intrat în camera mea de toaletă. Nu mai pierdem vorba; tu dormi aici, iar eu trec în camera de alături, și – adăugă – pentru mai mare siguranță, încui ușa și-ți pui cheia sub căpătâi.

Iorgu se cutremură, și fața i se făcut albă ca varul.

Să se culce ea în patul mamei lui?!

Cealaltă stetea-n pragul ușii cu amândouaă brațele ridicate și striga parcă: „Departe, pângăritorilor! Pe aici nu se trece!"

– Nu! grăi dânsul cu toată hotărârea. Să nu te superi, Zoe, dar tu ești femeie și eu sunt bărbat, iar bărbatul e dator să apere pe femeia ce și-a pus încrederea în el chiar și de aparențele lipsei de corectitate.

Zoe se simțea adânc jignită. Ea se ridică, își luă corsetul, își desfăcu bluza fără ca să-i mai întoarcă lui Iorgu spatele, puse corsetul la locul ce i se cuvine, își luă sânii cu amândouaă mânile și-i vârî în el și strânse șireturile, apoi ridică fusta și-și puse și turnelul tot la locul ce i se cuvenea.

El stetea neînduplecat și rece și se uita la ea.

– Ai multă dreptate! grăi dânsa. Spune să pună caii. Pe la miezul nopții suntem la București.

Mai avea însă ea și-o armă care nimerea fără de greș.

– Ce-ar zice vecinica dac-ar afla că-n asemenea împregiurări nu ți-ai făcut datoria de apărător al bunelor moravuri?! adăugă rostind vorbele printre dinți.

Iorgu era strivit, nimicit, perdut.

Cea mai apropiată pornire îi era s-o ia-n palme.

Nu-i era însă iertat s-o facă aceasta: s-ar fi dat de gol; ar fi fost un adevărat trădător.

Nu în palme, ci-n brațe trebuia s-o ia, și a și luat-o acum el pe ea și-a poftit-o lângă sine pe canapea și i-a spus și i-a făcut tot ceea ce mintea lui putea să născocească pentru ca s-o-ncredințeze că lui nu-i pasă, în adevăr nu-i pasă ce crede, ce gândește, ce zice ori nu zice fata aceea.

Acum însă Zoe era neînduplecată și rece. Nu dedea, ce-i drept, cu cotul și se lăsa să fie mângâiată, dar era neclintită-n hotărârea ei de-a pleca.

Ființă șubredă și neajutorată e omul!

Iorgu se căia acum de a nu fi intrat în voile ei și nu mai înțelegea de ce adecă s-a pus în pizmă cu ea; o singură vorbă din partea ei ar fi fost acum destul pentru ca el să se dea învins, dar ea își schimbase deodată gândul, în adevăr și-l schimbase, și nu mai voia cu nici un preț să rămâie.

– Voiam să rămân – îi zise ea – pentru că nu-mi închipuiam că tu poți să ai gând rău. Văd acum că-l ai și-ți dau dreptate: cel mai cuminte lucru e să plecăm.

„Să mă mai gândesc", ar fi voit Iorgu să zică, dar ea nu i-a dat răgaz.

Drumul nu era scurt, dar plăcut: răcoarea nopții de vară, adierea din când în când cam aspră, la început un crâmpei de lună, apoi cer înstelat, undeva, departe, înaintea lor, fulgerări din ce în ce mai dese, pe ici, pe colo, câte un liliac flutura tâtâind prin văzduh, ori câte un gândac de noapte zbura bondărind mai la dreapta, mai la stânga. El mâna caii, ea ședea la stânga lui, iar vizitiul se clătina mereu, cucăind în dosul lor.

Împăcați nu erau când au plecat, și se zice că supărat la drum n-ai să pleci. Ei însă au plecat împreună și puteau să se împace pe drum, iar la împăcare oamenii numai certându-se pot să ajungă. S-au certat deci tot drumul, se-nțelege, nu ca mitocanii, nu ca la Obor, ci boierește, ca prin saloane,

spuindu-și câte un adevăr mai crud. Ea îi spunea că bărbații sunt năvalnici și slabi și nu sunt în stare să-și stăpânească firea, mereu la rele se gândesc, și, când pot, le și fac. El îi spunea ei că femeile sunt proclete și-ncăpățânate, tonatice și schimbăcioase, încât niciodată nu știu ce vreau și ce nu vreau. Ea, scoasă din răbdare, zicea că bărbatul trăiește mai mult cu trupul, iar femeia mai mult cu sufletul. El zicea: „Mofturi! Filosofie de șorț!" Nu-i dedea mâna să spună că „nu", iar dacă ar fi zis „da", i-ar fi dat dreptate.

Era pe la miezul nopții când au sosit la București, la „Grand Hotel de Boulevard", unde se mutase el, ferestrele erau luminate, iar la „Rașca" muzica cânta un potpuri din Zampa. Grădina era încă plină, dar lumea începuse să plece, și Hrștșca stetea la intrare, făcea plecăciuni și-și zicea obișnuitul: *„S-avem norocire!"*

– O idee! zise Iorgu după ce vizitiul descărcă cosul acum aproape deșert și-l duse la portar. Să ne oprim la „Rașca" și să luăm un ceai.

– Aș! răspunse ea. Trimite trăsura la grajd, și noi mergem pe jos până la mine, ca să-ți dau revanșă. N-o să fie ca la Valea-Boului, dar tot mai e câte o rămășiță în bufetul meu. Să nu te temi că te compromit – adăugă-n glumă –, am cheia de la intrare, ca totdeauna, la mine și nu te vede nimeni nici când intri, nici când ieși.

Ar fi fost o bădărănie neiertată dacă el ar mai fi stăruit pentru „Rașca", iar bădăran nu era Iorgu.

Tot îi mai sunau în ureche vorbele: „Ce-ar zice ea dac-ar afla că nu ți-ai făcut datoria de apărător al bunelor moravuri!"

El trebuia neapărat să primească „revanșa", ca să fie, în sfârșit, deplină-mpăcarea.

În revărsatul zorilor de zi, când se-ntorcea la hotel, era cam rece, și el își ridică gulerul hainei și-l strânse împregiurul gâtului.

„Comedia dracului! zise. Mi-am uitat cravata. Te pomenești c-o găsește Linica!"

XI

Dac-ai petrecut o zi, ba până chiar și o noapte umblând pe drumuri, plimbându-te printre lanuri, luând mici gustări cu o damă din cea mai bună societate și primind „revanșe" de la ea, e chestiune de bună-cuviință să te duci cât mai curând s-o vezi și să te interesezi cum a suportat ostenelile de tot felul și cum se simte după ce și-a luat răgaz de odihnă, iar Iorgu ținea mult la buna-cuviință.

Bucurându-se că n-a perdut decât o singură zi de la tribunal, el, deși se culcase de tot târziu, a fost între cei dântâi la postul lui și a plecat cel din urmă, nu însă acasă, la hotel, ci drept la Zoe.

Aici le-a găsit toate claie peste grămadă, în salon mobila era adunată toată la mijloc și acoperită cu un mare polog, ca să n-o umplă pravul. În sufragerie fel de fel de vase și tacâmuri erau puse-n lăzi. În antreu lăzi, cufere, gente, în care Linica și feciorul așezau lucrurile după cum le poruncea Zoe, care, palidă, prăpădită și îmbrăcată într-un capot plin de dantele, ședea la o parte pe un scaun.

Iorgu se uită zăpăcit împregiurul său.

– Ce-i?! Ce s-a-ntâmplat? întrebă el.

– Nimic! îi răspunse ea. Precum vezi, împachetăm. Plec! adăugă, făcându-le servitorilor semn să iasă.

– Pleci? întâmpină Iorgu. Unde? De ce așa deodată?

Zoe se uită-n urma servitorilor și, după ce se-ncredință că e-nchisă ușa pe care au ieșit, se ridică obosită și cuprinsă de adâncă mâhnire.

– Trebuie să plec! Nu-mi rămâne decât să plec! grăi dânsa. Închipuiește-ți: Linica a găsit cravata pe care ai uitat-o în iatacul meu.

– Nu! zise el zăpăcit. Eu în sufragerie mi-am scos gulerul și cravata. Îți aduci aminte că-mi era cald și...

– Se vede c-am luat-o eu cu zdrențele mele, îl întrerupse ea. Îți aduci aminte că iar îmi scosesem corsetul și turnelul. Destul că-n iatac a găsit-o și, prinzând bănuială, a zâmbit cu răutate, ba a avut și nerușinarea de a face gluma că-n iatac miroase a bărbat.

– Și nu i-ai tras o pereche de palme?! N-ai dat-o pe scară?! strigă el răzvrătit în întreaga lui ființă.

– Dar îmi mirosea și mie, Iorgule! răspunse ea. Atât mi-ar fi trebuit! Într-un ceas ar fi aflat toată casa, iar în trei zile ar fi mers vestea în întregul oraș. Slugile sunt viclene: când sâmt așa ceva, ți se fac tirani nemilоși și li te supui orbește ca să le astupi gura. Nu-i las răgaz să vorbească cu ceilalți, îi dau din când în când câte o bomboană, apoi plec și-o iau cu mine, ca să uite și mirosul, și cravata.

Iorgu era încă mai răzvrătit.

– Se poate?! exclamă dânsul. Să pleci de frica unei slugi!

– A! nu de frica ei, ci de frica ta! grăi Zoe. Dacă plec, sunt o femeie fără noroc, dar dacă rămân, sunt o femeie pierdută. Să vorbim deschis, Iorgule, urmă ea cu-nduioșare. Dacă rămân, tu vii și mâne, și poimâne, iar eu nu mă mai simt în stare să zic „nu" când tu zici „da". Plec fără de-ntârziere, chiar cu trenul de seară!

Iorgu nu mai era nici el în stare să zică fie „da", fie „nu".

E în adevăr prea șubredă ființa omenească: era prea slab ca să zică *„pleacă!"*, și se speria de răspunderea pe care ar lua-o asupra sa dac-ar zice *„rămâi!"*.

– De!... cum crezi tu, îi zise dând din umeri. Eu silă nu pot să-ți fac.

– Eu îți spusei cum cred – replică dânsa – și orice-ai face, am să plec.

– Unde? întrebă el cu oarecare sfială.

– Nu știu, răspunse ea. Deocamdată la Brașov. Acolo voi vedea unde am să mă duc, la Elöpatac, la Zizin, la Tușnad, undeva, nu știu nici eu unde.

Iorgu stetea umilit, rușinat, strivit de simțământul că-n urma propriei sale fapte rămâne cu desăvârșire singur, în adevăr singur. Chiar și dac-ar fi vrut s-o oprească, acum, după ce ea făcuse pregătirile de plecare, era prea târziu.

– Dacă vrei și vrei, eu nu te pot opri, grăi dânsul. Nu pot însă să-ți dau vreun ajutor, să-ți fac cu ocaziunea aceasta vreun serviciu?

Ea se uită lung la el.

– Unul singur – grăi dânsa – să pleci cât mai curând de aici și să te apropii cât mai rar de mine. Servitorii au ochi ageri, și Linica ar putea să dea cu socoteală că tu ești acela care și-a uitat cravata în iatacul meu, și ai fi compromis și tu.

El strânse pumnii și-și mușcă fălcile pe scrâșnite, dar se închină de plecare.

– Sunt vinovat, Zoe, dar tot ești prea aspră față de mine, zise întinzându-i mâna.

Ea suspină.

– Nu! Iorgule, nu aspră, ci cuminte, răspunse strângându-i mâna. Aspră, nemiloasă sunt față cu mine însămi!

El plecă cu capul dinadins ridicat, parc-ar fi voit să zică: „Eu tot eu rămân!" Adevărul era însă că voia să se mintă pe sine însuși.

Nu e în viața aceasta stare sufletească mai urâtă decât aceea în care tu, om, te afli când îți dai seamă despre propria ta nemernicie, despre marile și multele neajunsuri ale firii tale. În starea aceasta cade orișicare dintre noi când se simte pornit a face și cu atât mai vârtos după ce a și făcut ceea ce foarte bine știe că nu trebuie să facă.

Își ridica Iorgu capul, nu însă pentru că era tot el însuși, ci pentru că voia să fie iar cum a fost mai nainte. Scârbă îi era, scârbă de sine însuși gândindu-se c-a făcut ceea ce nu trebuia

să facă și o admira pe Zoe, care avea și-nțelepciunea și hotărârea de a pleca pentru ca să scape, scăpându-l și pe dânsul.

Cu toate acestea, iară și iarăși se ivea-n sufletul lui năvalnica pornire de a alerga după ea, fie ca s-o cheme, fie ca s-o-nsoțească. Încă de mult acum apucase pe povârniș, se dezbrăcase oarecum pe nesimțite de firea lui și se potrivise din ce în ce mai mult cu lumea în mijlocul căreia trăia, încât nu mai avea în el însuși destul razăm ca să se oprească, dar decum să se urce iar de unde alunecase.

De acolo, din mormântul de la Valea-Boului, răsuna din când în când un glas, care îi zicea: „E fățarnică și vicleană!" și-l făcea să se-ntrebe dacă nu cumva ea a plecat anume pentru ca să plece și el după ea. În loc de a-l înspăimânta însă, aceasta-l făcea să creadă că ea îl dorește cu nesațiu și-l adimenea.

„Nu! nu! nu!" zicea dânsul ridicându-și cu-ndărătnicie capul. Hotărârea pe care a avut-o dânsa trebuia s-o aibă și el, bărbat.

Vin însă în desfășurarea lucrurilor din lumea aceasta și-mpregiurări care schimbă hotărârile omenești.

La Valea-Boului se urmau lucrările de zidărie, se urma și secerișul și în curând avea să se-nceapă și treieratul. El încă de mult își pusese de gând să profite de vacanțele de vară ca să petreacă câteva săptămâni acolo. Intrat însă de curând în magistratură, el nu era dintre aceia cărora li se cuveneau vacanțele. „Se face! – i-a zis Zoe – dar, se-nțelege, dacă ești om cuminte și nu faci paradă de vederile tale conservatoare." El s-a ținut de sfatul ei, ceea ce nu-i era deloc greu, căci bune nu mai erau deloc părerile lui despre conservatori și despre boieri. A mers așa de departe, încât la alegeri și-a dat votul pentru prințul Nicolae Bibescu. Cu ce se alegea însă el dacă Zoe era dusă? Trei vorbe de la ea le puneau toate la cale. Cum să le aibă?

Dacă-ar fi știut unde se află dânsa, i-ar fi scris ori i-ar fi dat o telegramă. Nu știa însă. Ce-i mai rămânea?

Nu doară că [ar fi] cine știe ce, dar în adevăr nu-i rămânea decât să se ducă s-o caute, mai întâi la Brașov, iar acolo îi găsea urma.

Așa pleacă la drum omul pe care-l trage ața. Fiindcă una gândește și alta spune, una caută și peste alta dă.

La Brașov nu i-a fost greu să-i dea de urmă, căci ea își lăsase, pentru toate eventualitățile, la hotelul Nr. l, adresa: *Zizin, vila „Gherman"*.

Acolo a și găsit-o.

Zoe se bucura. Cum să nu se bucure?! Se bucura nu numai că-l vede atât de pe neașteptate, dar și că poate să-i facă un mic serviciu, era însă foarte supărată, căci Linica ar fi putut să prindă bănuială și să bată toba, urâtul obicei al slugilor. I-a dat deci lui Iorgu pentru prințul Bibescu o scrisoare în care îi recomanda pe „bunul nostru amic, unul dintre alegătorii măriei-tale", dar a făcut-o aceasta fiind de față și Linica, pentru ca ea să vadă că nu e la mijloc decât un lucru cu desăvârșire nevinovat.

Iorgu mulțumi, luă scrisoarea și-o trecu în cel mai ascuns dintre buzunările sale, apoi rămase cu ochii țintă la pământ, ca omul care ar mai avea să zică ceva, dar nu-i dă mâna să vorbească.

Îl mai supărase pe el Linica. Se vede că Zoe avea obiceiul de a se pune sub epitropia slugii sale, un lucru în toate împregiurările jignitor. Acum însă nu era ca atunci, și Iorgu ar fi fost în stare s-o ia pe Linica și s-o izbească de perete, ca terci să se facă.

– Când pleci? Desigur că ai grabă mare? îi zise Zoe.

– Da! Adecă nu! răspunse el. Trebuie să aștept până ce nu-și odihnește birjarul caii.

– Îmi dai voie să te-nsoțesc pân-acolo, mergând așa, încetul cu încetul? zise iar Zoe.

Asta le-ntrecea toate: era parcă i-ar fi zis din nou: „Pleacă cât mai curând".

După ce-a făcut atâta drum, nu putea să schimbe nici trei vorbe-n toată tigna cu ea.

Nu-i rămânea însă decât s-o-ncredințeze că e-ncântat de gentileța ei și să-și ia beticașul și pălăria.

– Linico, dă-mi umbreluța. Mă-ntorc în curând! îi zise ea servitoarei.

El răsuflă mai înviorat. Scăpa în sfârșit.

– Bine, Zoe, – grăi după ce ieșiră din curtea vilei – Linica aceasta e o adevărată pacoste.

– Ce să-mi fac? îi răspunse Zoe. O damă de companie nu-mi dă mâna să-mi țin – e prea scump și are prea mari pretențiuni –, iar singură nu poate să trăiască o femeie ca mine. E curățică, o îmbrac bine, lumea mă vede pretutindeni cu ea, și-mi face aceeași treabă ca orișicare damă de companie.

Aceste le știa Iorgu foarte bine.

– Da – zise – dar...

– E foarte bine așa, urmă ea. Drept vorbind, ea îmi face reputațiunea. Dacă n-ai grabă prea mare, să mergem puțin la deal.

Vila „ Gherman" erau casele de zestre ale fiicei părintelui Gherman, același ieromonah Gherman pe care metropolitul Andrei îl rânduise să-i facă prohodul.

– O, din contra, îmi face mare plăcere! o-ncredință dânsul. E foarte frumos aici.

– Frumos, liniștit și plăcut, urmă dânsa. Izvoarele minerale, instalațiunile, cele câteva vile sunt aici pe țărmul stâng al râulețului. Uite ce limpede e apa! Satul cu gălăgia, cu ulițile pline de prav și cu droaia de copii e dincolo, pe țărmul cellalt. Muzica cântă de două ori pe zi mai la vale, unde sunt plantațiunile de brad. Pe râu la deal sunt plimbări minunate. Vezi dealul de la dreapta: într-un ceas, un ceas și jumătate, urci în cuhnile lui, la o poiană încungiurată de brădet, de unde se deschid vederi încântătoare spre Țara Bârsei, spre Munții Cumpătului și mai ales spre râpele prăpăstioase ale Bucegilor.

Cum aș putea să fac eu plimbările acestea dacă n-aș avea-o pe Linica cu mine?

„Iar afurisita aceea de Linica!" își zise Iorgu.

– Tu știi că eu n-am venit aici să mă folosesc de apele minerale, nici să caut distracțiuni, urmă Zoe, care avea multă poftă de vorbă. Dac-am venit însă, profit și de ape, și de plimbări. Când am tras în Brașov, la Nr. l, peste un ceas toată lumea știa cine e doamna cea tineră și multinteresantă, de unde vine, unde se duce, ce face la ea acasă și cu cine are legături. Tot așa când am sosit aici. Toată lumea mă știe precum mă prezentă ea. Iată, acum ai venit tu, adăugă dânsa; mâne toată lumea știe că a venit vărul meu la mine, i-am dat o scrisoare, am făcut împreună o mică plimbare, și el a plecat.

Iorgu își pierdu sărita.

– Tocmai aceasta e! izbucni el. Îi dai prea mult nas, și s-a făcut prea îndrăzneață. Se uită la mine parcă...

– Așa trebuie să fie! îi zise ea. Îmi este și apărătoare. Dac-ar fi vreunul care ar voi să se apropie de mine, e destul s-o vadă pe ea pentru ca să nu mai îndrăznească. Ah!... suspină dânsa. Ce bine ar fi fost dac-aș fi luat-o cu mine la Valea-Boului! Nu s-ar fi întâmplat ceea ce nu trebuia să se-ntâmple, n-aș fi fost nevoită să vin aici și azi mi-aș căuta de treburile mele.

Era nemângâiată ca orișicare femeie care se știe fără noroc, iar Iorgu iar admira înțelepciunea și hotărârea ei și se desprețuia pe sine însuși. Trebuia să plece cât mai curând.

– Cred că birjarul își va fi odihnit și hrănit pân-acum caii, zise și se-ntoarse la vale.

– Îmi pare foarte rău! Aș mai fi stat atât de bucuros de vorbă cu tine, grăi dânsa și-și urmară câtva timp tăcuți drumul la vale, spre podul pe care el urma să treacă dincolo, unde-și lăsase birja. Eu văd cu mâhnire că pe tine te supără Linica, urmă ea, ca să rupă tăcerea. Uite, de dragul tău sunt în stare să mă lipsesc de ea. Ce nu fac eu de dragul tău?!

– Nu, asta nu! stărui dânsul.

– Lasă-mă, că știu eu ce să fac, stărui și dânsa. Știind că te supără pe tine, îmi este și mie din ce în ce mai nesuferită. Am s-o dau încolo, dar trebuie să-mi mai las timp, ca să găsesc ocaziune bine potrivită, și – adăugă – să-i mai iasă din nas mirosul acela.

Iorgu își mai iuți pasul, scoase batista și-și șterse nădușelile reci de pe frunte.

La pod s-au despărțit foarte-nduioșați.

– Succes bun! La revedere-n București! a strigat apoi dânsa întorcându-se iar la deal.

Succesul deplin a fost ușor, dar în ceea ce privește revederea, vorba nu se potrivea cu gândul ei. El era tare hotărât să se-nfunde la Valea-Boului și să nu mai iasă de acolo.

S-a-ntâmplat, însă, că după opt zile s-a pomenit la hotel cu Linica. Îi aducea o scrisoare de la Zoe. Multe salutări călduroase și nimic mai departe. Răspuns tot se cuvenea să-i dea.

– Și când te-ntorci, Linico? întrebă dânsul.

– Nu mă mai întorc, coconașule, răspunse fata. Rămân aici să scutur, să șterg praful și să aerisesc.

– Bine, Linico! îi zise el și-i dete un bacșiș bun.

Aceasta așa, cam pe la amiezăzi.

„Să mă mai gândesc", își zise el.

De! Dacă Linica nu se mai întorcea, nu putea nici el să-și dea răspunsul printr-însa. Nu era oare cel mai potrivit lucru ca, mai-nainte de a se duce la Valea-Boului, să se repeadă la Predeal și de acolo la Zizin, ca să-i mulțumească-n grai viu pentru succesul ușor și deplin, precum și pentru celelalte?

Timp de a se gândi mai avea, căci trenul pleca spre Ploiești tocmai pe la cinci, iar de la Ploiești își lua o trăsură cu patru cai.

Ființă șubredă, neajutorată și plină de neajunsuri fiind, omul nu o dată-și zice: „Nemernic, ticălos, vrednic de cel mai

adânc dispreț ești!", și tot trece toate punțile ca să facă ceea ce nu-i este iertat a face.

S-a dus, și dus a fost. Secerișul, treieratul, reparaturile și zidirile, ba până chiar și daraverile cu Zerlendi, cu bătrânul Cohen și cu Creditul Fonciar, toate îi erau nimicuri care se fac fie și fără de el, fie și mai târziu.

Adecă de ce nu?! Sunt atâția și atâția care fac așa și tot oameni cumsecade rămân! Omul trăiește ca să-și facă parte de plăcerile vieții.

Iar Emil?!

El a așteptat cât a așteptat fără ca să se poată dumiri. Își strângea câteodată pumnii și-i venea să scrâșnească din dinți, dar peste puțin era cuprins de simțământul că e un caraghios care caută ceea ce nu poate găsi, și-n cele din urmă s-a-ntors la ale lui.

XII

Era-n ziua Sfinților Voivozi Mihail și Gavril. Deputații și senatorii, sosiți de curând la București, își căutau în lumea bucureșteană „orientarea", fiecare potrivit cu înclinările sale. Stâlpii cafenelelor, ai cluburilor și ai saloanelor nu erau încă în număr. Unii erau așteptați, iar alții nici nu era vorba să se-ntoarcă deocamdată. Viața bucureșteană se pornea mai cu anevoia decât în timpul celor din urmă câțiva ani, căci, de! cu schimbarea guvernului, toate se schimbă.

Iorgu realizase la Creditul Fonciar împrumutul, patru sute de mii de lei, și-și regulase daraverile cu Zerlendi. Recolta îi ieșise destul de bine. Ar fi ieșit, poate, chiar bine dac-ar fi stat, cum avuse de gând, în timpul treieratului la moșie. Dar, în sfârșit, prețurile erau frumoase și el a vândut-o și-a luat bani buni. Cu toate acestea, pe bătrânul Cohen l-a mai amânat, căci din Rusia bătea vântul a război și Zoe era de părerea că-n asemenea timpuri e cestiune de prevedere să-și ție omul banii

bine închiși. Zidirile de la Valea-Boului nu erau apoi terminate decât din roșu, mașini agricole, unelte de tot felul, vite și cai abia de aici înainte avea să-și cumpere, și pentru toate acestea trebuia să-și păstreze bani și iar bani.

Era bine. Putea să vină și iarna și sezonul, că-l găseau pregătit.

Zoe însă iar ședea palidă, prăpădită și-mbrăcată într-un capot plin de dantele, dar astă dată nu pe un scaun, ci pe canapea, și nu-i mai zicea lui Iorgu, care ședea pe-un scaun: „Șezi ici, lângă mine!"

Nu mai era acum femeie fără noroc, ci femeie pierdută, pierdută, pierdută.

– Mult m-am temut, mult m-am păzit, mult m-am ferit! – se tângui dânsa –, dar de soarta mea n-am scăpat. Ursita e ursită! Chiar din clipa în care te-am revăzut am fost cuprinsă de simțământul că mă aflu în fața unei mari primejdii și mi-am pus de gând să nu rămân niciodată singură cu tine. Când am văzut, însă, că ești mâhnit, am fost prea slabă și te-am primit în odaia de toaletă!

Iorgu voia să zică ceva, dar nu-ndrăzni și ascultă mai departe, cum omul tras la răspundere pentru vină grea ascultă înșirarea păcatelor sale.

– O! – urmă dânsa – dacă n-ar fi murit ea, femeia cea înțeleaptă, n-aș fi ajuns unde mă aflu.

Iorgu iar voi să zică ceva și se mișcă nerăbdător pe scaun, dar nici astă dată nu-ndrăzni.

– M-am gândit și m-am răzgândit mai nainte de a pleca cu tine la Valea-Boului, urmă iar Zoe. M-am dus pentru că te știam om care nu e-n stare să compromită cu gând rău o femeie, om care se sâmte dator a feri pe femeia ce are încredere în el chiar și de aparențele incorectității.

Iorgu se mișcă încă mai nerăbdător, dar tot nu zise nimic.

– Atâta încredere aveam în tine, încât eram să rămân peste noapte acolo – exclamă –, dar mi-am schimbat gândul când am văzut, că te temi și tu însuți de tine și stărui să plec. Celelalte le știi, Iorgule, urmă ea vorbind repede. Am plecat de la București; ai venit după mine. Ai cerut s-o dau încolo pe Linica; am făcut-o de dragul tău și aceasta. Eu, numai eu sunt vinovată. Când iar ai venit la mine, nu trebuia să te mai primesc. Nu ești tu de vină; al meu e păcatul, și nu-mi rămâne decât să-l spășesc.

Iorgu nu se mai mișcă-n scaun, ci i se uita drept în ochi.

– Te-am ascultat, Zoe, cu toată răbdarea, îi zise. Dă-mi voie să-ți răspund în toată liniștea. VorbișI de răposata mea mamă, deși pe morți avem să-i lăsăm în pace. E adevărat că cele întâmplate ar fi fost peste putință dacă ea ar mai trăi. Zișeși că numai tu ești vinovată. Eu zic că vinovat sunt numai eu, căci ea mi-a zis: „Zoe e fățarnică și vicleană", și n-am ținut seamă de vorbele ei. Abia din cele ce-mi spuseși am ajuns să mă-ncredințez că în adevăr le-ai pus toate astfel la cale ca să mă seduci, putând zice că eu te-am sedus pe tine.

Zoe sări ca făcătorul-de-rele prins asupra faptei, dar bunul cumpăt nu și-l perdu.

– Te rog să-mi spui ce interes aveam să fac așa, îi zise ea. Tu-ți iei pălăria și pleci, îți schimbi pantalonii și rămâi parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, ba mai ești și lustruit c-o aventură galantă de care te poți făli; eu rămân o femeie perdută, pe care unii n-o mai primesc în casa lor, iar alții o privesc cu dispreț ori cu un zâmbet ironic. Tu umbli mai departe-n treburile tale, iar eu sunt osândită a-mi lua lumea-n cap, ca să-mi trăiesc zilele vieții undeva unde nimeni nu mă cunoaște și nu-mi știe păcatul. Grozav de vicleană trebuie să fiu pentru ca să-mi fi făurit asemenea soartă!

Grăindu-le aceste, ea plecă, dar după ce făcu trei pași se opri.

– Și – adăugă apăsând asupra vorbelor – dacă mâne ori poimâne s-ar adeveri că sunt adevărate temerile de care sunt chinuită în timpul din urmă în ceea ce privește urmările firești ale faptei săvârșite de noi amândoi împreună, am să mă bucur, nu-i așa, de rodul vicleniei mele? Vă salut, domnule Armaș, vrednică odraslă din nobila viță a Armașilor!

Iorgu, rămas singur, a stat puțin.

Să meargă după ea? Nu! Asta nu putea s-o facă.

A plecat, de astă dată însă nu cu capul ridicat, ci umilit de gândul că e mare nedreptatea pe care a făcut-o.

„Da! – își zise – cel mai neîndoios adevăr l-a grăit ea când a zis că la toate acestea el trebuia să se gândească în clipa când a întrat în iatacul ei."

Temelia întregei lui vieți sufletești era credința că omul are să răspundă pentru toate faptele sale și are să primească fără de șovăire urmările lor. Cu credința aceasta s-a pomenit om în lume, în credința aceasta l-a crescut mama sa, în credința aceasta l-a întărit lumea în care și-a petrecut cea mai frumoasă parte a tinerețelor. Multe s-au schimbat în sufletul lui de când s-a întors în țară, dar credința aceasta a rămas neclintită.

Pe ea se răzema acum slăbiciunea lui.

Se deprinsese cu Zoe, se alipise de ea, încât se-nspăimânta de gândul că ea s-a supărat și-și făcea amarnice mustrări pentru că într-o clipă de năvălnicie i-a grăit vorbe prea aspre și-a nedreptățit-o. La urma urmelor, ea nu era decât o femeie orbită de patima iubirii, și vinovat de cele petrecute tot el însuși era.

Nu, el nu mai putea să se lepede de ea, și dacă ea pleca, precum a zis, nu mai putea nici el să rămâie.

În loc de a și-o mărturisi aceasta, el stăruia asupra credinței că orișicine are să răspundă de faptele sale și să primească urmările lor.

Mai erau și temerile de care dânsa era chinuită în ceea ce privește urmările firești ale faptei săvârșite de ei amândoi împreună.

Nu doară din slăbiciune omenească, ci stăruind în credință, din simțământ de datorie, ca odraslă din vița Armașilor, s-a dus iar la Zoe ca să-i ceară iertare și s-o încredințeze despre toate cele bune.

N-a găsit-o, firește, acasă. Poate nu voia să-l primească. Avea cuvinte destule. Căința lui era cu atât mai deplină.

Ziua următoare s-a dus dar din nou.

Cele mai multe femei, voind să bage-n draci pe bărbatul care a prins slăbiciune de ele, se-neacă-n lacrămi, sunt înăbușite de plâns, la nevoie chiar, cad leșinate. Zoe nu se folosea de asemenea arme: ea se gătea de plecare și era nenduplecată.

Iorgu iar le-a găsit dar toate claie peste grămadă. De astă dată vorba era să plece pe timp îndelungat și cu totul departe, cum zisese, undeva unde nimeni n-o cunoaște și nu-i știe păcatul.

El știa că zadarnice i-ar fi silințele de a o face să rămâie.

– Eu nu pot să te opresc, îi zise deci. Cum rămâne, însă, dac-ar fi ca să se adeverească temerile de care îmi spuneai că ești chinuită?

Ea i se uită cu îndrăzneală-n față.

– Aceasta nu te privește, îi răspunse. Eu mă tem, și temerile mele pot să fie întemeiate ori nu. Eu cred și pot să mă înșel. Aceasta nu se știe decât, de obicei, prea târziu. Ei și?! urmă dând din umeri. Copil din flori a fost și Petru Rareș, ba până chiar și Mihai-vodă Viteazul; de ce să nu fie și un Armaș copil din flori?! Dac-ar fi să fie! O să faci, poate, și tu ca Goethe al vostru ori ca Alecsandri al nostru. Nevoie mare nu-i, căci eu am din ce să-l cresc și sunt destulă femeie ca să scot din el om, dac-ar fi să fie băiat. Grijă tu să n-ai, căci am destulă eu!

Iorgu se simțea parc-ar fi o otreapă pe care toți o iau în picioare.

– Rău faci, Zoe, că vorbești în bătaie de joc despre lucruri foarte serioase, grăi dânsul.

Zoe se simțea-n largul ei.

– Tu despre bătaie de joc să nu vorbești – îl înfruntă ea – căci eu vorbesc, iar tu le-ai luat toate-n bătaie de joc. Să nu-mi mai faci mie paradă de principii morale. Dacă om serios erai, nu te expuneai să fii părintele unui copil din flori. Eu, când am făcut ce-am făcut, am luat-o în gât, mi-am zis: „Ce-o veni să vie!" și înc-atunci m-am hotărât să fac ceea ce mă vezi făcând acum. Tu nu te-ai gândit decât să profiți de slăbiciunea mea. Știai foarte bine că mama ta murise de curând, știai că ești la începutul anului de doliu; știai care pot să fie urmările firești ale faptei tale; nu ți-a păsat de aceste și ai mers orbiș înainte. Ce vrei să faci acum?! De ce nu mă lași în pace?! Eu plec! urmă cu toată hotărârea. Nimic în lumea aceasta nu mă poate îndupleca să rămân aici, unde unii se uită cu dispreț la mine, iar alții râd de prostia mea. O! te cunosc prea bine și știu ce fel de gânduri te ispitesc, adăugă. Îți este nesuferit gândul că cel mai apropiat Armaș ar putea să fie nelegitim și ai vrea, poate, să-l legitimezi prin o căsătorie pe care o desfaci după ce te vei fi săturat. Nu se poate, Iorgule! strigă dânsa. Lasă că copilul nu e sigur decât în clipa când moașa-l ia în brațe, dar n-am să mai primesc și asemenea batjocură. Iată de ce plec!

Zadarnice au rămas toate stăruințele lui Iorgu, toate rugămințile, toate asigurările lui. Ea a rămas nenduplecată. Tot femeia slabă însă s-a dat în cele din urmă învinsă și s-a învoit să plece și el cu dânsa după ce-și vor fi regulat, se-nțelege – fără de zgomot – poziționea de bărbat și femeie cărora li se cuvine să călătorească împreună.

N-are hotar lepădarea de sine a femeii care iubește!

Iorgu era însă și el vrednic de această dovadă de iubire.

Ieromonahul Gherman, cuviosul călugăr, era la îndemână. Atât Zoe, cât și mai ales Iorgu stătuseră adeseori de vorbă cu dânsul. După cum veniseră acum lucrurile, el li se părea oarecum rânduit să binecuvinteze căsnicia lor.

Plecând deci în lunga lor călătorie, ei s-au oprit la Brașov, pentru ca de acolo să treacă la Zizin. Mai nainte de a se duce la Zizin, au mers împreună la d-l advocat Godelius, care-n timpul sezonului stătuse-n casele din vecinătate. Femeie devotată și corectă, Zoe ținea adecă să-și constituie zestrea și-și făcuse inventarul scumpelor ei mobile, al giuvaericalelor, al prețioaselor de tot felul și al hârtiilor de valoare, între care o sută zece mii bonuri rurale, șaptezeci de mii scrisuri fonciare și două sute de mii de lei acțiuni ale marei întreprinderi de la Baia-de-Aramă. Zestre fără îndoială frumoasă chiar și fără de moșia care era dată cu treizeci de mii în arândă.

D-l Godelius, având să ticluiască foaia de zestre, era de părere că n-are să treacă-n ea și specificările din inventar, ci numai moșia și suma globală ce rezultă din inventar.

Iorgu, magistrat, știa foarte bine care sunt deosebirile între una și alta. Ar fi jignit-o însă pe Zoe, în care avea atâta încredere, dacă ar fi stăruit asupra unei înșirări amănunțite. S-a mărginit deci a cere nu sumă, ci sume globale: mobilier – atât, veselă – atât, giuvaericale – atât, diferite alte prețioase – atât, deosebite hârtii de valoare – atât.

„Depozit la bancherul Cohen – atât!" era să mai adauge Zoe, ca să mai sporească suma totală, dar se răzgândi și tăcu.

A rămas cum a voit Iorgu și, după ce foaia de zestre a fost făcută potrivit cu toate rânduielile locului, au plecat la Zizin, unde celelalte s-au urmat fără de zgomot, cum cereau împregiurările.

Apoi călătorie fericită!

Putea locuința din Batiște să rămâie-n seama orișicui, putea Valea-Boului să rămâie cu toate cele începute pe ea în grija

orișicui, puteau șoarecii să roadă cărțile bine alese din biblioteca cea frumoasă, puteau să mucezească lucrurile rămase de la scumpa răposată și să crească buruiana pe mormântul ei, puteau cei rămași să zică orișice: socoteală n-avea nimeni cădere de a cere.

Cine a pornit o dată în drumul pe care apucase Iorgu merge și mereu merge dus fără ca să se mai întrebe unde are să ajungă și dacă se va mai opri vreodată.

E drumul umblat de atâția și atâția care nu s-au mai întors niciodată din el!

PARTEA A PATRA

VALURILE TINEREȚELOR

I

La seratele de la Maiorescu luaseră parte numai unii dintre dascălii ce nu erau angajați în vreuna din partidele atunci în opoziție. În toamna anului următor s-a pornit deci o mișcare pentru punerea la cale a unor întruniri pe teren neutral, la care să ieie parte întreaga dăscălime din București. În fruntea acestei mișcări se afla atunci binecunoscuta și tuturora simpatica treime, prietenii nedespărțiți: Tache Laurian, Ștefan Mihăilescu și Anghel Dimitrescu, iar în dosul lor stăruiau bătrânul Nestor, frații Robescu, Străjanu și Herescu, Ieremie Circa, Ananescu, Marescu, Borănescu, Barbu Constantinescu și mai ales Ioan Manliu, acum revizor școlar al capitalei.

Întrunirile se țineau la Universitate, unde-n timpul lungilor seri de iarnă nici cea mai mare dintre săli nu era destul de încăpătoare pentru mulțimea adunată. Unul dintre profesorii cu oarecare autoritate, urcat la catedră, punea o teză, o lămurea și-o dezvolta. Urma apoi, sub conducerea lui, discuțiunea.

Se discutau chestiuni de metod pentru toate materiile, însă mai ales în ceea ce privește studiul limbii române.

Maiorescu introdusese adecă în programul școlilor secundare și studiul limbii române, pentru care nu existase mai nainte catedră. Mulți erau de părerea că inovațiunea aceasta era

cel puțin, de prisos, căci școlarii știau românește și-și desăvârșeau românească învățând alte limbi și făcându-și celelalte studii în românește. Astfel, Eliad Rădulescu și Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi și Nicolae Bălcescu, V. Alecsandri și Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu și Al. Odobescu scriau foarte bine fără ca să fi-nvățat în tinerețele lor gramatică românească. Alții erau însă de părerea că aceștia și-au făcut ei înșiși gramatica, și cestiunea era discutată cu multă aprindere nu numai în cercurile dăscălești, ci și prin cele literare.

Un cuibar de asemenea discuțiuni se afla în palatul „Dacia", la redacțiunea ziarului *Timpul*, unde colaborau M. Eminescu, I. Caragiale și Haralamb Grandea, și discutau zi și noapte atât între dânșii, cât și cu dascăli ca M. Străjanu, Ieremie Circa și I. Manliu.

În aceste discuțiuni s-a stabilit, mai nainte de toate, că scrietorii își fac ei înșiși gramatica, și și-o fac bine dacă cunosc atât limba poporului, cât și scrierile cronicarilor, ale autorilor bisericești și, în genere, ale celor ce au scris mai nainte de dânșii. Școala însă nu scrietori are să ne dea, ci cititori, care sunt în stare să judece dacă scrietorul pe care-l citesc a ales, a întrebuințat și-a așezat ori nu bine vorbele, iar aceasta nu e cu putință dacă nu au fost deprins în școală să analizeze tot ceea ce citesc. Primind acest fel de a vedea al lui Eminescu, I. Manliu, care atunci își terminase primul manual de gramatică după model german, a pus în discuțiune la întrunirea de la Universitate tema *„Puțină gramatică și multă analiză"*, care a fost discutată mai multe seri de-a rândul.

Luau parte la întruniri și femei, fie profesoare la atunci singura școală secundară de fete, fie institutoare la vreuna dintre însă puținele școli primare. Nelipsită era zeloasa Elisa Săvescu, pe care firea n-o ierta să vie decât însoțită de foste eleve ale ei, acum căpătuite pe la școli de prin mahalale. Cea mai stăruitoare

dintre aceste era Alina, care, acum femeie cu rost și cu poziție asigurată, ședea totdeauna moț în frunte, chiar în prima bancă, precum fusese obicinuită la școală.

Ochii tuturora erau îndreptați asupra ei, nu însă pentru că se afla moț în frunte, nici pentru că era boboc, tânără și frumușică, ci pentru că ochii ei se îndreptau asupra unuia singur, cel ce-și spunea părerea, iar acesta, orișicine ar fi fost el, era parcă mai ales ei îi vorbește.

Dascălul adecă, adevăratul dascăl, spuind ceea ce are de spus, se uită la fețele celor ce-l ascultă și-n ochii lor vede dac-a fost ori nu bine-nțeles și-și potrivește gândurile și vorbele cu cei ce vor cu tot dinadinsul să-l înțeleagă. Iar Alina, venind la întruniri tare încredințată că are să-nvețe lucruri bune și frumoase, asculta cu încordată luare-aminte. Când vreunul spunea un adevăr, fața ei posomorâtă se lumina și zâmbetul ei de mulțumire îl vestea pe vorbitor că se află pe calea cea bună. Când el se-ncurca de nu mai puteai să-ți dai seamă ce vrea să zică, ea dedea din umeri, deschidea ochii mari și-și ridica sprâncenele, tot semne că el are să-și dea silința de a fi mai deslușit. Când se-ntâmpla ca el să scape câte o prostie mai mică, ea se strâmba într-un fel, iar când prostia era mare, ea se strâmba rău de tot și pleca fruntea rușinată, pentru ca nu cumva să-l jignească pe cel ce-a spus-o. Era deci peste putință să spui acolo câteva vorbe și să nu ți se oprească ochii asupra ei, iar ceilalți și celelalte se-ntrebau mereu ce vei fi având cu ea și se uitau unde te uiți tu.

Atât și numai atât: după ce toți au spus ceea ce aveau de spus, lumea se risipea, și dânsa, posomorâtă iar și de cele mai multe ori cuprinsă de simțământul că puțin s-a folosit, nu se mai uita nici la dreapta, nici la stânga, ci se-ntorcea acasă.

Vor fi fost fără îndoială între atât de mulți și câțiva care foarte bucuros ar fi însoțit-o, ba pe ici, pe colo și câte unul care

era ispitit să i se plimbe pe sub fereastră, dar dânsa era nu numai posomorâtă, ci și neapropiată.

Era timpul când Eminescu scrisese versurile:

Pe lângă plopii fără soț
Adesea am trecut.
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m-ai cunoscut.

Cu alte cuvinte:

Degeaba vii, degeaba te duci,
Degeaba rupi niște papuci.

Ea nu vedea nici pe cei ce trec pe lângă dânsa, nici pe cei ce se opresc în fața ei. Doi oameni erau asupra cărora i se opriseră ochii, despre care-și făcuse cele mai frumoase-nchipuiri, pe care-i pusese de tot sus în gândul ei și de care prinsese slăbiciune, și amândoi s-au pocit, cum și cele mai frumoase figuri de ceară se pocesc în bătaia soarelui.

Avuse-ntr-unul o încredere nemărginită, de-ar fi fost în stare să plece cu el fără de nici o grijă-n lume, și în curând l-a văzut prăpădit, de-i venea să-i plângă de milă. Îl socotise pe cellalt împodobit cu cele mai frumoase daruri trupești și sufletești, încât numai cu sfială se apropia de dânsul, iar acum era cuprinsă de jale când și-l reamintea.

Nu știa dânsa și nici nu-și dădea silința să afle unde s-a dus Emil și ce s-a ales de el. I se revărsa un fel de dulceață în suflet când își aducea aminte de puținele ceasuri petrecute cu dânsul, dar lucrurile s-au desfășurat așa, că în adevăr era mai bine ca ei să rămâie departe unul de altul. Ce-ar mai fi putut să fie dânsa pentru el și dânsul pentru ea?!

Nu tot așa se gândea la Iorgu.

„Ce va fi vrând omul acesta cu mine?!" se-ntrebase odată.

Ea se cutremura în întreaga ei ființă când își dedea seamă că orișice ar fi voind poate să facă cu dânsa. De aceea era cuprinsă de jale: era pe deplin încredințată că el o iubește, și nu înțelegea de ce nu mai trece el pe la dânsa și nu se-ndoia că azi-mâne o să vie. Era deci posomorâtă, dar nu mâhnită, și nu plângea, nici nu se plângea, ci aștepta. S-a cutremurat deci, cuprinsă de spaimă, când a aflat, în cele din urmă, că el nu mai e la Valea-Boului, ci a plecat din țară fără ca să fi luat ziua-bună de la dânsa. S-a ascuns apoi, ca să plângă nevăzută de nimeni, când i s-a mai spus și că verișoara lui, Zoe, a plecat și ea. Acum era chiar mai mult decât mâhnită, dar tot nu se plângea, ci era, din contra, cuprinsă de simțământul c-a scăpat de o mare primejdie și-i era rușine de gândurile ce-și făcuse.

„Săracul! își zise. Ce bine e că nu mai trăiește cocoana-mare!"

„Săracii!" zise iar.

Dacă până chiar nici aceia doi n-au rămas cum îi știa dânsa, ce trebuia să fie de capul celorlalți?! Bărbatul, prin chiar prisosul lui de puteri și prin firea lui năvalnică, e sortit să cadă din păcat în păcat și să se schimbe de azi pe mâne, încât n-ai să te razemi pe el și numai cu mare grijă ai să-l lași să se apropie de tine. Ea nu se uita nici la dreapta, nici la stânga și se ferea de toți.

Ispita i se ivește însă muritorului la tot pasul în cale.

Mai era la București o școală de fete, ale căreia absolvente ieșeau institutoare, ba unele chiar profesoare, Azilul „Elena-Doamna". Înființată de Elena-doamna în urma stăruințelor lui Vasilie Alecsandri și ale doctorului Carol Davila, școala aceasta s-a bucurat și de purtarea de grijă a Elisabetei-doamnei și a ajuns sub direcțiunea cu adevărat nobilei Elena Davila în curând la înflorire. Neobositul dr. Davila angajase profesori ca Ieremie Circa, Nae Popescu, Barbu Constantinescu, dr. Grecescu, C. Istrati, M. Minovici, Licherdopolu, pictorul Hentia, caligraful V. Ștefănescu și alții, care se puteau făli cu absolventele pregătite de dânșii. Pentru ca să asigure în deplin

viitorul acestora, dr. Davila obținuse, mulțumită stăruințelor Elisabetei-Doamnei, pentru ofițeri dreptul de a lua în căsătorie institutoare ori profesoare și dacă aceste n-aveau zestrea reglementară. Era apoi de sine-nțeles că ofițerii astfel căsătoriți se bucurau și de favorul de a nu fi despărțiți de soțiile lor prin obișnuitele mutări dintr-o garnizoană într-alta. Venea deci pe la întrunirile dăscălimii, ca un fel de oaspe nepoftit, și câte un ofițeraș ferchez, care ținea să nu fie mutat din București, și Alina, orișicât de posomorâtă ar fi fost, era și ea candidată de ofițereasă.

Nu-i vedea, ce-i drept, nici pe aceștia, dar o vedeau ei pe ea.

Era mai ales unul, d-l locotenent de roșiori Voicu Strună, care făcea tot ceea ce în asemenea împregiurări se iartă ca și ea să-l vadă pe el.

Om de vreo treizeci de ani, scurt și bine legat, cu sprâncenele dese și îmbinate, cu căutarea sperioasă, cam buzat și cu mustața scurtă și groasă, el mai și vorbea răstit și cu o voce cam răgușită, avea mișcările iuți, călca țepăn de-i zângăneau pintenii și umbla de ici până colo parcă el ar fi fost stăpânul palatului universitar, iar la Alina se uita din ce în ce mai stăruitor.

Dânsa la început să făcea că nu-l vede, dar îi era frică de el, în urmă-și zicea că el e obraznic și, în sfârșit, îl lua drept un caraghios, ceea ce el în adevăr nu era.

Când cu discuțiunea urmată asupra tezei puse de Manliu, unii erau de părerea că nu numai gramatica, ci și analiza e de prisos. E destul – ziceau ei – ca școlarii să citească-n timpul liber ca să-și formeze gustul. Ieremie Circa, un om mărunt, iute la fire, foarte pedant și autor al uneia din cele mai bune gramatici, sări în picioare ca și când ar fi fost atins de pleasna biciului.

– O crimă! strigă. Cea mai monstruoasă crimă! N-are să citească școlarul decât după ce i s-a dat cuvenita îndrumare cum are să-și dea seamă despre cele citite.

El începu să vorbească despre analiza etimologică și despre cea sintactică, despre cea logică și cea literară, despre cea stilistică și cea lexicală, tot lucruri asupra cărora Alina nu era dumirită. Ea se strâmba deci în fel de fel de chipuri, deschidea din când în când ochii mari, ridica sprâncenele și, ametită de cele ce auzea, nu mai ținea seamă că e de față și cineva care se uită mereu la ea, și s-a ridicat în picioare spre vorbitorul care din întâmplare nu se afla pe catedră, ci într-o bancă din fund.

Unul dintre ceilalți se ridică și-ncepu să-l ia de sus pe pedantul susțiitor al nesfârșitului șir de analize.

– Ai pornit-o, domnule, razna! îi zise. Școlarii n-au să citească decât scrieri alese de profesorul lor: acesta face analizele de tot felul asupra cărora d-ta stărui cu atâta strășnicie.

Alina se strâmbă rău de tot.

– Auzi vorbă! grăi dânsa așa pentru sine, parcă n-ar mai fi fost și alții în sală. Dar cum, păcatele mele, s-o fac dacă nu știu s-o fac, căci n-am fost deprinsă a o face când mă aflam pe băncile școlii?!

Un hohot zgomotos însoți aceste vorbe. Nu însă de ceea ce a zis ea râdea lumea, ci de prostia celuilalt, și nu i-a mai dat nimănuia mâna să spună că gramatică și analiză sunt de prisos în școală.

Alina se căia, cu toate acestea, de a se fi expus scăpând acele vorbe și aștepta cu nerăbdare sfârșitul întrunirii, ca să poată pleca nebăgată-n seamă și cât mai iute.

Iute da, dar nebăgată-n seamă nu.

Când era să se străcoare prin mulțimea pornită spre ieșire, se pomeni deodată față-n față cu d-l locotenent, care-și luă poziținne bătând din pinteni și i se prezentă după toate regulele.

– Să-mi dați, domnișoară, voie să vă felicit, îi zise. E în adevăr peste putință să fac exercițiile cu răcanii dacă nu cunosc regulamentul și nu-l știu aplica.

Ea-l măsură din creștet până-n călcâie. Nu i se mai părea acum nici caraghios, nici obraznic, ci prea-nchipuit.

– Vă felicit și eu pentru comparațiune, dar adresa ați greșit-o, îi zise, apoi îi întoarse spatele și-și căută de drum.

Cu aceasta incidentul s-ar fi sfârșit dacă n-ar fi fost la mijloc și altele.

D-na Ionescu deși avea față cu rost și cu poziținne asigurată, se măritase chiar mai tânără de cum îi era fata și se socotea destul de tânără pentru ca să nu fie-mpăcată cu gândul de a-și petrece restul vieții tot în văduvie. A adus jertva văduviei câtă vreme fata îi era încă tânără, acum însă dedea zor s-o mărite, pentru ca să se mărite și ea însăși.

Abia acum s-a dumirit Alina că, deși zidite de răposatul ei tată, casele cele frumoase se aflau pe locul caselor de zestre ale mamei sale, care, măritându-se, îi aducea în ele un tată maștер.

E urât gândul ce-n mintea orișicui se leagă de vorba „maștер". Alinei îi era însă mult mai urât gândul de măritiș. Lasă că nu vrea și n-avea nevoie să se mărite, dar nu se speria de gândul c-o să aibă tată maștер și nu-ntelegea de ce adecă mama ei n-ar fi putut să se mărite și fără ca s-o fi măritat mai nainte pe ea. Nu-i spusese, ce-i drept, nimeni că mama ei vrea să se mărite, acesta e însă un lucru care se sâmte.

Încă de vreun an și mai bine venea din ce în ce mai des în casa lor advocatul Cezar Lică, însoțitor la maus al d-nei Ionescu, un om „foarte bine" și cu deosebire binevoitor, care dedea-n toate împregiurările cele mai bune sfaturi, alerga-n treburile familiei și se amesteca-n toate parc-ar fi la el acasă, încât Alina încetul cu încetul se deprinsese a-l socoti mai mult decât o

simplă cunoștință făcută la partidele de maus, ceea ce, în cele din urmă, n-o supăra.

Nu s-a supărat nici când mama ei, ba chiar nici când d-l Lică au început să-i vorbească despre „partide" bune acoperind de multe laude mai pe unul, mai pe altul. Acum, în starea sufletească în care se afla, nu s-ar fi putut apropia de dânsa nici Emil, ba chiar nici Iorgu; ea știa însă că soarta fetelor mari e să fie neliniștite de pețitori, ceea ce n-are s-o scoată din răbdări.

Sângele i s-a ridicat însă-n obraji când s-a pomenit că d-l Cezar Lică vine însoțit de d-l locotenent Voicu Strună.

Asta le-ntrecea toate.

Prezentat d-nei Ionescu, d-l locotenent luă poziție cu obișnuita bătaie din pinteni, apoi sărută mâna.

– Vă mulțumesc, doamnă, – grăi dânsul – de o mie de ori vă mulțumesc pentru bunăvoința de a-i fi dat d-lui Lică voie să mă prezente.

D-na Ionescu își prezentă fiica.

– Domnișoara mă cunoaște – zise el rostind vorbele respicat, ca-ntr-o cuvântare de mai nainte pregătită – dar teamă mi-e că nu prea e bună părerea ce și-a făcut despre mine.

Alina tresări. Dându-și seamă că vorba e de o urzeală pusă la cale de d-l Lică, viitorul ei „maștер", ea-și adună toate puterile, ca și când ministrul el însuși ar fi venit să-i asiste la lecțiune.

– Nici bună, d-le locotenent, nici rea, răspunse ea; despre oameni cari nu ne privesc n-avem nici o părere.

– Sunteți foarte gentilă, d-șoară, întâmpină dânsul. Eu însă aș dori să aveți o bună părere și de aceea am rugat pe d-l Lică, iar d-sa a avut bunăvoința să mă prezente, pentru ca – cu voia doamnei – să vă-ncredințez că n-aveți să mă puneți în rând cu papugiii de București, cum sunt vestitul Izvoranu ori camaradul meu Florescu, care stau în fața Teatrului și se leagă de trecătoare.

D-l Lică, cunoscându-și omul, își stăpânea râsul, iar d-na Ionescu, cunoscându-și fata, stetea ca pe spini și jăratec. Ea se așeză și-l pofti și pe el să șadă.

– Da, d-șoară, stărui dânsul și se așeză.

– Eu nu mă plimb prin fața Teatrului și nu m-am gândit niciodată la așa ceva, îl încredință dânsa, așezându-se și ea.

– Sunteți foarte gentilă, domnișoară, zise el iar. Eu doresc însă să vă gândiți, și de aceea țiu să vă spun că sunt, ce-i drept, bucureștean, dar nu pui de boier, nici ciocoi săltat, ci fecior de măcelar și militar adevărat, adecă om care nu umblă cu mofturi, ci spune verde românește ceea ce vrea.

– Aceasta e o frumoasă însușire! grăi d-na Ionescu, pentru ca să-i taie vorba fiicei sale, care-ncepuse a zâmbi.

– Da, doamnă! stărui dânsul. Nu că mă laud, dar așa este. Camarazii mei îmi zic „Zurbagiul". Să nu credeți că cine știe de ce. Sunt cel mai bun om: nu supăr pe nimeni, dau fiecăruia ce i se cuvine, dar nici mie să nu-mi calce nimeni pe bătături, c-o pate, chiar și dacă general ar fi, o pate. Tot respectul, dar pân-aci și mai departe nu! Sunt la noi mulți oameni care au obiceiul de a minți, de a se fățări, de a linguși. Eu le zic: „Nu ți-e rușine?!" Am, domnișoară, ori nu am dreptate?

– Ai – răspunse ea zâmbind –, dar dă-mi voie să-ți spun că au și ei dreptate când îți zic „Zurbagiul".

– Da, domnișoară, de aceea! urmă dânsul. Dacă vreunul se leagă de vreuna, eu îi zic: „Nu ți-e rușine să fii obraznic?!"

Alina râse cu hohote.

– Știu de ce râzi, domnișoară, urmă el iar. Vrei să zici că ți-am făcut-o și eu. Asta e altceva! O face omul și are s-o facă fără de sfială când intențiunile îi sunt serioase, bune, curate. M-ai înțeles, domnișoară? Serioase, bune, curate!

Alinei îi venea să se ridice și să-i întoarcă spatele, dar aceasta ar fi fost cochetărie.

– Mi-ai zis atunci c-am greșit adresa, stărui dânsul. Foarte deslușit, dar...

– O zic aceasta și acum, îl întrerupse ea, serios și hotărât.

– Nu, domnișoară, n-am greșit-o ! o-ncredință el. Te rog să ai răbdare să mă asculți și vei vedea că n-am greșit-o.

– Eu răbdare am – întâmpină ea –, dar o să-ți fie zadarnică osteneala.

– O zici pentru că nu știi încă ce voiesc să-ți spun, stărui dânsul. El se întoarse spre d-na Ionescu: îmi dați voie, doamnă, – zise – să vorbesc aci în fața d-voastre cu inima deschisă, cum se cuvine unui militar?

– Vă face onoare și ne onorați și pe noi, răspunse muma.

– Eu – începu el – am la București trei perechi de case, una-n mahalaua Oborului, unde au stat părinții mei și unde stau acum numai eu singur, și doauă-n piață, cu prăvălii și cu apartamente de închiriat. Mai am și doauă măcelării, una la Obor și alta-n Piața Mare. Am și uscătoare de pastramă. Iarna, vara lucrează-n socoteala mea cincisprezece până la doauăzeci de oameni de-ncredere, cu care am multă bătaie de cap, căci mai sunt și ofițer, doamnă și domnișoară, și țiu la rangul meu, să vă spuie d-l Lică dacă țiu și cât țiu. Ce fac eu dacă mâne ori poimâne mă înaintează căpitan și mă mută fie chiar și numai la Ploiești ori la Târgoviște?! Cum rămâne gospodăria mea?! Afurisita de deprindere, doamnă și domnișoară. M-am pomenit de copil în mirosul de sânge-nchegat și-mi râde inima când văd un mușchi frumos ori o pastramă bine uscată. Nu mi-ar rămânea decât să ies din oștire, lucru foarte greu, căci îmi plac caii, mă simt bine-n uniformă și am slăbiciune de răcanii mei.

Alina începu să se miște, cuprinsă de nerăbdare.

– Ai răbdare, domnișoară, că nu e cum vei fi crezând d-ta, urmă el. Am săltat de bucurie când am aflat de treaba pe care a făcut-o doctorul Davila. Ai, băiete, să te-nsori cu o profesoară

din București – mi-am zis –și nu te mai mută nimeni de la gospodăria ta.

Alina se mișcă cu și mai învederată nerăbdare, ba se și strâmbă puțin.

– Nu te supăra, domnișoară, – stărui dânsul – că am zis-o aceasta când nu te știam încă pe d-ta. După ce te-am văzut, s-au răsturnat toate-n sufletul meu: nu mai țiu nici la militărie, nici la măcelărie. „Nu faci tu pentru ea!" mi-am zis, cuprins de întristare. Aveam ori nu dreptate?! Iară parcă-mi zici: „Lasă-mă, omule, în pace și caută-ți de drum". Așa e ori nu?!

Alina, viu mișcată, i se uită cu seriozitate și stăruitor în ochi, apoi, dând din umeri, aruncă o căutătură spre mama ei.

– Eu ce să zic?! răspunse ea plecându-și capul. Inimă deschisă pentru inimă deschisă: aș fi de rea-credință dac-aș zice că nu m-ai înțeles bine. Așa este.

D-l Cezar Lică își mușcă buzele, iar d-na Ionescu, adânc mâhnită, se-ntoarse spre locotenent.

– Să nu te jignească răspunsul acesta, îi zise. Fiica mea e încă prea tânără pentru ca să poată da altul.

– Nu, mamă! întâmpină Alina. Chiar fată bătrână dac-aș fi, tot așa ar trebui să-i răspund. Propunerea ce d-sa îmi face mă măgulește și ne onorează, dar d-sa a venit să se încredințeze despre adevăr și nu-mi este iertat să-l port cu minciuna. Mai sunt în București și altele, care...

– Vor fi fost, domnișoară, dar nu mai sunt, o întrerupse el. Azi nu mai e în lumea aceasta decât una și singură. Îți spun încă o dată: s-au răsturnat în mine toate, și nu mai țin la nimic decât la aceasta. Mi-e silă de tot ceea ce mai nainte mă ademenea: gospodăria mă plictisește, milităria mi-e sarcină grea; îmi plăcea mai-nainte să beau câte un păhărel, iar acum nu mai pot gusta băutura; îmi petreceam din când în când timpul jucând cărți, iar azi nu mai înțeleg pe cei ce joacă înainte. Am venit, domnișoară, – adăugă el – ca să ți le spun acestea nu

șoptindu-ți-le la ureche, ci aici, în fața mamei d-tale, și te rog să nu le dai uitării și să mă ierți dacă mai viu din când în când.

– O, Doamne! răspunse ea, cuprinsă de mâhnire. Eu sunt nevinovată. Societatea d-tale are să-mi fie totdeauna plăcută, dar ai să mă ierți și d-ta dacă o să mă găsești tot ca acum!

El dete cu un fel de-ndărătnicie din cap.

– Eu nu-mi pierd nădejdea câtă vreme nu voi vedea că altul e mai norocos decât mine.

Cu aceste erau împăcați amândoi.

Nu erau însă împăcați și ceilalți doi, și după plecarea locotenentului, mama și fata rămaseră față-n față.

– Alino! grăi mama. Nu ești în toată firea. Asemenea partidă nu mai găsești. Ori nu cumva-ți închipuiești...

– Nu-mi închipuiesc nimic! o întrerupse Alina. Văd, însă, că vreți să mă scoateți cu orice preț din casa aceasta. Sunt gata să ies: dacă e vorba, găsesc la Ploiești orișicând una care-și schimbă bucuros catedra cu a mea.

II

„Frumoasă pereche!" zicea la Brașov lumea când îl vedea pe Iorgu braț la braț cu Zoe. Tot așa ziceau și cei ce călătoreau cu dânșii spre Viena. Cu atât mai vârtos ziceau așa cei din Viena, unde însurățeii s-au oprit pe câteva zile și au rămas câteva săptămâni.

Era-n adevăr greu să spui dacă e mai frumos el ca bărbat ori mai frumoasă ea ca femeie tânără, cu mult mai tânără de cum în adevăr era. Ochii tuturora, chiar și ai femeilor, se opreau mai mult asupra ei decât asupra lui, pe care mulți îl fericeau, și care se simțea și el nu numai măgulit, ci și-n adevăr fericit. Dacă e vorba, el abia acum cunoștea farmecele mai ascunse ale tinerețelor. Trăind mereu sub privegherea mamei sale, el nu și le-ar fi închipuit niciodată atât de-mbătătoare cum i le desfășura Zoe, marea măiestră în ale vieții plăcute, care ca

numai puține dintre femei știa să-ndulcească viața bărbatului iubit de dânsa cu patimă nesățioasă.

Adevăr nendoios e însă că fericirea senină nu e-n lumea aceasta cu putință.

Ea se simțea chiar mai fericită decât el, dar când fața îi era luminată de cea mai zburdalnică veselie, un gând urât întuneca sufletul ei. „Până când?" se-ntreba, și inima îi era cuprinsă de temerea ca nu cumva el să se dezmeticească și ea să-l peardă. Știind cum l-a amăgit și prin câte apucături viclene a ajuns să-l înduplece, ea îi ghicea gândurile, umbla-n voile lui și era nesecată-n născocirea mijloacelor de a și-l ține legat. În fiecare zi îl ametea prin câte o noauă și neașteptată plăcere, pentru ca să nu-i rămâie timp de a se gândi la cele trecute, de a se căi, de a-și face mustrări și de a se răzvrăti.

Silințele ei erau deocamdată de prisos, căci din drumul în care pornise el, omul numai cu anevoia se-ntoarce.

Mustrări el nu-și făcea. Nu! De fapte pe urma cărora are parte de plăceri azi mai vii decât ieri, omul însetat de viață nu se căiește. Chiar și fiind ispitit a se mustra, el găsește totdeauna cuvinte de a se-ncredința pe sine însuși că se află pe calea cea bună, că e chiar dator să facă ceea ce face.

Era fără-ndoială neobicinuit felul în care s-a căsătorit, dar în împregiurările date un om cumsecade nu putea să facă decât ceea ce a făcut el.

Zoe, tot din neamul Armașilor și ea, nu-i era în adevăr verișoară, ci nepoată de văr, căci răposatul lui tată și bunicul ei erau veri din doi frați. De aceea îi și era oarecum nesuferită răposatei sale mame. Chiar și dacă n-ar fi fost la mijloc datoria de a-și legitima copilul, nu se putea pentru dânsul o mai potrivită însoțire, și el s-a căsătorit în grabă mare și prin ascuns numai ca să scape de gura lumii, căreia nu putea să-i spună de ce nu îi era iertat să aștepte sfârșitul anului de doliu.

Mai era apoi și nenorocita lui slăbiciune pentru Alina. Îi era și acum scumpă fata aceea, și s-ar fi ascuns cuprins de rușine dacă i s-ar fi întâmplat s-o vadă din depărtare, dar nu putea să depărteze de la sine gândul că avea față cu familia sa datoria de a-și călca pe inimă, îi era Zoei recunoscător că l-a ajutat să-și facă datoria aceasta și nu numai că nu se căia, ci era mulțumit de sine însuși, mândru de fapta ce săvârșise.

Umbla deci și el în voile Zoei, și gândul urât care întuneca sufletul ei îi amăra și lui din când în când viața. Femeie de o fire năvalnică, dânsa era pornită spre desfrâu și-l ispitea și pe el. Nefiind niciodată pe deplin mulțumită cu cele de azi, râvnea la mai mult pe ziua de mâne și-l ducea mai departe și tot mai departe, și cu cât mai mult se depărtau, cu atât mai vie era în el temerea că dânsa se va sătura în cele din urmă.

Aceasta cu atât mai vârtos cu cât mai era la mijloc și-o altă supărare.

Nu erau adecă dânșii singurii români care-n drumul lor spre Paris se opreau la Viena. Orișiunde s-ar fi dus, ei dedeau peste oameni care-i cunoșteau și se uitau cu un fel de mirare la dânșii, ceea ce-i făcea lui Iorgu acră plăcere.

– Ce-ți pasă?! îi zicea Zoe. Nu ți-e destul că știi tu însuți cum stau lucrurile, și peste câteva luni, după ce se va fi împlinit anul de doliu, o să afle și ei adevărul?

Nici că se gândea Iorgu la sine însuși; ceea ce-l supăra era nedreptatea ce i se făcea Zoei, și de aceea el își dedea mereu silința s-o mângâie.

Subscriind la Brașov foaia de zestre, el spusese un neadevăr. N-a primit nimic. Până chiar și sculele cele scumpe ale Zoei se aflau la Casa de depuneri. Un adevărat Armaș nici nu putea stărui să i se predea cele cuprinse în foaia de zestre, iar o femeie ca dânsa nu se putea găti fără de inele, broșe, brățare, lanțuri. Văzând deci că ea se căiește de a nu fi adus cu dânsa măcar o parte din giuvaericalele ei, el se bucura că poate s-o mângâie

cumpărându-i azi una, mâne alta, se-nțelege, tot lucruri potrivite cu rangul lui și cu gustul Zoei, care-i dedea dovezi că știe să aleagă. Puțin adăugat la puțin face apoi mult. Cu atât mai mult se adună adăugând mult la mult, și Iorgu a ajuns în curând să se mire cât poate să cheltuiască omul în timp scurt dacă-i dă mâna, iară lui îi dedea mâna, căci abia de curând realizase împrumutul la Creditul Fonciar și, pe deasupra, mai vânduse și recolta. Mai avea, ce-i drept oarecare cheltuieli și la Valea-Boului, dar Valea-Boului rămăsese departe, la poalele Carpaților: cine să se mai gândească și la ea călătorind prin văile răcoroase ale Alpilor?

Operă, teatre, concerte, galerii, plimbări, mese nu mai aveau în cele din urmă destul farmec pentru Zoe, dar nici pentru Iorgu. Râvneau la ceva mai picant și s-au pomenit pe la „Orfeu", pe la „Diana Säle", pe la „Coloseul" din Fünfhaus și prin alte locuri, unde femei ușuratice își petrec nopțile în felul lor. Era o lume pe care n-o cunoșteau nici el, nici ea și-n care te cobori pe nesimțite și mereu te cobori, de te pierzi în cele din urmă pe tine însuți.

Se-ntorceau în zori de zi la hotel, petreceau câteva ceasuri zbătându-se în culcuș, se sculau asupra prânzului mahmuri, de nu le mai priia nimic, și curând au ajuns să fie cu totul alți oameni, sătui amândoi de cele de pân-acum și doritori de altele.

Zoe era dusă cu gândul la tainele nesecate ale vieții pariziene, iară Iorgu fugea tocmai de Parisul unde erau chiar mai mulți decât la Viena oamenii care se uitau cu un fel de mirare la el și la Zoe. Această deosebire de vederi nu putea să-i înstrăineze însă unul de altul.

– Cum vrei tu, zicea Zoe. Lângă tine orișiunde mă simt fericită, și-n familie dorința soțului e hotărâtoare.

Frumoasă vorbă, dar nu pentru toate-mpregiurările potrivită.

Mai ținea adecă Iorgu ca drumul spre Italia să și-l facă cu oarecare încungiur, pe la München, unde iar s-a oprit pe câteva zile.

Nici că s-ar fi putut ceva mai firesc decât dorința de a-i arăta Zoei unde și-a petrecut cei mai frumoși ani ai tinereților, ba și câțiva din anii copilăriei. În curând s-a încredințat însă că erau și acolo multe colțișoare pe care abia acum ajunge să le cunoască.

Și aici era adecă nevoit să umble tiptil, ca să nu întâlnească oameni care-l cunosc.

El avea la München prieteni și cunoștințe pe care trebuia să-i vadă, și Zoe era din ce în ce mai mâhnită pentru că el amâna mereu de azi pe mâne împlinirea acestei datorii de bună-cuviință. Îi era foarte greu s-o facă aceasta. Cum adecă să se ducă? Singur, ori împreună cu Zoe, cum ar fi voit dânsa? Singur nu se cuvenea și ar fi jignit-o și pe dânsa, iar împreună cu dânsa nu-i dedea mâna. Vorba era de unii dintre foștii lui colegi și dintre foștii lui profesori, precum și despre prieteni ai răposatei sale mame, tot oameni din cea mai bună societate, pe care îi vestise despre moartea mamei sale și care s-ar fi simțit jigniți aflând că el s-a căsătorit fără ca să-i fi vestit și despre aceasta și s-ar fi scandalizat că el n-a așteptat sfârșitul anului de doliu.

Mai era apoi vorba și de oameni care-l întrebau cum îi merg treburile gospodăriei, și erau foarte dezamăgiți văzând că el și-a părăsit moșia tocmai într-un timp când trebuia neapărat să fie acolo.

Nu mai era Iorgu mulțumit cu sine însuși, și nemulțumirea lui era cu atât mai adâncă cu cât Zoe, jignită-n amorul ei propriu, nu zicea, ce-i drept, nimic, dar nici nu era în voia ei cea bună. El își dedea deci mereu silința de a o împăca.

Münchenul e orașul artelor, în care omul cu dare de mână nu poate să stea o zi, doauă fără ca să-și cumpere cel puțin un

tablou. Încă mai puțin poate să steă acolo o femeie frumoasă fără ca să fie ispitită a-și lua portretul. Și-a ales deci și Iorgu un tablou, nu lucru mare, o vale împădurită la poalele munților, iar în pădure un luminiș, în care o căprioară se coborâse cu iedul ei la pârâu, ca să beie apă limpede. În vreme ce iedul bea, căprioara stetea de pază cu capul ridicat și ciulind din urechi, iar dintr-un tufiș ieșea la iveală capul vânătorului, gata de a descărca arma. Ceea ce lui Iorgu îi plăcea nu era nici iedul, nici căprioara, nici vânătorul, ci lumina zorilor de zi, un amurg senin. Zoei nu-i plăcea nici amurgul, și ea-și dete pe față mirarea că el poate să-și deie banii pentru un asemenea fleac.

Se zice că cei ce se iubesc se ceartă pentru te miri ce lucru de nimic. Dacă e adevărat aceasta, Iorgu și Zoe abia acum începeau să se iubească, deoarece nici la Brașov, nici pe drum, nici la Viena nu se certaseră.

Abia acum el s-a simțit jignit de vorba „fleac", și a scăpat vorba că dânsa e lipsită de gust, ceea ce pe dânsa a jignit-o și mai adânc, căci ea deduse în viața ei destule dovezi că are gust. A scăpat dar și ea vorba că el e brutal, și-a urmat o supărare care a mers până la lacrămi de amărăciune în dânsa și l-a făcut pe el să-și mărturisească în tăinicia inimii lui că n-ar fi mâhnit dacă ar fi nentemeiate temerile în urma cărora ea se socotise femeie perdută.

După asemenea supărări urmează apoi dulceața împăcării, care-i moaie pe oameni și-i împinge spre jertfe de spășire drept dovezi de-mprospătată iubire. El a stăruit deci ca ea să-și comande portretul. Drept dovadă că nu mai e supărată ea a intrat în voile lui.

Altă supărare.

Adevăratul artist știe ce este și ce nu este frumos, și dacă face un portret, ține să scoată la iveală și sufletul persoanei ce-i stă model, precum și tot ceea ce ea are frumos. Iar sufletul Zoei nu putea să fie oglindit fără ca să fie înfățișate brațele ei

frumoase, gâtul ei frumos, umerii și bustul, care-l scoteau din minți și pe cel mai potolit om. Era atât de încântător portretul acela, încât lui Iorgu îi era greu să se uite la el și-i venea să-l ascundă, ca să nu-l mai vadă și alții, foarte frumos portret, dar numai pentru cel mai secret cabinet. Era în fața aceea atâta patimă nesățioasă, încât mereu își aducea aminte de vorbele: „Fățarnică, vicleană și plină de răutate".

El nu putea să-i zică nimic, căci iară s-ar fi certat amândoi.

Intrați însă în legătură cu artiștii, trebuia neapărat să-și aducă aminte de cele citite prin romane senzaționale despre nopțile albe pe care artiști și artiste le petrec cu modelele lor din când în când împreună, iar din gând purcede dorința, și dorința e ispită. S-au dus deci la o serată costumată și-au petrecut de minune, dar el n-o mai vedea pe Zoe cum o știuse, ci ca în portretul ei cel frumos, și-n cele din urmă nu s-a mai putut stăpâni.

– Nu ți se pare ție că ești prea decoltată? îi zise.

Ea se uită cu-ndrăzneală la el.

– Vrei să zici... ca-n portret? răspunse.

– Nu! – întâmpină dânsul – în costum și în purtările tale față cu niște oameni cu totul străini, care nu sunt, la urma urmelor, de seama noastră.

Aceasta n-o supăra.

Tinea să-l facă gelos, căci gelozia e lanț.

– Ei și?! răspunse dar. Tocmai pentru că ne sunt străini, cu care azi petrecem un ceas și pe care de mâne înainte nu-i mai vedem. Puțin are să-ți pese de ei!

– Nu e tocmai așa, grăi dânsul. Sunt unele lucruri care pe soț îl jignesc, ba câteodată chiar îl umilesc.

– Aș! exclamă dânsa. Nu cumva te simți umilit când ți se pare că le plac și altora?! Parcă tu-mi placi numai mie?! Eu mă sâmt măgulită când văd că altele mă pizmuiesc pentru că te am soț.

– Nu de aceasta e vorba, Zoe, replică el. Ceea ce mă jignește nu e că placi, ci că prea îți dai silința de a plăcea, încât îi faci pe alții să creadă că-ți plac ei.

– Aida-dee! strigă dânsa. La aceasta trebuia să te aștepți. Tu nu ești singurul om care poate să-i placă unei femei, nici singurul care poate să-mi placă mie, și ar trebui să fiu fățarnică și vicleană pentru ca să-mi ascund adevărata stare sufletească dacă se-ntâmplă să-mi iasă în cale un om care-mi place.

Iorgu clătină cu hotărâre din cap.

– Nu, Zoe! – stărui dânsul – nu fățarnică, nici vicleană, ci cruțătoare. E chiar o datorie conjugală...

– Să mă prefac, să te mint, să te-nșel! strigă dânsa. Nu, dragul meu. Datorie conjugală e să fiu cu inima deschisă, să mă arăt cum în adevăr sunt, ca să știi ce ai să faci. Eu, dacă sâmt că-ți place vreo altă femeie, îmi dau toată silința să te încânt, ca să te depărtezi de ea și să te simți mai vârtos legat de mine. La același lucru mă aștept din partea ta: dacă în adevăr crezi că am prins oarecare slăbiciune pentru vreun altul, n-ai să-mi faci mustrări, ci să-ți dai mai vârtos silința de a mi te face plăcut. Căsătoria – urmă ea cu glas stăruitor – nu e robie, ci însoțire făcută de bunăvoie. Nu e, dragul meu, destul să știi că mă ai, ci trebuie să-ți dai în fiecare clipă silința de a mă păstra.

– Straniu fel de a vedea! exclamă Iorgu, cuprins de amărâciune.

– Straniu, nestraniu, dar potrivit cu adevărul, întâmpină dânsa. Cel mai tăios brici se tocește dacă nu-l ascuțim mereu, și cea mai fierbinte dragoste se trezește și ea dacă nu purtăm grijă de ea. Oamenii se satură unul de altul dacă rămân mereu la fel.

– Mai curând se satură dacă-și fac nesuferită unul altuia viața, îi răspunse el cu oarecare asprime. Eu, în tot cazul, te rog și am și dreptul de a cere de la tine să ții seamă că ești soția unui

om cu simțământ de demnitate și să îți stăpânești pornirile ușuratice.

Zoe sări în picioare. Prea îi era mult. Nu putea suferi dânsa ca el să-i vorbească de sus în jos ca domn și stăpân, și avea o de mai multe ori încercată armă ca să-l facă umilit.

– Așa – îi zise-nțepată – puteai să-i vorbești scumpei d-tale vecine, nu însă și soției d-tale!

De astă dată însă ea a dat greș: arma aceasta prindea la București, atunci când el se temea de gura ei cea rea; aici și acum el era cu totul altfel atins de ea.

– Comparațiunea e cu desăvârșire nepotrivită, îi răspunse el stăpânindu-și firea. În fața ei mă-nchinam, iar de tine mă sperii; ea mă-nalță, iar tu mă cobori.

Schopenhauer zice undeva că omul e ființă bătăioasă, care dă cu palma ca măgarul cu copita. Această parte a firii omenești ieși-n Zoe la iveală în auzul vorbelor grăite de dânsul: era gata să sară la el și să-l pălmuiască.

– Mie-mi vorbești așa?! strigă ca scoasă din fire. Pe mine vrei să mă prostești?! Nu te-am văzut oare eu cum, într-o clipă de zăpăceală, ți-ai dat în petec și te-ai dat de gol sărutând-o în fața tuturora, cum erai obișnuit să faci când vă aflați numai singuri?! Eu sunt femeie și înțeleg asemenea lucruri.

Acum se dete-n lorgu firea bătăioasă pe față. Ceea ce-l scotea din sărite nu era că dânsa o zice, ci că o și crede aceasta.

– Nu! grăi dânsul. Dacă femeie ești tu, ea e înger, dar tu nu femeie ești, ci monstru.

Zoe rămase într-un fel de aiurire. N-ar fi crezut niciodată că poate să fie cineva în lumea aceasta atât de aspru față cu dânsa. O-năbuși deci plânsul și, nefiindu-i îndestulător plânsul, ca orișicare femeie slabă, căzu leșinată-n scaun.

Urmarea firească, foarte fireasca urmare a fost sticluța cu apă de Colonia, paharul cu apă rece, o nouă dulceață de-mpăcare și încă mai învederate dovezi de neistovită iubire.

S-a-nvoit lorgu ca să-și facă drumul în Italia pe la Nizza și să se oprească o zi, două aici.

Îi era, ce-i drept, din ce în ce mai rea părerea despre Zoe, dar o bună părere nu-și mai făcea nici despre sine însuși. Mereu era supărat de gândul că nu pot oamenii să fie cum el și-i închipuise mai nainte, căci prin chiar firea lor sunt cum o știa pe Zoe și cum se simțea și el însuși, lipsiți de statornicie-n cele bune și slabi în fața relelor îndemnuri. Tocmai de aceea însă mustrări tot nu-și făcea încă, dar îi era nesuferit gândul că și alții-l judecă tot cum se judecă el însuși, iar nu ca mai nainte, când îl credeau mai vrednic decât cei mulți.

În zadar! Orișicât ar fugi și orișicum s-ar ascunde, omul de propriile sale gânduri nu poate să scape.

Mereu și din ce în ce mai des, chiar și-n mijlocul celor mai zgomotoase petreceri, vedea-n fața sa Valea-Boului, ogoarele tot atât de rău ca-n trecut arate, livezile, pometul și viile lăsate-n părăginire, pădurea rămasă-n voia întâmplării, zidirile pe care le-a-nceput după plan atât de bine chibzuit și care acum nu mai știa în ce stare se află. Pretutindeni lipsă de pricepere, risipă și jaf, iară el, care atât de frumos le rânduise toate-n capul lui, se plimba pe unde mai nainte nici cu gândul nu zburase.

Nu-i era de paguba pe care o suferea, căci în gândul lui tot îi mai rămânea destul; îi era însă rușine când se gândea ce vor fi zicând despre dânsul alții, care-l socotiseră om cu rost, unii bucurându-se că-l văd întrat în rând cu cei mulți, alții bătându-și joc de el, iar alții cuprinși de adâncă mâhnire.

Cu atât mai vârtos îi era rușine când se gândea ce va fi zicând despre el Alina, cea atât de cuminte.

III

Sârbii și muntenegrenii nu în ceas bun s-au avântat în război. Deși s-au luptat cu multă bărbăție și-au mai și primit fel de fel de ajutoare din Rusia, ei n-au fost în stare să țină piept

cu oștirile turcești. În vreme ce Abdul Kerim-pașa îl gonea pe principele Milan spre Belgrad, Suleiman-pașa a răzbit prin strâmtorile Muntenegrului, și numai mulțumită ocrotirii marilor puteri europene au scăpat cei doi vasali de urgia musulmană.

Se credea că prin aceasta s-a pus capăt vărsărilor de sânge din Peninsula Balcanică. Ignatieff ținea însă să-și urmeze cu orice preț lucrarea și, după câtva timp, s-au pornit în Bulgaria, mai ici, mai colo, răscoale menite a dovedi că Poarta otomană nu mai e-n stare să asigure liniștea și buna-rânduială în țările creștinești de sub stăpânirea sultanului. Simțământul de conservare i-a împins deci pe turci să-și încordeze toate puterile spre a-năbuși mișcările din Bulgaria, și au rămas proverbiale grozăviile săvârșite de așa-zișii başibuzuci în Bulgaria. Europa-ntreagă era cuprinsă de fiori în fața acestor grozăvii, iar marele popor rusesc a sărit în picioare, gata de a scăpa de jugul turcesc pe frații creștini.

Toate aceste-i țineau în frământare necurmată pe români.

Erau din ce în ce mai numeroși cei ce socoteau sosit timpul ca România să se declare neatârnată și să intre în război alături cu frații creștini.

Cu atât mai hotărâți erau deci aceia care, temându-se de covârșirea puterii rusești, stăruiau ca România să rămâie neutrală, ba la nevoie să intre în luptă chiar alături cu Turcia, care nu mai putea să fie primejdioasă pentru români.

Din ce în ce mai puțini erau deci oamenii de o fire mai potolită, care nu se depărtau de gândul că orișice războire e darea pe față a însălbăticirii omului, un lucru care nu se iartă decât fiind vorba de apărarea existenței.

Aceștia le așteptau toate de la desfășurarea firească a evenimentelor. Chiar și ei stăruiau însă ca pregătiri – pentru toate eventualitățile – să se facă cu grăbirea cuvenită. Guvernul

liberal deci, deși la început luase în zeflemea pregătirile puse la cale de generalul Florescu și nu era nici acum hotărât pentru război, a-nceput să lucreze cu toată râvna pentru sporirea oștirii românești și pentru înarmarea ei.

Emil a fost chemat dar și el să-și facă rândul la oaste și, om cu gusturi subțiri, a făcut ce-a făcut să fie trecut la roșiori, nu numai pentru că îi mai plăcea uniforma, ci și pentru că-ți vine mai bine să ieși la război călare decât pe jos. Băiat subțirel și mlădios, îi ședea bine-n uniformă și încă mai bine călare. Pentru ca să călărești, însă, trebuie, mai nainte de toate, să te ții pe cal, un lucru pentru dânsul anevoios. Lasă că el toată viața lui umblase pe jos, dar îl mai și puneau să călărească pe nenșelate, și când nici cu gândul nu se gândea, se pomenea căzut de pe cal.

Mai bine n-o ducea nici cu sabia, care era prea de tot grea pentru el și afară din cale lungă, încât mereu se-mpedeca în ea.

– Din ăsta n-o să iasă niciodată roșior! zicea d-l sublocotenent Blându, care luase asupra sa sarcina de a-l mușstrului pe tânărul aspirant la arma cavaleriei. Nici c-ar fi ieșit roșior dacă n-ar fi avut parte de cel mai strașnic dintre toți instructorii.

S-a întâmplat adecă și că d-l locotenent Voicu Strună n-a scăpat de ceea ce se temuse: a fost înaintat căpitan.

Nu mai ținea, ce-i drept, tot atât de mult ca-n trecut la rangul lui, dar nici nu-i era tot atât de greu ca mai nainte să se despartă de măcelăriile și de pastramageriile sale și-ar fi fost în stare să se lipsească de toate dacă Alina ar fi cerut-o aceasta. Alina era însă foarte drăguță și nu cerea nici acum decât ca el să-și caute de drum.

Când se uita și se vedea pe sine în oglindă și când își dedea seama despre starea sa și despre multele sale vrednicii, el era cu desăvârșire încredințat că ea se va da mai curând ori mai târziu învinsă. O fată deșteaptă ca dânsa n-avea decât să-l compare

cu sute și mii de alții pentru ca să-și deie seamă cât de mare noroc e pentru dânsa să aibă un soț ca dânsul. Vorba era numai ca nu cumva vreun altul să se apropie de dânsa și s-o scoată din minți. Văzând deci că silințele-i sunt deocamdată zadarnice și că la București nu mai poate să rămâie, el li-a lăsat oamenilor săi de-ncredere măcelăriile și pastramageriile ca tovarăși la parte și-a-nvârtit, cum știa dânsul, toate șuruburile ca să fie mutat la Ploiești, de unde putea să vie des la București și să se ție de capul ei.

Ar fi brodit-o foarte bine așa, dacă n-ar mai fi fost la mijloc și vorba pe care o scăpase Alina despre gândul ei de a face schimb cu vreuna dintre colegele sale de la Ploiești. D-l Cezar Lică, om deprins a le face toate după calcule bine chibzuite, era pe deplin încredințat că locotenentul a aflat ce-a aflat și umblă să-și pună la cale mutarea la Ploiești pentru ca să fie în apropierea Alinei, dar nu mai puțin era încredințat că n-are Alina să facă schimbul dacă află că locotenentul se mută și el la Ploiești, ceea ce-n gândul lui de viitor tată maștер ar fi fost o mare calamitate, mare, zicea și viitoarea lui. În zadar! așteptaseră și răbdaseră ei amândoi, iar acum erau cu gândul mereu la plăcerile apropiatei lor căsnicii, și atât pentru dânsul, cât și pentru dânsa era nesuferită paza fiicei, care era în stare să le-nțeleagă toate și să se uite prin gura cheii, ca să le și vadă.

– N-o nimerești bine, îi zise dar prietenului său Strună. E, ce-i drept, și la Ploiești unul, dar pe acela – după toate semnele – l-a dat de mult uitării. Primejdios e cellalt.

Strună rămase ca și căzut din cer.

Cum adecă?! El se temea ca nu cumva să-i apuce vreun altul înainte, și, când colo, află că-i apucaseră chiar doi.

„Auzi d-ta?! își zise. Doi deodată! Dar lucru de mirat nu-i: la boboc de fată ca ea derbedeii dau năvală ca muștele la miere." Te pomenești că mai sunt și alții, pe care el nu-i știe!

Îi venea să-și scoată din teacă sabia cea lungă și grea și să dea cu ea năvală asupra obraznicilor ce i se pun în cale.

Abia acum ținea cu tot dinadinsul să se mute la Ploiești, anume la Ploiești, iar nu la Giurgiu ori la Pitești, cum stăruia d-l Cezar Lică.

Iar la Ploiești el era comandantul escadronului în care sublocotenentul Blându își dedea silința să scoată roșior din Emil.

– N-o să iasă roșior?! exclamă noul comandant. Nu-i pe lumea aceasta idiot din care nu scot eu cel mai adevărat roșior.

Așa îi ia soarta-n zeflemea pe oameni.

Dac-ar fi știut căpitanul Strună că idiotul acesta e unul din cei doi, l-ar fi apucat de piept și l-ar fi scuturat de i s-ar fi făcut terci creierii din cap. Tânărul aspirant la rangul de roșior i se părea însă atât de tembel și de neajutorat, încât nu putea să-i treacă prin minte gândul că până chiar și-un asemenea netot poate să scoată din minți pe o fată ca Alina. Cu totul altfel și-l închipuia dânsul pe cel din Ploiești și se uita chiorâș la tinerii mai spelcuiți ce-i ieșeau din ce în ce mai des în cale. „Nu cumva acesta e?!" își zicea, puind mâna pe sabie.

Emil, știindu-se însuși pe sine motolog și văzându-l pe căpitan cum calcă, cum își poartă sabia și cât de răstit vorbește, era sfiicios și se uita la el ca la lorgu când l-a ridicat de pe schelă ca pe o păpușă umplută cu paie. „Tinere, – îi zicea căpitanul mustrându-l cu ochi de cunoscător – nu-mi calci deloc a roșior. Mai nainte de-a începe să călărești, ai să-ți știi purta voinicește picioarele."

Săptămâni de zile de-a rândul Emil a fost nevoit să alerge câte doauă-trei ceasuri pe zi, să sară peste gropi și peste coardă, să urce scara, funia și prăjina și să facă fel de fel de alte deprinderi gimnastice. Așa a ajuns de sabia nu-i era nici prea lungă, nici grea, iar pe cal se ținea parcă de mic copil ar fi crescut în spinarea lui.

Era mândru căpitanul de succesul pe care l-a obținut; nu mai era însă nici Emil tot omul sfiicios de mai nainte, ci călca și el țeapăn, își purta capul sus și se uita drept în ochii orișicui. S-a făcut chiar om îndrăzneț mai ales după ce s-a deprins a-și purta sabia scoasă din teacă pentru ca să se apere cu ea și să dea năvală asupra celui ce se pune-n calea lui. Abia acum s-a dat pe față ochiul ager, căruia nu-i scăpa nici cea mai mică mișcare și care le prinde toate cu o fulgerătoare iuțeală. Sta căpitanul, se uita cuprins de mirare și nu era în stare să înțeleagă cum motoșogul de mai-nainte a ajuns deodată om atât de îndemânatic, încât nu mai era-n escadron nimeni care ar fi fost în stare să se măsoare în sabie cu el. Iar dac-o știau aceasta alții, o simțea cu atât mai vârtos Emil el însuși și cu totul altfel ar fi vorbit el cu Iorgu acum, dacă acesta ar mai fi îndrăznit să-l ia în brațe de pe schelă.

Altfel ar fi vorbit el și cu căpitanul, dac-ar fi bănuit că acesta, când poate să scape, se repede la București, ca să se ție de capul Alinei, ce-i drept, tot în zadar, deși nu atât de-n zadar ca mai nainte.

„Nu faci tu pentru ea și nu face ea pentru tine!" își zisese el odinioară și-și zicea și acum. O zisese însă aceasta puindu-se alături cu Iorgu și o zicea acum neștiind că acesta e dus nu știa unde. Prea era mare răspunderea pe care ar fi luat-o asupra sa, dacă s-ar fi ținut de capul Alinei. Tot așa trebuia să-și zică și căpitanul. Prea multă femeie era dânsa pentru el, și prea puțin om era dânsul pentru ea.

Cam de aceeași părere era și Alina, care se prețuia pe sine după cum era oglindită în ochii celor doi oameni de care prinsese slăbiciune.

Îl punea pe Emil sus în gândul ei, dar îl socotea om slab, cu care poate să facă tot ceea ce vrea. Iorgu îi era, din contra, omul tare, care poate să facă cu dânsa tot ceea ce vrea el. Acum, după ce el plecase fără ca să-i spună unde și fără ca să ia

ziua-bună de la ea, ea-l socotea om mai slab, dar încă mai slabă se simțea ea însăși și mereu își zicea: „În zadar, totuși poate să facă tot ceea ce vrea cu mine! Nu e nimic ce lui nu i se cuvine, nimic ce lui i se poate refuza!" Orișice s-ar fi întâmplat și orișice ar fi făcut el, ea nu se-ndoia de iubirea lui, și aceasta o făcea să se socotească mai presus de alte femei de seama ei.

Așa era câtă vreme ea nu-nțelegea de ce adecă mama ei n-ar putea să se mărite și mai nainte de a-și fi măritat fata. Lucrurile s-au desfășurat însă așa că ea a ajuns încetul cu încetul s-o înțeleagă și aceasta.

Perzându-și răbdarea, d-l Lică și viitoarea sa au luat-o în cele din urmă în gât și s-au căsătorit și fără ca să fi plecat fiica lor din casă, ceea ce nu era lucru plăcut pentru dânșii și o supăra din ce în ce mai mult pe dânsa.

D-l Cezar Lică era om foarte manierat, care știa ce se cuvine și ce nu se cuvine. El se afla însă acasă la el și se purta cum orișicare om cumsecade se poartă la căminul lui, iar aceasta o jignea adeseori pe Alina și încă mai adeseori pe mama ei. Era, între altele, d-l Cezar Lică obicinuit să-și facă în casă treburile-n papuci și îmbrăcat în cămașa de noapte. Erau papucii frumos brodați și încă mai frumoasă era cămașa lucrată-n fir, dar Alina nu era obicinuită cu așa ceva și găsea că bunul ei tată maștер e lipsit de tactul cuvenit, iar mama ei, soția d-lui Cezar, nu era nici ea încântată.

D-l Cezar Lică mai era apoi și soț foarte afectuos, care ținea să-și dea pe față iubirea conjugală nu numai prin vorbe, ci și prin mângâieri de tot felul. Aceasta n-o supăra pe soția lui, care era însetată de așa ceva; ea ar fi dorit însă ca lucrurile să se petreacă mai cu perdea, între patru ochi, dacă nu chiar pe-ntunerec. Iar fiica ei se simțea jignită și zicea că tatăl ei maștер e lipsit de sfiala cuvenită.

D-l Cezar Lică era și om deștept, care știa multe, și astfel stetea de vorbă mai bucuros cu fiică-sa, care era și ea deșteaptă

și multștiutoare, decât cu soția sa, care chiar și la maus vorbea puțin și se gândea numai la câștig. Chiar și numai atât ar fi fost destul pentru ca d-na Lică să se simtă jignită-n amorul ei propriu. D-l Lică, soțul ei, mai era însă și părinte afectuos și ținea ca și dragostea părintească s-o dea pe față nu numai prin vorbe, ci și prin mângâieri, pe care Alina le socotea îndrăznețe, iar mama ei chiar nerușinate.

N-aveau dreptate, căci mângâierile acestea erau cele mai nevinovate, dar mama Alinei își luase bărbat ca s-o mângâie pe ea și numai pe ea. E lucru neplăcut să-ți temi bărbatul și mai urât când aceea de care-l temi e chiar fiica ta. Se-ntâmplă însă câteodată că omul slab de înger, având să aleagă între mamă și fată, nu pe mamă, ci pe fiica ei o alege, și temerea d-nei Lică era cu atât mai întemeiată cu cât ea trebuia să scadă trei, iar d-l Lică avea să mai adauge doi ani la vârsta sa pentru ca să poată zice că s-au născut în același an, și el, dac-ar fi avut să aleagă, în adevăr nu pe mamă ar fi ales-o, încât d-l căpitan ar fi avut oarecare dreptate dacă l-ar fi pus în rând cu ceilalți doi.

Toate acestea erau lucruri despre care nu se vorbea; cel ce are însă pe inimă ceva ce nu-i dă mâna să spuie e posomorât și cicălitor, încât nu se putea zice că e liniștită și senină viața însurățeilor. S-ar fi-nseninat, poate, dacă n-ar fi fost la mijloc fata nemăritată, care râdea pe înfundate și zicea că e caraghioasă mama ei când aceasta scotocea prin blid ca să aleagă cele mai bune bucătele pentru scumpul ei soț și-și dedea în fel de fel de chipuri silința de a-și îndulci viața îndulcind-o pe a lui.

Cât pentru aceste și pentru altele de același fel nu-i zicea mama nimic, dar o cicălea mereu pentru iar altele, de-i venea câteodată să-și ia lumea-n cap. Țiind seamă de gura lumii, ea zâmbea și zicea că-i merg toate bine, dar în fundul inimii ei era multă amărâciune, despre care nimănuia-n lumea aceasta nu putea să-i vorbească.

Azi așa, mâne la fel, zi cu zi strivită de simțământul că e nesuferită-n casa părinților săi, ea a ajuns încetul cu încetul să se bucure când căpitanul Voicu Strună venea s-o vadă și s-o întrebe ce mai face și cum se simte. Era omul pe care nu-l supăra, care în adevăr ținea la ea, în care putea să aibă toată încrederea, nu ca ceilalți doi, pe care nu-i mai știa unde sunt. Se-nșela d-l avocat Cezar Lică dacă credea că Alina fuge de căpitanul Voicu Strună și nu se va muta la Ploiești, dacă va afla că și acesta s-a mutat acolo. Din contra. Ea s-a gândit la Ploiești, anume la Ploiești, pentru că avea pe cineva acolo. Cu atât mai vârtos era îndemnată să se mute acolo după ce-l mai avea și pe căpitan, omul pe care-n toate împregiurările se putea răzema.

Nu mai erau acum doi, ci trei, și dac-ar fi atârnat de bunul-plac al ei, ea și l-ar fi făcut pe unul soț, pe altul prieten, iar pe al treilea epitrop, care privegheză neadormit, ca nu cumva dânsa să dea-n gropi. Acesta și priveghea cu mâna mereu pe sabia lui cea lungă și grea, dar stăruia cu-ncăpățânare în gândul că, dacă e vorba ca ea să nu dea-n gropi, el are să fie nu numai epitrop, ci totodată și prieten, precum și soț, mai ales soț, ceea ce în gândul ei era peste putință.

Avea, ce-i drept, și clipe în care toate cele trecute i se păreau visuri deșerte și-i venea să-și zică: „Viața petrecută în aievea e prozaică".

IV

Doi oameni în toată firea, soț și soție, începând o dată să se certe, mereu se ceartă, până ce n-ajung, în cele din urmă, ca ori să se apropie sufletește atât de mult încât să nu se mai poată certa, ori să se despartă pe toată viața.

Iorgu și Zoe nu mai erau departe de alternativa aceasta.

El își dedea, ce-i drept, seamă c-a fost prea aspru față cu Zoe, dar nu pentru aceasta-și făcea mustrări, ci pentru că s-a dat de gol și i-a făcut o mare nedreptate Alinei, de care nu se

mai socotea vrednic. Nu-i dedea deci mâna să-i facă Zoei vreo mărturisire, ci se mărginea la silința de a o îmbuna.

Zoe era adânc mâhnită, nu însă de cele zise de către Iorgu, ci de propria ei slăbiciune. Nu se putea ierta pe sine însași pentru că a plâns ca orișicare femeie jignită-n amorul ei propriu, ba era p-aci-p-aci să leșine. Cu atât mai puțin putea să-l ierte pe el c-a scos-o din sărite, dar nici ei nu-i mai dedea mâna s-o mărturisească aceasta.

Ei vorbeau deci puțin, pacea nu era pace adevărată, și pe când el umbla mereu în voia ei, ea se folosea de toate împregiurările ca să-l umilească, ceea ce nu era greu, căci el și altminteri era disprețuit de sine însuși, în vreme ce ea era mândră știindu-și-l supus, cu toată slăbiciunea lui pentru ceealaltă.

Gândurile se cheamă apoi unul pe altul, cele bune pe cele plăcute, iar cele negre pe cele la fel cu ele.

Ei aveau – în drum spre Nizza – să se oprească la Zürich, unde era vorba să găsească scrisori din țară.

El de la cine și ce fel de știri putea să primească?! Sângele îi năvălea-n obraji când se gândea cum le-a lăsat toate baltă și era cuprins de un fel de uimire când își dedea seamă cât poate să cheltuiască omul în timp scurt și fără ca să poată spune pe ce. Vorba coconului Iancu Talpă: una e socoteala negustorească și alta cheltuiala boierească. Ce s-a ales de planurile cele frumoase pe care și le făcuse, ca să lase el, om bogat, urme frumoase pretutindeni pe unde trece. Răsturnatu-s-au toate-n sufletul lui, încât se mira el însuși de sine. De ce?! Temutu-s-a ca nu cumva cel mai apropiat Armaș să fie copil din flori? Aceasta nu-l silea să facă o călătorie fără rost și cheltuielile nebunești împreunate cu ea. Le-a făcut și le face toate numai din slăbiciune pentru ea, o slăbiciune care-l înjosea, puindu-l în rând cu animalele, și erau clipe, ba chiar și ceasuri întregi de-a rândul, în care îi era urgisită femeia cea fățarnică,

vicleană și plină de răutate. Era însă destul ca ea să-l mângâie, să-i puie mâna pe umăr, ba fie chiar numai să-i arunce o căutătură adimenitoare pentru ca el să pornească iar cu ochii-nchiși pe drumul în care-l purta dânsa.

Trecuseră câteva zile de când ea nu mai făcuse așa ceva, și el era posomorât când au sosit la Zürich, iar știrile primite aici nu erau deloc așa ca el să se mai fi-nviorat.

Se-ntâmplase, mai nainte de toate, că-n urma ploilor îndelungate arăturile de toamnă n-au putut să fie făcute la timp și puțin s-a semănat, iară zidarii, dulgherii și salahorii au fost nevoiți să-și peardă timpul degeaba. Pornindu-se apoi pregătirile de război, mulți dintre lucrători au fost concentrați și astfel lucrările au fost amânate până la primăvară, dacă nu va izbucni războiul. Steteau deci la Valea-Boului toate în părăsire, parc-ar fi murit stăpânul, și pentru gospodăria plănuită de Iorgu era perdut un an, iar cametele banilor luați cu-mprumut curgeau înainte.

Curgeau și cheltuielile de tot felul și mai ales cele de călătorie.

Iar își făcea Iorgu socoteli de gospodar cu rosturi bine cumpenite și se sâmțea din ce în ce mai strâmtorat. Umblase cu capul ridicat și călcând țeapăn pentru că se știa om bogat, care are mai mult decât ceea ce îi este de neapărată trebuință. Acum cheltuise-n timp de câteva săptămâni ceea ce i se cuvenea pe tot atâte luni. Ar fi trebuit să stea timp îndelungat la moșie pentru ca, cheltuind puțin, să ajungă-ncetul cu-ncetul la cumpăna dreaptă. La moșie?! Cu cine?! Cu Zoe? Da! dac-ar avea acolo castel cu mare lărgime, slugi multe, grajduri pline de cai frumoși, cămări pline, ca să dea mese și să pună la cale petreceri pentru oaspeți aleși pe placul ei.

Era peste putință ca el să nu se gândească și la zestrea Zoei, de ale căreia venituri i se cuvenea să dispună ca soț.

Subscrisese de primire fără ca să fi primit. Așa trebuia să facă el ca om galant, și nici nu se gândea atunci că va avea vreodată nevoie de veniturile Zoei. Acum i se părea că e cestiune de bună-credință ca Zoe să i le dea. Lui îi era greu, iară ei nu-i trecea prin minte să vorbească despre aceasta, și astfel se-ngrămădeau supărările ce-i puneau în vrajbă.

S-a mai nimerit însă că după sosirea lor la Zürich au primit și doauă știri asupra cărora erau nevoiți să ieie înțelegere: una, că Iorgu a fost chemat la concentrare, iar alta, că marele financiar Philippart s-a dat la fund, și întreprinderea de la Baia-de-Aramă a căzut în baltă, încât era foarte apropiat gândul că cele doauă sute de mii ale Zoei nu mai prețuiesc nimic.

– Dedeam eu cu socoteală că Philippart, multlăudatul financiar, era un mare șarlatan, grăi Iorgu fără ca să ție seamă că șarlatanul acela mai era și bun prieten al Zoei.

Zoe era gata de luptă.

Nu doară că ținea să-l scoată pe Philippart om cu mânile curate, dar avea cuvinte de a se da-n partea celor ce ziceau că orișice războire e darea pe față a însălbăticirii omenești, și profita de ocaziune ca să-și verse focul.

– Aceasta e părerea d-tale, economistul iscusit, care se avântă-n întreprinderi mari când alții se pregătesc de război, grăi dânsa. Tocmai șarlatan fiind, n-ar fi pornit întreprinderea de la Baia-de-Aramă dac-ar fi prevăzut că mâne oamenii-și vor perde mințile și vor fi cuprinși de pornirea sălbatică de a se ucide între dânșii.

– Vorbe de femeie lipsită de vlagă! întâmpină Iorgu. Bărbatul e chiar prin firea lui războinic.

Vorbele „femeie lipsită de vlagă" îi reaminteau Zoei lacrămile ce vărsase pornită spre lești.

– Da! Așa sunt femeile, lipsite de vlagă, zise ea. D-ta, bărbat plin de vlagă, ai fi pornit lucrările de la Valea-Boului și dac-ai fi știut că mâne se vor face concentrări, iar poimâne va izbucni războiul?

– Ceea ce-am pus eu acolo la cale se face-n vederea viitorului, întâmpină dânsul.

Zoe râse cu hohot.

– Oameni încântați de trecut, care-n însuflețirea lor pentru viitor dau uitării prezentul, grăi dânsa. Când să-i plâng îmi vine, când să-i iau în bătaie de joc pe cei ce-n vederea viitorului se lipsesc de mulțumirile pe care ar putea să le aibă azi ori se mistuie-n griji pentru cele ce n-au, poate, niciodată să vie, niciodată. Pleci azi-dimineața, ca să te-ntorci până seara, și te miri adeseori când ajungi să fii iar acasă și ce găsești la întoarcerea ta. De unde ai mai putea să prevezi ce are să fie peste ani și iar ani de zile și ce ai să vrei în împregiurările de atunci?! Ia spune drept – urmă dânsa stăruitor – cu trei luni mai nainte de aceasta îți închipuiai că acum o să fii cu mine aici la Zürich?

Iorgu, strivit de sâmțământul propriei sale nimicnicii, clătină din cap.

– Ei bine! – adăugă dânsa – tot așa nu puteam eu, când am luat acțiunile, să știu că azi ele nu mai prețuiesc atât cât le socoteam eu. Cu totul altfel ar fi ieșit lucrurile dacă oamenii nu și-ar fi perdut mințile. Dar ce-ți pasă? ! Nu te privește!

Iorgu își perdu bunul-cumpăt.

– Cum, păcatele mele! să nu-mi pese, cum să nu mă privească?! răspunse el. N-am subscris declarațiunea de a le fi primit?

În Zoe izbucni firea ei cea adevărată.

– Ai vrea adecă să spui că dac-ai subscris de primire, trebuia să și primești?! întâmpină dânsa. Nu, stimabile domnule. Iată că ești chemat la concentrare, și, bărbat războinic cum ești, ai să și te duci. Cum aș rămânea eu dacă ai fi și primit când ai subscris?!

– Ei bine! îi răspunse el. Ar fi oare cu putință să nu mă duc când sunt chemat?

– Toate sunt cu putință dacă le vrei cu tot dinadinsul și știi cum să le pui la cale, grăi dânsa. N-am decât să stărui cum și

unde se cuvine pentru ca să nu fii nevoit a te duce. În cel mai rău caz au să te numească secretar la vreuna dintre legațiunile României și să-ți dea deocamdată un concediu. Vorba e însă că ții tu să te duci: te-ai săturat și profiți de ocaziune ca să scapi. Pleacă, domnule, pleacă! Te cheamă patria, pleacă! Puțin îți pasă ce-ți rămâne-n urmă!

Ea știa foarte bine că el nu s-a săturat și că-i este afară din cale greu să se-ntoarcă-n țară mai nainte de a se fi sfârșit anul de doliu; ținea însă să-l moaie și să și-l facă supus.

– Eu am să-mi urmez înainte drumul – urmă deci – și așa singură. N-am nevoie nici de epitrop, nici de ajutor. O să mi le fac toate dintr-ale mele și eu însami prin mine. Sunt gata să-ți dau înscris că n-ai primit nimic din cele cuprinse-n foaia de zestre!

Grăindu-le aceste, ea se depărtă și se coborî la salonul de coafură, ca să fie gătită pentru masa comună. Ar fi putut, ce-i drept, să cheme la dânsa pe una dintre coafeze, dar ținea să-l lase pe el singur, ca să fiarbă oarecum în zama lui.

A și fiert, de ar fi putut să-i fie și ei milă de dânsul.

Mai întâi și mai întâi era pornit să plece după ea, ca s-o oprească pentru ca să deie răspuns la cele zise de dânsa. Ținea însă să nu se deie de gol, să arate că în adevăr puțin îi pasă, că nu pune nici un temei pe vorbele ei.

În adevăr însă el era uimit de agerimea ei.

„De! își zicea. O fi fățarnică, o fi vicleană, plină o fi de răutate, dar are dreptate. De unde-am plecat și unde-am ajuns?!"

Se sâmțea strâmtorat ca vânatul luat la goană din toate părțile de vânători și de câinii acestora, încât nu mai știe cum și încotro să scape.

„Fără-ndoială! își zise. Dacă mi-aș fi dat moșia în arendă și pădurea-n tăiere, mi-aș trăi azi zilele fără de temeri, fără de griji, fără bătaie de cap. Cine știe ce are să ne aducă ziua de mâne și dacă n-o să-mi fie silă de ceea ce azi mă-ncântă?!"

Un lucru era mai presus de orișice-ndoială: că nu era supărat pentru că Zoe, fie dinadins, fie fără de voie, îl înșelase spuindu-i că se crede-n stare binecuvântată. Se sâmțea chiar ușurat când se gândea că nu-i adevărat lucrul acesta.

„O minteam pe dânsa și mă amăgeam pe mine însumi, își zise iar dânsul; o făceam eu și fără de aceasta!"

Era la mijloc slăbiciunea omenească ce-ți ia mintea și-ți întunecă vederile, și orișicât de-nvederată ar fi fost lipsa de cruțare a Zoei, el se sâmțea vinovat de a o fi scos prin purtările sale din răbdare și era gata să-i ceară iertare pentru ca să-i zâmbească iar și să-l mângâie cum știa dânsa.

Tot mai ținea însă și acum să nu-și deie de gol slăbiciunea și stetea posomorât și-ntepat când ea s-a-ntors să-și desăvârșească găteala pentru ca să-l ducă apoi cu dânsa la masă.

V

Lume nu multă, dar aleasă se afla în hotelul de lângă lac, unde Iorgu și Zoe erau trași, tot oameni bănoși, mai ales englezi și americani, care știu să trăiască bine și n-au nevoie să se scumpească. În sala cea mare, unde era întinsă masa, erau vreo șasezeci de inși, bărbații-n frac și cu cravată albă, iar femeile, fie ele chiar și mai bătrâioare, în găteală decoltată, lume nu numai interesantă, ci – pe ici, pe colo – și frumoasă.

Frumoasă era-ndeosebi și perechea de-nsurăței tineri, Zoe și Iorgu, care, nevoiți să vie aici mai nainte de a se fi-mpăcat, călcau pe-ntepate și zâmbeau a-n silă, încât îți reaminteau soarele ce după o furtună iese la iveală din dosul unui nor negru și-și revarsă razele asupra frunzișului stropit cu picături limpezi. Și aici erau ațintite asupra lor privirile tuturora, și unul

îi lua mai mult drept frate și soră, cu câțiva ani mai mică decât drept soț și soție.

Peste puțin privirile s-au îndreptat spre intrarea din fund, unde s-a ivit o întreagă ceată tot frumoasă, dar în același timp și cu deosebire interesantă: d-l Aristid Zonas, armator de la Alexandria, cu secretarul său William Glood, d-na Margot, soția d-lui Zonas, cu dama ei de companie, domnișoara Clio, nepoata de fiică a d-lui și a d-nei Zonas, cu guvernanta ei, și negrul Ali Buduc, umbra d-lui Zonas.

D-l Zonas, deși foarte bine ras și tot atât de bine cănit, semăna a om mai apropiat de optzeci decât de șasezeci, cum ar fi dorit el să pară, dar se ținea bine, un bătrân de statură mijlocie, slab, dar vânjos și cu ochii vioi. El își ținea trupul drept, călca apăsat, își purta capul ridicat și, înșirând nelipsitele mătănii de chihlibar, se uita împregiurul lui parcă cei de față numai de dragul lui și pentru plăcerea lui îndeosebi și-ar fi dat osteneala să vie aici.

Și ai lui ochi s-au îndreptat spre perechea de-nsurătei și s-au oprit cu deosebită plăcere, însă mai mult asupra ei decât asupra lui.

D-na Margot, o creolă înaltă, cu ochii mari și cam buzată, a fost în tinerețele ei vestită dansatoare, iar acu, femeie matură și ea, se ținea chiar mai bine decât scumpul ei soț, avea obrajii plini și-și păstrase talie, bust și mlădiere, încât ochii ți se opreau asupra ei. N-a trecut nici ea cu vederea tânăra pereche, îl vedea însă mai mult pe el.

D-șoara Clio, fetișcană de vreo cincisprezece ani, lungă, subțirică, mlădioasă ca un pui de șarpe și, prin atavism, se vede, chiar mai buzată decât bunica ei, se uita cu ochii ei mari tot unde se uita aceasta și-ntreba ce va fi văzând de se uită atât de stăruitor. Știindu-se fiică a părinților săi și moștenitoare a unor mari bogății, ea era răsfățată, încât nu știa ce e sfiala, se uita cu-ndrăzneală în ochii tuturora și-ar fi fost în stare să sară pe

masă numai și numai pentru ca să arate că e-n stare s-o facă și aceasta.

Dac-ar fi făcut-o, bunica ei ar fi râs, iar bunicul ei ar fi fost încântat, căci în gândul lui ceilalți oameni erau mai prejos de dânsul și de ai săi și oarecum anume rânduiți ca el să-și facă printr-înșii voia totdeauna, pretutindeni și până-n cele mai mici amănunte.

Aceasta mai întâi și mai întâi pentru că el era elin, deci om pătruns de convingerea că toate celelalte popoare s-ar zbate-n sălbăticie dacă nu i-ar fi luminat elinii. El mai era apoi și om nu numai bogat, ci totodată și binevoitor și darnic ca – de altminteri – toți elinii.

Acum el se duse la stăpânul casei, ceru informațiuni asupra tinerei perechi și-și dete pe față dorința de a le fi prezentat și de a i se da la masă loc lângă dânșii, pe care îi socotea progenitură elină, ce-i drept, mai mult ori mai puțin degenerată.

Au și fost apoi așezați Zoe la dreapta d-lui Zonas, Iorgu la stânga d-nei Margot, iar d-ra Clio lângă Iorgu, având-și lângă ea multîncercata guvernantă. Iară ceilalți și celelalte care se mai aflau la masă erau parcă nici n-ar fi fost.

– Noi, elinii – îi zise el Zoei într-o franțuzească destul de curgătoare – avem o deosebită slăbiciune pentru frumusețea femeiască. Am moștenit-o aceasta de la strămoșii noștri, ca Phidias, Praxiteles, chiar ca Socrates, care tot sculptor a fost și el. Pentru mine-ndeosebi e o zi de mare sărbătoare aceea în care-ntâlnesc în calea mea o femeie atât de frumoasă ca d-ta.

Nu era Zoe nedeprinsă ca mai ales oameni mai bătrâiori să-i vorbească în felul acesta și n-ar fi spus adevărul dac-ar fi zis că aceasta o supără. De astă dată însă mărturisirile îi veneau pe neașteptate și erau făcute prea de tot fără de-ncungiur. Ea se uită deci în fața lui zâmbind a nencredere.

– E fără-ndoială la mijloc o neașteptată bunăvoință și multă închipuire din partea d-tale, îi răspunse ea.

– Nu, doamnă, stărui dânsul. Bunăvoință, da, dar închipuire nu. Se zice, ce-i drept, că noi, elinii, suntem fățarnici și lingușitori, oameni de rea-credință. Aceasta e o născocire a dușmanilor noștri, mai întâi romanii, și pe urma lor și ceilalți. Adevărul e că suntem prea mândri pentru ca să ne-njosim spuind ceea ce nu gândim. Da, doamnă, adevărată sărbătoare mare. Îmi dați voie apoi să vă mai mărturisesc că nu e destul să ai frumusețea, ci se mai cere și s-o știi prezenta – prin ținută și prin gătează. O ai și aceasta: ești o adevărată artistă. Un singur lucru-ți mai lipsește – adăugă el, mai pe șoptite și apăsând asupra vorbelor – o salbă de mărgăritare cum știu eu să le aleg.

Născută, crescută și trăită-n țara mofturilor, Zoe îl luă pe bătrân tot cum mai luase și pe alții de seama lui; vorba despre salba de mărgăritare îi suna însă mereu în urechi și-n tot timpul mesei ei petrecură încântându-se unul pe altul.

În vremea aceasta, Iorgu, așezat între d-na Margot și d-șoara Clio, își dedea silința să se dumirească asupra lumii în mijlocul căreia se afla și știricea cu discreționea cuvenită, ca să afle cine, care, cu ce rost, de unde și până unde. Cea mai apropiată-ntrebare era de când se află d-na Margot cu ai săi la Zürich și cât are să mai stea acolo.

– Asta nu se poate ști, grăi d-ra Clio, luând-o înainte. Noi știm numai unde plecăm, dar nu și unde avem să ajungem și cu atât mai puțin unde și când avem să ne oprim. Toate atârnă de la Ali Buduc, și nu știe nici el azi ce are să voiască mâne.

Lămurirea aceasta i se părea d-nei Margot atât de hăzoasă, încât ea râse cu hohote zgomotoase, ceea ce pentru unii dintre meseni era un adevărat scandal. D-l Zonas râse și el, deși nu auzise vorbele scumpei sale nepoate, dar era încredințat că accasta a spus o vorbă plină de nemaipomenit haz. Iorgu se simțea deci foarte strâmtorat că nu putea să râdă și el, căci nu izbutea să-și dea seamă de ce are să râdă.

– Să vezi – îi zise d-na Margot – ca să-l dumirească. D-ta nu știi cine e Ali Buduc, negrul care ne-nsoțește. Când m-am căsătorit, soțul meu era cu optsprezece ani mai în vârstă decât mine, iar azi el e trecut de șaptezeci și doi de ani și vom fi părând amândoi cam de aceeași vârstă.

– Nu, doamnă! stărui Iorgu. Nu pare el de vârsta pe care i-o dați, dar nu pari nici d-ta cu numai optsprezece ani mai tânără.

– Te pomenești că sunt de o vârstă cu d-ta, dacă nu chiar ceva mai tânără, îi răspunse ea. Mă bucur de aceasta. Voiam însă să-ți spun că soțul meu nu mai era om tânăr când s-a căsătorit; cu toate aceste, în timpul îndelungatei noastre căsnicii, n-a fost bolnav decât o singură dată, când călătoream pe coastele Mării Roșii. Atunci l-a scăpat, așa crede el, Ali Buduc, pe care l-a și luat apoi cu dânsul la Alexandria și de care nu se mai desparte. Îi face Ali în fiecare zi masagiu după cum știe el. Și aceasta îi dă bătrânului sănătate și viață-ndelungată. De aceea Ali hotărește ce avem și ce n-avem să mâncăm ori să bem, când avem să ne culcăm și să ne sculăm, cum avem să ne petrecem viața, și soțul meu n-ar pleca cu nici un preț la drum și nu s-ar opri în călătoriile lui fără ca să fi cerut mai nainte sfatul lui Ali Buduc.

Ea spunea adevărul, dar nu-l spunea întreg. Când dedea adecă peste o femeie de care prindea slăbiciune, d-l Zonas alerga după ea și nu mai ținea seamă de sfaturile lui Ali Buduc, care era de altminteri și el de părerea că-i face bine omului mai bătrân să cadă iar în păcatele tinerețelor. I se mai premenește sângele și i se-nveselește inima, așa zicea el.

Și data aceasta d-l Zonas a luat de capul său hotărârea de a se duce și el, fie chiar și fără de ai săi, la Nizza, iară Zoe l-a încredințat că va-ndupleca pe soțul ei ca-n drum spre Nizza să se oprească la Geneva, unde d-l Zonas avea de gând să-i lase – la nevoie – pe ai săi și unde se găseau și perle frumoase.

Nici n-a avut Zoe decât să mângâie din nou pe Iorgu pentru ca toate să urmeze după placul ei.

După-masă, d-l Zonas a poftit pe tânăra pereche la o cafea făcută de Ali Buduc el însuși, Mocca veritabilă, prăjită cu priceperea cuvenită și fiartă cu caimac gros.

Încă-n timpul mesei, trăgând cu ochii la sculele prețioase cu care erau gătite nu numai d-na Margot, ci și altele dintre mesene, Iorgu a-nceput să simtă că el se amăgește pe sine însuși socotindu-se om bogat. Luându-și acum cafeaua, el a fost răpus de sâmțământul că-n lumea în care intrase era chiar sărac. Își dedea seamă de ce zicea Zoe că e lucru nu numai plăcut, ci totodată și cuminte să te bucuri de clipa prin care treci, ca să-ți trăiești după plac zilele, în lărgime cât se poate de mare. De aceea se bucura, acum chiar se bucura că Zoe s-a-nșelat crezându-se-n stare binecuvântată ori îl înșela pe el spuind c-o crede aceasta. Nu! copilul e o mare belea! Nu mai mică belea i se părea pacostea de uniformă, și Zoe, încredințându-l că poate să-l scape de nevoia de a se duce la concentrare, i se părea un adevărat înger al mântuirii.

Se zice că sunt femei care-l leagă de sine prin farmece băbești pe bărbat așa că nu se mai poate depărta de ele. L-o fi legat ori nu-n felul acesta Zoe pe Iorgu, destul că el cu ochii ei le vedea toate și din voile ei nu mai era-n stare să iasă. Deprins a nu face nimic fără de voia mamei sale, el a ajuns să nu mai poată face decât ceea ce voia Zoe, femeia fățarnică, vicleană și plină de răutate față cu toată lumea – afară de dânsul.

VI

Frumos era și bine la Zürich, unde Zoe și Iorgu se opriseră dimineața, ca să plece seara, și au stat noauă zile. În vreme ce ea-l purta pe d-l Zonas în toate părțile, ca să nu rămâie nimic nevăzut de dânsa, el îi ținea de urât d-nei Margot, femeie foarte deșteaptă, care, pe lângă toate celelalte, mai avea și o foarte plăcută voce, oarecum în doauă coarde.

Era însă la mijloc și-o mică supărare: orișicum o sucea și-o-nvârtea d-na Margot, nu putea să scape de iubita ei nepoată, care avea o încă mai plăcută voce, se ținea scai după dânșii, ca bunicul ei după Zoe, și se amesteca sfătoasă-n toate. Abia a treia zi după sosirea lor la Geneva au scăpat de ea, ca să poată vorbi nesupărați.

– Da, da! – grăi dânsa – soțul meu devine om incalculabil când dă peste o femeie tânără care știe să-i placă. Nici cel mai bine potrivit cronometru nu are-n mișcarea lui regularitatea cu care-și petrece el de obicei viața: se culcă și se scoală, se îmbăiază și-și face masagiul, e tuns, ras și îmbrăcat la timpuri hotărâte; la timpuri hotărâte își face rugăciunea și mănâncă – pe ales, numai ceea ce-i priiește, niciodată nu prea mult – tot la timpuri hotărâte stă cu noi, iese la plimbare ori își caută de afaceri. În același timp e zgârcit, se uită de trei ori la ban mai nainte de a și-l fi dat din mână și nu cheltuiește nici a patra parte din veniturile sale. Deodată-l vezi cu desăvârșire schimbat, prefăcut în cel mai dezordonat om, care nu știe-n clipa aceasta ce are să facă în cea mai apropiată clipă, ușuratec, risipitor, câteodată chiar desfrânat.

– Iată un lucru pe care l-aș înțelge dac-ar fi vorba de un om tânăr. El însă?... om atât de bătrân ca dânsul! D-na Margot se uită stăruitor în ochii lui.

– Ceea ce spuseși – îi zise – e dovadă că n-ai trăit încă și nu cunoști viața. E la mijloc o slăbiciune omenească pe care anii n-o scad, ci o cresc.

– Înțeleg ce voiți să ziceți – întâmpină el – eu sunt însă de părere c-o scad anii și-n cele din urmă o sting.

– Peste doauăzeci-treizeci de ani vei fi de altă părere, îl încredință ea. Se-ntâmplă câteodată că o fată tânără prinde slăbiciune pentru un moșneag. E totdeauna înduioșătoare

nevinovăția unei asemenea slăbiciuni pornite din cel mai curat gând. Suflet năzuiește spre suflet. Tot așa ar putea să fie, dar numai rareori și este slăbiciunea moșneagului pentru o femeie tânără. Adeseori, poate chiar de cele mai multe ori, ea e un fel de beție care-ndulcește cele din urmă zile ale vieții.

– Dar tot nevinovată, stărui dânsul.

D-na Margot se uită râzând la el.

– Nu știu, zise. Poate da, poate nu! Acestea sunt lucruri care se petrec în taină. Mare nu e în nici un caz primejdia. Când îți spun, însă, că anii nu scad slăbiciunea, ci o cresc, vorbesc și din cele trăite de mine însămi. Mai ales pentru noi cei mai bogați viețuirea-și perde tot farmecul când ne dăm seamă că cu cât mai multe-ți sunt trebuințele, cu atât mai multe sunt și mulțumirile, de care-ți faci parte satisfăcându-le. Noi avem prea puține trebuințe-n asemănare cu mijloacele noastre de a le satisface. Vorba știută: e rău să fii flămând când n-ai ce să mânânci, dar încă mai rău e să stai la masă-ncărcată de tot felul de bunătăți și să n-ai poftă de mâncare. Sunt puțini cei ce-și pot închipui câtă grijă avem noi ca să nu ne perdem pofta de mâncare, somnul și, peste tot, trebuințele. Pe când mulți dintre ceilalți beau păharul de vin dându-l dintr-o dată pe gât, noi îl gustăm nițel câte nițel, ca să prelungim plăcerea de a bea și să fim cuprinși de o amețeală-nviorătoare, dar să nu ne-mbătăm. Așa e și cu slăbiciunea omenească, pe care anii, după părerea d-tale, o slăbesc: tinerii deșertează paharul dintr-o dată, iară noi, cei mai în vârstă, facem tot ceea ce omenește se poate născoci ca să ne putem bucura mai îndelung de ea. Unde mai pui că la mijloc e o trebuință în fața căreia bogățiile noastre de cele mai multe ori nu ne sunt de nici un folos!

– Eu cred că niciodată nu pot să fie de folos, grăi dânsul.

– Te-nșeli, îl încredință dânsa. Bătrânețea nu zice niciodată: *„Iubește-mă!"*, ci numai: *„Lasă-mă să te iubesc!"* Înc-o dată: vorbesc din cele trăite de mine însămi. Împlinisem abia

doauăzeci de ani când Zonas mi-a cerut mâna. El era atunci de aproape patruzeci de ani și mi se părea de tot bătrân, dar era bogat și-mi făgăduia cerul cu stelele, l-am lăsat deci să mă iubească. N-a trecut apoi mult timp și am prins slăbiciune de el, căci știa să mă atingă unde eram simțitoare. În zadar! – urmă ea cuprinsă de-nduioșare – deprinderile din tinerețe se-ntipăresc adânc în firea omenească. Eu fusesem încă din vârsta de zece ani silită să dansez și dansam mai târziu cu plăcere, în cele din urmă cu patimă din ce în ce mai oarbă. Știind-o aceasta, el mă punea din când în când serile să dansez pentru el și numai pentru el. Dimineața, după ce ne-mbăiam, făceam, așa, pe răcoare, o plimbare la aer curat. Pe la zece plecam apoi în societate nu prea numeroasă, dar plăcută, fie pe mare, fie-n trăsuri pe uscat, să facem o excursiune mai lungă, în timpul căreia luam o gustare frugală, încât seara ne întorceam flămânzi acasă. Sala din belșug era-mpodobită cu flori, în mijlocul ei era așternută masa numai pentru noi amândoi, iar în odaia de alături, în dosul unei perdele, cânta muzica-n surdină. După ce gustam câte puțin din mâncările alese de Ali Buduc, treceam în iatacul meu, ca să mă dezbrac și să mă gătesc de dans. Dansam apoi după cum îmi veneau toanele și după cum dorea el să mă vadă. Lucrul de căpetenie însă, pe care d-ta nu ești încă-n stare să-l înțelegi, mai nainte de a începe eu să dansez, luam amândoi în ceașca de cafea hașiș, doze mici, măsurate de Ali Buduc, ca să nu ne pierdem conștiința.

Iorgu asculta ca trecut pe alt tărâm, în lumea celor *O mie și una de nopți*.

– Cine n-a luat niciodată hașiș – urmă dânsa – nu poate să-și închipuiască deliciile vieții omenești. Toate se prezentă-n dimensiuni mari, colosale, sunetele muzicei sunt nu numai auzite, ci și văzute ca colori încântătoare, iar colorile curcubeului nu numai se văd, ci sunt și auzite ca muzică a sferelor. Era-n toiul nopții când treceam, în sfârșit, în iatacul

de dormit. Vei înțelege că mi s-a făcut din ce în ce mai drag omul acela, care atât de bine știa să-mi îndulcească viața. Cu toate acestea... urmă vorbind mai încet. Ce să zic?! E foarte adevărat că omul e firește pornit a face și ceea ce i se spune că n-are să facă; după trecerea mai multor ani, am ajuns să fiu stăpânită de dorința de a dansa – tot între patru ochi – și pentru alții. O și făceam apoi când puteam să scap de Zonas și de fiica mea, care se ținea după mine cum acum se ține fiica ei.

Iorgu tresări și se uită la ea cuprins de un fel de strâmtorare.

– Te miri – zise ea – că, după ce am făcut-o, mai am și îndrăzneala de a ți-o spune. O fac dinadins și cu deosebită plăcere. Nu m-am căit atunci, ci m-am bucurat că am știut să adaug la mulțumirile vieții mele și una care-n gândul multora nu mi se cuvine. Cu atât mai vârtos mă bucur acum, când pot să-i vorbesc despre asemenea lucruri omului pe care vreau să-l îndrumez spre o viețuire cuminte. N-a trecut mult, și am început să prind slăbiciune pentru oameni cu mult mai tineri decât mine. Cel dântâi pentru care am dansat a fost ginerele meu, soțul fiicei mele, adăugă ea.

Iorgu iar tresări.

– Și aceasta te pune-n mirare! strigă ea. Ți se pare lucru neiertat. Nu cumva-mi era rudă de sânge tânărul acela?! Ce-a pierdut soțul meu? Fiică-mea ce-a pierdut?

Ori nu cumva era la mijloc temerea de un copil născut din adulter? E-n deosebirea de vârstă un farmec amețitor, și nu numai bătrânețele aleargă după tinerețe, ci și tinerețele aleargă după ce au cunoscut o dată farmecul acesta. Aceasta ți-o spun eu, și ți-e destul să faci o singură încercare pentru ca să te-ncredințezi că ți-am spus adevărul. Se-nțelege – mai adăugă – nu un ceas, ci o zi, cel puțin o noapte întreagă să petreci nesupărat de nimeni cum petreceam eu și soțul meu.

Iorgu era cuprins de un fel de aiurire. Nu mai putea parcă să-și dea seamă dacă lucrurile se petrec în aievea ori și

le-nchipuiește numai, și se răzvrătea-n el omul de odinioară, nu însă și cel de acum.

– Aveți, la urma urmelor, dreptate, grăi dânsul. Viață nu sunt zilele ce vin și trec, ci ceea ce sâmțim, gândim și facem în trecerea lor. Poate omul să trăiască într-o zi mai mult decât într-un an dacă știe să-și umplă toate clipele. Vorba e numai s-o facă așa ca-n urmă să nu se căiască.

– Să se căiască?! strigă d-na Margot. Niciodată omul nu se căiește de a fi gustat o plăcere fără ca să fi jignit pe altul și mai ales fără ca să sufere el însuși pe urma ei.

„Așa e! Așa trebuie să fie!" își zicea Iorgu, dar încredința nu se putea decât făcând singura încercare despre care îi vorbise ea, și era din ce în ce mai întețitoare ispita de a vedea cum știa dânsa să danseze pentru soțul ei.

Ar fi și făcut încercarea aceasta fără ca să mai stea mult pe gânduri, dar îi era foarte greu să găsească pentru aceasta ziua ori cel puțin noaptea, căci nu puteau să scape de d-șoara Clio, care se ținea scai – mai mult după el decât după bunica ei – și era din ce în ce mai stăruitoare și mai îndrăzneață, încât Iorgu, cu desăvârșire zăpăcit, nu mai știa în cele din urmă încotro să apuce, și când căuta să scape de nepoată ca să rămâie cu bunica, când o momea pe bunică pentru ca s-o-mpace pe nepoată.

Cu timpul se potrivesc însă toate, iar timp aveau. Au stat adecă la Geneva vreo doauă săptămâni. Deoarece apoi nici d-na Margot, nici d-șoara Clio nu voiau să rămâie acolo, au trecut cu toții la Nizza, unde au petrecut mai multe săptămâni, până ce nu i-a venit Zoei pentru Iorgu numirea ca secretar la reprezentanța din Paris a țării. Au plecat deci cu toții la Paris, unde era chiar mai frumos și mai bine decât la Zürich. Iorgu se simțea târât ca o păpușă umplută cu paie, pe care un hâtru a legat-o-n bătaie de joc de coada unui cal luat cu biciul la goană. Purtat ca-ntr-un vârtej de ici până colo, el nu-și mai dedea seamă unde se află și nu mai cerceta unde are să ajungă. Îi era și lui, ca odinioară d-nei Margot, destul că-și face parte

de plăceri, care, după părerea multora, nu i s-ar fi cuvenit, și nu are să-și facă mustrări, căci, vorba d-nei Margot, rudă nu-i era nici una, nici alta și de perdut nu perdea nimeni nimic.

S-ar fi putut însă-ntâmpla, tot vorba d-nei Margot, că cel mai apropiat Armaș să fie născut din adulter. Ei și?! Asemenea nimicuri nu-l mai turburau acum pe el, cum nu-l tulburau nici scrisorile ce-i veneau de la București în ceea ce privește lucrările de la Valea-Boului.

Un simțământ supărător îl cuprindea numai când își mai aducea aminte de oarele petrecute cu Alina. Și atunci îi era însă parcă a scăpat de primejdia unei robii. Ajunseseră el și Zoe, Zonas, soția sa și nepoata lui, Clio, parcă o singură familie și, căutând fiecare dintre dânșii să-și umplă după pofta inimii toate clipele, trăiau într-o zi ca-ntr-un an și se simțeau cu toții bine.

VII

Nu erau puțini cei ce se temeau de creșterea puterii rusești și astfel stăruiau ca, la nevoie, România să intre în război alături cu turcii. În adevăr, dacă izbucnea războiul între turci și ruși, luptele nu puteau să-nceapă decât la hotarele despre Rusia ale României, care făcea, ca țară vasală, parte din împărăția otomană. Românii erau deci nevoiți să lupte alături cu turcii spre a-i opri pe ruși la Prut, pentru ca țara să nu mai fie, ca-n trecut, câmp de război. Iar alții socoteau că e mai cuminte ca țara să se declare neatârnată, deci ca nemaifăcând parte din împărăția otomană, ceea ce i-ar fi lipsit pe ruși de dreptul de a trece Prutul. Rămânea ca românii să li se pună-n cale dacă cu toate acestea-l treceau și să se lupte nu ca aliați ai turcilor, ci spre a-și apăra țara. Se credea că puterile europene, și mai ales Austro-Ungaria și Germania, îi vor sări țării într-ajutor. Guvernul s-a-ncredințat însă că într-un asemenea caz românii vor rămânea singuri în fața rușilor. S-a-ncheiat deci între România și Rusia o-nvoială, în virtutea căreia urma ca oștirile

rusești să treacă prin țară ca niște călători, care plătesc taxele cuvenite pe căile ferate și tot ceea ce consumă-n trecerea lor și dau despăgubiri pentru stricăciunile ce fac. Oștirea română avea să fie înșirată de-a lungul Dunării, ca să-i oprească pe turci de a trece pe țărmul stâng, iar după sosirea la Dunăre a rușilor, se retrăgea peste Olt. O alianță între ruși și români nu s-a încheiat, căci rușii ziceau că nu au nevoie de ajutorul românilor.

D-l căpitan Strună a fost deci nevoit să plece cu escadronul său la Barboși, unde se făcea o concentrare, ceea ce nu-l încânta deloc.

Tot mai era, ce-i drept, oștean în puterea cuvântului, dar se schimbaseră-mpregiurările și el nu mai ținea la rangul lui tot atât de mult ca odinioară. După ce se lipsise de mulțumirile măcelăriei, nu-i mai era dragă nici milităria, căci prea era lung drumul de la Barboși la București, unde trebuia neapărat să se ducă, dacă nu chiar ca de la Ploiești, de două oari pe săptămână, cel puțin la două săptămâni o dată.

Erau multe semnele din care se putea încredința că Alinei îi era nesuferită viața în casa părinților ei și că dânsa se bucură când el vine s-o vadă. Cu toată bucuria însă ea-l ținea departe, încât el, omul mai nainte îndrăznet, se sfia să-i mai vorbească deschis și se temea că după plecarea lui la Barboși va pleca dânsa la Ploiești. Mai era apoi și temerea ca nu cumva, lipsind el timp mai îndelungat, să se ivească vreunul dintre ceilalți și s-o scoată din minți.

Dei oamenii sunt todeauna și pretutindeni aceiași, și slăbiciunea omenească pe urma căreia lorgu dăduse uitării cele de curând trecute și umbla razna prin țările europene îl făcea și pe căpitanul Strună să alerge de la Barboși la București și să dea uitării datoriile ostășești.

Mult n-a ținut însă nici aceasta, căci oștirile rusești au trecut pe la Reni spre Dunăre, și escadronul căpitanului Strună a

pornit și el pe Dunăre la deal, de la Barboși la Brăila, de aici la gura Ialomiței, de acolo la Călărași, la Oltenița, apoi la Giurgiu, la Zimnicea, la Turnu-Măgurele și-n cele din urmă peste Olt. Abia acum, după săptămâni de zile, a ajuns căpitanul să se poată duce iar la București.

Era pornit acum războiul: bubuiau tunurile pe ici, pe colo de-a lungul Dunării și morții erau azi mai mulți decât ieri.

– De ! îi zise căpitanului Alina. Ce să-mi fac?! în mintea mea cea strâmtă nu poate să intre gândul cum oameni în toată firea, care nu s-au văzut niciodată și n-au nimic de-mpărțit, pot să se bată, să se schilodească-ntre dânșii, ba chiar să se și omoare unii pe alții.

– Se bat, coconiță, – o-ncredință dânsul – se schilodesc, se omoară.

– Și ceea ce e mai urât – urmă dânsa – se mai și fălesc a fi săvârșit asemenea fapte rele, ba sunt și lăudați de toată lumea.

– Da, coconiță, – zise el iar – se fălesc și sunt lăudați. E patria pe care o apără! E binele obștesc pentru care se luptă!

– O fi! întâmpină dânsa. Nu știu. Fără-ndoială nu totdeauna. Sunt și războaie din care pentru patrie nu purcede nici un bine. Chiar și când da, jertvele sunt pentru obștie prea mari. Uite! mă gândesc la mamele, la soțiile și la orfanii care plâng, la mizeriile de tot felul ale războiului și la sărăcia ce rămâne pe urma războiului. Judec după mine însami. Stau câteodată așa singură și mă cutremur când mă gândesc că s-ar putea întâmpla să te-ntorci din război fie orb, fie ciung, fie șchiop, ba chiar, Doamne ferește, să nu te mai întorci.

D-l căpitan Strună nu mai știa acum ce să zică. Era cuprins de un fel de amețeală în auzul acestei mărturisiri neașteptate și se simțea răpus și trecut în partea celor ce socoteau orișice războire drept darea pe față a-nsălbăticirii omului și ar fi fost în stare să se lepede și de rang și să dezbrace uniforma, la care ținea atât de mult mai nainte. Era însă la mijloc pacostea că-n

ajun de război așa ceva nu se iartă. De aceea războiul nici în gândul lui nu mai era acum decât pentru cei ce n-au altă treabă și nu perd nimic. El mai avea și altă treabă și – după mărturisirea ce-i făcuse ea – putea să peardă foarte mult: un păcătos ar fi fost dacă n-ar fi știut să-și învârtească trebuințele așa ca să se-ntoarcă din război întreg și nevătămat.

Ani de zile de-a rândul el fusese neobosit purtător de grijă ca superiorii și cei buni dintre tovarășii săi să aibă totdeauna parte de o bucătică bună, fie fleică, fie vrăbioară, fie mușchiulet. A dat deci destule dovezi despre destoinicia sa de a hrăni pe cei flămânzi. Dacă dar Zoe a reușit să-l scape pe Iorgu, socotindu-l cum zicea dânsa, secretar de legație în concediu, nu avea nici el, cogeamite căpitan, să alerge prea mult pentru ca să-i încredințeze pe cei în drept ca nu numai luptându-se cu sabia și omorând oameni își poate servi patria, ci și ostenind pentru ca să nu moară de foame cei ce se luptă. Se putea învedera chiar și că serviciile aduse-n felul acesta sunt mai prețioase și că altul n-ar fi-n stare să le aducă tot atât de bine ca dânsul.

Ceea ce-l adimenea pe el acum era nădejdea că va reuși să fie detașat la vreuna din bucătăriile din dosul frontului.

– Orb, ciung, șchiop, coconiță? grăi iar. La lucruri atât de urâte să nu te gândești. Când lași ce las acasă eu, nu pleci la război fără ca să fi făcut pe dracu în patru pentru ca să te-ntorci după război zdravăn unde te trage inima.

– Dacă mai e cu putință și așa ceva, întâmpină dânsa.

– Cu putință e aici la noi orișice dacă știi să-ți alegi oamenii și să potrivești lucrurile cum se cuvine, o încredință dânsul.

Ea se uită cuprinsă de nedumirire la el, care mai nainte vorbise cu totul altfel. Îi făcuse mărturisirea fără ca să se gândească la cele viitoare și nu-nțelegea cum a ajuns el – așa deodată – să se schimbe.

– Da – stărui dânsul – cu cât mai tare bubuie tunurile și cu cât mai des șuieră gloanțele, cu atât mai departe-n dosul frontului te afli! Vorba e numai ca nici d-ta să nu-ți schimbi gândul, ca după ce va fi trecut războiul să te găsesc tot cum te las.

Alina, nedumerită și acum, stete puțin pe gânduri. Îi era parcă aude pe cellalt vorbind despre cele ce au să fie după ce va fi trecut anul de doliu.

– Nu știe nimeni azi ce are să gândească mâne, îi zise. Gândurile ți le aduc oamenii și-mpregiurările și nu o dată rămâi cuprins de mirare dându-ți seamă ce ești nevoit a gândi.

VIII

Sângele apă nu se face. Așa se zice când vorba e de cele vrednice de laudă, dar se poate zice și fiind la mijloc păcate omenești, căci nu numai daruri, ci și neajunsuri firești pot să treacă prin moștenire de la părinți și buni la fii, nepoți și strănepoți.

Erau fără-ndoială îndemnurile lumii în mijlocul căreia trăia ceea ce-l făcea pe Iorgu să stăruie-n gândul că în adevăr omul se naște pentru ca să se bucure de viață și că e lipsit de bunul-simț firesc cel ce nu profită de orișice împregiurare spre a-și satisface poftele. Îndemnurile acestea ar fi rămas însă zadarnice dacă n-ar mai fi fost la mijloc și anumite înclinări moștenite de la părinți, buni și străbuni, și-o-nduioșare miloasă-l cuprindea când își aducea aminte de mulțumirile, după părerea lui de acum copilărești, de care-și făcea parte stând de vorbă cu Alina ori plimbându-se cu ea pe la Valea-Boului.

Cu totul altfel erau mulțumirile pe care le avuse la Nizza și la Paris.

Răzbeau, ce-i drept, din când în când și-ndrumările primite-n timpul tinerețelor, și mâhnirea i se furișa în suflet când se gândea că la Valea-Boului toate au rămas în părăsire,

dar se dezvinovățea pe sine dându-și silința de a se-ncredința că numai în urma nenorocitului de război a fost și este nevoit să se lipsească de mulțumirea de a duce mai departe lucrarea începută.

Nu! N-avea el nici un cuvânt de a se căi și de a-și face mustrări: mai vârtos decât orișicând în trecut era pătruns de simțământul că așa ca dânsul are orișicare om cuminte să-și petreacă viața, și-i părea rău că n-a făcut în trecut ceea ce în aceleași împregiurări ar fi făcut acum.

Se speriase odată de gândul că cel mai apropiat Armaș ar putea să fie copil din flori, iar acum era nepăsător când se gândea că ar putea să-i fie tată unui copil născut din adulter. Lucru firesc ar fi fost și acesta, iar cele firești toate i se păreau de sine înțelese și bune și-i era parcă mai nainte fusese legat nu numai la mâni și la picioare, ci și la ochi, încât nu vedea cele ce se aflau împregiurul lui și mereu i se-ntâmpla că nu-ndrăznea să facă ceea ce voia, căci ținea seamă fie de-ndrumări primite de la mamă-sa, fie de dorințele Alinei, fie de părerile lumii. Acum se simțea om liber, care face tot ceea ce voiește. Până chiar nici de voința Zoei nu mai ținea seamă totdeauna. Se sfârșise anul de doliu, iară el nu grăbea să-și publice căsătoria. Ar fi putut, la nevoie, să trăiască și fără de dânsa, dar se temea de răutatea ei și tot mai avea nevoie de mijlocirile ei și de aceea intra în voile ei. Simțind-o aceasta, ea-l ținea de scurt îndeosebi și-n ceea ce privește legăturile cu *madame* Margot și cu nepoata ei.

Obosiți și de viața parisiană, și unii de alții, ei plecaseră iar în Elveția, unde umblau pe căi deosebite de ici până colo, ca să găsească un colțișor unde nu li se urește.

În vremea aceasta rușii înaintaseră până la Dunăre, și oștirea română se retrăsese peste Olt, unde cea mai însemnată parte a ei era concentrată sub comanda generalului Cerchez la Calafat, în fața Vidinului, comandat de Osman-pașa.

Coloanele ziarelor erau pline de știri despre încercările făcute de ruși ca să treacă Dunărea pe la Turtucaia și despre bombardările dintre Vidin și Galafat, încât nu mai rămânea îndoială că războiul se-ntețește, când ei iar s-au întâlnit, ca din întâmplare, la Geneva.

Zoe nu se-ndoia că-ntâlnirea e pusă la cale de bătrânul, iară lorgu era-ncredințat că îndemnul e pornit de la bunică și de la nepoată, mai ales de la aceasta.

Adevărul era, că, după o despărțire de vreo doauă săptămâni, toți erau cuprinși de bucuria revederii.

Zoe avea însă și-un gând ascuns.

– După toate semnele, lucrurile se-ntețesc, îi zise. Teamă mi-e că-n cele din urmă tot n-o să-ți rămâie decât să te-ntorci în țară.

– Vorbă să fie! răspunse el ca plictisit.

Deși împăcat cu felul său de a fi, el era mereu cuprins de neastâmpăr: se simțea copleșit de neajunsurile firii omenești.

– Nu cumva crezi c-o să mă sperii făcându-mă să iau drept război ceea ce se petrece pe cei doi țărmuri ai Dunării?! urmă el. E lată Dunărea și, descărcând tunurile, și unii, și alții stau ascunși și bine adăpostiți. Bine fac, de altminteri – adăugă peste puțin – căci mai ales ai noștri n-au nici arme, nici munițiuni, nici proviziuni, nici cuvenita pregătire pentru război, și cea mai mare dintre mișeliile ce se pot închipui e să-i arunci pe oameni în foc fără ca să le fi dat cuvenita pregătire pentru luptă. Chiar și dacă ar fi tot atât de viteji ca strămunii lor, au trecut timpurile când vitejia era hotărâtoare. Eu, unul, chiar dac-aș fi acolo, le-aș pune toate în mișcare pentru ca să nu fiu nevoit a intra în luptă alături cu oameni care se zic, dar în adevăr nu sunt oșteni. Smintit ar trebui să fiu ca să mă-ntorc.

– Acestea n-ai să mi le spui mie, care sunt de părerea că om cuminte n-ai fi nici ducându-te, dacă ei ar fi adevărați oșteni. Războiul e o prostie mișelească, de care se ține departe orișice

om cu mintea-ntreagă. Eu însă nu la aceasta mă gândesc, ci la creditorii ce dau din toate părțile năvală. Acum te somează Creditul Fonciar, peste puțin se prezintă bătrânul Cohen, vin apoi unul câte unul antreprenorii, iar pe deasupra mai sunt și cheltuielile de la moșie, precum și cele de aici, care sunt nenumărate.

– Ții, precum se vede, să scapi de mine, o întrerupse el supărat.

Adevărul era că dânsa nu mai avea neapărată nevoie de el, dar aceasta nu-i dedea mâna s-o mărturisească.

– Ba țin să te scap pe tine, răspunse ea. Trebuie să-ți spun, în cele din urmă, că mă cuprinde un fel de groază când văd cum te arunci în cheltuieli pe care n-ai avea nevoie să le faci. Vreau să nu zici tu ori să creadă alții că eu te bag în cheltuieli prea mari pentru tine. Te-ncăpățânezi să te iei la întrecere cu grecul, pentru care mia e mai puțin decât pentru tine suta. Are creola fără-ndoială dreptate când zice că el e zgârcit, dar e dintre zgârciții care țin să pară oameni cu mâna largă, dacă nu chiar risipitori. Dă o mie când ar putea să dea peste zece mii, dar mai dă pe deasupa o sută pentru ca să aibă mulțumirea de a se socoti însuși pe sine darnic. Spre a nu-i lăsa mulțumirea aceasta, tu te ruinezi...

– Știu ce vrei să zici, o întrerupse el iar. Ai fi mai mulțumită dacă l-aș lăsa, ca tine, să cheltuiască și pentru noi.

– Dacă aceasta îi face plăcere – stărui dânsa – și poate s-o facă fără ca să sâmtă?

– Nu! grăi dânsul cu hotărâre. Eu nu sunt om care poate să fie întreținutul cuiva.

– Cum sunt eu, vrei să zici, femeie care se lasă să fie întreținută, întâmpină dânsa. Foarte frumos zis, dar atunci ai să te-nsoțești numai cu oameni de seama ta. Puindu-te-n rând cu unii ca dânsul, ești boier, ce-i drept, dar ori rămâi de rușine, ori te ruinezi în curând. Te mai și pui să joci cărți cu el, și pe

când el nu sâmte dac-a câștigat câteva zeci de mii, tu sângeri pierzându-le.

„El râde, iar tu gâfâi și gemi", ar fi voit să mai adauge.

Ea n-a făcut-o aceasta, dar o simțea el, deși își dedea silința să pară nepăsător.

– De mine capul să nu te doară, zise cam cu jumătate de gură. Am să mă descurc eu într-un fel ori într-altul. Așa zicea și așa și gândea el; când se afla însă singur și mai ales nopțile, când, deșteptat din somn, nu mai putea să adoarmă iar, el era scârbit de sine însuși și se zbătea din ce în ce mai copleșit de gânduri urâte. Orișicum își făcea socoteala, se scotea rău de tot împovărat, încât nu își găsea scăparea decât în zestrea Zoei. Fără de ea nu-i rămânea decât să-și vândă pădurea, ba poate chiar și o parte din Valea-Boului.

„Ah! – își zicea – ce nemernică și vrednică de dispreț e ființa omenească!"

Prigonit de sâmțământul că nu mai poate s-o ducă tot ca pân-acum, el căuta mereu un nou fel de a-și petrece viața și-i era din ce în ce mai nesuferit gândul de a se-ntoarce iar în țară, unde atâți oameni îl cunoșteau, îl urmăreau și-l judecau fără ca să ție seamă că faptele lui toate sunt potrivite cu neajunsurile firii omenești.

Viață tignită nu mai era pentru dânsul cu putință decât în mijlocul unor oameni care nu-l știu, fie la Paris, fie-n Elveția, fie la München, ceea ce-l făcea să se gândească iar la zestrea Zoei.

„Aș! a zis însă ea când i-a vorbit despre aceasta. Ca să mi-o toci cum azi-mâne vei fi tocat averea moștenită de la mama ta!"

Nu-i rămânea deci decât să chibzuiască cum are să dea-n arendă ori poate chiar să vândă moșia pentru ca să-și asigure neatârnarea.

Aceasta era starea sufletească în care se afla Iorgu când a fost publicată prin coloanele ziarelor știrea că rușii, strâmtorați de

oștirea de la Plevna, unde trecuse Osman-pașa de la Vidin, au cerut ajutor de la România, și oștirea română a-nceput să treacă Dunărea.

O puternică-nfiorare i-a zguduit întreaga ființă și o luptă-ndârjită s-a stârnit între pornirile lui sufletești și felul lui de a gândi.

Era el și acum de părerea că n-are ce să caute unde oamenii se schilodesc și se ucid între dânșii, dar acum se pornea războiul în puterea cuvântului, îi vedea pe români trecând Dunărea ca să pornească lupta contra turcilor, cu care se războiseră strămunii săi veacuri lungi de-a rândul, și i se părea cu desăvârșire peste putință ca să nu fie și el acolo. Nu, el nu se putea gândi pe sine stând la o parte când românii sângeră în crâncenă luptă cu turcii.

Dac-ar fi întrebat-o pe Zoe, ea ar fi stăruit să rămâie, dar l-ar fi disprețuit dac-ar fi rămas.

Tot așa grecul, tot așa creola și mai ales nepoata ei. L-ar fi disprețuit toți cei ce-l știau și s-ar fi disprețuit, mai vârtos decât toți, el însuși pe sine și viața sa toată nu s-ar fi iertat.

Cu toate acestea, om slab, i-ar fi fost destul ca fie Zoe, fie *madame* Margot, fie Clio să-i zică: „Rămâi!" pentru ca să nu plece. De aceea nu-i zicea nimănuia nimic, ci se zbătea el însuși în sine și-n cele din urmă a plecat oarecum hoțește, fără ca să spuie unde și de ce pleacă.

PARTEA A CINCEA

CALEA-NTOARSĂ

I

– Se poate una ca aceasta?! exclamă coconul Iancu Talpă plimbându-se prin casă chiar mai mult decât supărat. Auzi d-ta om! Niciodată n-aș fi putut să cred că Iorgu, chiar Iorgu Armaș, e-n stare să plece-n străinătate cu o femeie și-ntr-o bună dimineață s-o părăsească, întorcându-se fără de veste, ca să nu zic hoțește, în țară. Chiar și dacă nu i-ar fi soție legitimă, e lucru neiertat, rușinos, un adevărat scandal!

– Da, scandal! strigă cocoana Anica ridicându-se încă mai supărată de pe scaun. Scandalul nu e însă c-a părăsit-o, ci că îi este soție și că a plecat prin ascuns cu ea, hoțește, cum zișești. Auzi d-ta femeie! Nu i-a fost destul c-a sucit atâtea capete, ci s-a mai legat și de vărul ei, cea mai apropiată rudă, ca să-l momească. Orișicât de mult aș fi ținut la ea, asta mi-a dat-o gata! Frumusețe de om stricat. Săraca de mama lui! Norocul ei c-a murit, căci dac-ar mai fi trăit, din asta i s-ar fi tras moartea. Nu, Iancule dragă, – urmă apăsând asupra vorbelor – voi, bărbații, aveți slăbiciune pentru ea fiindcă e vicleană și știe să vă amețească. Noi, femeile, avem ochii mai limpezi și judecăm mai drept. Nu el a plecat cu ea, ci dânsa l-a dus pe el, și mult m-aș mira dacă nu s-ar adeveri că nici acum nu el a părăsit-o, ci ea s-a săturat de el după ce l-a stors cum storci lămâia și s-a-ncurcat cu altul.

Intra așa ceva și-n vederile coconului Iancu, care nu-și putea închipui că un om în toată firea e-n stare să părăsească de capul lui pe o femeie ca Zoe. Nu-i dedea însă mâna să-și mărturisească gândul acesta.

– De! zise dar. Ai putea să ai dreptate dacă n-ar fi la mijloc și altele. Perzi, așa se vede, din vedere slăbiciunea lui pentru Alina. E prea apropiat gândul că el s-a-ntors la aceasta. Cu atât mai urât ar fi, Anico dragă. E lucru nemaipomenit ca o femeie, chiar mai nainte de a se fi publicat căsătoria, să ceară divorțul pentru că soțul ei a părăsit domiciliul conjugal.

– Ce domiciliu?! întâmpină dânsa. Domiciliul conjugal e acolo unde se află soțul. Dacă femeie cumsecade era, se ducea după soțul ei, care n-a plecat în cine știe ce aventuri, ci a venit să-și facă datoria luând parte la război.

Coconul Iancu sări ca-nțepat de un vespe.

– Mare scofală! zise. De războiul roșiilor să nu-mi mai vorbești acum, după ce am văzut cum au răsplătit muscalii jertvele ce-am adus ca să-i scăpăm. Îți spun eu: are să râdă toată lumea de Iorgu când va afla că dânsa a pornit procesul de divorț.

– Cine să râdă? Cum să râdă? De ce să râdă? răspunse cocoana Anica. Toți cei ce-o știu pe ea și-l cunosc pe el au să-l fericească, găsind c-a avut mare noroc de-a scăpat atât de ușor.

Coconul Iancu dete cu multă-ndărătnicie din cap.

– Nu, Anico, nu și iar nu! stărui. Una e să pornească el procesul și alta să-l pornească ea. O sâmte și el însuși aceasta: luni de zile au trecut de când s-a întors din Bulgaria și-n tot timpul a stat înfundat la moșie. De ce? Pentru că îi este greu să se uite-n ochii oamenilor.

– Când se gândește la prostia ce-a făcut luându-și-o soție, adăugă dânsa.

–Nu, Anico, nu! urmă el plin de zel. Mă-năbuș, îmi perd răsuflarea, mă-nec când văd cum lumea face glume proaste pe

socoteala lor. Ne sunt, dragă, rude, rude apropiate, cea mai apropiată rudă ne este el și tot rudă ne este și ea, și avem datorii de rude mai în vârstă: trebuie să facem tot ceea ce suntem în stare ca să-i împăcăm.

Cocoana Anica se uită la el lung și clătinând mereu din cap.

– Iancule, Iancule!... Iar vrei s-o pornești?! îl mustră. Pe cine auzi făcând glume proaste pe socoteala lor?! Am venit aici la moșie pentru ca să facem economii după ce la București și-n străinătate am cheltuit peste puterile noastre. Stăm aici și nimeni nu vine pe la noi, noi nu mergem pe la nimeni. Pe cine auzi făcând glume proaste, ca să te-năbușe cu ele?! Te dai de gol. Se vede cât de colo că umbli să cauți un pretext ca să pleci iar. Ce vrei adecă să faci?

– Mai știu și eu? răspunse el. Să vorbesc mai nainte de toate cu el și-o să văd apoi.

Cocoana Anica se plimbă câtva timp neastâmpărată prin casă. Își cunoștea bărbatul și știa că zadarnice i-ar fi silințele de a-l opri după ce el s-a pornit o dată. Îi și dedea dreptate, căci i se ura și ei la moșie, unde n-aveau nici o treabă. Mai era apoi – mare ușurare – că n-aveau copii și astfel puteau să se-ntindă la cheltuieli fără ca să fie nevoiți a-și face mustrări că nu le păstrează urmașilor ceea ce au primit de la părinți.

Nu! Prea mare păcat nu era că pleacă. Vorba era numai ca nici ea să nu rămâie singură-singurică în pustietatea aceea de moșie.

Aceasta o știa și dânsul.

– Atât e deocamdată, adăugă dar; mă duc la Valea-Boului și-l înduplec pe Iorgu să se întoarcă iar la ea și s-o împace, apoi iar viu la tine.

II

„Stimabile domnule Armaș,

În urma-nsărcinării cu care ați binevoit a mă onora, am cerut ca d-l Calopolu, advocatul doamnei Zoe, soția d-voastre, să-mi acorde o-ntâlnire, pentru ca, discutând împreună, să găsim o formulă pentru rezolvarea prin bună-învoială a cestiunii.

Întâlnirea a avut loc ieri-seară și grăbesc a vă face cuvenitele împărtășiri despre rezultatele discuțiunilor noastre.

După înțelegerea luată între d-voastre și mine, i-am declarat că nu faceți nici o greutate în ceea ce privește dezlegarea căsătoriei și că din zestre nu ați luat nimic în primire.

D-sa, lucru prevăzut de mine, mi-a prezentat foaia de zestre subscrisă de d-voastră în fața notarului public din Brașov.

D-voastră, om de legi, chiar judecător, știați prea bine că legiuitorul a ținut să asigureze zestrea. În practica judecătorească toate sunt interpretate în favorul femeii înzestrate. Nu mai puteam deci să stărui în punctul acesta. Soțul are-n ceea ce privește zestrea purtarea de grijă a bunului părinte și astfel și răspunderea chiar și-n cazul că, fie din neglijență, fie-n urma vreunui accident, se produc pagube. Din strâmtorarea în care vă aflați, o singură ieșire ar fi cu putință: ca d-na Zoe să deie o declarațiune autentică de a fi primit zestrea și că astfel nu mai are nici o pretențiune, ceea ce nu poate să facă decât după ce se va fi pronunțat divorțul. Cred de cuviință a vă reproduce aici din cuvânt în cuvânt răspunsul ce mi-a dat d-l Calopolu în privința aceasta.

«O asemenea declarațiune – a zis d-sa – neapărat va da d-na Zoe.Armaș după ce va fi luat în primire atât mobila ce face parte din zestre, cât și sumele cuprinse-n foaia de zestre, fie-n numerar, fie-n efecte publice, socotite după cursul zilei.»

Cu alte cuvinte, perderile rezultate din depreciarea hârtiilor de orișice fel rămân în sarcina d-voastre dacă desfacerea căsătoriei va urma acum.

Aceste pierderi sunt acum, după război, foarte însemnate, și de aceea aș fi de părerea ca să se caute deocamdată o-mpăcare. Atârnă, se-nțelege, numai de d-voastră să hotărâți cele cuvenite pentru aceasta. Cel mai apropiat gând ar fi să plecați înșivă în căutarea doamnei Zoe.

Aceasta cu atât mai vârtos cu cât în urma împregiurărilor create de război cestiunea financiară foarte cu anevoia se va limpezi.

La Creditul Fonciar sunteți în întârziere cu trei semestre, și au rămas zadarnice silințele mele de a obținea o păsuire.

Atât banca «Zerlendi», cât și bătrânul Cohen stăruie să li se facă cât mai curând achitarea.

Antreprenorul lucrărilor de la Valea-Boului declară că nu e-n stare să scoată la capăt cele începute, dacă nu va fi achitat pentru trecut.

Mai aveți, precum mi-ați spus, și-n străinătate oarecare datorii.

În fața acestor greutăți regularea situațiunii în ceea ce privește zestrea doamnei e peste putință. Chiar vânzând, precum aveți de gând, o parte din moșie, dimpreună cu pădurea, luați în împregiurările de astăzi prea puțin, căci, după toată alergătura, n-am găsit pe nimeni care să dea pentru pogon – în mijlocie – mai mult decât 380 lei. Cel mai potrivit cumpărător ar fi vecinul d-voastre, d-l Aristotel Hariclidi, arendașul moșiei Gropile. După combinațiunile făcute cu d-sa, ați rămânea cu vreo nouă sute de pogoane după ce vi-ați fi achitat toate datoriile. El însă deocamdată nu poate cumpăra, căci au trecut vreo patru ani de când și-a cerut împământenirea și aceasta tot nu i-a fost încă votată nici de Cameră, nici de Senat. Vorba ar fi să se facă interveniri bine susținute pentru votare.

Primiți etc.

I. Neacșu
advocat"

III

„Anicuță, scumpa mea multdorită,

Am stat aici la București peste așteptările mele și-mi pare rău că n-ai venit și tu cu mine.

M-am gândit adecă să nu mă pripesc mergând la Valea-Boului fără ca să mă fi dumirit mai nainte în ceea ce privește pe Alina, lucru cu mult mai greu de cum mi-l închipuisem.

N-avem, precum știi, între rudele și cunoscuții noștri, pe nimeni care stă-n legătură cu familia aceea, și tu, femeie, găseai mai ușor pe cineva care putea să ne dea, cu toată discrețiunea, lămuriri.

Nefiind tu aici, am fost nevoit să alerg mult la dreapta și la stânga și abia târziu am dat peste vărul tău Alfons, a căruia nepoată, Elisa, se află-n institutul d-nei Manliu, fosta d-șoară Săvescu. El dedea cu socoteală că aceasta va fi putând să-i dea informațiuni sigure, căci Alina i-a fost elevă la Școala Centrală. S-a dus apoi să-și vadă nepoata și a vorbit – ca din întâmplare – cu d-na Manliu. Puține a putut însă să afle de la dânsa. Fie că nu voia să spună, fie că-n adevăr nu știa, destul că din spusele lui Alfons n-am putut să combin decât atât, că i s-a prezentat o partidă pentru ea foarte bună, dar ea a refuzat, fără-ndoială fiindcă era încurcată cu altul. E-nvederat că acest «altul» nu poate să fie decât Iorgu, ceea ce presupuneam eu și mai nainte.

Atât îmi era destul pentru ca să nu-mi mai amân plecarea la Valea-Boului.

Pe drum m-a prins o ploaie de vară, care m-a udat leoarcă, încât mă temeam ca nu cumva să mă-nbolnăvesc. Am scăpat însă teafăr și mă simt bine.

Pe Iorgu l-am găsit tot cum îl știi, dar cu desăvârșire schimbat.

Nu-i vorba, tot mai umblă mereu cu foarfecile de grădinărie și cu buzunarul plin de rafie și tot mai pune mâna la toate câte nu se potrivesc cu starea lui, s-a-ntins însă prea tare cu așa-zisele îmbunătățiri acolo la moșie și se vede că nici în timpul petrecut în străinătate n-a prea făcut socoteală negustorească, cum zice el, căci pare a se afla-n mare strâmtorare. După cele ce-am înțeles din spusele lui, tot mai ține să gospodărească, dar nu-i rămâne decât să-și vândă pădurea, ba până chiar și o parte din pogoanele de muncă. Cred deci că el e-n adevăr gata să se-mpace cu Zoe, căci în strâmtorarea la care a ajuns, are nevoie de zestrea Zoei.

Nu vrea, ce-i drept, să se ducă la ea, cum l-am îndemnat eu, dar s-ar bucura, pare-mi-se, dacă voi reuși eu să-i împac.

N-am zis deocamdată nici «da!», nici «ba!» am să mă mai gândesc și-n tot cazul o să-i scriu Zoei.

În ceea ce privește pe Alina, n-am reușit să storc nimic din el. Zice că nu știe nimic, că nu-l privește. Sunt însă cu atât mai vârtos încredințat că mai ales de dorul ei s-a-ntors în țară și nu m-aș mira deloc dacă s-ar adeveri că ea se află pe acolo prin apropiere.

Să nu zici că n-ar stărui pentru împăcare dac-ar fi adevărat aceasta. Eu îi cunosc pe oameni și-l înțeleg foarte bine: gândul lui e s-o aibă pe una soție și podoabă la casă, iar pe cealaltă prietenă scumpă.

Tu iar mă vei fi bănuind că eu caut un pretext ca să mă plimb prin străinătate.

Nu, scumpa mea.

Ca rudă mai în vârstă, sunt dator a-mi da silința să-i împac. Deocamdată am să-l caut pe bătrânul Cohen, care trebuie neapărat să știe adresa Zoei, ca să-i scriu acesteia cât mai curând. Chiar și dac-ar fi ca-n urmă să plec, vorba ar fi numai de câteva zile, cel mult o săptămână, căci o mai lungă călătorie n-aș fi-n stare să fac fără de tine.

Toate cele bune și multe îmbrățișări etc., etc.

Iancu"

IV

Orișicât de bun cunoscător de oameni ar fi fost, coconul Iancu se-nșela: nu era nici Iorgu, nici Alina întocmai cum și-i închipuia dânsul.

Iorgu îndeosebi, dac-ar fi zărit-o pe Alina din depărtare, ar fi luat-o la fugă și-ar fi alergat din răsputeri nu însă spre ea, ci fie la dreapta ori la stânga, fie înapoi, pentru ca nu cumva s-ajungă față-n față cu dânsa.

Odată, când se afla pe sub redutele de la Plevna, mai prin amurgul serii, i s-a-ntâmplat să-ntâlnească fără de veste o patrulă de roșiori care trecea-n goană mare la vale, în vreme ce el călărea cu vreo alți zece călărași la deal. Unul dintre roșiori s-a oprit pe o clipă și i-a aruncat o căutătură sub care l-au trecut fiorii.

Peste puțin, turcii, ascunși după o dâlmă, au început să descarce și s-a-ntors și el dâmpreună cu ai săi tot în goană mare. Abia târziu, după ce gloanțele nu-i mai șuierau pe la urechi, a ajuns să se dezmeticească și să-și dea seamă că cel ce-i aruncase căutarea era tânărul care zugrăvise gâștele cu păstorița.

Nu l-a mai întâlnit apoi, dar îndată ce se-nsera, îl vedea iară și iarăși călărind în goană mare, se reiveau în sufletul lui mai rușinea, mai căința și, când bubuiau tunurile și șuierau gloanțele, îi erau totdeauna parcă gloanțele erau descărcate de acela, care striga mereu: „Ce-ai făcut cu ea?!"

Umblând în treburile sale, mereu se uita împregiurul său, pentru ca nu cumva să se pomenească fără de veste față-n față cu omul acela, și-n cele din urmă se ferea de orișice cunoscut, căci nu erau puțini cei ce ar fi putut să-ntrebe și ei: „Dar cu dânsa ce-ai făcut?!" Aceasta era ceea ce îl silea să se-nfunde la moșie după ce a scăpat din oștire. Îi era peste putință să rămâie la București, unde-n toată clipa putea să-i iasă-n cale vreunul care-l întreabă: „Ce mai faci? Pe unde-ai fost și ce-ai făcut de când nu te-am mai văzut? Care-ți sunt gândurile în ceea ce privește viitorul?"

Nu e-n viața omenească nimic mai presus de sâmțământul că tu însuți ești cum trebuie să fii, mai cuminte, mai plin de-ndemnuri bune, mai vrednic, mai stăpân pe tine însuți decât cei mai mulți dintre oameni, cărora viața li-e nesuferită tocmai pentru că n-au parte de sâmțământul acesta. Iorgu era nu numai născut, ci totodată și crescut așa ca-n toate clipele vieții lui să fie și timp îndelungat a și fost pătruns de el. Tocmai de aceea se sâmțea cu desăvârșire strivit când își dedea seamă ce-a fost el însuși și ce-a ajuns să fie: se disprețuia pe sine, își era sie nesuferit, îi era scârbă de sine însuși.

Căzuți în asemenea stare sufletească, cei mai mulți dintre oameni ori își curmă firul vieții pentru dânșii nemaisuferite, ori se aruncă orbiș în vâltorile vieții și, ca să se amețească și să se uite pe sine înșiși, beau, joacă la noroc, cad în desfrâu ori săvârșesc fapte din ce în ce mai îndrăznețe, se țin în fel de fel de chipuri pe sine în neîncetată-ncordare.

Iorgu era și el împins când spre una, când spre alta, dar pentru el viața tot mai prețuia ceva. Lasă că-n lumea din care el făcea parte toate se trec cu vederea, dar un om ca dânsul se sâmțea destul de tare pentru ca să se oprească pe povârniș și să se-ntoarcă iar în calea cea bună, din care într-o clipă de slăbiciune s-a lăsat să fie împins.

Chiar și dacă nimic nu i-ar mai fi rămas după ce își va fi plătit datoriile, el era destul om ca să-și croiască drum larg prin mijlocul unor oameni pe care îi socotea mai prejos de sine, și erau din ce în ce mai dese clipele în care-l copleșea simțământul că n-a făcut, la urma urmelor, decât ceea ce în aceleași împregiurări ar fi făcut cei mai mulți dintre oamenii în mijlocul cărora își petrece zilele vieții. Nu se speria chiar nici de gândul unei împăcări cu Zoe.

Un singur lucru i se părea peste putință: ca el și Alina să mai stea față-n față, uitându-se ea-n ochii lui și el în ochii ei. Prea jos se coborâse el, prea sus rămăsese ea, și perdută era fericirea ce odinioară ar fi fost cu putință.

Vorba era însă dacă nu cumva dânsa era de altă părere.

Atunci, în amurgul serii, când roșiorii aceia au trecut în goană mare pe lângă dânsul, cerul era înspre asfințit ici roșu ca flacăra, colo portocaliu, mai departe galben, apoi verde ca frunza de curând desfășurată din mugur, iar zăpada scârțâia sub pași orișicât de ușor ai fi călcat. Lui, în orișicare amurg, cerul i se părea tot așa ca atunci și scârțâitul zăpezii îi răsuna în ureche și după ce codrul înverzise, și din ce în ce mai adânc, i se înfigea-n minte , gândul că unul dintre gloanțele ce-i șuierau atunci pe la ureche nu de către turci a fost descărcat. Nu era adevărat lucrul acesta, dar el și-l închipuia, și nici acum nu ieșea serile din casă, iară nopțile, când visuri urâte-l deșteptau din somn, el se uita sperios la ferestrile iatacului.

Nu mai era Valea-Boului tot ceea ce a fost odinioară, și-i era lui Iorgu greu să-și trăiască zilele numai el singur cu sine când își aducea mereu aminte cum alerga după plăcerile lumii răsfățate purtat de femei ca Zoe, ca Margot și ca nepotica acesteia. Era parcă-n clipa când s-a apropiat de Zoe i-a pătruns în trup o picătură de otravă care i-a răscolit tot sângele, îl ține mereu cuprins de neastâmpăr și-l pornește spre cele în adevăr nevoite de dânsul.

„Ei! zicea el. O să treacă și aceasta cum au trecut multe altele!"

V

Ceea ce coconul Iancu Talpă aflase de la Alfons era adevărat: avusese Alina chiar mai multe partide pentru dânsa măgulitoare, dar a refuzat. Greșea însă coconul Iancu când dedea cu socoteală că de dragul lui Iorgu a refuzat.

Stările sufletești ale omului și mai ales ale femeii atârnă și de la împregiurări, ba chiar și de la stările trupești. Într-un fel vedea Alina lucrurile după o noapte petrecută-n somn liniștit, după o plimbare plăcută ori după o masă bine mistuită, și-ntr-altul când o durea capul, după o noapte petrecută zbătându-se-n culcușul ei ori după ce fetele o supăraseră la școală.

Orișicât de multă silință și-ar fi dat să nu se dea de gol și să se amăgească pe sine însași, în cel mai ascuns fund al inimii ei era încredințată că Iorgu se va întoarce, stăpânit de gândul că fericirea vieții sale numai trăind împreună cu dânsa va putea s-o găsească.

Avea clipe, ceasuri, avea chiar zile de-ndoială, și atunci îi venea să se ascundă pentru ca nu cumva să se dea de gol, dar în cele mai multe dintre clipele vieții sale nu se-ndoia că el a plecat ca să petreacă anul de doliu departe de locurile unde mama lui și-a trăit cele din urmă zile, dar se va-ntoarce tot cum era în clipa când a plecat.

Nu știa și nici nu avea de unde să afle că Iorgu și Zoe au plecat împreună, dar o bănuia câteodată aceasta și atunci era cuprinsă de un fel de scârbă.

„De!... își zicea iar. Poezia e vis, iar viața petrecută-n aievea e proză."

Era covârșită de sâmțământul că nu e nici el, cum nu poate să fie Emil, pentru dânsa decât un trecător, cu care stai bucuros

de vorbă și după care te uiți cu viuă părere de rău, dar pe care-l dai uitării după ce ți-a ieșit altul în cale.

Ea nu s-a mai mutat la Ploiești. Se-nșela însă și măsterul ei când credea că dânsa a rămas la București pentru că d-l căpitan a fost mutat la Ploiești, după cererea sa. Adevărul era că nu mai avea dânsa nevoie să se mute, căci nu i se mai părea-n casa părintească viața tot atât de nesuferită ca mai nainte.

Mai ales după trecerea peste Dunăre a oștirii române, căpitanul venea rar pe la București. Era însă destul să se știe că mai curând ori mai târziu el are să vie pentru ca măsterul să-și pună pază gurii și pornirilor.

„Zăvodul meu!" zicea dânsa gândindu-se la credința nestrămutată a căpitanului.

Ar fi putut să zică și „cocoșul meu", căci el nu era numai credincios, ci totodată și doritor de a-i fi pe plac și totdeauna de a se lipsi pe sine însuși de tot ceea ce-și dorea dânsa.

Mai era apoi și că la București găsea pe toate cărările, mai ales între colegii ei trecători, oameni deștepți, cu care stetea bucuros de vorbă.

Văzând-o mai ici, mai colo, azi cu unul, mâne cu altul, ea era știută de mulți drept femeie mai mult ori mai puțin ușuratică, ce aleargă de la unul la altul și-i ia pe toți în zeflemea.

Se-ntâmpla deci ca ea să fie din când în când nevoită a refuza pe câte unul, dar aceasta o făcea numai ca să nu-l jignească pe d-l căpitan, care, după ce a fost refuzat o dată, se ferea ca de foc să nu mai fie și el refuzat.

Simțind-o aceasta, ea-l socotea drept cel mai apropiat prieten al ei și se bucura din toată inima când el venea s-o vadă.

„Ești, coconiță, bună și dulce la fire", îi zicea el, tare-ncredințat că n-are decât să fie răbdător și să nu se pripească pentru ca-n cele din urmă să nu mai fie refuzat.

Erau însă și zile în care Alina nu era și ea de părerea aceasta.

Vorba fusese ca locuința să fie dată cu chirie în socoteala lui Iorgu. Acesta a plecat însă fără ca închirierea să fi fost făcută.

– Treaba lui! zicea stăpâna casei. Mie are să-mi plătească chiria, și dac-ar fi să rămâie prea mult în întârziere, îi scot mobila-n vânzare.

De aceeași părere era și soțul ei, care cunoștea bine legile, nu însă și Alina.

– Iorgu Armaș – zicea dânsa – nu e om să-i scoți mobila-n vânzare. Orișice s-ar întâmpla, ai să porți grijă de ea ca să n-o mănânce moliile.

Lua deci din când în când o femeie cu ziua ca să mature, să scuture pravul, să bată covoarele, să perie ce era de periat și să aerisească, ba punea și dânsa mâna mai la una, mai la alta.

– Curat ca și când n-ai mai fi în toate mințile, îi zicea mama ei. Nu vezi că nu-ți șade bine?! Ce te privește pe tine mobila uitată de chiriașul care de atâta timp nici chiria nu și-a plătit-o, nici trei vorbe nu ni-a scris?!

D-l advocat Cezar Lică nu zicea nimic, ci zâmbea numai pe sub mustață cu învederată răutate, iar Alina își căuta cu un fel de-ncăpățânare de treabă, necăjită, nu însă pentru că maștерul zâmbea, nici pentru că mama ei rostise acele vorbe, ci pentru că i se părea și ei lucru urât că Iorgu nici după atâta timp nu se mai gândea la cele rămase la București.

Într-una din zile d-l Cezar Lică s-a-ntors de la tribunal zâmbind cu încă mai învederată răutate.

– Am – i-a zis Alinei – să-ți spun două lucruri care, ce-i drept, nu te privesc, dar o să te surprindă.

– Și adecă? grăi dânsa uitându-se lung la el.

– D-nul Iorgu Armaș, chiriașul nostru, s-a căsătorit. Alina rămase cu răsuflarea oprită: îi era parcă i-a turnat cineva o găleată de apă rece-n cap și se-năbuși, se-neacă. La așa ceva în adevăr nu s-a așteptat. Aceasta nu-i era însă iertat s-o

mărturisească și, drept răspuns, ea se strâmbă parcă ar fi voit să zică: „Ei și?!"

– A fost – urmă d-l Lică tot zâmbind – așa se vede, în lungă călătorie de nuntă, și de aceea ne-a uitat pe noi, dimpreună cu mobila sa.

– Tot ceea ce se poate, grăi Alina, nu însă drept un fel de răspuns la cele spuse de dânsul, ci oarecum vorbind cu sine însăși. Unui om ca dânsul toate i se iartă, toate i se trec cu vederea, toate i se cuvin. El n-are să-i dea nimănui socoteală despre ceea ce face ori nu face.

– Dai cu socoteală cine e fericita, ca să zic așa?! urmă dânsul.

– Orișicine ar fi, tot acolo vine, stărui Alina. Eu și d-ta și alții de seama noastră nu avem căderea și nici nu suntem în stare să-l judecăm.

Cu toate aceste, încă mai vârtos i se opri răsuflarea, cele mai ascunse adâncimi ale sufletului ei se zguduiră și-un junghi îi trecu prin inimă când el numi pe Zoe.

–Te pomenești că mâne ori poimâne se-ntoarce cu ea aici, grăi dânsa stăpânindu-și firea.

Îi era rușine de-nchipuirile ce-și făcuse și-i venea să se ascundă pentru ca nu cumva cei dinpregiurul ei să bănuiască cele ce i se petrec în suflet.

– Despre aceasta mă cam îndoiesc, răspunse el. Al doilea dintre lucrurile ce am să-ți spun e tocmai că li-am citit numele în lista proceselor de la tribunal: sunt în divorț.

– În divorț? ! exclamă Alina, cuprinsă de zăpăceală. Se răscoliră deodată toate-n sufletul ei, încât dânsa nu mai era tot ceea ce fusese cu o clipă mai nainte. Era parcă focul ce atâta timp a ars înăbușit a izbucnit deodată prin o spărtură și flăcări mari și vii și mistuitoare cuprind tot văzduhul.

Nu se mai îndoia acum că în adevăr mâne ori poimâne, fără-ndoială-n curând, el va veni. Așa trebuiau să urmeze lucrurile pentru ca el să se pătrundă cu desăvârșire de

simțământul că nimeni în lumea aceasta nu poate să-i dea ceea ce-i dă dânsa, și se cutremura în toată ființa când se-nchipuia pe sine însași stând față-n față cu el și uitându-se în ochii lui.

Cu putere din ce în ce mai covârșitoare se iveau și iar se iveau în sufletul ei reamintirile celor de mult trecute.

Se vedea pe sine zugrăvită pe peretele din fund, luând lecțiuni de desemn de la Emil și alergând după acesta prin fața bisericii Zlătari. Se vedea apoi stând de vorbă cu Iorgu și plimbându-se când cu el, când cu cocoana-mare pe la Valea-Boului, unde el a sărutat-o-n fața tuturora, și cele sâmțite atunci le resimțea mărite până la extaz.

Furtunile sufletești de felul acesta nu sunt și nici nu pot să fie dăinuitoare. Se ivesc ca din senin și se potolesc fără ca să te poți dumiri de ce. Un lucru a rămas pe urma lor: cele ce mai nainte îi fuseseră plăcute încetul cu încetul i s-au făcut nesuferite.

Îi era silă să se ducă la școală, unde lecțiunile îi păreau o sarcină pentru dânsa grea, iar cele mai bune dintre elevele ei i se păreau tâmpite și semnele lor de dragoste o supărau. Cu atât mai vârtos îi erau supărători mama și mașterul ei, precum și aceia cu care mai nainte bucuros se plimba ori stetea de vorbă. „Lăsa-ți-mă-n pace!" îi venea să le zică tuturora.

Nu însă și d-lui căpitan.

De acesta se temea mai ales după ce el i-a spus că e hotărât să iasă din oștire și să se-ntoarcă acasă.

VI

„Scumpa și multdorita mea Anicuță,

Te vei fi mirând că primești această scrisoare tocmai de la Geneva și vei înțelege că mi se va fi urât și mie viața alergând prin lume singur ca vai de mine.

Precum ți-am scris în ajunul plecării mele de la București, bătrânul Cohen, în timpul celor din urmă doi ani, nici nu i-a

trimis Zoei, nici nu a primit de la ea nimic, n-a putut dar să-mi dea nici o lămurire în ceea ce privește adresa ei. Alergând pe la alții, am aflat în cele din urmă că advocatul ei este un oarecare Calopolu. Nici acesta n-a putut însă să-mi spună decât că cea din urmă scrisoare a primit-o de la Zürich, unde dânsa era trasă la «Hotel du Lac». Temându-mă ca nu cumva dânsa să plece de acolo și să-i pierd iar urma, am făcut la bătrânul Cohen un mic împrumut și am plecat fără de întârziere.

«Trei zile dusul, trei zile-ntorsul, mi-am zis; într-o săptămână, în cel mult zece zile, iar sunt acasă.»

Am răcit însă, așa se vede, pe drum, încât eram foarte îngrijat și am fost nevoit să mă opresc la Viena și-n urmă la München. La Zürich n-am mai găsit-o pe Zoe, dar am aflat că dânsa a plecat la Geneva și că nu era singură, ci însoțită de un oarecare Pablo Berenos, un brazilian bogat, ceea ce-mi era peste putință să cred. Am plecat deci în grabă mare aici, unde mă aflu de doauă zile.

Pe Zoe n-am mai găsit-o aici, dar am întâlnit din întâmplare pe vărul-meu Raoul, care, încurcat cu o franțuscă, s-a stabilit de vreun an aici. El a văzut-o pe Zoe și a vorbit în mai multe rânduri cu ea. Mi-e greu să-ți spun: e-n adevăr încurcată cu un brazilian, un om tânăr, care o toacă mai rău de cum a tocat ea pe alții. Mi-am pierdut, dragă, toate iluziunile, încât îmi vine să cred că e adevărat ceea ce se zicea despre mama ei, răposata mea mătușă, pe care mulți o socoteau încurcată azi cu unul, mâne cu altul dintre țiganii boierești. Mi se oprește mintea-n loc când mă gândesc că un om ca Iorgu a putut să fie amăgit de asemenea femeie.

Obosit de lunga mea călătorie, o să mai stau aici, dar azi-mâne plec, mânat de dorința de a te îmbrățișa cu ție binecunoscuta mea dragoste.

Iancu"

VII

Zilele treceau una după alta fără ca Iorgu să vie, și Alinei îi era din ce în ce mai nesuferită viața.

Serile, când îi zicea mamei sale „noapte-bună", aceasta parcă-i zicea: „Vezi că n-a venit nici azi", maștерul parcă adăuga: „Da, n-a venit și mira-m-aș dac-ar mai veni!"

Diminețile, când pleca la școală, toți trecătorii se uitau la ea parc-ar fi voit s-o-ntrebe: „N-a venit nici ieri?" iar colegele, ba chiar și fetele din școală își ziceau: „Nu e-n voile ei cele bune; se vede că el tot n-a venit!"

„Nu! – zicea dânsa-n gândul ei – n-a venit, dar va veni, nu se poate să nu vie."

El nici nu zisese, nici nu făcuse vreodată nimic spre a o-ntări pe dânsa în gândul că are neapărat să vie; ea nu era însă în stare să creadă că nu va veni în cele din urmă.

Dac-ar fi venit cineva să-i spună cum s-au petrecut lucrurile nu numai cu Zoe, ci și cu *madame* Margot, precum și cu nepoțica acesteia, Alina ar fi zis că așa aveau să se petreacă lucrurile pentru ca el să vie, și dacă n-a venit încă, e că are să se mai petreacă ceva.

Într-una din zile a venit însă d-l Neacșu, advocatul lui Iorgu, colegul d-lui Cezar Lică.

– Sunt trimis de d-l Iorgu Armaș, clientul meu – a zis el – ca să regulăm chestiunea chiriei.

– Îmi pare bine – i-a răspuns stăpâna casei – căci cam de mult stă daravera aceasta încurcată.

Alinei iar i s-a oprit răsuflarea.

– Dar d-l Iorgu unde se află? întrebă dânsa cu glas înăbușit de năvala sângelui.

– Când cu sfârșitul războiului s-a-ntors în țară – îi răspunse d-l Neacșu – și de atunci stă la moșie.

Alina rămase parcă i s-ar fi surpat în cap nu numai casa, ci și tăriile cerului: nu putea să-i intre-n cap gândul că el se află de atâta timp prin apropiere fără ca să fi venit.

– Mă mir – zise – că de atunci și pân-acum n-a găsit timp să vie el însuși pân-aici.

D-na Lică tresări ca alte dăți când fiica ei își pierdea sărita, iar d-l Neacșu se uita zâmbind la aceasta ca la un copil sfătos, care se amesteca-n treburile ce nu-l privesc. Buna-cuviință cerea însă să-i dea mamei răspuns la întrebarea pusă de fiică.

– Domnișoara are dreptate – grăi dânsul –, chiar și atunci era în mare întârziere cu chiria. Avea însă să se lupte cu multe alte greutăți cu mult mai mari și abia zilele aceste a ajuns să-și vândă pădurea și o parte din pogoanele de arătură și să scape, în sfârșit.

Alina se uită rușinată la mama ei.

Avea aceasta dreptate când îi spunea că nu e-n toate mințile.

Din cele spuse de Neacșu se-nvedera că Iorgu s-a ruinat în timpul îndelungatei sale călătorii și nu mai e tot boierul de mai nainte. Aceasta însă pe dânsa n-o privea. Ei îi era învederat numai că el ar fi putut să vie, dar n-a venit nici mai nainte, nici acum, fără îndoială pentru că n-a vrut și nu voiește să vie.

Își aducea aminte cum atunci, în fața bisericii Zlătari, l-a întrebat pe Emil: „Când ne mai vedem?" iară el a răspuns: „N-ai decât să-mi scrii, și viu fără de-ntârziere orișiunde aș fi". Ea nu i-a scris. De ce să-i scrie dacă le erau căile vieții despărțite și nu se mai puteau împreuna?

Tot așa Iorgu n-a mai venit. De ce să vie dacă îi erau despărțite căile de ale ei și nu se mai puteau împreuna?!

Se prefăcuseră deodată toate-n sufletul ei.

A avut ea zile în care ar fi fost gata să alerge la el și să i se facă roabă pentru ca să-și îndulcească viața îndulcind-o pe a lui. Acum el nu mai era tot cel știut de dânsa.

Nu! Orișice s-ar fi-ntâmplat, dac-a fost el odată-n stare nu numai să plece fără ca să-i fi spus ei „rămas-bun", ci totodată să nu vie nici mai-nainte, nici acum, în zadar ar mai fi venit de aici înainte. Dacă, adus de orice gând, el ar mai fi venit, ea ar fi trebuit să fie nemernică fără de seamăn pentru ca să stea de vorbă cu el.

Întocmai cum pe Emil nu putea să și-l închipuiască decât jerpelit, soios, nepieptenat, nu mai era-n stare să și-l închipuiască pe Iorgu decât istovit de-mbuibări și de desfrâu în nopți nedormite.

Abia acum îi erau toate urgisite: și casă părintească, și școală, și prietene, tot ceea ce-l leagă pe om de viață, și mereu era ispitită de gândul de a-și lua lumea-n cap.

Nu se mai temea acum de d-l căpitan, care ieșise din oștire, se-ntoarsese la București și tot mai călca țeapăn, dar n-avea nici pinteni care zurgăiesc, nici sabie care zângănește.

Om el și tot oameni și ceilalți doi, dar pe când unul vine numai dacă-l chemi, altul nu vine nici chemat, el nu pleacă nici alungat fiind.

– Mă iartă, coconiță, că-ți spun un lucru care ar putea, deși nu trebuie, să te supere, îi zise acesta Alinei într-una din zile. Îmi pari de la un timp încoace mereu îngândurată și mă-ntreb ce ți se va fi întâmplat de ai pierdut voia bună de mai nainte. Nu întreb, ci-ți spun, și nu cumva să zici că nu mă privește, căci ai spune ceea ce în adevăr nu gândești.

Alina rămase câtva timp cu ochii țintă la pământ.

Nu putea să-și dea pe față gândurile și simțămintele, dar n-o ierta firea să-l amăgească ascunzându-și starea sufletească.

– Mi s-au făcut, așa deodată, toate nesuferite – grăi dânsa – încât îmi vine să-mi iau lumea-n cap, și ți s-ar putea întâmpla într-o zi să nu mă mai găsești când vii să mă vezi.

– Oho! exclamă dânsul înviorat. D-ta ești prea înzestrată cu daruri firești și-ndeosebi prea-nțeleaptă pentru ca să poți lua asemenea hotărâri.

– Mă socotești d-ta așa, întâmpină dânsa dând din umeri. Adevărul e că sunt slabă și neajutorată, ca toate femeile.

Căpitanul stete câtva timp pe gânduri, apoi se îmbărbătă.

– Așa – zise – nu vorbesc femeile decât fiind căzu-te-n slăbiciunea pe care o am eu pentru d-ta, ceea ce e peste putință când e vorba de d-ta.

Alina nu zise nimic, dar se uită mirată la el.

– Da, peste putință, stărui dânsul. D-ta știi foarte bine că nu e nimic ce eu nu sunt gata să fac pentru ca să-ți fiu pe plac, iar în schimb nu cer decât ceea ce-ți face plăcere să-mi dai. Chiar și dac-ar fi să prinzi slăbiciune fie pentru unul, fie pentru altul dintre cei ce mai ici, mai colo îți ies în cale, mai curând ori mai târziu o să te-ncredințezi că nu e-n lumea aceasta nimeni care-ți dă atât de mult și-ți cere atât de puțin ca mine. Orișicât de mare ar fi dar slăbiciunea, ea e trecătoare, iar nu neistovită ca a mea. Ziseși că ți s-au făcut toate nesuferite. Prea bine, urmă dânsul. Dacă e cineva care-ți face nesuferită casa aceasta, știi prea bine că n-ai decât să vrei pentru ca să te muți în alta, unde toți îți cad la picioare. Dac-ar fi să ți se fi făcut urgisită școala, cu toate supărările ei, știi prea bine că n-ai decât să vrei pentru ca să scapi de ea. Dacă urgisită îți este lumea în care-ți petreci aici viața, n-ai decât să vrei pentru ca să pleci pe un timp oarecare în altă lume, în care nimeni nu te știe cine ești și astfel nu are cuvinte de a te supăra.

– Am înțeles ce vrei să-mi spui și nu mă-ndoiesc de bunătatea nemărginită a d-tale – grăi dânsa –, dar tocmai de aceea mă tem, că n-aș putea să-ți dau în schimb ceea ce ți se cuvine.

– N-ai să-mi dai nimic, coconiță, o-ncredință dânsul. Mi-e destul că-mi ceri și primești. Nu, coconiță, inimă rea n-ai să-ți

faci, căci supărările vin și trec și voia bună e statornică pentru cel ce are răbdare și știe să se mulțumească cu ceea ce i se cuvine, ba fie chiar și cu mai puțin.

VIII

Nu mai era Valea-Boului tot ceea ce a fost odinioară, dar i-a mai rămas lui Iorgu destul pentru ca cu priceperea pe care o avea și cu hărnicia cuvenită să-și înființeze încetul cu încetul acolo un rai pământesc, dacă nu o moșie în înțelesul obicinuit al cuvântului, o fermă-ncântătoare, prin care dovedește că cultura făcută cu priceperea cuvenită pe o întindere mai mică prețuiește mai mult decât plugăria fără de rost pe o mare întindere. Își păstrase împregiurul conacului, ce-i drept, acum prea larg, vreo șase sute de pogoane pământ de arătură, dimpreună cu moara și cu iazul ei, o baltă de vreo zece pogoane pentru gâște și rațe, precum și pentru prăsilă de porci și de pește.

Din pădure i-au rămas vreo sută de pogoane, mai ales stejăriș, iar sub pădure i se aflau via, livezile și – tocmai pe țărmurii râulețului – vreo patruzeci de pogoane fânaț, pe care în timp de secetă, lăsând stăvilarele, să-l pună sub apă, ca să aibă pășune grasă și fânaț îmbelșugat.

Încă mai nainte de a fi vândut partea cea mare a moșiei își croise planurile de cultură până-n cele mai mici amănunte, iar după ce s-a făcut vânzarea, și-a cumpărat cele mai raționale unelte de plugărie, precum și zece perechi de boi, doi cai de ham și unul de călărie, șase vaci de prăsilă și un taur de Moldova, o sută de oi, șase scroafe și un vier, precum și păsări de tot felul. În pădure erau însemnați cu var copacii fie strâmbi, fie de calitate proastă, pe care urma să-i taie-n timpul iernii, pentru ca ceilalți să poată crește-n toată lărgimea.

De priceput se pricepea la toate ca numai puțini, și rămânea numai să aibă și tragere de inimă.

Aceasta o cam pierduse-n timpul îndelungatei sale călătorii prin țări străine.

Pentru ca să poți fi plugar bun, ai să te scoli în zori de zi și să te culci mai-nainte de a fi apus luceafărul de seară. Iorgu s-a deprins însă să se culce când răsare luceafărul de dimineață și să se scoale la prânzul mare. La moșie nu-i rămânea, ce-i drept, decât să se culce devreme, dar i se subția somnul și se scula tot ca mai nainte. Cu toate aceste, după-masă iar se culca și adeseori i se întâmpla ca tocmai înspre seară să se deștepte. Acum nu mai putea să doarmă noaptea, și mai ales pentru un om care are pe sufletul lui ceea ce avea dânsul, nu e canon mai greu decât să fie lipsit de dulceața somnului.

Diminețile, când, deșteptat din somn, își deschidea ochii, el vedea-n fața lui, mai nainte de toate, ușa iatacului, în care, după îndrumările primite de la Alina, păstra cele mai apropiate lucruri ale răposatei sale mame, și fata stetea-n prag, cu mânile amândouă ridicate.

Când ieșea din casă, trecea pe la capul scării, unde o sărutase.

Când el trecea printre lanuri, dânsa i se ivea când ici, când colo-n cale, fie cu o buruiană ori cu o floare, fie cu câte un fluture ori cu câte o gânganie. Ea nu-ntreba: „Ce e aceasta?" El îi dedea însă-n gândul lui deslușirile pe care dânsa fără-ndoială le-ar fi cerut dac-ar fi fost în aievea de față.

Noi, oamenii, nu gândim ceea ce voim, ci gândurile ni se-nșiră-n minte ele de ele potrivit cu îndemnurile pornite fie din lumea ce ne-ncungiură, fie din sâmțămintele noastre.

Orișice ar fi făcut, Iorgu, trecând printre țarini, prin livezi, prin pometul acum roditor, prin pădure, ori și pe unde se plimbase odată cu ea, o vedea alergând de ici până colo, oprindu-se din când în când, ca să examineze ceva mai de aproape, puindu-și întrebările și ascultând cu ochii mari lămuririle date de dânsul. El știa prea bine că toate aceste sunt

numai aiurări de ale sale; cu toate aceste, nu era-n stare să nu gândească ceea ce i-ar fi spus dac-ar fi fost de față, încât era să stea la-ndoială dacă nu cumva aiurează, dacă mai e ori nu în toată firea el însuși.

Valea-Boului și Alina erau în sufletul lui nedespărțite. El nu putea să vadă Valea-Boului fără ca să se ivească-n gândul lui și Alina și n-ar fi putut s-o vadă pe Alina fără ca să și-o gândească la Valea-Boului, și nopțile, când nu putea să doarmă, gândindu-se la cele trecute, îl cuprindea o jale nespus de adâncă, încât gemea pe-năbușite în culcușul lui.

De unde ar mai fi putut să ia tragerea de inimă pentru o lucrare care pentru dânsul numai săvârșită împreună cu dânsa putea să aibă farmec?

Dac-ar fi avut hașiș, ar fi luat o doză pentru ca să iasă pe un timp oarecare în altă lume. Neavând hașiș, lua morfină și-și petrecea partea cea mare a zilei pierdut în somn zbuciumat.

Timpul trece însă și, dacă mai dă Dumnezeu și ploaie, toate se părăginesc când lipsește cuvenita purtare de grijă.

Iorgu amâna când una, când alta de azi pe mâne, iar când se punea pe lucru, era de obicei prea târziu. Alte dăți o pornea cu o râvnă care te punea în mirare, apoi în curând le lăsa toate baltă.

Nu mergeau lucrurile cum după priceperea lui ar fi trebuit să meargă, și de aceea îi era de multe ori silă să treacă prin țarini, prin livezi ori prin pădure, pe la grajduri și pe la cotețe, unde toate îl supărau.

„Cu totul altfel ar merge toate dac-ar fi și ea aici" își zicea dânsul oarecum ca să se dezvinovățească.

Da! Dânsa fără-ndoială și-ar fi dat silința să-l îndrumeze a-și petrece viața ca mai nainte; el însă fugea de dânsa tocmai pentru că nu se mai simțea-n stare să-i fie ei pe plac.

După ce trăise într-o lume în care femeile erau ca Zoe, ca *madame* Margot și ca nepoțica acesteia, din ce în ce mai rar i

se-ntâmpla să se simtă prea jos căzut spre a se mai putea ridica până la Alina. Tot femeie era și dânsa și n-avea decât s-o coboare la sine pentru ca să fie amândoi deopotrivă.

Gândul acesta l-a cuprins cu putere covârșitoare când a aflat că Alina s-a măritat.

Nu știa și nici nu cerceta cine e soțul ei.

„Orișicine ar fi – își zicea dânsul –, om care se poate măsura cu mine nu este și n-am decât să-mi dau silința pentru ca dânsa să se plece-n fața stăruințelor mele."

Acum, după ce era măritată, ea era căzută-n gândul lui cum căzute sunt toate femeile cu bărbat.

Adevărul era că picătura de otravă iar a-nceput să-i pună sângele în ferbere clocotitoare, și mai ales în timpul nopților petrecute-n neadormire el nu mai putea să scape de dânsa.

IX

D-l Strună avea-n Calea Moșilor, atunci pentru cei mai mulți încă tot Podul Târgului-de-Afară, case cu multă lărgime, jos băcănie cu grătar și o măcelărie, iar în etagiu locuința proprietarului de curând căsătorit.

Tânăra stăpână a casei, îmbrăcată mai mult ca jupânească decât ca cocoană, ședea oarecum înțepată la una din mescioarele din salonul încăpător și-nșira niște mărgele, iar Smaranda, fata din casă, deretica-n biroul boierului, care se afla lângă salon.

– Cine o mai fi și ăsta?! grăi Smaranda. De câteva zile trece mereu la aceeași oră pe aici și totdeauna își zgâiește ochii uitându-se încoa.

Alina ridică capul și-l întoarse uitându-se în stradă, apoi rămase-ncremenită și pornită spre leșin.

Afară-n strada cea largă trecea călărind spre gura Oborului, Iorgu – tot cum îl știa dânsa, deși ceva mai gras. Trecuse, după

spusa Smarandei, și ieri, și alaltăieri, deci nu din întâmplare, ci dinadins.

„Nu cumva-l va fi văzut și el?" își zise ea cu inima-ncleștată.

Se temuse ea câteodată de căpitanul cel ce vorbea răstit, bătea din pinteni și zângănea din sabie; abia acum știa însă ce va să zică frica cea adevărată.

O-năbușea plânsul, și ar fi și plâns dacă n-ar fi fost de față fata din casă. Cel mai apropiat gând al ei era să se ridice și să plece fără de-ntârziere-n urma lui.

Se zice că dihorul se uită cu atâta nesațiu la pasărea ce-și alege drept pradă, încât aceasta e cuprinsă de amețeală și-i cade la picioare. Tot așa era și Alina pornită spre Iorgu.

Își zicea, ce-i drept, că are să-i cadă în genunchi, rugându-l s-o lase-n pace și să nu-i mai treacă pe sub fereastră, aceasta însă pentru că se temea nu numai de soțul ei, ci și de sine însași.

Fără ca să mai ție deci seamă că Smaranda ar putea să prindă bănuială, ea trecu-n iatac, își puse pălăria ce-i căzu la-ndemână, își luă o pelerină și plecă în grabă mare.

Sub șopronul din fundul curții se afla și trăsura, și cupeul, iar în grajdul de alături erau trei perechi de cai. Las' însă c-ar fi trecut prea mult timp până să fie puși caii, dar nici nu se putea da pe gura vizitiului. Prin apropiere era mahalaua Muscalilor. Ieșită deci în stradă, ea o luă spre gura Oborului, apoi peste puțin opri una dintre birjile ce ieșeau în piață și-și urmă drumul.

Mai era o bucată bună până la Obor când ea, trecând pe lângă călăreț, s-a uitat înapoi. Când ochii lor s-au întâlnit, el a salutat zâmbind, ca omul care se simte învingător, iară ea a-nceput să tremure ca turturica ce deodată se vede-n fața țevii îndreptate de vânător spre ea.

Își dădea bine seamă că prin fapta pe care o săvârșește își pune-n joc viața, dar nu era în stare să se oprească.

Ar fi putut s-o vadă cineva care o cunoaște. Chiar și birjarul s-ar fi putut s-o cunoască. Se uita deci sperioasă-n toate părțile și-i părea rău c-a plecat de acasă.

Dintru-nceput gândul ei era s-apuce la stânga, pe șoseaua Ștefan cel Mare, apoi să cotească la dreapta și să iasă spre grădina de la lacul Tei, unde puteau să vorbească nesupărați de nimeni.

El călărea însă-n urma trăsurii din ce în ce mai îndrăznet, mai fără de cruțare, mai aproape, încât ea trebuia să simtă că s-a dat de gol și-n cele din urmă s-a speriat de gândul de a fi singură cu el în pustietatea de la Tei.

„Nu! – își zise – am să ies la capul Podului, unde, îi dau birjei drumul și intru apoi pe jos în aleea Kisseleff. Acum, înainte de amează zi, e acolo puțină lume, dar singuri tot nu avem să fim."

Ea perdea din vedere că pe când dânsa era pe jos, el călărea.

N-ar fi avut decât să descalece și să meargă și el pe jos alături cu dânsa, ducându-și calul de căpăstru. El ținea însă să vorbească cu dânsa în toată lărgimea, fiind numai ei amândoi, și nu se-ndoia că dânsa o va face și aceasta după ce a fost în stare să vină până-aici.

După ce dar dânsa i-a dat birjei drumul, el n-a mai așteptat ca birjarul să se depărteze, ci s-a apropiat călare, gata, așa-zicând, să facă atacul din front.

– Eu am venit să te iau la Valea-Boului! Grăi dânsul fără de-ncungiur.

Alina se uită cu ochi mari și plini de mânie la el, apoi se-ntoarse și intră-n Podu Mogoșoaiei.

El se luă și aici după dânsa.

– N-ai decât să stai jumătate de ceas în toată tigna de vorbă cu mine – urmă dânsul stăruitor – pentru ca să-ntelegi că trebuie neapărat să vii. Te aștept după-amează zi atât azi, cât și mâne și poimâne la Herăstrău. Dacă nu vii, am să te caut.

Alina auzea vorbele, dar îi era parcă ele nu sunt rostite-n aievea, ci îi răsună-ntr-aiurea.

Era sfărâmată viața ei: dacă rămânea, gândul îi era mereu dus la nenorocitul care o cheamă; iar dacă se ducea, se făcea pe sine însăși sie urgisită.

Doi oameni se izbeau cuprinși de mânie oarbă unul într-altul și orișicare dintre dânșii ar fi rămas strivit, viața ei întreagă rămânea întunecată, numai chin și zbucium.

Îi era frică să se-ntoarcă acasă, căci soțul ei ar fi putut să fie cuprins de starea în care o vedea și s-o întrebe ce i s-a-ntâmplat, și nu mai puțin frică îi era că Iorgu iar o va urmări, dacă nu azi, mâne ori poimâne, nu va fi-n stare să-l înduplece a o lăsa-n pace, cu atât mai vârtos îi era frică și se cutremura când se gândea că se va duce, tot se va duce unde a chemat-o el.

„O singură scăpare ar mai putea să-mi rămâie, își zise-n cele din urmă. Am să-l chem pe Emil. El e-n stare să-l înduplece pe Iorgu, încredințându-l că soțul meu e om în puterea cuvântului, bărbat care nu sufere să fie atins în cele mai sfinte ale lui."

X

„Azi după-amează zi, mâne, cel mai târziu poimâne !" își zicea Alina-n toată clipa.

Ploieștii sunt fără-ndoială numai aci: pleci dimineața, îți faci acolo treburile și ești seara încă devreme întors acasă.

S-ar fi putut însă-ntâmpla ca Emil să fie dus undeva, ca el să primească scrisoarea prea târziu ori ca plecarea lui nici mâne, nici poimâne să nu fie cu putință. La aceste ea numai cu groază se putea gândi, căci nu putea să scape de gândul că poimâne neapărat se va duce la-ntâlnire dacă pân-atunci nu va fi venit Emil s-o scape.

Scrisoarea a fost însă în ceas bun dată la poștă, căci încă a doua zi a venit un comisionar s-o vestească pe Alina că Emil

o așteaptă – după îndrumările primite în scrisoare – în fața bisericii Zlătari.

Celelalte au urmat precum fuseseră puse la cale.

Cel mai de căpetenie lucru era ca el, adecă soțul ei, nu cumva să bănuiască ceva.

– Din gura mea nici o vorbă nu iese! a zis Emil fără ca să știe că vorba e de fostul lui căpitan.

Îi era destul să știe că la mijloc e omul pe care odată pe-nsărate, l-a-ntâlnit sub redutele de la Plevna, unde bubuiau tunuri și șuierau gloanțe, și care acum o aștepta pe ea la Herăstrău.

Acolo l-a căutat tot pe-nserate.

Iorgu ședea la o masă din grădină, din ce în ce mai supărat de gândul că pate o mare rușine. El tresări când îl văzu intrând pe „zugravul" păstoriței cu gâștele.

– Cred că n-am nevoie să-ți spun ce caut aici, grăi Emil, oprindu-se-n fața lui.

– Dau cu socoteală, răspunse Iorgu ridicându-se în picioare.

Fiecare din puținele vorbe rostite de Emil era pentru dânsul o palmă primită-n față.

N-ar fi crezut niciodată că Alina e-n stare s-o pună aceasta la cale, și Emil n-ar fi-ndrăznit nici el să facă ceea ce făcea, dacă n-ar fi trecut prin „mustruluiala" căpitanului său.

– Viu – urmă dânsul – să te rog în numele ei să n-o mai urmărești, căci soțul ei e om pătimaș, iar din partea mea – adăugă – am să-ți spun că ești un nemernic.

Iorgu ar fi fost și acum în stare să-l ia pe sus și să-l arunce cât colo, încât să-i pârâie toate oasele, dar el era încă tot omul care nu perde din vedere ce-i șade și ce nu-i șade bine, stetea deci drept, liniștit și nemișcat.

– Am înțeles – grăi – și te rog să-mi spui unde am să-ți trimit martorii mei.

Emil era-n stare să-i crape capul cu un topor, să-i descarce un glonte-n pept ori să-i înfigă cuțitul în inimă, dar dacă-l omora, era ucigaș de rând și nu s-ar fi iertat niciodată pe sine însuși. Înțelegea deci că are să-și pună viața-n joc intrând în luptă dreaptă, în care unul dintre amândoi avea să rămâie mort. Nu voia însă cu nici un preț să aibă martori, care află de ce adecă cei doi intră-n luptă.

– Ce fel de martori?! întâmpină dar. Între noi amândoi nu poate să fie vorba de o cestiune de onoare, pe care o reglează martorii. Vorba e de liniștea unei case și de numele cel bun al unei femei pe care numai noi amândoi o știm și n-au s-o mai știe și alții, vorba e de viața perdută a unui om: aici martorii n-au ce să caute.

– Și cam ce-ai fi voind d-ta, domnule? întrebă Iorgu zâmbind și tot liniștit.

– Ceea ce e firesc, răspunse Emil stăpânindu-și firea. După ceea ce d-ta ai făcut și vrei să mai faci, noi amândoi suntem oameni care nu mai pot să trăiască alături pe fața pământului. A fost un timp când îmi păreai în toate privințele atât de sus, încât aș fi rămas dezamăgit dacă dânsa, având să aleagă între noi amândoi, m-ar fi ales pe mine. Mi-am călcat deci pe inimă. Ce-ai făcut și ce vrei să faci acum cu ea?! De ce m-am jertvit eu?! Ce s-a ales de omul pe care-l puneam odinoară atât de sus?!

Iorgu stetea cu ochii-n pământ. Atins unde era mai sâmțitor, el era viu mișcat și umilit în sine însuși.

– La-ntrebări ca aceste nu se poate răspunde printr-o luptă, fie orișicât de dreaptă, în care ai putea să-ți găsești moartea grăi dânsul așezat. Uite, mă căiesc și te rog să mă ierți și să stărui ca și dânsa să mă ierte, căci n-am să-i mai turbur liniștea. Ce mai vrei?!

Emil se uită lung și disprețuitor la el.

– Așa vorbești și așa vei fi și sâmțind în clipa aceasta – îi zise – dar mâne, poimâne... Pe vorba unui nemernic, pe hotărârile lui, pe jurămintele lui nu se pune nici un temei.

Împăcare între oamenii aceștia nu era cu putință.

– Prea bine! grăi Iorgu. Să luăm fiecare câte un ciomag și să ne tot lovim unul pe altul în cap până ce nu va fi rămas mort unul din amândoi. Vorba e numai cum poate – fără de martori – cel rămas în viață să-i dovedească orișicui că n-a ucis mișelește, ci a scăpat cu viață dintr-o luptă dreaptă?

Emil rămase câtva timp pe gânduri: trebuia să recunoască și el că nu-i rămânea decât să-și fixeze la vreunul dintre hoteluri locuința și să-și aleagă martorii.

– Bine, – grăi dânsul –, dar de o mie de ori mișel cine dă pe față numele femeii.

– Cel mai interesat de a nu o face sunt eu, care am pățit rușinea, îi răspunse Iorgu.

Se sâmțea istovit sufletește. Se făcuse, parcă, iar omul care fusese, înțelegea mânia lui Emil, și lupta în care era nevoit să intre era-mpotriva firii lui. Îi venea să plece iar de aici, unde atâți oameni cumsecade-l cunoșteau și-l arătau cu degetul, și să se ducă departe, fie chiar și-n America, și să-nceapă o viață nouă.

Emil era, din contra, nerăbdător. Se temea ca nu cumva alte nenorociri și mai mari să urmeze dacă nu-și va îndeplini cât mai curând gândul. După ce și-a dat dar adresa la „Hotel Union" și a luat pe a lui Iorgu, care era tras și acum tot la „Bulevard", el a plecat să-și caute martori.

Unde ar fi putut să-i găsească aici la București, unde de atâta timp nu mai fusese?

Numai la cazarma de roșiori, unde trebuia să fie vreunul dintre camarazii cu care încheiase legături în timpul războiului.

Aici a aflat că fostul său căpitan, ieșit din oștire, s-a-ntors la București și stă-n Calea Moșilor, undeva prin apropierea Oborului.

Mai bun martor nu putea să-și găsească el, care niciodată-n viața lui n-ar fi crezut că e-n stare să se bată și cu altcineva afară de turci.

Nu mult a avut să umble, nici pe mulți n-a fost nevoit să-ntrebe pentru ca să-l găsească pe tuturora binecunoscutul domn Strună, și s-a adeverit și astă dată că-n adevăr soarta omului și de la-ntâmplări de dânsul neprevăzute atârnă. Dacă d-na Strună ar fi fost acasă, lucrurile ar fi putut să se-ndrumeze altfel de cum au fost plănuite la Herăstrău. Domnul Strună se afla singur acasă și era-ncântat că poate să-i fie uceniculuí său de ajutor într-o afacere după părerea lui de mare însemnătate.

– Poți să dormi liniștit – i-a zis lui Emil – că grija mea e să-l găsesc pe al doilea martor și să le pun și celelalte la cale.

Le-a și pus, încât seara târziu era hotărât că nici o publicațiune nu se face, că proces-verbal se-ncheie, dar numai spre a fi prezentat autorităților publice, dacă acestea-l vor cere, și că întâlnirea va fi chiar în dimineața zilei următoare într-una din sălile cazarmei de roșiori.

Arma aleasă era sabia.

Mai ales pentru oameni ca fostul căpitan Strună e o mare plăcere să vadă cum se bat în săbii doi oameni îndemânatici în purtarea armei. El trecea cu vederea că luptătorii-și pun în joc viața și asista ca la un fel de examen.

Chiar dintru-nceput era pentru dânsul învederat că Iorgu e și mai puternic, și mai îndemânatic. El se mărginea însă la apărare, și era de toată frumusețea cum știa să-l ție pe Emil departe de sine, parând toate loviturile acestuia.

Simțindu-și superioritatea, gândul lui era să-l obosească pe Emil și să-i dea apoi o lovitură care nu-l omoară, ci-l face numai incapabil de a se lupta.

Emil era, din contra, din ce în ce mai înverșunat și astfel mai puțin stăpân pe sine și pe arma sa. Îi era parcă teamă ca nu cumva să fie răpus dacă nu va sfârși cât mai curând.

Deși însă el era mai slab, cel ce mai întâi obosi n-a fost el, ci Iorgu cel trupeș, care peste câtva timp a-nceput să șovăie.

Văzând-o aceasta, Emil se avântă, făcu un pas hotărât înainte și-l lovi pe Iorgu-n umărul stâng, făcându-i o rană, ce-i drept, nu grea, dar dureroasă.

– Nu te pripi! Mai ai răbdare îi zise fostul lui măiestru perzându-și sărita.

Atins de durerea din umăr și de vorbele aceste, Iorgu îi aruncă o căutătură plină de mânie, apoi se plecă înainte și întinse brațul ca să-l depărteze pe Emil cu vârful săbiii de la sine.

Deoarece brațul lui era mai lung decât al lui Emil, acesta, ca să-i poată atinge umărul, s-a apropiat prea mult și acum vârful săbiii i s-a înfipt în pept.

El se cutremură, scăpă sabia, căzu întins la pământ și se zbătu puțin, apoi rămase mort.

Iorgu stete câtva timp mut și nemișcat, cu sabia lăsată-n jos și cu ochii țintă la jertva sa.

„Da – își zise apoi – sunt nu numai nemernic, ci și mizerabil."

El nu mai avea ce să caute la București, ba, după toate semnele, nici aiurea nu mai avea ce să caute, căci, după vreo zece zile, i-au găsit în pădurea de la Valea-Boului trupul intrat în putreziciune.

Luase, așa se vede, o prea mare doză de morfină.

SFÂRȘIT

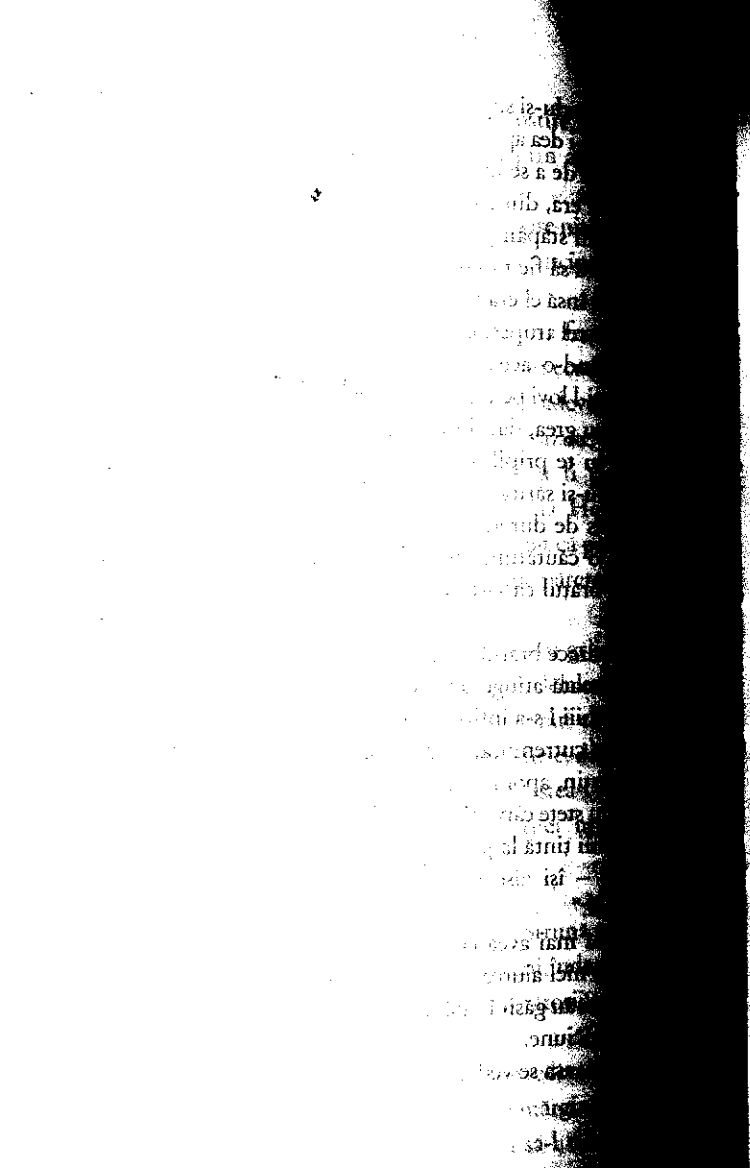

DIN PERIODICE

CORBEI

NARATIUNE

PARTEA ÎNTÂI

I

FATA POPII

– Vorbă să fie! grăi lelea Veta sugându-și buzele. Nu zilele ai să i le numeri omului din față. N-o să-mi zici că sunt babă bătrână și mi-o aduc aminte pe preoteasa, mama lui, de care a rămas în leagăn, eram copilă răsărită când ungurii l-au omorât pe tatăl lui colo, la Plopiș, unde le ieșise cu oamenii în cale. Nu te uita la părul lui, care a încărunțit înainte de vreme, nici la fața lui veștedă, pe care a zbârcit-o gândurile, nici la firea lui, pe care a întunecat-o amarul singurătății. Nu-i, soro, atât de bătrân cum ți se pare ție, care ești tinără.

– N-am oare ochi să-l văd?! întâmpină Ana, ridicându-și ulcioarele cu care venea de la izvor.

– Îl vezi cu ochii tăi – urmă Veta – care erai copilă când s-a întors de la Câmpeni, unde fusese judecător. Cum însă, Doamne, să nu înbătrânești când de mama ta nu-ți aduci aminte, pe tatăl tău l-ai perdut când erai mic, frați și surori n-ai avut, de rude te-ai înstrăinat umblând la școli, iar nevastă și copii n-ai, ci trăiești cuc în lume!?

Ana iar își lăsă ulcioarele jos.

Se-ncălzise apa-n ele de când stătea de vorbă, dar n-o ierta firea să plece, căci ținea la Aurica, fata răposatului preot, pe care o știa [de] copilă mică.

– Tot păcatele lui! strigă ridicând glasul. N-avea decât să se însoare când îi era timpul. E însă om neapropiat și veninos, care n-are alt gând decât să-și adune avere și să-și arete puterea. Știe toată lumea – urmă ea pe șoptite – că cei de la Metropolie țin la el fiindcă e om bogat și cu multă învățătură: o singură vorbă din partea lui ar fi destul ca Andrei al lui Ciobanu să se facă popă în locul răposatului și să și-o ieie pe Aurica preoteasă. Nu, însă, nu vrea!

– De! răspunse Veta. Cam cu anevoie o să uite că răposatul l-a afurisit în fața poporenilor ca pe un om lăpădat de lege și intrat în legătură cu Necuratul. Nu-i asta, lele Veto! strigă iar Ana. Lui de afurisenia popii nu-i pasă. Dar se înșală, căci unul, orișicât de mare și de tare s-ar socoti, tot numai unul singur rămâne, iară mulți multe pot, și nu știi cum se întorc vremurile. Lasă, că-i aci secerișul – adăugă ea – și o să vedem cine-i pune secerea-n grâu.

Parcă nu-și aduce el secerători din altă parte, întâmpină Veta. Flămânzi sunt destui, numai codru de pâne să fie!

– Să vedem... grăi Ana, și ea știa ce zice.

Ferbea tot satul, căci aveau și Ciobănești, și preuteasa văduvă oamenii lor, care, fiind ziua de Sân-Petru, steteau ca Ana cu Veta pe la răspântii de vorbă și-l judecau pe domnul Vasilie Corbei.

Mai erau, ce-i drept, și alții, care credeau că Ciobănești prea și-au ridicat nasul, și aceștia aduseseră de ziua aceasta la biserică pe unul curățel și chipeș, d-l Moină, care cânta de tot frumos, iar după biserică se plimbase de brat cu Ghiurca, vărul lui Corbei, care le șoptea tuturora la ureche că pe acesta o să-l ceară Corbei de la Blaj.

– Da! o să fie nevoit să-l ceară! zicea el.

Ei bine, e în lumea aceasta o dreptate, iar dreptatea aceasta cere ca în locul preotului răposat să urmeze fie feciorul, fie

ginerele lui: de unde-și lua d-l Corbei dreptul de a aduce un străin în sat?!

„De unde și-l ia?!" strigau mai ales cei ce aveau și alte cuvinte de a fi supărați pe Corbei, omul neapropiat și veninos.

Erau, cu toate aceste, și unii care se-ndoiau că Corbei va cere de la Blaj pe Moină, care se plimba la brat cu Ghiurca.

Nu doară c-ar fi putut Moină să-și găsească prin partea locului om mai cu trecere decât Ghiurca cel vestit, dar le era tuturora greu să-și închipuiască pe Corbei și pe Ghiurca mergând pe același drum.

Umblase și Ghiurca câțiva ani la școlile de la Aiud, dar în urmă s-a întors acasă și s-a apucat de gospodărie. Putea din averea ce-i rămăsese de la părinți și din zestrea nevestei sale să umble-n cabrioletă cu doi cai; ținea însă să umble-n călească cu patru cai și să petreacă pe la Bălgrad cu domnii, care îi și puseseră numele Ghiurca. Mai ales la alegeri nu era nimeni deopotrivă cu el, căci știa să-i țină pe oameni de scurt și să-i ducă la vot.

Atât ar fi fost destul pentru ca să se strice cu Corbei, căruia îi erau urgisiți ungurii, omorâtorii tatălui său. Nici la Blaj, unde-și făcuse studiile gimnaziale, nici la Viena, unde a făcut pe cele universitare, n-a putut să-și uite mâhnirile copilăriei, și, ales după întoarcerea sa ca judecător, se avântase cu tot focul tinerețelor în luptă. După vreo doi ani a fost însă scos din slujbă fiindcă ținea să se folosească, cum cerea legea, de limba românească la judecătorie.

De aici înainte îi erau încă mai urgisiți ungurii și cei ce se învoiau cu dânșii mai ales cei de la Viena, care îi lăsa să calce legea, și preotimea, care le suferea toate în loc de a ridica poporul în picioare. Urgisit trebuia să-i fie dar și Ghiurca, deși îi era văr, ba tocmai pentru că văr îi era.

Mai era însă la mijloc și altăceva.

Umblând în căleașcă cu patru cai și petrecând cu domnii, Ghiurca trebuia, de voie, de nevoie, să facă cunoștință cu ovreii de la Bălgrad, care știu să-i scoată pe oameni din strâmtorări neașteptate. Pornind apoi odată pe calea aceasta, el umbla pe ea și pentru alții, ceea ce-i prindea bine la alegeri, căci datornicii ovreilor nu puteau să voteze decât cum le zicea el. După alegeri urmau apoi licitațiunile, și multe averi frumoase au trecut pe prețuri de nimic în stăpânirea binefăcătorilor de la Bălgrad.

Asta, mai ales asta nu putea să i-o ierte Corbei.

Ca să scape ce mai era de scăpat, Corbei se prezentă și el la licitațiuni și cumpăra averile puse în vânzare fie pentru sine, fie pentru oameni mai harnici, luând ipotecă pentru preț.

Aceasta nu puteau să i-o ierte Ghiurca și prietenii săi.

Ca apa și focul erau Ghiurca și Corbei: cum ar fi putut Moină să-i împreune pe amândoi?!

– Da! – zicea cu toate aceste Ghiurca – are Corbei să-l ceară, vrea, nu vrea, n-are-ncotro!

Aflase de la Moină ceva ce nu-l mai lăsa să steie la îndoială.

Fierbea dar satul, și fierbeau mai ales cei ce aveau și alte socoteli cu Corbei.

II

CĂSOAIA

Ana avea dreptate; puțin i-a păsat lui Corbei de afurisania popii: el la biserică nu umbla și cu popimea nu voia să-și facă de lucru.

Supărarea venise tocmai pentru că vreo zece ani în urmă, când și-a zidit casa, a intrat în ea fără ca să o fi sfințit. I s-ar fi trecut, poate, și asta, dar, când preotul a stăruit să-i facă cuvenita sfeștanie, el a scăpat multe vorbe, care din gura unui creștin n-au să iasă, ba a zis în cele din urmă: „Slăbiți-mă cu boscoanele voastre popești, care numai la prostime pot să aibă trecere!"

Peste aceasta popa nu putea să treacă cu duhul blândeței.

Chiar dintru început, dar, le întrase multora în minte gândul că nu e păzită de Dumnezeu „Căsoaia", cum îi ziceau ei, fiindcă se afla, ca pădurăriile, la marginea pădurii, și că cei adăpostiți într-însa n-au să fie puși în rând cu ceilalți oameni, care se-nchină toate serile și afumă din când în când cu tămâie ori stropesc cu apă sfințită, ca să alunge duhurile rele.

N-ar fi trecut, Doamne ferește, în timp de noapte nimeni prin apropierea ei, dar decum să fi stat sub acoperișul ei.

Nici că era însă făcută Căsoaia ca să poată sta orișicine între zidurile ei.

Chiar și locul unde-o așezase ei era dosnic, depărtat de sat, o înfundătură de sub pădurea de stejari bătrâni, de unde numai

spre lunca Murășului se deschidea peste grădinile din vale vedere mai largă.

Din jos de case, până la sat, se întindeau pe ambii țărmuri ai părâiașului pomenit și viile pe care și le împrejmuise cu înalți stobori de stejar, iar curtea, în care-și avea grajdul pentru cai, șopronul pentru trăsuri, hambarul pentru grăunțe și pivnița pentru vinuri, era închisă din toate părțile cu ziduri de peatră necioplită și păzită de patru zăvozi ținuți peste zi în lanț.

Casele ele însele numai din depărtare se puteau vedea și sămănau a un fel de cuibar de stafii și de făcători-de-rele, multă zidărie tencuită cu var negru, nevăruită și acum cam negrită de ploi, ferestre puține, mici și toate cu zăbrele groase, un turn pătrat și neacoperit la dreapta, o terasă cu vederea spre Mureș în față, iar înlăuntru ganguri întunecoase, scări înguste și sucite, încăperi mici și lipsite de lumină.

Trăind în asemenea case, Corbei nu putea să-și găsească sluji dintre oamenii cu frica lui Dumnezeu, și cu toate că-i erau urgisiți ungurii, în casa lui numai vorbă ungurească putea să audă, căci găzdărița lui, Borbala, era o unguroaică grasă și rea de gură, și unguri îi erau feciorul de casă, vizitiul și rândașul, care îi ziceau „*kutya-máji*", „ăl cu ficat de câne", când vorbeau despre dânsul, și pe care nu-i cruța nici el când se supăra.

Nemulțumit și cu cele ce se petreceau în casa lui, el era mereu hotărât să facă altă rânduială în ea, dar totdeauna gânduri mai mari îl frământau și se amâna de azi pe mâne.

Gospodăria și-o avea în vale, pe țărmurul Murășului, unde îi erau aria, șurile, grajdurile pentru boii de muncă, prăsila de cai, de vite și de porci, odăile de gospodărie, precum și grădina de legume, o mare întindere împrejmuită cu gard de nuiele acoperit cu o largă streașină de spini, iar de-a lungul gardului sădise plopi, care acum erau mari și plini de cuiburi de ciori ce mai ales diminețile și serile cârâiau întruna.

Înființase aici un fel de școală de gospodărie.

Lua în simbrie băieți de prin satele de dinprejur, pe care îi ținea timp de doi ori trei ani și-i îndruma în ale gospodăriei, ca să lucreze apoi mai cu rost la casele lor.

Mai ales aici își petrecea viața; la Căsoaie era oarecum în gazdă.

Nici în vale nu era însă mai ferit de supărări.

Lasă că băieții erau unii leneși și mincinoși, alții neascultători și certăreți, iar alții târzii la minte ori cu apucături rele, dar el mai și voia să facă-n doi ani ceea ce în cinci ani n-ar fi fost cu putință. Era dar mereu nemulțumit și cu lumea, și cu sine, ursuz, migălos și aspru și tot mai mult i se-nfigea în minte gândul că au dreptate cei ce zic că omul e ființă neisprăvită și pornită spre răutăți.

„Umbli – își zicea dar când vorba era să facă altă rânduială – să scapi de dracul și te pomenești că dai de mumă-sa."

Mergeau dar toate cum se îndrumaseră ele de ele, și liniștită era viața numai serile, după ce, rămas singur, se punea să citească în biblioteca lui, stetea pe terasă de vorbă cu sine însuși ori se urca în turn, unde instalase un mic observator.

Serile senine, liniștite și luminate de lună stetea adeseori până în noaptea târzie perdut în reamintiri din zile de mult trecute, când fusese și el om ca toți oamenii.

Copilăria i-a fost tristă și lipsită de soare, dar în timpul tinerețelor a avut și la Blaj, și la Viena, și la Câmpeni multe zile frumoase, ici veselindu-se cu prietenii lui, colo plăsmuindu-și planuri pentru viața lor viitoare. Neasemănat mai frumoase erau însă și mai vii în amintirea lui serile petrecute cu Elvira la lumina lunei.

Trecuseră de atunci ani și iar ani de zile, și, pornind în vălmășagul vieții fiecare în calea sa, el și pretenii lui s-au despărțit unii de alții, iar Elvira și-a dat mâna altuia mai cuminte, pe care ungurii nu l-au scos din slujbă: inima i se umplea de amărăciune când își dedea seamă despre aceste.

Serile luminate de lună însă el nu judeca cu mintea, ci [cu] inima, nu-și mai dedea seamă, ci le simțea toate cum le simțise atunci.

În zadar, tot numai cu dânșii și cu dânsa își petrecuse partea plăcută a vieții, și în pustiul vieții lui de acum tot numai printr-înșii și printr-însa se mai mângâia; îl întrista deci gândul că toate au fost numai, dar nu se mai plângea de nimeni.

„Așa e – își zicea – în lumea aceasta, așa a fost și are să fie totdeauna, și păcatul e numai al celui ce să amăgește cu gândul c-ar putea să fie și altfel. Nevoile-l frâng și-l biruiesc pe om: ne naștem nu ca să gustăm mulțumirile vieții, ci ca să îndurăm suferințele ei."

Aspru era el și neapropiat numai ziua, câtă vreme se zolea cu oamenii; pe înserate, când rămânea singur, inima i se deschidea și firea i se muia, și dacă l-ar fi știut cum era sările, în tăinicia vieții lui, oamenii, n-ar mai fi zis că petrece noptile cu duhurile necurate și face „boscoane" cu ochianul când se urcă în turn.

Așa însă, cum el în adevăr era, îl știau numai cei ce steteau sub același acoperemânt cu dânsul, mai ales Berti, feciorul de casă, și Borbala cea groasă, care-i prinsese toate slăbiciunile și se socotea stăpână nu numai pe casă, ci și pe el.

III

O-NCERCARE

Dimineața barometrul era căzut, higrometrul se pornise spre umăd, munții Hațegului păreau de tot apropiați, ciorile cărăiau mai mult decât de obicei și zburau pe jos, iar d-l Corbei cosise în luncă trei zile de-a rândul cu câte opt oameni.

„Mare pacoste! își zicea el neliniștit. Să-ți lași fânul în bătaia ploii fiindcă se zice că e sărbătoare."

S-a și înnorat după-amează și s-a pornit vântul, dar pe-nserate norii s-au risipit, și d-nul Corbei, ieșind după cină pe terasă, unde-și lua de obicei cafeaua, una din slăbiciunile lui, era voios și se plimba oarecum ușurel.

Om de statură mai mult decât mijlocie, cu umerii lați și cu capul mare, el călca rar și cu un fel de sfială, se legăna din când în când în mersul lui și părea încă în toată puterea. Numai văzut din față era cum îl socotea Ana.

Având fruntea înaltă și mult scoasă, fața lată și fălcile ieșite, pelița obrajilor vestedă și întinsă, iar ochii mari, deși nu bulbucați, capul îi părea încă mai mare și de tot greu. Îl și purta plecat puțin înainte și clătinându-l când se legăna în mersul lui. Mai avea apoi și sprâncene stufoase și încă negre, deși părul îi era mai ales pe la tâmple de tot cărunt, barba rară și mustața aspră și căzută peste buzele cam cărnoase, printre care ieșeau din când în când la iveală niște dinți rari și pe ici, pe colo, negriți, tot amănunte care îi dedeau o-nfățișare oarecum

sperioasă și nu se potriveau cu vocea lui limpede și blândă, câteodată chiar duioasă.

Borbala îi aduse cafeaua și o puse cu băgare de seamă pe mescioara de fier ce se află într-un colț al terasei.

El se uită cu coada ochiului la dânsa.

Se cunoșteau amândoi, și dacă știa dânsa când are să-i vorbească, știa și dânsul că ea îi aduce cafeaua numai când are ceva pe inimă.

– Ce e, Barbură? o-ntrebă el în românește, ceea ce era un semn că e-n voia lui cea bună.

– Iacă, ți-am adus, măria-ta, cafeaua, răspunse ea tot românește, ceea ce de asemenea era un semn că vrea ceva. Am fost – urmă apoi peste puțin, cam cu jumătate de gură – azi după-prânz, așa, ca-n zi de sărbătoare, prin sat. Grozavi oameni! Zău că ți-e frică să trăiești între dânșii!

D-l Corbei se duse la mescioară, puse două bucățele de zahăr în cafea și se uită câtva timp la băsicuțele ce ieșau la suprafață.

Nu știa și nici nu ținea să știe ce se petrece-n sat. Nu se-ndoia că sunt grozavi oamenii, dar nu dânsa avea să i-o spună aceasta.

– Ești proastă, îi zise în ungureasca lui cam pocită. Oamenii sunt toți la fel, ai noștri ca ai voștri, iar ai voștri ca orișicare alții. Nu ne-am apăra cu ziduri de piatră și n-am ține câni de pază dacă nu i-am ști cum sunt.

Borbala dete râzând din cap.

– Ăstora – grăi dânsa – nu le pasă, când se îndrăcesc, nici de ziduri, nici de câni. Dau, ca să-l scoată pe Andrei al lor popă, năvală și-n apă și-n foc.

Corbei își pierdu răbdarea.

El se temea de câni și de pisici și ocolea pe departe când i se iveau în cale, n-ar fi întrat odată cu capul în ocolul vitelor când taurul lui nu era bine legat, ba se ferea chiar și de boii lui

de jug, căci, de! nu poți să știi cum i se năzărește dobitocului lipsit de judecată. Se temea dar cu atât mai vârtos de oameni, pe care îi socotea nu numai răi, ci totodată și plini de vicleșug. Tocmai de aceea însă ținea ca lumea să știe că nu se teme de nimeni și de nimic și nu putea suferi ca slugile lui să facă încercarea de a-l speria.

– Să-l aibă – zise el cam aspru – dacă vor, dar pe mine să mă lase-n pace. Eu de dragul lor n-am să mă căciulesc pe la popimea din Blaj.

Borbala era foarte mulțămită.

În gândul ei era celălalt, care vorbea ungurește ca cel mai gureș predicator calvinesc, avea maniere ca un adevărat nemes, îi zisese ei *Nagyságad*, ca unei cocoane, o-ntrebase fel și chip despre stăpânul ei, ba o rugase să-i facă rost să-l poată vedea pe acesta.

– Așa le-am spus și eu, grăi dânsa. Cine e, la urma urmelor, Andrei al lui Ciobanu? ! Mai ales când celălalt e om atât de cumsecade, adăogă cu oarecare sfială.

– Care celălalt? întrebă Corbei.

Borbala se uită cam mirată la el.

Nu-nțelegea cum i s-a putut spune că stăpânul ei are să-l ceară, când nici nu-l știa măcar.

– A fost – grăi dânsa – azi la biserică unul care a cântat, cum spun, foarte frumos. Pe acesta îl vreau unii, mulți îl vreau, aproape toți, căci numai puțini țin cu Ciobănești.

– Prea bine! întâmpină d-l Corbei. O să se descurce ei cum vor ști. Fără de popă n-au să rămâie.

– Zicea – urmă Borbala tot cam cu sfială – că ar dori foarte mult să vie la măria-ta să-l vedeți.

– Cine? o-ntrebă Corbei, zâmbind pe sub mustață.

– D-l Moina, tinerul pe care-l vor ceilalți, răspunse Borbala.

– Dar eu nu știu cine e!

– Tocmai pentru ca să-l cunoști.

D-l Corbei se uită lung la ea.

Știa că dânsa ține să fie socotită stăpână în casă, și nu o dată simțise că ea și știe să învârtă lucrurile așa, că el să-i facă pe voie. Cu atât mai vârtos ținea și el să o pună la locul ei.

– Borbala, – îi zise dar apăsând asupra vorbelor – în lucruri care nu te privesc să nu te amesteci. M-ai înțeles?! Mie nu-mi trebuie popă și nu vreau să știu nici de unul, nici de altul.

IV

O ZI BUNĂ

– Mă iartă că-ți intru fără de veste și atât de dimineață în casă, dar mi s-a spus că peste zi ești dus și nu te pot găsi, iar sările stai mai bucuros singur.

Cel ce a grăit aceste vorbe era un domn mărunțel, care se oprise cu fața zâmbitoare în pragul bibliotecei unde Corbei cetea, ca de obicei, mai nainte de a pleca la Plopiș, corespondența sosită cu poșta de dimineața.

– Aa!... Huțanu!... strigă acesta înviorat și porni spre el. Dar dimineața fie, ziua fie ori seara, mă bucur că pot vedea și om iubit la casa mea, căci numai rar se întâmplă să se mai abată câte cineva pe la mine.

Huțanu, acum profesor gimnazial, era unul dintre cei ce se despărțiseră în vălmășagul vieții, preten și din copilărie, și din tinerețe, cu care mâncase din același blid și durmise la nevoie în același pat; era deci viuă și adevărată bucuria revederii, și ei își strânseră mâna, apoi, după o clipă de șovăire, se îmbrățișară și se sărutară.

– Ei, cum se întâmplă să am bucuria aceasta? urmă Corbei, cuprinzându-l cu brațul ca să-l ducă spre masă. Dar ce să-ți fac?...Unde să te pun?... Ești în trecere, ori poți să stai?

Huțanu venise cu gând hotărât și nu era în stare să o ascundă aceasta.

– Nu, – răspunse el așezându-se – nu în trecere. Am plecat anume la tine, dar mult n-o să pot sta.

– O zi, două?

– Cam așa ceva, dacă mă ții.

– Bun, grăi Corbei grăbit. Să iei o mică gustare, apoi, dacă n-ai altă treabă, mergem împreună, ca să-mi vezi gospodăria, o să vezi multe lucruri bune și frumoase, iar pe-nsărate ne întoarcem și stăm, ca odinoară, în toată tigna de vorbă.

– Cum îți vine mai la îndemână, întâmpină Hușanu.

– Deocamdată să chem feciorul – urmă Corbei – și să iau dispoziții să-ți aducă bagajul și să deie drumul trăsurii cu care ai venit de la gară.

– Asta nu! strigă Hușanu râzând. Mă știi că-mi place să umblu pe jos: uite, cum mă vezi, așa am venit.

Corbei se uită mai cu dinadins la gherocul lui purtat și prăfuit, mai ales în părțile lui pătate, și, fără de veste, se ivi în gândul lui întrebarea: „Ce va fi voind să ceară de la mine?!"

În vreme ce el sună să vie feciorul și-și luă dispozițiunile pentru gustare, pentru prânz și pentru seară, Hușanu îl măsură de sus până jos, se uită cu luare-aminte împrejurul său și cuprinse într-un singur gând cele văzute de când întrase în preajma casei lui.

– Tu ai ajuns, precum văd, chiar mai bine de cum știam, grăi dânsul cu învederată mulțumire după ce servitorul se depărtă.

– Da, – răspunse Corbei cu inima deschisă – am viață liniștită și spor în toate. Am adunat fără de veste și cam și fără de voia mea frumoasă avere și adeseori îmi dau seamă că aș fi nedrept dacă m-aș plânge de cei ce nu m-au lăsat să fiu judecător. Nu poți să-ți închipuiești cât de ușor e să agonisești urmă el cu viosie; n-am avut decât să mă mulțămesc cu puținul cu care eram deprins pentru ca avutul să-mi crească din ce în ce mai iute. Dar tu cum o duci?

– Bine, răspunse Hușanu voios. Sunt sănătos, muncesc cu plăcere, am o soție care-și poartă cu voie bună jugul, și Dumnezeu mi-a dăruit copii voinici și buni, buni copii.

– Ești om fericit, îl întrerupse Corbei înduioșat. E mare lucru să ai copii, chiar și dacă n-ar fi dintre cei mai buni. O fi greu, nu-i vorbă, dar e mare lucru.

– Vorbești și tu ca orbul despre frumusețea perelor pe care le miroase, întâmpină Hușanu râzând. Nici închipuire nu poți să-ți faci ce grădină e o casă plină de copii.

– Câți ai?

– Opt.

Pe Corbei îl trecu un fel de fior rece. Acum cam dedea cu socoteală ce va fi cerând prietenul său.

– Opt – repetă acesta râzând –, cinci băieți și trei fete, tot unul mai mic decât cellalt.

– Mulți! zise Corbei.

– Așa vi se pare vouă, care n-aveți nici unul, întâmpină Hușanu. Noi, care-i avem, nu-i mai numărăm. Purtarea de grijă pentru copii e și ea un eroism, urmă el avântat. Mi-ar plânge și cel mai înrăit dușman de milă dac-ar ști cât de mari sunt greutățile cu care mă lupt, dar nu mă plâng, nu mă dau și răzbesc cu capul ridicat înainte.

[– ? ...]

– Bine, omule, – grăi Hușanu în cele din urmă – dar tu umbli cu mânjii, cu mieii și cu purceii parc-ar fi copiii tăi. Îi cunoști pe fiecare individual, le știi însușirile bune și pe cele rele.

– Fără îndoială, îl întrerupse Corbei. Altfel n-aș fi în stare să te înțeleg pe tine. Purtarea de grijă pentru ființele neajutorate e la om o trebuință firească, și dacă tu cauți mulțumirea acestei trebuințe purtând grijă de copiii tăi, eu, care n-am avut parte de copii, mă mângâi așa cum vezi.

– Dar nu simt toți oamenii trebuința aceasta, întâmpină Hușanu.

– Toți o simt – răspunse Corbei –, dar unii, stăpâniți de alte porniri, își năbușesc simțământul firesc. Natura – urmă el înviorat – le face toate mai mult ori mai puțin pocite, și nu e om care nu se simte mulțumit când poate desăvârși fapturile.

Huțanu îi dedea dreptate, și umblând, prin întinsa și complicata gospodărie, el era din ce în ce mai uimit de priceperea prietenului său, de multele și variatele lui cunoștințe, de atențiunea lui pentru cele mai mici amănunte și de claritatea cu care le împreuna toate în o singură privire.

– Eu – zise el – m-aș zăpăci, dacă le-aș avea toate aceste pe capul meu și n-aș putea s-o duc nici trei zile fără ca să mă încurc.

– Așa ți se pare, îi răspunse Corbei, măgulit de vorbele lui. Sunt încredințat c-ai face-o și aceasta tot atât de bine ca celelalte, căci acela care e bun părinte nu poate să nu fie bun gospodar, bun diregător, bun orișice ar fi el.

Se-ntelegeau amândoi, și chiar dacă n-ar fi fost prieteni vechi, s-ar fi făcut prieteni acum, când vedeau lucrurile cu ochii limpezi și se potriveau în gânduri și în simțeminte.

Se umple de farmec viețuirea când oamenii cari s-au iubit în copilărie ori și-au făcut în timpul tinerețelor plăcută unul altuia viața se întâlnesc după o îndelungată despărțire și se simt apropiați ca odinioară sufletește.

Frumoasă a fost și plină ziua pe care au petrecut-o împreună, și pe-nsărate, când se-ntorceau la Căsoaie, amândoi erau întristați că ea e pe sfârșite.

Corbei era, cu toate aceste, neliniștit. Îi era parcă a săvârșit o faptă lui neiertată, de care va avea să se căiască.

„Ce deosebire între ziua de ieri și cea de astăzi?!" își zicea și se gândea cu un fel de jale la ziua de mâne.

Să nu te pună păcatele să-i vorbești părintelui despre copii, că nu mai scapi de el și ți-l faci dușman dacă nu-l asculți cu destulă bunăvoință.

Cât au stat în deal, cât au coborât la vale și încă mult timp după ce au sosit la Plopiș, Huțanu a vorbit numai despre copiii lui, și prietenul său îi era din ce în ce mai scump, căci îl asculta cu învederată plăcere și-i înțelegea și grijile, și bucuriile.

Plimbându-se însă prin gospodăria de la Plopiș, dânșii au ajuns încetul cu încetul să uite copiii.

V

GURA LUMII

„Ce-o fi vrând?!" se-ntrebase Corbei, și ceea ce el nu știa, știa tot satul, căci aveau și Ciobănești și Ghiurca la Blaj oamenii lor, care îi vestiseră că Hușanu are să vie și că el multe poate.

Vorba în adevăr nu mai era cine are și cine nu are să fie popă-n sat, ci care pe care, și pe când unii umblau cu capul ridicat, călcau țanțoși și se lăudăreau, ceilalți fierbeau în ei și își strângeau pumnii.

Nu putea, ce-i drept, nimeni să afle ce-au vorbit cei doi prieteni și ce fel de înțelegere au luat între dânșii; lumea știe însă și ceea ce nu se poate afla, și pe-nsărate, când ei se-ntorceau la Căsoaie, toți erau încredințați că lucrul e hotărât.

Ciobănești erau încredințați fiindcă îi vedeau pe ceilalți voioși, iar aceștia erau voioși fiindcă era voioasă Borbala, care le spunea că nici chiar serile nu l-a văzut pe stăpânul ei atât de voios ca ziua aceea și că nu mai puțin voios era și prietenul lui, ceea ce n-ar fi fost cu putință dacă nu s-ar fi ajuns la vorbă.

„Asta îi frânge gâtul!" își zicea Ghiurca cel neastâmpărat, care știa mai multe decât ceilalți.

Puțin îi păsa lui dacă va fi ori nu Andrei popă-n sat; era însă peste putință să se stârnească vrajbă între oameni fără ca să se amestece și el în ea. Mulțumirea vieții lui era să îmbărbăteze

pe cei slabi de înger și să-mpinteneze pe cei îndârjiți. Se deduse-n partea lui Moină pentru că Ciobănești n-aveau nevoie de el; acum însă, când lucrurile erau, cum știa el, hotărâte, nu mai putea să stăruie în partea lui Moină, care era omul lui Corbei, și umbla să-i îndârjească pe Ciobănești.

Nu era bețiv Ghiurca, dar îi plăcea să se cinstească și petrecea mult la cârcimă.

– Ei! îi zise el lui Cârcioc, care trecea prin fața cârcimei. Și voi ce mai ziceți, ce mai faceți? Cum vă simțiți în pielea voastră?!

Cârcioc, un om șchiop de piciorul stâng, care se mai și uita-n cruci, se opri râzându-i cu cătran în față.

– Te bucuri, hai, și râzi?! întâmpină el.

– Ba-mi pare rău că n-ați ținut seamă de vorbele mele, grăi Ghiurca dulceag. Ce am eu cu Moină acela?! Vi-am spus însă să nu vă puneți în pizmă cu Corbei, c-o să rămâneți de rușine. N-o fi având el trecere la domnii de la Bălgrad și la cei mai mari decât dânșii, dar popii de la Blaj se uită-n gura lui.

Cârcioc se simțea strânitorat.

– Să vedem, răspunse el. Mai va încă! O să se găsească undeva, cumva, la nevoie, ac și pentru cojocul lui.

Ghiurca dete a milă din cap, apoi îi făcu semn să se mai apropie, ca să-i poată vorbi în taină.

– Bine, măi, – îi zise – eu te știu pe tine om deștept, și tu știi că eu sunt om cu socoteală, care nu butică prin întunerec, și trebuia să știu ce zic când vi-am spus să-l lăsați pe Andrei în pace și să nu-l mai faceți de rușine, că e băiat bun. Moină acela e logodit și el – adăugă pe șoptite – chiar cu o fată la care Corbei ține foarte mult. Nu vreau să zic că e chiar fata lui, dar e fata femeii pe care era s-o ieie el de nevastă. M-ai înțeles?! Asta e ceea ce l-a făcut pe Moină să vie tocmai din părțile Clujului aici.

Cârcioc se uita cu ochi mari la el și sta cu inima îndoită.

– Chiar așa să fie?! grăi dânsul.

– O știu de la Moină el însuși – îl încredință Ghiurca – și de aceea vi-am zis să nu mai umblați degeaba. Măi, – urmă cu oarecare patimă – cu Corbei bieți de oameni ca noi n-au să [se] spună-n pizmă. Și-a făcut avere, el știe cum și-a făcut-o, dar o are și, având-o, are și putere, și trecere, și face tot ceea ce vrea.

– Dar el zice că nu-i trebuie popă, întâmpină Cârcioc; să ne lase să luăm pe cine vrem!

– Vorbă și asta! îi zise Ghiurca; popă nu i-o fi trebuind, dar vrea să aibă omul lui, sluga lui, care să-i facă treburile.

Au mai stat Ghiurca și Cârcioc încă mult timp de vorbă, Cârcioc cătrănindu-se din ce în ce mai rău, iară Ghiurca dându-și silința să-l molcomească, făcându-l să înțeleagă că celor mari și tari li se cuvine să-și facă voile.

În vremea aceasta, cei doi prieteni ședeau la masă și discutau cu multă aprindere asupra adevăratelor temelii ale moralei.

Borbala, doritoare de a-și arăta destoiniciile, le gătise un papricaș de berbec, niște minunați tăieței cu brânză de vacă și cu jumere de slănină și o friptură de purcel, iară Corbei scosese din pivniță câteva sticle de vin vechi, probe din deosebiți ani, și alb, și negru, și vișiniu. Dacă stăpânul casei pișca numai și de ici, și de colo câte ceva și gustă câte nițel din vinuri, oaspele lăuda mâncările și bea spuind mereu că asemenea vinuri nu poate orișicine să beie, și iar bea tot mai voios și mai vorbăreț și mai plin de duioșie.

El scăpase vorba că izvorul a toată răutatea e egoismul, care-l face pe om să le tragă toate la sine, iară Corbei ridicase degetul, dând din cap ca preotul în fața ereticului.

– Ce?!... nu cumva vrei să zici că n-am dreptate?! strigă Hutanu.

– Ceea ce e firesc nu poate să fie rău – îi răspunse Corbei – și nu e nimic mai firesc decât purtarea de grije pentru sine însuși.

– Haida-de! strigă iar Hutanu, care știe o mulțime de lucruri firești ce nu sunt deloc bune.

Porniți apoi pe calea aceasta, vorba s-a întins și masa s-a lungit până târziu, când satul bâjbâia pe la toate răspântiile.

Era destul să știe Cârcioc cel șchiop un lucru pentru ca vestea să meargă cum se-ntinde flacăra prin iarbă uscată, și seara, când luna a-nceput să bată în terasa Căsoaiei, toți știau chiar mai mult decât ceea ce Cârcioc aflase de la Ghiurca.

Lucru ciudat însă! Oamenii nu mai fierbeau în ei tot ca mai nainte, ci parcă se potoleau.

„De!... dacă-i așa, n-ai ce să-i faci", zisese unul, și încetul cu încetul să mai dăduseră și alții-n partea lui.

Cum ar fi putut Corbei să pună vorbă pentru altul când el avea omul lui, la care ținea și la care și trebuia să țină?!

„Da! dacă-i așa, trebuie să-i dai dreptate!" ziceau mulți, dar nu și Cârcioc, care-și mâncase averea purtând procese fiindcă nu era în stare să le deie altora dreptate.

VI

O DATORIE VECHE

Era prin amurg când Corbei și Hușanu au ieșit, în sfârșit, pe terasă, ca să ieie cafeaua.

– Cât mai stai și când mai vii? întrebă Corbei, dus cu gândul.

Hușanu, acum cam sentimental, luă pipa de spumă, pe care feciorul i-o adusese plină, o aprinse, sorbi o dată din cafea și iar mai trase câteva fumuri.

– Deodată două întrebări la care nu pot să dau răspuns, grăi apoi voios. Dac-ar fi după mine, eu aș tot sta și-aș veni mereu. Să vedem însă dacă mă ții și dacă mă mai primești.

– Vorbești în pilde, întâmpină Corbei.

– Ba foarte deslușit, grăi Hușanu. Ți-am spus că am plecat de acasă anume la tine în misiune și – urmă el râzând – mă pomenesc că mă dai afară când afli care-mi este misiunea.

Corbei cam dedea cu socoteală ce va fi voind prietenul său, care avea opt copii, nu mai puțin.

– Da! – răspunse el în glumă – tot ceea ce se poate. Să vedem de ce e vorba.

– Să-ți spun fără multă introducere, grăi Hușanu și iar trase câteva fumuri. Aici la voi e vacantă parohia și eu am stăruit la Blaj pentru un tânăr la care țin. Mi s-a spus că totul atârnă de la voința ta.

Corbei se dete un pas înapoi. Se perduse deodată tot farmecul zilei petrecute cu prietenul său.

– Care va să zică asta e! strigă el, adânc jignit.

– Stai, nu te pripi, – stărui Hușanu – că nu ți le-am spus încă toate.

– Nu mi le mai spune, că eu știu, întâmpină Corbei, stăpânindu-se. Bonții de la Blaj își închipuiesc că sunt supărat fiindcă am avut ceartă cu popa și vor să profite de ocaziune spre a mă momi să întru iar ca oaie rătăcită în singur mântuitoarea lor biserică; iară tu – adause cu amărăciune – ai primit sarcina de mijlocitor al lor. Ți-o iert aceasta, căci multe au să i se ierte în această lume mizerabilă unui biet muritor cu casa plină de copii, de ale căruia strâmtorări toți vor să abuzeze, ți-o iert, dar zic „nu!" Țin prea mult la tine pentru ca de dragul tău să pot face un lucru de care mi-ar fi rușine. Mie nu-mi trebuie popă!

Hușanu se uită lung în fața lui.

– Motul dracului! grăi el tot râzând. Pătimaș ai fost și încăpățînat totdeauna, pătimaș ești și acum și bănuitor și nedrept. Chiar acum ziseși că nu faci ceea ce voiam să te rog fiindcă ții la mine; dar eu nu țin la copiii mei?! De unde-ai scos tu convingerea că mizerabilii nu numai vor, ci și pot să abuzeze de strâmtorările omului cu casa plină de copii?! Nu, Vasilie, părintele care în adevăr își iubește copiii nu săvârșește nici el de dragul lor fapte de care ar trebui să se rușineze. Scurmă pământul, își taie în carne, se sângeră, dar nu se dă, nu se înjosește. Iubirea adevărată nu-l coboară, ci-l înalță pe om! Nu, nu e ceea ce zici tu, și te vei încredința că prietenia adevărată e ceea ce m-a dus la tine. Îți mai aduci câteodată aminte de Elvira?

Corbei tresări.

– Cum vine întrebarea aceasta așa, din senin? întrebă el cu glas înăbușit.

– Nu e din senin – răspunse Huțanu –, știi că ea a rămas văduvă, c-a murit în urmă și c-a lăsat o fată, pe care o ține o soră a fostului ei soț; fata aceasta e logodnica tinărului de care-ți vorbii.

Corbei stătea ca-ncremenit.

– Credeam – adause Huțanu – că trebuie să le știi și tu acestea.

– Asta e – grăi Corbei – cea mai mișelească din toate urzelile pe care le-a născocit vreodată răutatea omenească. Ce crezi tu că trebuie să fac eu?!

Huțanu dete din umeri.

– Asta atârnă de la firea omului – răspunse el – și nimeni mai bine decât tine însuți nu poate să știe ce-ți este și ce nu-ți este cu putință. Eu, așa cum mă știu însumi pe mine – urmă el după o clipă de răzgândire – nu m-aș împăca cu gândul că am să trăiesc așa-zicând sub același acoperemânt cu fiica omului care a avut de soție pe femeia ce am iubit...

– Asta nu! strigă Corbei. Eu văd în ea pe fiica femeiei căreia într-o clipă de amărăciune i-am făcut o mare nedreptate și față de care am o veche datorie. Tocmai aici e mișelia: mi-e greu afară din cale să zic „nu!" și mi-aș face toată viața mustrări dacă aș zice „da!" Chiar și dacă n-ar fi celelalte, sătenii au omul lor, și aș fi nedrept dacă le-aș aduce altul, și nesocotit dacă aș vârî pe tinerii de care vorbești într-un vespar.

– Tu faci cum te mână firea, grăi Huțanu, dând iar din umeri. Un singur lucru aș dori: să nu se poată zice că n-am stăruit. Am să-ți mai spun că voia să vie doamna Fireanu, mătușa fetei, și eu am venit mai ales ca să te scap de ea.

– Dacă venea – îl întrerupse Corbei – îi spuneam tot aceea ce-ți spun și ție.

– Nu știu, întâmpină Huțanu râzând. E o someșeancă prăpăstioasă, cu care oamenii ca tine cu anevoie se-nțeleg. Mă cuprind răcorile când mă gândesc ce o să am cu dânsa.

– Trimite-o la mine – stărui Corbei – căci țin și eu să o încredințez că nu e la mijloc lipsă de bunăvoință. Voi face-o să ceară altăceva.

– De! – răspunse Huțanu – acum, după ce le știi toate, ar fi cu putință și asta. Par' însă că tot ar fi mai cuminte să vie tinărul.

– Bine, să vie el! zise Corbei.

Atât le fusese de-ncordată convorbirea, încât pipa lui Huțanu se stânsese de mult și cafeaua lui Corbei se răcise și sta neatinsă când feciorul veni să ieie ceștile.

Ei își luară cafelele acum reci, Huțanu își aprinse pipa și mai steteră de vorbă până spre miezul nopții.

VII

SUPĂRAREA DOAMNEI FIREANU

„Auzi d-ta?! strigă doamna Fireanu, răzvrătită-n toată ființa ei. Mai se și laudă că sunt bărbați! Niște motologi sunt, niște molfăite!"

Nu putea dânsa să înțeleagă cum s-a-ntors Huțanu cu treaba nefăcută, când lucrul era nici că se poate mai ușor.

„Te pomenești – își zicea câteodată – că nici n-a fost, ci-a zis numai, ca să scape de gura mea, că se duce, iar acum, ca să mă alinte, zice că n-a putut să facă nimic. De rea-credință cum sunt, bărbații sunt în stare să facă și una ca asta."

Iar se răsgândea însă.

„Nu! – zicea atunci – de fost, tot o fi fost, dar e mămăligă nefrecată, un lasă-mă-să-te-las. Ah! de ce nu m-a făcut Dumnezeu pe mine bărbat?!"

Ea și avea cuvinte să vorbească așa.

Rămasă la vârstă de vreo treizeci și doi de ani văduvă cu trei copii, ea a pus pe toate rudele ei și pe toți prietenii răposatului în picioare ca să-i scoată cumva o penzioară. Au și alergat care cum a știut, dar toți o-ncredințau că e peste putință, fiindcă răposatul n-avea anii ceruți de lege.

„Ce ani?! ... ce lege?!" a strigat ea și s-a dus la groful Pișta, care era om milos și știa să facă și fără de ani, și fără de lege. Acum avea o penzioară de patru sute de florini pe an și putea

să se laude că și-o făcuse ea însăși cu lacrămile ei de văduvă nevoiașă. Tot așa făcuse ea pentru băiatul ei mare rost în colegiul de la Cluj, iar pentru una din fete, la călugărițele de la Dej.

„Mie – zice dar – să nu-mi spună nimeni că nu se poate ceea ce e cu putință: toate ușile se deschid dacă știi să stărui."

Mica ei zestre, o casă la Cluj, patrusprezece jugăre de pământ pe Someș și o viișoară de vreo zece sepe, nu numai i-a fost destulă ca să-și țină copiii, dar i-a mai dat și vreo mie cinci sute de florini puși la bancă pentru fata ei, care azi-mâne era de măritat.

Multe îi sunt cu putință celui ce dă năvală cu toată virtutea.

„Cum, nu vrea Corbei?! zice dânsa. Trebuie să voiască! Nu e oare destul că eu, văduvă amărâtă, țin de unsprezece ani acum, pe lângă copiii mei, și pe Lucia, și-am scos-o fată mare?! S-o mai ajute și alții. Mie să-mi spuie că nu poate?"

Nu! Nu se mai putea s-o țină pe fata Elvirei. Îi era dragă fiindc-o crescuse și era bună și-o ajuta mult la casă, dar avea și ea fata ei, și nu e bine să fie două fete mari la aceeași casă.

Ea nu spunea lucrul acesta, și de aceea nici Huțanu, nici Moină și Lucia, care nu-l știau, nu puteau să înțeleagă zorul ei.

Îndeosebi Lucia, căreia îi vorbise multe despre Corbei, se simțea cuprinsă de strâmto[ra]re când se gândea că vorba e să-și petreacă viața pe la Plopiș.

„O, Doamne! – zise dar Moină – se vor mai fi găsind parohii și aiurea. De ce să mai stăruim, când d-l Huțanu ne spune că nu e cu putință?!"

Asemenea vorbe o scoteau pe doamna Fireanu din sărite. Ele erau în gândul ei semne neîndoioase că Moină era cu inima îndoită și umblă să scape.

Nu era adevărat lucrul acesta. Moină ținea mult la Lucia, dar simțea că dânsa nu are destulă slăbiciune pentru el și-și dedea silința să între-n voile ei. Asemenea finețe nu înțelegea

însă doamna Fireanu și de aceea dedea zor ca să nu fie prea târziu.

„Am să mă duc eu însămi – grăi dânsa în cele din urmă –, ba am s-o iau și pe Lucia cu mine!"

Avea dânsa armele ei, în fața cărora nu-i rămânea d-lui Vasilie Corbei decât să se supună.

Nu degeaba scotocise ea, când murise cumnată-sa, prin toate dulapurile și prin toate cutiile rămase de la dânsa: avea câteva scrisori care puteau să-i fie acum de mare ajutor, și mai ales una, pe care o păstra cu multă grijă. Iată una:

„Iubită amică,

Lucrul de care nu m-am temut și pe care-l credeam peste putință s-a întâmplat: ieri am primit deciziunea ministerială prin care sunt destituit fără de cercetare și fără de nici o discuțiune, ceea ce numai în țara aceasta e cu putință. M-am gândit și m-am răsgândit, dar n-am ajuns încă să mă dumiresc ce am să fac și de ce am să mă apuc. Deocamdată o să mă duc acasă și un singur lucru e lămurit deja în capul meu: că e stricată întreaga mea viață, că frumosul vis, pe care l-am făcut împreună, nu se mai poate realiza. Pentru mine nu mai e loc în țara aceasta, și chiar dac-am putea trăi, cu chiu, cu vai, din mica avere ce mi-a rămas de la părinți, te iubesc prea mult ca să te pot osândi la viața ce-ai avea, fiind legată de un om scârbit de lumea în care i-a fost dat să trăiască.

Îmi dau seamă că ți-am făcut o mare nedreptate și-mi voi face viața mea toată mustrări pentru ușurința mea; mi-ai face însă și tu nedreptate dac-ai zice că, după toate cele petrecute, trebuia să fiu mai puțin îndărătnic și să mă dau după păr, ca alții. Mi-a fost peste putință, și mi te-aș fi făcut urgisită dacă de dragul tău m-aș fi înjosit însumi pe mine. Nu, Elviro, mai bine o fericire perdută decât o viață terfelită.

Curată ai să rămâi și curată vei și rămânea în gândul meu cât mai trăiesc în mijlocul acestei lumi spurcate și singură tu vei mângâia zilele vieții mele amărâte.

Să ai, Elviro, parte de toate fericirile cari sunt în lumea aceasta cu putință, dar să nu uiți niciodată că trăiește departe de tine un om nenorocit care se gândește în toate clipele vieții lui la tine și care-și va uita nenorocirea de câte ori îi vei da ocaziune de a-și dovedi iubirea și de-a-și împlini nestinsele datorii față cu tine.

Dacă nu mi-a fost dat, Elviro, să fim soț și soție, ia-mă prieten, ia-mă frate mai mare și adu-ți aminte de mine când vei avea nevoie de un om care e gata să se jertfească pentru tine.

Vasilie"

„Să-i citesc eu scrisoarea aceasta – grăi d-na Fireanu – și să mai spună că nu poate!"

VIII

LA SECERIȘ

„Lasă, că-i aci secerișul!" strigă Ana.

Spicul se pârguise-n bătaia soarelui de vară, lanurile din luncă începuseră a bate-n roșu, și numai pe la locurile mai revene și mai reci mai rămăsese pe ici, pe colo, câte un fir încă verde; pe când însă pe Murăș la vale se-ncepuse secerișul, mai spre izvoarele râurilor unde paiul e subțire și spicul scurt, abia se scuturase floarea și oamenii se porniseră cete-cete spre lărgimile mănoase, ca să-și facă secerând parte din roadele lor.

Corbei avea de secerat la nouă locuri deosebite, cu totul vreo două sute șasezeci de jugăre. El căra de obicei snopii sub șurile lui mari, iar treieratul îl făcea în toată tigna iarna, când n-avea altă treabă. Nici așa nu putea însă să-și facă secerișul numai cu oamenii lui. Om care le face toate pentru mulțumirea sa și pentru buna-îndrumare a altora, el ținea să-și facă secerișul deodată și la timp potrivit, ca bobul nici să nu se zbârcească, nici să nu se scuture. Știind apoi că sătenii fac nazuri, învoise din vreme vreo șasezeci de munteni.

– Auzi d-ta?! strigă Cârcioc. Noi n-avem cu ce să ne hrănim copiii, și el aduce oameni din altă parte.

– Face-n avutul lui – îi răspundeau alții, care aveau și ei nevoie de secerători – fiecare ce vrea.

Vor fi avut aceștia dreptate, dar în lumea cea adevărată dreptatea o are cel ce e-n stare să și-o facă, și prin sate sunt de

obicei mai mulți cei ce caută decât cei ce dau de lucru; Cârcioc găsea dar destui ascultători.

O singură dată pe an, în timpul secerișului, poate și nevoiașul să-l strâmtoreze pe bogat și să-l stoarcă; celor de un gând cu Cârcioc nu le era greu să-i facă pe ceilalți s-o înțeleagă aceasta. Era învederat că secerătorii veniți de la munte luau partea ce li se cuvine nevoiașilor din sat și că partea aceasta era cu atât mai mare cu cât mai puțini erau secerătorii.

– Da! – strigau deci din ce în ce mai mulți – n-are s-aducă secerători din altă parte când sunt destui flămânzi și între noi.

– Ba chiar și flămânzi ale căror averi el le stăpânește, el ori ai lui ! strigau alții.

– Ai lui?! strigau iar alții. Vai de sufletele lor! I s-au dat robi ca să muncească spre a-i putea plăti dobânzile.

Nu mai steteau acum câte doi-trei de vorbă pe la răspântii, ci se adunaseră mulți în bătătura largă, și când se văd mulți la un loc, oamenii se pătrund de dreptatea lor și se simt destul de tari ca să și-o și facă.

Mai era apoi la mijloc și gândul de a-l face pe d-l Corbei să simtă că orișicât de învățat și de bogat ar fi el, n-are să se ieie în coarne cu lumea în mijlocul căreia trăiește.

– Avem să-i luăm la goană pe secerătorii învoiți de dânsul! strigau cei mai îndârjiți.

– Ba să vă păziți treaba – ziceau alții mai potoliți – că puteți s-ajungeți la-ncăierare, și jandarmii sunt pe aci prin apropiere. De! ... e dreptul lui să se-nvoiască cu orișicine și după placul lui, și biețiiăia de oameni n-o să facă nici ei drumul degeaba.

Ghiurca stetea la o parte și zâmbea, pe sub mustață.

– Grozav sunteți – zise – de cu minte! Jandarmii o să sară ca să apere pe Corbei și pe muntenii lui?! Parcă Corbei e vreun baron ori vreun nemeș și muntenii sunt săcui? ! De asta să nu vă doară capul când e vorba de pielea lui Corbei, stăpânirea n-aude, nu vede.

– Și chiar dacă n-ar fi așa?! strigau muierile, totdeauna mai iuți la fire și mai rele de gură. Voi ce sunteți? De ce v-a făcut Dumnezeu bărbați? Nu! batjocura asta n-aveți s-o suferiți chiar acasă la voi!

Și multe sunt, ca să scape de gura muierilor, oamenii în stare să facă.

D-l Vasilie Corbei își făcea fără de grije pregătirile pentru seceriș când i s-a adus vestea că sătenii sunt turburați și porniți a nu-i lăsa pe seceretorii învoiți de dânsul să se apuce de lucru.

„Toate sunt cu putință – grăi dânsul –, dar eu tot n-o să fac decât ceea ce însumi voiesc."

Îl covârșise deodată îndărătnicia firii lui.

„Da, am viața liniștită", îi zisese el lui Huțanu, și spusese adevărul. De când însă Huțanu plecase, n-o mai avea viața liniștită.

I se răscolise întreaga ființă, și nu mai era mulțumit de nimic, nu era în stare să-și dea seamă ce vrea și ce nu vrea. La Căsoaie i se ura; cele ce se petreceau la Plopiș nu-l mai interesau; umbla de ici până colo, ca omul ce caută ceva și uită mereu ce caută; ar fi voit să poată adormi și să tot doarmă până ce nu vor fi trecut cele ce-i turburau liniștea.

Nu se întrebase niciodată: „De ce folos îmi este averea?" Din ziua în care fusese cuprins de simțământul că viața îi este perdută, nu mai simțise și nici că avusese nevoie de avere. O agonisise căutându-și mângâiere în mulțumirea de a fi muncit cu rost și cu spor. A stat timp de peste douăzeci de ani ca robit de sine însuși aici, ca să nu mai rămâie îndoială că-i este în adevăr perdută viața, și niciodată nu s-a plâns că dânsa nu mai voia să știe de dânsul și la nici una din scrisorile lui n-a răspuns. Acum se simțea adânc jignit, și-n fiecare zi de mai multe ori se așeza la masă ca să-i scrie lui Huțan că nu e nevoie să mai vie acel tinăr, nici mai ales doamna Fireanu, care, pe lângă toate celelalte, mai era și femeie. Iar se scula însă...

„Am să plec! strigă el în cele din urmă. Am să pornesc în lungă călătorie."

Simțea acum trebuința de a se folosi de averea lui, ca să scape de supărările pe care i le făceau alții.

Tocmai acum trebuia să-i mai vie și pacostea cu secerătorii.

„Nu! – zise iar – tot n-am să fac decât ceea ce voiesc eu!"

Știa prea bine că, fiind la mijloc și Ghiurca, stăpânirea n-are să-i deie nici un ajutor, ba chiar și dacă ea ar fi voit s-audă și să vadă, n-ar fi voit el să știe de dânsa.

„Ba mă pomenesc – își zise – că mă scot pe mine vinovat și c-o pat bieții ăia de munteni pe care i-am adus aici."

Era duminecă dimineața, iar săcerătorilor le trimisese vorba să vie marți seara, pentru ca miercuri să înceapă: avea două zile de pregătire.

El se plimbă câtva timp în sus și în jos.

„E dat, vândut, robit, legat de mâni și de picioare", își zise-n cele din urmă, gândindu-se la Ghiurca.

De nenumărate ori în viața lui își zisese-n gândul lui că ceea ce-l face pe om rău sunt nevoile și strâmtorările; niciodată n-a simțit-o însă aceasta atât de adânc ca acum, când îl vedea în fața sa pe Ghiurca.

El sună să vie feciorul, apoi se duse la casa de fier și luă un teanc de hârtii de bancă.

„Să-i spui lui Șandor să pună caii, îi zise apoi feciorului. Plecăm la Bălgrad."

IX

TIHAMER

Domnul Tihamer Erdei, agent al unei societăți de asigurare din America și corespondent al mai multor ziare, unele din Pesta, altele din Viena, era nu numai la Bălgrad, ci și la Cluj, la Sibiu și pe mai departe om cunoscut și persoană importantă. El purta totdeauna nădragi cu găitane și cizme cu pinteni, își răsucea mustața, mânca slănină pipărată, deși era secretar al comunității israelite, se făcuse prieten cu toți protopopii din Valea Murășului, juca cărți cu baronii și cu grofii, se bătea în duel, era de zile mari poftit la masa fispanului și avea, când se ducea la Pesta, întrare pe la toate ministerele. Toate aceste-l ajutau apoi să pună la cale treburi pentru alții grele și să mijlocească cu izbândă în afaceri încurcate, ceea ce îi da putința de a trăi bine, un lucru la care un om ca dânsul trebuia să țină.

Deși obicinuit a întra în fel de fel de daraveri și a-și face de lucru cu fel de fel de oameni, el a fost foarte surprins când s-a pomenit în biuroul lui cu d-l Vasilie Corbei, pe care-l cunoștea foarte bine, dar îl știa om ce n-are nevoie de mijlocitori.

– Te miri?! îi zise Corbei în nemțește. Uite, am ajuns și eu să-ți fac o rugăminte.

Tihamer avea obiceiul de a vorbi cu fiecare în limba lui.

– Mă cam mir – răspunse dar în românește –, dar cu atât mai mult am să mă bucur dacă voi putea să-ți fiu folositor.

– Multe poate, când vrea, cel ce le știe toate, ca d-ta – grăi Corbei –, dar ceea ce am să te rog e lucru puțin. Aș vrea – adăugă schimbând tonul – să cumpăr cambii de ale vărului meu Ghiurca; ai, ori poți să-mi procuri?

Tihamer rămase câtva timp cu ochii țintă-n pământ.

„De ce vrei să cumperi"? ar fi voit să-l întrebe, dar degeaba l-ar fi întrebat când n-avea nici o asigurare că-i va spune adevărul. Îi și era destul să știe că Ghiurca are o sesiune și jumătate de pământ, iar Corbei e dintre cei ce cumpără ceea ce cade prin apropiere. Lucrul de căpetenie îi era ce iese pentru dânsul.

– N-am, răspunse el zâmbind. Cu oameni ca dânsul eu nu mă pot încurca. Aș putea însă să aflu la cine ai putea să găsești.

– Nu, întâmpină Corbei. Eu le cumpăr de la d-ta, și puțin îmi pasă de la cine le iei.

Asta-i mai convenea lui Tihamer.

– Să fie și așa, zise el. Cât vrei să cumperi?

– Toate câte se pot aduna până mâne pe la douăsprezece, răspunse Corbei.

– Și dac-ar fi să fie scumpe? întrebă Tihamer.

– Scumpe, ieftine, le cumpăr, răspunse Corbei hotărât. Nu mă-ndoiesc însă că orișicine umblă să scape de ele, căci el are și opt mii de florini hipotecă și puțin o să rămâie pentru ceilalți creditori. Eu îți dau nouăzeci la sută, și treaba d-tale e cu cât le iei.

– Mă tem că n-o să pot găsi cu prețul acesta, întâmpină Tihamer, voind să stoarcă mai mult.

– Câte se vor putea, întâmpina Corbei, care-și dedea seamă că va câștiga destul adunându-le toate cu prețul acesta.

Lucrul era pus la cale atât de bine, încât Corbei n-a mai avut nevoie să mai aștepte până „mâne", și încă luni seara a putut, întors acasă, să-i scrie lui Ghiurca:

„*Vere Gheorghe,*

Chiar acum mă-ntorsei de la Bălgrad, unde am reușit să cumpăr cele unsprezece cambii ale tale cu o scădere de zece la sută. Treci, te rog, mâne dimineață pe la mine, ca să vedem ce facem cu ele. Eu cred că cel mai cuminte lucru e să-mi dai pentru toate un singur cambiu, ca să-l girez și să plec chiar mâne la Sibiu și să-mi iau de la bancă banii.

Te aștept mâne dimineață.

Vasilie"

Primind scrisorica aceasta scurtă și lămurită, Ghiurca o citi și iar o citi, făcându-se din ce în ce mai galbăn la față.

Nu mai încăpea îndoială că văru-său i-a făcut un bine cumpărând cambiile cu scădere de zece la sută și că iar alt bine vrea să-i facă dându-i girul; nu însă ca să-i facă bine, ci ca să-l ție legat i le făcea aceste, și e greu să te știi legat.

Nu era însă chip să scape de umilire.

Îi era rușine, strângea pumnii, scrâșnea din dinți, înjura în gândul lui, dar și-a-nghițit năcazul, s-a dus, a subscris, ba i-a mai și mulțumit vărului său pentru că l-a scăpat, așa zicea el, din strâmtorare.

–Să știi că asta am și voit-o, răspunse Corbei. Să te văd acum de aci-nainte! Dar – urmă apoi schimbând vorba – eu trebuie, precum vezi, să plec și am să-ți fac o rugăminte. Mâne o să sosească la Plopiș oamenii pe care i-am învoit la seceriș. Le-am lăsat vătavilor vorbă cum au să-i împartă, unde au să-nceapă și ce au să facă până la întoarcerea mea. Ca să nu fie vreo neorânduială, te rog să le dai și tu mână de ajutor.

– Cum nu? ! foarte bucuros! răspunse Ghiurca turburat. Să fii liniștit: o să meargă toate ca și când ai fi însuți de față.

X

SOCOTEALA DIN TÂRG

E mai ușor să aprinzi un foc decât să-l stingi: aceasta Ghiurca o știuse de mult, dar numai acum o simțea.

Gândul lui, al lui Cârcioc și al celorlalți câțiva mai sfătoși era să pună la cale alungarea secerătorilor, apoi să facă ce vor fi făcând ca sătenii să nu între nici ei la seceriș, pentru ca Corbei, rămas numai cu oamenii lui, să simtă că el sufere paguba dacă se ia-n coarne cu satul.

Alungarea secerătorilor le părea lucru ușor, căci mai aveau și alții nevoie de brațe și, ademeniți de aceștia, muntenii ușor se hotărau să-l părăsească pe Corbei. Ce-ar fi putut adecă să-i îndemne a se încăiera cu sătenii când găseau și aiurea de lucru?!

Mai greu nu putea să le vină a-i face pe săteni să nu între la seceriș, căci încă de mult luaseră un fel de înțelegere ca nimeni să nu lucreze la Corbei. Însă „*Lex ulterior derogat priori*" ziceau romanii: după ce se schimbase hotărârea luată mai nainte, oamenii se gândeau numai la folosul pe care-l pot trage lucrând la Corbei, și mai ales muierile țineau strună ca folosul acesta să nu se peardă.

Dar Corbei voia să aducă om străin popă-n sat.

„De! ... ce să-i faci?! se zicea. Vrea fiecare să ajute pe oamenii lui. Dacă poate?! De ce folos i-ar fi averea și trecerea, dacă nu și-ar face voile?!"

Așa e românul! Trecut prin multe nevoi, el se pleacă în fața celui puternic și-i recunoaște dreptul de a se folosi, câtă vreme îi este dat, de puterea lui. Până chiar și unii dintre Ciobănești se plângeau nu de ceea ce face Corbei, ci de prostia lui Andrei, care n-a știut să câștige din vreme bunăvoința lui.

Se-nșelau Cârcioc și ceilalți: era greu lucrul a-i face pe săteni să nu secere grâul lui Corbei.

Tocmai de aceea însă încă mai greu era să-i faci pe săteni să-i lase-n pace pe secerătorii învoiți de Corbei.

Nu mai știa nimeni ce să creadă și ce să zică, cum să-nțeleagă lucrurile, când s-au pomenit că mișelul a prins de veste și s-a dus ieri la Bălgrad, ca să ceară ajutor.

– Nu-i e rușine să ne aducă jandarmi pe cap?!

– Dar tu ziceai că asta n-o să se întâmple, întâmpină Cârcioc.

– Uite, am zis, răspunse Ghiurca strâmtorat. Cine știe ce mișelii o fi făcut ca să i se intre-n voie...

Și ca să fie crezut, el și trimisese vorbă la Bandi, sergentul și prietenul, să vie cu vreo doi-trei jandarmi în sat.

– Mișelul! ziceau oamenii dup-amează, când jandarmii se plimbau prin sat.

– De! ziceau muierile. Nu i-e văr?! Degeaba, sângele apă nu se face!

Ziceau unii așa, alții altfel, dar, porniți o dată, oamenii nu se potoleau, și cu cât mai mult se apropia seara, cu atât mai vârtos se înfigeau în gândul că fie cu, fie fără jandarmi, secerătorii n-au să culce la pământ lanurile lui Corbei.

Iară Corbei el însuși era dus, parcă putin i-ar fi păsat de cele ce se vor întâmpla, și nimeni nu știa unde e dus și în ce treburi umblă afară de Ghiurca, căruia nu-i dedea mâna să spuie adevărul.

Adevărul era că s-a dus fiindcă-l cuprindea un fel de tremur când vedea mulți oameni la un loc și i se opreau bătăile inimii

când vedea gălăgie și gâlceavă. „Voi ați încurcat-o; voi s-o și descurcați!" își zisese și în adevăr nu-și mai bătea capul ce o să iasă din toate. „Fie cum o fi – își zicea – numai eu să fiu departe!"

Prin amurgul serii, puțin după ce soarele asfințise, au sosit secerătorii și-a[u] trecut prin sat spre Plopiș – după obiceiul rămas din bătrâni – împărțiți în cete, fiecare ceată cu muzicantul ei, cea din frunte cu ceteraș, alte două cu cimpoiești, iar cea din coadă cu fluieraș, ducându-și fiecare desagii cu merinde-n spinare și voioși cu toții ca-n zi de sărbătoare.

Lătrau câinii stârniți în lungul drumului, dar oamenii cloceau pe-nfundate și tăceau și femeile ieșite cu copiii pe la portițe, ca să vadă și s-audă mai de aproape.

Sosiți la Plopiș, ei și-au aprins focurile, ca să-și frigă peștele sărat, și până una-alta fetele și flăcăii s-au prins în joc.

În sat era rău de tot și oamenii n-aveau nici popă ca să-i mai potolească.

O singură scăpare ar mai fi fost: să-i facă pe munteni să plece de bunăvoie, și ca să-i mai țină pe săteni în loc, Cârcioc s-a dus cu încă doi dintre ai săi ca să facă o-ncercare.

Ghiurca, simțind că nici cu prietenul său Bandi nu poate răzbi, se făcea că nu știe nimic. Nici că se legase, la urma urmelor, decât să fie de ajutor la împărțirea secerătorilor; după silințele ce-și deduse, nimeni nu putea să fie de vină dacă alții îi ademeneau să plece unde li se plătea mai bine.

Nu e lucru neobicinuit nici în Valea Murășului ca lucrătorii să se-ncaiere pentru că unii dintre dânșii strică prețurile. Ca să scape de aceasta, muntenii se-nțeleg între dânșii mai nainte de a pleca și rup prețurile, mai ales pentru câmpia țării ungurești, unde-i mult de lucru și mare îngrămădire de oameni. Fiind însă mare și lipsa de brațe, și zorul seceratului, adeseori se urcă prețurile o dată rupte, și mai ales atunci au geandarmii de furcă.

„Da! – își zicea Ghiurca – e ca la alegeri: e fiecare stăpân pe votul lui și-l dă cui vrea. Ce să-i fac lui Corbei dacă alții dau mai mult?"

Vorba era numai dacă muntenii se dau ori nu.

Intrând c-o „bună-seara!" în vorbă cu dânșii, Cârcioc și cei doi dintre ai săi îi luară pe de-o parte, îi întrebară de unde și până unde, cum și cât, și așa, din vorbă-n vorbă, ajunseră în cele din urmă să le spună că aiurea, pe aci prin apropiere, unde secerătorii sunt foarte căutați, pot să ieie prețuri mai bune.

– Ferit-a Sfântul! strigă Hoancă, un moț cam crăcănat și spân și cu părul roșu. Noi nu suntem dintre aceia. Vorba noastră e vorbă, și nici cu ferdele de galbeni n-o să ne scoată nimeni din ea!

– O fi cum ziceți – întâmpină Cârcioc –, dar oamenii se plâng că stricați prețurile, și tare mă tem că n-o să vă lase să întrați în lucru.

Bodălău, un lungan deșirat, să ridică deodată în picioare.

– Aș vrea s-o văd și asta, grăi dânsul așezat. Ruptă-i o dată, ruptă să fie!

XI

UNDE CRAPĂ

Neavându-și grâul într-un singur lan și țiind ca secerătorii să nu-și peardă timpul umblând de ici până colo, Corbei făcuse rânduiala ca cele patru cete să-nceapă secerișul în patru deosebite părți. La împărțirea aceasta avea Ghiurca să le fie celor de la Plopiș de ajutor, și mercuri în crepatul zorilor el s-a și dus la Plopiș.

– Ferit-a Sfântul! strigă iar Hoancă. Noi nu ne despărțim.

– Atât de proști nu suntem ca să nu dăm cu socoteală unde-ți bate gândul, adăugă Bodălău. Noi stăm cu toții la un loc chiar și dac-ai trage cu tunurile-n noi!

Ei luaseră peste noapte hotărârea că încep cu lanul de la Plopiș, unde puteau să găsească la nevoie adăpost, iar pe moț nu-l scoți din ale lui după ce și-a luat o dată hotărârea.

Nici Ghiurca nu era însă omul care se lasă să fie scos din calea pe care a pornit. El avea să fie de ajutor la împărțirea secerătorilor, și a luat-o mai pe aspru când a văzut că cu binele nu merge.

Cu cât era el mai stăruitor, cu atât mai vârtos se întărea Hoancă și Bodălău în gândul că e și el una cu cei ce veniseră la dânșii seara trecută și vrea să-i despartă pentru ca cu atât mai ușor să poată fi luați la goană.

– Aida-de! zicea Hoancă printre dinți. Una ca asta nu s-a pomenit și nici că se poate!

– Caută-ți, omule, de drum – adăugă Bodălău – că te trezești tocmai colea-n apa Murășului. Lasă-ne să ne facem treaba, că nu lucrăm doar cu ziua, ci cu ruptul, și pe noi ne privește dacă ne plimbăm de ici până colo.

Au și întrat apoi în lan și au început seceratul, fetele și nevestele înainte tăind firele și făcându-le mănunchi, flăcăii după ele, unii răsucind legăturile, alții adunând mănunchii și legându-i snopi și iar alții cărând snopii la un loc și punându-i în picioare, ca să-i mai bată soarele, pas cu pas adunați la un loc, înaintând cu rânduială ca oastea ce nu știe din care parte ar putea s-o apuce dușmanul.

Băieții lui Corbei și cei doi vătavi ai lor, văzând că n-au ce să le facă, au întrat și ei în rând; pe Ghiurca însă nu-l ierta firea lui țanțoșă să-nghită rușinea pe care-o pătise în fața băieților voind să li se facă poruncitor și nu-i mai slăbea pe secerători.

O vorbă apoi unul, alta altul, una mai slabă, alta mai grea, mai că Hoancă e pocitanie, mai că Bodălău e prăjină, Ghiurca, om cu rost în satul lui și vestit prin împrejurime, și-a perdut în cele din urmă răbdarea, s-a repezit la crăcănatul de Hoancă și i-a tras o palmă.

– Vai de mine, maica mea! Las' că te răcoresc eu! strigă Bodălău și, făcând câțiva pași de cocor spre el, îl luă pe sus și-l duse spre Mureș.

Hoancă se repezi și el, ca să-i întoarcă palma cu vârv și îndesat, băieții și câțiva dintre oameni săriră să-l oprească pe Bodălău, și cât dai în palme se stârni o gălăjie care ridică tot satul în picioare.

Nu se poate ști ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi fost asta; acum însă sătenii încă de mai nainte turburați alergară dezmetici din toate părțile spre Plopiș.

„Ce e?... Ce s-a întâmplat?... Ce se petrece?" se întrebau unii pe alții, și fiindcă nimeni nu știa să deie răspuns și vedeau încăierarea și auzeau gălăgia, ziceau pe ghicite – unii, că secerătorii l-au luat la bătaie pe Ghiurca, alții, că băieții s-au luat la ceartă cu secerătorii, iar alții, că geandarmii au dat cu patul puștii, au pus baioneta, ba chiar au tras focuri și s-a făcut moarte de om.

Adevărul era că Bandi jucase până-n zori de zi cărți cu Ghiurca, iar acum durmea dus, și cât pentru geandarmi, putea lumea să-și facă de cap.

„Pe ei!" strigară câțiva dintre cei mai inimoși, și când soarele răsărea, săcerătorii, adunați la un loc, erau încunjurați din toate părțile și, hotărâți să nu se urnească, țineau pept cu ceilalți, care dedeau navală ca să-i depărteze de la lan.

– Aici n-o să secerați! strigau unii.

– O să vedem cine ne-mpedică! strigau ceilalți.

„Ba da!" unii, „ba nu!" alții, din ce în ce mai înfierbântați și mai pept la pept.

Deodată din partea cealaltă a lanului se ivi fum, apoi flacără din ce în ce mai viuă și mai întinsă.

Pusese cineva foc, și toți rămaseră încremeniți și cu privirile îndreptate într-acolo.

– Secerați acum dac-aveți ce! răsună un glas care nu se știe al cui o fi fost.

– Da! secerăm! răspunse Hoancă și, repezindu-se înainte, le făcu secerătorilor drum. Aceștia o luară-n fuga mare peste lan, ca să stingă focul, iar ceilalți după ei, și într-o clipă toată lumea se risipi strigând în gura mare și călcând în picioare ceea ce nu ardea încă.

Abia acum ieși la iveală și Bandi, cu însoțitorii lui.

Vedea și el cum se-ntinde focul, cum aleargă lumea și auzea strigătele.

– Știi că e frumos?! grăi dânsul. Se bat românii ca orbeții între dânșii și au mai și pus foc, că să nu le fie întunerec în ziua mare.

El porni apoi încet înainte, ca să vadă dacă nu mai rămâne cumva și pentru el ceva de făcut acolo.

Era o mișelie, mare mișelie! Aceasta o ziceau nu numai secerătorii ci și sătenii, care se rușinau de fapta săvârșită de unul dintre dânșii, căci păcat neiertat e să dai pradă focului ori să calci în picioare hrana omenească, și nu cel bogat, ci tot nevoiașul e cel ce sufere pe urma unei asemenea fapte.

N-au ars, ce-i drept, decât vreo șase jugăre, dar alte zece-douăzeci au fost călcate-n picioare de cei ce săriseră să stingă focul.

Mare mișelie! încă mai mare era însă mișelia lui Ghiurca cel ieșit din sărite, care striga ca un smintit că focul a fost pus de Hoancă și de Bodălău.

Deși era învederat că lucrul acesta n-a fost cu putință, și sătenii o și spuneau aceasta toți într-un glas, Bandi li-au dat soților săi poruncă să încarce, a luat pe Hoancă și pe Bodălău între baionete și i-a dus, în vreme ce sătenii se-ntorceau cu ochii-n pământ acasă, iar secerătorii se rânduiră iar să-și urmeze lucrul, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

– Ei, și ce o să le poată face?! grăi o fetișcană. Au pățit-o alții și mai rău, și tot oameni de dai-Doamne au rămas.

XII

MAI ȘI MAI

„Urât lucru e să trăiești în lumea aceasta!" își zisese Corbei adeseori, dar și-o zisese aceasta numai așa fiindcă îi erau „multe durerile" și „puține plăcerile", cum a zis un poet oarecare. Acum n-o mai zicea: i se părea c-ar fi prea puțin ceea ce-ar zice dac-ar zice-o. Da! mai mult decât urât e să trăiești în asemenea lume.

Sta, după ce le-a aflat pe toate, și se gândea și-i era parcă visează. Nu putea să-și deie seamă cum așa, dintr-un lucru de nimic, s-a putut stârni o turburare atât de proastă și cum câțiva oameni stricați au putut să scoată din minți o întreagă lume de oameni altfel cumsecade.

„Auzi, eu, om în toată firea, să-mi închipuiesc că pot să strâmtorez pe un mișel ca Ghiurca, să-l strâng în chingi și să-l fac să meargă după voile mele, își zise el. Dar el știe foarte bine că am să-i trag o ocară de care nu-i pasă, dar n-o să-i fac nimic ticălosului, nici averea n-o să i-o scot în vânzare, nici girul n-o să i-l refuz la termin, ba am să-i plătesc și cametele la nevoie, ca să rămân cu obrazul curat. A putut să-mi între mie în minte gândul că, scoțându-l din nevoi și scăpându-l din robia altor mișei, o să-i dau putința de a fi om de treabă: dar omul dracului

mai al dracului se face când se simte-n largul lui. El merge la sigur cu mine, și nu l-am prins, ci m-am dat prins!"

Nici că i-a zis nimic lui Ghiurca. Ce să-i zică! De ce folos ar fi fost orișice i-ar fi zis?!

C-au ars câteva jugăre de grâu și-au fost călcate-n picioare alte câteva, asta nu-l mâhnea pe Corbei; îl durea, însă, că oamenii cărora le voia tot binele și li-a și făcut, așa simțea el, mult bine au fost în stare să facă asemenea mișelie, îl durea că românii s-au făcut unii pe alții de rușine încăierându-se între dânșii, îl durea mai ales că moții lui, care țineau la el de când le fusese judecător, au fost atât de rău năpăstuiți.

Mult ținea să nu-și facă de lucru cu oamenii stăpânirii, dar nu-i rămânea decât să plece cât mai curând la Bălgrad și să le pună toate-n mișcare, ca să scape din închisoare pe Hoancă și pe Bodălău.

Știa însă toate șurubăriile diregătoriilor și simțea că o să mai treacă mult până ce va fi reușit să-i scape. „Vrei, nu vrei – își zicea – trebuie să iei de ajutor pe vreunul dintr-ai lor. Pe plată bună-ți face orișicare treaba... Nu însă, nu!" i se răzvrătea întreaga ființă, și tot mai stăruitor se ivea în fața lui Tihamer. La urma urmelor, deși nu era advocat, putea multe și era tot cel mai cumsecade între dânșii.

Se pregătea de plecare, când i-a sosit poșta.

Ca de obicei se așeză la masă și începu să treacă-n fugă peste gazete.

Citește însă ici, citește colo și, cetind, se-ncruntă și se face din ce în ce mai galben la față. „Bine, e cu putință?!" exclamă în cele din urmă.

În toate gazetele, și-n cele din Cluj, și-n cele din Pesta, și-n cele din Viena, ba, reprodusă din aceste, chiar și-n cele românești, era notița:

„Cât merge ulciorul la izvor. Într-un sat din Valea Murășului, nu departe de Alba-Iulia, trăiește un oarecare V. C., cămătar vestit, care, folosindu-se de strâmtorările unora și de prostia altora, a știut să despoaie pe o mulțime de oameni de avutul lor și să-și facă în timp scurt o avere de câteva sute de jugăre de pământ. Mai fiind și alții care îi erau datornici ori ale cărora polițe le cumpărase, aceștia, ca să nu aibă soarta celorlalți, s-au înțeles între dânșii mercurea trecută, când măria-sa voia să-și înceapă secerișul, au dat foc lanurilor lui de grâu, iar pe el l-au luat pe sus, ca să-l arunce-n Mureș, ceea ce ar fi și făcut dacă nu l-ar fi scăpat jandarmii, pe care și-i chemase-ntr-ajutor. O să avem la Alba-Iulia un proces monstru, în care o să iasă la iveală multe lucruri interesante."

„Ha-ha-ha! strigă Corbei. Sunt smintiți! Hotărât că sunt smintiți!"

Se vedea cât de colo că notița era dată de Tihamer, omul de treabă, cel mai cumsecade dintre toți.

Ce-ar fi putut însă să facă în fața unei asemenea mișelii?! Mii și mii, multe mii de oameni citiseră notița aceasta cu bună-credință și, neștiind nimic, nu se-ndoiau că acesta e adevărul. Orișicât ar fi alergat el și orișice silință și-ar fi dat, cei mai mulți rămâneau încredințați că așa e cum au citit ei negru pe alb.

„Și ce-mi pasă, la urma urmelor?! strigă el ca toți oamenii care-și simt neputința. Ce-am câștigat dacă lumea n-o mai crede, și ce-am perdut dac-o cred și puțini, care mă cunosc?!"

O fi fost în adevăr așa, căci el nu atârna de părerile altora; când era însă gata de plecare, i-a venit de la primărie și citațiunea, ca să se prezente fără de-ntârziere la tribunal, căci

altfel se va aplica paragraful x, care zice că are să fie dus între baionete cel ce nu merge de bunăvoie.

Mai aveau să treacă multe până ce se va fi descurcat din daravera aceasta.

PARTEA A DOUA

I

DE-A JUDECATA

N-a năpăstuit, cât a fost judecător, domnul Vasilie Corbei pe nimeni; el însă nu era omul care poate să scape pe un om năpăstuit din temniță.

Nu mai călcase de când nu mai era judecător pragul vreunei judecătorii și nu știa rânduiala de acum a judecăților. Se ferea ca de foc de-ncurcături, iar când avea vreo daravere, își lua advocat, îl plătea și scăpa. Tot așa avusese de gând să facă și acum; fiind însă citat, nu-i rămânea decât să se-nfățișeze. Asta-l cătrănea și-l scotea din sărite.

Bine nu e însă să-ți perzi sărita când ai a face cu stăpânirea.

Era un singur lucru care-l mângâia; judecătorul de instrucțiune, domnul Hausner Vili, un șvab din Banat, era om cu cultură europeană, cu care făcuse, așa, din întâmplare, cunoștință și vorbise în mai multe rânduri. Cu el o sfârșea repede. N-avea decât să-i spună că n-a fost acasă și nu știe nimic.

Vorba era numai că d-l Hausner mai era și judecător reg[ional] ung[uresc].

El îl primi foarte politicos, răspunse tot în nemțește, cum erau obicinuiți să vorbească, la salutarea lui și îl pofti să șadă, dar după ce se așeză și el și-și luă actele, începu să-i spună în ungurește de ce l-a chemat și ce voiește să afle de la dânsul.

Corbei își adună toate puterile ca să se stăpânească. „Las', că te joc eu pe tine!" își zise în gândul lui.

– Domnule judector, îi zise în românește. Nu înțeleg limba în care-mi vorbiți. Sunt român, și nu am, așa cred, nevoie să vă citez legea în virtutea căreia am dreptul de a fi ascultat în limba mea.

E fără îndoială frumos să stărui asupra drepturilor neamului tău; atunci însă când numai tu singur stărui, foarte ușor ajungi să fii făcut de râs, și d-l Hausner, care nu mai stăruia asupra drepturilor neamului său, începu să zâmbească, zicând în gândul său: „Las', că te joc eu pe tine!"

El se întoarse spre d-l Valașec, secretarul, care sta gata să scrie procesul-verbal, și-l întrebă:

– Ce zice domnul?

Valașec dete din umeri și-i răspunse că nu-l înțelege nici el.

Liniștit, serios și plin de dignitate, judecătorul sună să între pandurul de serviciu, un român fost honved, apoi, după ce acesta întră, îi ordonă să întrebe „pe domnul" în limba lui ce vrea și să-i tălmăcească spusele.

Lui Corbei îi venea să apuce crucifixul de pe masă și să i-l azvârlă-n cap; întrat însă o dată în luptă, nu-i rămânea decât să se stăpânească și a primit mijlocirea servitorului orișicât de monstruoasă i-ar fi părut lui, ca fost judecător.

– Să-i spui domnului că nu înțeleg nici eu limba în care vorbește d-sa, grăi d-l Hausner după ce i se făcu tălmăcirea.

– Eu am însă dreptul meu – grăi Corbei fără ca să mai aștepte – și nu poate să-mi fie judecător decât cel ce știindu-mi limba e în stare să-mi respecteze dreptul.

D-l Hausner iar zâmbi.

– Care va să zică tot mă-nțelegi, zise el.

– Dar nu am datoria de a te-nțelege – îi răspunse Corbei – pe când d-ta ești dator să mă înțelegi pe mine.

– O pun aceasta la îndoială, răspunse d-l Hausner. Dreptul de a te folosi de o limbă oarecare nu e civil, ci public; el n-a fost dar asigurat pentru persoane singuratice, ci pentru colectivități.

– Fără îndoială – întâmpină Corbei – și eu fac parte din o colectivitate care are dreptul de a se folosi de limba română.

– Nu știu, răspunse iar Hausner. Nu e destul să fii român pentru ca să te poți folosi de dreptul acesta. Legea prescrie că românul care face parte din o comună care a decretat limba românească drept limbă protocolară a sa are dreptul de a fi interogat, de a se apăra și de a cere sentința în limba sa numai însă la judecătoria sa naturală, nu la orișicare judecătorie din țară.

Pe Corbei îl trecură răcorile.

Încă de mult în satul lui fusese decretată limba maghiară drept limbă protocolară.

– Îți dau deci termin de opt zile – urmă d-l Hausner – să-mi aduci dovezi legale că ești în adevăr român și că în comuna din care faci parte limba română e cea protocolară. Dacă-mi vei fi adus aceste dovezi, ai dreptul și el va fi respectat, mă voi recuza și voi stărui ca tribunalul să delege pentru d-ta pe vreun alt judecător care știe românește.

– Dar – grăi Corbei acum în nemțește – pot să-ți spun chiar acum că-n comuna din care fac parte limba protocolară e cea maghiară.

De asta dată d-l Hausner nu mai ceru să i se facă tălmăcirea, dar răspunse tot în limba maghiară:

– Atunci nu ai dreptul și n-am să mă recuz. Deși mi-e însă destulă această mărturisire făcută de d-ta, ca judecător trebuie să am dovezile la acte ca să pot justifica refuzul de a-ți face interogatorul în limba d-tale, cum ai cerut.

Corbei nu mai știa încotro să apuce.

– Dacă te supără lucrul acesta – urmă d-l Hausner acum în nemțește – am să iau dovezile pe cale administrativă și te voi cita din nou. Zor mare nu e.

– Ba e zor, răspunse, Corbei. Așa o să intrăm în iarnă, și bieții aceia de oameni mucezesc în temniță. Dă-mi voie să iau de la comitat copia procesului-verbal și să ți-o aduc chiar mâne.

– Fie și așa, răspunse d-l Hausner.

O vorbă ar fi avut să zică Corbei: „Renunț". Vorba aceasta nu putea însă să treacă peste buzele lui: chiar și dac-ar fi voit s-o rostească, i s-ar fi oprit în gât. Dacă ținea Hausner să poată dovedi c-a refuzat, ținea și Corbei să poată dovedi c-a fost despuiat.

El refuză deci să subscrie procesul-verbal făcut în limba maghiară.

– Nu pot să te silesc, grăi d-l Hausner. Rău faci însă, căci nu mai poți stărui asupra unui drept de care conaționalii d-tale nu țin să se folosească.

– Ba țin!

– Dar îmi spuseși că au întrodus la dânșii limba maghiară.

– Au fost amăgiți, sâluiți.

– Atunci nu mai sunt oameni cari merită să li se respecteze drepturile, întâmpină d-l Hausner. D-ta trebuia să-i luminezi și să-i îmbărbătezi, și nu poți cere ca să le susținem drepturile noi, care avem interes de a nu o face.

Corbei nu mai lungi vorba, ci ieși ca scos din pușcă pentru ca să meargă la Văleanu, advocatul lui, și de acolo la comitat.

Nu făcuse, ce-i drept, nici o treabă, dar toate erau puse la cale, și mâne... mâne scăpa.

– Vorbă să fie! îi zise Văleanu. Nefiind acasă când s-au petrecut lucrurile, nu pot să-ți facă nimic, dar vor să te frământe ca pe aluatul vârtos, amânându-te de azi pe mâne. Cu judecătorii nu poți să te pui în pizmă, că te freacă. Dacă vrei

să scapi, mai dă-te și tu după păr și învoiește-te cu vreunul dintre ai lor.

– Nu, nu, nu! strigă Corbei.

S-a mai muiat, nu-i vorbă, ziua următoare, ba a subscris și procesul-verbal, deși era scris în limba maghiară, treaba însă tot nu și-a putut-o face.

A spus că nu era acasă și că nu știe nimic, dar judecătorul, om conștiincios, a stăruit și de astă dată să aibă dovezi la acte, i-a cerut martori și i-a pus un termin pentru ascultarea acestora.

A făcut și declarațiunea că nu reclamă și nu are nici o pretensiune în ceea ce privește pagubele suferite.

– Prea bine – i-a zis însă judecătorul –, s-a pus însă foc și s-a făcut tentativa de omor, iar aceste sunt fapte ce au să fie urmărite din oficiu. Tribunalele reg[ionale] ung[urești] își fac datoria în toate împregiurările, și procesul trebuie să-și urmeze cursul.

Lucrurile erau abia la început, pornite abia, și degeaba alerga Corbei să grăbească mersul lor, căci toate trebuiau să fie făcute conștiincios și cu bună-rânduială, ca-n orișicare țară cu rost bun.

Nici vorbă nu putea dar să fie ca să-i ieie pe garanție pe Hoancă și pe Bodălău, care erau veniți din altă parte, un fel de oameni fără de căpătâi. Justiția trebuia să se asigureze.

Apoi unii dintre cei ascultați făcuseră depoziținea că sătenii erau amărâți fiindcă fuseseră despuiați de averile lor ori înglodați în datorii și fiindcă Corbei voia cu orice preț să aducă-n sat popă pe un om străin, viitorul soț al unei fete la care el ținea. Trebuiau dar să fie ascultați mulți martori, foarte mulți, ca să se constate dacă e adevărat că cei vinovați au săvârșit faptele cuprinși de legitimă amărâciune, orbiți de o firească indignațiune. Judecătorii trebuiau să știe câte averi a cumpărat Corbei, în ce condițiuni s-a făcut stăpân pe ele, care îi sunt

datornicii și câtă camătă le ia, cine e fata aceea pentru care s-a făcut atâta turburare-n sat. Numai bine dumiriți puteau să judece drept.

Corbei schimba fețe, dar nu se da.

– Nu fi, măi, om al dracului – stărui Văleanu – nu te-ncăpățîna, că te-ncurci din ce în ce mai rău. Așa numai, un om, doi oameni ori trei în hartă c-o stăpânire, nu poate să ducă la bine. Ascultă-mă: calcă-ți pe inimă!

– Eu să mă căciulesc pe la dânșii?! îi răspunse Corbei. Nu cumva ai voi să mă mai duc la Tihamer?!

– Du-te, dar, la Tihamer, tocmai la el, grăi Văleanu. Nu-i advocat, dar știe să învârtă treburile, și într-o zi după-amiazăzi, la o ceașcă de cafea ori la o partidă de taroc, te scoate mai bine decât toți advocații din orișicare încurcătură. El nu e nici al lor, nici al nostru, ci al său și numai al său. Ți-a făcut-o fiindcă te știe om cu pungă plină și vrea să mai stoarcă ceva. Dă-i, că scapi mai ieftin. Fă-te că nu știi nimic, că mă duc eu la el: mai cumperi câteva polițe, mai iei o rochie de mătasă pentru cine-ți va fi spunând el, și te întorci liniștit acasă.

Corbei dete din cap.

– Dacă nu vrei așa, să vorbim cu Vidu, stărui Văleanu.

Corbei se cutremură.

Vidu era feciorul lui Ghiurca, după cum îl știa el, chiar mai rău decât tatăl său.

Făcuse patru clase gimnaziale în Sibiu, la sași, apoi îl dăduse tatăl său la preparandia din Deva, unde a stat numai doi ani. Luat în urmă la oaste, a ajuns sergent-major, iar acum, ieșit din serviciu, era contabil la ferestraiele unui ovreu, om care se amesteca-n multe și le știa toate.

– Degeaba te zburlești, îi zise Văleanu. Să mă crezi pe mine: Vidu e om stăruitor, cu care se poate face treabă.

– Măi, comedia naibii! exclamă Corbei. Atâta încurcătură pentru o fată de popă!

– Nu e fata de popă! întâmpină Văleanu. Ea a căzut, biata de ea, ca musca-n păsat. Fierbe de mult lucrul acesta, de mult te pândesc, se bucură că ți-au găsit un clenci, și om să fii ca să scapi. Mă duc la Tihamer?

– Nu, nu, nu! strigă iar Corbei.

Puteau mătușa și nepoata să tot aștepte și să le-ntoarcă la Căsoaie toate cu susul în jos, căci stăpânul casei umbla-n treburi care nu sufăr amânare, ba se mai și cutremura când se gândea că le are și pe ele pe cap.

„Nu!“ însă azi, „nu!“ mâne, în cele din urmă tot a trebuit să se moaie și Corbei, și nu s-a supărat când Văleanu i-a spus c-a vorbit și cu Vidu și cu Tihamer, ba după oarecare împotrivire i-a zis:

– Dă-le, acolo, ce vor fi cerând și lăsați-mă în pace.

– Bun răspunse Văleanu. Du-te acasă și lasă-le toate pe noi. Dar să nu te pună păcatele să mai vii pe aici până ce nu te voi fi chemat.

Nici c-o ținea Corbei să mai umble pe la Bălgrad.

II

O NOAPTE FIOROASĂ

Una era doamna Fireanu, femeia inimoasă, căreia nu i se ura niciodată, nu-i era urât nicăiri și care nu se temea de nimic.

Ea nu era însă singură și, întorcându-se spre Căsoaie, îi părea rău că n-a cerut de la preuteasa o fărâmă de tămâie și câteva picături de agheazmă.

Ce putea, la urma urmelor, să fie?! Închipuiri deșarte! Credința însă îi dă omului tărie, și pentru o copilă slabă la fire, cum era Lucia, fumul de tămâie și stropiturile cu agheazmă fac ceva.

Înaintea ei omul preutesei ducea legătura în care se aflau perinile și plapomele.

„Am – își zise ea – să-i spun lui să ceară de la preuteasa și să-mi aducă tămâie și agheazmă."

Sosită însă la Căsoaie, îi era rușine să mai vorbească de tămâie și de agheazmă. Ce-ar fi zis preuteasa?! Nu! ea nu putea să se deie de gol.

Nici că era nevoie. Corbei trebuia să sosească și el până seara, și nu mai erau singure.

Orișice s-ar zice, o plăcere nu e să petreci noaptea așa singură într-o casă în care n-ai mai dormit.

Pe-nsărate s-a întors însă vizitiul și-a adus vorba că stăpânul nu se-ntoarce nici mâne.

– Săraca fată! grăi doamna Fireanu, gândindu-se la neliniștea în care Lucia avea să-și petreacă noaptea.

Lucia, care nu știa nimic, n-avea nici o grijă. Scuturase, așa, mai în pripă, în bibliotecă, unde aveau să doarmă, așezase iar hârtii, gazete și cărți întocmai cum le găsise, mutase canapeaua din iatac, mai așternuse, după întoarcerea mătușei, și cele două culcușuri și se simțea foarte bine când au fost poftite la masă.

Zicea, ce-i drept, și ea că e ceva sinistru în gangurile strâmte și întunecoase și-n scările sucite și învârtite, și-i era urât să între în cele trei odăi despre pădure, care erau încă tot goale. Tocmai din ferestrele acestor odăi se deschidea însă o minunată vedere spre pădurea deasă, umbroasă și de tot apropiată, care răsuna de cântecul paserilor.

– Să vezi ceva frumos, grăi dânsa după cină și-o duse pe mătușa ei la fereastra uneia din odăile goale.

E în adevăr ceva fioros în odăile goale. Lasă că pașii, glasul, ba chiar și răsuflarea sună a pustiu, dar e atât de apropiat gândul că-n case în care nu stau oameni se-ncuibă ființe nevăzute, și doamna Fireanu numai puțin a stat la fereastră.

Era fără îndoială frumoasă pădurea, și cântarea paserilor îi plăcea și doamnei Fireanu, dar aici nu era nici frumos, nici plăcut.

Mai era până-n amurg un ceas și mai bine. Ce-ar fi fost adică dacă ar fi făcut o plimbare pe acolo?!

Răcoarea amurgului, aerul proaspăt, mirosul ierburilor, bâjbâitul gângăniilor și ciripitul paserilor ce-și căutau zburând de ici până colo după adăpost pentru noapte, toate le ademeneau.

Gândul, vorba și fapta au urmat și astă dată repede una după alta.

O greutate însă.

Borbala, care petrecuse ziua toată în viuă nerăbdare, grăbise cu cina tocmai pentru ca să dea cât mai curând fuga-n sat, ca să spună ce știa și să mai afle câte ceva. Ea se și dusese.

Cum să lase casa așa singură?

Casele lui Corbei, omul chibzuit, aveau două intrări, una-n față, cealaltă spre bucătărie: după ce se-ncuiau cele două uși, stăpânul rămânea singur, căci slugile toate dormeau dincolo de bucătărie.

Ele încuiară pe dinlăuntru ușa din dos, apoi ieșiră prin față și, încuind și aici, luară cheia cu ele.

Abia întrate-n pădure, Lucia se opri înviorată.

– Uite fragi!... ce frumusețe de fragi! strigă ea și se plecă să culeagă.

Era tocmai timpul fragilor, și pretutindeni, și ici, și colo, și mai departe se iveau fragii, în adevăr mare frumusețe, și mulți, și mari, și bine copți, cum numai în pădurile de stejar se pot găsi, să tot iai pe ales.

– Ah!...Ce aromă!... Ce dulceață!... strigă doamna Fireanu culegând și ea. O adevărată bogăție. Uite, și ici, și colo! Să nu mai sfârșești. Păcat că e cam târziu!

– O să venim mâne! întâmpină Lucia veselă.

Așa, culegând mereu, ele se depărtară apoi și intrară pe nesimțite tot mai adânc în pădure, și e lucru neplăcut să te pomenești așa deodată pe-ntunerec în pădurea deasă.

– Bine, dragă, – grăi mătușa cam îngrijată – știi că eu nu-mi mai pot da seamă pe unde am întrat?

– Nici eu, zise Lucia, încă mai îngrijată.

Mare nu era primejdia, căci n-aveau, la urma urmelor, decât s-o ieie la vale, ca să iasă fie la Căsoaie, fie-n sat, dar spaima e spaimă și ele umblară câtva timp zăpăcite. Nu doară că i-ar fi fost frică doamnei Fireanu, nu, ea fricoasă nu era, dar se gândea că nu e singură, ci cu Lucia, care era slabă la fire, și-și

aducea aminte de vorbele grăite de preuteasa. De! să nu fi fost în ceas rău! În pădure tot n-ar fi voit să petreacă noaptea.

Îi era deci viuă bucuria când au ieșit, în sfârșit, la marginea pădurii, dar n-a ținut mult bucuria ei.

Nu se poate ceva mai posomorât decât Căsoaia văzută așa prin amurg de la marginea pădurii, jos, în fundul văii, oarecum neapropiată. Mai era apoi și departe, încât s-a-ntunecat de tot până ce au sosit la ea.

Nici atât nu era însă destul.

Abia acum își deteră seamă că la toate s-au gândit, dar nu-și aduceau aminte să fi văzut undeva vreo lampă ori vreo luminare.

Era învederat că feciorul luase lămpile să le curățe și nu le adusese napoi. Borbala nu se întorsese încă, iar vizitiul și rândașul nu știau nimic.

– Bine, dar fără de lampă nu putem să întrăm, nu putem să stăm, grăi doamna Fireanu și, fără multă discuțiune, luă de la rândaș lampa de perete și o cutie de chibrituri și descuie ca să între.

Grozav îi părea de urâtă casa luminată sărăcăcios de lampa cea proastă.

– Întră, Lucio, mergi înainte, grăi dânsa codindu-se. Lucia se uită cam mirată la ea.

Nu poate să-și deie seamă ce-o fi având mătușa ei de-i dă ei întâietatea.

Întrate amândouă, trebuiau să-ncuie ușa.

Doamna Fireanu suspină o dată din greu.

Ce-ar fi fost adecă dacă n-ar fi încuiat ușa și i-ar fi spus rândașului să doarmă peste noapte în tinda de la întrare?

Nu! o femeie inimoasă nu putea să se deie astfel de gol: ea încuie.

– Și dacă în lipsa noastră ar fi întrat cineva în casă și-ar sta ascuns în vreun colț? grăi dânsa după ce sosiră-n bibliotecă.

Lucia începu să râdă.

– Peste putință! zise ea. Ușile erau încuiate, iar ferestrele au zăbrele.

Era învederat că fata are dreptate; doamna Fireanu însă tot ar fi vrut să facă o reviziune în toată casa, căci mai bine e mai bine. Nu, însă, ea nu putea să se deie de gol.

Peste zi și seara fusese senin și liniște, în vreme ce ele se dezbrăcau se porni vântul, care ici șuiera, colo vuia izbind în coșuri ori în burlane.

„Poftim! acum și asta!" își zise mătușa.

O bufniță începu să țipe deasupra turnului, lucru firesc la o casă așezată la marginea pădurii.

„Urâtă noapte o să am eu! își zise mătușa uitându-se cu milă la biata ei de nepoată. A, cât pentru mine, își zicea, eu sunt plămădită din aluat vârtos, dar ea, sărmana, ce-o să pată ea la noapte!"

Lucia însă, obosită și de drum, și de munca zilei, una-două-trei, a și adormit, fără ca să mai zică „noapte bună!"

– Ce-i?... Tu dormi, Lucio? întrebă mătușa, cam speriată.

Nici un răspuns.

„Ce ți-e neștiința și nevinovăția! își zise mătușa. Fericită natură! Doarme parc-ar fi acasă."

Nu e lucru plăcut să stai trează în vreme ce alții dorm, iar afară șuieră vântul și țipă bufnițele; dar tot e bine să știi că [nu] ești singur, și doamna Fireanu odată cu capul n-ar fi stins lampa.

Obosită și ea, își închidea ochii ca să adoarmă, dar somnul nu-i venea și ea-și deschidea mereu ochii și-i îndrepta spre Lucia, ca să se încredințeze dacă mai e ori nu acolo, pe canapea, unde o știa.

Deodată – sfântă Maică Preacurată! – lampa, în care feciorul nu turnase nainte de plecare petroleu, începe să deie muc și să afume și în cele din urmă se stânge, lăsându-le toate în o beznă nepătrunsă de ochiul omenesc.

Nu mai putea acum s-o vadă pe Lucia și-și încorda auzul ca să-i asculte răsuflarea. Mai auzea însă prin întunerec și altăceva.

Un pocnet în ușa despre întrare, altul spre iatacul lui Corbei, iar altul spre terasă.

Nu mai încăpea îndoială că scândurile, nefiind bine uscate, crăpau, dar ea tresărea la fiecare pocnet și-și ridica capul, ca să asculte cu inima încleștată și cu răsuflarea oprită.

Umbla parcă cineva la cărțile din bibliotecă.

Doamna Fireanu se ridică repede și rămase câtva timp răzămată pe cot.

„Vreun șoarece!" zise și iar se culcă.

Dincolo, în odăile goale, umbla parcă ceva, cineva. Ea întinse repede mâna, luă cutia cu chibrituri și aprinse un chibrit.

– Lucio, – strigă cu glasul înăbușit – Lucio!

Lucia, nenorocita de ea, durmea buștean, și e lucru de neiertat să dormi când binefăcătorii tăi se zbat în culcuș.

Tot nu putea însă să se deie de gol deșteptând-o.

Îndată însă ce chibritul se stinse, iar începu să audă zgomot din toate părțile.

„Și ce-ar putea să fie?! își zise femeia inimoasă. E vântul care hâțină ferestrile și ușile, e golul care răsună, sunt șoareci și gânganii, sunt închipuirile mele proaste."

Îi părea, cu toate aceste, rău că n-a luat tămâie și agheazmă, cel puțin o luminare de ceară, că nu l-a pus pe rândaș în tindă, că n-a făcut, cum voia, o revizuire în casa întreagă.

„N-o să pot adormi toată noaptea! Trebuie să mă încredințez!" își zise ea și se sculă.

Aprinzând apoi un chibrit, așa, în cămașă, desculță, cu părul despletit, începu să examineze toate colțurile, mai întâi în bibliotecă, apoi în tindă, prin ganguri, pe sub scări, în iatacul

lui Corbei, aprinzând mereu chibrituri și zicându-și mereu: „Nu-i, nu e, nu-i nimic!"

Nu mai avea decât patru chibrituri când a sosit la odăile goale, iar fără de chibrituri nu putea să rămâie.

Ea aprinse unul și trecu cu el prin prima odaie, și prin a doua, dar apoi se întoarse repede, aprinzând al doilea chibrit. Grozav ar fi fost să rămâie chiar aici fără de chibrituri.

„Dacă m-ar vedea cineva – își zise ea – ar zice că sunt smintită ori lunatică."

Nu putea nimeni s-o vadă; îi era, cu toate aceste, rușine cum se știa și, întoarsă la culcușul ei, se acoperi bine cu plapoma preutesei.

Afară cocoșii începură să cânte, și o nespusă bucurie cuprinse sufletul doamnei Fireanu. Acum nu se mai temea de nimic, căci e lucru știut că alungă cântecul cocoșilor toate duhurile rele.

Nenorocitele ei de gânduri n-o lăsau însă nici acum să doarmă.

Hotărât că călcase rău când a plecat de acasă.

Lasă că s-a nimerit să vie tocmai când s-au petrecut lucrurile la Plopiș, ca să-l găsească pe Corbei supărat și-n clipa plecării lui de acasă, dar a mai dus-o păcatele ei și pe la preuteasa, și prin pădure, unde a trecut prin o spaimă pe care n-o s-o uite, apoi nenorocita asta de casă!

O vedea-n toate amănuntele ei și știa că nu e nimic, nimic. Odăile goale însă?! Erau trei? Erau patru ori mai multe? Nu mai putea să-și deie seamă. Tot ar fi trebuit să le vadă...

Acolo tot mai putea să fie ceva.

Ea se ridică iar, luă lampa și o clătări. Mai era încă petroleu într-însa; dar fitilul, fiind prea scurt, nu putea să tragă.

Dac-o clătărea bine, tot mai putea să ardă. Ce-ar fi fost dac-o aprindea și se ducea?!

Ba nu!... ba da!... și iar nu, și iar da.

Parc-o apasă somnul, și ea, femeie inimoasă, nu mai avea destulă vârtute ca să se ridice.

„Spurcate ființe, bărbații! își zise. E-n stare omul acela să-și petreacă așa singur viața în casa aceasta numai ca să-și adune avere!"

Se iviră primele semne ale somnului ce se lasă încetul cu încetul peste ființa obosită: vedea parcă în fața ei pădurea prin care rătăcise, apoi o babă bătrână, gârbovă, știrbă și zbârcită, și cu gândul că mai are un chibrit și că tot mai poate să ardă lampa, ea atipi.

De sine însuși nu scapă însă omul nici în somn, și deodată se porni în odăile deșerte o gălăgie parcă roți peste roți se-nvârteau acolo.

Ea luă lampa și-o aprinse, apoi porni cu hotărâre bărbătească înainte.

Aș! Nu erau odăile nici trei, nici patru, ci multe, un șir lung, de tot lung, și te coborai pe trepte dintr-una-n alta, tot mai jos și mai jos, mai în adânc și mai în adânc, iar în fund?!... Ea rămase-ncremenită.

Aici erau mașinile și tiparele pentru bani, care stăteau grămezi prin colțuri – și aur, și argint, și teancuri-teancuri hârtiile.

„Aaa!" exclamă ea și, stăpânită de un singur gând, așeză lampa jos și se plecă spre grămada de galbeni ca să ieie cu pumnii și să-ncarce cât poate să ducă.

Da! să-ncarce și să ducă, dar cum și-n ce?

E urât simțământul care te cuprinde când visezi că vrei să strigi și nu-ți răsună glasul, vrei să fugi și nu te duc picioarele ori bei și nu-ți stâmperi setea: același simțământ o chinuia pe dânsa când tot lua și i se străcura aurul ca argintul-viu printre degete.

Deodată – spaima spaimelor! – se ivi în fața ei un bătrân mititel, cu barba lungă și albă și cu o chelepușă roșie-n cap.

„Bine, doamnă, – îi zise – dar d-ta de unde ai răsărit?... de ce treburi te-ai apucat?... unde te trezești?... Nu ți-e rușine de ceea ce faci?!"

Dacă-i era rușine?! Prăpădită era, în pământ îi venea să între, dar – groază mare! – luându-o la fugă, ea răsturnă lampa și, vârsând petrolul, se pomeni cuprinsă din toate părțile de flăcări.

Nici cu atât nu s-a sfârșit încă. Se porniră țipetele și vaitele și începură să alerge din toate părțile oameni ca să stângă focul, iară dânsa fugea printre dânșii așa-n cămașă, cu capul gol și desculță, căuta mereu ascunzătoare și nu găsea.

Degeaba i-ar fi zis cineva: „Cocoană, nu fi proastă, nu-ți face inimă rea, că visezi numai!", căci ea nu putea să-l creadă și le simțea toate ca în aievea, ba chiar mai și mai. Abia dimineața, când s-a deșteptat, a răsuflat o dată ușurată, și-a făcut cruce și-a zis: „Ferească Dumnezeu pe tot creștinul să nu plece noaptea la drum fără tămâie și să nu doarmă în casă nesfințită".

Era soare și bine și frumos, iar Lucia se sculase de mult și aștepta să se scoale și mătușa ei, ca să-i deie voie să se ducă, cum fusese vorba, după fragi.

„Bine că nu mai vede și ea!" grăi doamna Fireanu examinându-și cearceaful, care era mototolit mai rău decât fusese al lui Corbei, și leoarcă, de tot leoarcă. De! Se zbuciumase rău femeia și o trecuseră mii de nădușeli.

– Du-te, fata mea, du-te și adună cât de multe, îi zise apoi Luciei.

„Iară eu – urmă în gândul ei – mă duc chiar acum să caut popă și să-l aduc să-mi facă sfeștanie. În casa nesfințită nu mai dorm câte zile mai am!"

Nu erau însă în apropiere decât popi neuniți.

„Ei și?! Grăi dânsa. Tot popă e! Darul e dar și sfințenia tot sfințenie e la uniți ca și la neuniți. Aceeași e și sfințenia, și tămâia, și apa sfințită".

Așa era, dar până la prânz știa tot satul, iar până seara s-a dus și la Blaj vestea că Corbei a trecut la neuniți, și-a chemat popă șizmatic să-i sfințească casa.

III

ALTĂ LUME

Dac-ar fi fost om mai de viață, Corbei le-ar fi luat toate din partea lor hazlie, căci era oarecare haz și-n cele ce făcuse, și-n cele ce pățise; el însă le lua toate din partea lor serioasă și era foarte mâhnit mai ales de cele petrecute la judecătorie și de concesiunea pe care fusese nevoit a i-o face lui Tihamer.

Nu se-ndoia că el are să descurce lucrurile, dar îi era nesuferit gândul că numai cu ajutorul unui asemenea om se pot descurca.

„Nu e, nu-i de trăit aici! își zicea mereu. De ce să mă canonesc însumi pe mine când nu am nevoie s-o fac aceasta?"

Vizitiul care venise să-l ieie îi spuse că acasă toate sunt bine, că-n timpul celor cinci zile, cât a lipsit de acasă, secerișul s-a mântuit și secerătorii au și plecat și că doamna și domnișoara tot îl așteaptă și sunt bine și voioase, c-au întors casa cu fundul în sus și umblă mereu după fragi prin pădure.

Corbei suspină o dată din greu.

În curând se ușură însă, căci, vorbăreț cum era, vizitiul îi mai spuse că-n sat merge vorba că tot Andrei al lui Ciobanu are să fie popă-n sat și că el a și plecat chiar în ziua aceea la Blaj.

Corbei nu putea să-și deie seamă cum au venit așa deodată lucrurile, dar răsuflă ușurat parcă i-ar fi căzut de pe pept o peatră de moară.

„Biata fată! își zise el. Ei, o să-i găsim vreo mângâiere!"

Despre popa cel șizmatic nu i-a spus vizitiul nimic, fiindcă nu știa nimic. Chiar și dacă i-ar fi spus însă, nu l-ar fi putut scoate din ale lui. Ar fi râs de doamna Fireanu cum îi venea să râdă de câte ori își aducea aminte de îndărătnicia cu care întrase în casa lui.

„Avea Huțanu dreptate, își zicea. Prăpăstioasă femeie! O să am și eu de furcă cu ea."

A și avut.

Cele două femei îl așteptau la capul scării și se bucurau, dar în adevăr se bucurau când l-au văzut, în sfârșit, întrând pe poartă.

Asta era ceva ce el nu mai văzuse, și casa i se părea cu totul alta, mai luminoasă și mai plină de viață.

Lucia, fată tinără și îndatoritoare, se aruncă din trei sărituri la scara trăsurii, ca să-i fie de ajutor și să ieie pachetele ce va fi având.

El îi întinse mâna, iară dânsa, fată deprinsă cu buna-cuviință, i-o sărută, ceea ce îi ședea bine.

El se uită cam strâmtorat la ea, apoi – ce să-i faci unei fete tinere care-ți sărută mâna? – el îi luă capul cu amândouă mâinile și-o sărută pe obrazul fraged și rumen.

Doamna Fireanu era foarte mulțumită și ar fi voit s-o sărute și ea pe Lucia; Borbala însă înțelegea o mulțime de lucruri și se cam strâmba.

– Vi se va fi urât așteptând, grăi dânsul întinzând mâna doamnei Fireanu.

– Dar deloc, răspunse ea. Am petrecut foarte bine, foarte bine, repeta înghițind un nod. Singurul lucru care ne-a mai tulburat a fost gândul că veți fi având multe supărări pe la Bălgrad.

– Supărările vin și trec, ca să vie și iar să treacă altele, grăi dânsul și întră.

Abia făcu însă câțiva pași, și se opri, ca să se uite împrejurul său. Îi era parcă nu între în casa lui.

Deschizând ușa bibliotecei, unde-și petrecea partea mare a vieței, el iar se opri.

– Dar – zise cam muiat – d-voastră ați făcut aici adevărate minuni.

– Fiindcă n-aveam altă treabă, grăi Lucia și alergă să-i deschidă ușa de la iatac și cea de la salon.

Pretutindeni o curățenie și-o rânduială plăcută și un aer proaspăt, încât îi era parcă greu să umble și să respire. Mirosea parcă nu numai a curățenie, ci chiar și a tămâie.

El nici în copilăria, nici în tinerețele lui nu prea avusese a face cu femei și nu știa cum să se poarte cu ele. Ar fi voit să zică deci ceva, dar nu știa cum să-și potrivească vorbele și n-a zis nimic. Se oglindea însă în fața lui mulțumirea pe care n-o dedea în vorbe pe față, și Lucia, deși sfiicioasă, i se uită cu oarecare îndrăzneală în ochi.

– Temându-mă – îi zise – ca nu cumva să strâc rânduiala ce vi-ați făcut, am lăsat hârtii, gazete și cărți cum le-am găsit; dacă-mi dați însă voie, am să strâng.

– Aș! răspunse el zâmbind. Nici o rânduială nu mi-am făcut: le-am aruncat toate așa, cum s-a nimerit.

– Nu tocmai, întâmpină ea zâmbind. Unele dintre cărți erau deschise și se vedea că ați citit în ele și le-ați pus așa deschise una peste alta, ca să urmați înainte.

El se uită cu oarecare mirare la dânsa.

Făcuse în adevăr o comparațiune între Darwin, Haeckel și Schopenhauer, și mirarea lui era că o fată tinără ca dânsa a putut să-și deie seamă despre aceasta.

Deodată el tresări și ochii lui se-ndreptară spre masă, unde lăsase gazetele cu notița atât de supărătoare pentru dânsul. Ele se aflau tot unde le lăsase, împăturate frumos și așezate una

peste alta, dar tot acolo. Nu cumva femeile aceste au scotocit prin ele?!

Deși zisese că puțin îi pasă, îi era nesuferit gândul că ele ar fi putut să citească notița. Dar ce putea să facă? Cum să se încredințeze?

– Dar – zise el tulburat – așa este! În adevăr dinadins le-am pus una peste alta. Așa suntem noi, bărbații – urmă apoi întorcându-se spre doamna Fireanu – le aruncăm, dacă nu e cine să ne ție de scurt, toate claie peste grămadă.

– Nu, domnule, – întâmpină aceasta – dar slugile își fac de cap când nu-i stăpână la casă.

– Așa se vede! răspunse el și trecu în iatac, ca să-și schimbe hainele.

Doamna Fireanu era foarte mulțămită.

– I-o spusei verde-n față, grăi dânsa. Cum se poate ca un om ca dânsul să trăiască până la vârsta asta așa singur ca și cucul?! O, am să-i mai spun multe.

– Dar de ce, mătușă? zise Lucia. Nu e oare destul de mâhnit? N-a avut destule supărări? Cine știe ce va mai fi pățit pe la Bălgrad!

Erau asupra prânzului, și Corbei ținea să scape cât mai curând de grija aceasta și să se ducă apoi să vadă ce mai e pe la Plopiș. Ele grăbiră deci să pună masa, căci țineau ca el să simtă că și la masă merg lucrurile cu totul altfel când e femeie la casă.

A și simțit-o.

Altă lume, altă viață.

Gătise, ce-i drept, tot Borbala și astă dată, dar după îndrumările primite de la doamna Fireanu, care hotărâse lista de bucate; servea tot feciorul, dar la dreapta stăpânului ședea doamna Fireanu, care alegea bucățelele mai bune și i le punea în farfurie, dându-i și cuvenitele explicațiuni, iar la stânga lui

ședea Lucia, care-i schimba farfuriile și tacâmul și-i turna-n pahar.

Ochiuri pe spănac.

– Mâncare ușoară și în același timp hrănitoare, se porni doamna Fireanu. Știu că obicinuiți în fiecare zi supă și rasol cu sos. Așa e rânduiala veche a meselor. Supa însă nu numai că nu e hrănitoare, dar mai și îngreuie mistuirea, diluând sucurile gastrice, rasolul e seu, iar sosurile sunt o sarcină pentru stomah.

– Dar sărurile care trec din carne-n supă sunt folositoare, întâmpină Corbei. Organismul are nevoie de ele.

– Nu se digeră, nu intră în circulațiune, răspunse ea. Sunt un simplu aperitiv bun pentru copii și pentru oamenii bătrâni. D-voastră, care nu sunteți încă bătrân și umblați toată ziua, nu aveți nevoie de aperitive. V-ar face, ce-i drept, să mâncați cu mai multă poftă, dar tocmai de aceea prea mult, ceea ce nu e bine.

Corbei se dete învins. Dânsa avea multă dreptate: el nu era bătrân, n-avea nevoie de aperitive, și spanacul era atât de bun, încât ar fi fost în stare să mai ieie o dată din el.

Uitându-i-se-n ochi, Lucia îi înțelese gândul.

– Poate mai doriți, zise ea, prezentându-i blidul.

– Lucio! o mustră doamna Fireanu. Nu fi prea stăruitoare. Domnul Corbei se află acasă la sine. Mai avem – urmă ea – pește cu sos de maioneză, costițe de berbec, plăcintă cu mere făcută de Lucia și fragi culese de noi în pădure. Vă recomand mai ales costițele. S-a nimerit o bucată de tot frumoasă.

Servitorul aduse peștele.

– Mreană de Mureș – urmă ea –, carne macră, cu deosebire gustoasă și de tot ușoară, bună chiar și pentru reconvalescenți. Are, ce-i drept, multe oase, dar puteți să luați fără de grije, căci oasele au fost curățite. Luați, vă rog, și maioneză.

– Ziserăți însă că sosurile sunt o sarcină, întâmpină el zâmbind.

– Fără îndoială – răspunse ea –, dar d-voastră sunteți om sănătos, și omul sănătos mănâncă nu numai ca să se hrănească, ci și pentru ca să-și ție stomahul în continuă activitate, și sosul acesta răsplătește osteneala. Lucie, toarnă vin... După pește e bine să se beie un pahar de vin.

Corbei iar se dete învins. Dânsa avea multă dreptate: el era om sănătos și putea să mănânce ceva mai mult din sosul acesta, care era foarte bun.

Iară doamna Fireanu spunea și mereu spunea, parcă le-nvățase pe de rost; îi umbla gura ca o morișcă, de te mirai de unde le mai scoate; nu mai obosea glasul ei cam pițigăiat și scos din când în când cam pe nas. Nu obosea însă nici domnul Corbei ascultând-o, ba adeseori se mira de unde le știe toate. Stând așa ca un copil neajutorat între două dădăci, care-și dedeau silința să-i facă viața plăcută, el se simțea din ce în ce mai puțin strâmtorat, din ce în ce mai bine, tocmai de aceea însă tot mai mult îl supăra gândul că ele au cetit notița din gazete. Era peste putință să nu-și deie silința de a le încredința că sunt minciuni nerușinate toate.

– Ați aflat fără-ndoială despre cele petrecute aici, zise dânsul. S-a vorbit, pare-mi-se, și prin gazete.

– M-aș mira, întâmpină doamna Fireanu. Am aflat unele de la săteni, dar prin foi n-am cetit nimic.

Lucia-și plecă ochii.

– Și chiar dac-ar fi – zise ea cu jumătate de gură – prin gazete numai născociri se spun.

Corbei se uită lung la fată. Nu se mai îndoia că dânsa a cetit și că nu i-a spus nimic mătușei sale. Era, așa i se părea lui, în această discreție atâta gingășie femeiască, încât el ar fi voit s-o poată săruta pe frunte.

– Da, domnișoară, – grăi dânsul mișcat – numai născociri, numai minciuni. Ți se oprește minte-n loc când vezi cât de departe poate să ajungă mișelia omenească. Eu – urmă el amărât – nu supăr pe nimeni, ba le fac, când pot, multora bine, și totuși câte nu sunt oamenii în stare să vorbească!

Lucia nu răspunse nimic, dar ochii ei se umeziră. Doamna Fireanu nu-nțelegea nimic și nici c-ar fi crezut că poate Lucia să știe ceva ce nu-i spune și ei.

– Vă înșelați, domnule Corbei, grăi dânsa sfătoasă. Sunt foarte mulți oamenii pe care îi supărați. Dacă ești om cumsecade, superi pe toți netrebnicii; dacă ești deștept, superi pe toți proștii; dacă știi carte, superi pe toți neștiutorii; dacă ai nume, superi pe toți cei nebăgați în seamă; dacă aduni avere, superi pe toți neajutorații; sunt mulți cei ce ar voi să nu vă puteți bucura în liniște de ceea ce aveți.

– Dar de ce să vă mâhniți? adăugă Lucia. Nu sunt ei vrednici să le dați mulțumirea de a vă fi amărât viața.

Corbei se uita când la femeia care vorbea atât de cuminte, când la fata care lua parte la durerile lui.

– Nu e – zise el răspunzându-i fetei – atât de mare mâhnirea mea ca să poată fi ei mulțumiți cu ea. Întorcându-se apoi spre doamna Fireanu: Așa e, zise. Trebuie să fii într-un fel oarecare nenorocit pentru ca lumea să te socotească vrednic de bunăvoința ei.

Dar el grăbea. Deși ar fi dorit să mai steie de vorbă, ca să cunoască mai de aproape pe Lucia, care îi plăcea, și pe doamna Fireanu, care nu-i părea atât de prăpăstioasă cum i-o înfățișase Hușanu, trebuia să plece la Plopiș, unde de atâta timp nu mai fusese.

Grăbea însă și doamna Fireanu. Ea nu în zadar venise, nu în zadar așteptase, nu în zadar ostenise ca să și-l facă binevoitor. A tot așteptat ca el să întrebe de ce au venit ele, ori să aducă

altfel vorba la rugămintea ce-i făcuse Hușanu. Văzând însă că el se dă la o parte, ea profită de vorbele rostite de dânsul.

– Fără îndoială – grăi dânsa – nenorocirea îl face pe om vrednic de bunăvoința semenilor săi, și nu este nenorocire mai mare decât să fii fată și orfană atât de tată, cât și de mamă, ființă rămasă fără de rost în lume.

Corbei rămase zăpăcit.

„Unde dai – își zise el – și unde crapă!"

O-nțelegea și-i dedea dreptate, multă dreptate.

El era om care putea să zică și da și ba, câtă vreme nu zisese nici da, nici ba; n-ar fi putut însă nimeni să-și aducă aminte ca el să-și fi schimbat vreodată vorba. Astă dată însă ar fi fost în stare să-și schimbe gândul dacă nu era prea târziu.

– Mi s-a spus, doamnă, – grăi dânsul cu viuă părere de rău – că lucrul e hotărât: parohia i-a fost dată tinerului Cioban, care e din sat și are legături cu poporenii.

– Minciună! strigă doamna Fireanu. Nu se poate! E peste putință! Chiar și dac-ar fi, e destul să voiți d-voastră pentru ca să nu mai fie.

Corbei o credea și el aceasta.

Orișicâtă silință și-ar fi dat Hușanu să-l încredințeze că nu de la Blaj a fost trimis, el nu se-ndoia că măritișul Luciei a fost pus la cale anume spre a-l pune-n strâmto[ra]re și că, da, ar fi destul ca el să stăruie pentru ca să i se facă pe voie. Mai putea însă el să stăruie?!

– Vă înșălați, doamnă, grăi dânsul. Nu mă îndoiesc că amicul meu Hușanu vi-a spus că eu i-am declarat că nu pot să fac ceea ce el a cerut de la mine.

– Puteți, domnule, – îl întrerupe ea – și fiindcă puteți, și trebuie să faceți...

Lucia, care-și cunoștea mătușa și simțea ce are să vie, nu mai putea să aziste la convorbirea lor și se retrase încetul cu încetul spre ieșire, ca să se depărteze oarecum pe nesâmțite.

El făcu un pas spre ea și-o apucă de mână, parcă i-ar fi fost frică să rămâie singur.

– Nu, domnișoară, stărui el; te rog să rămâi și să-mi dai ajutor, căci ai și d-ta cuvânt în afacerea aceasta.

– Eu – grăi fata turburată – m-aș simți foarte nenorocită dac-aș ști că vă fac vreo supărare.

– Nici una, o-ncredință el. Dar – urmă întorcându-se spre doamna Fireanu – pot ori nu, am zis că nu pot, și se vede că Huțanu a spus-o aceasta la Blaj. Cum aș mai putea eu să-mi mai schimb vorba?... cum aș putea să-l fac de rușine...

– Nu! strigă mătușa. El n-a spus-o, n-a putut s-o spună! îndată ce am luat înțelegerea ca să venim noi aici, el nu mai putea nici să creadă, nici să spună că hotărârea d-voastră e luată.

– Eu cred c-a spus-o – întâmpină el zâmbind – dacă e adevărat că parohia i s-a dat tinărului Ciobanu.

– Și chiar dac-ar fi așa – grăi dânsa –, sunt împărați care-și schimbă vorba, și lucrul acesta li se iartă dacă prin aceasta săvârșesc o faptă bună. Nu perdeți nimic dacă spuneți că una ați zis atunci și alta ziceți acum, după ce cunoașteți bine împrejurările.

Cuprins de simțemântul că cu dânsa nu poate s-o scoată la capăt, Corbei iar se dete învins.

– Nu zic ba, doamnă, grăi dânsul. Precum vedeți, însă, eram să plec și trebuie să plec, căci am lipsit cinci zile de acasă. Mai sunt și alte multe griji care nu mă lasă să mă gândesc cu tot dinadinsul la aceasta. Vă rog dar să-mi lăsați răgaz ca să iau informațiuni, să aflu care e adevărul și să mă hotăresc în toată liniștea.

„Așa! – își zise doamna Fireanu – pe mine nu mă prostești amânându-mă de azi pe mâne."

Acum trebuiau să se hotărască lucrurile, acum, după ce-l prelucrase și-l vedea muiat. Avea ea armele ei, și plângeri, și suspinuri, și lacrămi, și scrisori păstrate cu multă sfințenie.

– Și noi lipsim de cinci zile de-acasă, întâmpină ea, și-i făcu Luciei semn să se depărteze, căci în fața ei nu putea să se folosească de armele ei.

Lucia văzu semnul și-l înțelese, dar rămase ca parul înfipt în pământ: nu putea dânsa să se depărteze după ce el îi zisese să rămâie.

Doamna Fireanu se uită o dată la ea parc-ar fi voit s-o strivească cu privirea și să-i zică: „Las', că rămânem noi și singure!"

– O zi mai mult ori mai puțin e puțin lucru dacă domnul Corbei îl cere, mătușă, grăi fata, tremurând de frică. Dacă ne dă d-sa voie, îl însoțim, ca să vedem gospodăria.

Se înțelege că le dădea voie.

Ar fi ținut, ce-i drept, ca mătușa să facă nazuri, ca s-o ieie cu dânsul numai pe Lucia, cu care dorea să vorbească între patru ochi mai nainte de a fi intrat iar în vorbă cu mătușa ei.

– Mi-ați face o mare plăcere, zise el cu toate aceste, adresându-se îndeosebi doamnei Fireanu.

– Sunteți prea binevoitor, îi răspunse aceasta înghițind trei noduri unul după altul.

N-ar fi lăsat-o pe Lucia odată cu capul singură cu dânsul.

Nu! N-ar fi crezut că ea, așa cum se știa însăși pe sine, poate să pată asemenea rușine, nici că poate o fată crescută de dânsa să fie atât de îndrăzneață, atât de nerușinată.

Avea însă și dânsa armele ei.

IV

O JERTFĂ

„Uite!" își ziceau, alergând la portiță, femeile din sat când l-au văzut pe Corbei însoțit de două dintr-ale lor.

Li se părea cu totul alt om, și nu-i ședea deloc rău.

Cu totul alții i se păreau și lui sătenii, cu fețele mai deschise, mai bucuroși, parcă, de a-l vedea. Îi era, parcă, de când se știe pe lume cerul a fost nourat și acum începea deodată să se lumineze, și s-ar fi și luminat dacă n-ar fi trebuit să simtă în fiecare clipă că doamna Fireanu e rău cătrănită, iară Lucia, știind ce-o așteaptă, caută adăpost la el, ca să nu rămâie nici măcar o clipă singură cu mătușa ei. El se uita din când în când în ochii ei ca și când ar fi voit să-i zică: „Nu te teme, că n-am să te las."

Înțelegea acum de ce îi spusese Hutanu că e femeie prăpăstioasă mătușa Luciei, își dedea seama cât trebuie să fi suferit fata de la dânsa, se temea și el de gura ei și era din ce în ce mai mult stăpânit de simțământul că tot n-o să-i rămâie în cele din urmă decât să-i facă pe voie.

Numai așa putea s-o scape pe Lucia. Chiar și acum își dedea deci silința s-o îmbuneze pe doamna Fireanu, lucru cam anevoios mai ales pentru un om ca dânsul, care nu știa să se deie după păr.

Au venit însă lucrurile de l-au ajutat.

La Plopiș toate steteau baltă.

Secerișul era, ce-i drept, făcut, dar numai puțini dintre snopi erau cărați sub șură, căci șase dintre băieți și amândoi vătavii plecaseră încă de ieri la Bălgrad, ca să fie ascultați ca martori.

Mai fuseseră chemați mulți dintre săteni, mai ales dintre aceia de la care cumpărase pământuri ori care îi erau datornici, precum și câțiva dintre secerători, iar Cârcioc dimpreună cu alți doi fuseseră duși între baionete.

Se vedea cât de colo că abia acum se pornesc lucrurile.

– Bieții oameni! zise el mâhnit. Acum ar putea să-și adune și ei ceva pentru iarnă și-și pierd timpul pentru un lucru din care n-o să iasă în cele din urmă nimic.

– Asta e mișelie nemaipomenită! strigă doamna Fireanu. Să steie o lume întreagă în loc pentru că judecătorii sunt oameni fără judecată.

Lucrurile îi păreau atât de deslușite, încât ea, cum a lăsat-o Dumnezeu, se simțea destoinică a le descurca în câteva ceasuri.

Corbei se simțea ca omul pe care unu-l apucă de o pulpană, altul de alta, unu-l trage la dreapta, altu-l împinge la stânga, unul îi dă brânci înainte, altul i se pune de-a curmezișa în cale, și toți se îndesuie și fac gură.

– Eu ce să fac, doamnă?! grăi dânsul.

– Dac-aș fi eu în locul d-voastră, aș ști ce să fac, răspunse ea stăpânită de o nouă supărare, care înecă pe cea veche.

Unul dintre băieții duși la Bălgrad se-ntorse călare și-i aduse lui Corbei un plic cu biletul:

„Toate de la înțelepciunea ta atârnă. Dacă nu poți chiar azi, vino neapărat mâne-n zori de zi, ca să fii înainte de opt aici.

Văleanu"

Înțelepciune?! Înțelepciunea nu e lucru omenesc. Gândul bun nu întâmplarea-l aduce: el îți vine răzămându-te pe Dumnezeu.

– Poftim! grăi dânsul arătând biletul. Abia sosii, și iar să mă duc.

„Ce este? De ce mă cheamă?" se-ntreba el, simțindu-se mai singur decât orișicând și nemaiștiind încotro să apuce. Își aducea din zilele copilăriei lui aminte cum sta, când s-a dat întâia oară-n călușei, cuprins de un fel de amețeală, în vreme ce-mprejurul lui se-nvârtea lumea cu toate cele dintr-însa.

– Ascultă-mă pe mine, stărui doamna Fireanu. Să nu vă duceți astăzi. Mă duc eu! Am mijloacele și apucăturile mele și vi le pregătesc toate până mâne.

Corbei se uită lung la ea.

O fi fost, poate, la mijloc și gândul că rămâne singur cu Lucia, destul că el o socotea destoinică de a zăpăci și pe cel mai proclet judecător, și-i venea să râdă când și-l închipuia pe d-l Hausner față-n față cu dânsa.

– Cum ai putea însă d-ta să te amesteci în treaba aceasta?! întâmpină el.

– Îmi este fie Hoancă, fie Bodălău văr or fiu, răspunse ea. Găsesc eu vreun clenci de care mă acăț.

– Puteți însă s-o lăsați pe domnișoara singură?!

– La asta n-aveți să vă gândiți, răspunse Lucia, care nu se îndoia nici ea că e mătușa ei în stare să facă minuni. Ar fi însă greu pentru d-voastră să așteptați, cred c-ar fi mai nimerit să mergeți împreună, ca să știți ce se face și să fiți mâne pregătit.

Doamna Fireanu ar fi voit s-o sărute. O-ncânta gândul c-o să fie tot drumul singură cu el.

„Acum e timpul să-i arăt cine sunt eu – își zicea – să-l prelucrez și să mă fac stăpână pe el."

A rămas dar așa, și nici că putea să fie altfel: întorși în grabă la Căsoaie, Corbei și d-na Fireanu au plecat peste vreo jumătate de ceas, ea inimoasă și-n voie bună ca totdeauna, iară el strâmtorat că pleacă cu dânsa și mâhnit că se desparte de

Lucia, care-l însoțise până la scara trăsurii, dorindu-i ca toate să-i iasă în bine.

– Uite! îi zise el. Chiar acum, trecând prin sat, îi dau o depeșă lui Hutanu ca să vie și el la Bălgrad.

I-o spunea ei aceasta, dar mai mult pentru ca s-o audă doamna Fireanu și să fie cu atât mai inimoasă.

Pe drum apoi ea-l avea ca legat și putea să-l întrebe și iar să-l întrebe despre toate, ca să se dumirească asupra celor petrecute și să-i spună și iar să-i spună, ca să-l îndrumeze pe calea cea mai bună.

– Ai pornit-o rău, îi zise ea în cele din urmă. Niciodată omul să nu plece de jos în sus, ci de sus în jos. Eu am să mă duc la președintele tribunalului, ba chiar și la el cu o recomandațiune de la vreunul dintre cei mai mari decât el, și să vezi cum o să vorbesc apoi cu d-l Hausner.

– Bine – întâmpină Corbei zâmbind –, dar cine e cel ce-o să vă deie recomandațiunea?

– Să vedem, răspunse ea. Om se leagă de om, și e destul să cunoști pe unul pentru ca să te apropii, dacă vrei, de orișicare. Am vreo două-trei cunoștințe la Bălgrad. Nu sunt, ce-i drept, dintre cei de frunte, dar adeseori sluga poate să-ți fie de mai mare ajutor decât stăpânul. Mai ales ușile domnilor mari slugile le deschid.

Sosiți la Bălgrad, ea se despărți de Corbei și se porni ca prisnelul bine învârtit, iar Corbei se duse drept la Văleanu.

– Ce e?, întrebă dânsul.

– Rău nu e – îi răspunse advocatul –, dar nici bine n-aș putea să zic că este. După cele ce s-au adeverit până acum, vinovat e Bodălău, care l-a luat pe Ghiurca să-l arunce în Mureș, Hoancă, pe care oamenii l-au văzut lovind pe Ghiurca, și Cârcioc, care le-a spus peste noapte secerătorilor că au să fie luați la goană, și e tare bănuit că a pus focul.

– Asta se poate, tot ce se poate, grăi Corbei.

– Vorba e însă că Ghiurca e acela care a venit dimineața la secerătoi – urmă Văleanu – și secerătorii spun că el a voit să-i ieie la goană, i-a ocărât și l-a pălmuit pe Hoancă, iar Cârcioc se descarcă asupra lui și zice că de el a fost pus la cale.

– Și asta se poate, grăi Corbei. Nu e mișelie pe care nu e-n stare s-o facă omul după ce și-a pierdut o dată rușinea.

– Vorba e însă că Ghiurca e omul lor – întâmpină Văleanu – și cu orice preț trebuie să fie scos nevinovat.

– Să-l scoată cât le place, răspunse Corbei. Eu am declarat o dată că nu fac nici o reclamațiune și nu ridic nici o pretensiune.

– Tocmai acesta e lucrul pe care nu trebuia să-l faci, îi zise advocatul. El nu tăgăduiește c-a voit să-i ieie la goană pe secerători, dar se descarcă asupra ta zicând că tu l-ai trimis și faci acum declarațiunea fiindcă te știi vinovat.

Corbei rămase ca trăsnit din senin.

– Fără îndoială că l-am trimis – zise el –, dar nu ca să-i ieie la goană.

– El zice că da, răspunse Văleanu. Când i-ai învoit pe secerători, erai, așa zice el, în hartă cu sătenii, în urmă însă, voind să aduci preot în sat pe viitorul soț al unei fete la care ții, umblai să te pui bine cu dânșii. Fiindu-ți însă greu să nu-i primești pe secerători după ce i-ai învoit, ai plecat de acasă și te-ai înțeles cu dânsul să-i alunge. Văzându-se astfel înșelați, ei s-au răzbunat puindu-ți foc.

Corbei iar se simțea ca odinioară, în copilăria lui, când se dedea-n călușei.

– Care va să zică asta e treaba pe care ți-a făcut-o Tihamer?! exclamă dânsul.

– Stai să vezi, grăi advocatul. Dânșii mai pot dovedi că ai cumpărat cambii de ale lui Ghiurca ca să faci presiune asupra lui. Orișicât ai tăgădui tu, probabilitatea formală e contra ta, și Hoancă și Bodălău nu scapă. Dacă însă tu nu tăgăduiești,

nu mai stăruie nici ei, îl dovedesc pe Cârcioc vinovat de a fi pus focul, Hoancă și Bodălău scapă și întregul proces se sfârșește iute.

Corbei înțelegea de ce e vorba și dete din cap.

– Niciodată! strigă el. Mișel aș fi dac-aș fi făcut-o, și încă mai mișel dac-aș zice c-am făcut-o fără ca să o fi făcut!

– Dar în zadar o tăgăduiești, stărui Văleanu. Îți vor scruta întreaga viață până în cele mai intime amănunte ale ei.

– Să mi-o scruteze – îl întrerupse Corbei – și va ieși la iveală că e curată.

– Te înșeli amarnic, întâmpină advocatul. Ei n-o scrutează ca să afle cum e, ci ca s-o scoată plină de mișelii. Fii om cuminte și nu scăpa din vedere că ai în fața ta oameni care te socotesc primejdios și cred că săvârșesc o faptă bună dacă se folosesc de încurcătura în care te afli ca să te înstrăineze și de ai tăi, prezentându-te drept un mișel, de care toți au să se depărteze cu un fel de oroare. la lumea cum e și crede-mă că vor sta la îndoială chiar și cei ce te cunosc destul de bine.

– Nu mă-ndoiesc de aceasta, grăi Corbei cu amărăciune. Teafăr n-o să mai pot ieși eu din încurcătura aceasta. Așa ori așa, lumea tot se va depărta de mine: tot mai bine e însă ca lumea să te creadă decât ca tu însuți să te declari mișel. Lasă-i – urmă el îndârjit – să-i osândească pe Hoancă și pe Bodălău. Cu cât mai multe sunt nedreptățile pe care le fac, cu atât mai curând le va veni răsplata. Au mai suferit și alții, și iar alții vor mai suferi. Lasă-i să-mi facă și mie tot ceea ce vor: n-am nevoie nici de încrederea, nici de iubirea nimărui. O să-mi trăiesc traiul în vizunia mea, și dacă ar fi să mi se urască e mare lumea lui Dumnezeu și puțin îmi pasă unde-mi vor ajunge oasele.

Un singur mijloc de-nduplecare mai avea Văleanu.

– Nu ți-e însă milă de biata acea de fată, care n-a greșit nimic și are să fie dată pe gura lumii?! grăi dânsul.

Corbei se cutremură și-i aruncă o căutătură plină de mânie.

– Eu ce să-i fac?! răspunse, își are fiecare soarta, și dacă o nenorocire a fost pentru dânsa să deie peste mine, nu de mine are să se plângă, ci de cei ce mi-au scos-o-n cale. Nu, ea nu poate să-mi fie demon ispititor: de dragul ei n-am să fac nici o mișelie.

– Omule! stărui Văleanu. O jertfă trebuie neapărat să cadă: ei îți cer pe Cârcioc, iar tu o dai pe ea?!

– Nu – răspunse Corbei –, pe mine însumi mă dau!

V

CINE POATE

La Bălgrad cel mai mare era ilustritatea-sa domnul comite suprem, un baron încă tinăr, fost căpitan de husari, care da mese și serate, patrona dimpreună cu baronesa baluri filantropice, punea la cale vânători, avea cai frumoși și câni vestiți și se tutuia, când mergea la Budapesta, cu toți miniștrii.

De la el trebuia să plece doamna Fireanu.

Știa, ce-i drept, că asemenea domni mari nu prea știu multe, dar ei pot multe, și câteva vorbe scrise de vreunul dintre dânșii îi moaie pe ceilalți.

Cum să răzbească însă până la el?

Ea, femeie în toată puterea cuvântului, numai prin femei putea să-și croiască drumul, și cel mai apropiat gând al ei a fost să afle ce fel de femeie e baronesa, care îi sunt apucăturile, care slăbiciunile, de unde-ar putea s-o apuce.

Doamna Condor, o cunoștință din Cluj, acum cea mai scumpă prietenă a ei, deși se afla de vreo 5 ani la Bălgrad, nu prea știa să-i spună multe, dar peste drum locuia *Frau* Clara, soția unui haiduc, care fusese spălătoreasă la baronesa, și Iuți, fetica doamnei Condor, alergă peste drum, ca s-o cheme pe *Frau* Clara.

E mare lucru să ai legături cu persoane sus-puse, și *Frau* Clara, foarte măgulită că i se cer lămuriri, le spuse chiar mai multe decât ce putea să știe.

Din toate însă una singură putu s-o-nvioreze pe doamna Fireanu.

Baronesa ținea mult – așa zicea Clara – la soțul ei și-l cam temea, mai ales de când cu Mili.

– Cine e Mili?... Ce cu Mili?...Unde e Mili?... stărui doamna Fireanu într-o răsuflare.

– Iacă, una de alea – răspunse *Frau* Clara – o sârboaică din Bacica, pe care au adus-o actorii la Cluj, de unde a venit aici. Ține casă mare și frumoasă, și umblă la ea baronul ca să-și petreacă serile.

Doamna Fireanu sări-n picioare și iar se porni ca prisnelul bine-nvârtit.

Nu putea să fie între Mili și baronesa vorba de alegere. Lasă că e mai ușor să te apropii de o Mili decât de o baronesă, dar la un adevărat cavaler orișicare Mili trebuia să aibă mai multă trecere decât o simplă baronesă, care îi mai era și soție.

Cum și ce fel s-ajungă la Mili și cum și ce fel s-o apuce, aceste erau lucruri ușoare pentru o femeie ca dânsa: peste o jumătate de ceas ea se afla în salonul domnișoarei Mili, umilită, zăpăcită, sfiindu-se să primească scaunul ce i se oferise, o biată văduvă nevoiașă, căreia o singură scăpare i-a mai rămas, inima cea bună a celei mai generoase ființe pe care o știe.

– Toată lumea știe cât de mult ține baronul la d-ta – îi zise – și câteva vorbe din partea d-tale mă scapă. D-ta-mi ești singura mântuire.

Domnișoara Mili nu se-ndoia că așa este și ținea ca nici alții să nu se-ndoiască, și peste altă jumătate de ceas doamna Fireanu urca scările cu capul ridicat și ușurică.

Ea sună, cu toată hotărârea celui ce se știe bine proptit.

– Ce poftiți, mă rog? o-ntrebă husarul împintenat care îi deschise.

– Doresc să vorbesc cu d-l baron, răspunse ea. Husarul dete din umeri și bătu din pinteni.

– Ilustritatea-sa a ieșit, îi răspunse, gata de a-i trânti ușa-n nas.

De doamna Fireanu nu scapă însă nimeni atât de ușor.

– În adevăr – întâmpină ea –, dar mi s-a spus că iar a întrat.

Husarul rămase cam turburat.

– Se poate, zise el. Să cercetez. Numele d-voastră, doamnă?

În loc de a-și da numele, care în asemenea împrejurări nu prețuia nimic, ea scoase scrisorica domnișoarei Mili, dar iute-iute o și ascunse.

Ce va să zică omul care știe să-și potrivească faptele după împregiurări.

Auzind mai întâi clopoțelul sunat cu deosebită hotărâre, apoi un glas pițigăiat, dar foarte îndrăznet, baronesa, femeie și ea, se ivise în pragul uneia dintre ușile ce dedeau spre întrare.

„Ea este! da, este ea!" își zise doamna Fireanu, apoi îl dete pe husar la o parte, înaintă ca o Marie Magdalenă spre baronesă și făcu un compliment, mare frumusețe de compliment, cum numai ea știa să facă.

– Cu cine am, mă rog, onoarea? întrebă baronesa cam îngrijată.

– Grațioasă doamnă! grăi doamna Fireanu, care era prăpăstioasă, dar nu știa să mintă. O văduvă nenorocită, care a venit că ceară mila soțului d-voastre, și laudă numele Domnului că întâmplarea fericită a ajutat-o să vă întâlnească pe neașteptate, ca să vă ceară ocrotirea. Deși știe toată lumea bunătatea domnului baron, veneam cu inima cuprinsă de vii temeri, căci ce poate o femeie neajutorată ca mine?! Iată însă, mi-ați ieșit înger ajutător în cale: puneți, vă rog, o vorbă pentru mine!

– Dară eu nu mă amestec în treburile lui – răspunse baronesa cu blândeță – și nu ar ține nici el seamă de rugămintele mele!

– O, nu!... aceasta să n-o ziceți, grațioasa mea doamnă! întâmpină doamna Fireanu. Lumea toată știe cât de mult ține să vi se facă plăcut, și eu mă simț scăpată dacă voi izbuti să am cel mai mic semn despre bunăvoința d-voastră.

Baronesa zâmbi cu oarecare mulțumire.

– Și nici nu e, pare-mi-se, acasă, grăi dânsa.

– Mi s-a spus că s-a-ntors acum, de curând, stărui doamna Fireanu. Se vede c-am fost indusă-n eroare. Nici nu stărui însă să am parte de norocul de a-l vedea după ce am avut parte să vă adresez d-voastre, grațioasă doamnă, rugămintea mea. E un lucru de nimic, urmă ea, dar pentru mine cel mai mare, căci e vorba de soarta unei copile a fratelui meu, pe care vreau să o mărit, o biată de orfană, orfană de nouă ani.

– De nouă ani, și voiți s-o măritați?! exclamă baronesa mirată.

– Nu, grațioasa mea doamnă, răspunse doamna Fireanu; iertați zăpăceala unei biete femei, care, nefiind deprinsă a vorbi cu persoane atât de sus-puse, nu mai e în stare să-și deie seamă despre ceea ce zice. Fratele meu, fost conțipist la Direcțiunea financiară, s-a căsătorit, sunt acum douăzeci și unu de ani, iar nepoată-mea, s-a născut în al treilea an al fericitei lui căsnicii, e deci în al optsprezecelea an, dar e de nouă ani orfană, căci cumnată-mea a murit, sunt acum nouă ani, după o văduvie de patru ani. Sunt nouă ani de când a rămas în sarcina mea, văduvă, săracă, cu trei copii orfani.

– Și ce-ar putea soțul meu să facă pentru ca să vă ajute? întrebă baronesa muiată.

– Puțin lucru, aș putea să zic nimic, răspunse doamna Fireanu. Trei vorbe pentru domnul președinte al tribunalului, ca să știe că sunt femeie vrednică de ocrotire și să nu sufere să mi se facă nedreptate. Nu la comitele suprem, ci la omul nobil am venit.

– Să văd, grăi baronesa și mai muiată. Poate că tot e adevărat că s-a-ntors. Să-ncerc.

– O! sunteți prea bună, doamnă, prea miloasă, prea generoasă; dar nu osteniți, vă rog, stărui doamna Fireanu. Câteva vorbe scrise de d-voastră vor produce același efect, ba chiar unul mai mare. Scrieți, generoasă doamnă, trei vorbe, nu mai multe. „Recomandațiuni călduroase", numai atât.

Baronesa nu se îndoia nici ea despre efectul vorbelor scrise de dânsa.

– Dar n-am mai făcut niciodată asemenea lucruri, întâmpină ea.

– Încercați, începeți ca să simțiți ducleața mulțumirii de a vă fi folosit de poziținea d-voastre spre a face bine, stărui doamna Fireanu. De ce sunteți bogată și tinără și frumoasă și plină de grații, de ce sunteți baronesă și soția unui om puternic dacă nu gustați mulțumirea aceasta?!

Baronesa era învinsă și gata să scrie chiar și mai mult decât trei vorbe. Ea trecu în iatacul ei, ca să o și facă aceasta.

– Dar – zise ea apoi scriind – tot e mai bine să facem o-ncercare și cu baronul. Două ar face mai mult decât unul.

– Sunt cea mai umilită servitoare a d-voastră, grațioasă doamnă, răspunse doamna Fireanu, facându-și iar complimentul. Eu cred că e de prisos, dar dacă-mi ordonați, vă sunt recunoscătoare.

Luând apoi biletul, așteptă întoarcerea baronesei, care se duse la soțul ei.

Ținând seamă de stăruințele călduroase ale soției sale, baronul, om înalt și bine făcut, o primi stând în picioare și-o pofti foarte politicos să șadă, dar, neștiind încă cu cine are a face, o întrebă în ton cam rece:

– Cu ce pot, doamnă, să vă servesc?

Ea făcu un compliment ceva mai scurt, apoi scoase biletul primit de la domnișoara Mili și i-l dete.

El se uită la bilet și trăsări.

– *Zum Teufel!* își zise printre dinți și-i aruncă o căutătură în care era și neliniște, și-nverșerată neîncredere.

Bilete de la Mili mai primise el, și asta nu-l tulbura; cum se făcea însă că baronesa stăruise și ea?!

Doamna Fireanu se uită la cele două uși.

– Vai de mine, domnule baron! îi zise apoi în ton cu totul intim. Nu cumva credeți c-am fost în stare să fac abuz de bunăvoința domnișoarei Mili și să arăt baronesei biletul ori să-i vorbesc de el?! Dar eu pe baronesă numai din întâmplare am întâlnit-o. Cauza mea e însă atât de bună și de dreaptă, încât baronesa, inimă nobilă, s-a muiat și ea.

– Foarte bine, foarte bine! întâmpină baronul mai liniștit. Nu e, la urma urmelor, nimic. Un simplu capriciu.

– Dar – îl întrerupse ea – noi, oamenii nevoiași, n-avem să vedem, nici s-auzim, nici mai ales să judecăm: ne folosim de-mprejurări ca să ne ajutăm.

– Foarte cuminte! grăi d-l baron mulțumit.

– Generozitatea domnișoarei Mili e scăparea mea, căci fără de ea n-aș fi îndrăznit să mă apropiu de ilustritatea-voastră, urmă doamna Fireanu făcându-și acum complimentul cel mare.

Dă-i apoi și dă-i, cum știa dânsa să le-nșire toate din fir în păr și să le ticluiască cu meșteșug, ca să-l încredințeze că toți sunt vinovați, dar că procesul trebuie să se sfârșească cât mai curând, că ea nu mai poate să aștepte cu nepoata ei, biata de orfană.

Deși ea sta-n picioare ca să-și poată desfășura mai bine toate mijloacele, baronul se așeză și-o ascultă curățindu-și unghiile și zâmbind din când în când.

Pe el nu putea să-l prostească nimeni, căci el știa tot ceea ce se petrece-n comitatul lui.

Se vede însă că și alții îi spuneau lucrurile tot ca doamna Fireanu, căci el știa foarte bine că Corbei e un om foarte primejdios, care adună mereu fonduri secrete, și, profitând de mișcările ce se fac în timpul secerișului, a coborât o mulțime de moți în Valea Murășului și era să facă o mare răscoală dacă vicișpanul, om vigilent, nu s-ar fi folosit de un oarecare Ghiurca pentru ca să înăbușe mișcarea de la început, ba Tihamer, om deștept, a știut chiar să deie în notițele lui întregei afaceri o notă hazlie.

Așa steteau lucrurile, și de aceea baronul asculta cu oarecare luare-aminte când doamna Fireanu îi spunea prăpăstii, dar zâmbea când ea scăpa, în pripa vorbirii, și câte-un adevăr.

– Și ce credeți, doamnă, că pot eu să fac pentru d-voastră? întrebă el în cele din urmă. Trebuie să știi că acel Corbei e un om foarte primejdios, care i-ar fi răzvrătit pe moți dacă nu am fi privegheat noi. Câtă vreme sunt însă eu în fruntea comitatului, n-are să se-ntâmple nimic. Să fie foarte mulțumit că nu-l urmărim cu toată asprimea cuvenită. El însă mai face reclamațiuni, mai ridică pretensiuni, ba cere ca judecătorii să-i vorbească-n limba lui și refuză subscrierea proceselor verbale făcute în limba statului. Asemenea lucruri nu se pot tolera. S-au făcut vărsări de sânge, i s-a pus foc și-a avut pagube mari, dar el e de vină: să fie mulțumit cu atât! Doamna Fireanu își făcu de-a patra oară complimentul cel mare.

– Dacă așa ziceți d-voastră, preagrațiosul meu domn, nu poate să fie altfel, grăi dânsa; eu însă nici nu am venit să cer dreptate, pe care n-o am, precum se vede, ci milă caut, ocrotire, mâna de ajutor al celui puternic, care știe să ierte când e vorba să ridice pe cei slabi.

Aceste erau vorbe pe care le înțelegea baronul.

Da! așa se mai putea.

Ceva tot trebuia să facă pentru dânsa.

– Altfel n-ar fi îndrăznit nici domnișoara Mili să vă supere, adăogă ea.

El iar îi aruncă acea căutătură de neliniște.

– Două vorbe de recomandațiune pentru magnificenta-sa, domnul președinte al tribunalului, stărui dânsa. Nimic mai mult. E destul atât pentru ca să grăbească procesul.

Da! atât putea baronul să facă fără ca să mai steie pe gânduri. Dacă putea să scape cu numai atât de gura ei, era lucru minunat.

El luă un bilet de vizită, ca să scrie pe el cele câteva vorbe.

– Numele d-voastră, doamnă? o întrebă.

Ea se apropie fără de sfială de masă.

– Irina Fireanu, văduvă de contipist, îi răspunse. O, cât de mulțumită are să fie domnișoara Mili! Dar dacă Corbei n-ar mai face reclamațiune, n-ar mai ridica pretensiuni și ar subscrie procesele-verbale, tot ar fi mai bine să se suprime procesul.

– *Zum Teufel!* răspunse baronul. Asta el n-are s-o facă! E om încăpățânat!

– Voi stărui eu, voi stărui cu tot dinadinsul, urmă doamna Fireanu. Scrieți, vă rog, încă câteva vorbe, stărui dânsa în ton cu totul intim. Dacă... și dacă, și dacă... tot ar fi bine să se suprime procesul. Ar fi deplină mulțumirea domnișoarei Mili.

– Ei bine! – zise el ca să scape – am s-o scriu și asta, dar apoi s-a sfârșit.

Doamna Fireanu își luă biletul, făcu al cincelea compliment și se depărtă cu capul ridicat.

„Acum să stăm noi amândoi de vorbă, domnule președinte!" își zise ea coborând cu săltături ușurele scările. Smirna are să steie în fața mea, întrebându-se-n gândul lui: «Cine oare?... cine poate să fie femeia aceasta, pentru care stăruie și baronul, și baronesa? », și am să-i zic... și am să-i zic..." își zicea dânsa mergând spre tribunal cu capul mereu ridicat.

Tocmai așa nu s-au petrecut însă lucrurile.

Președintele, un calvin cu ceafa groasă de pe la Solnoc, om scurt și cam gros, cu barba tunsă și cu mustața lungă, dar nerăsucită, citind cele două bilete, își dete numaidecât seamă de ce e vorba și zise-n gândul lui că baronesa e o gâscă, iar boierul ei un pui de urs, care se lasă să fie purtat de nas, dar nu se supără și o pofti pe d-na Fireanu să între, primind-o cum ar fi primit și pe baronesa ea însași, foarte politicos, dar fără ca să se ridice de pe scaun.

– Vă rog, doamnă, să fiți cu răbdare, îi zise arătându-i un scaun de la colțul de lângă ușă, apoi însărcină pe un cancelist să poftească pe d-l Hausner și își căută mai departe de treabă.

Doamna Fireanu simțea că aici tot n-o să meargă lucrurile cum își închipuia dânsa și stetea ca pe spini în colțul ei. Trecea timpul, trecea, și d-l Hausner nu mai venea, iar președintele, deși cetise cele două bilete, n-auzea, nu vedea, parcă ea nici n-ar fi de față.

A venit, în sfârșit, d-l Hausner, dar nu la dânsa.

– Cum stăm cu afacerea de la Plopiș? îl întrebă președintele.

– Instrucțiunea se urmează, răspunse judecătorul.

– Mie mi se pare însă că înaintează prea încet – grăi președintele – și că amestecați în ea prea multe lucruri, care nu stau în legătură cu afacerea.

– Da, e un lucru complicat, întâmpină judecătorul.

Președintele îi arată biletul baronului.

D-l Hausner înțelese numaidecât că baronului i se făcuse raport numai după prima înfățișare a lui Corbei.

– Baronul greșește – grăi dânsul – Corbei nu face nici o reclamațiune, nu ridică nici o pretensiune și subscrie procesele-verbale.

– Dacă e așa – răspunse președintele – baronul nu greșește, ci are dreptate: procesul nu mai are nici un interes.

Cu așa ceva nu se putea împăca d-l Hausner, care ținea să-și câștige merite, spriginitori și titluri pentru înaintare.

– Dar sunt, domnule președinte, – întâmpină el – fapte ce au să fie urmărite din oficiu.

– Aș! răspunse președintele. Totul e o simplă intrigă de cârciumă. Când o să înceteze acest veșnic amestec al autorităților politice în afacerile justiției?!

– Dar – întâmpină iar Hausner arătând biletul – tocmai acesta e un asemenea amestec.

– Nu, domnule, – grăi președintele râzând – acesta e un amestec de fuste, pe care-l lași nebăgat în seamă dacă n-are ratiune. Avem să mântuim o dată nu pentru că baronul cere, ci pentru că el are dreptate. Sunt alții care vor să facă dintr-un lucru de nimic o afacere senzațională. Justiția n-are însă să-i clasifice pe oameni. Aceste fețe bisericești, cari cred că vor rămâne nici după serviciile, nici după greutățile pe care le fac administrațiunii politice. D-ta vezi biletul: șeful administrațiunii zice că nu are procesul nici o importanță politică, încetează orișice discuțiune. Nu are și nu poate avea.

– Dar s-a pus foc, stărui Hausner.

– Ei bine, răspunse iar președintele, cam enervat. Eu nu sunt influințat de acest bilet și nu voiesc să influințez instrucțiunea. Dacă s-a pus foc, urmați-l pe vinovat, dovediți-l și-și va primi pedeapsa, dar mărginiți-vă la atât, terminați odată instrucțiunea, nu amestecați în ea lucruri străine de ea, nu întindeți mereu o pele de guzgan ca să faceți zece perechi de mănuși din ea.

Toate aceste se vorbiseră, ce-i drept, ceva mai încet, dar așa că putea să le audă și doamna Fireanu, care era osândită să tacă-n colțul ei.

Bine pregătită cum era, ea se mișca-ntruna ca cloșca-n ciubăr, gata în fiecare clipă să salte și să izbucnească.

– Da, domnule președinte! strigă ea în cele din urmă. Aveți toată dreptatea: să-l osândească pe Cârcioc, dar să se sfârșească odată.

Președintele se-ntoarse spre ea.

– Vă rog, doamnă, – îi zise – să aveți răbdare. Părerile d-voastre, orișicât de juste ar fi ele, sunt indiferente. Dorința noastră e să puteți simți cât mai curând efectele bunăvoinței de care v-au învrednicit domnul baron și doamna baronesă, dar justiția trebuie să-și urmeze cursul ei regulat. Puteți să fiți liniștită: se va face dreptate, numai dreptate, și aceasta cât mai curând.

Grăind aceste, el se plecă puțin, drept semn învederat că dânsa poate să iasă pe unde-a întrat.

Cum?...Să plece ea?... Așa, fără ca să fi spus ce are pe inimă? Așa ceva nu i se mai întâmplase.

A plecat cu toate aceste, ba, ieșind, s-a mai și uitat înapoi, parc-ar fi voit să zică: „Ce om... Ce om!"

VI
RĂFUIELI

– Ai fost? întrebă Văleanu.

– Fără îndoială, răspunse doamna Fireanu.

– Unde?... la cine?

– La cine? La președintele!

– Ei, și?

Doamna Fireanu ținea mult să nu rămâie de rușine.

– Să vedem, răspunse ea dând din umeri.

– Bine! – stărui Văleanu – ce-ați vorbit? Ce ți-a spus?

– Eu – răspunse ea fără de încunjur – n-am vorbit nimic cu el, dar a luat el informațiuni și mi-a spus că pot să fiu liniștită, căci se va face cât mai curând dreptate. Să vedem... mâne-poimâne, peste o săptămână.

Corbei ședea înfundat într-un jeț.

– Peste două, peste trei, peste-o lună, urmă el zâmbind cu amărâciune. O să mai ție, doamnă, mult comedia aceasta.

– Nu știu... să vedem... – răspunse ea –, dar eu cred că nu.

Mai mult nu putea nimeni să stoarcă din ea.

Despre Mili, despre baron și despre baroneasă n-ar fi zis odată cu capul o vorbă măcar. Aceste erau tainele ei, despre care nu putea să vorbească decât după ce toate îi vor fi ieșit în bine, ba chiar și atunci numai pe șoptite și numai alegându-și bine oamenii.

Nici că aveau însă nevoie Corbei și advocatul lui să știe mai mult.

Ziua următoare ei aveau să se întâlnească cu Tihamer, ca să ieie înțelegere, apoi să se ducă la judecătorul de instrucțiune, care ținea să știe dacă e ori nu adevărat că Corbei l-a însărcinat pe Ghiurca să-i ieie la goană pe secerători.

Nemaiavând ce să caute la Tihamer, ei s-au dus de-a dreptul la tribunal, unde au găsit pe Hoancă și pe Bodălău, pe Cârcioc și pe Ghiurca dimpreună cu Ion al Fetei și cu Vânculeț, doi săteni care-l văzuseră pe Cârcioc în partea din care se pornise focul.

După ce într-o românească destul de bună luă mărturisirile acestor doi, judecătorul întrebă pe Ghiurca în ungurește dacă tot mai stăruie în bănuiala că Hoancă și Bodălău au pus focul.

– Mie așa mi s-a părut, răspunse Ghiurca. Fusesem trântit la pământ și se stârnise o-ncăierare împrejurul meu. Când mi-am venit în fire, toți alergau și i-am văzut pe Hoancă și pe Bodălău acolo unde ardea lanul.

– Ai vreo pretensiune în ceea ce privește loviturile ce ți s-au dat?

– Nu, răspunse Ghiurca scurt și hotărât. Nici c-aș putea să spun de la cine le-am primit. Țin însă să se știe că Bodălău voia să mă arunce-n Mureș.

– Ai auzit? urmă judecătorul iar în românește, întorcându-se spre Bodălău. Voi erați la foc.

– Vom fi fost, răspunse Bodălău.

– Cum să nu fim?! adăugă Hoancă. Omul aleargă, când vede foc, la el.

– Pe Cârcioc l-ați văzut acolo?

– Nu știu dacă-l vor fi văzut ori nu alții – răspunse Hoancă –, eu am văzut numai focul! Știu însă că seara ne-a spus că o să fim luați la goană, și dimineața a venit d-lui – urmă el arătând spre Ghiurca – să ne alunge.

– Stăpânul lanului, el însuși, mă-nsărcinase s-o fac aceasta, întâmpină Ghiurca.

– Niciodată! strigă Corbei. Vorba era numai să nu secere toți în același lan.

D-l Hausner se uită cam mirat la el.

– Aici nu se discută, zise el iar în ungurește... Aveți să așteptați să vă vie rândul și să răspundeți numai la întrebările ce vi se pun. Tot mai stărui – urmă apoi adresându-se iar la Hoancă – în plângerea că d-sa a sărit la tine, ca să te pălmuiască? Zice c-a voit numai să te scoată din lan.

– De asta nu m-am plâns și nu mă plâng – răspunse Hoancă – și nu pot să știu de ce-o fi sărit și ce-o fi vrut; îmi aduc însă aminte că am primit palme, și nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi sărit Bodălău să-l scape.

Judecătorul se-ntoarse spre Bodălău.

– Ce ai să răspunzi? întrebă. Ai sărit să-l arunci în Mureș ori să-l scapi?

– Da! răspunse lunganul. Ce să zic?! Cam așa au venit lucrurile: am sărit și eu, au mai sărit și alții și nu știu ce s-ar fi-ntâmplat, căci Hoancă e om iute la fire.

Abia acum îi veni rândul lui Corbei.

– Deoarece s-a constatat că în adevăr nu erați de față – îi zise el tot în ungurește – mărturisirile pe care ați putea să le faceți nu mai au nici o importanță, și nu am decât să vă întreb dacă tot mai stăruiți în declarațiunea că nu faceți nici o reclamațiune și nu ridicați nici o pretensiune.

– Nici una! răspunse Corbei în românește. Țin însă să fie constatat că n-am însărcinat pe nimeni să-i ieie la goană pe secerători.

– Aceasta e o afacere de onoare, care pe noi nu ne privește, întâmpină Hausner în nemțește. O veți regula între d-voastră cum veți crede de cuviință. Vă rog să mai aveți puțină răbdare ca să subscrieți procesul-verbal.

Corbei nu mai avea nimic de zis, deși multe avea pe inimă.

– Tu rămâi aici! îi zise judecătorul lui Cârcioc după ce procesul-verbal fu subscris. Ceilalți pot să plece.

– Și noi?! întrebă Hoancă înviorat.

– Fără-ndoială!

– Atunci de ce ne-a mai ținut aici?! adăugă Bodălău nedumirit.

– O s-o țin minte! zise Cârcioc încă mai nedumirit.

Cel mai nedumerit era însă d-l Văleanu, omul de legi, care la una se așteptase și alta vedea.

El rămase cel din urmă și se apropie cu oarecare temere de masa judecătorului.

– Dacă înțeleg bine – zise el – instrucțiunea e terminată.

– Fără îndoială, răspunse d-l Hausner. Îndată ce nimeni nu mai face nici o reclamațiune, rămâne numai cestiunea cine a pus focul, iar aceasta o lămuresc acum.

D-l Văleanu zbură zicându-și: „Iară eu, prostul de mine, era să i-l dau legat lui Tihamer".

– Ei, văzuși?! îi zise apoi lui Corbei.

– Văzui! răspunse acesta posomorât.

– Așa deodată și pe neașteptate se sfârșiră toate.

– Ba nu s-a sfârșit deloc, ci abia acum se pornesc, răspunse iar Corbei, care nu putea să-l ierte pe Ghiurca și nu putea să uite vorbele rostite de Cârcioc.

Erau însă scăpați Hoancă și Bodălău, nu i se mai scruta viața, biata aceea de față n-avea să mai fie dată pe gura lumii, și el se simțea mai ușurat. Îl ardea fără îndoială gândul că lumea tot o să vorbească, dar el și de mai rău se temuse, și fața îi era mai senină de cum fusese când s-a despărțit de doamna Fireanu.

Acum era dânsa cum se știa însași pe sine, și om trebuia să fii ca să-i stai în față.

Una-i mai trebuia: să vie și Hutanu, care trebuia, dac-a primit depeșa, să fie pe drum.

A și sosit încă înainte de amează̆zi.

– Bine, – îi zise el lui Corbei – eu nu mai înțeleg nimic. Ce e cu tine?! Te-ai lăpădat?... în adevăr te-ai lăpădat, ori sunt numai născociri?

– De ce să mă fi lăpădat? întrebă Corbei nedumerit.

– De biserică, îi răspunse Huțanu.

– Mă mir că mă mai întrebi, grăi Corbei. Asta tu poți s-o știi mai bine decât orișiciine, căci, sunt abia câteva zile [de când] ți-am spus că mie popă nu-mi trebuie.

Corbei se uită ca speriat din somn la el.

– Eu?!... ăsta care stau înaintea ta?! grăi dânsul. Eu sfeștanie-n casa mea?!

– Stați! strigă doamna Fireanu. Stați, că le descurc eu toate. Eu am adus pe popa, eu l-am pus să facă sfeștanie, eu pentru mine și pentru sufletul meu.

Pornită o dată, ea le spuse apoi cum s-a dus la preuteasa, ca să ceară plapome și perini, cum i-a spus preuteasa că nu e sfințită casa și cum ea, femeie cu frica lui Dumnezeu și nedeprinsă a dormi în casă nesfințită, s-a zbătut toată noaptea în culcușul ei. Nu li-a mai spus, fără îndoială, și prin câte-a trecut, ce-a visat și cum se simțea dimineața, căci acestea o priveau numai pe ea.

– Și popa e popă – urmă ea – fie unit, fie neunit, tămâia e tămâie, darul e dar, sfeștania e sfeștanie; am luat pe cine-am găsit, și-a fost bine, că de atunci dorm bine.

Corbei nu prea avea de ce să râdă nici acasă la el, nici la Plopiș, și n-ar fi putut să-și aducă aminte când a mai râs; acum râdea din toată inima.

– Uite! – grăi dânsul – așa zic și eu: popa-i popă, fie el de orișice lege, și puțin îmi pasă dacă-mi face ori nu-mi face sfeștanie, că eu rămân tot cel ce-am fost.

– Bine, doamnă, zise Huțanu. Eu te cred că totuna ți-e: știi, însă, că-ndată ce vestea a fost dusă la Blaj, parohia i-a fost dată lui Ciobanu?

– Asta nu se poate! strigă doamna Fireanu. Așa, fără nici o cercetare?

– S-a făcut cercetare – o-ntrerupse Huțanu – și i s-a adeverit că popă neunit a făcut sfeștanie în casa lui Corbei.

– Se vede că tot bărbați sunt și popii, grăi doamna Fireanu plină de amărâciune. Degeaba poartă haină lungă! Am să mă duc eu să vorbesc cu dânșii, adăugă luându-și avânt.

– Ba lucrul acesta te rog să nu mi-l mai faci, stărui Corbei.

– Dar nu d-tale ți-l fac, răspunse ea. Eu am încurcat lucrurile și tot eu am să le și descurc. Uite, – urmă ea – Dumnezeu îți arată calea-n care ai să pornești. Dacă nu se întâmpla aceasta, nu-mi venea, poate, gândul cel bun. Ce mă tot milogesc eu când la unul, când la altul, ca să mă tot amâne de azi pe mâne?! Dacă mă duceam de la început eu însami la Blaj, azi pânea-mi era și dospită, și coaptă. Am să mă duc, și să nu-mi mai ziceți pe nume dacă nu iau parohie, [fie aici], fie aiurea. O iau, că fără de ea nu plec.

Aceasta, după cele ce pățiseră, o credeau amândoi; pe când însă Huțanu se bucura că scapă el dacă se duce ea însași, Corbei nu se putea și nu se putea împăca cu gândul că ea să plece chiar acum.

După toate cele petrecute, ținea la Lucia, nu pentru că era fiica Elvirei, ci pentru că era nepoata doamnei Fireanu, pentru că era orfană, pentru că era cum o știa el. Nu, acum nu se mai puteau face lucrurile în pripă. Avea și el drepturile lui, și cine are drepturi are și datorii: el trebuia să se-ncredințeze mai nainte dacă Lucia în adevăr voiește, dacă ea ține la tinărul acela, dacă el e, ori nu vrednic de dânsa. Lucrurile trebuiau neapărat să se amâne.

– Da, doamnă, – grăi dânsul cu glas limpede, aproape duios – aveți toată dreptatea; cel mai cuminte lucru e să mergi d-ta însați. Eu te rog însă să n-o faci aceasta acum, ci peste câteva zile, după ce vă veți fi întors cu Lucia la Cluj.

– Nu cumva ți-e greu s-o ții la d-ta până ce mă-ntorc eu? întâmpină ea înțepată. Am s-o iau și pe ea cu mine!

– Asta chiar mai puțin, doamnă, stărui dânsul. Nu-i șade bine unei fete tinere să fie purtată de ici până colo în asemenea împrejurări, și, pe cât o cunosc eu, ea s-ar simți jignită dacă lumea ar afla de ce s-a dus la Blaj. Ai, te rog, încă puțină răbdare.

– Am răbdat destul, răspunse ea scurt, hotărât, neînduplecat. Prea stau toate-n loc: să le mișc!

Corbei iar era cuprins de simțământul că-i sunt zadarnice silințele.

– Atunci tot e mai bine să rămâie la mine, iar eu am să te aștept aici, grăi dânsul.

– D-voastre faceți ce vreți! îi zise ea.

VII

DOR ȘI JALE

Urâtă boală e dragostea. Vine nu mai știi din ce și te-apucă, dacă te-ajunge, când cu frig, când cu călduri, și ici te-aruncă-n toropeală, ici te face să te tot duci fie ger și viscol, fie arșiță și zăduf. Urâtă și grea boală și-n tinerețe, și la bătrânețe, și unul singur îi este leacul: timpul, care trece.

De boala asta rea era muncit Moină.

Ajunsese și el fără ca să-și poată da seamă când și cum om cu gânduri ce-l duc departe. Îl prinsese doamna Fireanu prea adeseori cu ochii duși și-i tot spusese că i-a scos nepoata din minți. Nu prea îndrăznea el să creadă una ca asta și nu o dată-și zicea că nu este el om să poată stăpâni asemenea comoară, dar e slabă mintea omului, și-n cele din urmă tot s-a dus tocmai în Valea Murășului, ca să-și caute parohie. Dacă n-ar fi fost asta, ar mai fi stat mult cancelist la Direcțiunea financiară, unde era mulțumit. A și făcut-o cu inima îndoită, dar a făcut-o, și făcându-o, i s-a înfipt în minte gândul că-i este hotărâtă soarta și a intrat în foc.

Abia după întoarcerea lui Hutanu a început însă să simtă că-l arde și focul.

Păcat ar fi, îi zicea doamna Fireanu, ca un om cu glasul lui și cu barba lui, trupeș, și chipeș, să-și petreacă tinerețele copiind acte și făcând socoteli, când poate să fie preot, nu popă ca toți popii, ci fruntea preoțimii.

Zicea și el ca dânsa, deși adeseori îi era parcă Lucia nu prea ținea să fie preuteasă.

Ca fierul roșu îi trecuse ceva prin inimă când doamna Fireanu a spus că se duce ea însăși la Corbei.

Nu mai rămânea-n gândul lui nici o îndoială că acum lucrul e hotărât, pus la cale, făcut, și-i venea să zică că toate vin prea curând, prea pe neașteptate.

Au trecut însă cele două zile de care doamna Fireanu avea nevoie ca să se ducă și să se întoarcă, au trecut și trei, și patru, și el a-nceput să tremure și tremura din ce în ce mai tare.

Ce-au făcut? Ce fac? De ce [au] stat atât? De ce nu se mai întorc? Nu cumva toate s-au schimbat așa deodată?!

Și-l închipuia mereu pe Corbei cel posomorât și aspru, care nu putea, cum îi spusese Ghiurca, să-i sufere pe preoți, și-o vedea pe Lucia cam mândră, cum o știa, și mereu strica hârtia copiind, mereu greșea socotelile, răspundea de-a-ndoaselea la întrebările ce i se puneau, nu-i mai priia mâncarea când se ducea la masă, iar sările umbla ca un lunatic fără de rost pe ulițele Clujului.

În cele din urmă a plecat așa-n neștire, fără ca să fi luat hotărârea de a pleca și fără ca să-și poată da seamă până unde se duce și ce are să facă.

E ori nu? Asta trebuia s-o știe cât mai curând.

Un om era la care putea să se ducă, Ghiurca, iar pe acesta nu l-a găsit acasă, căci era dus la Bălgard.

Aflând și-n ce treburi era dus, Moină rămase ca trăsnit din senin.

Dacă erau adevărate toate cele ce i se spuneau, el era perdut.

Lucia, rămasă singură cu Borbala, își pusese de gând să urmeze înainte cu facerea curățeniei în bibliotecă, unde n-ajunsese încă să scuture cărțile de prav.

Lua cărțile rânduri-rânduri și le ducea la fereastra deschisă cu mare băgare de seamă, ca nu cumva să le încurce, apoi le

bătea bine una câte una, le ștergea cu cârpa și le așeza iar de unde le luase și-n rândul în care le găsise.

Urmându-și lucrarea, se-ntreba din când în când dacă va fi cetind ori nu el în toate acele cărți și dacă știe ori nu ceea ce stă-n ele.

„De ce adecă le-ar fi cumpărat dacă nu ca să le citească și de ce să le ție dacă nu citește-n ele?!" își zicea, și o admirațiune sfiicioasă o cuprindea față cu omul care, petrecându-și viața adâncit în studii, știe atât de multe.

De unde-ar mai fi putut să-i treacă prin minte și gândul că Moină vine din ce în ce mai întețit?

Borbala, când dete cu ochii de el, rămase, cum se zice, cu gura căscată și cu ochii-nholbați.

„Care va să zică, ăsta e!" își zise dânsa.

I se luminează deodată toate: era omul ei acela, de dragul căruia făcea Lucia curățenie în bibliotecă.

Ea alergă într-o răsuflare să-i ducă fetei vestea îmbucurătoare.

– Domnișoară, a venit! grăi dânsa gâfâind.

– Cine a venit?

– El!

– Cine el?

– Tinărul.

– Care tinăr?

– Ei! grăi Borbala cam năcăjită. Care? Viitorul d-tale!

– Cum?! strigă Lucia speriată, Moină? Nu se poate.

– Ba foarte bine se poate, răspunse Borbala. Îl văzui chiar acum întrând pe poartă.

Lucia-l știa pe Moină om neajutorat și lipsit de hotărâre, aproape fricos, și o adevărată spaimă o cuprinse aflând că el a fost în stare să plece și să vie, ba chiar să îndrăznească a intra nepoftit în casa lui Corbei. Trebuia să i se fi întâmplat ceva neobișnuit ca să ajungă așa departe.

– Să-i spui, te rog, că nu e nimeni acasă, stărui dânsa. Domnul Corbei și mătușa au plecat, iară eu nu pot să-l primesc așa singură.

– Iacă o vorbă care nu are nici un rost, răspunse Borbala. Tocmai fiind singură avea Lucia să-l primească.

Nici că îi-a mai rămas însă timp ca să se dumirească dacă poate ori nu poate Lucia să-l primească.

D-l Moină nu era omul formelor deșerte, și, venit o dată de la atâta depărtare și cu atâta hotărâre, el știa ce vrea și n-ar fi fost nimeni în stare să-l facă să-nțeleagă că nu e destul ca numai el să voiască. Ar fi trebuit să găsească ușile încuiate pentru ca să se oprească-n fața lor; găsindu-le însă deschise, el a întrat fără ca să mai steie pe gânduri și s-a oprit în fața Luciei și s-a uitat la dânsa cu ochi mari și ștergându-și cu cârpa lui albastră sudorile de pe frunte.

– Domnule Moină, – îi zise ea tremurând ca varga – mătușa a plecat cu d-l Corbei la Bălgrad.

– Știu – răspunse el –, știu. Am aflat. Mi s-a spus că au plecat. Le știu toate. Vorba e cum rămâne cu mine... Cum rămâne cu noi. Am tot așteptat și-am așteptat, și când am văzut că nu vă mai întoarceți, am venit și eu. Știu c-au plecat, dar... ce zici d-ta, domnișoară? Ce să fac eu?

– S-aștepți, răspunse ea zăpăcită. Să te întorci acasă și s-aștepți.

– Da, aștept, mă-ntorc și aștept, grăi dânsul. Pe mine nu mă arde de parohie, și puțin îmi pasă dac-o fi acum ori peste un an ori peste doi. Aștept, dar... ce zici d-ta, domnișoară, n-o s-aștept eu degeaba? Aștept cât o fi, aștept, dar n-o s-aștept ca un prost?

Lucia ar fi voit să fugă și să încuie ușa-n urma sa.

– Vorbește cu mătușa, întâmpină ea.

– D-na Fireanu zice multe, răspunse el; vorba e însă ce zici d-ta. Uite, eu am slujbă și nu pot să lucrez, nici să mănânc, nici să dorm, și am venit aici ca să văd ce zici d-ta.

– Orișice-aș zice eu – grăi dânsa luându-și inimă – tot n-o să fac decât ceea ce vrea mătușa, și d-ta știi chiar mai bine decât mine ce vrea dânsa.

– Și dacă dânsa și-ar schimba mâne gândul?

– Ce-aș putea să-i fac?

– Care va să zică nu-i, nu-i tragere de inimă! grăi dânsul, cuprins de adâncă amărăciune.

– E ori nu e, tot acolo vine, răspunse ea ridicând capul. Ea n-are să mă întrebe niciodată, iar d-ta mă întrebi abia acum, când nu sunt în stare să-ți dau răspuns. Lasă-mă să mă dezmeticesc și întreabă-mă când e și ea de față, adăugă ea, apoi îi întoarse spatele și trecu-n iatacul lui Corbei.

Moină rămase nemișcat, dar ispitit de gândul de a se duce după dânsa, căci numai pentru atât nu putea să facă o cale atât de lungă.

Borbala se uită râzând la el.

– Așa sunt fetele, îi zise ea. Numai foarte cu anevoie-și dau slăbiciunea pe față. Mi-a zis să-ți spun că nu e nimeni acasă; vedeam însă că-i ticăie inima. S-o tai, însă, și n-are să ți-o mărturisească aceasta. Las-o, fă-te că nu-ți pasă și o să vezi cum vine...

Moină era de felul lui om care n-ar fi putut s-o creadă aceasta nici chiar dacă Lucia ea însași i-ar fi spus-o. Atât de mult se temea să nu fie amăgit, încât se-ndoia și despre ceea ce vedea cu ochii lui. Un singur lucru era despre care nu se-ndoia: că are să fie cum vrea d-na Fireanu.

Tot de dânsa avea să se ție.

Era cu toate [acestea] ceva ce-l făcea să se-ndoiască chiar și de aceasta.

O știa pe Lucia fată blajină, tăcută și cu ochii mereu în ochii mătușei sale și nu și-ar fi închipuit că poate dânsa să-și ridice capul cum și-l ridicase acum, să vorbească despre mătușa ei atât de desghețat și să fie atât de hotărâtă.

„E cineva care-o îmbărbătează, și acela nu poate să fie decât Corbei", își zise el înrăit și se hotărî să plece la Bălgrad, ca să vorbească cu d-na Fireanu.

Degeaba nu putea să-i fie călătoria.

Căutând la Bălgrad urma doamnei Fireanu, el a dat peste Corbei, care ținea, ce-i drept, să-l cunoască, dar după supărările prin care trecuse, era chiar mai neapropiat decât de obicei.

Deși râsese când doamna Fireanu își povestea isprăvile, acum, după plecarea ei, se simțea jignit că ea i se făcuse stăpână-n casă. Îi era nesuferit gândul că dânsa împrumutase tocmai de la preoteasa perini și plapome și ținuse seamă de prostiile pe cari i le spusese preuteasa. Orișicum ar fi sucit-o, trebuia să-și facă în cele din urmă mărturisirea că e o rușine pentru el, om cu stare, să n-aibă în casa lui un colțișor unde se poate adăposti cineva dacă se întâmplă să fie nevoit a rămânea peste noapte la dânsul. Fără ca să mai steie dar mult pe gânduri, el ieși-n oraș ca să vadă dacă nu poate găsi paturi și ce mai era de nevoie ca să mobileze una din odăile care steteau deșerte.

Nefiind făcut pentru asemenea treburi, el foarte în curând s-a-ncurcat și nu i-a rămas decât să se deie pe mâna ovreiului la care găsise mobila.

– Pentru ca să fii bine aranjat – îi zicea acesta, care ținea să-l servească – îți mai trebuie cutare, și cutare, și cutare... Lasă pe mine, că asta e specialitatea mea, și ți le procur eu toate, fără ca să mai ai d-ta bătaie de cap, și ți le trimit acasă.

Fără îndoială că așa era mai comod și așa au și rămas lucrurile, dar Corbei se gândea și la socoteala pe care i-o va face

ovreul, și nu era deloc în voile lui cele bune când, întors la hotel, i s-a prezentat Moină.

El îl măsură de sus până jos.

Un om cam deșirat, cu barbă deasă și nepeptenată, cu niște mâni mari și nespălate, pe care nu știa unde să le pună, și cu căutătura de caporal neangajat, care vorbea o românească pocită și tropăia cu cizmele lui acum pline de prav, nu, un asemenea om nu poate să-i placă lui Corbei. Nici că lui avea însă să-i placă și putea să fie om foarte de treabă, ba chiar trebuia să fie dacă doamna Fireanu o zicea aceasta. În asemenea lucruri femeile și mai ales cele ca doamna Fireanu cu anevoia se-nșală.

– Care va să zică d-ta ești domnul Moină, îi zise el.

– Da, magnifice domnule, – răspunse Moină frecându-și mânile – eu sunt, teolog absolut de la Gherla și de patru ani acum cancelist la Direcțiunea financiară din Cluj. Doresc să vorbesc, dacă se poate, cu doamna Fireanu.

– Doamna Fireanu nu e aici, grăi Corbei. A plecat la Blaj.

– La Blaj? exclamă Moină. Ea însăși la Blaj?! Atunci toate sunt hotărâte. Păcat! Voiam să vorbesc și cu dânsa, ca să văd cum rămâne cu mine.

– Și cu dânsa – zise Corbei – și cu încă cine?

– Cu domnișoara, magnifice domnule, – răspunse Moină – cu ea am vorbit, dar nu m-am ales cu nimic.

Corbei tresări.

– Când? Unde? Cum ai vorbit cu dânsa? întrebă el, cuprins de viuă neliniște.

– Azi-dimineață, răspunse Moină foarte blajin. Neștiind că vă aflați aici, m-am dus acolo și-am găsit-o, dar sunt mai rău de cum am fost.

Lui Corbei îi era parcă o mare nenorocire s-ar fi întâmplat și vinovat era el, care a lăsat-o pe fată singură.

– Bine, domnule, – îi zise el stăpânindu-se – dar nu știi d-ta că nu se intră în o casă când stăpânul nu e acasă?! Mă mir, mult mă mir că dânsa a voit să te primească.

Moină se simțea strâmtorat, dar se socotea în dreptul lui.

– N-a voit, magnifice domnule, răspunse el. Trebuia însă să știu cum stau, și după ce făcusem o călătorie așa de lungă, ce adecă aș fi putut să fac?!

– Să fii cu răbdare, domnule, și să aștepți! grăi Corbei și, întorcându-i spatele, se depărta, hotărât să se întoarcă fără de-ntârziere acasă.

Moină rămase și astă dată nemișcat, dar tot ispitit de gândul de a pleca după el.

– S-aștept?! zise el. Așa zicea și dânsa.

Știa acum că-n adevăr de la dânsul vine îndrăzneala Luciei, și tare-ar fi voit să-l apuce de piept, să i se uite drept în ochi și să-i zică: „Cu mine să nu te prinzi!"

VIII

MĂRTURISIRI

Se scurg clipele de viețuiri pe nesimțite și se desfășoară gândurile în șir plin de farmec când, călător prin lume, priveliștile ți se schimbă la fiecare pas, și săracă e viața omului care n-a avut parte să se măsoare pe sine însuși călătorind numai el singur fie pe jos, fie în trăsură. Gândurile sunt mai luminoase, simțămintele mai vii, pornirile mai puternice, întreaga viață sufletească-și ia avânt când treci și te duci de ici până colo și iar te duci, și multe plăsmuiri uimitoare s-au zămislit, multe hotărâri mari au fost luate în asemenea clipe de avântată trecere prin lume.

Nu era lungă călătoria pe care Corbei avea s-o facă de la Bălgrad pân-acasă, dar era călătorie pe care-o făcea singur și nesupărat de nimeni, iar în mintea omenească se poate desfășura în timp scurt chiar și cea mai bogată viață, cu atât mai vârtos una săracă cum fusese a lui.

Trăise și el așa fiindcă era încă în viață, fără de rost lămurit și fără vreun scop hotărât, retras și liniștit, fără de bucurii, dar și fără de dureri. Cu toate aceste, abia acum, după ce i se perduse deodată liniștea își dedea seamă că prea e și prea a fost viața lui toată singur în lume.

O simțise aceasta întâia oară și numai în treacăt când a fost Hușanu pe la dânsul, și o simțea întruna de când avea sub coperișul casei lui pe cele două femei străine.

Nici că s-ar fi putut altfel.

Dureri și bucurii pornesc de la omul singuratic, dar nu pot să rămâie mărginite la un singur suflet, și cel ce-și simte durerea e stăpânit de pornirea de a-și căuta ușurare împărtășindu-li-o altora, cel ce se bucură se simte nenorocit dacă nu e în preajma lui nimeni care ia parte la bucuria lui.

De ce s-ar fi simțit el singur câtă vreme nici dureri grele, nici bucurii mai vii n-avuse; se simțea acum când se vedea năpădit deodată de supărări, pe care le mărea în gândul lui.

Viețuirea lui întreagă pornea de mult acum din gândul de a se strecura nebăgat de nimeni în seamă, ferindu-se de tot ceea ce ar putea să jignească pe alții, și un fel de groază-l cuprindea când vedea că ochii tuturora stau îndreptați asupra lui, că i se scrutează viața până-n cele [mai] intime amănunte ale ei. Tocmai voind să se străcoare nebăgat în seamă, el se deosebea de ceilalți, jignea pe mulți și trăgea luarea-aminte a tuturora asupra sa.

Avea, nu-i vorbă, și clipe în care-și zicea că toate sunt minciuni care n-au să-l scoată din ale lui; dar cel ce nu are supărări mari le mărește pe cele mici și caută-n viitor cuvinte de a fi îngrijat.

„Ce va mai face Ghiurca? Ce va mai face Cârcioc? Ce vor mai face alții, care vor fi stând la pândă? Cum se vor descurca lucrurile cu Moină, a căruia căutătură nu putea să liniștească un suflet turburat? ...“ așa se-ntreba el când scăpa de cele ce-au fost ori sunt.

Pe deasupra tuturora îl mai striveau apoi și cărțile pe care Lucia le ștergea de prav.

Avea popa, răposatul, dreptate când l-a scos om lăpădat de lege, și oarecare dreptate aveau și sătenii când ziceau că-și petrece viața cu duhurile.

Citind mereu prin cărțile lui, el se depărtase încetul cu încetul de lumea în care trăia și-și petrecea viața cu cei de mult

răposați, care-i spuneau lucruri nepotrivite cu ceea ce altă lume zice.

Pătruns cu desăvârșire de gândul că sufletul omenesc e vecinic dăinuitor, el nu se-ndoia că moartea e deșteptare dintr-un vis prost și că abia după moarte iese la iveală ființa cea adevărată a sufletului.

Așa o știa el aceasta de la egiptienii lui, de la preoții lui Brahma, de la Platon și de la Ciceron, de la Schopenhauer și de la alții, pe care îi socotea mai presus de toți sfinții la care se-nchină altă lume. Pline erau pentru dânsul văzduhurile de suflete, care-și au fiecare rostul.

N-aveau, cu toate aceste, deplină dreptate sătenii.

El citise că marele înțelept al Chinei, Confuciu, a dat ucenicilor săi sfatul ca să cinstească mai presus de toate sufletele ce nu sunt în viață și să nu le neliniștească. Citea dar cu multă sete cărțile spiriților, care fac fel de fel de opintiri ca să se pună în legătură cu sufletele răposaților, dar nu s-ar fi încumetat niciodată să facă și el ca dânșii. Nu se putea în gândul lui nerușinare mai mare decât ca niște pocitanii ca omul viețuitor să se potrivească cu sufletele curățite prin moarte și după moarte.

Era prin amurg când s-a ivit în preajma vederii lui turnul de la Căsoaie și-a-nceput s-audă cârâitul ciorilor de la Plopiș.

„N-are popa – își zise el –, n-are odihnă și tot nu mă iartă!“

Puțini și neputincioși erau Ghiurca, Cârcioc și ceilalți care vor mai fi fost, și pe dânșii nu i-ar fi băgat în seamă; mereu îl ispitea însă gândul că dânșii sunt numai unelte oarbe ale unui suflet muncit, care, drept spășire, aleargă fără de astâmpăr din om în om și caută pe cei păcătoși și slabi de fire ca să-i momească și să-i împingă la rele.

Și – cine știe?! – poate că nici ea nu-l iertă!

Întâmplare oarbă nu putea să fie că tocmai acum îi fusese scoasă-n cale fata ei, și doamna Fireanu, după toate apucăturile ei, nu pornită din ea însăși, ci mânată dintr-aiurea era atât de

neînduplecată în stăruirile ei. Da! nu o dată fusese el cuprins de simțământul că dânsa o ia razna înainte fără ca să-și poată da seamă unde are să ajungă.

Nu însă! Ea știa cât de mult a suferit dânsul, cum i s-a-ntunecat întreaga viață, cât de adevărată-i era acum dragostea către sărmana ei fiică și cât de nestrămutată îi era hotărârea de a-i fi sprijin și ocrotitor. Dar... cine știe?! Îndemnurile celor scăpați din robia vieții sunt nepătrunse, și numai cu frică putem să ne gândim la ele!

„Inimă curată să ai și cuget curat, și stai nebiruit în fața celor din altă lume!" își zicea el luând îmbărbătare din gândul lui că răul nimănuia nu-l vrea, nu-l dorește, de cum să-ncerce vreodată a-l face.

Perdut astfel în lumea celor ce nu mai sunt, el nu mai era în stare să se potrivească cu nevoile vieții în aievea petrecute și se sperie când se pomeni deodată în fața tristelor ziduri ale casei sale.

Se rupseseră parcă firile gândirii lui, abia se mai putea dezmetici cum a ajuns el să ieie hotărârea de a se-ntoarce singur acasă.

Fiecare dintre noi ajunge adeseori să-și zică: „Cine m-a pus s-o fac aceasta?! Cum, păcatele mele, am ajuns aici?!"

O zicem aceasta așa, numai din deprindere, fără ca să și gândim ceva, el și-o zise acum știind ce vrea să zică.

I se părea lucru cu desăvârșire nepotrivit ca el să între în casa lui când știe că biata aceea de față se află singură-n ea. De ce a venit, cu toate aceste? Ce voia? Cum făcea el ca dânsa să nu se simtă jignită de nepotrivirea aceasta?

Lucia, auzind clopoțeii, tresări și alergă cuprinsă de bucurie la scară, dar rămase zăpăcită când văzu că el se-ntoarce singur.

Unde era mătușa ei? De ce nu venea și ea? Cum a putut să-l lase pe el singur?!

Îi fusese greu să vie aici, dar a venit fiindcă o adusese mătușa ei, și acum nu-i părea rău c-a venit; greu i-a fost să rămâie și se simțise ca copilul părăsit de ai săi în mijlocul codrului pustiu, dar se obișnuise și nu se simțea rău în casa aceasta. Ce s-a întâmplat însă de mătușa ei nu s-a întors?! El părea supărat, strâmtorat. Nu cumva îl va fi supărat prin stăruințele ei?

Ea alergă la trăsură, ca să-i fie într-ajutor, și-i sărută și de astă dată mâna; el însă făcu ceva parc-ar fi voit s-o mângâie, dar n-o sărută ca la-ntâia lui sosire, ci urcă scările.

Sosit apoi la întrare, el se-ntoarse spre dânsa.

– Vei fi, poate, îngrijată că mătușa n-a venit și ea, grăi dânsul. A plecat la Blaj.

– La Blaj?! grăi Lucia și începu să tremure. Așa, singură? Ea însăși la Blaj?

– Așa e doamna Fireanu: dacă vrea un lucru, îl vrea și-l și face, răspunse el.

– Dar de ce atâta grabă?! exclamă Lucia fără ca să voiască.

Corbei se uită în ochii ei.

Din vorbele acestea înțelegea, așa credea el, mai mult decât ceea ce voia să știe, iar ochii aceia îi spuneau că se-nșeală crezând că dânsa o să se simtă jignită văzându-se singură cu el.

– De asta să nu te prea sperii – grăi dânsul în glasul lui limpede, acum chiar duios –, nu se fac toate atât de-n pripă cum ar fi voind doamna Fireanu.

Lucia răsufla mai ușor.

– Dar – urmă el – o să-ți fie greu să stai o zi, două fără de dânsa.

– De ce?! răspunse fata cu inima deschisă. M-am obișnuit aici și d-voastră nu mai plecați, așa cred.

– Dar – urmă ea schimbând vorba – d-voastră poate că n-ați cinat?

– Cam așa ceva, răspunse el făcând o mișcare ca-n adevăr s-o mângâie, dar ea se depărtă repede, ca să-i facă-n pripă rost de cină.

El se uită lung după dânsa.

Nu-nțelegea, nu putea să înțeleagă cum se face că ea nu se simte deloc stânjenită știindu-se singură cu dânsul în toată casa.

Cât a umblat dânsa prin cămară și cât a stat prin bucătărie cu Borbala, el a avut timp să-și pună-n rânduială lucrurile și să se tot gândească, dar n-a ajuns să se dumirească, iar după ce a fost poftit în sufragerie, la masa curat așternută, i se părea lucru de sine înțeles că nu Berți, ci Lucia îl servea la masă, căci dânsa cinase și nu putea să-l lase singur.

– Da, – zise el mâncând cu pofta omului sosit din drum – doamna Fireanu e femeie singură-n felul ei.

– E foarte bună, întâmpină Lucia.

– Bună o fi – grăi dânsul – dar e foarte pornită, nemaipomenit de stăruitoare, și-mi închipuiesc că nu e lucru ușor să trăiești cu dânsa.

Lucia ridică din umeri ca și când ar fi voit să se ferească de o lovitură.

– Așa cum o știți d-voastre – grăi dânsa – e numai când vrea să facă vreun bine. Merge atunci cu toată hotărârea înainte și nu se dă cu nici un preț la o parte.

Corbei se uită zâmbind la ea.

– Să zicem când crede că e bine ceea ce vrea – întâmpină el – căci s-ar putea ca să greșească, să se înșele, să facă rău crezând că face bine.

Lucia iar ridică din umeri, îi era greu să vorbească despre aceasta.

– Nu știu zise ea. Nu pot să judec. Mie mi-a făcut numai bine; eu o știu numai voind binele și nu pot să-mi închipuiesc c-ar putea să-i facă cuiva și vreun rău. Dar dacă d-voastră o

vedeți altfel, nu-mi rămâne decât să-mi recunosc greșala, urmă ea și se depărtă ca să aducă alt fel, omleta pe care i-o făcuse-n pripă.

El iar se uită lung după dânsa.

– Da – zise apoi după ce ea se întoarse – poate mătușa d-tale să și greșască, și eu îmi închipuiesc că-ți va fi făcând adeseori grea viața.

– Adecă i-o fac eu grea pe a ei, răspunse Lucia râzând. Mai sunt dusă cu gândul, mai pripită, mai neîndemânatică, mai neînțelegătoare ori îndărătnică, și e adevărat că ea nu trece nimic cu vederea. Tot un bine-mi face, însă, dacă mă ține de scurt.

El iar se uită-n ochii ei.

– D-ta ești o fată bună și cuminte! îi zise el înduioșat.

– Sunteți d-voastră prea bun, îi răspunse ea plecându-se puțin în fața lui și începu să adune de pe masă, ca să se depărteze din nou.

– Ești fata mea! stărui dânsul. Și să știi că aceasta ți-o spune un om care numai rar poate să aibă mulțumirea de a spune așa ceva.

– Tot ei am să-i mulțumesc și pentru bucuria de a o fi auzit aceasta de la d-voastră, răspunse Lucia și se depărtă iar.

El rămase perdut în gânduri.

„Minunat copil! își zise. S-o tai și nu scapă o vorbă pripită despre mătușa ei. Da, are multă dreptate: e om în putere femeia acea, știe să se facă stăpână."

Poftit peste câtva timp pe terasă, unde i se dusese cafeaua, el trecu prin bibliotecă și ochii lui se opriră asupra canapelei unde Lucia-și pregătise încă înainte de sosirea lui culcușul.

Era întuneric, dar sta deschisă ușa de la iatacul lui, în care Lucia aprinsese lampa, ca să ducă cu Berți la locul ei cealaltă canapea, și acum, rămasă singură, așternea patul.

Atins de această – în viața lui – nemaipomenită intimitate casnică, el se opri câtva timp în loc, apoi înaintă cu un fel de sfială spre ușa iatacului.

– Care va să zică aici, pe canapeaua aceasta, ți-ai chinuit nopțile, grăi dânsul.

– O – răspunse ea – eu dorm totdeauna și pretutindenea bine.

– Îmi închipui, însă, că ți-e urât aici, urmă el.

– Nu mi-a fost urât singură – întâmpină ea –, dar acum, când vă știu pe d-voastră aproape...

– Mâne – grăi dânsul schimbând vorba – cel mai târziu poimâne o să ne sosească mobila pe care am comandat-o pentru odaia ce dă cu ferestrele spre pădure.

– Minunat! strigă Lucia înveselită. Numai dac-ar sosi mai nainte de a se fi întors mătușa, ca să le găsească toate gata. O să se bucure!

– Cred și eu – zise el depărtându-se, și mai mult pentru sine – căci mai ales de gura ei o fac.

Era o seară de vară nu tocmai liniștită, dar răcoroasă și plăcută. Luna, acum în scădere, nu răsărise încă, dar nu era întunerec, căci zarea soarelui apus se mai resfrângea din norii răzleți, pe care-i mâna un vânt ușor ce părea mai întețit în freamătul apropiatei păduri.

Jur-împrejur cântau greierii, și pe ici, pe colo flutura prin aer câte un liliac, iar din depărtare se auzea țipătul bufniței care o supărase pe d-na Fireanu.

Corbei sorbi de câteva ori din cafea, și ochii lui se opriră la fereastra ce dedea spre terasa iatacului în care Lucia tot își mai făcea de lucru.

„Da, – zise el – e om femeia aceea: nu orișicine poate să-mpodobească lumea cu ființe ca fata aceasta."

Se ivi-n fața lui, Moină, așa cum îl știa de la Bălgrad.

„Peste putință!" își zise el.

Nu putea să-și închipuiască cum o fată ca Lucia ar putea să prindă slăbiciune pentru asemenea om ori să se-mpace măcar cu gândul că are să-și petreacă viața cu el.

Mai știi?! Așa cum era, Moină era om, și femeile sunt incalculabile-n pornirile lor.

Chiar însă dacă s-ar fi împăcat ea, îi era greu lui să se împace, și orișice ar fi zis dânsa, el stăruia în gândul că ea e siluită și se supune numai ca să scape de mătușa ei.

Lucia veni să ieie ceașca.

– Să mai rămâi – îi zise el – că e seară și plăcut a sta de vorbă.

– Plăcut e totdeauna dac-aveți d-voastră bunăvoința, dar îmi dați voie să duc ceașca să o spele, răspunse ea și iar se depărtă.

Sările și pe-ntunerec, omul foarte adeseori stă de vorbă mai bucuros decât ziua și la lumină. O fi, poate, pentru că, știindu-se oarecum acoperit de întunecime, nu se teme că ochii, zâmbetul ori mișcările feței îl vor da de gol. Fie asta, fie alta, Lucia se bucura că el voiește să steie de vorbă cu dânsa, dar ținea să aibă timp, ca să-și adune puterile. Simțise prea bine că dânsul voiește să afle adevărul asupra simțămintelor ei, dar se temea să i-l mărturisească și ar fi voit ca dânsul să-l afle fără de vina ei.

Ținea însă și el ca dânsa să fie cu inima deschisă și să-i vorbească din propriul ei îndemn.

– Vezi – îi zise, dar, după ce se-ntoarse – aici îmi petrec eu sările așa, singur.

Ea-l încredința că e foarte plăcut aici, că viața petrecută în singurătate e și ea plăcută și vorbiră despre greierii cari cântă, despre liliecii ce flutură prin aer, despre freamătul pădurii, despre frumusețea răsăritului de lună, despre multe și felurite, dar silințele lui Corbei de a o face să vorbească și despre sine însași erau zadarnice.

– Știi c-am văzut pe d-l Moină? zise el în cele din urmă, pierzându-și răbdarea.

– Da – răspunse ea –, îmi închipuiam c-o să-l vedeți. A fost pe aici și l-am rugat să se ducă la mătușa.

– El îmi spunea că nu ai voit să-l primești, urmă Corbei.

Lucia simțea cum sângele-i năvălește-n obraji. Dar aceasta acum nu se vedea.

– A, nu! răspunse ea stăpânindu-și glasul. El știa că mătușa niciodată nu mi-a permis să stau singură cu dânsul, n-a putut dar să o zică aceasta decât temându-se ca nu cumva mătușa să se supere. Nu puteam însă să nu-l primesc după ce făcuse un drum atât de lung. Trebuia să-i spun că mătușa e la Bălgrad.

Corbei rămase câtva timp nedumirit.

Moină îi părea altfel de cum și-l închipuise.

Nu mai încăpea îndoială că unul din amândoi nu spune adevărul: se temeau amândoi de d-na Fireanu, și ori el voia s-o dezvinovățească pe ea, ori ea voia să scape de el. Așa ori așa, era între dânșii oarecare înțelegere, oarecare intimitate, țineau unul la altul, și Lucia nu era tocmai cum și-o gândise, ceea ce-l mâhnea.

– Ca să știi că țin în adevăr la d-ta – zise el cu-ndărătnicie – îți mărturisesc că mie nu mi-a făcut omul acela cea mai bună impresiune.

Obrajii Luciei iar se umplură de sânge.

Era-n vorbele lui și-n felul cum le rostise el ceva până atunci necunoscut, un fel de căldură care nu arde, ci potolește și deschide inimile. Inima ei însă nu putea să se deschidă.

– L-ați văzut în treacăt, numai în pripă – grăi dânsa – și e om oarecum neisprăvit, care nu știe să se arate cum în adevăr este, dar are multe însușiri bune, inimă bună, stăruință mare în toate...

Orișicât de întunerec ar fi fost, glasul ei o dedea de gol, și Corbei nu era obicinuit cu asemenea lucruri.

– Și ține mult la mine, adăugă ea.

– Asta o cred! zise el. Despre asta nu mă îndoiesc! Acesta e lucru firesc și – urmă el muiat – eu am zis numai că mi s-a părut. Se poate că mă înșel, se poate că-mi voi schimba părerea după ce-l voi fi văzut de mai multe ori. Doamna Fireanu poate să-l cunoască mai bine, și dacă d-ta ai slăbiciune pentru el...

Lucia tresări. Peste asta nu putea să treacă.

– Nu! – îl întrerupse ea, perzându-și sărita – asta nu! slăbiciune nu am, s-ar putea însă să mă obicinuiesc cu el și să prind cu timpul și slăbiciune.

– S-ar putea?! Nu se poate! răspunse el în felul lui, scurt. Auzi?! Om ca dânsul, ba pe deasupra și popă, care vrea să-nvețe pe alții ceea ce el însuși nu știe, să ție-n alții viuă credința pe care el însuși n-o are, să ferească pe alții de păcatele în care el însuși se-nfundă... Nu! nu se poate; dacă însă d-ta crezi că s-ar putea, mai așteaptă, ca să te-ncredințezi. Dorința mea – urmă el stăruitor – ți-o spun, ca s-o știi, dorința mea e numai să nu te pripești, să nu te lași să fii momită ori poate chiar siluită, să nu faci pasul acesta cu inima îndoită, poate chiar cu repulsiune...

Lucia era biruită.

– Dar ce pot eu să fac?! se tângui dânsa, cuprinsă de deznădăjduire. Cine ține seamă de dorințele mele?! Cine mă-ntreabă ce vreau și ce nu vreau?!

– Uite eu! îi zise el luând mâna ei și uitându-i-se la lumina lunei, acum răsărite, în ochi.

– Da – răspunse ea – o știu, o cred aceasta, am simțit-o din clipa în care v-am văzut, dar mă cuprinde groaza când mă gândesc că dânsa a simțit-o și ea, [că] ar putea să afle că-n o clipă de slăbiciune vi-am mărturisit adevărul. Cum rămân eu, sărmana de mine?!

– Care va să zică așa e, cum ziceam eu! grăi dânsul. Aibi, fata mea, inimă deschisă față cu mine, și n-are să-ți fie frică de nimeni – urmă el – căci numai pe tine te am în lume și voi ști s-o înduplec și pe dânsa.

IX

CU ORICE PREȚ

Corbei era om chibzuit, care nu se avântă, nu se pripește, dar, deși crescut la Blaj, nu știa să se mlădie, nu era în stare să spună vreun neadevăr, nici să-și ascundă gândurile. O voia adeseori aceasta, dar își da în petec și în cele din urmă se da de gol.

Nici că putea însă să-i fie Luciei de vreun folos fățărnicia lui, căci pe doamna Fireanu un om ca dânsul nu putea s-o înșele. Ea simțise chiar dintru început că i se slăbește stăpânirea asupra Luciei și-și pusese de gând să se facă stăpân pe Corbei, la care fata căuta scăpare.

Nemaigăsindu-l pe Corbei la Bălgrad și aflând că trecuseră două zile de când el se întorsese acasă, ea nu se mai îndoia că fata, vicleană cum o știa, s-a folosit de timp ca să-l tragă în partea ei pe Corbei.

„Aș! zise. O gâscă motoloagă! Cu mine nu se măsoară ea!"

Nu! mai ales acum, când se întorcea din nou biruitoare.

Sosită la Căsoaie, i-a fost destul să se uite o dată împrejur, pentru ca să le înțeleagă toate. Chiar și dacă Corbei și Lucia și-ar fi dat silința, nu ar fi putut s-o-nșele, iar Corbei nu știa să-și deie asemenea silințe și Lucia ținea s-o facă să simtă că nu mai e cum a fost.

– Minunat! grăi și dânsa văzând odaia despre pădure acum frumos mobilată. Putem acum să stăm cât ne place și să venim de câte ori vrem să ieșim la aer curat.

– Vorba e că noi tot am făcut ceva în lipsa d-tale, îi zise Corbei. Dar d-ta ce ne aduci?

– De ce m-am dus?! răspunse dânsa. N-aș fi plecat odată cu capul dacă nu-mi făceam treaba. Dar – urmă mai încet, întorcându-se spre el – despre aceasta mai avem timp să vorbim, așa, numai noi amândoi. A fost greu. Toate ar fi mers, dar pacostea cu popa cel șizmatic nu voiau cu nici un chip să mi-o ierte.

– Foarte firește! întâmpină Corbei, zâmbind cu răutate. Una e să te lepezi de toți popii și alta mai mare să treci de la un popă la altul.

Atât numai de astă dată, și abia ziua următoare, după ce s-a orientat prin casă, a căutat doamna Fireanu să rămâie singură cu Corbei, ca să-i spună că are Moină parohie, dintre două una, fie pe cea din sat, fie alta.

– Cum vei alege d-ta, încheie dânsa uitându-se în ochii lui.

– Prea bine, răspunse el. Putem să fim liniștiți. Dacă de la alegerea mea atârnă, o să mă mai gândesc.

Mai ușor decât așa nu putea să scape.

– De ce să te mai gândești? întâmpină însă d-na Fireanu, care grăbea.

– Nu știu – răspunse el – dacă nu le-am face tinerilor o nedreptate, aducându-i după toate cele petrecute aici, unde mulți le-ar fi răuvoitori.

– Așa mi s-a zis și la Blaj, unde nu bucuros voiau să schimbe hotărârea, răspunse ea. Să lăsăm pe fata preutesei aici și să luăm cealaltă parohie.

– Dar dacă Lucia și tinărul ar voi mai bucuros aici? întâmpină el. Tot trebuie să-i întrebăm și pe dânșii mai nainte de a lua o hotărâre.

Așa ceva nu putea să-i treacă d-nei Fireanu prin minte.

– Atât mai lipsește! strigă dânsa. S-o mai întrebăm pe ea, să-l mai întrebăm și pe el, ba să mai întrebăm și pe preuteasa, și pe fata ei, și pe viitorul ei ginere cu toate neamurile lui.

– Fără îndoială, o-ntrerupse Corbei. Nu poți să hotărești soartea cuiva fără ca să-l întrebi și pe el.

– Ba da! întâmpină ea. Lucia are să fie viața ei toată recunoscătoare c-a fost cineva care a purtat grijă de ea și i-a găsit și-un soț cum nu se poate mai bun; Moină are să fie recunoscător că s-a găsit cineva care l-a scos din îmbâcseala cancelariei, i-a găsit parohia și i-a dat o soție ca Lucia, iar preuteasa și toți ai ei au să fie mulțumiți că nu li se ia parohia fără să li se deie în schimb alta.

Corbei o ascultă cu oarecare plăcere, dar zâmbind și dând din când [în când] din cap.

– Când vrei să-i faci cuiva vreun bine – urmă ea plină de zel – și știi că e bine ceea ce faci, nu mai ai nevoie să-l întrebi și pe el.

– E foarte adevărat ceea ce zici d-ta – răspunse el – și tocmai fiindcă nu știu dacă e bine ori nu ceea ce e vorba să fac, am nevoie de timp ca să mă pot dumiri. Pe lângă toate celelalte, nu pot să le dau sătenilor popă fără ca să știu dacă-l primesc ori nu bucuros...

– Așa am ajunge până la Crăciun! strigă dânsa.

– Ba până după Crăciun, stărui el. Cam așa ceva îmi închipuiesc eu. Așa de-n pripă cum ați voi d-voastre nu se pot pune la cale asemenea lucruri.

Doamna Fireanu își ridică capul.

– E peste putință, grăi dânsa. Acum s-a ivit ocaziunea, acum are să se facă; norocul îl prinzi când îți iese-n cale.

– Noroc?! Eu zic că nu e noroc! grăi Corbei. Doamnă! Am văzut din întâmplare pe tinărul acela, și nu-mi place, deloc

nu-mi place. Poate să-i placă fetei, poate să-ți placă și d-tale, dar mie nu-mi place.

– Te-ncredințez c-o să-ți placă după ce-l vei fi cunoscut mai bine!

– Ei bine, când o să-mi placă, o să-mi iau hotărârea – grăi dânsul –, dar cu repulsiune n-am să fac nimic: poate să-mi plângă fata, poți să stărui d-ta, eu tot nu fac decât ceea ce eu însumi voiesc.

Asemenea vorbe nu putea doamna Fireanu să asculte fără ca să-și piardă răbdarea. Dacă așa o lua, mai avea dânsa și alte mijloace, alte arme.

– Bine, d-le, – grăi dânsa luându-și vânt – sunt nouă ani, nouă, nu mai puțin, de când am sub purtarea mea de grijă pe această copilă săracă, și nu m-a întrebat nimeni de unde iau mijloacele ca să o cresc: nu mi-am câștigat oare dreptul de a-i hotărî soarta?!

– Nu pun la îndoială bunătatea d-tale, îi răspunse el liniștit. Ești o bună mătușă și femeie generoasă, și n-aș avea nimic de zis dacă d-ta ai voi să-i hotărești soarta; ceri însă ca să i-o hotărăsc eu așa cum vrei d-ta, iar aceasta nu se poate. Eu nu sunt nici mitropolit, nici canonic, și poți să stărui cât vrei, că tot nu fac ceea ce-mi ceri! Doamnă,– urmă el muiat – sunt și mă simt singur în lumea aceasta. Dac-ai fi venit, sunt acum nouă ani, la mine și mi-ai fi zis: „Domnule, iată o biată orfană, pe care eu, văduvă cu casă grea, nu pot să o țin; fie-ți milă de ea!..." dac-ai fi venit atunci și mi-ai fi vorbit așa, eu ți-aș fi fost recunoscător și, mulțumit că pot să am pe cineva, om ca mine, în lumea aceasta, aș fi luat-o sub purtarea mea de grije și m-aș bucura azi, cum te bucuri d-ta, văzând-o mare, plină de viață, frumoasă, bună și cuminte, vrednică de iubirea tuturora. D-ta însă vii abia acum și-mi ceri nu s-o iau sub purtarea mea de grije, ci să te ajut a i-o da altuia. Dă-mi, doamnă, voie și lasă-mi timp să mă dumiresc cine e acel altul.

Doamna Fireanu se simțea învinsă, dar tocmai aceasta o scotea din sărite.

– Mi se cuvine ajutorul – răspunse ea ridicând glasul – căci am jertfit destul pentru dânsa.

– Da, destul, chiar prea mult – întâmpină el – și ar fi nedrept să ți se mai ceară și alte jertfe. D-ta vezi însă că eu am destul, chiar prea mult, și dacă e capriciul meu de om cu stare să mai amânăm lucrurile câteva luni de zile, se cuvine ca aceasta în sarcina mea să se facă. Nu ai, doamnă, dreptul de a te simți jignită dacă te rog să primești din partea mea un mic ajutor pentru nepoata d-tale, să zicem o sută, fie chiar două sute de florini pe lună, căci e fată mare și are multe trebuințe.

Nu se simțea jignită doamna Fireanu, ba era mâhnită că n-a venit mai de mult, dar acum nu se mai putea ceea ce voia dânsul și ea dete năcăjită din cap.

– Dărnicia d-tale – răspunse ea – n-ar putea decât s-o scoată din minți. Ar fi destul să știe că te interesezi atât de mult de dânsa pentru ca să nu mai voiască a-și da mâna lui Moină.

– Ei vezi, doamnă, – strigă el înviorat – vezi că aveam multă dreptate când presupuneam că dânsa nu din chiar al ei îndemn, ci de nevoie se-mpacă cu gândul de a-i fi soție?

– Mare lucru! exclamă doamna Fireanu. Dar în lumea cea adevărată așa se petrec lucrurile: mai de voie, mai de nevoie, fetele se mărită, se obișnuiesc cu încetul și în cele din urmă se simt fericite fiecare la casa ei. Numai prin romanuri se cern lucrurile ca prin sită deasă.

– Eu sunt de altă părere – grăi dânsul – și țin să am acele câteva luni.

– Câteva luni sunt totdeauna, stărui dânsa. Repet că nu se mai face dacă nu se face acum.

– Atunci n-are să se facă niciodată – întâmpină el – și cu atât mai bine.

– Dar trebuie neapărat să se facă, domnule Corbei, – stărui iar dânsa – căci n-are fata unde să-și pună capul. Sunt mumă și eu, am datorii către copiii mei și nu mai pot să o țin la casa mea; peste câteva săptămâni mi se întoarce fata, și nu pot să țin două fete mari la casă.

Corbei se dete un pas înapoi și se uită lung la dânsa.

Le-nțelegea acum toate, și dacă n-ar fi fost la mijloc Lucia, i-ar fi întors spatele și s-ar fi depărtat. El nu putea însă s-o pună pe față în dușmănie cu mătușa ei, poate singura ei rudă mai apropiată, care a crescut-o și căreia îi datora recunoștință.

– Îți mulțumesc, doamnă, pentru mărturisirea aceasta, grăi dânsul. Trebuia să mi-o spuneți aceasta chiar de la început, căci nu mai stăruiam. Așa este, Lucia nu poate să rămâie în casa d-tale: ar fi greu și pentru d-ta, și pentru dânsa. Să ne-nțelegem cu toată dragostea ce facem cu ea.

– O măritățm, domnule Corbei, zise doamna Fireanu hotărât. Altă scăpare nu e.

– Asta nu! tot nu! Despre asta să nu mai vorbim, răspunse el și începu să se plimbe neliniștit. Tot mai bine e să rămâie fată bătrână decât să fie astfel jertfită.

– Dar – stărui din nou doamna Fireanu – eu m-am canonit nouă ani de zile cu dânsa și vreau să-mi am sufletul împăcat știind-o așezată. N-ar avea nici cumnată-mea, răposata, odihnă-n mormântul ei dac-aș lăsa-o fără de rost.

Corbei se opri în fața ei.

– Nu-mi vorbi de dânsa, doamnă, îi zise emoționat. De ce nu mi-ai adus-o pe fata ei atunci?! Mi s-a schimbat întreaga viață de când mi-a intrat în casă: am și eu pe cineva la care țin și mă gândesc, de care port grije, căruia vreau să-i fac viața plăcută, de a cărui iubire țin să mă bucur, sunt om ca toți oamenii. Așa și chiar mai bine mi-ar fi fost încă de atunci dacă mi-ai fi adus-o, și nu d-ta ai să te plângi c-ai ținut-o, ci mă plâng

eu că m-ai lipsit de ea. Dacă ți-e acum o sarcină, lasă-mi-o mie, c-o primesc bucuros, o iau cu multă dragoste.

Doamna Fireanu se uită la el zâmbind cu răutate.

– Te cred, zise ea. Nu în zădar au fost ostenelele mele. Acum, după ce am format-o eu, așa, de-a gata, o primește orișicine, căci e plăcut și prețios ajutor la orice casă. Cam în ce fel aș avea însă să ți-o las?

– Ai toată dreptatea, răspunse el liniștit. Trebuie să-ți fie viața ei toată recunoscătoare, și iubirea d-tale, ostenelele ce ți-ai dat și jertfele ce ai adus nu pot să fie pe din destul răsplătite. Așa e! Ești văduvă doamnă, ai tras de la gura copiilor d-tale și ai fată de măritat, și săvârșesc un act de dreptate dacă din pietate către răposata, drept recunoștință din partea mea și pentru ca să iubiți cu atât mai vârtos pe Lucia, voi adăuga cinci mii de florini la zestrea fiicei d-tale. O fac aceasta cu toată inima, mă bucur că pot s-o fac, și din datorie către fiica d-tale trebuie să primești.

– Dărnicia d-tale e prea mare – răspunse doamna Fireanu făcându-și binețiutul compliment – și mă simt umilită în fața ei! Îți mulțumesc și în numele fiicei mele. Dar – adăugă cam strîmtorată – dacă atât de mare ți-e dărnicia, toată lumea va ști că Lucia o să aibă și mai mult, și e mai bine chiar și pentru dânsa să nu rămâie la casa mea, alături cu fiica mea ... „care – adăugă ea în gândul ei – nu e nici atâta de frumoasă, nici atât de deșteaptă, nici atât de îndemânatică".

– Bine – răspunse Corbei supărat – asta n-o să tulbure dragostea ce trebuie să ne lege. O s-o trimitem undeva, o să găsim fie la Sibiu, fie la Brașov, fie aiurea pe cineva care o va ține până ce-și va găsi norocul, dar n-o jertfim, doamnă, nu, cu nici un preț!

Doamna Fireanu nu mai avea nimic de zis, și peste puțin Lucia nu putea să se mire îndestul de unde deodată atâta dragoste din partea mătușei sale, care o ține totdeauna la

oarecare depărtare, ca să nu se facă, cum zicea dânsa, prea îndrăzneață.

Nu știa fata ce s-a petrecut, dar vedea că despre Moină nu se mai vorbește, și inima îi sălta de bucurie când află că vorba e să se ducă fie la Sibiu, fie la Brașov.

Era, la urma urmelor, fată încă tinără și mai putea să aștepte, să învețe, să se bucure de tinerețele ei. De când umblase cu cărțile lui Corbei, care aproape toate erau în nemțește, se simțea nenorocită că nu poate să le citească; o cuprindeau acum amețelile când se gândea că va putea să învețe și nemțește la Brașov ori la Sibiu.

– Și de ce și nu mai departe?! zicea d-na Fireanu, pe care o adimenea gândul unei călătorii frumoase. Ce mi-e Brașovul, și ce mi-e Viena?!

– Viena?! zicea Corbei. Da, Viena, unde și-a petrecut el tinerețele.

Era în casa atâta timp pustie și dosnică o lumină și-o veselie și-o viață plină de bucurii neașteptate, încât Borbala nu-și mai cunoștea stăpânul, care știa acum să râdă și să glumească chiar și cu dânsa, parcă toată ziua ar fi fost seară.

Iar doamna Fireanu nu mai avea grabă. De ce să se grăbească, de ce să-și deie zor când era atât de bine la Căsoaie și toate îi mergeau în plin?

Da, la Viena, și firește, Corbei nu putea s-o ducă el însuși pe Lucia. Putea însă să le însoțească... Și astfel îi venise dorul de călătorie.

„Mi-e parcă s-a cam zăpăcit Corbei, își zicea peste vro două săptămâni Ghiurca. A plecat așa, haid', în lume! cu cele două femei."

PARTEA A TREIA

I

CEI DE ACASĂ

– Cum ai zis? !... a plecat cu el? ! întrebă Moină dând din cap.

– Da! răspunse Ghiurca. Ea și mătușa ei, sunt acum cinci zile.

– Unde?

– Asta o vor fi știind el și ele. La Plopiș a făcut rânduiala pentru câteva săptămâni.

– Nu se poate! grăi Moină. Mie domnul Hutanu mi-a spus că toate sunt puse la cale și rămâne numai ca el să facă alegerea. M-a trimis aici tocmai pentru că cei de la Blaj sunt supărați că-i ține în loc.

Ghiurca se uită cu un fel de milă la dânsul.

– Și d-ta crezi că el n-are altă grijă decât să nu-i mai supere? întâmpină el. I-a ținut, îi ține și o să-i mai ție dacă n-or avea destulă minte ca s-o facă și fără de dânsul. Pe cât îl știu eu, o fi și uitat că are s-o facă și asta.

– Nu se poate, repetă Moină. Nu mi s-a prea părut, ce-i drept, a bine când am aflat că-l pun și pe el la mijloc, am cam stat pe gânduri când am plecat de aici, mi-a fost greu când am dat față cu el și n-o să uit niciodată cum m-a luat când l-am întâlnit la Bălgrad, dar d-na Fireanu e femeie care nu umblă degeaba, n-o să mă poarte cu vorba și nu-i dă răgaz.

– Pe ea n-o cunosc și nu pot să-i zic nimic, grăi Ghiurca. Omul trage, cât poate, nădejde, și nu vreau să te dezmint, dar îți spun că pe el n-ai să te razimi.

Moină rămase câtva timp cu ochii țintă la pământ, ca omul care nu mai știe ce să facă.

– Să mă ferească Dumnezeu să nu se-ntâmple cumva ceva, c-o să cad în mare păcat, grăi apoi. Mi-am stricat tot rostul și cu viața mea să nu se joace nimeni!

Nu rostise bine vorbele acestea, când dete peste ei Vidu, care să întorsese de la Seghedin, unde fusese cu câteva plute de scânduri, și se oprise pe un ceas, două, ca să-și vadă părinții.

Îl știa pe Moină încă din ziua de Sân-Petru, dar fiind prietin cu Andrei, nu-l prea vedea bucuros.

– Ei, cum stai? îl întrebă el dându-i mâna.

Moină dete din umeri.

– Întreabă-l să te întrebe, răspunse Ghiurca. Cum poate să steie cineva care-și pune nădejdea în Corbei?

Vidu nu era de aceeași părere. Anii petrecuți la Sibiu și mai ales cei petrecuți la oaste-l cam depărtaseră de tatăl său.

– Dar cu încurcătura de la Plopiș cum a rămas? întrebă el, ca să schimbe vorba. Eu a trebuit să plec chiar [în] ziua aceea.

– Cum să rămâie? grăi Ghiurca. L-au osândit pe Cârcioc la un an de zile și s-au sfârșit toate.

– Era însă el în adevăr vinovat?

– El zice că nu, dar l-au văzut chiar puind focul, deși, fiindu-le milă de el, n-au mai spus-o și asta!

– Atunci a scăpat ușor.

– El zice că nu, și e rău cătrănit pe Corbei.

– Asta-i bună! Parcă Corbei l-a făcut să pună foc. Ghiurca se uită cam pe sub geană la fiul său.

– Dar tu cum ai ajuns să te amesteci în treaba aceea? întrebă el.

Sunt oameni [care] vecinic râd. Așa le sunt făcuți ochii și așa li-e croiul gurii că nu pot să vorbească, nici să se uite la cineva fără ca să râdă, parcă ar fi cei mai fericiți în lume. Dintre aceștia era Vidu. Ar fi râs și când i-ai fi tras o palmă. Acum el râse mai tare decât de obicei.

– Asta-i! zise. Parcă nu tot satul era amestecat, și nu sunt și eu de aci din sat?! Știi prea bine că vicișpanul învârte șuruburile, iar ovreul îi are pădurea în tăiere. Apoi – urmă, schimbând vorba mai în glumă – o să vezi d-ta ce treabă frumoasă o să fac eu cu Corbei. Uite, pădurea de colo e tocmai bună de tăiere, lemn sănătos, aproape de Mureș.

– Ei, – întâmpină Ghiurca – și crezi că li-o dă ovreilor? Mai bine o lasă să se usuce-n picioare!

– Dă-i dracului de ovrei, răspunse Vidu tot râzând. Eu umblu să le prind meșteșugul, și de acolo înainte grija mea.

– Să-ți ieie șapte piei.

– Ia câte îi dai – răspunse Vidu – și-ți dă câte știi să-i iei. Dacă e vorba, el nici nu știe ce are.

Vidu o zicea aceasta așa, numai fiindcă era negustător, fără ca să-și deie seamă că are multă dreptate.

N-a fost Corbei niciodată om care face socoteli și nu era-n stare să-și deie seamă ce are și ce nu are. Muncea ca să-și petreacă viața, cheltuia puțin fiindcă de mai mult nu simțea nevoia, și lumea îi zicea că e zgârcit fiindcă vedea că adună mereu. Adevărul era însă că nu el aduna, ci se aduna de sine cam fără de știrea lui.

Acum însă se schimbaseră deodată lucrurile, și dac-ar fi știut ce încă nu știa, Vidu l-ar fi luat pe Corbei chiar drept risipitor.

E mare mulțumirea să iei mereu și să aduni, dar neasemănat mai mare e să fi adunat și să dai, și deprins o dată cu mulțumirea aceasta, Corbei trebuia în curând să se facă nesățios.

Atunci când Hușanu îi vorbea despre copiii săi, îl încânta gândul că poate să-l ajute și era mâhnit văzând că amicul său

s-ar simți jignit. De ce folos îi era averea dacă nu putea să-și facă nici plăcerea aceasta?!

De averea lui s-a folosit când s-a dus la Tihamer ca să scape pe Ghiurca din strâmtorările în care se afla, și încă mai mâhnit era când s-a încredințat că Ghiurca se simțea și el jignit.

După ce a cetit apoi notița de prin gazete, a fost cuprins de simțământul că averea nu numai că nu-i este de folos, dar e chiar o pacoste pentru dânsul.

Toată ura ea i-o aducea pe cap, căci altă vină decât de a se fi îmbogățit el n-avea, și chiar și-n gândul lui aceasta era o adevărată vină.

De ce adecă unul să aibă mai mult decât ceea ce în adevăr îi trebuie, în vreme ce alții se luptă cu nevoi mari?! E firească mânia acestora și legitimă. El se simțea vinovat, recunoștea că are prea mult și-i era nesuferit gândul că lumea are cuvinte de a-l socoti însetat de câștig, chiar zgârcit.

Vorbea deci cu inima curată când zicea că nu ține seamă de paguba ce suferise, și tot cu inima curată a vorbit când i-a zis lui Văleanu: „Dă-le acolo ce vor fi cerând..."

Dedea ori lăsa să treacă de la dânsul pentru ca lumea să nu-l mai socotească zgârcit, și viuă i-a fost mulțumirea când a văzut că doamna Fireanu nu se simte jignită de ajutorul pe care îl dă pentru fiica ei.

El avea multă dreptate: ea l-a-nțeles mai bine decât orișicine și, simțindu-i o dată slăbiciunea, s-a folosit în toată întinderea și cu inima deschisă de ea.

„De ce nu, dacă-ți face plăcere?!" era totdeauna vorba ei.

Știa dar Corbei unde pleacă, dar nu putea să știe și unde o să ajungă cu dânsa.

Trecând spre Viena, e păcat să nu te oprești la Pesta și să nu vezi și Buda, vechea cetate cu multele ei frumuseți, și insula Margareta și celelalte. Abia pe la sfârșitul săptămânii au sosit dar la Viena, lui multdoritul oraș. Aici apoi tot să stai și să te

plimbi și să vezi, mai ales având cu tine un suflet atât de expansiv ca doamna Fireanu, care nu se mai sătura și mereu zicea: „N-o să uit niciodată!" și mereu săruta pe Lucia, de dragul căreia făcea călătoria.

Ce minunate sunt apoi împrejurimile Vienei, unde el petrecuse zile atât de frumoase, iar Alpii sunt aproape, și Veneția cu întinsul albastru al mării nu e departe... și: „De ce nu, dacă și asta-ți face plăcere?!"

Tot e bine să ai, că te poți bucura de multe, și nu-și închipuise Corbei niciodată că poate viața omenească să fie atât de plăcută cum era a lui în timpul celor câteva săptămâni pe care le-a petrecut plimbându-se de ici până colo cu cele două femei, care-l purtau oarecum în brațe și-l dădăceau.

Era însă și-n fericirea aceasta o notă dureroasă, și el tot își zicea din când în când: „Cine m-a pus să plec în lume cu femeile aceste?!"

Orișiunde se ducea, doamna Fireanu era luată drept soția, iar Lucia drept fiica lui, ceea ce nu era adevărat.

Lucrul acesta nu-l supăra. Lasă că se obicinuise cu gândul că una crede lumea și altul e adevărul, dar doamna Fireanu mai ales acum, așa călătorind din de-a gata, avea mult haz; iară Lucia era fată cu care s-ar fi putut făli orișicare părinte.

Nici pe doamna Fireanu n-o supăra aceasta, ba n-ar fi supărat-o poate nici dac-ar fi fost adevărat.

O supăra însă pe Lucia, care nu era fata doamnei Fireanu și ținea ca lumea să nu creadă ceea ce nu este și nici nu poate să fie adevărat.

N-ar fi lăsat-o dar odată cu capul pe mătușa ei singură cu dânsul, și cu cât mai mult se apropia timpul ca să se despartă de dânșii, cu atât mai des i se umpleau ochii de lacrămi.

– Ce e, fata mea?! o întrebă el în cele din urmă. D-ta însăți ai dorit să te aducem aici. Nu cumva-ți pare rău.

– Nu știu, răspunse ea. Mi-e adeseori parcă sunt smintită și mă tem că mă lăsați și mă părăsiți aici. Ce-i sunt eu ei și ce-ți sunt eu d-tale?! urmă ea stăpânindu-și plânsul. Înțeleg să țineți la mine câtă vreme pot să răsplătesc bunăvoința d-voastră prin faptele mele, dar o să mă uitați după ce nu mai puteți să vedeți din ochii mei dorința de a vă fi folositoare.

– Vai de mine! răspunse el cu ochii plini de lacrămi. Dar am fost și eu orfan în copilăria mea și orfan mi-am petrecut toată viața; îmi faci destul dacă mă lași să te iubesc și să te ajut a te bucura de viață. Iubirea mea către tine e neistovită, fata mea!

– Știu, o văd în fiecare clipă – răspunse ea deznădăjduită –, dar nu pot să cred: vecinic mă îndoiesc și mă tem, căci – izbucni ea – dânsa are copiii ei și e atât de vicleană!

El o cuprinse-n brațe și-o sărută pe frunte și pe obraz.

– Să nu mai aud din gura ta vorba aceasta – îi zise – căci ea e o rușine pentru tine și mă jignește adânc. Eu numai pe tine te am și numai pe tine te mai pot avea în lumea aceasta.

Așa li-a fost despărțirea, și de aceea, întorcându-se spre casă, el era cuprins de simțământul că nu are destul, că e puțin, de tot puțin ceea ce are, și grăbea ca să sosească acasă cât mai curând și să-și facă socotelile.

„Da! – își zicea – e mare mulțumirea de a da, însă mulțumirea aceasta nu poate s-o aibă decât cel ce știe să adune, să păstreze, să chiverniisească. Fără de muncă nu e răsplată; fără stăpânire de sine nu e mulțumire."

Asta era ceea ce nu știau nici Vidu, nici ceilalți, care rămăseseră acasă.

Știau numai că Corbei a adunat și-a tot adunat, și-a tras de la gură ca să adune, c-a despuiat pe alții ca să adune, iar acum, când are, a plecat cu cele două femei, nimeni nu știa unde și în ce treburi. Nu știau fiindcă nimeni nu spusese și nu

spusese fiindcă știa că, orișice-ar spune, lumea va crede tot numai ce-i vine ei la socoteală.

Nu credea și lumea aceasta că-i este soție d-na Fireanu, dar credea altăceva ce era mai supărător și pentru dânsul, și pentru dânsa, și erau mulți care nu credeau, dar ziceau că-i este în adevăr fată Lucia. Erau temeiuri neîndoioase pe care se răzâmau, căci Borbala, care le știa toate cum le auzise cu urechile ei și le văzuse cu ochii ei, nu vorbea alandala.

E lucrul de tot prost să trăiești în lumea aceasta, unde oamenii nu-și văd și sufletele unii altora și se mint unii pe alții, și se judecă după semne, pe care fiecare le-ntelege în felul lui.

Se vorbea și pe aci prin apropiere, unde toată lumea-l știa pe Corbei, și pe la Cluj, unde toată lumea o știa pe doamna Fireanu, și pe la Blaj, unde lumea era rău supărată pe amândoi, și toți erau scandalizați, mulți, mulți se bucurau, puțini steteau la îndoială, iar Ghiurca putea să zică: „Simțeam eu că asta îi frânge gâtul!"

După-ntoarcerea lor s-au mai potolit lucrurile.

Era nedumerită lumea, până chiar și Borbala.

Cum adecă? El aici, ea acolo, iar fata nu-i?!

În curând s-a pornit însă vestea că doamna Fireanu se laudă cu zestrea fetei.

De unde putea s-o sporească așa deodată?

Se vedea cât de colo c-a vândut-o pe biata de orfană.

O, asemenea lucruri se-ntâmplă. Mai ales la Cluj, ele nu sunt deloc rare.

– Nu se poate! zicea Moină. Peste putință! Pe aceea poți s-o tai, poți s-o strângi de gât, poți s-o sfărâmi în petri de moară, dar nu poți s-o vinzi!

II

SOCOTELILE LUI VIDU

Vidu întrase – cum zicea el – slugă la ovrei fiindcă nimeni n-ar fi putut să-l plătească atât de bine ca ovreii, cari aveau mare trebuință de dânsul.

Era om umblat prin lume, vorbea și românește, și săsește, și ungurește, știa să se vâre și să-și facă cunoștințe, nu obosea niciodată și, ca să-l împinteneze, i-au făcut și parte din câștig.

În curând se-ncredințase că e rău plătit și că și partea din câștig e mică, dar stetea fiindcă învăța multe.

Învățase, înainte de toate, să facă socoteala dobândașilor.

Se zicea contabil, dar altele erau treburile pe care le făcea.

Căuta pădurile bune de pus în tăiere, ceea ce ovreii nu prea puteau să facă, fiindcă lumea e prepuielnică și-i lua la ochi îndată ce se iveau undeva. Îl învățaseră să aleagă copacii, să-i măsoare și să-i împartă după calități, să facă socoteala tăierii după prețul zilelor de lucru în partea locului și a transportului până la Mureș după greutățile drumurilor.

După ce se dumirea apoi, întra în vorbă cu proprietarul pădurii, și știa el de ce zicea că nu știe Corbei ce are. Rar se nimerea câte un proprietar care putea să-și deie seamă cam ce-i prețuia pădurea. El îi da deci un preț de nimic. Dacă se-nvoiau, era bine: lua pădurea în tăiere pentru ovrei. Dacă nu se puteau învoi, venea ovreul și dedea mai mult.

Un lucru nu-nțelegea el la început: de unde știu ovreii până unde pot să urce prețul.

Acesta l-a aflat după ce-a început să meargă cu plutele la Seghedin.

Grija cea mare a evreilor era ca lemnele să nu zacă, fiindcă, zăcând, ele se scumpeau. De cele mai multe ori, dar, ei amânau încheierea învoielii până ce nu găseau cumpărător și astfel tăiau lemne vândute, pe care aveau să le predeie la termin hotărât, și el pleca cu plutele nu ca să vândă lemnele, ci ca să ieie banii în primire.

„Dacă e așa – își zise Vidu – cu bani puțini poți să faci negustătorie mare."

Știind acum unde e nevoie de lemne și cum se plătește fiecare calitate, el mergea la sigur și putea să-și facă socoteala cât se perde în fiecare zi dacă lemnele zac în magazie și cât se câștigă vânzându-le mai ieftin, dar mai curând.

I-o făcea și tatălui său socoteala aceasta. Știind câte datorii are și cât poate să câștige, foarte ușor se-ncredința că e nevoit să se împrumute ca să-și poată plăti cametele și că în curând n-o să-i rămâie decât să-nceapă a vinde câte ceva, dacă nu-i vor fi scoțând alții averea-n vânzare. De aceasta, mai ales de aceasta se temea Vidu de când știa că au fost cumpărate polițele tatălui său și că cumpărătorul e Corbei, care cumpăra mereu averi.

Așa a venit planul cu pădurea.

Aflase că la Arad, unde se lucra la o cale ferată, e mare nevoie de lemn de stejar, și traverse, și lemnărie pentru poduri, și câștiga mult dacă putea să ieie pădurea lui Corbei în tăiere.

„Și mi-o dă – își zicea – că-l arde să-și scoată banii, care de la tata nu-i mai vede."

Aici îi era greșită socoteala, căci așa de tare cum credea el, nu-l ardea pe Corbei.

Se făcuse, ce-i drept, mai cum îl socotea lumea și nici nu mai da, nici nu mai lăsa să treacă de la dânsul, dar trăsese o

dungă groasă peste socotelile din trecut și, nefiind negustător, nu făcea socoteala dobânzilor, pe care nu el avea să le deie ori să le primească. Se adunau adeseori bani în lada lui și n-a simțit niciodată că perde ceva lăsându-i să zacă. Apropiindu-se dar timpul când Ghiurca avea să plătească la bancă fie capete, fie camete, Corbei nu se neliniștea deloc.

Ghiurca era cel ce trebuia să se neliniștească: era însă și el foarte liniștit și nici că se gândea să facă ceva.

– Lasă, că mă duc eu la dânsul, grăi Vidu.

– Umbli degeaba! îi zise tatăl său, dar el tot se duse. Corbei îl măsură din ochi cum se măsoară copacii din pădure. Îl știa de când era copil, dar de când se zburătorise aflase despre el numai lucruri care îi păreau urâte.

– Să plătească – zise el scurt – dacă poate.

– Nu poate.

– Așa dau și eu cu socoteală. El poate numai să ieie, dar tocmai de aceea n-o să-l mai ajut să se înece în camete. Nu-i dau girul, nu i-l mai dau!

– Dar de aiurea numai cu camete mari ar putea să se împrumute și o să i se facă protest.

– N-are să se împrumute, răspunse Corbei, apoi se duse la casa de fier, o deschise și scoase din ea un plic cu hârtii. Uite, – urmă apoi – aceștia sunt banii pe care i-am luat de la bancă: îi țin la îndemână ca să-i duc înapoi, dar și îi scot averea cât mai curând în vânzare.

– E păcat – grăi Vidu – căci suntem cinci copii.

– Tocmai pentru că sunteți, și el nu se gândește la aceasta, întâmpină Corbei. Cumpără-o tu, ca să nu treacă-n mâni străine.

– Ba să mă ferească Sfântul! răspunse Vidu. Ce om aș fi dac-aș face așa ceva?!

– Ei bine! se-ndărătnici Corbei. O s-o cumpere alții. Acum tot vă mai rămâne ceva. Cu cât mai curând o perde, cu atât mai multă vă rămâne.

Vidu nu era om care se dă cu una, cu două învins.

– Unchiule, – zise el – eu am adunat ceva: ajută-mă să mai adun, ca să-l scap.

Corbei se uită oarecum speriat la el.

Da, era văr cu Ghiurca și omul acesta îi era în adevăr nepot; niciodată însă el n-a simțit că are și nepoți, niciodată nu-i mai zisese nimeni „unchiule".

– Așa este – grăi dânsul – bunica ta și mama mea au fost surori, tu-mi ești nepot și eu îți sunt unchi; voi însă vă aduceți aminte de aceasta numai acum, când sunteți ajunși în mare stâmtoare.

– Am știut-o totdeauna – răspunse Vidu liniștit –, dar n-am îndrăznit s-o spunem: prea erai sus d-ta, și prea ne știam jos noi înșine.

Corbei îi râse-n față.

– Se vede că te-ai spurcat cu ovreii – îi zise cu asprime – că te-ai făcut nerușinat ca dânșii. Care va să zică, acum m-am mai coborât eu și v-ați mai ridicat voi? Nu-i așa?!

– Nu – stărui Vidu tot liniștit –, nu că ne-am ridicat, dar am căzut atât de rău, încât deznădăjduirea m-a făcut pe mine îndrăzneț, și dac-ar fi să mă dai azi afară, mă-ntorc mâne iar: nu poți să ne lași; trebuie să ne ajuți, că nu cer să-mi dai, ci să-mi lesnești putința de a agonisi. Orișicâte mâhniri ai fi avut pe urma lui, nu de el e vorba, ci de noi, care te cinstim și niciodată nu ți-am greșit nimic.

Corbei nu putea să audă asemenea vorbe, care îi răscoleau întreaga ființă.

– E un mișel – strigă el adânc mișcat –, un ticălos, care-și necinstește neamul și a nenorocit pe ai săi! Pe el nu mai poate nimeni să-l scape.

La așa ceva nu se așteptase Vidu.

El se cutremură, și ochii i se umplură de văpaie.

– Mișel și ticălos?! grăi dându-se un pas înapoi și puindu-și amândouă mânile-n cap. Se vede că nu știi că eu am stat trei ani în oaste și mă știu pân-acum om cumsecade, care nu poate să treacă peste asemenea vorbe. Poți să gândești cum te taie capul, poți să-l judeci cum vrei, poți să-i zici lui ori să-mi spui mie-n față că sunt mișel, dar însuți te arăți mișel când nu te sfiești a ocărî pe tata în fața fiului. Orișicum îl vei fi socotind, mi-e tată – strigă – și un nemernic am fost umilindu-mă în fața unui om fără de inimă, căruia nici legăturile dintre tată și fiu nu-i sunt sfinte. Dacă așa e, pot să-ți urle vânturile-n casă, că nimeni n-o să mai între-n ea! adăugă și se depărtă cu capul ridicat.

Corbei rămase ca într-un fel de aiurire, umilit, căit, cu lacrămile-n ochi.

Strivit de simțemântul că în adevăr mare mișelie a făcut, ar fi voit să alerge după Vidu, să-l cheme înapoi și să-i ceară iertare, dar rușinea îl covârșea, nu mai era stăpân pe sine însuși, nu putea să se miște din loc și sta, parcă, la îndoială dacă lucrurile se petrec în aievea ori e la mijloc numai o înscenare a vreunui duh necurat.

„O, nenorocită e ființa omului și vrednică de plâns! își zise el. Osândit a le vedea și a le judeca toate numai după părerile ce-și face în neputința lui de a cunoaște adevărul, el se amăgește în fiecare clipă însuși pe sine. Mă plâng eu că mi se face nedreptate răstălmăcindu-mi faptele, și nu e nimeni mai bănuitor, mai aspru și mai nedrept decât mine."

Rău a făcut Vidu de a plecat atât de pripit; dac-ar fi avut răbdare, și-ar mai fi stat puțin, el și-ar fi făcut treburile.

– Ai avut toată dreptatea, i-a zis el însă tatălui său după ce s-a-ntors. Cu omul acela nimeni nu poate s-o scoată la capăt: are să-ți pună averea-n vânzare și-o cumpără cu preț de nimic.

Ghiurca zâmbi pe sub mustață.

– Asta n-are s-o facă niciodată, îi zise foarte liniștit.

– Neapărat că nu – se-ndărătnici Vidu – căci o să-i stric socotelile; chiar și dacă m-aș da rob, i le stric.

El greșea.

Multe ar fi fost Corbei în stare să facă pentru ca să fie date uitării vorbele aspre pe care [le] rostise; una îi era însă peste putință: să nu facă ceea ce nu din pripire, ci în urma unei chibzuiri liniștite a zis că va face. El își perduse sărita tocmai pentru că nu voia și era nevoit să scoată la vânzare averea lui Ghiurca.

Mereu îi venea să trimită după Vidu, nu însă ca să-i spună că-și schimba gândul, ci ca să-l încredințeze că nu și-l poate schimba și să-l întrebe cum ar putea să-i lesnească putința de a agonisi, cum zisese el, dar a sosit seara fără ca să se fi putut îmbărbăta s-o facă aceasta.

Iar serile nu-i mai erau acum, ca odinioară, cea mai plăcută parte a zilei.

De când să întorsese din călătorie, i se schimbase cu desăvârșire întregul fel de a fi.

Casa îi părea din zi în zi mai pustie, lucrările din gospodărie îl oboseau din ce în ce mai mult, cărțile lui îi rămăseseră seci, mâncarea nu-i mai priia, tigna somnului n-o mai avea, iar diminețile, când i se aducea corespondența, el tremura în toate încheieturile, căci în fiecare zi aproape îi venea scrisoare de la Lucia, care-l ruga să n-o uite, îi spunea că n-are în lume pe nimeni afară de dânsul și i se plângea că amarul străinătății îi seacă viața.

Ce putea el să facă cu dânsa?

O, poate în draga lui voie să zică cel ce stă singur în lume că puțin îi pasă de părerile ce-și vor fi făcând alții despre dânsul! Când ai însă pe cineva, ții la bunele păreri și la bunăvoința

tuturora și-ți calci pe inimă, îți stăpânești firea și-ți dai silința să-ți îmblânzești dușmanii. Iară el își făcea dușmani.

„Cine? își zicea. Cine mi l-a adus? Cine m-a pus să rostesc acele vorbe?!"

Îndată dar ce se-ntuneca îi era urât așa singur în casa lui și auzea și el, ca odinioară doamna Fireanu, ici pocnete, colo fâșâituri și-n iar altă parte zgomote nelămurite, se-nfiora când țipa cucuvaia, și șuierul vântului îi părea sinistru. Vor fi fost toate aceste și mai nainte, dar fiindu-i atunci împăcat cugetul, nu le băga-n seamă. Nu s-a socotit el niciodată singur în casa lui, căci pline erau pentru dânsul văzduhurile, dar se simțea bine fiindcă era liniște și pace în sufletul lui; acum mereu stetea la îndoială dacă bine e ori nu ceea ce a făcut ori vrea să facă, și-i era parcă ființe nevăzute-l împresoară și-l trag, și-l împing îndesuindu-se-n fel de fel de chipuri, o jucărea neputincioasă a unor puteri neapropiate.

„Asta ni-e soarta câtă vreme trăim în lumea aceasta – își zicea el – și nu știe nimeni ce-l duce și cum îl trage ața !"

El avuse mamă, o mamă pe care n-a cunoscut-o, care i-a fost însă adevărată mamă și care era sora adevărată a mamei lui Ghiurca. El a avut tată, de care numai ca din vis își mai aducea aminte, dar care i-a fost tată adevărat și care a fost preot, popă ca toți popii, slugă a lui Dumnezeu, pe care el nu mai voia să-l știe.

Ce-nfiorătoare deosebire între el și Vidu, care se răzvrătește în toată ființa lui când tatăl său e atins cu vorbe de ocară!

De unde ar mai fi putut el să steie liniștit în casa lui?!

Despre eroism îi vorbise Hutanu. Preoție este a fi părinte, preoție – care te sfințește, și orișicât de nemernic ai fi, e destul să fii părinte ca să ți se cuvină cruțare, căci cea mai mare mișelie este, cum a zis Vidu, să atingi simțământul de pietate către părinți, care e temelia a toată rânduiala omenească.

„Iar în sufletul meu – se tânguia el – stâns, cu desăvârșire stâns simțemântul acesta, n-a fost niciodată!"

Cum putea el să alunge de la dânsul [pe] cei ce erau sânge din sângele lui, pe nepotul mumei sale și pe chiar ai săi nepoți și să-și deie tot sufletul unei ființe care nu îi era nimic?!

„Om fără de inimă!" îi răsuna în urechi. „Om fără de inimă!"

Și totuși altfel nu putea! Era legat și se legase el însuși atât de tare, încât numai moartea ea singură mai putea să-l dezlege, și nu tatăl său, de care abia-și mai aducea aminte, nici mumă-sa, pe care n-a cunoscut-o niciodată, ci Elvira, care îi luminase pe o clipă viața, îl stăpânea pe el, dacă e adevărat că cei căzuți în robia lumii văzute se supun stăpânirii celor din cea nevăzută.

Frământat de asemenea gânduri l-a cuprins somnul, și visurile numai zbuciumate puteau să-i fie.

Târziu după mezul nopții însă pe la cântatul cocoșilor, când s-a deșteptat, el se ridică răzămat pe cot în culcușul lui și se uită înprejurul său, oarecum mirat că nu mai visase.

O văzuse în vis pe Elvira, ceea ce nu i se mai întâmplase niciodată pe cât își aducea aminte.

Nu mai putea să-și deie seamă cum o visase, dar îi fusese lung visul și-i rămăsese în suflet o dulceață nespusă, o liniște care în viața petrecută în aievea nu e cu putință.

Deșteptat apoi o dată, iar se porniră valurile vieții și el înnădi firul de unde-l rupsese somnul.

„Mișelul! își zise. Vrea să mă înșele. E în stare să se împrumute cu camete mari de la ovrei numai ca să nu-mi fie mie dator."

Nu i-a spus-o nimeni aceasta, dar în clipele de liniște deplină omul știe și ce se petrece în sufletul altora: după toate cele petrecute, așa trebuia să voiască Vidu, alta nu-i rămânea.

„A, nu!" strigă el și sări din pat, gata de a pleca la Sibiu, ca nu cumva să sosească prea târziu acolo.

III

CINE NU SE-NCURCĂ

– Moina *barátom* – grăi într-una din zile d-l Madi, șeful de biurou – eu nu mai știu de o bucată de timp cum rămâne cu noi. Mai vii, nu mai vii, mai stai, mai nu stai, mai te duci, [mai] te-ntorci, ești mereu nedormit, și treaba rămâne baltă. Azi te doare apoi capul, mâne te chinuie o măsea ori te scutură frigurile, poimâne ai să-ngropi o mătușă; cât o să mai ție asta? Am auzit că umbli să te faci popă: e ori nu e?! Să se aleagă odată într-un fel!

Moină-l ascultă cu umilința cuvenită celor mai mici, care se simt vinovați, și dete din umeri.

– Să vedem, răspunse apoi.

– Dar în adevăr să vedem! îi zise mai-marele și-și căută mai departe de treabă.

Aceasta se întâmplase încă mai nainte de a se fi întors doamna Fireanu din călătorie, și Moină, nevoit să aștepte până la întoarcerea ei, își pusese de gând să fie om cuminte și să nu mai umble fără de rost.

După ce doamna Fireanu s-a întors fără de nepoată, el iar a început să umble, dar la ea nu s-a dus. Așteaptă să-l cheme, căci nu-i ședea bine să meargă așa buzna-n casa femeii; dar doamna Fireanu se aștepta ca el să vie și nechemat și nu se supăra deloc că el nu vine.

Când era să se ducă și nechemat, ea a plecat să-și aducă fata cu atâta dor așteptată, și iar trebuia să-i lase femeii răgaz.

S-au copt apoi strugurii, și doamna Fireanu s-a dus, ca-n toți anii, să-și culeagă via. Cum ar fi putut el să meargă după dânsa?!

Era abătut, bietul de el, și adeseori era parcă și-a rupt gâtul când a aflat că Andrei al lui Cioban își făcuse nunta și fusese sfințit: asta îl puse iar în picioare.

Frunzele începuseră să-ngălbinească, ba se și scuturau pe ici, pe colo, și doamna Fireanu îl și cam uitase când s-a pomenit cu el.

– Cum rămâne cu mine? întrebă dânsul și astă dată.

Asta era, dacă e vorba, întrebarea cea mare a vieții lui.

Orișicine ar fi rămas cam încurcat în fața unei asemenea întrebări, dar doamna Fireanu niciodată nu se-ncurca.

– Cum rămâne? răspunse ea. Bine rămâne! Te-am tot așteptat să vii, căci am să-ți spun multe, și m-am mirat că nu vii, dar am avut multe pe cap și n-am ajuns să te caut. Da, bine rămâne, dar e greu, de tot greu. Mă știi cât țin la d-ta și cât de dragă mi-e nepoata, și-am alergat și-am stăruit mult, dar îl vei fi știind pe d-l Corbei. Eu nu știu să mint, n-am mințit niciodată în viața mea, și-ți spun și acum adevărul, deși îmi este greu să-l spun: el nu poate să-i sufere pe popi.

– Da, am auzit-o și aceasta – întâmpină Moină –, dar o vorbă tot poate să pună pentru cealaltă parohie.

– Nu zic că n-are s-o facă – urmă doamna Fireanu –, dar mai bucuros ar voi ca fata să [nu] ajungă preuteasă...

– Dar nu țin nici eu, o întrerupse Moină.

– Vezi așa! îl îmbărbăta dânsa. Fiindcă nepoată-mea care ține la d-ta, deși n-o mărturisește aceasta, așa cred eu, nu zicea nici „da", nici „ba" – așa sunt fetele – a rămas ca să nu mai vie la Cluj și am lăsat-o la Viena, căci la dânsul nu putea să rămâie.

„Da! – își zise Moină-n gândul lui – tocmai ceea ce mi-a spus și Borbala."

– Silă, însă, silă n-are să i se facă, urmă doamna Fireanu.

– Cum rămâne dar cu mine? întrebă el din nou tot nedumerit încă.

– S-o întrebi pe dânsa, răspunse doamna Fireanu.

– Ea zice să te-ntreb pe d-ta, iar d-ta zici s-o întreb pe ea, întâmpină Moină; cum s-o întreb, când nu-i aici?

– Așteaptă-o și ține-te de capul ei, ori întreabă-l pe Corbei.

– Dar dacă el nu vrea să mă primească? Mi-a zis odată că fără de rost nu se intră în casa nimănui.

Doamna Fireanu își perdu răbdarea.

– Asemenea vorbe nu s-aud din gura unui bărbat, grăi dânsa. Ce dracu?! Ori vrei, ori nu vrei, ori ții, ori nu ții, ori te arde, ori nu te arde: când e vorba de așa ceva, omul nu se dă îndărăt. Te duci și azi, și mâne, și poimâne, s-o să-l găsești odată-n toanele lui. E fată și ea, nu oaie, nici capră, nici gâscă ori canar, și-o să vrea să scape odată de dânsa. Dacă-l prinzi atunci, nu numai te primește, dar și te ajută. Știu eu să mă descurc, și o să știe și el.

– Atunci o să mă duc la Ghiurca, zise Moină hotărât.

– Da, la el să te duci – îl îmbărbăta dânsa – ăsta-i cel mai bun lucru.

O zicea aceasta numai să se cotorosească de el, dar avea multă dreptate.

Mult ar fi putut Moină să se gudure pe lângă Borbala și să-i deie Căsoaiei târcoale, dacă n-ar fi fost la mijloc Ghiurca și feciorul său.

Corbei înțelegea acum și durerile altora și știa să țină seamă de ele, nu mai judeca pe nimeni după păreri, și nu mai osândea fără judecată.

Îi mai venea apoi lui Moină și alta într-ajutor.

Vidu zisese că e în stare să se deie rob ca să-i strice lui Corbei socotelile și o și pornise așa, dar a sosit prea târziu la Sibiu și s-a întors amărât acasă, la mama lui, pe care de câtva timp n-o mai înțelegea.

Într-un plâns o ducea mai nainte când se iveau – și cam des se iveau – asemenea greutăți: acum era și ea tot atât de liniștită ca soțul ei care era și el om ce nu se-ncurcă niciodată.

Văzându-l pe fiul său atât de amărât, ea se muie în cele din urmă și-l trase într-un colț.

– Ce-ți mai faci inimă rea?! îi zise. Nu mai poate să-i facă nimic: le-a trecut toate pe numele meu.

– Cum? – exclamă Vidu. Ce-a trecut pe numele tău?

– Casă, pământuri, vie, fânațe, pruniște – toate: de la el n-are ce să mai ieie.

Vidu știa că se fac asemenea lucruri și că mai ales un om cu legăturile tatălui său și poate să le facă fără greutate: mintea i se oprise cu toate aceste-n loc când a aflat că el a fost în stare să le facă.

Nu o dată în viața lui își zisese: „Ferește-mă, Doamne, să n-ajung om ca tata!" Niciodată însă nu l-a socotit om rău, ci om slab, prea bun, care se-încrede-n toți mișeii și se lasă în voia lui cea bună să fie încântat, amăgit și înșelat. Acum întâia oară vedea că e în stare să facă în stâmto[ra]re și mișelii, că avea Corbei dreptate și-i venea să fugă în lume.

Găsea și acum cuvinte în inima lui, ca să-l dezvinovățească, și nu zicea că o mișelie a făcut, ci că a săvârșit o faptă pe care lumea o va lua drept mișelie; i se făcuse dar negru înaintea ochilor când se gândea că azi-mâne se va ști ce a făcut.

Orișicât de greu i-ar fi fost, dar el își luă inima în dinți și se duse iar la Corbei.

Corbei fu cuprins de un simțământ de ușurare când află că tot se întoarce nepotu-său, iar se îndârji însă când acesta îi spuse că vrea să achite datoria.

– Ce-am zis e zis și astfel nu fac, răspunse el. Dac-ar fi venit tatăl tău, el însuși, n-aș putea să nu primesc banii, de la tine însă nu-i primesc.

– Dar i-am luat cu camete grele – întâmpină Vidu – și e păcat să-i țin la mine.

– Cine te-a pus să-i iei? îl mustră Corbei. Bagă-i acuma în negustorie, ca să-ți scoți cametele. Ziceai să te ajut să agonisești: cum să te ajut?

Vidu răsuflă o dată ușurat și se uită cu inima deschisă în ochii lui.

– Uite, – grăi dânsul rostind vorbele cam cu anevoia – eu aș vrea să scap de ovrei, dă-mi pădurea în tăiere.

Corbei tresări:

– Pădurea mea?! răspunse el. Câtă vreme trăiesc eu nu are să între săcurea în ea. Atâta plăcere am și eu!

– Dar n-o tai, n-o stârpesc, ci o răresc numai întâmpină Vidu. Are să se facă mai frumoasă de cum e. Sunt o mulțime de stejari care au început să se usuce de la vârf, și, pe ici, pe colo e prea deasă pădurea. Tai numai ceea ce vrea să fie tăiat. Nu degeaba am fost slugă la ovrei. Și – urmă el cu stăruință – acum e timpul, căci am și găsit cumpărători cu preț bun.

Corbei se plimba în sus și în jos. Ținea să-și arate bunăvoința, îl durea însă de pădurea lui. Dar, la urma urmelor, ce-i era mai aproape: nepotul sau pădurea.

– Băiete, – îi zise în sfârșit – ca să vezi că vreau, însemnează-mi copacii pe care voiești să-i tai, și dacă nu-mi strici pădurea și iese câștig pentru tine, ți-i dau cu prețul cu care i-ar lua ovreii.

Vidu rămase cu ochii-n pământ, rușinat și nemaștiind ce să-i răspundă, îi era greu afară din cale să spună adevărul, dar acum trebuia să-l mărturisească.

– Plata datoriei tot o primești însă, fie chiar mai târziu, se rugă el.

– Da, de la tatăl tău! răspunse Corbei.

– Nu de la el – grăi Vidu –, el nu mai are nimic: și-a trecut toată averea pe numele mamei.

Corbei se uită aspru la dânsul:

– Vrei să mă înșeli, îi zise. Ceea ce zici tu nu e cu putință: el nu e în stare să se lipsească de averea lui, din dragoste către ai săi.

– S-a lipsit, ca să nu fie nevoit a te plăti – răspunse Vidu adânc mâhnit – și ne-a făcut mult rău.

– Nu! grăi Corbei. Are, n-are, are mult, are puțin, el același rămâne. Tu caută-ți de treabă!

Aceste se petrecuseră două zile mai nainte de a fi sosit Moină la casa lui Ghiurca, pe care-l rodea gândul că feciorul său s-a dat în partea lui Corbei și se simțea jignit.

„Nu cumva o să-mi ridice feciorul în cap?!" își zicea din ce în ce mai îndârjit.

– Da! – îi zise dar lui Moină – să te duci să te ții de el și să-i ceri socoteală. Dac-ar fi să nu te primească, nu-l slăbi, ci ieși-i în drum, aține-te-n calea lui.

N-are, cum ai zis, nimeni să se joace cu viața ta. Ori ți-o face, ori i-o faci!

Corbei l-a primit însă chiar cu multă [bună]voință și l-a ascultat în toată liniștea.

– Da, – i-a zis apoi – așa este cum ți-a spus doamna Fireanu. Nimeni n-are să-i facă sâlă: va fi cum dorește dânsa. Să fii liniștit și să aștepți.

– Eu nici nu țin cu orice preț să mă fac preot, grăi Moină, care ținea seamă de slăbiciunile oamenilor.

– Vei fi ținând ori nu vei fi ținând – îi răspunse Corbei – dacă va dori dânsa, i se va face și asta.

Ce mai putea Moină să dorească? Ce mai putea să zică? El se plecă să sărute mâna binevoitorului său.

Corbei se dete la o parte.

– Caută-ți – îi zise – de treabă și nu te mai îndoi.

Ghiurca era cam turburat când Moină s-a întors cu fața radioasă, ca să-i spună că toate stau bine, căci și Borbala-l încredințase că despre Lucia n-are să se mai îndoiască.

Nici acum nu s-a-ncurcat însă Ghiurca.

– Să vedem, zise el. Viclean e omul acela și știe să alinte pe cei încă nepătiți. Tot așa l-a alintat și pe Vidu. Să vedem, însă, dacă-i dă și pădurea și cum i-o dă și câte piei îi ia. Să vedem ce-o să-ți spună-n urmă și cum o s-o alinte pe dânsa. Urma alege!

IV

LA RĂSPÂNTII

Pe cât de încântător e gândul că poți să îndulcești viața cuiva, pe atât de dureros e simțământul că ești o sarcină pentru alții, și apăsată de simțământul acesta și-a petrecut Lucia zilele copilăriei și ale tinereților.

„Tu ești mângâierea vieții mele!" îi zisese adeseori muma ei, și ea nu-nțelegea ce-i spune. Abia după ce a dus-o la groapă s-a întrebat: „Cui mai pot eu să-i mai fac vreo bucurie în lumea aceasta?!" S-a întrebat și mereu se întreba. Adeseori i se spunea, și-n fiecare clipă trebuia să simtă că ea e o sarcină mai mult ori mai puțin grea și tot mai mult era stăpânită de simțământul că are să răsplătească prin bunele ei silințe bunăvoința mătușei sale și că n-are să fie suferită decât dacă va fi totdeauna supusă și îndatoritoare. A și fost, și, cu toate aceste, mătușa ei voia s-o mărite ca să scape de dânsa.

Cum putea dânsa să creadă că Corbei, care nu îi era, la urma urmelor, nimic, nu va voi și el să scape de dânsa?! Tot o sarcină era ea și pentru el, o sarcină pe care o primise în o clipă de slăbiciune, amețit de stăruințele doamnei Fireanu, dar o sarcină chiar mai grea decât pentru dânsa.

Cu ce ar fi putut ca să răsplătească bunăvoința lui? O, dacă rămânea la Căsoaie, era cu totul altăceva. Acolo putea să facă multe-multe pentru ca el să se bucure ori cel puțin să fie

mulțumit de a o fi primit în casa lui, căci avea, bietul de el, multă nevoie de cineva ca dânsa.

Așa însă, ea era sarcină și numai sarcină, și mereu o năpădea simțământul că are să fie părăsită.

Unul singur știa dânsa că e pentru care ea nu era și nici că putea să devie sarcină, sărmanul Moină. Dacă el ar fi fost ori dacă ea ar fi putut să-l vadă alt fel de om, s-ar fi avântat cu toată căldura să-i îndulcească viața, căci mult o ardea să mai audă vorba: „Tu ești mângâierea vieții mele".

O adâncă înduioșare a cuprins-o dar citind scrisoarea în care Corbei i-a făcut împărtășirea că a fost Moină pe la dânsul.

Moină, sărmanul.

A stat mult și s-a gândit, s-a întrebat și iar s-a întrebat de ce să mai umble răzleață prin lume când e cineva care-o caută cu atâta statornicie, de ce să se tot teamă că va fi părăsită când e cineva care nu poate s-o părăsească? Hotărâtă apoi într-un fel, nu i-a mai scris lui Corbei despre amarul străinătății, ci l-a rugat să mai aducă o jertfă: să-i facă rost de a se întoarce acasă, unde se va fi întâmplând să fie și dânsa acasă.

Corbei nu putea să-și dea seamă dacă se bucură ori nu: era o bucurie ce se perdea în viua îngrijare a omului care nu știe dacă bine ori nu e ceea ce vrea să facă.

Un singur lucru era lămurit în sufletul lui: că numai singură nu poate s-o aducă, nici s-o ție la casa lui, căci nu e destul să nu faci, ci ai să nici nu pari a face ceea ce îi pune pe oameni pe gânduri.

A plecat dar de sărbători, a stat câteva zile la Viena, și-a căutat o nemțoaică bătrână și cam grasă, pereche pentru Borbala, și în ajunul zilei de Sf. Vasilie a sosit cu Lucia la Căsoaie.

Ziua de Sf. Vasilie!

O zi ca toate zilele.

A fost totdeauna, dar nu și astă dată.

Nu se putea să fie cum a fost: acum era mare ziua aceasta și luminoasă. Luni de zile de-a rândul lucrase Lucia și se pregătise pentru ea cu multă grijă, iar acum se simțea fericită că poate s-o petreacă aici și să-și mărturisească în grai viu dragostea, recunoștința și viua dorință de a răsplăti bunătatea lui.

Dimineața, când a întrat în bibliotecă, unde-și petrecea partea cea mai plăcută a vieții, ea-l aștepta îmbrăcată de sărbătoare și gata de a-i ura mulți și fericiți ani.

Pe biuroul lui așezase un buchet de flori și-și întinsese lucrurile făcute anume pentru ziua aceasta: o perină pentru canapea, o tabletă pentru mescioara de la patul lui, o pereche de papuci și, copilă fără minte, o icoană a Maicii Domnului, copia *Madonnei della sedia*, cusută cu multă răbdare de dânsa.

El se uită mirat și la masă, și la fată, și la *Frau* Lincke, care stetea în dosul ei, și numai cu anevoia se dezmetici că e și prima zi a anului, și ziua patronului său.

Lucia era pregătită și știa ce are să zică, dar glasul i se-necă și ochii i se umplură de lacrămi când văzu înduioșarea în fața lui.

– *O, du patschtes Kind*! strigă nemțoaica.

Lucia nu-și mai stăpâni plânsul.

– Ești atât de bun... grăi dânsa înecată și-i acoperi mâna de sărutări.

El o îmbrățișă cu toată dragostea și-o sărută.

– Mi-ai spus mai mult decât ceea ce aveai de gând să-mi spui, îi zise el.

Ea-și împreună mânile ca pentru rugăciune și, uitându-se cu ochii scăldați în lacrimi în ochii lui, șopti încet, ca prin vis:

– O, nu mă părăsi.

– Iar vorba aceasta?! o mustră el. Dar tu ești mângâierea vieții mele!

Lucia se cutremură în toată ființa ei, se uită cu ochi mari la el, apoi, scoțând un țipet înăbușit, se dete șovăind spre masă, ca să se razeme de ea.

– *Ja ... was ist denn das?!* strigă *Frau* Lincke, care nu mai înțelegea nimic, și grăbi la ea s-o ducă și să-i deie un pahar de apă.

Corbei nu înțelegea nici el și se simțea foarte strâmtorat.

– De! zise nemțoaica. Așa sunt copiii prea mult iubiți: ai să le faci toate voile dacă e vorba să nu-ți facă viața nesuferită.

„Dar i le fac bucuros numai să le știu!" zise Corbei în gândul lui.

Peste puțin, Lucia era mai voioasă de cum fusese orișicând și se gătea să meargă cu *Frau* Lincke la biserică.

La biserică era, ca totdeauna-n partea locului, multă lume și mulți ochi se-ndreptară asupra ei, în multe capete se puse întrebarea: „Cine e aceasta?" „Cine să fie?" „Aia de la Corbei." „Dar umblă la biserică?" „Cum să nu umble dacă e vorba să se facă preteasă!" „Ce preteasă?"

Toți o vedeau, dar ea în mulțimea îndesuită nu vedea pe nimeni, căci îi era greu să-și ridice ochii și stetea smerită cum se deprinsese mergând cu mătușa ei la biserică.

Era acolo și Vidu, care începuse de mult tăierea-n pădure și aștepta zile mai călduroase și mai liniștite ca să cioplească lemnul. Râdea și acum ca totdeauna, căci de acolo din strana de la dreapta, unde ședea el, n-o prea vedea bine tocmai în fundul bisericii, unde e locul muierilor.

Când însă la miruit a venit rândul femeilor, toate, și cele mai tinere, și cele mai bătrâne, și-au îndreptat ochii spre ea și s-au oprit în loc, făcându-i drum să apuce înainte, iar preuteasa, mama soacră a părintelui Andrei, văzând sfiala ei, s-a apropiat de dânsa, a luat-o și-a dus-o, ca ea cea dintâi să fie miruită.

Acum Vidu nu mai râdea.

Când ea s-a plecat în fața preotului și-a sărutat crucea, obrajii i s-au umplut de sânge, iar din ai lui Vidu obraji a perit tot sângele.

– La mulți ani cu fericire! îi zise părintele Andrei, iar ea îi sărută mâna tot cum se deprinsese mergând cu mătușa ei la biserică, și biserica se umplu de o lumină care se resfrângea în toate fețele.

– Doamna Fireanu ce mai face? o întrebă preuteasa după ce se întoarseră iar la locul lor.

– N-am văzut-o de mult, dar e bine pe cât știu, răspunse Lucia.

– Și d-nul Corbei?

– E bine, răspunse iar Lucia.

– Îi este astăzi și ziua, grăi preuteasa. Îi urăm cu toți s-o ajungă la mulți ani!

– Vă mulțumesc și-o să i-o spun!

I-a și spus-o, toate i le-a spus după ce s-a întors fericită la Căsoaie, acum acasă la ea.

Corbei se bucura, mai mult, se mira, cum așa deodată a întrat pacea-n suflete, căci n-a simțit el niciodată că biserica e adăpostul păcii și al dragostei.

O bucurie închipuită și deșartă, dar nevinovată, era în gândul lui ceea ce umplea sufletul ei, dar era adevărată bucuria lui de a o vedea bucurându-se, și biserica îi părea folositoare dacă putea să-i aducă această bucurie.

Nu! el îi disprețuia, ce-i drept, pe preoți, numai însă pentru că i se păreau prea mult oameni, dar dușman al bisericii nu era, nu credea, dar nu-i plângea pe cei ce credeau. Pe Lucia era în stare chiar s-o fericească.

În ajunul zilei de Bobotează, dar, când părintele Andrei, luând îndemn din cele petrecute în ziua de Sfântul Vasilie, a îndrăznit să vie cu „Iordanul" și la Căsoaie, Corbei s-a retras sfiicios într-un colț, ba, ca să n-o jignească pe dânsa, a atins cu

buzele crucea din mâna preotului și și-a plecat capul ca să fie stropit cu apă sfințită, o formă – pentru dânsul – deșartă, din care nici un bine, dar și nici un rău nu putea să urmeze.

– La mulți ani ziua de astăzi! – grăi preotul viu mișcat – și Dumnezeu să aibă-n paza lui casa aceasta.

Corbei se plecă și-i mulțumi, însoțindu-l până la ușă, și era în casa lui atâta sărbătoare când vedea bucuria Luciei, care în viața ei atât de puține bucurii avuse. Tot sunt și între preoți oameni cumsecade, ba greu nu i-ar fi fost, dac-ar fi voit, să se încredințeze că sunt chiar mulți.

Tocmai de aceea însă o mâhnire pe cari nici chiar sie însuși nu și-o mărturisea îi cuprindea din ce în ce mai mult sufletul.

Prea era fata deprinsă cu cele bisericești, prea mult îi plăcea să se închine, să tămâieze și să stropească cu apă sfințită, prea sus îi punea pe slujitorii altarului în gândul ei.

Doamna Fireanu avea dreptate: orișicât de nefiresc lucru i s-ar fi părut lui, fata ținea să fie preuteasă. Așa fusese crescută de mătușa ei, femeia, cu mult simț practic. În zădar rostise atunci vorbele: „De ce atâta grabă?!", căci în clipa hotărâtoare ca se dădea fără ca să se simtă jertfită.

Chinuit de gândul acesta, el trebuia neapărat să caute ușurare dându-l pe față.

– Și cu Moină cum rămâne? o-ntrebă el după-amează zi, când se aflau numai amândoi.

Lucia se-mpăcase cu gândul că-i este hotărâtă soarta; sângele i se răci, cu toate aceste, în vine.

– Cum vei voi d-ta, răspunse ea.

– Nu-i cum vrei tu?! Ai să-mi vorbești cu inima deschisă.

Cu inima deschisă?! Dar cine și-a dat vreodată silința de a deschide inima ei? Cine a-ntrebat-o și cine a voit să ție seamă care îi sunt gândurile și dorințele?

– El ține la mine, răspunse ea.

– Asta mi-ai mai spus-o! grăi dânsul supărat. Despre aceasta nu mă îndoiesc! Eu te-ntreb dacă ții și tu la el? Lucia se uită jignită în fața lui.

– Și asta ați putea s-o știți, fără ca să vi-o spun, răspunse ea cam înțepată. Nu țin, căci numai în treacăt l-am văzut și niciodată n-am stat singură cu dânsul. Mă mângâie însă gândul că pentru dânsul n-am să fiu niciodată o sarcină, că el n-are niciodată să voiască a scăpa de mine, și atât e destul.

Pe Corbei îl răneau adânc vorbele ei și puteau să-l rănească. El trebuia însă să-i deie dreptate.

„Cam în ce fel să ți-o dau?!" îi zise[se] d-na Fireanu. Îi era dragă afară din cale fata și ar fi ținut-o viața lui toată; dar ce rost avea ea în casa lui? Odată, mai curând ori mai târziu, cu cât mai curând, cu atât mai bine, trebuia să-i facă rost.

– Nu vor nici alții să scape de tine, îi zise el; sarcină nu ești pentru nimeni; eu doresc însă să te văd fericită și, fără de voia sa, nimeni nu se poate feri ci.

– Eu sunt fericită – răspunse ea – și faceți, când veți crede că nu mai sunt, ce veți voi cu mine. D-voastră știți mai bine decât mine ce e și ce nu e bine pentru mine.

Vorbele aceste erau rostite cu atâta încredere, încât Corbei se simțea biruit de ele, și, strivit de simțământul marei răspunderi pe care o luase primind-o pe dânsa în casa sa, rămase timp îndelungat cu ochii țintă la pământ.

– Să vedem, grăi dânsul într-un târziu.

Da! nu însă totdeauna te lasă lumea să vezi.

Jos, în vale, era un om care nu voia să-i deie răgaz, Ghiurca cel neastâmpărat, care din ziua de Sf. Vasilie nu-și mai cunoștea feciorul, și a doua zi Moină a și primit scrisoarea în care era vestit că s-a întors fata și a dorit să vie acum, când sărbătorile îi dau răgaz.

A și venit Moină, ca să mai întrebe o dată: „Cum rămâne cu mine?"

Lucia când a aflat că vine, că e aci și mai ales când l-a văzut cu ochii ei, a alergat tremurând la Corbei și i-a șoptit vorbele:

– Da, da!... numai nu acum!

Moină tremura și el când a văzut-o. Nu mai era fata pe care o știa dânsul. Îi era frică să ridice ochii asupra ei și se întreba: „Cum o să rămâie cu mine apoi?!"

Era deci fericit și el că „da, dar nu acum".

V

DEZGHEȚ

Nu e gheața atât de groasă ca să nu se topească la căldura stăruitoare: soarele toate le moaie și le înviază. După asprul ger al Bobotezei, au urmat – mai rare la început și apoi din ce în ce mai dese – zilele de moină pe care le aștepta Vidu. Zăpezile se topeau încetul și păraiele se porneau; pe coastele bătute de soare se ivea azi ici, mâne colo pajiștea verde.

Corbei nu prea avea ce să caute la Plopiș și-și petrecea zilele la Căsoaie, unde era cald și bine.

Și cum oare s-ar fi și putut să nu fie bine când Lucia era stăpânită de un singur gând: să i se facă atât de neapărată, încât el să nu se mai poată lipsi de dânsa.

N-avea nevoie să-și deie multă silință, căci îi veneau toate ele de ele. Uimită de înțelepciunea, de știința, de cumpenirea și de inima cea bună a lui, ea nu numai din recunoștință, și din cea mai curată iubire era mereu doritoare de a-i face plăcută viața, și nesăcate sunt mijloacele femeii când vrea cu tot dinadinsul.

El nu îi mai zicea: „Tu ești mângâierea vieții mele!", dar ea simțea adeseori că e mângâierea vieții lui, și un simțământ de mulțumire nespusă îi cuprindea sufletul.

Era tinără încă, copilă aproape, și e lucru firesc ca femeia tinără să se simtă înălțată în gândul ei când vede că un om ajuns la deplină maturitate are slăbiciune pentru dânsa, c-ar putea

chiar să-l stăpânească, și nu sunt puține femeile tinere cari, amețite de această mândrie, nu-și dau seamă că e ușor să stăpânești pe cei slabi și se aruncă orbiș în brațele unor bărbați prea bătrâni pentru ele, sărmanii de ei.

Va mai fi fost și asta, destul că Lucia era nedezlipită de binevoitorul ei, fericită de a-i fi roabă pe toată viața, și *Frau* Lincke iar nu mai înțelegea nimic.

Fusese învoită ca un fel de guvernantă pentru o domnișoară după părerea ei foarte distinsă, care voia să se perfecționeze citind și conversând în limba germană, iar acum vedea că domnișoara aceasta fuge și de lectură și de conversațiune și-și petrece timpul purtând grija de gospodărie ori fiindu-i totdeauna stăpânului casei la îndemână.

Dar, în sfârșit, leafa și-o lua și cald și bine era și pentru dânsa la Căsoaie, deși adeseori i se ura, căci pe Lucia numai rar putea s-o prindă, iară cu Borbala, care i se părea persoană respectabilă, nu putea să se înțeleagă decât pe ici, pe colo, prin semne.

Privitoare mai mult ori mai puțin mută însă, ea nu putea să treacă cu vederea că Lucia e câteodată tristă și atunci nu mai fugea de dânsa.

Ceea ce-o întrista era durerea celui ce vecinic [se] îndoiește și nu poate să creadă că este în adevăr iubit.

Zadarnice i se păreau toate silințele, căci în fiecare zi trebuie să simtă că dânsul nu se gândește [decât] la ziua când ea [va] trebui să plece din casa lui, se ferește de dânsa, ba parcă ar voi adeseori s-o depărteze de la sine.

Nu era, sărmana copilă, lipsită de pricepere, în stare să-și deie seamă cum, îndulcindu-i viața, îi răscolește întreaga ființă; nu, de ce se gândește el la ziua aceea, de ce se ferește de dânsa, de ce ar voi s-o poată depărta de la sine?

Poate tinărul ușurel să se arunce fără de grije în valurile vieții și să răzbească prin foc fără ca să se ardă; omul matur nu

e însă surprins de pornirile sale și simte din vreme unde au să-l ducă ele.

Încurcat fiind în daraveri supărătoare, îi veniseră toate ca un fel de vârtej în care nu te poți dezmeteci, dar în curând și-a dat seamă că fata îi este din ce în ce mai dragă, nu numai pentru că e orfană și bună și cuminte, ci pentru că și e femeie plină de căldură, care dezgheață și cele mai învârtoșate inimi. Se desprimăvărase în sufletul lui, și nu e nimeni care nu se bucură de așa ceva.

Bucuria aceasta însă numai de o clipă putea să fie: în clipa următoare ori te sperii, ori îți perzi mințile și te faci de râsul lumii.

El se speriase, dar cu atât mai stăruitoare era dânsa, care nu-i înțelegea spaima.

Numai în apropierea ei se simțea bine; o căuta cu ochii și o aștepta cu nerăbdare când rămânea singur; se supăra când ea se perdea prin gospodărie; îi era nesuferită *Frau* Lincke, de care adeseori nu putea să scape; cu toate aceste, când rămânea singură cu dânsul, el se simțea stâmtorat și căuta pretext ca să se depărteze, când ea se apropia de dânsul, el tremura și-o alunga cu privirea, când ea îi da semne de iubire, el se-ncrunta și ar fi voit să-i facă mustrări.

Foarte rău făcea dânsul, căci nevinovăția e oarbă, și nu vede, ori proastă, și le înțelege toate de-a-ndoaselea. Cu cât mai mult se ferea dânsul, cu atât mai vârtos îi da navală dânsa, care, neștiindu-se ce are, nu știa ce poate să-i deie, nici până unde poate să meargă, și nu mai avea-n cele din urmă nici o sfială.

– Mi-e greu afară din cale – grăi dânsa – când mă cuprinde câteodată simțământul că vă sunt supărătoare.

Grea vorbă!

– Dar cine ți-a spus că-mi ești supărătoare? o întrebă el stâmtorat.

– Văd eu – răspunse ea mâhnită –, simt că sunt prea îndrăzneață, dar nu-mi pot stăpâni firea.

Ce-i faci unei fete tinere când îți grăiește asemenea vorbe?

– Mult ești lipsită de pricepere, îi zise, apoi o cuprinse cu brațele la piept și-i sărută cu toată dragostea obrazul. Asemenea vorbe să nu mai grăiești, adăugă dup-aceea și-o depărtă de la sine cu gingășie, dar și cu un fel de groază.

Ea însă nu se lăsă să fie depărtată, ci se alipi de dânsul, lăsându-și ca copilul certat capul pe umărul lui.

Abia-și mai aducea aminte de când nimeni n-o mai mângâiase, nimeni n-o mai sărutase cu dragoste și-i era greu să se uite în ochii lui.

– D-voastră m-ați făcut – îi zise – să vă iubesc și să țin atât de mult a-mi da pe față iubirea!

El o cuprinse iar cu brațul și iar o strânse.

– Nu poți tu să mă iubești – îi zise – cum te iubesc eu și ți-am zis odată că mi-e destul să mă lași să te iubesc.

Iar o sărută apoi de astă dată pe amândoi ochii, cum sărută credinciosul icoana sfântă.

O sărutare? Ce e la urma urmelor, o sărutare? Un semn al iubirii, cel mai nevinovat lucru câtă vreme iubirea e curată, și curată își știa el iubirea.

Iară ea se lăsa ca amețită în voile lui.

Și de ce nu s-ar fi lăsat, când atât de sus îl punea în gândul ei?!

– Să nu mai vorbim despre aceasta – grăi dânsul dându-se înapoi – și să-ți scoți asemenea gânduri din minte.

Așa a fost astă dată, dar câteva zile în urmă, umblând pe la Plopiș, el a răcit și, apucat de ferbinteli, a trebuit să se așeze în pat.

Lucia, nenorocită, a grăbit să-i prepare un ceai și era lucru de sine înțeles că are să steie toată noaptea la căpătâiul lui.

A stat cu doamna Lincke până târziu, când aceasta, biruită de somn, a început să sforăie în jețul ei.

– Lucio, – grăi dânsul încet, – duceți-vă să vă culcați, că e târziu.

– Nu se poate, stărui dânsa. Cum să vă las așa, singur?... Ar fi o mișelie să vă lăsăm așa bolnav toată noaptea, fără de ajutor.

– Dar nu sunt bolnav, întâmpină el. Am puțină ferbințală, o să dorm și eu și mâne-dimineață o să mă deștept sănătos.

Lucia rămase ca înfiptă pe scaunul ei.

– Voiesc eu, stărui dânsul.

Ea se ridică, se duse la el și-i sărută mâna, dorindu-i „noapte bună!", apoi o deșteptă pe d-na Lincke și se depărtă cu dânsa ținându-și capul sus.

Corbei vedea că dânsa se simte jignită și[-i] era greu s-o vadă plecând astfel, dar încă mai greu i-ar fi fost s-o știe toată noaptea la căpătâiul său, când nu se simțea greu bolnav.

Lucia crescuse însă sub purtarea de grijă a prăpăstioasei sale mătuși, care din cel mai mic lucru făcea o cestiune mare.

Plăcut nu e, fără îndoială, să fii bolnav și să rămâi singur cu ferbințelile cari te istovesc și cu gândurile cari te frământă. El însă așa era obicinuit și nu simțea, ca dânsa, că e o mișelie ca din atâți oameni cari trăiesc din bunătatea lui nici unul să nu se învrednicească a priveghea la căpătâiul lui, iar doamna Lincke așa, somnoroasă cum era, îi dădea fetei dreptate, dar îl învinovățea tot pe el, care nu da nimănuia voie să steie cu dânsul, și o îndemna să se liniștească.

Să se liniștească, ea? Să doarmă? O nemernică ar fi fost dac-ar fi putut! Se zvârcolea în culcușul ei, stăpânindu-și plânsul, și iar își ridica încet capul și asculta cu toată încordarea.

Era la mijloc atât biblioteca, cât și unul din gangurile strâmte, și nu era cu putință ca din iatacul lui să străbată până la dânsa vreun zgomot; dânsa auzea însă suspinele lui, ba-l vedea chiar plângând, așa singur cum rămăsese, părăsit de toți.

„Dar eu nu îi sunt slugă! pe mine nu poate să mă alunge!" grăi dânsa în cele din urmă și, sărind din pat, își vârî picioarele-n papuci, își luă repede fusta de flanel, îmbrăcă jacheta, se înfășură într-o broboadă, apoi ieși fără de zgomot, trecu prin bibliotecă și se duse la ușa iatacului, unde ascultă cu răsuflarea oprită.

Frau Lincke nu dormea încă, dar își șopti vorbele: „Ce copil bun!" și se întoarse pe ceialaltă parte.

În iatac, nici o mișcare, nici un zgomot.

Lucia luă un scaun, îl duse la ușă și se așeză pe el, hotărâtă să steie până dimineața acolo și să între numai la nevoie. Tresărea de câte ori el se mișca ori suspina, dar sta liniștită și se stăpânea când îi venea să tușească.

Orișicât de mult s-ar fi stăpânit însă, el nu dormea încă și trebuia în cele din urmă s-o simtă.

Deodată el tresări și se ridică cu capul limpezit. „Nu cumva fata acea stă la ușă?! își zise. E în stare!"

– Lucia strigă. Ești tu la ușă?

– Da! răspunse ea fără de a se mișca.

– Ce faci acolo?

[– ?!...]

– De ce?

– Dacă d-voastră m-ați dat afară... întâmpină ea.

Afară era moină și turloii cădeau unul câte unul din streșini, iar în depărtare trosneau ghețurile Murășului și se izbeau unii de alții sloii porniți la vale.

– Nu sta acolo, că răcești, grăi Corbei de tot muiat. Vino fată, între!

Lucia își lăsă broboada pe scaun, își încheie jacheta și între.

– Dacă vă supăr – grăi dânsa încet –, iar mă duc.

Nu are-n lumea aceasta atâta farmec ca îndrăzneala femeii orbite de încrederea nevinovăției, și el, văzându-se singur cu dânsa, își simțea soarta hotărâtă.

– Iar îmi zici vorba aceasta! o mustră el ridicându-se în cufcușul lui. Vino aici – urmă apoi arătând spre scaunul de la căpătâiul său – să ședi. Suntem numai noi și putem să vorbim în toată liniștea.

Ea se așeză și se plecă puțin spre el, în semn că e gata să-l asculte.

– Îți înțeleg neliniștea – grăi dânsul – și sunt atins de ea, dar te-ncredințez că nu sunt atât de bolnav ca să ai cuvinte de a te neliniști. Îmi promiți că nu te superi dacă te rog să te duci și să te culci? adăugă el luându-i mâna.

– Dar de ce? ! se tângui dânsa.

El rămase câtva timp cu privirea perdută.

– De ce? ! grăi apoi. Dar rămân eu, sărman bătrân de mine, după ce tu vei fi plecat din casa aceasta!

– Nu ești bătrân – stărui dânsa plecându-se încă mai mult spre el – și eu rămân toată viața mea aici dacă mă ții.

– Nu fata mea, răspunse el. Asta nu se poate! Cum să te țin?!

– Orișicum vei fi voind, îi zise ea fără sfială.

El dete din cap.

O știa și el aceasta, dar nu voia s-o știe.

Se-ntrebase în nenumărate rânduri dacă se cuvine ori nu ca un om ajuns la vârsta lui să ieie în căsătorie o fată tinără ca dânsa, și a stat totdeauna la îndoială căci lucrul i se părea nefiresc, deci o faptă rea, pe care omul numai răpus de slăbiciunile sale o săvârșește. Nu se-ndoia că dânsa ar voi-o și aceasta, căci nu știa încă ce face, dar el se-mpotrivea.

– Nu, îi zise iar. Ai zis o dată „da", și cu viața unui om n-ai să te joci.

Ea rămase câtva timp tăcută și nemișcată.

– Am zis... mai știu și eu ce?! grăi apoi. Chiar și dacă nu s-ar putea însă astfel, să rămâie și el aici. Eu m-aș simți foarte nefericită dacă te-aș ști tot singur, ca mai nainte.

Corbei se cutremură și, răpus de slăbiciune, îi strânse mâna.

– Nici asta! îi zise. Du-te, draga mea, du-te și te odihnește. Doresc eu și te rog, stărui cu toată hotărârea.

Ea se ridică să plece și-i sărută iar mâna, de astă dată el o îmbrățișă și-o sărută pe buze, o sărutare lungă și nesățioasă, care-l răzvrătea, iară dânsa se lăsă, alipindu-se de el mlădioasă ca o șerpoaică.

Nu, el în adevăr nu era încă prea bătrân, și aici trebuiau să ajungă lucrurile, asta o prevăzuse d-na Fireanu, care cunoștea firea năvalnică a nepoatei sale, care stetea cu ochii închiși și-l săruta și ea.

– Ah! câtă dulceață! șopti ea în cele din urmă și-l cuprinse cu brațele și iar își lipi buzele de buzele lui cu năvălnicia celei mai stricate femei.

Acum erau toate hotărâte.

– Haid', scumpa mea – îi zise el adunându-și toate puterile – du-te și te odihnește. Haid', repetă și iar o sărută. Lasă-mă să mă liniștesc și să-mi vin în fire.

Ea se depărtă, speriată oarecum de fapta ei.

VI

PRIMĂVARĂ DULCE

Frumos e, Doamne, și mult plăcut să rătăcești prin pădurea înmugurită, căutând viorele ce răzbat prin frunze uscate și brebenei și viorele și câte un ghiocel întârziat. Razele soarelui sunt blânde; adierea vântului e dulce; cântecul păsărilor e vesel; de ici, de colo, mai de la deal, mai de la vale, răsuna barda harnică a câte unui meșter dulgher, care cioplește lemnul tăiat încă din toamnă. Nu mai e acum pustie pădurea; nu te mai temi c-o să te perzi prin ea; de pretutindeni se vede valea cea largă a Murășului; la tot pasul dai de câte un om.

Lucia se făcuse neastâmpărată și tonatică, plină oarecum de prea multă încredere în sine ca orișicare femeie în fața căreia ți-ai dat slăbiciunea de gol. Din când în când ea stetea însă îngândurată. Nu doar că-i părea rău de ceea ce făcuse, dar își dedea seamă că a fost prea îndrăzneață și-o supăra gândul că el va fi luându-o drept fată ușuratică. Se ținea dar, departe de dânsul și aștepta ca el să fie mai stăruitor și să-i facă oarecum silă.

Aceasta era însă împotriva firii lui Corbei, care se-ndoia despre toate și-și făcea mustrări pentru prea marea lui slăbiciune. Nu-i părea lui rău, dar se temea, o temea chiar și de umbra ei și nu se putea hotărî, ci aștepta și el ca să i se deie brânci. Hotărârile nici că se iau însă în asemenea împrejurări, ci se dau ele de ele, și era destul ca ea să fugă, pentru ca el

să-nceapă în cele din urmă a alerga după dânsa, căci nu se mai poate opri cine a ajuns o dată unde ajunsese el.

Așa, după-prânz dar, când ziua era frumoasă, Lucia ieșea-n pădure mai cu *Frau* Lincke, mai și singură, ca să n-o mai obosească pe biata de femeie, cam greoaie, și-o făcea aceasta și pentru că simțea că dânsul o așteaptă la întoarcerea ei.

Vidu se ducea și el, ba era totdeauna pe acolo, căci avea omul treabă și nu-l ierta firea să-i lase pe muncitori de capul lor.

El o vedea pe dânsa totdeauna, căci o căuta cu ochii și-o aștepta, dar nu prea îndrăznea să se uite la ea; dânsa nu-l vedea niciodată, ba, chiar și dacă l-ar fi văzut, mai l-ar fi băgat, mai nu l-ar fi băgat în seamă.

El o cunoștea, căci o văzuse adeseori la biserică, și se uitase bine, ba, biet de sufletul lui, chiar prea de tot bine la ea; îl văzuse și ea pe el, și-l știa cine e, dar nu-l cunoștea fiindcă nu se prea uitase la el.

Într-una din zilele așa fără de veste pentru ea, dar nu și pentru el, drumurile lor s-au încrucișat, și ea, pomenindu-se în fața lui, se uită speriată în ochii lui cei răzători.

Îi ieșise copilei omul cel adevărat în cale.

– Frumoasă zi! îi zise el foarte-ndrăzneț.

– Frumoasă! îi răspunse ea, plecând ochii spre florile din mâna ei.

– Eu sunt mereu pe-aici – urmă el și mai îndrăzneț – și te văd așa din când în când cum umbli, floare după flori.

– Vin câteodată, șopti ea cu obrajii rumeniți.

– Să vii mai des – stărui dânsul – că se-nvioreză toate când te ivești din depărtare și primăvara e mai dulce când ești pe-aici.

Ea-și ridică ochii și-i deschise mari, îndreptându-i spre ai lui.

– Ești prea îndrăznet! îi zise.

– Încep abia să fiu, răspunse el.

– Mult mă mir ce te face să fii! grăi dânsa, apoi se întoarse și se depărtă cu pas ușor, dar, femeie cum era, peste câtva timp tot se mai uită înapoi, ca să vadă dacă a plecat și el ori a rămas unde-l lăsase. Vidu se uita după ea zicându-și: „Da, să vii, să vii mai des, că dacă nu, vin eu!"

„Da! – își zicea – o să viu, dar nu pentru că zici tu, ci pentru că voiesc eu!"

Era un farmec nebiruit în îndrăzneala acelui om cu ochii vecinic răzători, și într-o clipă mintea ei se deschise și înțelese multe din cele ce taine îi fuseseră mai nainte.

Așa vine aceasta, deodată, ca din senin, și acum îi era rușine și-i părea rău de ceea ce făcuse, acum înțelegea ce va să zică să nu te joci cu viața unui om.

În vorbele lui, în ochii lui, în zâmbetul lui, în firea lui cea îndrăzneață era parcă o pară nestinsă, care o arde chiar și din depărtare: în zadar zisese că se mai duce, căci nu mai îndrăznea să se apropie de dânsul.

Se zbătea, sărmana, în luptă cu gândurile și pornirile ei, și ici i se părea că mare nenorocire i s-a întâmplat și sta perdută, ici un simțământ de fericire până atunci neînchipuită o cuprindea și-o arunca în veselie zburdalnică.

Acum îi era în adevăr roabă lui Corbei, căci se simțea în sufletul ei greu vinovată și nu mai îndrăznea să se uite în ochii lui, nu mai avea inima deschisă și ușoară a copilului nevinovat, și se temea de dânsul.

„Ce i-am făcut?! se întreba el. Cum a venit așa deodată schimbarea aceasta?!"

După multe și lungi zile posomorâte, soarele cald risipește deodată negurile dese și se ivește luminos pe cerul senin, dar peste puțin altă ceață încă mai deasă se ridică și iar se întunecă toate.

Așa era și în viața lui.

Îl cuprindea jelea când își aducea aminte de liniștea tristă a vieții lui de mai nainte, dar acum, după ce i să luminase pe o clipă, se înspăimântă de gândul că iar o să fie cum a fost. Nu! așa nu mai putea să fie! Acum, după ce se dezmorțise o dată, el trebuia neapărat să aibă pe cineva care-i ține cald și-i luminează sufletul.

Obosit trupește și istovit sufletește, călătorul ce trece prin pustiu vede ivindu-se în fața lui oaza cu iarba verde, cu arbori umbroși și cu izvoare limpezi și grăbește înviorat înainte, dar, sosit aproape, se pomenește că vedenia i se perde din ochi, că o părere a fost numai, și rămâne încă mai însătat de răcoreală și de repaos întăritor.

Așa își făcuse și el, bătrân fără de minte, închipuiri ispititoare, ca să se amăgească însuși pe sine cu ele, iar acum stetea nemângâiat de a fi perdut ceea ce niciodată nu avuse.

„De ce?!" se întrebă iar și iar, și unul singur era răspunsul pe care putea să și-l deie.

I se iartă unui om tinăr păcatul de a se fi dus în o clipă de slăbiciune prea departe față cu o fată nevinovată; el, omul acum bătrân, nu putea însă să se ierte pe sine însuși, și nu putea să-l ierte nici dânsa.

„Am abuzat – își zicea – de nevinovăția ei, de lipsa ei de pricepere! Am făcut-o să-i fie frică de mine, un fel de groază să-i fie!"

Mai era însă și altăceva.

Îl rodea și gândul că azi-mâne iar o să vie Moină. Orișicât de neisprăvit i-ar fi părut el, era om tiner și avea în privirea lui de caporal reangagiat o putere în fața căreia femeia se pleacă. El n-avea decât să îndrăznească pentru ca s-o înduplece.

A și venit Moină. Chiar și dacă el n-ar fi ținut să vie, îl zorea Ghiurca, pe care nu-l mai lăsa feciorul său în pace.

Nu trecuse averea pe numele soției sale pentru ca să n-o mai aibă și ținea să facă și acum ce vrea cu ea. Ar fi și făcut dacă n-ar fi fost și Vidu la mijloc.

Nemaiputând să se-mprumute fără de subscrierea soției sale, aceasta, ținând seamă de stăruințele fiului său, nu voia să subscrie nimic câtă vreme nu se va fi plătit datoria către Corbei.

O voise Vidu aceasta și mai nainte, o voia însă cu atât mai vârtos acum, când nu mai știa ce să facă.

Văzând că zilele trec fără ca Lucia să mai vie prin pădure, el își reamintea mereu vorbele: „Ești prea-ndrăznet, și nu știu ce te face să fii!" Era în vorbele aceste atâta mândrie, încât el se simțea umilit; își făcea însă mărturisirea că a fost în adevăr prea îndrăznet, se căia și-ar fi fost în stare să se deie pe toată viața rob ca să nu rămâie umilit în fața ei.

– Dacă mama ține și ține – îi zise el în cele din urmă tatălui său – fă-i pe voie, ca să scapi de ea.

Ghiurca se uită mânios în ochii lui.

– Ce ține?! îi răspunse el. O prostești tu. De ce am mai trecut averea pe numele ei dac-ar fi s-o mai fac și asta?!

– Uite, – îi zise Vidu – ca să rămânem cu obrazul curat în fața lui și să i ne putem uita fără de rușine-n ochi.

Ghiurca ar fi fost în stare să-i deie cu toporul în cap.

– Copil fără de rușine! strigă el. Slugă nemernică a unui mișel, care te-a făcut să te ridici în capul tatălui tău și să-ți prostești și mama. Dar nu-l fur, nu-l înșel, ci-mi iau dreptul. După lege, după dreptate și după porunca firii, a noastră e averea lui după ce va fi murit el. Să-i dau banii ca să mi-i cheltuiască-n ticăloșii!? O spurcăciune de om e, un bătrân smintit, care pleacă cu femei fără de rost în lume, ca să-și petreacă cu ele, și-și adună femei în casă pentru ca să-și îndulcească zilele de bătrânețe.

Se întâmplă adeseori că, într-o clipă de mânie oarbă, fiul își lovește părintele și-l omoară: Vidu ar fi fost acum în stare s-o facă și el aceasta.

Ghiurca nu putea să-și deie seamă cât de grea era lovitura pe care i-o dăduse și nu înțelegea de ce fiul său stătea încremenit, cu răsuflarea oprită, rece ca gheața și galben ca ceara.

– E păcat, tată, să grăiești asemenea vorbe, îi zise el, stăpânindu-și firea. Chiar și dac-ai crede că așa este, n-o zice, c-ar putea să fie în lumea aceasta oameni pe care îi omori zicând-o. Fă ce-i faci lui, dar nu te atinge de biata aceea de fată, care nu ți-a greșit nimic.

– Dar ție ce-ți pasă?!

– Uite-mi pasă, mult îmi pasă!

– Nu cumva ți-e milă de Moină?... o să i-o deie după ce se va fi săturat de ea!

– Dă-l dracului! N-ar mai fi fost pe lume! strigă Vidu și se depărtă ca ieșit din minți.

Așa e-n lumea aceasta, în care om nu poate să știe ce se petrece-n sufletul altui om.

„Ba să fie!" își zise Ghiurca, pentru care Moină era un neprețuit mijloc de a-i face lui Corbei viața nesuferită.

Îi și scrise din nou că fata e, precum spune Borbala, mereu mâhnită fiindcă se apropie Paștile și-l așteaptă cu nerăbdare.

Se-nțelege că Moină a venit ca dus pe sus de Florii, când a putut să scape.

Corbei sări ca fulgerat de-un junghi în picioare când Borbala, fericită, veni să-i spună că a sosit ei multscumpul Moină.

– Iară?! strigă el. Nu se mai sfârșește odată lucrul acesta?! Faceți ce voiți, descurcați-vă cum știți și lăsați-mă-n pace!

Lucia se uită mirată la el, apoi își adună toate puterile și ceru voie să vorbească ea singură cu dânsul. Știa acum ce are să-i spună.

– Poftește, domnișoară! îi răspunse Corbei și ieși pe terasă.

Borbala se uită dând din cap după el. Știa acum și dânsa cum stau lucrurile.

„Biata fată!" își zise ieșind să-l poftească pe Moină, care intră apoi și rămase mirat văzându-se singur în fața Luciei.

– Mă bucur – îi zise ea stăpânindu-și emoțiunea – că putem să vorbim între patru ochi mai nainte de a ne fi dus împreună la d-l Corbei.

– Ești foarte bună, domnișoară, răspunse el, învârtindu-și pălăria în mâni.

– D-ta ții la mine? îl întrebă ea.

– Da! o încredință el cu viosie. Țin, chiar foarte mult, și mă bucur că pot să ți-o spun aceasta.

– Îți mulțumesc, urmă dânsa. Și dorești fericirea mea?

– Da, mult o doresc.

– Crezi însă că și poți s-o faci?

El se uită stâmtorat în ochii ei.

– Vreau, domnișoară, cu toată inima, îi răspunse. Dar d-ta poți să știi mai bine dacă un biet om ca mine poate ori nu să-ți deie ceea ce dorești ca să te simți fericită.

Lucia rămase cuprinsă de-nduioșare.

Ce deosebire între omul acesta și îndrăznețul cu ochii râzători.

– Mătușa crede că da; domnul Corbei o crede și el aceasta, răspunse ea; chiar și eu am crezut-o; acum n-o mai cred, și ești om prea bun ca să nu mărturisesc aceasta fără de încungiur.

– Dar de ce, domnișoară?! întrebă el deznădăjduit. Sunt eu atât de părăsit de toți dumnezeii, încât...

– Nu asta e, îl întrerupse ea. Nu pentru că d-ta ești cum ești, ci pentru că sunt eu cum sunt, o femeie nenorocită, care nu poate decât să te nenorocească și pe d-ta.

– Dar o să râdă toată lumea de mine! strigă el. Lumea toată o să râdă!

– Ca să nu râdă – întâmpină ea – spune-i că d-ta nu mai voiești, spune-i că ți-ai schimbat gândul, spune-i, spune-i c-ai aflat ceva ce te face să nu mai ții la mine.

Moină se uită lung și cu mirare la ea.

Asta o făcea el și fără ca să i-o spună ea, căci o face orișicine în asemenea împrejurări; prea îi veniseră însă lucrurile deodată și nu se putea dumiri dacă ea vorbește cu inima deschisă ori vrea să-l ieie-n bătaie de joc.

– Și domnul Corbei ce-o să zică? întrebă el. Lui ce să-i spun?

– Spune-i-o tot asta, răspunse ea hotărâtă și ieși pe terasă ca să-l întrebe pe Corbei dacă poate ori nu Moină să-i vorbească.

Corbei, cuprins iar de simțământul că doamna Fireanu avea mare dreptate, ar fi voit să moară, ca să nu mai vadă și cele ce urmează mai departe.

– Faceți cum vă povățuiește firea voastră; eu nu primesc nici o răspundere! îi zise el.

Dar, după o clipă de șovăire, firea lui cea bună îl covârși și el întră în bibliotecă pentru ca Lucia să nu se socotească părăsită în această grea clipă a vieții ei.

– Ce este, domnule? îl întrebă el pe Moină, care îi părea acum mai îndrăzneț.

– Magnifice domnule, – răspunse Moină – vă mulțumesc pentru bunăvoința ce-ați avut față cu mine și vă rog să mă iertați dacă v-am făcut vreo supărare, dar vă mărturisesc că mi-am schimbat gândul și nu mai stărui în hotărârea mea.

La aceasta nu se așteptase Corbei, și el rămase uitându-se nedumerit când la Lucia, când la Moină.

– De ce?! întrebă. Așa, deodată?! Cum a venit aceasta?!

– D-sa – grăi Lucia – nu mai crede c-am putea să [fim] fericiți.

– Da – adăugă Moină – după cele ce am aflat, nu mai țin s-o iau pe domnișoara în căsătorie.

Corbei se cutremură și-și încreți sprâncenele.

– Ce-ai aflat, domnule?! întrebă el cu asprime. Nu-ți dai seamă că vorba pe care ai grăit-o e afară din cale grea?! Spune, te rog, ce-ai aflat?!

– Asta mă privește, răspunse Moină. Să-ți spună domnișoara ce știe ea!

– Ieși afară, nerușinatule! strigă Corbei indignat.

– De mine n-o să vă bateți joc! răspunse Moină depărtându-se.

Luciei îi venea să între-n pământ.

– O, Doamne! se tângui dânsa. De ce a trebuit să ți-l fac dușman?!

VII

LA POARTA-IADULUI

Cel mai urât lucru e aici pe pământ lumea, spuza de ființe cu vederea împăingenită, care se îndesuie dibuind prin întunerec, se izbesc la tot pasul unele de altele, le sunt toate pe pipăite, le știu toate pe ghicite, se împiedică de ceea ce nu-i, nu iau aminte ceea ce este și se împing ici șoptind între ele, colo răcnind de mânie spre poarta iadului, care le stă totdeauna deschisă.

Erau la Căsoaie două femei, una care nu înțelegea nimic, iar cealaltă care le înțelegea toate, una care nu știa niciodată, iar cealaltă care știa totdeauna ce zice: atât era destul pentru ca lumea toată să știe până-n cele mai mici amănunte și ce se petrece, și ce nu [se] petrece la Căsoaie.

La început femeile din sat care puneau temei pe ceea ce zicea Borbala și Ghiurca se uitau cu coada ochiului la Lucia și se mirau că nu seamănă deloc cu Corbei. Le era dragă tuturora, fiindcă Dumnezeu o lăsase așa ca să le fie tuturora dragă, și știind-o și pe ea la Căsoaie, nu le mai era oamenilor urât să treacă-n cap de noapte pe sub zidurile posomorâte.

Așa ar fi și rămas lucrurile dacă n-ar mai fi fost și gura celor două femei.

O iubeau și ele pe Lucia, una pentru ceea ce era, iar alta pentru ceea ce avea să fie, dar gura le era slobodă, și femeile au început să vorbească pe șoptite și să deie cu socoteală că tot va

fi având Ghiurca dreptate când zice că nu fată, ci altăceva îi este Lucia lui Corbei. Prea îi era mare slăbiciunea pentru ea, prea mult steteau împreună, prea se închideau în casă, așa aflaseră ele de la Ghiurca, iar acesta le știa de la Borbala, care le vedea toate cu ochii ei.

De câtva timp Ghiurca umbla apoi mult pe la Bălgrad. Voia să-i arate bietului de Cârcioc că are oamenii lui, prin care multe poate, și a și reușit să-i pună la cale grațiarea și să-l scape din temniță, ca să petreacă Sfintele Paști acasă. Umblând în treaba aceasta, orișiunde ajungea și cu orișicine se-ntâlnea, el spunea ce mai e și ce se mai zice „pe la noi".

A mers dar și la Bălgrad, iar de acolo la Blaj, la Cluj și pe aiurea vestea că Corbei, om stricat la bătrânețe, și-a cumpărat cu bani frumoși un giuvaer de fată, s-a plimbat prin lume cu ea și-o ține acum la dânsul.

De ce nu, dacă poate?! Cum să n-o crezi despre orișicine, dacă atâți o fac fără ca să-i doară capul, ba sunt chiar pizmuiți de cei ce nu pot s-o facă?!

De bine te grăiesc mai cu anevoia oamenii, dar vestea rea se-ntinde ca focul în lanul cel copt al lui Corbei.

Tot mai era însă pe ici, pe colo, câte un om cu inima curată, care stetea la îndoială; după ce a mers însă vestea că Moină nu mai vrea, nu-i mai da nimănui mâna să se facă de râsul lumii dându-și îndoielile pe față.

Ghiurca era acum în lărgimea lui.

Borbala, care știa foarte bine cât de mult ține Lucia la Moină, a alergat c-o falcă-n cer și cu una-n pământ la bunul ei prieten, ca să i le spună toate și să-l încredințeze că nu spune Moină adevărul când zice că el e acela care nu vrea.

– Pe mine n-ai să mă prostești, îi zise dar Ghiurca lui Moină. Nu ți-o dă el fiindcă vrea să o ție pentru sine.

Moină era om în toată firea, o văzuse pe Lucia cu ochii lui și nu era în stare să creadă așa ceva.

– Nu! zise el dând din cap. Pentru asta bag mâna-n foc! E fata lui, chiar a lui...

– Tocmai asta e, îl întrerupse Ghiurca. Ce-i pasă lui dacă îi este ori nu fată?! Un om care s-a lăpădat și de lege, și de Dumnezeu, le face toate fără ca să-i pese. Măi! – urmă stăruitor – eu știu ce vorbesc, și întreab-o pe Borbala, care le vede și le știe toate: nopțile așteaptă ca să adoarmă nemțoaica, apoi se furișează la dânsul.

Moină rămase câtva timp cu pumnii strânși și cuprins de o mânie sălbatică, nu asupra Luciei, nici asupra lui Corbei, ci asupra omului care i-o spunea aceasta.

– Minciună! grăi dânsul. Și chiar dac-ar fi adevărat, de ce mi-o spui? Ce vrei cu mine!?

– Vreau să nu te las să fii prostit, îi răspunse Ghiurca. Ești om cu sufletul curat și nu te iartă firea să crezi că poate să fie cineva atât de dezbrăcat de firea omenească; mai stai însă pe aici, mai vorbește cu Borbala și o să vezi lucrurile altfel.

A mai și stat Moină, căci nu putea să plece.

Mai era însă și un alt om care ar fi voit să strige tare, ca întreaga lume să-l audă: „Minciuni! minciuni sunt toate!" Iar acesta se răzvrătea în toată ființa lui când îl vedea pe Moină, mișelul, care a umplut lumea de minciuni.

O văzuse și el cu ochii lui, și era și el gata să-și bage mâna-n foc, dar ce poți să faci când o lume întreagă s-a pornit spre bârfeli?!

Deasupra patului său stetea atârnată în cui carabina ghintuită pe care o căpătase, când era la Viena, în dar de la căpitanul său, un adevărat giuvaer de armă, care ducea cât vezi cu ochii și nu da niciodată greș. Îi venea să puie mâna pe ea și să tragă în Moină, pe care nu putea să-l ierte c-a dat-o pe gura lumii ca să-și acopere el rușinea.

Nu-l ierta nici Corbei, dar el nici pe sine nu putea să se ierte.

Nu știa, ce-i drept, ce zice lumea, dar îl ardeau vorbele *„după cele ce am aflat"*, și dedea cu socoteală cam ce va fi putând lumea sa zică.

O! că n-a fost în stare să înțeleagă pe doamna Fireanu, femeia cu bun-simț, care a trăit în lume și-i știa pe oameni cum ei în adevăr sunt?!

Cum rămânea fata în casa lui?! Cum a ținut-o și cum o mai ținea în mijlocul unei lumi stricate, care numai la mișelii se gândește?!

Chin îi erau numai și zbucium zilele și cu atât mai vârtos nopțile, pe care le petrecea singur, cu neliniștea din sufletul lui sfâșiat de vii păreri de rău.

O vedea pe Lucia frântă și-ar fi voit adeseori să-i zică: „Ce ți-am făcut, copilă, de ți s-a-nchis deodată inima în fața mea?!" dar se simțea vinovat și nu îndrăznea să-i zică nimic. Nici c-ar fi fost însă ea în stare să spună cuiva în lumea aceasta taina cea mare a durerii ei. Și ea se simțea vinovată și se cutremura când și-l aducea aminte pe Moină rostind vorbele: „De mine n-o să vă bateți joc!"

„De ce?! de ce a trebuit să și-l facă dușman?!" își zicea și iar își zicea dânsa, îngrozită de gândul că numai ea o să poarte vina dacă el ar fi să se răzbune, ea cu slăbiciunea ei pentru acel om cu ochii răzători, care poate că nici nu se gândește la dânsa.

Mort îl vedea în gândul ei pe binefăcătorul ei, mort din vina ei, care nu se gândise că asupra lui o să se descarce toată mânia stârnită de fapta ei.

N-ajunsese încă sărmana copilă să înțeleagă că moartea e scăpare, mai ales pentru binefăcătorul ei acum singura scăpare. Datori suntem cu toții a stărui cu îndelungată răbdare și a deșerta până la cea din urmă picătură păharul amar al vieții dacă e vorba să trecem clipa morții cu vrednicia cuvenită; aceasta era numai ceea ce-l mai ținea în mijlocul unei lumi de

oameni care mereu se zbuciumă spre a-și face unii altora viața nesuferită.

„Moarte curată, își zicea el adeseori. Câtă vreme trăiești, oamenii caută cu nesațiu ceea ce e rău în ființa ta și nu vor să vadă și ceea ce e bun; după ce moartea i-a ajutat să scape de tine, văd numai ceea ce bun a fost și te laudă."

Cu totul alta și mult mai urâtă era răzbunarea de care se temea el, și în curând a ajuns s-o simtă și dânsa aceasta.

Frau Lincke abia acum a ajuns să le înțeleagă toate, și un simțământ de ușurare a cuprins-o când a aflat că vorba era ca Lucia să se mărite după un om, pe care nu și-l voia soț, și acum Corbei l-a gonit din casa lui pe omul acela.

Borbala însă se învârtea prin bucătărie de era în fiecare clipă să răstoarne tot ce-i cădea în cale. Un lucru voise și ea să pună o dată la cale, și nici pe acesta n-a putut să-l scoată la capăt. Vorba *„kutyamáju"* mereu îi trecea prin cap.

– Ce să-i faci dacă nu vrea?! îi zise *Frau* Lincke.

– Nu vrea?! izbucni Borbala. Ea voiește, săraca, dar n-o lasă el, fiindcă o ține pentru sine.

Frau Lincke, femeie trăită în altă lume, nu înțelegea ce vrea să zică Borbala.

Aceasta o dumiri prin gesturi potrivite.

– Cum?!... Ce vrei să zici?!.. strigă nemțoaica, cuprinsă de indignațiune.

– Ei – întâmpină Borbala – parcă nu știe tot satul că nopțile se furișează la dânsul? !

Frau Lincke rămase ca-nmărmurită. Îi era parcă-i venea să-nnebunească. Știa toată lumea? Dar de la cine putea s-o știe? Ea însăși i-o spusese unguroaicii, însă în cu totul alt înțeles, în chip de laudă...

– *Gemeine unverschämte Frau* ! strigă ea ca ieșită din minți, apoi puse mâna pe o cratiță și i-o aruncă-n cap.

Asta îi mai trebuia Borbalei: într-o clipă au început să zboare cratițe și oale și blide și să țipe amândouă cât le duce gura, de s-au adunat la bucătărie toată casa, de la rândaș până la stăpân.

– Ce e aici?! ... ce s-a întâmplat? Ce fel de scandal e acesta!? strigă Corbei în nemțește.

– Mă iartă, domnule, – îi răspunse *Frau* Lincke, răsuflând din greu – un om cu inimă de creștin nu poate să nu facă scandal. Mi-ar fi fost viața mea toată rușine de mine însămi și părinții mei s-ar fi cutremurat în mormintele lor dac-aș fi putut să rămân liniștită în fața acestei femei ordinare și nerușinate, care a dus în sat vorba că noptile d-șoara Lucia trece în iatacul d-voastră... Dar iat-o, vine... Mai mult nu pot să vă spun în fața ei.

– Lasă, că spun eu! strigă Borbala făcând spume la gură. De ce să-mi fie greu să spun ceea ce altora nu li-e rușine să facă?!

– Să taci, femeie stăpânită de duhuri necurate! strigă Corbei și, verde la față, o luă pe Lucia și-o duse în casă.

– Ce e? întrebă ea viu mișcată. Să nu ți-o mai faci dușmană și pe ea.

– Cel mai aprig dușman își este fiecare el însuși, grăi dânsul, răpus de cugetul vinovăției sale. Lucio, – urmă apoi – mătușa ta are dreptate: în mijlocul lumii sălbăticite în care trăim, nu-ți rămâne decât să te măriți după Moină.

Ea se uită liniștită-n ochii lui. Și-o zisese și ea aceasta. Nu putea însă, și-i era peste putință să-i spună de ce nu poate.

– Nu, îi răspunse dar. Le sufer mai bucuroasă toate decât să fac mișelia aceasta.

El rămase câtva timp pierdut în el însuși.

O singură scăpare îi mai rămânea, dacă mai era și pentru dânsul vreo scăpare.

– Lucio, – grăi dânsul oarecum sărbătorește – după inima mea și după gândul meu tu ești copilul meu. Vreau să-mi fac

o datorie sfântă declarându-te copil al meu și după legea omenească, și în fața lumii. Gătește-te de drum, ca să vii cu mine la Bălgrad.

Lucia tresări. Rușinată de gândul că de atâta timp îl minte, ea nu îndrăznea să i se uite-n ochi.

– Nu sunt vrednică să mi-o faci aceasta, îi răspunse ea, văzând în fața ei pe omul cu ochii veșnic râzători, care era fiul celui mai mare dușman al lui Corbei.

Să aleagă ea între amândoi?! Nu se putea! Să-i împreune? I se părea peste putință.

– Lasă-mă, mai lasă-mă cu soarta mea, îl rugă ea. Lucrul acesta, dacă trebuie neapărat să se facă, se poate face și mai târziu, după ce ne vom mai fi liniștit.

– Haid', fata mea, – stărui dânsul, care nu putea să-și deie seamă despre lupta ce se petrecea-n sufletul ei – gătește-te! Eu nu pot să mă liniștesc decât după ce mă voi fi împăcat cu mine însumi făcându-l. Dacă nu întârziem, le pregătim azi toate și mâne mergem împreună să fac declarațiunea. În vreme ce tu te gătești, îi dau doamnei Fireanu o depeșă să vie și ea la Bălgrad. Dac-o dați acum, o primește la timp și-ar putea să sosească chiar azi acolo.

El se duse apoi și-i spuse vizitiului să fie gata, se-ntoarse, scrise depeșa și i-o dete rândașului, ca să se ducă cu ea și s-o expedieze fără de întârziere.

„Ce va fi voind la Bălgrad?" se-ntrebă Borbala.

– Să treci – îi șopti apoi rândașului – pe la Ghiurca și să-i arăți depeșa.

PARTEA A PATRA

I

URZEALA

„Sunt hotărât să înfiez pe Lucia și plec acum la Bălgrad, ca să o fac aceasta. Te rog să pleci și d-ta fără de întârziere, ca să ne întâlnim acolo."

Așa scrisese Corbei pe hârtia pe care i-o dăduse rândașului.

– Citește și tu! îi zise Ghiurca lui Vidu, dându-i hârtia. Așa voiește să ne despoaie de moștenirea ce ni se cuvine ca sânge din sângele lui.

Vidu citi și iar citi și se făcu din nou rece ca gheața și galben ca ceara.

Lui nu de moștenire îi era, ci de fericirea vieții lui.

Sunt oameni foarte cumsecade care, orbiți de o patimă nebiruită, se lapădă și de părinți, și de frați, și de rude și se însoțesc cu vreo femeie în ochii tuturora nevrednică, fiindcă altfel nu pot. El era pătruns cu desăvârșire de gândul că Lucia e vrednică și curată în întreaga ei ființă și, cu toate aceste, mereu își zicea: „Și chiar și dacă adevărate ar fi toate, eu tot nu mă lapăd de ea!" O singură piedică era în calea lui: Corbei, omul neapropiat, care stetea între ei amândoi. Ce-i rămânea dacă ea era legată astfel de acel om?!

Îi venea să rupă hârtia: de ce folos i-ar fi fost însă?!

Nu e destul să crezi în lumea nevăzută, cum credea Corbei, ci trebuie să i te și închini, să te razimi cu toată încrederea pe

ea și s-o rogi cu toată stăruința să te îndrumeze și să-ți deie tărie în ceasul greu.

„Luminează-mă, Doamne, – zise el în gândul lui – că tu nu mă părăsești și știi numai singur ce-mi este mie bine."

Întorcându-se apoi liniștit spre rândaș, îi dete hârtia ca s-o ducă unde fusese trimis cu ea.

– Fiecare cu partea sa, îi zise dup-aceea tatălui său. Îi este, precum spui, fată, deci mai mult decât orișicine sânge din sângele lui.

– Nu e! răcni Ghiurca. Prăpăstii de ale smintitului de Moină! Nu e și nu poate fi! E născută trei ani după ce el a venit aici, de unde nu s-a mișcat niciodată.

Vidu stete câtva timp rușinat în fața tatălui său, care în atâtea rânduri spusese ceea ce știa că nu-i adevărat, apoi se depărtă pentru ca nu cumva să scape vreo vorbă aspră față cu tatăl său, pe care nu-l mai văzuse, pe cât își aducea aminte, niciodată atât de turburat ca acum.

Așa și era, dar tocmai această plecare a fiului său îl făcu pe Ghiurca și mai îndârjit.

– N-are să se facă lucrul acesta! zise el cu ochii îndreptați spre carabina din cui.

O descărcătură bine făcută acum le limpezea toate.

Nu era el omul făcut pentru asemenea treburi, dar putea să le pună la cale, și peste puțin el se cinstea-ntr-un colț al crâșmei de la marginea satului cu Cârcioc și cu Moină, pe care vestea despre hotărârea lui Corbei îl muiase.

– Dacă-i așa, le înțeleg toate, grăi dânsul. M-au mințit și doamna Fireanu, și Borbala: ea voia, câtă vreme se știa fără de nici un rost în lume, iar acum și-a ridicat nasul. Tot aveam eu dreptate când ziceam că el o face îndrăzneață.

– Te-nșeli, îi zise Ghiurca. Ea ar voi și acum, dar n-o lasă el. Să-ți spună și Cârcioc, bietul de el, ce fel de om e Corbei. Era om cu stare odată și nu numai l-a adus la sapă de lemn, dar l-a mai și scos din minți de a căzut în păcat și-ar sta și acum

în temniță dacă n-aș fi avut eu oameni prin care i-am făcut rând să iasă. Ce-i pasă lui de viața altui om?! Într-un plâns o duce biata fată.

– Într-un plâns, zise și Cârcioc.

Moină o credea aceasta, căci îi spusese și ea că e femeie nenorocită.

– O-nfiază – urmă Ghiurca – fiindcă numai așa poate să aibă după lege putere asupra ei. Mâne ori poimâne ar fugi de la el la tine și n-ar putea să-i facă nimic.

– Cam așa vin lucrurile, își dete și Cârcioc părerea. Simte c-o să-i zboare pasărea, și-o prinde-n laț.

Moină mai goli un pahar, apoi sări în picioare.

– Să-i dai în cap ori să-i tragi un glonte! strigă el. Nu-i păcat, căci scapi lumea de un mișel!

– Uite, acum – adăugă Cârcioc – când merge la Bălgrad, să-i ieși în drum, să te pitești într-un desiș și e făcută.

– Ba să vă ferească Sfântul de asemenea gânduri! întâmpină Ghiurca. Ai scăpa-o, ce-i drept, pe ea și ți-ai vedea visul cu ochii. Nici c-ar fi prea mare primejdia, căci nimănuia n-ar putea să-i treacă prin gând că tu ai făcut-o, și am, precum vezi, și eu oameni ca să le acoper toate când e vorba de un om ca Corbei. Oameni ca noi însă nu umblă cu asemenea gânduri: aveți amândoi dreptate, căci multe rele vi-a făcut, dar lăsați-l în plata lui Dumnezeu, c-o să-l pedepsească el după vinovățiile lui.

– Dumnezeu prin oameni lucrează, grăi Moină.

– Și Dumnezeu, și Ucigă-l-toaca, stărui Cârcioc. Uite, să ne punem acum călare și să apucăm înainte, iar celelalte se fac.

II

ÎN AMURG

Ave Maria! răsuna în depărtare din turnul catedralei de la Bălgrad, și pe ici, pe colo, câte un credincios întârziat pe drum ori în câmp deschis se oprise cu capul plecat și-și făcea rugăciunea de seară, când Moină, care de mult acum sta la pândă într-un aluniș de la marginea pădurii, zărind trăsura, ridică cocoșul gata de a descărca.

Vizitiul încetini mersul cailor, lăsă frânele din mână, se descoperi și-și făcu semnul crucii. Lucia plecă și ea capul și se închină. Până chiar și Corbei se trase, atins de liniștea sărbătorească a înserării, în fundul trăsurii și rămase nemișcat.

Simte, când se apropie noaptea, orișicare muncitor trebuința de a se da în paza Celui ce veșnic veghează, și când Lucia se plecă, Moină se plecă și el, începu să tremure și lăsă trăsura să treacă prin fața lui.

Mai era încă mult până la orașul în care una câte una se iveau luminele, dar vizitiul lăsă caii în voia lor, ca să nu între cu ei obosiți în oraș.

Lucia fusese tot drumul tăcută și dusă pe gânduri, iară Corbei, simțindu-se ca singur, era îngândurat și el.

Un simțământ de viuă mulțumire îi cuprinsese sufletul după ce și-a luat hotărârea; văzând-o însă pe ea tăcută, iar a început să steie cu inima îndoită. Se simțea vinovat, îi înțelegea mâhnirea, și firea lui cea bună îl îndemna să deie tot

ceea ce poate ca s-o mângâie. Se întreba însă și iar se întreba dacă nu cumva îi face un mare rău voind să-i facă un bine.

Din săraca lui viață trăsese o învățătură: că ferit de suferințe e numai cel ce trăiește retras și nebăgat de nimeni în seamă și că deșteptăciunea, învățătura, cinstea, bogăția, tot ceea ce te ridică deasupra celor mulți te face urgisit și-ți amărește zilele. Nu era oare mai bine pentru ea să rămâie așa, cum a fost și cum se știa din copilăria ei?!

„Ce fac eu?!" se-ntreba în nedumerirea lui.

Credinciosul cade, când își pune întrebarea aceasta, în genunchi, se pleacă cu umilință, își mărturisește nimicnicia și găsește în rugăciunea fierbinte mângâiere, nădejde, încredere-n sine și puterea de a răzbi înainte și de a suferi durerile ce-i curăță sufletul: Corbei se zbătea pierzându-se-n gândul că singura scăpare îi este moartea.

– Lucio, tu ești mâhnită, îi zise el. De ce ești?

– Nu sunt mâhnită – răspunse ea întorcându-se spre el –, dar mă simt nenorocită.

– De ce? stărui dânsul. Spune-mi-o. Poate că te simți numai fără ca în adevăr să fii. Ai inima deschisă față cu mine.

– Aici și așa cum suntem nu se poate vorbi despre asemenea lucruri, îi răspunse ea.

În clipa aceasta, din crângul de la stânga drumului se descărcă o pușcă, și glontele trecu șuierând prin fața ei spre Corbei.

– Ah, Moină! strigă ea și se aruncă spre Corbei, ca să-l acopere cu trupul ei.

– Ce ticăloșie! strigă în același timp Corbei și sări în picioare ca să oprească trăsura și să se ducă la nemernicul care umblă cu atâta ușurință cu arma.

– Nu!... nu!... strigă ea. Dă bici! mână-n goana mare. E Moină! strigă iar ca ieșită din minți. Știu eu că el e. Am visat

aceasta, mi-a spus-o cineva, mi-e parc-o știam de mai nainte. Mână! mână!

– Ești smintită?! îi zise el. Cum poate să ajungă Moină pe aici?!

– Șezi, culcă-te, ascunde-te, urmă ea, în vreme ce căii duceau trăsura-n goană mare. Mă tem, mi-e frică... Scumpul meu, bunul meu, mântuitorul meu... Mai bine să pier sfâșiată de fiare decât să-mi chinui zilele sfâșiată de gândul că din vina mea ți-a venit moartea.

– Liniștește-te, copilă! îi zise el alintând-o. A fost din întâmplare. Aici nu putea să tragă nimeni dinadins asupra noastră.

Nu se mai îndoia despre aceasta, dar dânsa se temea și-l vedea pretutindeni pe Moină. Ar fi fost apoi cu putință ca și așa, numai din întâmplare, el să fie nimerit : cum rămâne atunci dânsa, pe care el o despărțise și de mătușa ei și de logodnicul pe care i-l alesese aceasta?!

– Mână! strigă și el.

Nu mai era acum cu gândul îndoit, nu se mai zbătea, moartea nu-i mai părea scăpare. S-a dus dar cu grăbire, a umblat cu Văleanu și-n urmă și cu doamna Fireanu și nu s-a liniștit până ce nu și-a împlinit gândul, iar ziua următoare a plecat acasă devreme și a grăbit ca noaptea să nu-l apuce pe drum.

Lucia s-a ținut pretutindeni după el, ca să-l păzească și să-l acopere cu trupul ei, mereu tremurând și cu inima mereu încleștată, făcându-l să simtă că dânsa ar fi nenorocită pe toată viața ei dacă din vina ei i s-ar întâmpla ceva.

Abia sosită acasă putea dânsa să se liniștească.

Când, trecuți de Plopiș, au cotit, ca să apuce la deal, spre Căsoaie, Ghiurca venea despre sat și-i salută zâmbind cu bunăvoință, ca rudă bună ce le era.

– Da! grăi dânsa când intrară pe poartă. Sunt fricoasă eu și bănuitoare: descărcătura n-a fost dinadins.

Era frumos acum la Căsoaie și bine, dar mâhnirea Luciei ieșea cu atât mai înfederat la iveală.

– Ce e, fata mea? o întrebă el iar mai spre seară, după ce se liniștiră.

Ea rămase câtva timp cu ochii plecați în fața lui, apoi, voind oarecum să se ascundă, se apropie de dânsul și-și răzimă capul pe umărul lui.

– Nu mai pot să-ți spun și nu știu ce să-ți spun, grăi dânsa.

– Vorbește, că mărturisirea e ușurare, stărui dânsul plecându-se spre ea.

– Nu știu, nu pot să-mi dau seamă ce vreau, răspunse ea. Mă roade, mă arde, mă mistuie și mi-e greu afară din cale să mărturisesc adevărul. Adeseori nu cred nici eu ceea ce simt și-mi zic c-o să-mi treacă și că închipuire de suflet bolnav e numai. Nu-mi pasă – urmă ea hotărât – în adevăr nu-mi pasă ce va fi zicând și ce va fi crezând lumea, dar mie parcă un fier roșu îmi trece prin inimă când mă întreb, și mereu mă întreb, ce va fi zicând și ce va fi simțind el.

Corbei se dete greu jignit la o parte.

În gândul lui – așa se amăgesc oamenii – acest el unul singur putea să fie:

– Dacă ții atât de mult la dânsul – îi zise – n-ai să te neliniștești. Moină e, așa-l știu, om care se întoarce.

– A, nu! strigă ea indignată. Nu el. De dânsul mi-e milă și mi-e frică!

– Cine dar?! întrebă Corbei, căruia îi era peste putință să-și deie seamă cine anume altul ar putea să turbure liniștea ei sufletească.

– Acum, primăvara, deși mie mi se pare de mult – începu ea – ieșeam, precum știi, câteodată în pădure, ca să caut flori. Într-una din zile Vidu, care se afla și el acolo, mi-a ieșit

îndrăzneț în cale și mi-a zis să mai viu, căci toate se înviorează. M-am depărtat și nu m-am mai dus. Nu l-am mai văzut de atunci, dar mereu mă gândesc la el. Vreau să nu mă gândesc, dar cu cât mai mult vreau, cu atât mai mult nu pot să nu mă gândesc.

Corbei rămase uimit ca-n fața unei minuni.

– Știu că e nebunească slăbiciunea mea și departe avem să stăm totdeauna unul de altul, urmă dânsa. El poate că și-a făcut o glumă, a uitat acea clipă trecătoare și ar râde de mine dac-ar ști cum mă zbat, dar mă cutremur când mă gândesc c-ar putea să creadă și el. În gândul, lui și numai în al lui voiesc să fiu cum însumi mă știu pe mine.

Corbei își ridică deodată capul.

Parcă o lumină răvărsată din altă lume i le lămurea deodată toate și-i arăta calea pe care trebuia să plece.

De nenumărate ori fusese în viața lui cuprins de simțământul că omul face ceea ce face nu pentru că a fost ceea ce-a fost, ci pentru ca să urmeze ceea ce trebuie să fie și că merge fiecare orbiș spre sfârșitul lui. Niciodată n-a simțit-o aceasta ca acum. În gândul lui muma lui și Elvira s-au îmbrățișat în clipa când căile celor doi tineri s-au încrucișat și inimile lor s-au împreunat ca să aducă pacea în casa lui. El s-a supus și trebuia să se supună și acum la porunca lor și să aducă cea mai mare jertfă a vieții lui.

– Chiar acum, în clipa aceasta – zise el – acum, fără de întârziere și fără de șovăire, mă duc la tatăl lui, ca să-i cer iertare și să mă împac cu el.

– O, nu, nu te duce! stărui dânsa. Nu ieși din casă! E prea mult ceea ce voiești să-mi faci. Cheamă-l pe Vidu aici.

– Nu! întâmpină Corbei hotărât. La tatăl lui trebuie să mă duc, în casa lor trebuie să întru ca să le spun că prin tine întră dragostea și pacea în inimile noastre.

III

DRUM DE SEARĂ

Era pe la asfințit, și la Căsoaia posomorâtă nu se aprinseseră încă luminile, iar jos la Plopiș cârâiau ciorile adunate de prin lărgimile văii în stol mare și neastâmpărat.

În sat fete și băieți se-ntorceau ici cu oi, colo cu capre, cu viței ori cu câte o văcuță de la păsune, femei veneau de la izvorul de sub coaste cu ulcioarele pline, flăcăi duceau cai ori mânau boi, ca să-i țină peste noapte la iarbă, iar bărdașii lui Vidu se coborau obosiți și ei unul câte unul din pădure.

Ghiurca se plimba, ca toată lumea să-l vadă, prin fața casei sale și le răspundea cu multă bunăvoință celor ce trecând prin fața lui îi ziceau: „Bună seara!"

Din când în când el se oprea, mușcându-și mustața, și asculta ca omul care așteaptă ceva, și cu cât mai mult se apropia seara, cu atât mai mare îi era nerăbdarea.

Îl văzuse pe Corbei întorcându-se și știa că nu se oprise, ca de obicei, la Plopiș, ca să vadă ce mai e pe acolo. Îi părea lucru peste putință ca să nu meargă mai târziu, și seara se apropia fără ca să-l vadă trecând pe la cotitură.

Nici că îi era lui Corbei de Plopiș: cu totul altul era, precum știm, drumul pe care avea să-l facă.

Ieșind pe poartă, el zări mai la vale, la depărtare de câteva sute de pași, pe Vidu, care se întorcea de la pădure.

„E parcă o făcătură", își zise hotărât să-l strige, să-l cheme, să facă cum îi zise Lucia.

Nu, însă! Drumul lui era hotărât; el nu putea să-și schimbe gândul.

Îi era greu să între în casa lui Ghiurca, să se uite-n ochii lui, să-i ceară iertare, să se împace cu dânsul; o atât de mare silă nu-și făcuse niciodată în viața lui și nu putea să depărteze de la sine gândul că în zadar sunt toate, că Ghiurca rămâne în toate împrejurările același, că pace n-are să fie în lumea aceasta; trebuie însă neapărat să se frângă, să se-nvingă pe sine însuși, căci numai de la părinți se poate trece la copil, numai cu binecuvântarea părinților poate omul să între în vorbă asupra celui mai mare lucru din viața lui.

La fiecare pas îi venea să se oprească și să-l cheme pe Vidu, dar glasul i se-neca, și el își urma drumul din ce în ce mai mult dus decât mergând.

Dacă Vidu s-ar fi uitat, din întâmplare, înapoi și l-ar fi văzut, toate s-ar fi schimbat, dar el își urma drumul a-ndelete și abia sosit aproape de cotitură se opri în loc.

Mai la vale se ivi Moină, care trecu de la stânga spre dreapta și întră în sat.

„Nu mai piere o dată omul acesta de pe aici?!" își zise Vidu, hotărât să meargă mai încet, ca să nu-l întâlnească.

În clipa aceea se descarcă în dosul lui, din viile de pe deal, o pușcă de răsună toată valea.

– Asta e carabina mea! Cine oare să fii pus mâna pe ea!? zise el mirat și se uită repede înapoi. Ce e?! strigă apoi, cuprins de fiori.

Mai la deal, Corbei făcu șovăind câțiva pași înainte.

– Moină! Moină!... Nenorocita de copilă! zise apoi și căzu cu fața la pământ.

– O, tată, tată, ce mi-ai făcut?! grăi Vidu, apoi mut, ametit și tremurând, să răpezi spre cel căzut, îl cuprinse cu brațele și-l ridică.

– Unde ai fost nimerit?! îl întrebă căutând cu ochii și pipăindu-l, ca să deie de urma sângelui și să oprească scurgerea lui.

– Lasă-l să curgă, șopti Corbei. Lasă-l, că e bine așa! Alta e nenorocirea! Spune tatălui tău că-l iert și-l rog să mă ierte... mai adăugă, și năvala sângelui îi înecă glasul.

În clipa aceasta se ivi Lucia, care, auzind descărcătura, ieșise și alerga acum la vale.

– Ah! Moină, Moină! strigă și ea. De ce nu m-am jertfit?!

– Nu e Moină, îi zise Vidu, îl văzui chiar acum cu ochii mei în vale.

Corbei răsuflă ușurat, își adună toate puterile și-și ridică ochii spre cer:

– Nu e! – grăi dânsul – tot este D-zeu!

Apoi ochii i se închiseră și răsuflarea i se opri.

DIN PĂCAT ÎN PĂCAT

ROMAN

I

CE CAUTĂ PALEA LA IAȘI

Vremurile erau ajunse la cumpănă cu deosebire grea, și Filimon Palea se zbătea și azi, și mâine fără ca să ajungă a se hotărî într-un fel.

Congresul de la Paris chibzuise că li se cuvine Țărilor Române să se organizeze potrivit cu nevoile și cu dorințele lor, și Poarta otomană, luând cuvenitele măsuri pentru alegerea divanurilor ad-hoc, rânduise caimacam domnesc pe Vogoridi, un grec îndărătnic, care, fiind frate al soției lui Mihai-vodă Sturdza, se căsătorise, ce-i drept, cu o moldoveancă și fusese împământenit, dar tot mai purta cu multă-ngâmfare fesul turcesc și arăta în toate împrejurările că ține să nu fie pus în rând cu moldovenii de baștină. E-nvederat că el era pe față și fără de-ncungiur protivnic al unirii celor două țări, ceea ce nu se potrivea deloc cu vederile celor mai mulți dintre boierii de baștină.

Aceasta nu-l privea, dacă e vorba, pe Palea; el era însă din ce în ce mai îndeplin pătruns de simțământul că soarta omului atârnă de la starea lumii în mijlocul căreia-și petrece viața.

Venise din Bucovina la Iași când cu ocupațiunea austriacă și chiar dintru-nceput a pornit-o peste așteptările lui, căci în timpul lui Grigore-vodă Ghica era nevoie de oameni ca dânsul, care nu avea, ce-i drept, deprinderea de a umbla pe covoare și se înpiedeca de toate scaunele, dar învățase carte prin școlile

nemțești, era deprins cu munca și știa să păstreze-n toate privințele buna-rânduială, ba, ucenic zelos al vestitului Aron Pumnul, mai era și om cu vârtute neînfrântă, care merge totdeauna drept înainte, sparge zidurile ce-i stau în cale și durează pod peste șanțul ce-i taie drumul.

Acasă la el nu i-ar fi rămas decât să se căsătorească cu fiica vreunuei preutese văduve și să intre-n parohia răposatului său socru. Slăbiciunea pe care o avea pentru Aglaia, care nu era fată de popă, nu l-a iertat însă s-o facă aceasta. A venit dar la Iași cu gândul de a-și găsi aici un rost potrivit și s-o aducă apoi și pe ea de la Cernăuți, unde trăia la casa unei mătuși.

Era p-aci-p-aci să și răușească.

Fiind și om chipeș și cu deosebire simpatic, el în curând s-a căpătuit la Postelnicie, unde a înaintat repede ca om care-n gândul tuturora avea s-ajungă departe. După retragerea lui Grigore-vodă Ghica însă iar a rămas fără de căpătâi, de nu mai știa încotro s-apuce.

Nu doară că n-ar mai fi putut să-și păstreze postul. Era și acum nevoie de oameni ca dânsul, dar boierul Costache Guleș, care abia de curând i se făcuse șef și pentru care prinsese slăbiciune, l-a sfătuit cu tot dinadinsul să se retragă și el.

„Ești ispitit să rămâi – îi zicea –, dar omul are să fie cu gândul îndreptat spre viitor. Te pomenești că-n curând se ridică deasupra oameni care nu te iartă c-ai stat în slujba slugilor turcești și te prigonesc de nu mai ajungi niciodată să-ți croiești drum în viața țării."

De aceasta Palea se temea și el.

„Păcat ar fi – mai zicea Coconul Costache – ca un om ca d-ta să umble răzleț și buimac. Dacă e vorba să nu ți se clatină mereu pământul sub picioare, ai să te razămi cu toată credința pe vreunul dintre oamenii cu trecere, care e-n stare să-ți fie-n toate împrejurările proptea neclântită."

Ținând seamă de această povață, pe cât de înțeleaptă, pe atât de binevoitoare, Palea s-a retras, rezemându-se pe coconul Costache, om cu multă trecere și încă tânăr, care putea să-i fie timp îndelungat proptea neclântită.

N-ar fi avut cuvinte de a se plânge dacă gândul nu i-ar fi fost dus mereu la cele de acasă.

Curtea boierului Costache era, după obiceiul încă păstrat al pământului, un fel de colonie de slujbași maziliți, pe care stăpânul casei îi ținea pe mâncat și pe băut, iar Palea era dintre puținii pe care boierul îi poftise la masa lui, în vreme ce alții aveau masa lor deosebită. Iar alții se aflau pe la moșii ori aveau parte de tain, mai saci de grăunțe și de făină, mai putini de brânză, coșuri de fel de fel de merinde, butoiașe de băutură, porci îngrășați, valuri de pânză, multe de toate de prin hambarele, cămările și pivnițele boierești. Cu cât mai mulți avea împregiurul său, cu atât de frunte era socotit boierul. Toate însă, se-nțelege, până ce nu se vor fi schimbat vremurile, și o lume-ntreagă aștepta, mângâindu-se cu nădejdea că boierul, ajuns iară mare și tare, va pricopsi pe ai săi, pe fiecare după vredniciile lui și după bunătatea inimii sale.

Coconul Costache, om nu prea lipsit de deșertăciune, se sâmțea măgulit de gândul că era atâta lume sub purtarea sa de grijă și ținea că atât prietenii, cât și dușmanii să-l știe înconjurat de mulțime de oameni destoinici fiecare-n felul lui. Cu adevărat boier se sâmțea numai când la masa lui erau adunați mulți dintre cei ce se rezemau cu toată credința pe el. De aceea slăbiciunea lui era să mai poftească și prieteni, pentru ca aceștia să vadă, să-nțeleagă și să spună mai departe ceea ce gândesc.

Ceva mai greu i-ar fi fost cocoanei Clotildei, care purta sarcinile gospodăriei celei mari și era adeseori pe neașteptate nevoită a primi și oaspeți mai subțiri. Femeie de o fire cu deosebire duioasă însă, ea le făcea toate de dragul soțului său,

la care se uita ca la un fel de minune, și astfel nu numai că nu se plângea niciodată, ci se simțea mângâiată de gândul că Costache al ei e mulțumit. Era apoi lucru de sine înțeles că starea aceasta e trecătoare, numai de azi pe mâne, și va înceta-n ziua când soțul ei va fi ajuns iarăși în slujbă. Iar când se-ntâmpla ca acesta să nu mănânce acasă, dânsa lua masa deosebit cu Lucia, fetița ei de vreo doisprezece ani, cu cei doi băieței, frații mai mici ai Luciei, și cu franțuzoaica.

Mai era apoi, pe lângă toate aceste, cocoana Clotilda și fată de oameni bogați, crescută-n casă cu mare lărgime, cu slugi multe și cu legături întinse, și dacă era coconul Costache-nconjurat de oameni vrednici, ținea și soția lui să aibă împrejurul ei femei harnice și pricepute, care îi dădeau ajutor într-ale gospodăriei, mai câte o văduvă, mai câte o fată bătrână, care puneau mâna când se făceau proviziunile de dulcețuri și de vișinată, de murături și de fel de fel de alte conserve ori când se așeza urzeala pentru pânză ori pentru velințele la care lucrau țigăncile sprintene și țărancele harnice și istețe.

Nu în rândul acestora avea să fie pusă duduia Smaranda, o fată de boier scăpătat și cumnata unuia dintre prietenii coconului Costache. Pentru dânsa cocoana Clotilda avea oarecare slăbiciune, mai ales pentru că era franțuzită, sfătoasă și bună de gură, de-i plăcea coconului Costache să stea de vorbă cu ea. Ea mai făcea față și la mesele mari, precum și la sindrofii, ca să le ție oaspeților de urât, alt lucru la care coconul Costache ținea mult.

Cu vreo doi ani mai în vârstă decât Palea, duduia Smaranda nu mai putea să fie pusă în rândul fetelor tinere. Slabă scândură, cam năsoasă, oacheșă ca o țigancă-n postul cel mare și cu niște ochi de șopârlă speriată, ea părea chiar fată bătrână, aceasta cu atât mai vârtos cu cât avea în întregul ei fel de a fi oarecare acreală, știa multe, cunoștea slăbiciunile

oamenilor și le dedea pe față cu un fel de mulțumire diavolească. Două surori mai mari ale ei erau bine măritate, fratele ei, Ioniță, cartofor vestit, se vâra pretutindeni unde se adunau trei oameni la un loc. Mai avea dânsa și o mulțime de rude, și astfel nu se putea petrece la Iași nimic fără de știrea ei, nu ți se ura să stai de vorbă cu ea, și Palea se bucura când o întâlnea, căci prin ea ajungea să cunoască mai din amănunte lumea în mijlocul căreia-l aruncase soarta. Simțind-o aceasta, coconul Costache și cocoana Clotilda îi lăsau bucuros să stea numai ei amândoi la o parte și-i așezau la masă unul lângă altul, încât ai fi crezut că e la mijloc o legătură mai strânsă.

Păcat numai că duduia nu era numai bună, ci câteodată și rea de gură și scăpa pe ici, pe colo câte o vorbă despre golanii fără de căpătâi, care cad belea în spinarea altora. Era lucru de sine înțeles că ea nu se gândea și la Palea; se gândea însă Palea el însuși la sine, ba mai ales la sine.

Treceau adecă zilele și săptămânile fără ca să fi urmat schimbarea de mulți așteptată, iară el nu era deprins să nu facă nimic și-i era mai nesuferit și gândul că trăiește de azi pe mâne numai și numai din bunăvoința altora. Dintru-nceput se simțise onorat că coconul Costache și cocoana Clotilda-l găzduiesc și-l poftesc la masa lor. Încetul cu încetul însă a ajuns să se socotească umilit când își dedea seama ce vor fi zicând alții despre el, și inima i se strângea când îi dedea brânci întrebarea: „Cum și când ai tu să răsplătești bunătățile de care ți se face parte?"

Se simțea apoi și din ce în ce mai străin în mijlocul lumii străine, înconjurat de oameni cu vederi și cu apucături cu totul deosebite de ale lui, pe care nu-i înțelegea și care nu-l înțelegeau nici ei pe el.

Singurul de care se simțea mai apropiat sufletește era coconul Costache, care-și făcuse studiile în Italia, la Turin, și și le complectase la Paris. Și acesta se depărta însă adeseori de

el. Lasă că atât în vorbe și gesturi, cât și-n felul de a gândi luase niște apucături teatrale, dar mai era și boier și, poate fără că să vrea, te făcea, ca duduia, adeseaori s-o simți aceasta.

Cu desăvârșire altul era felul de a fi al cocoanei Clotildei, de care Palea numai cu multă sfială era în stare să se apropie. Era în purtările ei atâta dulceață, încât el începea oarecum să tremure în fața ei și nu mai știa ce să facă și ce să zică. Una din apucăturile ei era să-i pună întrebări în ceea ce privea pe părinții și pe rudele lui, amănuntele copilăriei lui, gândurile ce-și face pentru viitor, tot lucruri care pe dânsa n-o priveau și de care nici nu se interesa nimeni afară de dânsa.

Din când în când, la început mai rar, apoi din ce în ce mai des, i se întuneca oarecum întreaga viață. Stând așa singur în iatacul lui, își aducea aminte nu numai de Aglaia, ci și de tatăl său și de mamă-sa, care-și trăseseră atâta de la gura lor ca să-l țină pe el la școli, apoi muriseră amândoi fără ca să fi avut mulțumirea de a-l vedea om cu rost.

„De ce?! De ce?! își zicea începând să plângă, parcă abia acum s-ar fi întors de la înmormântarea lor. Nu era oare și pentru ei, și pentru mine mai bine să stărui în căile în care au umblat ei, și să nu mă leapăd de ai mei?!"

Mult se simțea singur și părăsit, mereu își făcea mustrări pentru vina de a fi plecat de acasă și-i era, parcă, urgisită Aglaia, de dragul căreia s-a lepădat de gândul preoției, pentru care se pregătise.

„Păcătoasă slăbiciune!" își zicea și pornea la deal spre Copou și de acolo înainte, dus de gânduri grele și de mâhnirea din sufletul lui.

Simțindu-se bine-n mijlocul naturii mute, sub cerul înstelat și-n bătaia vântului răcoros, el nu se mai întorcea decât noaptea târziu, când toți dormeau și nu mai era nimeni care să i se uite-n ochi și să-l întrebe pe unde-a umblat și ce gânduri îl frământă.

„Păcat! – își zicea – greu păcat! Cum ai putut tu să părăsești lumea în care te-ai pomenit și care a scos om din tine?! Cum te-a iertat firea să te desparți de rudele tale, de prietenii tăi din copilărie, de toți cei ție sufletește apropiați, și să vii aici, unde nimeni nu te știe cine ești, nimeni n-are nevoie de tine, nimeni nu-ți zice «*tu*» și nimeni nu ia parte nici la durerile, nici la bucuriile tale?!"

Păcat o fi fost, dar încă mai mare păcat era nedreptatea ce le făcea celor doritori de a se apropia de dânsul, cum erau, înainte de toate, Lucia și frățiorii ei, care, văzându-l mereu posomorât, se depărtau cu sfială de dânsul.

Nu tot așa duduia Smaranda, care nu era deloc sfiicioasă, nici mai ales cocoana Clotilda, care avea și ea slăbiciune pentru el și înțelegea mâhnirea dată pe față în ochii și-n trăsăturile feței lui, în vocea cu care rostea vorbele, până chiar și[-n] ținuta și-n gesturile lui.

– Ai început, așa mi se pare, să-ți perzi răbdarea, îi zise ea într-una din zile. Ai multă dreptate: prea de tot încet se desfășură lucrurile de când cu căimăcămia lui Vogoridi. Să știi însă că numai de la Costache atârnă să se întoarcă iar la Postelnicie. Vornicul Costache Catargiu stăruie mereu, căci Vogoridi ține să-l aibă-n partea sa, dar ai noștri sunt toți unioniști și nu-l lasă să treacă-n partea cealaltă. Lucrurile au însă mai curând ori mai târziu să se lămurească, și temerile ce vei fi având sunt lipsite de temei.

– Nu aceasta e, cocoană Clotildă, nu numai aceasta e, ba nu e deloc aceasta, întâmpină Palea zăpăcit. Nu sunt, ce-i drept, deprins să-mi petrec viața umblând de ici până colo fără de nici o treabă, dar sunt încredințat nu numai despre bunele îndemnuri, ci și despre priceperea politică a coconului Costache și nu mă îndoiesc nici eu că au să se lămurească lucrurile. Mi-e însă adeseori parcă trebuie să mă căiesc că am

plecat de acasă și am venit aici, unde mă simt străin, și teamă mi-e că tot străin am să rămân toată viața.

El nu-și dedea seama despre asprimea vorbelor ce rostea, dar cocoana Clotilda, înțelegându-l, nu se supăra, ci-i zâmbea cu bunăvoință. Nu o dată a fost în copilăria ei certată pentru că se juca cu copiii slugilor, și adeseori îi făcea și soțul ei mustrări pentru că nu știa să-și păstreze demnitatea rangului și se coboară-n rând cu cei ce nu sunt de seama ei.

– Mi-am petrecut copilăria și tinerețele-n intimitate familială – urmă el îmbărbătat de zâmbetul ei – între oameni care, deopotrivă fiind, deopotrivă se și socotesc între dînșii: aici e multă bunăvoință la cei de sus și alipire cu adevărat credincioasă la cei de jos, dar inima deschisă și legăturile sufletești mi se par peste putință.

Fără ca să-și dea seama despre ceea ce face, cocoana Clotilda-și mai apropie scaunul de al lui.

– Vorbele ce rostiși ar trebui să mă supere – grăi dânsa – și m-ar și supăra dacă n-aș ști că vina e și a d-tale, ba mai ales a d-tale. Prea ești posac, prea te tragi la o parte, prea stai într-un colț și nu vrei să ții seamă că au și alții tragere de inimă către cei sufletește înrudiți cu ei. Ziceai – urmă ea – că nu ești deprins a-ți petrece viața umblând de ici până colo fără de nici o treabă, și pleci, cu toate aceste, așa singur cuc, la deal spre Copou și de acolo mai departe. Ia gândește-te că e pe ici, pe colo, câte cineva care s-ar bucura dacă ar putea să te-nsoțească. Nu mai vorbesc de duduia Smaranda, care ține atât de mult la d-ta, dar avem noi trei copii, care ar sălta de bucurie dacă i-ai lua-n plimbările ce faci. Sunt încredințată că ți s-ar mai înveseli și d-tale inima, ba, pe deasupra, ne-ai îndatora și pe noi, părinții copiilor, care ar câștiga mult petrecând un ceas, două cu d-ta. Despre intimitate familială vorbești! Familie am și eu, și-ar fi mare nedreptatea ce mi-ai face dac-ai zice c-ai voit și nu ți s-a

îngăduit să intri în intimitatea ei. Inima nu e privilegiul unor anumite clase sociale.

Grăindu-le aceste, ea-i întinse mâna, iar el, roșind ca o fată, se plecă oarecum rușinat și o sărută uitându-i-se-n ochi parcă i-ar fi fost dacă nu chiar soră mai mare, o mătușă pe care o știa de copil mic, dar de mult n-a mai văzut-o.

Din clipa aceasta i s-a prefăcut întreaga viață sufletească. Ținuse pân-atunci la cocoana Clotilda, fiindcă era soția coconului Costache, iar de aci înainte ținea la coconul Costache și pentru că el – pe lângă toate celelalte – mai era și soțul cocoanei Clotildei.

Era lucru firesc să-i fie dragi și copiii lor.

Pe când umbla stingher prin lume, era adeseori ispitit de gândul că singura lui scăpare e să se căsătorească, nu cu Aglaia, nici cu fata preutesei, ci orișicum și cu orișicine, numai să aibă și el cuibul lui și un suflet de care se știe legat.

Nu mai umbla acum singur și-i era rușine de gândul pe care-l avuse mai nainte, căci inima i se-nveselea când vedea cum aleargă copiii la el, care știa să le spună atât de multe, ba îi mai era plăcut și timpul petrecut cu duduia Smaranda, care-i însoțea și ea din când în când pe copii.

Când se-ntâmpla apoi ca coconul Costache să nu vie la masă, cocoana Clotilda îl poftea și pe Palea, precum și pe duduia Smaranda, dacă se nimerea și ea pe-aci. Erau frumoase zilele acelea chiar și fiind cerul înnourat și bătând vântul a furtună ori a viscol.

II

CÂTE NU MAI ȘTIA DUDUIA

Toamna, d-l Costache Guleș a plecat la Geneva, ca să-și ducă fata și băietii în pensioane.

După plecarea lor casa era oarecum întunecată și pustie, iar după întoarcerea boierului, viața nu mai era tot cea de mai nainte. Coconul Costache lipsea mult de acasă, iar când se afla acasă, era dus cu gândul.

Ți-ar fi venit să crezi că mai nainte era sub stăpânirea copiilor săi, iar acum, scăpat de sub stăpânirea aceasta, își făcea de cap.

*

După-masă, coconul Costache, cocoana Clotilda, duduia Smaranda și Palea treceau de obicei din sufragerie în odaia de alături, ca să-și ieie cafelele.

– Vorba e, dac-o fi adevărat – grăi duduia rostind vorbele cam pe nas – ca Costache Catargiu să se retragă, și-n locul lui să vie Vasilache Ghica.

– De-ar da bunul Dumnezeu! suspină cocoana Clotilda, care s-ar fi bucurat dacă soțul ei ar fi scăpat de stăruințele ispititoare ale lui Catargiu. Nu se temea și de Ghica, fiindcă despre acesta soțul ei vorbea totdeauna rău.

– Lucru de mirat n-ar fi, scumpa mea Clotilda, întâmpină coconul Costache, scoțând din ciubuc rotogoale de fum. Prea

e pe față Catargiu, prea de tot bădărănește se dă de gol, prea fără de cruțare îi jignește pe oameni. Orișicum ai suci lucrurile și le-ai învârti, nu mai încape-ndoială că mulțimea cea mare până chiar și-n rândurile boierilor e pentru unire. De aici nu urmează, ce-i drept, că n-ai să fii de altă părere; nu ți-e însă de nici un folos s-o spui aceasta-n gura mare și cu un fel de-ndârjire. Ghica e om cu măsură și cumpenit și nu se dă fără de nevoie de gol, ci tace și face. De el tot mai poți să te apropii fără ca să te faci urgisit în ochii celor mulți.

Palea se mișcă neastâmpărat în scaun. În gândul lui omul trebuia să aibă inima deschisă, iar Ghica era fățarnic. Nu-i dedea însă mâna s-o spună aceasta și după ce coconul Costache-l socotise om cu măsură și cumpenit.

Ochii coconului Costache se opriră asupra lui.

– Ești, scumpe amice, pare-mi-se, de altă părere, îi zise. Dă-mi voie să te dumiresc. Lăsăm la o parte gândul că mulțimea, alcătuită mai ales din oameni mai mult ori mai puțin mărginiți și lipsiți de pricepere, foarte adeseori judecă greșit. Admiti însă, fără-ndoială, că nu de noi, numai de noi atârnă dacă au ori nu să fie unite cele doauă țări. În zadar am stărui dacă partea covârșitoare a puterilor garante nu ne sprigînește. Lucru cuminte e deci s-o voim, dacă e cu putință s-o și facem, iar dacă nu e cu putință, s-o dorim, ce-i drept, dar să nu ne risipim puterile stăruind în zadar. Deocamdată dar, câtă vreme nu știm dacă e ori nu e cu putință, oamenii cu măsură și cumpeniți nu-și dau gândul pe față, ci-și potrivesc purtările și vorbele astfel ca la timpul cuvenit să se poată rosti pentru ceea ce e cu putință.

– Dar Costache Negri, Mihail Kogălniceanu, Anastasie Panu, Vasilie Alecsandri și mulți alți oameni de frunte stăruie pe față și fără de-ncungiur pentru unire, grăi Palea.

– Eu nu zic că fac rău, răspunse coconul Costache; ei lucrează însă în vederea viitorului, ca să-i prelucreze pe

oameni. Unirea însă nu vor putea nici ei s-o facă decât atunci când va fi cu putință. Deocamdată sunt numai niște propagatori puși în fața celor ce fac politică practică.

– Nu zic nici da, nici nu – grăi Palea –, ci mă mărginesc a mărturisi că nu mă simt destoinic a face politică practică. Iar cât pentru Vasilie Ghica, mi-e destul ceea ce ați zis d-voastră pentru ca să-l socotesc om cu măsură și cumpenit.

Duduia Smaranda zâmbea cu obișnuita ei răutate. Îl auzise adesea pe coconul Costache vorbind despre destrăbălările lui Ghica și ținea să-i vorbească lui Palea pe plac.

– Și mai e – adăugă dar, trăgănând vorbele – și om foarte cumsecade.

– Ba e un rău și-un stricat – strigă cocoana Clotilda –, un om de care n-ai să te apropii dacă ții să nu te murdărești.

Domnul Guleș sorbi o dată din cafea și se întoarse spre duduia scoțând iar câteva rotogoale de fum.

– Gura lumii, simpatică duduie, – întâmpină el – e o moară care macină și bob curat, dar și multă pleavă seacă. Cine ar îndrăzni să deie jurământ care dintre cele ce se spun sunt și care nu sunt adevărate?!

Palea dete din cap. El îi socotea cumsecade pe oameni câtă vreme nu i se dedeau dovezi neîndoioase că sunt, într-un fel ori într-altul, stricați ori nemernici.

– Orișicum ar fi însă – urmă Guleș – una e viața casnică și alta cea publică: cel mai desfrânat om poate să-i fie țării sale de mare folos prin știința sa și prin destoiniciile sale.

Cu totul altele erau vederile lumii în care crescuse Palea. El iar se mișcă deci, cuprins de neastâmpăr, în scaunul lui.

– Iar nu ești, precum se vede, de aceeași părere urmă Guleș.

– Aș fi, respectabile domnule, fățarnic dac-aș zice că da, răspunse Palea cu oarecare sfială. După puțina mea pricepere, cei mai mulți dintre oameni sunt făcuți așa că se uită totdeauna în sus și-și potrivesc faptele cu ale celor din frunte.

Acesta e rostul zicătorii: „*De la cap se strică peștele*". Orișicât de mari ar fi deci foloasele aduse de un om stricat prin știința sa și prin destoiniciile sale, neasemănat mai mare e răul pe care-l face dând pildă de rea viețuire. Dacă oamenii stricați ajung în frunte, încetul cu încetul se strică toată lumea, căci ceea ce nu e rușine pentru cei din frunte nu poate să fie nici pentru cei din coadă. De aceea omul ridicat o dată sus n-are să piardă nici o clipă din vedere că ochii tuturora sunt îndreptați asupra lui, că el e pildă de viețuire și pentru dânsul și cel mai mic păcat e mare.

În urechea d-lui Guleș vorbele aceste răsunau a mustrare făcută lui însuși.

– Așa ar fi să fie în teorie – întâmpină dar – în practica vieții se aplică însă zicătoarea: „*Quod licet Iovi non licet bovi!*" Trăim în lumea aceasta ca să ne bucurăm de viață gustând plăcerile de tot felul ale ei, și e-n firea lucrurilor că cu cât mai sus e ajuns omul, cu atât mai mare răsplată i se cuvine, cu atât mai deplină îi este libertatea de a-și face parte din plăcerile vieții. Nebuni ar trebui să fie cei mulți și nevoiași pentru ca să râvnească la libertatea ce numai celor de sus li se cuvine.

Tot așa fusese și cocoana Clotilda deprinsă a vedea lucrurile. Ea, femeia umilită, era roaba familiei sale și-și petrecea viața jertfindu-se pentru soț și pentru copii; soțul ei însă, om înzestrat cu mari destoinicii era ridicat de tot sus în gândul ei, și lui toate i se cuveneau, toate i se iertau. Acum însă ochii ei deodată se oprire cu un fel de uimire asupra lui Palea, căruia îi dedea dreptate, căci simțea că încă mai sus și l-ar pune în gând pe Costache al ei dacă el s-ar potrivi cu cele zise de Palea. Acesta însă era mâhnit că nu poate să-mpărtășească vederile ocrotitorului său, pe care se deprinsese a-l socoti om care are totdeauna dreptate.

– Mă iertați – grăi dânsul strâmtorat –, dar dacă nebuni ziceți, nebuni sunt, și fiecare dintre dânșii, se crede mai vrednic

dacă face și el ceea ce fac cei ajunși în frunte. Eu nu pot să mă depărtez de gândul că-n adevăr sus e numai omul care e stăpân pe sine însuși, și cu cât mai sus te ridici, cu atât mai vârtos ai să-ți înfrânezi poftele și să-ți răpui slăbiciunile. Dacă e vorba, cea mai curată și mai dulce dintre mulțumirile vieții e să trăiești din dragoste către alții și să te știi tu însuți pe tine om plin de vrednicii, care nu are să se rușineze de nici una dintre faptele sale și le face plăcută viața celor ce vin în atingere cu el. Dacă fiecare dintre noi și-ar pune frâu și s-ar mulțumi cu ceea ce îi este neapărat de trebuință, ar fi de tot puțină mizeria-n lume.

Cocoana Clotilda ar fi fost în stare să sară la el și să-l îmbrățișeze: așa gândea și dânsa, fără ca să fie-n stare a o spune.

– Nu-i așa, Costache?! strigă, deci, cuprinsă de avânt.

Coconul Costache-și mușcă buzele. Ar fi trebuit să-și schimbe întregul rost al vieții pentru ca să se poată potrivi cu gândul dat pe față de Palea. El îi aruncă deci soției sale o căutătură mustrătoare.

– Frumos vis! grăi apoi. Vorba e numai că noi, oamenii, imităm pe cei ce ne sunt mai mult ori mai puțin simpatici și cu care putem să ne potrivim. Faptele celor străini ori poate chiar urgisiți nu ne ademenesc deloc. Dar se vede că preascumpul nostru prieten s-a pregătit pentru preoție. Numai așa poate să vorbească creștinul adevărat, pentru care toți oamenii sunt deopotrivă legați prin frățească iubire.

Palea se-nvioră.

– Nu sunt – răspunse el într-un ton mai ridicat – aceste lucruri, cum se zice, popești, ci adevăruri nestrămutate, asupra cărora oamenii înțelepți ai tuturor popoarelor au stăruit mult mai înainte de-ntemeierea bisericii creștinești. Tocmai ceea ce ați binevoit a spune e dovada că așa e cum zisei. Ajunși în frunte, oamenii stricați li se fac celor cumsecade încă mai urgisiți, și astfel se pornește o luptă între cei buni și cei răi, iar lupta aceasta nu poate să ducă la prăbușirea societății dacă

prin ea ajung deasupra cei răi, cari de obicei se solidarizează mai în deplin decât cei buni.

Coconul Costache era plictisit. El nu era, ce-i drept, dintre boierii ruginiți, care nu stau de vorbă cu orișicine. Se socotea european adevărat, ba chiar liberal, împăcat cu gândul că i se cuvine orișicui să aibă părerile sale, ba și să le dea pe față – în o formă potrivită. Toate au însă o margine. Erau de față soția sa și duduia Smaranda, și el se simțea atins în demnitatea lui prin hotărârea cu care vorbea tânărul ocrotit de dânsul.

– E în tot cazul chestiune de bun-simț – grăi dar – să nu ne avântăm cu pripire și să cumpănim vorbele când ne dăm părerea asupra oamenilor ridicați în fruntea țării, căci nu putem să știm dacă nu cumva mâne ori poimâne vom fi nevoiți să ne plecăm în fața lor.

– Lucrul acesta – răspunse Palea – e foarte adevărat când vorba e de oameni care țin să ieie parte la viața politică.

„Eu însă – adăugă-n gândul lui – eu nu! Mă lipsesc dacă numai cu prețul acesta se poate."

Tonul în care patronul său rostise vorbele îi era destul ca să-nțeleagă că nu mai are să stăruie în părerile sale. Îi era parcă deodată se învrăjbiseră el și coconul Costache și-și făcea mustrări pentru că nu poate să fie de aceeași părere cu ocrotitorul său.

Cu atât mai mulțumit era că cocoana Clotilda împărtășea vederile ce dedea pe față. În fundul inimii lui era dezamăgit. Nu îndrăznea să spună că nu are coconul Costache dreptate, și-l închipuise însă și ar fi dorit să-l și știe om mai avântat, și era cuprins de durere dându-și seamă că e cu totul altfel.

Duduia Smaranda o simțea aceasta și, orișicare i-ar fi fost părerile, ținea să-i dea dreptate lui Palea și să-l depărteze de coconul Costache.

– Ai auzit?! îi zise dar după ce rămaseră numai ei amândoi.

Palea era neplăcut atins de tonul în care fuseseră rostite vorbele acestea.

– Nu sunt în adevăr vederile lui – răspunse el –, ci vorbe pe care omul cu tact politic trebuie să le grăiască dându-și părerea asupra vreunuia dintre mai-marii zilei.

– Dar mai-nainte vorbea despre același om cu totul altfel, întâmpină ea.

– Atunci Ghica nu era ceea ce e azi, stărui Palea. A fost foarte înțeleaptă vorba că mâne ori poimâne desfășurarea lucrurilor poate să ieie o-ntorsătură ca să fie nevoit a se pleca în fața lui Ghica. I-ar fi greu să i se uite-n ochi dacă azi l-ar grăi de rău.

Duduia Smaranda iar zâmbi cu răutate.

– D-ta însă, după cum te-auzii vorbind, nu ai face tot așa, îi zise.

– Ceea ce nu dovedește că el face rău – întâmpină dânsul –, ci că mie-mi lipsesc cuvenitele destoinicii spre a lua parte la viața politică a acestei țări și că n-aș fi om cuminte dacă m-aș avânta aici în luptele politice. Aș rămânea, duduie, de batjocură.

– Ești copil și tot copil ai, pare-mi-se, să și rămâi toată viața! izbucni ea. Pe acolo, prin Bucovina d-voastre, sub stăpânirea nemților, oamenii nu îmbătrânesc, se vede, niciodată. Ar trebui să-ți cauți o guvernantă, care cunoaște țara și oamenii, ca să te ție de scurt și să-ți fie-n toate împrejurările povață. Omul care tace și face – urmă ea după o mică pauză – este coconul Costache el însuși. Tot el e și omul care trăiește pentru ca să se bucure de viață, făcându-și parte largă din plăcerile ei.

Palea rămase zăpăcit și se uita cu ochi mari la ea. Nu era-n stare să-și dea seamă despre scopul în vederea căruia i le spunea aceste.

– Dac-ar fi să fie adevărat ceea ce spuneți – zise – eu nu mă încumăt să zic că n-are dreptate și că nu așa se cuvine să facă.

Iar dacă d-voastră sunteți de părerea că rău face, nu pot să mă dumiresc de ce anume mi-o spuneți mie când vorba e de un om la masa căruia mă satur în fiecare zi, dimpreună cu alții.

Duduia Smaranda râse cu hohote.

– Eu nu la a lui masă mă satur! strigă dânsa. Pe mine cocoana Clotilda mă ospătează, de altminteri tot ca pe dânsul, dimpreună cu ceilalți. N-ai ajuns, se vede, să afli că tot ceea ce vezi aici și toate bunătățile de care ți se face parte sunt zestrea cocoanei Clotilda. El?! Ce și cine-i?! Băietul unui om de casă al răposatului boier, care l-a trimis în străinătate, l-a procopsit și – mai de voie, mai de nevoie – și l-a luat ginere dându-i averea fiicei sale, ca să intre-n rândul boierilor.

Palea-și stăpâni firea.

Nu era-n gândul lui cu putință ca ea să le spună aceste dacă nu le știa ca fiind adevărate. Era, la urma urmelor, lucru firesc ca un tânăr înzestrat cu destoiniciile de tot felul ale lui Guleș să fie-mbrățișat de un boier generos și să i se facă plăcut unei femei cum va fi fost cocoana Clotilda ca fată. Tocmai de aceea însă i se părea de tot urât felul în care duduia Smaranda le spunea acestea.

– Acesta e coconul Costache – urmă ea – omul care de dimineață, când își deschide ochii, până noaptea târziu, când îl răpune somnul, n-are alt gând decât să chiverniséască averea soției sale cu dibăcia cuvenită, ca încetul cu încetul să agonisească și pentru sine o și mai frumoasă avere.

Palea avea un fel de slăbiciune pentru duduia Smaranda, care intra totdeauna în vederile lui. Acum era însă supărat de spusele ei.

– Nu pot – răspunse el – și nici nu se cuvine să cercetez dacă sunt ori nu adevărate cele ce-mi spuseși. Dacă sunt însă adevărate, nu ocară, ci laudă i se cuvine. Zestrea i se dă femeii pentru ca, din veniturile ei, dânsa să trăiască dimpreună cu familia sa potrivit cu rangul și cu starea ei. Soțul are deci dreptul

de a cheltui toate veniturile zestrei și e vrednic de toată lauda dacă pune câte ceva la o parte pentru copii ori pentru bătrânețe. Netrebnic e numai cel ce nu se mulțumește numai cu veniturile. Bucata de pâne de care n-am neapărată nevoie are să fie păstrată pentru gura celor flămânzi.

Duduia ar fi ținut să nu-l supere, dar firea îi dedea brânci.

– Aș! Mofturi! strigă. Numai oamenii ca d-ta sunt în stare să creadă că, răbdând ei de foame, satură pe cei flămânzi și, zgribulind ei de frig, le dă celor-goi putința de a se încălzi. Orb ar trebui însă să fii pentru ca să nu vezi că el tace și face, vânează plăceri și aleargă după fuste, în vreme ce cocoana Clotilda își înăbușe suspinurile și se canonește-n fel de fel de chipuri, răbdând multe de toate, de dragul lui.

Grăindu-le aceste, ea se-ntoarse să plece.

– De! – mai adăugă – noi, femeile, aflăm și înțelegem multe lucruri care bărbaților nici prin minte nu le trec.

III

ISPRĂVILE LUI TIMOTEI CIUNTULEAC

Nu spunea Palea adevărul când se plângea că se află singur în mijlocul unei lumi străine. Își petrecea la Iași viața și un om pe care-l știa din timpul copilăriei sale, un oarecare Timotei Ciuntuleac, chiar rudă mai depărtată a lui, om căsătorit și cu rosturi bine așezate.

Acest Ciuntuleac era însă un fel de intendent la Consulatul austriac, știa să vorbească nu numai cu nemții nemțește și cu moldovenii moldovenește, ci și cu rutenii rutenește, cu leșii leșește și cu rușii rusește, era om care le vede și le aude toate, cunoaște pe toți oamenii mai însemnați, înțelege multe, e dumirit asupra împrejurărilor, se vâră-n toate daraverile, și-a agonisit o avere mai însemnată, are pretutindeni trecere, și de accea mulți dedeau cu socoteală că mai e și spion nemțesc. Coconul Costache îi deduse deci și el lui Palea sfatul prietenesc să nu se prea-ncurce cu Ciuntuleac, mai ales cu soția acestuia, madam Olga, o femeie odinioară foarte frumoasă, despre care gurile rele vorbeau multe. Se cam ferea deci Palea de Ciuntuleac și se făcea că nu-l vede când i se-ntâmpla să-l întâlnească-n calea lui.

Acum deodată l-a prins dorul de iubita sa rudă.

„Da! își zisese după ce duduia Smaranda a plecat. Haid' să zicem că toate sunt adevărate: ce mă privește pe mine?!

Oamenii păcătoși sunt firește porniți a vorbi despre păcatele altora. Se dezvinovățesc pe sine înșiși mărind vina celor slabi de înger. Hoțul se simte mai-bine-n pelea lui grăind de rău pe oamenii cumsecade, iar femeia desfrânată se laudă pe sine spuind în gura mare că altele sunt mai stricate decât ea. Eu, însă, eu ce fac?!"

Nu voia să știe! Nu i se cuvenea lui să scruteze lucruri care nu-l privesc, nici mai ales să se facă judecător al unor oameni care sunt mai presus de dânsul și de la care numai de bine s-a-mpărtășit.

Simțea, cu toate aceste, că s-a-nstrăinat de coconul Costache. Îl punea și acum foarte sus în gândul său, dar își dedea seamă că e foarte mare deosebire între felul de a vedea și de a vieții al său și al coconului Costache, era-ncredințat că coconul Costache are să stăruie în ale sale și nu se socotea pe sine în stare să se potrivească cu ocrotitorul său.

„Nu, nu! își zicea. Sunt osândit să rămân viața mea-ntreagă ceea ce sunt".

Iar se căia de a fi părăsit pe ai săi ca să vie aici, unde oamenii atât de mult se deosebeau de dânsul.

„Sărmanul de mine"! își zicea și iar pleca numai el singur spre Copou, iar se socotea din ce în ce mai păcătos.

Păcat era că gândește ceea ce gândea când vorba era de oameni la care ținea și care îi erau binevoitori, și încă mai mare păcat c-a ascultat cele ce i s-au spus fără ca să se răzvrătească.

Nu o dată îi năvălise sângele-n obraji văzând lipsa de sfială cu care duduia Smaranda se apropia de coconul Costache și umbla prin fel de fel de fățărnicii să-l momească. Om cumsecade fiind, el trebuia acum să-i spună coconului Costache că trebuie să se ferească de vicleana aceea, care-l grăiește de rău și umblă să-l muște prin ascuns.

Nefiind în stare s-o facă aceasta, îi era greu să se uite-n ochii coconului Costache, nu se mai socotea vrednic de bunăvoința acestuia și-i era nesuferit gândul că stă sub acoperișul lui.

Încă mai greu îi era să se uite-n ochii cocoanei Clotildei, care l-ar fi osândit cu toată asprimea dac-ar fi aflat câte știe și câte gândește, pe care nu-i dă mâna să i le spună. Mai era, în sfârșit, și duduia Smaranda, care i se făcuse deodată urgisită: urât lucru e să trăiești în mijlocul unei lumi în care nu poți să fii cu inima deschisă, ci ești nevoit să taci când inima-ți dă brânci să vorbești.

Se desprimăvărase. Trecuse timpul ghioceilor. Arborii erau înmuguriți. Unii dintre ei – ca salcia, răchita, socul, plopii, liliacul – își desfășuraseră frunza fragedă. Pomii erau pe ici, pe colo încărcați de flori, deasupra cărora bâzâiau albinile. Albastrul cerului era de o seninătate limpede, în fața căreia ochiul se umezea. Adierea dulce a vântului te-nviora. Palea, cu toate acestea, cuprins de îndoiosare, se făcuse mai posomorât decât orișicând, căci era nemulțumit cu întregul său fel de a fi și se simțea acum și pentru totdeauna grozav de singur și de părăsit, nevrednic de a trăi în mijlocul lumii în care pribegise, ba câteodată se socotea chiar mărginit, lipsit de judecată, neajutorat.

Întâlnindu-l deci, din întâmplare, pe Ciuntuleac, nu numai că nu s-a mai ferit de el, ci i-a și alergat, oarecum jinduit în cale, ba i s-a mai și plâns că stă de atâta timp fără de rost, nevoit a se răzema pe bunătatea altora.

– De! îl mustră Ciuntuleac. Eu ce să-ți fac dacă nu mai dai pe la mine și abia ai ajuns să mă învrednicești a mi-o spune aceasta?! Nu sunt, ce-i drept, om puternic, dar trăiesc de atâta timp aici, cunosc oamenii și apucăturile lor, și pentru unul ca tine sunt totdeauna în stare să găsesc o căpătuire potrivită. Rămâne numai să vedem – adăugă – ce zice boierul tău.

Palea se simțea jignit de vorbele acestea.

– Cum ce zice?!... întâmpină el. Voi fi putând și eu să mă ajut după împrejurări și după cum mă iartă puterile.

– Nu e tocmai așa, stărui Ciuntuleac. Aici, în țara aceasta, oamenii de seama noastră, orișicare li-ar fi destoiniciile, sunt ca zero în aritmetică: au numai valoarea pe care li-o dă cifra în dosul căreia stau. Pe mine – urmă el – toată lumea mă știe slujbaș al Consulatului austriac, și cei ce stau de vorbă cu mine îmi spun ceea ce doresc să se știe ori să se creadă la consulatul meu; treaba mea e cum vorbesc cu fiecare și ce le spun celor ce mă ispitesc. Pe tine puținii ce te cunosc te știu numai ca om de casă al lui Costache Guleș. Celelalte au să-ți fie de sine înțelese. Dușmanii lui Guleș se feresc de tine, iar prietenii lui te ispitesc, ca să vadă dacă ești ori nu vrednic de încredere.

Palea rămase cu ochii pierduți în vânt.

„Nu cumva duduia Smaranda – își zise – tot spre a mă ispiti a vorbit și ea precum a vorbit?!"

Îi era parcă se știe înconjurat din toate părțile de câni care stau în toată clipa gata să se arunce pe furiș asupra lui. Nenchipuit de mari și nenumărat de multe i se păreau primejdiile ce-l împresurau, și, trecând printre oameni, el se uita sperios împrejurul său, ca și când ar fi avut cuvinte de a se teme la tot pasul că vreunul dintre cei plini de vicleșug va sări să-l înhațe.

Își perduse toată vlaga.

Toate i se înfățișau, la urma urmelor, numai ca închipuiri de-ale sale. Putea el să trăiască și aici tot atât de retras ca în satul înfundat în valea munților, el numai singur cu ai săi, iar de primejdii n-avea să se teamă când putea să se răzeme pe oameni ca coconul Costache și să-și caute mângâierea la ființe ca cocoana Clotilda.

Îl cuprinsese rușinea gândindu-se că era p-aci-p-aci să se abată de la sfaturile coconului Costache stând de vorbă cu un om ca Ciuntuleac.

În vremea aceasta însă Ciuntuleac cel cu bun-simț, umblând de ici până colo în treburile sale, trăgea cu ochiul și cu urechea, ispitea ici pe unul, colo pe altul și știricea pretutindeni dacă nu cumva poate să dea peste vreun rost potrivit pentru neajutorata sa rudă.

Câteva zile în urmă Palea se pomeni cu el.

– Am găsit – îi zise –, nici că s-ar fi putut chibzui ceva mai bun. A sosit, după cum vei fi știind, zilele acestea, comisarul Prusiei, baronul de Richthofen, un bun cunoscător al țării, căci a fost mai înainte consul aci la Iași. Are, așa mi s-a spus, nevoie de un om care știe bine atât nemțește, cât și românește, dacă se poate chiar rusește, ca să-i traducă ori să-i copieze mai una, mai alta.

Palea strâmbă din nas: el căuta un rost statornic și nu-l încânta deloc gândul unei asemenea însărcinări luate de azi pe mâne asupra sa, care mai și mirosea a spionaj.

– Și tu-ți închipuiești – întrebă el trăgănând vorbele – că eu fac pentru așa ceva?

– Fără-ndoială, răspunse Ciuntuleac. Lasă că într-n legătură cu cea mai bună societate și n-o să prea ai mult de lucru... dar o să se bucure și coconul Costache.

Palea se uită nedumirit în fața lui.

– Cam de ce adecă ar fi având să se bucure?! întrebă iar.

– Pe baronul de Richthofen îl știe toată lumea cel mai zelos stăruitor pentru unirea țărilor – grăi Ciuntuleac – și i-ar veni la socoteală să fie știut în legătură cu asemenea om.

Palea dete din cap.

– Îl socotești, se vede, și pe el unionist.

– Asta nu! grăi Ciuntuleac. După purtările lui de până acum, câtă vreme nu e încă încredințat că unirea țărilor e în împrejurările de azi cu putință, îi vine la socoteală ca oamenii lui Vogoridi să-l creadă partizan al lor, iar unioniștii să dea cu

socoteală că are prin tine legături cu Richthofen. Așa e politica și diplomația cea subțire.

Palea se simțea jignit de gândul că el nu e decât o unealtă, un fel de adaus al altuia, ba mai era supărat și de părerea nu tocmai măgulitoare ce și-o făcea Ciuntuleac despre coconul Costache. El însă nu putea să pună la îndoială bunăvoința lui Ciuntuleac și e greu să-ți dai pe față supărarea când ți-e binevoitor cel ce te supără.

– De! – grăi dar cam strâmtorat – teamă mi-e că n-o să pot purta cu bine sarcina de tălmăcitor al baronului prusian. O să-mi dau în petec.

Aducându-și aminte de cele ce-i spusese coconul Costache despre Ciuntuleac, îi părea rău că tot a mai stat de vorbă cu acesta.

– Să mă mai gândesc! adăugă peste puțin, cuprins de simțământul că nu-l iartă firea să intre-n slujba unui prusian.

Ciuntuleac se uită zâmbind la el.

– Vorbești – îi zise – parcă lumea aleargă după tine. Adevărul e că mulți râvnesc să intre-n slujba prusianului, și eu trebuie să știu dacă mai am ori nu s-alerg pentru tine. Mult timp de răzgândire n-o să ai. Mă tem ca nu cumva să-ți iei prea târziu hotărârea.

– Atâta pagubă! răspunse Palea.

Cu totul altfel își înfățișa lucrurile după ce a vorbit cu cocoana Clotilda, care era parcă se bucură că-l vede pornit să plece de la casa ei.

– Se poate oare să mai stai pe gânduri?! grăi dânsa, bucurându-se fără ca să-și deie bine seama de ce. Te vei simți mai bine și o să scapi de gândurile posomorâte ce-ți faci dacă vei ști că ești cineva, că ai rost potrivit cu vredniciile d-tale.

Încă mai deslușit îi vorbea coconul Costache.

– Nu pierde, omule, ocaziunea, i-a zis el. Vorba e să arăți că n-ai să fii pus în rând cu cei mulți, care înșiși prin sine nu

însemnează nimic, ci atârnă în toate împrejurările de alții. Ți-aș înțelege îndoielile dacă vorba ar fi de austriacii cari-și dau silința să facă peste putință unirea țărilor; în slujba Prusiei însă cei mai mulți te văd cu ochi buni și poți să-i fii țării de mare folos! Stai, ce-i drept, puțin timp, dar totdeauna ți se va ține seamă c-ai fost vrednic să fii luat secretar de către baronul de Richthofen.

La mai multă bunăvoință n-ar fi putut să se aștepte Palea din partea coconului Costache. El stetea, cu toate acestea, și acum la îndoială, ba pe ici, pe colo, se temea ca nu cumva să i se pună cursă.

Nu mai lipsea decât s-o simtă aceasta duduia Smaranda, care se folosea de orișice împrejurare ca să-l depărteze pe Palea de Guleș.

– Se-nțelege, îi zise. Pe el îl încântă gândul de a te ști pe de-o parte prieten cu unul dintre oamenii de încredere ai austriacilor, iar pe de alta om de încredere al prusianului. Îți stoarce așa, pe nesimțite, azi o vorbă de ici, mâne alta de colo și e totdeauna dumirit mai bine decât alții asupra celor ce se pun la cale.

– Mă iartă, duduie, – răspunse Palea – dar trebuie să-ți spun că greșești. Tocmai coconul Costache e acela care mereu mă sfătuiește să mă feresc de Ciuntuleac.

Duduia Smaranda râse cu hohote.

– De aceasta nu mă-ndoiesc deloc, îl încredință ea. Lucrul are însă cântecul lui, pe care oamenii ca d-ta nu sunt în stare să-l înțeleagă. E la mijloc și madam Olga, care ar putea să-ți spună și câte ceva ce coconul Costache ține să nu afli.

– De altminteri, duduie, – o-ntrerupse Palea – nu e nici coconul Costache omul viclean care cere asemenea servicii și nu sunt nici eu omul de rea-credință care e în stare a le face. Nu, duduie, nici să mă tai, nu!

Duduia Smaranda tocmai aceasta o voia! O supăra încrederea pe care coconul Costache și mai ales cocoana

Clotilda o aveau în Palea și era încredințată că el e în stare să păstreze cu-ncăpățânare discrețiunea, ceea ce l-ar fi jignit pe coconul Costache, omul plin de deșertăciune.

– O s-o faci, domnule, chiar și fără ca să-ți dai seamă, stărui dânsa. Dar o să mai vorbim după ce vârtutea îți va fi fost pusă la încercare.

Palea nu mai stărui. Cu cât mai dinadins se gândea, cu atât mai vârtos se temea ca nu cumva ea să aibă dreptate. E peste putință să păstrezi legăturile sufletești cu oamenii cărora nu-ți dă mâna să le spui ceea ce ai pe inimă.

Iar i se răscolise întreaga ființă, iar se zbătea frământat de gânduri, iar nu mai știa încotro s-apuce. Plimbându-se singur spre Copou și de acolo la deal, se uita sperios când la dreapta, când la stânga, când înapoi, urmărit ici de demonul Ciuntuleac, care-l ispitea, colo de demonul duduia Smaranda, care-l chema, mereu îl chema.

IV

CE VOIA MADAM OLGA

Madam Olga, femeie de vreo treizeci de ani, era venită de la Paris ca franțuzoaică și profesoară de pian. Își petrecuse cei mai frumoși ani pe la case boierești, cunoștea bine oamenii și scandalurile din lumea cea aleasă și se măritase după Ciuntuleac ca să-l aibă pe acesta paravan și unealtă.

Paravan îi era pentru că în casa lui se-ntâlneau cei mai îndârjiți dintre compatrioții ei, emigranți polonezi, și puteau să-și urzească planurile fără ca să se teamă că vor fi spionați, iar unealtă și-l făcea trimițându-l mai ici, mai colo, și puind prin el fel de fel de treburi la cale. Trăia, dacă e vorba, numai pentru patria ei, nenorocita Polonie.

Era copilă de vreo opt ani când tatăl ei, după revoluțiunea de la 1830, fusese nevoit să-și părăsească țara. Stabilindu-se la Paris, Olga și-a petrecut acolo anii copilăriei și ai primei tinerețe în luptă cu multe și mari nevoi.

Soarta i s-a mai schimbat după vreo zece ani, când tatăl ei a murit și a lăsat-o sub ocrotirea compatrioților săi. Fată cu deosebire frumoasă, mai ales în ceea ce privește formele trupești, ea era bine plătită mai întâi ca model pentru pictori și sculptori, iar în urmă și ca figură încântătoare în tablourile vivante, care erau la modă. O prezentau compatrioții ei mai ales la seratele lor și la cluburi mai intime.

Așa a ajuns să facă cunoștința unui boier bătrân, care a luat-o sub protecțiunea sa și a adus-o la Iași, unde nu se prezenta decât în cercuri de tot întime.

În timpul revoluțiunii de la 1848, polonezii erau gata de răscoală și nu așteptau decât ca răsculații din Ungaria și cei din Țările Române să iasă învingători. Mulți dintre revoluționarii polonezi intraseră în oștirea maghiară, și doi dintre cei mai vestiți generali ai lor, Henri Dembinsky și Iosef Bem, conduceau oștiri de-ale răzvrătiților din Ungaria cu gândul de a răzbi-n Galiția și de acolo la Varșovia, unde toate erau puse pentru revoluțiune la cale.

Rușii au înăbușit însă mișcarea în Țările Române și au trecut apoi pe la Predeal și pe la Rodna Carpații.

După ce Artur Görgei a capitulat la Șiria, în fața generalului Paschievici, emigranții din Moldova erau cuprinși de cele mai vii temeri. Generalii Dembinsky și Bem căutaseră scăpare în Turcia, iar ceilalți emigranți apucau fiecare-ncotro putea, ca să scape de zbirii Rusiei.

În mijlocul acestei zăpăceli a luat Olga hotărârea de a se mărita după omul de încredere al consulului austriac.

Era aceasta pentru dânsa cea mai mare jertfă.

Admirată mereu fie ca model, fie-n tablouri vivante, ea ajunsese încetul cu încetul să fie încântată de sine însăși. Ceea ce-i stăpânea întreaga ființă era cultul trupului său, care i se părea o adevărată minune, și cea mai de căpetenie preocupare a ei era să nu facă nimic ce ar putea să-i schimbe formele trupești. Își păzea cu toată râvna sănătatea, alegea mâncările așa ca nici să nu slăbească, nici să nu se-ngrașe, se ferea de orișice abuz, și cea mai mare mulțumire a ei era să se admire pe sine însăși în oglindă ori să-și pipăie prin întunerec pe mângâiate brațele, umerii, bustul, șoldurile și pulpile. Era deci cuprinsă de simțământul că prin căsătorire le jertfește toate aceste, le dă pradă soțului, le pângărește. Un fel de scăpare era pentru dânsa

gândul că Ciuntuleac, cu vreo doi ani mai tânăr decât ea, îi era cu desăvârșire supus și nu se mâhnea dacă-l lua drept un fel de slugă, care le face toate bucuros și se mulțumește cu ceea ce i se dă, iar în casa lui n-o mai urmărea nimeni și compatrioții ei puteau să se adune fără temere.

Adevărul era că Ciuntuleac le făcea toate după îndrumările primite de la stăpânul său, consulul, care nu era deloc prieten al Rusiei și ținea ca omul său de-ncredere să aibă drept soție o femeie care știe multe și prin care li se pot da, la nevoie, emigranților polonezi cuvenitele îndemnuri.

Mai ales după ce s-a pornit războiul Crimeei, în care polonezii puneau multă nădejde, casa lui Ciuntuleac era cuibarul tuturor urzelilor poloneze, căci Olga avea legături cu cei mai mulți dintre fruntașii din Moldova și prin aceștia se dumirea asupra celor ce se petrec.

A trecut însă și războiul acesta fără ca visul Poloniei să se fi-ntrupat, și acum madam Olga era o năvalnică stăruitoare pentru unirea Țărilor Române, căci în gândul ei aceasta scădea puterea Rusiei. De la ea a pornit deci gândul de a-l pune pe Palea-n legătură cu baronul prusian, care putea să știe bine dacă e ori nu să se facă unirea Țărilor Române.

E-nvederat că ținea Olga să și-l aibă-n apropiere și pe Palea, iar aceasta cu atât mai vârtos cu cât ea avea gânduri bine lămurite și-n ceea ce privește pe d-l Costache Guleș, tot unul care știa să guste frumusețele desăvârșitelor forme trupești.

Pe când dar Palea se zbătea schimbându-și dintr-o clipă-ntr-alta gândul, Ciuntuleac alerga, ca să scape de gura soției sale, și l-a luat în cele din urmă pe prietenul său de guler, ca să-l ducă la baronul prusian.

Nu atât din propriul său îndemn, cât dus, mai de unul, mai de altul, luat ca frunza de vântoase, a ajuns Palea-n cancelaria baronului de Richthofen.

Cu totul altele îi fuseseră gândurile când a luat hotărârea de a trece din Bucovina la Iași, și de aceea nu mai știa ce să facă cu sine însuși.

Mai întâi și-ntâi nu mai putea să rămâie la casa boierului Costache Guleș. Când și-a găsit locuință și s-a mutat, era cuprins de-nduioșare. Abia acum își dedea seamă cât de mult ține nu numai la coconul Costache, ci și la cocoana Clotilda, la Lucia și la frățiorii ei, ba chiar și la duduia Smaranda cea rea de gură. Plecând, era cuprins de simțământul că rupte îi sunt pentru totdeauna legăturile cu casa în care trăise zile plăcute.

Temându-se ca nu cumva să fie luat și el drept un fel de spion, ca Ciuntuleac, el era hotărît să-și petreacă viața în retragere.

Așa a și făcut. Când se-ntâmpla să-ntâlnească pe vreunul dintre puținii săi cunoscuți, el era scurt la vorbă și cu desăvârșire discret. Tot așa în cancelarie. Din el nu putea nimeni să scoată nimic. Vorbea numai ca să ceară vreo lămurire ori vreo îndrumare.

Își dedea foarte bine seamă că se cuvine să se ducă pe la Ciuntuleac, ca să-i mulțumească pentru osteneală. Era și hotărât s-o facă aceasta, deși nu uitase cele ce coconul Costache îi spusese despre Ciuntuleac și despre madam Olga. Se amâna însă de azi pe mâne, căci îi era greu să dea ochi cu madam Olga, pe care o știa femeie vorbăreață și pornită a-i descoase pe alții.

Încă mai greu îi era să se ducă la cocoana Clotilda, deși aceasta la despărțire îi spusese că e așteptat la casa ei totdeauna ca și când ar fi membru al familiei. Era hotărât să se ducă, și toate serile, înainte de culcare, își punea de gând că ziua următoare neapărat se va duce. N-o făcea însă, căci era strâmtorat în urma legăturilor sale cu prusianul, cu Ciuntuleac și cu madam Olga și nu știa ce să zică și cum să se poarte.

Viața i se mărginea deci la slujba lui, în care era zelos și le făcea toate la țanc, cum se deprinsese prin școlile nemțești.

Intra și ieșea la timpul hotărât, nici mai curând, nici mai târziu. Se-ntâmpla câteodată să sosească prea devreme. Atunci el se plimba-n sus și-n jos, dar nu intra decât la oara regulată. Tot așa la masa lui, în saltarul lui, în dulapul lui, în rafturile lui, fiecare lucru se afla unde îi era locul, încât noaptea dacă l-ai fi sculat din somn, ar fi fost în stare să ieie pe-ntuneric orișice lucru de unde-l știa pus.

Lucrările de orice fel și le făcea liniștit și fără pripire și niciodată nu uita ceea ce i s-a spus o dată, ori ce trebuia să știe, încât te puteai răzema în toate privințele pe el. Pe lângă toate aceste mai avea și slova curată, frumoasă și citeață, ba mai știa și rusește, lucru de mare-nsemnătate în împrejurările de atunci. În curând deci baronul a ajuns să aibă slăbiciune de el și să-i deie toată încrederea, încât îl punea până chiar și să copieze rapoartele adresate regelui său.

Aceasta-l făcea pe Palea cu atât mai stăruitor în gândul de a se feri de cei ce-ar putea să-l ispitească, mai ales de Ciuntuleac, omul Austriei, despre care baronul vorbea totdeauna rău.

Dar de coconul Costache să nu se ferească?

Se simțea Palea dator să aibă inima deschisă față cu binevoitorul său. Da, dar în fața acestei datorii se afla datoria către baronul, care-i arăta cea mai deplină încredere.

Trăia deci singur în mijlocul lumii pline de oameni porniți a-l ispiti, cu gândul numai la treburile ce avea să facă și la cei de acasă, mai ales la Aglaia, care îi scria mai des decât în trecut.

Lucrul acesta nu putea să rămâie așa.

D-l Costache Guleș se simțea jignit și i-o spunea aceasta din ce în ce mai stăruitor soției sale. Cocoana Clotilda, știindu-l pe Palea om sfiicos, care în toată clipa se teme ca nu cumva să

supere pe alții, îl dezvinovățea, dar era și ea mâhnită că-l vede pe soțul ei supărat. În același timp era mereu neliniștită de temerea ca nu cumva el, om lipsit de experiențe, să cadă în vreo ispită și să apuce drumuri pentru el primejdioase.

„Trebuie – își zicea dar – neapărat trebuie să găsească vreun mijloc spre a-l aduce."

Și gândul îi era să ceară mijlocirea duduiei, care era, pe lângă toate celelalte, și un fel de sfredeluș.

Cu totul altfel [era] madam Olga, care era cu gândul mereu la cauza sfântă, în vederea căreia voia să se folosească de Palea. Mai avea însă, pe lângă aceasta, și socotelile ei cu coconul Costache, care de la un timp încoace părea a fi perdut gustul pentru frumusețea desăvârșitelor forme trupești. Îi făcea deci amarnice mustrări soțului său, care alergase ca un smintit de dragul nerecunoscătoarei sale rude. Nu i-a rămas deci în cele din urmă lui Ciuntuleac decât să-și ieie inima-n dinți și să meargă la Palea, ca să-l ieie pe sus și să-l ducă la soția sa.

Madam Olga-l întâlnise-n mai multe rânduri pe Palea și-l știa om tăcut și neapropiat, care cântărește fiecare vorbă mai nainte de a fi rostit-o și foarte cu anevoia se dă pe brazdă. Ea era însă femeie cu multe mijloace, care învârtise în viața ei multe capete și știa cum să-i ieie pe oameni ca să și-i facă pe plac. Știa, mai presus de toate, că inimile se deschid și limbile se dezleagă în fața celor ce ni se prezintă-n cămașă. L-a primit deci pe Palea pe neașteptate, ca bun prieten și scumpă rudă, ce-i drept, nu-n cămașă, dar într-un camizol foarte curat, nu însă tocmai bine-ncheiat pe trupul cel frumos.

O femeie blondă, de statură mai mult decât mijlocie, cu trupul mlădios și acum pornit spre grăsime, cu fața de păpușă zâmbitoare și cu un cap parcă prea mic și acoperit de un păr scurt și-ncrețit cu multă îngrijire, nu trecută, încă tot frumoasă în toate amănuntele. La anumite gesturi mânecile cele largi ale camizolului cădeau spre umeri, încât ieșeau la iveală brațele

rotunde, pline și albe. La alte mișcări se desfăcea camizolul încât se zăreau gâtul și încă mai frumoșii umeri, dimpreună cu o părticică din sân – toate ca din întâmplare și fără de sfială supărătoare.

Făcând întrebare în ceea ce privește pe coconul Costache și pe cocoana Clotilda, ea a aflat că Palea, de când cu plecarea sa din casa lor, n-a mai trecut să-i vadă.

– Aceasta mă miră, a grăit dânsa. După cele ce mi-a spus soțul meu, te credeam intrat mai adânc în intimitatea familiei. Sunteți prieteni buni d-ta și d-l Guleș.

– Despre o prietenie în înțelesul adevărat nu prea poate să fie vorba, răspunse Palea. Ne despart starea, rangul și vârsta.

Madam Olga era mulțumită de răspunsul acesta.

– Ai multă dreptate, întâmpină ea, strângându-și camizolul pe pept. Coconul Costache e om cu multe mijloace și ține să fie pus în rândul boierilor mari, ceea ce i se și cuvine, de altminteri, iar cocoana Clotilda e mândră de soțul ei. Cu totul altfel suntem noi, Ciuntuleac și eu, care ni te socotim în toate privințele deopotrivă ca rudă bună și prieten adevărat. Da – urmă peste puțin – niciodată cocoana Clotilda nu te-ar fi socotit vrednic să te primească, precum mă vezi pe mine, dezbrăcată aproape.

Palea se simțea și el cu totul apropiat de ea și scos din obicinuita lui sfială.

– Vă-ncredințez, doamnă, că nu vă-nșelați socotindu-mă precum ziceți, grăi dânsul dezghetat. Nu am, în adevăr, aici la Iași, pe nimeni atât de apropiat ca d-voastre.

Se miră și el însuși cum a ajuns să facă mărturisirea aceasta după gândurile ce-și făcuse mai nainte despre Ciuntuleac și despre frumoasa lui soție.

Madam Olga i se uită zâmbind în ochi.

– După câte am aflat eu – zise – tot e cineva cu care n-avem să ne credem în privința aceasta deopotrivă.

El rămase zăpăcit.

– Nu pot – grăi – să-mi dau seamă cine anume.

– Vezi – stărui dânsa – tot n-ai inima deschisă. Mă bate gândul că duduia Smaranda nu din senin petrece atât de adeseori pe la casa boierului Costache Guleș.

Palea sări ca-nțepat de vespe-n picioare.

– Sunteți, doamnă, pornită pe o cale greșită, foarte greșită, o-ncredință el. Duduia Smaranda e prietena cocoanei Clotildei: atât și nimic mai mult.

Madam Olga izbucni într-un râs nervos.

– Pentru că cocoana Clotilda e, din păcate, soția coconului Costache, zise ca apăsând asupra vorbelor.

Palea era indignat.

Nu-l ierta pe el firea să audă asemenea vorbe fără ca să se răzvrătească. Prea-l socotea pe Guleș om cumsecade pentru ca să sufere bănuiala ascunsă-n dosul celor grăite-n fața lui.

– Vi s-au spus, doamnă, ninciuni infame, zise el. D-l Guleș e, ce-i drept, binevoitor față cu duduia nu numai pentru că ea e prietena soției sale, ci și pentru că e rudă apropiată a unor buni prieteni ai săi și femeie cultă și plăcută-n societate. Dar – nu ar trebui poate să vă spun – nu o dată am auzit-o vorbind foarte rău despre Guleș.

Madam Olga iar izbucni în râs nervos.

– Tocmai aceasta dovedește că am dreptate, stărui dânsa. Are cuvinte de a-l grăi de rău, multe și puternice cuvinte. O fată mare, și mai ales una cam bătrâioară, nu poate decât să-l grăiască de rău pe bărbatul căsătorit care a știut s-o scoată din minți.

Palea clătina îndârjit din cap.

Madam Olga, care ședea pe canapea, se dete puțin la o parte, ca să-i facă și lui loc.

– Șezi! – stărui – ici lângă mine, ca să vorbim ca prieteni, fără de-nconjur. Nu-ți șade rău să ții la bunul nume al binevoitorului d-tale. Nu te supăra, însă, dacă-ți voi spune că

ești un copil lipsit de pricepere. Ai intrat în o lume pe care n-o cunoști și trăiești între oameni ale căror apucături nu se potrivesc cu felul de a fi al d-tale. Te miri deci când ți se spun adevăruri ca acestea. Eu îl cunosc pe Guleș foarte bine, foarte de aproape, îi știu toate-ndemnurile și cunosc și lumea în care trăiește. Mă simt datoare să-ți deschid ochii. Bagă de seamă că el vrea să te-ncurce cu duduia, ca să te aibă paravan, iar ea-l ajută, ca să scape de temerile pe care le are. Duduia nu se dă la o parte pentru că om cu mijloacele d-tale, intrat o dată în familia ei, care are multe legături, poate să ajungă departe.

Palea iar sări în picioare.

Ea-l cuprinse cu brațul și-l opri lângă dânsa.

– Stai binișor și păstrează-ți bunul-cumpăt, grăi dânsa. Eu ți-am spus-o aceasta ca s-o știi. Dacă n-o crezi, du-te cât mai des pe la cocoana Clotilda și fii cu ochii-n patru, ca să te-ncredințezi. Vom mai vorbi apoi după ce te vei fi dumirit, și nu mă-ndoiesc c-o să-mi dai dreptate când vei afla ce fel sunt socotelile pe care le am cu coconul Costache al d-tale.

Palea stetea ca pe spini și jăratec.

– Iar acum – urmă ea schimbând vorba – să îmi spui cum stai cu prusianul.

„A, vrei să mă ispitești?! Nici să mă tai nu scoți din mine nimic!" zise el în gândul lui.

– Nu cer să-mi faci destăinuiri, urmă ea. Nu! Nici că ai fi-n stare. Nu-ți spune și nu-ți arată baronul decât ceea ce voiește să afle aceia cu care te știe-n legătură. Țin dar să te povățuiesc ce ai și ce nu ai să le spui altora. M-ai înțeles?!

Palea era zăpăcit și zăpăcit a și rămas.

V

VINOVĂȚII MICI

„Nu! își zicea Palea. Să mă duc eu să stau la pândă, să tâlmăcesc, ba poate chiar să răstâlmăcesc fapte, vorbe și mișcări pentru ca să mă încredințez că e adevărat ceea ce mi se pare peste putință? Aceasta n-am nevoie s-o fac, căci nu mă îndoiesc că născociri sunt toate."

Avea, cu toate aceste, și clipe în care stetea la îndoială, și atunci îl cuprindea o adâncă dezamăgire și-i era cu atât mai greu să se ducă, precum a stăruit madam Olga, ca ispititor pe la casa lui Guleș.

„N-am – își zicea – ce să caut acolo."

Nu se îndoia că și-ar da-n petec, și din fața, din purtările, ba chiar și din vorbele lui, cucoana Clotilda, duduia Smaranda și coconul Costache, mai ales el, s-ar dumiri asupra gândurilor lui ascunse.

„Nu sunt în stare să mă prefac – își mai zicea – și tocmai dându-mi silința să mă fățărnicesc m-aș da de gol."

Zilele treceau deci una după alta fără ca el să poată lua hotărârea de a se duce pe la Guleș. Nu se mai ducea însă nici pe la madam Olga, îi era nesuferită starea în care ajungea puindu-se-n legătură cu oamenii ce se grăiau de rău unii pe alții și mereu era pornit a se-ntoarce iar acasă, la viața cea curată, unde fiecare e în adevăr cum pare.

Coconul Costache era din ce în ce mai supărat. Dacă madam Olga-l cunoștea foarte bine pe el, tot atâta de bine o cunoștea și el pe ea și nu se-ndoia că dânsa i-a spus lui Palea lucruri în urma cărora acesta s-a-nstrăinat. Aceasta-l jignea, căci, după părerea lui, tânărului pe care l-a-mbrățișat și l-a copleșit de bunătăți nu i se cuvenea să i se facă judecător. Mai era apoi și ca prin Palea să afle cele ce se petrec la Consulatul prusian. Zadarnice erau deci silințele cocoanei Clotilda de a-l îmbuna.

Nu era, cu toate aceste, în stare să ceară, cum adeseori se gândea, mijlocirea duduiei, căci se temea ca nu cumva aceasta s-o dea pe față. Nu i-a rămas deci decât să ia în cele din urmă o hotărâre foarte grea pentru o femeie cu vederile și cu poziținea ei, și Palea s-a pomenit cu dânsa la el acasă.

– Te-am găsit, în sfârșit, îi zicea ea. Dacă nu ne mai socotești d-ta vrednici să vii pe la noi, iată-mă venită eu pe la d-ta, ca să te rog cu toată stăruința să iei, ca mai nainte, sâmbetele masa cu noi.

Palea rămase-n fața ei uluit și plin de căință.

– Sunt rușinat, cocoană, – îi răspunse – și mulțumirea cea mai mare îmi va fi să intru-n voile d-voastre. Mi-a fost greu să viu, dar cu atâta mai mare mi-e bucuria gândindu-mă la sâmbetele ce le vom petrece împreună.

Ce deosebire între femeia cealaltă, care-l amețea, și aceasta, prin bunăvoința căreia se sâmțea înălțat.

– Nu pot să-mi dau seama ce vei fi gândind d-ta – grăi dânsa –, dar soțului meu îi este dor de societatea d-tale, iar eu simt o viuă trebuință de atmosfera, după sâmțământul meu curată, pe care o răspândești prin vederile d-tale.

Era femeia ce la zile pentru el grele îl chemase să intre în intimitatea familiei sale, și el [se] simțea oarecum robit de ea pentru totdeauna.

– Mă socoți, cocoană, mai presus de ceea ce mă sâmt eu însumi, îi răspunse.

Ea îi întinse mâna și i se uită stăruitor în ochi.

– D-ta știi – întâmpină – cât de scump îmi este mie soțul meu și nu te îndoiești că el e în toate privintele vrednic să ne dăm silința de a-i face cât de plăcută viața. Ei bine, el e mâhnit pentru că de atâta timp n-ai venit pe la noi și încă mai mâhnit ar fi dac-ar afla că nici acum nu vii din propriul d-tale îndemn, ci-n urma stăruințelor mele. Sunt deci încredințată că ceea ce am făcut eu acum rămâne între noi doi și niciodată n-o să afle nimeni că eu am venit la d-ta.

– Nu, cocoană, nu! Niciodată! Nimeni! o încredință dânsul și-i sărută mâna, pătruns cu desăvârșire de sâmțământul că numai cea mai neagră răutate a făcut pe madam Olga să născocească cele ce-i spusese.

Era clipa în care suflet se apropie de suflet și se leagă cu jurământ.

De unde ar mai fi putut el să stea la pândă și să răstălmăcească vorbe și fapte spre a se încredința de vinovății pe care totdeauna le-a socotit născocite?!

Se ducea la cocoana Clotilda nu numai sâmbetele, ci și în alte zile, și nu numai când era, ci și când nu era coconul Costache acasă. Plăcute îi erau ceasurile petrecute nu numai cu dânsa, ci și cu coconul Costache, ba chiar și cu duduia Smaranda, care acum venea mai rar pe la buna ei prietenă.

Se-ntâmpla, ce-i drept, că părerile lor se deosebeau, dar el în fiecare zi se încredința că nu numai cocoana Clotilda e ideal de soție și de mumă, ci și coconul Costache e soț și părinte plin de duioșie.

Chiar și duduia îi părea prietenă vrednică de toată încrederea, și nu mai era de părerea că rău ar face coconul Costache dacă s-ar însoți cu Ghica. Era, din contră, din ce în ce mai ademenit de gândul că întorcându-se iar la Postelnicie,

coconul Costache îl va căpătui, ca s-o poată aduce pe Aglaia la Iași.

Cu toate acestea, ori poate că tocmai de aceea, îi scria Aglaiei mai rar decât în trecut.

Iar pe la madam Olga nici că s-ar mai fi dus dacă n-ar fi fost ea femeia care știe să-și ție de scurt pe oamenii de care are într-un fel ori altul trebuință.

– Ei, ce zici?! îl întrebă dânsa. Tot mai stărui în gândul că Guleș al d-tale nu e cum îl știu eu?!

– Fără doar și poate! răspunse el dezghețat. Când e cineva Costache Guleș și mai are și soție ca cocoana Clotilda, e ridicolă bănuiala încurcăturii cu o sfregită ca duduia Smaranda.

Madam Olga iar îl cuprinse cu brațul și-l luă lângă dânsa pe canapea, încât obrajii lui se făcură roșii ca bujorul.

– Băiete! îi zise. Ești ca și când ai fi căzut din cer în mijlocul unei lumi hârșite-n frământări pornite din fel de fel de slăbiciuni mici și mari. Dă-mi voie să-ți zic „tu", cum se cuvine unei rude, care e totodată și prieten bun. Puține ai pățit și prin multe ai să mai treci pentru ca să nu mai dai în gropi umblând printre oameni. De unde și până unde te-ai pomenit să-i zici duduiei „sfregită"? Nu cumva ai văzut-o-n cămașă, ori, poate, și după ce și-a scos cămașa?! Dar s-o lăsăm aceasta: dacă nu te-ai dumerit încă, ai să te dumirești. Aflu însă – mi-a spus Timotei – că umbli cu gândul de a-l părăsi pe consulul prusian, ca să intri iar în slujba lui Guleș.

Palea rămase cu ochii pierduți în vânt. Hotărârea îi era ca luată și în tot cazul nu o femeie ca dânsa avea să-l dumirească dacă bine ori rău ar face. El dete din umeri, ca omul care nu știe ce să zică.

– Despre așa ceva nu poate să fie vorba câtă vreme boierul nu e postelnic – răspunse el – și deocamdată nici nu se poate ști dacă și când are să fie.

– Așa poți să vorbești cu oricine, nu însă și cu mine, care știu multe, întâmpină dânsa. Lucrurile sunt puse la cale, și puțin mai lipsește pentru ca Guleș să fie iar postelnic. Bagă de seamă ca nu cumva s-o pați, încât să-ți muști degetele. Cum te-ai simți-n pielea ta dacă mâne ori poimâne s-ar porni vorba că nu coconul Costache, ci cucoana Clotilda te-a căpătuit?

Palea se cutremură, fulgerat de gândul c-a văzut-o cineva pe cocoana Clotilda când a fost pe la dânsul, și sângele îi pieri din obraji.

– Nu numai afară din cale mișel, ci totodată și smintit ar trebui să fie cineva pentru ca s-o poată zice aceasta, îi zise el. Cocoana Clotilda e cu cel puțin zece ani mai în vârstă decât mine.

Madam Olga izbucni în hohote de râs.

– Una sfregită, iar alta cu zece ani mai în vârstă? strigă dânsa. Omule! Eu știu nu numai moșnegi care risipesc bogății mari alergând după fuste, ci și babe tocate de tineri cărora abia le mijește mustața. E la mijloc cea mai covârșitoare dintre toate patimile omenești, și nu se poate închipui nimic ce nu e în stare să facă cel stăpânit de ea; orice ai spune, lumea te crede. Are s-o spună duduia Smaranda, chiar și coconul Costache, când va avea cuvinte de a-i căuta soției sale pricina.

Palea era pornit să sară la ea și s-o strângă de gât, dar frica de această ființă demonică îi era mai mare decât mânia.

– Iar dacă n-o zic nici ea, nici el, nici alții, o zici d-ta, grăi dânsul rostind vorbele cu glas înăbușit.

Ea îi mângâie obrazul cu mâna ei cea mică și moale.

– Răbdarea să nu ți-o pierzi, stărui. Nu e în orașul acesta, în țara aceasta nu e nimeni care-ți este atât de binevoitor ca mine. Nu din răutate, ci din cel mai bun îndemn îmi dau silința de a te face să înțelegi că femeia pentru care ai prins slăbiciune te dezbracă de bărbăție și te face unealtă nemernică. Ferește-te de ispită și rămâi unde te afli. Nu te avânta, nu umbla

de capul tău, nu mai face nimic fără să-mi fi spus mai-nainte mie, care cunosc oamenii, cu virtuțile și cu toate neajunsurile firii lor!

Acestea erau spuse cu atâta căldură ademenitoare și cu atâta stăruință, încât Palea stetea buimac și cu desăvârșire muiat în fața ei.

Bună în adevăratul înțeles nu era nici acum părerea ce-și făcea despre dânsa... dar era strivit de sâmțământul că umblă ca orbecăind prin întunerec și era coprins de o adevărată admirațiune pentru dânsa, care atâte știa și-n toate ale ei avea un farmec particular.

Îi era plăcută intimitatea oarecum senină în care intrase cu cocoana Clotilda de când cu vizita ce-i făcuse aceasta. Se sâmțea măgulit că ea îi împărtășește vederile și se interesează ca cea mai apropiată rudă de tot ceea ce-l privea. Cu totul altfel se sâmțea însă stând de vorbă cu madam Olga, care era mai vioaie, mai lipsită de sfială, mai plină de căldură și-i dezvelea părți lui cu desăvârșire necunoscute ale vieții omenești.

„Unde am să ajung?!" se întreba el adeseori, dar, fără ca să voiască, se ducea din ce în ce mai des pe la Ciuntuleac, mai ales când acesta era dus în treburi, și madam Olga totdeauna știa să stoarcă din el ceea ce dorea să afle fie din casa coconului Costache, fie mai ales din cancelaria baronului prusian, care ținea-n mâna lui toate firele uneltirilor diplomatice.

Mai avea apoi la-ndemână și pe soțul ei, care trecea pe la consulul rusesc, precum și pe la comisarul turcesc, și astfel era totdeauna bine dumirită asupra celor ce se petrec ori se pun la cale.

Tot ea stăruia, însă, ca Palea să fie discret și mereu îi zicea: „Nu cumva să te pună păcatul s-o spui aceasta și coconului Costache!"

Nu prea era nevoie să mai stăruie dânsa, căci Palea din capul locului luase hotărârea de a fi discret, iar coconul

Costache era prea mândru pentru ca să-și dea silința de a-l descoase. După felul lui de a vedea, Palea era dator să-i spună din propriul lui îndemn ceea ce putea să-l intereseze. Deoarece Palea n-o făcea aceasta, coconul Costache iar era supărat.

VI

PĂCATE MARI

„Tot are coconul Costache dreptate! El vede bine și judecă drept: n-ai să te avânți voind ceea ce-n împrejurările date nu e cu putință. Fericită țara ce are asemenea oameni!"

Așa zicea Palea răsfoind prin dosarul scrisorilor adresate de către baronul de Richthofen regelui Frederic Wilhelm, hârțoage aruncate una peste alta, pe care era însărcinat să le așeze-n șir cronologic.

Erau în aceste scrisori o mulțime de destăinuiri de tot interesante asupra uneltirilor diplomatice, și el se sâmțea măgulit că baronul i le-a dat să le citească.

– Tu tot tu rămâi! îl mustră madam Olga. O iei drept dovadă de particulară încredere, când vorba e de lucruri pe care lui nu îi dă mâna să le spună. Te face să le afli tu, pentru ca să le spui mai departe.

– Se poate, îi răspunse el. Sunt în adevăr și multe pe care ar fi bine să le știe și Guleș, ca să le spună altora.

– Tu mereu cu Guleș al tău! întâmpină dânsa. Vei fi având dreptate, dar ia-ți notițe și împărtășiri să nu îi faci decât după ce vom fi chibzuit împreună ce ai și ce nu ai să-i spui.

Palea era cu inima-ndoită. Dacă era vorba, nu dânsa avea să hotărască ce avea și ce nu avea el să-i spună lui Guleș, ci el n-avea să-i spună ei ceea ce Guleș ținea ca dânsa să nu afle. Știind-o însă femeie umblată în lume, cu deosebire deșteaptă

și foarte îndemânatică, Palea încetul cu încetul a ajuns să nu mai îndrăznească a zice „ba" când ea zice „da" și câteva zile-n urmă, ei citeau împreună notițele luate de dânsul.

Numit în iunie 1856 comisar, baronul pleacă la Viena, de unde la 16 iulie îi trimite regelui său un raport asupra convorbirilor sale cu cei de acolo. Toți sunt foarte rezervați și se mărginesc a-l încredința că au cea mai deplină bunăvoință și vor stărui ca divanurile ad-hoc să se rostească în toată libertatea, îndeosebi Austria stăruise ca Prusia să nu fie admisă a-și trimite și ea comisarul la fața locului. Acum îi da acestuia să-nțeleagă că ține ca trupele ei să mai ocupe cele două țări tocmai pentru ca să asigureze libertatea alegerilor.

– Auzi d-ta dragoste! strigă madam Olga. Aceasta poate, ba chiar trebuie s-o afle, pentru ca să știe și să le spună și altora cine e Austria. Fă-i semn cu roșu!

La 10 august comisarul prusian se afla la Constantinopol, de unde trimite o foarte amănunțită dare de seamă despre convorbirile sale de acolo. Aceeași bunăvoință, dar și aceleași rezerve. Îndeosebi Turcia își dă însă pe față hotărârea de a nu suferi să i se știrbească puterea, iar reprezentantul Rusiei e pornit a o sprijini. Astfel baronul dă cu socoteală că Austria, Turcia și Rusia merg împreună, iar Franța, Anglia și Sardinia stau în fața lor.

– Da! grăi Madam Olga cam cu jumătate de gură. Poți s-o însemnezi și aceasta cu roșu. Să știe că au unioniștii pe cine să se razăme.

Într-o scrisoare de la 8 septembrie, baronul spune că, stând de vorbă cu reprezentantul Austriei, acesta stăruia să fie păstrată chivernisirea boierească de până acum.

„Căci – zicea el – orișice guvern consolidat trebuie neapărat să tindă spre neatârnare, iar principiul de naționalitate pune în mișcare elementele românești învecinate din Ardeal și din Bucovina și împinge Basarabia spre răscoală, ba

contagionează și alte naționalități, cum sunt polonezii și italienii."

Madam Olga începu să răsufle din greu.

– Nu! zise ridicându-se-n picioare. La aceasta să nu pui deocamdată nici un semn.

– La 17 septemvrie – urmă Palea – baronul îi face apoi regelui împărtășirea că Bulwer, reprezentantul Angliei, i-a spus că guvernul său l-a-nsărcinat să sprijinească cu tot dinadinsul pe Austria...

Madam Olga răsuflă și mai greu.

– Care va să zică – strigă dânsa – nu mai rămân decât Franța și Sardinia, generoasa Franță și nobila Sardinie? Pune semn cu albastru. Prea e frumoasă mișcarea pornită pentru unirea țărilor: ar fi un păcat de tot greu să le spunem moldovenilor lucruri care-i întristează, îi descurajează și le slăbesc avântul.

– Ai răbdare! întâmpină Palea. Să vezi ce urmează. E, înainte de toate, răspunsul regelui Frederic Wilhelm: „O nouă rasă din rândul boierilor – zice el – ar fi, la urma urmelor, tot o rasă de boieri și nu le dă nenorocitelor țări decât perpetuarea nenorocirilor. De aceea eu nu pot să stărui decât pentru alegerea dintr-una din rasele noastre princiare europene, mai potrivit dintr-una germană, ceea ce ar avea consecințe de mai puțină însemnătate. Dacă nu se face asemenea alegere, toate sunt nenorocite și stricăciune. Despre suzeranitatea Porții să nu i se vorbească: ea e o dată stabilită și poate să fie menținută cum în timpul evului mediu și-a menținut-o împăratul asupra marilor principi din imperiu. Deci: un saxon, un principe de Hessa, unul de Baden, fie chiar unul de Lippe ori de Liechtenstein, ai căror copii urmează să fie crescuți în biserica orientală. Raționamentul meu e acesta: dacă vreun boier e ridicat în scaunul ereditar ori în scaunele ereditare, sistemul de corumpere se menține ... și chiar dacă n-ar lipsi voința de bine,

privirea clară și priceperea situațiunii nu rămân mijloace pentru adevăratele îmbunătățiri ale țării, pentru cucerirea pacinică a unui viitor."

Madam Olga a ascultat cu un fel de încordare religioasă.

– Da!... nu rămâne! strigă dânsa acum. Aceasta au s-o știe moldovenii, toți românii au s-o știe.

Aici părerile lui se deosebeau foarte mult de ale ei. Îndrumată încă din timpul copilăriei de către răposatul ei părinte să privească toate lucrurile din punctul de vedere al patriei sale, ea ținea să li se spună moldovenilor numai ceea ce-i îmbărbătează să ducă lupta înainte.

Palea însă își aducea aminte vorba lui Guleș despre omul chibzuit, care nu-și risipește puterile dându-și silința să facă ceea ce-n împrejurările date nu e cu putință. Fiind dus cu gândul la Aglaia, care-n scrisorile ei se plângea de greutățile cu care se lupta mătușa ei, el dorea ca Guleș să între cât mai curând în voile lui Ghica, și astfel era firește pornit să-i spună numai ceea ce-l încredința că unirea țărilor nu e deocamdată cu putință.

– Ai răbdare! – îi zise dar – căci mai sunt multe pe care am să ți le citesc. La 6 octombrie baronul de Richthofen îi trimite regelui, tot din Constantinopol, o lungă dare de seamă: „Că un regim puternic, monarhic, pe cât se poate de asigurat, deci ereditar, e pentru Principate forma de guvernământ care mai bine se potrivește cu interesele lor, despre aceasta nu mai încape, dacă ne dăm bine seamă, nici o deosebire de vederi. De adevărul acesta, din contră, toate Puterile sunt atât de bine pătrunse, încât tocmai pentru că învederat așa este, o parte dintre con-contrahenții majestății-voastre la pacea de la Paris tocmai pentru cuvântul acesta și din cauza urmărilor ei nu vor asemenea organizare. Căci interesul, folosul, raționalitatea pentru Principate ele însele sunt pentru majoritatea puterilor numai motive de tot secundare, de care nu țin seamă în actualele negoțieri. Motivul de căpetenie rămâne pentru ele

politica proprie, folosul lor propriu: ele vor admite numai ceea ce pentru Principate ar putea să se facă fără de nici o jignire pentru această considerațiune, ba chiar și aceasta numai cu mare neîncredere."

Obrajii polonezei se aprinseră.

– Da! – zise – nu e pentru Puteri Moldova decât obiect de compensațiune. Coconul Costache al tău nu interesele țării, ci ale sale și ale prietenilor săi le are-n vedere dacă se-nsoțește cu Ghica și cu oamenii acestuia.

Palea se simțea adânc jignit de asprimea ei.

– Ascultă și vei vedea că ești nedreaptă, îi zise, luând altă foaie: „Cât pentru Poartă – citi el – ea respinge uniunea deoarece știe că accasta ar avea drept urmare principele ereditar. Interesul de căpetenie al ei nu e binele acestor țări, ci ca ele să-i rămâie vasale, iar ele îi rămân cu atât mai sigur cu cât mai mult dăinuiește chivernisirea boierească de până acum."

– Iată rostul lui Vogoridi, al lui Catargiu și al lui Ghica! exclamă iar poloneza. Aceasta e slujba în care intră cei ce se fac unelte ale lor.

Bucovineanul dete cu-ndărătnicie din cap.

– „ Rezonamentul austriacilor în cestiunea aceasta – citi el mai departe – se dă pe față în câteva puncte, dintre care primul e că Turcia are să-și păstreze integritatea. Austria a stipulat-o aceasta anume cu Franța și cu Anglia."

Madam Olga rămase uluită.

– Cum?! ... și Franța?! grăi dânsa.

– Da! și Franța! o-ncredință Palea. Nu e însă numai atât. La 15 ianuarie 1857 baronul îi spune regelui că, după înțelegerea luată cu reprezentanții Puterilor, Poarta a emis firmanul adresat caimacamilor pentru alegerea divanurilor ad-hoc. După ce au caimacamii aleși pe sprânceană și guverne alcătuite din slugile acestora, procedura electorală e chibzuită și ea așa ca divanurile să iasă pe placul Porții. Spune-mi,

te rog – adăugă el – pe cine și pe ce s-ar mai putea răzema moldovenii ca să ție pept nu numai cu Poarta, ci și cu Europa, care o sprijinește?

Madam Olga nu mai știa ce să gândească și ce să zică.

Îi era parcă stau în fața ei revoluționarii polonezi, care, îndemnați de vecini, au pornit lupta și în curând au rămas singuri în fața puternicei Rusii. Nu mai putea îndrăzni să-i îndemne și pe moldoveni a face și ei ca polonezii. În tot cazul, trebuia să ia înțelegere cu compatrioții ei mai nainte de a fi pornit-o într-un fel ori într-altul.

– Guleș – urmă Palea – nu e, ce-i drept, boier de baștină, dar e om cumpenit și nu poate să se însoțească decât cu oameni care cunosc împrejurările și tin seamă de ele. Eu cred că mare păcat ar fi să nu-i spun lucruri din care se încredințează că bine face.

Poloneza se uită lung la el.

– Bine, omule, – îi zise – de unde te-ai pomenit să-mi spui că nu e Guleș boier de baștină?! E boier de viță veche, dar cam scăpătat, și de aceea a luat în căsătorie pe fiica unui armean din Galiția, care s-a îmbogățit aici în țară.

– Cred că te înșeli, îi zise Palea. Duduia Smaranda ....

– A!... Tot duduia! întâmpină madam Olga, ridicând mâna. Guleș își duce copiii în străinătate, și ție nici prin gând nu-ți trece c-o face aceasta fiindcă îi stau în cale și vrea să scape de ei. Duduia-ți spune că îi este cocoanei cea mai bună prietenă și-l grăiește de rău pe boier pentru ca nu cumva să dai cu socoteală că lui îi este chiar mai mult decât prietenă. Nu! ... dragă, nu ești deloc omul care poate să se amestece în asemenea daraveri, nu ești în stare să te dumirești, ce anume să-i spui și când și cum și cui. Pornind-o razna, te pomenești că din ceea ce zici iese tocmai ceea ce nu vrei. Dacă e vorba să nu dai în gropi, mulțumește-te că mi-ai spus mie ceea ce ai aflat.

Eu cunosc lume multă, tot oameni unu și unu, dintre care mi-i aleg pe aceia cărora le spun fiecăruia ceea ce i se cuvine.

N-avea dânsa nevoie să le spună aceste, căci Palea și fără de ele se simțea strâmtorat și lipsit de pricepere.

Nu era, înainte de toate, în stare să-și dea seama care dintre amândouă, Olga ori Smaranda, îl prostește. Poate și una și alta. Ce să creadă? Chiar și dacă baronul i-a dat scrisorile pentru ca să le spună altora cele cuprinse-n ele, el nu trebuie să facă ceea ce a făcut, dându-i madamei Olga amănunte. Deși în adevăr nu era, le părea tuturora un fel de iscoadă. Se putea însă că baronul i le-a dat fiindcă are încredere în el ori pentru că puțin îi pasă dacă va spune ori nu ceea ce află. Pe dânsa nu mai putea s-o împedece de a spune altora ceea ce aflase, și de aceea el se căia și-și făcea mustrări pentru păcatul de a i le fi spus.

Văzând cum așa-zisele Mari Puteri sunt preocupate fiecare de interesele sale proprii când la mijloc era viața unui popor asuprit, el era cuprins de un fel de scârbă și în fundul inimii lui dorea ca moldovenii și muntenii să-și adune toate puterile și să stăruie răzemându-se pe dreptul lor. Cu toate aceste, ademenit de gândul că va putea s-o aducă pe Aglaia la Iași, dorea și el ca coconul Costache să intre-n rândul celor ce nu stăruie pentru unirea țărilor.

– Nu! strigă-n cele din urmă. Nu mă bag, nu mă amestec! Facă fiecare cum îl mână firea lui. Cine sunt eu pentru ca să-mi închipui că pot să împedec desfășurarea firească a lucrurilor?!

Madam Olga i se părea un demon ispititor, de care trebuia să se ferească.

Mai vârtos s-a pătruns de sâmțământul acesta ziua următoare, când a citit raportul trimis de la Iași regelui în ziua de 4 mai 1857.

Citind, obrajii i se umpleau din când în când de sânge și mereu o vedea în fața sa pe cocoana Clotilda, mereu îi răsunau

în urechi vorbele rostite de dânsa asupra lui Ghica, mereu își reamintea discuțiunea avută cu coconul Costache.

Vorba era despre cele ce se petrecuseră la Iași, despre partidele din Moldova, despre guvernul Moldovei și despre starea morală a țării, multe lucruri pe care Palea nu le credea ori nu era în stare să le înțeleagă, nici măcar să le spună decât, poate, lui Ciuntuleac, despre care era încredințat că nu le spune nici el nimănuia.

Nu se îndoia că comisarul prusian spune regelui său adevărul. Se sâmțea însă adânc jignit gândindu-se că raportul acela are să fie păstrat în arhiva Curții din Berlin, unde îl vor citi toți cei ce-și vor da silința să se dumirească asupra celor petrecute în Moldova când cu divanul ad-hoc.

„Nu! își zise el. De la mine nimeni n-are să afle că comisarul Prusiei le-a spus acestea regelui său."

VII

DATORII ȘI DATORII

Sâmbăta următoare, în timpul mesei, atât coconul Costache, cât și cocoana Clotilda erau puși pe gânduri și scurți la vorbă. Se vedea din toate purtările lor că e o supărare-n familie și erau zadarnice toate silințele duduii de a mai înviora masa.

Palea se simțea din ce în ce mai strâmtorat. Pornit ca orișicare om a le pune toate în legătură cu sine însuși, el era ispitit să creadă că pe urma purtării lui s-a ivit supărarea. Știindu-se vinovat, el se întreba dacă nu cumva bănuiesc ori chiar au aflat ceva despre intimitățile lui cu madam Olga, și-i era rușine, își punea de gând să rumpă încetul cu încetul legăturile cu Ciuntuleac și cu soția lui, mai ales cu ea.

Era lucru nepotrivit să aibă asemenea legături cel ce șade la masa unor oameni ca Guleș.

Adevărul era însă că lucrul de care se temuse cocoana Clotilda era pe cale de a se întâmpla. În urma stăruințelor lui Ioniță și ale cumnaților lui, coconul Costache era gata să intre-n guvernul lui Ghica, și nu mai rămânea decât să se-nțeleagă asupra câtorva amănunte pentru ca s-o facă aceasta fie chiar și învrăjbindu-se cu mulți dintre prietenii săi unioniști, între care și câteva rude ale soției sale.

N-o știa Palea aceasta, dar dac-ar fi aflat-o, i-ar fi dat coconului Costache dreptate. După cele ce știa din dosarul

baronului, unioniștii puteau să fie oameni ai unui viitor mai mult ori mai puțin apropiat: Guleș însă care făcea politică, nu putea decât să intre în vederile Marilor Puteri, de bunăvoința cărora atârnă toate. Cocoana Clotilda însă femeie în cel mai adevărat înțeles al cuvântului, privea lucrurile din punctul de vedere al solidarității familiale, și unul din cele mai grele păcate era pentru dânsa să te desparți de cei ce fac parte din familia ta.

Și de astă dată dar ea aduse vorba, ca din întâmplare, la datoriile omului față cu cei mai de-aproape ai săi. Coconul Costache, care știa prea bine unde bate gândul ei, se uită zâmbind la ea.

– Da! – zise – sunt mari datoriile către cei mai de aproape. Sunt însă datorii și datorii, și vorba e cine-ți este mai apropiat. Una e datoria prescrisă de lege și alta datoria de inimă, pe care din propriul tău îndemn ai luat-o asupra ta. Apropiați îmi sunt părinții, frații, rudele, dar sufletește mai apropiați îmi sunt cei ce au aceleași vederi și aceleași sâmțăminte ca mine, sunt stăpâniți de aceleași îndemnuri.

Duduia Smaranda era încântată, iar Palea, încredințat că despre datoria lui de a spune ceea ce știe e vorba, schimba fețe-fețe.

Cocoana Clotilda își ridică fruntea.

– Cu alte cuvinte – zise ea – dacă eu aș avea, din întâmplare, un pricten, tu te-ai împăca cu gândul că am să țiu seamă mai mult de el decât de tine, soțul meu legitim?

– Poate că da, poate că nu, îi răspunse coconul Costache. În tot cazul, te-ai împăca tu însăți și ai face tot ceea ce dorește el, fără ca să mai ții seamă de mine.

– Fără îndoială! strigă duduia cu obrajii aprinși. Vedem în fiecare zi atâtea femei și tot atâți bărbați care își nesocotesc datoriile familiale.

Palea, schimbându-și gândul, își aduse aminte de cele ce-i spusese madam Olga.

– Se-ntâmplă, duduie, – grăi dânsul – dară orișicât de des s-ar întâmpla, aceasta nu e dovadă că și trebuie să se-ntâmple. Datoriile toate sunt convenționale, dar cele stabilite prin legi au fost stabilite tocmai pentru ca să se știe că abaterea de la ele e păcat mai mult ori mai puțin greu.

Cocoana Clotilda îi aruncă o căutătură plină de recunoștință și iar ar fi voit să-l îmbrățișeze, iar coconul Costache clipi din ochi, supărat de întorsătura pe care o luase schimbul de păreri.

– Nu știi, se vede, de ce e vorba, îi zise el lui Palea, ca să schimbe vorba. E la mijloc supărarea unioniștilor din familia noastră pentru că e vorba să intru în guvernul lui Ghica.

Palea se dezmetici. Orișicât de mult ar fi ținut să n-o mâhnească pe cocoana Clotilda, nu-l ierta firea să-și ascundă gândurile.

– Eu – zise dar – vă mărturisesc că mă așteptam la așa ceva. După cum stau lucrurile, nici nu puteați să faceți altfel.

Cocoana Clotilda se uită mirată la dânsul, nu numai mirată însă, ci și greu jignită.

Mult ar fi dat Palea s-o poată dumiri, citindu-i ceea ce i-a citit polonezei, îi era însă parcă aceasta îi stă la spate și-i șoptește la ureche: „Să nu te pună păcatele".

– Vei fi având dreptate – grăi cocoana Clotilda – eu nu cred, însă, că nici un bine nu se face lucrând împreună cu oameni ca cei adunați împregiurul lui Ghica, și Costache își pierde numele cel bun stând alături cu adunătura aceea.

Coconul Costache râse cu un fel de acrime, iar duduia Smaranda își pierdu bunul-cumpăt.

– Minciuni! Toate sunt minciuni! strigă dânsa. Născociri ale celor străinați, pe care îi crezi fiindcă ei strigă în gura mare și tu stai închisă în casă.

Palea-și pierdu și el bunul-cumpăt.

– Nu tocmai! răspunse el. Cocoana Clotilda știe lucruri pe care le mai știu și alții.

„Datorie și datorie! își zise în gândul lui. Chiar și dacă n-ar fi adevărat că baronul mi-a dat dosarul pentru ca să le spun altora ceea ce am citit în el, datoria mea față cu cocoana Clotilda e mai presus de datoria de discrețiune oficială."

– Boierule, – urmă întorcându-se spre Guleș – pentru ca să vezi că cocoana Clotilda are dreptate, să-mi dai voie să-ți aduc și să citim împreună o scrisoare pe care baronul de Richthofen a adresat-o zilele acestea regelui Frederic Wilhelm.

Coconul Costache era încântat, și încă mai încântată era cocoana Clotilda, care în atâte rânduri își dăduse silința să încredințeze pe soțul ei că se înșală dacă pune la îndoială bunele îndemnuri ale lui Palea.

Seara, deci, luându-și cafeaua în salonaș, ei – de astă dată fără duduia – citeau împreună scrisoarea comisarului:

– „De când cu sosirea mea aici – scria baronul – am primit vizita caimacamului, a miniștrilor săi, a înaltului cler, a boierilor și a deosebite numeroase deputațiuni și am întors aceste vizite. Cu aceste ocaziuni s-a dat pretutindeni pe față crasul contrast dintre guvernul țării și toate straturile poporațiunii."

Cocoana Clotilda, care ședea la stânga lui Palea, se uită-n ochii soțului său, ca voind să zică: „Ce zici, boierule?"

– Cel mai firesc lucru, grăi dânsul. Mulțimea!... Sunt pretutindeni oameni care nu cunosc nici trecutul, nici prezentul și nu judecă cu mintea, ci cu inima și astfel se lasă să fie duși nu știu nici ei unde. Țara e plină de fel de fel de visători neastâmpărați, care aleargă mereu de ici până colo ca să amăgească lumea, și teamă mi-e că o să ne pună, în cele din urmă, în vrajbă cu toată lumea.

– Se poate, Costache, – răspunse ea – dar noi în mijlocul acestei lumi trăim și tot în mijlocul ei au să-și petreacă viața și copiii noștri, și nu e lucru cuminte să ne punem în hartă cu ea.

– Își face fiecare datoria potrivit cu convingerile sale – întâmpină el – și lumea se va dezmetici și ea după ce se va fi luminat. Citește, scumpe amice, mai departe.

– Vorbind despre cele ce i-a spus Vogoridi – urmă Palea – baronul s-a încredințat că guvernul se va folosi de întreaga sa putere ca să înăbușe mișcarea unionistă. El urmează apoi: „Cu mult mai departe a mers în mărturisirile sale președintele ministerului, Costache Catargiu, ministrul de Interne, care a zis de-a dreptul că prezența în Moldova a comisarilor a și avut drept urmare turburarea ordinei și a liniștei publice, încât țara a devenit revoluționară și comisarii au încurajat-o, stăruind ca poporul să-și dea pe față dorințele."

– Catargiu e un bătrân zănatic, care nu știe să-și cumpănească vorbele, grăi coconul Costache.

– „Unul dintre înalții dregători – urmă Palea citind – șeful afacerilor de învățământ, care din întâmplare se afla de față, i-a tăiat vorba cu observațiunea că ministrul denaturează faptele, că nu s-a produs nici o dezordine, că chiar dacă s-ar fi întâmplat așa ceva, vinovat ar fi fost ministrul el însuși. Amândoi diregătorii au început apoi să se certe, încât am fost nevoit să-i concediez, mărturisindu-le că pentru mine e lucru foarte neplăcut că asemenea scene se petrec în prezența mea, și nu vreau să țiu seamă nici de insinuarea ministrului că comisarii, colegii mei, sunt niște instigatori ai poporului."

– Auzi miniștri! Auzi guvern! strigă cocoana Clotilda. Viitorii tăi colegi, Costache!

Guleș era foarte neplăcut atins.

– Oamenii lipsiți de pricepere și de bun-simț! zise el.

– Mai e încă ceva! – strigă Palea – frumos de tot! „Ministrul acesta – citi el mai departe – după toată probabilitatea, în urma nesocotinții lui și a felului bădărănesc în care executa sistemul caimacamului, a și fost destituit și înlocuit cu un boier mai cumpănit, Vasilie Ghica, un om faimos în urma imoralității sale."

– Ha-ha-ha! Vasilie Ghica al tău, Costache! izbucni cocoana Clotilda. Îl știe toată lumea. Nu degeaba stau consulii aici: vă știu pe toți, pe fiecare cum e!

Coconul Costache încreți sprâncenele.

– Acest amestec al vieții private în afacerile de stat mi se pare lucru nepotrivit, zise el. Sunt încredințat că prusianul nu l-ar face dacă Ghica ar împărtăși vederile regelui Prusiei.

– Tot l-ar judeca după cum îl știe și tot ca dânsul îl judecă și alții, răspunse Palea. De aceea tari sunt în viața publică numai cei ce n-au asemenea cusururi. Aceasta nu e, de altminteri, decât o mică introducere. Ascultați, vă rog: „Postelnicul, adecă ministrul Afacerilor Externe, Paul Balș, pe care-l cunosc de când cu activitatea pe care am avut-o mai nainte aici, m-a rugat să-i spun dacă cred ori nu că unirea sub un principe străin e cu putință. Nu puteam să-i răspund decât că, în privința aceasta, totul atârnă de divanuri, mai nainte de întrunirea cărora nimic nu se poate ști în privința aceasta. «Dar – mă întrebă clar – ce crezi d-ta dacă divanurile se vor rosti pentru ea?» Nu puteam să-i dau decât un răspuns evaziv. El a întâmpinat că câțiva dintre comisari i-au spus cu toată hotărârea că unirea sub un principe străin e o himeră..."

– Himeră! îl întrerupse coconul Costache.

– „Deoarece alții – urmă Palea – au dat răspunsuri evazive, el dă cu socoteală că unirea nu are șanse și de aceea consideră nu numai ca justificată, ci chiar și ca impusă ținuta guvernului față cu zadarnica silință de a face unirea."

– Acesta e adevărul! strigă coconul Costache; n-avem noi să ne punem în luptă cu întreaga Europă.

– Nici că e vorba ca moldovenii să intre în luptă, ci ca ei să-și dea fără dă sfială pe față adevăratele sâmțăminte. Ascultați, vă rog: „Cât, de altminteri, pentru ființa morală a ministeriului instituit de caimacam, am să citez numai un mic exemplu. Când i-am făcut vizită doamnei Balș, soția mai sus-pomenitului postelnic, de asemenea o veche cunoștință, ea m-a întâmpinat cu vorbele: «Mi-e cu adevărat rușine că sunt aici nevoită a vă primi ca soție a unui ministru dintr-un guvern alcătuit din tâlhari, hoți, falsificatori și notorici trădători de patrie, de care soțul meu de mult s-ar fi lepădat dacă n-ar crede că, rămâind în guvern, va putea să pună întrucâtva stavilă netrebniciei acestor oameni »."

Coconul Costache sări în picioare.

– Asta le-ntrece pe toate! strigă el. Femeia aceea e turbată! Se poate să rostești asemenea vorbe în fața unui străin?

Cocoana Clotilda era încântată.

– Aveți, cocoane Costache, răbdare, că mai e aici ceva, stărui Palea. Apoi citi: „Când eu am zâmbit și i-am spus că iau vorbele ei drept o glumă, ea a-nceput să-și întemeieze afirmațiunile, arătându-mi cu preciziune unde anume unul ori altul dintre miniștri a jăfuit, a prădat ori a furat, iar câțiva dintre ofițerii moldoveni mai superiori în uniformă, între care și adiotanți ai principelui, le-au confirmat toate și au sporit cronica scandaloasă pe care o expunea doamna aceasta despre colegii soțului său."

Coconul Costache își freca fruntea cu palma și-și scormolea părul din cap, ca omul care nu mai știe ce să zică și încotro să apuce.

Cocoana Clotilda se uită nemângâiată la el.

– Și tu, Costache, – șopti ea – e vorba să intri postelnic în locul lui Balș, ca să fiu și eu nevoită a vorbi ca femeia aceea!

– Mai am puțin, grăi Palea. Fiind vorba de partidele din țară, baronul de Richthofen îi scrie regelui Frederic Wilhelm următoarele: „Din atitudinea mai sus-arătată a guvernului rezultă că el și-a dat silința de a înjgheba în țară un partid care se luptă pentru dăinuirea părăginitelor stări de lucruri de acum. În vederea acestui scop, deși caimacamul nu are căderea de a o face, au fost schimbați toți diregătorii care nu sunt necondiționat gata să lucreze contra uniunii și a consecințelor ei. Deoarece capabili de așa ceva numai oamenii cei mai lipsiți de demnitate pot să fie, guvernul caimacamului e în toate treptele hierarhiei lui alcătuit din gunoaiele societății corupte de aici, și gunoaiele aceste alcătuiesc deci și partea esențială a partidului antiunionist."

– Gunoaiele societății corupte, Costache! strigă cocoana Clotilda.

– Destul! grăi acesta, apoi se ridică și începu să se plimbe prin casă cu capul ridicat și cu ochii plini de văpaie. E îngrozitor, și întreaga ființă mi-e răzvrătită și pătrunsă de rușine! grăi dânsul peste puțin. Oamenii aceștia ne-au făcut de batjocura lumii. Mă cutremur când mă gândesc că scrisorile baronului sunt păstrate în arhivele Curții regale din Berlin, unde ele sunt consultate de diplomați și de istoriografi, ba teamă mi-e că, mai curând ori mai târziu, vor fi publicate, ca toată lumea să ne plângă de milă.[1]

– Așa mi-am zis și eu, îl încredință Palea.

Guleș se opri în fața lui Palea, îi luă mâna, i-o strânse și o scutură de mai multe ori.

– Îți mulțumesc! grăi viu mișcat. Ai săvârșit o faptă bună și-ai dovedit că ești om cu inima curată și prieten bun al nostru.

Cocoana Clotilda nu mai era în stare să se stăpânească.

[1] Au fost publicate-n coloanele revistei *Die Granzboten*, anul 1871, nr. 18, 28, 31 și 48, și anul 1872, nr. 8 și 17. (Autorul.)

– Dă-mi voie să te sărut! zise ea ridicându-se, apoi îl sărută cu toată căldura pe frunte.

Ochii lui Palea se umplură de lacrămi.

– Am făcut numai ceea ce nu eram în stare să nu fac, ceea ce ar fi făcut în aceleași împrejurări orișicare român cu durere de neam, îi încredință el. Sunt cuprins de deznădăjduire când se ivește în sufletul meu temerea că nu vom fi în stare să ne îmbărbătăm și să ieșim din mocirla în care ne-au târât străinii și-nstrăinații.

– Vom ieși! strigă Guleș. N-avem decât să voim cu tot dinadinsul ca să ieșim.

– Numai dacă nu ni-ar lipsi tăria cuvenită! întâmpină Palea.

VIII

LUME SCHIMBATĂ

Încântat de sine însuși, Palea le vedea toate bune și frumoase. Era pe la sfârșitul lunei octomvrie. Frunzele arborilor se scuturaseră, încât numai pe ici, pe colo mai rămăsese câte una, și aceea galbenă, dimineața pajiștile erau acoperite de brumă, serile era frig și numai pe la amiezăzi mai fluturau pe ici, pe colo, lungi fire de paianjeniș, prin văzduh; lui i se păreau însă toate ca-n revărsatul zorilor de zi în luna mai.

O vedea mereu în fața sa pe cucoana Clotilda cea mulțumită că soțul ei nu se-ntovărășește cu uneltele lui Vogoridi; îl vedea și pe dânsul mulțumit de a nu se fi aventurat orbește; o vedea mulțumită pe madam Olga, care atât de mult ținea ca moldovenii să stăruie-n lupta lor; o vedea, mai ales, pe duduia Smaranda cătrănită pentru că n-a reușit în silințele ei de a-l ademeni pe Guleș.

Orișicât de viuă, însă, bucuria lui nu putea să fie dăinuitoare, căci în curând trebuia să-și aducă aminte de vorbele madamei Olga. „Te pomenești că din ceea ce zici iese tocmai ceea ce nu vrei!" Grăbindu-se să arate că cocoana Clotilda are dreptate, el a perdut din vedere că pe urma faptei lui cel puțin pentru un timp oarecare e peste putință împlinirea visului său de a aduce pe Aglaia la Iași. Îi părea deci rău și-și făcea mustrări, deocamdată pentru că s-a pripit spuindu-i

Aglaiei într-una din scrisorile sale că în curând le va fi dat să se unească.

„Ce să-mi fac! își zicea. O să mai aștepte și ea."

Îi era afară din cale greu să i-o spună aceasta și se amână de azi pe mâne.

A grăbit însă să-i spună madamei Olga că Guleș n-are să intre în guvernul lui Ghica, deși era hotărât ca despre raportul de la 4 mai să nu-i vorbească.

Când s-a dus, Ciuntuleac se afla și el acasă.

– Eu cred că te-nșeli, grăi dânsul. Despre așa ceva nicăiri nu se vorbește.

– Nu se va fi vorbind – stărui Palea –, dar vă spun eu că așa este!

Madam Olga se uită stăruitor în fața lui. Îl cunoștea din destul pentru ca să știe că el n-o spunea aceasta fără ca s-o fi aflat de la altcineva.

– O adevărată minune ar trebui să fie la mijloc, îl încredință dânsa. Chiar însăși dacă așa ar fi astăzi, mâne are să fie tot ca ieri. Prea e-ncurcat Guleș cu dânșii pentru ca să se mai poată descurca.

– Se descurcă! stărui din nou Palea, cu toată hotărârea.

Madam Olga nu se mai îndoia că el știe ceva ce nu vrea să spună și se simțea jignită-n amorul ei propriu pentru că n-a reușit încă să și-l apropie din destul.

Pe Palea-l luă gura pe dinainte.

– Eu un singur lucru pot să vă spun, urmă el; prea se vorbesc multe despre imoralitatea lui Ghica.

I-o spunea aceasta femeii care petrecuse cea mai mare parte a vieții sale stându-le model pictorilor și sculptorilor ori prezentându-și trupul frumos în tablouri vivante.

– Ce prostii! exclamă dânsa. Cum vorbesc oamenii despre lucruri pe care nu sunt în stare să le înțeleagă! Vasilie Ghica e, îți spun eu, un prostănac cu desăvârșire nevinovat.

Hotărârea ei de a-l dumiri pe Palea era definitiv luată.

Se măritase cu inima îndoită după Ciuntuleac, care nu prea ținuse nici el s-o aibă soție, și trăiau mai mult unul lângă altul decât împreună. Încetul cu încetul, însă, ea a prins slăbiciune de dânsul, căci îi făcea toate voile și nu cerea de la dânsa decât ceea ce i se dedea cu toată inima. Om deștept, vioi și cu deosebire harnic, el se folosea de legăturile sale cu armenii și cu evreii întrați sub suditia austriacă și, luând parte la întreprinderile lor de tot felul, își agonisise avere frumoasă, încât ea putea nu numai să trăiască în lărgime, ci și să aducă jertfe în interesul cauzei naționale. Pe deasupra, îi mai și lăsa toată libertatea în ceea ce privește legăturile cu compatrioții săi și nu-i cerea socoteala despre cele ce face împreună cu dânșii.

– Eu am azi o consfătuire, îi zise ea acum. Tu ce ai de gând să faci astă-seară?

– Vorba e să mă întâlnesc la „Pester" cu Herscu și cu Baruch, răspunse el. De unde să te iau?

– De! știu și eu?! răspunse ea. Mă duc la Galitzky și, după toate semnele, venim, ca de obicei, aici. Dacă nu, o să mă-nsoțească vreunul dintre dânșii până acasă.

– Cum vrei tu, zise el răsfoind printre hârtiile din saltarul mesei.

Madam Olga se plecă spre Palea.

– Să mă aștepți astă-seară la tine acasă, îi șopti. Iar acum pleci deodată cu el.

Palea rămase oarecum aiurit, dar nu putea să zică nimic.

I-ar fi rămas să n-o aștepte; el nu era însă omul destoinic de a o face aceasta.

Dar, la urma urmelor, ce-ar fi putut ea să-i facă? De ce ar fi avut el să se teamă?

Seara o aștepta-n toată liniștea, ba îi era parcă se temea ca nu cumva dânsa să-și fi schimbat gândul și să nu vie.

El avea-n Tătărași o odaie simplu mobilată-n niște case din fundul unei curți mari, prin dosul căreia trecea o hudiță, din care era prin o portiță altă intrare.

Madam Olga n-a intrat prin față.

Era pe-nserate, afară amurg și rece, iar în casă întunerec și cald. Palea nu se așteptase ca ea să vie atât de în curând și abia acum voi să aprindă lumânarea.

– N-o aprinde!... stărui dânsa. E cald și bine aici la tine. Acolo, la noi, putea-n toată clipa să vie cineva. Dă-mi voie să mă fac comodă, ca la mine acasă. Stând de vorbă, nu avem nevoie să ne și vedem unul pe altul. Șezi ici lângă mine, urmă așezându-se la marginea patului. Suntem acum numai noi amândoi: să-mi spui ce-ai aflat.

– Ceea ce vi-am spus, răspunse dânsul.

– Nu mi-ai spus nimic! întâmpină dânsa. Ceva extraordinar trebuie să se fi-ntâmplat pentru ca el să ia hotărârea de a se desface de Ghica.

– Și asta vi-am spus-o, stărui Palea.

– Aș! fleacuri! exclamă dânsa. Dac-ar fi vorba numai de moralitate, Guleș e chiar mai prejos de Ghica. Trebuie să mai fie ceva.

– Eu atâta știu, atâta-ți spun, o-ncredință dânsul.

– Atunci nu știi nimic, grăi dânsa. Ai auzit vreodată vorbindu-se despre „inițiați"?

– Nu, răspunse el.

– Nu știi nici ce va să zică „adamiți"?

– Nu! Nici aceasta n-o știu.

– Tablouri vivante ai văzut vreodată?

– Nu, niciodată!

– Atunci e foarte greu să te dumiresc, grăi dânsa. Tot vei fi știind însă ce va să zică „model" pentru un pictor ori pentru un sculptor.

– I-am stat odată unui pictor de la Cernăuți, îi răspunse el oarecum ușurat.

– Ei bine – îi zise ea – atunci o să mă-ntelegi dacă-ți spun că una din cele mai mari și mai curate mulțumiri ale omului e să se peardă-n privirea a tot ceea ce e frumos și că nimic nu e în ceea ce privește frumusețea mai presus de trupul omenesc. Nu e plantă, nici floare, nici fruct, nu e animal atât de frumos ca omul. E, ori nu e așa?

Palea dete din umeri.

– Ar trebui să mă gândesc mult mai înainte de a-ți da răspuns, grăi dânsul.

– Eu nu spun cum omul este – urmă dânsa –, ci cum poate să fie. Cei mai mulți dintre oameni sunt într-un fel ori într-altul pociți, și nu e, poate, nici unul în toate în amănuntele ființei lui așa cum trebuie să fie. Sunt însă oameni în care unele dintre părțile trupești sunt atât de desăvârșite-n forma lor, încât rămânem uimiți, încântați, extaziați în fața lor. Ai văzut și tu capete frumoase, umeri frumoși, brațe frumoase, pepturi, șolduri, pulpi, mâni frumoase. Așa c, ori nu e așa?

– Da, răspunse Palea. Se poate.

– Asemenea oameni, fie bărbați, fie femei, le stau model pictorilor și sculptorilor, care iau de la unul una, de la altul alta și creează opere în toate amănuntele lor desăvârșite. N-a trăit însă și nici că va putea vreodată să trăiască măiestru care-ntrece natura în ceea ce privește desăvârșirea formelor, frumusețea trupului viețuitor. De aici purcede cultul trupului, neadormita purtare de grijă ca-n desfășurarea vieții să nu se pocească formele trupești, căci încântați suntem în fața operei create de vreunul dintre marii măiștri, dar neasemănat mai mult ne încântă originalul, adevăratul trup omenesc.

Obrajii lui Palea se umplură de sânge.

– Mă iartă – zise –, dar aici mai e la mijloc și ceea ce voiai să-mi spui vorbindu-mi odată despre cea mai covârșitoare dintre patimile omenești.

– Tocmai aceasta e ceea ce m-a făcut să viu acum la tine, îl încredință dânsa. Pentru Guleș moralitatea lui Ghica e lucru fără de nici o însemnătate, iar cei ce vorbesc despre imoralitatea lui Ghica de obicei nu știu ce vorbesc. Ascultă, te rog, urmă schimbând tonul. Eu am stat de multe ori model atât în timpul copilăriei mele, cât și mai târziu, și nu o dată am fost nevoită să gândesc ceea ce ziseși acum. Văzând adecă cu ochii, omul deosebește lumina de-ntunerec și colorile una de alta, dară formele de orișice fel le pipăie. Dacă deci o plăcere este să vezi un trup frumos, încă mai mare e plăcerea de a-l pipăi, și nu o dată am fost nevoită să le dau brânci celor ce nu se mulțumeau nici cu această mai mare plăcere, ci voiau mai mult. Niciodată nu mi s-a întâmplat însă ca vreunul dintre adevărații măiștri să fi căzut în păcatul acesta. Ei aveau pentru frumusețea trupească un adevărat cult, se apropiau de model cu un fel de religiozitate și erau cuprinși de-nduioșare gândindu-se că e trecătoare frumusețea trupească, că abuzurile de orișice fel pocesc trupul viețuitor. N-am să uit niciodată pe unul dintre dânșii, care-mi spunea că le plânge de milă celor ce nu-și dau seama că frumusețele fără de seamăn ale vietăților intrate-n ființă ar fi peste putință dacă obârșia a toate n-ar fi o inteligență covârșitoare, care toate le chibzuiește și le măsoară. Rostul tablourilor vivante e să țină viu sâmțământul acesta și să-i îndrumeze pe oameni spre cultul formelor viețuitoare.

Palea o asculta cu încordată luare-aminte. Acum el se-nvioră.

– Am înțeles acum! strigă. Știu ce vrei să zici. „Adamiți" sunt cei ce petrec dezbrăcați împreună, și-mi închipuiesc că „inițiații" sunt cei ce iau parte la asemenea petreceri. E culmea nerușinării și a desfrâului.

Madam Olga era-n stare să-l pălmuiască.

– N-ai înțeles și nu știi nimic, îi zise. Adam și Eva n-aveau nevoie să-și ascundă trupul câtă vreme trăiau în toată nevinovăția. S-au rușinat și și-au acoperit goliciunile numai după ce au păcătuit și abia acum au început să se mintă, să se amăgească ori să se-nșele unul pe altul. „Adamiți" adevărați sunt cei ce vreau să fie cum Adam și Eva erau mai-nainte de a fi căzut în păcat. Asemenea om nu e Ghica, pe care-l vezi alergând și făcând cheltuieli nebunești ca să adune „inițiați" pentru serate pariziene și dă mereu peste pocitanii care nu se mulțumesc să vadă și să pipăie, ci râvnesc la mai mult. Unul dintre aceștia e și Guleș al tău. Mie să nu-mi spui că la mijloc e numai reaua părere pe care o are despre Ghica; trebuie să mai fie și ceva ce nu poți ori nu vrei, dar trebuie neapărat să-mi spui.

Palea rămase tăcut: nu-ndrăznea să-i zică „nu!".

Dacă n-ar fi fost întunerec, ea ar fi văzut oglindită-n fața lui strâmtorarea omului pornit să facă ceea ce nu vrea. Îi era parcă a băut o otravă care îi răscolește întreaga ființă și nu mai era-n stare să nu-i spună și ei din ce în ce mai în amănunte cele citite-n raportul de la 4 mai al baronului.

Nu era-ntâia oară că spune ce nu voiește să spună și-i era rușine de sine însuși, dar ea-l stăpânea și-l ducea după placul ei.

– Vezi – îi zise-n cele din urmă – așa te mai înțeleg. Vorba nu e de Ghica, nici chiar de pocitaniile intrate-n slujba lui Vogoridi, ci de părerea ce-și fac nu numai comisarul Prusiei, ci toți comisarii, ba chiar toți oamenii cumsecade despre uneltele lui Vogoridi. Guleș, om plin de deșertăciune, va mai fi țiind și la copiii lui și nu se poate împăca cu gândul c-ar fi socotit deopotrivă cu cei ce-și fac de rușine țara și neamul. Eu îl știu însă atât de plin de slăbiciuni, încât nu pot să cred că va stărui în hotărârea lui.

– Îi faci mare nedreptate! întâmpină Palea.

Madam Olga-l cuprinse cu brațul și-i mângâie obrajii cu mâna ei cea mică și moale.

– Băiete, băiete, copil nevinovat, îi zise. Nu e-n lumea aceasta plăcere la care nu râvnește, nici jertvă pe care nu e gata s-o aducă pentru ca să guste până-n cele mai mici amănunte plăcerile vieții. Ce crezi? Ar fi luat el hotărârea de a se desface de Ghica dac-ar fi fost de față și duduia Smaranda când citeați raportul de la 4 mai al baronului? Ce va face el când dânsa va stărui să nu se despartă? Când îl arde de ceva, puțin îi pasă lui de țară și de familia sa.

Palea dedea mereu din umeri. Zdruncinat în credința lui, el era ademenit de gândul că Guleș nu va stărui în hotărârea de a se desface de Ghica! Da! îl ardea și pe el însuși de ceva și în adevăr că puțin îi păsa de țară și de toate celelalte.

Mult au mai stat amândoi așa pe-ntuneric. Ea în mai multe rânduri a voit să se îmbrace, el însă mereu o ruga să mai rămâie, și nu mai era mult până la miezul nopții când au plecat amândoi.

Întors acasă, el a mai stat timp îndelungat tot așa pe-ntunerec... Înțelegea și o mulțime de lucruri pe care nu i le spusese madam Olga și se simțea cu totul alt om.

După ce s-a culcat, nu putea să doarmă. O vedea dezbrăcată nu numai pe ea, ci și pe Aglaia, pe duduia Smaranda, ba până chiar și pe cocoana Clotilda, iar coconul Costache i se părea din ce în ce mai potrivit cu cele spuse de madam Olga.

Așa l-a răpus somnul, iar dimineața, când s-a deșteptat, cel dintâi gând i-a fost că nu poate să-i scrie Aglaiei.

„Nu mă mai simt străin aici, îi scrisese. Am găsit oameni care mă-nțeleg, de care mă pot apropia fără de sfială, cu care pot să mă potrivesc în gânduri și care te vor îmbrățișa cu toată dragostea."

Ce putea să-i scrie acum, câtă vreme nu știe nici ce va aduce ziua de mâne, nici în cine să aibă și-n cine să nu aibă

încredere, pe vorbele cui să pună temei, de cine are și de cine nu are să se apropie.

Orișicât de mult ar fi ținut la Guleș, la cocoana Clotilda și la copiii acestora, îi era din ce în ce mai adimenitor gândul că poloneza vede bine lucrurile când zice că n-o să stăruie Guleș în hotărârea lui.

Soarta lui atârna de la lupta dintre două femei, și el din ce în ce mai mult dorea ca nu cea mai apropiată de sufletul lui să izbândească.

Așa se zbătea el când a primit de la Aglaia răspuns la cea din urmă scrisoare a lui.

Un junghi fulgerător i-a trecut prin inimă când a deschis-o și ametit a rămas după ce a citit-o.

Ce spunea dânsa în scrisoarea ei?

„Iubitul meu,

Nu poți tu să-ți închipuiești, și nu sunt eu în stare să-ți spun cum și cât de mult ne-am bucurat nu numai eu și mama, ci noi toți când am citit cele ce ne spui în scrisoarea ta. E la mijloc o intervenire a Providenței. Am fost adecă nevoită să plec din casa mătușii, care voia cu orice preț să mă-nduplece a primi niște propuneri, care nu puteau – se-nțelege – să fie potrivite cu simțămintele mele. Nu mi-a rămas deci decât să mă-ntorc la casa mamei, care mai are, precum știi, și alți patru copii mai mici decât mine. Îți vei fi dând seamă despre greutățile cu care ne luptăm și vei înțelege de ce zic eu că e în adevăr providențială întorsătura în urma căreia cele de atâta timp visate de noi vor putea, în sfârșit, să fie realizate. Vor vedea mătușa și mama că ți-au făcut o mare nedreptate când stăruiau să nu mă razăm pe tine, după părerea lor om lipsit de statornicie.

Așteptăm cu cea mai viuă nerăbdare știri nouă. Scrie-ne, iubitule, cât mai curând.

[Aglaia]"

IX

CE SPUNE COCOANA CLOTILDA

Vede orișicare lucrurile cu ochii săi, judecă potrivit cu firea sa și cu pornirile inimii sale, și le-nfățișează toate după chipul și asemănarea sa, cum i se par, iară nu cum în adevăr sunt.

Palea apucase o dată să-l socotească pe coconul Costache om înzestrat cu mari destoinicii, stăpânit de cele mai bune îndemnuri, menit să săvârșească-n viața lui fapte mari și așa voia cu orice preț să-l știe. Orișice ar fi zis și făcut el era-n cele din urmă bine zis și bine făcut, și Palea era nemângâiat când era de altă părere și nu se putea potrivi cu el. Grăindu-l dar de rău, nu numai duduia Smaranda, ci și madam Olga i se făcea nesuferită.

Acum însă, strivit de cele cuprinse-n scrisoarea Aglaiei, el voia să-l știe pe coconul Costache cum îl dorea și umbla hăbăuc de ici până colo.

Trecuse atâta timp de când n-o mai văzuse pe Aglaia și nu mai avea pentru ea slăbiciunea pe care a avut-o odinioară, dar tot i se părea taina inimii lui prea sfântă pentru ca s-o pângărească vorbind despre ea.

„M-ai purtat cu vorba – îi suna-n ureche – m-ai amăgit cu făgăduințe, m-ai ținut legată, m-ai pus în conflict cu mama și cu mătușa: fă ca să nu le dau dreptate celor ce te socotesc lipsit de statornicie bărbătească, om făr' de caracter."

Nu le-a zâs dânsa în scrisoarea ei acestea, dar și le zicea el însuși citind scrisoarea și toată lumea avea să le zică dacă Guleș nu intra cât mai curând în guvern alături de Ghica.

Abia acum își dădea Palea seama cât de mare era păcatul de care s-a făcut vinovat când a plecat dimpreună cu Guleș de la Postelnicie.

Așteptând cu nerăbdare sâmbăta, ca să se ducă pe la cocoana Clotilda și să vadă ce s-a mai întâmplat, el a trecut pe la madam Olga, pe care o știa totdeauna bine informată asupra celor ce se petrec în lume.

– Iar ai pe suflet ceva ce nu vrei să-mi spui! îl mustră ea.

– Așa sunt eu! răspunse el. Mă fierb în grăsimile mele. M-apucă din când în când un fel de dor de ducă. Făcându-mi-se oamenii nesuferiți, aș vrea să scap pe nesimțite din lumea aceasta și-i fericesc pe călugării adăpostiți prin mânăstiri de toți uitate și pe sihaștrii retrași prin codri ori prin pustiuri.

– Accasta-ți vine din senin, nu-i așa?... fără ca să fi pățit ceva, îi zise ea. Spune: ce-ai mai aflat despre coconul Costache?

– Nimic, răspunse el. Am venit tocmai pentru ca să-mi spui ce-ai aflat tu.

– Tot nimic! După toate semnele, nu-i vine la socoteală să-și dea pe față hotărârea. Prea sunt multe cele știute de oamenii lui Ghica despre dânsul și se teme de scandale.

– Se poate, întâmpină Palea. Drept să-ți spun, mare prostie am făcut arătându-i raportul de la 4 mai al baronului; eu îl socotesc însă prea cuminte pentru ca să nu facă cum ai zis tu.

Madam Olga se uită mirată la el. I se părea peste putință ca din gura lui să iasă vorbele pe care le auzise.

– Nu știu cum am să-nțeleg vorbele tale, grăi dânsa. Eu am zis, ce-i drept, că el nu se va despărți de Ghica, nu însă pentru că e prea cuminte, ci pentru că e prea slab.

– Prea slab zici tu, prea cuminte zic eu, întâmpină dânsul; tot acolo vine. Vorba e că azi ori mâne o să-l avem iar postelnic.

Madam Olga nu era femeia cu care se poate vorbi așa.

– Bine, omule, – îl mustră – ce-ai pățit de te-ai schimbat așa deodată? Până acum îți erau cu totul altele părerile.

– Da! grăi dânsul. Peștele miroase a balta din care l-ai scos. Se potrivește și omul cu nevoile sale și cu aceia în mijlocul cărora trăiește.

– Vorbești în pilde, îi zise ea. Se vede că iar am nevoie să mă duc la tine și să stăm pe-ntunerec de vorbă pentru ca să-ți deschizi inima.

– Să vii – răspunse el – mâne-seară, că te aștept după ce mă întorc de la Guleș.

Ziua următoare el a găsit-o pe cocoana Clotilda singură, căutându-și de treburi, perdută într-ale ei, încât el era strâmtorat și covârșit de sâmțământul că astă dată e de prisos și că cel mai cuminte lucru e pentru dânsul să plece, sub cuvânt că are o treabă urgentă.

– Nu se poate, stărui dânsa. Tocmai acum, când mă vezi singură, nu poate nimic să-ți fie atât de urgent ca să mă părăsești. Costache e plecat la moșie. Intrăm în iarnă și are să pună la cale o mulțime de treburi.

– Când e vorba să se-ntoarcă? întrebă dânsul, dumirit acum de ce n-a răsuflat încă nimic asupra hotărârii luate de coconul Costache.

– Aceasta – răspunse ea – n-o știe, așa mi se pare, nici el însuși. Mi-a spus numai că o să aibă multe pe capul lui. Ieri și alaltăieri l-a căutat mai unul, mai altul, între care și Ioniță, care mi-a spus că o să se ducă și la moșie. Când se va-ntoarce acesta, vom afla cam pe când putem să-l așteptăm și pe Costache.

Palea stete câtva timp pe gânduri.

Îi părea-nvederat că coconul Costache nu și-a dat încă pe față hotărârea. Numai așa putea să-nțeleagă graba lui Ioniță, care alerga și pe la moșie. Luându-l deci gura pe dinainte, el întrebă care mai sunt gândurile coconului Costache.

Cocoana Clotilda dete strâmtorată din umeri: îi era greu, chiar neiertat îi era ca să mărturisească adevărul.

Trecuseră adecă atâtea zile una după alta fără ca el să fi scăpat o vorbă măcar despre ceea ce avea de gând să facă. Nu era, ce-i drept, de felul lui om comunicativ, dar acum se făcuse de tot scurt la vorbă, câteodată chiar posac, încât s-ar fi supărat dacă soția sa ar fi cerut răspuns la întrebări ca cea pusă de Palea.

– Te vei fi mirând dacă-ți mărturisesc că nu știu, răspunse dar. Rar se-ntâmplă să mai iasă, când iese, lipsește puțin de acasă, dar stăm câteodată ceasuri întregi fără ca să schimbăm vreo vorbă.

Chiar și-n starea sufletească în care se afla, Palea numai cuprins de adâncă întristare putea să asculte mărturisirea aceasta.

– Dar duduia Smaranda ce zice? întrebă dânsul cu oarecare sfială.

Cocoana Clotilda îi aruncă o căutătură scrutătoare. Despre aceasta, mai ales despre aceasta n-avea să vorbească cu dânsul. Dorea însă să știe dacă nu cumva el a simțit ceva.

– Smaranda? îi zise dar. Dânsa n-a mai venit pe la noi. E supărată pentru că n-am poftit-o și pe ea când cu citirea celor cuprinse-n raportul de la 4 mai al baronului.

Palea nu se-ndoia că madam Olga exagerează vorbind despre legăturile dintre Guleș și duduia Smaranda.

– Fire-ar fi să nici nu mai vie! exclamă el.

Cocoana Clotilda tresări, ca făcătorul-de-rele prins asupra faptei, și rămase cu ochii împăingeniți.

Îi venea să plângă, făcându-și mustrări pentru că e-n stare să vorbească despre această grea taină a familiei cu un om care

îi este, la urma urmelor, cu desăvârșire străin. Pornită însă o dată pe panta mărturisirilor neiertate, ea nu mai era destul de tare spre a se opri.

– De ce?! zise. De ce o zici aceasta?

Palea rămase cu ochii țintă la pământ. Îi părea rău c-a rostit acele vorbe.

– Iertați-mă, cucoană! îi zise. Mă amestec în lucruri care nu mă privesc și spun ceea ce nu se cuvine. Lumea vorbește însă, spuind o mulțime de născociri, pe care nu mă iartă firea să le cred, și dac-am scăpat acele vorbe, e pentru că doresc ca lumea să nu mai aibă cuvinte de a născoci.

Cocoana Clotilda era zguduită.

– Nu! grăi dânsa rostind vorbele cu glasul înecat de năvala sângelui. Lumea nu minte, nu născocește.

Palea se cutremură; nu mai încăpea îndoială că madam Olga spunea adevărul.

– E adevărat că mi-a fost și mie ursit să am soarta atâtor femei căzute sub greaua osândă de a-și ști soțul căzut în robia altcia. Ce să fac însă?! Te-ntreb: ce să fac? D-tale îți va fi părând urâtă starea în care mă aflu și te vei fi mirând că pot să mă împac cu ea. Nici că m-aș împăca dac-ar fi vorba numai de mine: m-aș închide în mânăstirea de la Liov, în care am fost crescută, și n-aș mai cere nimic de la lume.

Palea asculta oarecum aiurit, parcă glas din altă lume îi răsuna-n ureche. Cu câteva zile mai-nainte ar fi fost în stare să strângă de gât pe duduia Smaranda, acum însă el se gândea numai că aceasta nu-l va lăsa pe Guleș să se despartă de Ghica.

– Avem copii – se tângui cocoana Clotilda – și mă îngrozesc întrebându-mă ce s-ar alege sufletește de ei. Îi sunt recunoscătoare pentru că e om generos, încât mă iartă să stau lângă dânsul și să-mi dau silința de a-i îndulci și eu viața, și a trimis copiii noștri departe de aici pentru ca să nu fie striviți

de firească durere a celor nevoiți a se face judecători ai părinților săi și a alege între tată și mamă.

Aceasta le-ntrecea toate, și Palea-ncepu să umble în sus și în jos, ca omul ce nu mai știe ce să facă.

– Dar dacă mâne ori poimâne ... grăi dânsul.

– Da! – îl întrerupse ea, cuprinsă de deznădăjduire – dacă mâne ori poimâne el n-ar mai vrea ori n-ar mai putea să fie generos? Ce rost mai are pentru mine viața? Copiii mei cum rămân?

– Aici – exclamă dânsul – trebuie să moară cineva.

Dacă l-ar fi luat însă cineva de scurt, l-ar fi băgat într-un colț și i-ar fi pus pistolul în piept, el n-ar fi fost în stare să spună cine anume are să moară.

Îi răsunau în ureche vorbele madamei Olga despre frica de scandal a lui Guleș și-i era parcă a stat în întunerec și deodată i se face lumină.

Ce caută adecă Ioniță la moșie? !

– Aceste sunt lucruri pe care nu le credeam, iar acum nu le mai pot pune la-ndoială – grăi dânsul – și dau cu socoteală că coconul Costache s-a dus la moșie pentru ca să scape de stăruințele oamenilor ca Ioniță.

Cocoana Clotilda iar era ispitită să spună ceea ce nu îi era iertat.

– Nu știu, zise rostind vorbele în silă. Se poate. Dacă l-am înțeles bine, umblă cu gândul de a pleca în străinătate. E – urmă încă mai în silă – bolnav unul dintre copii.

Palea rămase ca trăsnit din senin.

Dac-o făcea coconul Costache aceasta, era hotărât să se desfacă nu numai de Ghica, ci și de duduia Smaranda, și cocoana Clotilda scăpa, dimpreună cu copiii ei, dar multă vreme mai avea să treacă până ce Guleș va fi iar postelnic.

– Peste putință! grăi Palea. Tocmai acum n-are coconul Costache să plece din țară. Prea îl știu om cuminte pentru ca să pot crede că nu va primi propunerile ce i-a făcut Ghica.

Cocoana Clotilda rămase-ncremenită. Se uita la el cu ochi mari, ca și când s-ar fi pomenit deodată în fața unui om pe care-l știa mort. Îl vedea și-l auzea vorbind, dar nu-i venea să creadă că e în aievea el cel ce îi stă-n față și-i vorbește.

– Nu pot să uit – urmă Palea – cu câtă căldură vorbea despre Ghica cel cumpenit, și cele ce se spun despre imoralitatea lui Ghica sunt născociri ale unor oameni care nu știu ce zic, iar de neghiobia unora dintre slugile lui Vogoridi oamenii ca coconul Costache nu țin seamă când vorba e să-și pună puterile-n slujba țării.

– Nu știu, zise cocoana Clotilda. De unde să știu? Nu știu nimic! Toate sunt cu putință-n lumea aceasta, unde oamenii se schimbă de azi pe mâne, dintr-un ceas într-altul.

*

Nu tot așa vorbea madam Olga, care și-l ținea aproape pentru ca să se folosească de el și pentru care avea mult farmec sfiala cu care el se apropie.

– Omule, – îi zise – suntem aici numai noi amândoi, și e-ntuneric, încât nu ne dă de gol obrazul când spunem ceea ce în adevăr nu gândim. Adu-ți aminte că Adam și Eva abia după ce au păcătuit au început să mintă. Te-ntorci de la cocoana Clotilda: ce-ai păcătuit cu ea încât atât de mult te-ncăpățânezi în silința de a mă face să cred că n-ai pe sufletul tău decât ceea ce nu mi-ai spus mie?

Lui Palea îi venea să-i dea brânci.

– Nu mai face nici o încercare de a mă amăgi, urmă dânsa. Ești schimbat la fire, la față, la glas, la purtări: aceasta numai așa, din senin, nu poate să vie!

– Nu e la mijloc nimic din cele ce am aflat de la cocoana Clotilda. Sunt lucruri care mă privesc pe mine, numai pe mine, o-ncredință dânsul.

– Aa! întâmpină dânsa. Care va să zică, am dreptate: e în adevăr ceva! Dă-mi voie să te-ncredințez că nu e nimic ce te privește numai pe tine: tot ceea ce te interesează pe tine, mă interesează și pe mine. Haid' spune!

Erau de două feluri lucrurile despre care Palea nu voia să-i vorbească. Pentru ca să nu fie nevoit a-i vorbi despre unul, i-a vorbit despre cellalt, și multe de tot a aflat madam Olga despre aleasa inimii lui.

Noaptea târziu, când nu li-a rămas decât să se despartă, el și ea se sâmțeau ca frate și soră apropiați sufletește și el nu-și mai făcea deloc mustrări pentru că a vorbit fără de sfială despre taina lui cea sfântă.

– Ce-ntorsătură au să ieie lucrurile aceste?! suspină dânsul. Cum au să se sfârșească toate?

Madam Olga i se uită râzând în față.

– Vorbiți voi, cei căzuți în păcat, parcă bărbatul n-are-n lumea aceasta alt rost decât să alerge după femeie, îi zise ea. Dac-ar fi adevărat că ții la ea atât de mult cum îmi spui, ori n-ai fi părăsit-o viind aici, ori ai fi rămas la Postelnicie și după plecarea lui Guleș. Parcă de la tine atârna dacă are ori nu are să se facă unirea țărilor!

– Aș! Ce-mi pasă mie acum?! întâmpină dânsul.

– Atunci ce te mai zbați! Spune-i fără de-ncunjur adevărul. Dacă te iubește, are să mai aștepte, cum atâta timp a așteptat, iar dacă nu mai așteaptă, inimă rea să nu-ți faci, căci lumea e plină de femei mai și mai decât dânsa.

Palea nu-i mai răspundea nimic. Dânsa nici c-ar fi putut să vorbească altfel. Femeia adevărată era cocoana Clotilda, care nu trăia pentru sine, ci pentru copiii și pentru soțul ei, cu toate că acesta nu era vrednic de iubirea ei. Să i te-nchini, dar să nu te razămi pe ea, căci în sufletul ei numai pentru ai săi e loc. Madam Olga i se părea însă un fel de bărbat adăpostit într-un frumos trup de femeie, sufletește deopotrivă cu coconul Costache, care numai pentru sine trăiește și pe care nici cei mai de aproape ai săi nu se pot răzăma.

Rămas după plecarea ei singur cu sine, el a stat timp îndelungat așa pe-ntunerec, dus pe gândurile lui în depărtări nemărginite.

Îi era parcă Bahluiul revărsat îl luase și-l ducea în puhoi la vale; trecând pe sub o salcie de pe țermure, el s-a agățat de ramurile ei, ca să se ridice deasupra valurilor și să scape. Deodată însă craca salciei s-a rupt și puhoiul l-a luat iar și l-a dus la vale.

„Unde mă duce și unde mă scoate? !" se-ntreba dânsul.

X

CUM SE-MPACĂ PALEA

Cocoana Clotilda știa foarte bine ceea ce lui Palea i-a spus că numai presupune: Guleș a plecat în străinătate, ba, după puțină răzgândire, a luat-o cu dânsul și pe cocoana Clotilda, și au călătorit amândoi împreună ca soț și soție, ca tată și mumă a celor trei copii.

Cu aceasta s-a încheiat un capitol din viața lui Palea, care nu putea să-l ierte pe coconul Costache pentru că l-a îndemnat să nu rămâie la Postelnicie și după aceea a plecat din țară, și n-o ierta nici pe cocoana Clotilda, care a-nduplecat pe soțul ei să se desfacă de Ghica.

„Iară eu, neghiobul de mine – își zicea – i-am dat mâna de ajutor făcându-i împărtășire despre cele cuprinse-n raportul de la 4 mai."

Pentru madam Olga era cestiune de amor propriu să-l încredințeze pe Palea că nu s-a desfăcut Guleș nici de Ghica, nici mai ales de duduia Smaranda.

– Chiar și dac-ar fi voind azi – zicea dânsa – mâne iar nu va mai voi. Pe hotărârile oamenilor cu trebuințe multe și mari nimeni nu se poate răzema. A plecat pentru ca să scape de stăruințele celor ce voiau să-l tragă-n partea lor, dar după ce lucrurile se vor fi ales într-un fel, el se va întoarce tot cel de mai-nainte. Puțin îi pasă lui dacă se face ori nu unirea țărilor!

– Dacă e vorba – întâmpină Palea amărât până-n fundul inimii – are toată dreptatea: nici mie nu-mi pasă dacă se dau ori nu peste cap fie unioniștii, fie ceilalți. N-o să mă plâng de capul altora când atât de greu mă doare al meu gândindu-mă că nu-mi rămâne decât să-i scriu Aglaiei că are să mai aștepte.

După ce i-a scris apoi, a petrecut zile grele așteptând răspunsul.

Deoarece acesta numai prin Consulatul austriac putea să-i vie, el trecea des pe la prietenul său Ciuntuleac și de la el pe la madam Olga, care nu-i mai era tot cea de mai înainte.

Era de tot mare deosebirea dintre el și ea în ceea ce privește felul de a vedea lucrurile. Ei erau deci firește porniți mai mult spre hartă necurmată decât spre bună-înțelegere prietenească. Dânsa nu avuse[se] însă-n viața ei a face cu oameni ca dânsul și în curând a ajuns să prindă slăbiciune pentru felul lui de a fi, iară el o știa femeie trăită-n lume, o socotea foarte deșteaptă și cu deosebire îndemânatică, cum se zice, bună tovarășă de drum, și stetea bucuros de vorbă cu ea.

Slăbiciune cum avuse pentru cocoana Clotilda, n-avea însă Palea pentru poloneză, ba când începea să-i vorbească despre Adam și Eva, despre cultul frumuseței vii ori despre seratele pariziene, el îl plângea pe Ciuntuleac.

Asculta, nu-i vorbă, cu plăcere și stetea chiar pe întunerec bucuros cu ea, dar o bună părere nu avea despre dânsa, și soț al unei femei ca dânsa n-ar fi voit să fie.

Lucrurile s-au schimbat după ce el i-a vorbit despre taina cea sfântă a inimii sale și mai ales după ce coconul Costache și cocoana Clotilda nu mai erau pentru dânsul tot ceea ce fuseseră mai nainte de a fi plecat din țară.

Acum madam Olga era singurul suflet de care-n zile atât de grele pentru dânsul putea să se apropie.

Ea nu era, ce-i drept, în stare să-nțeleagă tânguirile lui, dar le asculta ca ceva pentru dânsa cu totul neobicinuit și nu lipsit de farmec.

Nemângâiată ar fi fost dac-ar fi văzut că brațele, pulpile ori umerii încep să-i slăbească ori să i se-ngrașe, că șoldurile ori sânii prea îi ies la iveală, că i se ivește pe ici, pe colo câte o zbârcitură-n obraji ori câte un fir de păr cărunt în tâmple. Atât de stăruitoare îi era purtarea de grijă pentru frumusețea ei trupească și atât de bine a știut să-și păstreze formele trupești, comoara ei cea viuă, încât nu era chip să-ți dai seamă de vârsta ei. Nu era nici acum femeie-n floare, ci tot fată ajunsă la dezvoltare deplină. Așa ar fi și voit să rămâie, și durerea ei cea mare era că aceasta nu e cu putință. Dureri ca ale lui însă în gândul ei erau închipuite și numai închipuite puteau să fie.

După felul ei de a vedea, pentru el era mai bine să nu primească nici un răspuns. Pe deplin încredințată că în curând o va simți și el aceasta, ea-l mângâia – deocamdată – cum mângâi pe copilul speriat de zgârietura ce mâne ori poimâne va fi vindecată.

Fiind astfel ea singura ființă care îi știa durerea, lua parte la ea, singura care-și dedea silința de a i-o alina, el a prins încetul cu încetul slăbiciune de ea, simțea din ce în ce mai mult trebuința de a-i fi în apropiere, și amândoi țineau să se potrivească-n gând și în sâmțire.

Orișicât de mult ar fi fost Ciuntuleac perdut în încurcăturile daraverilor sale, trebuia să sâmtă-n cele din urmă și el că soția sa și Palea clocesc împreună fără de știrea lui ceva.

Madam Olga rămase cam mirată când soțul ei îi făcu-ntrebare, căci întâia oară i se-ntâmplase ca el să se intereseze de lucruri care, după părerea ei, nu-l privesc.

Ea n-avea însă cuvinte de a nu-i spune adevărul.

El se strâmbă.

Palea nu-i păruse deloc om căruia i se pot întâmpla și unele ca aceasta!

– Auzi d-ta! zise. Așteaptă răspuns? Dacă e vorba și nici un răspuns e răspuns foarte deslușit. Vrea mai mult, n-am decât să vorbesc cu curierul ce ne vine de la Cernăuți, ca să ieie informațiuni și să ne spună ce-i cu fata aceea. Gândul meu e însă ca să-i căutăm aici altă fată. Sunt de tot mulți oamenii cu dare de mână care s-ar bucura dac-ar putea să-și găsească drept ginere un om ca dânsul.

– Fără-ndoială – răspunse madam Olga –, dar mai nainte avem să-l vindecăm.

Așa au rămas lucrurile.

În vreme ce Ciuntuleac iar trăgea cu ochiul și cu urechea, ispitea ici pe unul, colo pe altul, acum pentru ca să îi găsească lui Palea o viitoare, soția lui își dedea silința să-l vindece pe Palea.

Silința ei n-a rămas zadarnică.

Cel mai apropiat semn a fost că el și-a schimbat părerea în ceea ce privește cultul frumuseței trupești.

Aducându-și oarecum ca prin vis aminte cele citite despre fel de fel de sărbători la elini, la fenicieni și la romani precum și cele ce aflase despre baiaderele din Indii, el nu se mai îndoia că-n adevăr cultul frumuseței trupești e de tot vechi și potrivit cu firea omenească.

– Fără-ndoială! îl încredința madam Olga. Îndeosebi baiaderele sunt femei închinate unor anumiți zei și iau parte dănțuind la ceremoniile religioase și la fel de fel de serbări. Ele sunt adăpostite-n mănăstiri și se bucură de sfințenie. În rândul baiaderelor nu pot să fie primite decât femei în toate amănuntele frumoase, și cea dintâi datorie a baiaderei este să-și păstreze prin viețuire cumpătată mlădioșia și frumusețea. Dansul, de altminteri, a fost în toate timpurile și e și astăzi pretutindeni o artă mult prețuită, iar fondul acestei arte nu

poate să fie decât uimirea religioasă de care e cuprins omul în fața frumuseții vii. Numai cei pervertiți pot să ieie baletul drept destrăbălare.

Pe când dânsa le spunea aceste, el se uita din ce în ce mai uimit la trupul ei cel frumos în toate amănuntele lui.

Iar serile, când stetea pe-ntunerec el singur în odaia lui din Tătărași, se gândea la Aglaia și-o vedea în fața sa pe madam Olga când în cămașă albă, ca să i se vadă brațele, umerii, gâtul și partea din sân, când ridicându-și fusta ca să-și dezvelească pulpile până la genunchi și puțin mai sus. Și le-nchipuia toate, deși nu le văzuse niciodată, și era din ce în ce mai mâhnit că ea nu mai vine să petreacă cu dânsul.

De ce ar mai fi și avut să vie!?

Venea când voia să-l ispitească, pentru ca să afle și ceea ce el nu voia să spună. De ce să-l mai ispitească și acum, după ce dânsul spusese tot ceea ce avea pe suflet și după ce Guleș și cocoana Clotilda plecaseră, iar cu duduia Smaranda el nu se mai întâlnea?

Nu mai era el tot omul de mai nainte.

Mai era însă și ceva ce dânsa nu putea să mărturisească.

Una din marile plăceri ale vieții ei era să steie-n fața oglinzii și să se vadă pe sine însăși așa cum era. Decât aceasta mai mare nu era decât plăcerea de a li se arăta celor doritori de a o vedea. Se simțise nu o dată jignită pentru că Palea nu dedea semne despre asemenea dorință.

A fost deci destul ca ea să simtă mâhnirea lui pentru ca iar să-i șoptească: „Să mă aștepți astă-seară la tine acasă".

Cu totul altfel își petreceau însă acum serile, căci ea nu mai venea ca să-l ispitească, și nu mult a trecut până ce Palea a ajuns să nu i se mai tânguiască pentru că nu mai primește răspuns de la Aglaia.

Nu mai înțelegea cum și-a putut el închipui c-o iubește pe fata aceea. Stetea, se gândea și-o despica-n părticelele din care

era alcătuită, și nu găsea-n ea nici trupește, nici sufletește nimic vrednic de iubire. Pusă alături cu madam Olga, ea era-n toate privințele o adevărată pocitanie.

„Nici nu m-a iubit măcar, își zicea. Dacă m-ar fi iubit, ar fi alergat după mine, iar dacă m-ar iubi, ar fi grăbit să-mi spună că așteaptă."

Abia acum a ajuns el să se lumineze și să știe ce va să zică iubire, abia acum îl înțelegea pe Guleș, care căuta-n lume numai ceea ce poate să-i îndulcească viața.

Madam Olga ar fi greșit, cu toate aceste, dac-ar fi zis că silințele ei de a-l vindeca n-au rămas zadarnice.

Ba era parc-o vindecă el pe ea într-un fel oarecare.

– Mă-ntreb adeseori – îi zise el într-una din serile petrecute împreună cu dânsa – ce-ar zice Ciuntuleac dacă ne-ar vedea stând așa numai noi amândoi.

Grăindu-le aceste, el rostea vorba Ciuntuleac parc-ar fi voit să zică „prostul ăla de Ciuntuleac".

Madam Olga-l măsura lung cu ochii.

– De ce adecă mi-o spui mie aceasta? îi zise. Dacă l-ai cunoaște pe omul acela, nu numai că nu mi-ai spune-o mie, dar nici n-ai gândi-o. Nu cumva vrei să zici că cele ce se petrec între noi sunt lucruri neiertate?

– Să zicem că nu sunt, răspunse el. Dar nimic în lumea aceasta nu dăinuiește neschimbat: mâne ori poimâne pot să fie.

– Aceasta e greșala în care ai căzut, îi zise ea. Poate că nu e în lumea aceasta nimeni care știe ce are să facă mâne: omul de caracter știe însă foarte hotărât ce nu are niciodată să facă. Am făcut și fac numai ceea ce după propria mea convingere îmi este iertat, și nu e în lumea aceasta om care ar putea să mă-nduplece a merge mai departe și a face și ceea ce nu-mi este iertat.

Palea se sâmțea jignit de aceste mărturisiri.

– Aș! Vorbe! întâmpină dânsul. Nu știe omul nici ce nu are să facă în anumite-mpregiurări. Abia trece zi fără ca să te surprinzi pe tine însuți făcând ceea ce ți se părea peste putință.

– Eu nu! stărui dânsa. Fiind convins despre aceasta, soțul meu e foarte liniștit și nici că-și mai pune-ntrebarea ce voi fi făcând eu când mă aflu departe de dânsul. Palea începu să râdă.

– Ceea ce nu te-mpedecă a face și multe care pe el l-ar umplea de adâncă durere dacă le-ar afla. VorbișI despre ceea ce după propria ta convingere îți este iertat. N-ai decât să-ți schimbi convingerea pentru ca mâne să faci ceea ce azi ți se pare neiertat. Vorbesc pe urma celor pățite de mine însumi. Nici că e însă vorba de ceea ce numai după a ta convingere îți este iertat. Om ca ceilalți, deci și ca mine, Ciuntuleac nu are nevoie să se-ntrebe ce vei fi făcând tu. Mi-e destul să știu cum ne petrecem noi timpul și să-mi dau seamă ce-aș simți dacă soția mea și-ar petrece tot așa timpul cu vreunul dintre prietenii mei, pentru ca să fiu încredințat că sunt neiertate faptele săvârșite de noi și să-mi zic: „Paleo, ești un nemernic, care-și înșală prietenul abuzând de-o firească slăbiciune a soției lui, un om de rea-credință te-ai făcut săvârșind fapte neiertate spre a-ți face parte de mulțumiri ce nu ți se cuvin. Știi prea bine că sunt rele faptele tale, dar le săvârșești fiindcă ești lipsit de demnitate și nu poți să te stăpânești. Rușine să-ți fie, scârbă să-ți fie de tine însuți!"

Madam Olga era răzvrătită-n întreaga ei ființă.

– Bine! îl mustră dânsa. E cu putință să le spui acestea-n fața mea?! Nu-ți dai seamă că încă mai nemernică, mai de rea-credință, mai lipsită de demnitate ar trebui să fiu eu, care-mi înșel soțul?

– Asta nu! răspunse el foarte hotărât. E mare de tot deosebirea dintre noi amândoi. Ca să scap de sâmțământul afară din cale urât că m-am înjosit și mă înjosesc prin faptele ce-am săvârșit ori săvârșesc, eu mă deprind încetul cu încetul cu gândul că acele fapte sunt iertate; tu ai fost din capul locului îndrumată a te amăgi cu gândul că-ți sunt iertate și cele neiertate.

– Nu!... nu!... nu! strigă dânsa scoasă din răbdare. Nu toate!

– Știu ce vrei să zici! întâmpină dânsul. Nu însă de la tine atârnă care da și care nu. Aici e marea deosebire dintre capul de bărbat și cel de femeie. Cocoana Clotilda mi s-a plâns că soțul ei are legături cu duduia Smaranda, ținea însă atât de mult la soțul său și la copiii săi, încât s-a-mpăcat cu gândul acesta atât de nesuferit. Devotamentul femeii le-ntrece toate. Sunt multe de tot femeile ca cocoana Clotilda și, când întâlnim în căile vieții pe vreuna dintre ele, zicem: „Săraca de ea!" Dac-am întâlni însă-n drumul nostru vreun bărbat care se-mpacă cu gândul că soția sa mai are legături și cu altul, am zice: „Nemernicul de el!" Bărbatul care se împacă cu gândul că soția sa are legături și cu altul e dezbrăcat de bărbăție, om disprețuit de toată lumea.

Madam Olga se uită sperioasă la el.

Se deprinsese cu gândul că-l stăpânește și nu-și putea închipui împregiurări în care nu-l poate conduce după bunul ei plac, iar acum începuse să-i fie frică de el, încât îi era parcă nu știe cum să scape din fața lui.

– Vorbești – îi zise – ca-ntr-aiurea!

– Ba-mi dau foarte bine seamă de ceea ce spun și de ceea ce fac, răspunse el. Toate sunt potrivite cu firea cea adevărată a lucrurilor și-mpotriva firii nu e nici unul din îndemnurile mele.

Madam Olga era deprinsă cu oameni care nu erau mulțumiți numai cu ceea ce, după părerea ei, li se putea ierta.

– Cam așa vorbeau și cei de felul lui Guleș, îi zise ea.

– Pe Guleș să-l lăsăm în pace, întâmpină dânsul. Orișicât de adevărat ar fi că nu e nimic mai presus de frumusețea întrupată-n oase,-n carne și-n sânge pentru lumea-n care trăim

noi, ceea ce spui despre cultul frumuseții viețuitoare sunt parodii, în care fel de fel de caricaturi se prezintă pentru stimularea celor slabi de înger? E o ispitire neiertată!

– Iată și iarăși perzi din vedere că le spui aceste-n fața mea! grăi dânsa fără ca să-și peardă răbdarea.

– Nu perd nimic din vedere! stărui dânsul. Spun dinadins adevărul pentru ca să-ți dai seamă despre cele ce se petrec. Uite: știu că în curând ai să pleci ca să te întorci acasă la tine, unde te așteaptă soțul tău. Nu se poate să mai rămâi! Chiar eu am să te-nsoțesc. E, cu toate aceste, foarte firesc îndemnul meu de a nu te opri, de a nu te lăsa să te duci. Tot atât de firească e și mânia de care sunt cuprins când mă gândesc că acolo unde te duci te așteaptă alt bărbat, căruia i se cuvin asupra ta drepturi mai mult decât mie. Te întreb: nu e firească și pornirea de a pune mâna pe o armă, ca să scot din lumea aceasta pe bărbatul acela?

Madam Olga începu să tremure. Întâia oară-n viața ei își dedea seamă că îi este scump soțul ei și că multe din purtările ei sunt neiertate.

– Nu tăgăduiesc că nu mi se cuvine s-o fac aceasta, urmă Palea. Mâna pe armă s-o pună cel mișelește înșelat: aici nu e vorba de drept și de dreptate, ci de firească stăpânire a unei patimi nemiloase.

– N-ai decât să-ți înfrânezi patima! stărui dânsa. El se uită cu ochii plini de mânie-n fața ei.

– Să mi-o-nfrânez? ! întâmpină dânsul. Aceasta mi-o spui acum? Dar ce fac când plec să te-nsoțesc pân-acasă la el? Nu e aceasta destulă-nfrânare?! Vorba e însă că apoi, după ce mă voi fi întors și mă voi afla iar aci singur, mă zbat ticăloșit ca vai de mine, întrebându-mă-n toată clipa: „Până când?! Până unde?" Înfrânez patima cum am înfrânat-o până acum: ce are să urmeze însă după ce nu voi mai fi-n stare s-o-nfrânez?!

Madam Olga rămase câtva timp cu capul plecat.

– O, Doamne! zise ea cam cu jumătate de gură, ca vorbind mai mult pentru sine. Au trecut altele; o să treacă și asta!

Palea se cutremură.

– Ce-a trecut? ! strigă. N-a trecut nimic. Nu scapă cel ce fugind de o slăbiciune mică dă-n o patimă oarbă care-l duce departe și tot mai departe.

XI

CEEA CE NU SE POATE IERTA

Stând el singur cu sine în iatacul lui din Tătărași și umblând răzleț prin împrejurimile Iașilor, Palea își dedea mereu seamă despre marile schimbări ce s-au petrecut în viața lui sufletească; erau însă de tot rare clipele în care îi părea rău că n-a rămas tot cum era înainte de a fi plecat de acasă; de cele mai multe ori se sămțea înălțat gândindu-se că s-a potrivit cu lumea în mijlocul căreia-și petrecea viața.

Deși era pătruns de gândul că omul e cea mai desăvârșită dintre ființele de pe fața pământului, el se-ncredința din fiecare clipă că sunt multe, mari și felurite neajunsurile firii omenești încât aproape fiecare om are locul lui deosebit în scara desăvârșirii firești. Cei mulți se zbat mereu în luptă cu slăbiciunile lor, și numai pe ici, pe colo se ivește câte unul care se ridică sus și, impunându-și voința, se face stăpân pe cele de dimprejurul lui.

În rândul acestor de tot puțini îl socotea el dintru început pe coconul Costache, care totdeauna și-n toate împrejurările căuta ceea ce poate să-i facă plăcută viața. Mai târziu s-a încredințat apoi că și alții dintre fruntașii Moldovei, ba până chiar și Marile Puteri au în vedere fiecare mai presus de toate propriile sale interese.

Se folosește fiecare de oameni, de împrejurări și de puterile sale spre a-și îndulci viața.

„Numai fiecare bărbat, zicea cocoana Clotilda. Bărbatul, da, are să voiască și să-și încordeze toate puterile, să se folosească de toate împrejurările ca să-și impună voința. Noi, femeile, avem să fim răbdătoare, umilite și gata-n fiecare clipă de a ne lepăda fiecare de sine însăși. Rostul nostru e să trăim mai mult pentru alții și prin alții decât fiecare pentru sine. Noi nu putem să ne simțim fericite decât ostenind și dându-ne jertfă pentru ca să le îndulcim altora viața. Femeia e roaba casei sale; stăpân e numai bărbatul, care, neobosit purtător de grijă, aleargă și-nfruntă primejdii de dragul celor luați sub ocrotirea sa."

Orișicât ar fi fost copleșită de dureri, o seninătate înviorătoare i se revărsa în suflet când își aducea aminte de noptile petrecute priveghind la căpătâiul mai unuia, mai altuia dintre copiii ei, și inima îi zvâcnea cuprinsă de o năvalnică veselie când își vedea copiii bucurându-se de viață, lacrămi de-nduioșare îi năpădeau în ochi când vedea și pe soțul ei luând parte la bucuria copiilor săi. Cu ochii lor vedea cele ce se petrec în lume; cu inimile lor simțea atât amarul, cât și dulceața vieții; prin ei și numai prin el își trăia zilele: ea însași prin sine nu mai era nimic în fața lor.

S-a lipsit, cu toate acestea, de acest nesecat izvor de mulțumiri sufletești când a prins de veste că Luciei îi este din ce în ce mai nesuferită duduia Smaranda. Una din amândouă trebuia să fie depărtată, iar aceasta nu putea să fie decât copila, care-ncepuse să înțeleagă ceea ce nu trebuia să știe.

Pustie, ba câteodată chiar mai rău decât pustie a rămas casa după plecarea copiilor; niciodată însă ea nu s-a plâns, ba nici prin semne nu și-a dat pe față părerea de rău, căci pentru copii era mai bine să trăiască departe de părinții lor.

E afară din cale nesuferită starea sufletească în care se află, când rămân numai ei singuri, doi oameni, soț și soție, care țin să nu se jicnească unul pe altul mărturisindu-și gândurile și sâmțămintele.

Câtă vreme le erau acasă copiii, n-aveau decât să și-i țină în apropiere pentru ca să nu fie singuri. După ce au plecat, însă copiii, li se făcea – mai ales în timpul mesei – urâtă viața și le era mare binefăcător cel ce venea să-i vadă și să petreacă cu dânșii un ceas, două. Iar după ce duduia Smaranda a încetat a mai veni să-i vadă, le venea, când lui, când ei, să-și ia lumea-n cap.

Nu doară că dânsa ar fi voit să se plângă ori să-i facă mustrări. Nu cerea nimic și-ar fi fost mulțumită ca el să nu se supere când ea-și dedea silința de a i le face – ca mai-nainte – toate pe plac. Iar pe el tocmai aceasta îl jignea. Din toate purtările lui se-nvedera că-i vine să zică: „Ce dai năvală?! Lasă-mă-n pace! N-am nevoie de bunele silințe ale tale!"

După felul lui de-a vedea lucrurile, nu i se cuvenea femeii să-i ceară bărbatului socoteală despre ceea ce el face, și se-njosea bărbatul care primește de la soția sa și ceea ce el însuși n-a cerut de la dânsa.

Nu-i rămânea, cu toate acestea, decât să rabde și să tacă. Om cu trebuințe multe și mari, el ținea la zestrea ei cea mare, deși adeseori se sâmțea oarecum rob în casa sub acoperișul căreia își petrecea viața.

Nu îndrăzneau, cu toate acestea, nici el, nici ea să răsufle mai ușor când au plecat la copiii lor.

Aveau să facă o călătorie de tot lungă, în timpul căreia rar se nimerea să nu fie numai ei singuri, și astfel mereu aveau să fie ispitiți a vorbi și despre lucruri mai mult ori mai puțin supărătoare fie pentru el, fie pentru ea.

În călătorie, oamenii nu sunt ceea ce sunt acasă la ei, și s-au și întâmplat în adevăr lucruri la care ei nu s-au așteptat.

Avea cocoana Clotilda pentru copiii săi și, poate încă mai vârtos, pentru soțul său mare slăbiciune. O avea însă slăbiciunea fiindcă așa era dânsa făcută și așa fusese îndrumată din

timpul copilăriei. Avea deci slăbiciune și pentru părinții, frații, rudele, precum și pentru prietenele ei.

Sosiți din călătorie la Cernăuți, unde dânsa avea o mătușă și două prietene din timpul petrecut la călugărițele din Lemberg, coconul Costache a fost nevoit să-i facă pe plac și s-au oprit pe o zi, din care s-au făcut trei.

Au fost primiți cu multă dragoste, și-n timpul acestor trei zile s-a petrecut o schimbare, de altminteri foarte firească, pe care coconul Costache n-ar fi crezut-o cu putință.

Pe când adecă la Iași dânsa era socotită de toți drept un fel de codiță a soțului său, aici atât pentru mătușa și pentru prietenele ei, cât și pentru toți cernăuțenii cu care se-ntâlneau, era el însoțitorul cocoanei Clotildei, un fel de codiță a ei. Chiar și ea însași se simțea mai presus de ceea ce a fost la Iași, și fără ca să-și dea seamă își purta altfel capul și altfel vorbea.

Spre marea lui mirare, ea nici nu l-a mai întrebat, ci i-a spus ca lucru definitiv hotărât că se vor opri la Lemberg, unde dânsa avea alte rude și alte prietene.

– Nu găsești – îi zise el – că oprindu-ne azi ici, mâne colo, nu numai pierdem mult timp, dar și facem mari cheltuieli?

Ea se uită lung la el.

Se știa destul de bogată pentru ca să-și poată permite și asemenea lux.

Apoi, mai-nainte de a fi plecat de acasă, când umbla pe la moșie, el a-mprumutat bani de drum. Orișicât de firească ar fi fost dorința ei de a ști cu cât s-a-mprumutat și câte camete avea să plătească, ea nu se încumăta să pună asemenea întrebări.

– O, Doamne! – îi zise acum – ard și eu de dorința de a-mi îmbrățișa copiii. Nu pot însă să trec pe lângă oameni inimii mele scumpi, pe care poate că nu voi mai avea-n viața mea ocaziunea de a-i vedea. Cred c-ai împrumutat destul pentru ca să ne rămâie și pentru aceasta.

Coconul Costache era foarte supărat, dar n-a mai zis nimic.

Împrumutase mult, destul pentru ca să-i mai și rămâie, dar tocmai de aceea nu-i dedea mână să lungească vorba. Se mai temea apoi și ca nu cumva dânsa să-l întrebe ce-a căutat Ioniță pe la moșie.

S-au oprit dar la Lemberg, unde au stat cinci zile întregi, în timpul cărora el nu era boierul de baștină, ci soțul pretutindeni multiubitei Clotilde, și astfel încă mai vârtos se sâmțea numai însoțitor al cucoanei, un fel de adaos al ei.

De sâmțământul acesta n-a scăpat tot drumul. Mereu îi da brânci gândul că ea li se plânge tuturora de purtările lui.

La Cracovia, la Viena, la Münich, pretutindeni pe unde s-au mai oprit în lungul lor drum, în fața lumii femeia era stăpână și ochii tuturora asupra ei se îndreptau, de ale ei dorințe ținea fiecare seamă. El le vedea însă toate cu ochii omului ce-n fiecare clipă se temea ca nu cumva să i se pună-ntrebări la care nu-i dă mâna să răspundă.

Din clipa în care cucoana Clotilda a scăpat în toată nevinovăția vorba despre banii-mprumutați drept cheltuieli de drum el nu mai scăpa de temerea aceasta.

Nu știa ce i-a spus duduia Smaranda lui Palea despre chivernisirea zestrei, dar era stăpânit de sâmțământul că mulți bănuiesc că el își adună din veniturile zestrei avere mare și că mult are să-i rămâie și din ceea ce a-mprumutat în ajunul călătoriei. Deoarece apoi sâmțământul acesta-l apăsa din ce în ce mai greu, cucoana Clotilda îi era din ce în ce mai nesuferită, parcă ea ar fi fost vinovată de gândurile urâte ce-și făcea dânsul.

Cu desăvârșire nesuferită i s-a făcut ea după ce au sosit, în sfârșit, la Geneva, unde și-au îmbrățișat copiii.

Chiar și dacă n-ar fi adevărat că e-n natura lucrurilor ca copiii să iubească mai mult pe muma decât pe tatăl lor, era peste putință ca Lucia și frățiorii ei să nu-și iubească muma mai presus de tatăl lor.

Cuconul Costache avea mare slăbiciune pentru Lucia, care era trecută acum de treisprezece ani și sufletește dezvoltată mai presus de vârsta ei. Mai știindu-se și răsfățată, ea era totodată și-ndrăzneață, încât nu se sfia deloc să-i arate tatălui său că nu-l socotește deopotrivă cu muma ei.

„Mi-a-nstrăinat copiii!" își zicea dânsul.

Adevărul era că și i-a-nstrăinat el însuși.

Prea ar fi trebuit să fie tâmpiți copiii pentru ca să nu-și dea seamă că el e cel ce i-a depărtat de muma lor și să nu sâmtă că și acum bucuria lui de a-i revedea e înăbușită de alte sâmțăminte. Numai cu sfială, câteodată chiar cu frică, se apropiau dar de dânsul.

Scurtă și duioasă a fost însă bucuria mumei lor.

Lasă că ea nu se bucura decât văzându-l și pe el bucurându-se, dar mumele ca dânsa numai acasă la ele, în cuibul căsniciei lor, pot să fie mulțumite, și ochii ei se umpleau de lacrămi când se gândea cum a ajuns să se despartă de copiii ei, iară seara, când nu i-a rămas decât să-i ducă pe copii la pensionate, aceștia au început și ei să plângă. Ardeau de dorința de a adormi – ca odinioară – sub ochii mumei lor și sub privigherea ei și de a lua masa cu părinții lor.

„O, Doamne, – își zicea ea iar – de unde pot să știu dacă voi mai avea ori nu în viața mea ocaziunea de a sta sub același acoperiș cu ei?!"

Ea nu-ndrăznea să i-o spună aceasta și lui, dar i-o spunea Lucia, care avea firea năvalnică a tatălui său, și nu i-a rămas în cele din urmă cuconului Costache decât să-și caute o locuință în care poate să-și adăpostească și copiii în timpul petrecerii sale la Geneva.

Senină nu le era însă nici acum viața și nici nu putea să le fie câtă vreme el era purtat de gânduri care-l despărțeau de ai săi.

Nu mai erau nici acum o familie în adevăratul înțeles, ci o mumă cu copiii ei și un om răzlățit, care, temându-se ca nu cumva să se dea prea în curând de gol, se ferea de ai săi și numai de nevoie le grăia pe ici, pe colo câte o vorbă.

Pe Lucia mai ales în timpul mesei tăcerea părinților săi o-năbușea și-o făcea cu atât mai guralivă.

– Dar – întrebă dânsa într-una din zile – simpatica duduie Smaranda ce mai face?

Era o-ntrebare făcută din răsfățare, poate chiar în toată nevinovăția.

Cucoana Clotilda tresări însă și rămase cu ochii-n pământ, iar cuconului Costache îi venea să se ridice și să plece de la masă: răspuns nu-i dădură fetei nici el, nici ea.

Dânsa era pornită să-i arunce o căutătură, dar nici aceasta n-o ierta firea s-o facă.

Dânsul, știind ce-a căutat Ioniță pe la moșie și ce înțelegere au luat amândoi, găsea că întrebarea e fără de seamăn îndrăzneață, dar își stăpânea firea în fața celor doi băieți.

Nu era el omul care e-n stare s-o mai ducă așa, ba îi părea chiar bine că i s-a dat ocaziune de a se explica, dar hotărârea și-a mărturi[și]t-o abia după ce au plecat copiii la școală și-a rămas singur cu dânsa.

– Avem, doamnă, să sfârșim odată, îi zise el; așa ca pân-acum nu mai putem s-o ducem înainte. Am răbdat și am tăcut câtă vreme mă grăiai de rău rudelor și prietenelor d-tale; nu pot însă suferi să asmuți copiii mei asupra mea. Cea mai urâtă din toate faptele e să-l desparți pe copil de părintele lui.

Cucoana Clotilda răsuflă o dată din greu.

Se bucura și ea că i se dă ocaziune de a se explica.

De când cu schimbarea pentru ea uimitoare prin care l-a văzut trecut pe Palea, ea era pătrunsă cu desăvârșire de convingerea că pe bărbat nu are nimeni să se răzeme, și tăcerea

soțului său era pentru dânsa un semn neîndoios că el e stăpânit de un gând rău.

– Milă mi-e – îi răspunse ea – și jale grea mă cuprinde văzând zădărnicia silințelor mele de a nu te jigni prin nici una dintre faptele, prin nici una dintre vorbele mele. Mi se oprește mintea-n loc când văd că și după destul de-ndelungata noastră căsnicie tot mai ești în stare să spui că-mi asmut copiii asupra părintelui lor. Ascultă, omule: ceea ce te turbură nu sunt vorbele rostite de copila ta, ci ceea ce știi, ceea ce ai de gând să faci, ceea ce ai făcut și ți-e greu să mărturisești!

Costache Guleș era prea mândru pentru ca s-o poată admite aceasta.

– Nu, doamnă! grăi dânsul ridicându-și capul. Eu gânduri pe care mi-e greu să le mărturisesc nu pot să am, și faptele mele sunt săvârșite sub ochii tuturora. Nu fac și nu cer de la alții decât ceea ce mi se cuvine și de aceea nu am nimic de ascuns. D-ta – urmă el stăruitor – știi tot ceea ce vrei să știi și ești încredințată că n-ai decât să te duci la arhiereul care ne-a legat pentru ca tot el să ne și dezlege.

– Niciodată! strigă dânsa. Eu?! Niciodată! Pe mine numai moartea poate să mă despartă de tatăl copiilor mei! Chiar acum zișești că cea mai urâtă dintre toate faptele e să desparți pe copil de părintele său. Nu, nu, nu! Mi se răzvrătește întreaga ființă când mă gândesc ce s-ar alege de viața sufletească a copiilor mei dacă, despărțiți fie de muma, fie de tatăl lor, ar fi în toată clipa porniți să-și osândească părinții, care nu i-au iubit îndeajuns pentru ca de dragul lor să trăiască împreună. Dușmani i s-ar face societății în mijlocul căreia-și petrec viața. Nu! Aceasta nu e cu putință!

– Toate îi sunt, doamnă, cu putință celui ce știe să voiască cu tot dinadinsul, întâmpină cuconul Costache. Cu fiecare zi ce trece mi se scurtează viața, și n-au copiii mei dreptul de a cere să mă lipsesc de mulțumiri ce firește mi se cuvin. Am

așteptat destul, și e pentru mine cestiune de demnitate să-ți spun fără de-nconjur că mi-e nestrămutată hotărârea de a pune capăt nesuferitei stări în care ne aflăm, și i-am dat lui Ioniță procură să ceară-n numele meu desfacerea căsătoriei noastre.

Cucoana Clotilda rămase cu capul plecat, în vreme ce-n ureche îi răsunau vorbele „cestiune de demnitate", „i-am dat lui Ioniță procură..."

– Nu! – zise iar – aceasta nu se poate! E o mare nenorocire pentru copii să rămâie orfani, dară chiar mai mult decât nenorocire ar fi soarta ce li s-ar pregăti dacă ar fi despărțiți trăindu-le părinții. Nu se poate.

XII

CE ȘTIA CIUNTULEAC

Madam Olga se simțea zguduită din temelii și umbla fără de astâmpăr de ici până colo. Nu mai era în stare să vadă lucrurile și oamenii tot ca mai nainte și-i era parcă i se pierde de sub picioare pământul, nu mai călca tot atât de țeapăn cum se deprinsese, ba câteodată îi șovăia trupul la fiecare pas.

O mai pățise dânsa cu mulți alții și nu se speria de năvălnicia, de altminteri, blajinului Palea.

Oameni ca dânsul nu mai întâlnise nici la Paris, nici între cunoștințele ei de la Iași. Încetul cu încetul, însă, oarecum pe nesimțite, el s-a potrivit cu lumea în mijlocul căreia trăia, s-a lepădat de felul său de a fi și s-a făcut ca ceilalți, care și-au căutat fiecare de drum când au văzut că le sunt zadarnice silințele. Nu mai încăpea-ndoială că mai curând ori mai târziu tot așa va face și Palea. Slăbiciunea prinsă pentru frumusețea trupească, și numai pentru ea, e ca negurile zilelor de primăvară, care se risipesc în bătaia razelor de soare.

Tot mai era o deosebire între Palea și ceilalți.

Palea nu numai își dedea seamă că aceea ce el cere atât pentru dânsul, cât și pentru dânsa e lucru neiertat, dar o și mărturisea aceasta cu toată stăruința, cu un fel de brutalitate.

În urma acestei mărturisiri ea-ntâia-oară-n viața ei a ajuns să se dumirească însăși prin sine că păcătuiește săvârșind fapte

care pe soțul ei l-ar jigni adânc dacă el ar afla că dânsa le-a săvârșit.

Cu cât mai mult se gândea, cu atât mai vârtos se pătrundea de sâmțământul că n-are soția să facă ceea ce nu-i dă mâna să mărturisească. Săvârșind – fie chiar și-n toată nevinovăția – fapte nemărturisite, ea a mințit pe soțul ei, l-a amăgit, l-a înșelat, a abuzat de-ncrederea lui. Se sâmțea deci vinovată, își făcea mustrări, nu mai îndrăznea să i se uite ca mai-nainte-n ochi, nu se mai socotea vrednică de bunătatea lui și sângele îi năvălea-n obraji când își aducea aminte cum suferea ca Palea să-i vorbească cu dispreț despre soțul ei, care alerga și ostenea din tragere de inimă către alții și se bucura mai mult când dedea de la sine decât când primea dovezi de iubire.

Ea nu mai trecea deci pe la Palea, dar îl aștepta cu atât mai nerăbdătoare să vină la ea, ca să-și ușureze sufletul dându-și pe față starea sufletească.

– Auzi lume sucită! îi zise dar. Mint unii într-un fel, alții într-altul, născocește unul una, altul alta, își dau toți silința de a se înșela unii pe alții, iar Ciuntuleac, care se străcoară printre dânșii și știricește ca să afle adevărul și să li-l spună celor interesați a-l ști, e iscoadă primejdioasă, spion vrednic de dispreț.

Palea se uită cu ochi mari la ea.

Se deprinsese și el cu gândul că prietenul său Ciuntuleac e un fel de spion, tocmai bună nu-i era părerea despre el și nu se sfiise a o și mărturisi aceasta. Acum nu-i dedea mâna să spună că nu adevărul îl caută Ciuntuleac și că nu e om cumsecade cel ce adevărul îl caută și rămase ca vânătorul, care deodată se pomenește cu pușca descărcată-n fața vânatului.

– Atât de-nrădăcinată e-n oameni urâta patimă de a minți, încât li se face tuturora nesuferit cel ce caută adevărul – urmă dânsa – cum nesuferit le este făcătorilor-de-rele cel ce a luat asupra sa sarcina de a-i urmări.

Palea ar fi voit să poată pleca: se sâmțea atins nu numai fiindcă-și apăra dânsa soțul, ci și pentru că se vedea pus în rândul făcătorilor-de-rele.

– Ei bine! grăi. Stau, mă gândesc și nu mă pot dezmetici de ce adecă mi le spui aceste tocmai acum și tocmai aflându-ne aici, în casa lui.

Madam Olga se plecă spre el și i se uită râzând în față.

– De ce mă întrebi? îi răspunse. Pentru ca să știi că aceasta mi-e părerea.

– Și să afli – adăugă dânsul – dacă sunt ori nu și eu de aceeași părere.

– Aceasta nu! întâmpină dânsa. Orișicare ți-ar fi părerea, mie-mi spui ceea ce vrei să cred, pentru ca să te socotesc în rândul celor ce-mi sunt deopotrivă cu făcătorii-de-rele.

Era-nvederat că ea dinadins caută pricină, și el se simțea strâmtorat într-un colț, încât nu putea să scape nici la dreapta, nici la stânga. Nu i-ar fi rămas decât să dea piept înainte, iar aceasta tocmai acum nu voia s-o facă.

– Spune-mi ce crezi – grăi dânsul – ca să știu ce am să-ți spun.

– Nu cred nimic! îl încredință dânsa. Una era să cred după cele ce mi-ai spus ieri, dar nu știu dacă și gândeai ceea ce mi-ai spus. Alta ar fi să cred azi, dar nu știu dacă nu cumva de ieri până astăzi ți-ai schimbat părerile. Țiu mult la Ciuntuleac, urmă dânsa. Cu cât mai mult mă gândesc, cu atât mai vârtos îmi dau seamă că sunt de tot puține femeile care au parte de un soț ca dânsul, și că aveai multă dreptate când îmi spuneai că nu sunt vrednică să-i fiu soție.

Palea sări-n picioare.

– Aceasta n-am spus-o niciodată! strigă dânsul.

– Ai spus chiar mai mult! stărui dânsa. Mărturisind că au fost neiertate purtările tale față cu prietenul tău, ai spus că sunt încă mai neiertate purtările mele față cu soțul meu. Ți-o spun

aceasta pentru ca să știi c-o știu și zadarnic ți-ai da silința de a mă face să cred că ești de bună-credință când îmi vorbești astfel.

Palea se sâmțea strivit și rămase cu capul plecat.

– Nu-i adevărat că Ciuntuleac e mai mult femeie decât bărbat! urmă dânsa ridicând capul. Așa ca dânsul sunt toți bărbații cumsecade. Nu numai femeile, ci și bărbații au să trăiască fiecare atât pentru sine și prin sine, cât și purtând grijă de cei mai apropiați ai săi, și mult ar scădea suferințele omenești, dacă mulți dintre bărbați ar fi ca Ciuntuleac al meu.

Palea iar era copleșit de sâmțământul că trebuie să moară cineva, dar nici acum n-ar fi fost în stare să spună cine anume are să moară.

Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât în clipa aceea se pomeniră față-n față cu Ciuntuleac, care, grăbit ca totdeauna, intră lăsând ușa deschisă-n urma sa și strânse mâna lui Palea, apoi se-ntoarse, închise ușa și numai apoi sărută, ca de obicei, mâna cea mică, moale și frumoasă a soției sale.

– S-a nimerit de minune să vă găsesc pe amândoi aci, grăi dânsul. Vin cu sacul plin și o să vă spun lucruri mai mult decât interesante.

Madam Olga știa cam ce fel sunt lucrurile interesante ale lui Ciuntuleac și ținea ca ea însăși și mai-nainte de toți ea să le afle.

– Să vezi, îi zise ea schimbând vorba, ca să-l abată de la sacul plin. Vorbeam despre Guleș și ziceam că adevăratul bărbat ca el are să fie. Tu de ce părere ești?

Ciuntuleac rămase pe o clipă zăpăcit: se miră că-l mai întreabă ea, care-i știa prea bine părerea.

– Guleș? răspunse apoi. Tocmai voiam să vă spun: lucru trist, chiar de tot urât! Părerea mea o știți. Se vede că n-ați citit cartea hatmanului Tudorița Balș despre *Îndatoririle femeilor.* Dacă e vorba, femeia-și trăiește zilele purtând grijă de buna

stare trupească și sufletească a bărbatului și a copiilor, dacă-i are, iar cu cele petrecute-n lumea mare capul nu și-l bate. N-are să mâture-n fața portiței în vreme ce-n curte gunoiul stă mormane și-n casă colcăie vermii și mișună gângăniile de tot felul. Lumea cea mare e a bărbaților, dintre care mulți, poate chiar cei mai mulți, sunt, ce-i drept ca Guleș, dar oameni cumsecade aceștia nici ei înșiși nu se socotesc unul pe altul. Când vorba e de aceasta, chiar și Palea e de părerea mea, adăugă el întorcându-se spre Palea.

Palea se sâmțea parcă i se răcește sângele-n vine.

Lasă că dânsa n-a spus adevărul când a zis că vorbeau despre Guleș, dar nici n-avea nevoie să-l întrebe pe soțul ei, căci îi știa foarte bine părerea. Era deci învederat c-a schimbat vorba numai ca să-l deie-n primire. Ciuntuleac, de asemenea, nu spunea adevărul, căci știa și el că alta e părerea prietenului său.

Palea dar mai bucuros ar fi tăcut, dar aceasta nu era cu putință.

– Da! grăi, dar ca să scape c-o vorbă-n doi peri. Ce să-i faci vânătorului când se pomenește cu potârnichea-n fața lui? !

Ciuntuleac dete cu-ndărătnicie din cap.

– Nu-i așa! zise. Ceea ce tu vrei să spui nu se potrivește deloc. Nici o păturniche nu-i iese dinadins vânătorului în cale. E deci cu desăvârșire nevinovată păturnichea, dacă vânătorul dă peste ea. Omul necăsătorit care se leagă de soția altuia e un păcătos pe care ai să-l scoți în fața lumii ca să-i tragi palme și să-l scuipi în obraz.

Madam Olga rămase cu ochii-n pământ, iar Palea răsuflă din greu, parcă ar fi primit palmele.

– Ai – urmă Ciuntuleac – cu atât mai vârtos să-i tragi palme și să-i scuipi în obraz omului căsătorit care-și înșală soția, abuzând de slăbiciunea altei femei.

– Dar dacă aceasta se folosește de fel de fel de apucături ca să-l momească? ! strigă madam Olga.

– Ca duduia Smaranda! adăugă Palea.

– Încă mai vârtos! stărui Ciuntuleac. Cel tare e ocrotitorul firesc al celui slab, și zicând că femeia e sexul slab, spunem că e vrednic de cea mai aspră osândă bărbatul care nu-i sare într-ajutor femeii răpuse de slăbiciunea ei, ci dinadins o-mpinge spre păcătuire.

Madam Olga-și pierdu răbdarea.

– Care va să zică – strigă iar –, până chiar și femeile ca duduia Smaranda sunt tot atât de nevinovate ca cele ce n-au nevoie ca alții să le sară într-ajutor.

– Să le plângem de milă – răspunse Ciuntuleac – căci și ele nevinovate ar rămânea dacă n-ar fi bărbați care profită de slăbiciunea lor. Va fi având Guleș multe bune și frumoase, dară bărbat în înțelesul cel bun și adevărat nu e, și binecuvântat nu poate să fie răsadul pe care-l seamănă pe unde trece.

Palea-și aducea aminte de timpul, când tot cam așa vedea și el lucrurile și se simțea umilit, călcat în picioare, stătea rușinat în fața madamei Olga, nu-ndrăznea nici să i se uite lui Ciuntuleac în ochi.

– O fi! – grăi ca vorbind pentru sine, ca să se dezvinovățească – dar lumea merge înainte, cei însetați de plăcerile vieții se sporesc de azi pe mâne, și aceștia sunt de altă părere.

Ciuntuleac se uită cuprins de jale la el.

– Se poate – îi zise –, dar eu n-aveam să spun ce zice lumea, ci care e părerea mea, iar părerea mea e că cei de altă părere nu înainte merg. Nu alergând după plăceri, ci ostănind ca să scădem durerile altora mergem spre desăvârșirea ființei omenești.

– Ca cocoana Clotilda, adăugă madam Olga. Mult m-aș fi mirat dacă n-ai fi ajuns și de astă dată tot la ea.

Ciuntuleac rămase cuprins de durere și cu capul plecat.

– Pe ea – zise – s-o lăsăm în pace, că nu-i mai stă nimenea-n cale. Eram tocmai să vă spun că coconul Costache nu mai are nevoie să divorțeze. A rămas văduv.

Palea se cutrămură ca și când i s-ar fi aruncat în față vorbele: „Tu ai omorât-o! Puteai s-o scapi și n-ai scăpat-o".

– A făcut Guleș ce-a făcut ca să scape de ea! zise madam Olga.

– Nu! Aceasta nu! stărui Palea. Așa ceva Guleș nu e-n stare să facă! Nenorocirea lui e că mulți o să-i facă nedreptatea de a zice ca tine. Adevărul e însă că ea s-a sinucis ca să-și scape copiii de urâta soartă ce le pregătea tatăl lor. Ea s-a dat jertvă din iubire.

– Nu! aceasta să n-o zicem! stărui Ciuntuleac. O nenorocire e la mijloc. Fiind dus el cu copiii într-o excursiune, dânsa, singură acasă, a mâncat niște pește stătut și s-a intoxicat, încât au rămas zadarnice silințele de a o scăpa ale medicilor, chemați de dânsul prea târziu. Acesta e adevărul, atât pentru copiii ei, cât și pentru toți cei ce o știu de bine. Să-i fie țărâna ușoară, iar noi să ne căutăm de ale noastre. Mai am – adăugă întorcându-se spre Palea – să-ți spun și altele, care ne privesc mai de aproape!

Palea iar se cutremură și sângele i se răci-n vine.

Prea îi spuseră multe, așa, deodată, prietenul său și soția lui. Ce-ar mai fi putut să-i spună, lucru care-i privește pe toți trei de-aproape? ! N-ar mai fi rămas decât să-l apuce de guler, să-i deschidă ușa-n nas și să-l dea ca pe un nemernic peste prag.

– Veneai mereu să vezi dacă ți-a sosit ori nu răspuns de la Cernăuți, urmă Ciuntuleac. Am știricit dar prin curierul Consulatului și pot acum să-ți spun că Aglaia în adevăr s-a măritat.

Madam Olga se mai apropie, iar Palea rămase cu capul plecat.

Încă de mult nu mai aștepta răspuns de la Aglaia și nu o dată și-a zis: „Îți mulțumesc ție, Doamne, că am scăpat!" Acum, însă, când îi vorbea Ciuntuleac în fața soției sale, el se simțea rușinat, înjosit, ajuns de batjocura lumii, încât îi venea să-și ia lumea-n cap.

– Îmi pare rău, zise. N-aveai nevoie s-o mai faci și aceasta. Era învederat că așa este.

– Aceasta nu era destul și pentru mine, care mai aveam și alte gânduri, întâmpină Ciuntuleac. Acum, după ce-o știu aceasta, pot să-ți vorbesc fără de-nconjur, ca prieten adevărat: sunt de tot multe neajunsurile vieții, de care numai în căsnicie găsim scăpare. Cel mai sigur razăm în lumea aceasta e o soție cumsecade.

Palea se uită sperios mai întâi la el, apoi la madam Olga, și se dete încetul cu încetul înapoi.

– Vă rog să mă lăsați în pace! grăi. Prea am trecut prin multe!

– Tocmai de aceea! stărui Ciuntuleac. Tu o știi pe Polixenia, nepoata egumenului Gherontie: fată tânără și frumoasă, zestre tot frumoasă, socru om cu multă trecere...

Palea se ridică-n picioare.

– Încă o dată, vă rog, să mă lăsați în pace! grăi dânsul. Puteți, dacă e vorba, să scăpați de mine și fără ca să-ncurcați pe una ca dânsa cu unul ca mine!

Vorbele aceste erau rostite cu atâta hotărâre, încât Ciuntuleac n-a mai stăruit deocamdată.

N-a mai stăruit apoi nici în urmă. L-a așteptat și azi, și mâne să vie. Văzînd că nu mai vine, l-a căutat, dar nu l-a găsit. S-a dus de i s-a perdut urma.

XIII

PĂRINTELE PANTELEMON

În vara anului 1904, când cu serbarea celor patru sute de ani de la moartea lui Ștefan-vodă cel Mare, trecând pe la mânăstirea Putna, m-am dus să văd „Săhăstria".

Trecând râul Putna, am intrat într-o vale-ncântătoare, nu largă, dar jos luminiș așternut cu proaspătă pajiște de munte, iar la dreapta, la stânga și-n fund, întunecată verdeață de brădet nerărit încă de secure.

Mai la o parte se aflau sub coastă niște ziduri în mare parte surpate; săhăstrie nu vedeam însă nicăiri.

La marginea brădetului, doi munteni adunau cetină cu miros plăcut.

Îi întrebai pe aceștia unde se află „Săhăstria".

– Apoi de! răspunse unul dintre dânșii. Aici ar fi să fie, dar nu mai e. Aici a stat ani de zile de-a rândul părintele Pantelemon, sihastru, dar îl supăra, precum se vede prea mult lumea, care, urcând la deal ori coborând la vale, cu rost și fără rost, se oprea la el să ceară mai îndrumări, mai mângâiere. S-a mutat dar tocmai hăt la marginea poienilor, pe unde numai din când în când se abate câte un suflet răzleț și-n adevăr amărât.

– E omul lui Dumnezeu, știe multe, și vorba ieșită din gura lui e alinare și pentru cea mai grea durere.

Adimenit de vorbele acestea, am luat hotărârea de a mă duce să văd pe pustnicul acela și am apucat poteca ce trece peste râpe și prin hârtoape spre poienile senine ale munților.

După vreo trei ceasuri am ieșit din amurgul brădetului în lumina-nveselitoare a unei poienițe, un tăpșan cu iarbă verde presărată pe ici, pe colo, cu fel de fel de flori prin rariștea de molifți.

Într-o dolie răcoroasă și plină de rovine se vărsa de sub o stâncă acoperită de mușchi un șipot, apă limpede și rece, iar ceva mai la deal, în umbra molifților, se afla adăpostul săhastrului.

Îmi închipuisem o colibă strâmtă și scundă, cum după gândul meu se potrivea cu firea unui om care, sătul de viață, își aștepta, retras din mijlocul oamenilor, clipa multdoritei morți, scăparea tuturora.

Nu însă!

Era o casă-ncăpătoare, înaltă, cu ferești mari, clădită din bârne groase, cioplite cu multă îngrijire și încheiate de-ți păreau ca dintr-o bucată, iar proporțiunile desăvârșite ale întregului încântau vederea. Un adevărat giuvaer erau stâlpii cerdacului și ușa de intrare cea cioplită cu adevărată măiestrie.

Mă așteptasem să dau de un moșneag ursuz, care se uită chiorâș la mine și-mi face mustrări pentru vina de a mă fi-ncumetat să-i turbur liniștea.

La o masă din fața casei, care era plină de fel de fel de jucările pentru copii, cioplea însă un om, ce-i drept slab, dar sprinten și vânjos, cu barba scurtă, deasă, creață și abia atinsă de bruma încăruntirii. Zărindu-mă-n clipa ieșirii mele din desișul molifților, el puse pe masă uneltele cu care lucrase și rămase cu ochii îndreptați spre mine.

Văzând apoi c-o iau spre casă, el plecă zâmbind spre întâmpinarea mea.

– Rar de tot mi-e dată mulțumirea să văd în pustietatea aceasta și oameni care-mi aduc aminte de lumea cea mare, îmi zise întânzându-mi mâna, pe care mă lăsă s-o sărut.

Îmi pierdusem oarecum măsura și nu știam cum să mă port și ce răspuns să-i dau.

– Sunt – îi zisei – încântat de adăpostul cuviosiei-tale, care mângâie ca o adevărată podoabă ochii omenești.

– Da – răspunse el – e frumos aici, în mijlocul acestei rariști. Am și umblat mult până ce mi-am găsit acest colț de rai.

– Eu mă gândeam, părinte, la casa de colo, îi zisei.

– La coliba mea, grăi dânsul, îndreptându-și privirea la deal. Da, lungi ani de zile de-a rândul am lucrat la ea nu numai pentru ca s-o am adăpost și să-mi pun în ea căpătâiul bătrâneților mele, ci și-n vederea mulțumirii de a le face toate cumsecade. Îți sunt recunoscător pentru mărturisirea ce-mi făcuși, căci mare și curată e bucuria ce ne cuprinde aflând că sunt și alții mulțumiți de faptele noastre. Dar să le vezi toate mai de aproape, adăugă plecând la deal.

Urcând, el m-a ispitit despre împrejurările venirii mele și despre stările de lucruri din țară. Toate păreau a-l privi de-aproape ca și când abia ieri, alaltăieri s-ar fi retras în fărmecătoarea lui singurătate.

– De! – zise – toate se urmează potrivit cu rostul lor. Desfășurarea firească a evenimentelor nu poate nimeni s-o oprească. Am trăit și eu o parte din zilele vieții mele la Iași.

– Când, părinte? întrebai.

– Cam de mult acum, răspunse el. Când cu divanurile ad-hoc eram slujbaș la Postelnicie.

Rămăsei cuprins de adânc respect, dar și de viuă uimire.

– Sunt de atunci cincizeci de ani aproape, îi zisei.

– Da! grăi dânsul. Azi, mâne o să-ncep și eu a fi om bătrân. Îți voi fi părând, poate, mai tânăr, dar aceasta nu e vina mea, nici a d-tale, ci a celorlalți oameni de vârsta mea, care,

neștiind să trăiască, sunt moșnegi cu viață chinuită, dacă vor mai fi trăind.

Deși era multă dulceață în felul lui de a le spune acestea, mie-mi ieșea din vorbele lui la iveală întreaga amărâciune a unei vieți zbuciumate.

– Da, părinte, – îi zisei – e multă stricăciune-n societatea noastră.

– Nu știu, dacă mai e ori nu, întâmpină dânsul. Lucru firesc ar fi să fie mai puțină decât atunci.

– Teamă mi-e că nu e mai puțină, stăruii eu. Când oamenii cu apucături rele nu sunt dați la o parte, ei încetul cu încetul se ridică deasupra și cei rămași întregi se satură de viață, adăugai gândindu-mă la dânsul.

Părintele Pantelemon ridică plin de avânt capul.

– Omul întreg niciodată nu se satură de viață, grăi dânsul. Sunt mari și nesecate farmecele vieții omenești! N-ai decât să fii neadormit purtător de grijă pentru păstrarea sănătății tale pentru ca să fii mereu vesel, să binecuvântezi clipa în care te-ai născut și să-i mulțumești lui Dumnezeu, care te-a pus în mijlocul acestei lumi, pe care o vezi cum ea se oglindește-n ochii plăsmuiți de el. Sănătos fiind, te bucuri respirând aerul curat, bând apă rece și limpede, răsfățându-te-n lumina înviorătoare a zilei, mâncând codrul de pâne uscată, perzându-te-n munca zilei, odihnind după munca săvârșită, premenindu-ți puterile prin somn, dând trupului tău ceea ce i se cuvine.

Ascultam ca într-un fel de aiurire.

– Și, cu toate acestea, se zice cu atâta stăruință că obârșia suferințelor omenești e trupul, întâmpinai eu.

– Nu! grăi dânsul. Viețuirea trupească e în toate amănuntele ei izvor de mulțumiri câtă vreme știi să-ți pui frâu, ca să nu treci peste măsura cuvenită, bucurându-te de viață. Suferințele numai din nesațiu se nasc, și bogatul îmbuibat nu poate să-și facă-nchipuire despre dulceața cojii de pâne cu

care-și stâmpără foamea săracul cumpătat. Cu atât mai plină de farmec e viața sufletească, urmă el luându-și avânt. Deschizând ochii după ce s-a deșteptat din somn, omul e-ncântat de lumina amurgului, de seninul tăriilor cerești, de căldura a toate zămislitoare, de verdeața pajiștei, de frumusețea florilor și de mirosul lor îmbătător, de freamătul codrului, de cântecele păsărilor, de bâzâitul gângăniilor de tot felul, de zburdarea turmelor ce-și caută păscând hrana, după toate și mai presus de toate de nesecata bogăție a gândirilor din sufletul său.

Spuindu-le acestea, el vorbea cu patimă, încât era învederat că le-a mai spus de multe ori și are mania de a le repeta.

– Și, cu toate acestea, – îi zisei dar – tocmai viața sufletească le este multora dintre oameni nesuferită.

– Mă aștept să mi-o spui și d-ta aceasta, grăi dânsul. Așa zic cei mai mulți. Grea însă și nesuferită nu poate să-i fie viața sufletească decât omului care, căzut în robia vreunei patimi, se dezbracă încetul cu încetul de firea omenească și se mistuie încetul cu încetul el însuși pe sine.

– Mă iartă – îi zisei –, dar mă sâmt îndemnat să-ți fac mărturisirea că, după toate cele ce-mi spuseși, nu mai înțeleg de ce te-ai retras să-ți petreci viața în pustietatea aceasta. Se vede că ți s-au făcut nesuferiți oamenii în mijlocul cărora ți-ai petrecut viața.

El îmi aruncă o căutătură plină de mânie, ca și când l-aș fi învinovățit că l-a omorât pe unul din frații săi. Era cu totul alt om. Îți venea să zici că nu mai e-n toată firea.

– Nu! se răsti el. Acesta e cel mai urât dintre gândurile ce pot să-i intre omului în cap. Eu îmi dau și mi-am dat totdeauna seama că oamenii trăiesc împreună pentru ca, iubindu-se între dânșii, să-și facă unii altora plăcută viața. Cea mai mare, cea mai curată și mai senină dintre mulțumirile vieții e să iai parte la intrarea în ființă și la trecerea prin ființă a viețuitoarelor, urmă el ca vorbind într-aiurea. Ai aruncat

sămânța-n pământ și aștepți cu viuă nerăbdare s-o vezi încolțită, ești cuprins de bucurie când o vezi răsărită și bucuria-ți crește făcând tot ceea ce-ți este cu putință ca planta, fie iarbă, fie buruiană, fie arbore să se dezvolte să înflorească și să dea rod, să treacă prin ființă potrivită cu rostul ei. Și mai viuă îți este bucuria când porți grijă de dezvoltarea puiului de orișice fel și-l vezi desăvârșindu-se în toate amănuntele ființei lui. E prin chiar firea lui pornit omul să iubească tot ceea ce are viață și să ieie parte atât la plăceri, cât și la dureri, orișiunde i se vor fi ivind ele. Mă iartă, zic și eu – urmă dânsul cuprins de mâhnire – dar îmi faci cea mai mare nedreptate spuindu-mi că mi s-au făcut nesuferiți oamenii. Ar trebui să fiu dezbrăcat de firea omenească pentru ca să ai dreptate.

El mă duse la masa cea-ncărcată cu fel de fel de jucărele, cărucioare, case, păpuși, fel de fel de animale cioplite din lemn de tei.

– Iată! – urmă el – acestea le-am făcut pentru ca să mă bucur închipuindu-mi cum se vor bucura copiii jucându-se cu ele și cum se vor bucura părinții de bucuria copiilor.

În cerdac, parte așezate pe niște poliți, parte atârnate pe sfori întinse, se aflau o mulțime de buruieni, ca să se usuce-n bătaia vântului.

– Aceste sunt buruienile de leac – urmă dânsul – rădăcini, cotoare, frunze, flori, semințe, pe care le-am adunat tot pentru ca să mă bucur gândindu-mă cum azi unul, mâne altul dintre cei bolnavi se vor vindeca folosindu-se de ele după îndrumările date de mine. Pentru osteneala de a le fi făcut sunt cu prisos răsplătit dându-le celor ce vin să le ceară și povețe pentru buna-viețuire. Nu, – stărui dânsul – nesuferiți nu pot să le fie oamenii decât celor ce au încetat a mai fi oameni.

– Iar te rog să mă ierți, părinte, îi zisei. Din cele ce-mi spuseși am înțeles că-ți este plăcută viața pe care o petreci singur în pustietatea aceasta, dar tot nu mă pot dumiri de ce n-ai

rămas unde te aflai mai înainte de a fi venit aici dacă zici că nu ți s-au făcut nesuferiți oamenii.

El iar îmi aruncă o căutătură plină de mânie, dar peste puțin se liniști.

– Nu poți să te dumirești, îmi zise. În cartea cea mare a vieții stă scris cu litere de aur că binefăcători ne sunt nu cei ce ne iubesc, ci cei ce ne fac să-i iubim, căci nimic nu-ndulcește viața deopotrivă ca iubirea, cel mai bogat izvor de mulțumiri sufletești. De aceea, firește pornit a-și apăra iubirea, omul e îngăduitor față cu cei iubiți de dânsul, cu inima totdeauna deschisă pentru milă și pentru iertare și caută mereu cuvinte spre a-i dezvinovăți, orișicât de vrednici de osândă ar fi ei. Ceea ce te face să te depărtezi de ceilalți și să-ți petreci viața-n singurătate nu e că-ți fac ei, ci că te temi ca nu cumva să le faci tu lor nesuferită viața.

– N-ai – stăruii eu – decât să-ți dai silința de-a nu li-o face nesuferită.

El începu să clatine din cap, uitându-se cu un fel de milă la mine.

– Se vede că n-ai ajuns încă să cunoști viața, îmi zise el. Ceea ce spuseși ar fi cu putință numai dacă oamenii ar fi îndrumați să simtă și să gândească la fel. Are însă fiecare felul său de a vedea, încât nu numai om și om, ci chiar și frate și frate, soț și soție, fiu și părinte sunt în toată clipa porniți spre harță-nverșunată. Zadarnică îți este silința de a te potrivi cu aceia în mijlocul cărora-ți petreci viața, căci oamenii sunt atât de schimbăcioși, încât mereu ești în primejdie să fii luat drept dușman și de către aceia cărora numai binefăcător vrei să le fii. Dacă ții să trăiești în pace cu oamenii, nu-ți rămâne decât să te depărtezi de ei.

Grăindu-le acestea, el deschise saltarul mesei și scoase din el un teanc de hârtii, pe care mi le întinse cu mâna tremurătoare.

– Iată, îmi zise. Dacă tot nu te-ai dumirit, citește-le acestea. Nu sunt plăsmuiri ale vreunui suflet cuprins de neastâmpăr, ci viața în aievea trăită, din care orișicine se poate dumiri cum ajunge omul să cadă din păcat în păcat.

Erau zile din viața trăită de dânsul.

FINE

ADDENDA

REVOLUȚIA DIN PÂRLEȘTI

ROMAN TRAGODIC ÎN CINCI PĂRȚI

REVOLUȚIA DIN PÂRLEȘTI

Roman tragodic în cinci părți

Scos din niște manuscripte de la Ispania și alcătuit după cel mai nou sistem, dat fiind întru cinstea și mărirea celor întru toate deopotrivă între sine.

Vi închipuiți, iubiților mei cetitori, o căldare de leșie, pe fundul acestei căldări o vrâstă albă, trasă de la o margine până la ceealaltă, iară în dreapta și stânga acestei vrâste o mulțime de puncte, înfățoșate după plac, chiar și în formă de rugină.

Să nu creadă nime cum că, condus de o intenție diavolească, aș voi să-l bag într-astă căldare.

Voiesc numai să vi dau un tablou zugrăvit cu colori pe cât se poate de vii. Este tabloul orașului Pârlești, cu împregiurimea sa.

Laturile căldării sunt munții pleșugi ce încungiură Pârleștii din toate părțile; fundul căldării este valea Pârleștilor; vrâsta cea albă este râulețul Pârlita, ce curge peste vale, iară punctele cele ruginite sunt casele liberilor cetățeni ai liberei cetăți Pârlești.

Și este de asemănat această vale cu o căldare de leșie pentru că aici, într-astă vale, au fost o mulțime de oameni opăriți – deși nu cu leșie – cu apă rece.

I

O SERENADĂ

Nu este pământ românesc fără câtuși de puțină sare. Pământul Pârleștilor era pământ românesc. El nu putea să fie nesărat.

Sarea pământului pârlestean era *Spulberu*, vulgo *Gusti*, pe cartea de vizită *„Iuniu Iuliu Marcu Brutu Catone Augustu Spulberu, advocat în dreptul comun și cambial"*. El era „sarea pământului" din Pârlești. Nime nu poate zâce că viața pârlestenilor ar fi fost sarbedă. Urmând din nume, zdrobul de sare aruncat în ea era destul de mare... Dar nu numai numele lui, Spulber, însuși omul, luat pentru sine, era lung, de o arătare marțială; înalt – ca un par de fasole; cu niște umeri lați – ca și cracii unei vârtelnițe; cu ochi mari – ca niște cepe ungurești; cu un nas cârlig și cu plete lungi – ca și coama unui cal ardelenesc. Om adecă din creștet până-n călcâi.

Nu mai puțân puternic era sufletul lui Spulber. Om abia de 27 ani, un june democrat și republican, un spirit adânc, un advocat cu vaste științi, cu o limbă frumoasă... și un cilindru de două palmi... Când Spulber rostea o cuvântare în fața ciobotărimei pârlestene, gurile se căscau, mințâle erau cuprinse și toate vrăbiile din țara Pârleștilor încetau cu ciripirea lor lipsită de înțeles. Căci vorbea Spulber, Gusti, fiul lui *„Maistoru Pinte"*, fost vătav al ciobotarilor pârlești, lumina ochilor ciobotărești,

speranța nației pârlestene, Spulber, anteluptătoriul, junele erou național... Și când el vorbea, vrăbiile puteau să tacă!

Spulber era un om popular, un om mare în miniatură. Pentru ca să poată sta lângă omonimii său Iuliu, Marcu, Brutu, Catone și Augustu, lui nu îi lipsea decât una: ca să fie ce au fost aceia. Dar, cu toate aceste, comun om nu era Spulber. Pentru el, Pârleștii erau o Romă în miniatură: ciobotarii erau plebeii; satele dimpregiur erau aliații romani; casa comitatului era Capitoliul; cele trei fiice ale comitelui suprem erau gâștele, cari mântuiesc Capitoliul; maghiarii erau patricii încarnați, iară el însuși era precum se numea. Cu un cuvânt, pentru Spulber, Pârleștii erau Roma din toate timpurile, iară el însuși era o cristalizațiune a eroilor romani din deosebitele timpuri.

Nu este dar minune dacă pentru maghiari, puternicii domni ai zâlei, Spulber era un punct negru în fața soarelui ce luminează fericita Ungarie.

Și nu fără temei era privit Spulber ca un om pentru țară, dinastie și popor deopotrivă periculos.

El era născut român.

El vorbea și scria câteodată și românește.

Se știe ca sigur cum că, într-o seară, el a mâncat mămăligă cu lapte.

Mai adeseori Spulber a declarat în public cum că îi plac fasolele.

Într-o ziuă el s-a lăudat că, petrecând în Pesta, a fumat o sugare făcută din tutun din România.

Este notorie cum că el nicicând nu a purtat pinteni și nu și-a pus catran pe mustețe, chiar nici în cea mai gingașă copilărie a sa.

El poartă plete lungi.

Din toate aceste și alte împregiurări se vădește că Spulber este un agitator *„daco-român"*... Din precauțiune, el trebue pus

sub pază polițială. Toți pașii lui, toate faptele, chiar și visurile sale trebuiesc să fie controlate! Astfel cere interesul obștei.

Csehfy, credinciosul supus, în spionare agerul maghiar din vița străveche de la *Czaslau*, fu însărcinat ca să privegheze asupra lui Spulber.

Căci Spulber era om periculos!

Cu toate aceste, Spulber este omul sentimentelor delicate. Anima lui este moale – ca laptele primăveriu și fraged, ca și curcubeta verde...

El iubește, iubește cu înfocare, iubește până la nebunie. Adeseori nopțile lui sunt pline de visuri ce anină sufletul prin dulcile lor legănări... El visează etern, deștept, ori dormind, el visează fără-ncetare. Viața lui este un lung șăr de amăgitoare visuri... Dar, ah! cine este chipul îndumnezeit? Cine este înălțatul ideal ce cuprinde bogatul său suflet?! ... O ființă la care el doară nici nu va putea să străbată! „Giza", fiica mijlocie a ilustrului comite, un înger în trup și suflet, o nemințătă copie a Venerei eline.

„Acum, ori niciodată!" își declamă Spulber patetic într-o seară de toamnă. Și-aruncă dup-aceea mantaua pe umeri; își îndesă cilindrul pe cap, luă o ghitară sub manta, luă bastonul în mână și porni spre stradă cu pașii unui „Don Juan"... Figura lui înaltă curgea prin aer asemenea unei columne purtată de tainice puteri; iară pașii repezi și lungi, măsurați cu un tact dramatic, formele învelite în larga mantauă, întreaga lui arătare era impozantă. Părea că vezi un bandit italian!

„El este!" își grăi un om scurt și îmbotit, ce se afla în apropiarea lucuinței lui Spulber, când îl văzu pre acesta ieșând pe stradă.

Era neadormitul Csehfy.

„Dar duce ceva sub manta!... Ce poate să fie acea?!"

Spionul grăi, apoi porni în urma lui Spulber, fiind cu băgare de seamă la toate gestele lui.

Seara era una dintre cele monumentale. Nici chiar cei mai bătrâni oameni nu-și aduceau aminte ca ei, cândva în viața lor, să fi petrecut seri asemenea de frumoase ca și acelea din zâlele trecute... Astfel de seri se ivesc numai în toamna târzie și numai între Carpații români, ce, în culmele lor stâncoase, frâng razele căzute din lună, aruncând o îndoită lumină asupra văilor aburite de molcome vânturi... Deși era târziu, deși vremea se apropia spre miazănoapte, noaptea era palidă, părea a fi jumătate ziuă, ulițele erau pline de viață și zgomotoase... De pe culmile munților străbăteau razele obosite ale câtorva focuri ce păstorii și-au făcut numai pentru că este datina a ședea seara la foc; de la marginile orașului s-auzea cântecul trăgănat al unui cor de feciori, apoi, purtate și rupte de vânt, tremurau sunetele bandii de la crâșma din margine; însutit prin ecou, pocniră câteva focuri descărcate de cătră voinicii de la munte numai din petrecere; iară tot la marginile orașului, în apropiarea crâșmei, urlau câțiva câni în semn de ecou disonant al armoniei universale.

Într-astfel de seri nime nu putea să stea în casă... Oameni bătrâni, așezați pe lavițele dinaintea casâlor, femei îngrupate pe la marginile uliței și cuprinse în viuă flecățire, copii ce se gonesc unii pre alții de-a lungul uliței, grupe de oameni, mai mici ori mai mari, în agitata discuțiune asupra chestiunilor zâlnice, părechi de tineri amoroși, oameni ce atât de mult iubesc serile lunoase, în izolată preamblare, câni ce se mânca unii cu alții pe la crepăturile gardurilor, toată lumea era la uliță și, în special, la „Ulița cea mare", de-a lungul căreia avea Spulber să treacă.

Seara era frumoasă; oamenii voiau să gusteze și o gratuită plăcere. Oamenii înșiși își dau toate numai pentru bani; pentru-aceea ei se bucură dacă pot prinde câte un prost care li dă și gratuit.

Din motive necunoscute, Spulber străbătea prin această mulțâme cu o deosebită repeziune... La tot pasul făcea trei... Oamenii ce-l întâmpinau îl ș̆alutau; unii dintre dânșii voiau chiar să-l companieze, prinzând vorba cu el; dar eroul nopții primea cu mulțămită și-și purta mantaua mai departe... Pesemne astăzi el n-avea vreme d-a sta de vorbă.

Sămarnul Csehfy, care era numai ca un par de crastaveți, începu a sânți cu desperare cum că, în tot momentul, distanța între el și clientul său crește cu câte cel puțân un pătrariu de pas.

Spulber ajunse la piață, centrul Pârleștilor. Astă piață, pe care s-au petrecut atât de mari întâmplări, nu este atât de mare ca și acele întâmplări. Ea este mărginită de patru clădiri. În față cu Spulber se rădică beserica ungurească; în dreapta lui este palatul unui boieriu, în față cu acest palat, școala ungurească, iară în față cu beserica, memorabila clădire, casa comitatului. Patru clădiri și patru ulițe: atâta e totul.

Acuma piața era năbușâtă de oameni, ca îndeobște locurile centrale, când ulițele sunt pline...

Spulber coti pe lângă casa comitatului și intră pe o ulițioară strâmtă, ce se deschide între școală și casa pe lângă care trecu...

Când Csehfy ajunse la piață, dedu cum că a perdut urma lui Spulber... Desperarea lui era mai mare decât acea a unui motan care află că i s-au aruncat urmașii în balta de lângă gard.

Intrând în ulicioara anùmită, Spulber merse câțiva pași, privi îndărăpt, ca să vadă dacă nu-l obsearvă cineva, apoi, cu o voinicească bravură, se aruncă peste gardul din stânga în grădina ce se ținea de casa comitatului.

Astă grădină era alcătuită într-un stil singur în felul său. Nici francez, nici anglez, ci cu totul original, curat maghiar.

În fund se rădica o casă cu doauă caturi, și din dos, cu un șâr de ferești cu gratie de fer, pesemne temnițele comitatense.

În legătură cu această clădire, în dreapta, este o altă casă, de care se anina un ce, asemenea unui pavilion, lucru făcut din lemn într-un stil, pare-mi-se, tătăresc. Acest pavilon are un balcon de scânduri, rădicat ca de doi stângeni de la pământ. Sub balcon este o ușă ce se deschide din pavilion spre grădină, lângă ușă cotrovul unui câne, care numai lanțul de care a fost legat l-a lăsat aici; iară dincolo de cotrovul cânelui stau îngrămădite: o șauă veche, niște frâne rupte, o pereche de cizme cu pinteni ruginiți și o bucată dintr-un camiș de pipă. În față cu balconul, în depărtare cam de 15–20 pași, este un coteț de hoare. Din coteț s-aude strigătul gâștelor și sisetul unui gânscan comandant... Trei pomi, doi duzi, un soc, și doauă straturi de legume, unul de ceapă, altul de piparcă, înseamnă firea de față a grădinei, în mijlocul căreia se afla o fontană cu cârlig, ce are numai trei doage. Lângă fontană, o baltă, giur-împregiur, piparca broaștelor. În baltă cântă trei broaște un vers de înțeles tainic, fiind acompaniate de un broscoi bătrân, pesemne autocrat al bălteștei împărății... O ață de frunze de tutun, acătată de stâlpii balconului, da fizionomiei locale îndeplinirea caracteristică.

Noaptea e liniștită; luna cochetează cu oglinda bălții printre crengile arborilor; stelele strălucesc vesele pe orizonul lins; iară pe acoperișul casii apare un motan și, oprindu-se la una dintre borțâle podului, acordă instrumentele sale muzicale.

„Aici sum!"[1] grăiește Spulber, necutremuratul erou, când se sânte peste gard. „Acum ori niciodată!"... El își scoate ghitara de sub manta și atinge coardele ei cu degetele sale lungi. Erau șepte corzi pe astă ghitară, dar doauă lipseau, una era ruptă și una răgușâtă. Lui Spulber însă îi lipsea numai o coastă. Deci el simțea impresiunile poziției sale în întreaga sa ființă... Anima lui bătea viforos și tare ca ciocnirea uriașelor scule vulcanice;

[1] „Aici sunt!" (formă de limbă veche) (*n. ed*).

răsuflarea lui era năduşâtă şi grea ca şi acea a unor foi ţigăneşti... El se sânţea însă [în] apropiarea ei, faţă în faţă cu fereasta la care ea putea să [se] arate, în apropiarea temniţelor ungureşti, în grădina comitatului... Era o faptă eroică acea în care el se afla acuma!

August iubea pre Giza şi Giza iubea pre August. Ei deopotrivă se iubeau unul pre altul. Iubirea lor nu cunoştea margini. Când August trecea pe la fereastă, Giza arunca spre el privirile sale amoroase, iară August cotea pe ulicioara cea strâmtă. Atunci Giza fugea în grădină şi înamoraţii se întâmpinau la gard, lângă coteţul cel de pui, nu departe de balta încungiurată de piparca broaştelor... Şi ei petreceau în preschimbare de dulci vorbe, şi fericirea lor nu cunoştea culme şi margini.

Acuma o hotărâre statornică domnea fără margini peste sufletul lui August: să facă un pas bărbătesc, o serenadă nocturnă, să declare Gizei amorul, şi să şi-o peţească de soţie... Eroii nu se înspăimântă de nimic!

După ce Spulber sondă împregiurimea şi află cum că nu este nimic de absolută periculozitate în apropiare, el intonă un cântec de amor.

Poezia cântată era improvizată de junele amorez în trei nopţi de vară; iară aria era o viuă reflectare a sentimentelor spulberate.

August cânta într-un ton pătrunzătoriu şi sonor – ca şi acela dat de un ferestău îndesat în anima unui trunchi uscat şi cuprins în viuă mişcare.

Motanul de pe acoperiş, în duet cu o altă fiinţă, cânta un vers nepriceput; iară acela al lui Spulber, precum l-am cules de pe undele bălţii, era următoriul

(*Andante. Pianissimo.*) Ah, Giza, Gizulică!
(*Piano.*) Fiinţă serafică!
(*Forte.*) Ah, Giza, Gizuleancă!

(*Rabiatto.*) Fiinţă îngereancă.
Bim – bam, didiram;
Bim – bam, didiram!
(*Piano finale.*) Bim, bam, di-di-ram; dam-dam!

(*Aria solo. Religioso.*)
Tu, înger serafistic!
În nopţi eu te ador,
Şi-ţi cânt o serenadă,
Oh! plină de amor!
Din ochii tăi se varsă
O mare de lumină,
Şi buzele-ţi se scaldă
În raza serafină.
Iubeşte-mă pre mine dar;
Nu lasă-mă să per amar!...

Se rupe o coardă de la ghitară. August răguşeşte, începând a tuşi. Uşa de sub balcon se deschide, şi formele unei femei se arată în faţă cu Spulber... Este Giza! În nopţi toate vacile sunt negre; astfel, din arătarea Gizei nu străbătea în ochi decât focul ochilor ei şi figura sa îngerească. Ea nu era înaltă, dar mlădiită, ca şi coada unei curcurbete domneşti.

Pe un moment cavalerul nopţii stete pătruns de fericirea momentului.

– Ah! domnul meu! şopti Giza într-un ton moale ca ceara topită.

– Giza! înger, ori demon, ce eşti! exclamă Spulber prinzând mâna iubitei sale. Mă iubeşti tu pre mine?! ori mă dau pradă celei mai scârnave periri!

Ochii se întâlniră; animele înţeleseră tăinuita lor ardere. Drept răspuns, Giza se aruncă în braţele cavalerului său... August strânse pre gingaşa fiinţă cu-nfocare la sânul arzătoriu... Buze pe buze, pept pe pept, animă lângă animă... Momentul nu se poate descrie!... Dar, ah! el fu scurt!

O idee înspăimântătoare străbătu ființa Gizei... Ea tresări din dulcea visătorie și, asemenea unei cloște înspăimântate, împinse pre August de la sine.

– Fugi! scapă! grăi ea în ton tremurător. Ce va zâce taica?... Ce va zâce ilustritatea-sa? Ce vor zâce ei dacă te vor afla aici?!

Spulber însă, într-acest moment, se sânțea mai puternic decât un leu și mai viteaz decât un curcan.

– Giza! îngerul vieții mele! grăi el, transportat într-o lume ideală. Nu tremura. Tu ești a mea pe veci!... Cu armele-n mână te voi câștiga... mă voi lupta pentru tine...

Într-acest moment un câne, mare cât un vițel, apăru în ușa pre care Giza a fost lăsat-o deschisă. Câneasca lui voce deșteptă pre părechea înamorată din visarea sa fericitoare.

Cânele se repezi spre Spulber. Spulber își luă ghitara și, fără să aibă vreme a zâce un „adio!" iubitei sale, se repezi spre gard. Giza, fără să aibă vreme a atinge mâna iubitului său, se repezi spre ușă... Voinicul sări gardul; dar bastonul lui rămâne în grădină și o bucată din manta în gura flocatului câne.

Într-acest moment se deschise o altă ușă și, chemat de lătrătoroasa declamațiune, Csehfy intră în grădină... El nu putu să afle decât: un bărbat ce sări gardul, un baston lângă fontană și o bucată de manta în gura lui „Tisza".

Ah! ce grozave presânțâri cuprinseră sufletul său într-acest moment!...

„Suntem perduți!" grăi el... Iară pălăria rădicată de peri îi căzu din cap.

II

DUPĂ OARA UNSPREZECE

Contele *Frikosy de Frica* era un om renumit. El avea cei mai frumoși cai în împregiur; câniî lui erau vestiți în întreaga țară. La vânat nobilul conte pretutindenea era în frunte. El era un călăreț bun și mulți zâc că ar fi în stare să poarte frânile unei trăsuri de patru cai cu mai multă măiestrie decât chiar și contele Andrásy. De la fire, contele Frikosy de Frica era un adevărat aristocrat maghiar, un strănepot al eroilor din vremile arpadiane, viteaz, cavaler, generos și mândru, un membru demn al familiei Frikoșeștilor de Frica. La *„Färbl"*, el nicicând nu se lăsa înspăimântat; la *„Ein und zwanzig"*, el nicicând nu retira cu banca, și actrițele deopotrivă lăuda rara generozitate cavalerească a contelui Frikosy de Frica... Contele Frikosy de Frica era un om minunat, un om admirabil, un om într-adevăr mare, astfel comitatul Pârlițâlor se putea făli cu dânsul, având în fruntea sa un om ca și acesta... Căci contele Frikosy de Frica, el însuși, era ilustritatea-sa, supremul comite!

Și comitele suprem, nobilul conte Frikosy de Frica, era un patriot mare!... Pus în fruntea unei pârlite de autonomii, el adeseori subscria cu propria sa mână actele oficioase...

...Câtă noblețe!... Cât sacrificiu pentru țară, dinastie, popor și obștie!... Cât de adânc patriotism!

Contele Frikosy de Frica era un om nemuritoriu, un adevărat decor pentru orice muzeu de rarități!...

Dar acuma, de câteva luni de zâle, comitatul era orfan; îngrigitoriul său părinte petrecea în depărtare, parte în Pesta, parte la moșâile sale, deoarece era tocmai vremea păturnicelor, asupra cărora nobilul conte vâna cu o deosebită predilecție. În acest răstimp credinciosul său și cu adânc suflet înzestratul vicecomite *Rabiatosy*, nobil de *Spaima*, purta frânele administrațiunei comitatense.

Nobilul Rabiatosy de Spaima nu era atât de mare ca și poruncitoriul său conte... Înainte de toate, el nu avea nici un cal. Călărea însă câteodată pre unii oameni din comitat... De asemenea el nu avea câni... El de câni nu avea trebuință. Nu mai puțân era inferior nobilul Rabiatosy de Spaima în celelalte privințe... Dar, totuși, și el era un om minunat, un om admirabil și în special, în foarte multe privințe, un om „mare". De când trebile autonomiei zăceau pe umerii lui, el purta frâul cu mână de oțel...

Sărmanul Csehfy adeseori era gonit zî și noapte. Căci nobilul vicecomite avea să administreze un comitat în care numărul *daco-românilor* era mare...

Astăzi nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima a fost la țară. Sosind după zece oare acasă, deși vremea era înaintată, deși el era obosit de cale, nu se culcă, ci, dezbrăcându-se, luă la mână obicinuita sa lectură. Era un op istoric, intitulat *Hora-Kloska lázadás*, pe românie *Răscoala Horea-Cloșca*.

Un fior rece trecu prin ființa nobilului vicecomite Rabiatosy de Spaima când prinsă această carte în mână. El era însă un strănepot al lui Arpad; anima lui era de oțel și nu se înspăimânta de orice.

Îndată se deschide ușa, și acuma, în vreme de noapte, intră de-a pururea deștept Csehfy. Nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima scăpă cartea din mână când văzu intrând pre încredințatul său.

Astă întârziată apărere nu putea să fie decât urmarea unei grozave descoperiri.

Și-ntr-adevăr, arătarea lui Csehfy era una dintre cele mai înspăimântătoare... Perii lui erau rădicați spre ceriu; ochii îi ieșiseră de trei degete din cap, și tot trupul lui era cuprins de o tremurare convolsivă.

– Domnul meu!... Toți suntem perduți! Planul olahilor este gata!

Tresărind la aceste cuvinte, nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima sări în picioare, încât se lovi cu capul de plafon... Căci nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima era un om lung, mai lung decât un par de fasole; el era cât un stâlp de la telegraf.

– Ce e? Ce s-a întâmplat?... Este patria în pericol? întrebă el aspru, privind de sus în jos spre Csehfy, care era un om scurt și gros, iară nu atâta de lung.

– Este patria, este națiunea, suntem noi, totul este în pericol!

– Ce e? Cum? Grăiește!

– Ah! domnul meu, ascultă!... Și mânia ta să nu se verse asupra mea, grăi sărmanul Csehfy. Și apoi, după o grea răsuflare, continuă în ton tremurătoriu : De câteva seri ulițile sunt pline de olahi. Până în nopțile târzie ei stau, cuprinși de tainice șoptiri, adunați în uliți... Cu câteva zâle înainte de asta am văzut o mulțime de cai în apropiarea Pârleștilor, cai ce nesmintit au să fie destinați pentru cavaleria daco-română... Ieri am văzut vro 300 de oi adunate la marginea Pârleștilor, vro 80 de gâște și vro 30 de vaci, toate destinate ca să fie provizie pentru daco-români. Presimțeam dară apropiarea unui pericol și privegheam cu îndoită îngrigire. Astăzi, seara, încă din vreme m-am postat în apropiarea locuinței lui Spulber.

Atențiunea nobilului vicecomite Rabiatosy de Spaima se întrei, însuti la auzârea numelui Spulber.

– Într-un târziu – continuă Csehfy, neobositul privighitoriu – Spulber apăru pe stradă. El era învelit într-o manta mare și largă; pașii lui erau lungi și grei; întreaga sa arătare era acea a unui *Decebal* ori *Horia*.

La auzârea numelor Decebal și Horia, nobilul Rabiatosy de Spaima tresări convulsiv.

– Sub manta Spulber ducea un pachet... Ce a fost în acel pachet?... Vom vedea mai târziu!... Eu îl urmai cu pași repezi... Dar el era lung, și eu scurt. Am rămas puțântel îndărăpt. Pe strade oamenii îl întâmpinau cu ovațiuni: unii îi șopteau chiar vorbe tainice... Spulber mergea însă repede și, când ajunse pe piață, unde roiau oamenii, eu îi perdui urma...

– Ai perdut urma?! Nefericitule! exclamă nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima.

– O, vina nu este a mea! Spulber este un par; iară eu sum numai un butuc! Ce să fac dar?! M-am postat la colțul pieței, ca să aștept rentoarcerea daco-românului. El nu veni! Îndată pătrunsă lătratul cânelui Tisza în de-a pururea deschisa mea ureche... O presânțire mă trasă către grădină, de unde se auzea lătratul... Ah, ce a trebuit să văz?!

– Ce?... pentru D-zeu?!

– Spulber a fost în grădină!

– Spulber? !

– Da!... La fontană era bastonul lui, iară o bucată din mantaua în gura lui Tisza!

Nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima căzu pe un scaun din apropiare.

– Suntem perduți!... mai mult nu putu să zâcă.

Încuragiat de această desperare, în veci priveghetoriul Csehfy cuteză cea din urmă și cea mai grea lovitură:

– Da – grăi el – Spulber a fost și a subminat casa comitatului, căci în pachetul ce el ducea sub manta nu putea să fie alta decât prav de pușcă.

– Subminat?!... Prav de pușcă!... exclamă nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima în ton nădușât. Suntem perduți! și, grăind el așa cum era, în negligea, se repezi spre ușă, sânțind, cum că pământul tremură deja sub el.

– Stați! îi grăi în veci priveghetoriul Csehfy, reținându-l. Am pus doisprezece feciori să steie pază la grădină. Minele sunt puse, dar ele nu pot fi aprinse.

Nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima se opri pe un moment.

– D-apoi dacă iasca aprinsă este deja pusă de Spulber?! grăi el pornind din nou.

Și, pornind, nime nu putu să-l mai oprească... O! pericolul și iubirea către viață ce nu sunt în stare?!...

Csehfy stete câteva momente uimit de spaima ce-l cuprinsese și pre dânsul. Se repezi dup-acea în urma domnului său și-i peri și urma.

Sărmanele de familii ce rămaseră dormind pe cuibul perzării!...

Peste câteva minute nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima, dimpreună cu credinciosul și etern priveghetoriul Csehfy se aflau în casa domnului *Punguleanu*, om român, dar, și el, mare domn la comitat și, în momentele de desperare, razămul domnilor încă mai mari decât dânsul.

Domnul Punguleanu era un om mic, dar îndesat și tocmai pentru aceea mai înțelept decât toți domnii din comitat, deoarece el nicicând nu purta pantaloni albi și *nu mânca nici mămăligă, nici fasole, ci ținea doi câni* cari contelui Frikosy de Frica îi foarte plăceau. Afară de asta, domnul Punguleanu era cel mai bun calabrist și avea cinci copii, dintre cari doauă fete... Oamenii îl numeau și *Pungulányi*, și el nu se supăra, din ce se vădește cum că el nu numai ca calabrist, ci și ca patriot era bun.

Calabristul patriot Pungulányi era un om nu numai înțelept, dar și cu vaste științi. De înțelepciunea și științile multe nu numai ceafa lui era pleșugă, dar și de pe coate i s-au fost ros toți perii. Aceasta anume astfel cum că el, încă de când era student, când învăța, se punea cu coatele pe masă, ș-anina capul de pălmi și astfel, stroflocând din când în când perii capului său, pătrundea și cele mai adânci materii. Sunt unii cari zăc că ar fi văzut masa la care el studiază... Sunt în ea două borți, urma coatelor.

Astfel nime, afară de el, nu a putut să fie consiliarul intim al nobilului comite suprem, contele Frikosy de Frica.

Acuma, într-acest moment de desperare, el fu trezit din somn.

Când înțelese cauza acestei nocturne vizite, el surâse liniștit, dar se feri de a răspândi acea liniște... O! el era înțelept.

– Fratâlor! grăi el în ton înțeleptătoriu. Pericolul este mare, dar noi tocmai pentru aceea trebe să ni păstrăm cumpătul. Să nu ni perdem capetele tocmai atunci când suntem în pericol de a le perde... Românii voiesc revoluția; ei voiesc să facă o Daco-Românie. Deci, noi trebe să luptăm cu bărbăție, iară să nu ne înspăimântăm, căci atunci suntem perduți!

– La luptă! exclamă nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima, prinzând în mână o cizmă împintenată a lui Pungulányi... Cu aceasta ucid o întreagă armată de *olahi* sălbateci!

– Mai liniștit! îi răspunse înțeleptul sfetnic Pungulányi. Luptele vor urma. Acuma însă, înainte de toate, să ne organizăm. Ați pus pază la grădină?

– Pus, 12 feciori!

– Bine! acuma să trămitem un curier cu depeșă la ilustritatea-sa!

– Bravo! bravo!

Depeșa fu pusă:

„Ilustrității-sale nobilului conte suprem comite *Frikosy* de *Frica* în Paturna. Țara este în pericol. Românii fac revoluție. Daco-România în fașe. Veniți la fața locului. Ordonați ca de loc să ni vină cel puțân trei regimente de honvezi cu artileria în marș grăbit. Porniți la moment!"

– Poftim depeșa! Subscrieți! grăi înțeleptul sfetnic Pungulányi către nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima.

– Subscrieți d-voastre! îi răspunse acesta.

– D-ta ești vicecomite!

Argumentul fu destul; depeșa fu subscrisă; un călăraș o duse la cea mai de aproape stație telegrafică, poruncindu-i-se ca să aștepte răspunsul și să vină cu el în ruptul sufletului, chiar și dacă ar fi să crepe calul. După aceea se aduseră următoarele hotărâri:

Încă acuma, în noaptea asta, să se concheme o adunare a bunilor patrioți.

Tot într-astă noapte să se vadă dacă cumva minele puse nu afumă.

Dacă minele ar afuma, de loc să se curățească casele comitatului de locuitori primejduiți.

Tot planul să se țină în secret, pentru ca daco-românîștii să poată fi surprinși.

Să se adune toate armele la un loc sigur.

Peste un pătrariu de oară toți bunii patrioți ai Pârleștilor se aflau adunați la un loc, într-o casă sigură, ce cădea la o îndepărtare de o milă pătrată de la subminata casă comitatensă, fiind totodată despărțită de asta printr-un munte stâncos.

Nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima, ca să nu rămână în negligea, a îmbrăcat din vestmintele înțeleptului sfetnic Pungulányi... Erau cam scurte, dar erau!

Se constitui nobila adunătură, constatoare din 47 fii ai lui Arpad, un strănepot al lui Traian și un maghiar din vița străveche de la Czaslau, toți oameni mari și minunați și până la unul Pungulányi, viteji și fără frică. Adunarea abia-și

începu lucrarea, când intră *Marczi*, curierul trămis cu depeșa aducând în spate pelea calului pe care a călărit, iară în mână o depeșă, răspunsul primit de la nobilul conte suprem comite, ilustritatea-sa Frikosy de Frica.

Adâncă liniște, mai adâncă decât gândirea înțeleptului sfetnic Pungulányi.

Depeșa, scrisă cu sânge din venele nobile ale nobilului conte suprem comite Frikosy de Frica, fu cetită:

„Domnului vicecomite Rabiatosy, nobil de Spaima, în Pârlești. Am ordonat ca să vi meargă trei regimente de honvezi. Fiți aspri! Eu nu pot să vin, deoarece am mâne dimineață să vizitez grajdiurile hergheliei de la Măgărești."

Patruzeci și opt de guri steteră căscate după ce această depeșă fu cetită.

Una, a lui Marczi, rămase închisă, deoarece el era cu mult mai prost decât să poată afla sensul depeșei; alta, a lui Pungulányi, se deschisă spre vorbă, deoarece depeșa nu era după placul lui.

„El trebe să vină; Rabiatosy trebe să fie blamat, căci altfel eu nu pot să devin vicecomite în locul său... Și este în interesul meu și al românilor ca eu să fiu vicispan", se gândi Punguleanu. Dar nu spuse nimănui ce gândea.

– El nu poate veni?! grăi el către adunătură. Trebe să vină. Altfel suntem perduți!

Adunarea fu convinsă că fără de nobilul conte toți sunt perduți.

Înțeleptul sfetnic Pungulányi compuse o nouă depeșă. El, care mai bine cunoaște pre nobilul conte și ilustru comite, știa mai bine unde să-l atingă.

Depeșa suna:

„Ilustrului conte suprem comite Frikosy de Frica în Măgărești... Daco-românii au prins pre cânele «Hector» și voiesc să-l tragă în frigare. Veniți!"

Nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima subscrisă și această depeșă, deși ea cuprindea în sine o minciună; dar pentru țară, popor și dinastie el era orice în stare.

Depeșa fu trămisă cu un alt cal.

Peste o oară stâlpii țării se aflau în grădina comitatensă.

În toamna târzie, înspre zori, este frig. Din pivnițele comitatense ieșeau aburi grei pe ferestile de către grădină.

La motivarea înțeleptului sfetnic Pungulányi, se constată cum că minele afumă și se hotărî cum că de loc să se ordoneze transportarea familiilor în alte locuințe.

Cei de față se depărtară. Csehfy cu Pungulányi își expuseră viața intrând în casa primejduită, pentru ca să deștepte familiele din somn.

Transportarea familielor se făcu în secret, ca nu cumva daco-românii să observe ceva.

Se transportă numai ce viețuiește, afară de robi și servitori, căci aceștia erau români.

Peste o oară totul fu în ordine... Adunătura se constitui din nou. Marczi sosi cu a doaua pele de cal în spate și cu a doaua depeșă în mână.

Depeșa suna:

„Domnului spectabil vicecomite Rabiatosy, nobil de Spaima, în Pârlești. Am pornit. 1000 de galbeni aceluia care mântuiește pre cânele meu!

de Frica"

Patria fu mântuită... Înțeleptul sfetnic fu înălțat la ceriuri; iară bunii patrioți așteptară sosirea nobilului conte în fruntea honvezâlor.

III

ORGANIZAREA OȘTIRILOR

Zâua următoare era vineri. Așadară, o zi de post. Spulber, ca român înfocat și creștin bun, des-de-dimineață se sculă, se spălă pe față și porunci ca să i se dea ceapă cu pâne... Tocmai era cuprins într-acest delicat dejun, când ușa se deschise și, pe față cu expresia unei adânci tăinuiri, intră o babă bătrână...

După ce ea privi în giur, pentru ca să vadă dacă Spulber este singur ori ba, scoase o scrisoare din sân și o prededu tânărului cavaler de ceapă mâncătoriu.

Scrisoarea era de la Giza, scrisă cu propria ei mână.

Spulber deschise scrisoarea...

Mâna lui tremura; anima lui bătea viforos; ochii lui se împăingeniră... El începu a sânți cum că i se topesc potcoavele de pe călcâi.

Scrisă de mâna delicată, scrisoarea suna astfel:

„Iubitul meu!

Sum cuprinsă de desperație. Astă-noapte furăm trezite din somn și transportate în casa domnului Gavalérosy. Se vorbea de tine și despre dispoziținni și planuri secrete, de care tu nu ai să știi nemic... Mi s-a poruncit ca să țin toate cele întâmplate secret. Se vorbește ca voi să fiți suprinși.

Te silește dar... Grăbiți!... Ilustritatea-sa va veni mâne ori poimâne.

Eu sum a ta pe veci ! Tu ești speranța mea ! Tu ești mântuirea mea!

Te sărut!

Giza"

După cetirea acestei scrisori, Spulber stete câteva momente încremenit. El nu pricepea cele scrise. Dar spiritele mari în toate împregiurările se știu orienta.

El se așează la masă și scrise următoriul răspuns:

„Înger,

Te iubesc ! te ador! am nebunit!... Viața mea este a ta!... Pentru tine sum gata a mă lupta cu zmei!

Nu despera.

August"

Scrisă, sigilată, predată, trămisă...

După ce baba se depărtă, junele cavaler ceti scrisoarea Gizei încă o dată.

„Nu pricep! își zâse el după cetirea scrisorii. Nu pricep!... Pentru ce au fost ele transportate? !... Ce are asta a face cu mine?... Ce planuri secrete?... pre care eu nu pot să le pricep!... Ilustritatea-sa, tatăl Gizei, sosește mâne ori poimâne?... Ce va să zâcă asta?!"

Fruntea lui Spulber se încreți, genele lui se zburliră, ochii lui se ridicară spre ceriu: o idee grandioasă pătrunsă sufletul lui, „Înger! Te pricep! exclamă el transportat. Mâne ori poimâne are să sosească ilustritatea-sa... Ei făuresc planuri despre cari eu să nu știu nimica?! Pricep! pricep mârșava voastră uneltire! La luptă dar... Moarte ori viață! Pentru Giza toate sum în stare!"

El se așează din nou la masă și începu să scrie, în răstimp de doauă ore 17 scrisori fură scrise...

Planul era gata; acum se lucra pentru executarea lui. Spulber era rezolut!

– *Fulger!* chemă August, când fu gata cu sigilarea celor 17 scrisori.

Ușa se deschise, și un tânăr înalt și subțire, ca un fir de cucută, intră în casă. Era Fulger, scrietoriul, încredințatul, posta, curieriul, fulgerul lui Spulber.

– Poruncițil zâse el intrând cu sfială.

Spulber se sculă în picioare, luă o poziție impozantă.

– Aici sunt 17 scrisori! grăi el rezolut. Îți vei lua o căruță cu doi cai buni și vei duce aceste scrisori la adresă. M-ai priceput?!

– Da! răspunse Fulger, culegând scrisorile de pe masă.

– Avem să facem un pas rezolut. Misiunea d-tale este secretă. Soarta națiunei depinde de la pasul nostru.

Pre Fulger îl cuprinsă un fior tremurător, dar el era adjutantul marelui strateg Spulber... El porni!

Peste câteva ore, 48 de români rezoluți, prezidați de Spulber, discutau asupra unei grave chestiuni, adunați fiind într-o casă părăsită, ce se afla în pădure.

Era vorba ca să fie suprinși, și ei, conduși de marele lor strateg, voiau să prevină, să suprindă înșiși.

– Frați! români și concetățeni! grăi Spulber înainte de despărțire. Ni-am jurat credință! Acuma fiecare la lucru!

Răspunsul: un viforos murmur.

Peste câteva oare Spulber călărea cu repeziunea unui fulger de-a lungul drumului de țară înspre satele *Ciocănești, Vezura, Zburliți* și *Viforoasa.*

Pe orizon se ridicau nuori grei; un vânt aspru, viforând de la miazănoapte, sufla frunzele îngălbenite de pe copaci, însemnând trecătoria serilor frumoase.

Seara acelei zile era un contrast al serii de ieri. Ploua în stropi grei și deși din toți nuorii ceriului; iară vântul aspru bătea stropii reci în fețele călătorilor... În adâncul nopții întunecate, acum, când oamenii nici câinii nu și-i lăsau afară, ca o fantomă prevestitoare de grele cercări străbătea un călăreț prin șiroaie... Era August, junele cavaler, Spulber, neobositul strateg... El călărea spre Pârlești... Copitele calului aruncau schintei din petrile ude; iară Spulber era flămând.

Ciocanul purtat de roatele orologiului dete de unsprezece ori în clopotul din turnul bisericei ungurești când neobositul Spulber descălecă de pe murgul său.

Intrând în casă, el află pre credinciosul său Fulger dormind la masă cu capul în pumni. Oboseala zălei a slăbit puterile curierului aprig.

Trezât fiind, Fulger, după o scurtă introducere somnuroasă își dete raportul.

Rezumatul acestui raport important este următoriul:

Patrusprezece scrisori au fost înmânate. Mâne se va ține o adunare secretă în pădure la *Ciomăgești.* Oamenii sunt gata... Domnii *Cârligu* și *Corompanu* n-au fost acasă... Domnul *Zburlan* a trămis următoarea scrisoare:

„*Spectavere domnule!*

Primind înștiințarea și apelul d-voastre, cu toții am fost însufleți. Maghiarii voiesc să ne suprindă: să fim precauți!... Din satul nostru vin 70 de oameni cu 24 de pușcași, din *Ciotorani* 45, cu 22 de pușcași... Celelalte sate nu știu. Mâne la 7 oare dimineața vor fi la d-voastră!

D-voastră sunteți speranța noastră!

Umilit serv al dv.

Pintea Zburlan"

Spulber surâsă cu satisfacție după cetirea acestei scrisori.

– Poți merge! grăi el către somnorosul Fulger. Sunt îndestulit. Mâne la șepte oare să fii aici.

Fulger părăsi scena, zâcând o somnoroasă „noapte-bună!", și August rămase singur.

„Am învins! exclamă el când se sânți singur. Giza va fi a mea. Maghiarii nu ne vor suprinde!... Dar când va veni el?"

Spulber se asedie, acum d-a treia oară, la masă. Scrisoarea fu adresată către Giza:

„Înger!

Suntem gata... Cel puțin o mie de voinici îmi stau la dispoziție... Ce au făcut contrarii în decursul vinerei? Când va veni ilustritatea-sa?

Te iubesc!... cer răspuns grabnic!

Al tău pe veci!

August"

După ce astă scrisoare fu scrisă, cuvertată și sigilată, August o pusă pe masă, pentru ca mâne des-de-dimineață să fie expedată.

Într-astă noapte Spulber visă dulce. Ah! după muncă, odihna este dulce.

Până ce Spulber își organiză oștirile, nici contrarii nu odihneau.

Des-de-dimineață se opri intrarea pe ulicioara cea strâmtă, pentru ca trecătorii să nu poată privi la celea ce se petrec în grădină.

Porțăle fură închise și intrarea oprită oamenilor neîncredințați.

După aceste pregătiri, toți robii din temnițe fură scoși și prevăzuți cu scule săpătornice. Sub conducerea neînfricoșatului și înțeleptului sfetnic Punguleanu, se sapă până la fundamentul

clădirei, și după acea se constată, precum zâce el, Punguleanu, cum că fiind pravul de o calitate ordinară și fiind minele rău făcute, ele au ars în decursul nopții.

După această constatare, toate femeile își cuprinseră locuințele, dar bărbații, de la fire mai precauți, nu cutezară a se expune. Astfel cerea și interesul patriei, ai cărei razăm ei sunt!

Se exmisă o comisiune constatatorie din cinci membri: nobilul vicecomite, ca președinte, un medic, un ingenier, un advocat și un judecătoriu. Numai după ce acestia, din culmea unui munte înalt, ce se afla în dosul clădirii comitatense, prin mijlocirea unui ochian, constatară cum că minele într-adevăr nu afumă mai mult, se hotărî cum că și bărbații să intre în clădirea subminată. Dar totuși, considerând cum că este cu putință ca să fi rămas încă câteva sfarmuri de prav și o scântâulică de foc, s-a privit ca precaut a se amâna intrarea până mâne-zi, sâmbătă, la opt oare dimineața.

Hotărându-se toate aceste, se trămiseră doi curieri: unul în calea honvezâlor, altul în calea nobilului conte, ilustru supracomite Frikosy de Frica.

Se adunară toate armele și muniținea ce stau la dispoziția patrioților.

Altfel speranța lor erau honvezii.

La trei oare după-amează se ținu o adunare grandioasă, la care luase parte 480 de patrioți din loc și împregiur, fiind ei prezidați de nobilul vicecomite Rabiatosy, nobil de Spaima.

La patru oare și un pătrariu adunarea priimi următoarea depeșă secretă, pusă în cifre, pre care numai nobilul vicecomite le pricepea:

„Spectatului domn vicecomite Rabiatosy, nobil de Spaima. Am sosit. Mă aflu ascuns în pădurea de la Fricoși. Satele din împregiur sunt în mișcare. Un spion al nostru a aflat cum că

ei nu așteaptă decât sosirea mea. M-aș duce-ndărăpt, dar nu cutez. Am ordonat ca să mi se trimită aici în pădure cele trei regimente de honvezi și să ni să trămită încă alte trei... Vă țineți. Duminecă desigur am să fiu cu honvezii în mijlocul vostru.

contele de Frica"

Efectul produs de această depeșă nu se poate descrie. 480 de oameni erau cuprinși de spaimă, dar nu de spaima „de Spaima", ci de spaima daco-românilor... Ei porniră spre ușă.

– Stați! domnilor! li grăi necutremuratul Pungulányi, surâzând pentru sine. Dacă ne despărțâm, suntem perduți. În unire este puterea. Mâne dimineață vom merge cu toții în casa comitatului. Arme avem. Aici ne vom apăra până la sosirea honvezilor!

În zădar vorbea... Eroii părăsiră localul.

– Ei bine!... mergeți în ghearele românilor! li strigă înțeleptul și necutremuratul Pungulányi.

Într-un moment, cei 480 fură laolaltă. Argumentul a fost puternic.

Astfel petrecură, în viuă privegheare, cu armele în mână, cu degetele pe oțele și cu vitejia în vene, până în ziorile sâmbetei, așteptând sosirea honvezilor și pornirea luptei daco-române.

Dimineața înspre șapte oare, Csehfy, dimpreună cu Punguleanu, singurii cari au dormit în noaptea trecută, merseră la casa comitatului, pentru ca să pregătească terenul și să facă cu putință ca cei 480 să poată veni furișat și fără a fi văzuți, prinși și uciși de olahi.

Peste o oară Csehfy coborî treptele cu față veselă... Cineva trebe să-i fi zâs ceva îmbucurătoriu.

La noauă oare Spulber priimi următoarea scrisoare:

„Iubitul meu!

Te iubesc! Sum a ta pe veci!

Îți fac cunoscut cum că trei regimente de honvezi sunt în pădure la Fricoși... Contrarii sunt adunați în căsoaia «din pădure», 480 la număr. Ilustritatea-sa duminecă va fi aici!

Te sărut! Luptă! A ta pe veci!

Gizella"

Pre Spulber îl trecu un fior rece când ceti această știre.

– Trei regimente de honvezi! exclamă el tremurând în toată ființa. Lupta este pentru moarte ori viață. Fie!... Eu nu voi fi blamat! Ei fac paradă cu trei regimente; noi vom face cu trei mii de români verzi!

Spulber se puse de a patra oară la masă:

„Domnul meu!

Mâne, la trei oare după-amcazăzi, să fim toți adunați în pădurea de la Ciuma. Trei regimente de honvezi sunt în pădurea de la Fricoși. Ei sunt mai departe. Ilustritatea-sa va fi mâne acasă.

Fiți rezoluți!

Spulber"

Astă scrisoare se trămisă în 17 exemplare prin curierul Fulger.

Spulber însuși încălecă la moment.

Pe ceriu norii începură a se resfira, iară un câne începu să latre pre călărețul june de-a lungul uliței mari.

IV

PORNIREA LUPTEI DACO-ROMÂNE

Joi noaptea, înspre ziorile vinerei, camerierul excelenței-sale înaltului ministru de Interne, contele *Alarich de Bau-Bau*, când dormea mai dulce, fu trezit din somn printr-un curier al oficiului telegrafic. El aducea o depeșă grabnică de la nobilul conte suprem comite Frikosy de Frica.

Înaltul ministru fu trezât din excelentul său somn, pentru ca să i se înmâneze depeșa. Scrisă în cifre, depeșa suna:

„Excelenței-sale înaltului ministru de Interne al maiestății-sale regale, nobilului Alarich, conte de Bau-Bau. Olahii din comitatul Pârliților au pornit spre o revoluțiune daco-română. Cer ca trei regimente de honvezi să ordoneze a veni în marș grăbit la fața locului."

Contele de Frica

Înaltul ministru scăpă depeșa din mână.

După ce se reculese, excelentul ministru de Bau-Bau trămise înștiințare grabnică la ceilalți miniștri, tot atât de excelenți, conchemându-i la o sfătuire pentru mântuirea țării, a națiunei și a dinastiei.

Peste o oară, miniștrii, șepte la număr, se aflau adunați la un loc... Și erau aceștia după rangul și însemnătatea lor:

Excelența-sa înaltul ministru președinte, nobilul conte *Armin de Wrbcky;*

Excelența-sa înaltul ministru al Internelor, nobilul conte *Alarich de Bau-Bau;*

Excelența sa înaltul ministru de Războel, generalul cavaler *Paul de Bum-Bum;*

Excelența-sa înaltul ministru de Comerț, *Moriț Rosenblüh,* nobil de *Új-Pest;*

Excelența-sa înaltul ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Jean Paul de Lionier;*

Excelența-sa înaltul ministru de Comunicațiune, baronul *Wenczel de Ruskow;*

Excelența-sa înaltul ministru de Poliție, nobilul *Taksony,* nobil de *Coada* și *Potlogești.*

Toți oameni mari, diplomați de rangul întâi și maghiari din vițe bătrâne, dar venind acuma grăbit, n-au putut să-și pună în pripă decorațiunile pe pepturile purtătoare de merite nesterse.

Făcându-li-se cauza cunoscută, înalții miniștri căzură într-o nemaiauzită confuziune. Unii dintre dânșii făcură propunerea ca să pornească numaidecât cu toții înspre Viena, deoarece interesul comun cere ca ei să nu se expună.

Numai doi miniștri fură contra acestei propuneri: ministrul de *Coada*, pentru că, vorbindu-se nemțește în consiliu, el nu pricepea nimic din cele ce se vorbeau, și ministrul *de Lionier,* pentru că el nu iubea pre nemții din Viena și afla de nepotrivit ca să fugă de frica românilor în brațele nemților. Acest din urmă făcu dară propunerea ca numaidecât să se cerce în arhivul statului actele privitoare la răscoala *Horia-Cloșca* și să se ieie tot acele măsuri cari s-au luat atunci.

Această propunere fu priimită numai sub rezervă, încât în răstimp de 24 oare românii nu ar încungiura Buda-Pesta. Astfel se aduseră, pe baza actelor aflate și studiate, următoarele hotărâri:

„Să se consigneze prin ordinațiuni secrete toate garnizoanele din țară, precum și batalioanele de honvezi ce tocmai se aflau în bivuac la manevrele de toamnă.

Să se ordoneze ca trei regimente de honvezi de loc să pornească la fața locului.

Generalul *de Concini* să se denumească comandant al acestei trupe.

Toată treaba să se țină secret, organizându-se o corespondență secretă între ministeriu și comanda trupelor.

Să se trămită o depeșă la ministrul de Războiu și la comanda trupelor comune.

Să se ceară raporturi telegrafice de la toți comiții supremi, cu deosebi din părțile române, sârbe și slovace, precum și despre mișcările din Croația."

Vineri des-de-dimineață în lagărul de la *Cerepari* zeci de trâmbițe chemau ostașii la concentrare grabnică.

În jumătate de oară trupele erau concentrate.

Generalul de Concini, un italian aspru în manierele sale, ostaș de la fire, chemă pre comandanții batalioanelor împregiurul său și, prin câteva cuvinte, li comunică misiunea în care au să pornească.

Subcomandanții începură să tremure caii. Dar ei aveau să aleagă între două: fuzilada sau lupta cu românii... Ei aleseră cea din urmă, deoarece era mai problematică.

Ostașâlor li se comunică cum că au să pornească la o manevră mai mare.

Înspre șase oare, trei regimente de honvezi mergeau în marș repede pe drumul către Pârlești.

Un escadron de husari mergea înainte, o baterie de tunuri forma coada.

Era vorba ca trupa să sosească neobservată la fața locului, pentru ca să poată surprinde pre revoluționari. Deci ea-și făcu

marșul în cea mai mare liniște, pe căi ascunse, prin păduri și hârtoape.

Seara la șapte oare trupa își permise un scurt repaus în pădurea de la Ciobănești. Generalul de Concini tocmai mânca cele din urmă fire de macaroni, când sosi un curier cu o depeșă.

Generalul își gătă mâncarea, se linse pe degete, apoi ceti depeșa:

„Viteazului general imperial Giovanni de Concini, în pădure.

Am sosit. Mă aflu ascuns în pădurea de la Fricoși. Nu cutez să merg mai departe. Olahii se mișcă. Te rog să vii cu regimentele aici la mine!

de Frica"

Cetind această depeșă, generalul de Concini nu putu ascunde un surâs mai mult vesel decât sarcastic.

„Egli tuti sono «di frica» !" își zise el, apoi ordonă pornirea către pădurea de la Fricoși.

În noaptea de vineri înspre sâmbătă către 12 oare, trupele începură a bivuaca în pădurea de la Fricoși.

După îndelungată cercare, aflară și pre nobilul conte suprem comite, ilustritatea-sa Béla Frikosy de Frica. El era ascuns în gauna unui stejar uscat, iară suita sa, constatatoare din 15 persoane, se afla prin tufișele din împregiur.

Bucuria contelui de Frica nu cunoștea culme și margini.

Se împărțără muniținile între ostași. Fiecare priimi câte 15 încărcături.

Tunurile fură încărcate.

Armata se postă la un loc potrivit, construindu-și baricade provizorie din câțiva copaci culcați în pripă.

Escadronul de husari se împărți în patrule, mai mari ori mai mici, cari fură exmise pentru a recognoaște terenul.

Câteva patrule de pedestrași, sub comandă sigură, fură trămise pentru a se informa despre mișcările din satele împregiurimei.

Trei feciori din suita contelui, români din Pârlești, fură trămiși pentru ca să spioneze.

Sâmbătă dimineața la cinci oare *Mitru Florii Pascului,* unul dintre spioni, sosi cu următoarele informațiuni:

„Astăzi românii se vor aduna la un loc anumit în pădure, pentru ca să țină sfat.

Toate satele din împregiur se află în mișcare.

Foc și omor nu s-au întâmplat până acuma.

Românii se vor aduna duminecă la trei oare, pentru ca să vină cu toții spre Pârlești.

De loc după priimirea acestor informațiuni se ținu un consiliu de războ și se hotărî:

1. Să se încerce o împăcăciune cu românii revoltanți.

2. Spre acest scop un exmis din partea armatei să meargă ca parlamentar la Pârlești, fiind acompaniat de ilustritatea-sa, contele de Frica.

3. Deocamdată, până la priimirea unor noauă informațiuni despre mișcări mai serioase, totul să rămână în *status quo*".

Contra punctului 2 se rădică protest solemn. Nobilul conte de Frica declară solemn cum că el nu se va expune.

– Domnul meu! îi grăi generalul de Concini în ton aspru. D-ta trebe să mergi! Voiești ori ba. Ca plenipotențiat al guvernului, numai d-ta poți încheia pace! Altfel dorința mea este... a fuzila.

Contele de Frica tremura până-n călcâi.

Dintre doauă morți, el alesă cea mai problematică. „Ei! – se gândi el – mai bine decât să mor, li-oi da drept la *Daco-România.*" Dar își rezervă dreptul ca până la Pârlești să poată merge travestat.

Veni să se aleagă parlamentarul. Toți ofițirii se tăiau de la astă misiune, afară de unul, puternicul cavaler *de Amorinschi,* căpitan de călărași, polon de origine și adjutant al generalului Concini, un om în trup și suflet deopotrivă mare, cu un nas mare, roșu și cu nește mustețe sucite și lungi de o palmă... Iară pintenii lui erau – *horrendu dictu* – ascuțiți... El fu trimis ca parlamentar.

Deși nobilul cavaler și căpitan de călărași, adjutant al generalului comandant, de Amorinschi călărea foarte bucuros, la dorința nobilului conte suprem comite, ilustritatea-sa Frikosy de Frica, astă dată el porni cu căruța... Anume: nobilul conte și ilustru suprem comite Frikosy de Frica se travestă ca cărăuș român, făcând pre vizitiul nobilului cavaler și adjutant al generalului comandant, căpitan de călărași Amorinschi, care se puse într-un prost cărușor românesc, șezând el pe un snop de comuni tulci și purtat fiind de cătră doi cai suri, sub conducerea marelui vizitiu, înspre Pârlești.

Erau aproape noauă oare când modesta trăsură sosi în satul Ciomăgești... În mijlocul satului, la casa orașului, erau adunați vro 50 de oameni, dintre carii vro treizeci înarmați... Când acești oameni observară trăsura, în care ședea un căpitan, ei îndată porniră în calea ei.

Nobilul conte de Frica scăpă frânele din mână.

Nobilul cavaler Amorinschi puse mâna pe oțelele revolverului său... El avea la sine 13 revolvere încărcate.

– Bună-ziua să deie Dumnezeu! grăi unul dintre oameni cătră nobilul conte de Frica, care, la arătare, părea a fi român. De unde veniți, măi frate?

Nobilul conte de Frica avu atâta prezență încât nu răspunse nemic. Cea dântâi vorbă a sa ar fi arătat că el nu este român... Făcu geste prin care arăta cum că el este mut.

Nobilul cavaler Amorinschi, mai curagios, cu pistoalele în mână, răspunse în ton tremurător că ei vin de la cutare și cutare sat.

Oamenii, văzând expresia spaimei pe fețele agrăiților, căzură în hohote vii.

– N-ați văzut pe ilustritatea-sa, comitele suprem? întrebă notariul satului.

La aceste cuvinte nobilul conte și suprem comite Frikosy de Frica dete rabiat cu biciul în cai.

Nobilul conte și ilustru suprem comite Frikosy de Frica, împreună cu nobilul cavaler și adjutant al generalului comandant, parlamentar al trupei războinice, căpitan de călărași Amorinschi sosiră pe jos la Pârlești, deoarece în îndepărtare de o jumătate de oară de la Pârlești li-au crepat amândoi caii de la cărută.

Bucuria baricadaților era nespusă.

Patria era mântuită.

Se ținură adunări; se aduseră hotărâri.

Nobilul cavaler Amorinschi, care, dinpreună cu pintenii săi și cu mustețele sale ascuțâte, nu vorbea ungurește, nu lua parte la aceste adunări... El studia terenul într-alte părți.

Giza, îngereasca ființă, putut-a ea să scape din ochii cavalerului Amorinschi?

O! căci Giza era frumoasă și Amorinschi era un polon cavaler.

Tânără încă, abia de 27 ani, Giza întrunea, pe lângă grațiile frumusețci, și farmecul unui spirit adânc, bogat în gândiri și vast prin cunoștințele frumoase. Perii ei mucezi, ochii verzi, nasul turtit, buzele groase, fața ei plină de rosața junici, talia ei rotundă ca o perină împlută cu cele mai fine pene deopotrivă îmbătau ochii; iară când ea vorbea, auzătoriul se sânțea legănat spre dulci visuri.

Și nu mai puțân amabil, nu mai puțân șarmant era cavalerul, nobilul cavaler Amorinschi... Ah! și inimele înrudite se înfrățesc...

Ziua de sâmbătă este neuitată; neuitată pentru ea, și neuitată pentru el.

Ei, tânărul cavaler Amorinschi și bela copilă Giza, petrecură întreaga ziuă împreună în dulci șoptiri și plini de fericire tăinuită. Când soarele înclina spre apunere, amândoauă sufletele înrudite se coborâră în grădină primblându-se printre cei patru arburi, printre a căror crengi cădeau razele lunei asupra lui Spulber serenadul.

Și apoi... și apoi... Petrecerea lor nu mai cunoștea culme și margini!

*

Duminecă des-de-dimineață, Spulber, încins cu sabie, îmbrăcat în costum național, pe cap cu un clabăț à la Mihai Viteazul, zbura pe drumul de țară înspre pădurea de la Ciuma.

În urma lui săltau alți 24 călărași, tot voinici din Pârlești.

La unsprezece oare înainte de prânz, Spulber, dinpreună cu suita sa, sosiră în pădurea de la Ciuma.

Pe o poiană deschisă erau adunați vreo 1000–1500 oameni, dintre cari o mare parte înarmați. Spulber fu priimit cu ovațiuni.

După o scurtă prevorbire cu oamenii săi, Spulber ordonă ca trupa numaidecât să pornească, după ce el a priimit știri din izvor foarte sigur cum că ilustritatea-sa se afla deja în Pârlești.

Trupa porni spre mișcare.

În acest moment se auzi pocnitura unei puște descărcate... Câțiva honvezi, pesemne o patrulă, apărură pe locul deschis...

Peste câteva momente, vro 1500 honvezi năvăliră cu „hurrah!“ asupra plaiului acoperit cu flori.

V

EXPLOZIUNEA

Sâmbătă, generalul Concini aștepta până seara ca să priimească știri din Pârlești... Nu sosi nimic... El exmise dar patrule îndoite și câtiva spioni cu însărcinarea ca să străbată până la Pârlești și să aducă știri de acolo.

Patrulile și spionii porniră... dar nu mai re-ntornară... Pesemne ei au fost prinși.

Duminecă dimineața paza marginală prinse un țăran român. El fu dus la generalul comandant.

Fiind românul ascultat, el fasionă cum că nu știe nimic despre revolutie. Dar a văzut cete de oameni, parte înarmați, mergând spre Pârlești, a văzut nu departe de birtul de la *Ciorani* un honvez rănit până la moarte și a văzut când ieri sătenii din Ciomăgești au oprit căruța în care ședea un ofițir.

Nu rămase nici o îndoială cum că contele de Frica, dimpreună cu cavalerul de Amorinschi au fost prinși de către români.

Generalul comandă dară ca trupele să se pregătească spre pornire.

Peste un pătrariu de oară o lungă coloană de osteni se mișca în marș repede înspre Pârlești.

Generalul, cu statul-major, mergea călărind în frunte.

Către 11 oare înainte de amează̆zi, în pădurea de la *Tulburi* era un foc viu... Peste câteva minute încetă focul plotoanelor...

Încă câteva focuri izolate... trei focuri date din tunuri... și apoi doauă trupe de honvezi se vedeau fugind una în dreapta, alta în stânga...

La locul luptei rămaseră vro 75 de morți ori răniți. Toți erau honvezi.

Până ce prin păduri se petrecură aceste întâmplări îngrozitoare, bunii patrioți, adunați în sala comitatensă, așteptau cu nerăbdare și cuprinși de spaimă sosirea honvezâlor.

Hotărât fiind ca demnul Pungulányi, dimpreună cu nobilul cavaler de Amorinschi să fie exmiși ca să încerce împăcăciuni cu daco-românii, duminecă dimineața, când Pungulányi, pregătit cu toate, voi să pornească în importanta-și misiune, se constată cum că nobilul cavaler și parlamentar nu se afla mai mult la casa comitatului. Toate încercările făcute pentru aflarea lui rămaseră zădarnice. Câtiva dintre viteji scoaseră capul pe fereastră, pentru ca să-l vadă în apropiare. Era însă consult ca nime să nu iasă din locul sigur prin baricade.

După perderea și acestui singur oștean pre care-l avură în mijlocul lor, patrioții perdură și cea din urmă rază de speranță. Ei stau palizi, tăcând și privind unii la alții, siguri fiind cum că moartea lor este o chestiune numai de timp.

La 11 oare, o babă bătrână, ce venea de la un sat învecinat, li adusă vestea cum că astăzi în ziori o trupă cam de 150 săteni înarmați ar fi pornit spre pădure.

Patrioții scăpară armele din mâni.

După 12 oare, un slovac, negoțiatoriu de sticlă, li aduse vestea cum că în pădurea de la Tulbure a fost o luptă crâncenă, rămâind vro 500 de răniți și morți pe câmpul de bătălie.

Patrioții se coborâră în pivniță, rămâind numai aceia în clădirile de sus cari n-au încăput în pivniță.

Înspre 2 oare, o trupă de 10–15 călărași honvezi trecu în săltate pe lângă casa comitatului, fulgerând în jos pe ulița cea mare.

Nu rămase nici o îndoială cum că daco-românii sunt în apropiare.

Patrioții, încuragiați de sfetnicul Punguleanu și sânțind apropiarea primejdiei, își culeseră armele, gata fiind spre luptă.

La 2 ½ oare ferestile casii comitatense tremurară de trei ori, zgâțâite de trei salve date în apropiare... Căzură câteva bucăți de var de pe pereți; căzură câteva arme din mânile patriotice; în semn de ecou la salvele date din afară, se descărcară câteva pistoale în cădere... Dup-acea sala se împlu de fum, oamenii începură a fi loviți de o putoare grea... și totul se liniști...

Peste câteva momente sosiră câteva sute de călărași, voinici români, îmbrăcați în vestmintele lor de sărbătoare... În frunte călărea el însuși, Spulber, *„quem impavidum ferient ruinae"*, încungiurat fiind de câțiva tineri din clasa inteligentă. Spulber era mândru, arătarea lui mai estetică, privirea lui eroică... Ah! pentru ce nu privea Giza pe fereastă?!...

Călărașii se postară pe piață, formând un cerc pe lângă casa comitatensă.

Casa tremura pe pământul mișcat de copitele cailor. În casă tremurară patrioții, iară din muntele din fața casii bubuiră una după alta treisprezece descărcări grele... Ferestile tremurară de treisprezece ori; se sparseră câteva sticle, iară piața începu a se împlea de osteni... Honvezi, tărani înarmați și alții nearmați intrară în marș repede, împlând nu numai piața, dar și intrările ulițelor laterale.

Spulber, comandantul, pe față cu expresia unei nespuse fericiri, se opri în fața clădirii comitatense și rădică sabia sa în sus.

Urmarea acestui semn fu un vuiet adânc... Câteva mii de oameni erupseră în strigăte, al căror înțeles nu se putea destălmăci.

Sus, în sală, și jos, în pivniță, stările nu se lasă să fie descrise... Ei, câteva sute, în fața atâtor mii?!

– O cârpă albă, o cârpă albă! strigă sfetnicul Punguleanu.

Nimeni nu cuteză să-și bage mâna în buzunariu.

Punguleanu însuși, ca român, nu avea cârpă albă. El se dezbumbă, rupse o bucată din cămeșa sa și o scoasă pe ochiul unei ferești sparte.

Ca răspuns la această capitulare sunară trei salve grele, date din apropiare.

– Ei vin! ei vin! strigă un servitor ce intră desperat în sală. Au spart poarta și vin cu Spulber în frunte.

Patrioții își gătiră armele.

Ușa se deschise... Căzură vro treizeci de focuri descărcate în frică de către patrioți... Ferestile se sparseră... Varul tot căzu de pe pereți... Spulber, urmat de alți treisprezece voinici, intră în sală cu capul în sus... în fumul cel mare nu vedea nimic.

...În sfârșit i se păru că zărește ceva negru. Se opri într-o distanță cuviincioasă înaintea acestei zărenie și cuvântă astfel:

„Ilustrissime ! Nobile conte !
Gratioase domnule!

Sunt șepte luni de zâle de când comitatul nostru nu a avut fericirea a te vedea în mijlocul său; de când îngrigitoriul părinte este departe de credincioasa sa turmă. Momentul în care iarăși te vedem în mijlocul nostru este un moment de înaltă fericire. Este un moment de înaltă fericire în special pentru noi românii, *pârliți*... Contrarii noștri au voit a ne opri ca să manifestăm bucuria sânțită la sosirea ilustrității-tale, tăinuindu-ni această fericitoare știre. Dar, ah! iubirea adevărată le află toate... Masele, ce stau aci cuprinse de bucurie, mii de voinici, sunt o vie

dovadă despre iubirea ce românii pârliți au către țară, tron și ilustritatea-ta...

(*Bunii patrioți începură să iasă de sub mese și scaune, pe unde s-au fost ascuns.*)

Primiți dar – cuvântă elocintele Spulber mai departe – expresia iubirei noastre, primiți...“

Într-acest moment, ieșind fumul succesiv pe fereastră, Spulber observă cum că zărenia către care el și-a adresat frumoasa cuvântare a fost *cuptoriul cel de fer*.

Peste câteva momente sunară câteva salve și câteva „să trăiască!“ de voci miite...

*

Duminecă seara, Pârleștii erau plini de oameni beți și honvezi capitulați.

În sala comitatensă, cea cu ferestile sparte și cu pereții lipsiți de var, era un banchet grandios.

Spulber, eroul zâlei, ședea la mâna dreaptă a ilustrității-sale nobilului conte Frikosy de Frica... La mâna stângă a ilustrității-sale ședea el însuși, înțeleptul sfetnic Pungulányi.

Pe fața lui Spulber se răspândea o fericire titanică; iară Pungulányi era vesel până la nebunatecie. Singur nobilul vicecomite Rabiatosy de Spaima părea a fi atins de bruma tomnatică.

Către sfârșitul cinei, de a spiritului înălțare grele sântindu-se capetele, oamenii făceau larmă patriotică; iară tânărul cavaler Spulber se afla, răstras într-un coteț, în discurs cu înțeleptul Punguleanu.

– Ei bine! – grăi Punguleanu zâmbind – dar d-ta te afli în rătăcire. Ai făcut ovațiuni pentru ca să intri în grația ilustrității-sale; Giza însă nu este fiica contelui, ci a lui Csehfy, care știa de amorul d-voastre, și apoi încă ieri mi s-a lăudat că-i vei fi ginere...

Spulber scăpă sugara din gură.

– De altmintrelea – urmă înțeleptul Punguleanu în ton sarcastic – trebe să-ți spun și acea, cum că, luând prețioasele cu sine, Giza a fugit astă-noapte cu un anumit cavaler de Amorinschi, căpitan de călărași și...

Mai mult nu avu cui să zâcă, căci Spulber părăsi salonul cu pași rabiați...

În ziua următoare treisprezece medici umblau pe la domnii îmbolnăviți de spaimă și veselie. Iară Spulber se hotărî că și de aici înainte are să rămână tot *ante-luptătoriu național* (!)

*

Încheierea acestei întâmplări revoluționare se face prin un act oficios: este raportul dat de către generalul Concini către înaltul ministru de Război, raport asupra expediției sale contra revoluționarilor daco-români din Pârlești.

Raportul, tradus din cuvânt în cuvânt din nemțește pe românește, sună astfel:

„Excelență!

Vin a vi da raport asupra expediției ce mi s-a ordonat să fac în contra daco-românilor din comitatul Pârliților.

Potrivit cu înaltul ordin ce mi-ați dat, la moment am pornit cu trupele consignate.

Vineri, în 13, în noaptea înspre 14, la 11 oare, sosind în pădurea de la Fricoși, am aflat pre nobilul conte, ilustritatea-sa suprem-comite Frikosy de Frica, în gauna unui stejar bătrân. L-am scos din gaună și apoi, împreună, am ținut consiliu de război.

Hotărând ca să facem o încercare de împăcăciune cu românii revoltanți, nobilul conte, dimpreună cu adjutantul meu, căpitanul de călărași, cavalerul de Amorinschi, fură exmiși la Pârlești.

Porniră, se duseră și nu mai renturnară.

Atât patrulele, cât și spionii mi-aduceau știri serioase. Unele dintre patrule nici nu mai reîtornară.

Mi s-a adus știrea cum că contele, dimpreună cu căpitanul Amorinschi au fost prinși.

Din toate aceste a trebuit să urmez că revoluțiunea s-a început. Duminecă, la 9 oare, am dat dar ordin de pornire.

Pornind trupele în coloană deschisă, eu, dimpreună cu statul-major, am călărit în frunte.

După un mars de o oară, observai că atât dobele, cât și trâmbițele au încetat a suna.

Privind îndărăpt, aflai că în urma mea călărește un singur om: servitorul meu. Toate celelalte trupe erau, ca prin o putere tainică, răspândite peste valea ce pasam. Unele dintre trupe fugeau în gloate, iară altele mergeau în mase compacte și pași regulați într-o direcție opusă.

N-avui să fac alta decât să dau pinteni la cal și să călăresc către trupa compactă.

Sosind la aceștia, ei îmi făcură cunoscut cum că sunt români și, nevoind a se bate cu frații lor pârlești, au hotărât să meargă de-a dreptul la ei în pădure, pentru ca să-i îndemne la liniște. Înțelegând neromânii, și mai ales maghiarii, de astă hotărâre, ei, cuprinși de spaimă, o încărcară la fugă înspre țara lor.

Priimind acest raport, aflai de bine a organiza pre ostenii ce se aflau aici și a porni însumi în fruntea lor la Pârlești. Se aflau de față 1 623 de feciori, despre a căror purtare disciplinară numai cu laudă pot să vorbesc. De mirare însă, într-acești 1 623 de osteni se afla un singur ofițir care vorbea românește și patru sergenți români. Această împregiurare a pus oareșcari pedeci în calea organizării; cu toate aceste, peste o oară am pornit în cea mai mare ordine.

Sosind la 11 oare în pădurea de la Ciuma, unde se aflau românii, furăm priimiți cu cele mai frenetice ovațiuni, ce mă puse în mirare, deoarece așteptam să mă aflu în față cu o trupă vrăjmașă.

În scurt, fusei în clar.

Nici nu era vorba de revoluțiune.

Auzând de sosirea ilustrității-sale în comitat, un anumit Spulber, advocat tânăr, om ce înaintea maghiarilor trece de popular, iar naintea românilor de ridicol, de altmintrelea un suflet inocent, și-a propus să arangeze în numele românilor o priimire cu ovațiuni de bineventare. Grosul românilor a hotărât însă ca să facă o contraovațiune, nefiind satisfăcuți prin petrecerea afară de comitat a comitelui suprem, cu care ei nici altfel nu simpatizau. Toate aceste pregătiri se făceau în secret, pentru ca efectul produs să fie cu atât mai mare: deci maghiarii, ce par a avea în sânge frica de daco-românism, au scornit știrea cum că românii voiesc revoluțiune și anume pentru înființarea *Daco-României*, un ideal, de care, cel puțân deocamdată, românii se ocupă foarte puțân.

Românii adunați în pădure erau aceia cari voiau a face ovațiunea. Pentru o ovațiune bineventatoare erau abia vro 50–60 oameni, și aceștia în mare parte îmbătați. Restul, la vro mie și cinci sute, erau pentru contraovațiune.

Împreună cu acești oameni, mai ales pentru susținerea ordinei, au pornit la Pârlești. Într-altă ziuă, luni, pornind spre lagăr, pe drum mi s-a adus știrea că în pădurea din apropiare s-ar fi aflând vro 100 de honvezi răniți și morți.

Mergând la fața locului, am aflat 73 morți și 16 răniți. Am dispus înmormântarea și am transportat pre cei bolnavi la lagăr.

Despre conflictul în care au căzut acești 89 voinici mi s-a raportat cum că bucnind honvezii fugiți asupra celor trei regimente ce ați ordonat să vie mai târziu, cei dintâi, crezând

că au a face cu honvezii români, cuprinși de spaimă, au dat foc, iar cei din urmă au răspuns de asemenea la atac.

Lupta s-a finit cu fugirea amânduror părți. Dintre răniți numai unul poartă rană în piept; ceilalți sunt răniți în dos.

Generalul Concini, m. p."

VÂNTURĂ–ȚARĂ

NARAȚIUNE ISTORICĂ

PARTEA ÎNTÂI

COPIL SĂRAC

I

Vorba e de fratele mai mare al lui Mihai-vodă Viteazul, Petru Cercel, adică de lucruri petrecute cu vreo trei sute și mai bine de ani mai nainte de aceasta.

Împărăția otomană o stăpânea Suleiman II Magnificul, cel mai falnic dintre sultanii turcilor, care a purtat un întreg șir de războaie cu vecinii săi despre apus, a înaintat într-un rând până sub zidurile Vienei și și-a întins stăpânirea până la poalele răsăritene ale Alpilor. Regele Ungariei, Ferdinand I de Habsburg, numai ca vasal al Porții mai stăpânea o mică parte din regatul ce moștenise. Tot tributar al Porții era și voivodul Ardealului, Ioan Sigismund Zapolya, căruia Petru-vodă Rareș din Moldova și Radu-vodă Paisie din Muntenia în mai multe rânduri au fost nevoiți să-i dea ajutor în luptă cu Ferdinand I, deși amândoi aveau tainice legături de prietenie cu acesta.

Între dânșii însă cei doi domni români nu erau prieteni buni, căci una dintre fiicele lui Rareș, Chiajna, era măritată după Mircea Ciobanul, care râvnea și el la scaunul domnesc al Munteniei, și Chiajna era neadormită uneltitoare spre a-l răsturna pe Radu-vodă Paisie.

Pentru ca să răușească, n-ar fi avut decât să-i dumirească pe mai-marii de la Poartă asupra legăturilor lui Radu cu Ferdinand. Se temea însă ca nu cumva, făcând-o aceasta, să-l

dea de gol și pe tatăl său. La 1546 a murit însă Petru-vodă Rareș, și acum, nemaiavând temerea aceasta, ea s-a folosit de toate mijloacele și a reușit să-l găstoarne pe Radu-vodă Paisie și să-nduplece pe sultan a-l ridica în scaun pe Mircea-vodă, soțul ei.

Cu această schimbare de domni se-ncepe un lung șir de zguduiri, care a dus țara la marginea prăpăstiei.

Mai întâi și mai întâi domnul mazilit a adunat o ceată de vreo mie de călăreți și a trecut în fruntea ei spre apus, unde, alăturea cu Ferdinand I, a luat parte la războiul purtat de Carol V, fratele lui Ferdinand, contra luteranilor. Anul următor apoi, după ce Carol V a ieșit învingător, Radu-vodă s-a întors, cu ajutor primit de la Ferdinand, ca să-și ia scaunul. A fost însă învins și a căzut în mâinile turcilor.

Deoarece el, mai înainte de a fi fost ridicat în scaun, fusese călugăr și egumen al mănăstirii de la Curtea-de-Argeș, sultanul a rânduit să îmbrace iar rasa călugărească și să fie trimis la una din mănăstirile din Muntele Sinai, unde a murit câtva timp în urmă.

Tot atunci s-a mai petrecut și o altă faptă pe care n-avem s-o pierdem din vedere dacă e vorba să înțelegem vitregia acelor timpuri.

Văzând cele pățite de Radu-vodă și temându-se de uneltiri ca ale Chiajnei, boierul Socol și-a adunat comorile, le-a încărcat și a plecat în pribegie, împreună cu soția sa și cu copiii săi. Sosit însă în Ardeal, un nobil din partea locului, un oarecare Francisc Kendy, a dat, în fruntea slugitorilor săi, năvală asupra lui, l-a prins și l-a trimis legat la Poartă, iar comorile i le-a făcut pierdute. Văduva și copiii lui Socol au stăruit apoi ani de zile de-a rândul să li se înapoieze avutul, dar stăruințele lor au rămas zadarnice.

Asemenea fapte se petreceau atunci în fiecare zi aproape. Nu era nimeni la adăpost în ceea ce privește viața și avutul lui.

Credeai că ți-ai găsit scăparea, și tocmai atunci cădeai în vreo cursă, și încă mai rău te încurcai.

Se clătina deci și scaunul lui Mircea-vodă și scârțâia mereu, încât Chiajna-doamna și azi, și mâine era nevoită să trimită la Poartă oameni de încredere ca să-mpartă pungi de galbeni între cei ce puteau să-i sprijinească într-un fel oarecare soțul.

Cel mai cu trecere dintre cei ce râvneau la scaunul domnesc era fratele surghiunitului, Pătrașcu, pe care-l cereau mulți dintre boieri și-l sprijineau și unele dintre pașalele de la Poartă.

În ciuda tuturor jertfelor aduse de Chiajna-doamna, la 1554, după opt ani de domnie, Mircea-vodă Ciobanul a fost dat mazilit și în scaunul domnesc al Munteniei s-a ridicat Pătrașcu-vodă, căruia îi zic cel Bun, căci era iubitor de dreptate, lucru rar în acele vremuri de urgie.

Sultanul Suleiman II, om trecut atunci de cincizeci de ani, răzbise prin multe în timpul stăpânirii lui de treizeci și trei de ani și era prepuielnic. Mai fiind la mijloc și Chiajna cea vicleană, Pătrașcu-vodă, ca nu cumva s-o pată cum a pățit-o Mircea-vodă, a trimis la Poartă pe fiul său Petru, atunci băiat de zece ani, ca să fie drept un fel de chezășie că-i va rămânea sultanului în toate împrejurările credincios.

Jertfit nu era copilul acela, căci Pătrașcu-vodă nu putea să-și calce credința într-un timp când creștinii se sfâșiau între dânșii, iar sultanul era ajuns la mărire nemaipomenită.

Pus sub ocrotirea acestui stăpânitor puternic, care n-avea cuvinte de a nu fi binevoitor, Domnișorul muntean putea să primească o mai bună creștere la Constantinopol decât la curtea tatălui său.

Învăța, mai nainte de toate, mai multe limbi, nu numai turcește și grecește, ci și limba arabă, precum și cea italiană, care pe timpul acela era întrebuințată-n diplomație, ba și cea

franțuzească, deoarece francezii erau atunci aliații turcilor. Băiat cu deosebire vioi, frumușel și simpatic, el se mai și ținea în curent cu științele de atunci și își câștiga în lumea cea mare prieteni și sprijinitori.

Îi mai dăduse Pătrașcu-vodă cel Bun fiului său și-o slugă credincioasă, candiotul Andrea Deomongiani, un oștean neînfricat, care săvârșise multe fapte războinice în ostirea venețiană și-i era Domnișorului nu numai dascăl în ale armelor, ci totodată și neadormită strajă. După toate semnele, îndemnat de acesta, purta Petru un cercel în urechea stângă, pe acele timpuri la modă atât în Italia, cât și în Franța.

Împotriva urgiei vremurilor nimic nu putea însă să-i fie pavăză; patru ani după urcarea sa în scaun, Pătrașcu-vodă cel Bun a fost ucis de către alt Socol, și Chiajna-doamna iar răușește să-și ridice soțul în scaun.

II

De aici înainte Petru Domnișorul, care nu împlinise vârsta de treisprezece ani, rămâne în voia soartei.

Vara, în zile de zăduf, sub cer senin, când apa morților se ivește pretutindeni în zările depărtării, se stârnește mai ici, mai colo, câte o volbură de vântoase, care ia frunzele scuturate de prin arbori, le ridică în înălțimile văzduhului, le duce la mari depărtări și le spulberă-n cele din urmă pe-ntinderi nemăsurate. Așa era purtat omul în vremurile acelea. Purtat a fost mai ales Petru Domnișorul rămas copil sărac. Fel de fel de împrejurări l-au silit să-și ia lumea-n cap, și abia a mai rămas țară prin care nu s-a abătut în timpul mult zbuciumatelor sale tinerețe.

Anul în care a murit Pătrașcu-vodă cel Bun e de mare însemnătate și pentru țările de la apus, în care s-au pornit atunci

fapte pe care avem să le știm dacă e vorba să înțelegem soarta Domnișorului Petru.

Timp de cincizeci de ani cel mai de frunte dintre monarhii din Europa apuseană a fost Carol V, fratele mai mare al lui Ferdinand I.

El era așa-zis împărat roman și stăpânea, pe lângă Țările Germane, Belgia și Olanda, ducatul de Milan, Neapolul și Sicilia, Spania, în urmă Portugalia și-ntinderi nemăsurate din America. Afară de războaiele ce-a purtat cu vecinii, el a făcut mari vărsări de sânge în Germania pentru ca să asigureze stăpânirea covârșitoare a bisericii romane. Și el tot în anul 1558 a murit.

Încă la 1556 el abdicase și tronul împărătesc l-a ocupat Ferdinand I, care până atunci era numai rege al Ungariei, iar celelalte țări le-a moștenit fiul său, cu deosebire mândrul Filip I, care în timpul îndelungatei lui domnii a ars pe rug o mulțime de oameni ce nu i se păruseră destul de zeloși catolici.

El se căsătorise cu mătușa sa Maria Tudor, numită și cea Sângeroasă, regina Angliei, care făcuse tot de dragul bisericii catolice mari vărsări de sânge în Anglia.

Tot în 1558 a murit și ea, lăsându-i surorii sale Elisabeta tronul. Aceasta, de asemenea, prin lupte înverșunate a asigurat stăpânirea în Anglia a bisericii anglicane.

Un an în urmă, la 1559, a murit pe neașteptate regele Franței, Henric II, după care s-a urcat în scaun Francisc II, cel mai în vârstă dintre cei patru fii ai săi, soțul Mariei Stuart, regina Scoției. Domnia acestuia a fost însă scurtă, căci el a murit anul următor, și în scaunul Franței s-a urcat tânărul Carol IX, în timpul căruia s-au desfășurat luptele dintre hughenoți și catolici, care culminează în noaptea Sfântului Bartolomeu, în care au fost uciși mișelește vreo patru mii de hughenoți.

Așa se petreceau lucrurile la creștinii din țările apusene, și mai blajini nu erau nici cei de la răsărit, darmite închinătorii proorocului Mahomed.

Pretutindeni viața omului atârna într-un subțirel fir de păr.

Pentru Petru Domnișorul, îndeosebi, firul era chiar și mai subțire decât pentru alții, care erau muritori de rând.

Mircea-vodă n-avuse, ce-i drept, parte de domnie îndelungată, căci a murit anul următor, la 1559. Mulți dintre boieri îl cereau de la Poartă drept urmaș pe Petru, care avea sprijinitori și printre pașale; el era însă prea tânăr și Chiajna-doamna a reușit să ridice în scaun pe alt Petru, fiul ei, cunoscut sub numele de Petru cel Șchiop. Nu mai rămânea însă îndoială că mai curând ori mai târziu boierii tot vor izbuti și-l vor răsturna pe acesta, ca să ridice în scaun pe omul lor, fiul lui Pătrașcu cel Bun. Chiajna mișcă dar, cum se zice, toate petrile ca să scape de acest rival primejdios, aduce mari jertfe și, mulțumită dibăciei lui Bartolomeu Brutti, un italian pripășit în Moldova, reușește în cele din urmă să obție surghiunirea la Rodos a Domnișorului nenorocit.

El era, nu-i vorbă, și acolo sub ocrotirea sultanului Suleiman, dar gândul Chiajnei nu era numai să-l depărteze, ci să și pună la cale răpunerea lui, ceea ce la Rodos era lucru mai ușor decât la Constantinopol.

Zbiri fără de frică și cu sufletul hain, care pentru o plată bună înfig junghiul, taie cu sabia ori dau cu toporul, se găseau atunci pretutindeni. Bartolomeu Brutti, care-l știa pe candiotul Andrea, a trimis la Rodos trei dintre oamenii bine încercați, Beppo, Gigiu si grecul Iani, care scoseseră în viața lor fiecare multe la capăt și le aveau toate pe suflet.

Sosiți la fața locului, aceștia luară între dânșii înțelegere ca Gigiu să stea fie la colțul unei ulițe, fie în vreun tufiș la pândă și să dea în clipa cea potrivită lovitura, iar ceilalți doi, aflându-se, ca din întâmplare, prin apropiere, să sară și să-l scape daca-ar fi cineva să puie mâna pe el.

Da, dacă n-ar fi fost la mijloc și Andrea, care stătea în toată clipa cu ochii deschiși și băga de seamă ca nimeni să nu se poată apropia de scumpul său stăpân.

Cei trei prea în curând s-au încredințat dar că nu vor putea să puie mâna pe prețul ce li se făgăduise decât scăpând mai nainte de Andrea, zăvodul neadormit.

Nici acesta nu era lucru atât de ușor cum și-l închipuiseră dânșii.

Mai nainte de a fi plecat de la Constantinopol, el se căptușise bine cu pungi de galbeni. Erau adică împregiurul Porții otomane și turci, și greci, și evrei goniți din Spania, care foarte bucuros împrumutau pe tinerii ca Petru, căci, urcați o dată în scaun, aceștia îi răsplăteau cu vârf și îndesat.

Petru nu umbla deci pe jos, ci călare, cum i se cuvine orișicărui pui de domn, și însoțit de arnăuți bine înarmați și vrednici de toată încrederea, oameni aleși de Andrea pe sprânceană, cu care nu e de glumit.

Candiotul mai era apoi și om hârșit prin multe hărțuieli, avea ochi pătrunzători și te mirosea din depărtare. El a dat în curând cu socoteală că cei trei perde-vară, care mereu le ies când ici, când colo în cale, gând bun nu au.

„Cu oameni de seama acestora nu e de glumit, și-a zis dar; cel mai cuminte lucru e să li te ferești din cale căutând să ți-[i] faci prieteni."

El a potrivit deci lucrurile așa, că într-o zi l-a prins pe Gigiu într-un colț.

– Teamă mi-e, *signore*, că dau cu socoteală ce vă face să ne ieșiți când ici, când colo în cale, i-a zis. Sunt, dacă e vorba, și eu dintre cei ca voi. Nu te mai întreb cât aveți să luați dacă răușiți. Vi-i dau îndoit dacă ne lăsați în pace și plecați.

Gigiu i se uită lung și chiorâș în față.

– Mare mișel mă socotești pentru ca să te încumeți a-mi grăi asemenea vorbe, îi răspunse. Vorba noastră e vorbă, și niște mișei am fi dacă nu ne-am ține de ea.

– Prea bine! grăi Andrea. O să vedem care pe care. Tu vezi că om sunt și eu; v-am simțit și voi știi cum am să vă stau în cale.

– Sănătos să fii! răspunse iar Gigiu.

Ceilalți doi nu erau însă de aceeași părere.

– Proști am fi și vrednici de a fi puși în rândul oamenilor cinstiți dacă n-am întra la învoială cu dânsul, stărui kir Iani. Luăm banii și plecăm, iar lui Brutti îi spunem că aici și acum nu se poate, ceea ce e adevărat. Cine ne oprește de a ne-ntoarce mâne ori de a scoate lucrul aiurea la capăt?

Așa au rămas lucrurile.

III

Toate câte au fost în stare să le plăsmuiască le-au și-ncercat Brutti și Chiajna ca să-l mute pe Petru de la Rodos, unde le era neapropiat. Silințele li-au rămas însă zadarnice, căci sultanul Suleiman, om trecut acum de șasezeci de ani și stăpânitor al marei sale împărății de patruzeci și mai bine de ani, era neînduplecat. Așa zisese o dată și așa trebuia să fie și să rămâie.

Soarta omului însă de soarta altui om e legată.

În anul 1564 a murit adecă Ferdinand I și s-a urcat în scaun fiul său, Maximilian II. Răposatul avuse mai multe războaie cu turcii, dar pace n-a-ncheiat niciodată cu dânșii, ci s-au mărginit la un armistițiu. Noul rege al Ungariei a trimis iar la Poartă o solie, prin care l-a vestit pe sultanul despre moartea tatălui său și l-a rugat să stăruie mai departe în armistițiul încheiat cu răposatul.

Drept răspuns Suleiman II a pornit un nou război contra Ungariei, acesta al cincilea.

Înaintând spre Viena, oștirile otomane au făcut fără de voie popas la cetatea Sriget, care se afla pe o insulă din mijlocul Dunării și era apărată de Zriny. Deși acesta avea cu dânsul numai câțiva oameni, ostirile sultanului au fost ținute timp mai îndelungat în loc. Aceasta l-a supărat pe bătrânul monarh atât de rău, încât l-a lovit damblaua și a murit, după domnie de patruzeci și cinci de ani.

De aici înainte Chiajna și cei de un gând cu dânsa se aflau în largul lor, căci Selim II, noul sultan, era om pornit spre desfrâu și ușuratic, atârna deci nu numai [de] Socoli-pașa, marele vizir, și de alți sfetnici hapsâni ai săi, ci și de sultanele favorite, cari atârnau și ele de fel de fel de femei, care, având intrare în serai, le momeau cu fel de fel de daruri. Cele mai faimoase dintre aceste erau venețianca Safigi și evreica Nurbanu.

Folosindu-se de slăbiciunile sultanului, Chiajna le punea toate-n mișcare ca Petru să fie mutat de la Rodos, unde îl știa neapropiat.

S-au pus însă pe lucru și prietenii acestuia, precum și dușmanii Chiajnei. Au și reușit să-l răstoarne pe Petru cel Șchiop, dar Chiajna s-a-ntețit, a aruncat în cumpănă alte pungi de galbeni și iar altele și nu numai Petru cel Șchiop a fost mutat în Moldova, ci totodată-n scaunul Munteniei a fost ridicat alt fiu al ei, Alexandru II.

Petru Domnișorul surghiunit la Rodos, a fost acum nevoit să plece-n pustietățile Caramaniei din Asia Mică, departe, spre ținuturile Iconiului, unde mai ușor i se perdea urma.

A scăpat dar la Rodos Petru de cei trei zbiri, dar aceștia stăteau la pândă-n lungul și, pe ici, pe colo, pustiul drum spre Caramania.

Andrea nu era, cu toate aceste, mâhnit. Același sultan ușuratec care le făcuse toate putea în gândul lui să le și desfacă dacă se găsea cine să-l pună la cale. Iar de aceștia erau destui, și pentru bani buni lucrau în folosul orișicui nu numai Nurbanu și Safigi, ci și pașalele ori agalele de tot felul, care avea trecere [fie] la sultanul, fie la marele vizir. Bani se găseau apoi pentru odrasla domnească, acum tânăr de douăzeci de ani, asupra căruia se opreau ochii tuturora și spre care se plecau multe inimi.

Deocamdată cei ce se răzămau pe steaua lui i-au trimis bani de călătorie, căci din tainul primit de la Poartă numai ca vai de el ar fi putut să-și trăiască zilele.

Nu se mai gândea candiotul la Gigiu și la cei doi soți ai lui în cele rele. Dacă putut-a însă Francisc Kendy să-l despoaie pe Socol de avutul lui în Ardeal, erau prea învederate primejdiile drumului spre Caramania, în care la toată cotitura putea să-ți iasă-n cale vreo ceată de îndrăzneți făcători-de-rele. Sosit deci la Brussa, el nu s-a mulțumit cu cele trei slugi credincioase cu care plecase de la Rodos și cu cei doi conducători ai cămilelor ce-i duceau bagagiul, ci a hotărât să-și mai ia șase tovarăși de călătorie, tot unul și unul, oameni de nădejde, bine înarmați, care cântăreau fiecare cât alți trei împreună.

Gigiu și ceilalți doi sosiseră însă chiar mai nainte decât dânsul la Brussa și erau pretutindeni în călcâiele lui, ca să afle ce vrea și să-i încurce treburile.

– Am să-l plătesc cu banii ce-a cheltuit ca să ne cumpere pe noi! a zis Gigiu când i-a aflat gândul.

A alergat deci zi și noapte și-a-nvârtit toate șuruburile spre a potrivi lucrurile așa ca să nu poată găsi candiotul tovarăși de călătorie decât oameni gata de a intra-n sâmbria Chiajnei.

Lucrurile erau plănuite așa ca după [o] călătorie de două-trei zile, când vor fi sosit la un loc pustiu, Gigiu să le iasă cu soții săi în cale, iară cei șase să se unească cu dânșii, încât

Andrea și Domnișorul să rămâie numai cu slugile nedeprinse la luptă.

Orișiunde se ducea dar Andrea, dedea peste oameni năimiți de Gigiu și nici n-a putut să intre decât cu de aceștia la-nvoială.

Când a plecat din Brussa caravana, unsprezece călărași țanțoși și înarmați până-n dinți și două cămile încărcate, lumea se uita după dânșii deplin încredințată că nu se poate ivi prin pustiuri ceată de tâlhari care nu le fuge din cale.

Andrea, însă, abia ieșit din oraș, a căzut pe gânduri. A-nceput adecă să numere: „Eu și Domnișorul facem doi, mai luăm trei slugi, fac cinci, dimpreună cu cei doi conducători ai cămilelor sunt șapte, mai pune și șase soți de călătorie, fac treisprezece, tocmai treisprezece. Urât număr! Unul are să moară. Care e acela?!"

Ar fi fost în stare să se-ntoarcă-n oraș, ca să mai ieie un om, dar știa că nu-i a bine să te întorci din drum.

Nu i-ar fi rămas decât să trimită pe unul înapoi; nu știa însă care e acela!

„Aș, închipuiri proaste!" își zâse-n cele din urmă, dar tot numai cu inima-ndoită putu să-și urmeze drumul.

IV

Asia Mică e un fel de rai pământesc: ici munți acoperiți de păduri dese, colo văi înflorite și răcoroase și printre aceste, câmpii pline de rod îmbelșugat. Pe alocurea sunt, ce-i drept, ploile cam rare și pământul e mai mult ori mai puțin sărat și de aceea vegetațiunea e fie rară, fie sărăcăcioasă. Chiar și-n drumul spre Caramania, pe care-l făcea Petru cu însoțitorii săi, lipsesc însă deșerturile întinse ca mai departe în Mesopotamia, în Siria și mai ales în Arabia. Sate sunt azi și erau și atunci puține, și acelea risipite, drumuri bătute rar găseau, încât își urmau calea oarecum pe nimerite, peste dâra lăsată de

caravane, pe care o știa Mehemet Balâc, unul dintre conducătorii celor două cămile, călăuza cetei, un om blajin și scurt la vorbă.

Nu se poate zice că tot așa era și Salem Hamet, călăuza pe care și-o luaseră Gigiu și soții lui. Acesta era un curd, om mărunt și iute atât la vorbă, cât și la mișcări, din neam în neam tâlhar.

Cei trei tovarăși pentru rele făptuiri țineau ca Hamet să nu știe cine sunt ei și cine sunt cei urmăriți de dânșii. Nici că era însă Hamet doritor s-o afle aceasta.

Tot așa cei șase însoțitori ai lui Petru erau încredințați că tânărul pe care-l însoțeau se ducea la Damasc să ieie-n primire o moștenire.

Puțin le păsa de altminteri dacă e ori nu acesta adevărul.

– Lucrurile trebuie să se petreacă așa ca nimeni să nu ne bănuiască – zise Gigiu –, ci toată lumea să creadă că el și-a luat lumea-n cap și s-a dus de i s-a pierdut urma.

– Dacă e așa, știu eu un loc larg unde nimeni nu poate să se apropie de noi, grăi curdul. La lărgime te ascunzi mai bine decât prin păduri ori prin văile strâmte, unde-n toată clipa poți să te pomenești față-n față cu vreunul care stă la pândă. În câmp deschis te uiți în toate părțile, o faci când nu vezi nicăiri vreun om și te perzi la mari depărtări...

– Dacă e așa – întâmpină Gigiu – nu putem nici noi să ne apropiem fără ca să ne vadă dânșii.

– Dacă am fi proști, îi zise curdul. Plecăm însă mai nainte de dânșii, ne ascundem caii la marginea câmpiei, mergem pe jos până la locul potrivit, unde-i așteptăm culcați la pământ.

– Dar dacă ei nu trec pe unde-i așteptăm? întâmpină iar Gigiu.

– Nu se poate, îl încredință cellalt. Unul singur e drumul, și chiar și dac-ar fi, ei nu ne văd pe noi, iară noi îi vedem pe dânșii ca să le ieșim în cale.

Gigiu stete puțin pe gânduri.

„Apoi de! își zise. Chiar dac-ar fi să ne vadă ieșindu-le în cale, nu se sperie, căci sunt treisprezece, pe când noi suntem numai patru."

Când dar cei treisprezece ieșeau din Brussa, Gigiu cu ai săi era plecat de mult înainte, și candiotul, chiar și fără că să știe, avea cuvinte de a fi îngândurat.

Petru, tânăr și plin de încredere în steaua sa, era încântat de cele ce îi vedeau ochii și-și urma drumul în voie bună. Andrea îi vorbea mereu despre primejdiile călătoriei lor, în care la tot pasul puteau să le iasă-n cale oameni fără de frică. Aceasta-l întețea însă pe Petru. Tânăr inimos, mai și avusese îndrumător într-ale armelor pe un oștean de frunte, și ardea de dorința de a-și pune la-ncercare virtutea și destoiniciile. Amândoi dar, fiecare în felul lui, chibzuiau în gândul lor cum ar trebui să se lupte, dac-ar fi să le iasă vreo ceată de tâlhari în cale.

Li s-a și ivit mai ici, mai colo câte o ceată de pârliți, văzându-i însă nu numai mulți, ci și bine înarmați, spre marele necaz al lui Petru, au trecut oarecum târâș fie la dreapta, fie la stânga, ba unii nici nu s-au mai apropiat, ci s-au pierdut prin depărtări.

Ziua a treia, puțin timp după plecarea lor de la izvorul de apă limpede și rece unde au mas, au sosit la marginea unei câmpii largi. Înaintând pe câmpia aceasta, au ajuns la un loc de unde ochiul pătrundea în toate părțile la mari depărtări.

Candiotul rămase ca și căzut din cer când, fără de veste, se pomeni cu cei patru ridicați în picioare.

Pentru ca să nu se îndoiască câtuși de puțin că la mijloc e o mare mișelie, îi era destul să vadă că cei patru se-ncumătă a da piept cu treisprezece.

Nu erau Gigiu și soții lui oameni ce cad în cursă și trebuiau să se știe-n largul lor pentru ca să facă ceea ce fac.

– Iată-ne! grăi Gigiu. Oameni cinstiți fiind, ne-am ținut de vorbă și la Rodos nici un fir de păr nu ți-am atins. Tot ca oameni cinstiți ne vezi și aici, ca să-mplinim și ceea ce li-am făgăduit celorlalți.

Candiotul își dete seamă că e mare primejdie atât pentru sine, cât și pentru Petru, ba mai ales pentru acesta, și făcu încercarea de a-l atinge unde-l socotea slab.

– Dacă om în adevăr cinstit ești – îi zise – îi lași pe ceilalți în pace și intri-n luptă dreaptă numai cu mine, om cu om, numai noi amândoi.

Gigiu se rânji la el.

– Cinstit, dar prost aș fi dacă aș face una ca aceasta – întâmpină el – când nu mă îndoiesc c-aș fi răpus.

– Ei bine! – strigă Andrea – o iau și singur cu voi toți, dar lupta să fie dreaptă.

– De ce să-ți pui capul în primejdie?! strigă kir Iani. Tu călare, cu alți doisprezece-n dosul tău, iară noi pe jos și numai patru.

– Dacă e vorba – adaogă Beppo – noi una singură vrem: să le'ducem celor ce ni-o cer urechea cu cercel.

În aceeași clipă năvalnicul kir Iani se năpusti asupra lui Petru, pe care cei șase-l încongiurară, ca să puie mâna pe el.

– Nu vă rămâne decât să vă predați! răcni Gigiu, și în vreme ce unii se-ntoarseră spre cele trei slugi, ca să le dezarmeze și să le lege, ceilalți porniră lupta cu Andrea.

– Aida-dee! strigă acesta. Cu mine vă luați la trântă voi, care vreți să săvârșiți o faptă mișelească, în vreme ce eu îmi fac cea mai sfântă datorie apărându-mi stăpânul?!

Primejdia cea mai mare era ca nu cumva să fie-ncongiurat, încât să-l lovească unii din față, iar alții din dos. Dac-ar fi fost prin apropiere vreun copac, ar fi alergat la el, ca să se rezăme, acoperindu-și spatele, aici, în câmp deschis, nu-i rămânea decât să se rezăme el și Petru unul de altul.

El sări deci de pe cal și strigă îndreptându-se spre Petru:

– Haid'! Spate la spate!

Petru, sărind și el de pe cal, maestru și ucenic se rezămară spate la spate unul de altul și porniră lupta, apărându-se fiecare din față și acoperind dosul celuilalt, Petru plin de avânt, iar Andrea, văzându-se încungiurat de atâți dușmani, cuprins de simțământul că a pierdut.

În adevăr însă nu era o singură luptă.

Trei dintre cei șase își făceau de lucru cu slugile, al patrulea a alergat la bagagiul din spatele cămilelor, și în fața lui Andrea au rămas numai doi și cu trei și cu Salam Hamet, tot erau încă șase față de doi.

Nicăieri însă lupta nu era aprigă.

Slugile nu intraseră-n simbrie pe moarte și pe viață, încă mai puțin erau cei doi conducători de cămile porniți să-și pună capul în primejdie. Cei șase nu se învoiseră nici ei să-și pună viața-n joc; Gigiu și soții lui erau gata să-l răpună pe Andrea, dar nu cu prețul vieții lor, iar Salam Hamet era cu gândul dus la bunătățile din spinarea cămilelor. Afară din cale greu nu le era maestrului și ucenicului să se apere în fața celor șase, dintre care trei se codeau, împingând înainte pe cei doi, iar al șaselea trăgea cu ochiul în altă parte.

Lovitura hotărâtoare a dat-o unul dintre cei de la cămile, călăuza, care, văzând cum stau lucrurile, a plecat cu cămila, ca să se aleagă cu cele din spinarea ei.

Salam Hamet, după el.

Beppo, după acesta.

Rămas astfel cu patru-n fața sa, Andrea a trecut de la apărare la atac și i-a dat unuia dintre cei doi în umăr o lovitură încât sângele a țâșnit cât colo și arma i-a căzut din mână.

Cellalt, ca să n-o pată și mai rău, a rupt-o la fugă, iară Gigiu și kir Iani, văzându-se numai ei amândoi, au întors spatele,

cuprinși de spaimă, și nu le era destul de largă câmpia cea-ntinsă.

Petru și Andrea, după ei, pentru ca nu cumva lupta să se sfârșească cu numai atâta.

Mult au avut apoi să alerge căci cel cuprins de spaimă e mai bun de picioare decât cel ce-ți bagă spaima-n oase.

Uitându-se peste câtva timp pe o clipă înapoi, Andrea iar a rămas ca căzut din cer: cămilele încărcate se depărtau repede una încoace, alta-ncolo, iară caii lor erau duși pe risipite.

– Uliu! strigă el. Am pățit-o!

V

Au ieșit maestrul și ucenicul pe câmpia cea largă învingători, dar au rămas despuiați ca vai de ei de tot avutul lor, încât nu mai știau ce să facă și încotro să apuce.

Avea, ce-i drept, la dânsul Andrea teșchereaua Porții pentru pașa de Caramania și mai păstrase la dânsul câteva pungi de galbeni, dar cele multe și prețioase erau pierdute, și drumul până la Caramania era încă lung și lor necunoscut, deci și plin de fel de fel de primejdii.

Drumul pe care cu caravana l-ar fi trecut în vreo șase zile numai în șasesprezece zile au putut să-l străbată oarecum pitiș, strecurându-se pe pârtia din baligă de cămilă, de cai și de măgari.

În cel mai apropiat sat și-au dat hainele scumpe pentru niște zdrențe, pe care le-au îmbrăcat pentru ca cei ce le vor fi ieșind în cale să-i socotească drept niște oameni fără de căpătâi, ceea ce în adevăr și erau.

Prin toate răzbește însă omul câtă vreme nu îi este împlinit timpul ce are să petreacă în luptă cu nevoile vieții. Au sosit în cele din urmă în Caramania (țară) și peste puțin și la Caramania (orășel), unde era scaunul pașalei.

Caramania e azi un orășel cu vreo 7 000 de locuitori, iar atunci nu va fi fost nici atât, fără îndoială nepotrivit cu deprinderile unui tânăr ca Petru, care și la Rodos găsea afară de dascălii săi și alți oameni de seama lui.

Mai era apoi și că războiul pornit de Suleiman II se urma, ba mai intrase-n el și atunci puternicul Filip II al Spaniei, care îi era lui Maximilian II nu numai văr primar, ci totodată și socru, căci îi dăduse soție pe una din fiicele sale. Petru și însoțitorul său aveau deci să suferă mult pe urma urei cu care turcii îi prigoneau pe creștinii cu care erau în război.

Era un surghiun nemilos și cu atât mai greu cu cât era peste putință să le trimită vreo veste celor de acasă ori să primească vreun ajutor ori vreo mângâiere de la dânșii.

Nu era în Caramania decât un singur om cu care mai stăteau din când în când de vorbă, *fra* Felicio, un italian, dar călugăr francez și admirator însuflețit al regelui Filip II din Spania, care prigonea fără de milă pe dușmanii papei. Om scurt și gros, călugărul acesta era plin de zel și atât italienește cât și franțuzește vorbea pițigăiat.

– Precum știi, prealuminate principe, – îi zicea el lui Petru – bunicul majestății-sale gloriosului meu stăpân Carol IX, Francisc I, a fost în mai multe războaie aliat al sultanului, și Franța are și azi cele mai strânse legături de prietenie cu Turcia și e ocrotitoarea creștinilor din împărăția otomană. Nu mai încape dar nici o îndoială c-ar fi destul o vorbă din partea regelui Franței pentru ca să te poți întoarce la Constantinopol, ba chiar să fii ridicat în scaunul părintesc. Nu are însă regele Franței – după slaba mea pricepere – nici un interes de a rosti vorba aceasta și nu cred că l-ar putea îndupleca cineva s-o rostească. Adevăratul ocrotitor al creștinilor din toată lumea e Filip II, regele Spaniei și stăpânul multor alte țări întinse și binecuvântate, trimisul lui Dumnezeu, care se războiește și acum cu turcii, cât și cu Elisabeta, regina Angliei, prigonitoarea

dreptei credințe, precum și cu ereticii din Belgia, din Olanda și din alte țări. Fiind rudă de tot apropiată a lui Maximilian II, care e și el în război cu turcii, e interesat să aibă în țările învecinate cu Ungaria oameni luminați și vrednici de toată încrederea, cum ești luminăția-ta. După totdeauna slaba mea pricepere, dar, cel mai potrivit lucru ar fi să cauți a câștiga bunăvoința împăratului și a regelui Maximilian II, și prin acesta și a lui Filip II, cel atât de puternic.

– Cum însă aceasta! cum?! strigă Andrea.

– Sunt chipuri și mijloace, răspunse călugărul. Eu nu am deprinderea de a da sfaturi lipsite de rost. Isabela, muma serenissimului principe de Transilvania, o femeie zeloasă, creștină, a avut între sfetnicii săi pe părintele Martinuzzi, care a jucat rol foarte hotărâtor în Transilvania. Unul dintre secretarii acestui om providențial, părintele Hildebrand, se află astăzi la Damasc, e priorul casei noastre, superiorul și stăpânul meu.

Petru sări voios în picioare.

– Iată omul prin care ne putem pune în legătură cu cei de acasă! strigă el.

– Fără îndoială! grăiră Andrea și *fra* Felicio deodată.

De aici înainte, Petru și Andrea zi și noapte își băteau capul cum ar putea să meargă la Damasc pentru ca să ieie întelegere cu părintele Hildebrand.

Drumul de la Caramania până la Damasc nu e, ce-i drept, atât de lung ca cel de la Brussa la Caramania dar nici mult mai scurt nu e. De unde luai mijloacele ca să-l faci și să mai și stai o zi, două la Damasc?

Despre plecarea lui Petru nu prea putea apoi să fie vorba. Câtă vreme stătea la Caramania, el se afla sub vestirea Porții, care îi dedea și tain, ca să aibă din ce să trăiască el și însoțitorul lui. În drum spre Damasc și la Damasc el n-ar fi avut parte de tain decât dacă ar fi plecat cu voia Porții. Nici vorbă

nu putea însă fi ca acum, în timp de război, să i se dea voie ca să se depărteze. N-ar fi rămas decât să se lepede și de ocrotirea Porții, și de tain, și să fugă prin ascuns de la Caramania. Aceasta nu-i dedea mâna s-o facă, ba nici nu îndrăznea s-o încerce, căci rău ar fi pățit-o dacă pașa ar fi prins de veste, l-ar fi urmărit și l-ar fi adus înapoi.

Ar fi rămas să plece Andrea. Acesta ar fi și înfruntat primejdiile călătoriei, dar nu se putea împăca cu gândul că Petru, rămas singur, ar putea să pată cine știe ce.

Mai rămânea *fra* Felicio.

Acesta se codea.

Vorba era ca el să mijlocească, prin bunăvoința părintelui Hildebrand, care, ca om trăit în Ardeal, îl știa pe răposatul Pătrașcu cel Bun, un împrumut de câteva pungi de galbeni pentru ca Petru să scape din strâmtorările în care se afla deocamdată, până ce nu-i vor fi sosit ajutoarele din țară.

– Fără îndoială! zicea *fra* Felicio, dar aștepta să i se spună care o să-i fie partea.

După multe și îndelungate trăgăniri, i s-a spus, în sfârșit, și aceasta și el a plecat.

După câteva săptămâni de tot lungi, el s-a întors și-a adus bani de călătorie numai însă până la Damasc. Mai mult n-a putut să obție decât cu două condițiuni:

1. Drept dovadă de încredere deplină, Petru să se lepede de ocrotirea Porții și să plece prin ascuns la Damasc, unde are să fie adăpostit la călugări până ce va putea să plece mai departe.

2. Drept dovadă de sinceritate, Petru trece la biserica romano-catolică și se leagă să-și treacă și țara după ce va fi ales domn.

Petru se uită lung la candiot.

– Ce zici, Andreo?! întrebă dânsul.

– Tu ce zici?! răspunse Andrea.

PARTEA A DOUA

PE DRUMURI COTITE

I

Damascul e un vechi oraș la marginea deșertului Arabiei. El a fost prima capitală a califatului și timp foarte îndelungat cel mai însemnat centru al culturei arabe. Erau odinioară vestite și sunt și azi prețuite țesăturile și îndeosebi mătăsurile de Damasc, vasele de Damasc și armele de Damasc, atât puști și pistoale, cât și săbii și cuțite de tot felul.

Pe timpul când Petru a stat la Damasc orașul era tot centrul cultural, unde se adunase multă lume aleasă și viața era chiar mai plăcută decât la Constantinopol.

Deși plecase prin ascuns din Caramania, nimeni nu-i căuta urma. Altele erau grijile oamenilor. Erau chiar și la Poartă unii care se bucurau că au scăpat de el, încât dânsul putea să trăiască la călugări nesupărat de nimeni.

Deocamdată un singur lucru era hotărât în ceea ce-l privea.

Andrea, cunoscând bine felul de a gândi al muntenilor, stăruise să nu treacă Petru la biserica romano-catolică.

– Dac-o faci aceasta – zicea el – chiar și cei mai credincioși dintre boieri se vor lepăda de tine și te vor părăsi.

Aflând accasta, călugării au stăruit ca Petru să se lipsească de serviciile candiotului.

Nu mai avea – după părerea lor – nevoie de ele când alți oameni, mai vrednici de încredere și mai pricepuți, purtau grije de dânsul.

Andrea era și el ispitit de gândul de a se întoarce în țară, ca să vadă cum stau lucrurile și să facă ce-i stă prin putință în interesul său.

Era învederat că soarta acestuia nu la Damasc, ci la Curțile din Europa se hotărăște și trebuia să treacă luni și iar luni de zile până ce se vor fi întors cei însărcinați a pune la cale lucrurile.

Petru, rămas de capul lui întâia oară în viața sa, a petrecut timpul acesta fără ca să i se urască. Multe-a putut la Damasc să vadă și să învețe, și ziua plecării nu îi părea prea depărtată.

Înțelegerea era luată așa, ca el să plece, înainte de toate în Ardeal, la voievodul Ioan Sigismund Zapolya, cel mai apropiat vecin al țării sale. Avea să treacă prin Antiohia la Ierusalim, de acolo la Acca, la Alexandria, apoi prin Veneția în Ungaria. Drumul nu era numai lung, ci totodată și cu deosebire primejdios, căci partea cea mare a lui el o trecea prin țări stăpânite de sultanul, care era în război nu numai cu Spania, ci și cu Veneția, de data aceasta aliata Spaniei. Ce-i drept, ea pierde insulele Cipru, Zante și Chefalonia, dar războiul se urmează și era lucru îndrăznet să treci prin țările sultanului și pe Mediterana plină de corăbiile lui. Petru călătorea deci îmbrăcat în haine de călugăr francez; ar fi pățit-o însă rău de tot, dacă s-ar fi întâmplat să întâlnească pe cineva care-l cunoștea.

Omul trecut prin multe înfruntă însă cu voie bună orișice primejdie, și Petru a făcut lunga călătorie ca și când pretutindeni ar fi întâlnit numai prieteni, care-l primesc cu brațele deschise.

S-a și bucurat de o călduroasă primire pe la toate mănăstirile unde a poposit, precum și la Neapoli, la Roma și

la Veneția, unde a petrecut timp de vreo zece zile, găzduit ca principe cu mare viitor.

Era în al patrulea an de la plecarea lui în Caramania și în al cincilea după ce Suleiman II pornise războiul, adică la 1571, când fratele neligitim al lui Filip II, Don Juan de Austria, a înfrânt oștirea otomană în marea bătălie navală de la Lepanto. La Veneția lumea își dădea pe față bucuria în serbări zgomotoase, încât Petru nu se mai îndoia că a apus steaua Turciei și viitorul e al celor ajutați de Filip II, de Maximilian II și de Veneția. El a plecat deci cu inima plină de nădejde în Ardeal.

Tot în anul 1571 a murit însă și Ioan Sigismund și în locul lui a ocupat scaunul domnesc Ștefan Bathory, care, fiind calvin, nu punea deci temei pe vorbele călugărilor de tot felul.

În același timp Bathory era vasal al sultanului, care, după înfrângerea suferită la Lepanto iar a încheiat armistițiu cu regele Ungariei.

Nu-i dădea deci lui Bathory mâna să dea adăpost și sprijinire unui om fugărit de sub ocrotirea sultanului; Petru a primit aci sfatul prietenesc să plece cât mai curând unde-o ști, căci altfel are să fie prins și trimis la Poartă.

În același timp Andrea candiotul umblase prin Muntenia unde boierii erau foarte nemulțumiți cu stăpânirea Chiajnei și o deputațiune dintre fruntașii țării a venit la Petru și a stăruit să adune oaste, ca să intre cu ea în țară, unde toată lumea îl așteaptă cu brațele deschise.

În asemenea împrejurări Petru a plecat la curtea lui Maximilian II. El a fost primit cu multă bunăvoință: *„accarezzato e onorato"*, zice un scriitor din timpul acela. Maximilian II abia încheiase însă armistițiul cu Poarta și nu-i dedea nici lui mâna să facă ceea ce n-a făcut nici Ștefan Bathory.

Scârbit de aceasta, Petru se gândea să plece în Franța, la ocrotitorul creștinilor de sub stăpânirea sultanului și bunul prieten al turcilor.

În Franța stăpânea însă – în numele fiului său – Ecaterina de Medicis, văduva lui Henric II, și luptele dintre catolici și hughenoți erau în toi. În anul acesta, la 1572, a fost îngrozitoarea noapte a Sfântului Bartolomeu, în care au pierit vreo 4000 de hughenoți.

Nu i-a rămas deci lui Petru decât să caute scăpare în Polonia, care nu lua parte la încurcăturile europene.

Și aici s-a schimbat însă deodată fața lucrurilor.

Murind regele Poloniei, s-a stins familia Iagellonilor, care timp de peste două sute de ani a stăpânit în Polonia și în Ungaria, și vorba era să se hotărască cine era să ia coroana regală a Poloniei.

După dreptul de moștenire, coroana aceasta i se cuvenea lui Maximilian de Habsburg, fiul lui Ferdinand I, care era căsătorit cu Ana, sora lui Ludovic II Iagellonul, regele Ungariei, mort la 1526, în bătălia de la Mohaci. Nu era altă rudă mai apropiată a răposatului rege al Poloniei.

Maximilian avea din căsătoria cu nepoata sa nu mai puțin decât cincisprezece copii, șase fete și nouă băieți. Unul din aceștia, tot Maximilian, era rostit să ocupe scaunul Poloniei, și el era susținut în drepturile lui atât de tatăl său, cât și de bunicul său din partea mamei sale.

O foarte însemnată parte din nobilimea Poloniei nu voia cu nici un preț să primească pe tronul regatului un Habsburg, iar în fruntea acestei părți din nobilime se afla Ian Zamoyschi, cancelarul, care avea mare trecere și era înzestrat cu mari destoinicii.

Polonia era deci frământată de mari zbuciumări, când Petru și-a căutat adăpost la Cracovia.

„Unde să scap? Unde să-mi pun căpătâiul?" se tângui deci pribeagul mai scârbit de cum fusese.

II

Lucrurile se desfășură în lumea aceasta purcedând unul din cellalt, și soarta omului atârnă de la ce se petrece împrejurul lui.

Dacă Ferdinand I n-ar fi murit la 1564, Suleiman II n-ar fi pornit la 1566 războiul contra lui Maximilian II, nu s-ar fi oprit în fața castelului Sriget, n-ar fi murit acolo și n-ar fi urmat în scaun Selim II, care l-a surghiunit pe Petru în Caramania, nu s-ar fi întâmplat deci nici cele petrecute pe câmpia cea largă și Petru n-ar fi fost nevoit să ceară ajutor de la *fra* Felicio, n-ar fi plecat la Damasc, nici de acolo în Europa, ca să ajungă în cele din urmă în Polonia. Lucrurile nu s-ar fi petrecut apoi întocmai cum s-au petrecut dacă n-ar fi fost la 1572 bătălia de la Lepanto și n-ar fi murit tot atunci Ioan Sigismund Zapolya și dacă-n anul viitor n-ar fi fost noaptea Sfântului Bartolomeu și n-ar fi murit cel din urmă rege din casa Iagellonilor, care era înrudit cu Maximilian II.

Habsburgii, sau Casa de Austria, cum li se zicea atunci, au câștigat adecă pe urma unei căsătorii așa-zisul regat de Burgund, Belgia și Olanda, pe urma altei căsătorii, Spania, Neapolul, Sicilia și ducatul de Milan, precum și întinse țări în America, pe urma iar altei căsătorii Boemia, Ungaria, Croația și Slavonia și, în cele din urmă, tot prin o căsătorie, Portugalia. În timp scurt deci, habsburgii și-au întins puterea fără nici o vărsare de sânge. De aceea se zicea că, pe când alții se războiesc, Austria se căsătorește (*Alii certantur; tu, felix Austria, nubes*).

Vorba era acum ca tot pe urma unei căsătorii Casa de Austria să mai câștige și Polonia, care se întindea din Marea Baltică până-n Marea Neagră.

Nu erau deci puțini aceia pe care îi punea pe gânduri prea repedea creștere-a puterii habsburgice, și Europa era cuprinsă de vii frământări, care erau și ele hotărâtoare pentru soarta lui Petru.

Mai era și alta.

În luptele cumplite pe care creștinii le purtaseră pentru credință, biserica papală a perdut mare parte din Germania, Anglia și Scoția, Olanda, Danemarca și Suedia cu Norvegia, mare parte din Boemia și din Ungaria. Încă la Damasc îi sunase lui Petru în ureche vorba că papa ține să câștige la nord și în Orient ceea ce a perdut în țările Occidentului. De aceea i s-a cerut să treacă în biserica romano-catolică, dimpreună cu țara lui.

Era deci lucru firesc că papa, dimpreună cu ai săi susțineau drepturile Casei Austria asupra tronului din Polonia. Maximilian de Habsburg era în Germania cavaler al bisericii apusene, în Ungaria rege apostolic, care lui Filip II i se zicea „II Recatolicissimo". Îndată ce s-a văzut însă că glasul lui Ian Zamoyski e hotărâtor, papa s-a întors și el spre a-l trage catolic, [la fel] Casa de Valois din Franța care se lupta și ea pentru catolicism și mai era bine văzută și de Poartă.

Rege al Poloniei a fost dar ales cel susținut de Ian Zamoyski și de Poartă, Henric, fratele regelui Carol IX, al treilea dintre fiii Ecaterinei de Medicis.

Henric de Valois era băiat levent, cam șubred, ce-i drept, ca toți copiii Ecaterinei, dar iubitor de petreceri și mai ales multadmirat dănțuitor. Petru se afla la Cracovia când noul rege a venit să-și ocupe scaunul și, om înzestrat cu multe daruri, i s-a făcut în curând cel mai bun prieten.

„Acum! acum s-a făcut!" zicea Andrea-n gândul lui, aducându-și aminte de ceea ce le spusese *fra* Felicio la Caramania.

Henric de Valois era adecă la Poartă om binevăzut nu numai ca frate al regelui din Franța și ca rege al Poloniei, ci și ca stăpân al lui Ian Zamoyski, care fiind dușman al Habsburgilor, era prieten firesc al turcilor.

Nu rămânea deci decât să treacă sărbătorile din ce în ce mai zgomotoase și mai plăcute ale așezării în scaun a noului rege, pentru ca să fie trimisă la Constantinopol o solie strălucită, care vestește Poarta despre schimbările petrecute în Polonia, dă cele mai călduroase încredințări despre prietenia polonezilor și cere, drept dovadă de încredere, ridicarea în scaunul părintesc al lui Petru, fiul lui Pătrașcu cel Bun, care a fost mișelește omorât de către dușmanii împărăției otomane.

Azi-mâne trebuia să se întâmple și aceasta, și Petru se vedea-n gândul lui unde încă de mult ar fi trebuit să se știe.

Iar a urmat însă o întâmplare care schimba desfășurarea lucrurilor: Carol IX, tânăr chiar mai șubred decât fratele său mai mic, a murit pe neașteptate, iar Henric, găsind că la Paris valsul are mai mult farmec decât la Cracovia, s-a-ntors acasă și s-a urcat ca Henric III în scaunul regal al Franței.

Petru, cu desăvârșire uluit, era mult ispitit să plece cu dânsul, dar Ian Zamoyski l-a oprit, încredințându-l că solia tot va pleca la Poartă, se înțelege, cu oarecare amânare.

Deocamdată iar s-au pornit luptele pentru alegerea unui nou rege.

După multe frământări, Ian Zamoyski ajunge să pună la cale alegerea lui Ștefan Bathory, voievodul Ardealului și omul de încredere al Porții. Acesta, fiind calvinist, e nevoit a se lepăda de lege și a trece în biserica catolică, ceea ce în noaptea Sfântului Bartolomeu a făcut, spre a scăpa de moarte, și Henric III de Bourbon, regele de Navara și căpetenia hughenoților.

În același timp, Ștefan Bathory a trebuit să se lege că nu va suferi în Polonia dizidenți: adecă creștini care nu fac parte din biserica romano-catolică, și va purta războiul pentru ca să răspândească în Rusia catolicismul.

Atât el, cât și Zamoyski aveau deci pe capul lor multe altele care nu puteau să aștepte cum de atâta timp aștepta Petru. Ei ar fi făcut-o, cu toate aceste, dacă n-ar fi urmat iar altă întâmplare care a schimbat din nou mersul în desfășurarea lucrurilor.

La 1574 a murit Selim II și a urmat în scaun Murad III, căruia îi trebuia timp, căci a omorât nu mai puțin de cinci frați spre a-și asigura îndeajuns stăpânirea.

Doi ani în urmă, la 1576, când el era scăpat de grija aceasta, s-a petrecut alta: a murit Maximilian II. Avea, ce-i drept, nouă moștenitori, dar toți erau niște stârpituri atât trupește, cât și sufletește.

În scaun a urmat cel mai mare dintre aceștia, Rudolf II, care a fost și el nevoit, ca tatăl său, să trimită solie la Poartă ca să ceară prelungirea armistițiului, un prilej pentru pornirea din nou a războiului.

Împrejurările păreau acum priincioase: anul următor a murit însă și Alexandru II, și sultanul a ridicat în scaun pe un favorit al marelui vizir, Mihnea.

„Dă-i încolo!" și-a zis Petru și, obosit de așteptare îndelungată și de făgăduințele seci, iară și-a luat lumea-n cap.

Gândul lui era să se ducă la curtea prietenului său Henric III.

„Dacă n-ar fi cumva să nu-și mai aducă aminte de mine!" adăugă el.

III

Când Petru plecă de la Cracovia, popoarele din Europa, obosite de luptele crâncene și îndelungate, se mai potoliseră, dar oamenii tot se mai mâncau între dânșii ca câinii flămânzi când cade câte un ciolan în mijlocul lor și se pregăteau pentru

alte lupte. E timpul când în Franța au fost asasinați nu numai unii dintre cei mai de frunte oameni, ci și doi regi, în Belgia și în Olanda au perit mulți oameni de treabă sub barda călăului; iar în Anglia regina Elisabeta a subscris sentința de moarte a verișoarei sale Maria Stuart, care, după moartea soțului său, Francisc II, se-ntorsese-n Scoția și se căsătorise din nou.

Petru, trecut acum de treizeci de ani, umblat mult prin lume și de multe știutor, era deprins atât cu cele ce se petreceau, cât și cu gândul că altfel nu se poate.

După felul de a gândi al oamenilor de atunci, trăia fiecare cât i se îngăduia și cum îl iertau puterile. Cuminte era deci numai acela care știa să-și poarte treburile așa ca să aibă parte de multe plăceri.

Plecând dar în Franța, unde se aștepta la o viață plină de plăceri, el a făcut ocol prin Italia, căci nicăieri oamenii nu știau atunci ca în Italia să se bucure de viață.

Trecuse, ce-i drept, timpul de mare înflorire. Michelangelo, Raffaello, Bramante, Niccolo Machiavelli, Leonardo da Vinci și alții de seama acestora trăiseră în timpul tinerețelor lui Petru-vodă Rareș, tatăl Chiajnei, și-n al bătrânețelor lui Ștefan-vodă cel Mare, bunicul ei. Nici acum nu era nicăiri cultura atât de înaintată ca la Veneția, la Milano, la Genova, la Roma și la Florența Medicilor, și Petru era contimporan cu neistovitul Ariosto, scria și el însuși versuri frumoase în italienește, mai era și om de o rară distincțiune și astfel lumea-l primea pretutindeni, ca la curtea lui Maximilian, unde fusese *„onorato e accarezzato"*.

Cât timp a cutreierat Italia, el s-a bucurat de viață sorbind din plin și din belșug plăcerile ei. Mult n-a ținut însă aceasta, căci în vara anului 1579 el se află la Paris, unde stă timp de vreo doi ani, tot *„onorato e accarezzato"*.

În vreme ce el își îndulcea viața luând parte la baluri, la vânători și la fel de fel de alte petreceri, boierii strâmtorați de

Mihnea, creditorii de pretutindeni și dușmanii Chiajnei stăruiau la Poartă, ajutați de nurbaniile și de safigiile ce forfoteau printre sultanele din serai, de reprezentantul de la Constantinopol al Franței și soli trimiși la Poartă de către Ian Zamoyski. Nemaiîntâmplându-se nici o moarte, care-ncurcă desfășurarea lucrurilor, Petru a primit în cele din urmă vestea bună că sultanul Murad II a făgăduit că-l va ridica în scaunul Munteniei, și n-are decât să vie la Poartă, ca să sărute poala sultanului, după obiceiul rămas din vechime.

În timpul acela Veneția tot mai stăpânea comerțul din partea despre răsărit a Mediteranei. Îndeosebi din Muntenia treceau peste Sârbia mărfuri mai ușoare la Ragusa, de unde ele erau duse în corăbii la Veneția. Cele mai însemnate din aceste erau pieile, pe care venețienii le lucrau, mierea, din care-și îndulceau bucatele, și ceara, precum și seul, cu care-și luminau balurile și canalurile. Tot de la Ragusa plecau și corăbiile pornite spre Constantinopol.

Petru avea și el să meargă înainte de toate la Ragusa.

În primele zile ale anului 1581, dar, Ecaterina de Medici, regina-mumă, îi scria fiului său Henric III, stăruind să-l ieie pe tânărul călător sub ocrotirea sa și să-l recomande cu toată căldura. Vorbind despre Petru, ea îi zice „vărul și bunul tău prieten" (*„ton cousin et bon ami"*).

La 6 ianuarie, Henric III adresează dogelui o scrisoare, în care-i face acestuia împărtășire că Petru pleacă la Constantinopol, însoțit de secretarul Berthier, căci sultanul l-a chemat ca să-l ridice în scaunul Munteniei. Recomandându-l cu toată căldura, îi zice „prea-scumpul nostru văr și bun prieten" (*„notre très cher cousin et bon ami"*).

La 14 ianuarie, Petru, sosit la Roma, primește și de la papa Grigorie o scrisoare, în care de asemenea îi este dogelui recomandat.

Un alt papă, Sixt V, vorbind (în anul 1586) despre Petru, îi zice „bărbat catolic și prea strâns legat cu acest sfânt scaun" *(„vir catholicus cumque haec Sancta Seda conjunctissimus")*.

Mai bune recomandațiuni nu putea călătorul să aibă. El a și fost primit la 8 martie cu mare cinste în fața așa-zisului „excelent colegiu", căruia secretarul Berthier îi face dare de seamă despre toate prin care a trecut Petru și cere, în numele acestuia, un salv-conduct pentru călătoria sa la Poartă și un ajutor în bani.

Ziua următoare mai intervine și nunțiul papal de la Veneția, și colegiul îi pune lui Petru la dispozițiune o galeră până la Ragusa și-i încuviințează un ajutor de 1 000 taleri. Mai mult nu putea să dea, căci cheltuise în războiul ei cu turcii peste 14 milioane de țechini.

La 8 aprilie, mai înainte de a fi plecat de la Ragusa, Petru îi mulțumește dogelui într-o scrisoare pentru toată dragostea de care a avut parte la Veneția și-l încredințează că le va fi venețienilor totdeauna recunoscător.

Cu toate aceste, el a plecat cuprins de adâncă durere. N-avea adică mamă, nici tată, nici frați, nici surori nu avea, rude bune și prieteni din copilărie nu avea, și nu e durere mai mare decât să te bucuri și să stai singur în lume, încât să n-ai cu cine să-ți împarți bucuria.

Abia sosit la Constantinopol, s-a încredințat că în anumite împrejurări e bine și așa.

IV

N-avea Petru dreptate când zicea că n-are cu cine să-și împartă bucuria ori durerea: Andrea, sluga lui cea credincioasă, aflase cum stau lucrurile și-l aștepta la Constantinopol. El nu se bucura însă, ci era îngândurat.

Văzându-l pe Petru sprijinit din atâtea părți, cei de la Poartă-l luau drept stup plin de galbeni, ceea ce-n gândul candiotului el nu prea putea să fie.

Chiajna-mpărțise-n viața ei foarte multe pungi și era gata să mai împartă și acum ca să scape din surghiun.

Mihnea a-mpărțit și el ca să fie urcat, a mai împărțit și pentru ca să fie ținut în scaun și împărțea cu atât mai vârtos pentru ca să nu fie răsturnat. Pentru ca nu cumva să o pată și mai rău, el era chiar să se lepede de legea creștinească și să se turcească.

Dacă era deci vorba ca sultanul să se ție de făgăduința ce dăduse, nu-i rămânea lui Petru decât să deie și el.

Așa judecau marele vizir, aga ianicerilor, aga eunucilor, sultana cutare și cutare, oarecare Nurban și oarecare Safigi, precum și toți cei dinprejurul acestora. Mult avea să deie Petru.

El însă nu numai nu avea, ci nici nu voia să deie.

În rândul trecut, când boierii stăruiseră să intre cu oaste-n țară, el a zis că nu vrea să facă vărsări de sânge, iar acum, când Andrea îi spunea că nu-i rămâne decât să se-mprumute pentru ca să le poată da acelora de la care atârnă urcarea lui în scaun, el zicea că prea ar trebui să fie mișel pentru ca să facă așa ceva.

– De ce mișel?! întrebă Andrea.

– De ce mă întrebi? răspundea dânsul. Pentru că mișel aș fi dacă nu mi-aș plăti datoriile și încă mai mișel dac-aș despuia țara pentru ca să le pot plăti. Om cu inima curată pentru nimic în lumea aceasta nu despoaie pe alții, iar sânge nu varsă nici pentru ca să-și păstreze avutul, nici pentru că să-și apere cinstea, nici din oricise fel de ambițiune. Vărsarea de sânge ți se iartă numai când numai prin ea îți poți scăpa viața.

Andrea se uită lung la el.

– Vorbești parc-ai fi rătăcit de pe alt tărâm în mijlocul nostru, îi zise. Așa n-o să ajungi niciodată domn.

– Ei, și?! răspunse Petru.

Urmarea firească a fost că cei ce așteptau în curând și-au perdut răbdarea.

După un timp oarecare a ieșit la iveală că, fiind trimis în surghiun, el s-a lepădat de ocrotirea sultanului și a fugit ca un mișel din Caramania. Drept pedeapsă dar acum, după atâta timp, a fost pus la închisoare.

În gândul celor ce-au pus aceasta la cale vorba era numai să-l moaie. Erau adecă destui creditori. Chiar și cei ce așteptau să le deie erau gata să-i zică; „Ca să-mi poți da douăzeci de pungi de galbeni, ți le împrumut eu; mi le dai acum și-mi rămâi dator cu ele, ca să mi le plătești după ce te vei fi urcat în scaun".

Petru dedea cu-ndărătnicie din cap. Se mai muia însă când își dedea seamă c-a făcut multe datorii pe care nu va fi-n stare să le plătească fără ca să se fi urcat în scaun.

Tot mișel era în propriul său gând, căci omul cumsecade nu se-mprumută când nu e sigur că va fi în stare să-și plătească la timp datoria.

Nu e însă totuna dacă ești mișel mai mic ori mai mare, și el nădăjduia că vor stărui Veneția, papa, Franța și Ian Zamoyski, dimpreună cu toți ceilalți, și el se va urca în scaun fără ca să-și mai sporească datoriile.

Iar s-au petrecut însă întâmplări care au schimbat desfășurarea lucrurilor.

În Franța, Henric III de Navara, care luase în căsătorie pe sora lui Henric III de Valois și trecuse în noaptea Sfântului Bartolomeu în biserica romano-catolică, iar s-a lepădat de lege, a trecut la hughenoți, s-a pus în fruntea acestora, și războiul s-a întețit din nou, încât Henric III, vărul și bunul prieten, avea multe griji pe capul lui.

Iară Ian Zamoyski era rău încurcat într-un război cu Rusia, unde se stingea casa lui Ruric, întemeietorul statului rusesc.

Țarul Feodor, căsătorit cu sora lui Boris Godunov, odraslă din mongolii ce stăpâniseră atâta timp Rusia, nu avea moștenitor decât pe fratele său mai mic, Dimitrie. Râvnind la tronul Rusiei, Boris Godunov, a trimis pe Dimitrie la o mânăstire și a-nduplecat pe Feodor să facă testament prin care lasă tronul soției sale, rămâind ca aceasta să renunțe în favorul fratelui său.

De încurcăturile aceste era vorba să se folosească regele Polonici pentru ca să deschidă în Rusia drum larg pentru catolicism.

În asemenea împrejurări nu putea să-și mai bată capul cu Petru nici Ian Zamoyski, nici papa, care era dus cu gândul la Kiev și la Moscova.

Putea Petru să fie sănătos și să șadă la răcoare, căci binevoitorii lui socoteau că au făcut destul pentru el.

Vorba era de bani mulți, încât pe Petru îl treceau ferbințelile când mai venea pe la el candiotul, ca să-i prezinte lista. Numai sporul pentru haraciul sultanului se urca la 600 000 de techini.

Mai urma un dar pentru beglerbeiul Greciei, 100 000, altul pentru marele vizir, iar altul și iar altul, multe și mari, de-i venea să leșine.

„Nu pot! nu vreau!" striga Petru, și lunile treceau una după alta fără ca el să scape din temniță.

N-aveau grabă cei ce-l țineau acolo, căci atât Chiajna, cât și Mihnea se speteau plătind pungi și iar pungi pentru ca nu cumva să-i deie drumul.

Așa a trecut anul 1581 și a venit anul 1582, care a trecut și el, încât anul 1583 tot în temniță l-a găsit pe Petru.

V

Va fi avut ori nu va fi avut Petru dreptate, e mai presus de toată-ndoiala că Andrea, candiotul, vorbea ca om cuminte când zicea și azi, și mâne că cel ce nici vărsări de sânge, nici despuieri

nu vrea să facă are să se lepede de gândul de a se face domn în țară atârnătoare de sultan și să îmbrace rasa călugărească în vreo mânăstire oarecare.

Andrea nu era apoi singurul om care vorbea așa. De aceeași părere erau boierii care veneau din ce în ce mai numeroși la Constantinopol ca să-l ceară de la Poartă, precum și creditorii lui, și ei din ce în ce mai numeroși, toți cei ce-l iubeau și doreau să-l vadă cât mai curând mare și tare, ca să-și poată plăti datoriile și să răsplătească dragostea credincioșilor săi.

Lucru plăcut nu e apoi să stai timp de doi ani și mai bine în temniță turcească, și Petru, încetul cu încetul, s-a muiat și s-a împăcat cu gândul că el e un mișel, mai mic, ce-i drept, dar adevărat mișel, și că în mijlocul lumii prin care trecea nici că s-ar fi putut să rămâie om cumsecade, care nici vărsări de sânge nu face, nici pe alții nu asuprește, nu despoaie, nu nedreptățește.

Mai era, în sfârșit, din ce în ce mai tare încredințat că la Constantinopol vorbele bune ale papei, ale dogelui de Venetia, ale regelui Franței ori ale lui Ian Zamoyski sunt flori frumoase, care nici miros nu au, nici rod nu dau.

El a-nceput dar să vorbească mai prietenește cu cei ce, drept dovezi de cea mai curată dragoste, erau gata să-l împrumute, ba i-a dat lui Andrea voie să-nceapă împărțeala – deocamdată pentru ca să-l scoată din închisoare.

Simțind-o însă aceasta, ceilalți se-ntețeau și dedeau din ce în ce mai mult pentru ca el să fie ținut și mai departe-n temniță. La 6 iunie 1583 el i se plânge deci unuia dintre cei ce veneau să-l vadă că nu mai are nici o nădejde.

Cu atât mai stăruitori sunt însă cei ce țineau să-l vadă cu orice preț ridicat în scaun, și încă-n luna aceea Mihnea e mazilit, în iulie Petru e ridicat în scaun, iar în august pleacă cu multă cinste și cu mare alai în țară.

Mersese vestea-n toate părțile că el, în sfârșit, are să se urce-n scaunul părinților săi, și din țările pe care le cutrierase s-au adunat la Constantinopol fel de fel de oameni, mai ales artiști, care aveau să-l însoțească în țară și să-l ajute a-i da acesteia lustrul culturii din timpul acela.

Mai veniseră la Constantinopol și o mulțime de boieri, care de asemenea țineau să-i facă curte și să-i dea ajutor la stăpânirea țării.

Candiotul mai adunase de prin Constantinopol și de prin ținuturile levantine o mulțime de oșteni aleși pe sprânceană, care urmau să-l însoțească pe drum și să-i fie gardă domnească după ce va fi sosit în țară, acum acasă la el.

Toate aceste mistuiau bani, bani și iar bani, și cereau multă bătaie de cap.

Cei mai de căpetenie dintre însoțitorii lui erau însă creditorii și oamenii lor de încredere, care le chiverniseau toate și purtau de grijă ca să se cheltuiască cu bună-rânduială, încât să rămâie și ceea ce li se cuvenea lor.

După obiceiul timpurilor de atunci, cel ridicat în scaunul domnesc se ducea într-o zi de mai nainte hotărâtă la Poartă ca să sărute poala sultanului, care îl căftănea și-[i] dedea tuiul cu cozi de cal, adecă steagul domnesc.

Atât la ducere, cât și la întoarcere, credincioșii săi îl însoțeau și lumea li se aduna-n cale, ca să vadă alaiul și să afle ce fel de daruri a-mpărțit noul domn de ziua aceea.

Alaiul cel mare era însă când cu plecarea în țară a noului domn.

El de obicei ieșea din Constantinopol făcând încongiur prin ulițele cele mai însemnate, în care se-ndesuia lumea ca să-i ureze călătorie fericită și domnic îndelungată și mănoasă. Domnul arunca cu mâna plină bani în mijlocul poporului.

După o dare de seamă făcută de unul dintre cei ce au văzut ieșirea din Constantinopol a lui Petru-vodă Cercel, alai ca al acestui domn nu se mai văzuse.

Pe lângă cei adunați de prin Italia și Franța, între care și secretarul Berthier, făceau parte din alai peste 100 de capigii, peste patru sute de boieri îmbrăcați de paradă, multe slugi de tot felul și mai multe sute de oșteni adunați de Andrea cel acum afară din cale fericit.

Noul domn el însuși era însă îngândurat și răspundea cu un zâmbet de-nduioșare la urările mulțimii adunate-n calea lui.

Era copleșit de simțământul răspunderii și nu se simțea destul de tare pentru purtarea sarcinii ce luase asupra sa.

El abia-și mai aducea aminte de țara pe care o părăsise copil de zece ani, și acum, după treizeci de ani aproape, avea s-o stăpânească și s-o îndrumeze spre înflorire.

I se spusese de nenumărate ori că țara aceea e binecuvântată de Dumnezeu, mănoasă și plină de bogății nesecate, dar rău chivernisită și astfel plină și de oameni săraci, care-și târăsc zilele ca vai de ei de azi pe mâne.

Săcătuită timp atât de îndelungat de Chiajna și de cei doi fii ai ei, ea a fost despuiată și timp de șase ani de către Mihnea-vodă, care nu se putea susține-n scaun decât umplând mereu pungile pașalelor și ale agalelor de la Poartă. Iar acum el însuși pleca încărcat de datorii și însoțit de oameni care cereau mereu să le dea ceea ce numai de la țară putea lua.

Ce avea și ce era el în stare să facă pentru ca să iasă cu bine din greutățile pe care urma să le înfrunte?!

Multe-nvățase, multe știa, la multe se pricepea, dar când era vorba de chivernisirea unei țări, se simțea, și în adevăr și era, neajutorat.

Uitându-se apoi împrejurul său, nu găsea nici între cei ce-l însoțeau vreun om pe care îndrăznea să se razăme.

„Cine are să mă-ndrumeze cum am să-mi plătesc datoriile și să potrivesc lucrurile așa ca să nu mă mai încarc cu altele?!"

Punându-și întrebarea aceasta, el se ducea cu gândul în Italia, în Franța și-n Polonia, unde găsise atâți binevoitori: între aceștia trebuiau să se găsească și oameni care să-i vină într-ajutor acum, când e vorba să purcedă la fapte.

„Da, da! își zicea el îngândurat. Dar și aiurea e, așa mi se pare, tot ca-n țara mea. Căutând fiecare ceea ce-i este lui însuși de folos, asuprește fără mustrare de cuget pe cine poate."

Nu-i era noului domn cerul senin în ziua când a călcat pe pământul, de atâta timp părăsit, al țării sale.

PARTEA A TREIA

ZILE GRELE

I

În țară fiul lui Pătrașcu cel Bun a fost primit cu mare însuflețire. Îi mersese de mult vestea că seamănă cu tatăl său și vărsare de sânge nu face, strâmbătate nu sufere, și toți îl doreau și așteptau.

Îndeosebi la Târgoviște, unde-n timpul acela era scaunul domnesc, însuflețirea era atât de mare, încât Petru-vodă s-a-nviorat și el, cuprins de simțământul că, ajutat de oameni ca cei ce îi ieșiseră în cale, în curând va putea să facă tot binele ce dorea.

Pe lângă domn mai era apoi într-însul și omul tânăr pornit spre voie bună. Prea erau potrivite cu firea lui serbările pe care boierii țării le-au pus la cale de primirea lui, iar cei ce-l însoțiseră le prelungeau meru. Foarte în curând a fost stăpânit și el de gândul că în adevăr țara e binecuvântată și plină de toate bunătățile, încât poate să plătească pe nesimțite și datorii cu mult mai mari decât cele făcute de dânsul.

Vara a fost deci petrecută în fel de fel de serbări și-n plimbări făcute pentru ca el și cei veniți cu dânsul să le fi cunoscut toate și să facă planuri cum au să le dreagă, să le sporească și să le înfrumusețeze.

Foarte lungă și cu deosebire liniștită domnie ar fi trebuit să aibă pentru ca să poată face tot ceea ce avea de gând.

Abia toamna, la 13 octombrie, a sosit la Veneția solia trimisă de dânsul ca să-i ducă dogelui vestea cea bună și să-i mulțumească pentru toate cele bune de care avuse parte.

Nu mai încape îndoială că aceeași solie a trecut și pe la papa, și de acolo în Franța, la „vărul și bunul prieten".

Altă solie a plecat la Cracovia; nu e însă probabil că aceasta a trecut de acolo la Praga, unde-și pusese scaunul Rudolf II, deși acesta, fiind în război cu turcii, avea multe și puternice cuvinte de a și-l face bun vecin pe domnul Munteniei.

Drept răspuns, Petru-vodă a primit de pretutindeni cele mai neîndoioase încredințări de prietenie nestrămutată.

Sfaturile și îndrumările la care se gândise odinioară nici nu le mai aștepta dânsul când le primise de la unii dintre boieri, acum sfetnicii lui.

După părerea acestora, pe trei temelii se răzema întreaga înțelepciune în ceea ce privește chivernisirea treburilor obștești: obiceiul pământului, nevoile vremii și porunca sultanului.

De acestea se și ținea Petru-vodă, căci de aiurea la mai bune nu se putea aștepta.

Îndeosebi despre miazănoapte bătea vânt rece.

Cei cu desăvârșire mulți dintre munteni erau și ei de părerea că vărsarea de sânge nu li se iartă decât celor ce sunt nevoiți a-și apăra viața. Îndată ce dar dintr-o parte ori dintr-alta se iveau năvăliri, fie turci, fie tătari, sași, cazaci ori unguri, muntenii luau ce puteau să ducă cu dânșii și-și căutau scăparea prin păduri și prin văile munților.

Unii dintre boieri stăruiau să nu li se mai ierte asemenea părăsire a vetrelor.

Nobilimea ungară încă de la începutul veacului, la 1515, crease așa-zisul „Tripartit" sau „Codicile lui Werböczi", în virtutea căruia iobagii erau legați de pământ, adecă n-aveau voie să părăsească moșia pe care s-au pomenit.

Vorba era deci ca și în Muntenia să se facă același lucru în ceea ce-i privește pe clăcași.

Nu s-a făcut însă.

Acum în Rusia cumnatul țarului, Boris Godunov, voind să câștige boierimea în partea sa, a introdus aceeași lege.

„De ce adică să n-o introducem și noi?!" zis-au boierii munteni, nemulțumiți din cauză că muncitorii plecau mereu de pe moșiile lor.

În adevăr, de ce folos le era pământul mănos dacă nu era cine să-l muncească?

Nu-i cine să-l apere de prădători?!

Petru-vodă nu era însă om căruia puteau să-i vorbească despre așa ceva.

Iar s-au pornit deci uneltirile, și mereu se sporcau boierii cari urzeau planuri ca să-l răstoarne pe domn și să-l ridice din nou în scaun pe Mihnea, care era în stare să facă și altele mai și mai.

Era însă la Curtea din Târgoviște un copoi neadormit, care le mirosea toate la timpul cuvenit, și Petru-vodă a prins de veste mai-nainte de a se fi întins mișcarea.

„Cum?! i-a zis el lui Andrea, care-l dumirise asupra celor ce se pregătesc. Nu s-au săturat de rele? Nici nu m-am așezat bine-n scaun, și lor li s-a urât de bine?! Iar să deie unul pungi de galbeni ca să fiu scos din scaun. Eu să dau alte pungi ca să pot rămânea în scaun, și cine mai știe cine să dea iar alte pungi pentru ca să fiu băgat iar în temniță. Această goană nebunească trebuie să înceteze cât mai curând dacă e vorba să nu fie istovite izvoarele de bogăție ale țării și să nu ajungem în cele din urmă peritori de foame, în vreme ce alții se răsfață și se-mbuibă făcându-și parte din cele ce nouă și numai nouă ni se cuvin. Asta nu se poate, căci nu noi, cei ce dăm, am agonisit."

Scos din răbdare, și-a pierdut sărita, și-a dat în petec și-a făcut vărsare de sânge, tăind la Târgoviște câțiva dintre boierii ce porniseră mișcarea.

Tot atunci și-a dat în petec și-n ceea ce privește despuierea supușilor săi.

El își pusese în gând că mai-nainte de toate își va plăti datoriile. I-a fost însă destul să vadă frumoasa biserică de la Curtea-de-Argeș, care era dărăpănată, pentru ca să pornească lucrările pentru restaurarea ei.

În același timp a zidit bisericuța de la bolnița mănăstirii Cozia, mănăstirea Mislea, ba a pus la cale ridicarea catedralei metropolitane de la Târgoviște. Toate aceste mistuiau comori întregi, pe care nu putea să le adune decât asuprind azi pe unul, mâne pe altul, poimâne pe toți.

Ar fi putut, ce-i drept, să spună că nu pentru sine însuși, ci-n cinstea țării și întru mărirea lui Dumnezeu le face aceste. El mai aduna însă și bani albi pentru zile negre.

„După ce voi fi scăpat de acestea, s-a mântuit pentru totdeauna." Așa zicea dânsul, și cu aceasta își împăca cugetul.

Deocamdată însă mulți gâfâiau și toți erau nemulțumiți, lăudau pe domn pentru gândurile lui cele bune și frumoase, dar se plângeau că prea mult lua și prea puțin le lăsa celorlalți.

Nu mai lipsea decât ca vestea despre acestea să se ducă la Poartă, unde schimbările de domni le aduceau multora mari foloase.

Deocamdată, după ce căzuse capul celor câtiva boieri, nu îndrăznea, ce-i drept, nimeni nici măcar să șoptească, decum să umble cu vești rele pe la Poartă. Mintea omenească e însă nesecat izvor de născociri, și mai curând ori mai târziu trebuia să se găsească și cineva care știe să găsească drumul ce duce bine ascuns de la Târgoviște la Constantinopol, unde erau totdeauna bine primiți cei ce aduceau câte o veste rea de peste Dunăre.

II

Rudolf II, urmașul în scaun al lui Maximilian II și de a doua oară nepot al înfumuratului Filip II, era om mărginit, care se socotea pe sine însuși cel mai destoinic monarh. Chivernisirea împărăției și a deosebitelor sale regate i se părea lucru de tot ușor și astfel și plictisitor, a lăsat-o deci în seama sfetnicilor, pe care nu știa să și-i aleagă. El însuși le dedea grădinarilor săi îndrumări cum au să planteze cele mai frumoase grădini și cum să poarte grijă de ele. În același timp făcea observațiuni astronomice, pe temeiul cărora se avânta la prorociri astrologice.

Sunt și azi oameni cu desăvârșire serioși care nu se-ndoiesc că din poziționca pe cer a unor anumite stele la un timp hotărât să poate cunoaște soarta unui om. Atunci însă toată lumea era încredintată despre aceasta, și Rudolf II, împărat fiind, se socotea și-n ale astrologiei mai presus de toți ceilalți muritori.

Profitând de asemenea slăbiciuni ale tânărului monarh, doi dintre marii astronomi, Tiho Brache și Vappler, făceau studii la observatoarele împărătești și, ca să-i facă patronului lor o bucurie, potriveau ocheanele așa încât Rudolf II credea că el însuși a făcut descoperirile, pe care ei le admirau.

Pe când împăratul se perdea în asemenea petreceri nevinovate, sfetnicii lui, oameni de rând, purtau grijă de nevoile zilnice ale împărăției, care era în război cu Turcia, un război deocamdată potolit, care însă în toată clipa se putea întări.

Știau deci cei de la Praga că departe, la hotarele despre răsărit ale Ungariei, s-a făcut o schimbare de domni, ba țineau să afle și ce fel de om e noul domn și cam ce fel îi sunt gândurile.

În curând după tăierea celor câțiva boieri, Petru-vodă s-a pomenit dar la Târgoviște cu superiorul vechei bărății de la Curtea-de-Arges, *pater* Ambrosius, un om înalt și foarte costeliv, care călca cu mare băgare de seamă, ca paianjenul pe

pânza țesută de el, ca să se prindă în ea mustele, și vorbea rar și trăgănat pentru ca nu cumva să-i scape vreo vorbă în care-și dă pe față gândul cel adevărat.

Pater Ambrosius aducea domnului o scrisoare, în care *fra* Hildebrand îi ura stăpânire îndelungată și plină de fapte vrednice de lauda obștească.

Atât zicea călugărul de la Damasc, numai atât; celelalte urma să și le gândească adversarul, care se simțea deopotrivă cu cel ce și-a vândut sufletul și acum a venit trimisul ispititorului ca să i-l ceară.

În dosul costelivului *pater* Ambrosius îl vedea, parcă, pe *fra* Felicio cel scurt și durduliu, care îi zicea: „Îți mai aduci aminte de cele ce ți-am spus eu când ne aflam la Caramania? !"

Și le aducea Petru aminte și-și dedea bine seamă că dragostea papei, a dogelui, a lui Ian Zamoyski, ba chiar și a lui Henric III, din Franța, i-au fost, poate, măgulitoare, dar n-au putut să-l scape nici de cei doi ani de temniță, nici de înspăimântătoarele cheltuieli ce a trebuit să facă spre a se urca în scaun.

„Și de mai mare folos nu-ți vor fi nici dacă mâine, poimâine boierii vor porni mișcarea ca să te răstoarne", i-ar fi zis *fra* Felicio dac-ar fi fost de față.

Stând de vorbă cu trimisul celor ce-l ispiteau, el se pătrundea din ce în ce mai mult de convingerea că avea dreptate călugărul de la Caramania când îi spunea că nu cu prietenii turcilor, ci cu dușmanii lor are să se unească dacă e vorba ca Poarta să respecteze învoiala făcută cu Mircea-vodă cel Bătrân.

Cu atât mai vârtos era convins despre aceasta după ce *pater* Ambrosius i-a spus, așa, din întâmplare, că cellalt Petru-vodă, cel Șchiop, din Moldova, are legături cu Rudolf II, și prin acesta cu Filip II, cel mai mare dintre monarhii creștinătății.

– Și mult m-aș mira – adăugă vicleanul călugăr – dacă măria-ta n-ai fi primit de asemenea cele mai binevoitoare asigurări drept răspuns la solia trimisă la Praga cu vestea despre urcarea în scaun a măriei-tale.

Petru-vodă era foarte strâmtorat.

– Asemenea solie nu am putut să trimit eu la Praga, grăi dânsul. Cea trimisă la Cracovia n-a îndrăznit să urmeze călătoria înainte, căci cancelarul Ian Zamoyski e dușman al lui Rudolf II, și oamenii de încredere ai Poloniei ar fi oprit solia plecată la acesta. Tot atât de puțin puteam să trimit solia prin Banatul Timișorii, care e stăpânit de turci.

– Putea solia să treacă prin Ardeal, îndrăzni călugărul să întâmpine.

Petru-vodă dete din cap.

– Mă îndoiesc, grăi dânsul. Precum știi, părinte, Habsburgii stăpânesc cu drept de moștenire nu numai regatul ungar, ci și Ardealul. Aceasta a recunoscut-o și Ioan Zapolya el însuși în tractatul de pace încheiat la Oradea-Mare în anul 1538. Atât Ioan Sigismund Zapolya, cât și Ștefan Bathory și Cristofor Bathory au fost deci ca voievozi ai Ardealului uzurpatori, și Sigismund Bathory e și el un uzurpator, care nu se poate susține decât sprijinit de dușmanii lui Rudolf II, turcii și unchiul său, Ștefan Bathory din Polonia.

– Scapi din vedere un lucru – stărui călugărul – că Sigismund Bathory, ca fiu al bisericii drept-credincioase, stă sub ascultarea Sfântului Scaun și nu va jigni prin nimic pe un principe care stă și el sub ocrotirea sfântului părinte. De altminteri – mai adăugă călugărul binechibzuit – noi avem chipuri și mijloace de a trece pe trimișii noștri nebăgați în seamă chiar și prin țările stăpânite de turci.

Acesta era rostul adevărat al soliei cu care venise *pater* Ambrosius la Târgoviște: vorba e ca el să știe că la Viena și la Praga are prieteni buni, care știu să-i deschidă drum dacă vrea

să le trimită vreo veste și că de Sigismund Bathory, cel mai apropiat vecin al său, nu are să se teamă.

O și-nțelegea Petru-vodă aceasta și era hotărât să profite de îndrumările părintelui Ambrosie, dar zorit nu era.

El nu putea să-și dea seamă care sunt adevăratele cuvinte pentru care au pornit boierii uneltirile de răsturnare, dar era mulțumit de a fi înăbușit mișcarea cu toată asprimea și se mângâia cu gândul că după moartea căpeteniilor mișcarea se va-nfunda.

Aceasta s-ar fi-ntâmplat, poate, dacă n-ar mai fi fost la mijloc și creditorii, cheltuielile făcute cu fel de fel de lucrări și graba cu care vodă aduna și pentru sine însuși.

Clocoteau toate pe-nfundate și nimeni nu-ndrăznea să-și dea pe față mânia ori să vorbească despre vreo plângere la Poartă. Chiar și mereu neadormitul Andrea credea că toate s-au sfârșit cu bine pentru stăpânul său.

Orișiunde se ivea acesta, toți se opreau la mari depărtări în fața lui și se plecau umiliți până la pământ, dovadă neîndoioasă că au dreptate cei ce spun că pe om numai frica-l pune-n frâu, îl supune bunei rânduieli și-l face să-și stăpânească relele îndemnuri.

Până chiar și Petru-vodă el însuși era ispitit a-și zice că adevăratul binefăcător al omenirii e cel ce-și-nstrunează și-și calcă pe inimă, lovind fără de milă pe cei ce nu i se supun.

Numai filosofii depărtați cu gândul din lumea cea adevărată și poeții ușurateci puteau să creadă că și fără vărsări de sânge și fără siluiri pot oamenii să fie îndrumați spre ceea ce e bine pentru dânșii.

III

După obiceiul pământului, în Moldova, străinul care lua în căsătorie o moldoveancă era socotit în rândul pământenilor de baștină. Asemenea moldovean de dragul soției sale era

marele clucer Bartolomeu Brutti, om acum cărunt, cu barba-n cioc și cu sprâncenele stufoase, dar încă vânjos, cu umerii lați și cu ochii vioi și scrutători.

În timpul tinereților sale fusese slugă de rând la Curtea lui Petru-vodă Rareș, iar în urmă a ajuns om de încredere și unealtă multprețuită a fiilor lui Petru Rareș, a Chiajnei și în cele din urmă a lui Petru-vodă cel Șchiop.

Italian vioi, neobosit, îndrăznet, înzestrat cu multe daruri firești și cunoscător al țărilor de la răsărit, el avea legături cu mulți dintre cei cu trecere la Poartă și mai era și tainic purtător de știri al propagandei romano-catolice, mai ales al legatului papal din Polonia, deci și al lui Ian Zamoyski.

În câteva rânduri îi dăduse și Chiajnei ajutor în uneltirile ei împotriva lui Petru Cercel, dar primise îndrumarea de a fi cruțător față cu acesta, care se bucura de bunăvoința sfântului părinte.

El îl socotea, de altminteri, pe Petru drept un fel de visător lipsit de bun-simț a cărui domnie nu putea să fie decât scurtă și neînsemnată.

Acum marele clucer Bartolomeu se afla în palatul său de la Suceava, într-un iatac strâmt și cam întunecos; și era tolănit într-un jeț, iar în fața lui stătea armașul Iani, care venise de peste Milcov ca, în numele boierilor nemulțumiți, să ceară de la dânsul sfat și ajutor, și firea lui cea neastâmpărată nu-l ierta să rămâie pe scaunul pe care stăpânul casei îl poftise să șadă.

– Da! grăi acesta după ce tânărul armaș i le spuse toate din fir în păr. Sfaturi aș putea să vă dau, dar ajutor nu. Credeam și eu că o veți duce ușor cu el, dar acum, după ce l-am văzut tăind capete, mi-am schimbat părerea. E om întreg, care știe să stăpânească, își cunoaște țara și o s-o duceți greu cu el. Lasă că este el cine este, dar mai are și pe cine să se razăme.

Armașul, grec țâfnos, rămase uluit, parcă i-ar fi dat cineva o palmă.

– Cam pe cine se va fi răzămând? întrebă el.

– Proptele puternice, îi răspunse italianul. E regele Franței, e dogele Veneției, pe care Poarta îl cruță pentru ca nu cumva să treacă iar în partea împăratului, e chiar sfântul părinte el însuși.

Grecul se strâmba parcă ar fi mușcat într-un măr păduret.

– Nu cumva, umblând razna prin lume, s-a lepădat de legea țării și a trecut la papa? grăi dânsul.

Clucerul dete din umeri.

– Aceasta nu pot s-o știu, zise. Cu putință ar fi, dar eu n-am de unde s-o fi aflat.

„Chiar și dacă n-ar fi – grăi armașul în gândul lui – e un bun mijloc spre a-l face urgisit."

La așa ceva se gândea și clucerul.

Nu-i dădea mâna să lucreze alături cu cei ce voiau să-l răstoarne pe Petru-vodă Cercel, dar nu se supăra gândindu-se că o să-i fie țării urgisit.

Puțin timp în urmă s-au schimbat însă împrejurările.

Pater Ambrosius nu grăise adevărul când a spus că Petru-vodă cel Șchiop a intrat în legături cu Rudolf II.

Adevărul era numai că și pe la el trecea azi unul, mâne altul ca să-l înduplece a intra în legături cu dușmanii turcilor. Se făceau adică pregătiri pentru întețirea războiului cu turcii, ceea ce mai curând ori mai târziu trebuia să urmeze.

Petru-vodă cel Șchiop era nepot al lui Mihnea cel Rău, care, surghiunit, a găsit adăpost la regele Ungariei. El a fost, ce-i drept, omorât la Sibiu de către unul din dușmanii săi din țară, și fiul său, Mircea Ciobanul, tatăl lui Petru cel Șchiop, și-a petrecut tinerețea sub ocrotirea regelui Ungariei.

Mai era Petru-vodă cel Șchiop și nepot al lui Petru-vodă Rareș, care, fiind nevoit să părăsească țara, tot în Ardeal a căutat adăpost. Acum însă nu mai stăpânea în Ardeal regele Ungariei,

ci omul de încredere al turcilor, Zapolya, care l-a prins și l-a trimis legat cot la cot la Poartă.

Se găseau deci printre sfetnicii lui Petru-vodă cel Șchiop și azi, și mâne oameni care-l îndemnau să intre în legături cu dușmanii turcilor.

Îl treceau pe fiul Chiajnei nădușelile când își făcea socoteală cât a dat și iar a dat în timpul domniei sale din Muntenia, cât a mai dat ca să fie mutat în Moldova și cât a mai trebuit să dea de când era domn al Moldovei. Azi-mâne se apropia ziua că nu mai era în stare să dea, și atunci, dacă nu-i cădea capul sub barda călăului, ori plecа-n surghiun, ca mumă-sa și Mihnea-vodă, ori intra în temnița celor Șapte Turnuri.

„Intrând în legături cu dușmanii turcilor, ai în cel mai rău caz unde să-ți pui căpătâiul după ce vei fi scos din scaun și unde să ți se adăposteacă copiii, ca să nu umbli ca vărul tău din Muntenia, cerșind prin toate țările."

Marele clucer Bartolomeu Brutti, omul lui Ian Zamoyski, nu era și el dintre sfetnicii care-i vorbeau lui Petru-vodă în felul acesta. El stetea la pândă pentru ca nu cumva stăpânul său să nu cadă în asemenea păcat.

Întocmai cum apoi *pater* Ambrosius îi spunea celuilalt, Petru-vodă, că vecinul său din Moldova a intrat în legătură cu Rudolf II, pentru ca să-l înduplece a face și el tot așa, se găsea și câte un *pater* care îi spunea lui Petru-vodă din Moldova că vecinul său din Muntenia a trecut la dușmanii turcilor.

În fața unei asemenea mișelii, clucerul Bartolomeu nu se mai socotea legat să ție seamă de îndrumările ce primise în ceea ce-l privește pe Petru-vodă Cercel, ci ținea ca acesta s-o pată rău de tot, pentru ca Petru-vodă cel Șchiop să se lepede cu gândul de a se uni cu dușmanii turcilor. Iară când vorba era de așa ceva, nu numai pentru Bartolomeu Brutti, ci și pentru

Ian Zamoyski, ba până chiar și pentru nunțiul papal erau bune și iertate toate mijloacele ce puteau să ducă la scop. Pe la începutul anului 1585, armașul Iani a primit dar de la marele clucer din Moldova îndrumare să fie cu toții gata, căci în curând se va petrece ceva ce-i va ajuta să pornească cu nădejde de izbândă lupta la Poartă. N-a mai trecut apoi mult timp și, la hotarele despre apus ale Poloniei, a fost prins un călugăr care, trimis cu solie tainică la Praga, voia să treacă în Moravia. Hârtii nu s-au găsit, ce-i drept, la dânsul, căci mai-nainte de a fi fost prins, el le-a aruncat în foc, dar era destulă mărturisirea lui că a fost trimis de către domnul Munteniei la Praga cu hârtii și cu însărcinarea de a-i mai spune împăratului și ceva ce-n urma jurământului dat nu putea să mărturisească.

Celelalte urmau să se desfășure la Poartă.

IV

Cei doi domni români aveau, se-nțelege, fiecare reprezentantul său la Poartă, om vrednic de toată încrederea, care primea poruncile Porții pentru domnul său și prin care acesta lua înțelegere cu mai-marii de la Poartă.

Pe la-nceputul anului 1585, spre sfârșitul lunei martie, Petru-vodă Cercel a primit de la acest om de încredere al său un curier venit în grabă mare cu știrea că a fost adus la Poartă un călugăr care spune că a fost trimis de domnul Munteniei cu solie tainică la împăratul Rudolf II.

Lui Petru-vodă îi venea să râdă. Prea i se părea proastă născocirea. El n-avea adecă decât să spună că minte călugărul acela, pe care nu l-a văzut niciodată în viața sa, și că pe nimeni n-a însărcinat să meargă fie la Viena, fie la Praga.

Peste puțin s-a pomenit însă că-n curtea domnească alergau unii la dreapta, alții la stânga, parcă se iviseră cele dintâi zguduituri ale unui cutremur de pământ.

Pe ulițile orașului, până chiar și pe sub ferestrile curții domnești se adunau cete de oameni care cereau ca vodă să oprească lucrările costisitoare și să nu mai ia pânea de la gura celor flămânzi ca să-și plătească datoriile și să adune comori, ba unii scăpau și vorba că el e lepădat de lege și stăruiau să se închine la icoane după obiceiul rămas din buni și străbuni.

De pretutindeni răsunau vuiete amenințătoare, și domnului nu-i mai venea să râdă. Îi era învederat că și alții au mai primit veste despre cele ce se petrec la Poartă și dedea cu socoteală că celor de acolo puțin le pasă dacă e ori nu adevărat ceea ce spune călugărul acela.

„Lucrul de căpetenie e pentru dânșii – își zicea el – să mă bage-n răcori pentru ca să-mi poată stoarce și măduva din oase. Dacă le dau destul, cred ceea ce le spun, iar dacă alții le dau mai mult, ei cred ceea ce spune călugărul."

Cu toate aceste, el s-a-ncruntat când unii dintre curtenii lui, oameni bătrâni și pățiți, îl îndemnau să trimită fără-ntârziere la Poartă pe cineva cu destui saci de galbeni.

Îi era ca și când i s-ar fi cerut să-și taie din carne.

Avea, ce-i drept, de unde să dea, dar adunase pentru ca să aibă de unde să le dea ca domn milos celor ajunși în strâmtorare și să ajungă cât mai curând a nu mai fi nevoit să stoarcă.

„Nu dau, îi venea să strige. Dacă papa, dogele și regele Frantei nu m-au putut scăpa de temniță și nu m-au ajutat să mă urc în scaun, au să mă ajute acum, ei și Ian Zamoyski, sub a cărui stăpânire se află călugărul acela."

„Pe dânșii să nu te razămi – îi șoptea mai ici, mai colo câte unul – căci tocmai ei au pus, precum se vede, mișelia la cale, ca să-ți încerce credința."

O simțea domnul câteodată și el aceasta și neliniștea îi era din ce în ce mai mare.

Cu deosebire neliniștit a ajuns să fie două zile-n urmă, când Andrea a venit să-i spună că câțiva dintre boierii mai gureși au plecat la Constantinopol și să-i ceară voie de a pleca-n urma lor, ca să-i prindă și să-i aducă înapoi.

Aceasta Petru-vodă nu mai era-n stare s-o facă. Lasă că era și prea târziu, dar începuse a se căi că a făcut vărsare de sânge. Nu i se părea viața vrednică să-ți încarci de dragul ei sufletul cu asemenea păcate.

„Să vedem ce mai vine, cum se desfășură lucrurile", își zicea el, hotărât să nu ia deocamdată nici o hotărâre.

Pe alții nu-i mai răbda însă firea să aștepte. Italienii, francezii și ceilalți cari mai veniseră cu dânsul erau din ce în ce mai stăruitori.

„Ce facem noi?! ziceau. De ce ne-ai amăgit cu vorbe frumoase și ne-ai adus aici dacă nu ești în stare să te ții de vorbă?!"

Adevărul era că cei mai mulți dintre dânșii nu au fost aduși, ci intraseră dând cu coatele în alaiul noului domn. Cu toate acestea, tocmai între aceștia erau și unii care erau în stare să împlânte junghiul în peptul domnului pentru ca prin asemenea faptă să se pună bine cu turcii și cu ceilalți dușmani ai domnului.

N-o bănuia Petru-vodă aceasta. Chiar și daca-ar fi știut-o, însă, el își făcea mustrări pentru că i-a adus pe oamenii aceia în țară și se simțea dator să-i pună la adăpost.

Avea clipe în care nu se-ndoia că nu trece cu bine prin furtuna aceasta.

Numai față cu niște nemernici vrednici de cel mai adânc dispreț puteau turcii să aibă purtările înjositoare pe care le aveau față cu domnii Țărilor Românești și față cu boierimea acestora. Altele sunt purtările lor față cu cei ce li se uită cu hotărâre bărbătească-n ochi și țin pept cu dânșii.

De aceeași părere erau și mulți dintre boieri, și aceștia-l îndemnau să-nfrunte mânia Porții.

Erau, ce-i drept, puțini cei 500–600 de lefegii pe care îi adunase Andrea, dar boierii îl încredințau că ei sunt în stare să adune mii de oameni când e vorba să scape țara de despuierile nemaisfârșite ale pașalelor de la Poartă.

Petru-vodă tot se mai cutremura însă când se gândea la vărsări de sânge.

Așa ori așa, el ținea să pună la adăpost pe cei veniți cu dânsul, ca să săvârșească muncă pașnică. Trebuia să le facă drum spre țările împărătești, prin care putea fiecare să se-ntoarcă nesupărat acasă la el.

Aducându-și aminte de vorbele părintelui Ambrosie, el se gândea să-i scrie lui Sigismund Bathory, să-l încredințeze că cei ce vor să treacă prin țara lui sunt oameni pacinici și să-l roage să le fie bun ocrotitor. Vorba părintelui Ambrosie: creștin era, la urma urmelor, și el.

– Dau cu socotcala că n-au nevoie să treacă prin Ardeal, grăi căpitanul Bodor, care timp mai îndelungat făcuse parte din oastea împărătească și cunoștea bine locurile.

– Pe unde ar mai putea să-și găsească drum? întrebă Domnul cam mirat.

– Ce-i drept – grăi căpitanul – Banatul Timișoarei și de acolo înainte șesul Țării Ungurești până departe de Buda sunt sub stăpânire turcească. Între Ardeal și partea stăpânită de turci e însă un fel de brâu de castele care sunt stăpânite de imperiali. Tocmai sus sunt Cașovia, Sătmarul și Hustul. Mai spre amiazăzi sunt Simleul, Tășnadul și Oradea-Mare. Urmează apoi Beiușul, Incul, Șiria și Lipova de lângă Mureș. Cele mai apropiate de noi sunt Făgetul, Lugojul și Șebișul, pe care turcii le ocupă numai când voiesc să intre în Ardeal. De la Mehadia, pe Cerna, unde sunt hotarele noastre, nu e drum [decât] de o zi până la Șebiș.

– Dar dacă dau la Șebiș de turci? întâmpină domnul.

– De! – răspunse căpitanul – singuri n-au să plece. Vreo cincizeci până la o sută de oameni bine înarmați trebuie să-i însoțească, or atâția nu țin niciodată turcii la Șebiș, și deși Lugojul e în mâinele turcilor, ai noștri trec în Ardeal, la Hațeg, de unde nu e lung drumul până la Beiuș, unde totdeauna sunt imperiali.

– Tot e bine deci să-i scriu lui Bathory, stărui domnul.

Căpitanul dete din umeri și strâmbă din nas.

– Rău nu e – grăi dânsul – dar teamă mi-e că nici de vreun folos nu are să fie, căci Bathory se teme de turci și e legat cu Zamoyski din Polonia.

În vreme ce Petru-vodă Cercel croia asemenea planuri, marele vizir, beilerbeiul Greciei, agaua ienicerilor, agaua eunucilor și ceilalți mai mărunți ai Porții așteptau ca domnul Munteniei să facă cele cuvenite spre a fi ajutat să iasă din încurcătura în care-l băgaseră marele clucer Bartolomeu Brutti și boierii veniți la Poartă, ca să ceară ridicarea în scaun a lui Mihnea.

V

În ziua de 9 aprilie, Petru-vodă Cercel a primit, prin alt curier venit în graba mare, înștiințarea că înalta Poartă a-nsărcinat pe Gurli-pașa să vină-n țară, să-l ridice pe domn și să-l ducă făr'de-ntârziere la Constantinopol, ca să se dezvinovățească în fața sultanului.

– N-am de ce să mă dezvinovățesc! strigă domnul năpăstuit. Minte călugărul acela.

Adevărul era însă că el se simțea vinovat. Nu-i trimisese, ce-i drept, împăratului solie, dar umbla cu gândul de a-i trimite, era-n stare să îi trimită și nu se mai îndoia că-i va trimite dacă va mai rămânea-n scaun.

Deocamdată trebuia să treacă la fapte. Amânarea de azi pe mâne nu mai era cu putință, căci Gurli-pașa putea să sosească-n toată clipa.

Cele câteva sute de lefegii își ascuțeau deci armele și se-mbărbătau unii pe alții.

Vorba era ca boierii și poporul adunat împrejurul lor să spună cu toată hotărârea că nu-l lasă pe domnul lor să plece și să părăsească țara, și pe câmpiile și pe sub dealurile dimprejurul Târgoviștei se aduna din toate părțile lume, nu prea însuflețită, dar hotărâtă să dea pept cu orișicine, mii de oameni, nu multe mii, dar mii, și numai încăpea îndoială că se va face vărsare de sânge dacă Gurli-pașa nu-și va face el singur calea-ntoarsă.

Mai-nainte de toate aveau să plece însă cei ce nu veniseră-n țară ca să facă vărsări de sânge.

Petru-vodă îi trimisese vecinului său Sigismund Bathory scrisoarea și amânase plecarea lor numai pentru că tot mai trăgea nădejde.

Ceasurile, ba chiar și zilele treceau fără ca să sosească Gurli-pașa, care nu avea mare grabă.

Obiceiul cel bun și frumos al timpului era că pașalele ori agalele trimise de sultanul cu orișice treabă în țară erau bine ospătate orișiunde poposeau, ba la plecarea lor mai primeau și fel de fel de daruri, adeseori foarte prețioase, ca să-și aducă aminte de cei ce îi găzduiseră.

Era mare cinste și putea să fie de mare folos să fi dat în casa ta adăpost și ospătare celor cu oarecare trecere la Poartă.

Plecând deci în țară, oamenii de încredere ai sultanului nu alegeau pe cel mai scurt, ci cel mai lung drum și făceau popasuri nu numai dese, ci și lungi. De altminteri, tot așa era și-n Ungaria, unde a rămas până-n ziua de azi zicătoarea: „*Török basa, nagy a hasa*“, adică: „Pașă turcesc, mare îi este burta“.

Având deci să meargă la Iași, pașa trecea Dunărea la Vidin, iară Gurli-pașa a trecut pe la Isaccea, ca să ajungă încetul cu încetul la Târgoviște.

Pentru așteptare atât de-ndelungată nu era însă pregătit Petru-vodă. Mulțimea aceea de oameni n-avea nici ce să facă, nici ce să mănânce și era din ce în ce mai morocănoasă.

„Și-apoi – zise-n cele din urmă domnul, strâmtorat – cu ce mă aleg dacă izbândesc acum?! Mâine, poimâine, peste o lună, peste un an, mai curând ori mai târziu, odată fără-ndoială iar se pornește turburarea, și ori dau pungi peste pungi, ori fac vărsare de sânge, vai de capul meu. Aș înțelege-o dacă domnul Moldovii și voivodul Ardealului ar face și ei ca mine: singur însă nu pot izbândi.“

El ia hotărârea de a însoți pe cei veniți cu dânsul în țară, își adună comorile și le-ncarcă-n 46 de care, își trimite cei vreo șase sute de lefegii înainte și la 16 aprilie pleacă din Târgoviște, ca să apuce drumul despre care îi vorbise căpitanul Bodor.

Drumul îi este din ce în ce mai întunecat. Își face mustrări pentru că n-a rămas cum voise, înfipt cu hotărâre bărbătească în fața turcilor. O jale adâncă l-a cuprins aducându-și aminte de toate prin câte a trecut din ziua în care tatăl său l-a trimis la Constantinopol și câte jertfe a adus, cât și-a călcat pe inimă ca să se urce-n scaunul pe care acum îl părăsea de frică.

„Da! își zicea. Chiar de la-nceputul domniei mele trebuia să caut a mă pune în legătură cu vecinul meu din Moldova și cu cel din Ardeal, pentru ca, luptând împreună, să îi silim pe turci a se supune învoielilor pe care le-au încheiat cu părinții noștri.“

Îi venea să se-ntoarcă pentru ca să facă de aci înainte ceea ce n-a făcut în trecut.

Aceasta era starea sufletească în ziua când Andrea, credinciosul candiot, care plecase înainte, s-a întors să-i spună, că

Șebișul, Lugojul și Făgetul sunt sub stăpânirea pașalei de Timișoara.

– Ei și?! – grăi dânsul înviorat cu atât mai bine: e soarta care ne arată drumul ce trebuie să apucăm.

Nu se-ndoia, că fiind astfel nevoit a se pune în legătură cu Sigismund Bathory, va ajunge să se înțeleagă cu dânsul și să se-ntoarcă înapoi cu ajutor primit de la dânsul.

PARTEA A PATRA

PĂCATE PESTE PĂCATE

I

Afară de binecunoscutele Porți-de-Fer de pe Dunăre, mai e și Poarta-de-Fer prin care împăratul Traian a răzbit la Sarmisegheţuza, capitala Daciei, o trecătoare din munții ce despart Ardealul de Banatul Timișorii.

Pe drumul acesta a apucat Petru-vodă după ce s-au retras spre Lugoj puținii turci pe care i-au găsit la Șebiș.

Urcând valea Bârzavei, ei au trecut la Grădiște, sub Rătezat, și au înaintat încet și posomorâți, dar nesupărați de nimeni, până la Hațeg, unde au tăbărât fără de grijă, ca și când ar fi fost acasă la dânșii, și au stat o noapte, o zi și încă o noapte.

Mai-nainte de a fi plecat de la Târgoviște, Petru-vodă le-a spus lefegiilor că-ndată ce va sosi pe pământ împărătesc, le va plăti lefurile și le va da drumul. Bani pentru aceasta avea cu prisos în cele 46 de care.

Acum s-a zvonit în tabără că domnul va lua înțelegere cu voivodul Ardealului și se va întoarce iar la Târgoviște cu ajutor primit de la dânsul. Oamenii s-au mai înviorat și ziua a treia au plecat sprinteni pe Strei la vale.

Se apropiau de Mureș când le-a ieșit în cale Gaspar Corniș, în fruntea unei cete de vreo mie de oameni.

Cele două cete s-au oprit față-n față deocamdată nu ca dușmani, ci ca oameni gata de a se învoi.

Peste puțin apoi, unul dintre căpitanii cetei ardelene a venit să-i facă lui Petru-vodă împărtășirea că Gașpar Corniș, căpetenia cetei, e însărcinat să-i spună că măria-sa voivodul nu-i poate da voie să treacă prin țară și-l poftește să se-ntoarcă pe unde a venit.

Petru-vodă la astfel de primire nici că s-ar fi putut aștepta, dar nu credea că aceasta e vorba cea din urmă a vecinului său. L-a întrebat dar pe căpitan dacă n-ar putea s-o afle aceasta vorbind de [la] rost la rost cu Gașpar Corniș.

Drept răspuns, Corniș, care era și om mai tânăr, a venit el însuși în tabăra lui vodă, ca să-l încredințeze că stăpânul său, fiind vasal al sultanului, s-ar săvârși o faptă neiertată și primejdioasă atât pentru sine însuși, cât și pentru țară dacă nu ar opri-n cale pe alt vasal al sultanului care, chemat fiind la Poartă, își părăsește țara.

– O-nțeleg accasta, îi răspunse Petru-vodă, ceea ce însă mi se-ntâmplă azi mie i se poate întâmpla domnului din Moldova, ba chiar și scumpului d-tale stăpân. Socotesc dar că e în interesul nu numai al nostru, ci și-n al țărilor stăpânite de noi, ca în asemenea împrejurări să ne ajutăm unul pe altul. Cu totul altfel ar vorbi pașalele de la Poartă cu noi dacă ne-ar ști uniți, și mai bună ar fi și soarta țărilor noastre.

Lucrul acesta era atât de învederat, încât tânărul Corniș n-a mai putut să stăruie asupra însărcinării primite de la domnul său și a rămas ca dânsul să se-ntoarcă la Bălgrad spre a cere hotărârea voivodului Sigismund Bathory în ceea ce privește propunerea făcută de Petru-vodă, iar cele două cete au rămas până la-ntoarcerea lui față-n față.

Patru zile au trecut fără ca Corniș să se fi întors.

Pentru ca să poată da adecă un răspuns hotărât, Sigismund Bathory a chemat la sfat pe fruntașii nobilimii, iar aceștia numai după îndelungate frământări au putut să se înțeleagă între dânșii.

Era la mijloc țâfna nobilimii ungare.

Cu vreo sută de ani mai-nainte, Ștefan-vodă cel Mare, voind să apere cetatea Chiliei, a trimis solie la Veneția și la papa ca să ceară ajutor, căci era și în interesul creștinilor de la Apus, ca turcii să nu se facă stăpâni pe ambele țărmuri ale Dunării. Invitat de către papa să ieie și el parte la lupte, regele Ungariei, atunci Matei Corvin, a fost silit de către nobilime să dea răspunsul că nu poate s-o facă aceasta decât dacă domnul Moldovii si domnul Munteniei vor primi ajutoarele printr-însul, ca fiind atârnători de scaunul regal al Ungariei.

Unii dintre sfetnicii lui Sigismund Bathory stăruiau deci ca și Sigismund Bathory să-i dea acum lui Petru-vodă răspunsul că nu poate să intre în legătură cu domnii Țărilor Române decât dacă aceștia i se vor declara vasali.

Alții erau însă de părere că aceasta n-ar putea s-o ceară decât regele Ungariei, deci Rudolf II, ca urmaș legitim al lui Ludovic II. Aceștia au rămas în minoritate.

Ziua a cincea dară, Gașpar Corniș s-a întors aducându-i lui Petru răspunsul că ajutorul spre a se întoarce în țară îl va primi numai după ce va fi subscris un tractat prin care se declară vasal al lui Sigismund Bathory și se leagă a-ndupleca pe domnul Moldovii să facă și el așa.

Zece ani în urmă, în ajunul luptei de la Călugăreni, atât Ștefan-vodă Răzvan, domnul Moldovei, cât și Mihai-vodă Viteazul, fratele mai mic al lui Petru-vodă Cercel, au subscris asemenea tractate, prin care s-au declarat vasali ai lui Sigismund Bathory.

Petru-vodă Cercel a stat însă mult pe gânduri mai nainte de a fi dat răspunsul cerut de Gașpar Corniș.

– Și dac-ar fi să-ți dau răspunsul că eu asemenea tractat nu sunt în stare să subscriu – grăi în cele din urmă – ce ești însărcinat a face?

– Am primit poruncă să te duc la Bălgrad – răspunse Corniș – ca să fii legat și trimis la Poartă.

Petru-vodă iar rămase dus pe gânduri. I se punea și acum întrebarea dacă vrea ori nu să facă vărsare de sânge.

– Și cu toate aceste – grăi dânsul în cele din urmă – nu-mi rămâne decât să-i dau stăpânului d-tale răspunsul că asemenea tractat eu numai cu învoirea țării aș putea să subscriu. Dându-mi-o numai de capul meu, subscrierea mea nu prețuiește nimic, e o curată minciună, de care nimeni n-are să ție seamă, chiar și eu însumi pot mâine ori poimâine să fiu silit a mă lepăda de ea. Dacă învoială cinstită, învoială de bunăvoie vrea – adaogă după o mică pauză – stăpânul d-tale are să-mi dea ajutor pentru ca să mă-ntorc acasă și să văd care e gândul sfaturilor mari și al țării peste tot.

II

Pentru ca să-nțelegi cele pățite de Petru-vodă Cercel de aci înainte trebuie să cunoști timpul în care s-au petrecut întâmplările, iar timpul sunt oamenii, cu faptele și cu felul lor de a vedea lucrurile.

Mai-nainte dar de a merge mai departe, avem să ni-i închipuim adunați într-un fel de mare portic pe cei mai de căpetenie dintre oamenii ce hotărau atunci mersul lucrurilor și-au avut într-un fel oarecare înrâurire asupra soartei lui Petru-vodă.

În frunte avem să-l punem pe Filip II, care-și stăpânea de treizeci de ani acum multele și-ntinsele țări și trăia în a patra căsnicie cu fiica regelui din Franța.

În fața lui e locul reginei Elisabeta din Anglia, care îi era cumnată, căci e sora mai mică a Mariei celei sângeroase, fosta lui soție.

Ea a rămas viața ei toată fată bătrână, și nici el nu-i făcea curte, nici ea nu-i trăgea cu ochiul.

Deoarece el îi prigonea, iară ea îi ocrotea pe reformații din Olanda, nu li-a rămas decât să se războiască. El, aducând mereu aur din America, își construise „armata neînvinsă", o flotă nemaipomenită pe apele întinselor mări, iară ea a sfărâmat această „armată neînvinsă" și prin aceasta Anglia a ajuns să fie stăpâna mărilor.

Elisabeta stăpânea și dânsa de aproape treizeci de ani și, fără de sfărâmarea „armatei", mai avea și multe alte crestături pe răbojul ei de fapte.

La dreapta lui Filip II stă bine, dar nu prea de bine-știutul său nepot Rudolf II, flăcău încă tânăr și cam pornit spre desfrâu, care de altminteri s-a potrivit cu Elisabeta și nu s-a căsătorit niciodată. Se zicea atunci că vorba e să se-ncuscrească cu Petru-vodă Cercel, luând în căsătorie pe Florica, nepoata de frate a acestuia. El s-a răzgândit însă și a rămas toată viața burlac.

Alături cu Elisabeta stă altă femeie, una dintre soacrele lui Filip II, Ecaterina de Medici, un fel de cloșcă cu pui, sfregită, cu un zâmbet acru pe buze, muiere rea, în capul căreia a fost plăsmuită noaptea Sfântului Bartolomeu, în care au perit de moarte năprasnică peste 4 000 de oameni cumsecade.

Henric II avuse, precum știm, cu Carol V războiul în care Franța a câștigat cetățile Metz, Tour și Verdun. Filip II a urmat războiul același după abdicarea tatălui său. La-ncheirea păcii s-a hotărât ca Don Carlos, fiul, din prima căsătorie, al lui Filip II, să se căsătorească cu fiica lui Henric II. Murind însă Maria Tudor, Filip II a rămas iar văduv și a luat el în căsătorie pe aceea care era să-i fie noră. La nunta aceasta a murit Henric II, și acesta e Don Carlos despre care Schiller a scris bine-știuta lui dramă.

Lângă Ecaterina de Medici sta fosta ei noră, Maria Stuart, care, după moartea soțului său, Francisc II, s-a-ntors în Scoția, unde s-a căsătorit din nou, dar în urma purtărilor ei ușuratice a fost nevoită să-și părăsească țara și a căutat adăpost în Anglia, la buna ei verișoară Elisabeta, care a ținut-o sub pază bună într-unul din castelele ei.

La stânga lui Filip II stau cumnații săi, Henric III de Valois, regele Franței, și Henric III de Bourbon, regele Navarei, care, când cu noaptea Sfântului Bartolomeu, s-a căsătorit cu sora lui Henric III de Valois și a fost nevoie să treacă de la hughenoți la catolici.

Fiind rude mai mult ori mai puțin apropiate, aceștia alcătuise împreună o familie. Erau, cu toate aceste, despărțiți în două tabere, care se luptau cu multă-ndârjire între ele.

Rudele franceze erau pornite să-i desființeze pe Habsburgii de care se simțeau strâmtorați atât despre Pirinei, cât și despre Rin, erau deci gata să se unească cu orișicare dușman al lor și-și dedeau silința de a le face dușmani și unde nu aveau.

Tot așa polonezii, care odată cu capul nu voiau să cadă, cum căzuseră cei din Boemia și cei din Ungaria, sub stăpânirea Habsburgilor. Atât pe Ștefan Bathory, cât și pe Ian Zamoyski avem deci să-i punem lângă cei doi Henrici.

Tot alături cu aceștia e locul papei, care se simte strâmtorat de Habsburgi atât despre meazăzi din Neapoli, cât și despre meazănoapte din ducatul de Milan. El șovăie însă și se pleacă ici spre unii, colo spre ceilalți, căci toți fac parte din turma păstorită de dânsul.

Tot așa Veneția, care s-a aliat, ce-i drept, cu Habsburgii contra turcilor când cu bătălia de la Lepanto, dar a fost și un papă care, împreună cu regele Franței, s-a unit cu turcii contra lui Carol V.

Elisabeta, care era în dușmănie cu Filip II, ar fi fost să treacă în partea celor din Franța, dar Maria Stuart era născută de o

franceză, crescuse la Curtea din Paris, ba fusese chiar soția unui rege al Franței și se bucura de multe simpatii în Franța. Elisabeta stetea deci bosumflată la o parte.

Ceilalți, oameni mai mărunți, se ascund fiecare în dosul acelora de la care atârnă, cum Sigismund Bathory se ascundea-n dosul unchiului său Ștefan, care stătea și el mai mult în dosul lui Zamoyski.

Sultanul Murad III ședea cu picioarele încrucișate pe perina de pe divanul lui și bea nu numai cafea și ciubuc, ci totodată și vin bun. Prorocul Muhamed a oprit, ce-i drept, beutura spirtoasă. Murad III nu ținea însă seamă de aceasta și-și trăia zilele mai mult amețit decât treaz.

Putea să fie, căci erau destui cei ce se hărțuiau pentru apărarea puterii lui.

Cu rușinea pătită în fața castelului Sriget se-ncepe, fără-ndoială, scăderea puterii otomane, dar nu erau oamenii de atunci în stare să se folosească de aceasta și-și căuta fiecare de treburi.

Orișicât de deosebite ar fi fost scopurile urmărite de cei învrăjbiți între dânșii, toți se potriveau în ceea ce privește felul de a gândi, toți erau dezbrăcați de firea omenească, nemiloși, haini, pătrunși de convingerea că săvârșesc o faptă bună când varsă sângele celor ce nu intră-n voia lor, toți se socoteau în drept să pună zbiri ca să omoare pe-aceia pe care nu-i puteau răpune-n luptă dreaptă.

Filip II a ars pe rug o mulțime de oameni pentru că nu numai el, ci și lumea în mijlocul căreia trăia era stăpânită de gândul că așa-și face datoria, că așa vrea Dumnezeu, că acesta îi este rostul în lumea aceasta. Alții, ca Egmont și Horn, au căzut sub barda călăului, iar alții, ca Wilhelm de Orania, au fost uciși de zbiri.

Tot așa Elisabeta, ținând să-și facă datoria, a dat pe mâna călăului pe mulți, până chiar și pe verișoara ei, Maria Stuart.

Ținând să-și facă datoria se omorau cei din Franța în fel de fel de chipuri între dânșii. Hughenoții au pus zbiri să omoare pe căpetenia catolicilor, Henric de Guise. Catolicii, drept răsplată, au pus la cale omorârea lui Carol de Bourbon, căpetenia hughenoților. Tot așa au murit unul după altul doi regi ai Franței, Henric III și Henric IV.

Pretutindeni, printre cei mici și mai ales printre cei mari, fel de fel de zbiri își făccau și azi și mâne datoria.

Acesta era timpul în care Petru-vodă Cercel a făcut încercarea de a se învoi cu Sigismund Bathory.

Europa era împărțită în două tabere mari, dintre care una era pornită asupra turcilor, iar cealaltă se răzâma pe turci. Petru-vodă se afla ca-ntre două mari pietre de moară, și era destul ca una dintre ele să fie pusă-n mișcare pentru ca el să fie strivit.

Mai erau, ce-i drept, și oameni care stăruiau pentru pace și bună-înțelegere.

Când Petru-vodă umbla prin Italia și pe la vărul și bunul său prieten din Franța, trăia, tot cutreierând țările, și Giordano Bruno, care la 1600 a fost ars pe rug, poetul Ronsard, care a murit în 1585, și nenorocitul Torquato Tasso, care a avut în viața lui atâtea zile grele. Tot în timpul vieții lui Petru-vodă Cercel a tipărit diaconul Coresi cele dintâi cărți românești în tipografia de la Brașov a lui Honterus.

De oameni ca aceștia nu țineau însă seamă rudele învrăjbite între ele.

III

Potrivindu-se cu cei de un gând cu dânsul, Sigismund Bathory i-a făcut lui Petru-vodă Cercel ceea ce cu atâți și atâți ani mai nainte nobilul Francisc Kendi îi făcuse boierului Socol și ceea ce au mai pățit apoi și alții: l-a prins și l-a despuiat de tot ceea ce a găsit la el. Deosebirea e numai că nu l-a trimis la

Poartă, ci l-a oprit la el și l-a ținut închis într-unul din castelele sale sub pază bună, ca să se moaie și să intre-n voile lui.

Vărsare de sânge s-a făcut, se-nțelege, și fără de voia lui Petru-vodă, căci lefegiii s-au năpustit asupra celor 46 de care ca să-și ieie lefurile ce li se cuveneau, iar Andrea ținea cu orice preț să scape avutul stăpânului său. Zadarnice au rămas însă luptele și cei ce au scăpat întregi și nevătămați din încăierare s-au risipit despuiați ca vai de ei de tot ce le mai rămăsese.

Așa se petreceau atunci lucrurile.

Câtva timp în urmă, Poarta l-a mazilit pe Petru-vodă și a ridicat în scaunul Munteniei pe Mihnea.

Lui Petru-vodă i se pierde deocamdată urma, căci el nu poate să vestească pe nimeni despre cele petrecute, iar Andrea, credinciosul candiot, nu e-n stare să-i dea vreun ajutor. Îi adresează, ce-i drept, lui Sigismund Bathory o scrisoare, dar nu primește nici un răspuns, și abia după un an reușește să vestească pe papa despre soarta stăpânului său.

În vara anului 1586, papa Sixt V îi scrie lui Ștefan Bathory, stăruind să intervie pe lângă nepotul său, Sigismund, în interesul lui Petru. În scrisoarea aceasta îi zice lui Petru: *„Petrus Valahiae Princeps, vir catholicus cumque haec Sancta Seda conjunctissimus"*.

Era trecut atunci anul de când Petru suferea mizeriile întemnițării, dar el a rămas și mai departe în închisoare, căci după toate semnele, Ian Zamoyski, adevăratul stăpân al Polonici, deci și al lui Ștefan Bathory, nu voia să țină seamă de stăruințele papei.

Abia în anul al treilea a reușit Andrea să-i strecoare stăpânului său câteva cearșafuri. Legându-le pe acestea unul de altul, a scăpat, în sfârșit, din temniță. La 8 septembrie 1587 el îi adresează lui Sigismund Bathory, din Cașovia, o scrisoare plină de duioșie, în care îl mustră pentru cele ce pe urma lui a avut să mai sufere după ce timp de treizeci de ani a

cutreierat lumea ca pribeag fără de căpătâi, se plânge că n-a primit răspuns la scrisoarea ce-i adresase din temniță și își cere avutul răpit. „Dumnezeu – zice el – mi-a dat, în sfârșit, libertatea, dar am rămas gol ca-n clipa ieșirii din pântecele mamii mele" *(„tamen nudus sicut de ventre matris natus").*

De la Cașovia el a trecut prin țările împărătești la Veneția, la Roma și în cele din urmă în Franța, la vărul și bunul său prieten.

La 14 ianuarie 1588, senatul Veneției ia hotărârea că, neavând nici o legătură cu Sigismund Bathory, nu poate să intervină pe lângă acesta pentru Petru-vodă, pe care în același timp îl vestește că nu i se poate da voie să petreacă în țările atârnătoare de Veneția.

Puțin în urmă, la 12 mai, Scaunul papal îi scrie lui Sigismund Bathory să-i restituie lui Petru-vodă avutul.

După împărtășirile făcute legatului papal, vorba era de 600 000 galbeni, bani sunători, și fel de fel de lucruri, prețuite la peste 300 000 de galbeni.

Zadarnice au rămas și stăruințele Scaunului papal. O singură nădejde îi mai rămânea multîncercatului Petru-vodă: vărul și bunul prieten din Franța.

Acesta i-a și dat ajutor.

În urma stăruințelor lui Henric III și ale creditorilor păgubiți, sultanul Murad III s-a muiat și iar a făgăduit că-l va ridica pe Petru-vodă-n scaun, și acesta a plecat din nou la Poartă.

Și de astă dată stăteau însă la pândă vechii lui dușmani, și la 31 octombrie 1589, vreo trei ani mai nainte de urcarea în scaun a lui Mihai-vodă Viteazul, Petru-vodă Cercel se află în închisoarea celor Șapte Turnuri, unde rămâne îngropat.

Marele clucer Bartolomeu Brutti îi scria lui Hanibal de Capua, legatul papal din Polonia:

„Lo procurato, che sia castigato quel Piétro fugitivo di Valachia, quel gia con inganni a favor del Re di Francia havea ocupato il Principato de Valachia e dopo la fuga per molti anni é stato vagando in diversi loghi della Christianita."

Ceea ce pe românește va să zică:

„Am purtat de grijă ca să fie pedepsit Petru cel fugit din Muntenia, care odinioară cu înșelăciuni și cu favoarea regelui din Franța a ocupat principatul Munteniei și, după ce a fugit de acolo, a stat vagabondând în deosebite locuri ale creștinătății."

De la foștii lui prieteni din Polonia i-au venit deci zilele negre de la sfârșitul vieții.

FINE

GLOSAR

A

afâna, vb. – a mărunți un ogor; a netezi.

aga, pl. *agale* – șeful poliției.

agrăit, s.m. – interlocutor.

aiepta, vb. – a se avânta, a-și lua avânt.

albineț, adj. – blond, bălan; alb la față, palid.

altițe, s. f. pl. – broderie cu arnici sau cu mătase pe umerii iilor.

amărâtor, adj. – supărător.

anatemă, s. f. – afurisenie din partea bisericii.

animă, s. f. – inimă; suflet.

anteluptător, s. m. – înaintemergător.

anuități, s. f. pl. – sumă pe care o plătește cineva anual pentru a stinge o datorie sau pentru a forma sau mări un capital.

apriat, adv. – clar, limpede, precis.

arieni, s. m. pl. – adepți ai preotului Arie, care negau natura divină a lui Iisus Hristos.

arnăut, s. m. – soldat mercenar din garda domnească; slujbaș înarmat pentru paza boierilor.

asecurațiune, s. f. – asigurare.

atlaz, s. n. – stofă de mătase, fină și lucioasă.

azimă, s. f. – pâine nedospită.

B

bacceli, vb. refl. – a se ramoli, a îmbătrâni.

baiaderă, s. f. – dansatoare indiană.

barabulă, s. f. – cartof.

baraică, s. f. – baracă.

bădanie, s. f. – putină mare, butie în care se pun la fermentat prune și alte fructe.

bărăție, s. f. – biserică catolică.

bârdaș, s. m. – cel care lucrează lemnul cu barda.

beglerbei, beilerbei s. m. – guvernator general al unei provincii din Imperiul otoman.
bélă, adj. f. – frumoasă (franțuzism).
bivuac, s. m. – staționare temporară a trupelor în afara localităților; locul unde se face staționarea.
blegotenie, s. n. – bleg
boare, s. f. – adiere de vânt lină, răcoritoare; mireasmă.
bocal, s. n. – vas de sticlă, borcan.
Bog – Dumnezeu (în slujba veche bisericească – luat din limba slavă).
bogoslov, s. m. – teolog.
bogoslovie, s. f. – teologie, învățătură religioasă.
boi, vb. – a vopsi.
bonții, s.m. pl. – atotputernicii.
bortă, s. f. – scorbură, vizuină, groapă, gaură.
boscoane, s. f. pl. – vrăji, farmece, descântece.
boscorodi, vb. – a descânta, a vrăji.
boz, s. m. – varietate de soc cu flori albe și fructe negre, întrebuințat în medicina populară.
brâncă, s. f. – mână.
brâne, s. n. pl. – brâie.
buciumaș, s. m. – suflător din bucium.
buì, vb. – a coborî pe un loc înclinat.
buiestraș, s. m. – cal care merge repede și legănat, în buiestru.
buiguiáltă, s. f. – buimăceală, zăpăceală, aiureală.
buiguit, adj. – buimăcit, zăpăcit, amețit.
bumb, s. m. – nasture.
buratic, adj. – de la *bură* (ceață), cețos.
burhoi, s. n. – burniță.
butica, vb. – a orbecăi.

C

cagan, s. m. – căpetenie militară la popoarele migratoare (avari).
calabrist, s. m. – cavalerist.
calfă, s. m. – lucrător care a terminat ucenicia și începe să practice meseria într-un atelier.
camătă, s. f. – dobândă obținută în urma unui împrumut de bani.
cambie, s. f. – act prin care cel care îl semnează se obligă să achite la date fixe, anumite sume de bani.
camiș, s. n. – țeava de la pipă.
candiot, s. m. – locuitor de insulei grecești Candia.
cantor, s. n. – birou, cancelarie.
capete, s. n. pl. – capital.
capigiu, s. m. – capugiu, trimis al sultanului în țările românești, îndeosebi pentru schimbarea domnilor.
capiște, s. f. – templu păgân.
caraulă, s. f. – patrulă.

caretaș, s. m. – cel care conduce și se îngrijește de *caretă* (vezi).
caretă, s. f. – șaretă.
carmajin, s. n. – piele de culoare roșu-închis.
carte, s. f. – scrisoare.
carvasara, s. f. – birou vamal.
casină, s. f. – cazino; local, mai ales în stațiunile balneo-climaterice, cu săli de dans, jocuri de noroc.
casnic, s. m. – cu sensul de om de casă.
catran, s. n. – substanță rășinoasă neagră.
catrință, s. f. – fotă sau șorț de lână împodobit cu flori.
caznă, s. f. – trudă.
cădi, vb. – a cădelnița.
căina, vb. – a compătimi.
călcare, s. f. – prădare, devastare, spargere.
căni, vb. – a vopsi în negru; a-ți înnegri mustățile.
căpia, vb. – a se scrânti, a se țicni, a înnebuni.
căprior, s. m. – fiecare din lemnele groase, înclinate, pe care se pune acoperișul casei.
căprioreală, s. f. – totalitatea *căpriorilor* (vezi) la acoperișul unei case.
cătrăni, vb. refl. – a se necăji.
căutătoare, cătătoare, s. f. – oglindă.
câmpean, s. m. – locuitor de la câmpie.
cârlan, s. m. – cal tânăr (de doi ani).
câștiu, s. n. – sumă de bani plătibilă la date fixe, reprezentând o parte din arenda unei moșii.
ceair, s. n. – loc părăginit și nelucrat; loc de pășune.
cer, s. m. – arbore.
cerbice, s. f. – ceafă, grumaz.
cergă, s. f. – pătură.
cezar, s. m. – împărat; în Imperiul bizantin: „cel mai mare după împărat".
chezășie, s. f. – garanție, asigurare.
chibzuri, a sta în –, s. n. pl. – a sta în chibzuire; a chibzui.
chilă, s. f. – veche măsură pentru cereale (în Muntenia – circa 400 kg, iar în Moldova – circa 240 kg).
chiti,. vb. refl. – a se împodobi, a se găti.
chitit, adj. – împodobit, gătit.
ciocârți, vb. a ciopli.
cioflingar, s. m. – 1. poreclă dată celor îmbrăcați în straie orășenești, surtucar; 2. zdrențăros, calic.
cilindru, s. m. – pălărie înaltă în formă de tub, joben.
ciondrăni, vb. refl. – a se sfădi, a se certa.
cioroboreală, s. f. – gâlceavă, ceartă zgomotoasă.
ciubăr, s. n. – vas mare făcut din doage de lemn, cu două toarte tot din lemn.

ciucurat, adj. – împodobit cu ciucuri.
ciudit, adj. – înciudat, invidios.
ciuf, adj. – slut, pocit.
ciurdă, s. f. – cireadă de vite.
ciut, adj. – șut, fără coarne.
clabăt, s. n. – căciulă de gală.
clac, s. n. – pălărie bărbătească înaltă, de formă cilindrică, se purta la bal și în alte ocazii când se îmbrăca fracul.
clătări, a clăti, vb. – a limpezi rufele cu apă curată.
clenci, s. n. – creangă tăiată parțial de care se poate agăța ceva; (fig.) pricină, motiv de ceartă.
clondir, s. m. – sticlă cu gâtul scurt și strâmt.
clucer, s. m. – boier care se ocupă de aprovizionarea curții domnești.
coarneș, adj. – cu coarne mari.
cocioc, s. n. – insulă plutitoare din nămol vegetal; loc mlăștinos.
codoriște, s. f. – coadă la bici.
codru, ~ de pâine, s.m. – bucată mare de pâine.
cofă, s. f. – vas de lemn pentru apă.
colbăi, vb. – a umple de colb (praf), a prăfui.
colnă, s. f. – cramă.
coltuc, s. n. – colț de pâine.
comitat, s. n. – diviziune administrativă în Austro-Ungaria.
comitatens, adj. – ce ține de comitat (*vezi*).
comite, s. n. – conducătorul unui *comitat* (vezi).
companiă, vb. – a acompania, a întovărăși.
conac, s. n. – loc de popas; popas.
consistoriu, s. n. – organ administrativ și disciplinar al bisericii.
consumat, economisit ~, adj. – desăvârșit.
contoar, s. n. – încăpere pentru administrație, birou.
contrar, s. m. – inamic.
copil, ~ de lele s.m. – copil din flori, cu tată necunoscut.
cordișa, vb. – a se aplica, a se întinde în jos.
cornist, s. m. – soldat care sună din corn în loc de goarnă.
costrei, s. m. – plantă erbacee cu rădăcini târâtoare.
coșcov, adj. – coșcovit (despre pereți), cojit, scorojit.
cot, s. m. – unitate de măsură egală cu lungimea brațului de la îndoitura cotului până la vârful degetului de la mijloc al mâinii.
cotilion, s. n. – dans cu figuri și scene mimice.
cotrov, s. n. – adăpostul unui animal de casă (câine, pisică).
covergă, s. f. – coșarcă; adăpost pentru vite, improvizat din nuiele și crengi.
crâmpiță, s. f. – încurcătură de fire în urzeala pânzei la războiul de țesut; piedică, obstacol.

crâsnic, s. m. – paracliser, târcovnic; om de serviciu la biserică.
creițar, s. m. – monedă de aramă care circula în Imperiul austro-ungar.
cruci, a se uita în ~ – a se uita cruciș.
crunt, a vedea ~ – a vedea roșu înaintea ochilor.
ctitor, s. m. – epitrop.
cucăi, a se ~, vb. – a se clătina într-o parte și alta.
cucurbetă, s. f. – dovleac; tidvă.
cuhne, s. f. – bucătărie.
cumătru, s. m. – nașul sau nașa, în raport cu părinții copilului.
cumetrie, s. f. – relație de rudenie între *cumetrii* (vezi); petrecere la botez.
cupea, s. f. – trăsură închisă.
cuprins, om ~, adj. – înstărit, bogat.
curătură, s. f. – defrișare; loc defrișat pentru agricultură.
curechi, s. m. - varză
curpen, s. m. – arbust cu tulpina subțire și agățătoare.
custa, vb. – a trăi, a viețui, a exista.
custură, s. f. – cuțit rudimentar, fără plăsele.
cuvertat, adj. – împăturit.

D

dată, s. f. – destin, soartă.
dăbălat, adj. – (despre buze, urechi), pleoștite, lăsate în jos.
dâcă, s. f. – ciudă, pică, supărare, mânie.
dâcos, adj. – mânios, țâfnos, dușmănos.
dâlmă, s. f. – ridicătură de pământ.
deloc, adv. – (regionalism) imediat.
depeșă, s. f. – telegramă.
desbumba, vb. refl. – a se descheia la haină de *bumbi* (nasturi).
desetină, s. f. – una din zece (la impozit, contribuție).
deșucheat, adj. – smintit, într-o ureche.
dijmă, s. f. – zeciuală; obligație de a preda a zecea parte din recoltă.
divan, ~ ad-hoc – fiecare dintre cele două adunări, special întrunite în 1857, la Iași și București, pentru a hotărî viitorul Principatelor Române: unirea într-un singur stat sau dezvoltarea lor ca două state separate.
dobaș, dubaș, s. m. – cel care bate *doba* (toba).
dobă, s. f. – tobă.
docar, s. n. – trăsurică ușoară.
doge, s. m. – mai-marele Veneției.
doveac, s. n. – veac.
dric, s. n. – suportul pe care stau loitrele carului.
dril, s. n. – pânză groasă pentru corturi, bluze etc.
dolie, s. f. – apă lină; loc în care o apă curgătoare își încetinește

cursul; locul străbătut de această apă.
dulce, adj. – frate dulce: frate de sânge; văr dulce: văr primar.
dura, vb. – a construi, a zidi, a clădi.

E

economn, s. m. – administrator.
ecumenic, adj. – universal.
epistat, ipistat, s. m. – vătaf, supraveghetor; subcomisar.
epitropie, s. f. – tutelă.
epitropisire, s. f. – luare sub tutelă.
estimp, adv. – în acest an.
eunuc, s. m. – soldat castrat care păzește un harem.

F

faur, făurar, s. m. – fierar.
făcătură, s.f. – vrăjitoare, farmec.
fărmăcătoare, s. f. – vrăjitoare.
făurărie, s. f. – fierărie.
fedeleș, s. n. – butoiaș în care se păstrează apă sau vin.
ferdelă, s. f. – baniță (în Transilvania).
fișpan, s. m. – prefect în Imperiu austro-ungar.
flecățiere, flecărire, s. f. – vorbărie fără rost.
flocat, adj. – flocos.
florin, s. m. – monedă de argint.
foi, foale, s. n. – unealtă rudimentară a fierarului, în formă de burduf, cu ajutorul căreia se suflă aer peste cărbunii din vatră, pentru întreținerea focului.
fontană, s. f. – (latinism) fântână.
fuștei, m s. m. pl. – vergele de lemn pentru războiul de țesut.
fuzila, vb. – a împușca.
fuziladă, s. f. – împușcătură.

G

galeră, s. f. – corabie de dimensiuni mici, cu pânze și vâsle, cu bordurile puțin ridicate, folosită încă din antichitate.
galfăd, adj. – palid, gălbejit de boală.
găman, s. m. – golan, derbedeu; lacom, mâncău, nesățios.
găti, vb. refl. – a se înfrumuseța; a termina.
gârclean, s. n. – gâtlej.
gârniță, s. f. – o varietate de stejar mare care crește mai mult la șes.
geamie, s. f. – biserică musulmană, mai mare decât *moscheea* (vezi).
gheroc, s. n. – haină bărbătească cu pulpane; redingotă.
giumbuș, s. n. – ghidușie.
gorăn, gorun, s. m. – varietate de stejar.
groși, s. m. pl. – bârne groase, bușteni folosiți la construcții.
guardian, părintele –, adj. – superiorul unei mânăstiri.
guduroaie, s.n. pl. – râpi, vârtoape.

gureș, adj. – vorbăreț
guruit, gurluit, s. n. – ciripitul porumbeilor.

H

hagialâc, s. n. – călătorie la Locurile Sfinte, pelerinaj.
hagiu, s. m. – călător la Locurile Sfinte.
haiduc, s. m. – 1. soldat infanterist în vechea armată ungară; 2. jandarm; 3. hoț de codru.
hanger, s. n. – pumnal încovoiat ce se purta la brâu ca armă.
harță, s. f. – ceartă, încăierare.
hăhăuc, adj. – tâmpit, zăpăcit.
hărăbor, adj. – vioi.
hărbaret, adj. – gălăgios, obraznic.
hârșit, adj. – experimentat, umblat prin lume; rebegit.
hârț, harț de – – zi de post în care este permis să se mănânce de dulce.
hetairă, s. f. – curtezană în Grecia antică.
hoare, s. f. pl. – păsări de curte.
holdă, s. f. – lan; loc destinat semănăturilor de cereale.
honved, s. m. – soldat din infanteria ungară în evul mediu și, apoi, austro-ungară.
hoscocorat, adj. – țâfnos, ieșit din fire; înzorzonat.
hripide, ripide, s. f. pl. – obiecte bisericești.
hudiță, s. f. – uliță.
hulă, s.f. – ocară, injurie, calomnie.
hult, vb. – a defăima, a bârfi.
huluit, adj. – năruit, dărâmat.
husar, s. m. – ostaș din cavaleria ungară.

I

iazmă, s. f. – năluca, vedenie, stafie.
ibrișin, s. n. – fir de mătase răsucită pentru cusut sau brodat.
ienicer, s. m. – soldat de elită din vechea infanterie otomană.
iepe, s. f. pl. – (la războiul de țesut) cele două rălpice.
iezer, iezăr, s. n. – lac adânc de munte.
iezui, iezi, vb. – a stăvili o apă curgătoare printr-un baraj pentru a-i da alt curs sau a forma iazul morii.
ileu, ilău, s. n. – nicovală.
imaș, s. n. – loc de pășune.
ipen, adj. – nevătămat, teafăr.
iugăr, jugăr, s. n. – unitate de măsură pentru suprafețele agricole folosită în Transilvania, egală cu 0,5775 ha.

Î

îmbărbătire, s.f. – maturizare.
îmblăci, vb. – a treiera grâul, orzul cu *îmblăciu* (vezi).

îmblăciu, s. n. – unealtă agricolă cu care se bat snopii la arie, la treieratul grâului.
îmblăcitoare, s. f. – *îmblăciu* (vezi).
înbotit, om ~ – om vânjos.
înbucurat, adj. – bucuros.
înpărtășire, s. f. – destăinuire.
înple, vb. – a umple.
înagerit, adj. – agerit, ager.
înaiurit, adj. – aiurit.
încopcia, vb. – a împreuna.
încredința, vb. – a logodi.
încredințat, s. m. și adj. – credincios cuiva.
în deplin, adv. – pe deplin, întru totul.
îndesuială, s. f. – înghesuială (formă specifică lui Slavici).
îngherat, adj. – cu gheare puternice.
înhăinit, adj. – înrăit, crud.
înholba, vb. refl. – a se uita la cineva cu ochii măriți de mirare, curiozitate sau de spaimă.
înholbat, adj. – holbat.
înjunit, adj. – întinerit.
înmoina, vb. refl. – (despre timp) a se mai încălzi, dar cu umezeală și ceață.
înstâlpit, adj. – înflorit; împodobit cu flori.
învăscut, adj. – îmbrăcat, învelit.
învârteji, vb. refl. – a se răsuci ca un vârtej; a se întoarce brusc din drum.
învultara, vb. refl. – a se pregăti de luptă; a se îmbulzi.

J

jălitoare, s.f. – bocitoare.
jelepar, s. m. – negustor de vite.
jilav, adj. – umed.
jirebie, jurebie, s. f. – mănunchi de fire de tort; în număr de treizeci de fire, formează o unitate de măsură la urzit, la depănat.
județ, s. m. – judecător.
jugăr, s. n. – vezi *iugăr*
june, s. m. – tânăr.
junețe, junie, s. f. – tinerețe.

L

laiță, s.f. – bancă de-a lungul unui perete sau la poarta caselor țărănești.
lăpta, vb. – a alăpta.
lărmui, vb. – a face larmă.
lăudări, vb. – a se lăuda.
leasă, s. f. – 1. împletitură de nuiele servind drept poartă de intrare în grădină sau în curte; 2. împletitură de nuiele care se așază pe laturile carului.
leaturi, s. n. pl. – stinghii lungi și înguste cu ajutorul cărora se fac îngrăditurile din nuiele.
legat, s. m. – reprezentant diplomatic.
legătoare, ~ la gât, s. f. – cravată, papion.

legător, s. m. – lucrător care, la secerat, leagă grâul în snopi.
leutră, loitră, s. f. – partea laterală a carului.
levantin, s. m. și adj. – 1. locuitor sau om originar din Levant (din țările de la răsăritul Mediteranei); 2. ipocrit, intrigant.
lictar, s. n. – magiun; marmeladă din prune.
lipscan, s. m. – negustor de articole de manufactură.
lipscănie, s. f. – marfa sau prăvălia unui lipscan.
litanie, s. f. – rugăciune lungă și monotonă.
loază, s. f. – om de nimic, netrebnic.
lud, adj. – naiv, nătâng.
lunatic, adj. – cu idei și manifestări ciudate, bizare.

M

magnificiență, s. f. – măreție.
manicheu, maniheu, s. m. – adept al manicheismului, erezie a lui Maniheu care susținea existența în lume a două principii: al binelui și al răului.
marafeturi, s. n. pl. – fleacuri, lucruri mărunte; podoabe.
mas, s. n. – popas pentru odihnă.
masala, s. f. – faclă; torță pentru luminatul străzilor sau folosită de căruși la drum în timpul nopții.
maștер, adj. – vitreg.
matcă, s. f. – a ieși din ~ (despre o apă curgătoare) – a se revărsa.
maus, s. n. – joc de cărți.
măciniș, s. n. – cantitatea de făină măcinată.
măgădău, s. m. – vlăjgan, lungan.
măsariță, s. f. – față de masă.
mânca, vb. refl. – a se bate sângeros.
mânea, vb. – a poposi undeva peste noapte.
mânecar, s. m. – haină scurtă țărănească.
mântui, vb. – a termina ceva de îndeplinit.
mânzoc, s. n. – plantă erbacee care crește în locuri mlăștinoase.
meremet, s. n. – reparație, refacere.
mezuină, s. f. – hat; limită între două ogoare; spațiu liber între două case.
miazăzi, s. f. – amiază.
minarea, minaretă, s. f. – turnul unei *geamii* (vezi).
minorit, s. m. – călugăr catolic din Ordinul Franciscanilor (ordin creat de Sf. Francisc de Assisi în anul 1208).
missă, s. f. – liturghie la catolici.
moină, s. f. – timp mai călduros, dar umed.
molcuț, adj. – diminutiv de la *moale*.
moschee, s. f. – biserică la musulmani.

motoflete, adj. – om neîndemânatic.
motolog, s. m. – om greu de cap.
mreajă, mreajă, s. f. – plasă de prins pește.
mucarniță, s. f. – foarfecă cu care se taie fitilul ars la lumânările de seu; opaiț improvizat.
muntean, s. m. – locuitor de la munte.
muruială, s.f. – lut sau alt material cu care se tencuiesc pereții.
muruit, adj. – (despre pereți) netezit, făcuit, tencuit.
mușina, vb. – a mirosi, a adulmeca.

N

naică, s. f. – nană, lele, dodă; termen de respect cu care se adresează la țară un copil sau o persoană mai tânără unei femei mai în vârstă.
nădi, vb. – a lega, a înnădi.
năimi, vb. – a închide gura cuiva mituindu-l cu bani.
nărod, s. m. – măscărici.
năstașnic, adj. – neastâmpărat.
năvălnicie, s. f. – pornire exuberantă, năvalnică.
nefățărit, adj. – nefățarnic.
negoțători, vb. – a face negoț.
negrijit, adj. – neîngrijit.
nemeș, s. m. – nobil de rang mai mic (în Transilvania).
nemotenie, s. f. – rudenie.
nevolnic, adj. – nevoiaș, neajutorat, sărman.
nime, pron. – nimeni.
norman, s. m. – normand (om din nordul Europei).
norocit, adj. – norocos.
nota, vb. – a înota.
nuntiu, ~ papal, s. m. – reprezentant al Vaticanului într-o țară străină, ambasador.
nuri, femeie cu ~, s. n. – femeie cu farmec, frumoasă.

O

obidă, s. f. – tristețe, mâhnire.
obidos, adj. – trist, mâhnit, cu *obidă* (vezi).
oblu, adj. – direct, fără înconjur.
obrinti, vb. refl. – a se inflama.
obște, obștie, s. f. – comunitatea oamenilor dintr-un sat, comună sau, în vechime, dintr-un ținut.
ogor, s. m. – avar (din populația migratoare a avarilor).
olac, s. m. – curier special, ștafetă, sol.
olah, s. m. – valah, vlah.
olat, s. n. – acaret, clădire.
op, ~ istoric, s. n. – scriere istorică.
opaiet, opait, s. n. – lampă mică, primitivă, care luminează cu ajutorul unui fitil introdus într-un vas mic de pământ, umplut cu ulei, untură sau seu.
oprealâ, s. f. – oprire, interzicere.
orbeț, adj. – cerșetor orb.

organ, s. n. – glas, voce.
ori, a-și veni în ~ – a-și veni în fire.
orizon, s. n. – orizont.
oțări, oțeri, vb. refl. – a se înfierbânta de mânie, a se înfuria.
oțărit, adj. – mânios, furios.
oțele, oțelele puștii, s. n. – (la puștile vechi) mecanismul de percuție a glonțului: cocoșul cu cremenea și amnarul.

P

padină, paghină, s. f. – 1. loc așezat deasupra unui deal; 2. loc așezat între dealuri.
pan, s. m. – nobil polonez.
papistaș, s. m. și adj. – catolic.
papistășesc, adj. – care ține de catolicism.
pară, para focului, s. f. – flacăra.
pasa, vb. – a trece.
pașă, s. m. – guvernatorul unei provincii în Imperiul otoman sau titlu al vizirilor și al altor înalți demnitari turci în trecut.
patrafir, patrahir, s. n. – parte componentă a vestmintelor preoțești, alcătuită dintr-o fâșie lungă, împodobită cu cruci, purtată în față, atârnată de gât.
patriciu, patrician, s. m. – nobil.
păcurar, s. m. – cioban, păstor.
pădurit, adj. – împădurit, acoperit cu pădure.
pănură, s. f. – stofă țărănească, lucrată în casă.
părânda, perinda, vb. – a trece unul după altul; a muta din loc în loc.
păsat, s. n. – fiertură de mei sau din porumb măcinat mai mare.
pătrar, s. n. – sfert.
păturnichie, s. f. – potârnichie.
pândiș, adv. – pe ascuns.
pârgav, adj. – (despre fructe) care se coc de timpuriu.
pârleaz, s. n. – trecătoare peste gardurile țărănești.
pelcuță, s. f. – diminutiv de la *piele*.
picni, vb. – a atinge, a înțepa pe cineva cu vorba.
picnit, adj. – atins, înțepat (cu vorba).
piparcă, piparca broaștelor, s. f. – ardeiul broaștelor.
pir, s. n. – plantă erbacee, rogoz.
piroteală, s. f. – somnolență, moțăială.
pită, s. f. – pâine.
pizmăreț, pizmătareț, adj. – invidios.
plăvii, s. f. pl. – lemne și crengi amestecate cu nămol care plutesc pe o apă curgătoare.
pleban, părintele ~ – parohul unei biserici catolice.
pleșug, adj. – pleșuv.
plointe, adv. – timp ploios.
poame, s. f. pl. – fructe uscate pregătite pentru iarnă.
pociumb, s. m. – țăruș.

podină, s. n. – pardoseală în grajdul vitelor.
podmol, s. n. – mâl, nămol, aluviune.
podmoli, vb. – a se nămoli.
podobie, s. f. – model de cântare bisericească.
poiată, s. f. – adăpost pentru vite sau păsări; grajd.
polei, vb. relf. – a se șlefui, a se cizela.
pomet, pomăt, s. n. – grădină cu pomi.
pomnol, s. n. – laviță de lângă cuptor.
ponevos, ochi ~, adj. – cu vedere slabă, miop.
pontoane, s. n. pl. – sistem de vase care susține un pod pe o apă curgătoare.
porumb, s. m. – porumbel.
postelnic, s. m. – dregător domnesc care se ocupa de camera de dormit și de primirea solilor de către voievod; titlu onorific.
postelnicie, s. f. – demnitatea de postelnic; instituție care se ocupa de treburile externe.
potcapiu, potcap, s. n. – acoperământ al capului în formă cilindrică, fără boruri, purtat de preoți și călugări.
prapor, s. m. – steag bisericesc.
preamblare, s. f. – plimbare.
prepuielnic, adj. – neîncrezător, bănuitor, gelos.
prepus, s. n. – presupunere, bănuială; neîncredere.
prescură, s. f. – pâinișoară rotundă din aluat dospit pregătită special pentru biserică, din care, după slujbă, se împarte credincioșilor anafura.
prescurăreasă, s. f. – femeie care face *prescură* (vezi) pentru biserică.
primăriu, adj. – (despre fructe) timpuriu, care se coc devreme.
prior, adj. – 1. (despre miei) născut de timpuriu, primul; 2. cel dintâi, conducătorul unui grup de oameni sau al unei case.
prioriță, maică ~, adj. – maică stareță la o mănăstire catolică.
pripor, s. n. – pantă, povârniș.
privaz, s. n. – pervaz, ramă de tablou.
priveghie, priveghiu, s. n. – vegherea unui mort până la înmormântare.
proclet, s. m. – afurisit, viclean; strașnic, cumplit.
prohodi, vb. – a oficia slujba de înmormântare.
proptă, s. f. – proptea; stâlp, ușciorul casei.
proptiș, s. n. – urcuș abrupt, pantă.
protopop, s. m. – cleric care răspunde de mai multe parohii sătești.

protoprezbiter, s. m. – *protopop* (vezi).
protosincel, s. m. – grad superior în ierarhia călugărească.
pruniște, s. f. – livadă cu pruni.
psalt, s. m. – cântăreț de strană în biserică.
puia, vb. refl. – a se înmulți.
puian, s. m. – pui.
pup, a sta ~ – a sta ghemuit pe vine.
pustă, s. f. – câmpie întinsă.
pustiicios, adj. – pustiu, nelocuit.

R

rabiat, adv. – imediat.
rac, briceag cu ~ – briceag cu tirbușon.
răbuș, răboj, s. n. – bucată de lemn pe care, în trecut, se însemnau, prin crestături, diferite socoteli; lemn însemnat prin crestături pentru măsurat laptele.
răcan, s. m. – recrut.
răcori, a intra în ~ – a avea fiori de groază, de frică.
rămășag, s. n. – pariu, prinsoare.
rămăși, vb. refl. – a pune *rămășag* (vezi), a face prinsoare.
rândaș, s. m. – slugă, servitor folosit la muncile de rând.
râșni, vb. – a măcina la *râșniță* (vezi).
râșniță, s. f. – moară rudimentară, acționată manual sau cu forță animală.
reavăn, adj. – (despre pământul de cultură) umed, jilav.
reverendă, s. f. – haină preoțească lungă până la glezne.
rezolut, adj. – hotărât.
rivăloasă, adj. – indivioasă.
rizic, s. n. – risc.
românesc, strai ~, s. n. – strai popular.
românie, pe ~ – românește.
rost, s. n. – gură.
rostit, adj. – rânduit, menit; cu rost.
rovine, s. f. pl. – mlaștini.
roviniș, s. n. – loc mlăștinos.
rudă, s. f. – oiște.
rugă, s. f. – troiță, cruce mare de lemn așezată la încrucișarea unor drumuri.
rumeneală, s. f. – vopsea roșie pentru obraji; suliman.
rupturi, vb. – a rosti cu greu câte o vorbă.

S

salv-conduct, s. n. – împuternicire de liberă trecere.
sapă, s. f. – cu sensul de „o zi de sapă".
saracen, s. m. – sarazin (arab).
sălăhui, adj. – liber, de capul lui.
sârb, s. m. – cuvânt folosit de Slavici cu sensul de slav.
scăpăta, vb. – a sărăci.
schimă, s. f. – scălămbăială.
schimnic, s. m. – pustnic.

scociorî, vb. – a scormoni, a scurma.
scrietor, s. m. – (formă specifică lui Slavici) scriitor.
scrisuri, s. n. pl. – bilete de CEC cu dobândă, obligații.
sculă, s. f. – unealtă.
scule, s. f. pl. – obiecte de preț, bijuterii.
scruta, vb. – a cerceta cu de-amănuntul, a căuta să pătrunzi înțelesul unor fapte și lucruri.
serenad, s. m. – cel care face serenade.
sesiune, ~ de pământ, s. f. – întindere mare de pământ, lot.
seu, său, s. n. – grăsime de oaie.
sfădi, vb. refl. – a se certa.
sfătoși, vb. refl. – a se sfătui, a sta la sfat.
sihăstri, vb. – a trăi în sihăstrie.
silă, s. f. – forță, impunere forțată.
simbrie, s. f. – retribuția unei slugi.
sinod, s. n. – for suprem de conducere al Bisericii Ortodoxe.
sirep, adj. – (despre cai) iute, sălbatic, greu de stăpânit.
slei, vb. – 1. (despre ceară sau seu) a se închega prin răcire; 2. a înlătura nisipul depus pe fundul unei fântâni pentru a-i desfunda izvoarele; 3. a i se secătui puterile.
slobodnic, adj. – slobod, liber.
sluguță, s. f. – diminutiv de la *slugă*.
sminti, vb. – a greși.
smintit, adj. – nechibzuit, fără judecată; deplasat.
smirnă, a sta ~ – a luă poziție de drepți.
solomonar, șolomonar, s. m. – vrăjitor, cititor în stele.
sorb, s. m. – cuvânt folosit de Slavici cu sensul de slav.
spectabil, adj. – respectabil.
spelcuit, adj. – aranjat, dichisit.
sprijoană, s. f. – sprijin.
stacoj, s. m. – rac.
staroste, s. m. – conducător al obștiei (în vechime).
stâmpărat, adj. – stins, potolit, domolit.
stânjen, s. m. – unitate de măsură în trecut, de circa doi metri.
stean, stan de piatră, s. n. – bloc mare de piatră.
stobor, s. m. – stâlp gros de lemn, par.
strigă, s. f. – strigoaică.
strângărie, s. f. – adunare (de oameni), întrunire.
student, s. m. – (în Transilvania) elev la gimnaziu sau la preparandie (școală normală).
sucman, suman, s. n. – haină lungă purtată de țărani, făcută din dimie.
sugară, s. f. – țigară.
sulimeni, vb. relf. – a se farda.
sulimenită, adj. – fardată excesiv, boită.

Ș

șaiac, s. n. – postav lucrat de călugărițe și care servește mai mult pentru haine monahale.
șatră, s. f. – adăpost pentru vite; baracă de scânduri pentru unelte agricole.
șerpar, s. n. – chimir, cingătoare lată din piele.
șiiți, s. m. pl. – adepții uneia din cele două subdiviziuni ale religiei musulmane.
șizmatic, adj. – schismatic.
șovar, s. n. – papură, rogoz.
șovârțe, s. colectiv – (peiorativ) orășeni.
ștergar, s. n. – șervet.
știrici, vb. – a iscodi, a cerceta, a se informa.
șugui, vb. – a face glume.
șuarog, adv. – foarte uscat.

T

tabelar, adj. – ca un tabel.
tain, s. n. – porție de grăunțe zilnică pentru animale.
taroc, s. n. – joc de cărți.
tăinicie, s. f. – tăinuire; intimitate.
tăria cerului, s. f. – bolta cerului.
tărie, s. f. – forță, putere.
tâlcui, vb. – a interpreta, a tâlmăci.
tândălitură, s. f. – lucru făcut de mântuială; alergătură fără folos.
târgoviște, s. f. – (cuvânt format de Slavici cu acest sens) loc de târg, târg, orășel comercial.
târlici, s. m. pl. – papuci moi de casă, făcuți din postav sau din lână.
târș, s. n. – tufiș mărunt și stufos.
târziatic, adj. – întârziat.
testimoniu, s. n. – certificat școlar.
ticăi, vb. – a lucra încet și fără spor.
tipic, s. n. – rânduială după care se săvârșește serviciul religios; cartea care cuprinde această rânduială.
titor, s. m. – ctitor.
tiz, s. m. – persoană care poartă același nume cu alta.
tonatic, adj. – cu toane.
toptangiu, s. m. – negustor care vinde sau cumpără marfa cu *toptanul*: cu ridicata; angrosist.
tractat, s. n. – tratat.
treapăt, în ~, adv. – la trap.
trâmbă, s. f. – val, sul de pânză, balot.
troc, s. n. – troacă, albie; jgheab.
trochiță, s. f. – albie pentru spălat; copaie folosită ca leagăn de copil.
tron, s. n. – ladă pentru obiecte casnice; ladă de zestre.
tui, s. n. – steag turcesc.
tulnic, s. n. – un fel de bucium de lemn sau din coajă de tei, folosit la munte, îndeosebi de păstori.

Ţ

ţanţoşi, vb. refl. – a se mândri, a se îngâmfa, a fi *ţanţoş*: mândru.
ţapi, s. m. pl. – pari de lemn.
ţapoş, adj. – (despre coarnele vitelor) drept, ridicat în sus.
ţar, s. m. – împărat.
ţarină, s. f. – teritoriu din afara satului, cuprinzând pământ arabil şi păşune.
ţângălău, s. m. – clopoţel.
ţechin, s. m. – monedă de aur folosită în trecut de arabi şi de italieni.
ţest, ţăst, s. n. – obiect din pământ argilos, în formă de clopot, cu care se acoperă pâinea sau mălaiul puse la copt pe vatra încinsă.
ţorţoi, cu ~ – cu multe podoabe.
ţurloi, s. n. – ţurţur de gheaţă la streaşină.
ţutura, vb. – a clătina, a scutura.

U

uim, uium, s. n. – partea ce se cuvine morarului pentru grăunţele măcinate.
uima, vb. – a adulmeca.
ujog, s. n. – pământuf mare de şters cuptorul şi coşul cuptorului.
uscăţele, s. f. pl. – prăjituri ţărăneşti, în genul fursecurilor.
uşcior, s. n. – parte laterală la tocul uşii.
utrenie, s. f. – slujbă religioasă care se oficiază dimineaţa.

V

văcsuit, adj. – lustruit cu vacs: cremă de ghete.
vătav, vătaf, s. m. – şef, conducător al unui grup.
vătăjel, s. m. – curier.
vătui, s. m. – iepure.
vâlvă, s. f. – zână; *vâlva* casei: stăpâna casei.
vânjosie, s. f. – robusteţe.
vârtejire, s. f. – vânt cu vârtejuri.
vârtute, s. f. – tărie, vigoare, bărbăţie.
vâşca, vb. – a mişca; a te suci.
vecernie, s. f. – slujbă religioasă care se oficiază seara.
velinţă, s. f. – ţesătură de lână lucrată în casă, folosită ca pătură, cuvertură sau în loc de covor de perete.
venetic, s. m. – persoană venită din altă parte şi pripăşită într-o localitate; străin.
vergea, s. f. – nuia, băţ subţire.
vergi, s. f. pl. – dungi, dâre.
verbonc, s. n. – mod de recrutare în armata austriacă.
vicişpan, s. m. – titlu nobiliar la polonezi şi unguri.
viezură, s. f. – viezure.
visătorie, s. f. – visare, reverie.
vivandieră, s. f. – femeie care însoţeşte armata pentru a le vinde soldaţilor alimente sau alte articole de consum; infirmieră pe front.

vizir, s. m. – nume dat miniştrilor şi înalţilor demnitari în Imperiul otoman.
vlădică, s. m. – episcop.
volgar, s. m. – venit de pe Volga, bulgar.
vrac, s. m. – vraciu, vrăjitor.
vramiţă, vraniţă, s. f. – portiţă de scânduri sau de nuiele împletite.
vrav, vraf, s. n. – teanc; morman, grămadă.
voivod, voievod, s. m. – titlu dat domnitorilor din Muntenia, Moldova şi principelui Transilvaniei.
volbură, s. m. – vârtej de vânt.
vornic, s. m. – 1. mare demnitar la curtea domnească însărcinat cu conducerea treburilor interne, având şi atribuţii judecătoreşti; 2. mai târziu: primar de sat.
vornovişti, s. m. pl. – (germanism) cârnaţi.
vrâstă, s. f. – dungă, vargă.
vrâstat, adj. – dungat, vărgat.

Z

zare, s. f. – larmă, zgomot mare.
zavistie, s. f. – pizmă, ură, invidie.
zăbavnic, adj. – care întârzie.
zăcaş, adj. – pizmaş, răutăcios.
zăcătoare, s. f. – vas mare din doage de lemn în care se păstrează vinul sau ţuica.
zănat, s. n. – meserie, meşteşug.
zănatic, adj. – zăpăcit, smintit.
zăpsi, vb. – a surprinde, a prinde de veste; a observa.
zărenie, s. f. – arătare.
zăvod, s. m. – câine mare ciobănesc, dulău.
zâmbre, a face ~ – a se uita cu jind; a râvni la ceva.
zbeg, zbeng, s. n. – *zbenguială*: zburdălnicie, neastâmpăr.
zbegui, zbengui, vb. refl. – a zburda, a se juca sărind şi alergând.
zburători, vb. refl. – a se ridica în zbor.
zburătorit, adj. – care a început să „zboare", a prins puteri.
zburdatec, adj. – zburdalnic.
zdrelit, adj. – julit.
zeghe, s. f. – haină lungă ţărănească din stofă de casă, împodobită uneori cu găitane negre.
zgriburi, vb. – a tremura de frig.
ziori, pl. invariabil – zori.
zlatină, s. f. – loc bogat în aur.
zoală, s. f. – osteneală, trudă.
zoană, s. f. – neghina şi pleava de la grâu.
zodiaş, s. m. – prezicător.
zoli, vb. – a muia rufele; a *se zoli* (fig.) – a se murdări cu afaceri necurate.
zolit, adj. – obosit.

NOTE ȘI COMENTARII

(p. 5)

DIN DOUĂ LUMI

ROMAN

A apărut, prima dată, în *Minerva*, anul I, 1908, cu mențiunea: „Nuvelă": Partea I. *Fierarul*, nr. 1, 13 decembrie, p. 2; nr. 2, 14 decembrie, p. 2; nr. 3, 15 decembrie; nr. 4, 16 decembrie, p. 2; nr. 5, 17 decembrie, p. 2; nr. 6, 18 decembrie, p. 2; nr. 7, 19 decembrie, p. 2; nr. 8, 20 decembrie, p. 2; nr. 9, 21 decembrie, p. 2; nr. 10, 22 decembrie, p. 2; nr. 12, 24 decembrie, p. 2; nr. 13, 25 decembrie, p. 5; nr. 14, 28 decembrie, p. 2; nr. 15, 29 decembrie, p. 2; nr. 17, 31 decembrie, p. 2; 1909: Partea II. *Stăpânirea lui Vlaicu*, nr. 21, 5 ianuarie, p. 8; nr. 22, 6 ianuarie, p. 4; nr. 23, 7 ianuarie, p. 6; nr. 24, 9 ianuarie, p. 2; nr. 25, 10 ianuarie, p. 4; nr. 26, 11 ianuarie, p. 4; nr. 27, 12 ianuarie, p. 6; nr. 28, 13 ianuarie, p. 4; nr. 29, 14 ianuarie, p. 4; nr. 31, 16 ianuarie, p. 6; nr. 32, 17 ianuarie, p. 4; nr. 33, 18 ianuarie, p. 4; Partea III. *Valuri și patimi*, nr. 34, 19 ianuarie, p. 8; nr. 35, 20 ianuarie, p. 4; nr. 36, 21 ianuarie, p. 4; nr. 38, 23 ianuarie, p. 4; nr. 39, 24 ianuarie, p. 4; nr. 40, 25 ianuarie, p. 8; nr. 41, 26 ianuarie, p. 4; nr. 42, 27 ianuarie, p. 4; nr. 43, 28 ianuarie, p. 4; nr. 44, 29 ianuarie, p. 6; nr. 45, 30 ianuarie, p. 4; nr. 46, 31 ianuarie, p. 4; nr. 47, 1 februarie, p. 4; nr. 48, 2 februarie, p. 6; Partea IV. *Pe povârniș*, nr. 48, 2 februarie, p. 6; nr. 49, 3 februarie, p. 4; nr. 50, 4 februarie, p. 4; nr. 51, 5 februarie,

p. 4; nr. 53, 7 februarie, p. 4; nr. 55, 9 februarie, p. 6; nr. 59, 13 februarie, p. 6; nr. 60, 14 februarie, p. 4; nr. 63, 17 februarie, p. 4; nr. 64, 18 februarie, p. 4.

În volume: *Din două lumi*. Narațiune, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1920, 268 pagini; *Opere*, vol. VIII. Romane, text ales și stabilit, variante: C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1976, „Scriitori români", p. 7–212.

Deși la tipărirea scrierii în volum, autorul face mențiunea: „Narațiune", trei ani mai târziu, într-un proiect de corpus al întregii sale opere, Ioan Slavici prevedea pentru volumul XI: „*Din două lumi*. Roman" (*Calendarul național al ziarului „America" pe anul 1924*, Cleveland, p. 267–268). Întrucât aceasta este ultima voință a autorului, o reproducem ca atare în ediția de față: „*Din două lumi*. Roman".

Primul capitol intitulat *Fierarul*, care deschide romanul *Din două lumi*, se publică în întâiul număr al ziarului *Minerva* (13 decembrie 1908), în foileton, în pagina a doua. În același număr, în prima pagină, Octavian Goga publică poezia *De demult...* Trei numere mai târziu, în prima pagină, într-o casetă ilustrată cu o scenă dintr-o fierărie, se face reclamă noului roman al lui Slavici: „Printre multele succese pe care le-a obținut ziarul nostru, se numără și foiletonul ce publicăm, un roman original și inedit, datorit dlui I. Slavici, un literat dintre cei mai distinși. Gravura alăturată reprezintă o scenă din acest interesant roman, care e scris cu cea mai mare îngrijire și, în același timp, e plin de scenele cele mai emoționante, acțiunea nelâncezind o singură clipă" (*Minerva*, anul I, nr. 16, 16 decembrie 1908, p. 1). Observăm că, deși Slavici își numea noua scriere „nuvelă", în nota din *Minerva* este calificată „roman". Dintre toate periodicele timpului, doar *Țara noastră* din Sibiu mai semnalează noua scriere a lui Slavici, după ce se publicase, în secțiunea literară a *Minervei*, Partea I. *Fierarul* și începuse

să tipărească primele capitole din cea de a doua parte, *Stăpânirea lui Vlaicu*. „Încetând a se mai ocupa de școală, – scria respectiva publicație – dl Slavici și-a reluat activitatea publicistică și e atât de zelos și de productiv în noua fază a muncii sale, încât avem tot cuvântul să ne bucurăm. După *Spiru Călin*, iată o nouă povestire, *Două lumi* (sic!), care se poate citi în foiletonul *Minervei*, ziar ce stă sub direcția lui Slavici" (*Țara noastră*, nr. 2, 11–14 ianuarie 1909). Ampla nuvelă *Spiru Călin*, menționată aici, apăruse în octombrie–noiembrie 1908, în foiletonul *Tribunei* din Arad, unde, din 26 decembrie 1908, Slavici începuse să publice *Din valurile vieții*, altă narațiune mai întinsă, care ocupă foiletonul ziarului arădean până spre sfârșitul lui ianuarie 1909. Prin cele trei scrieri, toate publicate în foiletonul celor două cotidiane (*Minerva* din București și *Tribuna* din Arad), Slavici aborda intenționat „romanul popular" de succes la publicul larg, care, pe lângă știrile zilei, era tentat, adeseori, să citească și ceva literatură.

Prin „noua fază" a activității literare a scriitorului, foaia sibiană avea, desigur, în vedere faptul că Ioan Slavici părăsise Institutul „Ioan Otetelișanu" din Măgurele de lângă București, pe care îl condusese din 1894 până în 1908. Ioan Slavici nu încetează însă de „a se mai ocupa de școală", el continuându-și munca de profesor.

Intervalul în care se publică în *Minerva* romanul *Din două lumi* – 1908-1909 – este foarte sărac în proză notabilă. Putem cita doar, în 1908: *Îndreptări* de Duiliu Zamfirescu (roman, continuare a ciclului „Comănăștenilor"); *Pe drumul Bărăganului* (nuvele) de C. Sandu-Aldea; romanul *Sângele Solovenilor* de Caton Theodorian. De menționat că în acest an, la 1 decembrie 1908, debutează, în *Luceafărul*, Liviu Rebreanu cu schița *Codrea* (la includerea în volum – *Glasul inimii*). Iar în 1909 apar în volum: *Cântecul amintirii* de Mihail Sadoveanu;

În clasa cultă (nuvele) de Ion Agârbiceanu; *Noi şi vechi* (schiţe şi nuvele) de I. A. Bassarabescu; *Schiţe şi amintiri* de D.D. Patraşcanu.

Raportat la aceste scrieri, romanul lui Slavici, *Din două lumi*, aducea o tematică nouă în literatura timpului: „lumea muncitoare", a micilor meseriaşi de la sud de Carpaţi. De altfel, chiar programul ziarului *Minerva*, întemeiat de Slavici, avea în vedere şi orientarea spre „viaţa muncitorilor" – aşa cum reiese din articolul-program *Cuvântul nostru*, semnat de prozatorul însuşi. Mai mult, autorul romanului semnează în primul număr al *Minervei* articolul *Apărarea muncitorilor* (nr. 1, 13 decembrie 1908). Se deschide chiar o rubrică permanentă în ziar intitulată „Din lumea muncitoare".

Slavici publică romanul *Din două lumi* şi în volum, în 1920, însă cu menţiunea „Naraţiune". (În *Minerva*, 1908, la primul capitol se menţiona: „Nuvelă".) Nici acum scrierea nu stârneşte ecou în presă şi în critica literară. Este recenzat doar de C. Gerota, la doi ani de la apariţia în volum, în *Năzuinţa* din Craiova. În ampla cronică literară, la obiect, autorul defineşte, mai întâi, titlul scrierii şi tematica ei – lumea „aristocraţiei ajunse, confecţionată" şi „a muncitorilor de rând" – şi scoate în evidenţă personajul principal. În final, îşi exprimă încrederea că Slavici ar putea să continue să scrie şi acum la senectute: „Acţiunea, prea amplă, e dusă cu meşteşug la capăt, şi asta dovedeşte că autorul tot ar mai putea să dea lucruri bune, în vreme când altora le-au secat de mult izvoarele" (C. Gerota, *„Din două lumi". Naraţiune de I. Slavici*, în *Năzuinţa*, Craiova, anul I, nr. 4, septembrie 1922, p. 48–50). Este clar că autorul recenziei credea că scrierea fusese elaborată acum – nu ştia că era, de fapt, doar o reeditare a unei scrieri publicate prima dată în ziarul *Minerva*, în urmă cu 12 ani. Critica şi istoria literară ignoră decenii de-a rândul romanul lui Slavici, *Din două lumi*. G. Călinescu nici măcar

nu-l menţionează în a sa *Istorie a literaturii române...*, cum face cu *Din bătrâni* şi *Cel din urmă Armaş*.

O reabilitare a romanului *Din două lumi* realizează Pompiliu Marcea în prima monografie dedicată lui Slavici, bineînţeles şi prin raportare la timpul în care a fost publicat pentru prima dată în *Minerva* (1908–1909). „Mult mai interesant şi, în toate privinţele, mai izbutit este – afirmă istoricul literar – romanul *Din două lumi*, deşi sforţările moralistice sunt, şi aici, nelipsite. Titlul însuşi ne avertizează asupra tendinţelor diriguitoare. Cele «două lumi» au, fiecare, nu numai o individualitate etică, ci, în primul rând, una socială. Existenţa socială a oamenilor determină conştiinţa lor în noul roman, care, deşi purtătorul unor teze morale ce depăşesc uneori contextul artistic, reuşeşte să rămână tot timpul interesant şi convingător. Putem afirma că *Din două lumi* reprezintă, pentru mentalitatea socială a scriitorului, un progres evident, deoarece până la această dată nu lega suficient problematica morală de relaţiile sociale, morala fiind pentru el, oarecum, deasupra oamenilor, eternă şi indivizibilă" (Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*, E.P.L., Bucureşti, 1965; reeditare, la aceeaşi editură, în 1968, p. 316).

După ce face o apropiere de *Mara*, în ceea ce priveşte „zugrăvirea vieţii meseriaşilor", D. Vatamaniuc arată că romanul *Din două lumi* dezbate o problematică socială nouă, apropiată de momentul redactării lui, aceea a destrămării breslelor meşteşugăreşti: „Dezagregarea familiei meseriaşilor sub presiunea concurenţei capitaliste este înfăţişată cu suficientă detaşare şi într-un cadru social destul de larg, în raport cu literatura vremii". Romanul nu s-a impus – se afirmă în continuare –, nu este „o mare valoare literară", la fel ca şi „nuvelele în care descrie lumea meseriaşilor" (D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, p. 191).

În tratatul colectiv de *Istorie a literaturii române*, Ovidiu Papadima acordă mai multă importanță romanului *Din două lumi*, considerând nedreaptă minimalizarea lui. (Capitolul *Ioan Slavici* din *Istoria literaturii române*, III. *Epoca marilor clasici*, Editura Academiei, București, 1973, p. 417).

Magdalena Popescu, în monografia sa dedicată scriitorului, ignoră – în parte, pe nedrept – toate romanele lui Slavici scrise după 1900, găsind neîmplinirea lor în „regimul foiletonistic", în care au fost scrise și publicate: „Regimul foiletonistic la care era supusă, în mare parte, apariția lor, explică, probabil, accentuata lor lipsă de unitate, distorsiunile logice, insistențele, revenirile, repetițiile" (Magdalena Popescu, *Slavici*, Cartea Românească, București, [1977], p. 310). Autoarea monografiei adăuga la nereușitele romanelor și „tabuurile morale" impuse de Slavici însuși, după publicarea strălucitului său roman, *Mara*.

Prin *Mara*, Ioan Slavici adusese în literatura română lumea meseriașilor și a breslelor din Ardeal, de la mijlocul secolului al XIX-lea. În romanul *Din două lumi* cele mai multe dintre personaje sunt din pătura meșteșugarilor dintr-un oraș de la sud de Carpați, la început de secol XX. În capitolul II, *Pe povârniș*, partea a IV-a a romanului, autorul menționează în treacăt, ca loc de acțiune, orașul Ploiești, dar s-ar putea să fie vorba tot așa de bine și de București. În orice caz, fixarea Capitalei ca loc de acțiune a romanului – cum face D. Vatamaniuc – este forțată. Dacă în *Mara* breslele ne apar într-o stare statornică, așezată, potrivit specificului fiecăreia, în romanul *Din două lumi* meșteșugarii fierari sunt nevoiți să se adapteze cerințelor evoluției capitaliste. De la „potcovitul cailor" și „tragerea șinelor (rafturilor) pe roți", Costache, „maistrul" și stăpânul fierăriei, trece la „forjări" de grilaje, porți metalice, balcoane și chiar magazii pe schelet metalic, pentru acestea primind comenzi în oraș, dar și în alte localități. Însuși

felul de viață al lui Costache se schimbă. Dacă la început el muncea ca „maistru" alături de calfe și ucenici – la fel ca Bocioacă, starostele cojocarilor din romanul *Mara* –, cu timpul Costache devine „patronul", care se îndepărtează de meseria propriu-zisă, fiind preocupat de ținerea socotelilor și de alte aspecte pentru dezvoltarea acțiunii sale întreprinzătoare. După un timp, nu mai stă la masă cu calfele și ucenicii – cum se obișnuia în lumea breslelor –, ci se izolează, începe să se „îmburghezească". Știe însă să aprecieze munca și rămâne hotărât că să-și mărite fata cu Dinu, calfa cea mai vrednică, căruia îi trece toată răspunderea atelierului.

Dinu este unul dintre personajele centrale ale romanului, alături de Văleanu, Fira și Marghioala. A ajuns calfă de fierar după ce unsprezece ani a muncit din greu. Dinu o iubește pe Fira, „fata îmbujorată și frumoasă" a lui Costache care a crescut și s-a împlinit sub privirile lui. Spre deosebire de Văleanu, el este om dintr-o bucată, „vorba lui e lovitură de ciocan", „nu cunoaște decât linia dreaptă". El o iubește din toată ființa lui pe Fira, tăcut, îi păstrează cel mai statornic sentiment, chiar când fata a „greșit" drumul. Ba mai mult, își face tot lui mustrări că n-a știut cum să o protejeze. Ia asupra lui tot greul, cu încuviințarea și la îndemnul patronului Costache, acum îmbătrânit și bolnav. De bună-credință, ia în antrepriză o mare magazie de grâne pe moșia Răstoaca, nebănuind că prin aceasta necinstitul arendaș Vlaicu îi întinde o cursă ca să-l compromită și chiar să-l distrugă.

Văleanu ca personaj este banal, nu are pasiuni, nu trăiește. De altfel, autorul îl numește simplu Văleanu. Nu e boier adevărat, e fiul unui Nace Velicu, om dibaci, care știa „puțină carte", „se pricepea la multe" și „cu păduri luate-n tăiere" și „arenzi bine chibzuite" ajunsese să-și cumpere moșia Vălenii, care, la însurătoare, i-ar fi revenit singurului lui băiat. Acest îmbogățit, Nace Velicu, își căpătuise cele trei fete prin zestre

bună, căsătorindu-le cu un judecător, un inginer și un avocat, ajuns deputat. „Boier însă, adevărat boier, tot nu se socotea – ne spune autorul –, dar ținea ca fiul său să fie ceea ce el însuși nu era."

Și coana Marița, moșiereasă ajunsă, nu boieroaică de viță, este la fel de palidă ca persoană. De altfel, se pare că Slavici nu a cunoscut adevărata boierime română decât fugitiv, prin boierii luminați care se întruneau la „Junimea", frecventată de scriitor. Vom vedea că și în *Cel din urmă Armaș* figurile de boieri și moșieri sunt la fel de șterse.

Lipsit de voință și de vlagă, nehotărât, fără un țel în viață, Văleanu amintește de Iorgovan din nuvela *Pădureanca*. Dar pe când acesta era fiul mai răsărit, cu ceva școală, al unui țăran avut din Câmpia arădană, Văleanu este trecut prin școli din Europa, se bizuie și pe moșia de la Răstoaca a unei mătuși bogate din Bărăgan, de aici inactivitatea, spiritul de aventură și înclinația spre iubirea „fluturatică". El este „produsul aristocratului modern, neobișnuit nici cu munca, nici cu cugetarea", ceea ce l-a făcut pe C. Gerota – în recenzia mai sus citată – să-l apropie de Charlexis, prințul în rolul de amant, din romanul *Petite paroisse* de A. Daudet, numai că, spre deosebire de acesta, eroul lui Slavici este „o figură ștearsă și anodină".

Spre deosebire de Dinu „fierarul", Văleanu rămâne doar schițat. În cele din urmă, când își dă seama că o iubește pe Fira, cu toate că aceasta e „din altă lume", – aceea a meseriașilor – plănuiește să fugă cu ea în străinătate, dar glonțul țintit de arendașul Vlaicu, prin mâna pândarului Florea Colac, îi curmă firul vieții.

Fira, fiica meșterului fierar Costache, a rămas doar cu două clase de școală secundară și de la 14 ani se îngrijește de gospodărie, alături de mama sa. La început, nu „ieșea din vorba lui Dinu", căruia tatăl său urma – în calculele lui – să-i lase tot ce agonisise, făcându-și-l ginere. Dar, – ne spune autorul –

școala cu colegele ei din cele mai diverse medii, drumul mahalalelor „o cam zăpăcise și i-a umplut capul de fumuri", ceea ce o face să cadă în mrejele lui Văleanu, care o seduce „prin vorbe cu meșteșug", pe care calfa de fierar Dinu nu i le putea spune. După uciderea lui Văleanu, Fira mărturisește că așteaptă să nască un copil, al cărui tată este cel dispărut. Dinu, caracter deosebit, îi înțelege disperarea și se căsătorește cu Fira. Copilului ce urma să se nască i se oferă de către coana Marița o mare sumă de bani. Dar Fira moare după ce naște copilul. Pruncul orfan este luat de Dinu și de Marghioala care pornesc în lume nemaiavând nici unul dintre ei vreun rost în casa fierarului Costache. Acțiunea și intriga sunt întru totul propice romanului, dar autorul nu ne oferă nici aici o carte pe măsura talentului său.

Un personaj singular, aparte, este Marghioala, femeie harnică și pricepută în toate ale gospodăriei. Pripășită la curtea fierarului Costache, prin felul în care se implică în toate, ajunge să i se ceară părerea de către toți și mai ales de către Dinu, care duce greul fierăriei. Dinu o iubește pe Fira, dar în sinea lui apreciază devotamentul Marghioalei și rareori trece peste voința ei. Fire robustă, dârză, dintr-o bucată, ea face pereche cu Dinu pe care îl iubește în felul ei simplu, nedeclarat, drept pentru care cei doi se apropie în finalul romanului și pornesc să înfrunte viața împreună, luând cu ei și pruncul orfan al Firei și al lui Văleanu. Cei doi se întorc în lumea lor care li se potrivește –, o altă lume decât a lui Văleanu și chiar decât cea a Firei, spre care ea a năzuit.

Plecarea celor doi din casa unde au muncit din greu atâția ani ne amintește de scrierea lui Ion Popovici Bănățeanu, *În lume*, inspirată din viața meseriașilor bănățeni.

Cocoana Marița reprezintă „boierul de demult", „curat", evlavios, care, în tihna moșiei, este călăuzit de litera și spiritul *Bibliei*, găsind în orice faptă umană o măsură morală, prin care

îi apreciază pe cei din jur. Este iubită de toată lumea, iar preotul ține seamă de sfaturile ei. În lumea moșiei Răstoaca, ea trăiește din bucuriile ce le poate produce altora. Personajul – printre puținele de acest gen în romanele lui Slavici – este desprins parcă din recuzita sămănătoristă a timpului. Ea nu poate opri însă căderea socială și morală a nepotului ei Văleanu.

Un erou cu totul inedit în scrierile lui Slavici este Vlaicu, tipul vechilului, care administrează mai mult în folosul lui moșia Răstoaca a bătrânei moșierese Marița. (Numele era des folosit în trecut, chiar în familiile boierești, nu avea nimic peiorativ, cum are astăzi.) Slavici conturează prin Vlaicu un personaj diabolic, desenat în linii dure, într-unul din rarele portrete întâlnite în roman: „Om mărunt, slab și supt la față, cu o barbă cam rară, care bătea în roșu, cu ochii spălăciți și pânditori, iute-n toate mișcările lui. Vlaicu mai era și crăcănat, călca parcă umbla printre ouă și avea căutătura fioroasă de-i fugeau copiii din cale și-l lătrau toți câinii, iar glasul lui îți tăia auzul, încât se cutremurau toți când se răstea, iar el mai ales răstit vorbea. Așa face omul care vrea să facă treabă, când are să lucreze cu niște brute ca țăranii din care numai frica scoate oamenii". Chiar însușirile care le are – bruma de școală, inteligența, simțul practic – sunt utilizate în scopuri destructive.

Vlaicu ne amintește de Dinu Păturică din *Ciocoii vechi și noi* de Nicoale Filimon și de Tănase Scatiu al lui Duiliu Zamfirescu. Peste ani, va crea un personaj similar Victor Eftimiu prin Gheorghe din romanul *Dragomirna* (1930).

Slavici surprinde în roman și aspecte din lumea politică și administrativă. Deputatul Palea e tipul omului ajuns, politicianul fără scrupule, fără sentimente patriotice, incapabil de jertfă. Limitat și înfumurat, își dezvăluie doar lăcomia fără margini și vanitatea. El, în cârdășie cu Vlaicu, este izvorul răului care duce la sfârșitul lui Văleanu.

Romanul nu e lipsit de merite, în primul rând prin tematica nouă abordată în proza lui Slavici. Dar i se pot reproșa multe autorului, atât în ceea ce privește construcția romanului, cât mai ales cu referire la stil.

Pe cât de firesc și natural era limbajul personajelor din „novelele din popor", pe atât de neverosimil și forțat este cel atribuit eroilor săi din „lumea de sus", de care scriitorul a rămas, în esență, străin.

(p. 231) CEL DIN URMĂ ARMAȘ

ROMAN

S-a tipărit, pentru prima dată, în volum: *Cel din urmă Armaș*. Roman, București, Cultura Națională, 1923, 348 pagini, în colecția „Scriitori români".

Se retipărește în volum: *Cel din urmă Armaș*, ediție de C. Mohanu, Editura Eminescu, 1971, colecția „Romane de ieri și de azi"; *Opere*. vol. VIII. Romane, text ales și stabilit și variante de C. Mohanu, București, Editura Minerva, 1976, colecția „Scriitori români", p. 213–487.

Inițial, romanul urma să apară la Editura „Viața Românească", așa cum rezultă dintr-o scrisoare a lui D.D. Patrașcanu, trimisă la 29 februarie 1920, din București, lui G. Ibrăileanu, la Iași. „Am fost la Slavici – scrie D.D. Patrașcanu – chemat de el prin scrisoare. E bolnav greu, căci a ieșit cu astmă din Văcărești; a ametit și a căzut de pe niște scări, rupându-și un picior. [...] El are gata următoarele volume inedite: 1. *Întemnițările mele* – volum de mare senzație [...]; 2. *Cel din urmă Armaș*, roman; 3. Un volum pentru copii. Eu i-am spus

că luăm noi în editură aceste lucrări" (*Scrisori către G. Ibrăileanu*, E.P.L., [București], 1966, p. 173).

Dintre titlurile sus-menționate, numai primul apare la Editura „Viața Românească", în 1921, sub titlul *Închisorile mele*. În ceea ce privește romanul, în cele din urmă, autorul optează pentru prestigioasa colecție „Scriitori români", Editura „Cultura Națională".

Romanul *Cel din urmă Armaș* a fost scris în închisoare, la Văcărești, în perioada martie–decembrie 1919. Altminteri nu se poate explica faptul că îl avea gata în februarie 1920, când l-a vizitat D.D. Patrașcanu.

Prin *Cel din urmă Armaș* Slavici a intenționat să dea un roman al crepusculului vechii boierimi care nu se poate adapta vremurilor noi. Eroul principal este Iorgu Armaș, „fiul lui Radu, nepotul lui Stroe, strănepotul lui Vintilă" – „odraslă din vechea viță a Armașilor".

Parcurgând listele cu vechile familii boierești întâlnim aproape exclusiv numele *armaș* numai ca dregătorie, nu ca o familie de boieri constituită, generații de-a rândul, sub acest nume. *Armaș* – desemna, în trecutul oștirii române, „omul de arme", iar *marele armaș* era „comandantul artileriei", care mai avea sub autoritatea sa și închisorile din țară, revenindu-i prin aceasta și ordonarea executării sentințelor capitale. În timpul când își plasează Slavici acțiunea romanului (1875–1880), termenul *armaș* era ieșit din uz, se pierduse – așa cum va dispărea și purtătorul lui ca nume – Iorgu Armaș. Să fi urmărit aici autorul simbolul numelui?

Romanul, destul de întins (circa 300 de pagini), apare în librării în vara anului 1923, fiind întâmpinat printr-o cronică în luna iunie.

După ce salută elogios noua apariție („D. Ioan Slavici, care-și trăiește liniștit – într-un colț din această zgomotoasă capitală cosmopolită – crepusculul glorios al unei vieți de mare

artist și de aprig luptător, al unei vieți care a cunoscut și îmbătarea triumfurilor drepte și cruzimea loviturilor injuste – ne trimite din înalta-i singurătate o nouă carte: *Cel din urmă Armaș*"), autorul prezentării vede în noul roman al lui Slavici „o operă de maturitate literară..., care încoronează cu succes o carieră strălucită", cartea „fiind una din cele mai bune din vremea din urmă". Dincolo de elogiile – mai mult sau mai puțin îndreptățite – reținem orientarea lui Slavici spre o tematică nouă, spre o lume nebănuită în nuvele: „De la schițele și nuvelele de țară, d. Slavici a trecut la romanul modern, cu colorit politic, cu lume de salon". Dar, – adaugă recenzentul – autorul „se simte aci tot așa de stăpân pe subiect ca și în lumea rurală; eroii trăiesc, se mișcă și vorbesc firesc" (T. Lăstun, *I. Slavici: „Cel din urmă Armaș"*, în *Aurora*, anul III, nr. 498, 23 iunie 1923, p. 1). O lectură atentă a romanului duce implicit la amendarea opiniilor recenzentului de ocazie: Slavici nu numai că nu reușește să surprindă lumea aristocrată, așa de măiestrit precum i-a reușit zugrăvirea lumii rurale în cele mai bune nuvele ale sale, dar aici își dezvăluie cel mai mult „tarele" scrisului, prin abordarea unei lumi care i-a rămas – în esență – străină.

Ideea europeană, printr-o scurtă notă, nesemnată, la rubrica „Revista săptămânii. Fapte, recenzii", semnala apariția romanului *Cel din urmă Armaș*, arătând că noua carte a lui Slavici, ajuns la vârsta de 75 de ani, „dezamăgește": „Nici scrisul, nici lumea de-acolo nu mulțumește. Ceva vechi trece printre rânduri și ofilește obrăzele eroilor. Înainte de *Viața la țară* și odată cu *Elena* lui Bolintineanu, *Cel din urmă Armaș* ar fi însemnat poate ceva, cu toată că nu o dată. Astăzi înseamnă numai câteva sute de pagini tipărite, fără răsunet în literatură și viața noastră" (*Ideea europeană*, anul V, nr. 121, 17–24 iunie 1923, p. 4).

În *Cel din urmă Armaș* – „roman al căderii neamurilor" – Slavici reia o temă frecventă în literatura noastră încă de la Duiliu Zamfirescu. Fiul de moșier Iorgu Armaș, după studii înalte în străinătate, se întoarce „lângă părinți" să-și cultive cu mijloace moderne moșia, ca și Matei Damian din romanul *Viața la țară*. Nu rezistă însă tentațiilor mondene ale Capitalei, cade în mrejele unei femei diabolice care îl face să-și toace averea în țară și în străinătate, ajungând în cele din urmă la sinucidere.

Nereprezentând o noutate, romanului i s-a recunoscut mai mult o valoare documentară. Această latură pozitivă a romanului fusese sesizată încă de la apariție, într-o cronică sumară apărută într-o revistă de provincie: „...Dacă n-are o însemnătate literară, [romanul] are una documentară, prin numele contemporanilor ce-și au partea lor de merit aci" (C.V. Gerota, *„Cel din urmă Armaș". Roman de I. Slavici*, în *Năzuința*, Craiova, anul II, nr. 5, noiembrie 1923, p. 5).

Cu toate că, în ansamblu, găsea romanul „șubred", G. Călinescu arăta că el poate prezenta interes pentru istoricul literar prin caracterul de „cronică romanțată a epocii": „Ceea ce poate să intereseze pe istoricul literar în acest roman cu acțiunea între 1875–1878 sunt câteva știri despre «Junimea», pentru că *Cel din urmă Armaș* e și o cronică romanțată a epocii în care apar ca personagii Titu Maiorescu, Caragiale, Th. Nica și alții" (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941, p. 454).

În capitolul V din partea a doua a romanului, Slavici evocă o întrunire ținută acasă la Maiorescu, „în fața bisericii Pitar Moș", întrunire la care ministrul a invitat „dăscălimea din București" pentru ca „să se dumirească asupra vederilor împărtășite de cei mai mulți", înainte de întrunirea „consiliului permanent și cel general", în vederea „mult-așteptatei reforme a învățământului". Adunarea dăscălimei întrunește, în jurul lui Maiorescu, pe Treboniu Laurian, „profesor de filosofie la «Sf. Sava»", I. Manliu, Burghelea, „directorul Bibliotecii Centrale", Iacob Negruzzi, Theodor Rosetti și pe eroul romanului, Iorgu Armaș, „abia întors de la studii din străinătate", care năzuia spre un post de profesor la Drept. Slavici însuflețește evocarea sa printr-un viu dialog între preopinenți, realizând pagini de bună memorialistică.

Oamenii de cultură (scriitori cunoscuți, profesori, artiști), pe care îi aduce, episodic, Slavici în paginile romanului *Cel din urmă Armaș* sunt doar creionați, rareori conturați ca personaje. Se adevărește ceea ce afirmase G. Ibrăileanu că „Slavici n-a creat niciodată tipuri complicate de intelectuali" (G. Ibrăileanu, *Amintirile dlui Slavici*), fapt confirmat și de „profilul" de boier „scolit" al personajului principal, Iorgu Armaș. Dar dacă Ioan Slavici ni se dezvăluie mai puțin ca „scriitor" în acest roman, preocupările de „dascăl" – ceea ce el a intenționat să fie în primul rând – precumpănesc în câteva capitole în care preopinenții abordează problemele învățământului și în special „predarea limbii române în școli". Ca profesor și autor de manuale, Ioan Slavici cunoștea îndeaproape preocupările lui Titu Maiorescu pentru o nouă reformă a învățământului în anii când a fost ministru, ani ce coincid cu perioada în care se derulează acțiunea romanului.

Slavici a cunoscut mai puțin „viața intimă" a Capitalei, așa cum ne-o va reda Ion Marin Sadoveanu în *Sfârșit de veac în București*, dar a fost integrat în viața literară și culturală a Bucureștilor, realizând aici pagini notabile.

Alături de oameni de cultură, ziariști și scriitori, Slavici surprinde și oamenii politici cu care vin în contact eroii romanului: Petre Carp, Theodor Rosetti, Orăscu, „profesorul universitar și arhitectul Palatului Universității", a căror evocare

chiar dacă nu se îmbină cu destinele eroilor cărții, rămânând într-un fel exterioară, prezintă interes prin ea însăși.

Dar mai mult se oprește autorul romanului asupra „giovinelui" Caragiale, surprins în agitația lui urbană cotidiană; nu uită să o amintească pe ruda lui – Cleopatra Poenaru – cea care nu i-a fost străină lui Eminescu. Unii sunt doar pomeniți: Iorgu Cantacuzino – „Nababul", Gună Vernescu, Iancu Marghiloman, oameni putrezi de bogați, dar care „își țin punga strânsă", ca și Vodă Caroli, care își întoarce chipiurile pe dos, ca să nu-și cumpere altele.

Mai mult, rivalul lui Iorgu Armaș la mâna Alinei – pictorul Emil – reiese din context că i-a fost coleg de liceu lui Caragiale la Ploiești, drept pentru care îl recomandă, prin Maiorescu, să îl ajute pe Lecomte de Nouy la restaurarea picturii de la Mănăstirea Curtea de Argeș. Este unul dintre puținele cazuri din roman în care oamenii de cultură nominalizați de Slavici nu rămân doar evocări exterioare acțiunii cărții.

Sosit în lumea Capitalei, Iorgu Armaș este pus la curent cu intrigile sentimentale și matrimoniale din așa-zisa lume bună: un ginere al lui Barbu-Vodă Știrbei s-a-ncurcat cu o guvernantă, cu care a fugit la Marsilia; Domnița Natalia, fiica lui Grigore-Vodă Ghica, a fugit cu ofițerul austriac care a omorât în duel pe basboierul Balș, soțul ei; Elena-Doamna a adoptat doi copii născuți de Obrenovicioaia din adulter etc. „Aceasta nu e cremă?" se întreabă ironic moralistul Slavici, printr-o replică a Zoei, la care Iorgu Armaș răspunde, acum 130 de ani: „Mă dau învins. Sunt păcatele epocei de tranziție".

În acest roman Slavici ni se dezvăluie și ca un gospodar cu har. El transpune în preocupările lui Iorgu Armaș propria experiență, uneori cristalizată în cugetări ad-hoc: „Pădurea e bogăția îngrămădită de părinți pentru copii, dar numai fiind

bine cultivată". Și urmează sfaturile pentru creșterea stejarului, care ne uimesc prin meticulozitatea lor. Ne convingem astfel cum Slavici i-a uimit pe cei aflați în detenție la Văcărești prin „grădina" sa de flori și de legume din fața celulei de la parterul închisorii.

Slavici nu putea trece cu vederea rolul nefast al arendașilor străini în surparea marilor moșii boierești, chiar dacă statul român luase unele măsuri care îngrădeau împământenirea acestora. Astfel, în capitolul II din ultima parte a romanului avocatul I. Neacșu îi scrie lui Iorgu Armaș, cu puțin timp înainte de sinuciderea acestuia: „Cel mai potrivit cumpărător ar fi vecinul d-voastre, d-l Aristotel Harichidi, arendașul moșiei Gropile. [...] El însă deocamdată nu poate cumpăra, căci au trecut vreo patru ani de când și-a cerut împământenirea și aceasta nu i-a fost încă votată nici de Cameră, nici de Senat". Sistemul arendărilor și al vânzărilor moșiilor boierești, în detrimentul țăranilor, va continua fără întrerupere, ceea ce va duce, în cele din urmă, la izbucnirea răscoalelor țărănești din 1907. De menționat însă că în acest roman al lui Slavici, nu întâlnim aproape deloc țărani ca personaje.

În elaborarea romanului *Cel din urmă Armaș* autorul este tentat de o formulă nouă de construcție în romanele sale. Astfel, partea întâi – *Portretul Alinei* – se constituie din nu mai puțin de nouă scrisori semnate de viitoarele personaje ale romanului: boieroaica Elena Văleanu, nepotul ei – Iorgu Armaș, Aurora – prietena Elenei Văleanu, pictorul Emil, bătrânul boier Iancu Talpă.

Capitole formate din scrisori întâlnim – parcă pentru o anume simetrie – și în ultima parte a romanului – *Cale întoarsă* (din cele 10 capitole, trei sunt redactate sub formă de scrisori).

Scrisoarea lui Iorgu Armaș din prima parte a romanului ne ajută să anticipăm acțiunea cărții. Astfel, eroul își face cunoscută hotărârea de a se stabili la moșia părintească de la

Valea-Boului. A participa la muncile câmpului, a trăi în mijlocul naturii i se pare tânărului vlăstar boieresc o menire și o poruncă divină, pe care omul îndeplinind-o se face părtaș la creațiune.

DIN PERIODICE

(p. 533)

CORBEI

NARAȚIUNE

A apărut, prima dată, în *Tribuna*, anul X, 1906: *Partea întâi*, cap. [I]. *Fata popii*, nr. 225, 3/16 decembrie, p. 1, 3; cap. II. *Căsoaia*, nr. 226, 5/18 decembrie, p. 1–2; cap. III. *O-ncercare*, nr. 227, 6/19 decembrie, p. 4–5; cap. IV. *O zi bună*, nr. 229, 10/13 decembrie, p. 2–3; cap. V. *Gura lumii*, nr. 230, 12/25 decembrie, p. 1–2; cap. VI. *O datorie veche*, nr. 231, 13/26 decembrie, p. 4–5; cap. VII. *Supărarea doamnei Fireanu*, nr. 232, 14/27 decembrie, p. 1–2; cap. VIII. *La seceriș*, nr. 234, 17/30 decembrie, p. 1–2; 1906–1907: cap. IX. *Tihamer*, nr. 235, 19 decembrie/1 ianuarie 1907, p. 1–2; cap. X. *Socoteala din târg*, nr. 236, 20 decembrie/2 ianuarie, p. 1–2; cap. XI. *Unde crapă*, nr. 237, 21 decembrie/3 ianuarie, p. 1–2; cap. XII. *Mai și mai*, nr. 238, 22 decembrie/4 ianuarie, p. 4–5; anul XI, 1907: *Partea a doua*, cap. I*. *De-a judecata*, nr. 3, 4/17 ianuarie, p. 1–3; cap. II. *O noapte fioroasă*, nr. 5, 6/19 ianuarie, p. 2–3; nr. 6, 9/22 ianuarie, p. 1–2; cap. III. *Altă lume*, nr. 11, 14/27 ianuarie, p. 1–2; nr. 12, 16/29 ianuarie, p. 2–4; cap. IV. *O jertfă*, nr. 13, 17/30 ianuarie, p. 2; nr. 16, 20 ianuarie/2 februarie, p. 2–3; cap. V. *Cine poate*, nr. 20, 25 ianuarie/7 februarie, p. 2; nr. 22, 27 ianuarie/9 februarie, p. 2; nr. 28, 23 ianuarie/10 februarie, p. 2–3; nr. 24, 30 ianuarie/ 12 februarie, p. 2–3; nr. 27, 4/17 februarie, p. 3–4; cap. VI. *Răfuieli*, nr. 29, 7/20 februarie, p. 2, 4; nr. 32, 10/23 februarie, p. 2; cap. VII. *Dor și jale*, nr. 33, 11/24 februarie, p. 2; nr. 35, 14/ 27 februarie, p. 2-3; cap. VIII. *Mărturisiri*, nr. 35, 14/27 februarie, p. 4, 7; nr. 38, 17 februarie/2 martie, p. 3–5; nr. 39, 18 februarie/3 martie, p. 2–3; Partea a treia: cap. I. *Cei de acasă*, nr. 40, 20 februarie/5 martie, p. 5–7; cap. II. *Socotelile lui Vidu*, nr. 41, 21 februarie/6 martie, p. 2, 5; cap. III. *Cine nu se-ncurcă*, nr. 44, 24 februarie/9 martie, p. 2, 6; cap. IV. *La răspântii*, nr. 46, 27 februarie/12 martie, p. 3, 4; cap. V. *Dezgheț*, nr. 47, 28 februarie/13 martie, p. 2, 4; cap. VI. *Primăvară dulce*, nr. 48, 1/14 martie, p. 2, 5; cap. VII. *La poarta iadului*, nr. 51, 4/17 martie, p. 5–6; nr. 52, 6/19 martie, p. 2; Partea a patra: cap. I. *Urzeala*, nr. 52, 6/19 martie, p. 2–3; cap. II. *În amurg*, nr. 53, 7/20 martie, p. 2–3; nr. 54, 8/21 martie, p. 3–4; cap. III. *Drum de seară*, nr. 56, 10/23 martie, p. 2–3; la sfârșitul textului publicat în acest număr se specifică: „Va urma".

Se tipărește în volum: *Opere*, VIII. Romane, text ales și stabilit, variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1976, „Scriitori români", p. 491–652.

Romanul *Corbei* a fost scris la Măgurele, lângă București, la sfârșitul anului 1906 și începutul lui 1907, pe când Slavici era profesor la Institutul „Ioan Ottetelișanu".

Capitolele scrierii au fost expediate prin poștă – pe măsură ce erau elaborate – revistei *Tribuna* din Arad. Primul capitol apare în revistă nenumerotat. Se pare că la început autorul nu era edificat asupra caracterului noii sale scrieri. Așa se explică faptul că primele șase capitole apar sub titulatura: „*Corbei*. Narațiune istorică", pentru ca la următoarele capitole, până la

* În ziarul *Tribuna*, numerotarea capitolelor din partea a doua a romanului începe cu II.

sfârșit, autorul să renunțe la mențiunea „istorică", drept pentru care, în ediția de față, reproducem scrierea sub titlul: „*Corbei*. Narațiune".

Scrierea (circa 150 de pagini) este structurată în patru părți inegale: Partea întâi: 12 capitole; Partea a doua: 9 capitole; Partea a treia: 7 capitole; Partea a patra: 3 capitole, numerotate cu cifre romane. În revistă, Partea a II-a începe cu capitolul II. Din lectura textului nu se poate deduce dacă e o simplă greșeală de numerotare sau capitolul I s-ar fi pierdut prin poștă. Ca urmare, am renumerotat, în ediția de față, capitolele din Partea a II-a începând cu I, întrucât, în lipsa manuscrisului, am reprodus textul din *Tribuna*.

Semne de întrebare ridică și finalul scrierii: ultima parte (a patra) are numai trei capitole, însumând 10 pagini, în timp ce primele trei părți cuprind fiecare între 35 și 60 de pagini. Mai mult: la sfârșitul ultimului capitol din Partea a patra se menționează în revista *Tribuna*: „Va urma" – ceea ce nu s-a întâmplat. Modul precipitat în care se încheie scrierea, deznodământul prezentat telegrafic în câteva aliniate pot conduce la concluzia că romanul a rămas neîncheiat, nu se știe precis din ce cauză.

În corespondența rămasă de la scriitor întâlnim referiri la *Corbei*. La începutul anului 1907, Ioan Slavici îi scrie lui Roman Ciorogariu, la Arad: „Spune, te rog, celor de la *Tribuna* să-mi adune o colecțiune din *Corbei*, căci [Editura] «Minerva» vrea să-mi editeze narațiunea după ce se va fi publicat în *Tribuna*" (Scrisoare datată: „Măgurele, 2 ianuarie v. 1907" – Arhiva „Roman Ciorogariu, Arad). Redacția *Tribunei* îi trimite lui Slavici, la Măgurele, manuscrisul capitolelor apărute, dar au loc unele încurcături. Astfel, Slavici îi scrie aceluiași Roman Ciorogariu: „Spune, te rog, celor de la *Tribuna* să-mi trimită cea din urmă foaie din manuscriptul pe care l-am primit zilele aceste din *Corbei*. Nu uita aceasta"

(Scrisoare datată: „Măgurele, 15 ianuarie v. 1907" – Arhiva Roman Ciorogariu, Arad). Probabil că acum se omite și publicarea capitolului I din Partea a doua a romanului, la care ne-am referit mai sus.

Slavici va fi primit „manuscriptul" scrierii sale *Corbei*. Probabil îl va fi înaintat Editurii „Minerva" spre tipărire, dar în volum nu a mai apărut, nu se știe din ce motive. Unii cercetători (D. Vatamaniuc) cred că Slavici nu și-a putut definitiva proiectul editorial datorită izbucnirii, în martie 1907, a răscoalelor țărănești.

„Narațiunea" *Corbei* a rămas în forma în care s-a publicat în *Tribuna* din Arad. Nu sunt mărturii că autorul ar fi revenit asupra ei. Chiar dacă vor fi fost, manuscrisul nu se păstrează.

Corbei rămâne o scriere aparte în lumea prozei lui Slavici. În afară de scenele de la seceriș în care găsim unele similitudini cu ampla nuvelă *Pădureanca*, nu mai putem face apropieri cu alte proze slaviciene, nuvele sau romane.

O palidă apropiere se poate face și cu biografia lui Iorgu Armaș din romanul *Cel din urmă Armaș* (1923): ca și acesta, Corbei este om cu multă învățătură, care intenționează să se preocupe și de cultivarea moșiei cu mijloace „moderne".

De subliniat că, departe de casă, la Măgurele, în Câmpia Dunării, Slavici reînvie în *Corbei* secvențe din viața cunoscută și trăită în Ardealul său, selectate însă astfel ca să țintească și alte aspecte ale realității contemporane: „Zbuciumările politice" ale românilor de peste Carpați.

Corbei este un nume întâlnit și în onomastica din Șiria, comuna natală a lui Slavici. De reținut că numele îi era așa de apropiat scriitorului, încât, în 1876, trimitea, la *Telegraful român* din Sibiu, corespondențe semnate „Corbey" – adoptat ca pseudonim. Se întâlnesc și unele similitudini biografice: ca și lui Slavici, lui Corbei – eroul romanului – îi place să discute despre filosofi și oameni de știință: Confucius, Schopenhauer,

Darwin, Haeckel; Corbei este destituit din justiție de către autoritățile austro-ungare, după doi ani de slujbă, „fiindcă ținea să se folosească, cum permitea legea, de limba românească în justiție" – pentru același motiv Ioan Slavici nu este primit în avocatură, după ce își făcuse strălucit practica de avocat la Arad, fiind nevoit, din cauza acestui abuz, să plece la Iași și apoi la București.

Rămas în *Tribuna* din Arad (dec. 1906 – martie 1907), *Corbei* nu a avut cum să intre în atenția criticii literare decât sporadic. La apariția primelor capitole, doar *Viața literară* din București semnalează scrierea: „De un timp încoace iscusitul meșter al prozei noastre, dl I. Slavici, colaborează foarte des la ziarul *Tribuna* din Arad. În săptămâna aceasta a început să tipărească acolo o narațiune istorică, intitulată *Corbeiu*. Nu s-ar putea ca foiletoanele ziarelor din Capitală să publice și ele lucrări originale, datorate prozatorilor noștri de frunte?" (*Viața literară*, nr. 50, 10 decembrie 1906, p. 8). Rândurile de semnalare a scrierii apar fără semnătură, dar s-ar putea ca ele să aparțină lui G. Coșbuc, conducătorul revistei.

G. Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române...* din 1941, face abstracție de *Corbei*, doar în Compendiu, ediția a II-a, îl menționează în treacăt, sub titlul *Vasile Corbei* (sic!), pentru subiectul său „politic ardelenesc" (*Istoria literaturii române*. Compendiu, E.P.L., 1963, p. 181).

Slavici începe să scrie narațiunea *Corbei* în 1906, când își retipărește romanul *Mara* în volum. În același an încredințează tiparului nuvela *Anghel* (publicată în *Convorbiri literare*) și *La răscruci*, amplă nuvelă cu subiect de roman, tipărită în volumul cu același titlu, în Biblioteca Societății „Steaua", nr. 12. În anul următor – 1907 – autorul publică doar o singură proză scurtă: *O vânătoare cu rost*. Anii aceștia constituie o perioadă săracă pentru scrierile literare ale lui Slavici, mult mai prezent, de acum încolo, în jurnalistică.

Pe ansamblul prozei românești, în 1906 apar volumele: *În lumea dreptății* de I. Al. Brătescu-Voinești; *Amintirile căprarului Gheorghiță, Floare ofilită* și *Mormântul unui copil* de Mihail Sadoveanu; *Două neamuri* de C. Sandu-Aldea; iar în 1907: *Însemnările lui Neculai Manea, La noi în Viișoara* și *Vremuri de bejenie* de Mihail Sadoveanu; *Cea dintâi durere* de Emil Gârleanu.

Am relatat mai sus despre caracterul insolit al romanului *Corbei*, în ansamblul prozei lui Slavici. Corbei, eroul principal care dă și titlul romanului, este un burlac vârstnic, pe care răutatea oamenilor din jur l-a făcut să devină mizantrop. Părăsit, în tinerețe, de femeia iubită, pentru că, din motive politice, a fost destituit din justiție (era judecător), se transformă într-un însingurat, nu mai are încredere în nimeni și devine *ateu* (personaj unic, sub acest aspect, în prozele lui Slavici). Rămâne însă un om integru, nu acceptă nici un compromis, impunându-și o conduită ireproșabilă. Dar tocmai această ținută demnă îl pune în conflict cu cei din jur, așa cum îi dezvăluie un cunoscut.

Cele mai multe necazuri i le aduc convingerile lui în privința religiei, faptul că nu crede în preoți și trăiește într-o „căsoaie" mare, dar ciudată ca înfățișare, „nesfințită", în care nu s-a făcut niciodată sfeștanie. „Gura satului" îl blamează pentru aceasta și-l acuză de practici vrăjitorești, de înțelegere cu satana. Dar tot ateismul lui începe să se clatine îndată ce descoperă căldura căminului. Revelația spiritului de familie aduce aproape brusc și convertirea religioasă a lui Corbei, întoarcerea la dreapta credință. Slavici leagă sentimentul familial de cel religios, pornind de la preceptul moral că un om integrat familiei trebuie să fie de la sine înțeles și credincios.

Dar convertirea religioasă a lui Corbei în finalul romanului rămâne nemotivată artistic: pe cât de motivată psihologic este transformarea eroului în om casnic, dedicat căminului familial,

pe atât de forțată este metamorfoza de la ateism la dreapta credință. Singura explicație ar fi că Slavici nu și-a mai găsit timpul necesar pentru definitivarea și completarea textului apărut în *Tribuna* din Arad.

Venirea – prin împrejurări neprevăzute – în casa lui izolată a Luciei – fiica fostei sale logodnice din tinerețe –, gingășia și candoarea fetei, gesturile ei mărunte, însă inedite pentru Corbei, îi deschid ochii spre o lume de năbănuită frumusețe. Astfel, mizantropul se convertește în omul casnic, transformare bine motivată psihologic de scriitor, care știe să surprindă sentimentele dintre vârstnicul Corbei și adolescenta Lucia, sentimente care oscilează ciudat între dragostea paternă și cea erotică. Acesta constituie principalul merit al romanului, scriitorul anticipând – așa cum arăta Pompiliu Marcea – valoroase opere literare de mai târziu: „Slavici se dovedește și de această dată un analist subtil, un excelent cunoscător al sufletului uman, anticipând, în linia temei de mai sus, scenele dintre Emil Codrescu și Adela, din romanul *Adela* al lui Ibrăileanu sau dintre Pascalopol și Otilia, din *Enigma Otiliei* de G. Călinescu" (Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*. Ediția a II-a, revăzută și completată, E.P.L., 1968, p. 315).

Trei sunt personajele importante ale romanului: Vasilie Corbei, Doamna Fireanu și nepoata ei de soră, adolescenta Lucia, care a rămas orfană după moartea mamei ei, Elvira, fostă logodnică a lui Corbei.

Rămas de mic orfan de amândoi părinții („copilăria i-a fost tristă și lipsită de soare"), Corbei fusese un străin în timpul studiilor gimnaziale de la Blaj și universitare de la Viena. Singura rază luminoasă în viața lui fusese Elvira, pe care o pierduse datorită destituirii lui de către unguri, „omorâtorii tatălui său", care acum îi erau și mai „urgisiți". Dar rămâne același străin și în lumea satului: își ridică o „căsoaie" la margine

de pădure. Își petrece timpul cu muncile agricole, dar și citind, iar în nopțile cu lună în observatorul instalat într-un turn, prilej pentru răuvoitori de a-l învinui că face „«boscoane» cu ochianul". Singura lui rudă apropiată Ghiurca (Gheorghe), văr, îi devine dușman pentru că vărul este omul ungurilor, pe care îi ajută în alegeri să câștige în defavoarea românilor majoritari. Conflictul de la secerișul lanurilor lui Corbei va fi alimentat tot de acest Ghiurca.

Pe parcurs sunt aduse fapte și întâmplări – legate mai ales de eroul principal – care ar fi putut servi excelent acțiunea unui roman, dar și în această „narațiune" lui Slavici îi lipsește harul construcției unei proze închegate și, mai mult ca oriunde, este absentă motivația artistică, vizibilă îndeosebi în cazul eroului principal, care devine în final „contrariul său", nu datorită evoluției firești a personajului, ci dintr-un tezism evident.

Un personaj important al romanului – dacă nu chiar mai izbutit decât Corbei – este Doamna Fireanu, o văduvă plină de inițiative, de o energie rar întâlnită și înzestrată cu un asemenea spirit practic, încât rezolvă tot ce își propune, pătrunzând, fără obstacole, la judecători, funcționari mici și mari, la nemeși și grofi. Ea își croiește drum în viață pe alte căi decât Corbei, părăsind mândria și orgoliul personal.

Ca soră a Elvirei, a crescut-o pe Lucia după moartea mamei ei și face tot ce poate să-i asigure viitorul, convinsă fiind că „scopul scuză mijloacele" și că metodele folosite de ea le-ar folosi și alții.

Personalitatea ei este atât de copleșitoare încât îl pune în umbră pe Corbei. Acesta rămâne uluit de prezența atât de impunătoare a acestei femei și se conformează aproape automat soluțiilor preconizate de ea: aducerea Luciei în casa lui Corbei; sfeștania casei pentru liniștea și pacea celor ce

locuiesc în ea; amenajarea interioarelor; o nouă rânduială a gătitului și a meselor; intervenția lui Corbei ca Lucia să devină preoteasă; eliberarea secerătorilor întemnițați etc.

În cele din urmă, Corbei se înduplecă să aprobe căsătoria Luciei cu Moină și să devină astfel preoteasă. Intrarea Luciei în biserica din Plopiș, cu puțin timp înainte de a păși aici ca preoteasă, ne amintește de o scenă similară din romanul *Mara*, eroina de acolo fiind Persida. Este același tablou al „lumii ca spectacol" pe care îl surprinde cu măiestrie Slavici.

Un loc important ocupă în romanul *Corbei* descrierea muncilor agricole. În prima parte a scrierii reîntâlnim secerătorii care coboară din Munții Apuseni organizați în cete, așa cum apar și în *Pădureanca*, nuvelă publicată cu peste 25 de ani în urmă. Scena secerișului ne este redată aici de Slavici, cunoscător îndeaproape al vieții rustice, ca un ritual. Dar, spre deosebire de *Pădureanca*, secerătorii veniți de la munte, oferindu-și munca mai ieftin, intră în conflict cu cei din Valea Mureșului. Implicit, Slavici surprinde și elementul social în capitolele din prima parte dedicate secerișului. Întâlnim replici cu caracter universal exprimate aforistic. Referitor la forța de muncă: „Flămânzi sunt destui, numai codru de pâne să fie!"; „O dată are și săracul la mână pe cel bogat: la seceriș".

Slavici are în vedere în *Corbei* și starea preoțimii din Transilvania, dar mai ales înfruntările locale – motivate sau nu – de a obține hirotonisirea în satul respectiv a preotului agreat de anumite grupuri prin demersuri la protopop sau influențarea lui prin intervenții ale oamenilor cu vază, ceea ce lui Corbei îi repugnă, dezaprobând uneltirile vărului său Ghiurca. Din umbra întâmplărilor se desprind pe alocuri și unele contradicții între credincioșii „uniți" (greco-catolici) și „neuniți" (ortodocși). Dar autorul – prin replica unui personaj – găsește calea demnă de urmat, cea conciliatoare:

„Tot popă e! Darul e dar și sfințenia tot sfințenie e la uniți ca și la neuniți. Aceeași e și sfeștania, și tămâia, și apa sfințită". Drept pentru care, în cele din urmă, în casa creștinului unit Corbei, va oficia „sfeștania" un preot ortodox, cu toate că Blajul „unit" nu aprobă asemenea practici.

Raportat la anii când a fost scris (1906–1907), *Corbei* nu este chiar un „roman ratat artisticește", așa cum a afirmat Pompiliu Marcea în monografia menționată mai înainte.

Corbei prezintă interes și prin tematica lui ardelenească, localizată, în timp, după Revoluția de la 1848 și începutul dualismului austro-ungar.

(p. 729) DIN PĂCAT ÎN PĂCAT

ROMAN

A apărut, prima dată, în *Adevărul literar și artistic*, anul V, 1924: I. *Ce caută Palea la Iași*, nr. 204, 2 noiembrie, p. 1; II. *Câte nu mai știa Duduia*, nr. 205, 9 noiembrie, p. 3; III. *Isprăvile lui Timotei Ciuntuleac*, nr. 206, 16 noiembrie, p. 5; IV. *Ce voia madam Olga*, nr. 207, 23 noiembrie, p. 5; V. *Vinovății mici*, nr. 208, 30 noiembrie, p. 3; VI. *Păcate mari*, nr. 209, 7 decembrie, p. 5; VII. *Datorii și datorii*, nr. 210, 14 decembrie, p. 5; VIII. *Lume schimbată*, nr. 211, 21 decembrie, p. 3; IX. *Ce spune cocoana Clotilda*, nr. 212, 28 decembrie, p. 2; anul VI, 1925: X. *Cum se-mpacă Palea*, nr. 213, 4 ianuarie, p. 2; XI. *Ceea ce nu se poate ierta*, nr. 214, 11 ianuarie, p. 2; XII. *Ce știa Ciuntuleac*, nr. 215, 18 ianuarie, p. 2; XIII. *Părintele Pantelimon*, nr. 216, 25 ianuarie, p. 2.

În volum: *Opere*, VIII. Romane, text ales și stabilit, variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1976, Colecția „Scriitori români", p. 653–748.

La Biblioteca Națională a României, din București, Fondul Saint-Georges, pachetul XIII, se păstrează, în manuscris, primele trei capitole din roman, însumând 31 de file (numerotate în două secțiuni: 11 și, respectiv, 20 de file).

În manuscrisul păstrat nu se menționează „roman" după titlu, cum apare în *Adevărul literar și artistic*. Pe prima pagină a manuscrisului, marginal, se află însemnarea autografă a autorului: „Îmi rezerv să fac eu corectura la tipărire".

Manuscrisul nu prezintă deosebiri față de textul tipărit în revistă decât sub aspect fonetic: *mâne* pentru mâine; *tinăr* pentru tânăr; *obicinuită* pentru obișnuită; *doauă* pentru două; *împregiur* pentru împrejur etc. Aceasta ne arată că și în crepusculul vieții Ioan Slavici își redacta textele tot în graiul lui ardelenesc. La un personaj diferă forma numelui în manuscris: „boierul Costache Gulaș" pentru „Guleș", cum apare în revistă (am păstrat forma din *Adevărul literar și artistic*).

Textul romanului se tipărește, număr de număr, în revista săptămânală *Adevărul literar și artistic* de la nr. 204 (2 noiembrie 1925) până la nr. 216 (25 ianuarie 1925). Uimește regularitatea cu care Slavici, aproape octogenar, încredințează textele revistei, angajându-se să facă și corecturile, pentru care venea la redacție, așa cum relatează A. de Herz, pe atunci redactor la *Adevărul*: „Scriu aceste rânduri la masa, în fața căreia s-a așezat maestrul de-atâtea ori, ca să-și revadă manuscrisul sau să facă o corectură. Iată călimara, în care muia pana de gâscă, adusă de acasă, înfășurată în hârtie; iată și scaunul pe care se așeza obosit de suitul scărilor. Intra încă vioi

sub greutatea celor șaptezeci de ani [în realitate, 76 de ani], zâmbea sub mustața albă, clipea din ochi, ca orice unchiaș sfătos, gata să spună o snoavă și, rezemându-și bastonul de perete, îmi spunea: «Să se odihnească, săracul, că el m-a adus până aici!»" (A. de Herz, *Ioan Slavici*, în *Dimineața*, nr. 6736, 22 august 1925, p. 3).

Adevărul literar și artistic anunța în termeni elogioși apariția romanului cu un număr înainte de a începe publicarea: „Marele nostru prozator Ioan Slavici – ultimul încă în viață din scriitorii marii generații, care a fixat limba română și a dat literaturii românești nepieritoare pagini ce alcătuiesc comoara culturală a sec. XIX-lea – dăruiește celor de azi încă o operă de o mare valoare istorică și morală. *Adevărul literar* e fericit s-o pună la îndemâna publicului". Se fac și referiri la conținutul romanului: prezintă „în culori sugestive epoca divanului ad-hoc și îndeosebi intrigile diplomatice de pe vremea aceea", „starea morală a vremurilor de la 1856"; reînvie „o pagină din istoria României moderne" (*Adevărul literar și artistic*, nr. 203, 26 octombrie 1924).

Valoarea reală a scrierii este departe însă de a acoperi termenii elogioși prin care fusese anunțată.

De proporții reduse (circa 100 pagini), ultimul roman al lui Slavici are o acțiune ce se petrece la Iași în anii premergători Unirii Principatelor, ceea ce face ca scrierea să cuprindă și pagini de evocare istorică, prin relatarea de fapte și întâmplări cunoscute de autor în urmă cu peste șase decenii.

În intervalul în care apare romanul *Din păcat în păcat* în revistă, autorul este prezent cu puține scrieri literare, doar trei nuvele și povestiri: *Dar din prisos*, în 1924, în revista în care apare și romanul; *Din altă lume*, în *Calendarul național al ziarului „America"* (Detroit, 1924) și ultima scriere care îi apare

în timpul vieții, *Taina lui Cimbru*, publicată în *Calendarul Minervei pe 1925*, tipărit la sfârșitul anului 1924.

Tot în 1924, Slavici a fost preocupat de editarea volumului *Amintiri. Eminescu – Creangă – Caragiale – Coșbuc – Maiorescu.*

Slavici intenționa să-și publice romanul în volum după ce și-ar fi revăzut textul tipărit în revistă, în ciuda faptului că nu stătea bine cu sănătatea. Astfel, în 25 aprilie 1925 îi scrie lui A. de Herz: „Am ajuns de nu mai sunt în stare să urc scări, ba nici să mai ies din casă. Dacă se îndreptează timpul și mai sunt transportabil, am să fiu cât mai curând la Panciu, unde aerul mi-e mai priincios decât aici. Mai înainte de a pleca, te rog să-mi trimiți capitolele 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 și 13 din narațiunea *Din păcat în păcat*; capitolele 8, 9, 10, 11 și 12 le am. De-ar fi să nu mai avem parte de mulțumirea de a ne vedea, îți zic de data aceasta «rămâi cu bine!» și la revedere dincolo!" (Scrisoarea lui Ioan Slavici către A. de Herz din 25 aprilie 1925, Biblioteca Națională a României, București, Secția Manuscrise).

Simțindu-se mai bine, scriitorul pleacă la Panciu, luând cu sine și o parte din numerele revistei cu textul „narațiunei" – cum o numește el în scrisoarea către A de Herz – *Din păcat în păcat*, pentru o revizie, în vederea publicării scrierii în volum. Dar peste câteva luni, la 17 august 1925, Ioan Slavici se stinge din viață, romanul rămânând uitat în paginile revistei. Se pare că prin acel „la revedere dincolo!" – adresat lui A. de Herz – Slavici își prevăzuse sfârșitul apropiat.

După publicarea ultimului capitol (*Părintele Pantelimon*) din roman în *Adevărul literar și artistic* din 25 ianuarie 1925, Perpessicius, îl propune pe autorul lui pentru Premiul național de proză pe anul 1925, premiu instituit cu un an în urmă.

Critica literară a considerat romanul neizbutit. Gh. Adamescu nici nu-l înregistrează în bibliografia literaturii române. Pentru N. Iorga, *Din păcat în păcat*, cu „subiect bucovinean", este un „roman nelegat". N. Iorga critică, într-un context mai larg, și revista în care a apărut: „O încercare gazetărească, de simplă editură, dă, după 1920, *Adevărul literar și artistic*, cu amintiri de Delavrancea și Slavici, care-și publică acolo schița (sic!) *Dar din prisos* și un nelegat roman *Din păcat în păcat*, cu subiectul bucovinean (eroi: Ciuntuleac, Palea, baronul de Richtofen etc.)" (N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, II. *În căutarea fondului*, 1934, p. 260–261; reeditare la Editura Minerva, 1985, p. 284).

G. Călinescu nu menționează această scriere a lui Slavici în *Istoria literaturii române...* din 1941. Doar în Compendiu o amintește pentru subiectul ei „unionist", alături de *Corbei* cu subiect „politic ardelenesc", dar le califică pe ambele drept „neglijabile" (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*. Compendiu, E.P.L., 1968, p. 181).

În comentariile asupra operei literare a lui Slavici, cu prilejul editării unui volum de *Nuvele* în colecția „Clasicii români comentați", 1930, Scarlat Struțeanu aprecia romanul *Din păcat în păcat*, împreună cu *Cel din urmă Armaș*, pentru că, prin ele, Ioan Slavici „a îmbogățit literatura noastră într-o epocă în care romanul era socotit ca o imposibilitate pentru geniul rasei noastre" (Scarlat Struțeanu, *Comentarii asupra omului și operei*, în I. Slavici, *Nuvele*, Scrisul Românesc, Craiova, [1930], p. 36).

Într-un articol, *Bucovina de altădată oglindită în trei narațiuni românești uitate*, apărut în *Convorbiri literare*, în 1939, Eugen I. Păunel arată – în partea a doua a articolului – că romanul *Din păcat în păcat*, care oglindește, în ansamblu, frământările și intrigile politice din Iașii anului 1856, are și două capitole cu personaje și situații reale din Bucovina din acel timp: „Romanul a cărui scenă principală e Iașul din 1856, deci

capitala Moldovei înainte de Unirea Principatelor, are două capitole care scot în relief figuri și situații din peisagiul real și sufletesc al Bucovinei de pe atunci; constatările provinciale (*sic!*) vor fi presărate apoi destul de des și în celelalte capitole. Unul dintre eroi, acela din ale cărui hârtii se reproduc întâmplările, este, conform cu starea civilă dată în roman, bucovinean" (*Convorbiri literare*, anul LXXII, nr. 2, februarie 1939, p. 156).

S-a vorbit despre romanul *Din păcat în păcat* ca fiind și o „scriere istorică". Deși se referă la evenimente istorice din epocă, Slavici nu își propune aici o asemenea scriere, chiar dacă adesea paginile abundă în date istorice și disertații asupra lor. De altfel, de la prima pagină a scrierii Slavici ne pune în temă cu evenimentele care preced acțiunea.

Prezentându-l pe Vogoride, caimacamul Moldovei, drept „grec", Slavici determină intervenția lui P. Constantinescu-Iași, care trimite o scrisoare redacției în care atrage atenția că Vogoride era bulgar, așa cum arătase istoricul în articolul său *Vogoride – bulgar*, publicat cu puțin timp înainte în *Arhiva* (nr. 3–4, iulie–octombrie 1924, p. 273–278), articol la care face trimitere. Redacția *Adevărului literar și artistic* transmite această scrisoare lui Slavici și o publică, apoi, împreună cu scrisoarea de răspuns a acestuia. Reproducem integral scrisoarea lui Slavici, pentru că ne dezvăluie concepția sa cu privire la „adevărul istoric":

„*Iubite amice,*

La cele cuprinse în scrisoarea dlui P. Constantinescu-Iași, pe care mi-ai transmis-o, am să adaug că nu de ieri, de alaltăieri, ci de mult se știe că Vogoride e de origine bulgar. Lasă că unul din contemporanii lui Vasile Macedoneanul și al apostolilor Ciril și Metodiu a fost Bogor, regele bulgarilor, care la botez a primit numele Mihail, dar eu am cunoscut personal un

Vogoride, prieten al lui Eminescu, care nu numai ținea să fie socotit bulgar, ci și-a pus chiar candidatura la tronul Bulgariei.

Eu *n-am scris însă istorie* (subl. n.) când am vorbit de caimacanul Vogoride, ci-l prezint așa cum îl socoteau contemporanii de atunci ai lui.

Toate cele bune,

Ioan Slavici"

(Ambele scrisori sunt publicate, sub titlul *În jurul romanului dlui Slavici*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 206, 16 noiembrie 1924, p. 8.)

Este evident că Slavici înțelege să folosească datele istorice în scrierile sale literare nu prin respectarea strictă a documentului, ci așa cum intrase în conștiința contemporanilor.

Ca profesor de istorie, Slavici a pornit de la o bază documentară bogată, el scriind și studii stricte de istorie. Asupra lui Vogoride, caimacam domnesc al Moldovei, Slavici insistă și în studiul său elaborat în limba germană *Der erste Fanariot* (*Rumänien in Wort und Bild*, II, nr. 11, 15 septembrie 1918, p. 5–7). Pentru relațiile cu reprezentanții marilor puteri europene s-a folosit de rapoartele diplomatice ale acestora, printre care cele ale baronului Richtofen, consulul Prusiei.

Palea – eroul principal al romanului – vine la Iași pentru a găsi un mediu prielnic de activitate intelectuală și ca să-și facă un rost, cum procedau atâția tineri din provinciile românești aflate sub stăpânire străină și cum procedase însuși Slavici până a se stabili la București. Străin în capitala Moldovei, Palea intră în contact cu familia lui Costache Guleș, reprezentant al vechii boierimi, fost postelnic, și cu o rudă a sa, Timotei Ciuntuleac, venit tot din Bucovina.

Palea, la început un îndărătnic puritan, este prins, pe nesimțite în mrejele Olgăi, soția lui Ciuntuleac. Versata Olga îl face să uite logodnica rămasă în Bucovina. Cultul pentru „frumusețea trupului" – numit adamism – începe să-l atragă treptat-treptat, dar, în cele din urmă, eroul se salvează – conform moralei lui Slavici – fără a păcătui, prin refugiul în lumea monastică. Trimiterea eroului la mânăstire, considerată singurul lăcaș al unei viețuiri morale, o întâlnim mai înainte în *Mihai Vereanu* de Iacob Negruzzi (roman trimis de autor lui Slavici, la Viena, în 1874).

Palea este un învins. Venit din Bucovina, unde la Cernăuți fusese „învățăcelul" lui Aron Pumnul, el nu se poate adapta, întru totul, noii lumi în care intră la Iași, chiar dacă o bucată lungă de timp este tentat să cadă „din păcat în păcat" – de aici și titlul romanului. Dar când își dă seama că este pe punctul de a se prăbuși ireversibil, fuge de lume, nu din lașitate, cum am fi tentați să credem, ci pentru că în izolarea monastică vede singura scăpare. Tot astfel, transformarea lui Palea în „Părintele Pantelimon", pe care autorul (povestitorul) îl reîntâlnește la Putna peste aproape cinci decenii, este la fel de neconvingătoare ca și trecerea lui Corbei (din romanul cu același nume) de la starea de ateu izolat și mizantrop la aceea de iubitor al căminului familial, împăcat cu oamenii din jur și cu Divinitatea. (De reținut și un amănunt biografic din viața lui Slavici: scriitorul merge într-adevăr la mânăstirea Putna „în vara lui 1904, când cu serbarea celor patru sute de ani de la moartea lui Ștefan-Vodă cel Mare" – așa cum mărturisește povestitorul la începutul capitolului XIII din romanul *Din păcat în păcat*.)

O altă insatisfacție oferă romanul în privința evoluției lui Palea ca personaj: după primele capitole ne așteptăm ca să intre și el în lupta pentru Unirea Principatelor Române, or el o evită și se retrage la mânăstire în final, după cruda, pentru el, relație cu Olga. Soluția poate fi interpretată ca un protest față de un mediu social care exclude posibilitatea unei conviețuiri morale.

Ultimul roman al lui Slavici, considerat de N. Iorga „nelegat", nu aduce elemente noi de creație în proza lui Slavici: alternanța narării faptelor cu expunerea sub formă de scrisori am mai întâlnit-o în romanul precedent, *Cel din urmă Armaș* (1923).

Expunerea sub formă de jurnal și epilogul (capitolul XIII) care dezleagă – peste aproape 50 de ani – conflictul lăsat brusc în suspensie la finele capitolului precedent, acestea doar sunt într-adevăr inedite pentru romanele lui Slavici, fără însă a aduce numai prin ele însele un plus de valoare artistică.

Romanul are totuși și merite, nu ca experiment, – nu se mai fac încercări la senectute! –, ci prin realizarea unor tablouri notabile – chiar dacă sunt disparate – din viața socială și lumea diplomatică a epocii și chiar de familie, din medii diferite, de la casa boierească a lui Guleș până la demnitari și funcționărimea măruntă.

Nu lipsesc din roman nici maximele și cugetările specifice lui Slavici: „Gura lumii e o moară care macină și bob curat, dar și multă pleavă"; iar în final, cugetările „Părintelui Pantelimon" (numele de călugăr al lui Palea) sunt, în esență, gândurile lui Ioan Slavici copleșit de bătrânețe: „Omul întreg niciodată nu se satură de viață. Sunt mari și nesecate farmecile vieții omenești..."; „nimic nu-ndulcește viața deopotrivă cu iubirea, cel mai bogat izvor de mulțumiri sufletești". Reflecțiile acestea sunt proprii prozei lui Slavici. Întâlnim însă în această ultimă scriere a lui pagini întregi de considerații teoretice asupra concepției despre viață a lui Palea, care rămâne una abstractă. Ele se transformă adesea în „moralizare" pură, care frânează

acțiunea. După cum în prezentarea relațiilor cu versata Olga întâlnim situații de o falsitate evidentă.

Prin subiect, prin tema abordată care oferea o materie adecvată, ultima scriere a lui Slavici ar fi putut fi un roman excelent, dar, din păcate, rămâne numai un roman didacticist prin moralism și „dăscălirea" supărătoare a cititorului.

ADDENDA

(p. 845) REVOLUȚIA DIN PÂRLEȘTI

Roman tragodic în cinci părți. Scos din niște manuscripte de la Ispania și alcătuit după cel mai nou sistem, dat fiind întru vinstea și mărirea celor întru toate deopotrivă întru sine.

A apărut, prima dată, în *Gura satului*, anul XIII, 1873: I. *O serenadă*, nr. 14, 3/15 aprilie, p. 54–55; nr. 15, 10/22 aprilie, p. 59–60; II. *După ora unsprezece*, nr. 16, 17/29 aprilie, p. 62–63; nr. 17, 24 aprilie/6 mai, p. 66–67; III. *Organizarea oștirilor*, nr. 18, 1/13 mai, p. 70–71; nr. 19, 8/20 mai, p. 73–74; IV. *Pornirea luptei daco-române*, nr. 20, 15/27 mai, p. 79–80; nr. 21, 22 mai/3 iunie, p. 82; nr. 22 și 23, 29 mai/10 iunie și 4/16 iunie, p. 88; V. *Exploziunea*, nr. 22 și 23, 29 mai/10 iunie și 4/16 iunie, p. 86–87; nr. 24, 12/24 iunie, p. 92–93; în toate numerele textul a apărut însoțit de ilustrații. Nesemnat.

Scrierea rămâne uitată în revista *Gura satului* timp de 101 ani; în 1974 se retipărește, fragmentar, în *Presa satirică românească din Transilvania. 1860–1918*, studiu și antologie de Livia Grămadă, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 168–186.

Se publică în volum: *Opere*, VIII. Romane, text ales și stabilit și variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1976, colecția „Scriitori români", p. 751–790.

La 10 aprilie 1873, într-o scrisoare trimisă lui Iacob Negruzzi, Ioan Slavici îi comunică: „Acum scriu un epos tragodic" (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare. „Junimea"*, vol. II, 1932, p. 208). Și imediat, în nr. 14 din 3/15 aprilie, apărea, în revista *Gura satului*, primul fragment din *Revoluția din Pârlești*, însoțit de o notă redactională: „Recomandăm în public, în deosebită atenție, acest picant *roman* (subl. n.), ce are să apară în mai mulți nr-i cu ilustrațiuni". Spre deosebire de unii viitori istorici literari, *Gura satului* considera scrierea „roman" – nu „povestire" sau „nuvelă".

Prin subtitlul dat scrierii, – „Roman tragodic... scos din niște manuscripte de la Ispania și alcătuit după cel mai nou sistem..." –, Slavici se referă la maniera în care se alcătuiau unele romane în epocă, dar și la „modul donquijotesc" ce caracterizează personajele din noua sa încercare literară.

Revoluția din Pârlești este singura scriere mai importantă publicată de Ioan Slavici în 1873. Înainte publicase, în *Convorbiri literare*, teatru (*Fata de birău*, 1871) și trei dintre cele mai valoroase povești ale sale (*Zâna Zorilor*, *Ileana cea șireată* și *Florița din codru* – 1872). Noua scriere prezintă importanță pentru că face trecerea de la teatru și povești la nuvelistică și roman, dar și pentru că reprezintă o realizare importantă a literaturii satirice transilvănene din secolul al XIX-lea – dovadă reproducerea ei, 1974, în antologia mai sus-menționată.

Scrierea a fost semnalată prima dată de Ion Breazu, în 1958, într-o prefață la o ediție de scrieri Slavici, unde o definește „o povestire satirică, burlescă, cu o temă asemănătoare cu cea din nuvela *Crucile roșii* (Ion Breazu, *Prefață* la Ioan Slavici, *Nuvele*, I, E.S.P.L.A., [[București, 1958], p. 6–7). Profesorul

și istoricul literar clujean califică *Revoluția din Pârlești* „povestire", deși autorul și-a numit-o „roman tragodic", îndreptățit, cu mențiunea că e doar o încercare de roman, ca și *Vânturâ-Țară*. Într-adevăr, ambele scrieri reprezintă doar „experimente", drept pentru care le-am trecut la „Romane", în *Addenda*.

În 1967, Iosif Pervain, sub titlul *Ioan Slavici și revoluția de la* (sic!) *Pârlești (1873)*, dedică scrierii un cuprinzător studiu în care îi arată geneza, unele fapte reale ce au determinat-o și localizarea ei în timp și spațiu. Textul este reluat în vol. *Studii de literatură română*, apărut în 1971. Încadrând scrierea tot în genul scurt al prozei („nuvelă"), autorul studiului afirmă: „*Revoluția din Pârlești*, «roman tragodic... scos din niște manuscripte de la Ispania», pleacă de la fapte aievea, despre care sunt urme în corespondența lui Slavici cu Iacob Negruzzi și în *Lumea prin care am trecut*. Este vorba în cele două izvoare de un scurt istoric al «rebeliunii» de la Păuliș" (Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 438).

„Rebeliunea de la Păuliș" a fost un fapt autentic la care Slavici a participat în calitate de practicant la biroul de avocatură al lui Mircea B. Stănescu din Arad, unde rămăsese după ce i se refuzase funcția de vicenotar, cum ni se destăinuie scriitorul în corespondență: „Era să fiu denumit vicenotar fără de leafă. Am fost recomandat; am ajuns până la denumire: dar înainte de denumire cu cinci minute a șoptit un român în urechea prefectului că am fost la Putna, că am ținut un discurs la parastasul dat pentru odihna sufletească a lui [Avram] Iancu, că aș fi la Stănescu [directorul revistei umoristice *Gura satului*], că sunt un agitator daco-român. N-am fost denumit [numit]" (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, ed. cit., p. 207). În aceeași scrisoare din 10 aprilie 1873, Ioan Slavici relata pe larg șicanele la care era supus de către

autoritățile maghiare: „...Am fost citat la judele inchizitor; eu sunt acuzat ca agitator daco-român care aș fi zis că eu sunt Mesia românilor, care, în frunte cu cele 12 milioane de români, voi stârpi rasa maghiară de pe fața mohorâtului pământ. Ce să fac? Martori nu am prin cari să pot dovedi că nu am zis astfel de absurditate... Am să devin martir *tragodic* (subl. n.), care rabdă pentru niște vorbe ce nu le-a zis și pentru niște principii, la care nu țin. Maghiarii însă, pe cât sunt de înțelepți, au să mă și pună la răcoare. În sfârșit, ei nici nu mă pedepsesc pentru aceea ce știu, ci pentru aceea ce cred" (*Ibidem*, 210).

Evident, epistola lui Slavici – trimisă cu câteva zile înainte de a începe publicarea scrierii în *Gura satului* – cuprinde sintagme similare cu cele din „romanul tragodic" *Revoluția din Pârlești*.

„Răzvrătirea" din Păuliș avusese loc în februarie 1873. Ioan Slavici, ca participant direct, o evocă în scrierea sa memorialistică *Lumea prin care am trecut* (capitolul „Lupta pentru limbă" din Partea a III-a a scrierii).

Intenționând să ajungă avocat, Ioan Slavici făcea practică în cancelaria avocatului Mircea B. Stănescu din Arad, care era deputat în Dieta de la Budapesta și conducea și revista *Gura satului*, la care colabora și Slavici. Ca practicant în cancelaria avocațială, el redactează plângerea țăranilor din Păuliș împotriva notarului local care eliminase limba română din cancelaria primăriei unei localități cu o populație majoritar românească, pălmuise sătenii care cereau folosirea limbii materne, nu respecta legile și-și însușise în mod ilegal venituri dintr-o localitate în care românii construiseră cu banii lor școala, biserica și primăria. La ancheta pe care o face, la Păuliș, „solgăbirăul" (pretorul) asistă și Ioan Slavici, din partea avocatului și deputatului Mircea B. Stănescu. Reprezentantul autorității maghiare susține însă cauza notarului ungur

incriminat, ceea ce stârnește furia sătenilor. Păulișenii asaltează primăria, iar notarul vinovat, știind ce-l așteaptă, sare pe fereastră și se face nevăzut. Simțindu-se în primejdie, solgăbirăul se urcă în trăsură și pleacă în goana cailor. Sătenii, împreună cu învățătorii și cei doi preoți din sat, pun notar pe învățătorul Dumitru Rafila, care ia în primire arhiva și-i cere primarului sigiliul comunei. La solicitarea solgăbirăului, un batalion de infanterie din cetatea Aradului sosește-n Păuliș, în după-amiaza aceleiași zile. Sătenii îi întâmpină pașnic, dar, treizeci dintre ei merg la Radna cu o nouă plângere împotriva notarului, plângere alcătuită tot de Slavici. Se face o nouă anchetă; de către vicecomite, dar, în pofida faptelor incriminatorii, este repus în post vechiul notar. Sunt arestați mai mulți săteni, împreună cu cei doi preoți și învățătorul pe care păulișenii îl pusescră notar. Slavici a asistat și la cea de a doua anchetă, fiind denunțat în rapoartele oficiale că „Slavits a îndemnat pe săteni la răzvrătire", s-a sfătuit cu preoții din sat în scopul răsturnării oricărui notar ungur până când va fi pus un notar român. Cei arestați sunt condamnați la închisoare (1 an – intelectualii, 6 luni – sătenii) pentru „crima de rebeliune". Ioan Slavici a fost și el citat, inițial, la proces. Dar nu se prezintă în instanță, motivând că el a asistat la cele două anchete ca reprezentant al unei cancelarii avocațiale. Pedepsit a fost însă: nu i s-a aprobat să fie avocat la Arad, drept pentru care va trece Carpații. De altfel, în practica avocațială ce a urmat apoi, când susținea folosirea limbii române în cancelarie, potrivit legilor pe atunci în vigoare, i se spunea adesea: „Dacă nu-ți place, du-te în România".

Acestea au fost faptele care au stat la baza scrierii *Revoluția din Pârlești*. Am insistat asupra lor pentru că Slavici le-a acordat atenție, atât în corespondența cu Iacob Negruzzi, cât și în memorialistică.

Din cele întâmplate în realitate, Slavici reține doar ideea de „răzvrătire", „rebeliune", pe care o potențează până la „revoluție", atribuindu-i însă alt sens, potrivit intențiilor sale satirice și umoristice. În scrierea lui Slavici, „revoluția" nu există ca atare, este doar o închipuire, izvorâtă din exagerare, confuzie și interpretare eronată a faptelor din partea unor înalte oficialități maghiare dintr-o localitate numită „Pârlești" din „comitatul Pârliților".

Paginile de umor ale scrierii, situațiile comice și comicul de limbaj maschează intenții satirice. Autorul critică metehnele administrației maghiare în Transilvania, năravurile înalților funcționari. Nu sunt cruțați nici românii renegați, de teapa lui Pungulányi (Punguleanu). Portretele sunt prezentate caricatural: comitele, conte, era un „membru demn al Frikoșeștilor de Frika"; vicecomitele era „nobil de Spaima" (de spaima dacoromânilor). Ridiculizat este și românul Spulber, a cărui carte de vizită suna: „Iuniu Juliu Marcu Brutu Catone Spulberu, advocat în dreptul comun și cambial". Dar acest erou nu era un „agitator dacoromân" temut de maghiari, el nu visa la Dacoromânia, ci la Ghiza, „bela" fiică a unui slujitor de al comitelui.

Slavici reia tema din *Revoluția din Pârlești* în poemul satiric *Laturomachia. O jalnică tragodie*, publicată în aceeași revistă, *Gura satului*, în trei numere din august–septembrie 1875, semnată cu pseudonimul Ioan Ciocârlan. Scrisă în versuri, într-o manieră ce amintește de *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu, *Laturomachia* rămâne o încercare nereușită, nedepășind, ca valoare literară, interesul documentar. Însă – așa cum s-a mai arătat – „romanul tragodic" al lui Slavici prevestește mult mai reușita *Crucile roșii*, amplă nuvelă publicată în ziarul *Timpul*, în 1876. *„Revoluția din Pârlești* – se afirmă într-o lucrare de specialitate – prefațează creația nuvelistică a lui Slavici, anunțând mai ales pe autorul *Crucilor*

roșii. Cu această nuvelă ne sugerează numeroase asociații subiectul, personajele, anumite momente ale acțiunii, deznodământul și maniera tratării umoristice sau satirice din «romanul tragodic» publicat în *Gura satului*. Similitudinile sunt izbitoare și în privința stilului și a limbii" (Livia Grămadă, *Presa literară românească din Transilvania. 1860–1918*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 85).

În *Revoluția din Pârlești* întâlnim nume de localități (Vezura) și de personaje (Mitru Florii Pascului, Pintea) reluate de Slavici în nuvelistica de după 1873. Dar chiar începutul „romanului tragodic" – descrierea localității în care este circumscrisă acțiunea – este similar prezentării topografice a satului Sărăceni din întâiul capitol al nuvelei *Popa Tanda*.

Însă în *Crucile roșii* nu mai persistă abuzul de termeni regionali și latinismele din prima scriere. Stilul, neglijențele de limbă, ortografia latinizantă, ca și portretizările stângace, compoziția precară și amănuntele nesemnificative știrbesc în mare parte meritele scrierii, considerată „cea mai valoroasă" dintre cele publicate de revista arădeană *Gura satului*.

(p. 891) VÂNTURĂ-ȚARĂ

NARAȚIUNE ISTORICĂ

A apărut, prima dată, în *Revista copiilor și a tinerimei*, an. X, 1922: Partea întâi. *Copil sărac*, nr. 24, 30 noiembrie, p. 368–369; nr. 25, 14 decembrie, p. 384–385; nr. 26, 21 decembrie, p. 400–401; nr. 27, 28 decembrie, p. 416–417; 1923: nr. 28–29, 4 ianuarie, p. 434–436; anul XI, 1923: Partea a doua. *Pe drumuri cotite*: nr. 1–2, 1 februarie, p. 14–15; nr. 3–4, 22 februarie, p. 38–39; nr. 5–6, 15 martie, p. 62–63; nr. 7–8, 5 aprilie, p. 90–91; nr. 9–10, 10 iunie, p. 106–107; Partea a treia. *Zile negre*, nr. 11–12, 15 iulie, p. 134–135; nr. 13–14, 19 august, p. 180–181; nr. 15, octombrie, p. 178–179; nr. 17–18, 31 decembrie, p. 198–201; anul XII, 1924: Partea a patra. *Păcate peste păcate*, nr. 1–2, februarie, p. 8–9; nr. 3–4, aprilie, p. 41–44; în toate numerele textul a apărut însoțit de ilustrații.

În volum: *Opere*, VIII. Romane, text ales și stabilit de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1976, „Scriitori români", p. 791–853.

Slavici și-a tipărit scrierea pe măsura elaborării ei, din noiembrie 1922 până în aprilie 1924, în peste 20 de numere ale revistei, excelent ilustrate. Povestirea se derulează cronologic, structurată în patru părți: I. *Copil sărac*; II. *Pe drumuri cotite*; III. *Zile negre*; IV. *Păcate peste păcate*. Primele trei părți au fiecare câte cinci capitole, iar ultima are numai trei capitole.

Răstimpul acesta de un an și jumătate este productiv pentru Ioan Slavici, care împlinește vârsta de 75 de ani. În 1923 publică volumul II din *Povești*, în parte inedite. În *Adevărul literar și artistic* publică șapte nuvele și un ciclu de *Vederi din Carpați*, iar în noiembrie 1924, în aceeași revistă, începe publicarea ultimului său roman, *Din păcat în păcat*.

Vântură-Țară – subintitulată de Slavici „narațiune istorică" – este o scriere pentru tineret. Ampla narațiune (circa 60 de pagini) sau „miniromanul istoric", dedicat vieții aventuroase a lui Petru Cercel, a rămas uitat în revistă, la fel ca și *Revoluția din Pârlești* (*Gura satului*, 1873) și *Corbei* (*Tribuna*, 1906–1907). Toate cele trei au fost incluse de noi, pentru prima dată în volum, în Ioan Slavici, *Opere*, VIII, ed. cit.

Vântură-Țară, istorisire fidelă a vieții pline de peripeții a lui Petru Cercel, constituie prima scriere dedicată acestui voievod. Atras de figura renascentistă a acestui domnitor

care avea relații la curțile domnitoare ale Europei, N. Cartojan va scrie – poate și după exemplul lui Slavici – *Petru Cercel. Viața, domnia și aventurile sale*, Craiova, f.a., iar Radu Boureanu îl evocă în amplul său roman *Frumosul Principe Cercel* (487 pagini), Editura Eminescu, 1978.

Revista copiilor și a tinerimei, întemeiată de C.G. Costaforu și I. Barberis în mai 1913, a manifestat interes pentru scrierile inspirate din istoria patriei. Din 10 noiembrie 1921 până în 30 martie 1922, revista reproduce *Ursita*, romanul istoric al B.P. Hasdeu, scris și publicat pentru prima dată în urmă cu peste 50 de ani. Este posibil ca redacția să-i fi solicitat lui Slavici o „narațiune istorică" pentru cititorii revistei. „Narațiunea" se constituie dintr-o suită de „istorisiri" despre viața aventuroasă a lui Petru Cercel, fiul domnitorului Pătrașcu cel Bun și fratele vitreg, mai mare, al lui Mihai Viteazul. Eroul asupra căruia se oprește Slavici îi oferea posibilități largi pentru un „excurs istoric": Pentru Cercel a trăit la început în exil la Rodos, unde și-a însușit o învățătură aleasă, și în Asia Mică, apoi a peregrinat pe la curțile domnitoare din Europa, iar tronul Țării Românești l-a ocupat doar în anii 1583–1585. În obținerea domniei a fost susținut de regele Franței Henric al III-lea, pe care l-a vizitat în 1579. În scurtul timp cât a domnit s-a îngrijit de înzestrarea armatei, a făcut o turnătorie de tunuri – prima din Țara Românească – și a refăcut palatul domnesc din Târgoviște. Mazilit de turci, a fugit în Transilvania și apoi în Italia. Revine în țară ca să-și recucerească tronul, dar este prins de turci și dus în închisoarea celor Șapte Turnuri din Constantinopol, unde își găsește sfârșitul.

Petru Cercel a fost unul dintre cei mai luminați domnitori români. Știa mai multe limbi (turca, greaca, araba, italiana, franceza). A scris versuri în limba italiană, din care citâm, în traducerea românească a lui Alexandru Ciorănescu, începutul unui imn religios:

„Stăpâne domn pe adânc și pe văzduhuri,
Tu, ce-ai făcut pământ și cer și mare,
Pe om din lut și nevăzute duhuri...
Ascultă, Tată, ruga mea ce vine
La Tine arzătoare și plecată,
Tu, ce-ai fost om, ca să mă înalți la Tine..."

În *Istoria literaturii române...*, în capitolul *Descoperirea Occidentului*, G. Călinescu, atunci când afirmă că România a avut puternice legături cu Europa, își ilustrează teza amintind de Petru Cercel: „Țările Române n-au fost niciodată în afara Europei [...], boierii avură statornice legături cu inima Europei și pretendenții la domnie mișunau prin Apus, având ca loc principal de debarcare Veneția. Rătăcirile lui Petru Cercel, autor de versuri italiene, simbolizează această iradiație" (*Op. cit.*, p. 67). În pagina următoare, G. Călinescu reproduce prima pagină din „Capitolo del prencipe di Valacchia", dedicat lui Petru Cercel în lucrarea *Dialoghi piaceuoli* del sig. Stefano Guazzo, Veneția, MDCX, împreună cu imnul religios scris în italiană de Petru Cercel, pe care Guazzo îl comentează cu admirație. Un alt italian, Pietro Luccari, în *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa* (Veneția, 1605), relatează primirea ce i s-a făcut lui Petru Cercel la curtea regelui Franței Henric al III-lea și sprijinul acordat de acesta. Mărturiile acestor umaniști italieni ne arată prețuirea de care s-a bucurat Petru Cercel în cercurile culturale europene din vremea sa.

Ca profesor de istorie și pasionat de cunoașterea trecutului, lui Ioan Slavici i-a fost la îndemână o documentare bogată asupra lui Petru Cercel, cercetare fructuoasă facilitată și de activitatea lui de traducător și editor al *Documentelor* Hurmuzachi. Cu siguranță că va fi cunoscut și studiile și lucrările românești despre acest domnitor, apărute până atunci: Gr. Tocilescu, *Petru Cercel*, 1874; N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XI. *1517–1612*, 1900; I.C. Filitti,

Din Arhivele Vaticanului, II. *Documente politice 1526–1788*, 1914, precum și lucrarea lui Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania*, 1916, în care relevă ecourile prezenței domnitorului român în Italia (p. 153–164).

Demn de reținut este faptul că Ioan Slavici raportează viața lui Petru Cercel la marile evenimente europene, ca și la cele românești. Astfel, viața lui Petru Cercel ne este prezentată și din perspectiva istoriei universale, însă nu de puține ori aceste „excursuri" frânează desfășurarea acțiunii și contribuie în mică măsură la conturarea destinului uman al eroului.

Ca mod de prezentare a faptelor, scrierea se apropie mai mult de istorie (de „istorism") decât de literatură de inspirație istorică. La afluviile de date istorice se adaugă uneori comentariile autorului trădând intenții etice, specifice prozei lui Slavici în general. Întâlnim însă și întâmplări cu iz oriental, „fapte de Halima", cum sunt cele din capitolele în care ne prezintă peregrinările eroului prin Asia Mică și la Damasc, pagini ce ne amintesc de alt roman istoric al lui Slavici: *Din bătrâni. Manea* (capitolul *Bagdad*).

În rarele descrieri și comentarii Slavici reușește să evoce lumea vechilor metropole, ca în primul capitol din partea a doua a scrierii.

Slavici schițează doar, în *Vântură-Țară*, și câteva tablouri de epocă: primirea lui Petru Cercel la curtea regelui Franței Henric al III-lea, la Veneția, în Palatul Dogilor, primirea la sultan, alaiul domnesc la înscăunarea lui Petru Cercel. Portrete deloc măgulitoare face unor sultani, cum este cel al lui Murat al III-lea (Bețivul).

Baza documentară a scrierii lui Slavici se străvede și în citatele în limba italiană pe care autorul își întemeiază unele afirmații. Nu indică însă sursa. Ele vor fi fost, în totalitate sau parțial, lucrările enunțate mai sus.

În ceea ce privește istoria Țărilor Române din secolul al XVI-lea, scrierea lui Slavici nu este ferită de unele erori. Astfel, scriitorul nu face distincție între Mircea – fiul lui Mihnea Vodă cel Rău – și Mircea Ciobanul – fiul lui Radu cel Mare. Eroarea se continuă și la descendenți: Petru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul și al Doamnei Chiajna, este confundat cu Petru Șchiopul, domn în Moldova.

Desigur, asemenea confuzii sau imprecizii în informație, întâlnite încă de la Odobescu în *Mihnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*, se datorau stadiului cercetărilor istorice ale timpului.

REPERE CRITICE

Istorisirea [*Din bătrâni*] are o desfășurare dramatică, deși unele părți par că ar putea să lipsească fără a strica logica, armonia întregului. Așa ni se pare rolul evreului haïn. Este cam greu de admis acel trafic comercial de care ne vorbește dl Slavici, și nici atacul avarilor nu-l putem reduce la manoperele de răzbunare ale evreului păcătos.

Caracterul persoanelor e bine redat și se simte un adânc studiu psihologic. Singur contra Malei ne putem plânge. [...]

Dar acestea și alte câteva îndoieli, ce se ivesc ici-colo, sunt numai mici pete în soare, și istorisirea dlui Slavici se desfășură cu atâta măiestrie, încât gândindu-te la marele proces al consolidării româno-slave nu ți-l poți închipui altfel decât în marginile mari ale narațiunii dlui Slavici. Ceea ce depărtează, din narațiunea dlui Slavici, aparențele plăsmuirii și-i dă notele realității este și exactitatea datelor geografice, întrebuințarea adevăratei toponimii, de care autorul leagă cu multă pricepere de artist și om de știință evenimentele istoriei ce se perde în întunerecul veacurilor neștiinței.

Se resimte în această scriere și puterea artistului și munca omului cinstit – și fără muncă nici nu putem avea romane istorice, cari să fie adevărate icoane rupte din sufletul zbuciumat

al strămbunilor noștri, scoase din viața trecutului nostru nefericit.

(ILARIE CHENDI, *Din bătrâni. Narațiune istorică de I. Slavici*, în *Tribuna*, Sibiu, anul XIX, nr. 116, 26 iunie/ 9 iulie 1902, p. 1, semnat: SAUL)

Pentru ca o scriere să fie declarată de bună, este de ajuns ca impresiunea dominantă la lectura ei să ne satisfacă. Și opera *Din bătrâni* a dlui Slavici este cu prisos din numărul celor bune.

Incontestabil frumoasa concepțiune a dlui Slavici, întrupată în romanul său într-un stil limpede, străvăzător, și plin de farmec în simplitatea lui, în felul aceluia – dar înnobilit prin cultură –, în care se istorisesc lucruri din bătrâni, această concepțiune asigură romanului *Din bătrâni* al dlui Slavici rangul unei scrieri de însemnată valoare. Această operă va rămâne în literatura română ca o producțiune intelectuală, care – pe lângă celelalte însușiri puse în evidență – e împodobită cu reflexiuni frumoase și înălțătoare, și ne răcorește sufletul cu adieri curate de sănătate morală.

Venită în asemenea condițiuni, dacă, domnilor colegi, veți acorda acestei scrieri sufragiile D-voastre pentru obținerea premiului la care a concurs, veți șterge din sufletul referentului D-voastre impresiunea penibilă, care a păstrat din timpul – sunt acum mai mulți ani – când în aceeași calitate, ca și astăzi, nu a putut contribui, cu ajutorul unui raport foarte dezvoltat, la încoronarea de către Academie a *Nuvelelor* aceluiași autor, cele mai frumoase ce posedă până acum literatura română.

(N. QUINTESCU, *I. Slavici, „Din bătrâni"*. Raport pentru premiul Academiei, în *Analele Academiei*, Seria a II-a, Tomul XXV, 1902-1903, Partea administrativă și dezbaterile, Institului de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1903, p. 388-389)

Scrierea dlui Slavici [*Din bătrâni*] este una din aparițiunile cele mai îmbucurătoare în literatura noastră. În Germania asemenea scriere a făcut celebru pe Felix Dahn care, sub formă de povestire istorică, a făcut cunoscute începuturile poporului german. Același lucru voiește să facă și dl Slavici care este un bun stilist, un bun cunoscător al limbii române. Începutul este solid și foarte interesant, iar limba în care este scrisă [lucrarea] este curată și frumoasă. [...] Lucrarea este meritorie și serioasă și putem să-i acordăm Premiul „Eliade Rădulescu".

(Dimitrie A. STURDZA, *Cuvântul* președintelui Academiei Române în ședința din 30 martie 1903, *Ibidem*, p. 163–164)

Cartea dlui Slavici [*Din bătrâni*] este un roman admisibil și eu prețuiesc lucrările acestui scriitor, de la *Popa Tanda* până la cele din urmă. Dl Slavici e un scriitor de merit și eu l-am votat când a fost propus să se aleagă membru la Academie; n-am, prin urmare, nimic contra sa.

(Titu MAIORESCU, *Intervenție* în ședința Academiei Române din 30 martie 1903, *Ibidem*, p. 164)

Acum vreo trei ani am publicat un articol asupra *limbei literare*, în care, între altele, vorbeam de înrâurirea dialectală a scriitorilor transilvăneni și afirmam că d. Slavici scrie o limbă românească pocită, iar că țăranii din creațiunile sale sunt niște biete ființe anemice, neadevărate și nereale, în contra cărora se revoltă simțământul estetic și patriotic. [...]

Nu-mi închipuiam atunci că o să mă întâlnesc cu d. Slavici la Academie și mai cu seamă nu-mi închipuiam că un critic transilvănean, d. Ilarie Chendi[1], care nu scrie bine românește,

[1] Ilarie Chendi, *Preludii* (nota redacției [*Revista idealistă*]) (*n. ed.*).

dar care gândește binișor, o să ia apărarea celui dintâi în contra mea. [...]

Trecând acum de la gen la specie, să examinăm lucrarea din urmă a dlui Slavici.

Chestiunea, pusă pe terenul acesta, devine aproape personală. Îmi pare rău fiindcă, personal, nu am nimic cu d. Slavici, pentru simplul cuvânt că de-abia îl cunosc.

Cum însă, printr-o întâmplare nenorocită, am concurat amândoi la același premiu al Academiei, ce mi s-a refuzat mie și i s-a acordat D-sale, pun discuțiunea cu hotărâre asupra acestui punct: raportul dintre valoarea literară a romanului lui Slavici, *Din bătrâni*, și a romanului meu, *În război* – amândouă narațiuni istorice. [...]

E o curioasă pornire a unor creieri omenești (cari falșifică și omoară tot ce pot întrupa în fantazie, din realitatea vieței) de a plăsmui tocmai realități, de a încorda patimi, de a crea oameni...

D. Slavici, de când a luat condeiul în mână, zugrăvește un neam de ființe, care parcă ar trăi pe o lature, undeva într-o lume stranie, cu niște suflete pururi aceleași, neisprăvite și neînțelese, dar nu știe să creeze oameni adevărați. [...]

Nu e un om adevărat în tot romanul, nu o scenă reală, nu e nimic mișcător. Atât este de necredincioasă fantazia dlui Slavici... [...]

După cum se vede, el [romanul *Din bătrâni – n.n.*] nu are nici o valoare literară și urmează să fie îndepărtat din mânele tinerimei, căreia îi strică gustul.

Dar dacă nu are nici una din calitățile adevăratelor lucrări de artă, romanul dlui Slavici are toate celelalte calități ale autorului, și omului: patriotismul, sensul orientațiunei politice și îngrijirea intereselor personale.

Din punct de vedere patriotic, toți muntenii autorului, de la Bodea până la acel foarte ridicul personaj ce se numește *Răciulete*, sunt eroi omerici.

(Duiliu ZAMFIRESCU, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, anul I, nr. 7, 1–14 septembrie, 1903, p. 3–35)

D. Slavici și-a făcut de mult planul de-a îmbrăca în haina de poezie și de închipuire a romanului trecutul neamului nostru. O astfel de lucrare e, fără îndoială, nu numai folositoare literaturii românești, ci și formării unei conștiințe mai largi a chemării și a vredniciei acestui popor. Multă lume, care nu poate fi ispitită de cartea de istorie propriu-zisă, poate căpăta cunoștințele neapărate despre ce am fost noi în alte timpuri prin cetirea unui șir, cu atât mai mult unui șir sistematic de romane istorice. [...]

Până la întâiul volum din *Bătrânii* săi, d. Slavici se afirmase însă ca unul din cei mai adânci și mai cumpătați povestitori ai vieții poporului de la sate, adecă a celui din satele ardelene, pe care le cunoaște mai bine. Și aceasta era o pregătire potrivită, căci supt aparențele pierdute, în formele părăsite, neamul nostru întreg a trăit așa o viață a sufletului cum e a țărănimii din zilele de astăzi.

Și în ce vreme poate începe un scriitor o lucrare așa de întinsă, pentru care se cere apoi seninătate și siguranță mai mult decât pentru oricare alta, decât la vârsta în care se află d-sa și în liniștea de țară, în buna viață patriarhală, între familia sa cea mică și între marea familie a școlărițelor sale care încunjură pe d. Slavici la școala lui Otetelișanu de la Măgurele unde se oglindește în ape „castelul" fermecat al lui Eminescu?

Totuși întâiul volum din *Bătrânii*, discutat cu un prilej de premiu în Academia Română, n-a avut răsunet în public. Și

acest de al doilea, *Manea*, ieșit dăunăzi, nu pare să poată răzbate.

Care să fie pricina?

Și în aceste romane ale dlui Slavici, se întâlnesc totuși două-trei mari însușiri ale acestui povestitor, în afară de acea mare simplitate de stil patriarhală pe care n-o împarte cu nimeni din generația sa. E același talent de a cerceta și de a înfățișa colțurile ascunse ale sufletului omenesc, ușoara ivire a unei patimi care începe, gingășia părerilor de rău pentru un păcat care a fost săvârșit numai în gând, amestecul greu de deslușit de bunătate și răutate pe care-l cuprinde așa de adeseori inima. E aceeași noutate fragedă a fiecărei scene care, vădit, nu pornește de nicăiri, care saltă de-a dreptul dintr-un suflet foarte bogat în icoane veșnic tinere. Și, în sfârșit, este acea veșnică întoarcere de la cutare observație de amănunte, de la cutare întâmplare din cursul povestirii la marile adevăruri morale asupra omului și vieții care au preocupat totdeauna pe d. Slavici.

E adevărat că se vede și aici neajunsul întregii opere a dlui Slavici: romantica schimbare a situațiilor, întreruperea, strămutarea bruscă a acțiunii, și desfacerea unei drame într-un șir de situații psihologice răzlețe.

La aceasta se adauge în acest caz o alegere greșită a subiectului. [...]

El va fi cetit, desigur – cu toate că mai puțin decât în alte împrejurări – dar numai capitol cu capitol, și tot capitol cu capitol, în scene, în priveliști, își va aduce aminte de dânsul chiar și cetitorul cel mai bine pregătit.

(N. IORGA, *Romanul istoric și d. Slavici*, în *Sămănătorul*, anul I, nr. 18, 30 aprilie 1906, p. 341–343)

Cartea se zice *Mara*, dar să nu se creadă că e vorba mai mult de dânsa, că suntem îndreptați mai ales către creșterea rostului

și schimbările pe care le aduce în suflet. S-ar putea chema și mai bine: *Copiii Marei*, fiindcă, de fapt, avem înaintea ochilor cu deosebire dragostea Persidei pentru tânărul măcelar neamț, dragoste urmărită îndelung, urâtă întâi, ascunsă pe urmă, șoptită mai târziu, luptând cu mândria, cu cinstea, cu rușinea, biruitoare în forma bogată în chinuri a cununiei tăinuite în casa unui preot milostiv, dragostea slăbită de apucăturile rele ale bărbatului, încâinit de sărăcie, de ruperea dintre ai lui, nemții bogați de acasă; dragostea rănită de gâlcevuri și bătăi, lecuită, sfărâmată, întregită iarăși până ce ea se stinge într-o prietenie iertătoare la nașterea copilului tuturor împăciuirilor.

Ici și colo, se înfățișează și băiatul Trică, harnic, tăcut, stăruitor, urât și nepieptănat până ce tânărul se desăvârșește în el, cu frumusețea lui voinică, cu simțul de vrednicie și de cinste care-l face să se înscrie mai bucuros la „verbonc", la voluntari, decât să fie răscumpărat de [la] oaste și cumpărat pentru o rușinoasă dragoste cu banii „jupânesei". Dar cine stăpânește e Persida.

*

Cartea ar fi să fie tragedia umilă, uneori grosolană, alteori prelungită dezgustat, a unei iubiri între o strălucită femeie de frumusețe și de voință și un tânăr de alt neam, cu stăruință și putere, dar molâu, ușor de luat înainte pentru a se întoarce apoi înăcrit și în stare a face faptele cele mai urâte. Aparițiа pruncului luminos vine să aducă toate iertările: femeia iartă pe bărbat, părinții fiecăruia iartă la dreapta și la stânga, și ei între ei se iartă.

Dar sunt lungiri deznădăjduitoare, zămoreli și opriri în loc, tranziții brusce care te zăpăcesc și-ți fac rău. Iar uciderea lui Hubăr de copilul lui din flori strică toată armonia de pace a

sfârșitului. Dacă acest roman va avea o a doua ediție, ea trebuie neapărat să fie izgonită.

(N. IORGA, *Un nou roman al dlui Slavici*, în *Sămănătorul*, anul V, nr. 25, 18 iunie 1906, p. 481–483)

Începînformațiile mele literare cu narațiunile istorice ale dlui I. Slavici ca semn al importanței ce dau nuvelei și romanului istoric, căci nu există neam în Europa care să-și cunoască istoria așa de puțin ca neamul românesc. Noi, atâtea milioane, suntem împedecați să avem și noi istoria noastră și să o învățăm în școli; nuvela, romanul istoric este chemat să înlăture cel puțin în parte efectul cel rău al acestui gol.

Manea este cartea a doua din seria narațiunilor istorice pe cari dl Slavici le publică sub numele: *Din bătrâni*. D-nul Slavici în această serie de narațiuni voiește să ne povestească istoria neamului nostru. Cu cele două volume, apărute până acum, încă n-a ieșit din epoca – am putea-o boteza – preistorică a vieții noastre și deci în lipsă de izvoare, de documente, viața strămoșilor o leagă de evenimentele mari ce au zguduit Europa de pe acele vremuri, și ni-o înfățișează așa cum crede d-sa că s-a desfășurat sub influința fatală a acelor evenimente.

În partea I. *Din bătrâni* ne povestise un episod al consolidării româno-slavă; iar în partea a doua prin peripețiile părintelui Manea și a preotesei Ana caută să înjghebeze o icoană a vieții politice și sociale a neamului românesc de pe timpul patriarhului Fotie. În *Manea* însă dă atențiune prea mare evenimentelor străine, a căror valuri fără îndoială au atins și viața părinților noștri, așa că *Manea* reprezintă mai mult un tablou mare al istoriei universale în care noi suntem un amănunt numai. Apostolatul fraților Chiril și Metodiu, izgonirea patriarhului Ignație, viața din Bizanț, din Bagdad, viața sămânților nomade ce se împingeau una pe alta, zelul

certăreț al călugărilor orientali și apuseni – ni se înfățișează ca tot atâtea tablouri lucrate de artistul desăvârșit pe pânza vieții părintelui Manea, care le împrumută unitatea. Unitatea aceasta însă este cam transparentă, dar în schimb, *Manea* conține pagini din cele mai frumoase ce a scris dl Slavici, unul din măestrii literaturei noastre.

(I. RUSU, *„Manea", narațiune istorică de I. Slavici*, în *Revista politică și literară*, Blaj, anul I, nr. 1, septembrie 1906, p. 25)

I. Slavici a scris două volume de *Novele* (cea mai însemnată *Popa Tanda*), dintre care cele mai multe sunt luate din viața țăranilor ardeleni. Acum în urmă s-a încercat în roman: *Mara*, *Din bătrâni* și *Manea*. Aceste [două] din urmă povestiri, în care caută să reconstituiască viața românilor pe timpul năvălirilor barbare, sunt uneori interesante, dar în genere confuze, difuze și fără consistență în prezentarea caracterelor și în înlănțuirea momentelor intrigei.

(Mihail DRAGOMIRESCU, *Literatura română modernă* de Gheorghe Adamescu și Mihail Dragomirescu, ed. a II-a, Editura Librăriei H. Steinberg, București, 1906, p. 437)

Romanul acesta [*Mara*] [...] nu încearcă deloc să reconstituie viața românilor pe timpul năvălirilor barbare, ci înfățișează numeroase peripeții, prin care trec doi îndrăgostiți, căsătoriți în ascuns, Persida și Natl, în Transilvania acum vreo 30 de ani. Eroina este dintr-o familie românească și trece drept foarte săracă – așa a considerat-o multă vreme chiar Natl – eroul e fiul unui bogat măcelar neamț. Conflictul dintre iubirea lor și lumea în care trăiesc constituie acțiunea romanului.

Romanul nu este nici „confuz", nici „difuz", nici „fără consistență în prezentarea caracterelor", nici... – cum l-am crede

pe d. Dragomirescu[1] care n-a cetit romanul nici acum, nici când se publica în *Vatra*! Caracterele romanului, în special Persida, Natl și Mara, mama eroinei, sunt dintre cele mai reușite ale romanelor noastre; acțiunea este și ea minunat condusă. Cine voia până acum să vorbească bine de d. Slavici, amintea de *Popa Tanda*: acum va putea adăuga și noul roman, *Mara*. Nu întâlnim numai viața unei societăți de aproape cunoscute autorului, dar și o adâncă pătrundere psihologică a personagiilor, a situațiilor. Păcat numai că limba și stilul cunoscut al dlui Slavici și cu care revista noastră nu se poate împăca, apar și aici. Viitorul va dovedi cât rău își face autorul stăruind în familiaritatea expresiilor și în dispretul stilului.

(Ovid DENSUSIANU, *Ioan Slavici: „Mara"*, în *Viața nouă*, anul II, nr. 24, 15 ianuarie 1907, p. 555)

[1] Articolul lui Ovid Densusianu constituie un răspuns polemic dat lui M. Dragomirescu, care, în *Literatura română modernă* (București, 1906, p. 437), afirma despre romanele lui Slavici următoarele: „[Slavici] acum în urmă s-a încercat în roman: *Mara, Din bătrâni* și *Manea*. Aceste [două] din urmă povestiri, în care caută să reconstituiască viața românilor pe timpul năvălirilor barbare, sunt uneori interesante, dar în genere confuze, difuze și fără consistență în prezentarea caracterelor și în înlănțuirea intrigei."

După aparitia articolului lui Densusianu, M. Dragomirescu simte nevoia să răspundă, învinuindu-l pe mentorul revistei *Viața nouă* de rea-credință:

„Din enumerarea ce fac, a romanelor acestui scriitor [Slavici], se vede că *Mara*, cea din urmă apărută e pusă înaintea celorlalte două. Aceasta ar fi trebuit să facă pe un critic senin să conchidă că eu nu vreau să vorbesc, în contrazicerea mea, decât de cele două din urmă romane [*Din bătrâni* și *Manea*], care se deosibesc, și prin fond, și prin formă, de celelalte scrieri ale lui Slavici" (*Convorbiri*, anul I, nr. 5, 1 martie 1907, p. 272).

Cu toate acestea, M. Dragomirescu nu are păreri prea bune asupra *Marei*, despre care – în același răspuns polemic – afirmă: „*Mara*, ca roman, nu e caracteristică acestui scriitor, fiindcă într-însa găsim același fond și aceeași formă ca și în nuvele, cu deosebire că stilul ei de nuvelă, lipsit de frăgezimea umorului din *Popa Tanda* și *Budulea Taichii*, o face foarte greu de citit" (*Ibidem*) (*n. ed.*).

D. Slavici încearcă să scrie iarăși un roman istoric. Pe lângă greutățile obișnuite ale unui roman istoric – greutăți care fac ca foarte puțini să reușească să scrie cu succes asemenea opere literare – în cazul special al dlui Slavici se adaogă o alta, care chiar de la început condamnă încercarea: este valul întunecos ce acopere epoca în care e așezată acțiunea romanului. Autorul vrea să ne redea viața românească din epoca năvălirilor barbare, viață ce nu este aproape deloc – și când va putea fi? – reconstituită prin studiile istorice, și de aceea nu ne zugrăvește decât un tablou fals sau palid. D. Slavici a simțit desigur acest cusur; de aceea d-sa fuge de descrierea vieței românești însăși din acele timpuri și caută să ne plimbe ba pe la bulgari, pe la Constantinopole, ba în Rusia, ba la Roma, ba până chiar și prin Bagdad și mai știu eu unde, făcându-ne de multe ori rezumatul istoriei popoarelor pe care ni le înfățișează: pretextul acestei plimbări i-o dă autorului rătăcirea eroului principal Manea, dar aceasta face ca aproape să nu fie o unitate de acțiune în roman și să avem crâmpeie legate unele de altele printr-un fir foarte slab. Eroul principal mai este un personaj aproape incolor și autorul a reușit de multe ori să redea mult mai bine alte personagii secundare.

Limba greoaie în care e scris romanul, neîngrijirile numeroase de stil, reflexiile și gândirile ce vreau să fie filosofice, puse în capul fiecărui capitol, fac ca nici forma să nu fie aceea care s-ar fi putut aștepta de la un scriitor cu numele și experiența dlui Slavici. Sunt prea puține paginile care să te facă într-adevăr să simți oarecare emoție.

(Ovid DENSUSIANU, *I. Slavici, „Din bătrâni. Manea"* în *Viața nouă*, anul III, nr. 1, februarie 1907, p. 43, rubrica „Din mișcarea intelectuală")

„Narațiunea istorică" *Din bătrâni* (București, Minerva, 1902) a dlui I. Slavici ni se pare greșită în însăși compoziția sa.

Dl Slavici ne conduce în veacul al șaselea, la poalele Carpaților, pentru ca să ne descrie viața românilor pe timpul migrațiunii popoarelor și a celui dintâi contact cu slavii. E de la sine înțeles că tot ce găsim în această narațiune e produsul fantaziei autorului, căci tocmai asupra acestui timp din trecutul poporului nostru ne lipsesc orice date istorice. Aceasta n-ar fi nici o piedecă de a avea totuși o operă de artă, dacă autorul ar fi întrebuințat fondul istoric numai ca pretext pentru a înfățișa mai bine caracterele eroilor săi. Dar tocmai dinpotrivă, dl. Slavici ocolește consecvent analiza psihologică și se ferește parcă a urmări conflictele sufletești, de câte ori ele se ivesc. Scopul său a fost să descrie, nu oameni, ci întâmplări istorice, pe care în introducere le numește de-a dreptul „adevărate"; în descrierea localităților e atât de precis, încât cetitorul îl poate urma numai cu carta geografică în mână. Astfel se întâmplă că narațiunea e plină de neprobabilități și de anahronisme. Amintesc numai împrejurarea, desigur curioasă, că românii, *înainte* de a veni în contact cu slavii, au aproape toți nume slave, și nu putem decât regreta că autorul novelelor din popor, care s-a arătat de atâtea ori ca un cunoscător adânc al sufletului omenesc, de astă dată ne apare numai ca maestru al povestirii, nu și ca psiholog, deși ar fi avut atât de des ocazia s-o facă. Juruința, exprimată în prefață, că va continua în felul acesta nu ne poate bucura decât în parte.

(Sextil PUȘCARIU, *Cinci ani de mișcare literară, [1902-1906]*, Minerva, București, 1909, p. 26–28)

Autorul lui *Budulea*, a acestei nuvele plină de naivitate și adevăr, de umor și întristare, de gânduri curate și intenții personale, autorul lui *Popa Tanda*, a acelui preot din Sărăceni ce luptă cu lumea, cu stăpânirea, cu tradiția și ar fi în stare să lupte chiar cu elementele, ne dă azi o narațiune *Din două lumi*.

În această narațiune, deși ar putea fi numită roman, se desfășură viața a două lumi deosebite: *a aristocrației ajunse, confecționată*, fără a-și cuceri locul și a muncitorilor de rând, ce-și onorează locul umil ce-l ocupă. [...]

Slavici de la romantismul primelor nuvele a coborât sau a mers către *realism*.

Din două lumi e mai mult decât o narațiune și e mai puțin decât un roman. Narațiunea interesează prin logica acțiunii, prin desfășurarea faptelor. Romanul – și prin caracterul definitiv, prin realizarea sufletească a personajului. *Din două lumi* n-are decât un caracter: Dinu. Și acela e din nuvelele d-sale stropite cu romantism, adesea sufletul autorului transpus în trupul fierarului. Fierarul e mai aristocrat, în accepția adevărată de *aristos*, cel mai bun, decât toți inginerii, avocații, preoții, proprietarii, ce găsim în narația de față. E idealizat și dacă arta e idealizarea realului e și realizarea idealului. Totuși narația interesează prin acea concretizare de stări sufletești, prin schițarea minunată a caracterelor, care afară de Dinu, sunt de o rebarbativă realitate.

(C. GEROTA, *„Din două lumi" (Narațiune) de I. Slavici*, în *Năzuința* (Craiova), anul I, nr. 4, septembrie 1922, p. 48–50)

A povesti e darul bătrânilor. A crea e darul talentului. În *Cel din urmă Armaș* dl Slavici e mai bun povestitor decât talent creator. De la *Popa Tanda* la *Cel din urmă Armaș* e o scară destul de mare, dar nu ascendentă, ci descendentă. Popa Tanda e simbolul muncei îndărătnice, e o voință îndârjită ce biruie toate piedecile externe. E un om în luptă cu un mediu refractar, pe care-l biruie și-l modifică ca orice om superior. Popa Tanda e o realitate și prin comprehensiunea lui largă, prin sufletul tare e *un caracter* bine închegat. Iorgu Armașu e un om fără nici o voință. E o figură de duzină fără nici o culoare, pe care-l

întâlnești la fiecare pas, dar de o insignifiantă candidă e și în viața zilnică, ca și în roman. Romanul cere simboluri și situații care să puie în relief calitățile caracterului, ce altfel zac în chip latent în sufletul lui. Simbol pentru a vorbi umanitatea prin el singur, situație spre a-i vedea caracterul în chip *dinamic*, cum din lovitura oțelului cu cremenea iasă scânteia. Iorgu Armaș ca și Zoe nu sunt caractere. Iubitorii de aventuri, senzualitatea ușoară, fără zbucium sufletesc nu e subiect literar, cel mult de foileton. [...]

Alina e singurul caracter din tot romanul, care, dacă n-are o însemnătate literară, are una documentară, prin numele contemporanilor ce-și au partea lor de merit aci.

(C. V. GEROTA, *„Cel din urmă Armaș". Roman de I. Slavici*, în *Năzuința* (Craiova), anul II, nr. 5, noiembrie 1923, p. 5)

Cel din urmă junimist, a cărei operă poetică va supraviețui și în afara cadrului istoric al mișcării de la „Junimea", este Ioan Slavici, care scrie necontenit de mai bine de 50 de ani. [...]

De la război încoace, Ioan Slavici, în afară de schițele și articolele literare fără vreo importanță deosebită publicate prin diferite periodice, a mai publicat trei cărți: *Din două lumi* (roman), *Închisorile mele* (amintiri) și *Cel din urmă Armaș*, romanul de care ne vom ocupa astăzi.

De la început trebuie să spunem că acest roman ca realizare este inferior romanului *Din două lumi*, de care ne vom ocupa altă dată și în același timp inferior nuvelelor sale atât de bine cunoscute. Este scris însă într-o limbă românească, pe care unii dintre criticii noștri poate nu o vor înțelege. [...]

După seria *Din bătrâni* mai ales, în care unii au găsit confuziune, în realitate însă era vorba tocmai de lupta aceasta interioară între moralistul neînduplecat și poetul epic, care se sinucidea cu bună știință, Ioan Slavici, ajungând la convingerea că afabulația literară nu numai că nu trebuie disprețuită, ci din

potrivă trebuie utilizată pentru cugetarea preceptelor morale, părăsește calea ideologiei aparte în studii speciale, și se folosește de schiță, nuvelă sau roman spre a arăta răul și binele.

Ceea ce constituie însă nota cu adevărat caracteristică în perioada actuală la Ioan Slavici este plenitudinea mijloacelor sale poetice, pe care le ținea în frâu, ca să zicem astfel, subordonându-le ideii morale. Simți în ultimele sale cărți că tot e un poet, dar care vrea să ne învețe ceva, nu să ne emoționeze. [...]

Ultimul său roman constituie biruința completă a moralistului care, fiind și poet, își ascunde cea de a doua calitate cu o dexteritate și în același timp cu o lipsă de prevenire ce te ține încordat asupra cărții până ce întorci ultima filă.

Romanul acesta are o temă morală care, spre a ieși mai mult în evidență, este construit prin ajutorul unui decor alcătuit din personagii reale, cu nume reale, din zbuciumul vieții noastre sociale din a doua jumătate a veacului trecut. Multe personalități, care au jucat un rol politic, cultural sau social în genere, sunt întrebuințate în romanul acesta de autor ca personagii de cadru. Acțiunea este plăsmuită, însă personalitățile zilei, care servesc drept cadru, grație imperativului istoric, străjuiesc desfășurarea intrigii mărunte. Autorul pune față în față pe vechii boieri cu noii burghezi, creați de anul 1848. Cei dintâi sunt reprezentați prin Iorgu Armaș, cel din urmă vlăstar din vechea familie a Armașilor; iar ceilalți constituie lumea nouă, în care cel dintâi este stânjenit de la primii pași, din momentul când se întoarce din străinătate.

Stânjenirea lui Iorgu Armaș, vrea autorul să ne spuie, nu provine din pricina unei fatalități istorice, ci din moleșirea și nerespectarea datinelor boierești. Boierii n-ar fi dispărut, parcă vrea să ne explice autorul, dacă aceștia, uniți fiind, ar fi dus mai departe tradiția cinstei și a muncii.

Iorgu Armaș era și cinstit și muncitor, dar legăturile cu vechile familii se rupseseră odată cu valul democrației

„pașoptiste". Cinstea și munca unui boier ca Iorgu Armaș, nu numai că deveniseră inutile pentru consolidarea socială, dar el însuși cade victima mediului dizolvant în care stăruia. Își risipește averea, distruge fericirea unei fete care îl iubea și omoară un om în duel, fiindcă i se ceruse să-și dea socoteala de faptele sale, spre a ajunge în cele din urmă să se sinucidă.

Tema morală, pe care o pune Slavici, este responsabilitatea societății ce dizolvă caractere, sau distruge pe cei ce se opun la propria lor dezagregare sufletească.

Aceasta este entimema morală a romanului, iar concretul acțiunii narative este un simplu *exemplar*, în sensul aristotelic, cu care induce entimema de mai sus.

Prin urmare, valoarea poetică a acestei narațiuni este redusă cu desăvârșire din cauza sordidului moral cu care demonstrează. Însă valoarea literară a textului, în ceea ce privește perfecțiunea tehnicei verbale, după cum am mai spus, este un moment pe care istoria literaturii românești nu-l poate trece cu vederea. *1923*

(Scarlat STRUȚEANU, *„Cel din urmă Armaș" de Ioan Slavici*, în *Buletinul Institutului de Literatură pe anul 1923*, Partea a III-a, nr. 24, București, 1924, p. 313–317)

Elevul de școală învață din paginile cărților să admire scrisul robust și idealismul neînduplecat al eroilor lui Ioan Slavici. Cetățeanul, exercitându-se în practica virtuților civice se înduioșează de vigoarea neînduplecată a caracterului român, zidit în betonul credințelor sale. Cetitorul de toate zilele se minunează de tinerețea scriitorului octogenar care abia sfârșește de publicat amintirile sale și se pornește pe calea lungă a unui nou roman [*Din păcat în păcat*]. Atâtea și atât de mari calități designă pe singurul laureat cu putință al Premiului de proză din anul acesta pe Ioan Slavici. [...]

Ioan Slavici n-a fost, cum se cădea, întâiul laureat al Premiului național de proză [pe anul 1924] din considerente politice. Dar atitudinea lui de o viață întreagă, dar sacrificiul energiei lui cheltuită pe altarul neamului, dar memoriile

închisorilor suferite de dânsul tocmai pentru convingerile lui, dar mai presus de toate valoarea superioară a operei lui literare – glorificare a limbii și literaturii române – toate acestea cer cu stăruință repararea injustiției de anul trecut.

(PERPESSICIUS, *Ioan Slavici și Premiul național de proză*, în *Rampa*, anul VIII, nr. 2175, 28 ianuarie 1925, p. 1)

Tara iremediabilă a romanului [*Mara*] e latura pronunțat etică. Personagiile acționează pentru a ilustra o idee aprioric stabilită: nefericirea căsniciei nebinecuvântată în fața lui Dumnezeu! Gesturile lor sunt gesturi mecanice, de manechine; în dosul hotărârilor stă autorul. Concepția epică decade în simplă mașinărie, mai mult sau mai puțin abil condusă, căci d. Slavici, prin prolixitate narativă, prin episoade străine structurii romanului, prin inutile dezvoltări ale cadrului în care acțiunea se mișcă, nu posedă nici arta de a înjgheba o intrigă unitară.

Mai reușită dintre toate e figura Marei; fiind poate mai puțin complexă decât ceilalți, e cu mai puține contradicții alcătuită: femeie voluntară, inflexibilă în fața nenorocirilor, știe să îmbine slăbiciunea maternă cu realitatea împrejurărilor. Bunul-simț n-o părăsește nici o clipă, deși uneori actele ei scapă unei riguroase înlănțuiri organice.

Caracterul Persidei e însă destul de confuz: aci pare resemnată, aci e pasională; e voluntară sau de o slăbiciune neașteptată. D. Slavici n-are simțul nuanțelor; caracter mai complex, Persida e însă dezlânat construită, căci deasupra ei, ca peste întreg romanul, plutește duhul intenției morale a autorului.

Mai slab motivat, desigur, apare caracterul lui Natl: o iubește pe Persida, ca s-o părăsească fără motiv, se reîntoarce, când credeam că e plecat pentru totdeauna; iar pleacă, iar revine, târându-și existența diluată de-a lungul atâtor pagini

plicticoase. Nu-l mai înțelegem; înțelegem încă o dată însă că d. Slavici n-are mijloace suficiente de a construi un personagiu, urmărindu-l în jocul intim al metamorfozei lui spirituale.

Între diferitele planuri ale romanului se sapă hiaturi prăpăstioase, povestirea prolixă simulează analiza psihică, cadrul invadează supărător acțiunea, voința autorului se interpune între desfășurarea logică a personagiilor și tendința inițială dezvoltată pas cu pas.

Cât privește Hubăr, el e *deus ex machina* în acest labrint de confuzie și contradicție; el întrupează ideea melodramatică a romanului și, împreună cu Bandi, fiul lui nelegitim, descoperit abia spre sfârșitul acțiunii – altă fantoșă ce simbolizează ideea etică – au onorabila misiune de a pune capăt prolixității operei. [...]

Strânsă în cătușa etică, viziunea creatoare a dlui Slavici e profund știrbită; preocuparea morală o turbură ca un refren strein și plicticos; romanul nu e decât o prolixă povestire melodramatică, în care caracterele difuze, contradictorii au o consistență șubredă. Abia câteva pagini narative, în stil popular, câteva portrete și descrieri ale mediului păstrează calități mai viabile; pentru un roman psihologic e însă prea puțin; aci se cere construcție obiectivă, putere de analiză și o fluiditate a stilului pe care tonul său de povestitor greoi și prolix n-o poate suplini.

1925

(Pompiliu CONSTANTINESCU, *Ioan Slavici: „Mara"*. Ediția a II-a, în *Mișcarea literară*, anul II, nr. 40-41, 15–22 august 1925, p. 3; apud *Scrieri*, 4, Editura Minerva, 1970, p. 595–598)

Partea menită să rămână din opera bătrânului povestitor, a cărui pierdere o simte azi literatura română, se găsește fără îndoială în câteva din nuvelele lui, în *Moara cu noroc*, cu

atmosfera sumbră și suflul ei tragic, în *Popa Tanda* și *Budulea Taichii*, cu seninul, robustul și sănătosul lor umor rustic.

Și ca romancier, trebuie s-o recunoaștem, Slavici nu s-a ridicat niciodată la această înălțime. Din multiplele și variatele însușiri necesare scriitorului, pentru a reuși în acest gen dificil, Slavici nu poseda decât unele și mâna de obicei destul de sigură a maestrului, rămâne aicea șovăitoare.

Totuși, din încercările lui, *Mara*, roman scris acum vreo douăzeci de ani[1], când *Viața la țară* și *Dan* erau de mai bine de un deceniu apărute, nu mi se pare cu totul lipsit de interes și de semnificație.

Desigur, comparat cu ele, *Mara* sufere de un defect capital: tezismul și, în partea finală, întorsătura melodramatică a acțiunei – căci Slavici, moralist prin vocație, devine aici și justițiar. Nu mai insist asupra lungimei inutile a multor episoade, a neglijenței sau stângăciei execuției artistice.

Îngropat în crusta de scorii, rămâne totuși destul metal pur: un tragic profund uman, câteva caractere analizate cu adâncime, un viguros tablou de moravuri. [...]

Dacă unele episoade ne apar cam diluate sau greoaie, altele: târgul de toamnă cu șetrele cojocarilor, podgoria Aradului, în serile de octombrie pe vremea culesului, verboncul flăcăilor pentru războiul din Italia, sunt bogate în element pitoresc, pline de viață și de mișcare.

Aspecte și peisaje variate din nordul Banatului sau Valea Mureșului, din Lipova, Radna sau Arad se desprind evocate cu putere. Un colț din viața acestui ținut, cu meseriașii, breslele, țăranii, preoții, învățătorii, amestecul de nații și obiceiurile de acum șaptezeci de ani, trăiește în aceste pagini însuflețite, în

[1] În realitate, romanul *Mara* a fost scris la sfârșitul secolului al XIX-lea, fiind publicat în revista *Vatra* în anul 1894 (*n. ed.*).

care Slavici a vărsat fără îndoială o mare parte din șuvoiul amintirilor copilăriei lui.

Și de aceea *Mara* va interesa – totdeauna și în primul rând – ca un roman regionalist și de moravuri locale, care, sub o formă imperfectă, primitivă și rudimentară, amintește *Arhanghelii* și *Ion*, pe Agârbiceanu și Rebreanu, cei doi prozatori fruntași de azi ai Ardealului.

Iar din acest punct de vedere, oricât de grave ar fi păcatele și scăderile romancierului, istoricul literar deprins a considera succesiunea lucrurilor sub aspectul ei evolutiv, nu va uita în Slavici predecesorul, veriga necesară a unui lanț care se desfășoară înaintea noastră.

(Octav BOTEZ, *Slavici romancier – „Mara"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI, nr. 247, 30 august 1925, p. 2)

Opera lui Ioan Slavici, atât de extinsă, risipită cu dărnicia apostolului sărac, în dreapta și în stânga, în cursul unei lungi vieți de muncă culturală și creațiune artistică, trebuie strânsă într-un loc, atât pentru a da sinteza talentului lui, cât și pentru faptul că ea constituie o bogată comoară din care trebuie să se împărtășească publicul.

Ioan Slavici este un clasic al literaturei noastre, fiindcă opera lui încă din viață vestea caracterul de dăinuire în istoria literaturei, pe care l-a verificat scurgerea anilor, care nu au vestejit nimic din frumusețea ei, ce-și păstrează și astăzi frăgezimea de floare curată și caracteristică a rasei. [...] Ioan Slavici, în viață fiind, a intrat în galeria clasicilor noștri, alături de Bălcescu, Alecsandri și Hasdeu. „Cartea Românească", luând inițiativa editării operei complete a lui Ioan Slavici, face un real serviciu literaturei și publicului cititor.

(D. KARNABATT, *„Cartea Românească" editează opera completă a lui Ioan Slavici*, în *Rampa*, anul VIII, nr. 2374, 25 septembrie 1925, p. 1)

Iată o operă [*Cel din urmă Armaș*], care în intenție a putut fi frumoasă, dar în realitate, deși reprezintă punctul maxim de ascensiune în romanele lui Slavici, rămâne totuși o încercare nereușită: pentru că, pe măsură ce evoluează către sfârșit, impresia plăcută de surprinzătoare ingeniozitate se șterge și se înlocuiește cu o altă impresie, de adâncă nemulțumire pentru sfârșitul brutal și nelogic al eroului principal.

În dorința de a nu părea aplecat spre niciunul dintre personagii, autorul se sărăcește sufletește. E adevărat că el rămâne obiectiv, dar personagiul principal, „cel din urmă Armaș", care prin toate plănuitele lui însușiri trebuie să devină pe de-a-ntregul simpatic, ajunge în decursul acțiunii complet antipatic. Astfel, salvându-și obiectivitatea, autorul ia totuși o atitudine, nu direct față de personagiile sale, ci pe deasupra lor față de lume și de viață: se deșteaptă în sufletul autorului iarăși moralistul, pe care de atâtea ori îl vedem în nuvele ca *Popa Tanda* și *Budulea Taichii* – în paguba romancierului și poetului.

Eroul operei este Iorgu, cel din urmă vlăstar al străvechii familii Armaș [...].

Întreaga operă cuprinde cinci părți: „portretul Alinei", „verișoara Zoe", „jertfa credinței", „valurile tinereților" și „calea-ntoarsă".

Precum se vede, opera se bucură de un cadru bogat, extins în timp și spațiu, petrecându-se în diferitele și variatele medii sociale cu civilizațiile lor caracteristice: Valea-Boului, București, Parisul, Elveția...

Acțiunea operei, uneori stagnantă, este îndeobște vie, susținută, progresivă, abundentă în momente și episoade noi.

Totuși, opera sufere de două defecte capitale ce îndreptățesc caracterizarea cu care am început:

1. Este lipsită de o concepție precisă și unitară. Povestea vieții lui Iorgu, „cel din urmă Armaș", indică drept concepție

decăderea fatală și normală a vechii boierimi pământene prin și din cauza păcatelor moștenite, a lipsei de vlagă și de energie. De ce însă atâta simpatie, ce respiră opera, pentru boieri? De ce lumea aceasta aleasă și delicată?

Mai curând ar putea fi considerată drept concepție influența otrăvitoare a mediului bucureștean frivol și plin de vicii – reprezentat de Zoe – asupra sufletului virgin și nebântuit, ca o apă cristalină, crescut și fecundat în contact cu civilizația și cultura apuseană. În acest caz, l-am fi vrut pe Iorgu mai viu, mai plin de viață, mai activ în lupta de prefacere și rezistență; am fi vrut mai mult contrast între cele două lumi rivale; și ar fi trebuit o mai frapantă și precisă încadrare în mediul social bucureștean!

Să fi vrut opera a ne istorisi, pur și simplu, o viață de om? Nu putem crede să fie până într-atât lipsite de semnificație ideologică atâtea contingențe materiale, mai ales întruchiparea boierimii, la care însuși titlul face aluzie.

Există așadar această nelămurire, care răpește mult din nimbul poetic al romanului.

2. În al doilea rând, caracterizarea personagiilor micșorează expresivitatea și valoarea operei. Însuși eroul principal, deși bine conceput, este greșit realizat: Iorgu Armaș este slab sufletește, lipsit de energie și chiar de consistență morală. [...]

De altfel, și celelalte personagii sunt slab realizate: alături de Iorgu, anihilat ca voință, avem o mamă aproape absentă, Elena Văleanu; în timp ce lupta surdă pentru inima lui Iorgu se dă între două femei: Alina, fire fără contur și fără relief, caracter șters și lipsit de evoluție, și Zoe, destul de rafinată și măiastră în intrigi, dar prea uniformă în manifestare și aproape inexistentă din clipa triumfului. [...]

Dacă opera *Cel din urmă Armaș* nu este minunata poezie în proză de ansamblu și mare anvergură precum se impune romanului, ea are însă câteva calități remarcabile:

1. Un spirit fin și meticulos de analiză psihologică a variatelor stări sufletești, precum și nașterea și dezvoltarea iubirii dintre Iorgu și Alina.

2. Minunată putere de caracterizare a personagiilor mărunte și-a scenelor de amănunt.

3. În această ordine de idei, vom releva ingeniozitatea de compoziție, care îmbină amintirile realității cu creațiile fantaziei prin întrebuințarea unor nume și figuri intrate în istorie, precum atâția junimiști grupați în jurul lui Titu Maiorescu; aceste personagii trăiesc însă prin însușirile lor proprii și reale cum s-au păstrat gravate în memoria autorului; elocventă în această privință e figura glumeață, volubilă și ironică a lui Caragiale.

4. Intervenția fatalității, soarta și ereditatea, care apasă greu asupra oamenilor și le îndrumează imutabil calea vieții îndiguindu-le voința și încercuindu-le sentimentele, ceea ce ne amintește tragica nuvelă *Moara cu noroc*.

5. Atmosfera particular-umoristică purcesă din îmbinarea unui ironic spirit de observație cu comicul de expresie obținut în primul rând prin construcția provincială a frazei.

6. Multe frumuseți particulare, precum prietenia dintre Elena Văleanu și Alina, sau manifestarea vădită a iubirii dintre Iorgu și Alina în cursul vizitei de la moșia Valea-Boului.

Dacă opera nu poate avea o deosebită valoare epică, ea posedă în schimb o mare semnificație etică [...].

Cel din urmă Armaș, fără a fi un adevărat roman, devine totuși o foarte interesantă manifestare obiectiv-moralistă în domeniul poeziei epice românești.

(Valeriu I. GRECU, *„Cel din urmă Armaș" – roman de I. Slavici*, în *Făt-Frumos*, anul II, nr. 6, nov.–dec. 1927, p. 186–190)

Ne oprim deocamdată, din opera lui, ca cel mai recent apărut, la volumul *Din bătrâni*[1]. Slavici și-a intitulat această lucrare „narațiune istorică". Acțiunea ei se petrece cam pe vremea împăratului Justinian, și întâlnim în cadrul ei mișcările acelea de popoare barbare care au caracterizat primele veacuri de după Christos. Slavici aduce chiar în munții Munteniei pe însuși faimosul șef al avarilor, pe Baian, care, într-o luptă cu muntenii noștri, e pus pe fugă. Firește însă că interesul cărței nu stă în însușirea de fapte istorice, ci în caracterul sufletesc al personagiilor sale, al obștiilor sale, raportat la împrejurări în care se mișcă și evoluează. [...]

Lumea aceasta, la începutul ei, are un fel ciudat și întemeiat de a păși, atât în sinea ei cât și în afară. Un pas al acestor inși înseamnă în același timp și o experiență de viață, o națiune nouă, sau cel puțin, întregirea uneia vechi. Nu cunoaște astfel automatismul nostru, care mânuim cu dexteritate, împinsă până la automatism, fiecare din faptele pe care ne rezimăm gândurile, simțămintele, și până la urmă viața. Și Slavici a știut să urmărească și să găsească în general procesul acesta psihologic. Că are și clipe când, pe această cale șovăiește, e adevărat. Trebuie să ținem seama însă de greutatea de a gândi simultan aceeași noțiune cu două mentalități diferite, în liniile ei generale și, apoi, și diferențiată după firea fiecărui personagiu în parte. A izbuti în sensul acesta constituie suprema dovadă a unui neprețuit scriitor și a unui real artist.

Nu am insistat asupra amănuntelor de pitoresc al cărței, asupra romantismului ei episodic, asupra intrigei propriu-zise a romanului. Slavici a brodat în jurul acestor lucruri o cugetare istorică, o idee generală, o înțelegere pregnantă de umanitate. Ar fi o greșeală să scoborâm deci la fapte de detaliu

[1] Reeditat în 1928, la Editura „Cartea Românească", în colecția „Scriitori români" (*n. ed.*).

o lucrare în care autorul s-a dovedit, peste ele, ca simple pretexte, capabil să spună și altceva de o mai covârșitoare importanță. Slavici, într-adevăr se dovedește în această lucrare, deopotrivă un gânditor și un moralist. Gânditor, în sensul că știe să găsească și să pună o problemă în cuibul unui fapt particular, și moralist, în sensul că nu face din ea un simplu joc mintal de probabilități, ci scoate din ea un învățământ sufletesc și o normă spirituală de a înțelege lumea.

Slavici, apoi, a rămas chiar și în cel mai curent material exprimabil un scriitor, adică s-a ferit de formula stereotipă cu care noi exprimăm în raporturile noastre cotidiene același lucru. Și aceasta fără afectare, ci cu simplicitatea omului deprins să spună cu firesc lucruri prețioase. Definiția „Târgoviștei": „Aici era locul de târgoviște, cum ziceau vecinii, unde-și da fiecare prisosul, ca să-și facă parte din prisoasele altora". Peisagiul, apoi, la Slavici are divinitatea faptului concret. Niciodată, aproape, o descriere nu e făcută pentru frumusețea ei, ci numai pentru caracterizarea omului și a vieței lui. Nu întâlnim astfel în această carte nici plângătoare apusuri de soare, nici patetice răsărituri, nici flori, nimic, în sfârșit, din ceea ce formează materialul curent de ieftină literaturizare al scrisului nostru de azi. Imaginea e sobră, când este, și peisagiul este al personagiilor, intrinsec lor, așa că, nemirându-se nimeni de el, nu e nevoie să ni se declame în jurul lui. Această sobrietate e foarte rară în scrisul românesc și e a doua caracterizare a scriitorului autentic, adică a insului care, având ceva substanțial și grav de spus, nu simte nevoia să se îmbrace în culorile multiple ale prescripțiilor inutile.

(N. DAVIDESCU, *Ioan Slavici: „Din bătrâni"*, în *Propilee literare*, anul III, nr. 8, 1 iulie 1928, p. 1)

Cea mai importantă contribuție la *Vatra* e însă a lui Slavici, cu romanul bănățean *Mara*. E acolo viața lui de acasă:

Murășul, perspectiva șesului „unguresc", călugării „rași" de la Maria Radna, unde se fac minunile, meșteri săraci, lăsând văduvei o casă, o vie și câțiva pruni, iar ele vânzând apoi, pentru hrana copiilor, în târg, „poame, turtă dulce, pește și vornovișți", cojocarii la care învață copilul ei, Trică, și maica Aegidia cu „căutătura aspră și scrutătoare", care-i primește fata, Persida, „Sidi", și dascăli și cojocari, măcelari bogați ca Hubăr și Hubăroaia lui și fiul, Hubărnatl, care ajunge a iubi pe frumoasa fată a Marei, calfe și „bogoslovi". Aceeași descripție scurtă, cuprinzătoare, profund originală: „Mara era dintre oamenii cari nu vorbesc numai cu gura, ci și cu ochii și cu sprâncenele și cu cretele de pe frunte și cu mânile descleștate". Același simț delicat pentru fenomene sufletești în suflete curate, ca atunci când la vederea tânărului neamț, Persida strigă: „Trică, vino mai iute, nu mă lăsa singură!" Nehotărârea Persidei între fiul măcelarului neamț care i-a prins de la început inima și teologul român Codreanu, sentimentul nebănuit pentru cel dintâi, chiar dacă ridică arma asupra tatălui, chinul vieții lor împreună se întinde cu o firească desfășurare, de un tragic cu lungi reveniri asupra povestirii celor mai întinse și mai sigure a marelui narator. Aceasta cu toată mizeria în care un bastard își ucide tatăl fără o motivare îndestulătoare și fără legătură cu firul principal al povestirii. Și cu acest prilej, intrăm în case de preoți, străbatem bâlciuri murășene, vii șvăbești și românești, alegeri de bresle, cârciuma din Viena unde a fugit Persida cu Natl, alaiul „Verboncului", al recrutării.

(N. IORGA, *Istoria literaturii românești contemporane. Partea a doua: În căutarea fondului (1890–1934)*, București, 1934, p. 33; reeditată la Editura Minerva, 1985, p. 40–41)

Opera sa este foarte variată: lucrările de istorie, de filologie și de pedagogie se învecinează cu comedii și drame de tinerețe

și cu istorisiri târzii de memorialist. În sfârșit, înainte sau după război, a compus șapte romane prolixe și fără suflu, care alunecă fie în predică, fie în romanesc. Cel ce rezistă cel mai bine, *Mara* (1894), oferă prețioase tablouri de moravuri, în cea mai izbutită vână de povestitor pe care acest romancier o stăpânește fără greș. [...]

Deși psiholog, Slavici ignoră ori disprețuiește analiza psihologică. Se mulțumește să contureze procesele interioare cărora le cad pradă eroii săi și nu trasează decât etapele în mare și încheierea, ce se traduc printr-o dilemă, printr-o vorbă, printr-un act. Psihologia sa se concentrează toată în gesturi, în atitudini de o limpezime desăvârșită. De asemenea, redă lucruri văzute cu o fidelitate de etnograf: Artele casnice, țesătoria primitivă, viața gospodăriei și a corporațiilor meșteșugărești, obiceiurile și superstițiile: despre toate acestea, reprezentând suma vieții populare într-o regiune bine determinată, observatorul aruncă lumina crudă a unei investigații pertinente și precise. Nu caută pitorescul și se mulțumește, cu trăsături largi fără înfloriturl, să-și situeze personajele și evenimentele în cadrul lor natural. În cele mai bune pagini ale lui Slavici, faptele sunt acelea care vorbesc. Eroii săi au limba greoaie; dar fiecare cuvânt pe care îl rostesc este greu de înțeles și bate departe. De unde, un stil fără sugestie și neevocator, însă riguros până la a părea sărac și sobru până la uscăciune.

(Basil MUNTEANU, *Slavici: realism țărănesc cu bază morală*, în *Panorama de la litterature roumaine contemporaine*, Paris, Editions du Sagitaire, 1938; în *Panorama literaturii române*, Cleveland, R.D. Schelden Enterpris, 1996, p. 68–70)

Filimon Palea, învățăcel convins al lui Pumnul, văzând că în Bucovina nu-i rămâne altă carieră decât aceea de preot, care duce însă la ținta vizată – parohia – numai dacă tânărul teolog

se căsătorește cu fiica unui paroh, moștenind apoi postul socrului, pleacă în Moldova, fiindcă fata ce și-a ales-o, Aglaia, nu aparține unei familii preoțești. Vrea să-și creeze o existență la Iași și reușește să intre la postelnicia condusă de boierul Costache Guleș, care a ajuns la boierie mai mult prin averea și legăturile soției sale Clotilda. În momentul însă când începe romanul [*Din păcat în păcat*], cuconul Costache e mazilit. Îl îndeamnă și pe ciracul său Palea să renunțe la postul ce-l are, primindu-l în casa sa ca pe o rudă, în așteptarea schimbărilor politice pe care le crede nu prea îndepărtate.

Acesta este punctul de plecare al narațiunii. Eșecul moral, ca om și ca politician, al fostului postelnic și unionist, cu toate intrigile cari duc la acest rezultat trist, pe de o parte, și decepția lui Palea care vede tot mai clar cum se năruie concepția ideală ce a avut-o despre Guleș, pe de altă parte, constituie cuprinsul romanului, plin de meditații, monoloage și dialoguri explicative [...].

Adânc impresionat de eșecul suferit și dezgustat de ceea ce se petrecea în jurul său, Palea se retrage amărât în munții Bucovinei sale, trăind viața de pustnic luminat. Din copist de postelnicie și din secretar al diplomatului prusian Richthofen, ce fusese, el devine smeritul călugăr Pantelimon.

Autorul romanului care apare pe plan de-abia în capitolul ultim, îl vede în sihăstria sa pe lângă Putna, vizitându-l la 1904, după serbarea trecerii de 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare.

Palea de pe vremuri, părintele Pantelimon de acum, îl primește cu toată dragostea unui om care vrea să facă numai bine și îi încredințează memoriile sale ca să le citească, iar călătorul le publică apoi.

Din gura călugărului aflăm însă și maximele de înaltă înțelepciune la care a ajuns în urma celor trăite de el și cari nu

sunt decât rezultatul unei vieți fărămițate și testamentul sufletesc al lui Ioan Slavici, coplesit de bătrânețe.

(Eugen I. PĂUNEL, *Bucovina de altădată oglindită în trei narațiuni românești uitate. II Ioan Slavici, „Din păcat în păcat"*, în *Convorbiri literare*, anul LXXII, nr. 2, februarie 1939, p. 156–158)

Pentru epoca în care a apărut, *Mara* trebuia să însemne un eveniment și astăzi, privind înapoi, romanul acesta apare ca un pas mare în istoria genului. Și totuși el a trecut în tăcere, toată lumea rămânând încredințată că scrierea este neizbutită. Cu mult înaintea lui Rebreanu, Slavici zugrăvise puternic sufletul țărănesc de peste munți și cu atâta dramatism încât romanul este aproape o capodoperă. [...]

Întâi de toate izbește în acest roman coloarea vie a fundalului pe care se sprijină eroii. Avem înainte-ne oameni tăcuți, greu de urnit, încăpățânați în prejudecățile și obiceiurile lor, la care gândirea colectivă e mai puternică decât cea individuală. Arhaitatea mișcărilor lor mai este îngreuiată de factorul rasial, căci de o parte stau nemții, iar de alta românii, blânzi în raporturile personale, ironici într-ascuns și neclintiți în egoismul de nație. [...]

Slavici n-are nimic din spiritul de înfrumusețare a vieții rurale, atribuit mai târziu sămănătoriștilor. Țăranii lui, observați fără cea mai mică părtinire, după metodul de mai târziu al lui Rebreanu, sunt egoiști, avari, îndărătnici, dușmănoși și totdeodată iertători și buni, adică cu acel amestec de bine și de rău ce se află la oamenii adevărați. Atâta vreme cât autorul rămâne în marginile experienții sale, ochiul lui e de o rară ascuțime în zugrăvirea eroilor, care toți trăiesc cu o vigoare extraordinară. Mai vie decât toți este Mara. Ea înfățișează tipul comun al femeii mature de peste munți și în genere al văduvei, întreprinzătoare și aprige. Proporția aceea de zgârcenie și de afecțiune maternă, de hotărâre bărbătească

și de sentiment al slăbiciunii femeiești e făcută cu o artă desăvârșită și într-un stil sec ce topește termenii dialogului dialectal, păstrându-le totuși coloarea locală cu ajutorul exclamațiunilor [...].

Exclamațiunile acestea, de fapt ale eroinei și numai însușite în repeziciunea frazei de autor, exprimă rând pe rând și mai cu putere decât orice analiză firea clasic văităreață a văduvei (săraca!), orgoliul mamei chiar și prin ceea ce ar părea pricină de îngrijorare (mare minune), ascunsa mânie împotriva acelora care-i defăimează pruncii (sărăcuții mamei). [...]

Slavici a intuit prea bine rotația caracterului într-o familie, fenomen mai însemnat și mai vădit într-o societate rudimentară. Cu toate că s-ar părea că stau față în față tinerii cu nouă mentalitate și bătrânii înțepeniți în prejudecăți, de fapt nu e vorba decât de o scurtă criză de transmitere a deprinderilor ereditare. Cei tineri au întocmai aceleași idei preconcepute ca și bătrânii și suferința lor vine din încălcarea lor. Iar viciile părinților răsar reîmprospătate la copii. Natl e posac, leneș, chinuit de cazuri de conștiință, brutal și delicat ca și tatăl său, iar Persida așezată în fruntea unei cârciume devine prin instinct avară, autoritară, și plină de orgoliu familial.

Însușirea esențială a lui Slavici este însă de a analiza dragostea, de a fi poet și un critic al eroticei rurale, dintr-o provincie cu oameni mai propășiți sufletește, în stare de nuanțe și de introspecții, deși nerupți încă din hieratica etnografică. Jumătate din roman notează încet, răbdător, aprinderea, propagarea și izbucnirea iubirii la o fată conștientă prin frumusețe de farmecele ei, întâi provocatoare și nehotărâtă, apoi stăpânită și în stare de orice jertfă. Sentimentul se strecoară la început ca un simplu capriciu, se îndreptățește cu mila și devine la sfârșit jăratic mistuitor. [...]

Atâta vreme cât descrie latura automată a dragostei, Slavici e ascuțit și dramatic. Când însă năzuiește a da eroilor

fineți sufletești de oraș, complicații culturale, tonul apare cu desăvârșire fals și didactic. [...]

Construcția romanului e sigură, bine rostogolită, cu nimic artificial nicăiri, iar încheierea vine când toate faptele sunt coapte spre a-și da rodul. Uciderea însăși a lui Hubăr de către Bandi se îndreptățește prin ereditate, căci Bandi e copilul unei nebune, el însuși cu simptome de demență treptat indicate (sfiala, domesticitatea excesivă pe lângă cineva, crize epileptiforme cu mușcături) și omorul nu e decât ultimul act al izbucnirii nebuniei.

În *Cel din urmă Armaș* Slavici a voit să studieze ca și în *Mara* crizele de formațiune ale unei familii, de astă dată în clasa boierească din România veche. [...]

Iorgu Armaș se întoarce din străinătate ca doctor în Drept și absolvent al unei Academii comerciale, hotărât să se dedice bunei administrări a marii lui moșii. În țară întâmpină o mentalitate ostilă acestui entuziasm și e înduplecat să ocupe un post de magistrat. Întâlnește și o tânără fată burgheză, simplă și nevinovată, care se îndrăgostește de-a binelea de dânsul, în vreme ce el e atras în mrejele frumoasei și vicleanei sale verișoare Zoe, specializată în căsătorii cu despărțiri, care îl și capătă drept soț pentru ca, împuținându-i averea, să-l silească la un divorț ruinător. Iorgu cade în apatie, omoară într-un duel pe un pictor care luase într-un chip nechibzuit apărarea Alinei, fata burgheză căsătorită acum cu un prozaic măcelar, ex-ofițer, și se sinucide cu morfină sau în sfârșit se intoxică din imprudență, de vreme ce fiind în legături cu Occidentul nesănătos, luase de acolo și această slăbiciune.

Romanul întreg, tratat parte epistolar, parte narativ, n-are nici o șiră spinală. Iorgu vede de vreo două ori pe Alina, o privește fără multă curiozitate și o uită apoi cu totul. Întoarcerea lui mai târziu când fata s-a măritat e fără rost. Alina e atentă față de pictorul Emil, apoi față de Iorgu, niciodată nu

i se observă un suflet care să îndreptățească vreo preferință. Emil răsare o dată la început și o dată la sfârșit și tot amestecul lui aici pare ieșit dintr-o intenție curând uitată a autorului. Într-un cuvânt, romanul este chiar din punctul acesta de vedere al scheletului epic cu desăvârșire șubred. Dar Slavici nu are simțul vieții orășenești de dincoace, pe care în fond o disprețuiește, necum vreo cunoaștere a clasei boierești. Viața burgheză însăși e înfățișată vulgar, de altfel cam în chipul cum o va înțelege și Delavrancea în scrierile începătoare, redusă la priveliștea birtului cu „mititei" și cu „carne cu varză" [...].

Dar stilul? Încă din scrierile cu caracter polemic se observă la Slavici o predilecție pentru limba împiedicată, greoaie și didactică, cu construcții și expresii nefirești ca „vorba e", „abunăoară" ieșind la tot pasul, cu vorbe neaoșe înadins căutate și peste tot presărate chiar și acolo unde adevărul cere ca eroii să vorbească limba lor autentică. Atunci când autorul însuși povestește, pagina lui Slavici e numai plictisitoare, când vorbesc însă „boierii", ea e stupidă. Alina se simte „slabă și neajutorată", avocatul face lui Iorgu „cuvenitele împărtășiri", oamenii în genere nu sunt „dumiriți" de chestiuni, femeilor li se zice „coconiță" și în sfârșit toți vorbesc într-un grai de abecedar.

(G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, p. 451–454)

Patima banului este adeseori mai puternică în sufletul femeii. „Doamne, câți oameni sunt cu multă știință de carte, care trăiesc ca vai de capul lor, luptându-se cu nevoile vieții și nebăgați în seamă, ba poate chiar disprețuiți de alții care nu știu carte, dar au bani."

Iată valoarea banului înțeleasă de o minte de femeie proastă, căci Mara nu era o minte luminată de prea multă învățătură.

Totuși, Mara avea înțelepciunea înnăscută a poporului și bunul lui simț, virtuți care, unite cu instinctul băștinaș al moralității, o duc adeseori la gânduri și vorbe pline de tâlc. Poporul are metafizica lui pe care am putea-o reconstrui din felul simplu, dar adânc în care privește lumea și rosturile ei. Mara își dădea seama și ea de un lucru pe care filosofii l-or fi spunând mai frumos, dar nu mai limpede și mai natural: „În zadar, mai presus de bani nu e nimic decât sănătatea și voia bună". [...]

În *Cel din urmă Armaș* nu este problemă să-i fie străină lui Slavici. Sunt acolo pagini întregi despre păduri și despre îngrijirea feluriților arbori, apoi sunt pagini care ar putea fi citite cu folos de un agronom, privitoare la cultura cerealelor, pe lângă adevărate dizertații despre rolul nefericit al arendașilor care ruinează moșiile și exploatează pe muncitorul de pământ. Sunt, în fine, în același roman, gânduri sănătoase despre țăran, despre lipsurile clasei țărănești și despre mijloacele pentru ridicarea acestei clase, spre a putea lua din mâinile clasei boierești pământurile pe care acesta le lasă pe mâna arendașului.

Cel din urmă Armaș este nu numai un roman care încă și azi se citește cu plăcere, dar și un adevărat tratat de economie rurală, întregind în acest fel opera lui Slavici, în care economicul ține un loc atât de important.

Închei studiul de față semnalând celor ce vor să se preocupe de această latură a operii lui Slavici de care primul m-am preocupat îndeosebi, interesul ce această operă îl are chiar pentru istoria vieții economice, nu numai pentru cercetătorul problemelor felurite ale timpului.

Astfel în *Manea*, narațiune istorică, unde ni se povestesc rătăcirile nevoite prin lume ale unui preot de țară care trăia în epoca năvălirilor barbare prin ținuturile noastre și care a fost răpit de barbari și dus departe în lumea largă, pentru ca soția lui să rămână singură și la cheremul conducătorului acelor năvălitori sunt admirabile pagini de interes economic. Astfel,

în partea a treia este un capitol intitulat *Bagdad*, în care avem icoana vie a unui târg din acel oraș, descriere plină de amănunte perfect autentice, de care se poate prea bine folosi cel care ar vrea să scrie istoria târgurilor orientale.

Mai este, în fine, de reținut din *Mara*, interesul ce îl prezintă pentru istoricul comerțului românesc mai vechi paginile în care ni se arată în amănunte, la fel de exacte și de autentice, rânduelile breslei măcelarilor și proba de tăiere pe care trebuie să o dea un măcelar înaintea comisiunii de examen, pentru a fi înălțat la gradul de patron, după ce și-a terminat anii de ucenicie și de calfă și s-a întors din călătoria de studii, ce precede examenului de iscusință în meserie.

(Mihail IORGULESCU, *Economicul în opera lui Slavici*, în vol. *Marginalia*, Serie nouă, Casa Școalelor, [București], 1943, p. 98–106)

Deși, în totalitate, opera este prolixă, greoaie și recurge la facile situații melodramatice, *Mara* lui Slavici, înainte de romanele lui Rebreanu, intuiește o individualitate epică, în figura eroinii, care înfățișează tot o intuiție de viață și nu o ideologie. Când intervine „moralistul" în tragedia copiilor Marei, forța epică se rarefiază și romancierul devine convențional și arbitrar. Este drept că Mara nu este o arivistă, ci numai o femeie voluntară și o ambițioasă, care-și transpune voința de ridicare pe treapta socială în copii. Realismul lui Slavici este autentic, în punctul de plecare, observația lui este justă, intuiția omului e vie, dar moralistul din el diminuează toate aceste însușiri; în *Budulea Taichii*, acest roman în miniatură, mult mai interesant, mai plin decât didacticul și prolixul *Popa Tanda*, supraprețuit de manuale, s-a născut din aceeași intuiție a vieții. Budulea este un individ de o concretă prezență epică, și, față de părintele Trandafir, care este o simplă ilustrare a unei maxime morale, merită să fie socotit mai presus,

în ierarhia prozei lui Slavici. De prolixitate n-a scăpat nici aci povestitorul, deși materia epică se preta la o dezvoltare mult mai amplă și mai adâncă. Slavici nu e însă nici un artist, ca Ion Creangă, nici un creator masiv, ca Rebreanu. Povestitor savuros, printr-o naivitate epică apropiată de popor, când vrea să construiască un tip, abundă în detalii nefolositoare sau se concentrează într-un schematism abstract, suprimând etapele de viață caracteristice și caracterizante. Pe cât de vii sunt copilăria și ambianța școlară ale lui Budulea, pe atât de sumar tratate apar episoadele adolescenții și bărbăției lui. Raportat la Mara, Budulea este mai complex, mai adânc și exprimă o viață întreagă, în intențiile și concepția inițială a scriitorului; Mara este construită pe un singur pivot, voința, Budulea însă are o viață interioară mai multiplă și nuanțată. Tipul este totuși ratat, prozatorul oscilând între nuvela lungă și roman.
1943

(Pompiliu CONSTANTINESCU, *Realism și construcție epică în roman*, în *Vremea*, anul XV, nr. 728, 12 decembrie 1943, p. 9; apud *Scrieri*, 6, Editura Minerva, București, 1972, p. 212–214)

Din același șir de oameni [Popa Tanda, Budulea Taichii] face oarecum parte și Mara, din romanul cu același titlu (apărut în editura *Luceafărului*, la Budapesta, 1906), precupeață bănățeancă, văduvă întreprinzătoare, domnind cu strășnicie peste lumea ei de copii. Romanul înfățișează un conflict de rase și credințe, într-un mediu de conviețuire a românilor cu germanii, cu deznodământ tragic. Compoziție epică sobră, *Mara* este primul roman obiectiv al Ardealului. Când Slavici părăsește însă mediul rural al locurilor unde se născuse și copilărise, creația sa devine artificială, ca în *Cel din urmă Armaș*, 1923, unde ni se descrie descompunerea morală a unui boier din Vechiul Regat, interesul scrierii păstrându-se prin paginile

ei de cronică, în care oamenii publici ai epocii de după 1875 apar cu numele lor adevărate și în împrejurări istorice.

Mijloacele lui Slavici sunt făcute din evocarea prin oralitatea personajelor, trecută și în narațiunea povestitorului, care scrie cu expresiile oamenilor lui. [...]

Procedeul îl înrudește numai aparent pe Slavici cu Creangă, căci în timp ce acesta din urmă este cucerit de feeria limbii, de aspectul inventivității ei nesecate, Slavici transcrie locul comun și expresia consacrată, în felul naturaliștilor. Analiza psihologică se alătură mijloacelor de mai sus. Oamenii ne sunt prezentați pe dinăuntru în intimitatea procesului lor moral. *1944*

(Tudor VIANU, *I. Slavici*, în *Istoria literaturii române moderne* de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu, București, Casa Școalelor, 1944, p. 320; apud *Studii de literatură română*, Editura Didactică și Pedagogică, [București], 1965, p. 357)

Ar fi o greșeală să-l încadrăm pe Slavici printre scriitorii de seamă ai celor două curente din ultimele două decenii ale secolului trecut. Slavici aparține generației lui Eminescu și grupului „Junimei". O bună parte din nuvelele lui apar la *Convorbiri literare* încă înainte de ivirea *Contemporanului*. În una din scrisorile lui Titu Maiorescu, din 1876 (Volumul I, *Studii și documente*, I.E. Torouțiu și Cardaș), Maiorescu îl consideră pe Slavici ca cel mai capabil scriitor al „Junimei".

Eminescu nu atinsese maturitatea sa la acea dată, Caragiale nu se ivise la „Junimea" și nici Creangă nu debutase.

Slavici are deci o situație excepțională în literatură, înainte de 1881, anul apariției *Contemporanului*, totuși socot că prin romanul său *Mara*, apărut în revista *Vatra* și în cadrul acestui nou curent național pe care îl inaugurează Vlahuță la *Viața* și Slavici la *Vatra*, nu s-ar putea trece așa de ușor peste capodopera lui Slavici, romanul *Mara*. O revistă nu valorează

numai prin orientarea ei ideologică, ci și prin operele de seamă care apar în paginile ei. În *Vatra* apar câteva din cele mai frumoase poeme din *Fire de tort* printre care *Noi vrem pământ* și tot aici apare romanul *Mara*. Cu această operă Slavici se cuvine a fi considerat, în cadrul cercetării noastre, chiar dacă nu am urmări o caracterizare generală a acestui scriitor, nu dintr-o nevoie de a eschiva această sarcină, ci din pricină că se încadrează „Junimei". [...]

E de remarcat că se vorbește de valoarea excepțională a nuvelelor lui, îndeosebi de câteva din ele, neștiindu-se că toate la un loc alcătuiesc o masă de 6 volume, dar mai ales că opera principală a lui Slavici e romanul *Mara*, apărut în *Vatra*. Eu urmăresc și o revizuire axiologică, adică a ierarhiei operelor lui Slavici, prin judecăți de valoare estetică. Oricât de interesante ar fi nuvelele lui Slavici, ele nu dau măsura întreagă a puterii lui creatoare.

Mara e un roman viguros, în care se înfățișează o lume până astăzi destul de necunoscută deși au trecut peste 50 de ani de la apariția romanului. Dl Tudor Vianu considera acest roman ca primul roman obiectiv pe care îl dă Ardealul. Lucrul e just, dar cartea inaugurează și o temă văzută din perspectiva românească... [...]

Literatura lui Slavici displace, în genere, esteticilor, prin caracterul ei moral, care colorează presemănătorismul ardelenesc, pe urmă și semănătorismul de peste munți, reprezentat prin I. Agârbiceanu.

E de observat că acest roman, deși dominat de o problemă etică, este cea mai vie operă epică de până la această dată. Nu mă sfiesc să afirm că e cel mai izbutit roman românesc până în 1895. Cu atât mai surprinzător e faptul, cu cât procedeele epice ale lui Slavici sunt discutabile. Autorul intervine direct în povestire, în felul cel mai neindicat povestitorului epic pur. [...] Pare destul de naivă această modalitate, dar scriitorul

învinge până la urmă toate întâmpinările cititorului celui mai dificil.

Autorul mai are și o altă meteahnă: a reflecțiilor filosofice, în același stil popular. [...]

Această filosofie populară ni se pare nouă neevoluată; mai trebuie să căutăm totuși justificarea profundă a acestor procedee pentru că Slavici nu este un scriitor care nu se poate ridica peste acest nivel, ci e un scriitor care coboară la acest nivel... [...] Literatura lui e o literatură de ridicare a nivelului cultural obștesc, și cu toate acestea, prin puterea talentului, e literatura propriu-zisă... [...]

Romanul se termină cu un sfârșit norocos pentru perechea Persida–Nați, care rezolvă antagonismul ancestral dintre două neamuri și două confesiuni, însă se încheie tragic pentru personajul care a încălcat morala. [...]

Romanul trăiește puternicele părți descriptive din viața meseriașilor, și dacă schițele lui Popovici-Bănățeanu rămân un început bun, întrerupt prin moartea pretimpurie a autorului, fragmentele din viața țăranilor meseriași, în *Mara*, sunt și rămân neîntrecute. Viața cojocarilor și a măcelarilor dintr-o vreme când organizația breslelor era încă foarte puternică în Ardeal și când industrializarea modernă nu cuprinsese viața economică spre a le distruge, constituie o pagină documentară de primul ordin. Dar și aspectele câmpenești, cum sunt culesul viilor din jurul Aradului și petrecerile cu acest prilej, constituie o neasemuită frescă țărănească. Rareori atâta forță descriptivă și atât elan vital din partea unui scriitor cu preocupări morale, ceea ce arată că talentul biruie, chiar acolo unde tendința autorului ar părea că merge împotriva condiționării estetice a unui gen, că talentul e mai puternic și reușește să valideze o formulă privită din punct de vedere logic, hibridă.

E interesant pe urmă de văzut cum acest viguros scriitor realist reușește să facă interesantă toată trebăluiala Marei și apoi

a Persidei, cum reușește să ne intereseze la zugrăvirea aspectului cotidian mediocru. Și mai este un lucru de relevat. [...]

Roman descriptiv și psihologic, de ținută etică și de problematică, privind conflictele dintre rase și confesiuni, *Mara* e o operă capitală, e cel mai important roman românesc până la data de 1895. [...]

Oricare ar fi elementarismul unora din procedee, o putere de viață robustă îi constituie armătura, așa că eu vi-l recomand ca pe cea mai expresivă operă epică apărută între 1880 și 1900 – ba chiar, peste limitele cronologice ale cercetării noastre, ca pe cel mai bun roman al nostru înainte de *Ion*.

(Serban CIOCULESCU, *I. Slavici: „Mara"*, în *Curs de istoria literaturii române moderne*, predat la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași, 1947. *Literatura militantă*, partea a II-a, p. 46–51. Cursul a fost litografiat după stenograma revăzută de autor)

Lucrările de domeniul istoriei, între care și un manual de istoria universală, cu care se ocupase, dădură lui Slavici ideea de a scrie două „narațiuni", *Din bătrâni* și *Manea*, tratând epic despre golul istoric dinainte de începuturile cunoscute ale poporului român. Prin carența documentelor, Slavici ar fi în situația lui Flaubert din *Salammbô*, dacă ideile morale, patriotice și dorința de a descoperi un eroic ancestral nu l-ar deplasa de la curata reconstrucție a unei societăți primitive. În cea dintâi narație aflăm de existența incoerentă a „muntenilor" la poalele Bucegilor, pe vremea lui Justinian (sec. VI), sub rectoratul spiritual al preotului Luca, al cărui fiu Bodea se rătăcește un timp într-o ceată de gepizi, atras de o fată barbară. În rest se povestesc calamitățile luptei cu ogorii (avarii). Toate problemele sociologice (căci de vreo cunoaștere a omului nu poate fi vorba) sunt lăsate fără soluție și impresia rămâne haotică. *Manea* e mai bogată în aventuri și colori. Acum, la

jumătatea veacului IX, în timpul împăratului Mihail III și a fraților Metodiu și Ciril, există un domn Radu la Târgoviște. Bulgarul barduc fură preotului Manea pe preoteasa Ana, care nimerește într-o mânăstire la Constantinopol. Manea, plecând după ea, cutreieră Orientul, se găsește la Bagdad când califul El Mutavechil este ucis, merge cu africanul Mir Benah spre Ural și e împins într-o învălmășeală inextricabilă de exotii barbare spre Prut, cu Bassa, fiica lui Mir Benah, care va deveni soția regăsitului său fiu Radu. Subiectul, ca de *Halimà*, e tratat cu o conștiincioasă monotonie și în obișnuitul stil agasant presărat cu aforisme („Lungă e afară din cale aici pe pământ viața omului!").

1960

(G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăogită, Editura Minerva, București, 1982, p. 514)

În genere, în romanele sale, Slavici a izbutit mult mai puțin decât în nuvele, dar unul din ele, *Mara*, cel conceput și scris în bună parte de altfel încă din anii apogeului său creator, rămâne nu numai o mare biruință literară a autorului lui, dar una din creațiile cele mai impunătoare ale romanului românesc.

Romanul *Mara* al lui Slavici se impune în primul rând ca o creație de o nemaiîntâlnită, în literatura română, soliditate și masivitate a construcției, de o nemaicunoscută densitate a faptelor. Este un roman de tip balzacian, poate cel dintâi cu adevărat de acest tip din literatura română, dar beneficiind de toate experiențele romanului european, îndeosebi rus și englez, care se adăugaseră între timp și de care el nu rămăsese străin. Masivitatea și densitatea romanului rezultă din bogăția și precizia amănuntelor, toate foarte caracteristice, care alcătuiesc fundalul social pe care romancierul proiectează cele cinci-șase personaje principale ale creației sale.

Sentimentul puternicei vieți ce palpită în paginile acestei cărți scriitorul știe să-l facă mai pregnant – ca să nu vorbim deocamdată de intensele ciocniri de voințe, de marile pasiuni ce devoră pe eroi pe care le întâlnim de asemenea – prin desfășurarea romanului pe mai multe planuri, neconcentrând atenția în mod special asupra unui singur personaj, ci lăsând să se nască impresia desfășurării vieții reale, pe mai multe planuri, uneori paralele, alteori întretăiate, în care fiecare personaj este pe rând erou principal. Forța creatoare a scriitorului și arta sa sunt așa de mari că eroii secundari ai romanului sunt tot așa de vii, tot așa de impresionanți ca și cei principali. Toți, eroi principali sau secundari, n-au nimic convențional în alcătuirea lor; au caracterele, prejudecățile, însușirile și defectele oamenilor adevărați – lucru cu atât mai important din punctul de vedere al realismului cu cât este vorba fără excepție de oameni absolut obișnuiți, simpli, din lumea măruntă a unui târgușor de pe malul Mureșului din Transilvania. Poate datorită acestui fapt, pe care în forme artistice desăvârșite Slavici este cel dintâi care-l izbutește în romanul românesc, se poate spune că eroii din *Mara* sunt poate primii dintr-un roman românesc care fac cu adevărat, după vechea formulă, concurență „stării civile" – nu în sensul cantității, dar în sensul autenticității lor.

Din mijlocul acestor eroi, la fel de vii, la fel de plați și la fel de frământați de pasiuni și de contradicții interioare totuși – este aici o nouă victorie pe care Slavici o repurta pe drumul dezvoltării realismului în literatura română – se impune totuși ca o figură centrală eroina care a și dat numele romanului: *Mara*. [...]

Prin problematica și conflictele lui, prin realismul său critic, prin vigoarea și masivitatea arhitectonică, prin vibranta și autentica viață a eroilor, prin aceea că e primul roman românesc care evocă într-un prim-plan atât de impresionant

un caracter feminin atât de complex, prin deosebita sa valoare artistică, fără de care toate cele spuse până aici nu ar mai avea nici un sens – prin toate acestea, *Mara* este o mare biruință în dezvoltarea romanului românesc, în dezvoltarea realismului în literatura română.

(G.C. NICOLESCU, *Apariția și dezvoltarea romanului ca manifestare a adâncirii realismului în literatura română*, în *Analele Universității București*, Seria Științe sociale, Filologie, anul X, 1961, vol. 23, p. 141–143)

Mara lui Slavici reprezintă un moment cu deosebire important în istoria romanului românesc. Nimeni nu mai crease o operă epică așa de consistentă, așa de solid construită. De altminteri, nuvelele (unele, ca *Moara cu noroc*, adevărate mici romane) anunțaseră cu mai bine de două decenii în urmă evoluția prozatorului spre specia epică cea mai modernă și mai larg cuprinzătoare.

Putem spune că în romanul *Mara*, Slavici a fructificat întreaga sa experiență de viață, oglindind în chip complex realitățile micului târg ardelean, intrat în păienjenișul relațiilor capitaliste. Pe parcursul a nici trei sute de pagini, asistăm la desfășurarea unei acțiuni care implică o mulțime de probleme sociale dintre cele mai acute. *Mara* este romanul unei familii, al unei iubiri, și în același timp un roman care dezbate raportul de adversitate dintre sentimentele firești și cinstite și prejudecățile naționale, dintre demnitate și sclavie morală, dintre aspirația spre fericire și legiuirile inumane ale orânduirii burgheze. Nici un roman românesc până la apariția *Marei* (nici chiar *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* ale lui Duiliu Zamfirescu) nu stabilește așa de strâns și de veridic interacțiunea dintre individ și societate, nici un prozator român (autor de romane) nu văzuse oamenii așa de concret și obiectiv, cu calitățile și

defectele lor, cu pasiunile lor dezlănțuite, izbindu-se de convenințe și prejudecăți stupide. [...]

Mara este romanul câtorva destine, dar în același timp este și un roman-frescă, primul așa de viguros înaintea lui *Ioň* al lui Rebreanu. Autorul se mișcă degajat între orășelul de meseriași și podgorie, știind să picteze etnografic viața acestora legată și de pământ și de breaslă. [...]

Desenul se așterne în linii severe, viguros și nuanțat, pictorul refuzând să simplifice sau să înfrumusețeze. Personajele lui Slavici sunt angrenate în acțiuni care le pun în mișcare întreaga lor dialectică, interioară și exterioară, totul fiind bine și temeinic motivat. Mara e avară, dar în același timp e tandră cu copiii și însuflețită de ideea parvenirii lor sociale. Persida e gingașă, înnobilată de dragoste, dar sfâșiată și de ambiții; Natl îmbină curajul cu lașitatea, sacrificiul cu părerea de rău, tenacitatea cu indolența și supunerea. Ne găsim în fața unor personaje complexe, așa cum numai realismul le-a putut scoate la iveală. Ele trăiesc în acțiune, în relațiile cu oamenii din jur, dar dispun și de o bogată viață sufletească pe care autorul o sondează neîncetat.

(AL. SĂNDULESCU, *Prefață* la Ioan Slavici, *Mara*, „Biblioteca școlarului", Editura Tineretului, [București], [1964], p. 12–13, 20, 22)

Nu de puține ori Mara a fost alăturată avarilor din literatura noastră. Nu e vorba numai de o exagerare, ci de o denaturare flagrantă a personajului. În realitate, Mara nu e decât extrem de chibzuită. [...] Femeia posedă o rară capacitate de a se chivernisi, și aceasta nu e, în fond, decât un mijloc de a învinge în viață, un aspect al instinctului de conservare, care nu trebuie condamnat. Văduvă sărmană, cu doi copii, Mara ar fi fost condamnată pieirii, ar fi devenit cerșetoare, într-o

alcătuire socială în care toți se zbat cu disperare ca să-și câștige existența. Dintr-o experiență care nu era numai a sa, ci a generațiilor ce o precedaseră, Mara știe că trebuie să aduni „bani albi pentru zile negre", căci dacă tu singur nu te vei îngriji de propriu-ți viitor, atunci altcineva cu atât mai puțin. Spiritul său prevăzător nu e deci, în fond, decât o reacție de apărare la un mod de viață, la un mecanism social de care dacă n-ar fi ținut seamă s-ar fi pierdut. Acest spirit de prevedere, de chibzuință, o împinge uneori spre manifestări reprobabile. Ceea ce este oarecum în firea lucrurilor, pentru că un echilibru desăvârșit, în condițiile date, era imposibil. Dacă Slavici ar fi creat din Mara un model de moralitate, în contextul social și moral în care-și mișca eroina, aceasta ar fi lăsat impresia de neveridicitate și convenționalism. Așa cum este, Mara e desăvârșită ca personaj tocmai prin complexitatea ei umană, cu alte cuvinte, tocmai prin realismul ei.[...].

Mara nu se putea sustrage unor legi obiective care guvernau societatea în care trăia, în special puterii suverane a banului. Aprecierea oamenilor nu se face, în lumea Marei, după capacități sau merite individuale, ci după mărimea averii. Văduva a fost, în viața ei, de nenumărate ori jignită pentru că era săracă și neajutorată. Cu firea ei aprigă și stăpânită de un puternic sentiment de demnitate omenească, înțeles, desigur, în contextul acelei mentalități, precupeața din Radna ia o sfântă hotărâre de a sfida pe cei avuți, depășindu-i prin avuție. Alt mijloc de a-și răzbuna umilința ea nu înțelegea și nici nu-i putem cere să fi înțeles, întrucât Mara e produsl tipic al propriei societăți. [...] Eroina înțelege foarte bine acest adevăr și desfășoară o admirabilă putere de muncă, voință și inteligență, pentru a amortiza, în acest fel loviturile soartei. În apriga luptă a vieții, Mara este un erou care a obținut victoria pentru că și-a

cunoscut adversarii, nu s-a lăsat învinsă, ci i-a învins adesea cu aceleași arme.

(Pompiliu MARCEA, *Ioan Slavici*, E.P.I., București, 1965, p. 342–343; ediția a doua la aceeași editură, 1968, p. 335–337)

Adresându-ne operei, mai precis nuvelei *Moara cu noroc* și romanului *Mara*, va trebui să amintim că tradiționalul Slavici rămâne încă un scriitor nebănuit de modern. [...]

Și în *Mara* revine preocuparea pentru zonele psihologiei abisale, finalizându-se de data aceasta din perspectiva parcă a unui scriitor naturalist sau a unui medic clinician – și urmărind, după o viziune proprie lui Slavici, perfect independentă de a lui Freud, tocmai faimosul „complex al lui Oedip", căruia întemeietorul psihanalizei i-a acordat atâta semnificație.

Lucrul, neobservat până acum de comentatori, se realizează prin urmărirea destinului lui Bandi și al lui Hubăr, îndeosebi în partea finală a romanului. Bandi, înțelegem din ultimele capitole, este fiul natural al măcelarului Hubăr, și al Reghinei, o unguroaică de condiție modestă. Crescut la întâmplare, deoarece mama sa murise după ce a fost părăsită de Hubăr, Bandi e un psihozat, nu un nebun din naștere, cum s-ar părea la prima vedere și cum au susținut unii critici. Psihoza lui e urmarea traumei survenite în copilărie – lucruri notate cu mare precizie de Slavici. De aici idealizarea Persidei de către Bandi, în care el se iluzionează a o vedea reîntrupată pe mama sa. Așa se explică devotamentul de câine față de ea, precum și ura latentă față de Hubăr. Când tatăl său natural o recunoaște pe Persida de noră și vine să-i vadă feciorul, Bandi retrăiește integral șocul psihic de odinioară. Dacă în Persida transpusese chipul mamei sale, în copilul ei se recunoaște într-un fel pe sine – și de aceea îl înfioară gândul că Hubăr va veni să-și vadă nepotul; i se năzare că se va repeta drama de odinioară.[...]

Care-i înțelesul de până acum al personajului? Că în raport cu „adaptabilii" Hubăr, Persida, Natl, Mara, precum și în comparație cu relativ inadaptabilul Trică, Bandi este *inadaptabilul absolut*; el nu vrea să se „împace" cu Hubăr – și cu nimeni din cei ce i-au făcut rău cândva. Din acest punct de vedere, Bandi e cel mai „romantic" erou al romanului. (Și nu întâmplător psihanaliștii au identificat temperamentul romantic, prin definiție inadaptabil, cu temperamentul schizoid, asemănător cu al acestui Bandi, atât de exact descris de Slavici. Schizoidia este inadaptarea împinsă în anumite condiții până la o stare patologică.) Or, în virtutea acestui înțeles, cartea se încheie cu o crimă de resorturi curat psihanalitice. Hubăr, ca să-și corecteze toate vechile greșeli, după ce-și recunoscuse nora, vrea să-l ia pe Bandi cu el la Viena și să-i facă un rost acolo. Îndemnat de Persida, Bandi aparent acceptă, însă mințile lui, numai cu intermitențe așezate, se tulbură iar la gândul că se va despărți de Persida – acest „substitut" târziu al mamei sale. [...]

Evident că, prin crearea lui Bandi și prin rolul său în acțiunea romanului, Slavici urmărea scopuri curat etice, privitoare la bunele și relele raporturi dintre părinți și copii. Ciudățenia însă – aici ca și în *Moara cu noroc* – e că urmărindu-și gândul etic prestabilit, Slavici l-a documentat uimitor cu un caz de alienare văzută foarte modern, prin prisma psihanalizei. Și aici marele său talent epic a corectat ferm ceea ce Slavici – teoreticianul și moralistul – gândise precar. Cu alte cuvinte, suntem în fața aceleiași polemici paradoxale între înzestrarea creatoare pură și imixtiunile moralistului – polemică ce dă un relief atât de singular operei slaviciene.

Încât, dacă G. Călinescu – trecând peste reținerile altora – a recunoscut în *Mara* „un pas mare în istoria genului" romanesc, iar în *Moara cu noroc* – „o nuvelă solidă, cu subiect de roman", timpul a lucrat necontenit în favoarea lor și astăzi

putem socoti în liniște aceste scrieri drept capodopere. Habitudinile gândirii îi fac pe mulți să conceapă capodoperele doar în straiele acelui stil sclipitor pe care, evident, *Moara cu noroc* sau *Mara* nu-l au. Și dacă nu-l au? Aceasta poate însemna doar că operele în discuție sunt niște capodopere în straie de cenușăreasă, așa cum – ca personalitate – a fost și autorul lor, derutându-i pe mulți cu încetineala lui în gândire și în toate. Încetineala aceasta era totuși, s-ar zice, semnul poverii unui talent neobișnuit pe care ursitoarele i-l vor fi dat cam pe negândite lui Slavici. Important e însă că i l-au dat!

1968

(George MUNTEANU, *Slavici necunoscutul*, în *Gazeta literară*, anul XV, 1968, nr. 22, 30 mai, p. 7 și nr. 23, 6 iunie, p. 7; *Sub semnul lui Aristarc*, Editura Eminescu, 1975, p. 246–255)

Toată atenția comentatorilor s-a învârtit în jurul personajului Mara: femeie energică, amestec complex de avariție abstractă și pasiune filială – totul în numele datoriei de a-și asigura viitorul copiilor. [...]

Adevăratul roman este nu *Mara*, și nici chiar drama erotică pe fond etnic. Eroii vii, tulburători, sunt Persida și Natl. În ei destinul Marei acționează *procesual*, și modul în care Persida, de exemplu, *trăiește acest proces*, care e mai mult decât iubirea, constituie tema internă a romanului. Titlul romanului nu denumește un personaj, ci o categorie: *Mara* de pe copertă nu este Mara din paginile cărții. [...]

Stilul acestui roman, de care vorbim, este „tragic", are o demnitate rigidă. Frazele, cuvintele par așezate și limpezi, au o pondere statornică, un fixism crispat. Prozatorul nu-și poate îngădui să urmeze abisurile existențiale presimțite în eroii lui, stilul său este un „rezumat", un fel propriu de a potoli și ordona viața lor chinuită și năvalnică. Stilul e, pentru scriitor, leacul bolii conținute de existență în manifestările ei individuale. Stilul

e, deci, un calmant al tensiunii existențiale. Încât se naște întrebarea dacă, în ultimă instanță, acest stil plin de rigoare, de precepte și convenții ceremoniale este, cum se suie, o expresie eliberată ori constrângere a expresiei, o abolire tragică a ei. În sfârșit, să adăugăm că nimic din *acest* roman nu le anulează pe celelalte, ba chiar le conține pentru că fără ele n-ar fi putut exista. Romanul dramei etnice, al constrângerii normative, al rigorismului moral și al stilului existențial coexistă într-o unitate dialectică.

(Constantin STĂNESCU, *„Mara" și securitatea criticii*, în *Luceafărul*, anul XI, nr. 48, 30 noiembrie 1968, p. 3; *Cronici literare*, Editura Cartea Românească, București, [1971], p. 13–18)

Este aproape de neînțeles cum nu s-a observat că, de fapt, personajele prozei lui Ioan Slavici reprezintă realizarea integrală a unor destine prestabilite și inflexibile, supuse unui cadru material de excepțională elementaritate, care se constituie de cele mai multe ori într-un catalizator al împlinirii fatum-ului prin supunerea indivizilor. De asemenea este la fel de ciudată ignorarea predilecției autorului pentru firile de mare energie vitală, apetență așa de comună ardelenilor, de la Rebreanu sau Pavel Dan la Nicolae Breban. [...]

Mara este un roman al predestinării, al împlinirii punct cu punct a unui „program" existențial. Tezismul cărții, de care s-a făcut caz, este însă unul adânc, de substanță, nu doar aparent, superficial, cum s-a zis. în fond este vorba de o concepție a expierii păcatului prin suferință și chiar moarte. Dar culpa nu ține atât de fapt, nu este adică de ordin material, cât ține de alcătuirea intimă a personajelor. Autorul, și aici ca și în alte scrieri, face elogiul armoniei și al echilibrului interior, altfel spus, al unui fel de viață mediocru, lipsit de durere și zbucium. Romanul se cheamă *Mara* pentru că eroina cu acest nume e

prototipul unei existențe realizate exclusiv în plan domestic, deși personajul care domină categoric cartea este Persida. [...]

Centrul de iradiație al romanului este iubirea satanică dintre Persida și Natl, care amintește mult de Manon și cavalerul Des Grieux. Dar dragostea lor este, o dată mai mult un instrument al destinului. Pasiunea celor doi, sălbatica și neînfrânta atracție dintre fiul măcelarului și fata podăriței, este distructivă, omucigașă: „însoțirea noastră nu poate să ducă decât la moartea de om", spune Natl. Printr-un lung șir de suferințe, Persida va fi readusă pe făgașul existențial al măsurii sale; tot cuplul Natl–Persida va favoriza și împlinirea ultimului act al soartei, uciderea dementă, însă perfect integrată în structura romanului, a lui Hubăr de către Bandi. Titlul ultimului capitol, *Pace și liniște*, nu e deloc ironic, ba dimpotrivă. Odată realizat și ultimul punct al destinului, pacea și liniștea vor domni într-adevăr. Tot ceea ce depășea norma a fost retezat.

Se observă repede că toate firele converg către acest final. Natl vorbește de moartea pe care o va aduce însoțirea cu Persida. Hubăr, tot timpul cu nostalgia orașului natal, are spre sfârșit sentimentul că a fost admis, în sfârșit, în colectivitatea ce-l refuzase. Dar nu e decât împăcarea de dinaintea morții. Persida, doar presimțise nenorocirea [...]. Persida face aici oficiul de Casandră cobitoare.

Multă vreme ignorat, abia de curând evaluat de către G. Călinescu „aproape o capodoperă", romanul lui Slavici vădește, la o lectură eliberată de sub tirania locurilor comune și prejudecăților deformatoare, calități surprinzătoare. Marea concentrație dramatică, densitatea mișcării epice subsumate unei „idei" generale de o veritabilă modernitate, fac din *Mara* un monument literar de inegalabilă valoare a cărui însemnătate a fost poate ignorată de însuși autorul ei. Romanul românesc

primea, încă de la începuturile sale, afluxul vital al literaturii ardelene.

(Mircea IORGULESCU, *Mara – un roman al predestinării*, în *Tribuna*, anul XIII, nr. 19, 8 mai 1969, p. 3)

Acțiunea romanului se desfășoară la Lipova și Radna, cu împrejurimile, precum și la Arad și Viena. Scriitorul situează acțiunea în ținutul natal și faptul acesta are o importanță excepțională, deoarece el se oprește la o lume pe care o cunoaște bine, care s-a verificat, nu o dată, din nuvele și chiar din povești și comedia *Fata de birău*, lucrarea sa literară de debut. Descoperim în roman și câteva indicații, care arată că acțiunea începe îndată după 1848 și se termină în 1860. Desfășurarea ei are loc, așadar, în anii regimului absolutist, când Curtea din Viena ia măsuri severe ca popoarele din imperiu să nu se mai ridice împotriva stăpânirii, cum făcuseră în 1848–1849. „Beamterii", care împânzesc provinciile locuite de populația negermană, ca și germanii stabiliți mai înainte în aceste ținuturi și care practică de obicei felurite meserii, se bucură de mare trecere și au un cuvânt greu de spus în treburile politice și în administrația locală, unde nu se face nimic fără știrea lor. Determinarea cadrului istoric este importantă, de vreme ce Slavici descrie în roman viața, nu numai a unor familii românești, ci și germane. [...]

Critica literară vorbește cam mult despre „fresca socială" din *Mara*, deși fără temei. Câmpul de observație al scriitorului se lărgește spațial în raport cu „novelele din popor", însă fără a depăși granițele din *Pădureanca*. Slavici realizează totuși un roman și încă unul dintre cele mai importante în evoluția genului. Cuvântul hotărâtor îl are aici nu „fresca socială", înțeleasă ca o cuprindere a cât mai multor categorii sociale – de s-ar putea toate – și dintr-o zonă geografică cât mai extinsă,

ci investigarea în adâncime a aceleiași lumi pe care am întâlnit-o, însă în alt stadiu de dezvoltare, și în povestirile sătești și romanul țărănesc.

Cercetarea romanului *Mara* se impune să fie făcută cu o asemenea perspectivă și dacă lumea zugrăvită de Slavici nu mai este cea a satului de peste munți, ci a micului orășel transilvănean, ea nu diferă și structural. Este acesta aspectul cel mai important și tocmai el este pierdut din vedere cel mai adesea. Viața meseriașior descrisă în *Mara* se desfășoară, ca și cea a eroilor din povestirile sătești și romanul țărănesc, în cadrul unor legi nescrise nicăieri, dar statornicite prin tradiție și de la care inșii nu trebuie să se abată. [...]

Mara este un roman „modern", prin realizarea artistică, nu însă și prin problematică, chiar dacă se descrie orașul. [...] Guvernează, în lumea meseriașilor, a căror viață o înfățișează scriitorul, nu legile, ci vechile tradiții. Structura sufletească a eroilor este țărănească. Lipova, Radna și chiar Aradul, orașele unde se petrece acțiunea, erau sate ceva mai răsărite. Viziunea artistică însăși, care prezidează la organizarea materialului, este, cum s-a putut vedea, cea din povestirile sătești. Lumea meseriașilor se înfățișează ca *lume închisă*, ca și satul, cu vechi tradiții și obiceiuri. Se lărgește însă cadrul și trecem de la *sat*, la *provincie*. *Mara* este, sub raportul viziunii artistice, roman țărănesc (*Bauernsroman*). Lumea meseriașilor este o lume pentru sine, cum este și cea a satului din povestirile sătești. [...]

Descrierea vieții meseriașilor este reluată de Slavici în romanul *Din două lumi*, pe care îl publică în ziarul *Minerva* în 1908–1909. Scriitorul zugrăvește viața meseriașilor, de astă dată bucureșteni, cu o viziune modernă, ce trebuie pusă în legătură cu activitatea sa politică din acești ani. Ocupă locul central în roman prezentarea procesului de dezagregare a vieții de familie și a breslelor meșteșugărești sub presiunea concurenței capitaliste. [...]

Activitatea de romancier a lui Slavici reflectă, ca și celelalte sectoare ale creației sale, aceeași inegalitate și de la *Mara* trece la „narațiunea istorică", cu realizări parțiale, spre a ajunge la romanul popular, cu puternice trăsături foiletonistice și chiar la romanul-cronică, în înțelesul de consemnare de date și întâmplări. Nu a depășit faza inițială nici planul de a realiza o suită de narațiuni în care să fie înfățișate momente din istoria poporului nostru. Epocile din istorie la care s-a oprit nu ne pot fi însă indiferente: vremea năvălirii popoarelor migratoare (*Din bătrâni*), a lui Mihai Viteazul (*Vântură-Țară*), anii de după revoluția din 1848 și dinainte de Unirea Principatelor (*Corbeiu, Din păcat în păcat*), ai războiului pentru independență (*Cel din urmă Armaș*). Ultimul roman se înrudește îndeaproape cu scrierile memorialistice. „Narațiunile" nu se înscriu printre marile realizări artistice, dar nici nu coboară așa de jos încât să nu se desprindă din ele o figură care să rețină atenția, o scenă ori o descripție memorabilă. Slavici merge, nu o dată, pe urmele înaintașilor, dar nu este mai puțin adevărat că „narațiunile" cuprind multe elemente care fac din scriitor un precursor al multor prozatori români, începând cu Sadoveanu și Agârbiceanu și trecând la Rebreanu, I. Teodoreanu și G. Călinescu. Slavici rămâne ca romancier prin *Mara*, „cea mai expresivă operă epică apărută între 1880–1900, ba chiar... cel mai bun roman al nostru înainte de *Ion*"[1].

Mara se înscrie ca o mare realizare a genului prin capacitatea în crearea de personaje cu mare forță de generalizare, prin construirea unui conflict puternic, condus cu desăvârșită stăpânire a mijloacelor artistice, precum și prin

[1] Șerban Cioculescu, *Curs de istoria literaturii române moderne. Literatura militantă*. Partea a II-a, Iași, 1947 (litografiat), p. 51 (*n.a.*).

privirea pătrunzătoare asupra vieții de familie a meseriașilor transilvăneni de la jumătatea veacului trecut.

(D. VATAMANIUC, *Ioan Slavici, Opera literară*, București, Editura Academiei, 1970, p. 183, 184, 188–189, 198)

Când a început să publice *Revoluția din Pârlești*, redacția *Gurii satului* îndemna într-o notă: „Recomandăm on. public în deosebită atenție acest roman picant, ce are să apară în mai mulți n-ri., cu ilustrațiuni". Este astăzi greu să se verifice în ce măsură i-a interesat pe cititori această operă de început a lui Slavici, dar probabil că răsunetul ei nu a fost prea puternic. Desigur, nuvela nu este lipsită de calități în ceea ce privește ideile, tema, prezentarea personajelor etc. De asemenea, găsim în *Revoluția din Pârlești* nume de localități (Vezura) și de personaje (Mitru Florii Pascului, Pintea) la care Slavici va reveni în scrierile de după 1873, precum și procedee stilistice folosite ulterior (de exemplu, în *Popa Tanda*) [...].

Meritele nuvelei, deși apreciabile, nu compensează decât în parte slăbiciunile acesteia: compoziție precară, aglomerarea acțiunii cu amănunte nesemnificative, portretizări stângace, ortografie latinizantă, neglijențe de limbă, abuz de barbarisme și de termeni regionali ardelenești. [...] Slavici și-a dat seama – cred – de aceste slăbiciuni, lăsând nuvela uitată în paginile *Gurii satului*.

(Iosif PERVAIN, *Ioan Slavici, III. „Revoluția din Pârlești"*, în vol. *Studii de literatură română*, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 437–438)

Romanul *Mara* – apărut mai întâi în revista *Vatra* din 1894 și apoi în volum în 1906 – este superior tuturor romanelor scrise până la această dată în literatura română, inclusiv acelea ale lui Duiliu Zamfirescu, care s-au bucurat de mai multă simpatie și prețuire din partea contemporanilor decât ale lui Slavici și chiar din partea posterității până mai deunăzi. Teza

morală – căci, consecvent cu sine însuși, scriitorul o face să apară și aici – este acum mai nobilă și mai cuminte, total acoperită, motivată de fapte. Slavici voiește să arate că dragostea curată și mai ales iubirea copiilor, întemeierea unei familii șterg orice urmă deosebitoare între oameni aparținând diferitelor naționalități ori confesiuni. Aspra și strângătoarea Mara, ca și îndărătnicul și puțin cam sucitul Hubăr își înmoaie inimile în fața spectacolului frumos, înduioșător, al copilului copiilor lor.

Principalul este însă – din punctul de vedere al artei – că teza este completamente absorbită în puternica senzație de viață și adevăr. [...]

Prozatorul a surprins cu ascuțime un moment social-istoric foarte caracteristic întrucât privește ridicarea burgheziei comerciale din orășelele de pe Valea Mureșului și din câmpia Aradului. Ea nu provine din rândul mahalagiilor, ca Jupân Dumitrache, ci mai degrabă din țărănime. De altă parte, în Ardeal, împrejurările sunt de așa natură, încât ascensiunea se bazează mai mult pe intrepiditatea economică, pe energie, muncă și răbdare, foarte puțin, deloc chiar în acest caz, pe tertipurile politice. Pe la mijlocul secolului trecut, târgurile din mănoasa câmpie a Aradului, cum ar fi Radna și Lipova, de care e vorba în roman, au cunoscut o mare înflorire a negoțului și a meșteșugurilor. Numai leneșii – pare a lăsa să se înțeleagă scriitorul, foarte pe departe de astă dată – rămân săraci. Mara este o mare energie, care din nimic realizează o avere considerabilă. Începe cu negoțul mărunt de zarzavaturi și pește. Curând însă banii strânși cu zece capete sunt plasați în afaceri de anvergură, și toată lumea știe cât de bogată este. Începe s-o respecte și s-o admire. Nu-i adevărat că am avea a face cu un Harpagon ori cu un Hagi Tudose feminin, ba nici măcar cu un Grandet. Zgârcenia, câtă este în caracterul Marei, apare mai curând ca rezultatul unei vieți dure, austere, pe care femeia o folosește drept principala ei armă într-o lume pusă pe

căpătuială pe toate cărările. De aceeași natură este și șiretenia cu care caută a-și educa și instrui copiii, gândind foarte practic și lucid viitorul lor, apelând la bunătatea maicii Aegidia s-o primească pe Persida la călugărițe sau folosindu-se de slăbiciunile menajului Bocioacă, în vederea carierii de meșter cojocar a lui Trică. În fond, mentalitatea precupeței este aceea a unei țărănci care, intuitiv mai mult, știe că instituțiile – cum ar fi pensionatul de pe lângă mănăstire – sunt datoare să sprijine ridicarea celor de jos și nu-și face un scrupul prea mare umilindu-se și arătând că nu are cu ce să plătească întreținerea în școli a copiilor. Aceeași mentalitate țărănească o face să treacă ușor peste sensibilitatea lui Trică, adolescentul asaltat de frivola nevastă a lui Bocioacă. Momentul trebuia neapărat exploatat în scopul punerii la cale a unei căsătorii avantajoase cu fata bogatului staroste și patron. Mara îl dăscălește pe necoptul fiu în chipul cel mai practic cu putință, înlăturând mofturile sentimentale și punându-i în față realitatea brutală:

„Nu este singura mamă care-și mărită fata după băiatul ce-i place. Ține-o cu vorba până ce nu-ți dă fata s-o să ai soacră care se teme de tine și nu ți se urcă-n cap. Fii, Trică, băiat cuminte. Fata e bună, frumoasă și cu avere, intri în casă bună și, dacă ești om, faci ce vrei din ea."

Personajul este simpatic, și chiar așa îl vede și autorul, cu toate că îl dezbracă nemilos de orice urmă de idealitate.

(Ion ROTARU, *Ioan Slavici*, în *O istorie a literaturii române*, vol. I (*De la origini până la 1900*), Editura Minerva, București, 1971, p. 505–506)

Dipticul de romane istorice – *Luca* și *Manea*, din ciclul nedus la capăt al unor narațiuni sub titlul *Din bătrâni* – nu e lipsit nici de fiorul tragic, nici de forța de a crea oameni în mișcare vie, nici de capacitatea de penetrație a autorului în

meandrele sufletești adânci ale personajelor sale – mai ales ale celor feminine –, nici de darul evocării și al realizării atmosferei de epocă. Etnograficul se convertește aici în arhaic și atunci când acesta din urmă nu se depărtează prea mult de cel dintâi, nu apar stridențe. Dar distanța în timp e prea mare – până la secolele VI și IX, în perioada cea mai nebuloasă a istoriei noastre – și lipsa substanței de viață se resimte. Ca să umple golul inevitabil, Slavici se lansează în conturarea unei vaste fresce istorice, acoperind o zonă de la crestele Bucegilor până la califatele arabe din Asia Mică. Narațiunea se transformă într-o încâlcită lecție de istorie, iar viața sufletească a personajelor principale se complică, inutil și la suprafață, cu disputele teologice ale epocii. Slavici istoricul intră în dispută cu Slavici cunoscătorul de oameni, și ceea ce pierde cel dintâi, prin nesiguranța informației, nu poate suplini cel din urmă. Totuși, comparând ciclul *Din bătrâni* cu puținele noastre romane istorice anterioare – chiar cu *Ursita* lui B.P. Hasdeu – întâlnim în el o operă net superioară acestora, în amploare ca și în profunzime umană, și nu exagerăm văzând în Slavici un creator al acestui gen și un deschizător de drumuri, pentru M. Sadoveanu în primul rând.

Romanul *Corbei* reia o temă frecventă în nuvelistica târzie a lui Slavici: aceea a singuraticului închistat în el – ca să se apere de lumea înconjurătoare – deschizându-se sufletește târziu, sub farmecul eternului feminin și al tinereții acestuia. În descifrarea mecanismului acestui delicat proces sufletesc, Slavici se dovedește maestru, realizând pagini care prevestesc *Adela* și *Enigma Otiliei*. Dar lipsa de aderență a lui față de lumea orașelor de dincoace de Carpați și convingerea lui că oamenii ei nu se pot salva doar prin ei înșiși, complică inutil și păgubitor acest proces printr-o revelare paralelă a binefacerilor religiei creștine în sufletul personajului principal. Corbei devine astfel prototipul eroilor de roman zbătându-se între

„legea trupului" și „legea minții", care vor constitui mai târziu caracteristica dominantă a scrierilor unui Agârbiceanu și ale unui Gala Galaction.

Aceeași pecete o poartă și romanul *Din păcat în păcat*. Eroul lui, un bucovinean venit în Iași, se simte străin în societatea de acolo, imorală în toate componentele ei. Spre deosebire de Corbei, el nu își apără integritatea morală însingurându-se, ci și-o fărâmă treptat, adaptându-se mediului, mai ales sub influența altei trăsături a eternului feminin: senzualitatea. Ajuns pe marginea prăpastiei, autorul îl salvează printr-un artificiu, călugărindu-l brusc.

Scris, ca și *Din păcat în păcat*, în ultimii ani ai vieții lui Slavici, romanul *Cel din urmă Armaș* nu deschide, ci continuă o cale, de astă dată și mai bătută în epica noastră: romanul „căderii neamurilor", al prăbușirii morale și sociale a boierimii. Eroul, moșier cu studii frumoase în străinătate, vrea să se întoarcă „lângă părinți", cultivându-și cu mijloace moderne moșia, ca și Matei Damian din *Viața la țară*. E atras însă de tentațiile Capitalei, ajungând să-și toace averea la Paris. Dovedindu-se lui însuși ca un nemernic urmaș al neamului vechi al Armașilor, se sinucide. Nereprezentând nici o noutate, romanul a fost tratat cu indiferență, atât la apariție, cât și mai târziu. Judecata este excesivă, *Cel din urmă Armaș* fiind totuși opera unui prozator care nu a pierdut cu totul cheile descifrării sufletului omenesc. În plus, romanul e un foarte interesant document de epocă – unul dintre romanele-cronică din viața Capitalei, abundând la noi după primul război mondial – cu acțiunea de astă dată strămutată puțin mai departe de acel „sfârșit de veac în București", pe care îl va evoca mai târziu Ion Marin Sadoveanu. Fără a beneficia de cunoașterea intimă a vieții Capitalei din epica lui Ion Marin Sadoveanu, romanul lui Slavici rămâne interesant mai ales prin fresca vieții literare din București, în care apar, nedeghizate, principalele personaje

ale „Junimii", în frunte cu Maiorescu și Caragiale. E adevărat, toată această amplă evocare nu se îmbină cu desinele eroilor cărții, îi rămâne exterioară, dar nu mai puțin atractivă în ea însăși.

Mai realizat – și tot atât de nedrept și sumar judecat de critica literară a trecutului apropiat – e romanul *Din două lumi*. În centrul acțiunii se află de astă dată un personaj care nu aparține nici uneia dintre cele „două lumi", pe care Slavici le vede permanent în antiteză, în epica anilor săi târzii: boierimea și cei mărunți. Fira, fata unui fierar, trecând prin școală, e prinsă de nostalgia evadării din lumea ei. Situația, care era văzută humoristic în comediile din secolul trecut, acum devine tragică, prevestind eroina de mai târziu a romanului *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*, de Carol Ardeleanu. Fira e atrasă de „cealaltă lume", a boierimii, și nu poate rezista insistențelor „coconașului" Văleanu, donjuan facil, care ajunge până la urmă să fie ucis de un țăran de pe moșia lui. Dar nici lumea fierarului nu rezistă orașului tentacular. Dinu – meseriaș, cinstit, rămas tutorele familiei după moartea fierarului – e implicat într-un proces de Vlaicu, arendașul moșiei lui Văleanu, și pierde și ce brumă agonisise el. Fira moare din pricina remușcărilor, iar Dinu se întoarce în satul lui, împreună cu Marghioala, servitoarea credincioasă a fierarului. Vâna caracterologică a lui Slavici nu se dezminte nici aici, când e vorba de lumea fierarului sau a sătenilor de pe moșie. Dar când apare în scenă „lumea bună", limbajul rural al lui Slavici sună strident. [...]

În ceea ce privește romanul, capodopera lui Slavici rămâne *Mara*. Scris la puțin timp după cei șase ani petrecuți din nou în lumea transilvăneană, în redacția *Tribunei* și în peripețiile care i-au urmat, romanul e plin de seva puternică a acestei reîntâlniri. Lume a orașului e și aici, viziunea dramatică a vieții în antinomiile ei crâncene e aceeași, obișnuită lui Slavici și dominată de rigorismul lui etic. Dar e lumea adolescenței lui cu atât de dese peregrinări spre târgul Aradului. E o lume văzută din lăuntrul ei, știută până în detaliile ei infinitezimale, în care Slavici se mișcă cu o siguranță ce se comunică și personajelor sale. Cu toată complexitatea lor, cu tot dramatismul situațiilor în care ajung, nimic din vorbele, gesturile și atitudinile lor nu distonează, nimic nu destramă unitatea de atmosferă a întregului. La fel cu capodoperele nuvelisticii lui, romanul *Mara* e un bloc monolit, în care masivitatea nu e dezmințită prin detaliile de finețe, fiindcă această minuție e la obiect, lumea lui nestând în antiteză cu cea a autorului însuși. Publicat fără mult ecou în *Vatra*[1] în 1894; înțeles deplin și elogiat fără rezerve de N. Iorga la apariția lui în volum, în 1906; redescoperit în 1941 de G. Călinescu, romanul *Mara* cunoaște astăzi o glorie care amenință să pună în umbră nuvelistica lui Slavici, ceea ce n-ar fi drept. Echilibrând-o în ceea ce privește valoarea artistică, *Mara* nu a înrâurit mult evoluția romanului românesc, pe când apariția nuvelisticii lui Slavici a avut urmări profunde pentru proza epică românească.

(Ovidiu PAPADIMA, *Ioan Slavici*, în volumul colectiv *Istoria literaturii române*, III. *Epoca marilor clasici*, Editura Academiei, București, 1973, p. 415–417)

Ce s-ar fi întâmplat în cazul când căsătoria tinerilor s-ar fi înfăptuit peste voia părinților, în îngrădirile sociale date, se vede din *Mara*, roman al cărui conflict se construiește pe aceleași elemente, consemnat în formele specifice ale conviețuirii diferitelor naționalități în Transilvania secolului trecut. [...]

Tragicul întregii situații aici se înnoadă într-un conflict fără ieșire. Persida îl urmează pe Natl simțind că el n-ar fi avut nenorocirea dacă n-ar fi întâlnit-o pe ea, dacă ea nu l-ar fi

[1] În textul lui Ovidiu Papadima greșit: *Tribuna* (*n. ed.*)

ademenit. La mănăstire, unde mama ei o dăduse, o călugăriță îi predica o morală a temerii de Dumnezeu, sfătuind-o să-și stăpânească inima. Dar fata optează pentru altă morală, chiar fără voia ei fiind, care dă necesității înțelesul responsabilității personale depline, morala omului ce acționează singur în fața unui destin de care el nu este vinovat [...].

Admițând, cum se susține, că „numai pe tărâmul credinței în libertatea voinței și absolutitatea idealului moral poate tragicul să apară"[1], am putea defini ca sentiment tragic această automustrare a personajului lui Slavici, ea conținând virtual toate nenorocirile ce se vor înlănțui în acțiune, ca urmare a însușirilor deosebite ale Persidei, descoperite în ciuda moralei bisericești sau a prejudecăților întreținute de rânduielile vremii. Întâlnirea hotărâtoare a celor doi în această alternativă se petrece. El, certat de tatăl său, știe că chiar dacă s-ar împăca pentru cele ce se întâmplaseră între ei, n-ar mai avea pace, căci este certat cu el însuși pentru suferințele ce au avut de îndurat din această cauză, și de aceea o roagă pe ea să-l lase gonit de soarta lui. Ea vrea să-l scoată din întunericul în care căzuse, luminându-i viața cu iubirea ei, dar spre nenorocirea ei, căci el, ca să-și apere propria teamă, va spune altora că ea nu-l lasă în pace, deși când ea este acuzată de aceasta el recunoaște că „ea numai binele mi l-a dorit, dar sunt blestemat eu".

Cu cât mai mult simțea primejdia și nu vedea nici un bine în fața ei, cu atât Persida, o dată hotărâtă, nu putea să-și schimbe soarta, nerămânând decât să facă pe răspunderea ei ceea ce făcea și să meargă cu inima întreagă înainte. Față de tot ceea ce fusese altă dată sfânt pentru ea, învățat la mănăstire, era acum cu totul alta. Pentru că nu putea să-și schimbe hotărârea și-a schimbat vederile, ca să fie împăcată cu sine.

[1] Paul Ernst, *Der Weg zur Form*, cit. l. Volkelt, *Aesthetik des Tragischen*, München, 1923, p. 28 (*n.a.*).

Și aceasta va fi vina tragică a Persidei. Și, acceptând că în tragic măreția omului trebuie privită drept cauza suferinței și prăbușirii sale[1], nu e nevoie ca personajul să aparțină categoriei sociale a celor lipsiți de griji, când și în categoria celor copleșiți de ele omul găsește *în el însuși* forța de a se opune oricărei opreliști exterioare, ea provocând în cele din urmă prăbușirea lui. Greul vieții îl va duce astfel Persida, tocmai pentru că ea și-a asumat o răspundere cu orice risc [...].

Dând necesității morale înțelesul responsabilității personale depline, Persida de la început a optat pentru responsabilitate și nu pentru mântuire, responsabilitatea menținând-o într-o „situație-limită", adică în una simțită și gândită ca insuportabilă, deși inevitabilă, pentru că drumul până aci trebuia să dea vieții ei un sens, fără de care ea nu era nimic. Între a da totul și a nu avea nimic, nici o deosebire nu este, în mod absolut, dar uman vorbind nu e același lucru a nu avea nimic și a da totul. Persida a dat totul fără a mai avea nimic, pentru că ea nu la a fugi de vină s-a gândit, ci la a merge spre ea.

Iată deci ce însemna, din exterior privind responsabilitatea Persidei, o cununie fără binecuvântarea părinților, când părinții nu fac decât să se supună unor prejudecăți pentru care omul nu înseamnă nimic. Hubernatl avea dreptate: minciună, o înșelătorie a fost cununia lor, căci cununia se face nu pentru Dumnezeu, care le știe toate, ci pentru lume. [...]

Tatăl lui Natl, ca personificare a acestei lumi, este umbra care întreține întreaga atmosferă pentru așteptarea catastrofei. Fiul o știa aceasta, de aceea îl considera vinovat de toate, urându-l și înfruntându-l, și de aceea silit să plece de acasă, urmat de Persida. [...]

Dar ce-a păcătuit atunci sărmanul Huber? Fiul era gata să-i ierte totul, neputând scăpa de gândul că viața nu e decât o

[1] I. Volkelt, *op. cit.*, p. 87 (*n.a.*).

pedeapsă, pe care nu-ți rămâne decât să o porți cum ți-a fost hărăzită, că suferind te curăți de păcat. Și de aceea i se părea acum că Persida este anume născută ca să-l despartă de părinții lui, pentru ca printr-însa să sufere ei și ai lui, explicându-i și ei că Bandi îi este frate și el este izvorul tuturor nenorocirilor. [...]

Episodul final a fost considerat în unele comentarii ca neașteptat și forțat. Dar pentru lecția morală pe care Slavici dorea să o dea prin romanul său, nici nu se putea ca tatăl vinovat să nu fie pedepsit chiar de fiul său tăinuit, căci Huber trebuie să fie victima prejudecății lui și nu cei ce o înfruntaseră. Pentru ca aceștia să poată trăi adevărata lor viață, așa cum se arată ea după înlăturarea vechilor piedici, trebuie să dispară și adevăratul vinovat odată cu ele. Astfel se împlinește o justiție, pe care personajele lui Slavici o privesc ca pe o fatalitate. Și, adăugăm, o fatalitate tragică, pentru că vina tragică nu se confundă cu vina morală, ci o include numai în suferința tragică moral bazată pe vină. Bătrânul Huber preia asupra lui întreaga vină a celorlalți, pregătind-o pentru propria sa cădere, pe care a așteptat-o până când și el, singur, cum ceilalți au fost până atunci, va alege responsabilitatea personală deplină a întâmplărilor nenorocite de până atunci.

În acest fel este deci Slavici un scriitor *moralist*, și nu în sensul *predicilor* bisericești, ca scriitor realist ce observă în întâmplările oamenilor, semnificația tragică a zbuciumării lor. Privită sub acest raport, proza scriitorului este în adevăr o frescă balzaciană, cu tipuri bine conturate în toate trăsăturile lor, viciate de factorul social, dar luminate de ideea înălțării lor tragice. Eroii, reprezentativi pentru drama socială a epocii, se luptă, suferă, aleg, constrânși uneori de propria lor libertate ca de o necesitate să ajungă în situații-limită, înfrânți alteori de propria lor pasivitate și nehotărâre, dar au totdeauna o măreție umană ce realizează o trans-substanțiere a caracterelor

și evenimentelor, într-un conflict cu rădăcini în istoria socială. Dacă ei nu știu totdeauna de unde le vine nenorocirea, căutând în propria lor vină cauza catastrofei lor, acționează totuși ca și când sunt *ei înșiși* izvorul propriilor lor acțiuni. Acesta este tragicul măreției și căderii lor.

Astfel deci este Slavici, reprezentativ în literatura română prin realismul tragic al prozei sale, care părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, cum spunea Maiorescu, s-a inspirat din viața proprie a poporului său, pentru ca, îmbrăcând-o în forma estetică a artei universale, să întâmpine un răsunet de iubire în restul omenirii, ca o parte integrantă a ei.

(Eugen TODORAN, *Realismul tragic în opera lui Ioan Slavici*, în vol. *Secțiuni literare*, Editura Facla, Timișoara, 1973, p. 128–137)

Dacă urmărim linia de acces cea mai evidentă a cărții, aceea a subiectului său, *Mara* e un roman despre *iubire* și *căsătorie*. Pentru prima oară, Slavici așează în succesiunea lor reală și completă acești termeni, de unde până acum privise și dezvoltase separat pe unul sau pe celălalt. *Mara* nu poate fi înțeleasă decât prin ansamblarea, opoziția și continuitatea lor. [...]

Persida e cel mai complet dintre caracterele descrise de Slavici, pentru că personajul se arată avizat asupra formării lui, prin educație morală și religioasă și prin deprinderea, consecutivă acestora, de a se analiza, înțelege și evalua. Până acum, personajele lui Slavici erau cel puțin inocente în materie de cazuistică, procesul lor sufletesc fundamental era unul de camuflare, mai mult sau mai puțin conștientă, a adevărului despre ele însele. Instinctul autoconservării diminua capacitatea de înțelegere și abstinență. [...] Cel mai complet personaj al lui Slavici va face însă experiența slăbiciunii și căderii spre a se desăvârși.

Persida e construită inițial de educația mânăstirească ca anti-natură, anti-fire, opoziție și reprimare a instinctualului, impulsivului, obiceiului înrădăcinat organic. Maica Aegidia a încercat să extirpe toate deprinderile de comportament firesc și nesupravegheat care caracterizau copilul sălbăticit, puternic și extrem de personal al Marei. Persida va fi transformată într-o fecioară suavă și distantă, practicând un adevărat cult al ordinei pedante și al disciplinei perfecte. Mama ei se înspăimântă, crede că a pierdut-o când o vede posedată de mania curățeniei aseptice, a desăvârșirii sterile și nemișcate.

Persida e *„papistășită"*, lucru nu îndeajuns remarcat în interpretările de până acum ale romanului. Educația religioasă în spirit catolic, din care ea nu-și însușește dogmele și principiile, ci numai anume deprinderi morale și un sentiment general al vieții, respectate cu o obediență superstițioasă și tenace, e principala răspunzătoare de metamorfoza sufletească prin care trece fata. Mânăstirea îi împrumută acea tipică demnitate de sine, care pretinde o permanentă construcție a eului prin respectarea datoriilor. [...]

De ce *Mara*? Personajul, central ca frecvență a aparițiilor și intensitate a preocupărilor, este Persida. Mara apare numai în câteva capitole inițiale, unde îi sunt schițate rapid evoluția, constituirea și încremenirea caracterului. De aici înainte ea se va manifesta prin reacții previzibile și de aceea, expuse, comentate și așteptate cu un secret umor.

Personajele reale, cele cărora li se întâmplă tot timpul ceva, puse în și modificate de situații noi, sunt „copiii Marei". Mara însăși pare a nu avea de la un moment dat vreun rol în această evoluție. Ea nu o poate preveni, împiedica sau influența. Înzestrată cu un neabătut instinct care presimte răul și se înarmează împotriva lui, e totuși mereu depășită de evenimente și de înțelegerea lor precoce. Ea e ultima care află, funcția ei

reducându-se la aceea de receptor și mediator al consecințelor unor fapte consumate.

Atunci, măcar ascendentul ei moral, prezența ei spirituală să fie niște constante, indici exacți de relație în devenirea copiilor? Dar lucrurile nu stau altfel. Autoritatea ei e mai degrabă nominală decât reală. Persida o invocă, îi cere sprijinul, îi solicită chiar constrângerea, ca pe un act de disciplină autoimpusă. Ea își silește mama s-o oblige, tocmai pentru că obligația nu exista în chip real. Trică, la rândul lui, își trădează familia, intră în cercul altor influențe și stă „împotriva" mamei lui în împrejurări dintre cele mai grave pentru amândoi.

Dacă autoritatea maternă e mai degrabă o funcție impusă de copiii ei, nu lipsesc în schimb iubirea și admirația lor, colorate de acea îngăduință amuzată și uimită cu care urmașii consideră de obicei performanțele unui părinte puternic, vital, dar puțin exterior vieții și înțelegerii evenimentelor care îi privesc pe ei. Cei doi copii ai Marei sunt pe cale de a deveni niște dezrădăcinați. Și totuși, nu numai că nu-și reneagă nici o clipă mama, cel puțin secret și inconștient, dar se mândresc cu ea și își abordează filiația cu o obstinație care numai din vanitate încăpățânată și sfidătoare nu vine. Iubirea, mândria și admirația copiilor sunt reale și adânci, cel puțin de la vârsta când ei devin conștienți de sentimentele lor.

Mai mult, mama îi trădează, sau pare a-i trăda, oricum nu se sacrifică intereselor lor, nu-i sprijină. Pe Trică l-ar putea răscumpăra de la stagiul militar obligatoriu, dar lasă pe alții să plătească pentru el. Pe fiica ei n-o ajută cu bani atunci când are nevoie, nu-i constituie zestrea reală, ca să poată fi recunoscută ca egală și nu ca tolerată în căsnicie. Și totuși, copiii nu au pentru ea vreun resentiment, ba chiar cred că e normal și de așteptat acest comportament din partea ei.

Pe ce se sprijină atunci raporturile dintre ei și, mai ales, acest spațiu uriaș pe care îl ocupă în carte prezența, nedeclarată, dar mereu resimțită, a Mareii? Ponderea personajului în roman, ca factor de relație, comparație, raportare, ca prezență subînțeleasă, ca punct inițial și final al evoluțiilor, e esențială. Această afirmație trebuie atent demonstrată, pentru că pune în discuție aspecte greu detectabile. Vocația de mare scriitor a lui Slavici îi permite excepționale intuiții ale omenescului, în stare să scape și chiar să contrazică schemele, atât de ferme, aproape dogmatice, ale evaluărilor lui morale și caracterologice.

Mara nu e un personaj misterios și nici dilematic, totuși a prilejuit interpretările cele mai contradictorii, perfect idealizante sau total acuzatoare, amândouă extremele putând fi susținute cu argumente și probe ce le îndreptățeau. De unde vine echivocul personajului? Pentru a-l înțelege și surprinde, va trebui să-i desfășurăm oarecum didactic însușirile, gesturile, împrejurările caracterizatoare.

Mara apare de la început prin ceea ce *face* și ceea ce *are*. Ea e un conglomerat indestructibil de însușiri, de obiecte și ființe care îi aparțin, ca niște prelungiri ale propriei persoane. E „tânără, voinică și harnică" (însușiri), are și noroc (destin bun), mai are copii, o casă, o vie, ceva pământ. Mara e toate acestea la un loc, ea și domeniul ei de suflete și lucruri, asupra cărora își exercită fapta pe care se sprijină, prin care și pentru care există.

Cu acea voluptate tipică a enumerărilor ordonate și sistematice, care umplu pagina de concret și substanțial, Slavici pornește să deseneze în panoramă spațiul enorm pe care drumurile Marei îl întrețes, îl împânzesc de prezența ei. [...]

*

A devenit acum posibilă comparația între Mara și Persida. Cele două personaje nu se pot înțelege decât printr-un șir de

opoziții. Mara e un caracter, Persida un destin; prima înseamnă stabilitate și forță, cealaltă devenire semnificativă și exemplară.

Filosofia și literatura lui Slavici trebuie înțelese continuu ca niște eudemonologii, tehnici de căutare și aflare a fericirii. Aici se întâlnesc pentru prima oară, fără a se înfrunta, două soluții posibile: una dată, cealaltă construită.

Prin soluția dată (Mara), omul nu-și mai resimte patima și instinctul ca pe niște forțe exterioare și străine, venind să și-l subordoneze, să-l dezindividualizeze. Dimpotrivă, liniștea interioară se obține tocmai prin acceptarea tacită a impulsurilor firești, prin conformarea la ele, în măsura în care acestea suportă totuși o călăuzire neextravagantă pentru semenii noștri. Patima aurului, care la Mara apare și se adâncește treptat, la început sub forme camuflate, apoi din ce în ce mai fățișe, devine utilă în cele din urmă ca principiu de afirmare a personalității. Devierile ei deformante sunt corectate prin instinctul matern și prin energia productivă, direct utilă.

Dimpotrivă, Persida duce la apogeu, pentru întâia dată într-o ipostază pozitivă, principiul împăcării cu sine prin respingerea patimei, îmblânzirea instinctului, defrișarea și stăpânirea părții întunecate a sufletului, împlinirea datoriei, trăirea în lumină. Orice pornire e așezată sub raza aspră a cercetării adevăratului ci impuls și scop, și respinsă dacă nu se conformează canonului etic pe care fata și l-a impus. Viața e o suită de încercări, care influențează, transformă sufletul și de aceea ea nu poate fi privită decât ca un prilej de autoperfecționare.

Acțiunea Marei e îndreptată spre înconjurător și exteriorizare, Persida acționează asupra sa însăși, asupra interiorității ei, într-un effort continuu de educare și autoeducare.

Mara crede că lumea e făcută spre folosul ei, dar nu dintr-o egolatrie care așează în centrul universului un eu supradimensionat, ci dimpotrivă din acel instinct al vitalului care profită și se bucură de totul ca să existe. Pentru Persida, viața e o suită de datorii, asceze, rezerve și reprimări, în care omul e ținut mai mult să dea decât să primească. Cu timpul, pe obrazul ei dur se instaurează trăsătura nemiloasă a lui *trebuie*. [...]

Între cele două personaje există și o diferență de atitudine stilistică din partea scriitorului. Ea se traduce la nivelul expresiei. Mara e tratată inițial prin formele cele mai ambigui și de aceea cele mai pretențioase ale caracterizării; ironie, culoarea inversă, stilul indirect liber. Ce este la ea simulare conștientă, ce este automistificare involuntară? Personajul pare prea inteligent pentru a fi bănuit că se autoînșeală cu atâta bună-credință. Dar în același timp, inteligența lui e de un tip special, ținând mai ales de facultățile adaptative, de acea *viclenie* a naturii care asigură supraviețuirea sau chiar supremația numai indivizilor celor mai puternici. Inteligența ei e un instrument eficace de acomodare și nu unul de analiză și speculație teoretică pe tema adevărului și conflictului de motivații. Mara e o ființă primară, elementară, needucată. Camuflarea adevăratelor mobiluri ale firii ei nu apare ca un gest conștient, ca atare responsabil și deci condamnabil. Inteligența e pur și simplu aservită instinctului, pentru a-l prezenta într-o formă acceptabilă moralmente.

Etajarea psihicului în instinct autentic, percepție deformantă pentru sine, aparență eronată pentru public, pretinde o tehnică stilistică specială. Autorul preia la început cuvintele personajului, apoi le transpune în stilul indirect liber, împrumutându-le astfel un plus de falsă obiectivitate și adeziune. Acesta nu mai e doar adevărul Marei, dar și adevărul despre Mara, mărturia, depoziția autorului însuși converg spre

afirmarea și validarea lui. Refractat prin atâtea faze deformante, adevărul psihologic al acestor enunțuri nu poate fi dedus și detectat decât printr-o sinuoasă răsfrângere retroactivă. Caracterizarea aparține ironiei afectuoase. Personajul nu e deci *demascat* cu virulența moralizatoare care îi era specifică lui Slavici, alte dăți, ci înconjurat de o simpatie echivocă, tolerantă, o vreme chiar minimalizatoare.

Dimpotrivă, Persida e tratată tot timpul în registrul grav al seriozității și strictei funcționalități. Propozițiile care o caracterizează sunt scurte, acute, precise, rapide în succesiunea lor, vrând să descifreze mișcări sufletești imperceptibile, ca niște fulgere care irump și luminează brusc masele de negură ale norilor.

Deși situate astfel într-o aparentă opoziție, personajele nu își sunt totuși propriu-zis opuse. Relația lor e mai degrabă de complementaritate. Ele intră ca nuanțe în spectrul variantelor umane, necesare în egală măsură, așa cum numai combinarea celor șapte culori fundamentale poate naște lumina albă a soarelui. Mara și Persida nu sunt în opoziție și nici în conflict. Ele se subînțeleg una pe cealaltă în existența prezentă, trecutul presupune o legătură de filiație, viitorul una de devenire. Căci Persida tinde să ajungă asemănătoare Marei, preluând probabil de la ea acele trăsături care o pot face aptă pentru viață. [...]

*

Romanul întreg stă sub semnul schimbării și, în măsura în care aceasta afectează toate laturile universului lui, devenind simbolul însuși al vieții pe care o reprezintă, schimbarea e aici *eterna schimbare*. [...]

Sărbătorind substanța, gestul și rodul muncii, ca supremele acte prin care o comunitate își atinge rostul și trăiește tonic, Slavici compune de fapt o *epopee burgheză*, în care cultul eroic a fost înlocuit cu cel al materiei și al prosperității. Absolutul

e adus în imanență, desăvârșirea trăirii, frecvența înaltă a împlinirii se învecinează cu omul, îi devin accesibile. Dificila stăpânire de sine, concentrată și sterilă, e pusă în cumpănă cu prolifica stăpânire a materiei, interiorizată ca expansiune a eului, ca euforie spirituală.

Din atmosfera epopeică, Slavici preia parcă acea lumină *a prezentului*, care scaldă toate obiectele în raza egală a eternității. Astfel el opune umbrosului și agitatului destin individual, cu desfășurarea lui tumultuoasă și ascunsă, calmul materiei stăpânite prin activitate și marile solidarizări umane. Acestea trebuie să absoarbă și să dizolve individualitatea, nu desființând-o, ci ridicând-o la rangul unei trăiri supra-personale prin participarea la umanitate și la existența simplă a substanței.

(Magdalena POPESCU, *Slavici* – monografie – Cartea Românească, [București], [1977], p. 214, 227–259)

Romanul *Mara*, cea mai valoroasă construcție a acestui prozator, reprezintă punctul final și maxima împlinire a acestui program epic bine definit în spațiul literaturii lui Slavici, la baza căruia se află raportul între mediu și destin. [...]

Nu este greu să regăsim, în această țesătură de evenimente [din romanul *Mara*] vechile motive ale prozei lui Slavici; după cum izbește și marea lor complicare. În linie psihologică, domină de departe incertitudinea sentimentelor, mai ales în ce o privește pe Persida. Numai că fiica Marei este o natură problematică, încă și mai mult complicată cu dificultățile feminității în criza de creștere, surprinse de prozator cu interesul unui modern. Personajul cunoaște o evoluție foarte semnificativă, amplu prezentată, încât, cu farmecul și personalitatea-i cuceritoare, domină întreaga acțiune. Ne putem întreba deci, dacă *Mara* este romanul Persidei sau al mamei sale, care i-a împrumutat numai titlul. Este aici un substrat psihologic realist, de mare valoare și semnificație, care

alimentează mișcarea dezordonată, altfel perfect motivată, a personajului. Întocmai cum se întâmplă lucrurile cu la fel de mai vechea temă a piedicilor în calea fericirii. În roman, toate piedicile de acest fel sunt pe cât de reale pe atât de grave, cu profunde motivări sociale și naționale. Dramatismul este cât se poate de autentic și motivarea lui în termenii cei mai autentici ai firescului. Aceeași rigoare și adâncime în tratarea fiecărui personaj, chiar a celor episodice.

Însumate, mișcările sufletești din romanul *Mara* și perspectiva morală în care autorul le valorifică realizează un întreg univers în care raportul dintre individ și colectivitate este dialectic rezolvat. E drept că romanul este o monografie a tribulațiilor sufletești ale Persidei, excelentă în felul ei, și că realizează astfel de pline de conținut spații monografice mai reduse pentru fiecare din celelalte personaje, dar tendința lui fundamentală este de a pune și rezolva nu o problemă de psihologie individuală, ci una ținând de raportul dintre individ și colectivitate. Celula socială autoritară este, aici, familia; la fel ca în aproape tot restul prozei lui Slavici [...]. În *Mara*, descripția se convertește în document; și încă un foarte bogat și valoros document social și istoric: intențiile „veriste" sunt numeroase, romanul ne înfățișează o lume specifică, pictată în culori vii, pitorescul, culoarea locală abundă și se concretizează în pagini de inestimabilă valoare literară și documentară despre viața acelui colț de regiune în acel timp, despre meserii, pulsul economic, obiceiuri, tipuri pitorești. Dar nu este greu să se observe că *Mara* nu este o frescă socială realizată în sine, că raportul între programul realist și cel moral al romanului depășește simpla întrepătrundere cantitativă și privește o acută intercondiționare calitativă: descripția social-istorică este nu una indiferentă, ci orientată vizibil pe liniile programului moral. Căci nu societatea capitalistă la începuturile ei ne prezintă acest roman, ci modelul unui capitalism patriarhal, cu adânci rădăcini în istorie

și tradiție, pentru care nucleul familial reprezintă autoritatea supremă. De aici, importanța maximă acordată vieții breslelor sau unor evenimente cruciale ale vieții economice, precum târgul sau culesul viilor, în desfășurarea cărora elementul de ritual nu e încă separat de cel de activitate economică și care reprezintă, totodată, prilejul unei repetate, ceremoniale confruntări între spațiul familial și orizontul social vast. Este drept că personajele lui Slavici și mai ales Persida cunosc experiența unei foarte acut moderne ascuțiri a trăirilor și reacțiilor sufletești, dar nu e mai puțin adevărat că cercul vieții patriarhale de familie le domină încă și le modelează reacțiile. Ceea ce înseamnă că impresia unei nedrepte intitulări a romanului este falsă, *Mara* nefiind povestea unei experiențe individuale, așa cum o trăiește Persida, ci a semnificațiilor multiple, ierarhizate și întretăiate ale unor astfel de destine personale în raport cu destinul colectiv pe care îl dictează cu severitate legile familiei. Iată de ce personajele și, de fapt, întreg zbuciumul vital din acest roman, marea bogăție și diversitate a paletei lui coloristice exprimă, în același timp și într-o interconditionare perfect motivată, atât trezirea unor personaje la viața sufletească modernă și bogată, cât și anchilozarea altora în rigiditatea unor mecanisme ancestrale; după cum patosul modern al lui Natl, Persida și chiar Trică nu anulează puterea acestor eroi de a trăi încă aspru și profund primitiva bucurie a vieții înțeleasă ca acceptare și executare a unui ceremonial supraindividual și vechi de când lumea.

Sensibilitatea lui Slavici pentru eternul sufletesc condiționat de formele ancestrale de viață socială și sensibilitatea lui pentru pulsul actual și unic, irepetabil, al vieții sufletești sunt egale și coexistă; mai mult: ele se interconditionează într-un raport competitiv reciproc avantajos. Egale și la fel de substanțiale sunt și orientarea lui spre formele vieții colective străvechi și receptivitatea pentru istoric. Înțelegerea pentru universul moral atât de bogat al omului, extraordinara sensibilitate la

nuanța cea mai fină a adevărului sufletesc este cumpănită de înțelegerea profundă a raportului dintre individ și mediu; oricât de bogată i-ar fi viața sufletească, personajul individual nu este o entitate desprinsă de orice context; eroii își trăiesc bucuria libertății interioare, dar cunosc perfect și legea, aspră uneori, a raportului lor cu mediul social-istoric, care este legea datoriei. Între acești termeni atât de fructuos opuși, privind concepția și viziunea, o linie din evoluția prozei lui Slavici înaintează, sigur și armonios, de la scurta povestire *Scormon*, până la construcția epică de ample proporții care este *Mara*. Elementele programului moral și epic comun sunt evidente, iar împrejurarea reluării lor pe trepte tot mai înalte și mai largi de perspectivă de cel mai fericit augur pentru șansele împlinirii acestei opere.

(Mircea TOMUȘ, *Treptele unui program epic*, în vol. colectiv *Slavici. Evaluări critice*, Editura Facla, [Timișoara], 1977, p. 92–96)

O depășire a acestui raport schematic se face în romanul *Mara*, puternică frescă a acelei lumi întrepride, bântuită de patima îmbogățirii și a avariției din pusta arădeană, reprezentată de precupeața Mara, care s-a ridicat greu la starea de acum în urma unei munci titanice, plină de privațiuni. Ca atare, ea vrea să impună și copiilor săi același regim dur de existență, neconcepând să-i iasă din cuvânt, cum face Persida, căsătorindu-se cu neamțul Natl. În consecință, ea o dezmoștenește, apoi, apariția unui nepot, îi înmoaie inima, și-o determină să și-i integreze familiei. Avem de-a face aici, prin prezentarea în paralel a destinului familiei Hubăr, cu un ciclu de viață complet, traiectoria personajelor indicând o mișcare de cerc, reluată la altă scară, de altă generație. Mai puțin realizate, dar interesante pentru pictura mediilor și a moravurilor, sunt celelalte romane sociale ale lui Slavici: *Corbei* și *Din două lumi* și a celor istorice: *Din bătrâni*, *Cel din urmă Armaș*, *Din păcat în păcat*. Ele constituie în acest fel o punte

de legătură cu dramaturgia sa de inspirație istorică în rândul căreia se situează tragedia istorică în cinci acte *Gaspar Gratiani* (1888) și piesa postumă *Bogdan-Vodă*. Ca și în *Mara*, cea dintâi pune problema toleranței naționale și religioase, cea de a doua surprinde un moment din lupta moldovenilor pentru independența națională.

(Mircea POPA, *Ioan Slavici*, în *Scriitori români*. Dicționar, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 422)

Către roman, Slavici a fost atras încă din epoca studenției, când a încercat să scrie *Osânda răului* (1873). Abia în 1894 el dă la lumină romanul *Mara*, publicat în *Vatra* și reluat în volum în 1906. După *Ciocoii vechi și noi* al lui N. Filimon, *Mara* reprezintă o altă treaptă în evoluția romanului românesc, fiind una din cele mai puternice opere care s-au scris la noi, înainte de *Ion* al lui L. Rebreanu. Scriitorul s-a oprit asupra unei lumi pe care o cunoscuse nemijlocit, țăranii și târgovegii din împrejurimile Aradului. Subiectul și intriga sunt sumare. Precupeața Mara, văduvă, se zbate să asigure o existență îndestulată celor doi copii ai săi, Persida și Trică, încercând în același timp să le facă viața după propria ei dorință. Conflictele care se declanșează și implicațiile lor, prezentate pe un larg fundal social, constituie substanța „novelei" lui Slavici. Adept al unui roman înțeles ca o suită de caractere, acesta se oprește îndelung asupra personajelor, cărora le creează portrete vii și sugestive, reliefând, de obicei, câte o singură trăsătură, considerată reprezentativă. Deasupra tuturor se ridică Mara, prin vigoare sufletească și o dârzenie aproape bărbătească. Voluntară și abilă, chibzuită și egoistă, ea își folosește însușirile pentru a răzbate în viață. Opuși Marei sunt Trică și Persida, care, dominați de sentimente, nu reușesc decât cu mare greutate să-și găsească echilibrul sufletesc care, în concepția scriitorului, poate fi dobândit numai prin respectarea conveniențelor

sociale, considerate drept temelie a moralei. În funcție de acestea, Slavici apreciază și comportamentul personajelor din roman. Când datoria față de societate nu este respectată, faptul se pedepsește cu asprime, ceea ce explică moartea lui Hubăr, ucis de fiul său natural Bandi, pe care îl recunoscuse prea târziu. Datoria față de societate înseamnă, pentru eroii lui Slavici, respectarea unor reguli sociale, oferindu-i individului sentimentul de siguranță morală și fizică. [...]

Amalgam realist de însușiri bune și rele, personajele sale tind, mai toate, către eliberarea de interesele egoiste, pentru dobândirea armoniei sufletești. Preocuparea aceasta l-a urmărit pe scriitor și în alte două romane: *Din bătrâni* (1902) și *Din bătrâni. Manea* (1905). Urmare a interesului său constant pentru istoria patriei, concretizat atât în studii cât și prin activitatea în Comisia pentru documentele Hurmuzachi, cele două romane încearcă să înfățișeze crâmpeie din perioada formării poporului român (secolele VI–IX). Circumstanțele istorice se arată a fi doar pretexte pentru reliefarea conflictelor morale, singurele care îl interesează pe scriitor. Are loc o înfruntare de atitudini etice (reprezentate de diverse personaje), urmărită în capitole excesiv de lungi, dăunătoare echilibrului compozițional. Intenția scriitorului este de a proba că excesele de orice natură sunt funeste. El recurge la o intrigă sumar închipuită și la întâmplări în care anacronismele sunt înadins solicitate. Pe alt plan se situează *Corbei* (1906), *Cel din urmă Armaș* (1923) și *Din păcat în păcat* (1924–1925). Acțiunea acestor romane este plasată la mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă pe care scriitorul însuși o trăise, de unde și încercarea sa de a zugrăvi tablouri de epocă. Politicieni, moșieri, mic-burghezi, negustori, artiști, ca și întruniri literare sau evenimente istorice – toate se împletesc în tentativa de a reconstitui un răstimp agitat din formarea României moderne. Alături de personaje fictive, nu lipsesc nici personalități,

precum M. Kogălniceanu, T. Maiorescu ș.a. Deși cuprind scene izbutite, romanele acestea nu reușesc să le închege într-o unitate artistică, rămânând, mai curând, mărturii asupra epocii decât creații românești, spre deosebire de *Mara*, care se distinge prin soliditatea compoziției și prin sobrietatea mijloacelor literare. Atât în nuvele, cât și în romane, Slavici scrie într-o limbă lipsită de provincialisme, care tinteşte claritatea și exactitatea comunicării, iar de aici și preferința pentru cuvintele uzuale. Neologismele sunt puține și folosite cu chibzuință. Sfătoasă și fluentă numai în măsura în care se referă la mediul rural, exprimarea devine aspră și stângace când Slavici descrie viața orășenească. Topica este adeseori afectivă, influențată de poziția scriitorului, participant activ la evenimentele relatate. La realismul nuvelelor și romanelor sale (*Mara*, mai ales) contribuie într-o măsură deosebită procedeele retoricii populare (fraze scurte, stil indirect, interogații, expresii și imagini tipice), precum și folosirea unor proverbe și zicători.

(Dan MĂNUCĂ, *Ioan Slavici*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 791–792)

Iată celebra frază cu care începe romanul lui Slavici: „A rămas Mara, săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei, dar era tânără și voinică și harnică și Dumnezeu a mai lăsat să aibă și noroc."

Tudor Vianu a atras atenția asupra oralității de tip popular la Slavici, iar G. Călinescu, exemplificând prin *Popa Tanda*, a făcut observația că „împrumutând graiul eroilor, scriitorul deschide nuvelele printr-un fel de acord stilistic". Chestiunea ce se ridică și în cazul frazei inițiale din *Mara* este: cine vorbește? cu alte cuvinte, cine este naratorul? Vorbitorul necunoscut, care o căinează pe *săraca* văduvă cu doi copii, *sărăcuții de ei*, folosește de fapt însești cuvintele Marei, lucru de care ne dăm seama după

două pagini, când o auzim pe Mara închinându-se ca să mulțumească Domnului pentru reușita ultimei afaceri și chemându-și copiii cu vorbele: „Închinați-vă și voi, *sărăcuții* mamei!" Și, imediat se atribuie Marei motivarea interioară a acestei formule stereotipe: „Sunt săraci, *sărăcuții* că n-au tată; e *săracă* și ea, *c-a rămas văduvă cu doi copii*". Stilul indirect liber din acest pasaj indică în Mara pe cea care gândește astfel. Să conchidem că este ea naratorul? Cu siguranță nu, căci, folosind expresiile Marei, ca și cum și-ar însuși punctul ei de vedere, naratorul rămâne totuși distinct de personaj. Intră, cum ar spune Bahtin, în orizontul lui, dar nu se confundă cu el. Distanța care-i separă pe unul de altul se manifestă, și ea, de câteva ori, în acest prim capitol. O surprindem ca pe o ironie: vocea naratorului trece pe nesimțite de la identificarea cu limbajul văicăreț și prefăcut al *săracei* femei la dezvăluirea, ca din întâmplare, a adevăratei ei situații materiale. „Dumnezeu a mai lăsat să aibă și noroc", ni se spune încă în prima frază. [...]

Acest joc între identificare și distanță permite naratorului să caracterizeze, oarecum insinuant, personajul Marei, din două puncte de vedere, alternativ: din acela exterior, să-i zicem al obștei de care aparține; și din acela interior, al motivațiilor proprii. O dată este Mara așa cum apare celorlalți; altă dată, așa cum ar dori să apară sau așa cum se închipuie apărând. Nici identificarea, nici distanța nu sunt absolute: e vorba mai curând de o confruntare permanentă, fără ca vreunul din termeni să fie privilegiat decisiv. O perspectivă, aceea din afară, e de natură etică; a doua, cea dinăuntru, e de natură psihologică. Simplu spus, colectivitatea apreciază și judecă ceea ce individul face ca urmare a impulsurilor sale naturale. Naratorul „cuprinde" în sine ambele laturi, atât instanța surpraindividuală, care reglează sistemul („gura satului"), cât și psihologia, instinctul, imaginația fiecărui personaj, care îi motivează acțiunile.

Inedit, în raport cu proza anterioară, este modul identificării. Traducerea frământărilor interioare ale personajelor se realizează cu ajutorul stilului indirect liber (prezent accidental în *Elena* lui Bolintineanu, ca și necunoscut lui Filimon). [...]

Dacă celelalte romane ale lui Slavici sunt fără valoare (*Cel din urmă Armaș* transferă unele probleme din *Mara* în clasa boierească din Vechiul Regat, fără însă vreo pricepere a psihologiei specifice, iar *Din bătrâni* evocă, înainte de Sadoveanu, episoade din istoria de demult a „muntenilor", adică a retrașilor în munți, într-o narațiune stângace, cu elemente romantice de *Atala*), *Mara* trebuie considerată prima capodoperă a genului la noi. De la N. Iorga, care a crezut că titlul potrivit ar fi fost *Copiii Marei*, la Magdalena Popescu („*De ce Mara?* Personajul, central ca frecvență a aparițiilor și intensitate a preocupărilor, este Persida") mulți comentatori au părut mirați de titlu. În realitate romanul este mai ales romanul Marei, Persida însăși nefiind decât o Mară juvenilă, pe cale de a lua, cu vârsta, obiceiurile și înfățișarea mamei sale, ca și Natl pe ale lui Hubăr. În afara lor, puține mai sunt personajele individualizate. Personajele secundare sunt toate tipuri, alcătuind fundalul: Hubăr și Hubăroaic, maica Aegidia, Codreanu, Marta, Bocioacă și ceilalți. Bandi e un „caz", o exemplificare naturalistă a glasului sângelui, crima lui din final mai mult stricând cărții. [...] Din aceste patru personaje, care alcătuiesc grupul protagoniștilor, se aleg cele două narațiuni principale ale cărții: „romanul" zgârceniei grijului a Marei și romanul iubirii dintre Persida și Natl. Mult mai scurt, episodul revoltei lui Trică ar fi putut constitui, la rândul lui, un roman. Toate au ca element comun studierea așa zicând pe viu a mecanismelor care reglează comportamentul indivizilor în colectivități restrânse și oarecum închise ca acelea din Slavici.

Spre deosebire de marile nuvele, unde lumea era aproape exclusiv țărănească, în *Mara* ea se compune din târgoveți, breslași, adică negustori și mică burghezie. Avea dreptate Iorga, nu Călinescu: nu e vorba de zugrăvirea „sufletului țărănesc de peste munți", cum zice al doilea, ci de acea lume pestriță și totuși omogenă de târg transilvănean, care i-a atras atenția celui dintâi încă de la apariția romanului. D. Vatamaniuc a susținut că *Mara*, deși obiectul său nu-l formează satul, e tot un *Bauernsroman*, înrudit cu scrierile germane ale unui K. Immermann, pe motiv că lumea provinciei și a micului oraș zugrăvită în el are, ca și aceea rurală din nuvele, caracter închis, familial, arhaic. Tradiția joacă rolul esențial prin legile ei nescrise, iar încălcările ei produc cataclisme.

Însă între nuvele și *Mara* există câteva diferențe semnificative care ne-ar putea determina să vedem în aceasta din urmă mai curând un roman burghez decât unul țărănesc. Dacă mulți eroi slavicieni sunt preocupați de avere, în *Mara* averea se materializează în bani. Precupeața Mara e prima femeie capitalist din literatura noastră. [...]

Criticii au înclinat să vadă în Mara un fel de forță a naturii: desigur, ca este cu adevărat una, femeie vitală, harnică, neobosită, dar nu este mai puțin o forță socială: condiționată și putându-se exercita într-o anumită societate. Ea este o parvenită, ca și Păturică ori Scatiu, însă cea dintâi căreia ideologia autorului nu-i răpește, printr-un act arbitrar, biruința. Biruitoare, văduva devine o femeie onorabilă, prin bogăție, dar și prin exemplul pe care chiverniseala ei îl oferă altora. [...]

Întregul destin al acestor personaje – de la Mara la Persida – e fundamental optimist. Persida devine o Mara și ciclul se reia de la capăt. Nimic nu pare a opri mersul lucrurilor înainte. Chiar și din acest punct de vedere, *Mara* e mai curând un roman burghez decât unul țărănesc, ținând de

epoca dintâi a ascensiunii acestei clase, în care toate viscle par a se împlini, toate marile eforturi sunt răsplătite iar cei puternici și neobosiți învîng. [...]

Putem compara ideea din *Mara* cu aceea din *Cel din urmă Armaș*: aici o familie în urcare, dincolo una în declin. Dar în *Mara* familia aceasta e burgheză, în *Cel din urmă Armaș*, boierească.

(Nicolae MANOLESCU, *Săraca văduvă cu doi copii*, în *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1980, p. 141–157)

Mara este cea mai izbutită operă a lui Slavici și unul din cele mai bune romane românești. Aici se adâncesc problemele sociale tratate în nuvele și se adaugă probleme noi, naționale și confesionale. [...]

Slavici este un pictor delicat al eroticii rurale și creează cu gingășie figura Persidei, o fată plină de ingenuitate, deși o fire aprigă ca și mama ei. Dragostea Persidei pentru Natl este la început un sentiment curat, o nevoie de comuniune și o dorință de a vindeca chinurile lui Natl care, dominat de pasiune, se crede un om pierdut, un predestinat la suferință. Tinerii trec printr-o epocă de mare zbucium, neștiind ce să facă din cauza opoziției părinților, se întâlnesc pe ascuns și se amenință reciproc cu despărțirea, până ce hotărăsc să fugă împreună. Dialogurile surprind cu finețe candoarea sufletelor simple. [...]

Mara oferă cea mai cuprinzătoare imagine a societății rurale ardelene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de un echilibru de compoziție clasic. În special figura energică a Marei, zbuciumându-se să-și crească omenește copiii, trecând peste toate piedicile, rămâne o creație de neuitat.

Cele două narațiuni istorice publicate sub titlul *Din bătrâni* (*Luca*, 1902; *Manea*, 1905) au meritul de a trata o epocă despre care știm prea puțin, aceea a năvălirilor barbare.

Ele se înscriu în programul *Sămănătorului* pe care de altfel *Vatra* îl anticipează. Evenimentele din lumea satului ardelean de după revoluția de la 1848 (lupta dintre proprietarii de pământ și secerători) formează materia narațiunii istorice *Corbei* din 1906–1907, publicată numai în *Tribuna*. Narațiunea are 162 pagini, cât despre *Vântură-Țară*, narațiune despre Petru Cercel, din 1922–1923, ea nu depășește 60 de pagini. Interesantă este narațiunea din mediul meseriașilor din *Din două lumi* (1908–1909, 1920) cu ceva din spiritul romanelor lui Jeremias Gotthelf, *Das Bauernspiegel* (1837) și *Die Armenroth* (1840). Romanul *Cel din urmă Armaș* (1923) e o cronică bucureșteană a anilor 1874–1880 cu multe date autobiografice și cu personaje istorice (Maiorescu, Eminescu, Caragiale). Modelul ar fi *Les aventures du dernier Abencérage* (1826) de Chateaubriand. Eroul, vlăstar al aristocrației, e un dezabuzat care ia haşiș și se sinucide cu morfină. În fine, *Din păcat în păcat* (1924) e un mic roman istoric din vremea divanurilor ad-hoc.

(Al. PIRU, *Ioan Slavici*, în *Istoria literaturii române de la început până azi*, Editura Univers, București, 1981, p. 157, 169–170)

Ioan Slavici nu e un peisagist și, în genere, se arată parcimonios în descrieri, nu are fantezie vizuală, cum constata Tudor Vianu. Și totuși, în *Mara*, locurile apar în cboșe de o pregnantă evocatoare. Explicația nu stă într-un spor ocazional de fantezie plastică, ci tot în faptul că scriitorul recurge la un depozit de imagini imprimate pe retina memoriei. „Ce-i aici în timpul culesului pe la începutul lui octombrie – spune el, scriind despre podgoriile din valea Mureșului – accasta nu poate s-o știe decât cel ce-a văzut cu ochii lui. Serile, viind despre Arad, pe șesul neted, vezi în fața ta parcă alt cer..." Peisajul e deci „văzut", altfel spus, copiat din amintire, cu liniile,

formele, culorile înregistrate cândva și chiar cu impresiile personale de-atunci.

Senzația de autenticitate în *Mara* își are sorgintea și în limba narațiunii. Ca în nuvele, Slavici împrumută graiul personajelor și povestește ca unul dintre ele. La regionalisme recurge rareori; unele sunt simple fonetisme (*ferestrile, spelcuit, tignă, tărmure*), câteva rămân de neînțeles fără glosar (*bădanie, boscoane, colnă, obidioasă, paghine*). Timbrul popular al limbajului se datorează mai puțin unor asemenea regionalisme, cât mai ales oralității generale a stilului. Expresia capătă firesc acea încărcătură de sfătoșenie țărănească, atât de proprie prozei lui Slavici. În debutul unor capitole, sau în momente de o anume însemnătate, un enunț cu aspect de maximă ține în mod fericit locul unui comentariu care ar putea deveni pedant: „Omul vede cu ochii, aude cu urechile, dă cu socoteală și te socoate în cele din urmă cum ești, oricât te-ai sili să pari altfel!"...

Asemenea „cugetări", deși ale autorului, nu sunt resimțite ca ale sale, ci ca ale lumii zugrăvite, părtașă la cele ce se întâmplă și, ca atare, autorizată să emită sentințe, iar, ca depozitară a înțelepciunii populare, capabilă s-o facă.

(Ion ROMAN, *Prefață* la Ioan Slavici, *Mara*, Editura Minerva, București, 1982, B. P.T., p. XXVI–XXVII)

Calea cea mai accesibilă spre putere, pe care o întrezărește personajul, este aceea a banului. Intuiește valoarea acestuia într-un context social burghez și, când are conștiința definitivă a succesului, avariția ei bine temperată își pierde sensul caracterologic. Pentru Mara, avariția nu este o patimă amenințată de patologic, fiindcă nu face parte din „familia avarilor", cum o califică didactic Al. Săndulescu, și nici nu e doar „rezultatul unei vieți dure, austere, pe care femeia o folosește drept principala ei armă într-o lume pusă pe căpătuială pe toate căile", cum zice, patetic, Ion Rotaru. Mara

este fascinată de puterea banilor, de posibilitățile pe care le întrezărește îndărătul lor, de seducția pe care o poate exercita asupra altora; nu vede în bani o valoare în sine, ci una pentru sine. Având bani, ea se știe apărată, mai mult, are siguranța că oricând va putea domina pe alții. Banul, cum bine a intuit Pompiliu Marcea „este un mijloc de considerație și stimă, dar și de echilibru psihologic". Acesta are forța secretă de a supune, de a umili; impune respectul și evlavia, generând un fel de admirație mistică; este scop, criteriu de judecată, în fața căruia simțul comun se transformă în dogmă, iar riposta în resemnare. În acest sens, *Mara* este cu adevărat un roman al puterii, o confirmare balzaciană a triumfului în lume. Frustrată de orice rang social capabil să domine, Mara Bârzovanu trăiește certitudinea substituției acestuia prin bani. Fiindcă Dumnezeu „nu face deosebire între oameni", banul, crede Mara, este singurul criteriu de diferențiere. Nu mai contează prestigiul moștenit, ci acela dobândit. Și cum acesta nu mai are o valoare spirituală, ci una materială, triumful poate aparține în egală măsură celor obidiți și celor nobili, celor îmbrăcați și celor goi. Pentru Mara, puterea moștenită este o prejudecată. [...]

Ca roman al puterii, *Mara* e semnificativ pentru trecerea de la norma colectivă la cea individuală. Parabola cu care debutează romanul e un prilej pentru Slavici de a reduce destinul la voință sau, mai bine zis, la voința puterii. În tot ce face Mara e o subminare permanentă a determinărilor exterioare: ea adaptează credința la realitate și transformă prosternarea mistică în vicleșug. Mara își asumă viața în latura ei profund concretă, fiind cu adevărat primul nostru personaj realist.

(Radu G. ȚEPOSU, *Postfață* la Ioan Slavici, *Mara*, Editura Minerva, București, 1982, „Arcade", p. 274; 280–281; reprodusă, sub titlul *Putere și trufie*, în vol. *Viața și opiniile personajelor*, Editura Cartea Românească, București, [1983], p. 27–28, 34)

Locul și timpul în care se desfășoară acțiunea romanului său *Mara* ce vede lumina tiparului la 1894, sunt considerate de ardeleanul Ioan Slavici drept fericite: regiunea subcarpatică apuseană, la întâlnirea Transilvaniei cu Banatul, în preajma instituirii dualismului austro-ungar. El însuși susține, într-un text publicistic, că „timpul de la 1850 la 1868 a fost binecuvântat pentru românii din împărăția austriacă". Iobăgia era desființată, egalitatea înaintea legilor proclamată, iar limba română garantată în biserică, școli, administrație și justiție. Perimetrul dintre Radna, Lipova, Arad, în bogata vale a Mureșului, îi apare pentru acea vreme, scriitorului nostalgic de mai târziu, ca un fel de utopie convenabilă, vrednică a fi reactualizată, ca un paradis profan, cu luminile și umbrele lui verosimil distribuite, ce s-a pierdut odată cu propria lui copilărie și adolescență.

Orânduit cu o știință epică și o stăpânire sensibilă apreciabile, originalitatea romanului *Mara* constă în faptul că, printr-o poveste de dragoste urmărită cu răbdare în toate meandrele ei pline de surpriză și dramă, se impun realități și probleme sociale fundamentale pentru provincia transcarpatină în acea epocă; pe de o parte formarea prin hărnicie și stăruință a unei burghezii române, pornind de la stratul de bază al meseriașilor constituiți în bresle și alcătuind un amestec salubru de rural și urban, iar pe de altă parte existența unei patrii multinaționale și poliglote. În general personajele preferate de Slavici sunt mai degrabă micii burghezi de la oraș decât țăranii ori intelectualii. Chiar preoții lui sunt mai curând practicanți ai moralei sociale, decât îngrijitori ai sufletului individual. Iar în romanul *Mara*, unde vâlvătaia irezistibilă și năprasnică a iubirii leagă, în vreme ce amenință să despartă din cauza incompatibilității etnice un neamț și o româncă, scriitorul contemplă cu vădită satisfacție priveliștea cosmopolită a tărâmului natal [...].

În *Mara*, deși frumusețea trupească a tinerilor îndrăgostiți e îndeajuns sugerată, romanul de dragoste, conștiincios susținut ca atare, nu se dezvoltă totuși în ordinea naturii, nici pe plan fizic, nici pe plan psihologic, ci în ordinea morală. Situația conflictuală a legăturii dintre cei doi protagoniști e întreținută pe de o parte de mila Persidei față de caracterul pustiitor al iubirii lui Natl, iar pe de altă parte de spaima bărbatului față de o atât de fatală iubire. [...]

Lui Tudor Vianu i se părea că trebuie justificată alăturarea lui Slavici de marii creatori ai „Junimii". Dar dacă autorul *Marei* nu ne apare ca un desăvârșit artist al cuvântului, de vină sunt și influențele limbii maghiare și germane. [...]

În schimb, valorile umane cuprinse în scrisul lui fac dintr-însul un adevărat ctitor al literaturii române.

(I. NEGOIȚESCU, *Ioan Slavici*, în *Istoria literaturii române*, vol. I. *1800–1945*, Editura Minerva, București, 1991, p. 114–116)

Cu *Mara*, Slavici a înscris cel mai mare moment în evoluția speciei românești de la *Ciocoii vechi și noi* la *Ion*. Apărut inițial în *Vatra* (1894), editat în 1906, romanul e o amplă și densă monografie a unor medii semitărănești și de meșteșugari din părțile Aradului, în care se înfiripă o poveste de iubire între doi tineri de nații diferite. Ca în *Moara cu noroc*, dar pe spații mai vaste, specificul regional se revelă în tablouri admirabile. Neșterse rămân în memorie priveliști ca aceea a imensei podgorii sau a târgurilor autumnale arădene. [...] Durabilă impresie lasă și descrierile de momente speciale tipice din viața unor bresle, relatările privind organizarea acestora. [...]

Relevant e dezvăluită în *Mara* psihologia socială, inclusiv mentalitatea grupurilor profesionale, cu specificul regional. Înstăriți, oamenii sunt strânși la pungă, dar predispuși să-și etaleze bogățiile. Dacă s-ar putea, ei n-ar da nici un ban din mână, dar nu pierd ocaziile de-a arăta că dispun de „arginți".

Sub aspectul acesta, apar ambiții și rivalități chiar în sânul familiilor. [...] Ne găsim într-o mică lume distinct patriarhală: amestecată etnic și profesional; parte rurală, fără a fi propriu-zis țărănească, parte rudimentar urbană încremenită în existența ei specifică, jalonată de rânduieli seculare, neatinse de duhul transformator al timpului istoric, materializate în datini imune la tot ce e de natură să le clintească. Existența evoluează pe făgașe prestabilite, momentele de vârf ale biografiilor individuale se consumă ritualic, gândirea și inițiativele personale sunt subordonate mentalităților și prejudecăților colective. [...]

Roman de construcție masivă, solid închegată, *Mara* își datorează forța epică – asemenea celor mai rezistente nuvele slaviciene – îndeosebi creației de oameni. Zugrăviți cu obiectivitate, atribuindu-se fiecăruia însușiri de toate felurile, bune și rele, eroii par făpturi reale, nuanțat diferențiate. Hubărnatl, măcelarul tăcut, încăpățânat și timid, cojocarul Bocioacă, sobru, Ignatius (Natl), complicat și impetuos, Trică, fiul Marei, „băiat bun", fără personalitate, Persida, suflet onest, soție devotată, dar mai ales Mara însăși, sunt figuri dintre cele mai vii în galeria de personaje ale prozei narative românești. Mara e de-a dreptul monumentală. Tipică întrupare a feminității voluntare, această văduvă dârză și tenace nu e cătuși de puțin o altă Doamna Chiajna sau Vidra, dar, în ambiția ei de a fi o perfectă *mater familias*, și nimic altceva, acționează cu tot atâta dibăcie și perseverență ca ele. Dăruită de natură cu o constituție corporală adecvată cumulului de funcții asumate, feminine și masculine, Mara e o „muiere mare, spătoasă, greoaie, cu obrajii bătuți de soare, de ploi și de vânt", „soioasă, nepieptănată", care, neștiind ce e odihna și făcând în genere abstracție de ea însăși, se frământă tot timpul, economisește până la absurd, întreprinde tot ce îi stă în putință spre a strânge cât mai multă avere pentru copii, „sărăcuții

mamei". Conștientă că „banul e mare putere", care „deschide toate ușile și strică toate legile", țăranca negustorească, pentru a și-l procura, „vinde ce poate și cumpără ce găsește", alergând în acest scop de la Arad la Radna, de acolo la Lipova, și înapoi, arendează podul peste Mureș și transportul lemnelor cu plutele, practică și cămătă. Banii îi păstrează în ciorapi, și ține atât de mult să nu cheltuiască din ei încât se face luntre și punte spre a nu plăti nici măcar pensionul Persidei, deși tocmai călugărița care îl conduce îi înlesnise arendarea podului. „Muiere procletă", bărbătoasă, Mara nu e, totuși, lipsită de feminitate. Ca mamă, ea are pentru odraslele atenții și duioșii de felul celor ce vor da o trăsătură de umanitate înrăitei Aglae Tulea, eroina călinesciană din *Enigma Otiliei*.

Mult inferioare *Marei* sunt celelalte romane istorice: *Corbei, Cel din urmă Armaș, Din păcat în păcat*, diluate, descusute, interesante doar prin elementele de cronică (apar Kogălniceanu, Maiorescu, Caragiale ș.a.), *Din bătrâni* și *Manea*, narațiuni cu situații neverosimile, plasate în epoci anterioare întemeierii principatelor române.

(Dumitru MICU, *Ioan Slavici*, în *Scurtă istorie a literaturii române*, I. *De la origini până la primul război mondial*, Editura Iriana, București, 1994, p. 286–288)

Pentru romanul românesc modern, *Mara* de Ioan Slavici este cel de-al doilea mare pas de deschidere prin național spre universalitate, după *Ciocoii vechi și noi* (1863) de Nicolae Filimon. Dacă scriitorul muntean zugrăvea, într-o strălucită investigație socială, imaginea lumii citadine de consolidare burgheză, a Capitalei, cu toate metehnele și viciile ei morale, ardeleanul Slavici aduce în prim-plan, cu o tulburătoare forță analitică, etosul frământat, dar viguros al unei alte lumi, nu mai puțin reprezentative pentru sfârșitul de veac trecut, anume

aceea a micilor meseriași afirmați ca polarizatori ai vieții și ai existenței mediului citadin provincial. [...]

Privit în perspectivă istorică, romanul lui Ioan Slavici marchează un moment de răscruce în literatura română, judecat pe multiple planuri. Dacă e să facem bilanțul succeselor epice de până la apariția *Marei*, vom constata că puține sunt acelea care se impun ca reușite majore ale genului. Nici Bolintineanu, nici Kogălniceanu, nici Negruzzi, nici Xenopol, cu atât mai puțin G. Baronzi, Pantazi Ghica sau I.M. Bujoreanu nu dau opere capabile a statua rigorile genului pe temeiuri originale. Abia Nicolae Filimon va fi cel care, cu *Ciocoii vechi și noi* (1863), va delimita epoca tatonărilor romantice, talonând-o categoric prin angajarea scrisului său la o calitate și cu o conștiință profesionalistă superioară, aceea a rigorilor analitice profunde în ordinea societății, proprii structurilor românești moderne, la care se racordează cu distinctă personalitate. Dar dacă capodopera sa are darul a închide apoteotic o etapă de căutări, până la găsirea de sine a romanului românesc, constituindu-se ca o cenzură de altitudine pentru tot ceea ce urma să se producă în parametrii genului, *Mara* lui Ioan Slavici are meritul de a fi fost opera ce deschidea perspectiva de abandonare într-o nouă etapă, impunând nu numai o linie de investigație tematică, ci și o direcție literară, de analiză socială, prelungită până în actualitatea noastră de azi, eșalonând un impresionant număr de scriitori ce au dat și continuă să dea romane de primă însemnătate în evoluția genului la noi, de la Agârbiceanu și Liviu Rebreanu până la Titus Popovici, Ion Lăncrănjan sau Augustin Buzura, ca să nu-i numesc decât pe cei (ardeleni) a căror virtute literară este unanim recunoscută.

În fond, ce propunea nou *Mara* lui Ioan Slavici?! Înainte de toate, orientarea spre un câmp de inspirație al realităților nemijlocite, spre o problematică majoră a cotidianului semnificativ, într-o amplă întreprindere de observație și

analiză nuanțată a mutațiilor din structura umană ca reflex al dinamicii conștiinței sociale.

Acțiunea romanului se petrece la Radna și Lipova, două orașe provinciale de pe valea Mureșului, în care aflăm raportate sintetic toate marile probleme existențiale cu care se confruntă societatea noastră în ascensiune la finele secolului trecut. Și nu în ultimul rând problema națională. [...]

Toate biografiile acestor eroi sunt urmărite analitic în roman, Ioan Slavici fixând coordonatele caracteristice ale unei autentice galerii tipologice a provinciei ardelene, investigând adâncurile psihologiilor lor, raportate necondiționat, mereu, la cadrul material și social în care se circumscriu. Avem astfel zugrăvită o amplă frescă a vieții cvasi-rurale de la sfârșitul veacului, în care elementele de referință concretă la specificul muncii, al obiceiurilor și al datinilor, al ritualurilor, dau istoricitate și profunzime cadrului factologic al romanului. Pagini antologice rămân cele în care este descrisă proba de *măestru* a calfelor în fața întregii bresle, culesul viilor sau obiceiul nunților, evenimentul recrutării, *verboncul*, sau scenele de târg, de la han etc., care se constituie în adevărate *stampe* de epocă. Dar reala calitate a romanului *Mara* nu rezidă în aceste episoade și tehnici ilustrativiste, ci, cum am mai spus, în analiza profundă a unor destine umane de o dramatică existență, în corelația lor complexă, pe fundalul frământat al momentului infuziei capitaliste în sistemul relațiilor sociale, naționale și, în fond, istorice, la noi. El este primul roman modern de analiză socială temeinică efectuată în sondarea unui conflict moral. Prin totul, *Mara* trădează din partea autorului o bună cunoaștere a orientărilor de ultimă oră din epica germană și franceză, păstrând ecouri naturaliste, mai cu seamă în ceea ce privește sondarea zonelor obscure, tenebroase, ale destinelor mizere (vezi Bandi și mama acestuia).

Dacă nuvelistica lui Ioan Slavici a impus în literatura română, prin capodopere ca *Popa Tanda, Moara cu noroc, Budulea Taichii, Pădureanca*, o nouă direcție, aceea a zugrăvirii

universului lumii celor de jos prin înțelegerea, prin sondarea acestuia din interiorul său, din însuși lăuntrul vieții și al sufletului acestor oameni, romanul *Mara* nu practică în fond o altă metodă analitică. El amplifică însă totul, mutând câmpul de investigare pe o altă perspectivă, de introspecție socială, creând astfel primul roman al universului citadin diurn la noi. Masiv, cu o structură epică exemplar articulată, cu personaje puternic individualizate, *Mara* de Ioan Slavici se impune în circuitul de valori naționale ca una din cărțile de căpătâi ale prozei noastre moderne.

(Constantin CUBLEȘAN, *Ioan Slavici comentat de...*, Editura Recif, [București], [1994], p. 82–91)

Universul lui Slavici e de neconceput în afara teatralizării, el e organic construit pe un tipar teatral ascuns și care manevrează întreaga existență a eroului său. Binecunoscutele cuvinte ale lui Slavici (din scrisoarea către Iacob C. Negruzzi, Viena, 18 martie 1872) dobândesc deodată o nouă semnificație, cu totul revelatoare: „... am o dispoziție deosebită pentru arta dramatică..." Da, scriitorul nu se înșela, avea, cum bine și-a dat seama, o dispoziție deosebită pentru arta dramatică! Și, poate, mai mult decât „o dispoziție" – *o vocație, o demonie*. Numai că dispoziția, vocația, demonia... nu au făcut din el un bun dramaturg, piesele sale de teatru fiind iremediabil condamnate la mediocritate. [...] Opera lui Slavici probează încă un lucru, greu de acceptat: că teatralitatea (azi?) se realizează mai bine în altă parte decât în teatru – și cu alt profit. Slavici și-a împlinit vocația (dramatică) unde probabil nu se aștepta (în genul epic) și a ratat unde și-a pus mari speranțe (în cel dramatic). [...]

S-ar părea că metatipologia personajului se epuizează cu aceste două mari categorii cunoscute: personajul monologic și personajul dialogic. În afara lor ce ar mai putea fi? Personajul dialogic marchează limita superioară în cercetarea poetică.

Opera lui Slavici – și nu numai ea! – ne îngăduie să întrezărim însă existența unei noi categorii, a treia, de personaj: *personajul trialogic*. Analizele anterioare l-au presupus, urmează acum să fie adus în plină lumină.

Personajul trialogic este personajul teatral. Se înțelege că el nu trebuie confundat cu personajul care apare în teatru, ca atare, unde găsim personaje monologice (în *commedia dell'arte*, în comedia de caracter etc.), personaje dialogice (exemplele sunt atât de numeroase, încât nu mai e necesar să le dau) și personaje teatrale, în înțelesul dat aici (vom vedea mai jos unde se întâlnesc). Pentru a nu se produce confuzii, ar fi mai bine să fie numit: *personaj epic teatral* sau, mai clar, dar cu un termen mai supărător, personaj trialogic.

Personajul trialogic cumulează trei instanțe: Eul său, Tuul protagonistului cu care împarte aceeași soartă, și Elul spectatorului. Personajul trialogic percepe, interiorizează, trăiește *simultan* trei conștiințe distincte, trei *tipuri* de conștiințe. Și le trăiește nu numai când se află prins *cu adevărat* în tiparul teatral, deci când de față, *fizic*, se găsesc niște persoane dispuse în mod specific, ci și în absența lor: el *se simte* în ființa lui teatralizat (Persida, spre exemplu).

(Vasile POPOVICI, *Eu, personajul*. Eseu, Cartea Românească, [București], 1998, p. 35–61)

Scriitorul contemporan foarte prețuit la „Junimea" și de către Maiorescu în primul rând, căruia Duiliu Zamfirescu nu i-a recunoscut aproape nici o *valoare* a fost Ioan Slavici. Interveneau și aici deosebiri de structură temperamentală, în plus, de concepție estetică, anticipând antipoporanismul și „antițărănismul" viitorului academician. [...] Megalomania zamfiresciană, aflată în expansiune, își spune iarăși cuvântul,

scriitorul considerându-se romancierul român fără egal, unicul! „Dar pe cine să înlătur? Cine îmi stă în cale în scrierea romanelor?" Și răspunsul ar fi: Tocmai Slavici, care, între timp, publicase, fie și numai în revistă, excelentul roman *Mara*. Dacă Duiliu Zamfirescu, teoreticianul romanului realist, l-ar fi citit, ar fi trebuit să-i atragă atenția acea forță epică obiectivă, care dezvăluie cititorului un alt Slavici (poate cu aceeași limbă bolovănoasă), dar câtuși de puțin dulceag și idilic, nefiind capabil să plăsmuiască decât „țărani amorezați și blegi". Noua lume a negustorilor și meșteșugarilor nu se opunea, ci dezvolta realismul celor mai valoroase nuvele, înfățișând personaje încordate în lupta dură pentru existență, *creații vii*, bântuite de pasiuni și ambiții, aduse în scenă, cu detașarea, imparțialitatea naratorului omniscient. Aceasta ar fi trebuit să-i dea de gândit romancierului Duiliu Zamfirescu, prea grăbit în a se autoaprecia și prea sigur pe sine. Din păcate, el n-a mai găsit puterea și voința de a depăși subiectivitățile și incompatibilitatea temperamentală, ca în cazul Caragiale, și să-i recunoască marea valoare a confratelui și a contribuției acestuia la dezvoltarea prozei românești. Să fi avut un cuvânt și dorința de a-l contrazice pe Maiorescu de care se tot îndepărta de la o vreme, cum se va întâmpla cu judecarea nedreaptă (în discursul de recepție) a lui Coșbuc și Goga?

(Al. SĂNDULESCU, *Duiliu Zamfirescu și contemporanii lui*. I, în *Adevărul literar și artistic*, anul XI, nr. 625, 16 iulie 2002, p. 13)

S-a scris foarte mult despre adulterul nefericit al lui Hubăr. Toți exegeții, de la George Munteanu la Vasile Popovici, au evocat statutul lui Bandi – fiul natural – în noua distribuție a rolurilor. Mai puțin a fost evocat rolul Reghinei. Reghina nu-i o degenerată, bolnavă (nebună), așa cum scriu unii dintre comentatori; va înnebuni după nefericita relație. Ea

încalcă un tabu și încălcarea legii lasă urme. Trupul receptează dureros încălcarea legii. [...]

Natl, întors „din lumea largă", trebuie să treacă „proba", să „*dea lovitura de măestru*". Natl trebuie să devină maistru măcelar, așa cum Trică trebuie să devină maistru cojocar. Sunt lucruri care trebuie să se împlinească pentru ca lumea „să rămână așa cum este". Slavici vrea, a scris fiecare dintre criticii care s-au ocupat de roman, să fie și documentarist și etnopsiholog. [...]

Natl îl lovește pe Hubăr, Bandi îl ucide. Desfășurarea pune în valoare abandonul tatălui, epuizarea forțelor, degenerarea. Nu rațiunea diurnă stăpânește, ci dezordinea nocturnă.

Dacă familia Hubăr evocă dezagregarea vechii ordini, familia Marei ar putea evoca nașterea altei lumi. O lume mai bună? Să ne deplasăm atenția către femeia exemplară, Mara, și spre cei doi copii ai săi. Prima dată când cei doi își fac apariția e cel în care, pe plută, sunt amenințați de apele Mureșului: dintr-un moment în altul, apele par a-i înghiți. Fugiți de „lumea dușmană", cei doi par fără ocrotire.

În stilul ei, Mara ar vrea să-i ocrotească. Secretul ei e tezaurul – banii care îi vor proteja, în absența tatălui. În absența Tatălui, copiii vor trăi alt tip de relație cu lumea.

(Cornel UNGUREANU, *Ioan Slavici*. Monografie, Editura „Aula", Brașov, 2002, p. 50–55)

CUPRINSUL

DIN DOUĂ LUMI
ROMAN

Partea întâi
Fierarul 7
Partea a doua
Stăpânirea lui Vlaicu 69
Partea a treia
Valuri de patimi 131
Partea a patra
Pe povârniș 190

CEL DIN URMĂ ARMAȘ
ROMAN

Partea întâi
Portretul Alinei 233
Partea a doua
Verișoara Zoe 264
Partea a treia
Jertva credinței 320
Partea a patra
Valurile tinereților 442
Partea a cincea
Calea-ntoarsă 498

DIN PERIODICE

ȚORBEI
NARAȚIUNE

Partea întâi
I. Fata popii 535
II. Căsoaia 539
III. O-ncercare 543
IV. O zi bună 547
V. Gura lumii 552
VI. O datorie veche 556
VII. Supărarea doamnei Fireanu 560
VIII. La seceriș 564
IX. Tihamer 568
X. Socoteala din târg 571
XI. Unde crapă 575
XII. Mai și mai 579

Partea a doua
I. De-a judecata 583
II. O noapte fioroasă 590
III. Altă lume 600
IV. O jertfă 610
V. Cine poate 617
VI. Răfuieli 628
VII. Dor și jale 635
VIII. Mărturisiri 643
IX. Cu orice preț 655

Partea a treia
I. Cei de acasă 663
II. Socotelile lui Vidu 670
III. Cine nu se-ncurcă 678
IV. La răspântii 685
V. Dezgheț 693
VI. Primăvară dulce 701
VII. La poarta iadului 710

Partea a patra
I. Urzeala 717
II. În amurg 720
III. Drum de seară 725

DIN PĂCAT ÎN PĂCAT
ROMAN

I. Ce caută Palea la Iași 731
II. Câte nu mai știa Duduia 740
III. Isprăvile lui Timotei Ciuntuleac 749
IV. Ce voia madam Olga 757
V. Vinovății mici 766
VI. Păcate mari 773
VII. Datorii și datorii 781
VIII. Lume schimbată 790
IX. Ce spune cocoana Clotilda 799
X. Cum se-mpacă Palea 808
XI. Ceea ce nu se poate ierta 818
XII. Ce știa Ciuntuleac 827
XIII. Părintele Pantelemon 835

ADDENDA

REVOLUȚIA DIN PÂRLEȘTI
ROMAN TRAGODIC ÎN CINCI PĂRȚI

I. O serenadă 847
II. După oara unsprezece 857
III. Organizarea oștirilor 866
IV. Pornirea luptei daco-române 874
V. Explozitunea 882

VÂNTURĂ–ȚARĂ
NARAȚIUNE ISTORICĂ

Partea întâi
Copil sărac 893

Partea a doua
Pe drumuri cotite 912
Partea a treia
Zile grele 930
Partea a patra
Păcate peste păcate 949

GLOSAR 961

NOTE ȘI COMENTARII

Din două lumi 981
Cel din urmă Atmaș 991
Corbei 998
Din păcat în păcat 1007
Revolutia din Pârlești 1016
Vântură-Țară 1022

REPERE CRITICE 1029

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"